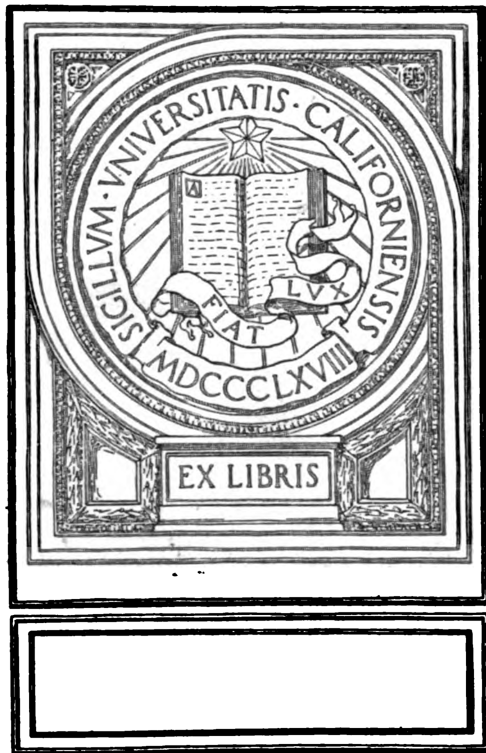



SIGILLVM · VNIVERSITATIS · CALIFORNIENSIS
FIAT LVX
MDCCCLXVIII
EX LIBRIS





HISTORISK TIDSKRIFT

UTGIFVEN AF

SVENSKA HISTORISKA FÖRENINGEN

GENOM

TORVALD HÖJER

UNDER MEDVERKAN AF

SAM. CLASON
LUND

NILS EDÉN
UPPSALA

EMIL HILDEBRAND
STOCKHOLM

LUDVIG STAVENOW
GÖTEBORG

TJUGUSJÄTTE ÅRGÅNGEN

1906



STOCKHOLM
KUNGL. BOKTRYCKERIET. P. A. NORSTEDT & SÖNER
1906

Innehåll:

Afhandlingar.

Strödda meddelanden och aktstycken.

Öfversikter och granskningar.

Bilagor.

Rättelser.

Sid. 62 r. 4 nedifrån står: Kjellgren, läs: Kellgren.
» 116 r. 2 uppifrån » *Levantenhandels*, » *Levantehandels*.

I årsberättelsen för 1905 uppgifves antalet årsafgift betalande medlemmar till 630, bör vara 730.

Emil Hildebrand och Historisk Tidskrift.

1881—1905.

Historisk Tidskrift, som med det nu föreliggande häftet utgifves under ledning af ny redaktion, inträder därmed i viss mån uti en andra epok af sin tillvaro. Denna omständighet ger en naturlig anledning att kasta en blick tillbaka på den gångna tiden.

I det upprop, hvarmed några af den historiska forskningens främsta målsmän i vårt land i februari 1880 vände sig till allmänheten med anmodan att stifta en svensk historisk förening, angafs såsom ett af den blifvande föreningens syftemål att »grunda och vidmakthålla en historisk tidskrift, redigerad efter en sådan plan, att den borde blifva af intresse ej blott för fackmän, utan äfven för hvarje historiskt bildad person, för enhvar som älskar fosterlandets häfder». Den tidskrift, som i öfverensstämmelse härmed af den nybildade föreningen började utgifvas från och med det följande året, utgör det ojämförligt viktigaste resultatet af föreningens verksamhet. Uppdraget att redigera densamma anförtroddes från början åt dåvarande lektorn, numera riksarkivarien Emil Hildebrand, hvilken intill utgången af år 1905, således under ett fjärdedels sekel, varit tidskriftens redaktör. Sådan Svensk Historisk Tidskrift

nu föreligger i tjugufem afslutade band, kan den också med rätta kallas hans verk.

Det kan ej här blifva fråga om att närmare redogöra för tidskriftens öden eller att utreda dess förtjänster och brister. Några anmärkningar må vara nog. Tidskriften har från början haft en dubbel uppgift. Den skulle vara ett organ för den vetenskapliga forskningen i vårt land, och den skulle tillgodose den historiskt intresserade allmänhetens bildningsbehof. Dessa synpunkter hafva icke varit lätta att förena. Att den vetenskapliga uppgiften var den primära, hvars kraf icke i någon mån fingo afprutas, har från första stunden varit redaktionens lösen, men på samma gång har den sökt genom omväxlande innehåll gifva allmänheten ett rikt stoff till historisk läsning och en god handledning genom den växande vetenskapliga litteraturen. Såväl det behof, som tidskriften närmast var afsedd att fylla, som arten af influtna bidrag hafva gjort, att tidskriften väsentligen begränsats till den nationella häfdaforskningens områden, ehuru densamma i den mån detta varit möjligt äfven sökt att följa de mest betydande företeelserna på den allmänna historiens fält. Om Historisk Tidskrift, att döma af prenumerantantalets nedgång, för den större bildade allmänheten kanske icke blifvit allt hvad man vid dess startande hoppades, har den dock i den växande trängseln af tidskrifter häfdat sin plats såsom det enda svenska organet för allmänhetens historiska bildningsintresse.

I högre grad har tidskriften lyckats fylla sin rent vetenskapliga uppgift. Den har mer och mer blifvit ett oundgängligt organ för den svenska forskningen, såväl genom det tillfälle den beredt dess idkare till publicerandet af afhandlingar, uppsatser och aktstycken, som genom de rikhaltiga underrättelserna om litterära

och personliga företeelser inom den vetenskapliga fackvärlden in- och utomlands, de talrika bokanmälningarna och de fullständiga bibliografierna. Värdet af Historisk Tidskrifts sällsynt homogena serie har också ökats med hvarje ny årgång, och hvarje svensk historiker anser det väl numera vara nästan otänkbart, att en dylik publikation skulle saknas. Tidskriftens karaktär har under den gångna tiden i främsta rummet präglats af en sällsynt vederhäftighet i uppgifter, det allvarligaste sanningsintresse och ett orubbligt fasthållande af den moderna historiska vetenskapens grundfordringar, krafven på noggrann genomforskning af källmaterialet och omsorgsfull kritik af detsamma. Tidskriften har med afsikt icke uppmuntrat den anekdotmässiga historieskrifningen eller den subjektiva, publicistiska framställningsarten, och den har aldrig medvetet gifvit utrymme åt de politiska dagsmeningarna, ehuru visserligen det aktuella politiska lifvets företeelser stundom kunnat inbjuda därtill. Den har icke minst härigenom verkat stärkande och uppfostrande på det historiska vetenskapslifvet i vårt land.

Förtjänsten af de vetenskapliga företräden man alltid tillerkänt Historisk Tidskrift, dess vederhäftighet och allvar, dess opartiska, sakrika diskussion af de vetenskapliga problemen, dess enhetlighet i planläggningen och mångsidighet inom det föresatta området, tillkommer i främsta rummet tidskriftens afgående redaktör. Han är den personliga kraften, som under de gångna åren ledt tidskriftens öden, och hans eget väsen har i alla de ofvan nämnda hänseendena satt sin prägel på densamma. Den redan kvartsekelgamla tradition, som hunnit danas, borgar för att Historisk Tidskrift äfven i framtiden skall bevara denna en gång af honom gifna prägel. Men

riksarkivarien Hildebrand har icke blott såsom redaktör haft det bestämmande inflytandet på tidskriftens utveckling. Han har varit dess främste medarbetare, den hvars bidrag såväl inom uppsatsafdelningen som recensionsafdelningen äro de talrikaste på samma gång de tillhöra tidskriftens tyngst vägande artiklar. Säkerligen har mången gång nödvändigheten att fylla tidskriftens häften, när bidrag icke influtit i påräknad mängd eller på utsatta tider, tvungit redaktören att själf gripa till pennan med åsidosättande af andra arbeten. Tidskriftens intressen hafva aldrig fått stå tillbaka, och dess häften hafva med sällsynt punktlighet under hela den långa följden af år utkommit på bestämda tider utan nämnvärda rubbningar.

Den gärning, på hvilken riksarkivarien Hildebrand nu kan skåda tillbaka såsom ett afslutadt verk, är tvifvelsutan en af de mest betydelsefulla insatserna i den svenska historiska vetenskapens lif under det senaste fjärdedels seklet. Därför känna också tidskriftens gamla medarbetare och vänner — för hvilka undertecknad på anmodan vågat göra sig till tolk — ett behof att till Svensk Historisk Tidskrifts egentlige skapare och upprätthållare uttala ett djupt kändt tack. De känna sig förvissade om att i denna hyllning instämma af fullt hjärta icke blott samtliga historiker af facket utan äfven den bildade och historiskt intresserade allmänheten i vårt land. Den nya redaktionen skall också säkerligen anse det såsom en förpliktelse att i sin mån söka bevara åt tidskriften den ställning och de goda traditioner, som dess första hufvudepok — Emil Hildebrands redaktörstid — skapat och lämnat i arf.

Ludvig Stavenow.

Grunderna för Karl X Gustafs anfall på Polen.

AF

NILS EDÉN.

Midten af det sjuttonde århundradet, 1650-talets första år, kännetecknas i hela Europas historia af en egendomlig jäsning och osäkerhet. Det beror i första rummet på trettioåriga krigets efterverkningar. Krigets stora världspolitiska resultat var det europeiska statssystemet, ett system af fristående, likaberättigade makter, sinsemellan endast geografiskt och kulturellt sammanbundna till en enhet och definitivt lösta från det tysk-romerska kejsardömets och den katolska påfvekyrkans universella maktanspråk, som nu i sin sista afgörande strid dukat under. Men detta statssystem var i sin princip en nyhet och i sin gestaltning ofullgånget, flera af dess främsta makter hade först under de sista årtiondena trängt fram till sin plats — så Sverige och Nederländerna —, och hela den tyska småstatsvärlden tedde sig äfven efter freden som ett kaos, där egentligen allt var flytande, ingenting stadgadt, och där en större eller mindre krigslåga när som helst kunde slå upp på nytt. Freden upplöste vidare den gruppering mellan staterna, som uppstått under kriget och för kriget. Det gällde nu för hvar och en att bestämma, hvilka nya mål

---

Den följande framställningen återger i hufvudsak det föredrag, som jag höll vid historiska kongressen i Lund den 4 juni 1905. Åtskilliga punkter äro här något mera utförda, men att det hela fortfarande ej gör anspråk på att vara annat än en sammanfattande öfversikt, torde knappast behöfva framhållas. För utrymmets skull äro noterna inskränkta till det minsta möjliga. *N. E.*

som skulle uppställas på de grundvalar, som freden lagt, och hvilka nya förbindelser som i följd häraf skulle sökas eller mottagas. Ingen makt kunde lita på den andra, alla måste misstänka sina grannar, alla stodo osäkra och trefvande vid hvarandras sida.

Den stora fredskongressen hade dessutom nödgats lämna viktiga frågor olösta, och den hade ej kunnat förebygga, att utom området för dess beslutande myndighet vid tidpunkten för fredsslutet nya strider bröto ut, som hotade med nya europeiska förvecklingar.

I västra Europa fortgick också efter år 1648 Frankrikes krig med Spanien, genom freden isoleradt, men just nu inträdande i ett nytt skede genom frondens skakningar inom Frankrike. Det redan besegrade Spanien såg nya möjligheter öppna sig, och båda de stridande frestades att åter söka bundsförvanter och därmed på nytt utbreda kriget. Frestelsen var så mycket större, som vid denna tid en ny faktor inträdde i Europas och särskildt västra Europas politik med den engelska republiken. Från första stunden af sin tillvaro hade den independentiska regeringen att kämpa för sitt bestånd mot landsflyktiga rojalister, som sökte stöd i alla grannländerna, i Spanien, Frankrike, Nederländerna, och den fann sig därmed omedelbart drifven till aktivt ingripande i dessa grannländers inbördes förhållanden. Genom hela sin karaktär, som den radikala protestantismens revolutionära statsbildning, blef independenternas republik icke blott en ny utan en obestämbar och hotande faktor, och den europeiska västern kände omedelbart verkningarna af dess framträdande.

Östra Europa hade varit tämligen oberördt af trettioåriga kriget men fick i stället ungefär samtidigt med vestfaliska freden sin egen kris. Det stora kosackupproret mot Polen år 1648, den lillryska stammens och den grekiska kyrkans resning mot polackernas förtryck och romersk-katolska trostvång, blef ett stormcentrum för dessa länder. Tronskiftet i Polen vid Vladislavs död 1648 inkastade den östeuropeiska hufvudmakten i ytterligare skakningar, såsom vanligt vid alla konungaval, och mot den nye konungen Johan Kasimir återupptogo Litauens magnater sina stämplingar för en fullständig afsöndring. Polen upprördes af

alla upplösningens krafter, och österns öfriga riken kunde i längden ej undgå att dragas med i hvälfningarna. Tatarkanen blandade sig genast i kosackkrigen, än på de uppproriskas sida, än som den polske konungens bundsförvant, fursten af Siebenbürgen och den ryske tsaren kallades af de viktigaste intressen att begagna sig af den stora grannmaktens svaghet, och på afstånd hotade sultanen sin motståndare från så många förbittrade strider. Också grannarna i väster måste känna verkningarna af den polska krisen — Österrike, Brandenburg, Sverige. Öfver det knappt pacificerade Mellaneuropa strömmade nya orosämnen från öster liksom från väster.

Äfven i Sveriges politiska ställning återfinner man denna allmänt europeiska osäkerhet och oklarhet. Kriget hade gjort Sverige till en stormakt, i hvilken baltiska och tyska länder blifvit förenade med det gamla svensk-finska riket. För svenska statsmän reste sig nu det stora problemet att på allvar inrätta den svenska politiken och det svenska statsarbetet efter denna nya stormakts behof och intressen, som både utåt och inåt så väsentligt skilde sig från det gamla Sveriges. Det gällde att sammanfoga rikets nya och gamla delar på bästa sätt för bådadera, att ordna riksregeringens ställning till de eröfrade provinserna och dessas förvaltning hvar för sig, att organisera här och flotta på den fot, som rikets nya utsträckning och läge kräfde, att skapa finansiella tillgångar, som kunde uppbära både det ena och det andra. Det gällde ej mindre att klargöra, hvilka mål det svenska riket i sitt nya skick skulle uppställa för sig inom den europeiska statsvärlden, hvilka intressen det skulle göra till sina, hvar man skulle söka vänner och hvar man skulle se fiender. Den svenska regeringen stod inför uppgiften att inåt och utåt grundlägga en politik för Sverige såsom stormakt.

Kristinas sista regeringsår visa oss drottningen och hennes rådgifvare tvekande och obeslutsamma inför denna uppgift. Så länge det stora kriget varat, hade detta själft utstakat de politiska krafven och målen från fall till fall och äfven frampressat medlen genom ständigt förnyade ansträngningar. Med freden löstes denna spänning, och nu måste statens inre och yttre lif med upptagande af krigets

resultat ledas in i normala banor. Det är ingen tillfällighet, att den stora krisen i det svenska samhällets inre, ståndsstriden, bryter fram år 1650: så snart krigets tryck blifvit lättadt, tränga sig de samhällsfrågor, som det skjutit undan, oundvikligen i förgrunden. Inom den yttre politiken lossna fogarna i det förbundssystem, som Sverige uppbyggt under kriget och för kriget — förbunden med Frankrike och Nederländerna —, och nya synpunkter för dess internationella ställning göra sig gällande.

De betydelsefulla öfverläggningar, som efter westfaliska freden fördes mellan Kristina och hennes rådgifvare om utrikespolitiska frågor, och de omfattande förhandlingar, som nu upptogos med olika europeiska makter, äro ännu i det väsentliga outforskade. Man känner endast de viktigaste fakta, hufvudsakligen från Pufendorfs skildring.[1]

Främst märkas förhandlingarna om ett nytt förbund med Frankrike, som påbörjades genast efter freden och därpå fortgingo år efter år men icke ledde till något resultat. Historieskrifvare, som med en viss förkärlek uppehållit sig vid Kristinas politiska nycker och de växlande gunstlingarnes inflytande på dessa nyckers riktning, hafva också i denna sak låtit drottningens personliga sympatier och antipatier spela en afgörande roll.[2] I hvad mån sådana faktorer gripit in, må lämnas därhän, men äfven djupare orsaker kunna lätt urskiljas bakom händelsernas gång. Att försöket till ett nytt franskt-svenskt förbund skulle göras, låg i hela den senaste tidens politiska tradition, men under förhandlingarna måste det också blifva klart, att de båda makterna ej längre hade gemensamma intressen så som förr, och därmed var försöket dömdt att misslyckas.

Medan förbindelsen med den gamla bundsförvanten Frankrike upplöstes, sökte Sverige däremot till en viss grad närma sig sin förra motståndare, Österrike. Det skedde i samband med investiturfrågan för Sveriges tyska länder och den uppblossande gränstvisten med Brandenburg, och det var i och för sig oundgängligt, då Sverige gick att intaga en plats inom det tyska riket. Till denna allmänna förändring i

[1] Commentariorum de rebus Suecicis libri XXVI; bok XXI ff.
[2] Så t. ex. Fryxell.

den svenska utrikespolitiken höra också de förbindelser med Spanien, som i historiska skildringar gärna fått stå som höjdpunkten af drottningens eftergifvenhet för utländska gunstlingar (Pimentel, Bourdelot). Ej heller här saknas naturligare förklaringsgrunder. Af det franska förbundets upplösning följde genast, att Sveriges förhållande till Spanien blef vänligare, och den svenska handelns intressen, som lågo regeringen varmt om hjärtat, påkallade direkt ett närmande. Den spanska diplomatien å sin sida gjorde vid denna tidpunkt, under Frankrikes svaghet i fronde-krigen, en kraftansträngning för att öfverflygla sin motståndare öfverallt i Europa, och denna ansträngning vann framgångar icke blott i Sverige; den förmådde genomföra också det till synes så märkliga konststycket af en nära vänskap med den independentiska regeringen i England.

Så befann sig Sveriges politik i ett öfvergångsstadium, och hela ställningen efter det stora kriget var sväfvande och osäker, då de nya förvecklingarna i östra och i västra Europa hvar för sig framkallade faror och bekymmer.

Först drogs uppmärksamheten till den östeuropeiska krisen. Den gamla motsatsen mellan Sverige och Polen började träda i förgrunden.

Det var ej endast i terminologien, som 1629 och 1635 års fördrag blifvit stillestånd men icke freder. De polska Vasarne betraktade striden med Sverige och det svenska konungahuset såsom hvilande, ingalunda såsom afgjord, och den polska republiken hade alldeles icke uppgifvit förhoppningarna att på något sätt återtaga Livland. Konung Vladislav hade äfven efter år 1635 upprepade gånger sökt anknytning till Sveriges öppna fiender i trettioåriga kriget, kejsaren och Spanien, och till dess hemliga motståndare Danmark, för att åter gripa till vapen. De gamla förslagen från Sigismunds dagar om en spansk armadas afsändande till de nordiska vattnen döko upp igen i slutet af 1630-talet, och planer smiddes både mot Sveriges besittning af Livland och mot dess ställning i Pommern. De svenska härarna i Tyskland skulle tagas i ryggen och en dödsstöt riktas mot hela det uppväxande nya svenska väldet.[1] Att ingen af dessa planer kom till utförande, berodde ingalunda på

[1] Jfr Odhner, Sveriges deltagande i vestfal. fredskongr., sid. 61 ff., 81 ff.

bristande lust hos den polske konungen, och i Sverige hade man fullt klart för sig, att Polen kunde komma att begagna första gynnsamma tillfälle till ett angrepp.

Vladislavs död midt under den hotande kosackfaran uppfattades af den svenska regeringen genast som en händelse af stor vikt. Omedelbart efter underrättelsen om dödsfallet fäste drottningen själf i rådet uppmärksamheten på den polska frågan,[1] och den 4 augusti 1648 diskuterade man här dess innebörd för Sverige i allmänhet och Sveriges ställning till det polska konungavalet i synnerhet. Drottningen angaf den ledande synpunkten så: om ej tillfället vore lämpligt att söka komma till en slutlig uppgörelse af de sväfvande frågorna med Polen, och frågan utreddes efter gammal sed med noggrant framdragande af skälen både »pro» och »contra». Framför allt den gamle rikskansleren utlade med vanlig grundlighet hela vanskligheten i Sveriges ställning till denna granne. Om Sverige nu föresloge förhandlingar angående en slutlig fred, så finge man å ena sidan icke göra sig för stora förhoppningar, trots polackernas trångmål. Sådana förhandlingar toge tid, och inom tre månader kunde med konungavalet det värsta vara öfver för Polen, kanske också kosackerna vara bragta till lugn, hvarmed utsikterna till polsk medgörlighet måste högeligen försvagas. Den svenska hären i Tyskland kunde nu tjäna som påtryckningsmedel, men komme freden där till stånd, blefve det omöjligt att hålla den på benen, och äfven detta vapen blefve alltså overksamt, om polackerna droge ut på tiden. Å andra sidan var tillfället onekligen gynnsamt: polackerna, som redan 1635 visat sig frukta Sverige, måste nu frukta det mer än någonsin, och det skulle alltid taga sin rundliga tid med den tyska arméns upplösning.[2] Drottningen drog också af diskussionen den slutsatsen, att försöket måste göras, och efter nya öfverläggningar sex dagar

[1] Rådsprot. d. 23 juni 1648: »H. K. M. begärde, att de gode herrar ville vara betänkte på det polniske väsendet.»

[2] Det är i denna tämligen vidtsväfvande diskussion »pro et contra», som den bekanta replikväxlingen mellan Åke Axelsson (Natt och Dag) och rikskansleren ingår, hvilket föranledt den uppgiften, att här var fråga om ett anfall på Polen. Jfr Carlson, sid. 157, Fryxell, 10, sid. 125. Uppgiften beror på ett missförstånd. Herr Åkes ord afse endast att framhålla de svenska vapnens styrka, ej att föreslå något anfall på Polen, och det hela är en öfvervägande dialektisk episod.

senare blef detta definitivt beslutadt. Kanslern uppsatte instruktionen för den emissarie, som i följd häraf afgick till Polen. Det blef sekreteraren Lars Cantersten, som afreste i sept. 1648.

Den följande tidens händelser visade blott alltför väl rättmätigheten af kanslerns farhågor, att polackerna skulle söka förhala tiden, tills det för Sverige gynnsamma tillfället gått förbi. På hösten 1648 valdes Vladislavs broder Johan Kasimir till konung, och Sverige förhöll sig därvid fullt korrekt samt gaf honom äfven sin »rekommendation», men frågan om fredsförhandlingar skred sedan endast ytterst långsamt framåt. Då fredskongressen ändligen kunde samlas, på sommaren 1651 i Lybeck, var den svenska hären i Tyskland »afdankad» och möjligheten att skrämma polackerna med den alltså försvunnen.

Å andra sidan hade oron inom Polen, långt ifrån att stillas med konungavalet, blifvit allt värre. Kosackkriget fortfor att rasa, och den nye konungen visade sig alldeles oförmögen att återställa ordningen. För Sverige började den polska frågan att framstå i en delvis förändrad dager. Vid sidan af önskningarna att begagna sig af läget till att afpressa Polen en verklig fred rörde sig snart bekymmer för de följder, hvartill dess växande inre oro skulle leda. Man började frukta för de allmänna europeiska förvecklingar, som därur kunde framgå. Redan i slutet af 1648 hade man tänkt sig möjligheten, att Polens grannmakter skulle under någon förevändning med vapenmakt ingripa, och för detta fall gifvit Karl Gustaf såsom generalissimus för hären i Tyskland order att bevaka Sveriges intressen.[1] Tanken behöfdes ej utföras, då Johan Kasimirs val blef afgjordt snabbare än man kunnat tro och den närmaste anledningen till främmande inblandning därmed undanröjdes, men den är betecknande för den svenska regeringens uppfattning af ställningen. Sedan följdes både kosackkrigets växlingar och de polska partistriderna med största uppmärksamhet i Sverige, och redan under år 1649 stadgade sig den meningen, att Polens inre oenighet var ohjälplig och föga utsikt fanns till en varaktig seger öfver kosackerna.[2]

[1] Odhner, Sv:s delt. i vestfal. fredskongr., s. 280, not. Jfr Carlson, s. 158, not 1.
[2] Rådsprot. 1649 d. 22 maj, 27 aug., 26 sept.

Det var bilden af polska rikets begynnande upplösning, som allt klarare tedde sig för de svenska statsmännen.

En sådan eventualitet måste på det allvarligaste beröra Sveriges tysk-baltiska maktställning, på samma gång man ej kunde undgå att befara, att ur den polska oron i en hastig vändning också kunde framgå ett angrepp på Sverige. Det talades om möjligheten, att kosackerna skulle sluta fred med polske konungen och af denne kastas mot Livland, och rykten synas ha varit i omlopp om polska planer mot Riga.[1] Alltför stor vikt har den svenska regeringen knappast fäst vid dessa rykten,[2] men man kunde dock icke dölja för sig, att ställningen var osäker, och när ändtligen fredskongressen i Lybeck samlades, visade polackerna intet af den eftergifvenhet, som man hoppats på. Förhandlingarna kommo icke ur fläcken. De polska sändebuden använde med skicklighet den taktik, som spelat så stor roll i Polens och Sveriges diplomatiska mellanhafvanden, att skilja mellan »konungens» och »republikens» sak, men republiken föreföll i grunden ej mera medgörlig än konungen och mötte alla svenska anspråk på Livlands afträdelse med motanspråk på »satisfaktion».[3] Å andra sidan hade de missnöjda i Litauen redan 1648 sökt förbindelse med Sverige, och i maj 1652 ankom hit den landsflyktige polske underkansleren Radzieiowsky i samma ärende.

Medan oron i öster sålunda fortfor och allt tydligare började framstå såsom en fara för Sverige, upplågade nu också i västra Europa ett nytt krig, som tycktes hota att utbreda sig till Norden. Det var kriget mellan England och Holland. I Sverige rådde allt sedan den senare delen af 1640-talet en afgjord kyla och misstro mot Generalstaterna, framkallad af holländarnes uppenbara afvoghet mot den framväxande svenska handeln, och förhållandet mellan de båda forna bundsförvanterna blef alltmera ömtåligt, då Holland nu närmade sig Danmark i tydlig afsikt att genom Danmark söka balansera Sveriges farliga makt-

[1] De s. k. Mémoires de Chanut (uppl. 1675), II, s. 169, 171, 386. Rådsprot. d. 17 jan., 21 okt. 1651.

[2] På grund af rådsprotokollens ofullständighet för dessa år är det svårt att följa regeringens hållning, men några sådana extra åtgärder, som Chanut omnämner, synas icke hafva vidtagits.

[3] Kongresshandlingarna bland Polonica, RA.

ställning vid Östersjön. Den svenska regeringen började rikta sina blickar på England såsom en nödvändig motvikt mot den holländska sjöstaten, och Kristina beslöt, trots tidigare sympatier för det stuartska huset, att erkänna den engelska republiken. När förhållandet mellan de båda sjömakterna under året 1651 blef alltmera spändt, hälsades detta i Sverige icke utan tillfredsställelse. Det är känneteeknande för ställningen, att Sverige äfven inför utsikterna till en konflikt mellan Holland och England sökte närma sig detta senare. På hösten 1651 sändes den svenske residenten i Haag, Peter Spieringk (Silfvercrona), till London för att föreslå vänskapliga förbindelser med republiken.[1]

Krigets utbrott på försommaren 1652 uppfattades i Sverige genast som en tilldragelse af största vikt. Den 31 juli utgick riksdagskallelse, och i oktober voro ständerna samlade. Deras arbeten insveptes från första början i en hemlighetsfullhet, som i och för sig ådagalade, att allvarsamma och ömtåliga ärenden skulle behandlas.[2] Det gällde icke endast det engelsk-holländska kriget. Drottningens proposition ger en öfverblick öfver den allmänna politiska ställningen i världen och finner den i sin helhet vara sådan, att man »måste hisna och sucka därved». Den visar på den polska kronans inre tvedräkt och örlig, på Englands och Nederländernas krig, som redan begynt att sträcka sig in i Öresund och Östersjön, på Frankrikes jämmerliga obestånd, den sträcker blicken till Spanien och Portugal, ja ända bort till turkens anslag. Betraktar man särskildt Sveriges grannländer, så »är elden så starkt itänd, att lågan slår allaredo öfver till oss».[3] De europeiska förvecklingarna, den allmänna politiska osäkerheten gjorde sig från alla håll kännbara för den svenska stormakten, men främst är det upplösningen i Polen och sjömakternas strid, som hota att indraga Sverige i en ny krigsbrand.

[1] Hans instruktion och bref till K. M:t bland Anglica, RA. För öfrigt kunna jämföras Heimer, De dipl. förb. mellan Sverige och England, samt Pufendorf, De rebus suecicis, XXIII:42, XXIV: 14—16.

[2] Franske residenten Picques' uppgifter i Mémoires de Chanut, III, s. 51 (uppl. 1675); Adelsprot., V: 1, s. 109 m. fl. st.

[3] Propos. tryckt bland bilagorna till Adelsprot., V: 1, s. 97—105. Carlson anför såsom drottningens proposition det referat af densamma, som ingår i hemliga utskottets betänkande.

I det hemliga utskott, som efter vanligheten tillsattes för de utrikespolitiska frågorna, blefvo dessa utförligt diskuterade under ledning af drottningen själf och rikskansleren, hvilka dels i orienterande föredrag belyste ställningen, dels i hufvudpunkterna hvar för sig resonerade »pro et contra» och drogo utskottets medlemmar in i öfverläggningen. Först inskärptes faran från väster. Nederländerna och Danmark stängde Sundet för Englands handel, och detta var ett hugg också mot Sveriges: det var, sade drottningen, som att »binda strupen till». Sedan framlades alla vådorna af den polska oron och den polske konungens uppenbara försök att slingra sig undan uppgörelsen med Sverige. Utskottets utlåtande, hvartill rikskansleren uppsatt konceptet, delar tämligen jämt sin uppmärksamhet mellan »den polniske sidan» och kriget »väster uppå». Det förordar naturligtvis på båda hållen att i första hand söka afvända farorna med fredliga medel. Men lyckas det icke att komma till ett godt resultat genom de pågående förhandlingarna i Lybeck, då finner utskottet rådligast, att K. M:t själf begagnar tiden och tillfället och icke ger fienderna rådrum till ett öfverfall. Och om Danmark på Nederländernas tillskyndelse söker stänga Sundet och Bälten för den svenska handeln, eller om själfva kriget drar sig till dessa trakter, då skall Sverige otvifvelaktigt med eller mot sin vilja dragas med. Skulle de vänliga föreställningar, som man kan finna nödigt att rikta till »en och annan intressent», icke aktas, må man därför gripa till andra consilier, »fastän däroppå krig och örlig följa skole». »Och det ju förr ju heller», tillägger utskottet, »att man icke må blifva oförseendes öfverrumplad, på det occasionerne och commoditeterne icke måge gås förbi och försummas.»[1]

Regering och ständer möttes sålunda i enig uppfattning af ställningens faror. Sverige stod inför utsikterna till nya strider, och det från två sidor. Det var ej någon aggressiv svensk politik som bragt det därhän, det var hela den europeiska statsvärldens jäsande oro som drog den nordiska stormakten med sig. Den svenska politiken höll sig afgjordt de-

[1] Utskottets protokoll och betänkande tryckta bland bilagorna till Adelsprot., V: 1, s. 105—126, 151—157. Carlson refererar endast hvad som rör den polska frågan och förbigår den engelsk-holländska.

fensiv, men erfarenheten hade lärt, att man för försvaret af sina intressen lätt kunde behöfva gripa till ett krigisk initiativ, och man var besluten att hellre förekomma än förekommas.

Året 1653 medförde dock icke det afgörande, som vid riksdagen 1652 synts vara så öfverhängande.[1] Kongressen i Lybeck upplöste sig åter utan resultat, i febr. 1653, Polen och dess konung slingrade sig fortfarande undan en uppgörelse, utan att några kraftåtgärder från Sverige förspordes.[2] Det engelsk-holländska kriget utvecklade sina förutsedda allvarsamma olägenheter för Sveriges handel, och i rådet talades med bekymmer om sannolikheten, att Danmark skulle indragas. Man ansåg, att England skulle hämnas på Danmark för dess öppna eller hemliga hjälp åt Nederländerna och att Danmark icke skulle kunna motstå ett engelskt anfall; man misstänkte särskildt, att engelsmännen skulle söka sätta sig fast vid Sundet, på Seeland eller på Flekkerö i Norge för att därmed få en stödjepunkt i de nordiska vattnen, och därmed måste kriget definitivt utbreda sig äfven hit.[3] Men ej heller här grep dock Kristinas regering till de krigiska consilier, som 1652 års hemliga utskott talat om. Året förflöt under vidlyftiga diplomatiska förhandlingar med Generalstaterna, som redan på hösten 1652 sändt Konrad van Beuningen i utomordentlig ambassad till Sverige, med Danmark, som under våren 1653 förstärkte sin beskickning i Stockholm med riksrådet Mogens Högh, och med England, hufvudsakligen genom den svenske gesanten Lagerfelt i London; den engelske ambassadören Whitelocke ankom icke till svenska hofvet förrän i december. Den svenska regeringens sympatier stodo alldeles öfvervägande på Englands sida, men den undvek att bestämdt sluta sig till någondera af de krigförande. Det fördrag, som slutligen i april 1654 kom till stånd mellan England och Sverige, innehöll utom allmänna vänskapsförpliktelser endast bestämmelser af handelspolitisk art.

---

[1] »Den som lefver till Martium, skall han finnat», hade rikskansleren yttrat, då man diskuterade frågan om freden skulle kunna bevaras. Adelsprot., V: 1, s. 116.

[2] Kongresshandlingarna bland Polonica, RA.

[3] Ellen Fries, Erik Oxenstierna, kap. VII, och Heimer, De dipl. förb. mellan Sv. o. Engl. (samt Pufendorf, bok XXV) hafva en del uppgifter om handelns svårigheter. Om Englands befarade attack på Danmark handlar Rådsprot. d. 18 juli 1653.

Och då var freden mellan England och Nederländerna redan afsluten.

Den ena af de europeiska konflikter, hvari Sverige år 1652 sett sig så nära att invecklas, var sålunda afförd från dagordningen. Detta innebar dock icke, att farorna från denna sida alldeles försvunno. Spänningen mellan Sverige Generalstaterna, i och för sig grundad på orsaker som voro oberoende af det engelsk-holländska kriget, fortfor oberoende af freden, och Nederländerna hade under de senaste åren börjat anknyta nya förbindelser, som uppenbarligen voro riktade mot Sverige. Holländska sändebud hade infunnit sig såsom medlare på kongressen i Lybeck men troddes där under hand hafva styrkt polackerna i deras motstånd mot Sveriges fordringar, och under år 1653 började hemliga förhandlingar om förbund mellan Generalstaterna och Polen. För Sverige betydde detta, att den makt, som hotat från väster, nu beredde sig att motarbeta Sverige också i öster. De faror, som man år 1652 sett uppstiga från två olika håll, syntes nu samla sig på en politisk skådeplats.

På samma skådeplats ingrep slutligen också med år 1654 en ny faktor, hvars framträdande definitivt vidgade den polska krisen till allmänt östeuropeisk: Ryssland. Kosackerna ställde Lill-Ryssland under tsarens lydnad, och på våren 1654 drog denne i fält mot Polen.

I denna politiska situation inträffar Kristinas tronafsägelse och Karl X Gustafs tronbestigning. Den nye svenske konungen trädde midt in i ett europeiskt orostillstånd, i hvilket Sverige sedan ett par år tillbaka förutsett nödvändigheten af att ingripa med vapen i hand. Kristina hade under sitt sista regeringsår uppenbarligen sökt skjuta de stora frågorna undan men i stället infört Sverige i ett par mindre konflikter, kriget med Bremen och brytningen med Portugal, som i sin mån röjde, huru invecklad ställningen var på alla håll. Karl Gustaf fick dessa konflikter i arf. Men framför allt ärfde han som utgångspunkt för sin yttre politik en steg för steg mognad uppfattning, att Polens opålitlighet på samma gång som dess inre upplösning skulle tvinga Sverige till ett krig. På sommaren 1653, då rådet diskuterade ställningen, hade man trott sig

kunna vara säker från polska sidan »detta året»[1] men ej mera. Och sedan dess hade Rysslands anfall, som man då endast hört förebådas af oroande rykten, blifvit en verklighet.

* * *

Karl X Gustafs beslut att anfalla Polen har utgått från förutsättningar, som i och för sig måste tillmätas grundläggande vikt för dess tillkomst. Han utför därmed en tanke, som redan Kristina och hennes regering tänkt fullt ut. För hans egen och hans tidehvarfs historia blir det dock alltid en hufvudfråga, huru beslutet inom ramen och på grundvalen af dessa förutsättningar blifvit fattadt. Hvilka voro Karl Gustafs skäl, när han nu tog det steg, som Kristina trots allt dock icke hade tagit, och hvilka voro hans syften?

Svaret på dessa spörsmål är icke gifvet med att helt enkelt karaktärisera Karl Gustaf såsom en eröfrarnatur, som genast grep tillfället att följa sina krigiska instinkter.[2] Den karaktäristiken är egentligen grundad på hans bana, sådan denna längre fram faktiskt kom att gestalta sig, den får också för hans senare år tagas med modifikation, och det är på intet sätt ådagalagdt, att den träffar in på konungen vid hans tronbestigning. Karl Gustafs personliga utveckling och politiska åskådning under tiden före år 1654 höra till de många outforskade delarna af tidehvarfvets historia. Den, som frågar efter krigsbeslutets motiv och innebörd, har i hvarje fall helt naturligt att söka utröna, huru det tillkommit.

Äfven detta är icke utan sina svårigheter. Det framgår af allt, att konungen från första stund tagit ledningen. Regeringen får på en gång en prägel af verksamhet, ordning och enhetlighet, som starkt bryter af mot Kristinas sista tid. Men trots detta framträda icke Karl X Gustafs politiska grundtankar i fullt klar belysning. Från början ligger öfver hans gestalt en viss förbehållsamhet, en obenägenhet att personligen blotta sig, som i sinom tid skulle utveckla sig till kylig ogenomtränglighet och bli en stän-

[1] Rådsprot. d. 18 juli 1653.
[2] Ungefär så förfar Fryxell.

dig källa till besvikenhet och förargelse för de främmande diplomaterna omkring honom. En mängd bref och instruktioner ha utan tvifvel tillkommit under hans ögon — man har bevisen i talrika egenhändiga ändringar eller tillägg[1] —, men de hafva aldrig någon starkare personlig färg. Hvad konungen skrifver själf är kort, rakt på sak och rör mest enskildheter, utan några allmänna reflektioner. Särskildt kännbart är, att inga kungliga uttalanden i rådet finnas från första halfåret. För de första månaderna äro inga rådsprotokoll kända, och de, som blifvit bevarade från sista veckorna af 1654, innehålla inga yttranden af konungen, helt enkelt emedan denne ej var med vid sammanträdena. Det är betecknande, att dessa sammanträden dock voro de, där den stora diskussionen i krigsfrågan ägde rum. Konungen har också vid dessa afgörande öfverläggningar hållit sig i bakgrunden, ehuru han, efter allt att döma, medelbart ledde dem genom drotsen Per Brahe och den då nyss utnämnde nye rikskansleren Erik Oxenstierna. Sådana förhållanden göra det vanskligt att afgöra, i hvilken grad uttalanden t. ex. i de nämnda rådsdiskussionerna kunna antagas återgifva konungens tankegång eller äro att skrifva på hans medhjälpares räkning. Fullt otvetydigt kommer konungens vilja endast fram i handling, i gången af det hela.

Och i Karl Gustafs regeringshandlingar finnes intet, som antyder, att han från början skulle varit besluten för krig med Polen. De första månaderna utmärkas af en liflig diplomatisk verksamhet, men denna är icke alls af aggressiv natur. Karl Gustaf afvänder genast brytningen med Portugal, han vidtar framför allt åtgärder för att få slut på kriget med Bremen, och hufvudsakligen omkring detta grupperar sig de svenska diplomaternas arbete i Tyskland; konungen är angelägen att icke blifva uppfattad såsom fredsbrytare af de tyska ständerna.[2] Tronskiftet gaf anledning till notifikationer och gratulationer, och Karl Gustaf begagnade sig däraf för att orientera sig åt olika håll. Till Ryssland och England beslöt han snart att sända ge-

[1] I registraturet eller andra afskrifter ofta i hög grad vanställda på grund af Karl Gustafs svårläsliga stil.

[2] Den bremiska frågan uppfyller bref och instruktioner för de svenska gesanterna i Tyskland på ett sätt, som ej behöfver exemplifieras.

santer med utförligare instruktioner; båda beskickningarna blefvo dock åtskilligt fördröjda.[1]

En viss ryktbarhet har fäst sig vid riksrådet grefve Schlippenbachs rundresa till de större tyska furstehofven, icke på grund af hans officiella ärende — det gällde endast notifikation om Karl Gustafs tronbestigning — utan med anledning däraf, att i hans samtal med kurfursten af Brandenburg förekommit antydningar om ett förbund mellan Sverige och Brandenburg mot Polen. Schlippenbach skall till och med hafva låtit kurfursten förstå, att Sverige i ett sådant förbund ämnade fordra af kurfursten hans preussiska hamnar mot ersättning på Polens bekostnad. Man har häraf velat sluta, att Karl Gustaf redan nu hade sin anfallsplan mot Polen färdig och likaså bestämt det blifvande bytet: Preussen. Slutsatsen torde vara förhastad. Hvad som förefallit mellan kurfursten och Schlippenbach är icke ordentligt utredt, och i hvarje fall har man ingen rätt att utan vidare spåra några konungens planer bakom de ord, som Schlippenbach kan hafva fällt. Eventualiteten af ett krig med Polen var i Sverige tillräckligt dryftad före Karl Gustafs tronbestigning, och de preussiska hamnarna hade likaledes varit tillräckligt mycket omtalade efter återlämnandet 1635, för att en diplomat af Schlippenbachs äfventyrliga typ skulle kunna låta några ord i denna riktning falla på eget bevåg. Tiden rörde sig högst obesväradt med krigs- och eröfringsmöjligheter, kurfursten af Brandenburg icke minst, och det låter lätt tänka sig, att i hans samtal med den svenske ambassadören det ena ordet gifvit det andra, utan att någon allvarligare mening legat bakom, tills kurfursten blifvit skrämd af antydningarna om hamnarnas afträdelse.[2]

[1] Hofrättsassessorn Udde Ödlas memorial för beskickningen till Ryssland finns i Riksregistr. för aug., och hans respengar utanordnas den 9 sept. För sekreteraren P. J. Coyet utanordnas den 20 sept. medel för beskickning till England (Riksregistr.), men han afreste ej förrän i slutet af dec.

[2] Till närmare undersökning af frågan om Schlippenbachs samtal med kurfursten är här icke plats. Jag anmärker endast, att saken hitintills egentligen blifvit behandlad af tyska historici och på grundvalen af tyskt material, kompletteradt af hvad som varit att hämta ur Pufendorfs historia om Karl Gustaf, medan från svensk sida frågan egentligen endast blifvit berörd af Ellen Fries, Erik Oxenstierna, s. 215 f., men ingalunda uttömmande genomforskad. Det svenska arkivmaterialet är alltså icke tillgodogjordt. Ett faktum är att hvarken Karl Gustafs bref till Schlippenbach eller tidens

Också Polen har sin plats i grundläggningen af Karl Gustafs politik, och helt naturligt en viktig plats, men till en början icke dominerande.

På våren 1654 hade till Sverige ankommit en polsk agent, Henrik Canasiles, med uppdrag att föreslå nya förhandlingar. Om hans uppträdande i Sverige har Pufendorf en dramatisk berättelse,[1] som sedan gått igen hos alla följande historieskrifvare. Vid sin audiens hos Kristina, strax före hennes afsägelse, skall Canasiles hafva protesterat mot Karl Gustafs tronbestigning och förklarat, att hans konung icke kunde finna sig i att den svenska kronan öfverflyttades från Vasaätten till »en främmande familj», hvarpå drottningen svarat med de bevingade orden, att hennes frände skulle i Warschau bevisa sin svenska tronrätt med trettio tusen vittnen. Sedan heter det, att polacken försökt sig på hänvändelser till ärkebiskopen »och öfriga ständer», hvilket gifvit äfven Karl Gustaf anledning till en epigrammatisk förklaring: om han finge mottaga kronan af Gud, Kristina och Sveriges ständer, skulle han nog försvara den mot hvem det vara månde. Efter kröningen åter hade Canasiles slagit om och erbjudit den nye konungen både vänskap och förbund, men nu hade denne i sin ordning anslagit en fientlig ton, genom Axel Oxenstierna låtit förklara, att Canasiles' uppträdande var en kränkning af stilleståndsfördraget, och rent ut hotat med krig, om ej en polsk beskickning med fullständiga fullmakter till en uppgörelse omedelbart blefve afsänd. Och polacken hade, skrämd af dessa hotelser, lofvat, att en sådan beskickning skulle komma.

Denna skildring torde få tagas med vida större försiktighet än hittills skett. Canasiles' beskickning omtalas flerestädes i svenska handlingar från hösten 1654 och våren 1655, men här nämnes ingenting om några dylika allvarliga sammanstötningar, äfven i fall, då situatio-

öfriga handlingar, såvidt jag känner, innehålla något som tyder på att en anfallsplan mot Polen och Preussen varit på tal mellan konungen och hans ambassadör före dennes afresa. För öfrigt är det bevisligt, att när tanken på polska kriget verkligen kommer fram, Karl Gustaf så länge som möjligt vill undvika hvarje närmare förbindelse med Brandenburg, tvärtemot Schlippenbachs antydningar. Allt tyder på att när konungen fått höra talas om dessa, han till en början ej fäst någon vikt vid dem.

[1] De rebus a Carolo Gustavo gestis, I: 43.

nen kunde synas ge anledning till att framställa hans uppträdande i sämsta möjliga dager.[1] Längre fram, i den kungliga propositionen till landskapsmötena år 1657, som redogör för det polska krigets förhistoria, finnes verkligen en berättelse, enligt hvilken Canasiles protesterat mot Karl Gustafs kröning och under hand sökt framkalla »missförstånd» bland Sveriges ständer, hvarefter konungen låtit Axel Oxenstierna hålla en vidräkning med honom öfver icke blott detta »ofog» utan hela den polska opålitligheten, som »i längden» måste medföra allt större missförstånd och »ändtligen» leda till brytning af själfva stilleståndet, samt härjämte förklara, att om den polske konungen verkligen ville fred med Sverige, så måste han sända ordentligt befullmäktigade och instruerade underhandlare. Därpå skall då Canasiles hafva gifvit sitt löfte, att en sådan underhandlare skulle komma.[2] Det faller i ögonen, att denna berättelse icke låter Axel Oxenstierna direkt hota med krig, såsom Pufendorf gör, och att Canasiles' protest här omtalas så obestämdt, att det icke blir rätt klart, huru den skulle försiggått.[3] Pufendorfs framställning förefaller som en starkt färglagd formulering af den tradition, som uppstått under och efter kriget, och särskildt måste väl Kristinas och Karl Gustafs sedan så berömda yttranden hänföras till de mer än vanligt osäkra hofanekdoternas område. Man har svårt att värja sig för den misstanken, att redan den officiella versionen af år 1657 är icke så oväsentligt färgad, aflåten som den var midt under brinnande krig och tydligen afseende att direkt kasta skulden för krigsutbrottet på Polen. Törhända äro orden att den polske konungen låtit Canasiles »protestera» mot tronförändringen

[1] Exempel äro J. Kocks memorial af den 15 juli, de rådsprotokoll, där krigsfrågan behandlades (se nedan), propositionen till 1655 års riksdag och rikskanslerens inledande anförande inför samma riksdags hemliga utskott. (Adelsprot., V: 2, s. 200, 209.) Jämföras kan också den franske residenten Piques' skildring, i Memoires de Chanut, III, s. 392, 411, 475 ff.

[2] Adelsprot., VI, s. 133. — Härpå grundar sig förmodligen statssekr. Ehrenstens berättelse till 1660 års riksdag, VII, s. 114.

[3] »Konungen af Poland .... kunde .. intet underlåta med mindre han skulle anno 1654 på riksdagen uti Upsala låta in eventum igenom en sin express utskickade, Canasiles, protestera emot K. M:ts kröning och där sammestädes under handen strödia in missförstånd ibland Sveriges ledemoter.»

endast en omskrifning af hvad man trodde sig veta eller misstänkte, att den polske gesanten privat låtit förstå om sin konungs arfsanspråk. Det förefaller annars orimligt, att Canasiles sedan skulle kommit med vänskapsanbud till den nye konungen. I hvarje fall får fasthållas, att Karl Gustafs mellanhafvanden med Canasiles äfven enligt 1657 års framställning icke inneburit något brytning med åtföljande ultimatum utan på sin höjd en starkare diplomatisk påtryckning för att förmå Polen till allvar i sina förhandlingsanbud.[1]

Härför talar också den beskickning, som Karl Gustaf å sin sida i augusti 1654 afiät till Johan Kasimir. Den svenske kommissarien i Danzig Johan Kock fick i uppdrag att afresa till Polen och uppsöka dess konung. Hans memorial, som har datum den 15 juli,[2] ålägger honom främst att notificera Karl Gustafs tronbestigning, att vid audiensen iakttaga, huru den polske konungen upptar saken samt att, om denne låter utställa någon skrifvelse till svar, se till, att dess affattning och titulering m. m. blifva ur svensk synpunkt tillfredsställande. För öfrigt bör han söka »sondera» de polska herrarne angående frågan om förhandlingarnas återupptagande med Sverige och i allmänhet göra sig underrättad om tillståndet i Polen, dess förhållande till grannarne i söder, turkar, tatarer, Siebenbürgen, Moldau, taga reda på om någon förlikning med kosackerna är att hoppas, om ryssarne trängt in i landet och hvad man anser om deras makt, — slutligen utforska, om polackerna lita till kejsarens hjälp, om Spanien har något inflytande, om Danmark och Brandenburg hafva några uteliggare, huru frågan om traktaten med Generalstaterna står. Alltså jämte notifikationen en ganska detaljerad uppgift i politiskt kunskapande, men på intet sätt aggressiv i sin läggning utan naturlig nog med hänsyn till Polens läge.

Sedan dessa order afgått, och medan Johan Kock befann sig på sin färd in i Polen, började emellertid under-

[1] Några polska källor för historien om Canasiles' beskickning har jag tyvärr ej kunnat anlita. — Om Pufendorf sammansatt sin skildring af 1657 års proposition och andra berättelser, eller om han haft framför sig en enda framställning med det innehåll han återger, skall jag lämna osagdt.

[2] Riksregistr. — Den 4 aug. skrifver Kock från Danzig till konungen, att han mottagit bref och instruktion och genast skall resa. Polonica, RA.

rättelser inkomma, som ställde förhållandena i öster i en allvarligare dager än hvad man tänkt sig, då Kocks instruktion uppsattes. Kriget mellan Ryssland och Polen tycktes arta sig till ett fullkomligt segertåg för den förra makten, utan afsevärdt motstånd från polackerna. Generalguvernören i Livland, riksmarsken Gustaf Horn, rapporterade, att krigets verkningar redan började göra sig kännbara i grannskapet: godsägare i polska Livland flydde öfver på svenskt område eller begärde skydd för sig och sin egendom af svenska trupper.[1] Det var bekymmersamma nyheter. Den polska oredan började utveckla sig i en riktning, som direkt oroade Sveriges baltiska provinser.

Karl Gustaf gaf den 22 juli order till Horn att sörja för fästningarnas säkerhet, att väl vakta gränsen mot ströfvande hopar och efter bästa förmåga inhämta underrättelser om händelsernas utveckling, att icke neka polacker, som därom anhöllo, en tillflykt på svenskt område, men för öfrigt taga sig till vara för hvarje inblandning i »det polniske väsendet». Det är samma afvaktande hållning som framträder i Kocks instruktion, nu blott förenad med nödig omsorg om de svenska provinsernas säkerhet. I början af augusti beslutar konungen att öfversända en förstärkning, dock mycket måttlig, och marsken får anvisningar om huru försvaret bör ordnas i händelse af anlopp mot gränsen. I början af sept. har man emellertid funnit, att dessa åtgärder icke äro tillräckliga. Konungen tänker sig möjligheten att kriget skall draga sig genom Litauen mot Livlands gräns, eller att ryssarne från Pleskow kunna kasta sig öfver de svenska besittningarna, och han ger Horn fullmakt att kalla till sig det krigsfolk, som finnes i Finland, äfvensom uppbåda adelns rusttjänst i alla Östersjöländerna samt utlofvar dessutom ett regemente från Tyskland. Behöfligheten af dessa anstalter besannades snart genom budskapet, att den litauiska armén under Radziwil blifvit så godt som tillintetgjord af ryssarne, och att inga utsikter funnos till hjälp från det egentliga Polen. Det var så, som konungen skref till Horn, att tillståndet i Polen »dagligen förvärrades», och inför dessa händelser kunde man

[1] Gustaf Horns bref till konungen bland Livonica, RA.; konungens till Horn i Riksregistr.

ej längre fästa sig vid de misstankar, som ryssarne möjligen fattade med anledning af de svenska truppflyttningarna till gränsen; det gällde nu att taga sig i akt för öfverraskningar.[1]

Med synbar oro väntade Karl Gustaf under denna tid på Kocks rapport om den polska resan.[2] Det dröjde ända till början af oktober innan detta aktstycke afgick från Danzig; det har datum den 7 okt.[3] Innehållet var tämligen magert. Kock berättar, att samma dag som han ankom till Warschau Johan Kasimir lämnade staden och begaf sig till ett landtgods, där han stannade i två veckor. Efter hans återkomst till hufvudstaden fick emellertid Kock audiens, den 31 augusti.[4] Den polske konungen svarade kort och expeditionsmässigt på den svenske emissariens andragande, och någon observation om hans sinnesstämming gentemot sin »kusin», såsom han kallade Karl Gustaf, hade Kock icke kunnat göra. Med polske storkansleren och andra magnater hade han både före och efter audiensen haft upprepade samtal, i hvilka man å ömse sidor efter bästa förmåga sökte utforska hvarandra, men ej heller från dessa sammanträffanden innehöll rapporten några viktigare meddelanden. Den 15 sept. följde afskedsaudiensen. Johan Kasimir var åter helt fåordig; han hänvisade till det skriftliga svar, som han låtit affatta, och sade sig för öfrigt ämna snart öfversända en ny budbärare med ytterligare meddelanden. Innan svaret aflämnades, fick Kock tillfälle att granska konceptet och framställa sina anmärkningar. Sådant det nu föreligger,[5] ger det utan förbehåll Karl Gustaf den svenska konungatiteln, men inskränker sig för öfrigt till några allmänna broderliga fraser och inflätar i dessa också en förhoppning, att Karl Gustafs tronbestigning icke skall upphäfva hans frändes »broderliga rättsanspråk».[6] Om till-

---

[1] Konungens bref till Horn d. 22 juli, 2 aug., 2, 8, 9 sept., Riksregistr. Horns bref om Radziwils nederlag är dateradt den 31 aug. och ankom den 9 sept.

[2] Bref till Kock d. 16, 23, 30 sept., Riksregistr.

[3] Polonica, RA. Ett tilläggsbref af d. 8 okt. i samma samling.

[4] Jfr Carlson, s. 168.

[5] Polonica, Polska konungars originalbref, RA.

[6] Enligt Kocks rapport hade polackerna uttryckligen försäkrat, att dessa ord uteslutits ur konceptet.

ståndet i Polen, ryssarnes framgångar och polackernas militära svaghet, gör Kock endast några tämligen intetsägande reflexioner, och om grannmakternas politik har han så godt som intet att säga.

Resultatet af Kocks beskickning var icke betydande. Johan Kasimir hade erkänt Karl Gustaf såsom Sveriges konung — om några tankar på att »protestera» mot dennes tronbestigning funnits, så voro de uppgifna —, men han hade icke uppgifvit sina »broderliga» anspråk, han hade icke tagit något steg alls i denna riktning, och de polska senatorerna hade i sina samtal med Kock varit föga mera medgörliga. Hvarje antydan om definitiv afskrifning af alla polska anspråk hade de åter mött med fordran på satisfaktion i en eller annan form. Den polska politiken intog oförändradt samma hållning som under Kristinas tid.

För Karl X Gustafs uppfattning af den polska frågan har Kocks rapport knappast haft annan betydelse än den, att konungen därmed fick visshet om Johan Kasimirs och Polens fortfarande gensträfvighet mot den uppgörelse, Sverige så länge kräft. Men under tiden hade frågans andra sida afgjordt trädt i förgrunden, farorna för den polska upplösningens allmänt-politiska komplikationer. Ryssarnes framgångar fortforo; i sept. föll det viktiga Smolensk.[1] Det var ej längre nog med att Sveriges livländska gränstrakter kunde oroas; det artade sig till en verklig katastrof för det polska riket och en väldig eröfring för Ryssland, alltså en fullständig omstörtning af maktläget i Östeuropa och i de svenska Östersjöländernas närmaste grannskap.

Från denna synpunkt behöfde Karl Gustaf andra underrättelser från Polen än dem Johan Kock fått sig ålagdt att insamla. Innan Kock ännu återkommit till Danzig, beslöt konungen att afsända en hemlig kunskapare, sekreteraren i kommerskollegium Johan Meyer von Lilienthal.[2] Dennes instruktion fick helt annan färg än Kocks. Frågan var ej längre, *om* Polen låg under i striden med sina fiender, utan huru långt olyckorna och upplösningen nu nått. Johan Meyer skulle söka utforska, om Polen syntes ämna begära

[1] När underrättelsen härom kom till Stockholm, har jag icke funnit uppgifvet.
[2] Memorial d. 30 sept., pass d. 4 okt., Riksregistr.

hjälp från Österrike, om någon del af riket ville afsöndra sig och ställa sig under någon af grannmakterna — kejsaren, Siebenbürgen, Brandenburg —, om Polen var villigt till fred på hvilka villkor som helst, t. ex. med afträdande af 1634 års eröfringar, och om Ryssland i så fall troddes åtnöja sig härmed, eller om tsaren tänkte lägga under sig hela Polen, särskildt dess land och hamnar vid Östersjön. Konungen vill veta, om möjligen Polen och Ryssland efter fred sinsemellan kunna komma att båda vända sig emot Sverige, om ryssen synes sträfva mot Düna, om försvarsanstalter äro träffade i Preussen och huru man där ställer sig till eventualiteten af hela Polens underkufvande under Ryssland. Först i de sista punkterna ålägges kunskaparen att höra sig för, om någon polsk ambassad är att vänta till Sverige och hvilka villkor den antages medföra. Frågan om Sveriges fredstraktat med Polen har trädt tillbaka för den större frågan om Polens hotande upplösning och dess följder.

Johan Meyer afgaf sin första rapport från Danzig den 4 nov.[1] Han bekräftade genast, att tillståndet i Polen var »über alle masse sehr schlecht». I Polen råder, säger han, allmän misströstan, konung och ständer misstro hvarandra, vid hofvet är allt i förvirring och drottningen betyder mer än konungen, i Litauen hållas möten, vid hvilka konungen ej får tillträde och där man öfverlägger om separation från riket. Den polska armén är i oordning, och både ryssarne och kosackerna vinna fortfarande framgångar. I Danzig och andra preussiska städer förefaller man icke obenägen att ställa sig under svenskt skydd.

Då denna rapport anlände, den 23 nov., hade konungen nyss från annat håll fått en underrättelse, som tydde på ytterligare förvärring af de polska förvecklingarna. Det var, att underhandlingarna mellan Polen och Generalstaterna nu troddes ha fortskridit så långt som till en »koncepttraktat» mellan de båda makterna. Att Beuningen just nu framkastade ett förslag om en stor evangelisk allians, i hvilken Sverige skulle ingå vid Nederländernas sida, fattade Karl Gustaf endast som ett försök att insöfva Sverige i

[1] Polonica, RA.

säkerhet, medan holländarne fullbordade sitt förbund med Polen och kanske med Danmark mot Sverige.[1]

Under dessa förhållanden är det som man hos Karl Gustaf finner tanken på ett svenskt ingripande i Polen. Dess ursprung ger sig själf. Rysslands segrar hade bragt den polska upplösningen till ett stadium, som syntes förebåda Polens fullständiga undergång. Men att Sverige icke kunde sitta stilla vid en sådan eventualitet, medan andra grannstater slogo under sig polska landsdelar och alldeles förryckte maktläget vid Sveriges tyska och baltiska gränser, det hade Kristinas regering varit fullt medveten om redan 1648, då Karl Gustaf fick order att med den tyska armén rycka in, om genom grannarnes inblandning »en distraction, dismembration eller total ruin af den polniske staten» syntes vara ett befara. I de storpolitiska öfverläggningarna år 1652 hade drottningen framhäft den fara, som kunde uppstå för Sverige, om »Ryssland, Rakoczy, kejsaren eller turken sloge till», och med någon historisk missuppfattning erinrat om konung Karl (IX), »som blef af ryssen dragen i spelet».[2] Nu hade Ryssland verkligen »slagit till», starkare än någon kunnat vänta, och Polens »totala ruin» syntes bokstafligen stå för dörren. Till råga på allt stod Sveriges fruktade motståndare i väster, Nederländerna, färdig att inmänga sig i förvirringen. Det låg i hela tidehvarfvets politiska tankegång, att Sverige nu måste »dragas med i spelet».

Direkt har konungen ännu icke uttalat, att han ansåg ögonblicket för handling vara inne. Men medelbart kommer detta fram i de öfverläggningar, hvartill han nu samlade riksrådet — såsom nämndt utan att själf därvid närvara.

Dessa öfverläggningar ha blifvit berömda i vår historia såsom sammanträdena af den 11 och 12 dec. 1654. I själfva verket inskränkte de sig icke till dessa dagar. Utom de två rådsprotokollen för den 11 och 12 dec. föreligger också ett tredje, som nu är ofullständigt; början saknas och med den datum.[3] Af innehållet i detta protokoll framgår tydligt,

---

[1] Till Appelbom d. 11, 18 nov., Riksregistr.
[2] Jfr ofvan sid. 7, 9 f.
[3] Rådsprot., RA, nu inhäftadt *efter* d. 12 dec.

att det måste härröra från ett sammanträde före den 11 dec.,[1] och ej nog härmed: där förekomma på flera ställen hänvisningar till ännu en föregående öfverläggning om samma sak.[2] Frågan har således varit före vid icke blott två, utan fyra rådssammanträden, dels de två af den 11 och 12 dec., dels två tidigare, hvilkas data ej låta sig bestämmas, men som väl torde kunna hänföras till början af samma månad eller — det första — möjligen till slutet af nov. Detta faktum saknar ej sitt intresse. De många sammanträdena efter hvarandra tyda på allvarliga öfverläggningar, icke på en diskussion pro forma om ett på förhand gifvet resultat. De bevarade protokollens innehåll jäfva icke denna slutsats.

Gången af förhandlingarna kan naturligtvis icke i sin helhet öfverskådas, då för första sammanträdet intet protokoll finnes och för det andra endast ett ofullständigt. Det vill dock synas, som om en kunglig proposition i vissa punkter blifvit föredragen — af rikskansleren Erik Oxenstierna — redan vid första sammanträdet och alltså tjänat som utgångspunkt. Att döma af en senare resumé (från den 11 dec.) har denna proposition hufvudsakligen innehållit tre frågor, nämligen:

1) om det politiska läget kräfde, att man satte sig i krigsförfattning,

2) om denna särskildt borde afse den östeuropeiska krisen, samt

3) huru omfattande den borde blifva, tillräcklig för ett offensivt uppträdande eller inskränkt till förstärkningar i fästningarna.[3]

Det ser ut, som om redan vid första sammanträdet de närvarande blifvit eniga om att krigsrustningar måste företagas.[4] Detta hindrade icke, att äfven vid sammanträdet n:r 2 diskussionen på nytt utbredde sig öfver den första punkten i propositionen. Särskildt inlät sig Bengt Skytte,

[1] Också talas i ingressen till prot. af d. 11 dec. om konungens önskan, att »denne påbegynte consultation vidare continuerades», och om huru rådet förut funnit sig böra »till denne dagen uppskjuta» saken.

[2] Efter ett anförande af B. Skytte heter det, att denne »den förra gången intet hafver varit tillstädes», och rikskansleren förklarar: att krigsförfattningen skall ske, det är senast en gång resolverat.

[3] Därjämte borde också tagas i öfvervägande, sade kanslern, hvilket svar som skulle gifvas den väntade polske gesanten.

[4] Jfr ofvan not 2.

som ej varit närvarande föregående gång, på ett utförligt allmänt resonemang i frågan om krig eller fred, hvilket framkallade åtskilliga gensagor. Efter någon stund ledde rikskansleren öfverläggningen öfver på den andra frågan, på hvilket håll faran skulle anses störst. I denna punkt uppstod ett lifligt meningsutbyte, och man »examinerade», såsom Krister Bonde uttryckte sig, tämligen grundligt Sveriges grannar, en efter annan. I sinom tid finner sig kanslern härutinnan kunna konstatera enighet därhän, att de svenska rustningarna måste gälla oron i öster, och framlägger så slutligen den sista punkten, om rustningarnas omfattning. Äfven härom uttala sig åtskilliga rådsherrar, men man hinner icke till något resultat, utan diskussionen uppskjutes till en annan gång.

När rådet samlades den 11 dec., refererade rikskansleren åter alla frågepunkterna, och man upptog på nytt de två första, ehuru dessa redan föregående gång syntes ha blifvit slutbehandlade. Man fann sig till och med nu böra anordna en diskussion efter alla konstens regler, med utsedda talemän för motsatta ståndpunkter; det blef Bengt Skytte och Krister Bonde. I deras replikskifte ingrepo äfven andra, och därefter företogs votering på en gång angående båda punkterna, både om »armaturens» behöflighet och om dess riktning. Voteringen tog i sin ordning formen af motiverade inlägg, som ibland framkallade repliker och sålunda läto diskussionen svälla ut igen.

I sin helhet får sålunda frågans behandling vid dessa tre sammanträden en något förvirrad prägel. Diskussionen upprepar till stor del sig själf från det andra sammanträdet till det tredje, och det tar sig onekligen egendomligt ut, att de punkter, i hvilka kanslern redan vid det förstnämnda sammanfattat resultatet såsom afgjordt, icke desto mindre upptaga hela det senare och där bli föremål för en systematisk utredning. Det är möjligt, att jämförelsevis lång tid förflutit mellan de båda mötena, och att det tredje räknat flere närvarande rådsherrar än det andra,[1] så att man funnit sig böra taga om saken från början. I alla händelser före-

[1] Med visshet låter ingenting säga sig härom, då protokollet från sammanträdet n:r 2 i sitt nuvarande skick ej innehåller någon förteckning på de närvarande.

faller det, som om Karl Gustaf och de, som utöfvade ledningen å hans vägnar, funnit det nödvändigt att låta saken mogna genom dessa upprepade behandlingar. Otänkbart är icke, att bakom uppskofven ligga en del vanskligheter för den nye konungen med den talrika rådsförsamling, som hans företrädare efterlämnat.

I sak visa protokollen knappast någon meningsskiljaktighet angående den första frågan, om krigsrustningar voro behöfliga. Bengt Skytte gjorde redan vid andra sammanträdet en vältalig utläggning af fredens förmåner, och Magnus Gabriel de la Gardie framlade sina skäl mot »blodsutgjutelse», men båda slutade dock med att förklara, att under nuvarande förhållanden en krigsförfattning vore tillrådlig. Att uppfatta dem såsom förkämpar för en principiell fredspolitik[1] är knappast tillräckligt motiveradt. Det hörde till tidens öfverläggningsformer att argumentera med systematiskt framhäfvande af hvarje saks motsatta sidor, och båda de nämnda herrarne räknades till rådets vältalare ex professo, som väl kunde framdraga en i diskussionen förbisedd synpunkt, utan att denna ovillkorligen behöfde uttrycka deras personliga mening.

Allvarligare blef rådplägningen om propositionens punkt 2, hvar faran var störst. Man riktade nu liksom 1652 blicken icke blott mot öster, utan också mot väster och söder, mot Danmark och Nederländerna, och man glömde ej heller Sveriges vedersakare i Tyskland. Krister Bonde talade vid andra sammanträdet utförligt om Danmarks opålitlighet, om det farliga dansk-holländska förbundet och danskars och holländares afundsjuka mot Sveriges handel, och den 11 dec., då man började ena sig om att rustningarna dock måste gälla Ryssland och Polen, framkommo åter lifliga farhågor, att Danmark och Generalstaterna skulle »spänna tillhopa» mot Sverige, så snart detta var engageradt i öster. Man frågade sig, om det ej var säkrast att först göra upp räkningen med Danmark, innan man vände sig åt annat håll. Flertalet stannade dock vid den mening, som drotsen och kanslern konsekvent förfäktade, att faran måste anses störst i öster, »där elden mest brinner», såsom drotsen träffande ut-

[1] Jfr Carlson, s. 173, Fryxell, 11, s. 100.

tryckte sig. Intressant är särskildt den styrka, hvarmed den vådliga betydelsen af Rysslands framträngande betonas. Ryssen är, säger Krister Bonde, den störste köpmannen, han sträfvar oupphörligt att föröka sina skatter, och han har alltid traktat efter att »få en fot i Östersjön» för att ersätta den obekväma handelsvägen öfver Arkangelsk. Sina farliga afsikter uppenbarar han nu i sin nya titel — tsar Alexei hade redan inflickat polska provinser äfvensom några allmänna ord om herravälde öfver länder »i väster» i sin titel[1] —, och en gräns måste sättas mot hans maktutvidgning. Drotsen menar, att den rysk-polska krisen innesluter två möjligheter, som båda äro lika betänkliga: antingen att Polen och Ryssland förlikas och båda falla öfver Sverige, eller att Polen alldeles dukar under för Ryssland. Jämförelsevis mindre framträda de gamla tvistefrågorna med Polen. Dock framdragas vederbörligen de många bevisen för Polens opålitlighet och stilleståndets osäkerhet.

Vid voteringen den 11 dec. uttalade sig en stor majoritet för att krigsförfattningen skulle gälla Polen och Ryssland, dock så att många tillade, att ej heller Danmark finge försummas. Endast Karl Gustaf Wrangel och Arvid Forbus fasthöllo, att det först måste gälla Danmark. De flesta betonade också, att trots armaturen fredliga förhandlingar fortfarande måste försökas.

Så långt hade man hunnit den 11 dec. Följande dag samlades rådet å nyo; frågan om rustningarnas offensiva eller defensiva omfattning återstod. Den fick i viss mån en ny vändning genom den proposition, som kanslern å konungens vägnar nu framlade. Konungen hemställde, om man efter arméns uppsättande skulle nöja sig med att förmå Polen till de medgifvanden, som det hittills så hårdnackadt motsatt sig, nämligen afsägelse af alla anspråk på Sveriges krona och på Livland, eller om man icke också borde fordra något för rustningskostnadernas betäckande och till säkerhet mot framtida hot från denna sida.[2] Den krigsförfattning, som föregående dag motiverats med de all-

[1] Pufendorf, Car. Gust., I: 11.

[2] »— — — eller om det icke vore rådligare och den omkostnaden, som på armaturen användes, icke fordrade, att man ännu högre spände detta verket och sökte något till militiens satisfaction såsom ock till assecuration de non amplius turbando».

männa farorna af den östeuropeiska krisens utbredning och Rysslands framträngande, föreslår nu konungen till ett vapen för att genomdrifva Sveriges gamla fordringar af Polen och dertill afpressa detta land någon ny landafträdelse — ty om annan »säkerhet» kunde knappast vara tal.

Utan förebud var denna vändning icke. Mot slutet af sammanträdet n:r 2 hade både drotsen och kanslern oförblommeradt talat om att begagna tillfället till att göra upp striderna med Polen, drotsen hade hänvisat på den armé, som nu stod i Bremen, och som kunde föras till Pommern för att därifrån hota Polen, och han hade direkt förordat att om ej Polen gåfve efter under vintern slå till på våren. Men å andra sidan hade också kanslern vid samma tillfälle förklarat, att konungen icke ville angripa någon utan lefva i fred så länge han kunde, den 11 dec. försäkrade han åter, att konungen icke hade några tankar på krig, och vid detta tillfälle nämndes intet om fordringar gentemot Polen. I öfverensstämmelse härmed var det också, som så många vota den 11 dec. betonade förhandlingarna vid sidan af armaturen. När den nya propositionen nu kom den 12, måste den verka öfverraskande. Några fordringar af Polen utöfver de gamla anspråkens nedläggande hade i alla händelser ej förut varit på tal.

Propositionen mötte också omedelbart en gensaga, från Gustaf Bonde, som icke varit närvarande den 11, men som nu blef en af hufvudpersonerna i debatten.[1] Man började med en regelrätt diskussion i de vanliga formerna, i hvilken Gustaf Leijonhufvud fick tala för »assekuration och satisfaktion», Gustaf Bonde mot. Men denna gång blef motsättningen mer än fingerad, och för första gången under dessa rådsmöten visar sig en verklig brytning mellan olika meningar. Riksdrotsen ingrep med ett stort anförande för det kungliga förslaget, rikskansleren talade också lifligt för det, och Bengt Skytte preciserade, hvad Sverige enligt hans förmenande borde fordra af Polen, nämligen Preussen, samt utvecklade fördelarna af dess besittning. Men Gustaf Bonde uppgaf icke sin ståndpunkt, och det var tydligt, att rådet i denna

[1] Däremot framträder ingalunda Herman Fleming på sådant sätt, som Carlson, s. 174, framställer det.

punkt icke skulle komma till enighet. Huru vansklig konungens förtrogne funno ställningen vara, visar sig däraf, att voteringen företogs i en ordning, som näppeligen kan uppfattas annorlunda än som ett medel för påtryckning på de tvekande. Riksdrotsen förklarade, att ehuru man vanligen brukade votera i ordning från de yngsta uppåt till de äldsta, så skulle man nu gå den motsatta vägen, och han började själf med en utförlig motivering för sin röst. Under självfva rösternas afgifvande ingrep likaså rikskansleren med inlägg mot ett par af motståndarne.

Trots dessa åtgärder voterade fyra rådsherrar mot fordran på säkerhet af Polen, såvida denna måste vinnas med vapenmakt: Ture Sparre, Erik Gyllenstierna, Herman Fleming och Gustaf Bonde. Fleming afrådde särskildt, att konungen skulle villfara polska ständers eller landsdelars begäran om skydd, hvilket under diskussionen varit åtskilligt på tal, och Bonde menade, att om man ej på fredlig väg kunde vinna af Polen mer än de gamla anspråkens uppgifvande, så vore det så godt att nöja sig därmed och sedan förena sig med Polen mot ryssen, som nu vore »formidablast». Pluraliteten för konungens framställning utgjorde sammanlagdt 13 röster.

Bland de 13 hade några gått mycket långt och — enligt protokollet — förordat den rena byteslystnadens grundsats: »man söke sin avantage det bästa man kan». Bland dem voro Karl Gustaf Wrangel och Bengt Skytte. Den senare fann för sin del ingen betänklighet mot att under svenskt skydd mottaga alla de polacker, som erbjödo sig, vore det också hela Polen. Rikskanslerens sammanfattning af »meste partens» mening var dock försiktigare hållen. Denna sammanfattning, som sträckte sig äfven öfver föregående dags beslut och sålunda betecknar de långvariga öfverläggningarnas slutresultat, uttrycker rådets råd till konungen så, att rustningar borde företagas äfven genom värfning af främmande folk, samt därefter Polen affordras »en real försäkran de non amplius turbando och satisfaction till militiens contentering», såsom den obestämda formuleringen lyder. Ville Polen med godo gå in på dessa fordringar, vore det så mycket bättre; i annat fall finge man tvinga det med vapenmakt. Häraf följde naturligtvis, att skydd

skulle beviljas de polacker, som det begärde. Men också här tillägger kanslern en försäkran, att man härmed dock icke rådde konungen att börja ett krig, ty därtill fordrades ständernas samtycke, utan endast afsåg, att alla farligheter i tid kunde afvärjas.

Det sista förbehållet kan ej undanskymma det faktum, att de anspråk gent emot Polen, som riksrådet nu tillstyrkt konungen att framställa, verkligen voro af aggressiv art och ej gärna kunde genomföras med andra än krigiska medel. Det är anmärkningsvärdt, att resultatet af rådplägningarna formuleras med denna diplomatiska förbehållsamhet, liksom deras gång blifvit ledd med ett slags diplomati steg för steg, så att konungen först småningom blottat sina afsikter. Det förut omnämnda karaktäristiska draget i Karl Gustafs regentpersonlighet framträder också här.

Beslutets innehåll står icke heller i riktigt klar motsvarighet till de motiv, som kommit till synes i den förda diskussionen och i konungens föregående handlingar. Såsom ofvan antyddes, ter det sig onekligen något öfverraskande, att rustningarna skulle användas till genomdrifvande af gamla och nya fordringar gentemot Polen, då de egentligen framkallats af farorna för Polens sammanstörtning och Rysslands hotande maktutvidgning. Denna yttre motsägelse låter sig dock väl förklaras. Var Karl Gustafs hufvudsyfte att om så behöfdes kunna ingripa i den östeuropeiska krisen, på det att denna icke måtte utveckla sig i en för Sverige farlig riktning, så kunde han knappast vinna detta på annat sätt än genom att själf kasta sig i striden. Men att därvid direkt taga parti för det fallfärdiga och mot Sverige uppenbart fientliga Polen mot Ryssland var en inre orimlighet. Det fanns ingen annan möjlighet än att äfven Sverige vände sig mot Polen, och för detta ändamål gaf det gamla mellanhafvandet med detta land den naturliga utgångspunkten. En gång inne i de östeuropeiska förvecklingarna, kunde Karl Gustaf också, på samma gång han gjorde upp saken med Polen, indirekt förekomma Ryssland.

Att detta förblef den svenska politikens hufvudsyfte, uttalades fullt otvetydigt i de utförliga instruktioner, som konungen och rikskansleren hvar för sig affärdade till general-

guvernören i Livland ett par veckor efter rådssammanträdena.[1] Sverige måste, heter det här, för sin egen trygghets skull afvärja moskoviten från Östersjön och förhindra honom att fatta en fast fot i Kurland eller eljest vid sjökanten, ty därmed skulle han kunna fördärfva den svenska skeppsfarten och omhvärfva eller snärja provinsen Livland med dess förnämsta gränsfästningar. Horn skall framför allt rikta sin uppmärksamhet på tsarens armé och rätta sin hållning efter de underrättelser, som om den stå att vinna. Har moskoviten gått i vinterkvarter borta i Litauen eller Hvita Ryssland, så att han icke hotar Kurland, så bör Horn endast anknyta försiktiga förbindelser med hertigen af Kurland och herrarne i Litauen för att kunna få reda på hvad de tänka företaga till försvar mot tsaren, och om de synas vilja lita till Sveriges stöd, kunna de tills vidare styrkas i sin förhoppning. Om åter ryssarne trängt ända fram mot Dünaburg eller hota Kurland och dess fästningar, då får Horn hellre taga under svenskt skydd de litauiska herrar, som därom redan anhållit, än tillåta ryssarne att sätta sig fast här inpå svenska området — dock äfven detta med försiktighet, så att han låter ryssen förstå, att Sverige icke söker strid med honom utan endast tar i sitt hägn dem, som af ålder hafva stått i förtrolig vänskap med Sverige eller nu för sin religions eller frihets skull vilja gifva sig under dess konung. Med ett ord, Horns förnämsta uppgift är att förekomma ryssarne, medlet att under hand eller öppet vinna insteg i de polska gränstrakterna. Det är samma grundtanke som ligger bakom rådslaget.

* *
*

Rådsförhandlingarna i dec. 1654 bilda den afgörande knutpunkten i det polska krigets förhistoria.

Formellt sedt var visserligen något beslut om krig icke fattadt. Icke blott så, att till ett sådant beslut fordrades ständernas samtycke, såsom rikskansleren upp-

[1] Konungens bref af d. 23 dec., rikskanslerens af d. 26 dec., i Riksregistr

repade gånger betonat i rådet,[1] utan det låter till och med säga sig, att ej ens konungen för sin egen del ovillkorligen bestämt sig.[2] Hans proposition liksom rådets tillstyrkan hvilade på vissa förutsättningar, nämligen de hotande utsikterna till Rysslands maktutvidning och Polens fortfarande omedgörlighet mot Sverige. Undanröjdes dessa förutsättningar, så bortföllo de grunder, som gjort Sveriges ingripande nödvändigt, och en dylik eventualitet var ju åtminstone tänkbar. Men sannolik var den icke, vare sig för Rysslands eller Polens del. Att konungen själf tog kriget såsom tämligen gifvet, framgår också tydligt nog af de omfattande rustningar, som omedelbart begynte,[3] och som inom kort åtföljdes af ett lifligt diplomatiskt arbete för att inom den europeiska politiken jämna vägen för Sveriges militära aktion. Nu inleddes bland annat från svensk sida den viktiga förhandlingen med Brandenburg.[4] När rikskansleren i sin anförda skrifvelse ålagt Horn att hålla sig på defensiven, var därvid inskjuten tidsbegränsningen »vintern öfver», och han hade äfven direkt uttalat, att denna vinter måste afgöra, om Sverige skulle kunna få ett drägligt slut på tvisterna med Polen eller icke. Det var tydligt underförstådt, att om så icke skedde Sverige skulle gripa till vapen, så snart sommaren kom.

Den polska beskickning, som man i Sverige väntat allt sedan Canasiles' afresa och som ändtligen anlände vid nyårstiden, fick för frågans utveckling egentligen endast den negativa betydelse, att den ännu förutsatta möjligheten af en uppgörelse med Polen därmed så godt som afföredes. Den polske gesanten, Johan Kasimirs kammarjunkare Andreas Morstein, hade intet annat uppdrag än att föreslå en ny kongress för nya förhandlingar. Karl Gustaf lät utan tvekan rikskansleren afvisa detta förslag, i hvilket han endast såg polska försök att åter förhala tiden, kanske också att utbreda skenet af ett svenskt-polskt samförstånd mot Ryss-

---

[1] Rådsprot. d. 11 och d. 12 dec. 1654.
[2] Carlson, s. 176.
[3] Officersfullmakter för nya regementen d. 18 dec. 1654, bref med anhållan om värfningstillstånd hos en mängd tyska furstar d. 20 jan. 1655, Riksregistr. Mönstringar, jfr Carlson, s. 325 f.
[4] Instruktion för Bartol. Wolfsberg såsom gesant till kurfursten af Brandenburg d. 30 dec. 1654, Brandenburgico—Borussica, RA.

land. Han tänkte icke finna sig i att »tiden och occasionen ginge bort» för tomma förespeglingar. Ville polackerna utan tidsspillan sända befullmäktigade sändebud till Sverige, var han ännu beredd att höra, om de hade »något allvar med sig». Men uppskjutas fick saken icke längre, och konungen visar sig nu tydligt besluten att, om ej mot förmodan polska eftergifter komma emellan, »träda i aktion».[1]

Riksdagen, som sammanträdde i mars 1655, kom i hufvudsak endast att bekräfta de resultat, hvarvid konungen och rådet förut stannat. Öfverläggningarna i hemliga utskottet (20—23 mars) hafva ett visst intresse därigenom, att konungen här personligen grep in med flera anföranden, som synas hafva varit väl behöfliga för att öfvervinna ett icke så obetydligt motstånd mot krigstanken. Men några nya synpunkter i frågan hafva egentligen icke blifvit framdragna. Man anmärker endast, att diskussionen här från början rörde sig om ett anfall på Polen, och att i följd däraf polackernas olika försyndelser mot stilleståndsfördraget togo jämförelsevis stor plats. Dock framhöllo både konungen själf och rikskansleren med klarhet och styrka, att det i grunden var det allmänna politiska läget, ej endast tvistefrågorna med Polen, som tvang Sverige att väpna sig — »ett generalt verk, som hafver afseende på alle farligheter i gemen». Karl Gustaf var angelägen att få fullt fria händer. Utskottets beslut blef också helt enkelt att på grundvalen af konungens förklaringar öfverlämna saken i hans hand.[2]

Hvad som följde under de återstående vårmånaderna intill krigsutbrottet rör helt naturligt ännu mindre de politiska grunderna för det fattade beslutet, utan endast sättet och medlen för dess utförande. Äfven den polska ambassad, som anlände i elfte timmen, då Karl Gustaf redan stod färdig att inskeppa sig och de svenska trupperna både i

[1] Citaten äro tagna ur konungens bref till Erik Oxenstierna, som skötte förhandlingarna med Morstein, den 4 febr. 1655, Oxenst. saml., RA. Upplysningar om förhandlingarna lämna för öfrigt konungens bref till E. O. af d. 26, 28 jan., 13 febr., Riksregistr. eller Oxenst. saml., samt E. O:s bref af d. 24, 30 jan, bland Skrifvelser till Karl X Gustaf, RA.

[2] Utskottets protokoll tryckt som bilaga till Adelsprot., V: 2, s. 206—227.

Livland och Pommern fått order att inrycka i Polen, kunde ej längre framkalla någon principdiskussion i krigsfrågan. De polska anbuden — *om* de voro allvarligt menade — kommo nu för sent. Karl Gustafs beslut, som så länge varit eventuellt, hade blifvit definitivt.

En sida af orsakerna till krigets utbrott återstår dock ännu att belysa, en sida som ej tillhör de tillfälliga politiska konjunkturerna utan hänför sig till ett allmänt karaktärsdrag i den svenska statens byggnad, och som därför naturligt låter utsöndra sig ur de olika diskussionerna. Det är hvad en mängd historieskrifvare plägat uttrycka ungefär så, att Sverige behöfde krig för krigets egen skull, att det var en militärstat, oförmögen att med egna medel uppehålla det krigsväsen, som behöfdes för att försvara den nyvunna maktställningen, och därför hänvisad till att själf söka krig för att genom kriget underhålla sina härar. Några betraktelser öfver detta tema äro gärna vidfogade redogörelsen för det polska krigets begynnelse och stå då såsom den yttersta grundvalen för det hela, till hvilken de politiska förvecklingarna egentligen komma endast såsom det önskvärda tillfället för den svenska militärstatens inneboende behof.

Den egentlige upphofsmannen till denna åskådning torde vara Carlson, som i sin inledning till Karl X Gustafs historia inflickat några korta anmärkningar om huru »Sverige icke kunde stanna på eröfringarnas bana». Dessa grunda sig dock icke på någon ingående pröfning af den svenska statens krafttillgångar och möjligheter, utan rätt och slätt på ett par anteckningar af en främmande diplomat i Sverige, fransmannen Chanut, hvars s. k. memoarer spelat en så märklig roll i hela den historiska traditionen om detta tidehvarf.[1]

Det borde i och för sig falla i ögonen, huru orimligt det är att sålunda karaktärisera en stats hela politiska existensgrund efter några lösryckta citat från en diplomatisk brefskrifvare, som helt naturligt rör sig med anekdotiskt

---

[1] Carlson, s. 165.

eller epigrammatiskt tillspetsade iakttagelser och uppgifter.[1] En blick på Chanut's egen framställning ger dessutom vid handen, att dessa yttranden i det sammanhang, där de förekomma, ingalunda äro afsedda att principiellt karaktärisera det svenska statslifvet, och att de i sig självfva omöjligen kunna användas för sådant ändamål.

När det om Axel Oxenstierna heter, att denne »icke ansåg det nyttigt», att Sverige afväpnade, så är detta en uppgift från en särskild politisk situation, nämligen tiden för executionsrecessen i Nürnberg, där Chanut ansåg, att Karl Gustaf såsom Sveriges ombud afsiktligt försvårade uppgörelsen och inspirerades af den gamle rikskansleren, och hela resonemanget är endast uttryck för den franske diplomatens misstanke, att Axel Oxenstierna vid detta tillfälle motarbetade Frankrike. De så ofta anförda orden, att Sverige icke borde vara »utan krig», emedan de från Tyskland återvändande officerarne och soldaterna svårligen skulle kunna vänja sig vid tarfligheten hemma och det för öfrigt, om de kunde det, svårligen skulle vara rådligt för Sverige att låta sin enda styrka förvekligas — dessa ord har Chanut försett med den betecknande inledningen »on dit en Suède», såsom ett tal, som han hört föras här och där, men ingalunda såsom uttryck för den ledande svenska statskonsten. Det ser för öfrigt ut, som om de, som inför den franske diplomaten förde detta tal, icke gjort det utan afsikt: det ingår i hans skildring af Lybeck-kongressens förberedelser, hvilken i sin helhet alldeles tydligt visar, att man från svensk sida varit angelägen att öfvertyga den blifvande medlaren därom, att Sverige hvarken ville eller behöfde göra några eftergifter för freden med Polen. Ännu tydligare tillkommet såsom rent argumentum ad hominem är Adler Salvii yttrande, »att andra nationer började krig, när de funno sig nog rika för att bära dess kostnader, men svenskarne när de funno sig för fattiga, i syfte att blifva rika». Det återfinnes i Chanut's berättelse om ett samtal med Salvius under kongressen i Lybeck, i hvilket den förre sökte framdraga alla de skäl, som borde afhålla Sverige

[1] Jag antar med stöd af Weibulls utredning om »Memoires de Chanut», Hist. Tidskr. 1887 och 1888, att de ifrågavarande punkterna verkligen härröra från Chanut själf.

från att bryta med Polen, och är helt enkelt en replik i ett ordbyte, återigen afsedd att öfvertyga fransmannen om att Sverige ej behöfde köpa freden med Polen med undfallenhet.[1]

Så svaga äro utgångspunkterna för satsen, att Karl Gustafs Sverige behöfde kriget såsom sådant. På sin väg från Carlsons tyska upplaga genom den utländska historieskrifningen har den på olika håll blifvit mer eller mindre drastiskt tillspetsad, alltefter vederbörande författares större eller mindre försiktighet vid användningen af den svenska källan och mer eller mindre målande stil. Ett franskt arbete om det senare 1650-talets nordiska krig har gått därhän, att kriget blifvit Sveriges »nationella yrke» (»industrie nationale»), Sveriges konungar under fred blifvit »riksdagens och rådets fångar», nästan såsom Polens, längtande efter krig långt borta från sitt rike för att kunna känna sig såsom verkliga härskare, och vestfaliska freden reducerats till ett narri, som svenskarne blott sökte efter tillfälle att bryta, m. m.[2] Att någon ny motivering icke framkommit under dessa främmande händer, behöfver knappt sägas.[3] De skärpta formuleringarna hafva endast gjort missförhållandet mellan de ursprungliga grunderna och de därpå byggda slutsaterna yttermera skriande.

I själfva verket har ordandet om krigets oumbärlighet för den svenska stormakten inom historieskrifningen undanskymt det faktum, att det just hörde till de stora problemen för denna stormakt att skapa de militära hjälpmedel, som dess ställning kräfde. Ofvan är sagdt, att Sveriges statsmän stodo tvekande inför detta problem,[4] men de betraktade det som ett sådant, som skulle och kunde lösas,[5] och de hade på intet sätt resignerat inför dess svårigheter till en så förtviflad utväg som att göra kriget till »nationellt yrke». Än mindre har någon historisk forskning

---

[1] Memoires de Chanut, II, s. 10, 165, 288.
[2] Haumant, La guerre du Nord, s. 1—5 o. s. v.
[3] Haumant har endast några i det väsentliga missuppfattade citat från Geijer.
[4] Jfr ofvan, s. 3.
[5] Jfr t. ex. de kungliga propositionerna till 1649 och 1652 års riksdagar (tryckta såsom bilagor till Adelsprot.).

hitintills uppvisat, att en sådan resignation skulle varit af förhållandena påfordrad.

Talet om att Sverige behöfde krig för krigets egen skull reducerar sig alltså till en oklar och ovederhäftig historisk fras. Den sanning, som kan sägas ligga bakom, är af vida blygsammare mått.

Det är obestridligt, att ur de långa krigens traditioner ingått i den svenska politiken en viss lätthet att draga svärdet — som för öfrigt väl också är till finnandes på de flesta andra håll under detta tidehvarf. Bragd- och byteslystna officerare kunna nog hafva arbetat för krig, så långt deras inflytande räckte, och det kunde ligga en viss frestelse i medvetandet om de svenska värfningspatentens makt öfver trettioåriga krigets soldnärs-veteraner. Dylika faktorer hafva förmodligen, mer eller mindre medvetet, medverkat till krigsbeslutet mot Polen, men endast vid sidan af och underordnade under de stora politiska grunderna.

Viktigare är, att Sveriges militärpolitiska läge visserligen icke gjorde kriget eftersträfvansvärdt i och för sig men väl innebar omöjligheten af att hålla en här på fältfot utan att använda den. Orsaken härtill ligger icke minst just däri, att Sverige ännu icke hunnit organisera det krigsväsende, som dess nya maktställning kräfde. En tillräcklig styrka för att trygga Sverige mot öfverraskningar i den rysk-polska krisen lät sig endast åstadkommas genom starka värfningar, och en sådan styrka kunde ej underhållas med de sköflade svenska kronoinkomsterna. Ville man ej helt snart upplösa den värfvade truppstyrkan, med risk att stå oberedd vid inträffande farligheter, fanns ingen annan utväg än att skaffa den sysselsättning och underhåll i fiendeland. Redan i 1652 års hemliga utskott hade Kristina uttalat denna sanning gentemot några välmenande förslag — af ärkebiskopen — att Sverige väl skulle väpna sig till lands och vatten för att kunna försvara sig mot »öfvervåld», men ej gå längre. Drottningen påminte, hvad det skulle blifva för ett onus att hålla en flotta i sjön, och fann det bättre att sätta sin armé i fiendens land än ligga så i försvarsberedskap, att man »consumerade» sig själf. Vid rådsöfverläggningarna 1654 framhöll likaledes drotsen, att om man ville sätta sig i krigsförfattning med både inhemskt

och värfvadt folk och sedan »sitta stilla», blefve det att »föra krig med sig själf». Och 1655 fick samma synpunkt af en medlem i hemliga utskottet den slående formuleringen: »Vi hafve nu folket på halsen, de lära äta ut både eder och mig, om de icke blifve brukade.»[1]

Sådana förhållanden voro fakta, med hvilka Karl X Gustafs politik måste räkna och naturligen har räknat. Till krigets grunder höra ej heller de, men väl kunna de sägas hafva påskyndat utbrottet, sedan beslutet om rustningarna väl var fattadt. De äro för öfrigt icke något för Sverige egendomligt. Alla europeiska makter kände dessa svårigheter i en tid, då de nationella stående härarna ännu voro i sin begynnelse, och ingen enda kunde frigöra sig från deras verkningar. En neutralitet, som ville vara fullt väpnad, blef för hvilken europeisk stat som helst i längden en omöjlighet. Det är alltså en allmänt europeisk företeelse det här gäller, icke en särskild svaghet hos den svenska militärstaten.

* *
*

Grunderna för Karl X Gustafs anfall på Polen låta icke sammanfatta sig i en enda historisk formel. Afgörandet har framgått ur en politisk kombination, som innesluter olika faktorer.

Det har sina förutsättningar i den allmänna jäsning, hvari hela den europeiska statsvärlden efter westfaliska freden befann sig, och som redan under flera år hotat att indraga Sverige i nya strider. I slutet af år 1652 hade ett utbrott stått för dörren, närmast i form af krig med Holland och Danmark, och då detta afvändes samlade sig farorna under de följande åren i stället i öster genom den östeuropeiska krisens utbredning och skärpning. I denna kris hade den svenska regeringen år från år allt starkare känt nödvändigheten af en uppgörelse med Polen, hvars segt vidhållna anspråk gentemot Sverige när som helst kunde bli utgångspunkten för ett farligt anlopp mot hela dess nya europeiska ställning, på samma gång som de pol-

[1] Adelsprot., V: 1, s. 113, V: 2, s. 214; Rådsprot. (dec.) 1654, odateradt.

ska förvecklingarna hotade med oberäkneliga komplikationer till en vändning mot Sverige. Karl Gustaf ärfde från sin företrädare denna tanke om ett svenskt ingripande mot Polen i fullt mognad form. Och just vid hans tronbestigning kom Rysslands framträngande med en ny och öfverhängande fara för Sveriges ställning vid Östersjön och bragte inom några månader tanken till handling. Karl Gustaf grep till vapen närmast för att kunna förekomma Ryssland, som hotade att uppsluka hela norra Polen med Östersjökusten, men han riktade sitt anfall mot Polen, med utgångspunkt från den olösta motsatsen mellan Sverige och Polen.

Den skenbara motsägelse, som låg i denna sista vändning, ha vi funnit förklarad ur själfva det politiska lägets invecklade beskaffenhet.[1] Men denna motsägelse blef icke utan sina verkningar. Den går igen i Karl Gustafs krigsmanifest och i de svenska flygskrifter, som utsändes för att rättfärdiga anfallet: de viktigaste krigsorsakerna kunna icke komma fram här, eftersom de ligga i själfva den allmänna politiska ställningen och bero lika mycket af Ryssland som af Polen. Hela den svenska argumentationen får en mera formell prägel, som gör den skäligen värdelös för krigets inre förhistoria. Och hvad viktigare är: verkningarna röja sig äfven i krigets egen gestaltning.

Hvad var Karl Gustafs mål? Den politiska kombination, som ledt till krigsutbrottet, var sådan, att det knappast lät sig fixeras. Att polackernas uppgifvande af anspråken på Sveriges krona och på Livland ej längre gjorde tillfyllest, det hade blifvit utsagdt redan vid rådssammanträdet den 12 dec. 1654. Hvad Karl Gustaf ville var att gripa in i den östeuropeiska hvälfningen och där bevaka Sveriges intressen. Men huru detta skulle ske, kunde icke på förhand utstakas, därtill funnos i denna hvälfning alltför många faktorer, som ej berodde af Sverige. Här kunde många möjligheter yppa sig, alltefter den vändning händelserna togo på Polens olika krigsskådeplatser, och Karl Gustaf har efter allt att döma hvarken velat eller kunnat fullt klargöra, hvad han skulle uträtta i Polen, innan han gick i striden.

[1] Jfr ofvan s. 30.

Däraf låter det sig också förklaras, att de historiska källorna vid skilda tidpunkter gifva skiljaktiga antydningar om Karl Gustafs syften. Under rådsförhandlingarna i dec. 1654 hade en del ord fallit om att sätta Sverige i besittning af »sjökanten» eller närmare bestämdt Preussen, och traditioner funnos ju för en sådan eröfring, men konungen själf har aldrig uttryckligen begränsat målet på detta sätt. Ett halft år senare, då svenska sändebud underhandlade i Stettin om ett förbund med Brandenburg, fingo dessa för Sveriges räkning göra anspråk icke blott på Preussen, utan också på polska Livland och Samogitien m. m., och dessutom förbehålla sig, att dessa anspråk icke voro definitiva.[1] Under segertåget på hösten 1655 lät Karl Gustaf den polska adeln i det ena landskapet efter det andra hylla sig såsom konung, och det såg ut, som om den gamla tanken på en svensk-polsk union på nytt skulle dyka upp i denna form.[2] Med den begynnande folkresningen alltifrån årets slut uppgifves dock denna tanke, och i dess ställe träda åter planer på rena eröfringar för Sveriges räkning, än förknippade med en fullständig delning af Polen, än lämnande det egentliga Polen själfständigt eller under svensk länshöghet.[3]

Belysande för ovissheten om Karl Gustafs afsikter är ett »betänkande om polniske kriget» från hösten 1655, förmodligen uppsatt af någon konungens betrodde man, hvars namn dock icke finnes under den bevarade texten.[4] Författaren diskuterar med anledning af de lysande framgångarna de olika möjligheter, som nu yppa sig för Sverige, och finner dem vara hufvudsakligen tre: att Karl Gustaf själf bemäktigar sig Polens krona, att han insätter en ny konung, beroende af Sverige, eller att Polen delas mellan Sverige och öfriga grannar. Härjämte framkastas dock äfven den tanken, att Sverige kunde nöja sig med att för sin egen del taga en måttligare vinst, sjökanten, Livland

---

[1] Instruktion för Bengt Oxenstierna, d. 16 juni 1655, Riksregistr.

[2] Ellen Fries, Erik Oxenstierna, s. 230, har med rätta framhållit detta gentemot Carlson, som endast tror på planer att stycka Polen. — Hyllningsbrefven finnas tryckta hos Rudawski, Annales regnante Johanne Casimiro.

[3] Härom en del upplysningar hos Ellen Fries, a. a., s. 250 f.

[4] Memorialer, betänkanden etc. i utrikesärenden, RA.

och kanske något mer, samt därefter förena sig med Polen mot »de barbariska ryssarne». Fältet var öppet för de djärfvaste tankeexperiment.

Men var denna osäkerhet om krigets mål från början förklarlig, så blef den dock mycket snart en svaghet. I den har man att söka en af de förnämsta orsakerna till att kriget försumpades och just det inträffade, som Karl Gustaf ville förekomma, om han också förutsett det såsom både möjligt och sannolikt, nämligen att andra makter fingo tillfälle att inblanda sig och den östeuropeiska krisen växte ut till allmänt europeisk. Karl Gustafs krigspolitik fick från början en prägel af hänsynslöst spel med växlande utsikter, hvilken blef en fara för dess inre styrka.

Följderna låta sig spåras mycket långt. En sådan politik kunde, trots det storartade resultat, som vanns i Roeskilde, i fråga om Sveriges hållning till Europas stora politiska problem icke efterlämna några fruktbärande uppslag för framtiden. Den svaga förmyndareregering, som öfvertog makten efter Karl Gustafs död, hade inga traditioner att hålla sig till för sin ledning af det svenska väldet, vare sig inåt eller utåt. Att det inre organisationsarbetet fick stå tillbaka för Karl Gustaf låg i tidsomständigheternas tvång, och detta arbete upptogs i alla händelser sent omsider af hans son. Men äfven den uppgift, som på utrikespolitikens fält mötte Kristinas efterträdare, att grundlägga en fast och målmedveten statskonst för den svenska stormakten inom det jäsande Europa, äfven den har Karl Gustaf trots alla sina krigiska och diplomatiska bragder lämnat olöst efter sig. Och man kan väl fråga, om den uppgiften sedan någonsin blef löst.

Strödda meddelanden och aktstycken.

Ett bidrag till den svenska predikoverksamhetens historia under medeltiden.

Den svenska medeltidens predikan har ännu ej gjorts till föremål för mera ingående specialstudier. Visserligen har Klemming upplåtit flera band af Svenska Fornskriftsällskapets samlingar åt den medeltida homiletiska litteraturens alster, för så vidt de föreligga på svenskt språk, och Schück har i sina stora litteraturhistoriska arbeten [1] ägnat ej så få sidor åt denna litteraturgren. Men något systematiskt genomforskande af det bevarade materialet har ännu ej företagits. Om ej okända så åtminstone ej närmare undersökta hvila ännu i Uppsala-bibliotekets gömmor många bevarade homiliesamlingar från Vadstena rika klosterbibliotek, och ingen har heller ännu sökt att systematiskt ur det medeltida källmaterialet för öfrigt framleta och sammanställa de urkunder eller notiser, som kunna kasta ljus öfver predikoverksamheten under vår medeltid. Då härtill kommer, att de urkundliga vittnesbörden om denna sida af vår medeltidskultur säkerligen torde vara ganska fåtaliga, har jag trott det vara af intresse att här meddela ett par urkunder, som påträffats under forskningar i Vadstena klosters historia. [2]

Den första finnes i en odaterad afskrift i en Vadstena-kopiebok i riksarkivet med gammalt signum A. 26, fol. 132 v. Som en förut på samma blad afskrifven handling bär årtalet 1418 och den här meddelade urkunden tydligen står i sammanhang med frågan om Nicolaus Hermannis kanonisation, som förevar på Konstanzkonsiliet (1414—1418),[3] torde brefvet med tämlig sannolikhet kunna sättas till omkr. 1418.

Den andra handlingen finnes i en tyvärr defekt (och därför odaterad) afskrift i en annan likaledes i riksarkivet befintlig Vadstena-kopiebok med gammalt signum F. e. 11, fol. 77 v. Tiden för brefvets

---

[1] Sv. Literaturhistoria, I, s. 175 ff.; Ill. Sv. Litteraturhistoria, I, s. 105 ff.

[2] Den senare af dem refereras i korthet hos Silfverstolpe, Klosterfolket i Vadstena, s. 89.

[3] Se Antiqvarisk tidskr., V, s. 433 ff., och Klemming, Ur en antecknares samlingar (2:a uppl.), s. 122 ff.

utfärdande kan dock tillnärmelsevis bestämmas, då detsamma är ställdt till generalkonfessorn Michael och munkkonventet i Vadstena. Michael erhöll d. 17 nov. 1454 stiftsbiskopens konfirmation på sitt en vecka tidigare skedda val till Vadstena klosters generalkonfessor; [1] kort efter år 1460 är Magnus Unnonis åter innehafvare af ämbetet.[2] Då brefvet är undertecknadt af »prepositus, archidiaconus et capitulum Lincopense», skulle man vara frestad att tro det vara utfärdadt under sedisvakansen efter Nicolaus Königs den 23 april 1458 timade död.[3] Efterträdaren Kettil Karlsson (Vase) utnämndes af påfven den 24 sept. följande år; [4] ännu den 4 mars 1460 kallar han sig »postulatus», den 10 aug. s. å. åter biskop.[5]

Sitt särskilda intresse ha brefven såsom bevis på det sekulära prästerskapets tillfälliga missnöje med Vadstenamunkarnes af kyrkan eljest omhuldade predikoverksamhet. Och det senare brefvet får en pikant anstrykning genom hänvisningen till latinet som det språk, på hvilket prästernas brister lämpligast kunde nagelfaras.

1.

(*Rubrik.*) Tenor excusacionis et placacionis seu excusacionis ad capitulum.

Humillima nostri recommendacione cum deuotis oracionibus in Christo reuerenter premissa. Reuerendi patres et domini! Relacione quorundam dolenter audiuimus reuerendas paternitates vestras aliquam contra nos indignacionis materiam concepisse ex eo, quod in quodam sermone hic facto ad populum in Ad uincula sancti Petri per quendam nostrum tactum fuit aliqualiter de supersticiosa et nimis periculosa cultura illorum solum humanorum corporum in hoc regno, quorum vita et virtutes penitus ignorantur: cuius quidem fratris verba aliqui, vt accepimus, coram reuerendis paternitatibus vestris sinistre interpretati sunt et super dorsum nostrum fabricantes prolongant iniquitatem, dicentes nostre intencionis fuisse eciam ponere maculam in gloria sanctitatis beati patris nostri N[icolai] quondam episcopi Lincopensis. Sed absit, patres reuerendi et domini, vt in tantam demergamur temeritatis abissum, quod aurum illud probatissimum reprobemus, cuius nobilitatis et bonitatis satis experti sumus insignia, seu ipsius iam dehonestemus sanctimonie claritatem, quam alias modis omnibus honestauimus tam publice quam occulte, vestre beatitudini ex intimis congaudentes, quos tam gloriosi patroni et incomparabilis thesauri nobilitat et ditat presencia

[1] Konfirmationsurkunden i orig. på perg. i RA.

[2] Silfverstolpe, Klosterfolket i Vadstena, s. 87. Visserligen nämnes i Vadstenadiariet under åren 1458 och 1459 Magnus såsom generalkonfessor (Script. rer. Suec., I: 1, s. 175, 176), men i ett procuratorium af 1460 ännu Michael. Säkerligen bör vitsord tillerkännas den senare uppgiften, då anteckningarna i Diariet kunna vara nedskrifna åtskilliga år efter händelserna och ett förbiseende lätt kunnat insmyga sig, då Magnus tvenne gånger var generalkonfessor.

[3] Script. rer. Suec., I: 1, s. 175.

[4] Fullmaktsbullan bl. Karlssons afskr. i RA.

[5] Styffe, Bidr. till Skand. hist. III, s. CXXIX n. 1.

corporalis, nec minus inde nos pauperes gratulantes, quod fuit primus nostri conuentus et ordinis institutor. Sed si, reuerendi patres, dignaremini consideracionis oculo intueri, quomodo contra canonicas sancciones plurimi in hiis partibus coluntur vt sancti a populo simplicitate decepto et misse de eis quasi de canonizatis solempniter celebrantur, quorum tamen nomina vix sciuntur et multo minus conuersacio virtuosa, profecto prefatum confratrem nostrum huiusmodi falsas insanias arguentem haberetis faciliter excusatum. Nam et si minus caute ambulauit, viam tamen satis probabilem obseruavit, cum solum intendebat sanctitatis triticum a vanitatis paleis segregare. Nec miremini, patres karissimi, cur de quibusdam, qui in hoc regno coluntur, sentimus quasi de friuolis atque vanis, cum eciam fontes et acerni lapidum in hiis annis, vt communiter dicitur, ceperunt peregre visitari et deuocius adorari, quos nullius forsan sancti meritum vel vmquam vestigium dedicauit. sed forte dyabolica pocius fedauit illusio per opiniones et sompnia vetularum, vt sic decipiat innocentes et dicti beati N[icolai] et aliorum, qui merito glorificandi sunt in hiis partibus, canonizacionem impediat et honorem. Excussis igitur a cordibus vestris, reuerendi patres, tam suspicionis quam indignacionis aculeis non dedignemini nos habere de premissis omnibus excusatos et per vestras epistulas paternaliter consolatos. Reuerendas paternitates vestras conseruet etc.

2.

(*Rubrik.*) Litera capituli Lincopensis ad fratres Watzstenenses de caute predicando de clero in audiencia populi vulgaris.

(*Utanskrift.*) Religiosis ac Deo deuotis viris fratri Michaeli confessori generali ceterisque fratribus conuentualibus monasterii Watzstenensis amicis nostris detur hec.

(*Underskrift.*) Prepositus, archidiaconus et capitulum Lincopense vestri humiles oratores.

Caritate fraterna premissa in Domino cum saluto. Venerabiles fratres in Christo karissimi! Sanctam venerandamque religionem vestram statumque et honorem personarum et ordinis monasterii vestri Watzstenensis teste Deo in consciencia non ficta, quantum Deo auctore sufficimus et debemus, omni qua decet reuerencia veneramur, deuotis affectibus amplectimur et emulamur Dei emulacione, desiderantes ex intimis precordiis, vt in et ex hac sancta religionis vinea crescat continue incrementum ecclesie, exstirpentur vicia, multiplicentur virtutes tam in populo quam in clero, vitentur scandala et ex sanctis ac fructuosis vestris exhortacionibus populus Deo seruiens augeatur et anime saluentur ipsius redempte sanguine precioso. Indigne namque ac multum egre ferimus, si os loquencium iniqua ponat obloquendo siue detrahendo vllam maculam in gloriam tante religionis seu tante sanctitatis excellenciam, que pocius est et esse debet ab omnibus laudabiliter honoranda. Hinc est, fratres karissimi, quod de communi prouerbio

contra vos multipharie diuulgato vos fraternaliter precantare volentes vobis intimamus et ad vestram noticiam deduci volumus per presentes, cleri conquestione pulsati, quod quasi communiter totus clerus clamat contra vos, non solum huius diocesis, verum eciam aliarum diocesium presbiteri et curati, quod nimis enormia, coram Deo et hominibus abhominabilia peccata, laicis prius non cognita, eciam inaudita, grossa penitus et absurda, clerum precise tangencia, in sermonibus vestris ad populum pronunciatis ac quadam presumpcionis audacia taliter qualiter proponitis, clerum confunditis eidem graue scandalum inferentes, propter quod clerus populo redditur odiosus, populus distrahitur ab omni bono presbiteris impendendo, status ecclesiasticus vilipenditur et sacramenta ecclesiastica vna cum sacerdotibus contempnuntur. Et sic patet, quod [per] huiusmodi verba presumpta in sancta ecclesia Dei plus destruitur quam construitur, plus deperditur quam reparatur, plus comburitur quam extinguitur et sic consequenter christiana deuocio ad nichilum redigitur. Vbi est igitur fructus huiusmodi sermonum ad populum, ex quibus oriuntur detracciones, derisiones, suspiciones, ludibria, odia, scandala et innumera genera peccatorum? Absit a nobis, fratres, quod per hoc intendimus defendere vicia cleri aut prohibere, quod curati non arguantur seu eorum excessus aut mali mores non corrigantur, sed teste Deo vnanimiter affectamus, quod totus clerus pro suis excessibus in lingua latina et loco apto moneantur, arguantur et, quantum in vobis fierit, corrigantur ac ad mores bonos et statum clericalem debite reducantur, adeo quod ex hoc nullum scandalum in populo generetur. Si clerus in — — —

H.

Ett bref från Johan Gabriel Oxenstierna till Nils Filip Gyldenstolpe.[1]

I den nyligen utkomna tredje delen af Gustaf III:s historia, s. 135 f. meddelar Odhner ett längre utdrag af ett märkligt bref från J. G. Oxenstierna till N. F. Gyldenstolpe, förvaradt i Kungl. biblioteket, rörande Gustaf III:s afsikt under det nedslående intrycket å ena sidan af det förfelade angreppet på Fredrikshamn, å den andra af det begynnande officersmyteriet att nedlägga kronan och draga sig tillbaka till privatlifvet. Det var under ett samtal med Oxenstierna, som konungen yppade denna plan på ett sätt, som för honom var i hög grad betecknande. Det viktigaste af samtalet är af Odhner återgifvet, men brefvet i sin helhet torde det oaktadt förtjäna att meddelas. Det visar, huru Oxenstierna delade det allmänna missnöjet öfver kriget, liksom hopplösheten på en lycklig utgång. Det visar, huru äfven han var fången i illusionen om den ryska kejsa-

[1] Meddeladt af riksarkivarien E. Hildebrand.

rinnans ädla och försonliga tänkesätt mot det svenska folket och huru han i afsägelsen såg en lycklig lösning på konflikten — blott den icke beredde honom, beröfvad konungens skydd, en oförskylld efterräkning för ett krig, som honom ovetande blifvit förberedt. Det visar också, huru litet äfven han kände den sinnets spänstighet, som trots allt utmärkte Gustaf III, och den förmåga af resurser, äfven i förtviflade omständigheter, som konungen ägde och som skulle bereda hans motståndare så obehagliga öfverraskningar.

* * *

Lovise ce 14 Août 1788.

Ce fut en vain que la fortune souriant aux premiers essais, paroissoit leur promettre un accomplissement tel qu'ils faisoient espérer. Le sort ne veut pas le permettre et le jeu est fini. Si j'avois écrit avec une occasion moins sûre, je n'aurois rien dit. Je puis enfin vous peindre tout, et je vous présente le tableau fidel de l'état des choses.

Lorsque le roi partit de Stockholm et pendant son séjour à Helsingfors, il assura toujours qu'il ne commenceroit pas la guerre. On le crut, on fut assez tranquille. Lorsque Hastfer fit l'attaque de Nyslott et qu'Armfelt passa la frontière de l'autre côté, on commença à murmurer. On se plaignit d'avoir été trompé, on réclama la forme du gouvernement. A tout cela vint se joindre le manque de tout pleins (!) de besoins qui aigrissoit l'officier et le soldat et qu'on n'avoit pu tenir en ordre dans l'inconcevable précipitation avec laquelle le roi partit de Stockholm et avec laquelle il se mit en mouvement ici. On commença par prendre congé de toutes parts, on se retira. Cependant nous restions encore dans notre pays, et le mécontentement n'osoit éclater ouvertement faute de pouvoir s'appuyer sur quelque fondement légal. On l'obtint enfin par l'affaire de Fredrikshamn, et de cet instant date la situation actuelle, dont Dieu seul prévoit la fin.

Cette attaque qui devoit se faire à la fois par mer et par terre fut militairement aussi mal conduite qu'il est possible. On la fit sans avoir la grosse artillerie qu'il falloit, sans attendre les signaux qui devoient avertir de l'arrivée des troupes de débarquement, enfin sans arrangement quelconque pour entrevoir un ombre de succès. On eut différents petits combats dont je ne puis faire le détail, où nous n'avons perdu que très peu de monde mais rien gagné non plus. Enfin, lorsqu'on voulut tenter de nouveau l'entreprise, l'esprit de l'armée éclata. La plupart des chefs s'avançant vers le roi lui déclarèrent que la guerre paroissant injuste aux troupes, elles ne vouloient point y prendre part. Ils conjuroient ainsi le roi de les ramener vers la frontière qu'ils sauroient bien defendre mais hors de laquelle on étoit décidé à ne point agir et qu'au (!) risque de tout perdre, ils annonçoient une resolution qu'ils étoient determinés à soutenir. A ce compliment qui se fit à 8 heures du matin après la chamaillerie de la nuit contre l'ennemi, le roi répondit par un éclat de rire (qu'en pensez-vous?) et tournant le dos à tout le monde alla se mettre au lit où il s'endormit. Il dit dans ce moment à quelques-uns de ses amis: On peut être tranquille. Je ne serai pas longtemps à charge à ce peuple. En revenant, il avoit repris plus de tran-

quillité, il promit de retourner sur la frontière, mais il n'alla qu'à Kymenegård, où il est encore. On fait un grand cas de ce poste et je le crois excellent mais selon moi on y est toujours fort mal. Dans cette estuation des esprits, il n'y a que la paix qu'il faut chercher. Pour l'avoir avec les sujets, il faut que le roi soit chez lui. Pour l'avoir avec l'ennemi, il faut qu'il soit hors de son pays. Pour que les autres cours y travaillent, il faut qu'il se dépouille entièrement de l'air d'agression que lui donne le séjour dans des lieux qui ne sont pas à lui. Ces raisons sont si simples que je ne conçois pas comment on y résiste. Cependant tous les efforts réunis de tout le monde ensemble, les prières, les menaces même sont sans effet, et il a dit qu'il mourroit, qu'il s'enterreroit plutôt à Kymene, que de faire une seconde retraite après celle qu'il a faite devant Fredrikshamn.

Pendant ces entrefaites, la flotte russe parut le 6 au matin devant Helsingfors, où elle s'est tenue jusqu'à avant-hier, qu'elle a pris le large et s'est divisée. Vous devez savoir déjà qu'un de nos vaisseaux, Gustaf Adolphe, 64 canons, échoua en évitant l'aparition soudaine de cette flotte qui sortit tout d'un coup du sein d'un brouillard épais. Après deux jours, les Russes brulèrent ce vaisseau sans en emporter que le monde. Cependant ils bloquèrent le port de Sveaborg pendant un couple de jours et rendirent la sortie impossible pour nous. Elle eût même été dangereuse, et le combat trop inégal. Ils sont 19 vaisseaux de ligne et 11 frégattes. Ainsi nous ne pouvons aller contre eux avec 14 et 10 frégattes. Ils s'étendirent même vers Hangö et empechèrent les vaisseaux de transport d'arriver, dont cependant quelques-uns ont eu l'adresse de les passer et d'entrer à Helsingfors.

Voilà les évènemens de la guerre. Ils sont piquans à la vérité mais ils ne sont pas dangereux et nous n'avons fait aucune perte réelle au fond. Ainsi, si tout le monde étoit tranquille, je ne doute pas qu'on ne puisse encore faire beaucoup par terre, quoiqu'il soit plus difficile d'agir sur la mer. Mais le désespoir a saisi l'âme du roi et le repos en est banni pour jamais. Il regarde sa gloire comme flétrie après avoir commencé sa carrière avec une retraite. Il dit qu'il ne peut plus revoir Stockholm, ni la Suède, qu'il avoit annoncé de trop grands desseins pour y paroitre depuis qu'ils sont infructueux, et que son parti est irrévocablement pris à cet égard. Et ce parti quel est-il à ce que vous croyez? C'est de tâcher de faire la paix, pour laquelle il a déjà commencé des démarches dans les autres cours, et puis, je tremble à le dire, d'abdiquer la couronne. Sur cela il faut que je vous conte tout ce qu'il m'a dit. Je ne trahis guères un secret puisqu'il en a fait part à tout plein de personnes et que je suis sûr que vous n'en direz rien qu'à ceux qui peuvent l'entendre.

En entrant dans son taudis à Kymene et sachant d'avance le chagrin profond dont il est rongé, je lui dis que je n'étois point venu dans l'intention d'augmenter ses peines par des représentations et des reproches sur ce qu'il avoit fait, discours inutiles lorsqu'il ne les a jamais écoutés auparavant, accablans et cruels dans le malheur. Je venois seulement m'informer de l'état des choses et si je pouvois lui être utile. Je voulois surtout aprendre si le mécontentement des troupes étoit aussi prodigieux qu'on l'avoit dépeint, et s'il ne restoit pas des moyens de l'adoucir.

A cela il me répondit en commençant à répandre des larmes qui coulèrent souvent dans cet entretien. Ce mécontentement est aussi fort qu'il peut l'être. Peignez-le avec des couleurs aussi noires que vous le voudrez, vous aurez raison. Ma gloire est perdue, je ne puis revoir la capitale, où je rentrerai sans réputation. Tout m'abandonne, je suis trahi et trahi le plus cruellement du monde. Non, je n'affligerai plus par ma présence un peuple qui ne veut plus de moi. Je lui rendrai un trône qu'il ne me voit occuper qu'à regret. Mon parti est pris, j'abdiquerai la couronne. On fera après moi ce qu'on jugera à propos. Je ne demanderai rien à la Suède. Elle me hait, je ne lui arracherai point des bienfaits odieux à l'un et à l'autre. Mes meubles, mes diamans suffiront à me faire un revenu suffisant pour l'entretien d'une maison sans faste. Je vivrai en particulier, quittant même le titre de roi et de Majesté. J'avois compté m'établir à Rome. C'est le meilleur séjour pour les rois malheureux, déposés ou abandonnés. Mais Christine y a vécu auparavant, et je n'y viendrois pas avec la célébrité qu'elle y apporta. Fille de Gustaf Adolphe et quittant volontairement le trône après 30 ans de victoires et la plus glorieuse paix qui ait jamais été conclue, l'éclat de ses premiers ans la suivit encore dans sa retraite. Pour moi, je ne pourrois paroître dans les mêmes lieux, à côté de sa mémoire. Ce sera la Suisse que je choisirai ou bien, j'aurai une maison à Paris. Si je prends ce dernier parti, j'y vivrai très simplement. Je n'y verrai que quelques amis. L'ambassadeur de Suède ne me rendra jamais de visite. Je ne lui demanderai autre chose que les noms des Suédois qui viendront à Paris, et si j'y trouve quelqu'un de mes anciens amis ou de leurs enfans, ils seront chez moi. Je n'ai point de regret au sacrifices que je vais faire. Mon fils sera roi, ma femme sera toujours reine. Je n'ai jamais eu d'amitié bien tendre pour mes frères. Je regretterai beaucoup ma sœur et ma belle sœur, mais il n'y a pas de remède. Je ferai brûler mon testament, je n'exigerai plus ni souvenir, ni obéissance. On sera libre de disposer comme on voudra. Mon fils monte sur le trône avec des droits qu'on ne peut lui disputer. Si des états s'assemblent, ils les violeront peut-être. Ils introduiront une autre forme de gouvernement. Eh bien, mon fils y consentira, ou bien il fera à son tour ce que j'ai fait, mais il n'usera pas de la même modestie que moi. En me retirant ainsi, je le sens, je n'aquiers pas de la gloire dont j'ai été si avide, mais du moins mon nom deviendra intéressant aux races futures, et je suis sûr qu'en examinant d'un œil impartial tout ce que j'ai fait et tout ce qui m'arrive, on me rendra plus de justice que mes contemporains ne m'ont rendu. J'ai retiré la Suède de l'anarchie dans laquelle je l'ai reçue. J'ai créé sa marine qui n'existoit pas. Cette flotte sur laquelle mon frère s'est couvert d'une gloire que le destin me refuse, est mon ouvrage. J'ai donné à l'armée une activité qu'elle n'avoit pas. J'ai protégé, autant que j'ai pu, les manufactures, le commerce et les arts. Ils ont gagné sous moi une perfection qu'ils n'avoient pas. J'ai créé une monnoie véritable au lieu d'une monnoie imaginaire. J'ai voulu occuper les Suédois avec les plaisirs innocens des belles lettres. J'ai cherché à répandre le goût parmi eux. Mes collections, mes bâtimens dont la destruction après moi me fait de la peine prouvera du moins quelque temps si j'ai eu moi-même le goût que j'ai essayé de leur inspirer. J'ai voulu enfin en dernier lieu les voir à la guerre. J'ai

esperé que par leur antique valeur, ils pourroient dans ce moment réparer une partie des pertes de mes prédécesseurs. Tout me trahit, tout manque, tout m'abandonne. Il faut briser des deux côtés des liens qui nous rendent également malheureux. J'ai pensé à deux manières différentes pour faire mon abdication, l'une d'en envoyer l'acte au sénat et partir d'ici en droiture pour Ystad avec Amadis ou de convoquer une diète, ouvrir pour la dernière fois mon cœur aux états et m'en aller après avoir dit tout ce que je voulois leur dire. Mais pour ce dernier parti, il faudroit aller à Stockholm et je ne peux plus, non je ne peux plus, dit-il, en versant de nouvelles larmes, revoir ma patrie et ma capitale. Tout ce qui me chagrine, c'est de n'avoir rien fait pour mes amis que de les entrainer en partie dans mes maux sans leur laisser de moi aucun secours qui leur fasse regretter ma mémoire. Vous, dit-il, en s'adressant à moi, si vous êtes dépouillé de la place que je vous ai forcé de prendre, quel sera votre sort, et Gyldenstolpe, lui qui m'avoit tant aimé, qu'ai-je fait pour lui? Ce n'est pas lui qui me quitte, c'est moi qui l'ai quitté, et en disant ces mots, il fondit en pleurs et mit la main sur les yeux. Enfin lorsque je partirai, vous, me dit-il, et Essen m'accompagneront par mer à Ystad, et je vous dirai, en nous séparant, mes derniers souhaits et ma dernière volonté.

Je n'ai pas besoin de vous dire mon étonnement à ce discours. Je fus si stupéfait de cet entretien extraordinaire, que j'ignore en vérité ce que j'y ai répondu. Mais je regarde la chose comme décidée dans son esprit, tant par l'arrangement que par tous les détails de ce plan, que par l'idée qu'il a de ne plus porter l'ordre de l'épée, dont il se juge indigne après s'être retiré.

Revenu, enfin, à Lovisa et revenu de l'étonnement où cette conversation m'avoit plongé, j'ai fait pour moi des réflexions que je vous soumets et qui me paroissent fondées. Je n'appuierai pas dans l'idée du roi le projet qui paroit s'y être fixé mais je ne m'y opposerai pas non plus. Si pendant la paix, l'envie d'abdiquer lui eût passé par la tête, je l'aurois prié d'attendre la majorité de son fils. Les choses alors se seroient passé doucement, et l'état n'eût point eu de secousses à craindre. Ce projet vient dans le temps que nous avons la guerre, et cette guerre sera malheureuse, ruineuse par la division et par la politique de tout le monde. La Russie a déjà, j'en suis sûr, fait répandre en Suède qu'injustement attaquée par le roi, elle n'est brouillée qu'avec lui, qu'elle ne demande pas mieux que de faire la paix avec les Suédois mais qu'elle n'en fera point avec leur souverain. Je n'entends que trop ces expressions jettées en avant. Si donc le roi veux la paix, comme il la désire à présent, la Russie voudra que la nation la garantisse. Pour cet effet, il faudra une diète et cette diète changera la forme. Le roi sur le trône survivroit à l'humiliation de voir détruire son ouvrage.

S'il en descend avant la paix, la haine personnelle de l'impératrice contre lui n'a plus d'objet. La paix naîtra de l'absence de celui qui l'avoit troublée. Le prince entre tranquillement dans les droits dont il hérite. Ce qu'on ôteroit dans son enfance, sa majorité peut le reprendre et l'étonnement de l'abdication du roi sans aucune condition stipulée jointe à la promptitude qu'on mettra à conclure la paix, occupera peut-être assez les esprits pour les empêcher de porter atteinte à une forme de gouvernement qui ne leur paroî-

tra plus à craindre. Je suis sûr que l'impératrice se soucie peu de nous ôter quelques rochers de ce triste pays. Il est si détestable qu'il faudroit se battre pour ne l'avoir pas. Elle n'en voudra qu'au roi seul. Lui seul sera l'objet de sa vengeance et rien ne flatteroit davantage sa fierté indignée que de voir le roi de Suède assis et végétant sur les débris du trône même qu'il éléva pour un instant et qu'elle brisa par les mains de son propre peuple.

En renonçant à la couronne, le roi conserve au moins ses droits jusqu'au moment qu'il s'en démet volontairement. La paix se fera sans peine et tout rentrera dans la tranquillité. Par toutes ces raisons je ne dirai rien ni pour, ni contre cette affaire. J'en laisse le cours à la suprême volonté de l'arbitre des royaumes. Elle est si grave, si importante, que je crois que la providence se reserve à elle-même de la conduire vers le but qu'elle a décidé. Et peut-être même est-ce par ce moyen que la Suède sera garantie des malheurs qu'on s'est attirés inutilement par des démarches fausses et de travers.

Après avoir exposé tout ceci, il me reste seulement à vous dire les procédés qui s'observent entre le prince Charle et l'amiral Greigh. Dans le récit que cet amiral donna de la bataille, il fit le plus magnifique éloge de la valeur de la flotte suédoise, ajoutant à l'impératrice que de plusieurs batailles auxquelles il avoit assisté il n'en avoit jamais vu de si violent et de si terrible. Enfin le duc lui envoya un parlementaire qui fut reçu à son bord. Le vieux Greigh lui parla avec une franchise angloise. Après l'avoir chargé de ses respects pour le duc et de ses complimens à tous les officiers de notre flotte, surtout au conducteur du duc, Modée, il dit tout naturellement qu'étant en plus grand nombre de vaisseaux que nous, il regrettoit sa propre supériorité de forces, puisqu'elle le priveroit de l'honneur qui l'auroit flatté de combattre S. A. R. encore une fois. Le parlementaire Brelin lui dit que le duc ne pouvoit sortir du port étroit de Sveaborg, tant que le chemin étoit barré par la flotte russe. Greigh lui répondit qu'il ouvriroit le champ pour le combat, si on le désiroit, mais, dit-il, le nombre de mes vaisseaux m'ôte l'espoir de l'honneur que j'aurois eu de livrer encore une bataille au héros qui vous commande. Eh bien, dit Brelin, votre Excellence n'a que se mettre à forces égales et ouvrir le chemin. Greigh ajouta alors qu'il ne pourroit se tenir sur ces parages que trois ou quatre semaines au plus. Alors, dit-il, il faut rentrer à Cronstadt à cause des tempêtes, et vous serez obligés d'en faire autant à Carlscrona. Je mets une partie de ma flotte à Revel et l'autre en croisière autour de Hangö, jusqu'à ce que le mauvais temps m'en chasse. Avant ce moment, peut-être, pourrons nous avoir encore quelque affaire, mais sûrement nous ne pouvons en avoir qu'une cette année par les maux que nous nous ferions réciproquement. Vous nous avez fait infiniment de mal. Votre canon vaut mieux que le nôtre, ou il est mieux servi. Je vous avoue que je n'ai jamais plus désiré la fin d'un combat, ni été plus content lorsqu'il étoit passé. J'ai eu avec moi toute la flotte russe entière mais je puis avoir encore de Cronstadt 3 vaisseaux à 3 ponts, mais ils sont pourris et ne peuvent servir qu'un mois à peine. Nous n'allons nullement dans la Méditerranée. Nous ne serons pas si fous, ayant à côté des ennemis comme vous. Je voudrois de tout mon cœur voir Sveaborg. On dit le port excellent et la côte me paroît agréable de loin, mais je sais

bien qu'on ne reçoit pas un amiral ennemi. Ce sera mon premier voyage après la paix. Si le duc me permet, je lui enverrai journellement des légumes et des fruits de Livonie, dont je crois qu'on manque en Finlande.

Comment trouvez-vous ces complimens. Cela ne resemble-t-il pas aux anciens chévaliers qui mésuroient le champ de bataille et cherchoient des distances égales pour combattre. L'amiral Greigh a mis à terre des gens de ses vaisseaux à Hangö et à Porkala, mais ils arrivèrent sans armes pour acheter des provisions qu'ils payèrent le plus honnêtement du monde. Non, l'impératrice ne fera pas ravager nos terres. Elle n'attaquera pas le roi. Elle voudra se faire aimer de la nation qu'elle veut séparer de son souverain. Je regarde la guerre comme finie au fond. Il reste la guerre politique et celle-là est souvent plus à craindre.

Notre intérêt n'est plus de donner bataille sur mer. Il y a trop peu à gagner et trop à perdre. Cela seroit même contraire aux idées pacifiques que nous roulons en tête.

Voilà ce que j'ai eu à vous dire et que j'ai été hors d'état de vous mander par la voye ordinaire. Qu'en pensez-vous? Je voudrois le savoir. Dieu nous aide. Si tout s'écroule, je pourrai bien passer mal mon temps. On me croira peut-être l'auteur d'une guerre illégitime. On le supposera du moins, et on ne saura pas que par une suite du manque de toute confiance qui m'a fait si souvent enrager, j'ai même été dans l'ignorance de tout ceci, comme du reste. Au moins, il faudra du temps pour l'éclaircir. En attendant, je ne souhaite que le salut de ma patrie.

Vous ne m'accusez pas de paresse dans ce moment. Je ne vous donne aucun titre pour ne rien découvrir, si contre toute apparence la lettre se perd. En vous donnant le titre du meilleur des hommes et de mes amis, je ne découvre pas l'auteur de cette lettre. Ces noms vous sont donnés par tous ceux qui vous connoissent.

Permettez que j'y joigne l'incluse.

Gardez cette lettre. En la rélisant avant de la cacheter, j'augure qu'elle sera intéressante une fois à ceux qui la liront et à nous-mêmes.

Underrättelser.

— Sedan riksarkivarien Hildebrand med utgången af föregående år frånträdt sekreterareplatsen i Historiska Föreningen och därmed utgifvandet af Historisk Tidskrift, som i 25 år legat i hans händer, utgifves tidskriften fr. o. m. detta år under ny ledning. Den nya redaktionens förnämsta sträfvan skall blifva att i möjligaste mån upprätthålla de goda traditionerna från den föregående redaktörens tid, och den hoppas därvid på fortsatt understöd från tidskriftens gamla gynnare och vänner.

— Den 12 oktober 1905 afled chefen för det kungl. preussiska familjearkivet i Charlottenburg professor Ernst Berner. B. har utgifvit en mycket spridd *Geschichte des Preussischen Staats* samt en mängd monografier på den brandenburgska och preussiska historiens område och var under en följd af år utgifvare af den viktiga publikationen *Jahresberichte der Geschichtswissenschaft*.

— Den 7 februari afled i Helsingfors förre statsarkivarien Karl August Bomansson. B. var född på Åland 1827, blef fil. magister 1853 och 1862 docent i historia vid Helsingfors universitet. Sistnämnda år blef han t. f. arkivarie vid dåvarande senatsarkivet och har hufvudförtjänsten om dess utveckling till ett modernt statsarkiv. Han blef ock 1870 dess förste arkivarie, men måste redan 1883 på grund af en svår ögonsjukdom lämna sin befattning. Bland hans utgifna skrifter märkas hans afhandlingar *Om Ålands fornminnen* (1858) samt *Hertig Johan och hans tid* (1862).

— I sista häftet af *Revue d'histoire diplomatique* (Vingtième année N:o 1) meddelar förre ministern C. Burenstam ur Eriksbergs-arkivet en samling outgifna bref från den berömde politikern och historikern grefve Charles de Montalembert, under de stora kyrkopolitiska striderna kring förra århundradets midt en af de liberala katolikernas märkesmän, till den gamle oppositionshöfdingen Karl Henrik Anckarsvärd. Efter slutade studier 1828 begaf sig den då adertonårige Montalembert till Stockholm, där hans fader var ackrediterad vid svenska hofvet, och knöt där bekantskap med Anckarsvärd. Under hans ledning och, som det vill synas, med hans ögon började den unge fransmannen att studera Sveriges politiska förhållanden och uppehöll efter sin afresa 1829 med den svenske politikern en i början jämförelsevis liflig brefväxling. De flesta brefven äro från åren 1829—30; de blifva sedan alltmera tunnsådda; 1857 är slutåret för den på Eriksberg befintliga samlingen. Af Anckarsvärds bref meddelas — ur vicomte de Meaux' samlingar — trenne, hvaraf ett från 1857, de båda andra från 1856.

Någon större betydelse för den svenska historien har den meddelade korrespondensen naturligtvis ej. Men det har onekligen sitt stora intresse och behag att höra en främling med Montalemberts snille, lärdom och utpräglade samhällsåskådning döma om det dåtida Sveriges parlamentariska lif, sådant detta presenterades för honom af Anckarsvärd. Läsvärda äro den unge fransmannens omdömen om den svenska politiken i brefvet af den 20 augusti 1833 i anledning af Anckarsvärds »politiska trosbekännelse». Åtminstone kuriositetsintresse ha Montalemberts reflektioner om Anckarsvärds beslut att lämna riksdagen (okt. 1829), hans anhållan om Anckarsvärds bemedling hos Richert för att från honom åt en fransk jurist, Pardessus, erhålla en öfversättning af vissa delar af Bjärköarätten, liksom ock hans anmärkningar mot det Anckarsvärd-Richertska representationsförslaget, hvars bestämmelser om »pröfningsnämndens» bildande Montalembert ej kunde gilla. »Jag trotsar», säger han i ett af brefven, »hvilken regering som helst att kunna lefva tio år under en annan statsform än republikens, om det ej finnes en ärftlig aristokrati och till och med förstfödslorättigheter».

Åtskilliga af brefven handla ock om en redogörelse för riksdagen 1828—30, som Montalembert på grundvalen af Anckarsvärds meddelanden och i hans anda författade och offentliggjorde i *Revue Française* — dock först sedan den på begäran af nämnda tidskrifts redaktör Guizot i åtskilliga punkter omarbetats och förmildrats.

Anckarsvärds egna bref röra sig mest om spänningen mellan västmakterna och Ryssland och den nyss afslutna novembertraktaten samt därmed i samband stående militära förslag samt om anläggandet af statsbanor i Sverige, hvarvid man ej utan förvåning finner framstegsmannen — såsom han själf säger i full öfverensstämmelse med sin franska väns åsikter i denna fråga — bland motståndarna.

Det största intresset knyter sig naturligtvis till Montalemberts uttalanden — vid olika tider — om den politiska eller kyrkopolitiska ställningen i Frankrike, hans reflektioner om julirevolutionen, om julimonarkien, om det andra kejsardömet, om sitt arbete i den liberala katolicismens tjänst tillsammans med Lamennais, om encyklikan *Mirari vos* (15 aug. 1832), om den franska kyrkans ställning till staten. Man kan därför ej annat än vara utgifvaren tacksam, att han från glömskan räddat dessa gamla bref.

— Det nyss utkomna januari-häftet af *The English Historical Review* bringar bl. a. en delvis på urkundsmateriel ur Görtziska samlingen i riksarkivet byggd uppsats af J. F. Chance öfver de invecklade förhandlingarna mellan Sverige och England-Hannover hösten 1717 och våren 1718 — *The Mission of Fabrice to Sweden, 1717—1718.* Uppsatsen innehåller talrika utdrag ur Fabrice's bref till Görtz.

— D:r F. Arnheim meddelar i *Historische Zeitschrift* (N. F., Bd 60: H. 1) en resonerande öfversikt öfver nyare svensk historisk litteratur för tidsrummet 1718—1809.

— Af *Kungl. Bibliotekets handlingar* har tjugosjunde delen nu utkommit, innehållande förutom öfverbibliotekariens årsberättelse för 1904, fortsättning (del 1: häft. 2) af d:r J. A. Almquists stora bibliografiska verk *Sveriges bibliografiska litteratur*. Häftet innehåller bibliografier öfver särskilda ämnen och vetenskaper. Särskild betydelse för historikern ha §§ 28, 32, 38, 39, 42 och 43, innehållande bibliografier för kyrkohistoria, litteraturhistoria, historia, biografi och genealogi, riksdagshandlingar samt rätts- och statsvetenskaper (med politik).

— Af *Personhistorisk tidskrift* har nu det fjärde och sista häftet af 1905 års årgång utkommit — som vanligt med ett omväxlande innehåll. Sune Ambrosiani framhåller våra grafstenars betydelse såsom personhistoriskt material och inskärper nödvändigheten af att i tid något göres för deras afbildande och skyddande mot åverkan af olika slag. Sigrid Leijonhufvud ger efter amerikanska källor en kort skildring af Gustaf Hesselius d. ä., »den förste målaren och orgelbyggaren i Amerika», som bland annat utfört dekoreringen i färger af det gamla stadshuset i Philadelphia, där oafhängighetsförklaringen 1776 proklamerades. Jully Ramsay uppvisar, att den berömde biskopen Mikael Agricola icke, såsom i den officiella stamtaflan uppgifves, är stamfader för släkten Leijonmarck, utan att denna släkt leder sitt upphof från knektehöfvidsmannen Simon Nilsson († 1605), hvars son antog namnet Agricola; därjämte meddelas stamtaflor öfver de båda adlade släkterna Agricola. Som bilagor till häftet följa dels en af amanuensen N. Sjöberg upprättad förteckning öfver porträttsamlingen å Hedensberg, dels professor L. Fr. Läfflers afhandling om *Den gotländska Taksteinarsägnen*.

I detta sammanhang bör äfven omnämnas, att Personhistoriska samfundet, såsom Svenska autografsällskapet numera heter, nyligen tagit ett par nya initiativ. Först och främst ämnar samfundet systematiskt insamla förteckningar öfver svenska porträtt i offentlig och enskild ägo och eventuellt söka åstadkomma en tryckt katalog öfver dem. Ett cirkulär (jämte förteckningsblankett) i detta syfte medföljer tidskriften; nya blanketter och närmare anvisningar meddelas på begäran. Vidare har samfundet träffat aftal med bokförläggaren Hasse W. Tullberg om utgifvande af en samling beskrifvande förteckningar öfver offentliga porträttsamlingar — *Svenska porträtt i offentliga samlingar*. Verkets första serie, omfattande porträtten på de kungliga slotten, skall innesluta sex delar, hvardera med ett femtiotal reproduktioner i autotypi, och lämnas till samfundets medlemmar för 60 kr. — $^2/_3$ af bokhandelspriset. Början har gjorts med porträttsamlingen på Drottningholm, hvaröfver en beskrifvande förteckning utarbetats och offentliggjorts af amanuensen N. Sjöberg. I närmast följande delar är det meningen att behandla samlingarna på Gripsholm i fyra delar samt i den sjätte delen samlingarna å de öfriga lustslotten och å Stockholms slott.

— Af *Sveriges ridderskaps och adels riksdags-protokoll från och med år 1719* har sjuttonde delens första häfte utkommit, utgörande begynnelsehäftet till tredje afdelningen af protokollen från 1746—47 års riksdag.

— Af *Historiska handlingar, utgifna af K. Samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia* har tjugonde delens andra häfte utkommit, innehållande återstoden af de *Anteckningar från det sextonde seklet*, som i det första häftet börjat publiceras. Det sist utkomna häftet, liksom det föregående redigeradt af amanuensen i riksarkivet d:r J. A. Almquist, innehåller, förutom återstoden af Hogenskild Bielkes anteckningar, Anteckningar af kyrkoherden Nicolaus Andreæ från åren 1561—1592, Acta ecclesiastica apud Svecos tempore Johannis 3 regis Suetiæ, Holmiæ inchoata anno Christi 1573, Kurbrandenburgske gesandten Georg Eckhardts skrifvelse till kansläreu Kristian Distelmeyer. dat. den 2 nov. 1589, angående konungamötet i Reval, Jöran Jakobsson Silfverpatrons berättelse om konung Sigismunds ankomst till Sverige 1598, om hertig Carls resa till Finland s. å. samt om livländska, danska, ryska och polska krigen 1600—26, Fru Karin Finkes relation om hertig Carls resa till Finland, Egenhändiga anteckningar af Carl Carlsson Gyllenhjelm rörande tiden 1597—1601 samt grefve Johans af Nassau relation om kriget i Livland åren 1601—1602. Af särskildt intresse äro Gyllenhjelms anteckningar, både på grund af den betydelse de haft för senare tecknare af dessa års historia och — icke minst — på grund af sin behagliga form.

— Förre arkivarien V. Örnberg har begagnat sig af den ledighet, som uppnådd pensionsålder beredt honom, för att återvända till sina släktforskningar, och, trots det högtidliga afskedet till allmänheten i tolfte årgången, i slutet af förra året utgifva en trettonde årgång af sina bekanta *Svenska ättartal.* Den för dylika ämnen intresserade allmänheten håller utgifvaren säkert räkning för, att han icke stått fast vid afskedet. Föremålen för denna årgång äro östgötasläkter, lokaliserade från början framför allt i Norrköping och Östergötlands bergslag samt landsbygd, ehuru sedermera ej sällan förgrenade vidt omkring. Källorna äro i främsta rummet de af arkivarien Örnberg med sådant intresse omfattade födelse-, vigsel- och begrafningslängder i våra kyrkoarkiv, för hvilkas bevarande han så oförtrutet arbetat. Resultaten vittna om en forskningsflit utan gräns, vittna äfven om de ofta öfverraskande upplysningar dessa längder bjuda den intresserade släktforskaren. I flera fall anknyta sig den trettonde årgångens ättartal till de i föregående årgångar offentliggjorda, kompletterande dem och beriktigande dem, isynnerhet hvad de äldre leden angår. Så är fallet med hvad utgifvaren kallar Danielssläkten, ur hvilken släkten Burén bl. a. framgått, så med »Eliassläkten», eller den släkt Fries, som den store botanikern tillhörde, hvars äldste kände medlem Adam Jonsson var sporrmakare i Linköping på 1600-talet, så äfven med »Bengtsläkten», en bonde- och bergs-

manssläkt i norra Östergötland, som i en gren fortlefver i hemtrakten, i andra grenar under namnet Hildebrand lokaliserats på Öland och i Stockholm, och i en annan ättledning påvisar utgifvaren, hvarifrån sistnämnda namn, som synes vara inhemskt redan under medeltiden i Östergötlands bergslag, härleder sig. Utredningar af sådant slag kunna onekligen fylla en genealogisk forskare med berättigad själfkänsla. I företalet går utgifvaren, liksom mer än en gång förut, tillrätta med den nya tid, som han ej längre förstår, icke minst i fråga om rättstafningen, och i förhållande till hvilken han betecknar sig själf som en »efterblifven» och en »enstöring». Vi lämna dessa betraktelser i sitt värde för att i stället till sist lyckönska utgifvaren till det nya bevis han lämnat på sin egenskap att vara Sveriges främste nu lefvande ättkännare. (*E. H.*)

— Under den gemensamma titeln *Biografiska studier från skilda tider* har den flitige, särskildt i sin fädernestad Göteborgs annaler väl bevandrade forskaren, öfverstelöjtnanten H. Fröding sammanfört ett antal till större delen i tidskrifter eller tidningar förut offentliggjorda biografiska essays. Värdefullast äro tvifvelsutan de båda första. Den första, *Grefve Gustaf Gustafssons till Vasaborg mor*, har förut varit offentliggjord i denna tidskrift. Den andra, *Bastarden*, förut otryckt, den vidlyftigaste och mest betydande af samlingens uppsatser, gifver en på omfattande källstudier byggd skildring af Gustaf Adolfs sons lif, af hans ungdom och uppfostran under Karl Karlsson Gyllenhielms och Axel Banérs, Johannes Rudbeckius' och Johan Kasimirs och Axel Oxenstiernas ledning och vård, af de få månadernas studietid vid Wittenbergs universitet, af hans korta och i det hela föga lysande krigarbana under Knyphausen, Bernhard af Weimar och Banér, af hans styrelsetid i Osnabrück, af hans korta tid som riksråd till hansförtidiga bortgång 1653. Framställningen ger oss bilden af en djärf och ridderlig, men uppbrusande, trätolysten och anspråksfull man utan rikare själsgåfvor. Öfvervägande lokalhistoriskt intresse ha de följande fyra uppsatserna, *Fru Margareta Huitfeldt* — den Huitfeldtska stipendie-inrättningens stiftarinna —, *Niklas Sahlgren*, den store mecenaten, *Fången på Königstein*, Johan Simmingsköld — interiörer från Gustaf III:s dagar ej utan sitt karakteristiska intresse —, *Monsieur Fournier*, en af de många underordnade agenter, som spelat en roll vid Karl Johans val till svensk tronföljare. Ehuru skildrande tilldragelser och personer på sidan om de stora händelserna, innehålla dock äfven de fyra sistnämnda uppsatserna drag att taga vara på för tidens allmänna karakteristik. Särskildt vällyckadt synes porträttet af Niklas Sahlgren, hvars hedersamma borgarsoliditet i författarens teckning förträffligt kommit till sin rätt. Mindre intresse från historisk synpunkt ha samlingens sista uppsatser *Wadman som tjänsteman* och *En skaldernas väninna*.

— Till professor Henrik Schücks femtioårsdag — den 2 nov. 1905 — har under redaktion af professorerna Oscar Levertin och Otto Sylvan samt bokförläggaren Hugo Geber utkommit en

ståtligt utstyrd festskrift, *Studier, tillägnade Henrik Schück på hans 50-års-dag den 2 november 1905 af vänner och lärjungar*, innehållande bidrag af ett flertal af professor Schücks äldre och yngre lärjungar. Till öfvervägande delen falla dessa studier inom den rena konst- eller litteraturhistoriens eller arkeologiens område, men flera af dem ha ock en direkt eller indirekt betydelse för häfdaforskningen. Man finner sålunda där en studie af Johnny Roosval öfver den berömda S:t Göransgruppens tillkomst (»Hvem har skulpterat S. Göran och draken?»), hvilket spörsmål förf. anser sig kunna besvara så, att själfva hufvudpartiet — S:t Göran i kamp med draken — härrör från den berömde Lybeckmästaren Bernt Notke, bifiguren åter — prinsessan — från Henrik Wylsynck. Birger Swartling lämnar »Några bidrag till Stiernhielms biografi 1630—56», till en god del hämtade ur riksarkivets samling af handlingar från de forna Östersjöprovinserna; uppsatsen, som beriktigar och fullständigar en mängd äldre uppgifter om Stiernhielm, är äfven af betydelse för kännedomen om Östersjöprovinsernas lagskipning och förvaltning. Anton Blanck underkastar i en af festskriftens längsta uppsatser, Geijers äreminne öfver Sten Sture d. ä., en noggrann analys »med hänsyn till dess värde som källskrift för författarens ungdomsutveckling». Förf. verificerar Geijers egen uppgift i »Minnena» att för det historiska sakinnehållet Dalins »Svea Rikes Historia» varit den förnämsta, att ej säga enda källan. Uppfattningen af medeltiden torde böra återföras på inledningen till Robertsons berömda »History of Charles the fifth», i vissa punkter på Voltaires »Essai sur les mœurs et l'esprit des nations». Den historiska filosofi åter, liksom den moraliska och psykologiska uppfattning, som genomgår äreminnet, leder sitt upphof från Schiller. Resultatet af undersökningen blir, att Geijer — efter att tidigare ha varit påverkad af Rousseau och upplysningsfilosofien — redan 1803 stod under tydligt inflytande af den tyska idealismen. Alldeles afvisande ställer sig förf. mot Ljunggrens påstående, att Geijers äreminne »visar denna konstarts öfvergång till historisk framställning». Nils Geber söker att på grundval af sina studier öfver källorna till det fornsvenska legendariet, särskildt till den i detsamma ingående katalogartade världskrönikan — närmast den saxiska världskrönikan och Martins från Troppau krönika — uppvisa, att legendariets tillkomst måste falla mellan åren 1276—1307.

— En katolsk andlig, professor Jules Martin, förut lärare i kyrkohistoria vid S:t Sulpicius-seminariet i Rom, har i en diger volym med titel *Gustave Vasa et la réforme en Suède* behandlat den svenska reformationshistorien till 1560.

— Under titeln *Sveriges omdaning under sextonhundratalet* har lektor Carl Hallendorff i *Svenskt folkbibliotek, red. af Carl Kastman*, utgifvit en raskt och öfverskådligt skrifven öfversikt öfver hufvuddragen af Sveriges inre utveckling från den stora brytningstiden på 1590-talet till frihetstiden. Mot bakgrunden af en lif-

full och konkret teckning af Sveriges inre tillstånd vid 1500-talets slut visar förf., huru Sveriges folk, förut själfsvåldigt och inom sig splittradt, ur den härdande inre kampen på 1590-talet utgick som en samlad nation, beredd att med enade krafter, »en för alla och alla för en», påtaga sig de bördor, som kräfdes af de föreliggande politiska uppgifterna. Af den expansionspolitik inåt och utåt, för hvilken den nationella samlingen utgjorde en oundgänglig förutsättning, gifves i det följande en skiss. Vid skildringen af adelsväldet under 1600-talet torde de sociala farorna alltför mycket ha fått träda i skuggan för de politiska, liksom de ej heller betonats vid framställningen af reduktionen, hvars välsignelserikaste följder väl ligga på det sociala området. Reduktionens politiska hufvudresultat, undansopandet af de ekonomiska grundvalarna för en politisk aristokrati, framgår visserligen indirekt af förf:s framställning, men antydes ej uttryckligen. Skarp och träffande synes karakteristiken af den karolinska byråkratien och af dess brytning med Karl XII, som utgör en af förutsättningarna för omhvälfningen 1719 och 1720. På grund af sin lifliga och konkreta, i god mening populära framställning, synes lektor Hallendorffs lilla bok väl ägnad att sprida kunskap om en period af vår historia, hvars innebörd och betydelse på många håll alltför ofta missförstås.

— Den af kommendörkaptenen A. Munthe utgifna serien *Svenska sjöhjältar* har nu ökats med förra hälften af en femte afdelning, behandlande »Klas Fleming, Karl Gustaf Wrangel, Martin Thijsen Anckarhielm, danska kriget 1643—45». När den nya afdelningen föreligger färdig, hoppas vi få återkomma till densamma.

— För att hugfästa 200-års-minnet af slaget vid Fraustadt ger öfverstelöjtnanten frih. E. Leijonhufvud i *Illustrerad Militärrevy* i en uppsats med titeln *Slaget vid Fraustadt den 3/13 februari 1706, ett 200-års-minne* en detaljerad skildring af drabbningen, byggd på material i riksarkivet och krigsarkivet. Framställningen åtföljes af en tablå öfver de i striden deltagande arméernas sammansättning, äfvensom af en reproduktion af en i krigsarkivet befintlig samtida bataljplan.

— Den till julen nyutkomna (nionde) delen af *Svenska memoarer och bref* innehåller ett af professor Henrik Schück verkställdt urval *Ur Nils von Rosensteins brefsamling*. Samlingen omfattar ett mindre antal bref till Gustaf III, utgörande en efterskörd till 1838 års upplaga, några bref, som växlats mellan hertig Karl, Rosenstein och Reuterholm i sammanhang med Svenska akademiens suspension 1795, de intressantaste af de bref på svenska, som växlats mellan Rosenstein och E. M. Stael von Holstein, så godt som alla bevarade bref och biljetter från Leopold, ett mindre urval af brefven från Adlerbeth samt slutligen Rosensteins och Kjellgrens korrespondens, hvarur den senares bref af Schück förut offentliggjorts. Till största delen äro de meddelade brefven hämtade från den år 1871 till Uppsala universitetsbibliotek öfverlämnade Rosen-

steinska brefväxlingen. Brefven till Gustaf III härstamma från de Gustavianska papperen, de som växlats mellan hertig Karl, Rosenstein och Reuterholm från riksarkivets samlingar.

Här är ej platsen att utveckla det stora värde en mängd af de meddelade brefven hafva för den svenska litteraturens häfder; särskildt gäller detta de Leopoldska, som gifva en ypperlig och — tilläggom det — ej alltför smickrande bild af brefskrifvaren, och de Kellgrenska, som torde tillhöra det yppersta, som vår litteratur af brefskrifningskonst har att uppvisa. I afseende på den politiska historien däremot har den föreliggande samlingen ej synnerligen mycket af intresse att bringa. Leopolds bref innehålla — med undantag af skildringen af truppernas inmarsch i Stockholm på sommaren 1812 — ej ett ord politik; i Kellgrens bref inskränker sig det politiska elementet till hans briljant skrifna reflektioner öfver den nyss utbrutna franska revolutionen. Brefväxlingen med Stael rör sig hufvudsakligen om dennes enskilda förhållanden; i ett af brefven (5/7 1796) utvecklar dock Rosenstein sina tankar om den politiska situationen särskildt med hänsyn till den nyligen afslutade franska traktaten. Från den politiska historiens synpunkt något mer gifvande äro samlingens återstående partier. De mellan hertig Karl, Rosenstein och Reuterholm växlade brefven karakterisera på ett ypperligt sätt den Reuterholmska regimen. Adlerbeths bref innehålla ofta utförliga, om och ej alltid så synnerligen djupsinniga uttalanden om samtidens händelser. I Rosensteins bref till konungen däremot lyser politiken så godt som alldeles med sin frånvaro; ehuru till stor del skrifna under de bistra åren 1788—90, innehålla de vanligen föga annat än bulletiner från teatrarna, akademiernas sammankomster och universitetsvärldens befordringsfejder. — Öfver hufvud taget kan ej förnekas, att dessa bref i sin helhet i mycket erbjuda en allt annat än trösterik anblick. Trots den bildningens och förfiningens glans, som hvilar öfver dem, vittna de blott alltför mycket om den brist på politiskt intresse, politisk ansvarskänsla och politiskt mod, på blick för situationens allvar och nationens intressen, som hos många af tidens kulturella spetsar var förhärskande och som utgör ett symptom af upplösningsprocessen inom det dåtida svenska samhället.

— Af professor Edvard Holms stora *Danmark-Norges Historie under Kristian VII (1766—1808)* har nu andra bandets senare hälft utkommit, hvarmed framställningen föres fram till regeringsskiftet den 14 april 1784.

— Den under förra året förtidigt bortryckte historikern Gunnar Hazelius' efterlämnade afhandling *Om handtverksämbetena under medeltiden, en inledning till skråväsendets historia i Sverige* har, tillika med en inledande lefnadsteckning öfver författaren af d:r V. Söderberg samt ett af förf. under Uppsala-tiden hållet föredrag *Om patriotismen*, utgifvits af fil. lic. E. F. Heckscher i *Bidrag till vår odlings häfder, utg. af Nordiska Museet.* Vi hoppas få återkomma till detta arbete.

— Den grundlärde, ultramontane historikern Ludvig Pastor, efter v. Sickel föreståndare för det österrikiska historiska institutet i Rom, har af sitt stora verk *Geschichte der Päpste seit dem Ausgang des Mittelalters* nyligen utgifvit första hälften af fjärde delen, behandlande Leo X:s pontifikat (1513—21). Den senare hälften, innehållande Adrian VI:s och Clemens VII:s historia, beräknas skola utkomma redan denna vår.

— I de under förra året utkomna *Proceedings of the British Academy 1903—1904* meddelas bl. a. ett föredrag, som dåvarande svensk-norske ministern i London frih. C. Bildt vid sammanträdet den 26 juni 1903 höll angående konklaven 1670 — *The Conclave of Clement X (1670)*. Nyligen har samme författare under titeln *Christine de Suède et le conclave de Clément X (1669—1670)* utgifvit en vidlyftig, med rikhaltiga källhänvisningar och omfattande urkundsbilagor försedd undersökning rörande samma ämne, särskildt med hänsyn till den svenska exdrottningens ställning till konklaven. Framställningen bygger på det omfattande samtida urkundsmaterialet, såväl på själfva de officiella handlingarna från konklaven samt de främmande diplomaternas, särskildt de franska, spanska och venetianska sändebudens depescher som på kardinal Azzolinos omfattande korrespondens. Azzolino spelade såsom ledare af det oberoende (= af ingen påflig nepot ledda) partiet — »l'Escadron volant» — en inflytelserik roll under konklaven, och på grundval särskildt af hans brefväxling med drottning Kristina ger förf. en sakrik och spirituell teckning af den storpolitiska motsättning, under hvars tecken påfvevalet ägde rum, af partigrupperingen vid konklavens början, af drottning Kristinas ifriga verksamhet för kardinal Azzolinos syften och af de invecklade och segslitna intriger, som slutligen efter 4½ månads valstrid mot allas förmodan förde upp på påfvestolen den åttioårige, ålderdomsvage kardinal Altieri under namnet Clemens X.

— Hvarje år bringar en mängd nya bidrag till kännedomen om Napoleons historia. Nyligen ha tre större arbeten på detta fält sett dagen, nämligen af August Fourniers välbekanta biografi öfver Napoleon andra upplagans andra band *Napoleons Kampf um die Weltherrschaft* (första bandet utkom 1904); Max Lenz, *Napoleon* (Monographien zur Weltgeschichte XXIV) och Paul Gruyer, *Napoléon roi de l'île d'Elbe.* Det förstnämnda är en detaljerad och intressant, om också i fråga om uppfattning kanske något ytlig skildring, medan Lenz' bok mera afser att gifva en psykologisk förklaring af Napoleons hela uppträdande och uppställer och löser en mängd problem rörande hans politik, alla behandlade med stor skärpa och sakkunskap samt belysta af en del nya detaljuppgifter. Gruyers arbete behandlar en del af Napoleons bana, som hittills varit föga beaktad, samt är för kännedomen om hans lif 3 maj 1814—26 febr. 1815 af grundläggande betydelse. Förutom de fåtaliga och rätt obetydliga arbetena rörande vistelsen på Elba, har förf. be-

gagnat bref, en del annat otryckt arkivmaterial samt i viss mån och med försiktighet de talrika memoarerna.

— Lektor Carl Hallendorff har i en kort essay *De franska Bourbonernas fall* (Sv. humanistiska förbundets skrifter X) på grundvalen af Hillebrands, Debidours, Malets och Mantoux' bekanta arbeten gifvit en skildring af julirevolutionens orsaker och förlopp, som väsentligen skiljer sig från hvad förf. kallar den af liberalismen skapade historiska traditionen; särskildt betonas den del den gamle Talleyrand haft i den dynastiska omhvälfningen.

— Vi begagna tillfället att fästa uppmärksamheten på ett par större arbeten på den engelska och amerikanska historiens område. Det ena är ett samlingsverk öfver Englands historia, *The Political History of England*, utgifvet under redaktion af William Hunt, för närvarande president i The Royal Historical Society, och Reginald Lane Poole, utgifvare af The English Historical Review. Verket skall omfatta 12 band och sträcka sig från äldsta tider till 1901. Bland medarbetarne märkas så kända namn som Th. Hodgkin, T. F. Tout, C. Oman och Sidney Low. Utkomna äro vol. 2, 1066—1216 af G. B. Adams, vol. 3, 1216—1377 af T. F. Tout och vol. 10, 1760—1801 af W. Hunt. Det andra arbetet är *A History of the United States* af Edward Channing, professor vid Harvard-universitetet, förut känd såsom författare till bl. a. »The United States of America 1765—1865» i »Cambridge Historical Series» och till en mycket använd »A Student's History of The United States». Channings nya verk skall omfatta åtta volymer, hvaraf den första utkommit under titel: *The Planting of a Nation in The New World 1000—1660.*

— Herr Henrik Hyltén-Cavallius, Växjö, har bedt oss bringa till intresserades kännedom, att han har för afsikt att utgifva en »förteckning öfver samlare i Sverige af konstföremål, antikviteter, kuriosa och rariteter af olika slag». Han anhåller därför att samlare ville till honom insända uppgift på namn, titel och adress samt på den gren af samlarverksamhet, hvaråt de ägna sig, liksom äfven eventuellt uppgifter om andra dem bekanta samlare, som möjligen icke nås af hans uppfordran.

Frågan om införande af allmän värnplikt vid riksdagen 1809—10.

AF

S. J. BOETHIUS.

Riksdagen 1809—10 lade icke blott grunden till vårt nuvarande statsskick; den återinförde också den allmänna värnplikten i vårt försvarsväsende. Detta sistnämnda dess verk har ej mycket ådragit sig eftervärldens uppmärksamhet. Det ersattes redan 1812 af en ny ordning, beväringsinstitutionen, och det skulle dröja nära ett århundrade, innan det nya uppslag med afseende på vårt försvarsväsende, som kom till stånd i det 19:e århundradets början, fick en något så när tillfredsställande fortsättning. Hvad som i detta hänseende uträttades vid 1809 års riksdag var emellertid af den allra största betydelse, ty då kan självfva principfrågan sägas hafva afgjorts.

Att den allmänna värnplikten trängde sig fram samtidigt med att den svenska frihetens urgamla träd satte frukt i en fullmogen konstitutionell författning, är ej en tillfällighet. I allt samhällslif måste de enklaste, de mest primära uppgifterna lösas genom *personlig* pliktuppfyllelse, i fall lifvet skall bevara sin sundhet. Sådana uppgifter äro moderns plikt att — såvidt det är henne möjligt — själf vårda sitt barn, ynglingens och mannens att — såvidt det är dem möjligt — vara beredda till personlig medverkan för fosterlandets försvar. Därvid kan ej fullständig arbetsfördelning äga rum, ty därvid är fråga om plikter, som ej kunna betalas. I fullaste mått är här tillämpligt ett ord af Geijer, som han en gång yttrade om borgarne (tredje ståndet) men som gäller om h v a r j e samhällsklass, ja, h v a r j e folk:

»Slutligen kan lifvets räkning för ingen salderas, om man ej *betalar med sin person;* och äfven *borgaren*» (eller hvarje samhällsklass, hvarje folk) »måste lära sig — vid straff att eljest med nesa fördrifvas från det rum, på hvilket samhällets utveckling honom ställt — att det är *denna* betalning, som sist erfordras.» [1]

Hvad nu särskildt den personliga försvarsplikten angår, så har historien gång på gång bevittnat dess betydelse för ett sundt statslif. När Roms medborgare kastade försvarsbördans ära och plikt på legohärar, var romerska riket moget för despotismen. När de germanska bönderna läto en krigaradel öfvertaga försvarsbördan, då gick den germanska folkfriheten under, då blef den fulla medborgarrätten — »frälset» — ett adligt privilegium, men med detsamma hämmades också växten af det kraftiga statslif, hvartill fröet fanns i den germanska statsordningen. Väl bortskaffades sedan de aristokratiska hindren för ett sådant statslifs återvaknande af den nya tidens starka furstemakt, men denna återställde därvid ej den personliga försvarsplikten utan legohärväsendet, och då uppstod i stället en förvänd statslära, enligt hvilken folket blott var ett objekt för statsmyndigheten och denna uppfattades såsom furstarnes personliga tillhörighet, ja såsom ett medel för deras lidelser. Det var den bärande kraften i franska revolutionens idéer, att de, om ock på ett oklart och ofta missriktadt sätt, återbördade åt folken deras plats i statslifvet, och betecknande är, att i samma ögonblick detta skedde, återuppväcktes och omsattes i handling den allmänna värnpliktens idé. Men ej mindre betecknande är, att den reaktion, som sedan uppstod mot revolutionens idéer och hvars förnämste förkämpe var den schweiziske aristokraten v. Haller, med synnerlig förbittring vände sig mot värnpliktsidén, uttryckligen framhållande dess samband med revolutionens för denna reaktion så förhatliga folkliga statsprincip. [2] Emedan flera af de svenska fosterlandsvänner, som grundade 1809 års statsskick, de s. k. »1809 års män», ogillat åtskilligt i den franska revolutionens idéer, hafva de stundom räknats till den Hallerska

---

[1] Geijer, Samlade skrifter (Stockholm 1875), III, s. 53, 201 och 340.
[2] Jfr min uppsats »Richerts politiska idéer» i denna tidskrift 1905, s. 220.

reaktionen. Men att de icke delat dennes ovilja mot revolutionens med en folklig statsuppfattning oupplösligt förbundna värnpliktsidé, visar deras uppträdande vid 1809 års riksdag, ty det var just denna krets, som då samtidigt med frihetsverket ånyo väckte värnpliktsidén till lif.

Stora svårigheter reste sig emellertid mot denna idés genomförande i det dåvarande Sverige. Det var ej nog med att Gustaf IV Adolfs olagliga och vanvettigt anordnade landtvärnsexperiment verkadé afskräckande särskildt på bönderna. Hela uppfattningen af försvarsplikten hade hos en stor del af allmänheten förryckts genom den dittillsvarande arméorganisationen. Visserligen hade den germanska folkbeväpningstanken en gång återupplifvats vid det genombrott af urgammal folkfrihet, som är förbundet med Engelbrekts namn, och Vasakonungarne begagnade sig däraf för att midt under legosoldateskens tid skaffa Sverige en nationell här. Men till följd af det rådande privilegieväsendet blef formen härför utskrifningar, som blott drabbade vissa samhällsklasser, och hvad som bort vara en allmän medborgerlig personlig pliktuppfyllelse blef därför sedan, med återupplifvande af legoväsendet, förvandladt till ett på vissa slags jordegendom hvilande realonus.

Till följd häraf rådde ganska allmänt den uppfattningen bland de mera bildade och förmögna klasserna, att det ej anstod deras medlemmar att tjäna som män i ledet. Inom adeln var visserligen ej den gamla krigiska andan utdöd, men ehuru krigarplikten fortfarande ansågs nära förbunden med adelskapet, så var det dock blott under officersepåletterna, som man vant sig tänka, att denna plikt skulle fullgöras af unga ädlingar.

Denna skräck för och dessa fördomar mot ett på allmän medborgarplikt grundadt försvarsväsende erbjödo ett kärkommet vapen åt den opposition, som reste sig mot »1809 års män», då dessa uppträdde såsom regeringsparti. Ty ett sådant hade nu de blifvit, som genom sin opposition förberedt och sedan genom handling förverkligat 1809 års statsskick. Flera af dem, såsom Adlersparre, Adlercreutz, Adlerbeth, Platen, Järta, fingo plats i statsrådet, och utanför detta verkade i samma anda som de en A. G. Mörner, bröderna Axel Gabriel och Gustaf Abra-

ham Silverstolpe, J. och R. Cederström, L. A. Mannerheim. Alldeles utan grund torde väl ej oppositionens åsikt hafva varit, att frihetens grundläggare, komna till makten, lade i dagen vissa byråkratiska tendenser, och såtillvida kan denna opposition hafva haft sitt berättigande, men den saknade blick för det, som dock var den högsta ledande principen i regeringspartiets politik, nämligen sträfvandet, att den nyvunna friheten måtte komma att befrämja ett kraftigt och sundt statslif. Den medlem af oppositionen, som under riksdagens första tider gjorde mesta bullret, Jakob De la Gardie, synes hafva drifvits dels af tillgifvenhet för den afsatta konungafamiljen, dels af en orolig ärelystnad; han var en välmenande man med litterära intressen men saknade statsmannablick och konsekvens, hvilken senare brist ej minst kom till synes i hans förhållande till försvarsfrågan. En märkligare oppositionsman var i själfva verket friherre Korfitz Ludvig Staël v. Holstein, som kallats »oppositionens efter 1809 fader» och som förtjänar detta namn, om man med opposition menar opposition för oppositionens skull eller en verksamhet, som går ut på att kasta stenar i vägen för all kraftig regeringsmyndighet. Som vi få se, var han en af de krassaste målsmännen för de fördomar, som reste sig mot försvarsfrågans lösning på medborgerlighetens grund. Visserligen kan ej oppositionen från riksdagen 1809—10 i betydelse jämföras med den opposition, som framträdde under Karl XIV Johans regering, men den utgjorde dock ett ganska viktigt moment i denna riksdags historia och spelade särskildt en beaktansvärd roll med afseende på försvarsfrågan. Förhandlingarna angående denna antogo stundom en dramatiskt spännande karaktär och äro i statsrättsligt hänseende af ej ringa intresse. En utredning af deras förlopp är hvad denna uppsats afser att lämna.

Den af 1809 års män, som tog initiativet i försvarsfrågan, var den store fosterlandsvännen Baltzar Bogislaf von Platen. Den 12 maj konstituerade sig det ryktbara konstitutionsutskott, som skulle utarbeta den nya regeringsformen, och redan vid dess sammanträde den 15 maj framställde Platen, själf medlem däraf, ett utarbetadt förslag »angående en allmän nationalarmering». I inledningen därtill påminte han om att »från uråldriga tider hafva Manhems inbyggare mangrant och själfva försvarat fosterjorden».

»Sjuttonde århundradets oafbrutna krig och sedan kanske någon efterapningslystnad alstrade emellertid ett krigssystem», med hvilket Sverige till en tid förvånade världen, men som ej mer var tillräckligt, och genom indelningsverket kom nationen »småningom från sitt ursprungliga självförsvar». Detta ville han nu återupplifva, men det var ej hans mening att afskaffa indelningsverket, utan detta skulle göras till »kärnan», kring hvilken »hela nationalkraften» skulle samla sig. Den nya inrättningen borde emellertid ej få bero af regentens godtycke, och därför vore tidpunkten för dess dekreterande nu synnerligt lämplig, då den kunde ordnas genom den regeringsform, som skulle utarbetas. Hans mening var sålunda, att den nya härordningen skulle få grundlags natur. Ehuru han anförde de för tillfället hotande farorna såsom motiv, visar dock den första paragrafen i det egentliga förslaget, att han klart fattat sammanhanget mellan medborgerlig försvarsplikt och medborgerlig frihet: »Med svensk manna rätt följer den ovillkorliga och oundvikliga skyldigheten att personligen försvara svenska fosterjorden, och det utan afseende på stånd eller börd.» Endast oförmåga, prästerligt åmbete och vissa statstjänster skulle få befria från krigstjänst. Värnpliktsåldern skulle vara 20 till 50 år. De krigstjänstskyldiga mellan 20 och 35 år skulle delas i fyra åldersklasser, s. k. fördubblingsklasser, och från dessa skulle, först från de yngre och sedan från de äldre, i mån af behof rekryter utlottas och införlifvas med orternas regementen. De skulle dock ej få föras »öfver hafvet på tysk eller dansk botten». Deras utbildning skulle i fredstid ske sockenvis genom exercis på söndagseftermiddagarna. Genom vapenöfningar i skolorna skulle större tillgång på befäl erhållas. De krigstjänstskyldiga mellan 35 och 50 år skulle ej utan eget samtycke få användas till annat än lokalförsvar. Dock skulle sådana få gå ut i krig i stället för släktingar tillhörande de yngre klasserna, men »den sig krigstjänst undandrager förlorar rättigheten af svensk representant, som ej åter vinnes utan genom verklig krigstjänst». »Fördubblingsmanskapet» skulle för sin tjänstgöring erhålla minst lika aflöning som »den ordinära truppen».[1]

[1] Riksens höglofl. Ständers Constitutionsutskotts memorialer och öfriga expeditioner vid Riksdagen i Stockholm 1809—1810 (Stockholm 1874) s. 61 o. ff.

Under det konstitutionsutskottet arbetade på regeringsformen, ingåfvos i stånden allehanda förslag om reformer, och de af dessa, som afsågo statsskicket, remitterades till konstitutionsutskottet såsom material för dess grundlagsarbete. Den från Gustaf IV Adolfs fängslande bekante jägmästaren J. L. Greiff väckte sålunda den 18 maj förslag om att alla vapenföra svenska män skulle i anseende till rikets farliga belägenhet förklaras krigstjänstskyldiga.[1] Häraf tog sig öfverste K. T. Schultzenheim[2] anledning att den 23 maj föreslå, att krigstjänstskyldighet skulle genom »själfva konstitutionen» stadgas för alla »de manbaraste och från annan statens tjänst lediga ynglingarne», och hans förslag remitterades till konstitutionsutskottet. Detta skulle sålunda äfven i en ståndsmotion kunnat hafva haft stöd för värnpliktens grundlagsfästande. Det ansåg sig emellertid ej böra göra denna tanke till sin, men det lät Platens yrkande såsom en bilaga åtfölja sitt förslag till den nya regeringsformen, och i det berömda memorial af den 2 juni, hvarmed det öfverlämnade detta till stånden, rekommenderades Platens framställning till »Riksens ständers synnerliga uppmärksamhet».

Härigenom kom frågan i alla fall att upptagas till behandling under öfverläggningarna om regeringsformen. Den 3 juni bragtes den hos adeln på tal af A. G. Mörner, som varmt uttalade sig för Platens förslag men dock ansåg bäst, att därmed finge anstå tills kort efter regeringsformens antagande. Hans frände, grefve Karl Stellan Mörner, framställde emellertid betänkligheter mot förslaget, som han trodde omöjligt att då genomföra efter de sorgliga erfarenheterna med landtvärnet och dessutom oförenligt med landets behof af arbetskraft. Platen framhöll häremot rikets fara och det kanske aldrig återkommande tillfället att stadga den stora principen i sammanhang med författningsfrågan. Landtmarskalken, M. Anckarsvärd, som förmodligen befarade, att det Platenska förslagets behandling skulle fördröja re-

[1] Adelns prot. 1809—10 I, s. 161. I det följande hänvisas ej vid redogörelse för riksdagsförhandlingarna efter ståndens protokoll till dessa, när genom datums anförande i texten ledning är lämnad åt den, som i protokollen vill taga närmare kännedom om ifrågavarande förhandlingar.

[2] Son till den ryktbare läkaren David v. Schultzenheim, hvilken såsom ättens hufvudman verksamt deltog i denna riksdags förhandlingar. Sonen var fullmäktig åt ätten Anckarsparre.

geringsformens antagande, sökte få det affördt från diskussionen genom att åberopa ett af De la Gardie den 1 juni genomdrifvet beslut, att »ingen fråga om uppsättande af konskriptionsmanskap till närvarande krigs fortsättande skulle hos R. och A. förekomma», förrän hertigen-regenten gjort framställning därom, och han fick därvid kraftigt understöd af De la Gardie. Sedan riddarhussekreteraren A. G. Silverstolpe på uppfordran af Platen intygat, att detta beslut afsåg stundens behof och sålunda vore något helt annat än Platens förslag, som afsåg »en konskriptions inrättande för alltid' och i följd af en uti konstitutionen nedlagd grundsats», bifölls emellertid A. G. Mörners önskan om uppskof tills efter regeringsformens antagande, hvarvid dock Platen förbehöll sig, att hans förslag äfven då skulle få betraktas »såsom en konstitutionssak».

Ännu sämre öde rönte förslaget hos de ofrälse stånden. Såsom ej framställdt af regeringen afslogs det den 3 juni af borgarne och den 5 juni hos prästerna, efter det ståndet samma dag antagit regeringsformen. Den 5 juni, strax innan bönderna gåfvo sitt villkorliga bifall till denna, förkastades det också hos detta stånd. Det sätt, hvarpå härvid tillgick, lofvade ej godt för framtiden. Representanten för Värmdö, Åkers och Reala skeppslag Jan Nilsson förklarade sig viss, att alla ståndets medlemmar skulle ogilla propositionen, »att vi från 19 till 50 års ålder skola lära oss exercera» och ej få leja någon annan till denna tjänst, hvarigenom bondeståndet skulle försvinna från riksdagen, »då vi blott äro att anse såsom legodrängar», ett yttrande, som visar, att ej heller bönderna voro främmande för de fördomar, som blifvit en frukt af legoväsendet. Ölandsbonden Jon Göransson inlät sig däremot på en ganska förståndig sakkritik, riktad mot lottsystemet och häfdande, att förslaget ej på ett tillfredsställande sätt sörjde för manskapets öfning och disciplin. Såsom skäl till afslag anförde väl också han, att regeringsproposition ej förelåg, men han slutade med en förklaring, att han aldrig skulle antaga förslaget, och härom förenade sig, heter det, ståndets samtliga ledamöter.

Emellertid var frågan ännu öppen på riddarhuset, och före den utsatta tiden för dess återupptagande gjordes här ett märkligt uttalande däri. Det förekom i ett anförande om

regeringsformen under slutdebatten om denna den 5 juni, hvilket anförande var författadt af rektorn G. A. Silverstolpe men enligt ett denna tid ganska vanligt bruk upplästes af en annan person (A. G. Mörner). Silverstolpe förklarade, att den af Platen föreslagna inrättningen, om också i behof af ändringar, vore »ett villkor för all nationalfrihet», att den skulle »rikta nationallynnet efter statens behof» och att den dag skulle komma, »då denna skräckbild, som nu uppväcker allmän fruktan, skall visa sig såsom punkten för nationens broderliga förening, såsom den säkraste skyddsmur för vår frihet». Ej heller bland adeln förmådde dock nu sådana synpunkter göra sig gällande. När frågan den 13 juni omsider upptogs till afgörande, framdrogos i det ena anförandet efter det andra erfarenheterna om landtvärnet mot förslaget; De la Gardie påstod ånyo, att hela frågans upptagande vore olagligt på grund af beslutet den 1 juni (se ofvan s. 73), och anhöll hos ståndet, att »alla yttranden, alla förslag härutinnan måtte vid allt hvad heligt är inställas», till dess konungen pröfvar ett så betungande »tillskott» oundvikligt; endast ett enda uttalande (af öfvermasmästaren E. T. Svedenstjerna) gjordes till förmån för Platens förslag, och slutligen blef landtmarskalkens proposition om dess förkastande »med ett starkt och flera gånger upprepadt ja» antagen.

Platen hade själf ej vid detta tillfälle kunnat försvara sin sak, ty han hade fått plats i statsrådet, och dess adliga medlemmar ansågos ej berättigade att utöfva sin riksdagsmannarätt.[1] Omedelbart efter beslutet sökte riddarhussekreteraren Silverstolpe utverka, att Platen skulle i adelns protokoll få »framdeles förvara sina skäl», och med anledning häraf förklarades, att, då han ej mera kunde på riddarhuset uppträda och tala, det vore honom »tillständigt att genom skrift eller tryck öfver den nu afgjorda frågan utveckla sina tankar».

Om detta innebar bifall till Silverstolpes hemställan, så begagnade sig dock Platen ej däraf utan använde i stället det kraftigare medel till sakens framdrifvande, som hans statsrådsämbete erbjöd, ty otvifvelaktigt hade han en väsent-

[1] Se Adelns prot., I, s. 657 och 719. Såsom bekant ändrades detta sedan genom 1810 års R.O. § 41.

lig del i att regeringen den 31 oktober 1809 fann lämpligt att själf taga frågan om hand.[1] Då beslöts nämligen en kunglig proposition om upprättande af en »nationalbeväring», som motsvarade det Platenska förslagets fyra fördubblingsklasser, dock inskränkta till åldern mellan 20 och 30 år. Förbudet att föra denna krigsmakt »öfver hafvet» var likväl utelämnadt, men å andra sidan också stadgandet, att de vapenföra af högre ålder skulle utgöra hvad nu kallas en landsstorm. I ingressen, som antagligen flutit ur kontrasignantens, hofkansleren G. af Wetterstedts vältaliga penna, påmintes i starka ord om de faror, som hotat riket, och förklarades att, »om Kungl. Maj:ts bemödanden ej vinna en önskad framgång och detta urgamla rike, blottadt på försvarare, . . . skulle se den olycksbådande stund inträda, då dessa heliga ord af frihet och fosterbygd för svenska bröst blifva främmande och ur Sveriges häfder af inkräktarens järn utplånades . . ., då skola våra efterkommande, offer af närvarande tids overksamhet, åtminstone ej rättvist kunna göra Kungl. Maj:t den förebråelsen att ej hafva varnat sitt folk».

Propositionen var ej åtföljd af statsrådsprotokoll, hvilket på grund af § 81 R.F. skulle varit nödvändigt, om den i enlighet med Platens ursprungliga tanke afsett en grundlagsstiftning. Denna tanke var väl nu uppgifven, men äfven om man menat, att propositionen skulle behandlas såsom allmän lagfråga (enligt § 87 R.F.) eller såsom till ständerna hänskjuten ekonomisk författning (enligt § 89 R.F.), så hade statsrådsprotokollet bort medfölja. Enligt hvad regeringen sedermera förklarade, ansåg den emellertid propositionen falla under § 73 R.F., som handlade om ständernas samtycke till utskrifning af manskap, och § 80, som handlade om förändringar i indelningsverket, och i dessa paragrafer fanns ingen föreskrift om statsrådsprotokoll (1810 års riksdagsordning, som föreskref, att sådana skulle åtfölja *alla* kungliga propositioner, var ännu ej antagen). Vare sig nu regeringen verk-

[1] Detta bestyrkes af hvad De la Gardie skref till sin maka den 3 nov.: »Statsrådet Platen, understödd af några ynglingar, som därigenom vänta sig befäler och löner, har öfvertalt konungen att hos ständerna begära en konskription.» De la Gardie hade den 31 okt. deltagit i en öfverläggning hos statsministern v. Engeström om frågan. Af brefväxlingen framgår ock, att han fruktade, att förslaget skulle framkalla en revolution. De la Gardieska archivet XIX, s. 52.

ligen från början med anledning häraf ansett protokollets bifogande obehöfligt eller uraktlåtenheten berott af förbiseende, så begagnade man sig däraf hos adeln och prästerna för att få frågan uppskjuten, när den kungliga propositionen den 4 nov. föredrogs. Hos borgarne bordlades den s. d. utan vidare.

Inom bondeståndet väckte emellertid förslaget en sådan ovilja, att alla former genombrötos. Efter föredragningen (den 4 nov.) följde några ögonblicks tystnad, hvarpå Johan Mattsson från Stockholms län uppstod och förklarade, att han med afseende på det allmänna missnöje landtvärnet förorsakat ej vågade bifalla den kungliga propositionen. Häruti instämde nästan hela ståndet, hvarvid större delen af dess ledamöter talade på en gång, så att ordentlig protokollisering ej blef möjlig. Ej ens bordläggning ville man medgifva, utan talmannens — Lars Olssons från Bohuslän — proposition därom möttes med starka nejrop. Sedan midt under oredan en deputation ankommit med underrättelse om adelns beslut om uppskof med frågan på grund af att statsrådsprotokollet ej bifogats, föreställde sekreteraren ståndet »likmätigt sin ed och ämbetsplikt», att enligt »regeringsformens esprit» den kungliga propositionen måste, innan beslut därom kunde fattas, remitteras till ett utskott. Utan tvifvel var denna uppfattning riktig. Visserligen fanns då före riksdagsordningens antagande intet uttryckligt stadgande om utskottsbehandling af *alla* kungliga propositioner utan blott om sådana angående förändring af grundlag, allmän lag och administrativa stadgar, och regeringen hade ju genom att ej bifoga statsrådsprotokollet själf hindrat propositionen att falla under hithörande paragrafer af regeringsformen; men då § 56 R.F. föreskref utskottsbehandling af alla allmänna frågor, som i ståndens plena väckas, d. v. s. *motioner*, så stred det onekligen mot regeringsformens anda att behandla kungliga propositioner mindre hänsynsfullt. Ståndet vägrade emellertid enständigt remiss och ville ej heller lyssna till ett nu framställdt förslag, att man i stället för rent afslag skulle undanskjuta frågan under samma förevändning som adeln, ja det nedtystade slutligen med höga rop en medlem (J. M. Wessing), som yrkade på bordläggning. Sekreteraren lämnade då salen för att underrätta konungen om hvad som passerat och återkom efter en stund

med den hälsningen, att, om en gång Sverige icke mer är till såsom en självständig stat, ville Kungl. Maj:t för samtid och eftervärld se sig befriad från den förebråelsen att ej i tid hafva afböjt olyckan och gjort sitt folk uppmärksamt på räddningsmedlen. Detta framkallade uttryck af vördnad och tillgifvenhet från ståndet men kunde ej förmå det till ändring i sak, och en deputation till de andra stånden afgick genast med underrättelse om afslaget.

Emellertid hade adeln genom landtmarskalken begärt utfå det felande protokollet (af den 31 okt.), och för att beröfva motståndet detta medel beslöts i statsrådet den 5 nov. protokollets utlämnande, hvarpå det jämte protokollet öfver beslutet härom tillställdes stånden den 7 nov..[1] Till följd häraf måste nu också de tre högre stånden upptaga frågan till behandling, hvilket skedde samma dag. Därvid gjordes i borgarståndet ett försök att genast komma ifrån hela saken genom påståendet, att någon utskottsbehandling ej blefve möjlig till följd af bondeståndets afslag, men detta försök framkallade från den regeringsvänliga sidan (assessor J. G. Gahn) ett yrkande, att ståndet skulle förklara, det bönderna genom sitt beslut brutit mot grundlagen. Då uppstod en sådan upphetsning, att talmannen, grosshandlaren H. N. Schwan, genom klubbslag och ett allvarsamt förmaningstal måste återställa ordningen. Han vägrade därefter proposition på förslagets omedelbara förkastande och omintetgjorde därmed försöket att äfven här hindra utskottsbehandling. Regeringspartiet, hvars talan i synnerhet fördes af brukspatronen D. Eberstein från Norrköping, önskade ett särskildt utskott; å andra sidan yrkades remiss till konstitutionsutskottet, och detta blef äfven i andra stånd nu motståndarnes lösen. Slutligen antog ståndet ett medlingsförslag, enligt hvilket den kungliga propositionen remitterades till allmänna besvärs- och ekonomiutskottet, och härom förenade sig äfven prästeståndet.

På riddarhuset blef ej tal om att hindra remiss, men under det J. Cederström föreslog ett särskildt utskott, yrkade De la Gardie här på remiss till konstitutionsutskottet och uppgaf såsom skäl härför, dels att ett särskildt

[1] I det sistnämnda anfördes det ofvan s. 75 meddelade försvaret för att protokollet af den 31 okt. ej bifogats propositionen, hvilket regeringen fortfarande påstod hafva varit obehöfligt.

utskott ej skulle kunna komma till stånd, då bondeståndet redan afslagit propositionen, dels att konstitutionsutskottet borde yttra sig om, huru ett mål bör remitteras, »som på intet ställe i regeringsformen finnes nämndt». Detta var i själfva verket ett nytt försök att få frågan undanskjuten, och från regeringspartiets sida framhölls däremot — af A. G. Mörner, G. A. Silverstolpe m. fl. — det oformliga i att till konstitutionsutskottet hänvisa ett förslag, som tydligen ej afsåg ändring i grundlag. Nu höjdes emellertid från oppositionens sida röster för Platens ursprungliga mening, att frågan borde behandlas såsom författningsärende, men hvad syftet härmed var framgår af Staël v. Holsteins motivering för remiss till konstitutionsutskottet, nämligen att »frågan är, om svenska medborgares frihet kan beröfvas». Sedan på förmiddagens sammanträde det särskilda utskottet förkastats med 152 röster mot 150, beslöts på eftermiddagen med 142 röster mot 93, att remissen skulle ske till konstitutionsutskottet och ej till allmänna besvärs- och ekonomiutskottet, hvarom förslag äfven framställts. Denna utgång var en så mycket större seger för oppositionen, som ett nytt hinder för frågans behandling skapades genom att adeln bestämde sig för ett annat utskott än prästerna och borgarne, hvilkas beslut var kändt på riddarhuset, när den sista voteringen där ägde rum.

Bönderna mottogo (d. 7 nov.) statsrådsprotokollen omedelbart efter det de beslutat ett enligt majoritetens önskan uppsatt protokollsutdrag öfver förhandlingarna den 4 nov., hvari häfdades, att remiss till utskott ej varit behöflig, då frågan gällde § 73 R.F., och de inskränkte sig nu till att betyga sin tacksamhet öfver de af Kungl. Maj:t meddelade upplysningarna.

Då beslöt regeringen på föredragning af statssekreteraren för finansärenden H. Järta den 9 nov. en ljungande straffskrifvelse till bondeståndet, och den 11 nov. öfverlämnades den högtidligt till ståndet af hofkansleren. Konungen förklarade i skrifvelsen, att han fullt respekterade ståndets frihet att besluta i sak, men att han vore pliktig att försvara grundlagens helgd och enskilda riksdagsmäns frihet, som blifvit kränkta genom hvad som passerat vid sammanträdet den 4 nov., och uttalade sin förväntan, att ståndet nu måtte i laga ordning remittera propositionen till något

utskott. Då sekreteraren med anledning häraf uppmanade att genast enligt grundlagens föreskrift remittera ärendet, följde ett nytt våldsamt uppträde. Å ena sidan påstods, att ingen olaglighet skett den 4 nov. och att det strede mot ståndets värdighet att ändra ett redan fattadt beslut, men å andra sidan höjdes också röster mot de oformligheter, som begåtts. Den svåraste af dessa var, att Wessings begäran om bordläggning nedtystats (se ofvan s. 76). Det är därför besynnerligt, att hans namn finnes på ett af 104 ledamöter aflämnadt memorial, hvari protesterades mot att ett ärende, som den 5 juni af bondeståndet afslagits, nu skulle återupptagas och remitteras, och förklarades, att undertecknarne förblefvo vid beslutet af den 4 nov.; Wessing var dock en af dem, som nu muntligt framhöll, att ärendet ej den 4 nov. erhållit laglig behandling. Emellertid förklarade talmannen, att något bindande beslut ej fattats den 4 nov., alldenstund han då aldrig framställt formlig proposition, och han gjorde nu hvad han då bort göra, nämligen vägrade proposition på afslag, innan något utskott blifvit hördt, hvilket tillkännagifvande han lät åtföljas af en hotelse att afgå. Härpå följde ett nytt stormigt uppträde, hvarunder man visserligen allmänt bad talmannen afstå från en sådan ytterlighet, men med starka rop afbröt Matts Persson från Dalarne, som yrkade på bordläggning. Enligt protokollet blef emellertid ärendet nu hvilande.

Regeringen synes ej hafva hoppats, att den genom sitt ingripande skulle kunna genomdrifva propositionens antagande, ty den 13 nov. skref Wetterstedt till Adlersparre: »Här är ej fråga om hufvudsaken, ty den går vid detta riksmöte säkert ej igenom, men blott om remiss till ett utskott, som ej lägger minsta band på ståndets fria beslutanderätt, men som grundlagen ovillkorligt föreskrifver.»[1] Hvilken vikt inom regeringskretsar fästes härvid, ses af de följande orden i Wetterstedts bref: »Är ej den styrande makten mera aktad än att på dess varningar och rättmätiga varningar intet afseende göres, så är det bäst, att denna makt själfmant upplämnar den svaga lämningen af dess lagliga rättigheter.» Under det att de offentliga förhandlingarna i saken

[1] Brefvet tryckt i Handlingar rörande Sveriges äldre, nyare och nyaste historia samt historiska personer, utgifna af ett sällskap, VII, s. 26—29.

hvilade, sökte regeringen genom enskilda åvägabringa en lösning i sådan riktning. Orsaken till böndernas sträfvan att hindra utskottsremissen synes hafva varit fruktan för att, om ärendet behandlades på vanligt sätt, det skulle kunna genomdrifvas med tre stånds bifall. »Nu arbetas» — heter det i samma bref af Wetterstedt — »på att låta talmannen och sekreteraren föreslå, såsom af sig själfva, att hos konungen utverka en försäkran, att 4 stånds sammanstämmande beslut fordras till propositionens antagande, i händelse bondeståndet uppfyller grundlagens stadganden och remitterar.» Saken uppgjordes dock ej på sådant sätt, men förmodligen var äfven den lösning, som slutligen kom till stånd, en frukt af privata förhandlingar.

Den 22 november återupptogs — på framställning, upplyser protokollet, af flera bondeständets ledamöter sedan sista plenum till talmannen och sekreteraren — den hvilande frågan, och sedan sekreteraren gifvit ståndet »förtröstan om Kungl. Maj:ts nådiga omvårdnad, enär ärenden, i laglig form handterade, till konungens nådiga afgörande öfverlämnas», så beslöts enhälligt att låta en deputation uppvakta konungen med en framställning, hvari ståndet förklarade sig genom den kungliga skrifvelsen hafva blifvit öfvertygadt om att propositionens afslag utan remiss till utskott var ett »förhastande», anhöll om »öfverseende» för sitt »uraktlåtande af den i grundlagen stadgade ordningen för ärendets handterande» men anropade konungen att icke vidare yrka fullföljande af försvarspropositionen af den 31 okt. Vid uppvaktningen, som ägde rum den 23 nov., svarade konungen, att, sedan bondeståndet nu högtidligt erkänt sitt misstag, hvarigenom frågan inträdt i en laglig form, öfverensstämmande med konungens och grundlagens värdighet, tvekade han ej att »bifalla bondeståndets underdåniga önskan att nu ej yrka på» sin proposition af den 31 okt. om nationalbeväringen, hvars nytta och nödvändighet han dock var öfvertygad om att bondeståndet en dag skulle inse.[1]

I sin lefnadsteckning af H. Järta har H. Forsell uttalat den förmodan, att regeringens afsikt med straffskrif-

[1] En utförlig framställning af uppträdena i bondeståndet, konungens straffskrifvelse och audiensen finnes i inledningen till Valda skrifter af Hans Järta, utgifna af H. Forsell, s. XXXVI—XLV. Inledningen utgöres af Forsells lefnadsteckning af Järta.

velsen till bondeståndet verkligen var att vinna något i sak, i det den tänkte sig, att, om frågan vederbörligen remitterats, den sedan skulle kunnat genomdrifvas medelst tre stånds beslut.[1] Wetterstedts äfven af Forsell åberopade bref visar dock tydligt, att just formfrågan var det för regeringen bestämmande och det i en sådan grad, att man för att däri häfda sin mening till och med ville offra möjligheten att med tre stånds hjälp genomdrifva själfva saken. Forsells uppfattning, att, om afsikten blott skulle varit att framtvinga ett erkännande af remissvägringens grundlagsvidrighet, regeringens »nederlag blef så mycket större», måste likaledes betraktas såsom oriktig,[2] ty ett sådant erkännande gafs ju uttryckligen.

Sedan den kungliga propositionen återtagits, borde naturligtvis också de fattade besluten om dess remitterande återtagas, och detta skedde i borgarståndet den 28 nov. och i prästeståndet den 4 dec. Då protokollet öfver bondeståndets uppvaktning hos konungen och dennes svar hade upplästs på riddarhuset den 1 december, föreslog också landtmarskalken ett återtagande af adelns remiss (till konstitutionsutskottet), men innan han hunnit göra detta, hade en fråga blifvit väckt, som så upprörde sinnena, att något beslut nu ej kom att fattas af adeln angående den kungliga försvarspropositionen. Uppmuntrad af bondeståndets seger i sak, hade oppositionen beslutit söka störta de medlemmar af konseljen, på hvilkas tillstyrkan propositionen framlagts, nämligen utrikesministern v. Engeström, statsråden Rosenblad, Platen och Adlerbeth samt hofkanslern Wetterstedt, hvilkas namn man fått reda på genom protokollets öfverlämnande.[3] Det grundlagsenliga sättet för ett sådant anfall hade varit en anmälan enligt § 107 R.F., men vare sig att man ej hade detta klart för sig eller man misströstade om konstitutionsutskottets medverkan, så valdes den utvägen att söka förmå adeln — och, om detta lyckades, väl äfven de andra stånden — till ett misstroendevotum under den egendomliga formen af en tacksägelse till konun-

[1] Forsell, a. a. I, s. XXXIX.
[2] A. a. s. XXXIX, n. 1.
[3] Af E. Tegnér, Anteckningar och minnen af H. G. Trolle-Wachtmeister I, s. 238 n. * ses, att det var Platen »med sin kanal och sina konskriptionsidéer» man egentligen ville åt.

gen för att han återtagit propositionen. Den egentlige arrangören ansågs vara De la Gardie, men såsom verktyg användes en af riddarhusets mest bråkiga ledamöter, öfverstelöjtnant J. E. Gripenwaldt. Omedelbart efter det nämnda protokollets uppläsning föredrog denne ett skriftligt yttrande, hvari det såsom landsfördärfligt utmålade »konskriptions»-förslaget helt och hållet tillskrefs de nämnda regeringsmedlemmarne; misstroende och farhåga för liknande rådslag från deras sida förklarades blifva den »skänk», som de troligen skulle »skörda af nationens flertal», och slutligen föreslogs att till konungen frambära adelns tacksamhet för hans yttrande till bondeståndet såsom »öfverensstämmande med allmänna viljan». Förslaget begärdes på bordet, och i stället för ett beslut med anledning af landtmarskalkens proposition om återkallandet af remissen till konstitutionsutskottet följde en kort diskussion om lämpligheten af bordläggningen och lagligheten af den föreslagna deputationen. Samma dag fick M. F. Björnstjerna[1] uppläsa en diktamen, som gick ut på försvarets förstärkande *antingen* genom allmän värnplikt (utskrifning) *eller* genom upprättande af reservbataljoner af de till indelningsverket ej bidragande medborgarne *eller* genom värfning, men ehuru en talare och äfven landtmarskalken ansåg, att frågan om utskrifning ej för närvarande kunde upptagas, begärdes dock Björnstjernas diktamen på bordet, utan att detta motsades, och adeln biföll till och med ett yrkande af J. Cederström, att den såsom mycket förtjänstfull skulle på ståndets bekostnad tryckas och utdelas.[2] Då nu Björnstjerna åberopat den kungliga propositionen, kunde denna behandling af hans diktamen anses såsom ett stöd för att nämnda propositions förslag i försvarsfrågan ej blifvit af riddarhuset slutbehandladt.

Till följande plenum (den 4 dec.) hade de angripna statsrådsmedlemmarnes anhängare rustat sig till deras försvar, och resultatet af sammanträdet blef en lysande seger för regeringspartiet. Ej nog med att Gripenwaldts

[1] Förnamnen äro ej utsatta i protokollet, men af Anteckningar af M. Björnstjerna, utgifna efter hans död II (Sthlm 1852) s. 176 ses, att den uppträdande var M. F. Björnstjerna (sedermera generalen och svenska ministern i London).

[2] Björnstjerna anhöll emellertid att själf få bekosta tryckningen. Memorialet är dock ej omnämndt bland hans skrifter i Biogr. Lex.

förslag om deputationen förkastades med starka rop. Hans begäran, att hans framställning jämte diskussionen därom skulle få utgå ur protokollet, bifölls ej, utan adeln beslöt på yrkande af grefve Karl Löwenhjelm att formligt ogilla hans »nytjade uttryck mot statsrådet». Landtmarskalken kombinerade först sin proposition härom med att all vidare öfverläggning om den kungliga försvarspropositionen skulle tills vidare förfalla, men detta mötte motstånd, och ståndets beslut blef blott ett rent ogillande af Gripenwaldts angrepp på statsrådet.[1] Icke heller vid detta tillfälle kom sålunda ett formligt beslut om försvarsfrågans nedläggande till stånd.

Emellertid kunde det tyckas, att frågan genom konungens svar till bondeståndet skulle varit ohjälpligt fallen för denna riksdag. Så blef dock ej förhållandet, och det torde ej vara obefogadt att anse, det orsaken härtill var den seger, som regeringen vunnit i bondeståndet och hos adeln. Den form, hvari återupptagandet skedde, var i hög grad egendomlig.

En af indelningsverkets största svagheter var svårigheten af rekryteringen under krigstid. Vid 1741 års riksdag hade emellertid beslutits, att hvarje rote skulle uppställa en s. k. »vargeringskarl». Meningen synes hafva varit, att denna »vargering» skulle utgöra ett verkligt andra uppbåd, ty i riksdagsbeslutet säges, att den indelta landtarmén därigenom blifvit fördubblad. Under den följande frihetstiden användes vargeringsinstitutionen emellertid blott för att i någon mån betrygga möjligheten att fylla vakanser,[2] men då Gustaf III under sitt ryska krig den

[1] Forsell har (a. a., s. XLVI o. f.) utförligt skildrat uppträdet, emedan han antog, att H. Järta författat det anförande, som föredrogs af regeringspartiets förnämste talare, amiralen frih. Rudolf Cederström. Enligt en anteckning af H. G. Trolle-Wachtmeister (a. a. I, s. 238 n*) var dock författaren biskop Rosenstein. Den K. Löwenhjelm, som väckte förslaget om ogillandet, var antagligen sedermera statsrådet K. A. Löwenhjelm och ej den K. G. Löwenhjelm, som jag i min uppsats om »Richerts politiska idéer» (Hist. Tidskr. 1905 s. 231 n. 1.) antagit hafva fällt det där från en debatt den 29 aug. anförda yttrandet. K. A. Löwenhjelm hade förmodligen nu blifvit fullmäktig för annan ätt.

[2] I ett kungl. bref af den 15 sept. 1752 öfverlämnades åt hvarje rust- och rotehållare frihet och bekvämlighet att anskaffa vargeringskarlar, men föreskrefs, att den, som tog anställning såsom sådan, skulle, för att få åtnjuta vargeringskarlarna beviljade »vardtgälder» eller frihet från mantalspenningarna, uppgifva sin vistelseort. Modée: Utdrag utur publique handlingar V, s. 335.

10 januari 1790 ånyo påbjöd vargering, var hans afsikt antagligen att erhålla en ytterligare förstärkning af armén, ehuru vargeringen då endast uppbådades från orter, »som sades hafva godvilligt sig den åtagit», och den 3 mars 1808 anbefallde Gustaf IV Adolf utan vidare, att vargering öfverallt skulle upprättas och genast gå i fält.[1] Redan den 21 juli 1809 hade öfverste Ambrosius Berghman på riddarhuset föreslagit, att denna vargering, så snart fred vunnits, skulle såsom stridande mot knektekontrakten upphöra. Allmänna besvärs- och ekonomiutskottet, till hvilket frågan remitterades, tillstyrkte motionen,[2] men motionären ansåg, att det ej skett i ordalag, som nog tydligt angåfvo, att detta var en beskattningsfråga, hvaröfver riksdagen hade verklig beslutanderätt, och genomdref den 1 september återremiss från adeln. Efter en grundlig betänketid förklarade emellertid utskottet (den 16 febr. 1810), att frågan måste anses falla under konungens ekonomiska lagstiftningsrätt och sålunda blott kunna föranleda en petition från riksdagen.[3] Med anledning häraf uppstod den 8 mars 1810 en liflig debatt på riddarhuset, hvarunder utskottets uppfattning med skärpa bestreds, men tillika framhölls — af A. G. Mörner, K. A. Löwenhjelm m. fl. — att, om vargeringen afskaffades, det blefve nödvändigt att på annat sätt sörja för arméns förstärkande i händelse af krig. Detta föranledde Staël v. Holstein till det från hans ståndpunkt oförsiktiga yttrandet, att då borde *alla* och ej blott jordägarne anses skyldiga att *personligen* deltaga i landets försvar. Landtmarskalken tog fasta härpå och framställde proposition om ett uttalande i sådan riktning, ehuru han sedermera afstod därifrån, enär detta dock måste anses såsom en ny fråga. Adelns beslut blef, att vargeringen skulle upphöra, och då de andra stånden, ehuru utan opposition mot utskottets uppfattning af ärendets natur, beslutit detsamma, tycktes sålunda försvarsfrågans utgång vid denna riksdag skola blifva, att försvarsväsendet i stället för att förstärkas ytterligare försvagades. Och dock var det just ståndens beslut angående vargeringen, som blef uppslaget

[1] Adelns prot. 1809—10 II, s. 370 o. f. och 1026.
[2] A. a II, s. 1026.
[3] A. a. V, 2 s. 1450 o. f.

till försvarsvännernas slutliga seger. De synpunkter, som från dessas sida framställts under diskussionen på riddarhuset den 8 mars, voro troligen också afsedda att förbereda hvad som sedan skedde.

Den 30 mars expedierades ståndens skrifvelse i vargeringsfrågan, och redan följande dag (31 mars) beslöts svaret därpå i ett statsråd, hvari deltogo Engeström, Rosenblad, Platen, Adlerbeth, Adlersparre och Wetterstedt. Ett direkt bifall till framställningen behöfde ej gifvas, ty den dåvarande vargeringen hade redan af konungen upplösts, men i stället förklarade konungen med anledning af beslutet, att, ehuru han alltid vore villig att medverka till afskaffande af bördor, som drabbade en särskild klass medborgare och i någon mån kunde anses olagliga, så ansåg han sig också »heligt påkallad ... att fästa riksens ständers uppmärksamhet på faran af en ytterligare minskning uti ett redan otillräckligt försvarsverk», i synnerhet sedan »rikets krigsmakt efter detta riksmöte fått högre och dyrbarare allmänna rättigheter att försvara». Han framställde därpå »den enkla frågan: huru riket skall försvaras och om den närvarande krigsmakten därtill är tillräcklig? Kungl. Maj:t bör tro, att densamma lagstiftande makt, som föreslår inskränkningar af försvarsmedlen, ej kunnat vidtaga detta steg utan att vara betänkt på någon allmännare och mera rättvist fördelad ersättning.» Efter detta skulle man väntat en proposition om en sådan ersättning, men i stället förklarade sig konungen öfverlämna frågans besvarande till ständerna. Att regeringen sålunda afsade sig initiativ och ledarskap med afseende på en sak af denna betydelse, hade antagligen sin orsak däri, att konungen ansågs bunden af sin förklaring till bondeståndet den 23 nov. 1809. Passiviteten torde dock varit mera skenbar än verklig, ty säkerligen var det efter aftal med regeringen, som Rudolf Cederström, omedelbart efter det kungliga svarets föredragning på riddarhuset den 2 april, uppsteg och framlade ett utarbetadt skriftligt förslag till värnpliktslag.

Enligt detta skulle visserligen hvarje hemmansägare jämte en son samt personer, som förut voro anställda i statens tjänst eller som behöfdes för handeln och industrien,

vara fria från försvarsplikten, men öfriga vapenföra män från och med 21 till och med 35 års ålder skulle delas i 3 klasser, och ur dessa skulle vid krigsfara länsnämnder få utskrifva högst 50,000 man till fyllande af vakanser och den indelta arméns förstärkning, hvaremot all rekryteringsskyldighet för rust- och rotehållare då skulle upphöra. Någon öfning i fredstid skulle ej förekomma för detta manskap. »Om», heter det, »den militäriska undervisningen inskränkes till det blott i krig nödvändiga, äro 3 dygn till öfningstid före uppbrottet allt hvad som behöfves.» Slutligen anhölls, att förslaget skulle meddelas de öfriga stånden och remitteras till vederbörligt utskott.

Stämningen var nu tydligen en helt annan, än när den kungliga propositionen om nationalbeväringen förelåg. Flera talare uppträdde med högstämda anföranden (öfveradjutanten vid flottan K. E. Carlheim-Gyllenschöld, öfverstelöjtnanten J. G. De la Grange, K. A. Löwenhjelm m. fl.) till förmån för Cederströms förslag, och frih. (sedermera statsrådet) Klas Fleming framhöll, att denna riksdag, som utfört så stora saker, ej kunde afsluta sitt verk på ett värdigare sätt än genom att betrygga fäderneslandets försvar.

Å andra sidan karakteriserade dock Staël v. Holstein förslaget såsom en förnyelse af konskriptionsprojektet, som väckte så mycket missnöje hos bondeståndet och som konungen lofvat låta förfalla, och i strid med hvad han yttrat den 8 mars påstod han nu, att blott den, som hade något att förlora, borde bidraga till fäderneslandets försvar, hvarefter han förordade en förmögenhetsskatt för beredande af medel till värfning. En anmärkning af Löwenhjelm, att värfning kanske ej skulle gifva tillräckligt med folk, besvarade han med följande dråpliga, för arten af hans liberalism betecknande ord: »Skulle mot förmodan någonsin den händelsen inträffa, att manskap ej genom frivillig öfverenskommelse kunde anskaffas, då skulle utan kanhända stor orättvisa mot en fixerad taxa af 50 à 60 riksdaler sådana personer åläggas krigstjänst, hvarpå staten har en närmare pretention, nämligen sådana, som på barnhusen blifvit uppfostrade, eller barn af inhyseshjon, backstugufolk och smärre torpare, hvilka icke egentligen äro att anse såsom närande utan snarare såsom tärande medlemmar i samhället.» En

annan motståndare var kaptenen Anders Nordenstolpe. Han ansåg förslaget innebära en orättvisa mot medborgare, som ägde söner och sålunda måste »tillsläppa» dessa att »bära geväret», helst om de gifvit dem en dyrbar uppfostran, under det att barnlösa personer ej behöfde göra ett sådant offer; och han förordade därför, att endast de, som ej ville eller kunde betala en till värfning afsedd skatt, skulle vara krigstjänstskyldiga. Men han gjorde också ett försök att förmå adeln att ej alls upptaga Cederströms förslag, i det han förnekade, att konungen gjort någon proposition om »nationalarmering» eller »konskribering», och påstod, att det då stred mot riddarhusets i början af riksdagen fattade beslut att nu upptaga en sådan fråga till behandling. Mot detta försök förstod emellertid J. Cederström nu att fyndigt begagna den omständigheten, att den kungliga försvarspropositionen på hösten ej blef slutbehandlad (se sid. 82—3). Han erkände, att riddarhuset beslutit, att ingen ventilation skulle få äga rum angående en sådan sak, förrän konungen därtill gifvit anledning, men detta hade skett genom konungens proposition om en allmän nationalarmering, och därom hade intet beslut fattats, utan ventileringen däröfver hade tills vidare förklarats hvilande. Man skulle väntat, att Nordenstolpes uppfattning skulle fått kraftigt understöd af De la Gardie, men denne framhöll nu i stället, att här gällde det frågan om fosterlandets bestånd, ja, han förklarade, att han skulle anse sig »straffbar», om han ett ögonblick kunde tveka om ridderskapets och adelns tänkesätt vid ett sådant tillfälle; han lade sina ståndsbröder på hjärtat plikten att visa sig värdiga konungens förtroende och yrkade på remiss till ett sammansatt stats- och ekonomiutskott. Adeln beslöt emellertid enligt förslag af friherre Alexander Rudbeck — en af det Cederströmska förslagets förespråkare —, att konungens svar skulle remitteras blott till allmänna besvärs- och ekonomiutskottet och att detta skulle anmodas att skyndsamt inkomma med utlåtande i ärendet. De yttranden, som förekommit under diskussionen — och främst R. Cederströms förslag — remitterades äfven dit, och då enligt dåvarande från den 10 febr. s. å. gällande riksdagsordning (§ 37) utskotten voro berättigade att upptaga till behandling alla till dem remitterade

ämnen, kunde alltså det Cederströmska förslaget läggas till grund för utskottets arbete. Den följande dagen remitterades till utskottet äfven ett memorial af K. A. Löwenhjelm, hvilket i hufvudsak öfverensstämde med R. Cederströms, men hvari föreslogs, att i anseende till minnena från landtvärnstiden uttrycken nationalbeväring och konskription skulle undvikas och i stället blott talas om, att armén skulle *förstärkas* med 50,000 man, och att dessa skulle uttagas genom lottning eller frivillig öfverenskommelse.

Hvad som föranledt De la Gardies yrkande på remiss äfven till statsutskottet var, att i den om besvärs- och ekonomiutskottet handlande paragrafen (34) af R.O. enligt dess dåvarande lydelse endast talades om att nämnda utskott hade att handlägga riksdagens önskemål med afseende på den administrativa lagstiftningen, men hvad som nu afsågs var utskrifning af manskap, hvarom riksdagen enligt § 73 R.F. hade full beslutanderätt.[1] Denna oegentlighet rättades den 3 april, då adeln på förslag af L. A. Mannerheim beslöt ett tillägg, hvarigenom förklarades, att ärendet, oaktadt remissen till besvärsutskottet, skulle behandlas enligt § 73 R.F.

Också präster och borgare beslöto den 2 april remiss till besvärs- och ekonomiutskottet. Hos bönderna skulle man nu väntat ett upprepande af händelserna i november, men så blef ej fallet, och det är ej omöjligt, att orsaken härtill var minnet af hvad som då öfvergått ståndet. Den 2 april bordlades den kungliga skrifvelsen utan motstånd. Något försök till remissvägran ägde ej rum, när skrifvelsen följande dag (3 april) företogs till behandling; de talrika memorial, som upplästes, präglades vanligen af verklig försvarsvänlighet, och i ett af dessa förekom till och med ett beklagande af ståndets förra gången visade omedgörlighet. »Måtte ej», yttrade nämligen Hans Hansson från Kopparbergs och Erik Andersson från Säters fögderi i Dalarne, »Kungl. Maj:t nu för andra gången förgäfves framställa ett

[1] Det var till följd af dåvarande lydelsen af § 34 R.O., som besvärs- och ekonomiutskottet ansett, att vargeringsfrågan, såsom till utskottet remitterad, föll under den administrativa lagstiftningen (se ofvan sid. 84). Vid riksdagen 1815 erhöll § 34 ett tillägg, hvarigenom klargjordes, att ett ärende, hvarom riksdagen hade beslutanderätt, kunde remitteras till besvärsutskottet, utan att detta inverkade på riksdagens rätt.

ämne, hvarpå hvar svensk mans frihet beror, måtte vi ock själfva betänka hvad vår frid tillhörer!» Memorialen gingo i allmänhet ut på att den nödiga förstärkningen skulle vinnas genom att knektehållet också utsträcktes till jord, som var helt eller delvis befriad därifrån. Innehafvarne af sådan jord tillhörde visserligen i allmänhet de andra stånden — innehafvare af oberustad säteri- och oroterad frälsejord, präster för sina boställen, borgare för stadsjord — men äfven inom bondeståndet var detta privilegieintresse representeradt, främst genom det s. k. bergsfrälset. Dettas målsmän i ståndet visade emellertid nu benägenhet att offra sina orters undantagsställning för vinnande af en rättvisare ordning, men ej så representanten för en annan från knektehållet fritagen landsända — Svartsjö län. Denne — Erik Andersson — inlade nämligen genast ett förbehåll till förmån för den frihet hans »hemmavarande» åtnjöto med afseende på försvarsbördan, men då utbröt en storm af ovilja. Det yrkades — med hänsyftning på bondeståndets ryktbara anlopp föregående år mot privilegieväsendet i sammanhang med regeringsformens antagande — att E. Anderssons memorial borde ur protokollet uteslutas såsom komprometterande för »det stånd, som först väckt fråga om detta allmännare deltagande i de borgerliga skyldigheterna». Ja, en länskamrat föreslog, att, om han ej medgaf ett sådant uteslutande, han själf skulle utstötas ur ståndet. Andra ville emellertid, att memorialet skulle införas »för att stämpla arten af E. Anderssons begrepp om sina plikter mot fäderneslandet» och för att (såsom Anders Danielsson från Älfsborgs län yttrade) belysa »orättvisan i det förhållande att ifra mot alla andras friheter och ifrigt förfäkta egna, byggda på andras betungande». Slutet blef, att memorialet fick inflyta men under högtidligt uttalande af ståndets ogillande. Den remiss, för hvilken ståndet bestämde sig, blef densamma som adelns, dock med den olikhet, att bönderna äfven åberopade § 80 R.F., som förbjöd ändringar i indelningsverket utan konungens och ständernas *samstämmande* beslut. De trodde sig härigenom kunna freda sig från att öfverröstas af de tre andra stånden. Prästerna gjorde för öfrigt (d. 3) ett liknande tillägg.

Redan den 10 april var utskottet färdigt med sitt utlåtande. Det grundade sig närmast på R. Cederströms memorial, men det röjde äfven intryck af Löwenhjelms yttrande och tillmötesgick bondeståndets gamla och under dess remissdebatt så starkt betonade sträfvanden efter utjämning af indelningsverkets orättvisor. Såsom villkor för alla ytterligare åtgärder föreslogs nämligen, att vid krigsfara den oroterade och oberustade jorden skulle uppsätta soldater liksom annan jord (s. k. *extra rotering*). Med afseende på hvad däröfver kräfdes, uppställde utskottet »den enkla och naturliga grundsats, att hvarje medborgare i staten, som därtill äger krafter och förmåga, ovillkorligen är pliktig att, utan allt slags afseende på stånd, börd eller villkor, gemensamt bidraga till ett älskadt fäderneslands värjande, när det af fiender hotas eller anfalles». Utskottets detaljförslag visade emellertid, huru svårt det var att fullt genomföra »denna enkla grundsats» i det dåvarande Sverige. Liksom i Cederströms förslag fick konungen rättighet att »när rikets gränser af fientligt anfall hotas eller oroas», uttaga högst 50,000 man, hvilka — förmodligen till följd af Löwenhjelms förslag — kallades *förstärkningsmanskap*. Till grund för dess uttagande bestämdes en viss ålder (20—45 år), dock icke så, att — såsom i Platens, regeringens och Cederströms förslag — de vapendugliga inom åldersgränserna skulle efter olika årsklasser verkligen uppbådas, utan så, att hvarje stad och socken skulle lämna så många förstärkningsmän, som motsvarade områdets folkmängd inom de nämnda åldersgränserna i proportion till hela rikets folkmängd och med afräkning af det krigsfolk området redan lämnat till den stående armén. Och detta manskap skulle i första hand anskaffas genom frivillig värfning, hvartill medel skulle beredas genom sammanskott af områdets invånare efter samma grund som bevillningen. Kostnaderna skulle sålunda ej såsom vid den indelta arméns uppsättande blott drabba vissa slags jordegendom. Först om på detta sätt ej nödigt antal erhölls, skulle verklig värnplikt inträda, i det bristen fylldes genom utlottning (ej utskrifning), men den utlottade skulle få sätta annan man i sitt ställe, och dessutom skulle ämbets- och tjänstemän, studenter, som viss tid tillhört universitetet, bruksägare, fabrikanter, rätte borgare med undantag af krö-

gare (!) samt hemmansägare vara fritagna från denna lottning. Äfven enligt utskottets förslag skulle all vargeringsskyldighet försvinna. I fredstid skulle förstärkningsmanskapet aldrig få uppbådas till exercis eller annat arbete.

Den 13 april behandlades utlåtandet på riddarhuset, och den diskussion, som därvid ägde rum, var karakteristisk för denna församlings både fel och förtjänster. Å ena sidan framträdde ståndsegennyttan i en häftig opposition mot upphörandet af den privilegierade jordens undantagsställning, hvilket t. ex. friherre C. A. Wrangel, enligt egen utsago själf ägare af 227 oberustade hemman, förklarade innebära ett störtande af »Fides publica» och vara stridande mot allmän säkerhet. De la Gardie yttrade sig ånyo i högstämda ordalag om den allmänna försvarsplikten och sade sig med verklig tillfredsställelse hafva åhört utskottets förslag, men han sökte dock räddning från den extra roteringen och från lottningen genom att föreslå, att dessa utvägar först skulle tillgripas, sedan man skaffat ökade medel till värfning genom en allmän bevillning och dessa visat sig otillräckliga, hvarjämte han ville, att frågans definitiva afgörande skulle uppskjutas till nästa riksdag och konungen tillerkännas rätt att under tiden vidtaga provisoriska åtgärder till rikets försvar. Ett synnerligt bjärt uttryck åt klassfördomarna gaf F. L. Gyllensvahn, som ej blott ifrigt försvarade säteriernas frihet utan ock motsatte sig den allmänna värnpliktens tillämpning på de högre klasserna. »Ett barn», yttrade han, »som med modersmjölken insupit smak för vällefnad och bekvämlighet, uppfostradt till vetenskaper och fria konster, kan rimligen blifva en tapper och rådig krigsman (officer?) men i evighet aldrig en härdig soldat . . . . Hade Syrakusa konskriberat en Arkimedes till soldat, hade Syrakusa säkert blifvit förvandlad till en stenhop . . . . Och hvad hade det blifvit af Sverige och Danmark, om konskriptionen bortsopat en Oxenstjerna och en Bernsdorff?»

Man hade kunnat vänta, att i en församling med så mycken militärisk fackkunskap som riddarhuset anmärkningar skulle framställts mot att utskottet ej föreslagit någon öfning för »förstärkningsmanskapet» i fredstid, men det var egentligen blott en talare — löjtnant O. F. Påhlman — som påpekade orimligheten häri, därvid äfven gifvande en snärt

åt de af Cederström föreslagna 3 dagarna, med afseende på hvilka han framkastade en förmodan, att ett skriffel (3 dagar i stället för 3 veckor) förelåg.

I allmänhet var stämningen i hög grad försvarsvänlig. Det omtalas i protokollet, att åtskilliga delar af Gyllensvans diktamen »åhördes med någon otålighet», men att däremot bifallsrop följde på de af verklig patriotisk glöd utmärkta anföranden, som höllos till förmån för utskottets förslag. De märkligaste af dessa voro statsrådet Adlerbeths och hofkanslern Wetterstedts, genom hvilka regeringen så att säga endosserade utskottets verk.[1] Ur det sistnämnda må följande meddelas såsom prof på tidens parlamentariska vältalighet.

»Om», yttrade Wetterstedt, »inom dessa murar, som vittna om svenska vapnens ära; om i grannskapet af den odödlige konungs bildstod, som befriade Svea land från ett främmande ok och först skapade en nationalanda hos dess inbyggare, några ytterligare anmaningar kräfdes för att kraftigare tala till deras hjärtan, som jag nu har äran hafva till mina åhörare, så åkallar jag Eder, I heliga vålnader af fallna svenska krigare; I, som följden Gustaf Erikssons fana, som under Gustaf II Adolf stridden för Tysklands frihet och befästaden den sanna upplysningens seger; I, som med Karl X trotsaden alla faror på Bältens böljor, som under Karl XI skyddaden en dyrbar och oaktadt alla rikets senare olyckor ännu bibehållen eröfring, som under den tolfte Karl troget buren lyckans och motgångens dag både i Ukraines ödemarker och på Norges fjällar — och I, oss ännu närmare, som med edert blod färgat samma berg, eller Hoglands och Svensksunds vågor eller Valkiala slätter, eller fälten vid Sikajoki, Lappo, Revolax och Idensalmi — kommen, förenen eder alla, gjuten öfver edra söner den anda, som lifvade edert mod, som i fäderneslandets mest hotande vågor aldrig fann eder misströstande om räddning, och som gjorde till enda syftemålet för edra handlingar att strida och falla som självständiga svenska män.»

Sådant var intrycket af hans vädjan, att omedelbart därefter proposition begärdes och de återstående anmälda talarne

[1] Efter riksdagsordningens antagande kunde de deltaga i riddarhusets förhandlingar. Jfr ofvan s. 74.

afstodo från ordet. Väl misslyckades ett försök att förmå motståndarne att afstå från votering, men denna utföll med 210 röster för och 119 mot utskottets förslag.

Hos prästeståndet, som behandlade frågan den 14 april, rönte utskottets förslag ett föga välvilligt mottagande. Att prästboställena skulle underkastas den extra roteringen, var för ståndet ett beskt piller, och synnerligt skarpa uttryck fick här den motvilja mot allmän värnplikt, som blifvit en följd af ej blott landtvärnets öde utan ock af soldatkallets genom legosystemet föranledda låga sociala anseende. Trots att diskussionen gaf anledning förmoda en annan utgång, fann dock ståndet slutligen för godt att i enlighet med biskop Nordins råd medgifva upprättandet af ett förstärkningsmanskap på 50,000 man men att samtidigt för konungen såsom villkor härför anmäla vissa »modifikationer», af hvilka de viktigaste voro »billig lindring» i den extra roteringen för boställsinnehafvare och kronoarrendatorer samt att rekryteringen blott skulle ske genom lega (ej alls genom lottning).

Äfven borgarståndet uppställde för sitt samma dag gifna bifall till utskottets förslag vissa villkor, men dessa voro verkliga förbättringar, såsom att förstärkningsmanskapet ej fick uppbådas annat än i sammanhang med riksdagskallelse och att inga vapenföra utom statsrådets medlemmar skulle få fritagas från lottningen.

När ärendet föredrogs i bondeståndet den 14 april, var talmannen sjuk, men han hade insändt ett skriftligt anförande, hvari han utan att ingå på några detaljer med värme lade ståndet på hjärtat behofvet af ett förbättradt försvar och som slutade med följande ord: »Omgifven af 14 barn och barnbarn, dem jag alla lika älskar och hvilka nu utgöra min enda glädje, skulle jag villigt, om fäderneslandets behof fordrade detta offer, lämna dem alla till dess försvar, och om jag vid slutet af min lefnad skulle ensam vandra öfver deras stoft, så skulle öfvertygelsen att de fallit, då de försvarade sina fäders bygd, utgöra min tröst och hoppet att med dem återförenas min belöning.»

Förhandlingen började med en uppmaning af sekreteraren att vid öfverläggningen taga till regel, att fäderneslandets försvar vore ett heligt föremål för hvar svensks

bemödande, och att ingen uppoffring härför kunde anses för stor. Vice talmannen, Hyckert, som förde ordet, instämde häri och tillade därjämte en önskan, att ordning och saktmod måtte iakttagas under öfverläggningen. Omedelbart därefter ankom en deputation från adeln med underrättelse, att detta stånd antagit utskottets förslag och sålunda gått in på den extra roteringen i krigstid. Hvilket intryck denna underrättelse gjorde på bondeståndet, visade sig, när den oförbätterlige Erik Andersson äfven nu uppträdde till försvar för sina kommittenters undantagsställning. Hyckert förmälde med anledning däraf, att han icke kunde undgå att anmärka obilligheten och det otillbörliga i att sålunda beropa sig på privilegier, som medförde andras oskäliga betungande; därpå »förklarade ståndet enhälligt ofoget af det anmärkta förhållandet», och »under lifligt erkännande af nödvändigheten att gemensamt bidraga till rikets försvar yrkades enstämmigt, att det hvarken vore någon menighet eller dess representant värdigt att undandraga sig deltagandet i allmänna bördor i nödens och behofvets stund». Samma dag förklarade också ståndet på formlig proposition af v. talmannen, dels att bevarandet af rikets själfbestånd och oafhängighet vore ett heligt föremål för bondeståndets enhälliga bemödanden, dels att det insåg nödvändigheten af försvarsstyrkans ökande. Härmed var dock icke frågan om sättet, hvarpå detta skulle ske, afgjord, och härom utbröt nu en häftig strid, som varade i fyra plena (14, 16, 17 och 25 april).

Den ojämnhet med afseende på de offentliga bördornas fördelning, som var en skuggsida i denna tids samhällsskick, gjorde sig gällande icke blott i förhållandet mellan olika stånd utan ock inom bondeståndet, och just den utsikt till större rättvisa härutinnan, som nu yppat sig, blef därför ett splittringsfrö bland bönderna. En del ville hafva den extra roteringen utsträckt äfven till fredstid, och för att undgå den fruktade lottningen yrkade ombuden från de lindrigare roterade provinserna, att, sedan all jord sålunda blifvit roterad, den nödiga förstärkningen i försvaret skulle beredas genom att rotarna åtogo sig att skaffa soldater medelst en ny vargering. Bergslagernas ombud motsatte sig emellertid bergsfrälsets rotering annat än vid

krigsfara, och ombuden från de hårdare roterade provinserna ville på inga villkor höra talas om vargering utan föredrogo då utskottets förslag om förstärkningsmanskapet. Från denna sida varnades för att genom fordran om den extra roteringens utsträckning till fredstid riskera, att hela anbudet därom återtogs. »Hvad nytta hafva vi», yttrade den 16 april den originelle Wessing, »däraf, att en större kår blänker i fredstider? Att vara gudelig och låta sig nöja är ju vinning nog. Är det ej bättre att kunna påräkna denna hjälp i nödens stund än att genom utsträckta fordringar förfela allt och därigenom lämna det kära fäderneslandet till sitt öde?» Själf önskade han dock liksom åtskilliga andra, att förstärkningsmanskapets antal skulle nedsättas till 30,000. Den mängd memorial, som upplästes, röjde emellertid en växande obenägenhet mot hvarje form af en lösning på grundvalen af en allmän försvarsplikt. När v. talmannen den 17 omsider försökte en votering, afslogs hans proposition om ett förstärkningsmanskap både på 50,000 och 30,000 man. Med det lugn, som hittills utmärkt ståndets förhandlingar i denna sak, var det nu förbi. Då skåningen Nils Håkansson på ett bevekande sätt framhöll behofvet af försvarets förstärkande och varnade för att dess försummande kunde leda till att man en gång finge göra krigstjänst åt en främmande makt, »yttrade ståndets fleste ledamöter under utmärkt ifver och rörelse genom starka rop deras ogillande af detta yttrande». Å andra sidan hotade Erik Eriksson från Örebro län att vända sig till konungen med anhållan, att det beslut, som ståndets flesta ledamöter nu syntes hafva för afsikt att fatta, icke måtte vara förbindande för dem, som inse dess oriktighet, hvilket besvarades med rop, dels att han kunde försöka, om han ansåg sådant rådligt, dels att det borde alldeles förhindras, dels att det kunde besvaras med en motdeputation. Hyckert försökte nu att punktvis genomgå utskottsbetänkandet, men hans proposition på dess första punkt — om den extra roteringen — möttes med rop om »rekrytering», d. v. s. att nödigt antal soldater skulle anskaffas af rust- och rotehållarne, hvilket ju var det sätt, hvarpå man hoppades kunna undgå förstärkningsmanskapet. Hyckert vägrade emellertid att framställa proposition på sådan »rekrytering», alldenstund »därom i

utskottets betänkande icke vore fråga», men då han »under en ständigt tilltagande och till yttersta höjd kommen oro i ståndet» i stället föreslog återremiss, blef äfven detta afslaget. Då afbröt han plenum under förklaring, att »oordningen och ifvern stigit till en sådan höjd, att något beslut icke kunde fattas eller sansning och lugn i öfverläggningen vinnas».

Då ärendet den 25 apr. återupptogs till behandling, hade Lars Olsson tillfrisknat, så att han kunde leda förhandlingarna. Hyckert fick härigenom tillfälle att deltaga i debatten och uppläste ett långt anförande, hvari han uttalade den åsikten, att, om bondeståndet under framfarna riksmöten fått erfara sådana prof på rättvisa och billighet af medstånden som vid denna riksdag, så skulle icke detta stånd nu draga i betänkande att antaga förslaget. På grund af äldre erfarenheter var det emellertid förklarligt, om ståndet visade misstroende äfven mot förslag, som syntes fördelaktiga, men han varnade sina ståndskamrater för brist på tillmötesgående både för deras egen och fäderneslandets skull och framhöll faran för bondeståndet, om försvarsbördan fortfarande skulle uteslutande hvila på jorden. Alla skåningarna jämte åtskilliga andra instämde med honom, men en stor del af ståndets öfriga ledamöter »förklarade högljudt deras ogillande tanka», och nu uppträdde östgötabonden Anders Andersson, som ej förut deltagit i diskussionen, med ett förslag, som preciserade motpartiets mening. Det innebar rotering både i krigs- och fredstid för all jord och alla industriella verk samt att, om under krig detta ej vore tillräckligt, en förstärkningstrupp skulle uppsättas af rotarna på sådant sätt att, i enlighet med hvad riksdagen vid hvarje tillfälle bestämde, 6, 4 eller 3 rotar anskaffade och utrustade en karl; och i detta förslag instämde genast ovillkorligt 66 och villkorligt 7 medlemmar af ståndet. Förgäfves framhölls af ombuden från de hårdt roterade orterna obilligheten af denna nya vargering och begärdes, att äfven de hemmavarande måtte få höras. Förgäfves besvor sekreteraren ståndet i fäderneslandets namn att vårda samtids och efterkommandes väl. Erik Lodin från Stockholms län utbrast härvid: »Jag kan icke begripa hvad sekreteraren nu sagt. Det är aldrig möjligt, att det

kan vara riktigt taladt. Sekreteraren har icke talat efter regeringsformen, ty utskrifning står icke där. Vi hålla oss vid det gamla som förut.»

Talmannen framställde därefter proposition på ett af Wessing inlämnadt memorial, gående ut på bifall till utskottets förslag med vissa modifikationer (förnämligast förstärkningsmanskapets inskränkande till 30,000 man), men han nödgades äfven framställa proposition på Anders Anderssons förslag, därvid förklarande, för att eftervärlden måtte finna, det han ej delat »den allmänna förvillelsen», att han gjorde denna proposition »mot sin öfvertygelse och med den djupaste känsla af bedröfvelse». Ståndet antog emellertid A. Anderssons förslag med 85 röster mot 35.

De farhågor, som uttalats för att ett sådant beslut skulle medföra, att de andra stånden återtoge sitt medgifvande om försvarsbördans utsträckning till den privilegierade jorden, tycktes genast skola besannas, ty omedelbart efter mottagandet af underrättelsen om frågans utgång i bondeståndet förklarade adeln på yrkande af Mannerheim (den 25 apr.), att dess beslut af den 13 april ej längre vore bindande, hvartill ståndet dock på förslag af De la Gardie lade ett uttalande, att det aldrig förglömde sin heliga fäderneärfda plikt att hålla lif och blod osparda för konung och fädernesland.

Emellertid beslöt prästeståndet samma dag utan diskussion och utan att protokollet lämnar någon upplysning om motiven, att gifva sin anmälan till konungen om sitt beslut i försvarsfrågan den form, att ståndet blott uttalade sin tillförsikt, att konungen skulle fästa nådigt afseende vid dess modifikationer af hvad allm. besvärs- och ekonomiutskottet föreslagit och att det öfverlämnade åt konungen att i farans stund vidtaga nödiga mått och steg till fäderneslandets försvar.[1] Härom erhöll Mannerheim samma dag underrättelse, och den 26 april antog adeln, sedan frågan väckts på tal af friherre Karl Hamilton och utan opposition af någon annan än lagmannen J. H. Gyllenborg, ett af Mannerheim på förhand uppsatt protokollsutdrag af inne-

[1] Ett tecken till att privata förhandlingar föregått detta beslut var måhända, att den mest betydande motståndaren till utskottets förslag, professoren (sedermera biskopen) E. A. Almquist anmält förfall för detta plenum.

håll, att, sedan prästeståndet nu befunnits vara ense med adeln om hufvudgrunderna i utskottets förslag, så inbjöd adeln de andra stånden att till konungen öfverlämna detta förslag såsom ståndens yttrande med underdånig anhållan, att konungen vid verkställigheten måtte fästa nådigt afseende vid de modifikationer, med hvilka stånden funnit nödigt att beledsaga det. Samma dag fattade borgarståndet ett liknande beslut, och bondeståndet anmodades då af sin sekreterare att instämma med de öfriga stånden. Under stark upphetsning och oaktadt talmannen äfven nu mot ståndet vädjade till eftervärldens dom, beslöto dock bönderna att vidblifva sin förut »fattade och kungjorda tanke».

Då satte v. talmannen Hyckert och 45 andra medlemmar af ståndet i verket den af Erik Eriksson (d. 17) bebådade uppvaktningen hos konungen, och den 27 april fingo de företräde samt öfverlämnade en af dem undertecknad skrifvelse, hvari de beklagade, dels att ståndets pluralitet genom sin omedgörlighet satte på spel den utsikt till jämnare fördelning af försvarsbördan, som genom de andra ståndens tillmötesgående yppats, och hindrade det behöfliga förstärkandet af rikets försvar, dels att vid öfverläggningarna en sådan oordning uppstått, att besluts fattande länge omöjliggjorts. De anhöllo därför, att konungen, om han ville begagna sin grundlagsenliga rätt att antaga hvad tre stånd i frågan beslutit, måtte fästa nådigt afseende vid de af Wessing föreslagna modifikationerna samt låta höra hvarje läns invånare om möjligheten att åstadkomma de ifrågasatta försvarsmedlen.[1]

Ehuru majoriteten ej, såsom hotats, vidtog några åtgärder mot detta enligt vår tids uppfattning egendomliga tillvägagående af minoriteten, lät den dock ej skrämma sig däraf.

Emellertid hade nu 3 stånd enat sig om samma mening. I enlighet med denna uppsatte då expeditionsutskottet ett förslag till riksdagsskrifvelse, innehållande öppen fullmakt för konungen att i enlighet med de i besvärsutskottets betänkande stadgade och af ständerna bifallna hufvudgrun-

[1] Skrifvelsen intogs på sekreterarens föranstaltande i protokollet den 29 april jämte tillkännagifvande af konungens synnerliga välbehag däröfver. Sekreteraren uppgaf då, att audiensen ägt rum sistlidne fredag, och denna var den 27 apr. Skrifvelsen är odaterad, men däri omtalas, att Wessings memorial, som förekommer i protokollet för den 25, inlämnats förliden gårdag, hvarför skrifvelsen måste hafva uppsatts redan den 26 apr.

derna vidtaga nödiga försvarsåtgärder samt anhållan, att han därvid ville fästa afseende vid de af hvarje stånd beslutna modifikationerna. De tre högre stånden antogo skrifvelsen den 28 april, på hvilken dag det var bestämdt, att riksdagsarbetena skulle sluta. I bondeståndet blef dock skrifvelseförslaget ej föredraget förrän den följande dagen (29 apr.). Ett försök gjordes då att undertrycka det genom påstående, att det ej grundlagsenligt kunde behandlas, då riksdagsarbetet afslutats, men denna taktik fullföljdes dock ej, utan i stället yrkade majoriteten på rent afslag. Då förklarade talmannen sig ej kunna framställa proposition härpå, enär enligt hans uppfattning skrifvelse grundlagsenligt måste aflåtas i enlighet med hvad tre stånd beslutit och bondeståndets rätt genom åberopandet af dess särskilda mening vore oförkränkt.

Då talmannen och ståndet stannat i olika mening, måste konstitutionsutskottet döma, och sålunda blef det detta utskott, på hvilket försvarsfrågans afgörande vid denna riksdag till sist kom att bero.

Konstitutionsutskottet hade redan förut haft tillfälle att begrunda den statsrättsliga fråga, som nu underställdes dess pröfning. Vi minnas, att adelns beslut angående vargeringens afskaffande såtillvida skilt sig från de andra ståndens, att adeln ej såsom de lagt besvärsutskottets förslag till grund för detta beslut (se ofvan sid. 84). Denna olikhet ville J. H. Gyllenborg hafva antydd i skrifvelsen om beslutet och yrkade därför den 27 mars ändring i expeditionsutskottets förslag till skrifvelse. Landtmarskalken vägrade emellertid proposition härpå, enär vargeringens upphörande var en fråga, som kunde afgöras genom tre stånds samstämmande beslut. Tvisten hänsköts under konstitutionsutskottet, och den 28 mars gaf detta landtmarskalken rätt under förklaring, att vargeringsfrågan fölle under §§ 73 och 80 R.F., men dessa i § 75 R.O., som angaf undantagen från att tre stånds samtycke vore tillräckligt, ej upptogos bland dessa undantag. Gyllenborg inlämnade då till utskottet en framställning om att utskottet måtte vidtaga åtgärder för att de båda paragraferna blefve omnämnda i § 75 R.O.[1] Ut-

[1] Såsom bekant, hade denna tid endast konungen och konstitutionsutskottet rätt att väcka förslag om grundlagsändringar.

skottet afgaf med anledning häraf den 27 april ett memorial, hvari erkändes, att utskrifning af manskap, hvarom §§ 73 och 80 R.F. handlade, vore anslags- och bevillningsärenden och borde såsom sådana behandlas. — Sättet härför var då, att anslagsfrågor kunde afgöras enligt tre stånds mening (§ 69 R.F.), men att, om samtliga stånden ej förenade sig om grunderna för en bevillning, frågan om denna skulle afgöras genom förstärkt statsutskott (§ 71 R.F). — Utskottet förklarade nu, att själfva »tillvarelsen» af en sådan skyldighet, som §§ 73 och 80 R.F. afsågo, och »de därtill erforderliga behofvens generella bestämmande», d. v. s. själfva utskrifningen och dess storlek, borde behandlas efter § 69 och sålunda kunde fastslås af tre stånd, men att fördelningen af de beviljade behofven kräfde behandling enligt § 71, således eventuellt genom förstärkt statsutskott, och med anledning häraf föreslog utskottet, att ett omnämnande af dessa paragrafer skulle inryckas i § 75 R.O.[1]

Tillämpar man denna grundsats på meningsskiljaktigheten mellan bönderna och de öfriga stånden, så kan ifrågasättas, om ej bondeståndets från dessas beslut afvikande mening om sättet för beredandet af nödig tillökning i försvaret utöfver genom extra rotering just rörde skyldighetens fördelning och att därför frågan härom bort gå till förstärkt statsutskott.[2] I detta hade dock troligen bönderna blifvit öfverröstade, i hvilket fall resultatet blifvit detsamma, som kom till stånd. Konstitutionsutskottet synes emellertid hafva haft den uppfattningen, att beviljandet af förstärkningsmanskapet rörde utskrifningens »tillvarelse» och storlek, men då det den 30 april afgaf sitt utslag i tvisten mellan bondeståndet och dettas talman, yttrade det sig ej härom utan gaf den senare rätt utan annan motivering än den i dess utslag den 28 mars förebragta, nämligen att §§ 73 och 80 R.F. icke nämnas i § 75 R.O.

Då konstitutionsutskottets beslut den 30 april meddelades bondeståndet, uppstod inom detta ett häftigt ovä-

[1] Detta förslag förkastades emellertid af 1815 års riksdag.

[2] Den extra roteringen i krigstid kunde däremot betraktas såsom afgjord, sedan adeln beslutit stå fast vid sitt anbud därom. Den kunde visserligen anses såsom en förändring i indelningsverket, men om också hvarje sådan kräfde bifall af alla stånden (enligt § 80 R.F.), så inverkade detta ej på frågan om nämnda rotering, ty denna var af alla stånden antagen.

sende, men talmannen förklarade, att saken var afgjord genom utskottets dom och att han därför ämnade å ståndets vägnar underteckna den omtvistade skrifvelsen, hvilket han också gjorde.

På detta sätt återinfördes af 1809—10 års riksdag den medborgerliga försvarspliktens grundsats i vårt land. Det skedde ej med full konsekvens. Formen för sakens genomdrifvande var ej oantastlig och väckte på många håll ett missnöje, som kanske utgjorde en medverkande orsak till de oroligheter, som förstärkningsmanskapets uppbådande 1811 föranledde. Men en bresch var dock skjuten i den dittills varande arméorganisationen med dess ojämnt fördelade bördor och dess legoväsende; därigenom blef vägen öppnad för följande sträfvanden att göra försvaret till en hela folkets angelägenhet.

Strödda meddelanden och aktstycken.

Från nionde tyska historikerkongressen i Stuttgart 17—21 april 1906.

Den 18 dennes — ett mera enskildt hälsningssamkväm hade ägt rum föregående afton — öppnades i Stuttgart den nionde tyska historikerkongressen af prof. v. Below (Freiburg) med ett tal, däri han betonade, att dessa »Historikertage» numera vore att anse som en stadgad institution. Detta synes också obestridligt, när man erinrar sig, att det första mötet af detta slag ej ligger längre tillbaka i tiden än år 1893; det afhölls i München. Två år senare — sedan en ny kongress i Leipzig 1894 visat, att ett allmänt intresse för saken förefanns — lades den första grundvalen för tankens fortbestånd genom grundandet af »Verband Deutscher Historiker». Sedan dess hafva mötena återkommit med ungefär regelbundna mellanrum af halftannat år. Föreningen har ej bundit sig vid det tyska rikets gränser. Den vill samla historieforskarne äfven från tyska Schweiz och Österrike, och till sina möten inbjuder den alla »Fachgenossen» och »Fachverwandten» utan åtskillnad till nationalitet. De skandinaviska länderna ha rätt ofta varit företrädda; denna gång voro forskare tillstädes från Sverige och Danmark. För öfrigt märktes bland främlingarne fransmän och belgier. Hela antalet deltagare uppgick till omkring 200, flertalet naturligtvis från mellersta och södra Tyskland.

Se här de viktigaste föredragsämnena på programmet: »Das römische Heer in Deutschland» (prof. Fabricius, Freiburg), »Tausendschaft und Hundertschaft» (prof. Rietschel, Tübingen), »Karl der grosse» (prof. Bloch, Rostock), »Wirtschaftsgeschichte Italiens im früheren Mittelalter» (doc. L. M. Hartmann, Wien), »Die Bedeutung des Protestantismus für die Entstehung der modernen Welt» (prof. Troeltsch, Heidelberg), »England und Europa vor 100 Jahren» (oberstudienrat Egelhaaf, Stuttgart), »Deutschland und Preussen im 19. Jahrhundert» (prof. Meinecke, Freiburg), »Historisch-geographische Probleme» (prof. Redlich, Wien). Vid sidan af de egentliga »Verbands»-sammanträdena afhölls dessutom som vanligt en »Konferenz landesgeschichtlicher Publikationsinstitute», som bjöd på ämnen af

sådant intresse som »Abfassung von Regesten und Regestwerken», »Herausgabe von Münzwerken», »Veröffentlichung von Quellen zur städtischen Rechts- und Wirtschaftsgeschichte». De flesta föredragen följdes af diskussioner; man hade här tillfälle att höra den så olika bedömde prof. Lamprecht, alltid färdig att kasta sig in i debatten, ofta motsagd men alltid åhörd med spänd uppmärksamhet, den liflige prof. Kaufmann (Breslau), den särskildt i medeltidens urkunder djupt bevandrade prof. Bresslau (Strassburg), den öfverlägset slagfärdige prof. Rietschel m. fl.

Det begränsade utrymmet medgifver ej ett närmare ingående på de särskilda punkterna på programmet; jag måste inskränka mig till sådant, som har ett mera allmänt intresse eller ett speciellt sådant för den nordiska historieforskningen.

Sistnämnda synpunkt manar mig att särskildt dröja vid prof. Rietschels föredrag om »Tausendschaft und Hundertschaft», som behandlade en af de intressantaste frågorna rörande de germanska stammarnas politiska indelning och organisation vid tiden för deras inträde i historien. Det har, erinrade talaren, alltsedan Georg Waitz' banbrytande arbete i tysk författningshistoria i midten af 1800-talet ansetts fullt ut ådagalagdt, att germanfolken voro organiserade i »Hundertschaften», äfven om olika meningar rådt om det hufvudbegrepp, hvarmed det abstrakta hundratalet borde suppleras, om det skulle betyda 100 krigare, 100 gårdar, 100 byar o. s. v. Till Waitz anslöt sig på sin tid Sybel. Längre fram uppträdde emellertid forskare, som uttalade, att germanerna varit indelade i »Tausendschaften». Föregångsmannen för denna skola är Wilh. Sickel, som söker ådagalägga, att begreppet »Pagus», som så ofta möter hos Cæsar och Tacitus, är identiskt med »Tausendschaft». Teorien har fått skickliga förkämpar i R. Schröder och Heinr. Brunner, båda mycket kända författare på den äldre tyska författningshistoriens område. »Tausendschaft» förekommer påvisligen hos goterna, och man har anfört spridda ställen hos Cassiodorus och Procopius, ja äfven hos Cæsar såsom stöd för åsikten, att Tausendschaft-indelningen haft en mycket vidsträcktare utbredning. Särskildt har Cæsar blifvit föremål för många klyftiga utläggningar med syfte att förringa Tacitus' auktoritet. Tal. ställde sig i denna fråga på en alldeles motsatt ståndpunkt. Hans kritik af Cæsar väckte mycken opposition; man kan också knappast förtänka den snillrike imperatorns många beundrare, att de ej stillatigande ville lida, att dennes märkliga meddelanden om germanerna betecknades som resultatet af en globetrotters, låt vara en högst begåfvad och bildad sådans, på lediga stunder anordnade intervjuer med personer, som ägde eller föregåfvo sig äga kännedom om ting, som för tillfället togo den store romarens aldrig hvilande intresse i anspråk — detta i motsats till Tacitus' grundliga och sakliga forskning. I hufvudfrågan ställde sig tal. obetingadt på Waitz' sida. Från de af romersk kultur påverkade goterna och andra likställda germanfolk hänvisade tal. till de gamla skandinavernas författning, som han

ansåg afspegla de gammalgermanska samfundsförhållandena i deras mest oförvanskade form. I den uppsvenska hundaresinrättningen fann tal. nyckeln till hela gåtan; det må endast anmärkas, att han väl lättvindigt affärdade den omdebatterade frågan om förhållandet mellan hundare och härad, liksom han icke kände den senare svenska litteraturen i ämnet.[1] Sistnämnda gäller emellertid i än högre grad talarens motståndare i diskussionen, som sökte förfäkta det romerska ursprunget af germanernas Hundertschaft och i Oscar Montelius' utredningar rörande Nordens förbindelser med det romerska riket under de första århundradena e. Kr. trodde sig kunna få stöd för hypotesen, att äfven den skandinaviska hundaresinrättningen till slut vore att föra tillbaka till romerska militärinstitutioner. Direkt kunde prof. Rietschel påvisa Hundertschaft-inrättningen hos angelsaxer, franker, allemanner och friser. Hos saxarne saknades institutionen, men deras »Gaue» voro, enligt talarens mening, inrättningar af alldeles samma art — skulle man häri kunna finna en parallell till det skandinaviska dubbelfenomenet hundare-härad? Från de saxiska »Gaue» hade man att noga skilja »die grossen Gaue» (ex. Rheingau, Sundgau). Dessa voro, enligt talarens mening, blott geografiska begrepp af senare ursprung och med vag begränsning, ett uttalande, som dock under den följande diskussionen möttes af tungt vägande gensägelser både hvad åldern och betydelsen beträffar.

Af stort allmänt intresse var också prof. Redlichs präktiga föredrag »Historisch-geographische Probleme». De uppgifter tal. ställde för den historiska geografien voro flera. En vore att för de olika folken och länderna närmare följa bygdens historiska utbredning. En annan vore en kritisk granskning af topografien och ortnamnen i deras växlande historiska gestaltning. Slutligen borde man taga itu med ett kritiskt samlande och sammanställande af uppgifter rörande naturföreteelser, som hade inflytande på det ekonomiska samhällslifvet, såsom klimatförändringar, tork- och fuktighetsperioder, skördeförhållanden, hunger- och dyrtidsperioder, epidemier m. m.; genom ett dylikt studium skulle många historiska fakta kunna ställas i en riktigare belysning. Men arbetet vore vidtutseende och fordrande, det kräfde en stab af geografiskt skolade historiker och historiskt skolade geografer.

Ej mindre än prof. Redlich kunde prof. Troeltsch göra anspråk på en allmän uppmärksamhet på grund af det spörsmål han behandlade. Prof. Troeltsch var ej hågad att tillmäta reformationen någon omedelbar betydelse för uppkomsten af vår moderna kultur, som mer eller mindre fullständigt står under individualismens tecken. De reformatoriska rörelserna, framhöll han, voro i och för sig betraktade konservativa, och de ville på intet sätt medverka till en omhvälfning af världsåskådningen i det hela. Medelbart ha de i längden dock icke kunnat undgå att verka frigörande på andarna.

[1] De skandinaviska mötesdeltagarne hade senare tillfälle att hänleda prof. Rietschels uppmärksamhet på ett och annat för hans syften beaktansvärdt i dessa hänseenden.

Intressant var talarens framställning af kalvinismens betydelse för den moderna kapitalismens uppkomst. Det försakande af alla lifsnjutningar, som kalvinismen i olikhet med Luther fordrar, gjorde ett intensivt och planmässigt arbete till ett verkligt behof; och det starkare betonandet af solidariteten inom kyrko- och församlingslifvet, som kom den enskilde att känna sig, som arbetande för ett större helt, manade till fortsättning på den inslagna vägen. Den både teoretiskt och praktiskt radikala riktning, som framträdde inom England och dess kolonier, ansåg talaren ej ha sin förklaring i reformationens eget väsen utan dels i omständigheter af icke-religiös natur, dels i sekterisk påverkan.

Det vore frestande att dröja vid prof. Meineckes föredrag, men då det utan tvifvel snart kommer att offentliggöras i den af honom redigerade »Historische Zeitschrift», inskränker jag mig till ett par ord. Tal. uppehöll sig hufvudsakligen vid den egendomliga motvilja, som flera af de ledande tyska enhetsmännen af 1848 lade i dagen mot den tilltänkta konstitutionen för Preussen (t. ex. bröderna Gagern); den förklaras af den vidt utbredda meningen, att ett rikstyskt och ett preussiskt parlament med vidsträckta befogenheter i längden icke skulle kunna fredligt bestå bredvid hvarandra, en mening, som helt följdriktigt ledde till yrkandet på Preussens upplösning, dess »uppgående i Tyskland». Bismarck delade i viss mån samma farhåga; däraf, menade tal., förklaras i väsentlig mån hans absoluta motvilja mot allt slags parlamentarism, när han senare själf tog itu med lösningen af enhetsfrågan.

Till sist ett par ord om de ofvannämnda »konferenserna». Hvad regestverken beträffar, är det förklarligt, att intet resultat uppnåddes i en så vidtutseende och tvistig fråga; man nöjde sig med att tillsätta en kommission för dess ytterligare utredning. I sitt inledningsföredrag om grunderna för utgifvande af myntverk uppställde chefen för k. myntkabinettet i Berlin d:r Menadier följande bestämda fordringar: 1) anordningen bör vara kronologisk, dock så att de olika myntsorterna föras tillsammans hvar för sig efter större perioder (»en thaler af 1813 har mera gemenskap med en thaler af 1814 än med en groschen af 1813»); 2) alla varianter böra själfständigt uppföras; 3) anordningen bör i möjligaste mån göras tabellarisk och grafisk — allt grundsatser, som tillämpats i de svenska arbetena rörande Vasaregenternas mynt, men som afvika från den metod, som t. ex. P. Hauberg följt i sitt verk öfver de danska medeltidsmynten intill 1241. — Frågan om stadsurkunderna inleddes af stadsarkivarien Overmann i Erfurt, af hvilken snart är att vänta en urkundspublikation för nämnda stad; man anslöt sig allmänt till följande af inledaren uppställda principer: 1) urkunder böra medtagas ej blott rörande författningen (förhållandet till landsöfverheten, privilegier o. d.) utan äfven rörande förvaltningen och näringslifvet; 2) publikationen bör utsträckas till rättsligt afgränsade perioder, äfven om man därmed skulle nödgas gå ända fram till närheten af vår egen tid; 3) på lämpliga punkter är en varsamt tillämpad

regestform att anbefalla; 4) utgifvaren bör bifoga en inledande och sammanfattande öfversikt.

Utrymmet förbjuder tyvärr ett berörande af hrr Fabricius' och Hartmanns värdefulla föredrag eller af den kanske mera pikanta än lärorika debatten rörande Karl den store. Som en fördel måste framhållas, att tillfälle till diskussion i så stor utsträckning förefanns, äfven om dessa debatter ofta nog kunnat utan saknad afvaras.

Kunde dessa korta anteckningar och antydningar från historikerdagen i Stuttgart locka svenska historici att mera flitigt besöka möten af detta slag — eller att själfva anordna sådana — vore syftet med desamma uppnådt. Nästa tyska historikerkongress blir för oss skandinaver lättare tillgänglig; den kommer att hållas i Dresden troligen hösten nästa år.

28 april 1906.

N. G. Wimarson.

Jöran Stiernhielm i Holland 1649.

I familjearkivet på Esplunda förvaras bland annat en del af friherre Bengt Skyttes korrespondens (egentligen ankomna bref under 1649 och senare delen af 1655; jfr Hist. Tidskrift II (1882), Bil. sid. 10).

En af korrespondenterna är Skyttes svåger, dåvarande kommissarien i Amsterdam, sedermera residenten i Haag Harald Appelboom, som i ett bref från Amsterdam (?) den 29 jan. 1649 på följande sätt skildrar Jöran Stiernhielms mottagande i Holland:

»Min e. k. broder tackar iag för sin kiärkomna aff den 23 decemb., som iagh i går väl bekom tillijka medh dee där hooslyckte, hvilkett eena iagh strax tillstälte H. Giöran Stiernehiälm, som i desse daghar ähr här igienkommen från Leyden, där han medh dee högblärde, såsom Salmasio, Heinsio, Spanhemio, Boxhornio, Mestertio och fleere, sampt i Utrecht medh professorerne där och särdeles den lährde jungbfru Schuremans, såsom och här i stadhen medh Vossio een sådhan kundhskap och familiaritett contraherat hafver, att han aff dem nu graveras och öfverhoopas medh een hoop lährde höghtrafvande complimente-bonus-dies-breeff och magnifijke anseenlighe tittlar: såsom där han i förstonne här kalladhes nobilis och generosus, kallas han nu illustris, illustrissimus, ia reverendissimus medh. Och emädhan hans conversation hafver varitt dem till synnerligt contentamente, hafve åthskillighe af dem låthitt fråga migh om hans persohn och qualitet, och låthitt förnimma, att dee giärna ville hålla medh honom godh correspondens in re litteraria. H. Stiernhiälm resaluterar

min k. b. på det flijtigheste och meenar innan 2 eller 3 daghar begifva sigh hädhan och gienast hem åth. Gudh förlähne honom en godh reesa.» — —

I ett senare bref från Amsterdam af den 6 februari samma år berör Appelboom ånyo samma förhållande med följande ord:

»H. Stiernehiälm åhr förrest åth Munster och där nu väl ankommen, hafver här hoos H. Vossium och hoos dee lährde i Utrecht och Leyden hafft stoor och familiar conversation och nu åhr hoos dem i synnerligh stoor æstim och intett lijtett berömme hans ingenium.»

S. C.

Den Lybeckerska arméns uppgift i 1708 års anfall mot Ryssland.

Då svenska hufvudarmén under Karl XII:s eget befäl i midten af februari år 1708 nått Smorgoni, kan man anse, att det egentliga utgångsläget för anfallet mot Ryssland åren 1707—1709 uppnåtts. De i främsta linjen varande svenska stridskrafterna hade härmed bringats i höjd med hvarandra, och frågan om sättet för deras vidare samverkan därmed kommit på dagordningen. Grupperingen af dessa stridskrafter var, som allmänt är kändt, följande: hufvudarmén, 30 à 35,000 man, i trakten af Smorgoni, Lewenhaupts kår, 11 à 12,000 man, omkring trettiofem mil norr därom vid Riga samt Lybeckers ungefär lika stora styrka ytterligare femtio à sextio mil längre norrut vid finska gränsen. Härtill komma besättningstrupper i Östersjöprovinserna under Stromberg, omkring 10,000 man, samt en ansenlig del polska trupper, hvilka senare dock ej tillsvidare behöfva tagas med i beräkningen, enär de, liksom de i Polen och Pommern kvarlämnade svenska trupperna, ej afsågos för detta års ryska krigsskådeplats. På ryska sidan stodo samtidigt hufvudarmén, omkring 57,000 man, under Menschikov i trakten af Mohilev och Vitebsk, Bauers kår, 14 à 16,000 man, i trakten af Pskov samt Apraxins i Ingermanland, 24,500 man. Af dessa arméer kommo emellertid endast de båda förstnämnda att få någon användning för fältkriget, då den sistnämnda till allra största delen togs i anspråk som besättningstrupper i därvarande fästningar. Kommande händelser visade nämligen, att 6 à 7,000 man var den styrka Apraxin i verkligheten på sin höjd disponerade för det rörliga kriget. Ensamt Petersburg och dess närmaste befästningar slukade enligt jämförelse med uppgifter från andra krigsår antagligen omkring 10,000 man.

Genom svenska hufvudarméns under juni och första hälften af juli månader verkställda frammarsch mot Mohilev samt den Lewen-

hauptska kårens frambeordrande till Berezina kom den nordligaste af de ofvannämnda svenska arméerna, den af Lybecker kommenderade. att isoleras. Angående den uppgift, som i anfallsplanen tilldelades densamma, äro emellertid meningarna mycket delade. Så antyder Sarauw i sitt arbete »Die Feldzüge Carls XII», att grundtanken i fälttågsplanen var en koncentrisk framryckning mot Moskva, hvari äfven den i Finland samlade armén skulle deltaga. I motsats härtill gör E. Carlson gällande i en uppsats i Historisk Tidskrift för år 1889: »I hvad förhållande stod Lybeckers tåg till Ingermanland sensommaren 1708 till Karl XII:s fälttågsplan mot Ryssland», att sagda armé endast hade ett rent defensivt uppdrag. Detta sistnämnda påstående grundas på det faktum, att Lybecker af Karl XII ej erhöll direkt order för sin inryckning i Ingermanland. Hvilken betydelse detta förhållande kan anses hafva vid bedömande af årets fälttågsplan, skall jag i ett senare sammanhang söka utreda. Hvad den förstnämnda åsikten åter angår, så tror jag, att en strategi, som afsåg ett större koncentriskt anfall, på denna tid och i allmänhet under förhandenvarande omständigheter måste anses som otänkbar. Dåvarande kommunikationsförhållanden samt afståndet mellan de opererande omöjliggjorde så godt som all samverkan dem emellan, hvarjämte den Lybeckerska kårens litenhet, i verkligheten något öfver 11,000 man, måhända beräknad till 15,000 man, berättigar oss till att göra detta påstående.

Äfven i ett samtida utlåtande kan man finna stöd härför. Den 27 maj 1708 skref nämligen Jos. Cederhielm från hufvudarmén till sin hemmavarande broder ett bref, hvari han berörde konungens planer.[1] Ehuru han däri omnämner ett kombineradt anfall af hufvudarmén, Lewenhaupts kår, kosacker och turkar, så finnes däremot intet, som tyder på att han tänkt sig möjligheten af den finska arméns deltagande i detsamma.

Mellan de ofvannämnda ytterlighetspåståendena framstår den af general Rappe i Krigsvetenskapsakademiens handlingar för år 1892 i uppsatsen »Carl XII:s plan för fälttåget mot Ryssland 1708—1709» uttryckta uppfattningen, som går ut på att finska arméns uppgift var rätt och slätt Ingermanlands och därmed Petersburgs eröfring.

För att bringa någon klarhet i denna för bedömandet af Karl XII:s ryska fälttågsplan åren 1708—1709 viktiga fråga är nedanstående utredning gjord, och i samtida myndigheters och personers till eftervärlden bevarade utlåtanden anser jag mig funnit ett godt stöd för ett sådant bedömande.

Lybecker erhöll, som sagdt, år 1708 ingen operationsorder. Hans brefväxling med defensionskommissionen före fälttåget samt hvad som under generalkrigsrätten mot honom i Lund år 1717 framkom, styrker till fullo detta.[2] Nordberg påstår visserligen, att tvenne sådana order blifvit afsända, men härmed är ju saken ej

[1] C. Hallendorff: Carl XII och Lewenhaupt, s. 83.
[2] Generalkrigsrättens förhandlingar. Krigsarkivet.

till visshet afgjord, och i alla händelser veta vi ju ej deras innehåll. Emellertid får Nordbergs påstående ej utan vidare betecknas som osant. Tvärtom finnas omständigheter, som i viss grad tyda på dess tillförlitlighet. Då han uppger, att två order afsändts, stämmer detta väl öfverens med Karl XII:s vanliga ordergifningssätt. Antingen det nu gällde trupptransporter från hemlandet eller igångsättande af krigsoperationerna, så plägade han i god tid t. ex. två à tre månader i förväg tillställa vederbörande en order, som förständigade honom att till en viss dag vara fullt beredd till uppbrott, samt sedan vid angifven tid uppbrottsorder och närmare instruktioner. Det välbetänkta i ett sådant tillvägagångssätt framstår fullt klart, om man tager i betraktande dels omöjligheten för den aflägsne ordergifvaren att bedöma den tidrymd, som förberedelserna skulle taga, dels ock faran för att hans afsikter i förtid skulle röjas. Man finner nämligen, att vid denna tid nästan alla underrättelser om fienden erhöllos genom fångar, och att dessa, antingen de voro svenskar eller ryssar, i regel ej vid förhören dolde något. Armfeldt rapporterar t. ex. i början af oktober år 1713, att han, sedan en af hans officerare af ryssarne tillfångatagits, får beräkna, att dessa till fullo kände hans dispositioner o. s. v. I sådana förhållanden finner man en fullt berättigad anledning till Karl XII:s så ofta förkättrade tystlåtenhet angående sina planer.

Hvad beträffar tidpunkten för ofvannämnda orders utfärdande, så vet man, att de måste afsändts efter det Lewenhaupt i mars besökt konungen.[1] Som jag skall framhålla, antager jag, att detta ej har kunnat ske förrän i juli eller augusti, och vid denna tid voro förbindelserna mellan konungen och hemlandet redan mycket osäkra.

I detta samband må det tillåtas mig framkasta den frågan, om verkligen direkta order voro erforderliga för Lybecker i detta fall. Som allmänt omdöme kan man säga, att Karl XII lämnade sina underbefälhafvare stor handlingsfrihet och samtidigt ställde stora fordringar på deras initiativ och handlingskraft. Härom säga t. ex. tvenne af Lybeckers domare år 1717, öfverstarne Bildtstein och Ruthensköld, »att Lybecker ej behöfde andra order för att göra fienden efter dåvarande konjunktioner all den diversion och afbräck än hans undersåtliga plikt och det oomskränkta befäl konungen åt honom anförtrott».[2] Själf varnar Lybecker i en skrifvelse till konungen[3] för att bestraffa hans vid detta tillfälle visade initiativ, ty därigenom skulle han komma att afskräcka kommenderande generaler från erforderlig självverksamhet. Man kan därför antaga, att, tack vare den initiativkraft konungen vetat i allmänhet ingjuta hos sin armé, han rentaf kunde fordra, att Lybecker, om så behöfdes, utan order skulle göra infallet i Ingermanland. Kommer så därtill,

[1] Defensionskommissionen till Lybecker den 7 juli 1708. RA.

[2] Nämnda öfverstars reservationer inlämnade till generalkrigsrätten i Lund år 1717. Krigsarkivet.

[3] Bref af den 24 april 1717 i RA.

att, som framdeles skall påvisas, konungen utan tvifvel var underrättad om Lybeckers afsikt, så spelar det en mindre roll vid ifrågavarande saks bedömande, om Nordbergs påstående är sant eller ej. Man får åtminstone ej anse, att om Karl XII verkligen underlåtit gifva Lybecker order, detta skulle vara ett bindande bevis för att han tillmätt finska armén ett blott defensivt uppdrag i 1708 års krig.

Det synes mig därför, som om såväl Sarauws som Carlsons ofvannämnda åsikter ej angifva rätta lösningen på problemet. Vi skola därför i det följande öfvergå till behandling af det tredje alternativet, det af general Rappe framställda.

Till att börja med så tyder det afsevärda förstärkandet af den Lybeckerska arméns stridskrafter åren 1708 och 1709 obestridligt på dess offensiva uppdrag. År 1706 utgjordes den af 3 à 4,000 man.[1] Genom rekrytering och värfning samt förstärkningars öfverförande från Sverige uppbringades densamma under följande år till 11- à 12,000 man, och dock fordrade försvaret af Finland 1706 långt större krafter än år 1708. Det förstnämnda året frigjordes nämligen genom Karl XII:s infall i Saxen betydande ryska truppstyrkor ur Polen, då i motsats härtill det sistnämnda året hans anmarsch mot det inre af Ryssland gifvetvis mot honom skulle binda ryska arméns hufvudkrafter. Också kunde zaren i oktober 1706 belägra Viborg med 20,000 man, under det Apraxin år 1708 ej vid något tillfälle kunde föra mer än 6- à 7,000 man i fält. Huruvida den Lybeckerska arméns styrka var tillräcklig för Ingermanlands eröfring, är ju svårt att afgöra, i synnerhet som så många detaljer från förevarande års krigshändelser ännu ej äro kända. En samtida bedömare[2] påstår dock, att Lybecker mycket väl skulle kunnat t. ex. intaga Petersburg, samt att denna stad visst ej var så starkt befäst, som man i våra dagar är böjd att tro. Dömer man efter de stora arbetsstyrkor, som vid Petersburg under de näst föregående åren varit sysselsatta, så skulle man kunna antaga mycket vara uträttadt, men härvid får man dels taga i betraktande, att man ej endast byggde fästningen utan staden Petersburg med skeppsvarf och annat, dels att terrängen lade de största svårigheter i vägen därför samt att arbetet utan tvifvel, tack vare ofullkomliga redskap, gick mycket långsamt. Till jämförelse kan nämnas, att för reparerande af Viborgs fästningsverk år 1707 under långa tider 2 à 3,000 man voro i arbete såväl dag som natt. Man kan därför ifrågasätta om, såsom man ofta får höra uttaladt, faran af Petersburgs ostörda uppbyggande verkligen varit så stor, och antaga, att Lybeckers uppgift ej var olöslig.

Men äfven om vi sakna påtagliga bevis för Karl XII:s afsikter med armén i Finland, så hafva vi dock i privatbref från ämbetsmän i hans fältkansli uttryck för uppfattningen inom detta i samma

[1] Enligt styrkebesked af den 11 maj 1706 3,422 gemene man.
[2] Niedelbergs anklagelseskrift mot Lybecker af år 1713. RA.

sak. Kanslirådet O. Hermelin skref sålunda den 14 augusti till Lybecker ett bref, hvilket i flera afseenden är af intresse.[1] Han låter i detsamma framskina, huru gärna man vid hufvudarmén önskade komma till afgörande strid med ryssarne, samtidigt med att han framhåller, hvilket stort inflytande Lybeckers infall i Ingermanland skulle hafva för fredens framtvingande. Det är just dessa två hufvuduppgifter jag anser, att Karl XII uppställt för 1708 års krigsplan, nämligen att i fältslag besegra fienden och att genom Ingermanlands återeröfring gifva zarens redan vacklande prestige en allvarlig stöt. Att han genom politiska och militära kombinationer dessutom förberedde sig på att om så behöfdes fullfölja kriget, behöfver ej vara något motbevis härför. Genom nyssnämnda bref får man dessutom ådagalagdt, att man, tack vare tidigare brefväxling, vid fältkansliet var medveten om Lybeckers fasta afsikt att infalla i Ingermanland, som ofvan är nämndt, en möjlig förklaringsgrund, hvarför man eventuellt underlåtit att gifva order därom.

Men äfven af den rådande uppfattningen i hemlandet kan man draga nytta, då det gäller att samla bevis i ifrågavarande sak. Där utöfvades en högre militär ledning af den s. k. defensionskommissionen. En från reduktionstiden kvarhängande fruktan för efterräkningar samt en viss osäkerhet, hur långt dess befogenhet sträckte sig, förlamade emellertid i regeln de i densamma sittande rådsherrarnes handlingskraft och verksamhetslust. Då därför Lybecker i ett ögonblick af måhända mer eller mindre speladt vankelmod vände sig till dem och begärde råd eller order, fick han, som man kunde vänta, ett undvikande svar. Men en sak äro dock kommissionens herrar på det klara med. Skulle Karl XII och Lewenhaupt vinna framgångar, så måste infallet i Ingermanland genast igångsättas.[2]

Ett uttryck för den allmänna uppfattningen om Lybeckers uppgift år 1708 hafva vi äfven i dåvarande krigsfiskalen vid finska armén Niedelbergs utlåtande,[3] som går ut på att alla i hemlandet af denne väntade, att infallet i Ingermanland skulle företagas.

Af särskildt intresse måste det äfven vara att lära känna de motiv, som dikterade Lybeckers handlingar vid ifrågavarande tillfälle. Redan den 12 maj skref han till defensionskommissionen, att som nu konungen vändt sig mot Ryssland, hvar och en måste bistå honom, samt att han därför befallt trupperna hålla sig marschfärdiga.[4] Den 18 juni underrättade han samma myndighet om att han gjort framställningar till konungen om sitt tillärnade tåg och svårigheterna att komma öfver Nevafloden, men hvarken direkt eller genom Lewenhaupt efter dennes återkomst från besöket vid hufvudarmén fått svar på dessa spörsmål.[2] I följd däraf ville han ej först riskera sin armé, som ju var minst, utan ämnade vänta, tills underrättelse ingått om Lewenhaupts uppbrott, då det emellertid var hans

[1] Brefvet är i afskrift återfunnet i Krigsarkivet; se bilagan.
[2] Defensionskommissionen till Lybecker den 7 juli 1708. RA.
[3] Se ofvan sid. 110, not 2.
[4] Orig. i RA.

afsikt att infalla i Ingermanland. Endast i det fall, att han ej i denna provins kunde föda sin armé, tänkte han gå in på ryskt område. Som vanligt tveksam inför afgörandet, frågade han, om han skulle våga agera med den hasard, som vid konungens armé var bruklig, och tyckes vilja framkalla ett bestämdt utlåtande härutinnan från kommissionen för att ha ryggen fri under alla eventualiteter. Svaret härpå kom i det ofvan relaterade brefvet af den 7 juli. Den 26 juni underrättade han samma myndighet om Lewenhaupts marsch mot Litauen, och fyra dagar senare, den 30, skrifver han, att som konungens och Lewenhaupts arméer genom sitt framträngande aflägsnat faran för ryskt anfall mot Finland, rustade han sig för uppbrott och väntade ej på annat, än att en del persedlar skulle anlända från Stockholm. Den 14 juli angaf han den 1 augusti som uppbrottsdag, och ungefär en vecka senare bröt han upp.[1]

Vi se af detta, att Lybecker egentligen aldrig var tveksam om sin uppgift och fattade denna som ett återeröfrande af Ingermanland och endast om provianteringssvårigheter tvungo honom härtill ämnade intränga på gammalt ryskt område. Med afseende på tidpunkten för anfallets företagande delade han defensionskommissionens uppfattning, att det ej borde ske förrän hufvudarméns och Lewenhaupts framträngande aflägsnat den värsta risken. I ofvannämnda skrifvelse af den 18 juni röjer han visserligen en viss tveksamhet. I hufvudsak tyckes denna dock röra sig därom, huruvida han skulle agera med samma vågsamhet, som var utmärkande för Karl XII, hvilket förefaller mera åsyfta åtgöranden af taktisk än strategisk art. Den 30 i samma månad var tveksamheten som bortblåst. Att underrättelsen om Lewenhaupts tåg till Litauen, som han under dagarna mellan den 18 och 26 juni tyckes fått, bidragit till att stadga hans beslut, är väl antagligt, men om utrustandet af dennes armé var han, som synes, redan förut medveten. De sedermera mycket omtalade, obesvarade förfrågningarna hos Karl XII synas, som sagdt, vara gjorda under början af året, d. v. s. före Lewenhaupts besök hos denne i slutet af mars.[2] Att dessa, när det olyckliga resultatet af företaget förelåg, åter kommo på tal, behöfver ingalunda bevisa, att konungens underlåtenhet att besvara dem haft något viktigare inflytande på händelsernas gång. Af Hermelins ofvannämnda bref synes äfven, att om ock Lybecker i sin brefväxling med konungen och hans omgifning i början af året visat tveksamhet, detta ej varit fallet vid en senare tidpunkt.

Allt synes därför tyda på att den af general Rappe framställda åsikten är den riktiga. Jag anser mig också våga påstå, att den Lybeckerska arméns uppgift måste tillmätas och af vederbörande samtida tillmättes stor vikt. Sambandet mellan dennas och de andra svenska arméernas roller i 1708 års fälttåg synes, som sagdt, vara, att sedan de sydligare arméerna dragit på sig fiendens hufvudkrafter,

[1] Bref till defensionskommissionen i RA.
[2] Defensionskommissionen till Lybecker den 7 juli 1708. RA.

skulle den Lybeckerska söka återeröfra det på rörliga fientliga stridskrafter så godt som utblottade Ingermanland, och en följd häraf var, att uppbrottsorder af konungen först i midten af juli från trakten af Mohilev kunde utfärdas för den under Lybecker ställda armén. I stort sedt anser jag, att man ännu ej får med visshet antaga, att Karl XII vid anfallsplanens utarbetande endast i Moskva trott sig kunna diktera freden, utan att han äfven tänkt sig ett tidigare afgörande, samt att 1708 års anfallsplan äfven var lämpad för att verka i denna riktning.

H. E. Uddgren.

Bilaga.

Copia af hr cancellie-rådets breef till hr general-majoren Lybecker, daterat Stolki d. 14. Aug. 1708.

Jag får denna gången eij tid at skrifva mehr, än at iag besvarat min h:de hr broders breef af d. 7 Julii och sedt däraf dess goda upsåth at gå löst på ryssarne, hvartill iag önskar all lycka och vähl-signelse. Hans Maij:st är lyckeligen kommen öfver Dniepr och sålunda här satt sig, och [ɔ: att] fienden nu mehra eij kan betiäna sig af dess faste läger vid Stoki; det moste han nu förlåta, så frampt han eij vill släppa oss i ryggen på sig. Men om han mötar oss, eller går undan, moste i desse dagarne sig viisa; det förre skulle man heller önska, så at man kunde få honom fatt på någon rum plass, då iag vill hoppas, at han skulle blifva plåckat, fastän han säges vara dubbelt starckare. General gref Lewenhaupt lärer nästkommande vecka komma till Dnieper, men iag troor eij, at hans Maij:stt dess ankomst här lärer afbiida. Gud gifve, at hr b:r med sina troupper kunde vähl komma öfver Nevaströmmen och där något uthrätta, då man snardt hade hopp at få änd på kriiget. I Pohlen synes gå vähl, ock är god liiknelse, at heela det viidrige partiet innan kort skall ställa sig under K. Stanislaus; det är därtill benägit, allenast at hans Maij:tt vill det tillåta och låter dem nåd vederfahras.

O. Hermelin.

Underrättelser.

— **Harald Wieselgren †.** Våra dagars ypperste svenske lefnadstecknare är icke mer. F. d. bibliotekarien fil. doktor Harald Ossian Wieselgren afled den 17 sistlidne mars på Serafimerlasarettet i Stockholm efter en kortare sjukdom (kallbrand) och efter genomgången amputation af det ena benet. Han föddes i Västerstads församling i Skåne den 2 nov. 1835, blef 1852 student i Lund, aflade där 1854 kansliexamen och promoverades vid endast tjugu års ålder (1856) till fil. doktor. Sedan 1857 ägnade han sig åt K. Biblioteket, blef 1861 ordinarie tjänsteman där och befordrades 1877 till bibliotekarie, en befattning, hvarifrån han 1900 afgick med pension. Vid sidan af sin statstjänst verkade han oafbrutet i 22 år såsom redaktör, dels, 1857—65, af Svenskt biografiskt lexikon (ny följd, bokstäfverna A—K), där endast ett mindre antal artiklar härrör från honom, dels, 1866—79, af Ny Illustrerad Tidning, som riktades med en mängd till allra största delen biografiska bidrag af hans snabba och eleganta penna. Men både under denna tid och i ännu högre grad, sedan han gjort sig kvitt redaktionssläpet, gaf han med öppen hand af sina rika andliga tillgångar åt tidningar och tidskrifter af alla slag äfvensom i det muntliga, vanligen extemporerade föredragets form, som präglades af en spelande kvickhets mästerskap. Men samtidigt vittnade ett och annat större arbete om att ihärdig forskarmöda gick hand i hand med ett för dagens företeelser i sällspord grad vaket sinne och troget minne samt en lika sällsynt förmåga att omedelbart gifva iakttagelserna ett träffande och fängslande uttryck, ett slags andlig blixtfotografering.

Efter sin fader, den ryktbare domprosten Per Wieselgren, hade sonen ärft kärleken till litteraturen och historien samt den lifliga fantasien, men det något kaotiska i faderns studie- och framställningssätt klarnade hos sonen genom en samvetsgrann kritik. Bland hans på historisk forskning grundade uppsatser märkas i första rummet den i Hist. Tidskr. 1890 införda *Krönikorna om Gustaf Vasa*, vidare *Markgrefvinnan Cecilia, Gustaf Vasas skönaste dotter*, en »Ehrenrettung» (i »I gamla dagar och i våra»), samt *Drottning Kristinas bibliotek och bibliotekarier från hennes bosättning i Rom jemte en öfverblick öfver de kungl. biblioteken i Sverige före hennes regeringstid* (inträdestal i Vitterhets hist. o. ant.-akademien 1898, infördt i akad:s Handlingar, ny följd XIII, 1901). Bland de flera bidrag han skänkte vår tidskrift må påpekas recensionerna af De Geers minnesteckning af B. B. von Platen (bd VII) och Forssells af Gustaf af Wetterstedt (bd X). Wieselgrens största litterära betydelse ligger i hans oräkneliga biografiska skisser (»döds-

runor»), till en del sammanförda i *Ur vår samtid* (1880), *Bilder och minnen* (1889) och *I gamla dagar och i våra* (1900), hvilka inom ramen af några sidor gömma en mängd ur författarens vidsträckta kännedom om personer, »ställningar och förhållanden» härflytande intima drag och blifva af beståndande värde för vår samtids historia. Som lefnadstecknare i stor stil framträdde han i de särskildt utgifna arbetena *Lars Johan Hierta* (1881) och *Cavour, Italiens befriare* (1884). Den betydelse Wieselgren haft som medstiftare (1862) och till sin död själen i det bekanta sällskapet »Idun» bör ej heller underskattas. Där hafva värfvats många vänner åt vårt folks historia genom hvarje år regelbundet återkommande föredrag och ej minst genom Wieselgrens spirituella inlägg.

Wieselgrens kärlek till Sveriges historia visade sig bland annat i de pilgrimsfärder han företog till våra förlorade länder på andra sidan Östersjön, där han andaktsfullt sökte efter minnen från våra förfäders tid under bar himmel eller i arkivens och bibliotekens gömmor. Hans studium af historien resulterade i en fast tro på mänsklighetens utveckling i humanitet och lycka, och i sin liflighet ville han i ett och annat skynda på stegen. Men blodsbandet och hans klara förstånd togo ut sin rätt, så att han, äfven om han någon gång riktade skämtets hålspegel mot äldre generationers sätt att tänka, forska och lefva, ej hörde till dem, som fördöma gångna släkten, därför att de hos dem ej återfinna de idéer, af hvilka de själfva äro bärare. (*T. W.*)

— Den 23 april afled i Uppsala efter en kort sjukdom professor Karl Ahlenius i en ålder af 40 år. Född i Tanum 1866 studerade han i Uppsala, Halle och Leipzig samt promoverades 1895 till filosofie doktor efter att ha försvarat en på synnerligen omfattande och gedigna studier grundad afhandling om *Olaus Magnus och hans framställning af Nordens geografi*. Samma år kallades han till docent i geografi och året därpå till docent äfven i historia. Under de följande åren utvecklade han en flitig författarverksamhet, bland hvars alster såsom viktigast må nämnas *Till kännedomen om Skandinaviens geografi och kartografi under 1500-talets senare hälft* (1900, i Humanistiska Vetenskaps-Samfundets skrifter) samt *Ångermanälfvens flodområde, en geomorfologisk-antropogeografisk undersökning* (1903), hvarjämte han lämnat bidrag till flera tidskrifter, bl. a. Hist. Tidskr. År 1902 förordnad att förestå undervisningen i geografi vid Uppsala universitet, utnämndes han 1904 till innehafvare af den nyinrättade e. o. professuren i detta ämne. Han påbörjade samma år utgifvandet af det stora verket *Sverige, geografisk, topografisk, statistisk beskrifning*, hvaraf hittills fjorton häften utkommit. Icke minst inom detta arbetes redaktion efterlämnar han ett tomrum, som ej blir lätt att fylla.

— Den 19 februari afled vid 83 års ålder f. d. direktören för Würtembergska riksbiblioteket i Stuttgart Wilhelm v. Heyd. Utom en mycket viktig *Bibliographie der Württembergischen Geschichte*

samt några smärre arbeten på den ekonomiska historiens område har han utgifvit det berömda verket *Geschichte des Levantenhandels im Mittelalter* (1879, fransk uppl. 1885, 86), ett verk af grundläggande betydelse för kännedomen om medeltidens ekonomiska lif.

— Till docent i historia vid Göteborgs högskola har utnämnts fil. d:r Carl Grimberg.

— Den 8 maj tog arkivarien Westrin inträde i Vitterhets historie och antikvitetsakademien med ett tal: *Bidrag till historien om striden om svenska riksvapnet Tre kronor.*

— Den nyutkomna nittonde delen af *Svenska akademiens handlingar ifrån år 1886* innehåller utom bibliotekarien Karlfeldts inträdestal öfver riksarkivarien Odhner — särskildt intresse har teckningen af studentåren — en minnesteckning öfver den heliga Birgitta af riksantikvarien Hans Hildebrand. Ehuru bredt anlagd och innehållande rikliga utdrag ur Birgittas skrifter, har Hildebrands framställning dock i de flesta punkter föga nytt att gifva utöfver hvad som genom äldre forskares, framför allt Hammerichs, Klemmings, Flavignys och Schücks undersökningar redan är kändt. Såsom en brist i Hildebrands teckning torde få anses, att förf. knappast försökt, än mindre lyckats insätta Birgitta på hennes rätta plats inom medeltidens allmänna religiösa och kyrkliga utveckling. Man saknar sålunda en framställning — i den mån en sådan kan vara möjlig — af det inflytande Birgitta i sin religiösa åskådning och i sina skrifter kan ha rönt från sina biktfäder, närmast magister Matthias och Alfons af Jaén liksom från äldre visionärer (t. ex. den heliga Mechthild). Den öfversikt — föga ingående och preciserad — som gifves öfver den senare medeltidens kyrkliga och religiösa reformsträfvanden ger knappast den rätta bakgrunden. Birgitta har af gammalt sammanställts med Gudsvännerna och tidens mystiker; tvifvelsutan med mera rätt sammanställer henne den utmärkte tyske historikern Haller med den ultramontane reformatorn och oppositionsmannen Alvaro Pelayo. — En annan sida af ämnet, som väl förtjänat att åtminstone antydningsvis beröras och där författarens enastående kännedom om medeltidens kyrkliga konst säkert skulle skänkt oss mycket af intresse, är Birgittakulten, i allmänhet Birgittas ställning i eftervärldens uppfattning, ett ämne som från *en* synpunkt förut behandlats af Döllinger i hans skiss *Der Weissagungsglaube und das Prophetenthum in der christlichen Zeit.* Ännu långt fram i tiderna, ofta där man minst skulle vänta, ser man bevis på i hur hög grad hon fångat eftervärldens fantasi. Vi finna hennes profetior åberopade hos Paulus Eliæ, vi möta dem i den diplomatiska korrespondensen på Karl X Gustafs tid, ja t. o. m. under förra århundradet ha hennes ord anförts under kampen mellan stat och kyrka i Italien. En antydan om denna sida af ämnet hade, synes det, väl varit på sin plats i en minnesteckning öfver Birgitta.

— Vitterhets- historie- och antikvitetsakademiens bekanta Månadsblad framträder från och med 1906 i en ny dräkt. Det kallas numera *Fornvännen, Meddelanden från K. Vitterhets historie och antikvitetsakademien* och utgifves kvartalsvis med fyra häften om året till ett pris åf fem kronor. Första häftet för år 1906 under redaktion af Emil Ekhoff har nyligen utkommit. Man finner där bl. a. en intressant, rikt illustrerad uppsats under titeln *Tvenne nyupptäckta medeltida epitafier från den gamla dominikanerkyrkan i Sigtuna*. Under den nyligen afslutade restaureringen af Mariakyrkan i Sigtuna upptäcktes bl. a. på den östra korkvadratens norra sida spår af målningar från 1300-talet — målningar i svenska kyrkor från den tiden äro sällsynta — återgifvande gotisk kyrkoarkitektur, man upptäckte äfven spår af figurer m. m. Nedtill vid golfvet befann sig i korväggen en nisch, och en inskrift på nischbågens undersida visade, att ärkebiskop Jarler († 1255) i närheten varit begrafven. Äfven en annan ärkebiskop i Uppsala, Petrus Philippi († 1341), är begrafven i Mariakyrkan, och dr Ekhoff antager, att efter dennes död dubbelepitafiet blifvit anbringadt; det har antagligen förställt under arkitekturen en Kristusbild, omgifven af helgon och två knäböjande ärkebiskopar. Det hela är ett vackert resultat af vår tids vetenskapligt arkeologiska forskning, och kyrkans restaurering framhålles af dr Ekhoff som ett föredöme, hvartill endast sällan, dessvärre, motsvarighet kan uppvisas.

— Såsom bilaga till Svenska fornskriftsällskapets årsmöte 1906 har sällskapets outtröttlige sekreterare d:r Robert Geete utgifvit en — såvidt kändt är — fullständig samling af de på svenska affattade påbuden rörande den s. k. Vårfrupenningen, den afgift, som enligt Birgittas föreskrift skulle utgå till Vadstena klosters byggnad och underhåll liksom till motsvarande ändamål i alla länder, där birgittinkloster voro under anläggning. Af de aftryckta urkunderna är den äldsta konung Håkans bekräftelsebref af den 8 dec. 1361, den yngsta konung Kristiern den förstes af den 11 sept. 1461. De i betydligt större antal befintliga latinska urkunderna rörande Vårfrupenningen har utgifvaren tyvärr ej ansett sig kunna medtaga. Af icke minsta värdet är den handskriftsbeskrifning, som i utgifvarens »Efterskrift» meddelas; den omfattar bl. a. en af de allra intressantaste af de till vår tid bevarade Vadstenakopieböckerna, cod. *C. 46* i Uppsala universitetsbibliotek. Åtskilliga där i afskrift bevarade urkunder, t. ex. en visitationsstadga för Vadstena kloster från 1448 och en stadga angående dess godsförvaltning af 1443, skulle det väl löna sig att särskildt offentliggöra. Utgifvaren ställer i utsikt en för Svenska fornskriftsällskapets samlingar afsedd edition af Vadstenaprivilegier på svenska. Vi hoppas, att denna samling ej måtte låta alltför länge vänta på sig.

— I senaste häftet af *Arkiv för nordisk filologi* (N. F. Bd 18: h. 3) upptager — detta i anledning af Brates inlägg i föregående häfte — Axel Kock ånyo till behandling frågan om här-

ledningen af ordet »härad» (jfr Hist. Tidskr. 1905, s. 121, 263). Han framhåller de språkliga skäl, som tala emot Brates härledningshypotes. Gentemot dennes hufvudinvändning mot Kocks egen etymologi, nämligen att härad, om ett administrativt område, ej skulle kunnat ingå i namn på gårdar och socknar, påpekas, att detta förekommer hufvudsakligen i sådana trakter (Uppland och vissa delar af Norrland), där i historisk tid häradsindelningen ej användes. I sådana fall kan förhållandet stundom bero på att »en dylik ort (socken) under förhistorisk tid intagit en särställning (utgjort ett särskildt distrikt eller dylikt) vid ledingens utrustning». I andra fall torde en språkligt tillfredsställande förklaring ej heller vara utesluten: härad kan uppfattas såsom ett slags afledningsändelse eller möjligen ha haft en från »distrikt» utvecklad betydelse »bygd».

— *Personhistorisk tidskrift* har utsändt sitt första häfte för år 1906. Förutom fortsättning på serien »Stockholms öfverståthållare», smärre släktanteckningar samt litteraturöfversikt bringar häftet några anteckningar om den i fransk tjänst gångne svensken *Adam Fredrik Netherwood* af Arthur Stille, grundade på material i det franska krigsministeriets arkiv, vidare en ny afdelning af K. H. Karlssons *Genealogiska anteckningar*, behandlande vapenmålningarna vid fru Ramborgs graf i Väster-Åkers kyrka samt en af major E. Lind af Hageby uppgjord förteckning öfver Upplands ståndsdragonregementes officerskår. Illustrationsbilagorna utgöras af reproduktioner af fyra porträtt ur den Cronstedtska samlingen på Fullerö, af hvilka tre äro signerade af Martin Mijtens d. ä.

— Den af Svenska litteratursällskapet i Finland utgifna skriftserien har ökats med trenne nya volymer: en ny del af de genom d:r P. Nordmann utgifna *Bidrag till Helsingfors' stads historia*, ett nytt (nittonde) band *Förhandlingar och uppsatser*, af hvars innehåll märkes — utom professor Schybergsons i Hist. Tidskr. förut omnämnda uppsats »Porthan såsom medlem af Finska Hushållningssällskapet» — en biografisk studie öfver Arvid Eriksson Stålarm af d:r P. Nordmann, samt slutligen en förteckning öfver *Minnespenningar öfver enskilda personer, födda eller verksamma i Finland* af Mauritz Hallberg.

— I det sist utkomna bandet af *Baltische Studien* (Neue Folge, Band IX) afslutar d:r Hermann Voges sin uppsats *Beiträge zur Geschichte des Feldzuges von 1715*, behandlande kriget i Pommern nämnda år.

— Den såsom författare till en skildring af Hannibalsfejden kände norske generalstabskaptenen C. O. Munthe har påbörjat en *Frederikshalds og Frederikssteens Historie indtil 1720*, hvaraf hittills sex häften utkommit. Större delen af det hittills utkomna upptages af en detaljerad framställning af krigshändelserna i Bohuslän och omkring Fredrikshall 1657—1660. Arbetet prydes af flera

kartor och åtskilliga goda porträtt. Från detta omdöme skola dock undantagas det å sid. 39 befintliga porträttet af Karl X Gustaf samt Lars Kaggs porträtt å sid. 155, som äro af ett slag, som man lyckligtvis sällan möter i moderna historiska arbeten.

— Den kände personhistoriske forskaren kapten Otto Bergström har i en smakfullt utstyrd liten volym publicerat en af krigskollegii sekreterare Albrecht Tigerclou upprättad arméns rulla för år 1684 (den äldsta tryckta är af 1757) *Rang. och Förteckningh: vppå Kongl. Maytz. Regementz. och Comp. Officerare. till Häst. och Foth: Pro Anno 1684.* Den innefattar officerare vid regementena i Sverige, Finland, Östersjöprovinserna och Pommern med deras senaste fullmaktsdata. Utgifvaren har försett rullan med upplysande noter, hufvudsakligen af genealogisk art, samt med ett namnregister. Den vackra boken utgör en värdefull tillökning till vår personhistoriska litteratur.

— I Marinlitteraturföreningens skriftserie har kommendörkapten H. Wrangel påbörjat ett arbete om *Kriget i Östersjön 1719—21.* Den utkomna delen behandlar 1719 och 1720 års sjötåg. Redogörelsen för 1719 års sjökrig har till större delen varit offentliggjord i Hist. Tidskr. för 1892; den har nu omarbetats och fullständigats med en framställning af expeditionerna till Danzig 1719 på hösten. Vid omarbetningen har särskild hänsyn tagits till ryska källor, särskildt till Veselagos ryska marinhistoria. Som bilagor meddelas åtskilliga aktstycken om flottans utrustning samt kommendören Th. Rajalins instruktion. Arbetets senare del är under utgifning, och vi hoppas få återkomma, när det föreligger färdigt.

— Ett konsthistoriskt arbete af stort intresse för den allmänna karakteristiken af storhetstidens kultur är docenten August Hahrs i Humanistiska Vetenskaps-Samfundets skrifter utgifna afhandling *Konst och konstnärer vid Magnus Gabriel De la Gardies hof.* Framställningen är grupperad kring De la Gardies många olika praktbyggnader och samlingar, och med hjälp af det samtida urkundsmaterialet, hämtadt framför allt ur det De la Gardieska arkivet i Lunds universitetsbibliotek och den stora De la Gardieska samlingen i Riksarkivet, belyser förf. byggnadsarbetenas fortgång och samlingarnas tillkomsthistoria. Till denna redogörelse i enskildheter för De la Gardies verksamhet såsom konstmecenat sluter sig en sammanfattande karakteristik. Härvid betonas skarpt det franska inflytande, som röjer sig hos de konstskapelser, som äro förbundna med De la Gardies namn, liksom å andra sidan hans gynnande af inhemska krafter, särskildt vid de många byggnadsföretagen i Västergötland. Docenten Hahrs arbete är ett ytterligare bevis på — om flera sådana behöfvas — hvilket värdefullt konsthistoriskt material, som finnes i dessa inventarier och gårdshandlingar af olika slag, som ännu till en god del obegagnade eller ej fullt utnyttjade hvila i våra arkiv.

— I Göteborgs högskolas populärvetenskapliga serie har professor Otto Sylwan, förut bekant genom förtjänstfulla forskningar på området (*Svenska tidningspressens historia till 1772*, *Ur tidningspressens historia*) offentliggjort en ursprungligen såsom föreläsningar tillkommen öfversikt öfver *Den moderna pressen, dess uppkomst och utveckling intill våra dagar*. Efter en inledande blick på pressen före den franska revolutionen ger förf. i första afdelningen en skildring af den franska, tyska, engelska och amerikanska pressens historia intill 1800-talets midt med särskildt framhållande af Girardins, Walters och Gordon Bennetts betydelse för pressens allmänna utveckling. Den andra afdelningen behandlar årtiondena efter 1850 (ungefär fram till 1880). Först betonar förf. de tekniska framstegen, framför allt användandet af telegrafen i publicitetens tjänst äfvensom utsändandet af speciella korrespondenter. Efter en öfversikt af de viktigaste slagen af tidskrifter (revyer, illustrerade tidningar, skämttidningar) skisseras den europeiska pressen under nyss angifna tidsskede, hvarvid förf. särskildt uppehåller sig vid de engelska pennybladen, de parisiska boulevardtidningarna samt Bismarcks förhållande till tidningspressen. Den tredje afdelningen, den både vidlyftigaste och intressantaste, är ägnad åt den samtida pressen i Nordamerika, England, Frankrike och Tyskland. Den senaste utvecklingen »står», säger förf., »i reportagets och sensationens, prisbillighetens och kapitalismens, med ett ord, i amerikanismens tecken». Som sig bör behandlas därför Amerika först, och förf. karakteriserar särskildt den af Pulitzer och Hearst skapade »gula» pressen. I sin skildring af engelska pressförhållanden uppehåller sig förf. särskildt vid Times, vid »den nya (= amerikaniserande) journalistikens» upphofsman i England, W. T. Stead, vid veckobladen samt vid den nya billighetspressen (Daily Mail, Daily Express). Kapitlet om den franska nutidspressen har mindre intresse. I afseende på den tyska pressen framhålles särskildt dess rikedom på öfversiktliga och mångsidiga meddelanden från främmande länder liksom på tekniska, sociala och kulturella uppsatser men äfven dess brist på politisk själfständighet. Boken afslutas med en förteckning öfver viktigare arbeten öfver tidningspressens historia. En från ungefär motsvarande synpunkter gjord — naturligen något vidlyftigare — öfversikt öfver den moderna svenska pressens historia skulle vara synnerligen välkommen, ej minst för dem, som syssla med studiet af vår historia under 1800-talet.

— Under titeln *Grundriss der Geschichtswissenschaft zur Einführung in das Studium der deutschen Geschichte des Mittelalters und der Neuzeit* har professor Aloys Meister i förbindelse med åtskilliga andra tyska vetenskapsmän, bland hvilka må nämnas Georg Erler, Heinrich Grotefend och Hermann Oncken, påbörjat utgifvandet af en handbok, som söker ge en bild af den historiska vetenskapens nuvarande ståndpunkt. Den afser att komplettera Bruno Gebhardts bekanta *Handbuch der deutschen Geschichte*,

och den rent politiska historien är därför utesluten. Boken skall innehålla korta framställningar dels af de historiska hjälpvetenskaperna: paleografi, diplomatik, kronologi, sfragistik, heraldik, historiografi o. s. v., dels af Tysklands ekonomiska historia, författnings- och rättshistoria samt kyrkliga författningshistoria. Den är afsedd för studerande och beräknas komma att omfatta tvenne band, hvaraf första bandets första afdelning utkommit.

— D:r Paul Haake i Berlin, som sedan flera år ägnat ingående studier åt August den starkes historia, dels för att utgifva konungens egenhändiga bref och skrifvelser, dels för att i en monografi teckna hans lefnad, har nyligen i Neue Jahrbücher für das klassische Altertum, Geschichte und deutsche Literatur (1, XV, Leipzig 1905) publicerat en kort orienterande studie öfver *Polen am Ausgang des XVII. Jahrhunderts.* Ehuru förf. icke haft tillfälle till direkta studier af polskt urkunds- och aktmaterial, är hans redogörelse värdefull, då den grundar sig icke blott på senare arbeten (speciellt Hüppe, *Verfassung der Republik Polen*) utan på en rad af samtida vittnesbörd, tryckta eller otryckta. För svenska historici är redogörelsen välkommen, då den lämnar många anvisningar till klarare uppfattning af läget i Polen, speciellt som en parallellstudie till professor Hjärnes intressanta anmärkningar å s. 119 och ff. i hans *Karl XII.* Särskild uppmärksamhet förtjäna de af förf. meddelade samtida detaljberäkningarna af polske konungens inkomster och utgifter. (*C. H. H.*)

— Kungavalet i Polen 1697 med däraf följande förvecklingar har som bekant öfvat viktig inverkan på Karl XII:s polska politik under det nordiska kriget. Hittills saknas fullt uttömmande undersökningar öfver valet, men ett särdeles betydande bidrag till dess kännedom har just nu lämnats af d:r Paul Haake genom hans uppsats *Die Wahl Augusts des Starken zum König von Polen*, hvilken ingår i Historische Vierteljahrschrift 1906 h. 1. Haake söker dels uppvisa motiven för Augusts tronkandidatur, dels utreda, huru dennes valkampanj förbereddes och genomfördes, dels — under skarp, men väsentligen berättigad polemik mot en del nyare saxiska historici — i stora drag mäta, hvad Augusts polska krona betydt för Saxen. Vid undersökningen om Augusts bevekelsegrunder tillbakavisar förf. med fog de nyligen gjorda försöken att härleda dessa ur statsekonomisk omsorg om Saxen: sådan omsorg låg honom visserligen icke helt fjärran, ty på Saxens ekonomiska blomstring berodde ju väsentligen hans egen makt, men å de politiska planerna öfvade den ingen inverkan, utan dessa dikterades af hans personliga ärelystnad och intresse för dynastiens glans. Augusts äregirighet, redan af naturen stark nog, har enligt förf:s mening ytterligare riktats mot den polska kronan som mål genom hans studier af en bland de denna tid icke ovanliga världsprofetiorna, »Der seidene Weltfaden», en ytterst lindrig revidering och öfversättning af en på

1500-talet författad profetia med namnet »Sericum mundi filum», som bebådade, att en ättling af Wettinerna och Danmarks Oldenburgare, bärande namnet Augustus, år 1696 skulle väljas till Polens konung samt efter eröfring af Ungern, Turkiska riket och en del af Asien upprätta sin tron i Konstantinopel som en ny Cæsar Augustus och där regera till Kristi snara återkomst. Hur det nu kan hafva hängt ihop med denna profetias sista revidering,[1] otroligt är icke, att de fantastiska framtidsutsikterna öfvat en viss inverkan på Augusts under allt frivolt lättsinne ganska vidskepliga naturell. I hvarje fall kunde profetian alltid nyttjas för att öfvertyga en eller annan, att den djärfva framtidspolitik, som hägrade för Augusts oroliga ärelystnad, tjänade högre syften.

Efter redogörelsen för denna kuriösa episod skildrar förf., hur August från början af år 1697 på allvar börjar drifva sin polska tronkandidatur, hur han på olika vägar skaffar de för bestickning nödiga pennningarna samt hur hans förtrogne, Flemming och Beichling, under de afgörande valdagarne d. 26 och 27 juni lyckas förvärfva sin herre ett tillräckligt starkt parti, så att denne likaväl som prinsen af Conti kunde af sina anhängare proklameras som konung. Någon verklig värdering af de olika partiernas styrka vid valtillfället synes ej förekomma i de saxiska akterna, såvidt förf:s redogörelse angifver; troligen af det för August obekväma skälet, som på andra håll antydes, att hans anhang faktiskt då var underlägset. Hur August emellertid genom sitt snabba personliga ingripande vände det stridiga valet till sin seger, beröres härpå i korthet och är redan förut kändt. — I en slutafdelning söker förf. gifva någon ledning för bedömandet af hvilken nytta och skada Augusts arfland haft af förbindelsen med Polen. För svenska läsare är därvid särskildt intressant den som bilaga meddelade »Hauptspecification dererjenigen Pretensionen, welche I. K. H. als Churfürst zu Sachssen an die Respublic von Pohlen zu formiren berechtiget sind» (enligt en 1733 i samband med tronskiftet uppgjord beräkning). Där finnes nämligen bl. a. ett öfverslag af de belopp, som Karl XII under sin invasion i Saxen utkräfde till de svenska truppernas underhåll och rekrytering, slutande på den väldiga summan af omkr. 35 millioner Reichsthaler.

(*C. H. H.*)

— Den senaste tiden har skänkt en mängd viktiga arbeten inom den nyaste tidens historia. Henry Houssaye har utsändt tredje och sista delen af sitt bekanta arbete *1815*, omfattande *La seconde abdication. La terreur blanche* (Paris 1905). Alfred Sterns stora verk *Geschichte Europas seit den Verträgen von 1815 bis zum Frankfurter Frieden von 1871* — som bekant den grundligaste, om också ej den lättlästaste i litteraturen förekommande öfversikt öfver 1800-talets historia — har nu hunnit till sitt fjärde band.

[1] Jfr en af förf. mot några i bref från undertecknad framställda anmärkningar riktad polemik i samma tidskrifts 2:a häfte för detta år.

som tillika utgör det första bandet af verkets andra afdelning: *Geschichte Europas von 1830 bis 1848* (Berlin 1905). Det nya bandet omfattar åren 1830—35. H. von Zwiedineck-Südenhorst afslutar med ett tredje band sin för *Bibliothek deutscher Geschichte* skrifna öfversikt *Deutsche Geschichte von der Auflösung des alten bis zur Errichtung des neuen Kaiserreiches* (Stuttgart & Berlin 1905). Slutbandet omfattar tiden 1849—71; ett särskildt intresse får det genom den hänsyn, som tagits till den österrikiska historien.

Pierre de la Gorce har fullbordat sitt viktiga, af den franska akademien prisbelönta verk *Histoire du second empire* med den nyss utkomna sjunde delen (Paris 1905), som ger en utmärkt öfverskådlig och opartisk framställning af fransk-tyska kriget och för berättelsen fram till den tredje republikens utropande. En omedelbar fortsättning på föregående arbete bildar en af Richelieus berömde biograf, förre franske utrikesministern Gabriel Hanotaux påbörjad, bredt anlagd öfversikt öfver Frankrikes nyaste historia, *Histoire de la France contemporaine (1871—1900)*, hvaraf hittills tvenne, af kritiken med bifall mottagna delar utkommit (Paris 1903, 1904).

Öfver Österrikes nyaste historia, föga bearbetad men utomordentligt viktig och intressant, föreligger i Louis Eisenmanns *Le Compromis Austro-Hongrois de 1867* (Paris 1904) ett arbete, som trots författarens tysk-fientliga grundåskådning af den tyska kritiken fått vitsordet att vara det utmärktaste arbete öfver Österrikes moderna historia, som hittills sett dagen.

Af det schweiziska edsförbundets utveckling under förra århundradet har en förträfflig teckning påbörjats i Oechslis *Geschichte der Schweiz im 19. Jahrhundert.* Den hittills enda utkomna (första) delen (Leipzig 1905) skildrar Schweiz' öden under det franska protektoratet 1798—1813.

Den berömde tecknaren af Englands historia under förra hälften af 1800-talet, numera sir Spencer Walpole, har påbörjat en fortsättning af sitt äldre arbete under titeln *The History of twenty-five Years*, afsedd att föra skildringen fram till 1881. De hittills utkomna två första banden (London 1904) behandla tidsrummet 1856—1870.

Den för sina förträffliga arbeten inom den Napoleonska tidens historia bekante engelske historikern John Holland Rose har utgifvit en klart och lifligt skrifven, med litteraturhänvisningar försedd öfversikt öfver hufvuddragen af det europeiska statssystemets historia under 1800-talets trenne sista decennier, *The Development of the European Nations 1870—1900* (London 1905). Ehuru den naturligtvis bringar föga nytt och i sina detaljer ej alltid är oklanderlig, erbjuder denna bok dock en god och synnerligen fängslande öfversikt till orientering i ämnet.

Till den historiska litteraturen kan — åtminstone delvis — äfven räknas den nya upplagan af sir Donald Mackenzie Wallaces berömda bok *Russia*, hvars senare del innehåller en framställning af den inre krisen i Ryssland till det rysk-japanska krigets utbrott. Ett intressant bidrag till dagens historia föreligger äfven i den sam-

ling af Times' militärkorrespondents mycket uppmärksammade artiklar om kriget mellan Japan och Ryssland, som under titeln *The War in the far East* i en ståtlig volym på mellan 600 och 700 sidor sett dagen (London 1906). Artiklarna ha underkastats en grundlig omarbetning, och samlingen prydes af porträtt af ledande personligheter å båda sidorna samt af en mängd ypperliga kartor.

— Professor Boëthius' uppsats om J. G. Richert i Historisk Tidskrifts sluthäfte för förra året, som särskildt uppehöll sig vid de politiska idéerna i början af 1800-talet, ger en särskild anledning att fästa uppmärksamheten på ett nyutkommet bidrag till historien om det förflutna århundradets politiska idéer — ett ämne, hvars behandling i litteraturen ej tillnärmelsevis står på höjd med dess betydelse. Det nya arbetet är *Lectures on the Relation between Law and Public Opinion in England during the nineteenth Century* (London, Macmillan 1905, 503 ss., 10 sh. 6 d.), af den engelske juristen professor A. V. Dicey i Oxford, förut känd genom sin numera nästan klassiska »Introduction to the Study of the Law of the Constitution», en ypperlig juridisk inledning till den föga juridiska engelska författningsrätten. Det föreliggande arbetet inskränker sig konsekvent till »law-making opinion», d. v. s. de allmänna idéströmningar, som burit frukt i lagstiftningsarbetet, samt till detta lagstiftningsarbete, sedt ifrån de politiska idéernas synpunkt. Efter några tankerika inledningskapitel om förutsättningarna för och beskaffenheten af sammanhanget mellan allmänna opinionen och lagstiftningen inom och utom England ger boken en redogörelse för de tre hufvudströmningarna i 19:e århundradet. Först kommer därvid den gamla toryismen (fram till 1830), som höll på allt det bestående såsom sådant, afundsjukt skyddade alla den engelska rättens och rättskipningens underbara antikviteter och motsatte sig all ny lagstiftning. En sådan ståndpunkt var alldeles ohållbar inför den af alla tidsförhållanden gynnade, första genomtänkta rätts- och statsåskådningen, individualismen, byggd på principerna »största lycka för största möjliga antal» och »laissez-faire». Medvetet eller omedvetet behärskad af Benthams lika genialiska och praktiskt målmedvetna som bornerade rättsfilosofi ledde denna åskådning under perioden 1825—1870 till en fullständig omskapning af straff-, process- och civilrätt, likaväl som af den politiska och ekonomiska organisationen. Framställningen af denna andra period är obetingadt bokens höjdpunkt, och »Benthamismen» har tydligen mer än de andra åskådningarna författarens hjärta; det korta kapitlet om dess inflytande på den följande perioden är ett litet mästerverk. Den sista perioden, hvars början sättes, något sent, till 1865, och som vi ännu stå midt uppe i, är gifvetvis reaktionen mot liberalismen, af prof. D. i brist på bättre betecknad med det ej alldeles lyckliga namnet »kollektivism»; toryismens betydelse för dess uppkomst framhålles bättre än vanligen sker. Jämte dessa tre hufvudriktningar urskiljer boken emellertid »motströmningar och sidoströmningar», särskildt på det kyrkliga området. Mera

sällan än man skulle befara har förf. fallit offer för frestelsen att lägga något af sina talrika och synnerligen väl valda citat på Prokrustes-bädd.

I det stora hela håller sig boken till engelska åskådningar och engelsk lagstiftning. Särskildt liberalismen är emellertid på en gång så allmänt europeisk och så engelsk, att mycket är att lära af framställningen för alla länder. Däremot skulle en motsvarande framställning för andra länder ha haft att ta långt mera hänsyn än som här behöfts till den historiska skolan och framför allt till nationalliberalismen, en åskådning, lika svår att klassificera som grundläggande för 19:e århundradets politik. Bokens största förtjänst är kanske, att den uppehåller sig vid idéerna endast i den mån och i den form de verkat på den politiska utvecklingen. Detta synes vara den rätta synpunkten för en historiker; kammarspekulationer, om än aldrig så skarpsinniga, och utvecklingen af de rent teoretiska begreppen ha väl knappast sin plats annat än i statsfilosofiens historia.

(*E. Hkr.*)

— Sedan John Morleys monumentala biografi öfver Gladstone i tre digra band såg dagen 1903 — en godtköpsupplaga af detta arbete för tredjedelen af det ursprungliga priset är för närvarande under utgifning — har den engelska häfdateckningen riktats med flera lika viktiga som intressanta biografier. I början af förlidet år utkom en lefnadsteckning öfver den bekante engelske historikern och kyrkopolitikern, slutligen biskopen af London Mandell Creighton, *Life and Letters of Mandell Creighton D. D.*, författad af den aflidnes maka. Creighton är en af de centrala gestalterna i den engelska kyrko- och lärdomshistorien under 1880- och 1890-talen, och den som intresserar sig för den nyaste engelska kyrkopolitiken skall helt visst med både nöje och behållning läsa skildringen af Creightons ställning till den ritualistiska rörelsen. För historikern af särskildt intresse är framställningen af Creighton som redaktör för *The English Historical Review* 1886—1891 och af lord Actons angrepp på hans stora verk *A History of the Papacy during the Period of Reformation* samt den däraf föranledda skriftväxlingen. Ingen torde efter en genomläsning af de meddelade utdragen ur Creightons bref och skrifter jäfva en samtida engelsk biskops omdöme om honom: »Han hade så mycket sundt förnuft, att det närmade sig geni.»

Af ännu större intresse är lord Edmond Fitzmaurices äfvenledes under år 1905 utgifna lefnadsteckning öfver den andre earl Granville, Gladstones vän och vapenbroder från de stora politiska brytningarna på 1870- och 1880-talen. Både på grund af författarens ingående kännedom om den nyare europeiska politiken — Fitzmaurice är för närvarande understatssekreterare för utrikesärenden — och på grund af mängden af i utdrag eller in extenso meddelade memoranda, depescher och privatbref utgör *The Life of Granville George Leveson Gower second Earl Granville* ett syn-

nerligen viktigt bidrag till Europas historia under senare delen af 1800-talet. Ett särskildt intresse knyter sig för svenska läsare till de aktstycken författaren meddelar rörande den schleswig-holsteinska frågan och den skandinaviska krisen 1864. Hufvuddelen af den meddelade korrespondensen utgöres af bref från drottning Viktoria och hennes handsekreterare sir Charles Grey till lord Granville. De gifva nästan alla uttryck åt drottningens antidanska ståndpunkt och kasta ljus öfver hennes kraftiga och segrande motstånd mot Palmerstons och Russells krigiska och danskvänliga politik. I ett par af brefven framskymtar tanken på ett skandinaviskt enhetsrike, lämpligt att bilda en buffertstat mot Ryssland. »Låt Europa enas om», skrifver hon till Granville, »att vid konung Kristians och den svenske konungens död kronprins Fredrik, efter att ha ingått äktenskap med konungens af Sverige dotter, skall ärfva alla de tre nordiska rikena.» Den lösning frågan slutligen genom den Bismarckska politiken fick torde knappast ha varit behagligare för drottningen än för de båda statsmän, hvilkas danskvänliga politik hon bekämpat.

Mest fängslande af alla de politiska biografier, som på sista tiden sett dagen i England — och detta icke minst genom mästerlig disposition och innehållsmättad och på samma gång elegant stil — är Winston Spencer Churchills lefnadsteckning öfver sin fader *Lord Randolph Churchill.* Förf. har också gifvit mycket mer än en skildring af en berömd statsmans lifsgärning; hans bok är i självfva verket den bästa befintliga framställning af toryismen från Beaconsfield till Salisbury. Med oförminskadt intresse följer man den breda skildringen af den unge Churchills kamp såsom konservativ frilans för att föryngra torypartiet, skänka dess program ett positivt innehåll, föra det i kontakt med arbetarmassorna och dymedelst lägga en bredare bas för dess maktställning, af hans verksamhet under 1885—86 års stora inre kris, hvarur han vid 37 års ålder framgick såsom finansminister och underhusets ledare, af hans oväntade utträde ur regeringen, aftagande inflytande och alltmera isolerade ställning, tills han såsom en bruten man afled 1895 vid endast 46 års ålder. Randolph Churchill, torydemokraten, arftagaren till så många af Disraelis politiska idéer, är en af skaparne af det framstegsvänliga konservativa parti, som de senaste 20 åren styrt England, och en skildring af hans lifsgärning har därför i och för sig ett mindre vanligt intresse. Och för den, som närmare vill studera den stora krisen i den engelska politiken 1880—86, är sonens bok en lika angenäm som oumbärlig vägledare.

Historiska betraktelser af Karl IX.

MEDDELADE AF

SAM. CLASON.

En häfdateckning, som ej inskränker sig till att blott skildra händelsernas förlopp, utan äfven söker att klarlägga själfva orsakssammanhanget, måste därvid också komma in på det ofta ganska vanskliga och svåra kapitlet om de ledande personligheternas motiv. Det är icke gifvet, att dessa få sökas i de officiella statsakterna; äfven där äro, särskildt i kristider, orden ofta till för att dölja tankarna och de offentliga framställningarna af föreliggande bevekelsegrunder kanske mera beräknade på det intryck de skola göra på läsare eller åhörare, än på att otvetydigt framlägga, hvad som i realiteten varit afgörande. Fjolårets skandinaviska kris har gett oss nya bevis därpå, om vi eljest förut hade glömt det.

I viss mån kan det sagda understundom äfven gälla enskilda framställningar, där man annars hade rätt att få en mera intim inblick i personligheternas inre. Eller hvem har icke lätt att iakttaga, att en dylik framställning gärna influeras ej blott af afsändarens tankegång, utan äfven af den han förutsätter hos mottagaren? Just de motiv, som kunna antagas särskildt inverka på den senare, framföras så behagligt och understrykas så kraftigt som möjligt, men om de utgöra alla bevekelsegrunderna eller ens de hufvudsakligaste, kan vara ganska ovisst; kanske spela de för afsändaren själf i grund och botten ganska liten roll. Därför får man mången gång afstå från att säga det afgörande ordet rörande de innersta motiven för den ena eller andra

historiskt anmärkningsvärda handlingen eller handlingsserien; och äfven inför rätt betydande historiska personligheter kan man komma att stå med det intrycket, att man egentligen känner dem föga längre än till tänderna.

Det finnes emellertid ännu ett slags källor för en dylik forskning, och det är anteckningar af så privat natur, att vid deras nedskrifvande, åtminstone såvidt man kan döma, varit utesluten hvarje direkt afsikt att öfva inverkan på utomstående i den ena eller andra riktningen. Enskilda bref till de intimast förtrogne höra stundom hit; så ock uppteckningar, tillkomna uteslutande för den skrifvandes egen räkning. Af intetdera slaget brukar visserligen förrådet vara så rikligt, att det räcker till att gifva någon fullt uttömmande bild af antecknarens personlighet, men om än så ej är förhållandet, kan det dock lämna bidrag af värde för bilden.

Det är några dylika anteckningar af Karl IX, som här skola meddelas. De förvaras i den s. k. kungl. autografsamlingen i riksarkivet och utgöra ett egenhändigt manuskript af konungen, innehållande utdrag ur och kommentarier till Laurentius Petris svenska krönika. Någon uppgift om deras affattningstid finnes icke, och så konstant, som Karl IX:s stil är genom decennier — han nästan ritar bokstäfverna — har man i densamma icke tillräcklig stödjepunkt för att närmare bestämma deras ålder. En undersökning jag sökt göra med ledning af pappersarkens vattenstämplar har ej heller ledt till fullt definitivt resultat, om än åtskilligt talar för 1580-talets midt;[1] jag vågar således ej med bestämdhet afgöra, om manuskriptet tillhör tiden före eller efter 1590-talets kris, ehuru jag anser det förra sannolikast.

Laurentius Petris svenska krönika är, som bekant, en närmast på kung Göstas befallning tillkommen bearbetning

[1] Samtliga pappersarken, sju till antalet, förete egendomligt nog olika vattenstämplar. Af dem har jag uti den i riksarkivet förvarade, af framlidne öfverkammarherren grefve Adam Lewenhaupt upprättade högst betydande vattenstämpelsförteckningen återfunnit två under respektive åren 1583 och 1587 samt ytterligare tre på koncept från hertigens kansli för resp. 1582 (två) och 1584, och skulle således ej tveka i dateringen, om ej en stämpel af mig påträffats först på ett koncept af år 1602. Det sistnämnda kan dock vara en tillfällighet och pappersorten långt tidigare varit i bruk.

af brodern Olaus Petris bekanta krönika, hvilken på grund af sin kritiska och politiska självständighet råkade ut för konungens misshag, och hvaraf under hans regering endast i smyg afskrifter kunde spridas. Fullbordad 1559, är Laurentii bearbetning emellertid i åtskilligt en försämring af broderns arbete, bland annat genom att från Saxo och andra håll hafva kritiklöst återupptagit allehanda fabler till Sveriges fornhistoria, med hvilka denna först utsmyckats i 1450-talets prosaiska krönika, men hvilka Olaus till en del uteslutit. Den börjar sålunda den svenska konungalängden med en Erik den förste, som angifves hafva varit samtida med Abrahams farfar,[1] och låter sedermera Olof Skötkonung inträda först såsom den 66:e konungen i den långa raden.[2] Det är denna krönika, som Karl IX excerperat och, hvad som är vida intressantare, jämväl kommenterat på ett sätt, som synes mig motivera kommentariernas offentliggörande. Några anmärkningar rörande desamma bifogar jag efter deras text.[3]

* * *

[1] Hos Johannes Magnus är Noaks sonson Magog Sveriges förste konung och nu nämnde Erik dennes sonson. Laurentius Petri låter denna inledning gälla hvad den kan.

[2] Genom numreringsfel n:r 65 i den tryckta upplagan af krönikan (Scriptores Rerum Suecicarum, II: 2, 53).

[3] I den dedikation, hvarmed Erik Jöransson Tegel 1622 tillägnar Gustaf II Adolf sin då utgifna Gustaf I:s historia, meddelar han som bekant, att Karl IX både uppmanat honom till författandet och därunder öfversett och rättat hans arbete. Såsom ytterligare bevis på dennes historiska intresse framhåller han därjämte, att Karl »hade alltid lust till att rannsaka och veta sitt fäderneslands så nya som gamla historier, antikviteter och monumenter, och själf gjorde ett extrakt utaf våra svenska krönikor om alla Sveriges inrikes konungar och hos somlige satte sin mening och judicium om dem, eftersom samma extrakt utvisar med H. K. M:ts egen kungliga hand skrifvet». Sedermera har Stiernman i Bibliotheca Suiogothica II, sid. 1 infört en synbarligen på Tegel byggd notis om saken, hvarpå i sin tur Warmholtz i femte delen af Bibliotheca Historica Sueogothica, n:o 2506 upprepat ungefär samma notis. Uppgiften att Karl IX gjorde dylika krönike-»utdrag» har därefter ingått äfven annorstädes i litteraturen (t. ex. Schück, Svensk literaturhistoria I, s. 419), men förmodligen har man trott anteckningarna, såsom ock deras första del låter förmoda, väsentligen blott bestå i utdrag, eftersom de ej synas ha beaktats såsom bidrag till Karl IX:s egen karakteristik.

Hurre månge konungger, såm haffue varet i Suerge efter mesters Larsses mening, såm var erkebiskopp i Upsale.[1]

1. Erick.
2. Goderich.
3. Philimer.
4. Nordian.
5. Hernitt, kåmmen af Rysland.
6.[2] Humbla.
7. Totill.
8. Sigtrudh, bleff slagen i en slacht aff de danske.
9. Suibdager, var konung i Suerge, Dannemarck och Norge.
10. Aszmundh, bleff slagen aff danskes konung.
11. Uffver, bleff slagen aff danskes konung.
12. Hunding, drenghtte sigh sielff i et meiödekar.
13. Regner, bleff gammell och sott do.
14. Hotbroth, bleff slagen aff de danske till siös heller förgiks till siös, är ouist. Mester Lars mener, at tet förste hatt, såsåm kåmmet är mellen suenske och danske, skall först vare upkåmmet i tenne konung[s] tidh för en synnerligh lagh skull, såsåm konungen i Dannemarck skulle haffue giortt di suenske till spått, såsåm hans krönike förmeller.
15. Attisl. Mester Lars mener tenne haffue satt de danske till spått en hundt till konung, benemd Rakka.
16. Hother, bleff slagen aff rysserne; var konung både öfuer Suerge och Dannemarck.
17. Roderich, var ock konung öffuer Suerge och Dannemarck och miste doch Dannemarck, för än han döde, och döde i Suerge efter lång regering.
18.[3] Attil, bleff förrädeligen dräpen aff tuå da[n]ske, såm han en tidh spacerede och aff deres onde upsåt intet viste.
19. Alrich, bleff slagen i en kamp, såm han höltt emot sine fiender, och var icke konung mere än öffuer Suerge, Götte lan[d] hade han icke, utaff huilkett striden förårsakede sigh. Skall efter mester Larses mening haffue regeret i cheser Augusti tidh.
20. Gosteblindh, öffuervan Alrich och bleff konnung öffuer Suerge och Göteland.
21. Erick ten vise, regered lenge och bleff dödh vidh ten tidh Christus let sigh föde.

[1] Vid aftrycket hafva interpunktion och i någon mån stafning moderniserats.

[2] Här har Karl öfverhoppat en af mäster Lars konungar, Humulff, hvilket rubbat ordningstalen för de följande.

[3] I kanten står i jämnhöjd med 18, 19 och 20 utan insigneringstecken: »Johannes Gotus geffuer tillkenne, såsåm mester Lars giffuer tillkenne, åm några konunger, såm skulle haffue varit i Suerge, nemlige Botvild, Karll, Grim, Tordh, Gotar, Adulff, Algot, Erick, Lindorm, *är doch ouist.*» De kursiverade orden äro öfverstrukna i originalet.

22. Haldan, dräpen och förrådd aff sine egne, de suenske.
23.[1] Siuardh, vartt slagen i en slaght mott de danske.
24. Erichk, vart slagen aff de danske till siös.
25. Haldan, kåmmen aff Dannemarck, en veldigh krigesman, regerede efter långht krigh i Suerge medh fridh och sott do.
26. Ungvin, en from och rätvis konung, vart dräppen aff sin egen undersåtte, benemd Ravald, såm efter honom konung vartt.
27. Ragvald, vart slagen aff konung Ungvins sån, såm var konung i Dannemarck och hett Sivaldh.
28. Amundh, finnes intett synnerligh åm hånåm, men skall haffue hafftt 4 söner, veldige krigesmän.
29. Håkån, konung Amundhs sån, bleff dödh aff ålder.
30. Inge, en fridsam konung, funderede först konnungge-sättet i Upsale.
31. March, en from konung och förlichtes väll medh sin broder, såsåm han medh honom igän, däraff di och der[es] slecht tilvexte och föröchtes.
32. Frode, March[s] broder, regerede leng[e], fridsamligen och väll, höltt öfuer lagh och rätt, oanset att han en hedning var.
33. Urbar, finnes intett synnerliget åm hånåm i kröneken.
34. Östen, haffuer fört mechtight krigh mot de nårske och på sisten tv[u]ngget dem till att tage en hundt till konung och göre honom kungelige äre och reuerens.
35.[2] Siolm, vart drenght aff sine egne tienere i et miöde-kar.
36. Sverker, haffuer varet en mechtigh, starck man, män han haffuer icke lenge regeret.
37. Valandh, haffuer fört krigh i Skåne och till siös emott siöröuere, såm giorde skade i Östersiön; bleff dödh i sömnen, så att han kuafdes ihiell.
38. Visbur, bleff mörd aff sine egne söner.
39. Domalder, bleff brend aff sine egne undersåter, och i hans regemenstidh haffuer varet en mechtigh stor hunger.
40. Domar, haffuer väll och fridsamlige regeret.
41.[3] Digner, finnes intet synnerlig åm i kröniken.
42. Dager, förde krigh emot de danske och vart ock i Dannemarck aff de danske slagen.
43. Alrich, vart slagen ihiell aff sin broder Erick medh et behetzl(!); skall icke lenge haffue regeret och haffuer fört krigh mot rysserne.

[1] I jämnhöjd med 21—23 står i kanten utan insigneringstecken: »24. Karll skall haffue varett konung i Götelandet och icke i Suerge.» Anteckningen hör, enligt krönikan, till tiden närmast efter Sivard.

[2] För Siolm och de fem följande konungarna har Karl i kanten dessutom satt särskild numrering (1—6), hvilken tydligen föranledts af en af Laurentius Petri anförd, men ogillad mening, att dessa konungar blott skulle regerat öfver Götaland.

[3] Här har Karl åter öfverhoppat en konung, Attil, n:r 42 hos mäster Lars; för Digner och följande konungar finnes i marginalen en särskild numrering (1—13).

44. Ingemar, vart henghd aff sin egen drånuing i gulkedie på en hålme, såm då kalledes Agnefet, där nu Stockhålm slåt och stadh ligger; haffuer fört grigh [ɔ: krigh] mot de danske.
45. Ingelder, haffuer fört stort krigh mot kungen i Dannemarck och tuongget honom till att giffue sigh sin syster, endoch hon icke mycket dogde, utan var en lösachtigh menniske, och vart på endalychten dräpen aff sin egen broder.
46. Järunder, haffuer fört mechtigh krigh mot konung Haraldz aff Dannemarck och fördreff honom och togh Dannemarck in, men seden bleff han säker och sände sit suenske krigesfâlck från sigh och vart så seden aff de danske öffuerfallen, fången och seden aff dem uphenghd vidh et sund i Jutlan[d], benemd Ottesund vidh Limfiord.
47. Håkån Ring, haffuer fört krigh emot de danske och vunnet dem en stor slaght aff, uti huilke sl[a]ghtt konung Harald aff Dannemarck sielff kåm åm halsen. Och haffuer slaget stått på Bravalle hedh i Verendh, och haffuer bleuet slaget aff den danske adelen vedh 30,000, föruten ten gemene man, såm ingen reckne kunne, och aff konung Håkåns fålck 12,000. Seden efter lång regering är konnung Håkån bleuen dödh och begrauen i Upsale.
48. Egil, hade stort upror aff sine egne undersåter och synnerligh aff en, såm het Tönne, ten han på sistene öffuervan, endoch han honom för[r] mycken skade giort hade, och vart förnemde konung Egill ihiellstånget aff en tiyrr.
49. Gothar, haffuer fört vellicht krigh mot de danske och ihiellslog i en slaght konunggen i Dannemarck, togh hans syster medh våld och förde hänne til Suerge, efter at hon honom låffuet var aff hännes fader; tuingede Skåne och Halland under Suerge och vart på sisteue iemmerligen mörd aff sin egen broder, såm het Faste.
50. Adils, störste(!) aff hesten, når han skull göre sin affgudhinne Diana åffer och bleff dödh.
51. Östen, vart aff sine undersåtter upbrändd samtt några hans förnemste håffålck i Östergötland.
52. Ingemar, såm ock kalles Knut, haffuer fört krigh mot de danske och är aff dem ihielslagen på en öö, såm ligger i Beltt och kalles Ösysl heller Longöö.
52.[1] Brentemuder, vart ihielslagen i Nerike på en hedh, såm kalles Högahedh heller Himmels-hedh, aff sin broder Sivart.
53. Sivard, haffuer fört krigh mott de nårske och tuongget Nårge under Suerge, men han haffuer varrett en mechtigh tiran och kuinne-skennere, vart och i Nårge i en slacht genom kuinners tilhielp ihielslagen.

[1] Felaktig dubbelnumrering! I kanten börjar en särskild numrering för denne konung och följande (n:r 1—2), tydligen beroende på mäster Lars anmärkning om 20 konungar, som Johannes Magnus inskjutit mellan Ingemar och Brentemuder.

54. Heroth, haffuer regeret; finnes intet synnerligen åm honom, häller hurre han är dödh bleffuen; haffuer latett en dåtter efter sigh, såm seden fick konnunggen aff Dannemarck, medh hui[l]ken han åtte sig söner.
55. Karll, vart slagen ihiell i slaght, såm han giorde emot de danske.
56. Biörn, haffuer varet ten förste konung i Suerge, såm haffuer anammet christne tro, och länge och väl regeret och seden dödh och begrauen i sin h[u]vet stad, Biörköö. Ten förste, såm haffuer prediget christne tro i Suerge, haffuer varet Anszgarius, och förste kirker haffues byght i Linköpingh.
57. Ingeldh, brände sigh sielff up, når han fick se sine fiender, och kunne dem icke motstå; och var hans fiende en konnunggens sån aff Dannemarck, såm het Ivar Vidferel och kåm aff Engeland dragendes; tenne konung Ingeldh var icke christen.
58. Oluff, haffuer fört krigh mot Engeland, Dannemarck och Nårge och haffuer nederlaght konunggen i Engeland i en slaght, såm han med honom höllt; haffuer regeret lenge seden medh fridh och döde; åm hans begrafning heller endelycht finnes intet, haffuer icke heller varet christen.
59. Inge, haffuer i al sin regemenstidh hafftt goden fridh och sielff varet tertill benägen och på sistene effter godh regering dödh bleuen; haffuer icke häller varet christen.
60. Erick Vedderhatt, finnes intet synnerligh åm i kröniken, haffuer icke heller varet christen och haffuer bekommet tett vedernamnet, fördenskull att huart han höltt sin hatt, däden kåm väddret.
61. Erick Segersäll, haffuer varet en mechtigh krigesman; haffuer tv[u]nget di finner och ester under Suerge och öfuervan konnunggen i Dannemarck och behöltt både Dannemarck och disse andre land altt intill sin dödh; var icke heller christen.
62. Erick Årsäll, ten ock kalles Stenkkell, haffver åter på nyt annamet christne tro och kallet några lärde män från Brämen, benemde Adelvard och Stephan, huilke haffue varet braghte åm halsen samt medh konnunggen vedh Upsale.
63. Oluff skotkonunggen, haffuer varet en from och gudhfruchtigh konnunggen; haffuer regeret både öfuer Suerge och Nårge, teslikes hulpet at förvidge ten christne tro och haffuer latet kalle Sangte Sifrid ifrån Engeland till att predike Gu[d]s ord; haffuer fört krigh mot Sangte Oloff i Nårge, ten han seden Nårge efterlot och updrogh, och gaff honom sin dåtter; skall vare begraffuen i Linköpingh.
64. Amund Gamle heller Kållebrännere, finnes i kröniken, att han lenge i Suerge regerett haffuer och förtenskull fåt tet vedernamnet Gamle; Kålebrännere-namnett haffuer han fåt förtenskull, att huem sigh förbrött emott lagen, skulle efter brättett mätes aff hans hus och upbrännes. Något krigh haffuer han fört mott kungen i Dannemarck för sin suågers skull, kungen

i Norge, och seden efter lång regering bleff han dödh medh fridh i Suerge.

65. Amund Slemme: huarförre han tett namnett fått haffver, förmelles i kröniken intett vist åm; han haffuer fört krigh emot konung Knutt i Dannemarck och är bleuen slagen i Skåne vedh en bro, såm kalles Stångapelle.

66. Håkon Röde, skall haffue varet född i Vestergötteland i en by, såm kalles Liom heller Lewin; ter skall han, seden han 13 år regeret hade, dödh och begraven vorden.

67. Stengel, såm kalles ten yngre, skall haffue sigh myket vinlacht at utbrede Gu[d]s ord; haffuer varet en mechtigh godh skytte och regeret medh fridh mest sit regemente. På sistene skall han varret kåmmen i trätte medh kungen i Dannemarck för Halland och Skåne skull och vonnet honom tre slachtingger utaff och är seden bleuen dödh i Vestergötteland, utaff huilke vesgöter han mycket haffuer [varet] affhållet.

68. Inge, haffuer varet en from och dygdesam konung; haffver hållet öfuer lagh och rät, och när såm rätten haffuer varit såm höghst, haffuer vist skicke sigh til nåde och mildhet. Haffuer fört krigh mott de danske åm Skåne och vonnet tett under Suerge och behöltt tett i trij år och bleff seden förrädeligen mörd i sin egen seng åm natten, såm han lågh. Seden är hans lick fört til Vernum i Valle härrede i Vestergötteland och ter begrafuen.

69. Halsten, haffuer varett konung Inges broder; haffuer vell och fridsamligen regeret all sin regemenstidh, och når han åm sider dödh bleff, haffuer menige Suerges undesåtter sorght honom, såm de hade mist deres kötzlig egne föreldrer.

70. Philippus, regerede i Suerge efter lagh och rätt och hade godh fridh all sin regemenstidh. Uti hans tidh gifte konung Knut i Dannemarck, ten te kalle S. Knutt, sin dåtter hitt i Suerge och gaff hänne en, såm het här Fålke, utaff huilken te Fålckunger kåmne äre.

71. Inge ten yngre, haffuer varet en from och dygdesam konung; haffuer hållet öffuer lagh och rätt, men han haffuer nuttet tett aff sine egne undersåtter litett till gode. Haffuer icke häller fått länger regere, för än han bleff aff några hans ovänner och förräder förgefven i Vrete klåster i Östergötteland[d].

72. Ragvaldh, medh tett vedernamnet Knaphöffde, vart slagen ihiell aff sine egne undersåtter i Vestergötteland vidh Karleby; han haffuer varet en högfärdig man och till vuxst reseligh.

73. Suerker Gamle, haffuer länge regeret och på sistene vart förrädeligen åm en julleåtte aff sin egen stalsuen dräpen emellen Ålebeck och Tålffstadh och vart begraffuen i Alvastra klåster, tett han samt Vernum i Vestergöttelandh funderet hade. Uti tenne konung Suerkels tidh kåm ten förste legat från påven hitt till Suerge.

74.[1] Erick Jadvardzsson, såm kalles S. Erick, haffuer varet en from och dygdesam konung, varet benägen till enighet, hulpet gärne te fatige och de hans hielpp haffue behöfftt; haffuer förbätrett Suerges lagh, teslikes tv[u]nget finnerne under Suerge och kåm dem till att anamme christen tro, endoch, Gudh bätre, att de ännu väll mere rättelse behöffde. Han haffuer ock mycket hulpet till Upsale domkyrkes bygning, och när han 10 år regeret hade, vartt han fången och seden hal[s]huggen aff en, såm kåm från Dannemarck, benemd Henrick Scateler, och seden fört till gamle Upsale och ter begrafuen.

75. Karll, haffuer varett en from konung, benägen till fridh, haffuer funderet Julete och Vrete kloster och varet ten förste konung i Suerge, såm haffuer begått hos påven i Rom, at i Suerge skulle vare erkebiskåps-dömme, och funderet teth i Upsale. Uti hans regemenstidh haffuer varet ten förste härtigh, såm man finner nemdh i kröniken, skall haffue hett härtigh Ulff och skreuet sigh Suerges hertigh, han haffuer och hulpet til tette verkett, att i Suerge skulle vare erkebiskops-dömme. Förste erkebiskop, såm haffuer varet i Suerge, haffuer het Staffan; haffuer varet en enggilsk och förat varet munk i Alvaster och, när han dödh bleff, i Alvaster begrafuen; vart ter till kallet, ner konnung Carll hade regeret 3 år.[2] Tenne konung Karll vart seden på Visingsöö oförvarendes öfuerfallen aff S. Ericks sån, såm hett Knutt, ten efter honom konung vart, iemmerligh och förrädeligen dräpen och seden begrauen i sin faders, konungh Suerkers graff i Aluaster, tett han funderet hade.

76.[3] Knut, Sangte Ericks sån, haffuer hafft stor oro innenlan[d]s för ten konung Karll skyll, såm han dräpet hade. Uti hans tidh haffue esterne fallet in i Mäler och slaget ten andre erkebiskåp ihiell, såm i Suerge varet hade och het Jöns och bleff ihiel slagen vidh Stäkett. Haffuer varet ten andre konung, såm haffuer förbätret lagen och synnerligen Ösgöte lagen, och seden han 23 år regeret hade, bleff han dödh i Vestergotland i en by, såm heter Errosbert, och vart begrafuen i Vernum i Valle härede. Ten 3 erkebiskåpp vart tillsatt i tenne konung Knuts tidh och haffuer hett Peder.

77. Suerker, haffuer varet en stor tiran och braght åm halsen tenne nest förre nemde konung Knuts barn på en när, ten seden efter honom konung vart, benemd Erick. Vart slagen aff sine fiender på Gestilreen och seden begrafuen i Alvaster. I hans tidh haffver han giffuet presterskappet ten frihet, at de skulle ingen suare till rätte, uten för theres biskåpp.

[1] I kanten står utan insigneringstecken: »Ten förste konung, såm haffver öffuersett lagen och förbetrett.»

[2] Denna mening tillskrifven senare.

[3] I kanten står utan insigneringstecken: »Ten andre konung, såm haffuer förbätrett lagen.»

78. Erick, haffuer varret en from konung, och haffuer uti hans tidh ståt väll till i landett både medh fruchtsam år och annet gått. Haffver regeret i 7 år och seden döde på Visingsö och begraffuen i Vernum i Valle härede.

79.[1] Jahan Unge, såm ellis kalles ten milde, haffuer varet from och godh, efter såm ock namnet med gifuer; haffuer icke lenger regeret än 3 år och seden döde på Visingsöö och begrafuen i Aluaster. I hans tidh haffuer varet ten andre hertigh i Suerge, såm man i króniken finner, och haffuer het hertigh Karll; är blefuen i hielslagen samt medh bispen i Linköping, såm ock hett Karll, och skall haffue skett i Rotalom heller Rekalom. Vidh samme tidh skall ock ten tridie hertigh haffue varett i Suerge, såm haffuer hett hertigh Hans, och bleff seden aff esterne ihielslagen på Åkeröön förste natt, såm han hem kåm, når han hade strit mott rysar och ingermän i nie år.

80. Erick Ericksån Läsbe, haffuer varet en from och godh konung, väll och länge regeret; haffuer varett läsp och haltt, därförre haffue månge hånom förachtet och satt sigh up emot honom. Han haffuer varet en gång fördriffuen utaff riket utaff de Fålkungger; doch på sistene dem öfuerv[u]nnet. Haffuer först v[u]nnet Tauesteland under Suerge och tv[u]ngget dem till att anamme christne tro; haffuer latett byght Tavestehus igenom en såm hett Birge Jerl. Hans regement haffuer varet 28 år; huar han begraffuen är, finnes intet. I hans regemens tidh håller straxs terefter bleff presterskappet förbudet aff påuen echteskappet.

Tredie gånggen lagen är öfuersett är skett i Börie Jerlls tidh. Deslikes är först upkåmmet i Suerge i Birge Jerls tidh, att systeren skall så väll erue fast iorde-go[d]s såm broderen. Uti Börie Jerlls tidh är Stockhålm funderet och upbyght. Han haffuer varet rikesens förståndere i 15 år och är begrafuen i Alffvastra klåster anno 1266.

81. Voldemar, haffuer varet en lätfärdigh konung; haffuer latet sigh regere aff sin drånning, såm honom till mycket ondt rått haffuer. Han haffuer bedrefuet en stor blodhskam på sin drånnings syster och råt hänne barn, däraff han aff rikesens ständer myket är bleffuen förachtet. På sistene är han bleffuen fången aff sin egen broder Magnus, ten han tilförrende samt hans dronning förachtet hade, och från regementet affsatt, och till hans underhåll honom gifuet Vestergötteland samt något mer, män tett är icke bleffuet länge vidh ten förlickning, uten seden mycken oro kåmmen i riket, och han seden annen gången fången satt på Nyköping, doch medh et försteliget underhåld försörght. I förnemde konung Voldemars tidh är erkebiskopssätett flytt till Österaars, tet nu kalles nya Upsale, uti erkebiskops Folkes tidh, såm var en

[1] I kanten utan insigneringstecken: »Erkebisper — — — (några oläsliga siffror) 17, 18, 19 en stor skalck, 20, 21, 22, 23 till erkebisp Göstaff.»

myndigh ridderes sån och Byrge Jerls närskylle frende. Teslikes i hans tidh vartt laget tålff can[i]ckar, ter för icke vore mere än fyre i Upsale stift. Uti like måtte vorde i hans tidh S. Ericks ben upgrafne i gamle Upsale, ter han först begrafuen var, och fört till nya Upsale, såm i iorden 100 [år] leget hade; och är tuiffuelsmåll, åm samme ben kunne haffue varet S. Ericks för så långh tidh skull häller någen annens; och haffue så snartt tagett anners ben såm S. Ericks ben, såm i Collen åm de helige 3 konungge, där de påveske mykett aperi och fastelagen-spell medh drifue, ath [ɔ: det] medh disse ben för här i Suerge ock skett är, Gudh här efter ås och våre efterkåmmende tär från beuare.

82.[1] Magnus, såm kalles Ladulås, haffuer varet en stadigh man; haffuer hållett öffuer lagh och rätt; haffuer fört stortt pråll, varett i venskapp medh månge tyske förster, han haffuer hafft månge tyske grefuer i sin besoldning; haffuer ock förbätret lagen och hållet sträng age. Han haffuer fört krigh emot kungen i Dannemarck, upbräntt Hallen och Skåne och på sistene vordett medh kungen i Dannemarck förlicht och latet sin sån Byrge tage och trolåue hans dåtter, når de än då både unge vore. År bleffuen dödh medh fredh på Visingsö anno 1290 och seden aff bönder buren till Ståckhålm och i gråmunke-klöster begraffuen, tett han sielff stiftet hade samt månge andre flere, såm är S. Clara, där han gaff sin dåtter in, såm hett Rikissa; item stightett gråmunke-clöster i Arboga och Linköpingh.

Uti Törgels Knutsåns regering, meden han stodh rikett förre, huilkett han troligen giorde och vartt doch ille löntt, vans Kexshålm från rysserne, huilkett skedde anno 1293, endoch de suenske tett för inbyrdes oenighett skylle icke länge behölle. Uti hans regering,[2] såm varede i 8 år, bleffue månge förnemde män döde här i rikett; Motale å haffuer ock stått stille nedre vidh Nårköping samtt månge andre flere eluer här i rikett. Förnemde härr Törgel synes haffuet varet stor orsack, att ten oenighett seden upkåm emellenn kung Byrge och hans bröder.

83.[3] Birge, haffuer varet en stor tiran. Haffuer först för sine egne mistanckker skyll och kanske igenom onde menniskers lögn och dightt taget en otilbörligh förskrifning aff sine bröder och satt dem sådanne velkår förre, tett man medh rätte icke skulle göre bonde-barn, än seden konungge-barn, de såm ock

[1] I kanten står vid denna konung utan insigneringstecken: »Fierde gången såm lagen är öfuersett och förbätrett.»

[2] I kanten står utan insigneringstecken: »Konung Birge samtt hans drätning är vorden kröntt i Södderköping anno 1302, nio år emellen tett hans bröllop stodh och tett han vartt krönter.»

[3] I kanten står utan insigneringstecken: »Femte gången lagen är öfuersett.»

intett hade giortt hånåm emott; och seden icke latett bliffue tär vidh, utan straxs tärefter fördrifuett tem aff landett och neplige villet hålle sin leide, såm han tem giffuett hade, intill tes sollen gick nedh, uten tem straxs förvist like såsåm ogärningsmän. Seden haffuer han latett hugge huvedett aff sin tro man, härr Tyrgels Knutsån, ten honom för fosterfader varet hade från ten tidh hans fader föll honom ifrån och intill tes han i sin kunggelige regering trädde, och hans och rikesens bäste troligen förrestått hade. Förnemde konung Birge haffuer icke häller latett bliffuet härvidh, uten seden begått ett iemmerligett mord på sine egne kötslige bröder emott breff, lyffte, eder och tilsägilser och dem, seden han dem till Nyköping till gest budett hade, åm nattetidh fånge, iemmerligen trachtere och slå och seden i iern både till händer och fötter spänne, i tårnett nederkaste och där latidh dem iemmerligh i hiel svelte. Män förnemde konung Birge haffuer medh tätte gräselige mordet mentt att förrekåmme sin olycke, endoch han först förde sigh däruti och samkkede icke alenest Gu[d]s vrede öffuer sigh, uten öfuer sin sån, dän oskylligh faderrens mishandell ungälle måtte. Och är konung Birge först fördriffuen, aff rikett till Gåttland och seden föriagett till Dannemarck, där han i elände är bleffuen dödh och begraffuen i Ringsta klöster.

84. Magnus Ericksån, såm ock kalles Smeck, gifs skull, att han haffuer varet en lätferdigh man och benägen till skörachtighet. Haffuer ingen lycke hafftt huarken mott utlänske häller inlänske fiender, huilke hans största fiender haffue varett, de inlänske, de honom i månge måtte haffue varett imott; haffue valtt och taget både hans söner til konung, meden han lefde, för huadh orsack skyll gifs icke rättelige till känne. Man gifuer honom skull, att han samtt hans dråtning skulle haffuet förgeuet deres elste sån, såm Erick hett, ten te suenske först toge till konung, meden faderen lefde, män efter tett är sielue naturen emott och inge umstender gifs tilkänne, hurre tett skulle tillgånget vare, kan ske är hånåm sådant och annett mere påluget vårdet. Man säger och, att han skulle haffuet tett väll kunnet förhindre, att kungen i Dannemarck icke skulle haffue intaget Hallen och Skåne, såsåm för en ståtligh summe penningge var köptt euerdeligh under Suerges krone, nemligh till 70,000 lödige marck silff. Män efter de suenskes ostadighet haffuer varet så stor, att kungen icke haffuer vist, huem han skulle vände baken till, kan ske att undersåternes skyll haffuer varett så stor såm konunggens. Förnemde konung Magnus haffuer seden egenom rikesens rådhs tilskynden vården fången aff ten andre hans egen kötzlige sån i kyrken i Kalmar, män seden åter, når hans sån sigh bätre betänckte, att tett var icke troget barne-stycke att tage sin egen fader fången, lös gifuen och åter till regementett satt. Seden är han föriaget

aff riket och i hans stadh tagen till konung Albrecht aff Mckelborg, och når han sådant icke lide ville, rustede han sigh samt sin sån Håkån, såm då var konung i Norge, och kåm till slaxs medh konung Albrechts fålck emellom Tillingge och Östensbro. Der bleff då konung Magnus fången och hans sån konung Håkon illa sår, och fördes seden konung Magnus till Ståckhålm, tär han seden satt fången 7 år, och seden vart förlåsset aff sin sån, konunggen aff Nårge. Och gaffs för hans förlåsning 12,000 lödimarck silff colnisk vickt, för huilken summe ginge i lyfte sextio ridare och ridersmäns män utaff ten nårske adelen, såm nu finnes icke i hele Nårge; så haffue de danske spelet medh dem och dett där medh v[u]nnet, att de under fremmende herskapp kåmne äre; händer, tett andre ock danskes regemente åstunde, då varde de likeså förökes, såsåm ten nårske adelen sket är och här i Suerge en gång haffuer genom konung Krister varet begyntt. När nu konung Magnus hade måst updrage konung Albrecht regementett, drogh han till sin sån i Närge och drunknede tär i en fioll, såm kalles Bolmfiol vidh Liunghålmmen, när han hade regeret medh stor oro och et ynkelige regemente i 50 år.

85. Albrecht, en härtigh aff Mekelborg, konung Magnus systersån, gifs skull, att han haffuer mykett besueret rikett medh olaglige skatter, haffuer giort reser till Mekelborg och dermedh fört riket i stor bekåstnett. Honom gifs skyll, att han skall ock haffue varet de fremmende, sine egne lansmän, mere beuågen än de suenske; skall haffue hulpett dem till förnemde giftermåll. Kanske, åm så skett är, att han haffuer lärt känne de suenskes art, till huilke han sigh icke mycket hade att förlate, altenstund deres vane hade varett icke länge behålle en härre, uten begärede och åstundede förnying på deres öfuerhett, doch icke altidh förbättring, såsåm både för tenne konung Albrecht och seden skett är. Honom gifs och skyll, att han haffuer taget tredigen aff altt adels och kyrkego[d]s, såm haffver varet i Suerge. Förnemde konung Albrecht[s] regemens tidh haffuer varet i Suerge 25 år med stor oro och inbyrdes otrohet; haffuer fört krigh emott dråtning Margareta i Dannemarck, och är aff hänne igenom te suenskes tilhielp — huilke hans argeste fiender vore och kåmme tenne konung Albrecht och deres egen olycke til väge, såm man här efter får höre — fången i Vestergötteland på Falen samt hans sån och andre förnemde tyske härrer. Kan ske, att konung Albrecht ten slacht miste och tertill medh vart en fången härre, haffuer varet ten orsack, att de suenske, en stor hopp, haffue hållett mere medh dråtning Margerete och de danske, än medh deres rätte härre och konung, huilket är noch uppenbartt, altenstund de suenske ginge till och låffuede dråtning Margarete, en part, hulskapp och troskapp, när de ennu vore i konung Albrechts edh och

honom tillförrende ten edh, de honom låfuet hade, icke retsligen upsaght hade.

Förnemde konung Albrecht haffuer sitett fången i Dannemarck 7 år och seden är gifuen lös medh vilkår, nemlige att han anten skulle giffue för sin ransuning 60,000 lödigh marck sölff häller uplate dråtning Margareta Ståckhålm slått och stadh, huilket konung Albrechts fålck än då inne hade, häller ställe sigh samt sin sån och flere tyske härrer, såm medh hånåm fångne vorde, i dråtnings Margaretes våld. Seden drogh konung Albrecht till Mekelborg och var tär i 3 år; i medell tidh bleff hans sån dödh, härtigh Erick, på Gåtland. Seden tett skett var, up drogh han dråtning Margareta Ståckhålm och giorde så sin förplichtelse lös, efter han till Suerge igän icke mykett längtede för teres ostadighet skyll, och är seden bleuen dödh i Mekelborg och begrafuen i Gådebusk. Hele konung Albrechts regemenstidh, dän där haffuer varet oroligen och de suenske mykett till skade, huilkett de sielue mäst haffue vållet, mädh tätt han satt fången och åter kåm till Mekelbårg och anuarde Ståckhålm från sigh, haffuer varet 35 år.

Dråtning Margaretes regemente haffuer icke mykett båtet de suenske, och gifs hänne i månge måtte skyll, män synnerligh at hon haffuer varet de danske mere benägen än de suenske, huilket de suenske tilförrende väll hade mått vist, huar de ellis hade velet se sigh tilbake. Hänne giffs ock skyll åm månge olaglige skatter, såsåm hon haffuer pålaght, och annett mer. Män efter de suenske åstunde dråtning Margaretes och de danskes regemente, för huilket de sigh doch frychtede, såsåm istorien medh gifuer, skedde dem icke stor orätt för deres ostadighet skyll, och sker så efter Gu[d]s tillatels et land häller en natcion ten olycke hon sielff begärer och måste sielff vare orsack til sin egen olycke. Förnemde dråtning Margareta är bleffuen dödh i sitt skepp vidh Flensborg, når hon 60 år gammull var, och haffuer mäst fört regementet i Suerge 18 år, ändoch konung Erick aff Pomeren var utvald till konung och regerede i medell tidh medh dråtning Margareta.

86. Erick, en härtigh aff Pomeren, gifs skyll, att han mere haffuer hållet medh danske och tyske än medh de suenske, såsåm honom haffuer varritt lärt aff dråtning Margareta. Honom gifs och skyll, att han myckett haffuer betunget Suerge igenom tett krigh, såm han haffuer fört emott de hålster och siöste[de]rne, och synnerligh är sådan besuering gångett öffuer adelen i Suerge. Honom är stortt upror viderfaret aff en, såm hett Enkelbricht, såsåm haffuer föriagett alle hans fogter och befalningnsmän, nederbrutett mest alle kronenes slått och fäste. Och endoch konung Ericks befalningnsmän haffue icke handlet beskedeligen emott Suerges almoge, like väll vare tette icke

rätte sättett att så uprorlige handle mott deres rätte härre och konung, och haffuer väll dänne Engelbricht varet en rätt uprorisk sälle, män han haffuer hafftt mange tilhielpere, såm historien klarlige giffuer tilkänne. Och där tett hade varet rikesens rådhs aluar att trolige stå hos konung Erik, deres rätte härre, hade dem intett bortt late skreme sigh aff en bonde och hans uprorriske parti, uten der konung Erick icke hade hållet häller ville hålle tett han Suerges rike och tes inbyggere laffuet hade, skulle därmedh beskedeligere haffue handlett varde. Och gifs honom mest skyll aff segn etc., och mycket sexs, såm mest pläger vare lögn, synnerligh hos den gemene man. [De] hade icke bort vare, så förhålle och handle sigh emott deres konung, såsåm egenom tenne Engelbricht och hans uprorriske parti skedde. Män tett är icke bleffuet vidh Engelbrichts upror allene, utan fölt mycket annet terefter, huar emott annen, såsåm Erick Buke och hans anhang emot marsken, marsken emott konung Erick, dråtsäten här Christer Nilssån och Nils Stenssån emot marsken, och så huar emot annen, så att snare saght ingen viste hvilke kock häller källersuen vare skulle, riket till en dråpligh skade; och länede sigh altt fogelige till ten handell, såsåm konung Christiern seden fulborde i Ståckhålm anno etc. Och sker så gement, att når et land häller fålck för syndenes skyll haffuer rett Gudh till vrede och vill sigh icke rätte och bätre, giffuer Gudh väll tidh till bätrings-år, män efter bätringen icke efterföllier, sanke de sigh i medell tidh större straff öfuer h[u]vedet, såsåm ock medh de suenske tilgick, når de icke vore tilfri[d]s medh konung Eriks, Christoffers, Carls, Christierners, Hanses regemente.

87. Christåffer aff Beieren gifs också skull, att han mere haffuer hållet medh utlänske än inlenske och varet dem mere benägen; och synnerligh gifs honom skyll, att han haffuer åfte förvanlet förläningger och åmskift dem eblant huem honom haffuer synts. Och tyckes tette terförre sket vare aff konung Christoffer, efter han väll sågh, såsåm konunger för honom, att de suenske plägede åfte åmskifte deres sinne emot deres konung, at han tett samme ock emot sigh förnam, och handlede dermedh så medh förläningger, såsom han förnam sinnet vare benäget emot honom. Män efter de suenskes tuedrächt haffuer altidh vållit deres olycke, och att dem haffuer altidh förtrutett, att dän ene skulle vare bätre än ten andre, såsåm åfte tillförrende skedde och i konung Christoffers tidh skedde medh marsken, att seden te nu hade fått en ny regäntt och konung, då hade marsken ätett aff steken och giort månge orätt, män när han var medh Engelbricht och rikesens rådh och halp fördriffue konung Erick, då var altt väll giort. Och sker så, att tett man tilfoger andre, tett vederfars en sielff igän, såsåm tenne tidh medh marsken skedde, och än ytterligere hans

historie förmeller. De suenskes art är til licknendes efter tett tyske ordspråkett: »*dir nichts undt mir nichts, so haben wir alle bede nichts*»; och såsåm hunderne att falle alle öffuer en, så att när någen kåmmer i förtryck, tett vare sigh anten för hans förtienst skyll häller honom sker öfuervåld och orätt, då är ingen, såm kan, tår häller vil hielpe, utan sticke sigh huar i skrub och vrå och hielpe snarare till att förderue en platt i grund, en seden legge en ett gått ord till; såsåm de här giorde medh marsken, och såsom man i manneminne nyligen den jemmerlige historien medh grefue Suante och hans barn vet sket vare. Och der konung Christåffer hade velet bruke sin vanart och tirani på marsken, intett haffuer der varet fel uppå, att han vell hade fått medhhielpere tertill. Terförre borde ingen legge sin konung tett till, såsåm de sielue vålle och deres egen vanart haffuer varett. Der konung Christåffer icke hade varet de suenske och danske godh nogh för konung, skulle the haffue latett bliffuet honom, där han var, efter historien förmeller, att han hitt till tesse land föge lengtede häller samme konunggenamn begärede. Tett synes honom ock orätt skett vare, att han mere skulle haffue varett de danske benägen än de suenske, efter han uppå tett yterste, när han nu skulle skilies från tenne värden, haffver kåmmett de suenske i hugh och i sitt testemente förtestementeret dem en så ståtligh summe penningge, att de dermedh skulle kåmme hånåm i hugh, att han deres konung varet hade. Förnemde konung Christåffer gifs skyll, att i hans tidh haffuer varret hårde år, och giffuet honom fördenskull tett namnett Barke-kung, men där de suenske hade sigh rätt besinnett, så var tett icke konung Christåffers skyll, utan deres synder, såm Gudh till vrede upuechte, och dem till en förvarning, att de sigh bättre skull[e]; häller Gudh ville spelle medh dem ett gar aus(?)[1], såsåm seden vart fulbordet aff konung Christiern, ten tirannen. Samme konung Christåffer aff Beieren är bleuen dödh uppå Helsinggeborg och begrafuen i Rodskill anno 1448.

88. Carll Knutsån, en from och förståndigh konung, haffuer icke häller hafftt bätre lycke, åm ellis icke verre än konunger för honom. År vården tre reser utaff te suenske fördriffuen, uten någen foge häller giffuen orsack; och synnerligen är honom myckett ondtt tilfogett aff erkebiskåpp Jöns och hans anhang. Och ändåch konung Karll icke gifs annen skyll i kröniken, uten att han haffuer vel och christelige regerett, såsåm ock ingen annett seie kan, likeuell når man vill se tillbake i hans istorie, hurre såsåm han haffuer hanlett emott de konunger för honom vore, sker hånåm tett samme aff de suenske, såsåm han medh de suenskes tilhielpp — till huilkett konung Karll haffuer mest vållendes varitt — giorde och

[1] Ordet otydligt.

beuiste konung Erick aff Pomeren, konung Christoffer aff Beieren, huar hans liffs tidh hade varett så länge. Och är så konung Karll tett samme inskencht, såsåm han haffuer burett fram för andre till att late smake. Hans regemente haffuer varett 22 år medh stor oro, såsåm historien förmeller, är bleffuen dödh på Ståckhålm i mai månett och begraff[uen] i gråmunke kloster.

89. Christer, en konung aff Dannemarck, gifs skyll, att han haffuer besueret de suenske medh månge olaghlige skatter, och huadh han haffuer kunnett klå och få, haffuer han mest förtt aff rikett. Men tett tyckes aff historien, att tett är så medh honom tilgångett såsåm medh konungger för honom, att efter de suenske gerne åstundede förnying på deres konunger, att de fördenskyll haffue måst geffuett saken ett sken, huarförre de honom till konung icke lenger haffue ville. Och är förnemde konung Christer häller icke mycken orätt skett, altenstund han trengde sigh i regementett, meden de suenske ännu hade en konung, den de mott Gudh och al rätuise fördriffuett hade. Förnemde konung Christer är bleffuen dödh i Köpenhamn anno 1481 och haffuer varett konung i 34 år.

90. Hans, konung Christers sån, haffuer hafftt samme lycken såsåm konungger för honom, haffuer varet tagen till konung och åter fördriuen. Han haffue[r] ock myckett trengtett och prachticeret, att han konung i Suerge bliffue måtte och bruket dertill icke christeligh medell, uten farlige och hele christenhetten skadelige prachtiker, i tett han upveghte rysen till feide emott Suerge, aff huilkett vart ett stortt blodhbad, på tett han kunde deste bätre fremmie sin vilie emott här Sten Sture och de suenske; till huilkett de suenske vore mycket sielff vållendes, altenstund månge hölle medh konung Hans och fölle ifrån deres rätte härre, dän dem hade bortt att hålle medh, till huilkett var altt orsaken, att de alle ville vare like gode.

Åm nu tenne konung Hanses prachtike[r] icke haffuer varet seden brukett hos ryserne, Suerges chrone till förderff, och än i manne-minne, kan förståndight fålck dömme åm, och är fördenskull alle suenske rådeligett, att de se sigh viseligen förre och icke tenke, tett är altt gull, såm klimmer, fördy dermedh konung Hans gick suangger, kunne ännu i tenne dagh findes hans like. Der kan dän dömme åm, såsåm någett haffuer sett och förfarett, hurre i verden står till, och ser på ten tiden, såsåm framfaren är och dän nu är, så är intett annett fell, uten personerne äre borte och andre åter i deres stadh; på vilien fattes intett, uten på lägenheten och tilfälle.

Förnemde konung Hans, endoch han mycket lengtede till att vare konung i Suerge, hade likevell föge glädie deraff, såsåm hans istorie i kröniken förmeller. Dett han måste förlate sin egen kötlige make och drotning och late bliffue efter

sigh i en sådanne hård bestalning, kan man väll tencke, hurre honom haffuer varett till mode, åm han ellis ett christeligett echteskapshierte hafftt haffuer. Och är så skett medh konung Hans, såsåm än i tenne dagh sker medh månge, att de åstunde dett dem kan föge vare gangnelig och mere till sårgh än glädie. Förnemde konung Hans är bleffuen dödh i Dannemarck, seden han utaff Suerge fördriffuen var, anno 1513.

100. Krister, konung Hanses sån, haffuer varett en gruffuelig tiran, såsåm huarken haffuer hållett breff, lyfte, ord häller tilseielser, såsåm hans historia klarlige gifuer tilkenne; och är honom fördenskull så gångett, såsåm han haffuer handlett til, att han haffuer måst dö i fengelse och föriäget från land och fålck. Men förnemde konung Krister hade aldrigh vunett Suerge heller vardett tes mechtigh, myckett mindre fått bruke sin tiranniske vilie emott de suenske, huar han icke hade hafftt några aff de suenske medh sigh; såsåm altidh för ske plägede, så skedde tett ock nu, att månge aff de suenske hölle medh konung Krister, ibland huilke erkebiskopp Gösta var väll ten förnemste, en rätt ond och förgiftigh menniske. Och är så te suenskes olycke och iemmer altidh kåmmen, dem till fördärff, igenom teres egen tilhielp och inbyrdes oenighhett. Åm dem nu står till att råde, är Gudh mechtigh från olycke till att beuare och hielpe; och att de för altingh sigh tage tillvare för fremmende härskapp, för suenskes historier giffue tilkänne, att tett haffuer varett dem till liten vinst.

* *
*

Det kan ej nekas, att åtskilliga af dessa yttranden öfver den svenska medeltidens historia äro märkliga nog. Närmast framställer sig då frågan, hvad här tillhör författaren, mäster Lars, och hvad härrör från hans kunglige excerpator.

En jämförelse mellan båda visar först, att konungen vida mer än ärkebiskopen lämnat sagokungarne därhän; för mäster Lars upptager raden intill Olof Skottkonung omkring en tredjedel af hela krönikan (48 tryckta foliosidor af 146), konungen åter går, som synes, tämligen hastigt förbi dem. Hvad som särskildt intresserat honom, är uppgifter om deras förhållande till Danmark och Norge, om huru det första hatet mellan rikena uppkom genom konung Hotbrots lag — att brott mot svensk man i Danmark skulle ligga till hälften mindre böter än brott mot andra — om huru kung Adisl satt hunden Racka till konung i Danmark o. s. v. Om denne Adisl och hans förhållande till danskarne har emellertid mäster Lars vida mer att förtälja; Karl har blott

stannat vid historien om hunden,[1] hvilken också antecknats, när den sedan i ny form återkommer i samband med konung Östens (n:r 34) välde i Norge.

Stundom göras små förändringar. Det är sålunda Karl IX, som låter 30,000 af »den danska *adeln*» (!) stupa i slaget på Bråvalla hed (n:r 47); för mäster Lars gällde uppgiften de förnämligaste».[2] Orimligheten af en dansk adel med 30,000 vapenföra män har således ej trädt fram för Karl.

Eljest framgår nog, att han läst med en viss kritik. Tvifvelsmålet på identiteten af S:t Eriks ben (under n:r 81) är väl väckt af mäster Lars, som stöder det dels på den naiva föreställningen, att efter hundra år »kunde där föga ben vara för handen», dels på att enligt några i Uppsala kyrka förvarade skrifter skulle i S:t Eriks graf blott några små ben blifvit funna, men ej de större såsom hufvudskål och läggar;[3] men Karl själf är upphofsman till tanken om lättheten af en förväxling mellan helgonets ben och andras och har likaledes tillfogat såväl erinringen om »aperiet» i Köln med de tre vise männens ben[4] som bönen om Sveriges framtida bevarande från dylikt. Självständig hos Karl är äfven anmärkningen (under Erik den helige, n:r 74), att finnarnes kristendom ännu, Gud bättre, väl »behöfde mera rättelse». På samma ställe och sedan vid gifna tillfällen framlyser ock starkt hans bekanta intresse för lagrevisionen genom de särskilda marginalanteckningar han gjort hvarje gång han funnit lagen hafva blifvit öfversedd och förbättrad.

Allteftersom han skrider in bland de verkligt historiska medeltidskonungarne, dess självständigare bli dock hans referat och omdömen. Redan vid Sverker Karlsson (n:r 77) röjer sig detta. Då mäster Lars presenterar denne, sker det med orden, att han säges hafva »varit en förståndig man och på krigshandel intet oskicklig, ändock lyckan var honom icke mycket med»; han säger vidare, att han regerade en god tid frid-

[1] Mäster Lars har för öfrigt ej varit *fullt* säker på uppgiften; det heter nämligen: »en part mena, att denne konung Adisl skall vare densamma, som efter våra svenske krönikor satt danskom sin hund» etc., hvarefter det tillägges, att »detta synes ock vara fast likt».

[2] Olaus Petri åter har i sin svenska krönika 30,000 »godt stridsfolk».

[3] Olaus Petri däremot refererar flyttningen af S:t Eriks ben utan någon anmärkning rörande deras äkthet.

[4] Han hade själf besökt Köln i maj 1578 på sin trolofningsresa till Heidelberg. Handl. rör. Skand. Historia, XII, sid. 227.

samligen, och går först därefter in på, huru Knut Erikssons söner aflifvades och detta, med all rätt, gaf anledning till Sverkers följande olyckor. Karl åter har blicken blott fäst på konungasönernas mord och affärdar därför Sverker helt kort såsom »en stor tyrann».[1]

Några konungar längre fram möter åter »en stor tyrann», Birger Magnusson, den ende, utom Sverker och Kristian II, som får det namnet. Man märker, huru Karls skildring af honom och hans bröder präglats af lifliga erinringar från andra »otillbörliga förskrifningar», som en senare hertig måst underkasta sig gentemot krönte bröder. Hela det ensidiga partitagandet mot Birger är för öfrigt af Karls egen hand; mäster Lars delar vida jämnare sol och skugga, finner brödratvistens egentliga grund hafva varit, att »hvardera såg uppå sin egen fördel och riksens bästa aktade rättsliga ingen», och betecknar Håtunaleken som en »gräselig misshandel». Karl går den alldeles förbi.

Öfver hufvud taget är färgläggningen alltifrån denna tid och till krönikeutdragets slut nästan uteslutande Karls egen. Själfva uppränningen under de olika konungarna: »Magnus gifs skuld, Albrekt gifs skuld» o. s. v. är hans, likasom den följande rättskipningen mellan parterna jämte omdömena och domsluten. Hans är sålunda exempelvis reflektionen (i slutet af Magnus Erikssons regering) om den norska adelns undergång i följd af danskarnes öfvervälde; hans också påståendet, att Kexholms återeröfring af ryssarne år 1293 berodde på svenskarnes inbördes oenighet. Mäster Lars har i stället framhållit, att försvararne voro för få mot de många angriparne, men ock att de dock värjde sig manligen.

Det faller lätt i dagen, att just det nyss nämnda talet om svenskarnes ostadighet, oenighet och afund är ett hufvudtema för Karls alla betraktelser, hvilket han ej anser sig nog kunna understryka. Då han i skildringen af Magnus Erikssons bristande försvar af Skåne brukar uttrycket, att »svenskarnes ostadighet varit så stor, att kungen icke vetat.

[1] Samma afsky för öfvervåld mot medlemmar af ett konungahus har han äfven förut lagt i dagen vid omnämnande af Knut Erikssons öfverfall på Karl Sverkersson vid Visingsö. Under det att mäster Lars förklarat denna handling därmed, att Knut Eriksson ansett Karl hafva vållat faderns död, har däremot Karl IX, såsom synes, karakteriserat dådet såsom »jämmerligt och förrädiskt» samt förbigått den uppgifna anledningen.

hvem han skulle vända baken till», har han visserligen kunnat hämta just detta uttryckssätt från mäster Lars egen framställning af huru »några» förklarat denna episod af konungens regering, men under det att mäster Lars äfven här anför jämväl motsidans uppfattning och alla dess anklagelser mot konungen, har Karl IX raskt fattat sin position. Och de senare, oupphörliga upprepningarna af samma reflektioner hafva ingen motsvarighet hos erkebiskopen, vare sig när de af Karl framställas vid enskilda tilldragelser,[1] eller när de, såsom hela krönikeutdragets slutresultat, sammanfattas i det betecknande och tyvärr ganska berättigade ordet, att *»så är de svenskes olycka och jämmer alltid kommen, dem till fördärf, igenom deras egen tillhjälp och inbördes oenighet»*. Det målande språket är också alltjämt Karls eget, och sådana ord som hans hänvisning, vid skildringen af Karl Knutssons öden, till hundarna, som falla alla öfver en, eller hans erinran om det tyska ordspråket: *»mir nichts und dir nichts, so haben wir alle beide nichts»* — hvars eftersats nog ej blott för mig första gången här blifvit bekant —, höra till de uttryck, som etsa sig i minnet.

Detta tema om de svenskes ostadighet är emellertid ej något nytt hos Karl IX, utan återfinnes äfven annorstädes hos honom. Så t. ex. i hans bekanta knaggliga rimkrönika öfver hans eget lif, där han låter Johan efter mötet i Reval försona sig med honom under en dialog, i hvilken Karls eget inlägg till svar på broderns böner om hjälp börjar på följande sätt:

Jag svarade då och än full snart:
Af ålder hafver det varit i art,
de svenske pläge ej länge att dvälje;
snart pläge de annen öfverhet välje.
Af ålder hafver det varit deras art;
de hafva alltid ståndit därpå hardt;
alle hafve de velet vare herrar,
skulle de än fördärfva hvar annan själfve.
Så länge dem hafver gått väl i hand,
— det säger jag rätt på min sann —
därmed hafve de sig icke kunnat nöje,
utan pläge strax på annan bog böje,

[1] Däremot kan man på ett och annat ställe hos Olaus Petri finna en antydan till liknande tankegång.

ville ändå hafve bättre, än de kunne;
det försumma de ingalunde.
De pläge ock, tyvärr, hafve den sed,
att de deras öfverhet snart ledas ved,
ehuru han ock beflitar sig till deras bäste,
där sköte de föge om, och än de fläste.
Äre de förtryckte och dem kommer till hand,
såsom ske plägar i mång land,
olycke, krig, hunger och dyr tid,
då plägar det vara deras id
att lägga skulden på den där dem regerar,
ändock, där de ville sig själf probera,
skulle de förnimma för sanning fritt,
att ingen finnes utan lyte;
och följe fördenskull landsplågor svåre
för våre synder, åtskillige, store»,
etc. [1]

Man märker, att poesi ej var konungens starka sida.

Det är emellertid äfven ett annat, om än med det föregående sammanhängande tema, som kan sägas genomgå Karl IX:s anteckningar efter mäster Lars krönika, och som är vida mera frapperande. Det är den starkt legitimistiska princip, som gång på gång återkommer och gör betraktelserna till en nästan genomgående apologi för de senare medeltidskonungarna i fråga om det, som lagts dem till last. Till och med Albrekt af Meklenburg ursäktas för sitt gynnande af främlingarna, och den sista resningen mot honom bedömes företrädesvis ur synpunkten af om de affällige rättsligen uppsagt sin trohetsed eller ej; Margareta har föga gagnat Sverige, otillbörligen gynnat de danske, pålagt många olagliga skatter o. s. v., men eftersom svenskarne åstundat hennes regering, »skedde dem icke stor orätt»; Kristoffer af Bayern har ofta förvandlat förläningar, men förmodligen gjort det därför att svenskarne »ofta plägade omskifta sinne» mot sina konungar, hade ju för öfrigt aldrig längtat efter konungadöme i de nordiska rikena o. s. v.; ja, äfven Oldenburgarnes illgärningar voro egentligen intet annat än hvad svenskarne själfva vållat. Det märkligaste uttrycket tar sig dock denna tankegång i bedömandet af Erik af Pommern och Engelbrekt, så afvikande som det är från hvad eljest brukar läsas i

[1] Bengt Bergius: ·Konung Carl den IX:des Rim-Chrönika, Sthlm 1759, sid. 63 ff.

svensk historia. Jag hänvisar till dess ordalydelse in extenso här ofvan; det förlorar på att citeras styckevis. Hos mäster Lars har det naturligtvis icke någon förebild. Däremot har Olaus Petri, trots omisskännliga sympatier för Engelbrekt, äfven blick för argument mot hans uppträdande. Mellan hans och Karl IX:s ståndpunkt är dock ett svalg.[1]

* * *

Såsom jag förut antydt, och såsom enligt min tanke krönikeutdragens egen inre karaktär visa, synes man berättigad att betrakta dem såsom gifvande en ganska trogen bild af huru Karl IX verkligen föreställt sig tilldragelserna under Sveriges medeltid och huru han personligen bedömt dem, en bild, där hans egen subjektiva uppfattning af personer och förhållanden intimt framträder. Frågan blir då: huru stämmer den bild Karls egna ord här tecknat af hans personliga åskådning med den, som vi vanligen göra oss af honom på grund af hvad vi eljest känna om honom? Att hans klagomål öfver svenskarnes ostadighet och vankelmod icke är något nytt, har ofvan erinrats, låt vara att de annorstädes kanske ej framträdt så starkt betonade som här. Men huru går det med krönikeutdragens legitimistiska synpunkter: äro icke hans försvar för de flesta unionskonungarne gentemot

[1] I Karls skriftväxling med Sigismund 1596 är det mer än en gång tal om Erik af Pommern, hvars historia åberopas såsom bevis för att riksdagar kunde hållas under konungens frånvaro från riket, för att den, som då styrde det, ägde förordna befallningsmän, samt för att riksens ärenden skulle med inländske råd och befallningsmän blifva uträttade (Chesnecopherus, Fulkommelige skäl, Kk 4, Mm 1, Mm 4, Nn 4, Qq 2, Rr 2). Eriks afsättning har jag däremot icke i den mig tillgängliga litteraturen funnit åberopad såsom prejudikat. Hvad åter angår Karls uppfattning af Engelbrekt, så har kamreraren Knut Persson i sin bekanta, men ej i allo tillförlitliga skildring af Karls regemente berättat, att Karl sommaren 1595 tvingat riksråden att underskrifva riksdagskallelsen till Söderköping genom följande »ordasätt»: »I skolen underskrifva brefven och draga dit med själfve, eller jag skall visa eder en annan väg, och bad dem komma ihåg Engelbrekt dalkarl, som var en bondeson, han kunde tvinga riksens råd; jag är en konungason och en arffurste här i riket, I skolen göra efter min vilja, och om I icke dragen dit med en god vilja, så skall jag låta föra eder bundna dit» (Handl. rör. Skandin. Hist., X, sid. 8 ff.), ett uttalande, som dock ej kan sägas innehålla något otvetydigt gillande af Engelbrekts gärning. Uppgiften, att något dylikt yttrats, synes mig emellertid vinna i trovärdighet däraf, att Sigismund i sitt patent den 7 januari 1598 beskyller hertigen att vilja »göra en Engelbrekt af sig» (Nordlund, Reformationstidens statsrättsliga idéer, sid. 223).

det motsträfviga svenska folket och hans betraktelser öfver Engelbrekt såsom »en rätt upprorisk sälle», till på köpet »en bonde», ägnade att ge oss en något annan bild än vi vant oss vid, då vi tänka på den hertig af Södermanland, som själf reste sig mot sin konung, som gjorde slut på den nya unionen, och som därvid alldeles på Engelbrekts vis förstod att draga just allmogen med sig?

Man kan naturligtvis besvara frågan genom att hänvisa till den alldagliga skillnaden mellan teori och praktik och framhålla, att det lefvande lifvet ställde Karl annorledes inför problemen, än då han i sin kammare med pennan sökt följa mäster Lars skildringar och bedöma den invecklade härfvan af medeltidssvenskarnes strider; man kan också förmena, att i kritiska lägen den kraftfulle arftagaren till kung Göstas praktiska regeringsmaximer och regeringssätt just ej mycket brydde sig om teorier, dem han kanske i en stund af tillfälligt missmod öfver svenskarnes ostadighet låtit sitt häftiga humör förmå sig att nedkasta. Det synes mig dock, som om man äfven på en annan väg kan finna föreningspunkten mellan den teoretiske Karl, som af legitimistiska skäl fördömer Engelbrekt och annan opposition mot unionskonungarne och menar, att man bort handla »beskedligare» äfven mot Erik af Pommern än som skedde, och den praktiske Karl, som vi känna från 1590-talets stora kriser. Och för min del tror jag, att man kommer sanningen ganska nära, om man mer än hittills betonar, att med all sin praktiska duglighet Karl ändock i grund och botten var en mycket teoretisk, spekulativ, man skulle kanske kunna säga doktrinär natur, för hvilken ursprungligen den förhärskande idén egentligen är faderns monarkiska, starkt dynastiska, nästan absolutistiska principer, för hvilken alltså hvarje undersåtarnes opposition är motbjudande, och hvilken också därför i sin ständiga motsättning mot rådet får vid olika tillfällen anledning att mot detsamma närmare betona och fullfölja denna starkt dynastiska ståndpunkt. Därför ogillar och föraktar han Erik af Pommerns rådsherrar, som af en upprorisk bonde läto skrämma sig från sin trohetsplikt. Emellertid möter denne Karl den stora religionskrisen. Det är betecknande, att utom af dessa krönikeutdrag och hans bekanta almanacksanteckningar bestå hans ännu bevarade

egenhändiga manuskript till största delen af undersökningar rörande religionsfrågor, och det är tydligt, att han, likasom Johan, verkligen på det området var en mycket hemmastadd, självständig och öfvertygelsetrogen natur, om hvars »religiositets värme och djup», såsom senast Annerstedt framhållit, intet tvifvel kan råda.[1] Äfven i krönikeutdragen framträder detta: det går icke an att mjäka med det orätta, ty straff följa alltid brotten i spåren; det är Gud, som straffar folken med olyckor, när de genom sina synder uppväckt hans vrede och ej velat bättra sig, då han sände »bättringsår», och det är Gud, som är mäktig att från olycka bevara och hjälpa svenskarne, »om dem nu står till att råda».[2] I kraft af sin religiösa öfvertygelse kan han därför hvarken följa Johan i dennes liturgiska eller Sigismund i hans papistiska sträfvanden. Men den yttre konflikt, i hvilken han därigenom ställes, har sålunda också varit förbunden med en inre konflikt, där hans monarkiskt-dynastiska åskådningssätt kommit i kollision med hans protestantiska öfvertygelse, en konflikt, som nog för honom själf ej varit så lätt att utkämpa. Tänker man sig saken på detta sätt, så kan man däri också söka klaven till ett drag, som eljest synes rätt egendomligt i hans framträdande: jag menar dessa hans upprepade hyllningar för hvad man skulle kunna kalla den monarkiska legitimitetsprincipen genom de många anbuden såväl till Sigismund eller hans ätt som till hertig Johan att omhändertaga konungadömet, likasom man också förstår, huru han hade mycket lättare att klart fatta position mot sina motståndare bland rådsherrarne än mot Sigismund. Denna starka öfvertygelsetrohet stämmer äfven väl tillsamman med den hänsynslösa, nästan fanatiska kraft, med hvilken han, sedan positionen en gång valts, också dref sin ståndpunkt igenom.

En fråga af intresse skulle äfven kunna vara, om konung Karls nu berörda historiska betraktelser, kända såsom de väl varit åtminstone af några bland hans samtida,[3] öfvat något inflytande på andra dåtida framställningar af Sveriges äldre historia. Närmast skulle då kunna ifrågasättas den

---

[1] Claes Annerstedt, Olaus Martini, i Svenska Akademiens Handlingar ifrån 1886, XVIII, sid. 85.
[2] Se ofvan sid. 144.
[3] Jfr ofvan sid. 129 not 3.

af hans s. k. historiograf Petrus Petrejus år 1614 utgifna skildringen »En kort och nyttig Chronica om alla Sveriges och Götes konungar» etc.,[1] i hvilken samtliga forn- och medeltidskonungar framföras med ungefär liknande, korta presentationer, som Karl ägnat konungarne af den Stenkilska ätten och de närmast följande. Det finnes också hos Petrejus i dessa presentationer af de äldre historiska konungarne vissa likheter med dem Karl bestått; så kortfattade som de på ömse håll äro, torde någon efterbildning hos Petrejus dock ej behöfva antagas; han kan ungefär lika väl ha hämtat sina omdömen från lilla rimkrönikan. Tegel har i sin historia öfver Gustaf Vasa icke gått tillbaka till medeltiden och har således icke haft något att hämta. Äfven Gustaf II Adolfs bekanta krönikefragment och andra hans uttalanden äro, hvad återblickar på medeltiden angår, alltför kortfattade för att kunna föranleda något antagande om deras härledning från faderns här berörda medeltidsbetraktelser. Utan någon hänvisning till dem kan nämligen naturligtvis lätt förklaras, att Gustaf Adolf så ofta och så kraftigt betonar samma tanke, som fadern själf satt sist i sin krönika, den att de svenske må »för allting sig taga tillvara för främmande herrskap, för svenskes historier gifve tillkänne, att det hafver varit dem till liten vinst».

[1] Som bekant den första *på svenska* tryckta krönika öfver Sveriges historia, för öfrigt med vida talrikare sagokonungar än Karls, så att Olof Skottkonung är n:r 112 i raden!

Ur den nyare Napoleonlitteraturen.

Några synpunkter och problem.

AF

AXEL BRUSEWITZ.

I modern forskning har gjorts gällande en åskådning af den napoleonska världspolitiken, som i betydlig grad afsticker från hvad redan Ranke kallade »die landläufige Auffassung». Äfven denna har fortfarande, i mer eller mindre moderniserad form, sina vetenskapliga försvarare, och striden kan långt ifrån ännu sägas vara afgjord, om det också ligger sanning i ett uttalande af en författare, närmast tillhörande den senast antydda riktningen, att »de pendelsvängningar, i hvilka den historiska bilden af den store korsikanen för icke alltför lång tid tillbaka ännu rörde sig, i våra dagar synas beskrifva långt kortare linier». Napoleonepoken har af den historiska vetenskapen under de senare åren omfattats med alltjämt stigande intresse, och de betydande resultat, som därunder af forskningsarbetet vunnits, ha bidragit att sprida ljus öfver många förut dunkla punkter. Dessa resultat torde därför äfven för en svensk historiskt intresserad allmänhet erbjuda åtskilligt af intresse. Här kunna endast mera flyktigt påpekas några af de allmänna synpunkter, som i den nyare litteraturen framförts, jämte ett och annat af de omdiskuterade, mera speciella problemen.

I äldre fransk historieskrifning är det i synnerhet tvenne verk, som hvart och ett för sig varit bestämmande för uppfattningen af Napoleon I och hans roll i Frankrikes utveckling, nämligen Thiers' och Lanfreys ryktbara ar-

beten.[1] Som representanter för de två skarpt åtskilda meningsriktningar, hvilkas ursprung kan ledas tillbaka ända till Napoleons egen tid och som i stort sedt ännu lefva kvar, sträcka de sitt inflytande fram till våra dagar. Bärande en omisskännlig prägel af sin egen tids politiska strömningar, äro båda typiska för ett fel, som ända till senaste tid och af lätt förklarliga skäl varit utmärkande för fransk Napoleonforskning. Thiers' lysande skildring af den napoleonska epopéen syntes liksom enkom ägnad att blott ytterligare stärka den makt, som »les idées napoléoniennes» befäste öfver franska sinnen, när deras förnämste målsman intog Frankrikes tron. Som den historiske mästaren och fulländaren af Napoleonlegenden fattades han äfven af oppositionen mot det andra kejsardömet, när män ur dess led gingo »att återställa sanningen och moraliteten i Napoleons historia».[2] Lanfrey är här det främsta namnet. Att han endast ofullständigt lyckades i sin uppgift, är dock mindre att undra på; och misstanken står öppen, trots hans högtidliga försäkran, att han ej rätt kunnat värja sig för de passioner, som hos honom väckts till lif »vid erinringen af den andel Napoleons minne haft i frihetens nederlag» under författarens egna dagar. Var Thiers' historia en panegyrik, så var Lanfreys med alla betydande förtjänster en pamflett. »Ögonblicket för ett mera klarsynt bedömande» var ej det lämpligaste, och reaktionen mot Napoleonkulten skapade en ny legend, vilseledande liksom den förra, men mera ägnad att förstås af den tredje republiken. Häraf framstår äfven Taines bekanta teckning af Napoleon som den italienske renässanskondottieren i allt väsentligt blott som en ny variation; och när en svensk författare[3] vågade den väl djärfva spådomen om Taines omdöme som det för framtiden bestå-

[1] A. Thiers, Histoire du consulat et de l'empire, 21 vol. Paris 1845—69. P. Lanfrey, Histoire de Napoléon Ier. 5 vol. Paris 1867—75. Den senares arbete är ofullbordadt och slutar med år 1811. En framställning af äldre fransk Napoleonlitteratur, särskildt de båda nämnda författarnes arbeten, lämnar H. Forsell i en uppsats »Napoleon I:s historia» (Svensk tidskrift 1871, omtr. i Studier och kritiker 1875).

[2] J. Barni, Napoleon Ier et son historien M. Thiers, s. XII (Paris 1869, förut utg. i Genève 1865). «Le monstre que j'ai voulu combattre, je veux dire la légende napoléonienne», säger förf. (s. XI), angifvande syftemålet med sitt arbete.

[3] H. Larsson, Studier i den nyaste Napoleonlitteraturen (läroverksprogr. Hälsingborg 1888—1889).

ende, står hans utsago i bästa samklang med hans anslutning till den grunduppfattning, som förut af Lanfrey gifvits historiskt burskap, och som tämligen obestridd var rådande ännu i slutet af 1880-talet.

En i djupare mening historisk behandling af det napoleonska tidehvarfvet väcktes till lif först under följande decennium. Och af dubbla skäl kunde tiden nu anses inne för en uttömmande undersökning. Med mera fog än af Lanfrey kunde åberopas, att »båda parterna sagt allt hvad de haft att andraga», och framför allt hade det historiska källmaterialet genom offentliggörandet af outgifna memoarverk och nya urkundspublikationer blifvit både ymnigare och lättare tillgängligt. Vandals ord: «Pour Napoléon la légende a précédé l'histoire. Celle-ci poursuit aujourd'hui lentement son œuvre» förkunna, att legendens tid är förbi och att historiens vidtar. De kunna äfven tjäna som program för den nya epok i Napoleonforskningen, hvars början kan räknas med Vandals betydelsefulla arbete.[1]

Genom sin skildring af den fransk-ryska alliansen mot bakgrunden af Napoleons kamp mot England har Vandal inlagt den stora förtjänsten att med skärpa ha fäst uppmärksamheten på den egentliga innebörden i denna och dess vidtgående konsekvenser. På detta sätt uppvisar han gentemot den äldre åskådningen af Napoleon som »le grand conquérant» utan annat syfte än tillfredsställandet af sin personliga maktlystnad ett ledande mål för dennes politiska verksamhet. Detta mål ser Vandal i en oaflåtlig sträfvan hos Napoleon att åstadkomma en varaktig fred med England för att därigenom betrygga Frankrikes maktställning. Förbundet med Ryssland var det förnämsta politiska medlet att framtvinga denna fred, och förbundets olika faser voro betingade af växlingarna i Frankrikes förhållande till England. Napoleons åtgärder i Europa få sålunda sin naturliga förklaring som led i den stora striden, och hans »universalvälde» är med hänsyn både till sin uppkomst och sitt ändamål att se under synpunkten af en jättekoalition mot hans brittiske motståndare. Det var ej kontinentens eröfring i och för sig, som han åsyftade, utan att genom kontinenten besegra England och sålunda »eröfra freden».[2]

[1] A. Vandal, Napoléon et Alexandre Ier, 3 vol. Paris 1891—96.
[2] Vandal, a. a. I, s. IX och 55.

Denna antydan om själfva tankegången i Vandals framställning har varit nödvändig för att ge en föreställning om den nya historiska belysning, som därigenom gifves åt Napoleons hela världspolitik. Det är sant, att synpunkter af liknande art äfven förut kommit i dagen,[1] och med en viss rätt har man på grund af Vandals i det hela för Napoleon gynnsamma omdöme kunnat säga, att han gjort heder »à cette école très française dont M. Thiers a été le chef illustre».[2] Men genom sin moderna forskningsmetod och sitt noggranna studium af ett vidsträckt och dittills ännu till stor del obrukadt källmaterial har först Vandal lagt den vetenskapliga grunden för en uppfattning af det enhetliga och följdriktiga sammanhanget i Napoleons politiska planer och företag och därmed gifvit ledtråden till deras historiska bedömande.

I Vandals spår och ofta under direkt påverkan af honom har ett omfattande forskningsarbete fortgått, och den redan förut rikhaltiga Napoleonlitteraturen har i våra dagar svällt ut till kolossala dimensioner.[3] Utan all fråga viktigast af de senaste årens arbeten är den behandling af den napoleonska världspolitiken i hela dess utveckling, som Sorel lämnat i de fyra sista delarna af sitt stora verk «L'Europe et la révolution française».[4] Den uppfattning, som af Vandal grundlagts, återfinner man här i dess hufvuddrag, men fullständigad och belyst från nya synpunkter. Särskildt anmärkningsvärd är Sorels utredning af Napoleons ställning till den tidigare revolutionen, hvarigenom de historiska förutsättningarna för hans politik först framstå i fullt tydlig dager. Härmed har han i själfva verket skjutit i förgrunden hufvudproblemet i hela Napoleons historia, hvilket äfven af äldre forskare på olika sätt beaktats utan att erhålla någon allsidig lösning.

Ett genomgående drag i Sorels framställning är hans starka betonande af revolutionens utrikespolitiska sida såsom

[1] Så har J. R. Seeley i sin populärt hållna bok »A short History of Napoleon the first» (London 1886) äfven framhållit den afgörande betydelsen af striden mot England.

[2] A. Sorel, Napoléon et Alexandre i Lectures historiques (Paris 1894), s. 170, noten.

[3] För bibliografiska upplysningar må hänvisas till F. Kircheisen, Bibliography of Napoleon, London 1902, som dock ingalunda kan göra anspråk på fullständighet, samt vidare den utförliga bibliografien i The Cambrigde Modern History, IX (Cambridge 1906), s. 773—893. Äfven Fourniers arbete (se nedan sid. 161) lämnar synnerligen värdefulla bidrag i detta afseende.

[4] Delarna V—VIII (Paris 1903—04), omfattande tiden 1795—1815.

den dominerande, åtminstone alltsedan krigsutbrottet 1792. Frankrikes nationella koncentration fick sitt kraftigaste uttryck i den revolutionära expansionen, hvarigenom i realiteten, trots alla kosmopolitiska talesätt och abstrakta deklamationer om folkens befrielse, de franska konungarnes gamla eröfringsplaner återupptogos och fullföljdes med en dittills ouppnådd energi. De naturliga gränsernas politik blef den formulering, som revolutionens legister gåfvo åt l'ancien régimes utvidgningstraditioner från Richelieus och Ludvig XIV:s dagar, sådana de bevarats i 1700-talets filosofiska teorier och historiska utläggningar om det gamla galliska väldet. Frankrikes politiska program var gifvet för en lång framtid, och det fick i 1795 års författning genom klausulen om de konstitutionella gränserna sin formliga bekräftelse. Den eröfrande tendensen, uppblandad med föreställningar om republikansk propaganda och fransk suprematі, hade sålunda fått öfverhand, redan innan Napoleon erhöll ledningen, och »la grande nation» hade under direktoriet ända till andra koalitionens segrar varit i ständig makttillväxt. När de revolutionära eröfringarna vid direktorialregeringens fall till största delen gått förlorade, blef det en oundgänglig uppgift för den nya styrelsen att återställa dessa. Den 18 och 19 brumaire betydde därför i revolutionens utveckling dennas organisering för att bevara resultatet af de föregående årens strider, och Napoleons maktställning blef beroende af om han därvid förmådde tillfredsställa de nationella krafven. Försäkrandet af Frankrikes naturliga gränser framställer sig alltså från början med historisk nödvändighet som det politiska problemet för Napoleons hela regering, och freden i Campo-Formio, hans egen skapelse, hvarigenom det första stora steget togs mot detta mål, blir på detta sätt förbindelselänken mellan direktoriet och konsulatet.

De naturliga gränserna, det blef den kompensation, för att använda kabinettspolitikens språk, som Frankrike fordrade för östmakternas makttillväxt genom Polens delningar. Konsekvenserna af denna politik stodo redan för 1793 års republik fullt tydliga. Man såg genast från början i England det förnämsta hindret, arffienden, som alltid motsatt sig en fransk eröfring af Belgien, och striden om Rhen-gränsen blef därför främst en kamp mot denna makt. Enda medlet

att vinna seger var att förbinda sig genom allianser med Europas stater, och ett allmänt europeiskt förbund mot Britannien framstår därför tidigt som det eftersträfvansvärda målet.[1] Det är samma tankegång, som genomgår Napoleons politik, och i välfärdsutskottets rapporter samt i yttranden och memorial af konventsledamöter skymta äfven i utkast alla de planer, som af honom sedermera och för samma syfte i verkligheten utfördes. När välfärdsutskottet i instruktioner till de franska sändebuden i Haag och Berlin (aug. 1795) framställer tanken att »utesluta engelsmännen från kontinenten och afspärra denna från Gibraltar till Texel», föreligger planen till kontinentalsystemet redan färdig. 1803 års mediatisationsakt och 1806 års Rhen-förbund finnas ända in i detalj projekterade af Sieyès i ett fredsförslag af 1795, och i välfärdsutskottets förhandlingar med Spanien samma år kommer Napoleons blifvande Medelhafspolitik redan fram i hela sin utsträckning. Det ligger sålunda mycken sanning i orden, att Napoleon spelade rollen af »revolutionens testamentsexekutor», ehuru icke precis i den mening, som Thiers därmed åsyftade. Det originella hos honom ligger uteslutande däri, att han bragte metod och reda i det kaos af planer, hvilka redan före honom blifvit uppgjorda, samt framställde resurserna för deras praktiska realiserande.

Napoleons politik är alltså för Sorel i egentlig mening en nationell politik, hvars förutsättningar voro gifna i revolutionen och hvars utförande endast blef den nödvändiga konsekvensen af dessa. Republiken stod från första stund i försvarsställning gentemot Europa. För konsulatet äro försvarslinierna blott något utvidgade, och för att bevara dessa och vinna »la paix magnifique» fortsatte Frankrike den långa kampen, hvilken hela tiden bär karaktären af sitt ursprung, under det proportionerna växa.[2] De naturliga gränserna betydde i självfva verket Frankrikes hegemoni i Europa, ett störande af jämviktstillståndet i högre grad än någonsin

[1] «Les trois propositions s'enchaînent nécessairement: frontières naturelles, guerre à mort à l'Angleterre, coalition du continent pour réduire la nouvelle Carthage. Il n'y a pas besoin d'un grand génie pour découvrir ces conséquences: elles procèdent de la force même des choses, et qui veut cette fin en veut nécessairement le moyen. Pendant vingt ans la politique française ne sortira pas de ce dilemme.» Sorel, a. a., IV, s. 176.

[2] Sorel, a. a., VI, ss. 17, 18.

under Ludvig XIV, och reaktionen från de europeiska makterna genom koalitioner, hvilkas yttersta mål ständigt var att återföra Frankrike till 1792, blef därför så mycket våldsammare. I denna oförsonliga motsats ligger grunden till den väldiga striden, och ur den uppväxer Napoleons maktbyggnad allt högre och högre som en följd af de alltjämt med seger tillbakaslagna anfallen.[1] Ett enda steg tillbaka hade för honom varit att uppge hela sin position, så länge ännu England stod upprätt och ledde Europas motstånd. «Le grand empire» uppstår därför som den stora kamporganisationen mot England, «la conséquence fatale de la conquête complète de la rive gauche du Rhin», «un rempart au delà des limites naturelles», och blef sålunda endast kulminationen af «la grande nation», sedan dess maktmedel koncentrerats i Napoleons hand. Hvarje fälttåg och hvarje fred, som endast gaf upphof till nya krig, emedan konflikten därigenom aldrig fick och aldrig kunde få en slutgiltig lösning, voro en enda kedja af händelser, hvilka med obeveklig konsekvens ledde till den stora katastrofen 1815. Sorel tröttnar ej att upprepa Napoleons egna ord, att han var styrd af omständigheterna och i verkligheten aldrig situationens herre. Hans geni var, att han förstod att bedöma dessa omständigheter för hvad de voro, och att han alltid visste träffa de nödiga anstalterna, hvarigenom han väl kunde hejda, ehuru ej förebygga det slutliga nederlaget. Som revolutionens arftagare fortsatte Napoleon dess expansionsförsök och förde det vidare, men det är hans stora chimär, när han äfven trodde, att han kunde föra det igenom och afsluta det med en varaktig fred.[2]

[1] «Il faut donc suivre cette guerre de mines entre les alliés qui veulent toujours refouler la France au delà des limites qu' ils lui avaient reconnues, 1795, 1797, 1801; et la France, amenée sans cesse à pousser ses têtes de pont, ses anvancées, ses forts détachés au delà de ces mêmes limites, si elle veut les défendre contre la marée contraire dont le flux, incessamment, les vient battre.» Sorel, a. a., VIII, s. 500.

[2] «La grande chimère de Bonaparte est d'avoir cru cette paix possible, et de l'avoir cru jusqu'aux dernières catastrophes. Cette chimère, qui trahit chez ce grand réaliste un côté de spéculation dans l'espace, un fond de mathématicien et d'idéologue sans quoi, d'ailleurs, il n'eût pas été complètement de son siècle et ne l'eût point dominé — c'est l'idée, *a priori*, qu' il y a une limite, une fin logique, un système coordonné et définitif dans les choses humaines; que la raison de l'homme peut concevoir ce système, et la main de l'homme le disposer; c'est le *postulat*, que toutes les questions posées en Europe peuvent être résolues; que tant de luttes qui déchirent cette Europe peuvent se terminer au profit de la France, pour sa plus grande gloire et sa plus grande prospérité.» Sorel, a. a., VI, s. 104.

Man erinrar sig stundom vid Sorels framställning en anmärkning om fatalistisk historieskrifning, riktad mot Thiers af dennes vedersakare. Och onekligen går något af den »esprit géométrique», som Sorel skildrat såsom utmärkande för revolutionen, och som han visat vara ett karakteristiskt drag äfven för dess store son och fullkomnare, igen i författarens eget betraktelsesätt af händelseförloppet. När han framställer detta som »le cours fatal», som »l'immense déroulement», hvars gång är gifven hardt när med logisk nödvändighet, frågar man sig ibland efter Napoleons personliga roll i utvecklingen. Det torde alltid bli en omstridd sak att rättvist afväga denna, och det är möjligt, att Sorel i någon mån underskattat den i sin sträfvan att betona de två historiska hufvudfaktorerna i tidehvarfvet, »l'Europe et la révolution française». Den stora betydelsen af hans framställning är, att han återfört Napoleon i dennes historiska sammanhang genom att påvisa hans plats i revolutionens utveckling, liksom han påvisat dennas samband med Frankrikes föregående historia.

Jag har hittills uteslutande berört fransk Napoleonlitteratur. Det är blott naturligt, att Frankrike gått i spetsen vid grundläggandet af den moderna Napoleonforskningen, och att de nya resultaten af denna här först fått sin vetenskapliga formulering. Men äfven utom Vandals och Sorels hemland har ett betydande forskningsarbete banat väg för en ny uppfattning. I Tyskland representera sålunda Max Lenz och G. Roloff närmast samma riktning som nämnda författare. I en uppsats »Napoleon I och Preussen»[1] har den förre dragit i härnad mot den gängse åskådningen af Napoleon i tysk historieskrifning, sådan den framställts af dennas främsta mästare, en Treitschke och Sybel, i färger nog talande för att röja sitt ursprung från de preussiska patrioterna af 1813. Lenz påpekar, att redan Ranke i sin biografi öfver Hardenberg gifvit uppslag till en mera opartisk skildring, och tar till utgångspunkt för sin egen framställning ett uttalande af denne i ett polemiskt utkast bland hans efterlämnade papper, däri Ranke gent emot en kritik af nyss anförda arbete med skärpa framhåller sin åsikt om betydelsen af Na-

[1] I Cosmopolis 1898, n:r XXVI och XXVII. Jfr ock hans studie öfver Napoleon i Monographien zur Weltgeschichte XXIV (1905).

poleons engelska politik.[1] Roloffs förtjänstfulla utredning af Napoleons dittills föga beaktade kolonialpolitik[2] har bidragit att kasta ljus öfver dennes planer för Frankrikes ekonomiska höjande och därmed öfver ett af de afgörande momenten i striden med England.

Den uppfattning, som af dessa författare framförts, står i Tyskland likväl ännu väsentligen i stridens tecken. Napoleons »System einer persönlichen Weltregierung» är den synpunkt, som behärskar A. Fourniers bredt anlagda Napoleonbiografi,[3] hvars släktskap med en äldre skola trots åtskilliga modifikationer i uppfattningen starkt framträder. Fournier har sålunda visserligen fäst afseende vid Sorels åsikt om innebörden af den revolutionära expansionen, och han framhåller vikten af kampen mot England, men han ser hvarken det inbördes sambandet mellan dessa drifkrafter i tidehvarfvets historia eller drar konsekvenserna af desamma. Under det för Sorel Napoleons europeiska maktställning var en nödvändig följd af de naturliga gränsernas politik och ytterst åsyftade dessas försvar, ser Fournier i Napoleons världsvälde hufvudsakligen frukten af en tidigt fattad plan, ett eröfringssystem i form af ett program, af denne äfven själf vid flera tillfällen uttaladt.[4] Englands besegrande var därför för Napoleon i sig självt intet mål utan endast förutsättningen för hans »system». Den omständigheten, att detta föll just på denna förutsättning, ger dock en egendomlig klang åt Fourniers uttryckliga förklaring, att det vore att gifva ett för trångt spelrum åt Napoleons geni, om man såge den stora världsstriden blott under synpunkten af en intressekonflikt

[1] Rankes mot en uppsats af Max Duncker gjorda och af Lenz anförda uttalande må här efter denne citeras. »Dabei ist das grösste Weltverhältnis, in welchem sich Napoleon überhaupt bewegte, der Kampf gegen England und der Zusammenhang desselben mit den kontinentalen Angelegenheiten so gut wie ganz aus der Acht gelassen, also der eigentliche Faden, an dem sein Tun und Lassen anknüpft. Von dem allgemeinen Verhältnis aber sind alle partikularen Unternehmungen ausgegangen, und man kan weder den Angriff noch die Abwehr verstehen, ohne jenes zu gedenken.» Cosmopolis XXVI, s. 583.

[2] G. Roloff, Die Kolonialpolitik Napoleons I. Historische Bibliothek, Band X. München und Leipzig 1899. Populärt hållen är förf:s kortfattade biografi Napoleon I. Berlin 1900.

[3] A. Fournier, Napoleon I. Eine Biographie. 3 vol. Zweite umgearbeitete Auflage. Wien & Leipzig 1904—06. Första upplagan utkom 1886—89.

[4] Oafsedt de af Fournier åberopade memoarverkens större eller mindre trovärdighet, torde de därstädes omförmälda uttalandena lämna rum för mer än en tolkning. Jfr a. a., II, ss. 12 och 13.

mellan Frankrike och England. Fourniers hela utgångspunkt synes i belysning af den franska forskningens resultat mindre väl grundad och är därför ägnad att gifva en viss skefhet åt hans framställning, särskildt af själfva hufvudpunkterna i händelseförloppet.

I flera hänseenden afvikande från de förut nämnda franska historieskrifvarnes uppfattning är äfven den af Rose i hans »Life of Napoleon I» utvecklade.[1] Till anläggning och omfång närmast att jämföra med Fourniers arbete utmärker sig Rose's verk för en vida mer objektiv hållning, och icke utan skäl äro engelska tidningars lofprisande omdömen om detsamma som den bästa af hittills utgifna biografiska framställningar af Napoleon. Rose's i många fall betydande uppslag (de röra särskildt Napoleons ekonomiska politik) får jag tillfälle att i det följande närmare behandla.

* * *

Bland speciella frågor ur Napoleons historia af särskildt stort intresse möter oss genast i början af hans bana den fransk-ryska ententen 1800—1801.

I det föregående har framhållits Frankrikes utrikespolitiska ställning vid direktoriets fall och den uppgift, som närmast förelåg Napoleon som förste konsul. Sorel har med skärpa betonat arten af den fred, som det stora flertalet fransmän kräfde af den nya regeringen, och man förstår, att för honom dennas fredsuvertyrer till Englands och Österrikes monarker i slutet af 1799 äro af underordnad betydelse.[2] När det gällde att bestämma denna fred, kunde tvenne hufvudalternativ komma i fråga: en linie, som kan betecknas

---

[1] J. H. Rose, The Life of Napoleon I. 2 vol. London 1903. Som ett komplement till detta arbete kan betraktas förf:s »Napoleonic Studies» (London 1904), utgörande en samling delvis förut utgifna uppsatser.

[2] Napoleons fredsanbud i dec. 1799 hör till de mera omstridda frågorna. H. M. Bowman har i en förtjänstfull, allmänt uppmärksammad afhandling »Preliminary stages of the peace of Amiens» (Toronto 1899) sökt visa, att Napoleon verkligen med allvar arbetade att få freden till stånd. Hans upprepade anbud efter Pitts afvisande svar samt framför allt hans hemliga underhandlingsförsök i London m. fl. af förf. påpekade bevis tyda onekligen därpå, om de också ej kunna fördölja det faktum, hvilket ej heller Napoleon var okunnig om, att fredsutsikterna med de villkor, som från båda sidor uppställdes, från början voro ytterligt ringa.

med de naturliga gränserna, och en annan, vidare, som tillika afsåg att trygga Frankrikes nygrundade medelhafsvälde. Denna större fredsbas var från början Napoleons mål, och närmandet till Ryssland var hans förnämsta politiska kombination för att drifva detta igenom. Sorels skildring är härvid af särskildt intresse genom den klara dager, som därigenom faller på de båda kontrahenternas verkliga syften, äfvensom genom rättelser af viktiga faktiska misstag i föregående redogörelser.

Af omsorg om Rysslands intressen i Turkiet hade kejsar Paul deltagit i den andra koalitionen för att hindra Frankrike att genom Egyptens eröfring skaffa sig en fördelaktig ställning vid en eventuell delning af det länge motsedda turkiska arfvet. När denna hans afsikt syntes uppnådd genom Napoleons återkomst från Egypten och då England stod i begrepp att öfvertaga Frankrikes hotande position i Medelhafvet, började svängningen i Rysslands politik. Det är anmärkningsvärdt, att samtidigt, redan hösten 1799, en allians med denna makt var under diskussion i den franska politiken. I tvenne memorial, af hvilka det senare mottogs af den provisoriska konsularregeringen, framlade en fransk agent i Petersburg, Guttin, en fullständig plan för ett förbund med Ryssland, märklig som ett förebud till Napoleons politik 1801 och i hög grad belysande för dennas genesis i allmänhet.[1]

I den rysk-franska ententen nämnda år ser Sorel ett »första Tilsit», fastän i mindre skala, uppenbarande samma syften och framför allt samma missräkningar. Han påpekar det målmedvetna i Pauls planer, när det gällde den orientaliska frågan, och visar, att motsatserna vid underhandlingarna i Paris i mars 1801 mellan Talleyrand och den ryske ambassadören Kolytchef syntes snarare större än gemensamheten i intressen. Napoleons bemödanden att erhålla Rysslands garanti för Egyptens ockupation, hvilken sträfvan ådagalägger det egyptiska företagets stora vikt i hans politik, mötte bestämdt motstånd från Ryssland, som lika litet hade skäl att medge Frankrike som England en stark position i

[1] Guttins memorial ha först behandlats af G. Buchholz, Die Napoleonische Weltpolitik und die Idee des französisch-russischen Bundes. Preussische Jahrbücher, Band 84. (1896).

Orienten. Denna fråga gjorde hela tiden förhandlingarnas resultat sväfvande.

Att Napoleon dock hade skäl att af dessa vänta sig ett mäktigt stöd mot England, tycktes bildandet af den neutrala ligan ge vid handen, och hans korrespondens under januari —februari 1801, i synnerhet med Talleyrand, bär vittne om hans storartade förhoppningar. Det är äfven här, och uteslutande här, som man har att söka källan till de vidtfarande asiatiska planerna. Det i historiska framställningar, t. ex. hos Rose, förekommande utförliga projektet om ett franskt-ryskt tåg till Indien saknar, i motsats till hvad man allmänt antagit, hvarje grund i en öfverenskommelse mellan de båda parterna. Någon personlig brefväxling i ämnet mellan förste konsuln och tsaren har hvarken förekommit eller var företaget ifrågasatt under förhandlingarna med ryska sändebudet. Det hela är därför att reducera till hvarjehanda rykten, som bevisligen voro i svang i de europeiska kabinetten. Ej heller finnes grund för uppgiften, att Napoleon påverkat de förberedelser till ett tåg, hvilka af Paul på egen hand sattes i gång.

Med Kolytchef var omöjligt att uppnå enighet, och Sorel visar, att Napoleon uppskjutit tanken på att vinna ett mera effektivt bistånd af Ryssland, redan innan Pauls mord (23 mars) afklippte alla möjligheter i den vägen. De skarpa meningsskiljaktigheter, som sålunda redan yppat sig vid de rysk-franska underhandlingarna, äro ägnade att i ej ringa grad reducera den vikt, som man tillmätt ententen, och därför äfven i viss mån att omvärdera betydelsen af palatsrevolutionen i Petersburg som den stora vändpunkten i det första skedet af Napoleons politik.

Detta kan anses sträcka sig till freden i Amiens, hvarigenom revolutionens utrikespolitiska problem efter 10-åriga strider ändtligen syntes ha fått en lösning. Vi äro därmed inne på den afgörande brytningspunkten i Napoleons bana, och orsakerna till det snart följande fredsbrottet med England 1803 torde väl vara det mest omdebatterade spörsmålet i hela hans historia.

Freden var från Englands sida ett experiment, framhåller Rose, och allt berodde på om Frankrike nu ville slå sig till ro med sina vunna eröfringar. Möjligheten var nu

gifven för Napoleon att äfven utåt »afsluta revolutionen». Det är tydligt, att besvarandet af denna fråga blir själfva pröfvostenen för hela hans politik. Härvid bör fasthållas, att freden, hur lysande den än var, endast motsvarade Frankrikes förväntningar, och om den än mottogs med tillfredsställelse, så visade man enligt Sorel föga entusiasm, ty man hade hoppats ernå vida mera. Bakgrunden för en undersökning af Napoleons åtgärder under fredsåret är därför gifven i Frankrikes nyförvärfvade maktställning och de konsekvenser, som dennas bevarande medförde i förhållandet till Europas makter. I och för sig betydde denna maktställning en revolution i det europeiska statssystemet, och Sorels problemställning, väsentligen olika Rose's, är denna: »Skulle Frankrike förmå att upprätthålla freden, och skulle Europa respektera den?»

En anmärkning om den allmänna karakteren af tidens politik torde här vara på sin plats. Det är betecknande, då Sorel säger, att Campo-Formio var den omedelbara följden af Polens delning. Revolutionen hade därmed accepterat århundradets politiska teknik i all dess hänsynslöshet, och under tidsskedet till 1815, då alla 1700-talets politiska problem på nytt aktualiserades och det nya århundradets blefvo ställda, firade kabinettspolitiken verkliga jubel- och klangdagar. Napoleon var ej hänsynslösare än Europas regeringar i allmänhet, endast skickligare. Det bör ihågkommas, att främst berodde hans öfvertag på Frankrikes stora försprång i inre utveckling; det var den nya nationalstaten bland territorialstaterna. Och det slutliga nederlaget hade ej sin grund i att Napoleon öfvergaf Frankrikes nationella intressen, endast däri, att detta förlorade sitt ofvannämnda försprång.

Då det gäller att bedöma Napoleons ställning till nationalitetsproblemet, så framstår hans berömda brist på förstående därvidlag i sin rätta dager, om man betänker, att hans föregångare under revolutionen samt det stora flertalet af tidens statsmän voro lika oförstående, och det torde vara en fullständig missuppfattning af Fournier, då han exempelvis framhäfver Pitt som en motsats till Napoleon i detta afseende. Rose betonar tvärtom, att ej ringaste bevis finnes för att den engelske premiärministern baserat sin politik, t. ex. vid

krafven på Schweiz' och Hollands oberoende, på nationella känslostämningar, eller att han öfver hufvud förstått att uppskatta dessas stigande betydelse.[1] Det är sant, att Spaniens underkufvande visade sig vara Napoleons största misstag, men som ett nödvändigt led i hans politik är det lika litet ägnadt att väcka förvåning som hans okunnighet, åtminstone till en början, om den spanska resningens verkliga betydelse. Det tycks ha dröjt längre, än hvad man i allmänhet föreställer sig, innan ens denna öppnade ögonen för den folkliga rörelsens makt. Hvad sålunda beträffar den nationella väckelsen i Preussen, skingrar Lenz åtskilligt af den preussiska patriotismens nimbus, då han framhåller, att det stora flertalet både inom nationen och armén samt bland de ledande männen med tillfredsställelse gingo med på kriget mot Ryssland 1812, och att den stora omsvängningen skedde först 1813 efter Napoleons förkrossande nederlag.

Det var utmärkande för de europeiska kabinettens koalitioner, att de föregingos af vidsträckta projekt, där hvar och en af de deltagande hade formulerat sin blifvande vinst, ofta till förfång för de öfriga förbundsbröderna. Sorel betonar, att man här har att söka det egentliga ändamålet med anloppen mot Frankrike och att en händelse, sådan som mordet på hertigen af Enghien, på sin höjd var ägnad att framställa ett anfall i den vederbörliga vackra dagern. Fredssluten hvilade i regeln på en rad af kompensationer, hvilka de besegrade begärligt mottogo för att i någon mån betäcka sina ansenliga förluster.

Synpunkter som dessa äro ägnade att särskildt tagas i betraktande vid öfvergången till den tidsperiod (1803—15), då Napoleons världspolitik antog sina jättelika dimensioner. Och de äro äfven ägnade att belysa själfva öfvergången. Napoleons öfvergrepp 1802—1803, hans »krig i fred», framstodo mindre rättskränkande under en tid, då Österrike och Preussen täflade om de bästa bitarna af det tyska rofvet, och för England voro ersättningskrafven för det oraniska huset af långt mindre vikt än fri tillgång till Hollands hamnar. Befästandet af det bälte af dependentier, som efter freden omgaf den franska gränsen, var nödvändigt för upp-

[1] Härom i en uppsats »Pitt's Plans for the Settlement of Europe» i Napoleonic Studies, ss. 81, 82.

rätthållandet af Frankrikes öfvermakt och prestige. Det var, enligt Sorel, att för fredens bevarande använda samma medel, som gjort den möjlig. Själfva fredsfördraget, »où la paix s'échappait dans toutes les lignes», hade varit ett mästerstycke i konsten att undvika brännande frågor och göra dem ännu mer brännande, som det försökte lösa. För Napoleon var det dock nog att blott få freden till stånd, då han hoppades, att Frankrikes starka maktställning vore tillräcklig att göra hvarje koalition otänkbar.

Att han verkligen önskade freden och räknade på densamma framgår med tydlighet af hans handelspolitiska och koloniala planer, hvilka för sin fullbordan skulle taga en lång tid i anspråk. För uppfattningen af fredsbrottet äro de af största vikt, men ha i allmänhet för litet blifvit uppmärksammade. De voro mera än något ägnade att väcka fruktan hos England, i det de satte på spel hela resultatet af dess storartade ekonomiska maktutveckling under 1700-talet. Det artade sig genom denna ekonomiska kraftmätning under freden till en slutuppgörelse i den gamla rivaliteten mellan England och Frankrike, hvilken på så sätt framstår som kärnpunkten i hela det dåvarande politiska läget, liksom den varit det och fortfarande blef det under de stora krigen. Lika nödvändigt som det var för England att återvinna den europeiska marknaden för sin industri, lika angeläget var det för Napoleon att förekomma detta och därigenom höja Frankrikes välstånd. Genom att i hela deras skärpa bibehålla revolutionens rigorösa tullskyddsbestämmelser, hvilka i motsats till det moderata handelsfördraget af 1786 voro synnerligen populära bland fransmännen, utestängde han engelska industri- och handelsvaror från en stor del af kontinenten, och följden visade sig däri, att Englands exportsiffra till och med sjönk under det föregående krigsårets. Hvad Frankrikes kolonier före krigen betydt för den franska handeln framgår däraf, att en tredjedel af denna 1787 gått på kolonierna. Att återupprätta denna blef därför för Napoleon en nationell angelägenhet af största betydelse, och det är genom Roloffs undersökning visadt, att han kraftigt arbetade på grundläggandet af ett stort franskt kolonialvälde i Västern. De i samband därmed stående åtgärderna för att höja den franska marinen ökade ytterligare den engelska ministärens

farhågor och stärkte denna i åsikten om nödvändigheten att hämma utvecklingen af Frankrikes sjövälde, innan detta hunnit öfverflygla det engelska.

Både Rose och Sorel se här, ehuru från olika synpunkter, den egentliga orsaken till fredens brytning.[1] Den frågan uppstår då, om ej Napoleon förutsåg, att England i eget intresse skulle förnya kriget. Otvifvelaktigt är, att han diskuterat möjligheten häraf. Därom vittnar t. ex. den berömda depeschen af den 23 okt. 1802 till franske gesandten Otto i London, där han framlägger en af Sorel högt beundrad exposé öfver följderna af ett krig, och hvari han med skarpblick utstakar gången af de kommande årens händelser. Man har bland annat i denna depesch velat se ett bevis för Napoleons krigsafsikter, ehuru den i verkligheten blott visar hans förmåga att bedöma innebörden af ett eventuellt krig. Ett dylikt förutsåg han dock ej på länge, och Sorel framhåller som ett genomgående drag hos Napoleon en underskattning af Englands motståndskraft, som nära sammanhängde med en grundlig missuppfattning af hela det engelska väldet. Häri ligger förklaringsgrunden till hans hotande och ofta okloka diplomatiska taktik, hvarigenom han trodde sig skola skrämma England att stå fast vid freden, under det han i verkligheten endast lyckades skrämma det till krig.[2] Denna synpunkt synes mera öfvertygande än den allmännare gängse, att Napoleon hela tiden arbetat på en brytning, och att hans företag blott åsyftade att reta England att göra början, hvarigenom skulden skulle komma att ligga på dess sida.[3]

De diplomatiska förvecklingarna, sedda i samband med den franska kolonialpolitiken, bestyrka ej heller en dylik uppfattning. Det får anses bevisadt, att England redan

[1] »Mais ce fut précisément cet effort pour s'arrêter sur la paix d'Amiens en Europe, et la développer en France, par le commerce et l'industrie, par l'expansion aux colonies, qui décida l'Angleterre à la rompre.» Sorel, a. a. VI, s. 203.

[2] »Le Consul se flatte que, devant les précautions qu'il prend, devant les mesures qu'il menace de prendre, l'Angleterre, qui n'obéit qu'à l'intérêt, jugera son intérêt en péril et s'arrêtera.» Sorel, a. a. VI, s. 258.

[3] Så M. Philippson, La paix d'Amiens et la politique générale de Napoléon Ier. Revue historique, LXXV, LXXVI (1901). Förf:s framställning är för Napoleons felgrepp särskildt belysande. — I samma riktning och i direkt opposition mot Sorel går P. Coquelle, Napoléon et l'Angleterre, 1803—1813 (Paris 1904). Coquelles arbete, som af den Lanfreyska skolan ärft alla dess fel men knappast någon af dess förtjänster, är i synnerhet utmärkt för sin Napoleonfientliga ton.

hösten 1802 beslutat att icke utrymma Malta, och att offentliggörandet af öfverste Sebastianis ryktbara rapport (jan. 1803) om dennes i militäriskt-kommersiellt syfte företagna resa i Orienten, långt ifrån att vara en orsak, endast blef en god förevändning att vidhålla detta beslut. Alldeles ogrundad torde Rose's hypotes vara, då han i rapporten ser ett bevis för att Napoleon nu förberedde en omsvängning af sin kolonialpolitik från väster till öster, och att han därmed endast afsåg att afleda fransmännens uppmärksamhet från de misslyckade företagen på S:t Domingo. Roloff visar häremot — och Sorel öfverensstämmer med honom — att Napoleon tvärtom stod i begrepp att afsända en ny expedition till S:t Domingo och en annan för att besätta Louisiana, och att detta lands försäljning till Förenta staterna sålunda ännu ej var å bane. En tredje expedition afgick i början af mars till Indien. Alla dessa företag fordrade ovillkorligen en ostörd fred, och i sin instruktion till general Décaen förutsätter också Napoleon dennas fortbestånd till hösten 1804. Hur föga han trodde på ett krigsutbrott, framgår äfven däraf, att han inga militära anordningar företog för att möta ett dylikt.

Först efter underrättelsen om att rustningar förebådades i det engelska trontalet till parlamentet den 8 mars skedde en svängning i hans uppfattning af Englands hållning. Flera åtgärder själfva den dag, då detta meddelande anlände, den 11 mars, tala härför — såsom afsändandet af nya order till Décaen, befallning om kvarhållande af den till Louisiana bestämda eskadern och beslut om byggande af kustbåtar, afsedda för öfverfart öfver Kanalen. Hädanefter har äfven Napoleon ansett kriget oundvikligt, och hans sträfvan att fördröja detta under förhandlingarnas sista skede hade hufvudsakligen sin grund däri, att han önskade vinna tid för de nödiga krigsförberedelserna. Ett ytterligare stöd för den uppfattningen, att ett krig vid denna tid dock kom synnerligen olägligt för honom, finner man däri, att han verkligen tycks ha hyst allvarliga förhoppningar om fred i juni 1803 under Rysslands försök till medling mellan de båda krigförande. Att England härvid fortfarande visade sig motsträfvigt, var blott en konsekvens af samma orsaker, som för-

mått det att bryta freden.[1] Och att det engelska kabinettet, oafsedt dess missuppfattning af Napoleons verkliga afsikter, haft skäl att riskera ett krig framstår blott med desto större klarhet i belysningen af Napoleons storslagna kolonialpolitik, hvarmed han hoppats att äfven i ekonomiskt afseende befästa Frankrikes öfvervälde. »Viewed from the standpoint of racial expansion», säger Rose, »the renewal of war in 1803 is the greatest event of the century.» —

Af de närmast följande årens händelser har den tillämnade landstigningen i England varit föremål för en synnerligen liflig diskussion alltsedan Napoleons egna dagar och hör fortfarande till de mest omstridda frågorna — detta också af högst förklarliga skäl, då en utredning af hans verkliga afsikter i detta stycke nära sammanhänger med frågan om hans ställning till uppkomsten af de stora kontinentalkrigen. Sorels uppfattning är denna. För Napoleon var det från början tydligt, att striden mellan Frankrike och England till sina konsekvenser var en strid, i hvilken Europa med eller mot sin vilja måste taga parti. Han har därför förberedt sig på möjligheten att möta en europeisk koalition, men han har först sökt förebygga en dylik — alliansen med Preussen var härvid det förnämsta medlet — för att kunna sätta i verket sin plan att gå öfver till England och genom dess underkufvande i ett slag afgöra kriget och därmed också på det verksammaste bryta udden af hvarje koalitionssträfvan. Lägret i Boulogne var på så sätt »une mesure à double effet». Napoleon har ända till i aug. 1805 — den 12 är den kritiska dagen — hoppats på en gynnsam utgång af flottföretaget, och han har endast nödd och tvungen, hufvudsakligen genom Österrikes hotande rustningar — alltså redan innan underrättelse kommit om amiral Villeneuves reträtt till Cadiz —, beslutat öfverge detsamma för att hädanefter uteslutande bygga på det andra hufvudmedlet i kampen, kontinentens koalisering mot England. Landstigningsplanen hade anor ända från revolutionens första år (dec. 1792), och Sorel påpekar, att Napoleon var fången i samma illusioner som konventet, då han trodde, att Londons eröfring och därmed hela Britanniens efter en lycklig öfverfart skulle bli en lätt sak,

[1] Härom W. Ekedahl, Bidrag till tredje koalitionens bildningshistoria (1803—1805) I (Lund 1902).

och att han därvid kunde lita på den verksammaste hjälp af de »engelska republikanerna».

Utom den omständigheten, att Napoleon beträffande öfverfartens möjlighet otvifvelaktigt varit besjälad af en öfverdrifven sangvinism, såsom äfven Rose framhåller, synas hans storartade rustningar för företaget, hvilka fylla största delen af hans korrespondens denna tid och däri endast ha en motsvarighet i förberedelserna till fälttåget 1812, i och för sig tala för hans allvar med planen. Ej ens Fournier förnekar alldeles, att Napoleon under särdeles gynnsamma omständigheter varit betänkt på att föra sin armé öfver Kanalen, men han anser, att denne framför allt varit angelägen att ha »den andra chancen» till hands och därför, särskildt genom sina åtgärder i Italien sommaren 1805, gjort allt för att framkalla kriget med Österrike. Hans fordran till kejsar Frans att afrusta afsåg endast en krigsförklaring från dennes sida, och redan innan Napoleon den 3 aug. 1805 anlände till Boulogne, hade han definitivt beslutat att gå mot Wien. Några öfvertygande bevis för denna åsikt har dock ej Fournier lämnat, då Napoleons anmaning till Österrike att afrusta enligt Sorel lika väl kunde vara förestafvad af behofvet att ha ryggen fri. Bättre än det förra synes detta senare antagande äfven öfverensstämma med Fourniers egen anmärkning, att Napoleons bref till marinministern och Villeneuve onekligen häntyda på, att han fortfarande planerade en landstigning på den engelska kusten. Rakt motsatt Fourniers och öfver hufvud längst gående är Roloffs mening, att Napoleon trots fastlandsmakternas krigiska hållning ända till den 23 aug. ansett sjöexpeditionen möjlig och afstått därifrån endast på grund af den denna dag erhållna underrättelsen om den franska flottans uteblifvande från Kanalen.[1]

Det framgår häraf tillräckligt, hvilka skiftande tolkningar man gifvit åt Napoleons depescher och åtgärder i berörda fråga. Några bestämda slutsatser har ej heller Rose vågat draga, och det är betecknande för hela frågans ovissa läge, att han i samband med denna funnit anledning betona, att mycket af tjuskraften i studiet af Napoleons historia

[1] Olika åsikter i berörda fråga diskuteras af Roloff i en uppsats »Zur Napoleonischen Politik von 1803—1805» i Hist. Vierteljahrschrift 1902.

ligger just däri, att hans planer till sin syftning i själfva verket ofta är ogripbara. —

Angående tredje koalitionens bildning, hvilken torde tillhöra de minst utredda partierna af tidens historia, må här blott påpekas, att differenserna i själfva hufvudpunkterna äro synnerligen vidtgående mellan å ena sidan Sorel och å den andra Rose, med hvilken en anförd yngre svensk forskare närmast öfverenesstämmer. Denne senare visar, att England stod så godt som isoleradt efter fredsbrottet, och att ministeren Addington med full afsikt fortsatte denna isoleringspolitik ända till sitt fall. En svängning inträdde först när Pitt öfvertagit ledningen, men Rose betonar, att Ryssland härvid tog första steget till allians, och att framställningen om subsidier utgick från denna makt. Någon synnerlig ifver visade ej heller Pitt att utbetala penningunderstöd, och Rose inlägger med anledning häraf en bestämd gensaga mot det särskildt af franska historieskrifvare gjorda påståendet, att tredje koalitionen byggdes upp med engelskt guld. I Sorels redogörelse framstår England i det stora hela som primus motor vid koalitionens bildande, och dess bemödanden underhjälptes kraftigt af Rysslands och Österrikes förvärfsplaner för egen räkning. Sålunda uppenbarar, enligt Sorel, Alexanders i samråd med Czartoryski uppgjorda storartade planer angående Rysslands makttillväxt, bl. a. på Turkiets bekostnad, hans egentliga syftemål med kriget, under det Rose med betonande af tsarens idealistiska karaktärsläggning framhåller som bevekelsegrunder för hans handlingssätt den säkerligen något tvifvelaktiga omsorgen att skydda de svagare staterna mot Frankrikes tyranni. Mycket beror på, hur man vill förena de upphöjda talesätt, som förekomma i den ryske ambassadören Novossiltzovs instruktioner (sept. 1804) med de vidlyftiga omrangeringar af Europas karta, som föreslås i en tilläggsartikel till dessa.

Efter Austerlitz fullbordar Napoleon sina vidtomfattande organisationsåtgärder i Europa för att påtvinga England freden, öfvertygad att detta skall lyckas med samma påtryckningsmedel, nu blott ytterligare skärpta, som det förut lyckats 1801. Men om han verkligen hoppats och önskat en gynnsam utgång af fredsunderhandlingarna som-

maren 1806, såsom både Rose och Sorel betyga, led han ett förkrossande diplomatiskt nederlag, hvilket först genom nya segrar på slagfältet kunde upphjälpas. —

I Tilsit stod Napoleon åter vid samma utgångspunkt som i Pressburg, ehuru nu med starkare diplomatiska resurser i sin hand. Målet är detsamma, men vanskligheterna att nå det nu om möjligt större. »Tilsit qui paraît tout fixer, au fond, n'arrête rien», säger Sorel, och förklaringen är den, att denna fred, liksom de föregående, framför flera problem än den mäktat lösa och sålunda blott förbereder en ny kris.

Vandals framställning, som här är den grundläggande, har först klargjort innebörden i denna kris genom att framhäfva den orientaliska frågans betydelse för den fransk-ryska alliansen. Napoleons orientaliska politik, som aldrig hann stort öfver planerandets stadium, har i allmänhet, särskildt sedan Vandal närmare fäst uppmärksamheten vid densamma, gifvit upphof åt de mest skiftande hypoteser och förklaringar och har i många fall blifvit till sin betydelse öfverskattad.[1] I någon mån gäller väl detta äfven om Rose, då han framhåller, att de orientaliska planernas förverkligande städse var Napoleons yttersta mål, till hvilket han återvände efter hvarje vunnen seger, men alltid måste uppskjuta, så länge ännu England stod obesegradt. Denna omständighet är afgörande, och Rose förbiser därför i allmänhet heller icke den närmaste ledtråden för Napoleons handlingssätt.[2]

I Tilsit gällde det för denne först och främst att få en säker garanti för kontinentalsystemet, och fråga är, om Turkiets delning, som under den närmast följande tiden blir den diplomatiska formeln par préférence, för Napoleon någonsin var mer än blott en formel, allvarligare menad än den rakt motsatta, Turkiets integritet, hvilken han före Tilsit med skicklighet spelat ut i diplomatiska förhandlingar och

[1] Typisk i detta hänseende och i allmänhet för de konstruktiva försök, som gjorts att »sätta system» i Napoleons politik, är den framställning af Napoleonepoken, som E. Bourgeois lämnar i sitt arbete »Manuel historique de politique etrangère» II (1789—1830), Paris 1900. Orientens eröfring är »le secret de premier consul» och »le secret de l'empereur» samt definitionen och nyckeln till hela hans politik.

[2] Rose, a. a., II, s. 49, 50.

fördrag. Enligt Vandal har Napoleon nu otvifvelaktigt beredt sig på en sönderstyckning af det osmaniska riket, ehuru det för honom var angeläget att uppskjuta företaget till ett för Frankrike gynnsamt tillfälle, d. v. s. till dess England pacificerats eller åtminstone aflägsnats från Medelhafvet. Följden skulle i annat fall endast bli, att sultanen slöte sig till England, och att detta lade beslag på Egypten, den del som Napoleon företrädesvis utsett för sin räkning. Då Englands betvingande sålunda för Napoleon var det egentliga ändamålet med Tilsit, under det ett omedelbart anfall på Porten för Alexander var hufvudsaken, blir ordningsföljden mellan de båda frågornas afgörande kärnpunkten i den diplomatiska tvekampen mellan de båda allierade under tidsskedet från Tilsit till Erfurt.

Den franska diplomatien, som hela tiden förde ett storartadt dubbelspel i Petersburg och Konstantinopel, lyckades fullständigt i sin uppgift att t. v. upprätthålla förbundet med Turkiet, som af fruktan för Ryssland krampaktigt höll fast vid Napoleons löften, i okunnighet om att det här blott gällde »ännu några ögonblicks vegetation». Äfven Alexander är till en början duperad af förespeglingarna i Tilsit, och Napoleons diplomatiska intrigspel har under hela hans bana aldrig nått högre än sommaren och hösten 1807. Öfvertygad, att allt skall ordnas till hans belåtenhet, när blott en ordinarie fransk ambassadör hunnit anlända, yppar ej tsaren sina hemliga planer ens för sitt sändebud Tolstoi vid dennes afresa till Paris och betonar i hans instruktion (sept. 1807) förnämligast Preussens utrymning, under det hufvudfrågan, Donauprovinsernas annektering, blott svagt insinueras. Kort tid därefter upptäcker emellertid Alexander sitt misstag, och alliansen råkar in i sitt första kritiska stadium, som betecknas af Napoleons förslag om en fransk ockupation af Schlesien till gengäld för ryssarnas besättande af Moldau och Walachiet.

Från denna uppfattning afviker väsentligen Sorel. Det synes dock vid jämförelse med Vandals skildring, som om han väl mycket öfverskattat Alexander, »le plus captivant et prestigieux artiste politique de son temps», då han framhåller, att denne från första stund var på det klara med det politiska läget; och egendomlig förefaller hans förklaring,

att Tolstois instruktion just är att betrakta som den verkliga kommentaren till Tilsit.

I allmänhet anser Sorel, att delningsplanen från Napoleons sida aldrig var menad att sättas i verket och hans olika anbud endast finter för att i oändlighet ajournera densamma.[1] Särskildt framträda de båda författarnas meningsskiljaktigheter vid framställningen af det berömda brefvet af den 2 febr. 1808, där Napoleon bl. a. föreslår Alexander en gemensam invasion i Orienten med Indien som yttersta mål, hans andra stora trumf i det diplomatiska spelet.

Bland alla de subtila gissningar och tolkningsförsök, som detta bref väckt till lif, torde Vandals utförliga och briljanta utläggning ännu stå oöfverträffad. I motsats till Sorel ser han äfven här ett bevis för Napoleons beslut att biträda Alexanders delningsplaner, ehuru den närmaste afsikten, att afvända dennes uppmärksamhet från de preussiska angelägenheterna och det tillärnade spanska företaget, onekligen träder i förgrunden. Det är härvid af en viss vikt att ha klart, när Napoleon fattat i sikte Spaniens eröfring. Nödvändigheten att närmare befästa förbundet med detta land har säkerligen visat sig trängande redan hösten 1806 efter Godoys krigiska manifest, men tvifvelaktigt torde vara, om Napoleon redan nu, såsom Sorel håller för troligt, äfven beslutat underlägga sig Spanien. »Memoirenklatsch» kallar Lenz påståendet, att beslutet om Bourbonernas störtande skulle fattats redan i Tilsit. Mera plausibel är Vandals mening, att Napoleon först i början af 1808 bestämt sig för ett anfall på Spanien och af samma skäl, som dikterade det nämnda brefvet till tsaren, nämligen hotande underrättelser från London. Spaniens underkufvande skulle fullborda Frankrikes välde öfver Medelhafvet och undantränga engelsmännen därifrån. De franska truppstyrkor, som för detta ändamål användes, voro sålunda att betrakta som ena flygeln af samma armé, hvars andra flygel skulle möta ryssarna vid Bosporen för att öfver Eufrat angripa Englands indiska besittningar. Under alla förhållanden har Napoleon vid denna tid ansett de spanska affärerna så lätta att ordna, att de

[1] Samma tankegång hos E. Driault, La politique orientale de Napoléon (1806—1808), Paris 1904.

blott på sin höjd något skulle fördröja utförandet af det föreslagna stora projektet. Hans militära förberedelser därtill våren 1808 tala ett tillräckligt tydligt språk. Visserligen voro konferenserna i Petersburg mellan Caulaincourt och Rumjantzov genom de svårigheter, som därvid yppade sig att få till stånd ett närmare aftal, ägnade att något dämpa hans ifver, men Napoleon har först under den följande sommaren definitivt uppgifvit den tilltänkta planen, sedan förhållandena i Spanien tagit en ogynnsam vändning.

Härigenom hade hans ställning i själfva verket blifvit ytterst prekär och blef det än mer genom Österrikes krigsrustningar. Därmed är karaktären gifven af det länge beramade mötet i Erfurt, som för Napoleon nu blef nödvändigare än någonsin. Det är här ej längre fråga om en öfverenskommelse om Orientens delning i stor skala, och icke heller Alexander har i denna afsikt rest sin förbundsbroder till mötes. Rose's motto för kapitlet om Erfurt: »I grunden är den stora frågan — hvem skall hafva Konstantinopel?» hämtadt ur Napoleons bref till Caulaincourt den 31 maj samma år, belyser den dåvarande situationen, men är missvisande för det politiska läge, som nu inträdt. Om tsaren förut stundom låtit sig duperas, har han nu fullständigt lämnat »alliansens roman» bakom sig och fattat i sikte en mera begränsad uppgift. Han förstod äfven utmärkt vid dennas genomförande att draga fördel af Napoleons trångmål. Rankes ord, att sammankomsten »ännu en gång ådagalade Napoleons öfvervikt», bekräftas ej af modern forskning. Tvärtom, »l'arbitrage de l'Europe passe au tsar», säger Sorel. Och Rose, som i ett äldre arbete uttalat en med den tyske häfdatecknaren öfverensstämmande åsikt,[1] har senare högst betydligt modifierat sin uppfattning.

För den franske kejsaren var det framför allt af vikt att hindra Österrikes krigsförberedelser för att själf ostördt kunna undertrycka den spanska resningen, och förhandlingarnas hufvudsyfte var därför att erhålla Alexanders medverkan till ett kraftigt uppträdande i Wien. Häri misslyckades Napoleon, under det tsaren vann sitt länge efter-

[1] »The diplomatic victory here rested with Napoleon as decisively as at Tilsit.» Rose, The Revolutionary and Napoleonic Era (Cambridge 1898), s. 200.

sträfvade mål, löftet om Donauprovinserna, och sålunda till slut utgick som segrare i den långa diplomatiska striden. Napoleons nederlag var knappast möjligt att dölja. Alliansen hölls visserligen uppe och Österrike hejdades för ett ögonblick, men utan att ta ett steg tillbaka; och Alexanders hållning har därför varit en starkt bidragande orsak till 1809 års krig. Mot England blef mötet blott en fåfäng demonstration, som »ingalunda krönte det ofullbordade verket i Tilsit» (Vandal).

Med ännu större skäl än om denna fred gälla därför om Erfurt Talleyrands ord, att »det blott var en diplomatisk nödfallsutväg, som man ville låta gälla för ett alliianssystem». Själf hade denne kraftigt medverkat till utgången, och i franska arbeten, särskildt hos Sorel, intar hans »förräderi» i Erfurt en framträdande plats i framställningen. Om Talleyrands memoarer blott föga äro att lita på som historisk källa, har dock deras utgifvande i hög grad bidragit att skärpa och framhäfva problemet om dennes roll i Napoleons historia.[1] För Rose's hela uppfattning är det belysande, att han städse framhåller Talleyrands förmenta, främst af denne själf betonade uppgift att moderera den napoleonska politikens öfverdrifter, och att han i dennes förslag äfven ser medlen att grundlägga en varaktig fred, exempelvis det omdiskuterade utkastet till fred med Österrike hösten 1805. Hur pass allvarligt dock Talleyrand själf i verkligheten tagit denna sin uppgift, framgår på ett drastiskt sätt af hans bref till kejsaren. Så har han t. ex. för dennes spanska politik endast gillanden och t. o. m. komplimanger för de vällyckade arrangemangen i Bayonne.

Otvifvelaktigt hade emellertid Talleyrand, som Sorel uttrycker det, »en känsla af den förfärliga paradoxen i den franska politiken», »la marche à l'impossible», alltsedan han 1797 öfvertog utrikesministerposten. Men när han i uppgifvet syfte att tjäna Frankrikes intresse först sökte jämka och sedermera, i synnerhet efter afskedet från sin befattning 1807, genom hvarjehanda intriger med främmande makter sökte sätta en gräns för Napoleons planer, har han illa uppskattat, för att citera Vandal, »de nödvändiga villkor, som

[1] I en uppsats i Lectures historiques med titeln »Talleyrand et ses mémoires» har Sorel framlagt sin teori om dessa.

styrde kejsarens politik». Han har därför ej heller i Erfurt förstått att bedöma förutsättningarna för dennes ställning och sålunda genom sitt handlingssätt blott bidragit att förvärra och inveckla denna och därmed äfven Frankrikes förhållande till Europa. Hans ord till Alexander: »Rhen, Alperna, Pyreneerna, det är Frankrikes eröfring; allt det öfriga är kejsarens», röja hans villfarelse. Det är betecknande, såväl för författaren som för den store diplomaten, att Sorel kallar honom »l'homme des anciennes limites». Endast på den basen var freden möjlig, och Talleyrand tog därför blott »första steget till kongressen i Wien», när han i Erfurt sökte att gagna sitt land genom att bekämpa sin kejsare.

När man framhållit åren 1807—1809 som zenit af Napoleons bana, har det skett med mera fog än då man gifvit 1810—1811 denna beteckning. Redan i Erfurt börjar i själfva verket peripetien. Den följande tiden är historien om den fransk-ryska alliansens upplösning. Det är fortfarande Vandal, som här uppdragit de stora linjerna, och då han betonat kontinentalsystemets upprätthållande såsom hela tiden driffjädern i den franska politiken, har han därmed äfven visat sambandet mellan kriget mot Ryssland och striden med den brittiska sjömakten. De politiska maktmedlen att hålla det ekonomiska systemet upprätt börja att glida Napoleon ur händerna just vid samma tid, som detta självt genomgår sin afgörande inre kris; och däri ligger det betydelsefulla i krigsutbrottet 1812.

De förvecklingar som ledde därtill — anmärkningsvärd är Vandals utredning af Alexanders offensiva hållning, särskildt hans misslyckade krigsförsök 1811 — erbjuda åtskilligt af intresse. Likaså den tid (1813—14), då Europa realiserar sitt krigsprogram mot Frankrike från 1798 och 1805. Flera intressanta spörsmål återstå sålunda; endast en fråga, af mera omfattande betydelse för hela epoken, skall här till slut bli föremål för ett par anmärkningar, nämligen den ekonomiska sidan af den stora världskampen.[1]

Redan förut har antydts, att äfven på den ekonomiska politikens fält, och det kan tilläggas, i all synnerhet på

[1] Härom Rose, Napoleon and British Commerce, English Historical Review 1893; Britains Food Supply in the Napoleonic War, Monthly Review 1902 (omtr. i Napoleonic Studies).

detta område, spåras Napoleons arf från den tidigare revolutionen. Det gäller icke blott planer och utkast, utan främst själfva den ekonomiska åskådning, som varit dessas grundval. Kontinentalsystemet är i bredare skala tillämpningen af Direktoriets handelspolitik, den ekonomiska organisationen af »le grand empire» i öfverensstämmelse med tidens protektionistiska principer. Och däri ligger egentligen hela dess förklaring. Det ryktbara Berlindekretet 1806 är blott klimax af alla prohibitiva förordningar mot England allt sedan handelslagen 1793. »Inga neutrala» var en lösen, som redan detta år uttalades i konventet, och en förlängning af Frankrikes kust blef därför från början en viktig faktor i den franska politiken, som äfven inom kort tid genom Belgiens inkorporering och Hollands eröfring gjorde en god början på denna väg. Samma lösen upprepades af Napoleon 1801, och han hade betydligt utsträckta resurser i sin hand, när han i maj 1803 proklamerade sitt »kustsystem» mot England.

Det var en allmänt utbredd tro i Frankrike, uppammad genom fysiokraternas läror, att det brittiska väldet i själfva verket hvilade på en artificiell grund, lätt att omstörta, blott man kom åt att ordentligt drabba dess handel och industri, den enda källan till dess rikedom och makt. Denna åsikt om den fiktiva karaktären af Englands maktställning hade varit en starkt bidragande orsak till konventets hastiga krigsförklaring. Äfven Napoleon var fången i samma villfarelse, och häraf förklaras många af hans misstag. Men då han var öfvertygad om Englands låga ståndpunkt i agrikulturellt afseende, begick han ett dubbelt felgrepp. Ty under normala år kunde landet vid denna tid i det närmaste själf producera det nödiga sädesförrådet — enligt Rose ända till 95 % —, och så länge man blott kunde fylla de resterande behofven från de baltiska länderna, höllo sig brödprisen på en något så när rimlig nivå. Först då tillgången härtill stängdes, sprungo de 1809 och de följande åren upp i höjden, ytterligare stegrade genom dåliga skördar i hemlandet. Från fullständiga hungerpris räddades dock England till stor del tack vare — sin motståndare. I extremt merkantilistisk anda har Napoleon blott varit betänkt på att tillintetgöra den engelska exporten, och Rose försäkrar, att

ej minsta bevis finnes för att han haft i sikte planen att uthungra öriket genom att söka hämma dess spannmålsinförsel. Tvärtom har Napoleon samma år, 1810, som han genom Trianon- och Fontainebleaudekreten tillämnade ett dråpslag mot den brittiska handeln, tillåtit och uppmuntrat sädesimport från Frankrike och Italien och t. o. m. trott, att han därigenom blott ytterligare skulle försvaga sin fiende.

Det var Napoleons mening, att Frankrike i industriellt afseende skulle ersätta England som det stora exportlandet för Europa. Denna, hvad man skulle kunna kalla kontinentalsystemets positiva sida, har i allmänhet blifvit minst uppmärksammad i litteraturen.[1] Den är särskildt ägnad att framhäfva de nationellt franska synpunkter, som Napoleon tillämpade på sitt ekonomiska system och de inre brister, som till stor del just på denna grund yppade sig inom detsamma. Under det Frankrike stängdes för utlandet genom höga importtullar, tvingade det sina allierade till förmånliga tullbestämmelser för franska varor och exploaterade sålunda ekonomiskt dessa för egen räkning, på samma gång som de afstängdes från den engelska marknaden. Genom dylika åtgärder ville Napoleon på kontinenten taga igen hvad den franska handeln gått miste om genom koloniernas förlust· Frankrikes handel och industri stegrades äfven betydligt, och välståndet i landet bibehöll sig tämligen orubbadt trots krigen. I längden visade sig dock olägenheterna af systemet, i det köplusten hos de afnämande staterna genom dessas ekonomiska utsugning försvagades. Samma medel, som ursprungligen varit afsedda att befordra den franska exporten, bidrogo sålunda blott att hämma den; 1810—11 års stora handelskris blef följden. Icke blott i det öfriga Europa, där man var tvungen att betala de franska varorna dyrare än förut de engelska, hvilka till på köpet i många fall varit af bättre slag, utan äfven i Frankrike var Napoleons ekonomiska politik nära att göra bankrutt.

Möjligen skulle en genomförd kontinental frihandel, hvilken i och för sig var en oerhörd nyhet för tiden, men af

[1] Särskildt denna fråga behandlar P. Darmstädter, Studien zur napoleonischen Wirtschaftspolitik, Vierteljahrschrift für Social- und Wirtschaftsgeschichte, II och III (1904, 1905).

framsynta män i Napoleons tjänst verkligen bragts på tal, ha bidragit att göra kontinentalsystemet populärt äfven utom Frankrikes gränser. Säkert är att åtgärder i den vägen främst skulle stött för hufvudet den franska bourgeosien, som ej blott gillade utan snarare var benägen att skärpa kejsarens införselförbud. Det är äfven föga troligt, att ens därigenom engelska varor kunnat uteslutas från kontinenten. Ty Englands försprång framför alla andra länder i kommersiellt och industriellt afseende har knappast någon tid varit större, och därför ej heller Europas beroende af den engelska handeln starkare.

Det brittiska rikets monopolisering af handel och industri hvilade enligt en författare[1] ej mindre tryckande på Europa än Frankrikes politiska supremati. I Englands storartade ekonomiska expansion ser Rose den förnämsta orsaken till att det mäktade hålla ut i kampen.

[1] Jfr Buchholtz' nyss anförda arbete.

Strödda meddelanden och aktstycken.

Ur drottning Louise-Marie's bref till madame de Choisy under fälttåget i Polen 1656.

Till 250-årsminnet af slaget vid Warschau.

Bland de flerfaldiga källpublikationer rörande Karl X Gustafs krig i Polen, som från polskt, preussiskt och österrikiskt håll offentliggjorts, intager des Noyers' brefväxling (*Lettres de Pierre des Noyers de 1655 à 1659*, Berlin 1859) ett bemärkt rum. Brefskrifvaren var den polska drottningens franske sekreterare. Des Noyers var icke blott en utomordentligt flitig korrespondent, hvars handstil alltsomoftast möter forskaren bland 1650- och 1660-talens handlingar; hans bref från krigsåren äro outtömliga på enskildheter af alla slag. Men hvad mera är: man har städse tillmätt hans meddelanden en särskild vikt och auktoritet, alldenstund han är känd som en af den inflytelserika drottningens förtrogne och språkrör. Kardinal Mazarins politik hade 1645 skickat Louise-Marie af Gonzaga-Nevers till Polen för att som konung Vlasdislav's gemål verka för Frankrikes intressen. Den nya drottningen fyllde på långt när icke alltid Mazarins förhoppningar; hon kände sig snart nog vuxen att drifva sin egen politik, och vi finna henne långa tider på Österrikes sida emot Frankrike — så var förhållandet under nästan hela 1650-talet. Men i en punkt hade kardinalen räknat rätt: det var i fråga om hans skyddslings politiska kapacitet och förmåga att bereda sig inflytande. Intresserad, maktlysten, smidig och i ovanlig grad ihärdig lyckades Louise-Marie redan hos den knarrige Vladislav få rätt mycket att säga;[1] öfver sin andra gemål, konung Johan Kasimir, fick hon ett nästan obegränsadt välde, och en stor del af den polska adeln med många af rikets högst uppsatte män i spetsen förstod hon ända intill sin död (1667) att fängsla vid sin person. Så framstår hon redan vid utbrottet af det svenska kriget som en af de ledande andarna i Polen. När konungen är i fält, betraktas hon, ehuru utan officiellt bemyndigande, af de store som självskrifven regentinna, till hvilken man vänder sig för att

[1] Se härom t. ex. Alb. Vandals uppsats i Revue des Deux Mondes, 1888, Feb., s. 693.

erhålla afgörande i de viktigaste angelägenheter. Med henne räkna de utländska regeringarna och diplomaterna i främsta rummet, till henne adressera de sig direkt som till en regerande monark; Olivafreden är till väsentlig del hennes verk.

Hvad des Noyers har att meddela direkt från drottningens kabinett har därför alltid ett stort värde. Af ännu större intresse måste det dock vara att höra drottningen själf uttala sig. Nationalbiblioteket i Paris äger en foliovolym (*manuscrit français n:o 3859*), som ditkommit med den s. k. Béthune'ska samlingen och innehåller 19 egenhändiga bref från drottning Louise-Marie till madame de Choisy, född Jeanne Hurault de l'Hôpital och moder till den bekante abbé de Choisy, samtliga brefven härrörande från året 1656. Sedan ungdomen förenad i vänskap med den senare drottningen, förblef madame de Choisy under nära ett 20-tal år, alltifrån Louise-Marie's afresa till Polen och till i början af 1660-talet, då hennes okloka inblandning i drottningens familjeangelägenheter gjorde ett plötsligt slut på förhållandet, dennas flitigaste och mest betrodda korrespondent i Frankrike.[1] Drottningens bref till väninnan bära också prägeln af full öppenhjärtighet och oförbehållsamhet, det är drottningens verkliga syn på saker och personer, som här kommer till uttryck; och detta är det, som ger åt dessa slarfvigt hopraspade aktstycken deras värde. Särskildt utgöra de ett viktigt supplement till des Noyers' bref. Vid en jämförelse faller det snart i ögonen, att de båda brefskrifvarne ofta på samma eller närliggande dagar skrifva om enahanda saker; man finner också, att drottningen understundom uppdrager åt sin betrodde sekreterare att i särskilda bref närmare utföra, hvad hon blott antydningsvis omnämnt (se t. ex. brefvet n:r 10). Allt detta gör det sannolikt, att hvad des Noyers i sina bref äfven till andra personer än madame Choisy anför, i många fall förut varit föremål för samtal mellan honom och drottningen. Ett dylikt förhållande är i sin mån ägnadt att stärka des Noyers' auktoritet, om man ock bör vakta sig för ett förallmänligande af nämnda betraktelsesätt. Ty å andra sidan — och det gäller särskildt drottningens uttalanden om den politiska ställningen och om de sväfvande fredsförhandlingarna — ser man snart, att des Noyers ej alltid varit så fullständigt invigd i ärendena. Dessa drottningens uttalanden äro utan tvifvel det viktigaste i hela samlingen och förtjäna väl att ställas vid sidan af de underrättelser om samma spörsmål, som från andra håll redan äro publicerade (t. ex. i Mazarins och Lisola's bref, i Urkunden und Actenstücke zur Geschichte des Kurfürsten Friedrich Wilhelm och flerst.) Väl söker drottningen i sina bref upprepade gånger frånsäga sig både intresse för och inflytande på de offentliga angelägenheterna, men ej blott genom sina handlingar utan också med sina egna ord vederlägger hon strax själf åter detta tal. Af stort intresse äro drott-

[1] Se närmare Histoire des princes de Condé par le duc d'Aumale, VII, sid. 179 ff.

ningens oförbehållsamma yttranden om de handlande personerna. Den svenske konungen var hennes fiende, men hon förtiger ej sin beundran för hans sällsynta regent- och fältherregåfvor (brefvet n:r 3), och hon sparar ej på kritik gent emot sina egna kära undersåtar. I militära ting äro hennes uttalanden och omdömen skäligen värdelösa. Det nyligen inträffade 250-års-minnet ger oss osökt anledning att spörja efter underrättelser angående Warschau-slaget; men visst är, att drottning Louise-Marie, ehuru åsyna vittne till händelserna, har en ytterst oklar föreställning både om förloppet af operationerna och om orsakerna till utgången (brefvet n:r 5). Vi börja vårt urval med drottningens förberedelser för sitt återvändande till Polen på våren 1656 efter det häftiga omslaget i stämningen bland polska folket och den nationella samlingen omkring den nyss landsflyktige konungen. Louise-Marie umgicks med högtflygande förhoppningar och planer. Väl måste hon smälta, att den svenske konungen lyckligt drog sig ur sin farliga ställning mellan San och Weichsel; det var enligt drottningen helt och hållet Paul Sapieha's fel, som mot allt sundt förnuft föredragit att återtaga Lublin framför att med kraft fortsätta operationerna mot svenska hufvudhären.[1] Men detta nedslog ej hennes förhoppningar. Krakau skulle återtagas »en passant»;[2] sedermera skulle ej främmande understöd behöfvas för landets fullständiga befriande, ej utländsk medling för en tillfredsställande uppgörelse med Karl Gustaf.[3] Verkligheten gestaltade sig annorlunda. Försöken mot Krakau misslyckades helt och hållet,[4] och sedan drottningen i början af juli återkommit till Polen, blir det utslag krigslyckan beskär henne nederlaget vid Warschau och den förnyade flykten från hufvudstaden. Slaget vid Warschau innebär mindre en vinst för svenskarna än en missräkning för polackarna. Sådant är också intrycket af den polska drottningens yttranden. Hon är snart på det klara med att Karl Gustafs ställning efter slaget är föga bättre än före detsamma, men hon råkar ur jämvikt hvarje gång hon erinrar sig, att svenskarna ej, i stället för att segra, blefvo i grund tillintetgjorda. Åter och åter kommer hon i vanmäktigt raseri tillbaka till denna pinande tanke.

Man har från polskt håll förebrått Louise-Marie, att hennes accepterande af Olivafreden var ett lättsinne, som beredde svenskarna oskäliga fördelar.[5] Detta är ogrundadt. Det var önskan att afskaka sig Österrikes förmynderskap och nödvändigheten att ej vid den allmänna uppgörelsen komma i efterhand efter Danmark, som väsentligen dikterade drottningens politik. Till dessa motiv synes

---

[1] Så uttalar sig Louise-Marie i ett odateradt bref till madame Choisy, trol. af 26 april (anf. brefsamling, fol. 55).
[2] Ibid. fol. 56.
[3] Des Noyers 20 april 1656 (Lettres, s. 147).
[4] Des Noyers 15 juni (Lettres, s. 184).
[5] Så uttalar sig den klerikalt och österrikiskt sinnade polske historieskrifvaren Anton Walewski (Xaver Liske i Histor. Bibl., II, s. 414 ff.).

också ha sällat sig fruktan för en ny allvarlig kamp med Sverige, sedan detta blifvit kvitt sina öfriga fiender. Och är så förhållandet, så måste vi häruti se en efterverkan af Warschauslaget ännu flera år framåt i tiden: ty läsaren af nedanstående bref lär ej undgå att märka, att en bestämd misstro mot polackarnas förmåga att hålla stånd mot svenskarna är ett af de starkaste och varaktigaste intryck, som drottning Louise-Marie mottog af den kamp hon under de märkliga julidagarna 1656 från Warschau's vallar bevittnade.

Brefven, hvilka genast förråda drottning Louise-Marie's sväfvande, stundom svårtydda handstil, äro utan ordning insatta i bandet, emellanåt så, att början och slutet af samma bref äro att finna på vidt skilda ställen i volymen. Årtalsbeteckning felas alltid, ibland också datum och afsändningsort. Somliga af brefven sakna alldeles namnunderskrift, de öfriga äro undertecknade med ett slags bomärkeliknande monogram, hvarti man torde kunna skönja antydningar till bokstäfverna L och M. — Skriften är så godt som utan spår till interpunktion; sådan (inbegripet accent-tecken) har här införts efter nu rådande språkbruk. Användningen af *i* och *j*, *v* och *u* — *v* är i handskriften ytterst sällsynt — har normaliserats efter samma grundsatser. I fråga om slut-*s* och slut-*t* företer handskriften den största förvirring; och som det rent af synes tvifvelaktigt, huruvida drottningen själf medvetet gjort någon skillnad mellan de i dessa ställningar brukade typerna, har jag äfven i detta fall ansett skäl föreligga för en liknande normalisering. Pluralisböjningen är högst regellös. Med förkärlek brukas *e* i st. f. *ai* (t. ex. *ie*, *fere*, *ie fere* i st. f. *j'ai*, *faire*, *je ferai*), *s* i st. f. *c* (*se* i st. f. *ce*), *lon* och *lont* i st. f. *on* och *ont*, andra egendomligheter attförtiga. På ett och annat ställe har jag bifogat en förklarande anmärkning.

N. G. Wimarson.

1.

(*Fol. 43*, *44*, *7*.)

Le 18 may.[1]

S'et une chosse estrange que l'esloignement et que mes nouvelle soit si lontans[2] à vous ariver. J'espère et atans avec inpatiance le premier hordinaire, dans lequel je verre vos sentimens sur le changement des fortune polonoisse et suesdòisse. J'e un grand dessir de savoir coume v:e cour les resantira. Vous avoures que je vous ay toujour dit la veritté en vous asurant que les armée du roi mg[3] oxmenteroit[4] toujour et selle des suesdois diminuroit à proportion. M. d'Avocour a peu despancé[5] en espions, ou sa pation pour

[1] Skrifvet från Glogau i Schlesien (jfr des Noyers).
[2] longtemps. Så äfven i det följande.
[3] mon seigneur.
[4] augmenterait.
[5] dépensé.

nos ennemis l'oblijoit de tere[1] la veritté.[2] Je vous prie de me mender si l'on ne luy en veux point de mal. Præsentement un jantilhomme m'arive de l'armée de la coronne coumendée par M. Charneski. Il m'escrit que proche Kenesna[3] il a eu une rancomtre avec les ennemis, qui auroit esté leur dernier ruine, si les n:re n'use point eu une prétipitation de combatre trop grande, aiant pris l'ennemi dans un post tout à fait à leur avantage, où les n:rs ne[4] les pouvoit ataquer que de fron. Leur infenterie et canon les sauva.[5] Il y on perdu mille homme et nous quelque 50 ou 60.[6] M. Charnesky ajoute, sette oxation[7] n'a servi que pour acoutumer les n:re à mesprisser le canon et se fere large par leur sabre.

Je vous mande illia[8] quelque tans que quelquo palatinats m'avoit demendé un chef. J'e nommé aux grands polonois le palatin de Podlakie. Il a esté ases heureux reprenan cantité de plasse; et aiant asiégé Kociane, il fut 2 mil suesdois pour l'ataquer, qu'il a desfait, pris selui qui les comduisoit et neuf estandars.[9] Sur un faus bruit qui fut à M. Charneski, qu'il avoit esté desfait en partie, il lui envoia coumendement de quiter le siège et de le venir joindre.[10] D'abort q'un ennemi aproche, illia toujour des fuians qui publie que l'on est perdu.

Le roi de Suesde a ramassé environ dis mil homme de toutes ses garnisons et de Poméranie. Il a esté en Pruse à Torne pour y chercher secours.[11] Les n:re font se qu'il peuve pour l'obliger de sortir dans la campagne, mes il ne leur veux pas complere sur sela. L'on sépare n:e armée. M. Charneski demeure à la garde du roi de Suesde. Le g. m.[12] me mande qu'avec la noblesse et quelque quarcians il va au-devant du roi, qui les va joindre avec l'infenterie qu'il a levée et le canon; et si l'armée du duché de Lituanie se joint à eux,

---

[1] taire.

[2] I bref till kardinal Mazarin af 8 juni besvärar sig drottningen direkt öfver de »mauvaises informations», som d'Avaugour hemsänder (Paris, Archives des affaires étrangères, Corresp. de Pologne 11).

[3] Gnesna, Gnesen. Fältslag 27 april/7 maj, där svenskarna under hertig Adolf Johan och Karl Gustaf Wrangel besegrade Czarnecki.

[4] Originalet har »*de*».

[5] Äfven från svensk sida uppgifves, att det var svenskarnas kanon- och musköteld som afgjorde dagen till deras förmån. Pufendorf, Thaten Carl Gustavs, lib. III, § 16; Carlbom, Karl X Gustafs polska krig, s. 47.

[6] Svenskarna ha ingen uppgift om sina egna förluster men sätta polackarnas till 2,500 man. Pufendorf, anf. st.

[7] occasion.

[8] il y a. Så också i det följande.

[9] På samma sätt beskrifver des Noyers i ett bref af 18 maj (Lettres, s. 168) affären vid Kosten den 28 april/8 maj. Jfr Carlbom, a. a., s. 47, 48.

[10] Jfr des Noyers (Lettres, s. 175).

[11] Konungen vistades hela maj månad i Preussen för div. underhandlingar. Carlbom, a. a., s. 46, 48. Om det följ. jfr des Noyers (Lettres, s. 170).

[12] grand maréchal: Georg Lubomirski, stormarskalk af Polen, den sedermera så ryktbare upprorsmannen († 1667).

illiaura plus de 50 mil hommes sans les tartarre. Mon frère le Kam[1] tous les jours envoie asurer de sa venue. Il sera bon comtre les moscovitte. Il est retardé jeusequ'à set heure et les cosaque par un dessin de Kemielniski[2] de remestre le vieux hospodar en Valakie. Illia encore révolte comtre le Kemielniski; une partie des cosaque ne veux plus de lui pour général.

La reine de Suesde a eu une terrible peur aprochant de la Pologne. Elle gagna Stetin en grande déliaance(!) lessant des chevaux mors par tout le chemin et si les polonois ne la voulure pas suivre.[3]

En Lituanie les suesdois i son furieusement batus. L'on i reprend toutes les forteresse qu'il tenoit. Le seul Rachevil[4] est avec eux, à son grand regrest; je le ses[5] très bien.

Le roi de Suesde passant par Versovie à set heur y a lessé l'ordre de donner les tourmens à un vieux garde-meuble du feu roi ing pour lui fere dire s'il n'i avoit rien de cache — je ne sais s'il n'an moura point — et encore aux comsierge de la maison des jardin. Des Noiers y perdera quelque chosse et moi rien du tout. M. de la Motte,[6] ie pance, dira verois que j'ore[7] encore du chagrin. Le premier est de se qu'illia encore des suesdois en Pologne, et si l'on avoit voulu, le roi de Suesde seroit bien enfermé; rien n'a esté si fasille. Nous saurons un jour pourcoi Dieu l'a permis. En suitte mon séjour isi m'ennuie à la mort. Coume j'étois sur le point de partir, l'archevesque[8] et le p. de Sandomir,[9] mes comducteurs, se sont opossé au chemin de Hongrie. Leurs os afoibli des goute cresgne[10] le sabotement des montagne. Tout leur bien est de desa de la Visiule. Zamosc[11] est de l'autre cauté, où je voulois aller. Il espère que dans peu se pais[12] sera libre et me veule fere atandre quelque semeine. J'e envoié au roi pour avoir des hordre definitife. Le général[13] à se fet vint ier encore isi me prier de la part de l'en-

---

[1] Mohamed, tatarkanen på Krim. Des Noyers s. d. (Lettres, s. 166).
[2] Bogdan Chmielnicki, kosackhetman, chef för det stora kosackupproret mot Polen († 1657).
[3] Des Noyers, Lettres, s. 171, 172.
[4] Furst Bogislav Radziwill hade likasom sin kort efteråt aflidne fader Jan Radziwill på sommaren 1655 anslutit sig till Sverige.
[5] sais.
[6] Om hans förutsägelser mera i det följande. Nämnes ej af des Noyers, som eljest ofta sysselsätter sig med spådomar och spåmän. Möjligen åsyftas den kände originelle filosofen François de la Mothe le Vayeur, vid denna tid Ludvig XIV:s lärare och följaktligen likasom mad. de Choisy ofta sedd vid franska hofvet.
[7] vrai que j'aurai.
[8] Ärkebiskop af Gnesen var Andreas Lesczynski.
[9] Palatin af S. var den bekante krigaren Alexander Koniecpolski, † 1659 (des Noyers, Lettres, s. 204).
[10] craignent.
[11] Jan Zamoisky, af den bekanta magnatsläkten, senare palatin af Sandomir († 1665).
[12] pays. Så äfven i det följande.
[13] Förmodligen den kommenderande kejserlige generalen i Schlesien grefve Melchior Hatzfeld. Jfr des Noyers, Lettres, s. 169.

pereur d'atandre, que je me mestre, si je me presse, aux asar[1] au moins d'avoir peur. Vous ne me counesteries plus; je suis devenue vaillante. Il me semble que g'ires[2] fort bien à l'armée. Le siège est devant Cracovie. S'et part[3] mes soins; mes l'on a trop diferé. Je crins que l'entreprisse ne réusisse pas. S'et pourcoi atandes à dire la part que g'i e[4] que vous en voies le sucsès. S'il est bon, vous me vanteres; s'il est moves, vous vous tesres.

Je crois qu'illia plus de cens mil hommes soux les arme dans la Pologne. Il veule tout à la fois se desfere de leur tirans, et moi, je vousdrois qu'il ne s'amasasse pas à toutes ses bicoque qu'il represgne[5] et qu'il alasse acabler et estoufer l'ennemi. Enfin, j'e toujour peur. Le sort des arme est grandement journalier. Je resus baucoup de lettre de vous melencolique lorsque j'étois en joye; je crins que lorsque vous seres en joye pour nos affere, il n'i est quelque sujest de chagrin en se pais-isi.

Je crois que la France doit estre desjà comsolée de n'estre point secourue sette ennée[6] des suesdois. En veritté, Avocour deveroit estre bien repris de ses moves avis.[7] Vous aurons(!) de Danzic et d'Anbourg les nouvelle de 15 jours plus fresche que d'isi. Demesle bien les avis des suesdois; il ont la coutume de dire qu'il on batu lorsqu'il le sont. Fies vous que je vous dis toujour la veritté; et vous voies combien il le l'on selée et desguisée. Que M. le C. M.[8] ne s'i lesse pas tronper!

Le p. de Kalicie[9] s'est randu aux m., mes il a eu bien des mesprits. Il a donné des tantations et munitions. Sela l'a fait soufrir, et l'on pardonne à tous; le nonbre des criminels[10] estoit trop grands pour les punir.[11]

2.

(*Fol. 40, 41.*)

Le 1 juien.[12]

V:re lettre de 5 maj m'arive, qui m'a un peu rejouie de vous voir dans le coumencemen des bonnes nouvelles de la Pologne. Sepandant, les chosse ne vont point ausi vitte que mon esprit les dessireroit, et il me semble que la poignée de suesdois qui est en Pologne deveroit desjà estre abimés. Je crois que Dieu veux que M. de la Motte dise vray et que je ne suis pas à la fin de mes charins(!).

[1] hazard.
[2] j'irais.
[3] C'est par ...
[4] j'y ai.
[5] reprennent.
[6] année.
[7] Des Noyers s. d. (Lettres, s. 163 ff.).
[8] Cardinal Mazarin.
[9] Andreas Karl Grudzinski.
[10] Slutet af ordet otydligt.
[11] Brefvet är ej undertecknadt.
[12] Från Glogau.

Pourvu qu'il se tronpe aux péril qui menase[1] . . . . , je suportere ses mois de moves tans qui on encore à passer. Mes comducteurs gouteux treuve toujour des dificultée à sortir de Silésie. Sepandant, je me diverti à reprandre des ville sur les suesdois. Pressentement la nouvelles m'arive, qu'il sont sorti de Pilsa,[2] lieu très inportant. S'et la 4 plasse que mes persuation auxprès des coumendans gagne. L'on m'escrit ausi que 1000 suesdois on esté desfoit en partie.[3] L'on en esgorge cantité en Samogitie, province seul de Lituanie où le feu Racheville[4] les avoit introduit.

Le traitté avec les cosaque n'est point fait. L'on dit qu'il se baste[5] avec les moscovitte. S'et de coy[6] nous nous comsolerions, leurs secours n'estant plus naisaire(!). S'et une chosse orible que la rasse des polonois.

Pour le roy de Suesde, de se qui se fait à Versovie ni en Prusse, je ne vous en mande rien, parseque de Danzic vous le deves savoir 15 jours plustost que par mes lettre. Je partire d'issi à l'inproviste. Je suis tout à vous.

J'enverre pour(!) l'autre hordinaire la responce à la lettre de M. le C. Mazarin.

Il cour isy des bruis orible de France, mes je ne les crois pas.

3.

(*Fol. 37, 38.*)

Le 8 juin.[7]

V:re lettre du 12 may m'arive plesne[8] de satisfaction que les bonne nouvelle de la Pologne vous donne. Vous avoures præsentement que lorsque je vous comtois les forse de se roiaume, je ne fois point fanfaronne, et si je n'avois nul crinte de selle des suesdois par le passé, s'étoit avec raison, les counoisant grandement inferieur; mes ne sachant point les dessin que Dieu avoit d'auter[9] la servelle aux polonois, je ne pouvois jeuger que selon les counoisance que j'avois. Je vous dis se que je vous ay autrefois dit et que peutestre croires vous mieux à pressant, que la Pologne est un roiaume incomparable, qui n'est pas connu mesme de ses abitans et que leur liberté destruit par le manque de police; mes si james il parvien à un couvernement absolu, il se randra mestre du monde, et si le roi de Suesde le possé-

[1] Här följer ett otydbart ord.

[2] Pilitza eller Pilica vid öfre loppet af floden med samma namn, ett stycke NV. om Krakau. Des Noyers s. d. (s. 177).

[3] Förmodligen en försenad underrättelse angående sammanstötningen vid Kosten; se ofvan.

[4] Jan Radziwill († 1655), general af Littauen.

[5] battent.

[6] quoi.

[7] Från Glogau.

[8] pleine.

[9] ôter.

doit dans dits[1] ans, il n'i auroit pas eu un catolique dans Europe. Tout qui m'inquieste pressentement — sela ne vous surprandra pas, lorsque vous en saures la raison — s'et le grand nonbre de jans[2] qui sont auprès du roi mon seigneur, et je crins la(!) desunions et les jalousie qui d'ordinaire se mesle toujour dans les grandes asemblée et de tant de personne de calitté, qui voule d'ordinaire[3] . . . . une mesme chosse. Se mal est ases coumun dans les cours, mes les polonois avec leur liborté y sont plus sujest et plus à crindre.

Illia 3 armée. Selle qui asiège Versovie est de plus de 20 mil hommes sans la noblesse et l'arierrban, qui fait un nonbre infini. Le grand maréchal a une segonde, qui asiège Lovise,[4] de 7 à 8 sans l'arierbant de la Grande Pologne, qui fait un très comsiderable cors. Le Charneski proche de Torne en a 15 mil sans l'arierban de Pruse.[5] Avec tout sela, les province sont ranplie de noblesse, qui represgne toutes les plasse que les suesdois avoit prisse. Pietrikovie[6] est asiégé, s'il n'est pris. Crepice l'est.[7] Cracovie est coumo bloqué. En Lituanie l'on y fait de grand dessordre dans l'armée du comte de la Garde; et songes que la Russie, qui est presque le tiers de la Pologne, n'est point jointe, où des 60 mil cosaque pouvoit sortir! Si tout sela s'étoit rangé ensamble et à sortir hors, qui est l'estat qui leur pouroit resister! Se Kemielniski n'a point encore randu les responce. Je le crins, et — pour vous dire — je crindre toujour tout jeusequ'à la paix. Vous saves que mon naturel est panchant toujour aux pis. J'e vu de si extravagante chosse l'ennée pasée, que je ne m'asure plus de rien.

L'armée du roi de Suesde se cantonne, et parseque jeusequ'à set heure la cavallerie abondoit en n:re armée et l'infenterie manquoit, l'on ne les pouvoit forser. Versovie a esté bien fortifié. Si le roi de Suesde a des forse, il le fera paroître par le secours qu'il donnera à Versovie, où est Virtemberg et une partie de leur rapine de set affere. Vous le saures ausitost casi[8] que moi part(!) la voie de Danzic. Le roi de Suesde se tien clos et couver avec sa femme jeusequ'à set heure. Il m'a pris la peur qu'il n'atandit les cosaque.[9] Je suis ingenieuse à me tourmenter.

Vous ditte que de resgner vot[10] mieux q'une solitude. Je ne suis pas de v:re opinion que le repos d'esprit et de comfiance est

---

[1] dix.
[2] gens.
[3] Här följer ett otydbart ord.
[4] Lowicz, vid Weichsels biflod Bsura, några mil V. om Warschau.
[5] De uppgifter svenskarne inhämtat om de polska arméernas styrka afvika något från ofvanstående. Se Carlbom, a. a., s. 49.
[6] Petrikow (Piotrkow) i palatinatet Sieradien, SV. om Warschau.
[7] D. v. s. är belägradt (Des Noyers, s. 182). Krzepice vid öfre loppet af Warthe, helt nära gränsen till Schlesien.
[8] quasi.
[9] Jfr Carlson, I, s. 127, 147 ff.; Carlbom, a. a., s. 44, 45; Des Noyers, s. 189.
[10] vaut.

un estast[1] qui aproche de seluy des ange. L'on peu fore baucoup de bien dans un grand pais où l'on a quelque pouvoir; mes n'i estant point l'on ne sera pas responsable de l'obmestre, et les peschés que l'on ne peut au moins que très difisillement sans pescher defere, feron daner.[2] Pries Dieu, qu'il me meste dans la solitude!

Si l'on doit donner une bataille, il(?) sera à Versovie. Je la crins à cose de la prédiction de M. de la Motte.

4.[3]

(*Fol. 1.*)

Je vous escrivis ier, mes la nouvelles que 3 couriers m'aporte de la prisse de Versovie m'oblige d'ajouter sette feuille. Le Virtemberg a tenu tant qu'il a pu. L'on raporte une plaissante chosse. Il estoit sorti de la ville pour desfandre une maison qu'il tenoit dans le faubourg et qui avoit coumunication à la ville. Elle fut forsée. S'et un homme qui depuis très lontans est malade et ne va que desus des bequille. Il fut si pressé, que la peur lui fit quiter ses apuis et courir coume une jeune et sesne[4] personne et comtinue à marcher fort bien depuis. Il a baucoup de courage, coiqu'il est[5] eu peur; mes s'et que l'ocation estoit terrible. Son désespoir est d'avoir esté forsé part des valets. Sette canaille s'étant offerte, le roi mg aiant peu d'infenterie et très aise de la garder, axseptoit très volontiers l'ofre de ses jans de bonne volonté; les volontere de comdition ne s'asarde pas coume en France. Je ne ses point les particuliarittés du traitté, parseque le courier du roi n'est pas arivé. Il a eu trop d'affere pour pouvoir sy tost escrire; se sont des particulier qui on envoié en cachette.

Je ne ses se que le frère du roi de Suesde avec son armée et Duclas, Vranguel, qui l'acompagnet dans la résolution de secourir Versovie, sont devenus. Il on bien de la mortification de voir à leur vue prandre la ville.[6]

Pressentement la nouvelle arive de la réduction de Pietricovie. Le coumendant[7] a pris avec sa garnison le service du roi, mes avec la comdition qu'il porteroit la calitté de mon régiment. Illia quelque tans que je trette avec lui. Il est ytalien, mes il a des officers

[1] état.
[2] damner. Meningen är troligen »ne feront pas damner».
[3] Odateradt, men skrifvet någon af dagarna närmast efter Warschau's kapitulation, som ägde rum den 1 juli, och troligen under uppehållet i det bekanta klostret Czestochowa 1—3 juli. Jfr des Noyers, s. 196, 201.
[4] saine. — Denna historia är eljest obekant.
[5] quoiqu'il ait.
[6] Svenska hären under hertig Adolf Johan samt generalerna Karl Gustaf Wrangel och R. Douglas stod under tiden i lägret vid Nowy Dwor men kunde på grund af fiendens öfvermakt intet företaga. Pufendorf, a. a., III, § 18, 21; Carlson, I, s. 162, 166; Carlbom, a. a., s. 48, 49.
[7] Major B. de Piron. Kapitulationen ägde rum före den 27 juni (jfr des Noyers' bref s. d., äfvensom hans bref n:r LXIV o. LXVII).

suesdois et filandois(!). Si je demeurois en se pais-isi, j'espérerois que Cracovie tiendroit peu. Il est asiégé et a fort petite garnison. Tous les soldats suesdois sont sy gueux que s'et pitié. Les chef on pillé ases, mes il lesron[1] quelque chosse à Versovie.[2]

5.

(*Fol. 34, 35, 2, 3.*)

De Lansut[3] 11 aoust.

S'et la plus estrange chose du monde que se qui s'et passé à Versovie, et si je ne l'aves vu, je ne le croirois james. Les suesdois dans la désespération du scours des tartare et de voir que le Electeur[4] ne pouvoit pas demeurer avec eux à cause[4] de la ruine de la Pruse,[5] fire passer[6] leurs armée une rivière[7] de Boug dans l'opinion de surprandre une partie de selle de Pologne qui avoit passé la Vistule.[8] Il arivère le vandredy ases proche de Varsovie. Il fure tronpé, car toutes l'armée avoit passé le soir.[9] Il n'eut que quelque volée de canon de par et d'autre.[10] Les tartare estoit à 4 lieux. La nuit il arivère avec la résolution que l'on ne donneroit point de bataille et que l'on couperoit les vivre aux suesdois.[11] Le samedy pour coumenser les sudit tartare prire 2 cens chariost qui arivoit au suesdois de vivre. Il les incoumodire fort. J'ale[12] dans un for, où je voies les 2 armée coume de Chaliost dans la plesne de Grenelle.[13] Les polonois se tenant fermes, il n'eut que des escarmouche, où le canon polonois fit de grand dégât aux suesdois, qui souvent estoit

---

[1] laisseront.

[2] Brefvet är ej undertecknadt.

[3] Lancut, Lanczut eller Landshut, stad i Galizien vid Sans biflod Wislok.

[4] Suppleradt: brefvet här skadadt.

[5] Redan i juni hade polska ströfkårer inträngt i Västpreussen samt härjat i Hinter-Pommern kring Neu-Stettin; i kurfurstliga Preussen rådde missnöje. Haumant, La guerre du Nord, s. 107, 118; Urk. u. Act. II, s. 102.

[6] Natten mellan torsdagen och fredagen den 27 och 28 juli n. st.

[7] Detta ord är i originalet otydligt.

[8] D. v. s. den littauiska armén, som stod på högra Weichselstranden.

[9] På aftonen den 27 fick äfven den polska armén, som ursprungligen stod på vänstra flodstranden, börja öfvergå Weichsel för att förena sig med den littauiska. Des Noyers s. d. (s. 211). Carlson (I, s. 172) och Erdmannsdörffer (Deutsche Geschichte 1648—1740, I, s. 255) antaga med stöd af Erik Dahlbergs dagbok (tryckt i A. Riese, Die dreitägige Schlacht bei Warschau), att denna manöver ägt rum först följande natt. Dahlberg är här uppenbarligen vilseledd af bristande minne eller kännedom; franske diplomaten de Lumbres bekräftar drottningens och des Noyers' uppgift (se Carlbom, Tre dagars slaget vid Warschau, s. 140).

[10] I verkligheten var striden på aftonen den 28 vida mera omfattande.

[11] Des Noyers s. d. (s. 215).

[12] j'allai.

[13] D. v. s. från höjden vid Chaillot (strax söder om Place de l'Etoile) ned på slätten vid Grenelle (invid Champ de Mars) utanför det dåvarande Paris.

obligé de changer de plasse. Enfin le soir le chan[1] dimeura au polonois.[2] Tout le monde estoit ravi que les suesdois fuse venu chercher leur malheur, ne doutant point qu'il n'i périsse. A minuit, le vieux général[3] s'avisat de fere revenir son bagage et le fere repasser la Vistule. Seux qui estoit auxprès en fire autant. L'armée voiant sela coumansa de se pouvanter disant qu'il y avoit quelque grand péril que l'on ne leur disoit pas, puiseque le général savoit[4] son bagage.[5] Le roi voiant se dessorde, où il n'i avoit plus moien de remédier, la freieur s'étant enparée des esprit, voulut fere retirer l'infenterie et le canon dans le fort du bou du pont. Ses maudits bagages l'enplisoit. Enfin, une heure devant que l'annemi se fut présenté, il n'i avoit casi plus de polonois.[6] D'une tesrasse du[7] .... je voies sette desroute, je vous lesse à pancer de quel oeil et avec quel sentiment, aiant crut la guerre finie par la ruine des ennemis — et de voir le comtrere! Je parti de Versovie si plesne de fureur que je ne vous la saurois repressenter. Versovie fut abandonnée le soir pour n'i pas lesser de garnison, la forteresse que les suesdois y ont faitte comsistant plus en 3 mil hommes qu'il avoit dedans coumandés par Virtemberg, qu'au muraille. Les suesdois on perdu ases de monde, les polonois pas baucoup, seulement dis canons[8] qui estoit avancés; le reste s'et retiré avec l'infenterie. Les tartare on esté fort offancée de sette affere. Je crois que præsentement il s'aproche de la Pruse.

Le roi de Suesde sachant que les polonois s'étoit réunis avec le roi et qu'il se treuvoit coume auparavant, a encore proposer(!) la paix.[9] Les moscovitte le presse fort. L'on lui a respondu, que l'on comsentoit de l'escouter, mes au comditions coume devant sette rancomtre dernière,[10] puisequ'elle n'avoit pas baucoup deminué n:re comdition. Je n'e point voulu m'arester en un lieu plus proche à cosse du charin(!) que sette comduitte des polonois m'a donnée, dessiran d'estre

[1] champs.

[2] Detta är allt hvad drottningen har att förmäla om den andra batalj-dagen med dess häftiga sammanstötningar och invecklade taktiska manövrer, hvilkas innebörd förblef henne fullkomligt förborgad.

[3] Stanislaus Potocki, storgeneral af Polen, f. 1585, † 1667.

[4] sauvait.

[5] Denna egendomliga förklaring af förloppet omtalas ej af des Noyers.

[6] Öfverdrift af drottningen. På morgonen tredje dagen (söndagen den 30 juli n. st.) följde den slutliga striden om ställningen på kullarna utanför Praga, som räckte flera timmar.

[7] Originalet här skadadt.

[8] Det var säkert tre à fyra gånger så många, åtminstone med de pjäser som senare togos i Warschau. Jfr Carlbom, Tre dagars slaget, s. 192.

[9] Haumant, a. a., s. 137. Från svenska sidan tog man till förevändning för de nya fredsförslagen några lösa yttranden af en tillfångatagen polsk kunglig sekreterare.

[10] Jfr Haumant, s. 130 ff.; Carlbom, Tre dagars slaget, s. 138; Carlson, I, s. 179 ff. De viktigaste af polska hofvets preliminärvillkor för ingåendet i en fredsunderhandling voro, att ej blott Frankrike utan äfven kejsaren, Danmark och generalstaterna skulle taga del i medlingsverket, samt att svenskarne först skulle utrymma det de innehade i Polen och Preussen.

loins de leurs conseil. Je vous mendois qu'il demeuroit à Versovie coume dans un pais de comqneste. S'et une chosse orible que james il n'ont voulu ataquer le roy de Suesde lorsqu'il n'avoit pas encore le scours de l'élexteur et qu'asurément il auroit fini enfin. 4 fois le roi de Suesde a esté dans les mins des polonois. Au lieu de le ruiner il lui on donné de nouvelles forse. Je ne ses pas les dessin de Dieu, mes Il aveucle[1] les polonois à un point que sela défie le discours. La raison pourcoi l'on n'a pas encore voulu lesser garnison à Versovie, s'et pour ne pas fere ruiner les deux maison qui i sont du roi.[2]

6.

(Fol. 46, 47.)

Le 20 aoust.[3]

Si j'avois le cheval de Pacolest,[4] je vous l'enverres pour vous dire que tous les jours le roi de Suesde se desperot(!). Il est et en pressance et en absance batus, coume vous verres par les avis que des Noiers envoie. J'e grande curiositté de savoir en quel terme M. Silhon puplie ses nouvelles.[5] Les suesdois, qui n'ont suplesté que par la réputation, seron lontans vincus devant que de le comfesser. L'on m'escrit de Vienne que son ressidant montre des lettre de combats que son roi a gagnés sur les polonois. James il n'i a eu une telle inpudance que la leur. Il n'ont point de honte d'aller du blang au noir. Je ne sais ausi coume M. d'Avocourt, qui est à Elbeng, escrit. Il ne voit n'antant que se que l'Oxsenssterne, le chancelier suesdois, veux. Il me prand une peur que la France ne soit que trop tar désabusée des service qu'elle prestant de la Suesde. Nous avons veu dans des lettre intersepté — tous les jours l'on m'an aporte — qu'il n'ont ni hommes ni argen. Il ne faut pas que vous croies que les plasse qu'il tien en Pruse lui soit un si grand avantage. Il auront plus d'affere à se garder des abitans que de seux de dehors, et n'estant point mestre de la campagne dans un pais tout ennemis, il leur sera bien difisille de les lontans garder. Mes l'on me vien de dire une fureur san pareille de ses suesdois. S'et qu'il font des mine partout, soux Cracovie tant aux château que dans la ville pour laffere[6] ruiner, et l'on m'asure qu'il doive brûler Versovie[7]. J'avoue

[1] aveugle.
[2] Brefvet är ej undertecknadt.
[3] Från Landshut.
[4] Pacolet: mytisk dvärg, som omtalas som ägare af en förtrollad häst.
[5] Jean de Silhon, fransk conseiller d'état och Mazarins sekreterare († 1667); synes ha haft i uppdrag att för offentliggörande redigera delar af d'Avaugours depescher, hvilka af polska drottningen och af des Noyers betecknas som tendentiösa.
[6] la faire.
[7] Jfr d'Avaugours af Carlson (I, s. 179) återgifna bref.

que si g'i retorne james et que je voie ma maison bâtie de mes propre mins en sandre,[1] que je plourere amèrement. S'il font sette barbarie, vous avouress que sette nation mériteroit bien d'estre séparée du coumerse des hommes.

Esme[2] moi toujour!

La poste n'a point aporté de lettre de France, dont j'e baucoup de regrest.

[P. S.]

Illia asurément un enfer et des tormens particuliers pour seux qui font et entretienne des guerre injeuste. S'et une chose orible que d'antandre dire tout qui se fait.

7.

(*Fol. 28, 29.*)

De Lublin le 6 7:bre.

Si le dessordre des poste vous ennuie autant que moi, je vous asure que s'et baucoup. Ier j'e resu une lettre de vous du 30 de juin, la seule depuis 5 semeine. La relation de Md. de Fienne l'acompagneist. Je mesprisse les sentimens de se personnage, qui jeuge de moi par lui asurément; mes la veritté est que james je ne vous la selle[3] et que les nouvelles sont toujour sans déguisement.

Pressentement la malladie de M. Charneski a retardé tout, et les polonois ont discomtinué de suivre le roi de Suesde en sa retraitte en Pruse, se qui je n'aprouve point, puisseq'un autre pouvoit prandre sette coumition.[4] Mes la longueur des polonois me mest dans des colère comtre eux qui ne se peu exprimer.

L'anbazadeur d'Avaucour et de Lumbre sont toujour isi. Il fure trois heure ier ches moi. Il dessire fort que l'on leur donne une desclaration de vouloir coumencer à traitter de la paix avec les suesdois.[5] Les raisons que je vous ay mendée des moscovitte tient sette cour en balence. Seu-si veule la guerre avec les suesdois, auquels il la font à outrance en Livonie et Ingrie. Vous verres part la copie de la lettre que je vous envoie du comte De la Garde l'estast de se canton-là.[6] L'original est isi. Si M. l'abbé Dondedei ne la croit pas et qu'il veule une atestation colationnée, au premier hordre je lui enverre. Enfin, rien n'anpêsche la ruine et totalle[7] des suesdois que les movesse comduitte d'un général qui est ou foux ou traître;[8] et

[1] cendres.
[2] Aime.
[3] cèle.
[4] commission.
[5] Om denna fruktlösa underhandling se Haumant, a. a., s. 137 ff.
[6] Ett utdrag af brefvet hos des Noyers, Lettres, s. 238. Jfr Carlon, Ryska kriget 1656—1658, s. 57.
[7] Här måste brefskrifvarinnan ha uteglömt ett ord, eller också bör det föregående »et» utgå.
[8] Jfr des Noyers, Lettres, s. 241, 244.

on s'on ser et on le croit, pour me servir de ces termes. Sela me mest hors des gons.

Depuis sette déroute de Versovie il est venu de si grande presse de tous cauté pour la paix, que sela est toutaffait rare q'une telle avanture la fasse dessirer de tous les ennemis. Les moscovitte avance le traité si fort que l'on croit que bientost l'on verra à coi l'on s'an poura tenir. Les suesdois on une peur horible que l'on la comclue avec comdition de la jointion des armes comtre eux. S'et pourcoi il offre la mesme chose.[1] L'enpereur veux selle des moscovitte, crint terriblement l'autre.[2]

L'on part d'isi demin pour paser la Vistule et suivre les suesdois en Pruse.[3] L'armée de Lituanie palpoit l'élexteur.[4] Tout sela se pouvoit fere illia 6 semeine mieux qu'à pressant. Le roi de Suesde n'a pas 6 mil homes sans l'élexteur.

La levée du siège de Valencienne, dont je n'e resu de nouvelle que de Vienne, j'e grande inpatiance de savoir se que vous m'en dires.

Pour le duc de Mentoue, sa seur n'est pas trop comtente de lui. Elle m'en escrit de longue lettre.

Esmes moy toujour!

8.

(*Fol. 25, 26.*)

Le 12 7:bre à Lublin.

S'et à mon grand regrest que ma lettre est encore escritte de se lieu-isi, mes la longueur que les polonois ont à exsécuter leur conseil en est la cosse. L'on en partira jeudy prochin, vendredy nous passerons la Vistule. Le roi et l'armée prandront le chemin de la Grande Pologne pour se treuver proche de la Poméranie et de Danzic.[5] Si vous aves la carte, vous verres Nachel;[6] ilà on prandra les résolutions. Je ne vous saures dire se que je diviendre; je vous le fere savoir.

---

[1] På liknande sätt skildrar des Noyers dessa förhandlingar i bref af 5 sept. (Lettres, s. 238), men hans påstående, att den svenske konungen förklarat sig villig att utrymma alla sina eröfringar, är beroende på något misstag.

[2] Man jämföre Berichte Franz von Lisola 1655—1660, herausgeg. von A. F. Pribram, inledn. s. 29 ff. samt Lisolas depesch af 15 sept. (s. 197).

[3] Uppbrottet blef emellertid fördröjdt; jfr nedan.

[4] Se närmare Haumant, s. 140 ff., Urk. u. Act., VIII, s. 96 ff.

[5] Om polska och littauiska arméernas frammarsch mot Preussen, den förra under konung Johan Casimir, den senare under Gonsiewski, se de Lumbres' depesch i Urk. u. Act. II, s. 109 ff., samt Pufendorf, Die Thaten etc., lib. III, § 30, och Carlson, I, s. 202, 203.

[6] Nakel: i Posen, V. om Bromberg.

Les anbazadeurs de France d'Avaucourt et de Lumbre partire ier[1] sans que leurs eslocance est[2] pu obtenir que les plénipotentier suesdois soit venus isi.[3] Non que l'on ne veule la paix, mes l'on ne la peu traiter sans médiateurs à cosse de l'infidellitté des suesdois, qui asurément ne dessiroit que donner soupsons aux moscovitte et enpêscher la fin de la coumition de Vilna.[4] M. vos enbazadeurs m'on voulu persuader que je pouvois baucoup en se pais. Je ne sais s'il le croiest ou s'il me croiet obliger, mes j'e fort travaillé à les destromper ou de la chosse ou de la satisfaction que le bruit m'en pouvoit donner. Et véritablement les affere se comduise si fort comtre mon sans et comtre se qu'il me semble qui se deveroit fere, que je serois bien marie[5] que l'on crut que g'i est[6] grand part; et mesme le roi est forsé de suivre des opinions comtraire au siennes. Ses enbazadeurs retorneront isi, lorsqu'il auront vu le roi de Suesde et qu'il lui auront auté l'espéranxe de garder la Pruse du comsentement des polonois, si se n'est que Dieu leur ledast encore la servelle coume plusieurs fois il affait,[7] surtout sette eunée, où il ont eu le roi de Suesde en toutes oxattons[8] dans leurs mins et toujour l'on lesser(!) sortir avec quelques avantage. Si vous voies se que je voy, vous series ausi mal comtente que moi.

Je resus aujourdui v:e lettre du 28 juillest, part laquelle vous me mendes l'histoire de Valencienne. Je crois que Dieu veux encore châtier la France. Seux qui procure ou ne finisse pas les guerre cant[9] il le peuve, son coupable des plus grandes crimes du monde, et illia asurément un enfer particulier pour eux.

Les tartare traitte très sévèrement les prisonnier suesdois qu'il on fait illia 3 semeine dans une desfaitte de 2 mil suesdois.[10] Si vous aves james besoin de sette nation barbare, adresses vous à moi! Sufankasy aga[11] est fort de mes amis. Il n'estime en Pologne, le roi à part, que M. Charneski et moi. Si en peu de paroles je vous pouvois mender ses discours, il vous divertiroit; il sont et plaisant et plins d'esprit. Il sont parti pour la Pruse élextoralle comduis par

---

[1] Enligt des Noyers den 8 (Lettres, s. 241).
[2] ait.
[3] Carlson, I, s. 180, 181, på grundval af franska ministerdepescher.
[4] Underhandlingen mellan Polen och Ryssland i Vilna.
[5] marrie: ledsen, förargad.
[6] j'y aie.
[7] a fait.
[8] occasions.
[9] quand.
[10] Öfverste (öfverstelöjtn.?) Peter v. Kiesel (jfr Carlbom, Polska kriget, s. 11), som efter Warschauslaget sändts med en del förstärkningar till Krakau, blef, då han med eskorten var på återväg, öfverfallen af Czarneski (13 Aug.); hela den svenska styrkan gick förlorad (Pufendorf, lib. III, § 41; des Noyers, Lettres, s. 235, 240). Des Noyers förlägger händelsen till närheten af Rawa. Emellertid torde det vara samma affär, som den polske krigaren Johann Chrysostomus Passek i sina memoarer (Denkwürdigkeiten, Breslau 1838, s. 3) förlägger till Trzemesno, ej långt från Gnesen, och till 24 aug.; Passek synes själf ha deltagit.
[11] Tatarchefen.

le général de Lituanie.[1] De Danzic vous on entandres parler. Les moscovitte[2] comtinue la guerre au suesdois à outrance.[3]

9.

(*Fol. 16.*)

De Volbour[4] le 11 8:bre.

Le lieux dont je vous escris est à deux lieux de Pietricovie. Je m'imagine que vous aves une carte de Pologne, et je vous nommes les villes qui i sont notés. S'et encore à 14 lieux de Varsovie. La maison, qui est à un esvesque, est ases coumode. Je m'i tiens principalment parseque s'et au milieu de toutes les nouvelles. Yer il passa isi un enbazadeur du sar de Moscovie et un envoié du prince de Moldavie qui aloit treuve(!) le roi mon seg., qui avance en Pruse depuis la prisse de Lencicie, qui estoit une plasse fort comsiderable à costé du passage. Les jans de Brandebourg la tenoit.[5]

J'espère que le Grata[6] vous informera des nouvelles, et il le peu fere 15 jours plustost que moi, les dansiquins aiant la mer qui leurs aporte toutes chosse, surtout du siège de Riga, que l'on croit qui est pris pressentement.[7]

Les moscovitte on grand peur de n:e paix avec les suesdois; mes je vous puis asurer que tous les polonois ne la veule pas plus qu'eux, tant il sont enragés comtre leur infidilitté et avarice, tellement que je ne fais point de doute que la ligue ne se fasse dans peu de jours avec nous et le sar. Je ne vois pas par là encore le repos en se pais. Je crins que les tartare ne l'aprouve pas et qu'il ne devienne d'amis ennemis. Il cresgne fort la puisance des moscovitte à cosse de leur religion qui est creque,[8] et l'estast du turc est plins de creqs. Mes enfin, l'on est persuadé que de tous les maux seluy qui peu venir des suesdois est le plus insuportable. La verittée est que leurs affere sont dans l'ennée climaxtérique.

J'e resu v:e lettre sur la douleur que la perte de la bataille de Versovie vous donnoit. Je m'atandes bien à ses tendre sentimens que vous me tesmoignes. Je n'i pance james que je n'es[9] du desdin.

[1] General af Littauen var nu Paul Sapieha; men drottningen menar Vincenz Gonsiewski, skattmästare af Littauen, som kommenderade littauiska armén på marschen mot Preussen. Jfr des Noyers, Lettres, s. 242.

[2] I slutet af augusti ryckte ryssarne mot Riga, och i början af september började den stora belägringen.

[3] Brefvet är ej undertecknadt.

[4] Wolborz, i palatinatet Sieradien.

[5] Lenczyc, SV. om Warschau. Om eröfringen af denna plats en utförlig berättelse hos des Noyers, Lettres, s. 251 ff.

[6] Polsk postmästare i Danzig.

[7] Detta skrefs några dagar innan ryssarne upphäfde belägringen af Riga (16 okt. n. st.).

[8] grecque.

[9] n'aie.

Le g. maréchal a batu les suesdois à Cracovie.[1] Il n'est pas encore entierment asiégé. Il n'a pas ases de monde. Il espère dans peu de tans en avoir. Mes je vous avoue que je ne me fie plus aux polonois, après avoir vu fere de si grande faute. Il se lesse fort souvant surprandre et perde toujour par leur faute.

La peste se treuve en tous les lieux où il y a eu des suesdois, et illienna fort proche d'isi. Je fais se que je peu pour enpêscher le coumerce. Je ne ses si je fere un lons séjour en sette ville. Je vous escrire le plus souvant que me sera posible.

10.

(*Fol. 22.*)

Le 27 8:bre.[2]

Je ne vous ay point escrit le dernier hordinaire me treuvant un peu mal. J'ordonne bien à des Noiers de vous mender les bonnes nouvelles de se pais. Après les ennuis que vous aves eus des movesse, coume vous me l'aves tesmoignés par v:rs lettre, selle-si viendront bien à propos.

Il faut admire les merveilleux changemens que la guerre produit, l'estast de la fortune du roi de Suesde set hannée à la passée. Autant d'anbazadeur qu'il avoit auprès de lui dans la Pruse sont dans le mesme lieu auprès du roi ing, et lui qui ne vouloit point escouter de propotition de paix, la demende avec de grandes instance et l'élexteur plus que lui encore.[3] Sepandant, je crins toujour ne me pouvant, coi que les polonois fasse, fier en eux. J'e toujour devant les yeux leur menquemens de Versovie.

M. de Lonbre n'est point encore arivé à n:e court.

Je dessire fort de savoir quel sentimens la prison du Racheville[4] vous aura donnés. Coyque j'aie connus dans son coeur un fons de malice et d'ingratitude, je n'e comclu pas à la mort mes à un banisement perpétuel. Je ne ses pas se qui en sera: la guerre rant les sentimens avec le tans fort peu tandre.

J'avois voije[5] le samedy à Versovie. Lorsque je voiest un canon que[6] . . . . j'avois changé de plasse, fere de grandes ouverture dans un

[1] I motsats mot drottningen och des Noyers (Lettres, s. 254) framställer Pufendorf (lib. III, § 41) striderna med Lubomirski omkring Krakau såsom segerrika för svenskarne.
[2] Från Wolborz.
[3] Jfr Haumant, s. 146, 147 och de Lumbres' depescher från okt. i Urk. u. Act., II, s. 111 ff.
[4] Se härom nedan s. 201.
[5] voyagé.
[6] Tomrum i originalet.

escadrons[1] — et en se tans-là je vous soueste auprès de moi et le dits à seux qui vous counoisoit — il est veray que je croies et la bataille gagnée et une pronte paix.

Cracovie est ases estroitement asiégée. Le Virs,[2] qui est dedans, est fort resolu et bons soldats. Je ne respondre non plus de l'esvesnement de se siége que des autre chosse me remestant à me rejouir si le bon arive, ou à me soumestre à Dieu dans le comtraire.[3]

J'atans avec inpatiance vos relations après que vous aures vu la R. Cristine, et [j'e une][4] grande curiositté de savoir si [esfectivement][4] elle esme son cousin et se qu'il prétant fere, s'il ne lui veux ni ne peut donner les pantions qu'elle s'et reservée.[5]

Je vous ai mendé de fere mes remersimens à M. de Senesse de son amitié pour moi. Mes ne lui couvres pas le tans que vous aves esté à oublier de me l'escrire, afin qu'elle ne croie pas que je l'es negligée!

Esme moi toujour!

[P. S.]

Je ne comsois pressentement de félisitté que selle q'un tans me donneroit si je pouvois l'avoir sans pancer à suesdois et moscovitte.

11.

(*Fol. 31.*)

Le 2 9:bre à Volborg.

J'e resu v:re lettre et v:re relation des fais et geste de la R. Cristine. Je l'e treuvée si bonne que j'enne[6] fait une lettre à l'enpératrice, qui en aura grande joie et sera une bonne régréation à son espoux. Je suis estonnée que vous ne faitte nulle réflection sur son changement de résolution et sur se pronde retour à Rome dans un tans de peste. Pour moi, je crois que son cousin lui a fait counoître qu'il ne la veux point dans son pais, asurément dans se tans-isi. Pour peu qu'elle voulut, il lui seroit aisé de remonter dans son trosne. Tous les peuples de la Suesde sont yrités et proche d'une révolte.[7] Mes elle auroit à crindre que l'on ne la mit en lieu de surté, et se pouroit bien estre le sujest de se grand changrin(!) que tout le monde a remarqué sur son visage.

---

[1] Törhända menar drottningen en af de kanoner, som hon under slaget vid Warschau andra bataljdagen lät med tillhjälp af sina egna vagnshästar bringa i ställning för att bättre kunna beskjuta svenskarne tvärs öfver floden; se des Noyers, Lettres, s. 214, Erdmannsdörffer, anf. st., samt Carlbom, Tre dagars slaget, s. 159 och pl. 2 G.

[2] Generallöjt. Paul Würtz l. Wirtz, svensk kommendant i Krakau.

[3] Belägringen fortgick ända till i mars följande år, då Lubomirski vid underrättelsen om Rakoczys anmarsch upphäfde densamma. Pufendorf, lib. IV, § 9.

[4] Suppleradt: originalet skadadt.

[5] Äfven des Noyers sysselsätter sig i sina bref från hösten 1656 med drottning Kristina.

[6] j'en ai...

[7] Jfr Carlson, I, s. 132, 190, 191.

Vous saures de Danzic les nouvelles de Pruse. J'e hordonné à un sqrétaire françois du roi de vous escrire ponctuelment.

Depuis sette bataille si considérable que le général de Lituanie a gagnée,[1] je n'e point ouit parler de set armée. Je ne ses où elle s'et abîmée. S'et se qui me désespère de la fortune des polonois qu'il ne save pas pouser leur ennemis; mes s'et se caser la teste comtre le mur que de les prêscher.

J'e fait lire v:re lettre à quelque polonois pour les renplir de vergogne de leur axtion de Versovie. Ils soutienne qu'il n'i en a nulle que l'on ne doit point apeller honteuse faite; que leur fason de fere la guerre est de se retirer ausitost qu'il voie le péril; que chaque pais a sa manière de fere la guerre; qu'il comsoive que la dernière infamie est de quiter les arme et se rendre prisonnies et soumis à la volonté des ennemis, coume les françois et almens font; qu'il apelle sela la dernier lâcheté; qu'il faut ou se retirer lorsque l'on croit ne pouvoir résister, ou mourir; que se dernier ruine le parti où il sont engagés; que l'autre ne fait que retarder la victoire; que pour eux il ne menque james de se ralier et de batre d'ordinaire selui qui se rejouit d'une imaginère victoire; et que l'adresse qu'il on à comduire leur chevaux, qui son très bons, les on(!) acoutumé d'agir de la sorte; que les autre nations perde courage ou il s'abate à l'instant qu'il se trouble, ou sont atrapés à la moitié de leur fuitte par la pesanteur de leur chevaux. Il est veray qu'à sette dernière bataille de Pruse Racheville et divers officiers on esté pris dans les bois fuiant.[1] 3 fois depuis la déroute de Versovie les suesdois on esté batus,[2] et il on plus perdu en la moindre qu'il n'avoit gagné à selle-là. Je promis de vous escrire se qu'il me disoit et de leur fere voir v:e responce. Comsidéres donc coume vous lafferes![3] Je ne leurs ay pas acordé tout qu'il m'on dit; illia du bien et du mal dans leur pratique.

Le moscovitte ne parle que de s'unir pour fere la guerre comtre le coumun ennemi. Sepandant, je ne ses s'il est n:e amy lui-mesme. Dieu nous donne se qui nous est naisaisaire!

---

[1] Gonsiewskis seger öfver de svensk-brandenburgska trupperna under grefven af Waldeck, furst Boglsl. Radziwill och generalmajor Israel Ridderhjelm vid Lyck (Licca) eller Protzko i Ostpreussen d. 8 okt. n. st. (Carlson, I, s. 203; des Noyers, Lettres, s. 260, 261; Waldecks berättelse i Urk. u. Act., VIII, s. 106 ff.; de Lumbres i Urk. u. Act., II, s. 110, 111). Carlbom, Polska kriget, s. 64, sätter oriktigt händelsen till 23 sept. (3 okt.). Faran för Preussen afvändes emellertid snart genom Gust. Otto Stenbocks seger öfver Gonsiewski vid Philippowo den 22 okt., hvarigenom också Radziwill åter ernådde sin frihet: se Waldecks relation i Urk. u. Act., VIII, s. 109.

[2] Om drottningen härmed syftar på de ofvan omtalade affärerna vid Rawa, Krakau och Lyck, så förbiser hon striden den 10 sept., då den svenske öfversten grefve Johan Wrzesowicz, som med en större kavalleristyrka var utsänd åt det af polackarne belägrade Kalisz, öfverrumplades af polackarne och med nästan allt sitt folk nedgjordes. Des Noyers (Lettres, s. 245). Pufendorf, (lib. III, § 38), hvilkas uppgifter emellertid visa betydliga olikheter.

[3] la ferez.

[P. S.]

J'e eu des nouvelle de set armée de Lituanie. Ses tartare, après avoir bien pillé partout et chargé de très grand nonbre de prisonnier, l'on quitée, se qui l'a enpêschée de poursuivre leur victoire.[1] J'enne autant de chagrin que M. de la Motte m'en prédit. Je vousdrois bien savoir de lui quan· la comsolation suivra. Je crins quelque moves rencomtre à ses lituanes.

12.

(*Fol. 11, 12.*)

Le 12 9:bre.[2]

V:re lettre du 6 8:bre m'arive, par laquelle vous me mendes que vous n'aves point resu de mes lettre. Je suis fort estonnée de sela vous aiant escrit ases souvant. Je ne vous mendere plus de nouvelles, puiseque de Danzic vous saures casi ausitost les chosse que moi isi.

Vous este en pesne, à se que vous me ditte, que l'on ne parle que des polonois et point du roi dans la propotition qui se fait du flis(!) du moscovitte. S'et un terme dont le vulgeur se ser pour abrégé, mes rien ne se peu fere sans l'ordre et volonté du roi. Les chosse qui se résolue dans le sénast sans la diette, se comclue par le roi, et il n'est point obligé de suivre la pluralité des voix. Sufit pour la bienséance qu'il est un sénateur de son opinion. Encore sans peuttil passer.

La diette, qui sera, à se que l'on dit, au mois de janvier, sera de grande comséquance et d'un grand fracas. Je la crins pour la fatigue que je suis asurée que g'i aure. Se sera en se tans que tous les prétandans à la sucsestion feron leur brigue. Les moscovitte agiron ouvertement, nos voisins tant d'Alemagne que de Transilianie publiquement et scrètement y auront de grande brigue.[3] Pour moi, je n'i prandre de part qu'autant que l'intesrêt de la religion m'i obligera.

J'e escrit au roi mg se· que vous m'aves mendé que vous avies publié tout qu'il avoit fait à la journée malheureuse de Versovie. Il est vray qu'il fit tout q'umesnement[4] l'on peu faire et sortit si hors de lui de colère que l'on ne pouvoit parler à lui et lui moins parler. A forse d'avoir crié il avoit la voie entierment estant,[5] et 8 jours

[1] Äfven enligt des Noyers (Lettres, s. 273) skola tatarerna ha öfvergifvit Gonsiewski före drabbningen vid Philippowo.

[2] Från Wolborz.

[3] Om tronföljdsfrågan talar också des Noyers i sitt bref af 11 nov. (Lettres, s. 269, 270) och ofta senare. Särskildt är han bekymrad öfver förslaget om val af en rysk storfurste till polsk tronföljare, hvilket de ryska underhandlarne i Vilna enständigt yrkade (ibid., s. 267). Äfven Habsburgarne samt dynastien Rakoczy uppträdde bl. a. som spekulanter.

[4] humainement.

[5] éteinte.

après l'on ne l'entandoit pas encore bien. La poudre et le chaux estoit exsesive.

Je suis fort en colère comtre set Akakia,[1] qui me devoit escrire, et à ma seur ausi; et s'et elle qui m'avoit jeuré pour lui. S'et à elle à qui vous en deves fere des plinte.

Je plins sette pauvre Cristine. Je crois qu'elle passera le reste de sa vie bien inquiestement.

Je crois que l'armnestie(!) avec les polonois et moscovitte est comclue.[2] Sela donnera à pancer au suesdois. J'e grande curiositté de savoir se que les anbasadeur de France escriron de moi à leur cour. L'on m'a dit qu'il dise que je suis comtraire à la paix de Suesde et que je veux selle des moscovite. Je soueste toutes les deux ou[3] au moins selle qui me peu délivrer de l'autre.[4] Jeusequ'à set heure j'e esté persuadée que les suesdois ne pouvoit pas se scourir eux-mesme comtre les moscovitte; mes si la France leur veux fournir les moiens de mestre sur pie et entretenir un armée capable d'arester selle des moscovite tant en Pologne qu'an Suesde, j'en serai comtente.

Vous me parles des martirs de la mition.[5] Il on asurément estre disposés à le soufrir jeusequ'à la mort, mes Dieu s'et comtenté de quelque coux de bâton que les suesdois leurs on donné et on eu la perte depuis. Je les ay voulu fere sortir de Varsovie, mes selui qui est curé m'a mandé que jeusequ'à son dernier soupir il ne quiteroit pas son peuple. Les suesdois on tué un vieux palatin à moitié apopletique par les tourmens pour lui fere desouvrir où estoit son argen. Une vielle(!) dame alemende, qui espéroit grâce à cose de sa langue — elle estoit fille d'onneur de la reine Comstance mère du roi mg —, à cous de bâtons il le(!) l'on tué. Elle estoit mère de la première femme de palatin de Plosk[6] mari de n:e Md. de Langeron, laquelle est isi et atant son mary avec des impatiance estresme. Il a traité à Vilna avec les moscovitte. Son des amours merveilleuse de se mary et de sotte femme! Enfin, je vois tout que je n'aures james pancé.

Me semble que j'e respont à toute v:e lettre.

---

[1] Fransk diplomatisk agent, särskildt använd för de polska angelägenheterna; jfr Recueil des instructions données aux ambassadeurs et ministres de France, Pologne, I, s. 16.

[2] Stilleståndsfördraget var redan afslutadt i Vilna den 3 nov. n. st.

[3] Originalet har äfven här »au».

[4] Emellertid uttalar sig drottningen i bref till d'Avaugour och de Lumbres 26 nov. för nödvändigheten att »donner le repos à tout le Nort. La paix seule avec les suédois ne le donneroit ny à nous ny à eux. Il faut que le Moscovitte y entre». (Paris, Archives des affaires étrangères, Corresp. de Pologne 11).

[5] Om svenskarne och »les pères de la mission française» se äfven des Noyers, Lettres, s. 229.

[6] Joh. Cas. Krasinski.

Underrättelser.

Den 22 sept. afled i Stockholm efter endast några timmars sjukdom professorn i litteraturhistoria vid Stockholms högskola Oscar Levertin. De yttre konturerna af hans lif äro lätt uppdragna. Född 1862 promoverades han 1888 till filosofie doktor, förordnades följande år till docent vid Uppsala universitet, verkade därefter några år såsom föreläsare i Uppsala och Stockholm och såsom vetenskaplig författare samt utnämndes 1899 till professor vid Stockholms högskola. Den största delen af hans rika vetenskapliga och litterära verksamhet har kommit litteratur- och konsthistorien till godo; på detta område skola en rad af ypperliga arbeten — *Fars och farsörer i Frankrike* (1888), *Teater och drama under Gustaf III* (1889), *Gustaf III såsom dramatisk författare* (1894), *Johan Wellander* (1897), *Niclas Lafrensen d. y.* (1899), andra att förtiga — föra hans namn till eftervärlden. Men hans sällsynt ingående kännedom om särskildt den gustavianska tidens kulturlif har äfven skänkt häfdaforskningen åtskilligt af bestående värde; i serien *Svenska Memoarer och Bref* har han utgifvit en samling Gjörwellska familjebref, Hamiltons illa beryktade anekdoter samt bref från Elis Schröderheim, och hans karakteristik af Gustaf III torde tillhöra det bästa, som om denne, den mest omtvistade af våra store män, har skrifvits. Främst står dock Levertin såsom litterär och kulturhistorisk essayist, speciellt i essaysamlingen *Från Gustaf III:s dagar* (1896). I hans essayer sammansmälta med hans varma kärlek till svensk odling hans grundliga lärdom, fina och omfattande bildning, psykologiska skarpblick och på en gång känsliga och eleganta formgifning till en helhet, som inom vår samtida litteratur torde sakna motstycke.

— Åter har den franska häfdaforskningen förlorat en af sina stormän. Albert Sorel, den franska revolutionens berömde häfdatecknare, afled i Paris den 29 juni. Född 1842 ägnade han sig efter slutade studier åt den diplomatiska banan, där han avancerade till ambassadsekreterare, men lämnade 1872 diplomatien för att tillträda en lärareplats i diplomatisk historia vid Ecole libre des sciences politiques. Hans första större arbete, *Histoire diplomatique de la guerre franco-allemande* (2 bd), utkom 1875; däri lämnar förf. en klar och, i den mån det vid den tiden för forskningen åtkomliga materialet tillät, pålitlig framställning af krigets diplomatiska historia. Hans lifs storverk är dock det epokgörande arbetet *L'Europe et la Révolution française*, hvars första band utkom 1885 och som år 1904 med åttonde bandet nådde sin afslutning. Arbetet ger Frankrikes eller, om man så vill, franska revolutionens utrikespolitiska historia 1789—1815. Hvad förf. vill visa är, i hur hög grad de politiska traditionerna inverkat både på Frankrikes ställning till Europa och på den olika hållning Europas olika stater och folk intogo till revolutionen. I öfverensstämmelse med denna grundtanke

betonar han i sin teckning af Napoleonepoken särskildt det nära sambandet mellan den napoleonska politiken och den franska revolutionens utrikespolitiska idéer. I sin uppfattning är han sålunda i mycket en arftagare till Tocquevilles och v. Sybels ledande synpunkter. Det stora verket företer naturligtvis ojämnheter i behandlingen; särskildt torde de sista banden — med all skyldig uppskattning af det myckna nya, ja, epokgörande de bringa — bära spår af sin hastiga tillkomst. Men de äldre delarna, särskildt den första, torde stå såsom svårupphinneliga mönster af grundlig forskning, vidsträckt beläsenhet, vid historisk blick och glansfull och spirituell framställningskonst. Förutom dessa båda hufvudverk föreligga af Sorels hand äfven åtskilliga smärre arbeten: *La Question d'Orient au XVIII:e siècle*, en briljant skildring af kabinettspolitikens tid, flera band *Essais d'histoire et de critique* samt fint utmejslade lefnadsteckningar öfver Montesquieu och M:me de Staël. I den stora urkundssamlingen *Recueil des instructions données aux ambassadeurs et ministres de France* härrör den del, som behandlar Österrike, från Sorel. Den aflidne förenar hos sig åtskilliga af den moderna franska häfdateckningens bästa egenskaper: den omfattande arkivforskningen och den grundliga detaljbehandlingen, som nå upp till de tyska förebildernas, den klara dispositionen och den konstnärliga formgifningen, som ha sina rötter djupt i gammal fransk kultur.

— Den 28 nästlidne januari afled i Madrid generalen D. José Gómez de Arteche y Moro i den höga åldern af 85 år. Utmärkt som artilleri- och generalstabsofficer, har han som militär-geografisk och krigshistorisk författare vunnit en berömmelse, som tillförsäkrar hans namn ett långt lif hos eftervärlden. Hans förnämsta arbeten äro en *Geografía Histórico-Militar de España y Portugal*, som prisbelönades vid den internationella geografiska kongressen i Paris 1875, samt först och sist hans *Guerra de la Independencia, Historia Militar de España de 1808 á 1814* (1868—1904), ett kolossalt verk i fjorton delar, som det vardt honom förunnadt att bringa till slut två år före sin död efter att åt detsamma hafva ägnat fyrtio års mödor. Det är författadt med tillhjälp af alla officiella källor, hvilka de växlande spanska regeringarna med samma välvilja ställt till hans förfogande, och lämnar alla föregående arbeten om samma ämne långt efter sig; i själfva verket torde man kunna säga, att ingen numera har rätt att yttra sig om Napoleons saga i Spanien utan att känna till detta »standard work», hvars värde ytterligare förhöjes genom författarens sträfvan att opartiskt göra rätt åt alla. Den aflidnes karaktär har fått ett sällspordt enhälligt vitsord för redbarhet och nobless. (*Edv. L.*)

— Den 13 april afled i London d:r Richard Garnett, förut »Keeper of the Printed Books» vid British Museum. Den aflidne var en af Englands störste bibliognoster, tillika en af sin samtids grundligaste och finaste kännare af europeisk litteratur från antiken och fram till våra dagar. Bland hans många kritiska och

litteraturhistoriska arbeten märkes bl. a. en mycket känd biografi öfver Thomas Carlyle (1887, i serien »Great Writers»), liksom G. äfven i första bandet af *The Cambridge Modern History* författat afdelningen »Rome and the Temporal Power».

— Den 9 febr. afled i Greifswald professorn i kyrkohistoria vid universitetet därstädes Otto Zöckler, bekant för sina studier öfver klosterväsendets historia, som bl. a. resulterat i det värdefulla arbetet *Askese und Mönchtum* (2 delar, 1897), en kritisk framställning af askesens historia.

— Till docent i historia vid Lunds universitet har utnämnts fil. d:r Rurik Holm.

— *Akademiska afhandlingar.* Uppsala: Axel Jonsson, Hertig Karl och Sigismund 1597—1598; Nils Bergsten, Bevillningsutskott vid frihetstidens riksdagar; Åke Eliæson, Beiträge zur Geschichte Sardiniens und Corsicas im ersten Punischen Kriege, Quellenkritisch-geschichtliche Untersuchungen. — Lund: Rurik Holm, Joannes Elai Terserus. Hans insats i samtidens kyrkliga, vetenskapliga och politiska lif. I. Terseri lif och verksamhet intill år 1659; J. Ekedahl, Molbech den äldre och Sverige. Ur de litterära förbindelsernas häfder. — Göteborg: Adrian Molin, Geijerstudier.

— Det sist utkomna häftet af *Historisk tidskrift för Skåneland* (andra bandets sjätte häfte) bringar bl. a. en uppsats af Lauritz Weibull om »Ärkebiskop Birgers gudstjenststiftelse i kryptkyrkan i Lund» samt en aktsamling »Synodalia Lundensia 1646—1663», utgifven af C. G. Weibull.

— Af Kyrkohistoriska föreningens publikationer ha nyligen — fortfarande under professor Herman Lundströms nitiska ledning — två nya nummer utkommit. Det ena är sjätte årgången af *Kyrkohistorisk årsskrift* (1905), som vanligt med ett gediget och omväxlande innehåll. Det nya bandet inledes med en studie öfver »Hedendom och kristendom inom den äldsta svenska missionskyrkan», ett fragment ur ett större efterlämnadt arbete af den förtidigt bortryckte kyrkohistorikern d:r J. Helander; förf. betonar hedendomens starka och lifskraftiga ställning vid kristendomens inträngande i landet och missionstidens synkretistiska karaktär. D:r K. H. Karlsson meddelar — hufvudsakligen på grundval af material från Vatikanarkivet — åtskilliga nya upplysningar om »Electus Björn i Skara samt striderna om domprosteriet i Skara 1449—1475» och uppvisar, att Björn verkligen varit af kapitlet vald och af påfven utnämnd till biskop i Skara, ehuru hans tillvaro betviflats af Rhyzelius och efter honom af Reuterdahl, Styffe och Annerstedt. Domprosten Wermcrantz fortsätter sin teckning af »Prosten i Umeå Nils Grubbs lif och verksamhet 1681—1724». D:r Arnold Bratt lämnar en med upplysande noter försedd tolkning af Smålandslagens kristnu-balk. Kand. G. Aulén meddelar under rubriken »Ett och annat från H. Reuterdahls Lundatid» en mängd delvis mycket intressanta utdrag ur

Reuterdahls bref. Af utgifvarens egen hand föreligger en — närmast mot Schück och Nordlund riktad — uppsats »Om Laurentius Petri's förmenta karaktärssvaghet», hvari förf. söker rentvå vår förste protestantiske ärkebiskop från de beskyllningar för brist på moraliskt mod och ryggrad, som alltifrån Johannes Magnus och Messenius riktats mot honom och som gå igen hos de senaste skildrarne af reformationstidens politiska idévärld. Om också professor Lundströms undersökning har förtjänsten af att framdraga eller understryka synpunkter, som vid bedömandet af Laurentii Petri lifsgärning kanske ej alltid vederbörligen kommit till sin rätt, så torde dock på andra viktiga punkter rehabiliteringen knappast verka fullt öfvertygande. — Recensionsafdelningen innehåller bl. a. anmälningar och referat af Hauck, Der Gedanke der päpstlichen Weltherrschaft bis auf Bonifaz VIII., Heussi & Mulert, Atlas zur Kirchengeschichte, Westman, Svenska rådets historia till år 1306 samt den del af Hinnebergs Die Kultur der Gegenwart, som behandlar den kristna religionen. — Med den nya tidskriftsårgången följer ett nytt häfte, det tredje, af den af professor Lundström utgifna samlingen af *Svenska synodalakter efter 1500-talets ingång.*

— Det sist utkomna (andra) häftet af *Personhistorisk Tidskrift* innehåller förutom litteraturöfversikt »En borgerlig släktkrönika» af N. Sjöberg, Lars Kaggs anträd, efter taflan på egendomen Skalltorp i Östra Vingåker meddeladt af G. Indebetou, några anteckningar om Johannes Palmberg, »en svensk medicinsk folkskriftsförfattare på 1600-talet», af O. Nycander, afsedda att fullständiga V. Djurbergs lefnadsteckning i Hygiea, stamtaflor öfver släkterna Rising, Tharmouth och Wallöf, samlade af K. K:son Leijonhufvud, samt två bref från ofredstid (1789, 1808), meddelade af E. S. Tigerstedt. Porträttbilagorna utgöras af ett familjen Planting-Gyllenbåga tillhörigt porträtt af Karl X Gustaf, Abraham Wuchters' porträtt af Karl Gustaf Wrangel samt fyra anonyma porträtt af obekanta personer från samlingen å Leufsta.

— Den nyss utkomna 26:te årgången af *Samlaren* är till större delen ägnad åt Schiller-minnet. Bland de hithörande uppsatserna märkes Hilma Borelius' undersökning om Geijer och Schiller, som delvis — och från andra synpunkter — behandlar samma frågor som Blancks af oss förut (se ofvan sid. 61) omnämnda uppsats i festskriften för Schück. Af innehållet må i öfrigt påpekas Johannes Messenii Dala-krönika, för första gången utgifven och med upplysande noter försedd af C. A. Ossbahr.

— Under redaktion af kontraktsprosten Richard Norén (utgifvare), docenten Johnny Roosval samt pastor Herman Palm har startats en ny kulturell tidskrift, *Kult och Konst.* Under föregående år har ett dubbelhäfte utkommit, och hittills ha tvenne häften af årgången 1906 sett dagen. Tidskriftens program angifves vara att sprida kännedom om och förståelse af äldre tiders kyrkliga

konst på alla dess olika områden, hymnologiens, kyrkomusikens och den bildande konstens samt dessas allmänt liturgiska grund, liksom att med sålunda vunna historiska utgångspunkter söka rätt bedöma moderna behof och sträfvanden på hithörande områden samt leda dem in på sunda banor. I årets häften märkas en uppsats af utgifvaren »Om betydelsen af kulthistoriska forskningar och studier», några smärre studier rörande S:t Göransgruppen samt det Bormanska altaret i Vadstena klosterkyrka af Johnny Roosval, en uppsats af Herman Lundström om Sven Bælter, vår förste kulthistoriker, samt en studie af T. Norlind om musiken vid de svenska skolorna på 1600-talet.

— Af *Meddelanden från svenska riksarkivet. Ny följd. Serie I* har första bandets sluthäfte utkommit, innehållande riksarkivariens årsberättelse för 1905, en ny samling handlingar rörande arkivväsendet samt en utredning af d:r L. M. Bååth om de Vellingkska samlingarna. Riksarkivariens berättelse innehåller som vanligt åtskilligt, som har intresse ej blott för arkivmannen ex professo utan äfven för historikern och den historiskt intresserade lekmannen. Accessionen till riksarkivets samlingar har under det gångna året varit ganska betydande, framför allt beroende därpå att, som vi förut omnämnt, vid riksgäldskontorets flyttning till det nya riksdagshuset till riksarkivet öfverflyttades riksens ständers kontors protokoll, koncept och inkomna handlingar 1719—66 samt andra handlingar och räkenskaper tillhörande nämnda kontors, statskontorets riksgäldsafdelnings, riksgäldsdirektionens, nummerlotteridirektionens, generalassistanskontorets och diskontverkens arkiv — sammanlagdt ej obetydligt öfver 3,000 volymer. För riksarkivets räkning har, såsom äfvenledes förut omnämnts, från grefve Carl Trolle Bonde på Trolleholm inköpts den del af Mauritz Vellingks papper, som förut förvarats på den gamla Banérska egendomen Sjö i Uppland. Statskontoret har i riksarkivet deponerat sina serier af protokoll, registratur, koncept och diarier t. o. m. 1800. Såsom deposition har af riddarhusdirektionen öfverlämnats Gustaf II Adolfs konungaförsäkran af d. 31 dec. 1611, förut förvarad i riddarhusarkivets samling af adelsprivilegier. Om och ur den under året öppnade, genom professor Anders Fryxell till riksarkivet öfverlämnade Löwenhjelmska samlingen har ett och annat förut meddelats tidskriftens läsare. Af hvad som om riksarkivets arbeten meddelas torde följande förtjäna påpekas. Det sedan flera år tillbaka bedrifna ordnandet af statskontorets arkiv har utmynnat i utförliga promemorior jämte förslag till arkivets ordnande. Kommerskollegii stora arkiv kommer inom den närmaste tiden att föreligga i slutordnadt skick. De genom d:r K. H. Karlsson anskaffade afskrifterna ur Vatikanarkivet ha slutordnats liksom Karl Gustaf Wrangels i Skoklosterarkivet befintliga brefväxling, hvaröfver katalog börjat upprättas. Förberedande arbeten ha påbörjats för utgifvande i tryck af en förteckning öfver Axel Oxenstiernas och hans söners brefväxling, för såvidt den i riksarkivets samlingar förvaras.

Öfver den grannlaga och svårlösta, men oafvisliga gallringsfrågan ha undersökningar företagits, hvilkas resultat riksarkivarien under loppet af år 1906 hoppas kunna framlägga.

Ett alldeles särskildt intresse både från arkivteknisk och historisk synpunkt har d:r Bååths väl dokumenterade undersökning öfver de öden, som Mauritz Vellingks arkiv genomgått, sedan det splittrats i sammanhang med den mot honom inledda högmålsprocessen. Vid denna tidpunkt befann sig hufvudparten af de Vellingkska papperen dels på hans egendom Ekenäs i Östergötland, dels i hans hus i Stockholm. Arkivet på Ekenäs förseglades i okt. 1726; en del arkivalier rörande förpantningsverket i Bremen, brefväxlingen med landträntmästaren Mannerstierna och kommissarien Huswedel m. m. fördes redan s. å. till Stockholm för att tjäna såsom bevismaterial i högmålsprocessen; af dessa papper öfverlämnades en del till kanslikollegium och därifrån till riksarkivet, där de återfunnits i Vellingkska kommissionens arkiv; återstoden vandrade till kammarkollegium och kammarrevisionen och förvaras bland de från kammararkivet till riksarkivet öfverlämnade samlingarna af handlingar rörande Sveriges utländska provinser. De papper, som funnos kvar på Ekenäs, öfverflyttades 1727 af arkivaliska skäl till riksarkivet genom arkivsekreteraren v. Schantz. En del öfverfördes till Diplomatica och traktatsamlingen; resten, utgörande den vidlyftiga korrespondens, som framgick ur Vellingks kända ställning inom Sveriges utrikespolitik, bildade den gamla s. k. Vellingkska samlingen i riksarkivet. Vellingks i Stockholm förvarade papper förseglades äfvenledes 1726; några konfiskerades i och för högmålsprocessen och öfverlämnades dels till sekreta utskottet dels till kommissionen, bland hvilkas handlingar de återfunnits; en del öfverlämnades till kammarrevisionen och hafva trots efterspaningar hittills icke påträffats; resten torde enligt d:r Bååths tvifvelsutan grundade förmodan ha förts till Vellingks måg friherre J. Banér på Djursholm och därifrån vid godsbytet 1813 kommit till Sjö, hvarifrån de inköpts till riksarkivet. Numera ha den gamla s. k. Vellingkska samlingen, de från Sjö inköpta arkivalierna samt de i kommissionens arkiv funna sammanförts till en samling. Men äfven i Hamburg har funnits en samling Vellingkska papper. En del, de hos postkommissarien König deponerade handlingarna, torde finnas i riksarkivets samling af ministeriella handlingar (Lüneburgica). En annan del åter har genom en af den Hamburgska kommissionens ledamöter, kammarrådet Lindcreutz, grefve Erik Brahes förmyndare, kommit till Skoklosters arkiv. Habent sua fata libelli!

— I *Korrespondenzblatt des Gesamtvereins der deutschen Geschichts- und Altertumsvereine* för 1905 finnes af den danske riksarkivarien d:r V. A. Secbers hand en redogörelse för de åtgärder, som i Sverige, Danmark, Norge och Finland vidtagits för att skydda såväl offentliga som privata arkivalier. Ursprungligen tillkommen såsom diskussionsinlägg på arkivdagen i Bamberg förlidet år, har

framställningen, med bibehållande af sin egenskap af diskussionsinlägg, vuxit ut till en visserligen kortfattad, men klar och innehållsmättad redogörelse för arkivväsendet i de nämnda länderna med dithörande författningar. Utförligast redogör förf. naturligtvis för det danska arkivväsendet, men han ger äfven en ingående och mycket erkännande skildring af de senaste tio årens reformarbete på området i vårt land. Skarpt framhålles den grundväsentligt olika ståndpunkt, som de tyska statsarkiven å den ena sidan och de svenska och danska å den andra intagit till kommunala och privata arkivalier. I Danmark, säger han, »uppfattar man statsarkiven såsom inrättningar, som ha att sörja för bevarandet af sådana handskriftliga källor till fäderneslandets historia, som icke äga litterär karaktär». Allt som allt finner förf., att i afseende å »arkivalieskydd» Sverige och Danmark kommit några steg före Tyskland.

— Af *Jahresberichte der Geschichtswissenschaft* har nu 27:e årgången (1904) utkommit under redaktion af Georg Schuster. Den svenska afdelningen är liksom i föregående årgångar författad af d:r J. A. Almquist.

— Den bekanta, af H. v. Sybel grundlagda *Historische Zeitskrift* har påbörjat en ny tredje följd med sitt 97:e band, hvaraf tvenne häften utkommit. Tidskriften framträder med ökadt omfång och förändrad utstyrsel, hvarvid såsom särskildt glädjande är att anteckna frakturstilens utbytande mot latinska typer. Det ökade omfånget är i främsta rummet bestämdt för historiska essays, men äfven de andra afdelningarna, speciellt recensionsafdelningen, skola utvidgas. Af innehållet i de båda hittills utkomna häftena må särskildt påpekas Troeltsch's och Meineckes förut i denna tidskrift (se ofvan sid. 104, 105) omnämnda, synnerligen väckande och värdefulla föredrag vid den sista historikerdagen samt Moritz Ritters uppsats *Der Untergang Wallensteins.*

— I julihäftet af The English Historical Review fortsätter J. F. Chance sin förut omnämda artikel (se ofvan sid. 57) med en studie betitlad *The Northern Question in 1718.* Uppsatsen ger en öfversikt öfver detta års invecklade diplomatiska spel för de nordeuropeiska makternas vidkommande från synpunkten af England-Hannovers ställning till detsamma. Sina uppgifter rörande den svenska politiken hämtar förf. dels ur urkunder i det engelska statsarkivet — bl. a. en del afskrifter af diplomatiska aktstycken, som hemsändts af lord Carteret —, dels ur Carlsons bekanta skildring af fredsunderhandlingarna 1709—1718.

— Den för sina föregående förtjänstfulla forskningar på den hanseatiska historiens område bekante historikern, numera professorn i Kiel E. R. Daenell har — ursprungligen till besvarande af en prisfråga — utgifvit ett stort arbete öfver *Die Blütezeit der deutschen Hanse,* som har sitt särskilda intresse genom den uppmärksamhet som ägnats Hansans ekonomiska organisation. Vi hoppas få återkomma till detsamma.

— I *Skrifter, udgivne af Videnskabs-Selskabet i Christiania 1905* (II. Historisk-filosofisk klasse. N:r 3) meddelar öfverstlöjtnant H. J. Barstad en vidlyftig framställning af *Norges Landforsvar 1604—1643.*

— Den enligt beslut af 1902 års adelsmöte genom arkivarien d:r Severin Bergh utgifna nya upplagan af de tre första delarna af *Sveriges ridderskaps och adels riksdagsprotokoll*, omfattande tiden 1627—1644, har nu nått sin fullbordan med den i dessa dagar utgifna tredje delen, som innehåller protokollen för åren 1640—1644. Utgifvaren är för närvarande — likaledes på uppdrag af adelsmötet — sysselsatt med utarbetandet af ett gemensamt register till hela den äldre serien af adelsprotokoll, sålunda omfattande åren 1627—1714.

— För att hugfästa minnet af slaget vid Warschau den 18—20 juli 1656 har d:r J. Levin Carlbom utgifvit en monografi *Tre dagars slaget vid Warschau den 18—20 juli 1656 samt de mindre fältslagen 1655 och 1656. Ett 250-årigt minne*, hvars hufvuddel utgöres af en öfversikt öfver i Warschauslaget deltagande trupper liksom öfver hela den dåvarande svenska krigsmakten samt af en detaljerad skildring af själfva fältslaget. Det med urkundsbilagor och bataljplaner rikt försedda arbetet säljes till förmån för den tilltänkta statyn öfver Karl X Gustaf i Stockholm. Af d:r Carlboms hand har något tidigare utkommit ett annat arbete, som äfvenledes sysslar med historien om Karl X Gustafs krig, nämligen första afdelningen af en framställning af *Karl X Gustafs polska krig och öfvergången till det andra Sundskriget.* Äfven detta arbete är försedt med rikhaltiga bilagor, bestående af bataljplaner och tabeller samt med en karta öfver de svenska arméernas marscher i Polen samt genom Tyskland till Frederiksodde.

— Af de meddelanden från det Trolle-Bondeska biblioteket på Trolleholm, som på dess ägares föranstaltande under namnet *Ex Bibliotheca Trolleholmiæ* utgifvas — sista häftet innehöll en förteckning öfver bibliotekets verkligen storartade samling af svensk topografisk litteratur, — har ett nytt häfte (II: 2) utkommit. Det innehåller en summarisk förteckning öfver det numera till Trolleholmsarkivet öfvergångna Banérska familjearkivet å Sjö samt en af grefve Trolle Bonde ombesörjd, moderniserad edition af *Öfverstlöjtnanten friherre Gustaf Carl Banérs Dagbok 1672—97* efter ett i Sjö-samlingen befintligt manuskript.

— Af den förut bebådade ryska öfversättningen af svenska generalstabens monumentala arbete öfver Sveriges krig med Ryssland 1808—1809 har första delen nyligen sett dagen. Uppslaget till arbetet gafs på sin tid af general Myschlajevskij och det har under ledning af öfverste Alexejeff verkställts af ett antal officerare ur ryska generalstaben och vid trupperna i finska militärdistriktet. Öfversättningen lofordas såsom omsorgsfull af en anmälare i *Illustrerad Militärrevy.*

— I femte bandet af de af C. F. Lehmann-Haupt och E. Kornemann utgifna *Beiträge zur alten Geschichte* (s. 392—409) har doktor Richard Nordin i Karlstad offentliggjort en uppsats med titeln *Aisymnetie und Tyrannis*, hvari han söker visa, att den äldre — icke den yngre — grekiska tidens tyrannis i samma grad som dess basileia var ett verkligt legitimt konungadöme, alltså icke en inkräktning, och äfven af de samtida grekerna ansågs såsom sådant, samt att man icke har rätt att i statsrättsligt hänseende göra någon skillnad mellan tyrannis och aisymneti. Efter en blick på uppfattningen hos Herodotos och Thukydides kritiserar han de åtskillnader, som Aristoteles uppställt i sin statslära: att konungen sökte det allmänna bästa, tyrannen däremot sitt enskilda, och att den förre i motsats till den senare härskade efter lag; samt att aisymneten i olikhet med tyrannen komme till makten genom folkets frivilliga val. Härtill sluta sig betraktelser öfver det äldre tyranndömets och aisymnetins uppkomst ur tidens behof af statsintressets kraftiga häfdande samt öfver deras namn, karaktär och jämförelsevis snara upphörande, hvilket författaren härleder därur, att det icke lyckades tyrannerna att skapa verkliga riken, som kunnat gifva deras härskarmakt en tillräckligt bred grund, eller åtminstone icke att bevara hvad de i den vägen åstadkommo. Att de icke antogo det gamla konunganamnet, förklarar han med den obetydliga ställning, som den tidens basileia intog, frånsedt aflägsnare trakter, såsom Makedonien och Epeiros. (*G. Wk.*)

— Den nyss utkomna nionde delen af *The Cambridge Modern History* behandlar under titeln *Napoleon* tidsskedet 1799—1815. Hvad som genast faller i ögonen är det osedvanligt stora antalet utländska medarbetare. Så behandlar professor Georges Pariset i Nancy konsulatet samt Frankrike under kejsardömet 1804—14, professor Guilland i Zürich Europas pacificering 1799—1802 samt Frankrike och dess·lydstater 1801—03, generalmajor Keim 1809 års krig, professor J. v. Pflugk-Harttung befrielsekriget 1813—14 samt professor Stschepkin i Odessa Ryssland under Alexander I och invasionen 1812. Bland de engelska medarbetarne finna vi bl. a. de kända namnen A. W. Ward, som skrifvit kapitlet om Wienkongressen, J. Holland Rose, som skildrat kejsardömet på dess höjdpunkt samt kontinentalsystemet, och C. W. Oman, författare till ett stort, ännu ej afslutadt arbete om kriget på Spanska halfön, från hvars hand härröra kapitlen om det spanska befrielsekriget och de hundra dagarne. Af särskildt värde äro de som vanligt i allmänhet utmärkta bibliografierna.

Arbetets förläggare ha beslutit att omedelbart efter dess fullbordande påbörja en *Cambridge Medieval History*. Planen för detta verk har uppgjorts af den särskildt för sina arbeten på den byzantinska historiens område bekanta historikern J. B. Bury och utgifvandet har anförtrotts åt professor H. M. Gwatkin, miss M.

Bateson och d:r G. T. Lapsley. Arbetet skall omfatta åtta volymer med samma utstyrsel som det förstnämnda verkets.

— I det af G. v. Below och F. Meinecke utgifna sammelverket *Handbuch der mittelalterlichen und neueren Geschichte* har professor A. Schaube nyligen offentliggjort en bredt anlagd *Handelsgeschichte der romanischen Völker des Mittelmeergebiets bis zum Ende der Kreuzzüge.*

— I Mittheil. d. Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde der Ostseeprovinzen Russlands 1906 offentliggör d:r P. Girgensohn en studie öfver *Die Inkorporationspolitik des Deutschen Ordens in Livland 1378—1397.* Ordens sträfvanden gingo ut på att efter preussiskt mönster beröfva de livländska biskoparne deras ställning såsom själfständiga landsherrar. Trots energiskt motstånd från en af biskopen i Dorpat Dietrich Damerow ledd koalition lyckades orden genomföra inkorporeringen af ärkestiftet Riga, men det medgifvande, som gjordes den livländska oppositionen med upphäfvandet genom Danzigfördraget 1397 af ordens rätt att tvinga stiftsvasallerna till krigstjänst till landets försvar, blef för framtiden ödesdigert.

— Af den från danska riksarkivet utgifna urkundspublikationen *Kancelliets brefbøger vedrørende Danmarks indre Forhold* har ett nytt band sett dagen omfattande åren 1584—1588. Redigeringen af denna del liksom af de närmast föregående har verkställts af arkivsekreteraren L. Laursen, som också upprättat det ypperliga registret.

— Den oerhörda litteraturen öfver den Schleswig-Holsteinska frågan har erhållit en ny tillökning i ett arbete af herr P. Lauridsen — *Slesvig og Kronen 1660—1671.* Författarens studie gäller det inflytande, som förändringen i statsskicket 1660 utöfvat på Schleswigs rättsställning. Efter en ingående analys af förhandlingarna med Gottorp, med hertigarna af Sonderburg samt med ständerna fastslår författaren såsom resultat af sin undersökning, att den kungliga delen af Schleswig samt Danmark-Norge sammansmälte till en arfsrättslig enhet.

— Biskop Fredrik Nielsens utmärkta arbete *Pavedømmet i det nittende Hundredaar* (2 uppl. 1895, 1898) utkommer inom kort i engelsk öfversättning af A. J. Mason. Det förut utlofvade supplementbandet, innehållande Leo XIII:s pontifikat, är under utarbetande och lär snart vara att förvänta.

— Den franske historikern A. Debidour, bekant för en väl disponerad och mycket användbar *Histoire diplomatique de l'Europe depuis l'ouverture du congrès de Vienne jusqu'à la fermeture du congrès du Berlin* (1814—1878) äfvensom till en af institutet prisbelönad *Histoire des rapports de l'église et de l'état en France de 1789 à 1870*, har påbörjat en fortsättning af sistnämnda arbete, en

framställning af de sista årtiondenas kyrkopolitiska utveckling i Frankrike, *L'Église catholique et l'état en France sous la troisième république 1870—1906*, hvaraf första bandet utkommit, omfattande tiden till 1889.

— Åter har Englands rika biografiska litteratur erhållit en tillökning i de självbiografiska anteckningar af hertigen af Argyll, som genom hans änka offentliggjorts — *George Douglas, Eigth Duke of Argyll, K. G., K. T. (1823—1900). Autobiography and Memoirs.* Hufvudintresset samlar sig naturligtvis kring autobiografien, som den gamle statsmannen 1897 vid 74 års ålder påbörjade och som ända till slutet af hans lif upptog alla hans lediga stunder. Han hann dock endast föra den fram till 1857. Det värdefullaste i dessa anteckningar, som troget afspegla sin författares självgoda doktrinarism, orubbliga självtillit och naiva egoism, är säkerligen framställningen af Krimkrigets förhistoria. Han nedskref dessa anteckningar »i begynnelsen af det nittonde seklets sista år» och såsom »den enda öfverlefvande af det kabinett, som gaf sig in i kriget», och han framställer det — i strid kan man väl säga mot den allmänna meningen bland både historiker och politici i nutidens England — såsom det rättfärdiga och politiskt kloka krig, som han själf, hans kolleger och hela folket ansågo 1854. För hertigen af Argyll var krigets ej blott förnämsta utan enda orsak den kränkning af folkrätten, hvartill Nikolaus I gjort sig skyldig, och Europas och främst Englands plikt att straffa denna förbrytelse. Speciellt vänder sig förf. mot sir Spencer Walpoles bekanta framställning, hvilken betecknas såsom en ren dikt. Den korta lefnadsteckning af utgifvarinnans hand, som fortsätter autobiografien, på engelskt vis kryddad med utdrag ur bref och tal, företer däremot föga af mera allmänt intresse.

— I den bekanta Heeren-Ukertska samlingen, numera redigerad af professor Lamprecht, har professor O. Nachod nyligen offentliggjort första delen af en *Geschichte von Japan*. Den utkomna delen behandlar den äldsta tiden intill 645 efter Kristi födelse.

— Vi begagna tillfället att uppmana de medlemmar af Svenska Historiska Föreningen, som till nedsatt pris (5 kr.) önska erhålla den af amanuensen Kr. Setterwall utarbetade *Svensk Historisk Bibliografi 1875—1900*, att snarast möjligt ifylla och insända den i första häftet af innevarande årgång vidhäftade rekvisitionsblanketten.

Om birkarlarne.

AF

JOHAN NORDLANDER.

Om birkarlarne, de västerbottniska storbönder, som hade privilegium på handeln med lapparne, hafva flera författare skrifvit men alltid mer eller mindre i förbigående, och de flestas åsikt om dem har varit densamma: man har blott täflat att med kraftiga uttryck fördöma dem och deras verksamhet. Priset härutinnan har i dessa dagar tagits af den författare, som talar om dem såsom »lapparnes schackrande tyranner» eller såsom »genom privilegier bortskämda, vid trots och själfsvåld vana köpmän». Densamme förmodar ock, att det sedliga tillståndet i landsändan i allmänhet varit bättre, än man med birkarlarnes handlingssätt för ögonen kunde ha skäl att förmoda.[1]

Den sten, som alla spotta på, blir till slut våt, heter det, och så äfven här. Egennytta och sedeslöshet ha i den allmänna meningen blifvit det för birkarlarne utmärkande. En närmare kännedom om dem och deras verksamhet skall dock, såsom vi hoppas, ådagalägga, att dessa förkättrade män i likhet med andra haft icke blott fel utan ock förtjänster och att dessa senare äro så stora, att institutionen i fråga bör med erkänsla och tacksamhet nämnas i Sveriges historia.

I.

Öfver de lappar, som med sina renhjordar ströfvade omkring dels i de eljest obebodda trakterna på ömse sidor om

---

[1] J. A. Englund, Bidrag till Norrbottens historia (Luleå 1905), sid. 16, 17, 19.

Bottniska viken, dels och kanske förnämligast på höglanden ofvanför Väster- och Österbotten, sökte den svenska styrelsen redan långt tillbaka under medeltiden att göra sin öfverhöghet gällande. Om man får tro Joh. Bureus, riksantikvarie och Gustaf II Adolfs lärare, skall detta hafva skett under senare hälften af 1200-talet. Enligt hans anteckningar — *Sumlen*[1] kallade — hade nämligen Magnus Ladulås utlofvat, att de, som kunde bringa lapparne, då ännu ett eget folk, under Sveriges krona, skulle få dem till egendom. *Birkarlar*, enligt Bureus män ifrån *Birkkala* socken i Finland, nära Tammerfors, hade då begifvit sig till lapparne och dels genom dagtingan, dels genom att slå många ihjäl, vunnit dem under sig från landet utmed Bottnen ända till »Norra och Västra sjön». Därpå fingo Birkkalaborna konungens bref, att de skulle hafva lapparne med all skatt och allt laxfiske mot att de »till en vederkännelse» gåfve kronan några timmer (1 timmer = 40 stycken) gråskinn (= ekorrskinn). Bureus meddelar[2] ock en tradition om det sätt, hvarpå en enda bonde från Birkkala härvid skall hafva dödat en hel hop lappar. Med vetskap om hvarest dessa vintertiden plägade draga fram på sina färder mellan sjösidan och fjället, lade han sig i deras väg och lät sin hustru skotta snö öfver sig, så att han blef alldeles dold. När så lapparne med ett mellanrum mellan hvar och en färdades vägen fram samt öfver mannen, kände han, huru många de voro, och räknade till femton. Därefter skyndade han upp, kom på en genväg före dem och lade sig i försåt. Liksom i det gamla Rom den osårade Horatiern ensam nedlade de tre utmattade förföljarne, så dödade nu Birkkalabonden lapparne en och en i sänder, tills fjorton voro fallna. Anande oråd, lät den siste ej öfverraska sig. Det kom till en häftig brottning, och bonden var nära att duka under, då hans hustru kom honom till hjälp, så att han äfven nu segrade. Alla dessa femton voro lapparnes höfdingar, och efter dem tog nu Birkkalabon in hela Lappland. Så långt Bureus.

---

[1] Svenska landsmålen, Bihang I: 2., sid. 180.
[2] Anf. st., sid. 188. Den anförda sagesmannen är den nedannämnde lapplandskännaren kyrkoherden Andreas Nicolai i Piteå.

Mycket eller det mesta af detta hör utan allt tvifvel till sägnens område; men af stort intresse och alls icke osannolik är dock den uppgiften, att det varit Magnus Ladulås, som utvidgat det svenska väldet öfver lapparne i norr.

Talet om att birkarlarne med vapenmakt underlagt sig Lappland uppenbarar sig äfven annorstädes. Så i ett intyg af birkarlar om rå och rör mellan Salta Västerhafvet och Torneå socken, gifvet år 1601.[1] I Torneå lappmark, som enligt deras uppfattning sträckte sig ända till Salta hafvet mellan Ofoten och »Wårangers udd», hade deras förfäder haft sin rättighet, »den de bekommit hafva genom krig och byte för sin arfgods i Finland». Att det var birkarlarne, som under Sverige lagt alla sjöfinnarne uti Ofoten och de andra finnefjärdarna nordanför ända intill Varanger, intygas vid samma tid äfven af lappfogden Olof Burman och med det tillägget, att det skett »med väldig makt».[2] Birkarlarnes nyss anförda ord om »byte» syftar på den vid denna tid synliga åsikten, att Birkkalaborna i ersättning för det af dem erhållna Lappland skulle hafva afstått sitt arf och eget i Finland. Den nedan citerade fogden anför ock detta tal men säger, helt visst med rätta, att det »är intet värdt». Att gifva Lappland, som sträckte sig 100 mil i längd och bredd, för en socken i Tavastland hade varit att gifva alltför mycket för det litet är.

Man kan undra, hvad det var, som redan så tidigt gjorde dessa aflägsna, ogästvänliga och otillgängliga trakter så begärliga. Det rätta svaret härpå lämnas helt visst af en f. d. fogde i Norrbotten, hvilken i en skrift[3] om Lappland från slutet af 1500-talet meddelar ett och annat, som han, enligt egen uppgift, genom frågor erfarit af dem, som därom haft kunskap. Rikt på dyra skinnvaror och fisk, frambragte landet, yttrar författaren, af båda delarna vida mera, än som behöfdes för folket där. Lapparne foro då därmed till orter, där annat folk lefde, och sålde sina varor. Så blef kunnigt, hvad där fanns, och då började folk fara dit icke allenast från alla orter på fasta landet utan ock med seglationer ifrån Västra och Norra hafvet.

[1] Danica, Gränshandlingar: Lappland mot Norge 1563, 1581—1603. RA.
[2] Danica, Gränshandlingar: Sverige mot Danmark och Norge. RA.
[3] Danica, Gränshandlingar: Lappland mot Norge 1563, 1581—1603. RA.

Det stora afståndet från rikets hufvudbygder och nomadernas rörliga lif i skog och mark gjorde det emellertid svårt för styrelsen att utöfva samma myndighet öfver lapparne som öfver bofasta undersåter. Men man fann på råd. Med begagnande af en utväg, som de norska konungarne i slikt fall redan försökt,[1] lade man skatten ej på lapparne själfva utan på dem, som drefvo handel med dem. Rätten härtill stod dock ej öppen för enhvar; den var inskränkt till vissa personer, som i några medeltida bref kallas *lappefarar* men vanligen *birkarlar*, en äfven i våra dagar allmänt känd benämning. Härom skrifver den redan citerade fogden: »Ibland andre, som bland lapparne pläga handla, äre en hop, som kallas birkarlar, hvilka hafva sitt namn af en socken i Tavastland, benämnd Pirkala, hvarifrån de ock äro komne. De satte sig ned uti Torneå och Kemi socknar och hafva sedan gaddat sig tillhopa och dragit in uti Lappmarken och tagit skatt af lapparne, eftersom dem syntes. Och hvar dessa ej med gode ville gifva skatten ifrån sig, så tvingade de dem därtill. Sedan birkarlarne först rest 'kring om sig', hafva de årligen begifvit sig vidare och längre uti lappmarken, så att de ock hafva tagit skatten på Trinnes, som ligger vid Hvita hafvet. När så Sveriges konungar blefvo varse», heter det vidare, »att birkarlarne förde en stor myckenhet både fisk och skinnvaror ifrån lappmarken, så förordnades några af dem, som skulle upptaga skatten på konungens vägnar, dock så, att den, som till *konungsman*[2] var på det sättet förordnad, skulle gifva konungen en viss summa uti skinnvaror; men det öfriga skulle han få behålla.»

---

[1] I Norge var i gamla tider handeln med lapparne ett kungligt monopol. Norrmannen Ottar på Haalogaland omtalade för kung Alfred i England, att han, som bodde nordligast af alla norrmän, hade bland annat 600 tama renar. Hans norska grannars bästa inkomstkälla var den skatt, som erlades till dem af lapparne. Denna utgick efter hvars och ens villkor. Den lapp, som skattade mest, erlade 15 mårdskinn, 5 renhudar, 1 björnhud, 10 åmbar dun, 1 »kjortel» af björn- eller utterhud och 2 skeppståg, hvart och ett af 60 alnars längd. Efter våra dagars penningvärde skulle detta utgöra öfver 1,000 kronor. De personer, som förvärfvat sig rättighet att idka lapphandel, sades »hafva finnefärd». På Harald Hårdrådes tid vakades strängt däröfver, att obehöriga ej idkade sådan handel. På blotta misstanken därför blef en isländning dräpt med hela sitt följe. Hansen, Landnåm i Norge (Kristiania 1904), sid. 163, 168.

[2] Uti R. Stegers räkenskap för 1617 förekommer uttrycket såsom lapparnes benämning på fogden.

I skrift nämnas birkarlarne för första gången år 1328[1]. På ett möte i Telge träffades då emellan hälsingar å ena sidan och birkarlar å den andra (»inter *Helsingos* ex parte una et *Bircharlaboa* ex parte altera») en öfverenskommelse, hvilken bland annat innehöll, *att* hvem som helst skulle få bosätta sig vid norra gränsen af Helsingland, då sträckande sig till Ule älf och Ule träsk; *att* de, som fått tillåtelse att där bosätta sig, vare sig birkarlar eller andra (»sive *Birkala* sive alii»), skulle vara fria från skatt, intilldess konungen uppnått myndig ålder; *att* ändtligen ingen skulle få hindra lapparne i deras jakt eller birkarlarne (»præfatos *Birkarlaboa*») på deras resor till lapparne, under deras vistelse hos dessa eller på färder med deras gods ifrån dem. År 1358 eller 30 år därefter stadfäste konung Erik dels — och särdeles — dessa af fadern beviljade privilegier, dels ock dem, som beviljats af hans förfäder, hvilket senare uttryck antyder, att äldre, för oss okända privilegier funnits än de af år 1328. I bekräftelsebrefvet[2] nämnes särskildt, att konungen ej önskade hindra de »*bircherlar*, som efter sina tarfve och nytto ville söka ökna (= öde)skogar i dessa landsändar», och vid sin onåd förbjöd han allom och enhvar att häremot något fresta eller öfverdådligen företaga.

Dessa äro de äldsta säkra underrättelser, som man har om birkarlarne. Från den härpå följande tiden förekomma upplysningar om dem endast sparsamt, hvarför man icke heller känner så mycket om deras organisation samt handel och vandel i Lappland. Redan nu bildade de *tre särskilda handelskompanier* — ett fjärde torde ock hafva funnits i Kemi i Österbotten —, och dessa hade sin hemort i socknarna Torneå, Luleå och Piteå, liksom de ock hade namn efter dessa. Hvarje sällskap hade ensamt rätt att handla med lapparne ofvanför sin socken och att af dem uppbära kronans skatt. Om birkarlarnes egen skatt till kronan saknas bestämd upplysning beträffande medeltiden, men i ett k. bref den 1 april 1528[3] omtalas att, enligt uppgift af ombud för birkarlar i Luleå, Piteå och Torneå socknar, de båda förra socknarna »i förliden tid» tillhopa utgjort 8 timmer

---

[1] Dipl. Suec., IV, sid. 73.
[2] Handl. rör. Skand. Hist., XXIX, sid. 18.
[3] Konung Gustaf I:s registratur, V, sid. 70.

klockeverk[1] och 2 mårdskinn utaf de lappar, som de »rådde öfver», hvaremot de i Torneå ensamma hade erlagt alldeles samma skatt, uppgifter som till fullo öfverensstämma med stadgan af birkarlarne i 1530 års räntekammarbok. Mera skattade de helt visst ej under medeltiden, möjligen mindre. Äfven antalet af dessa köpmän är under medeltiden okändt. År 1553 voro de handlande birkarlarne i Torneå, Luleå och Piteå lappmarker resp. 19, 15 och 16. Under medeltiden voro de troligen färre till antalet.

Huru långt i Lappland birkarlarne utsträckt sina handelsfärder, låter ej med bestämdhet säga sig; men att de en tid nått Atlanten och Ishafvet och att de gjorde anspråk på handelsrättighet vid dessa kuster, synes af ett bref af år 1498.[2] På ting i Luleå detta år framförde många birkarlar i Luleå och Piteå socknar inför konungens ombudsman i Västerbotten sina bekymmer. De klagade nämligen till de gode männen vid Västerhafvet och begärde, att de, enligt kung Månses med flera andra bref, i likhet med sina gamla föräldrar alltid måtte njuta sin gamla häfd af där boende lappar. Till fogdar, ombudsmän och andra riktas ock nu en kraftig vädjan att ej hindra, kvälja eller oförrätta birkarlarne eller det dem tillhörde utan i stället fordra och främja dem till det bästa. Enligt senare uppgifter kommo birkarlar omkring år 1540 årligen till Varanger och uppburo där skatten, men strax de voro komna något ifrån, hade de sinsemellan bytt denna. Att deras välde ännu vid midten af 1500-talet sträckte sig så långt väster ut, som här är nämndt, skall längre ned visas. — Hvad birkarlarne tillbytte sig inom sitt stora handelsområde nämnes ej i brefven ifrån medeltiden. Den redan citerade fogden nämner skinnvaror och fisk och det i denna ordning. Möjligen är denna ock den riktiga; dock vill det synas, som om fisk varit den viktigaste handelsvaran under 1500-talets förra hälft. Därpå tyder ock framställningen hos Olaus Magnus, som dock äfven omtalar birkarlarnes resor öfver till Norge med stora fordon, lastade med pälsverk,

[1] Att *klockverk* och *gråverk* utmärka samma slags skinn (af ekorre), ses af räkenskaperna för 1549, då 16 timmer af det förra slaget och 18 af det senare sägas tillsammans utgöra 34 timmer klockeverk.

[2] Handl. rör. Skand. Hist., XXIX, sid. 32.

tyger och skinn.[1] Hvad birkarlarne afyttrade till lapparne nämnes å följande sida på tal om nöden ibland dessa. Hvad de under medeltiden uppburo af sina lappar såsom kronans skatt finnes ingenstädes antydt; någon ledning torde man hafva af deras uppbörd under Gustaf I.

Alla birkarlar voro ej likställda i rättigheter: somliga fingo drifva endast mindre omfattande handel, andra åter hade rätt att göra större affärer. De förra sades »äga litet (eller hafva liten lott) i Lappland och lapparne», de senare däremot mera (eller större lott). Därför var ock stadgadt, att »de skulle så efter öretalet uppå lappmarken fara, som de voro delaktiga i uppbörden.» Genom köp kunde en birkarl sannolikt skaffa sig ökade rättigheter, hvaremot hans lott vid ägarens död också kunde blifva delad i flera smärre. Genom en sådan delning uppstod fara för ett »proletariat», och detta ville man förebygga. På ett ting i Torneå år 1420[2] klagade birkarlarne högeligen, hurusom »lösmän» utaf Tavastland, hvilka ägde ganska litet i lappmarken och i lapparne, before alla lappmarkerna efter sin vilja och tvingade lapparne, så att dessa ville undgå och undfly dem, som med rätta ägde uppbära sin lott af lapparne. Detta sökte man nu afhjälpa, i det man strängeligen förbjöd, att någon lappefare fore i lappmarken, som ägde mindre än ett helt gråskinn (d. v. s. ägde så liten lott eller del, att hans skatt till kronan ej uppgick till ett ekorrskinn). Men den, som ägde så litet, att han drabbades häraf, fick rätt att mot lega öfverlämna sin lott till en annan, dock blott till närmaste bördeman och lottägande. Härmed får man troligen sammanställa en uppgift af lappfogden Olof Burman år 1602. Uti fordna dagar, säger han, då birkarlarne uppburo skatten uti alla svenska lappmarker, bytte de med lott årligen sig emellan hvad de uppburit, »efter theris *arfsräkning*».[3]

Betecknande är i flera afseenden ett stadgande, som stadfästes på lagmanstinget i Piteå år 1424.[4] Birkarlarne hade, heter det, inbördes gjort hvarandra stor orätt i sina

---

[1] K. Ahlenius, Landkonturer och hafsvidder (Stockholm 1905), sid. 75, 77.
[2] Handl. rör. Skand. Hist., XXIX, sid. 30.
[3] Danica, Gränshandlingar: Sverige mot Danmark och Norge. RA.
[4] Handl. rör. Skand. Hist., XXIX, sid. 26.

ägodelar och skatt i lappmarken, men nu träffades förlikning, och med sämja och kärlek bådo alla, att de måtte få blifva vid sin »gamla rätt och stadga». Första punkten i denna är af följande innehåll: Om en lappefare räddar en lapps, hans hustrus, barns eller hjons lif med ren, nät, mat, yxa, kittel, gryta eller alla andra sådana redskap, som lappen kan vedertarfva för att därmed bärga sitt lif, så skulle räddaren, ohindrad och okvald af den birkarl, som »ägde lappen», hafva denne i tre år och därunder af honom uppbära all uppbörd; men när de tre åren vore gångna, skulle samme lapp gå åter till rätte lottägaren. Tillvaron af ett sådant stadgande tyder därpå, att det emellanåt för lapparne varit bistra tider med nöd och hungersdöd. Vi se häraf äfven, huru ytterst noga lapparne voro delade mellan birkarlarne inom en och samma socken: endast när det gäller att rädda lifvet, får en birkarl handla med en annans lapp. För att göra birkarlen så mycket villigare att bispringa den nödställde tillkom föreskriften därom, att hjälparen till ersättning i tre år skulle få äga den räddade lappen. Ändtligen se vi häraf, hvilka de varor voro, som af birkarlen afyttrades till lapparne. Om vi nu tillfoga, att det ålåg *lappfogden* att skipa, att rätt skedde alla birkarlar och lappar och att alla dessa skulle vara honom därutinnan behjälpliga, att det ej skulle tillstädjas någon att rifva eller slita af de fattiga lapparne eller att utan dessas minne betunga dem med större skjutsfärd, än af ålder varit lag, så ha vi redogjort för föreskrifterna af åren 1420 och 1424 eller birkarlarnes »gamla rätt och stadga», såsom det heter.

Lappar, som, på sätt vi här skildrat, lydde under birkarlarne, kallades på 1500-talet *birkarla-lappar*, under det att lapparne i Ångermanland och Umeå, som lydde omedelbart under kronan, benämndes *Kungl. Maj:ts* eller *kronans egna lappar*. Detsamma synes ock hafva varit fallet mot slutet af medeltiden. Underrättad därom, att birkarlar af Luleå och Piteå skulle hafva några lappar, som voro komna af Tavastland och skulle vara konungslappar, anställde år 1454 fogden öfver Västerbotten, som misstänkte, att skatt härigenom förhölles kronan, tillika med dannemän af hela landskapet undersökning om saken.[1] Resultatet blef, att lapparne hörde bir-

[1] Handl. rör. Skand. Hist., XXIX, sid. 29.

karlarne till och att dessa med rätt skifte fått dem af sina »skiftebröder» i Tavastland.

I en redogörelse för birkarlaväsendet under medeltiden väntar man att finna svar på de frågorna, hvarifrån dessa män voro komna och hvad själfva benämningen betyder. Båda spörsmålen ha på olika tider besvarats af så många författare och på så många olika sätt, att vi måste afstå från en något så när fullständig redogörelse härför. Äfven i äldre tryck finner man den redan anförde fogdens åsikt, enligt hvilken de skulle vara från Birkkala socken i Satakunda, en åsikt som äfven försvaras af H. G. Porthan,[1] hvaremot K. Ahlenius[2] i våra dagar gör dem till helsingar. Försvarare af den förra meningen hänvisa därpå, att dessa män vid det allra första omnämnandet i skrift kallas *Bircharla-boar* (jfr land-*bo*, å-*bo*). Häremot kan, synes det oss, med allt fog invändas, dels att en sammansättning af dessa ord skulle gifva *Birkkala-boar* och ej Birkarla-, dels att detta *karl* tydligen uppfattats såsom appell. karl, hvadan -karla-boar blefve en betänklig pleonasm; dels att det äldsta diplomet äfven har benämningen *birkalar*, hvilken troligen är den riktiga, under det att den andra torde bero på något missförstånd; dels ändtligen — med K. Ahlenius —, att birkarlaväsendet varit starkast utveckladt i Sverige, hvarför det vore egendomligt, om namnet skulle ha lånats från Finland. Att birkarlarne voro så godt som uteslutande af svensk nationalitet, framgår af deras namn. I de bref, som på 1300- och 1400-talen utfärdats i norra Västerbotten, nämnas flera personer, som hafva tillnamn. Bärarne af dessa framstå därigenom såsom mera betydande män och voro troligen emellanåt birkarlar. Så upptar ett bref, dat. Luleå 1339,[3] Nicolaus *Hals*, Sigfastus *Bero*, Henikinus *Sutor*[4] och Petrus *Lamb*. Det år 1420 i Torneå utfärdade brefvet har Olaff *Göthe*, Olaff *Håke*, Olaff *Muppe* och Jöns *Smeck* men blott ett finskt namn Hinrich *Wichtekaijnen*, det enda som vi från medeltiden antecknat i landskapet. Man har flera fullständiga förteckningar på

[1] Skrifter i urval. 4. De Bircarlis.
[2] Olaus Magnus och hans framställning af Nordens geografi.
[3] Dipl. Suec., IV, sid. 646.
[4] »Sutor» anger troligen icke yrke utan är tillnamn. På 1480-talet fanns i Bensbyn i Luleå Jöns Nilsson *Sutor*, som var en betydande man och äfven ägde en half gård i Stockholm. Norrl. samlingar, sid. 350.

birkarlarne efter 1500-talets midt. Namn, som äro eller kunna förmodas vara finska, finnas endast i Torneå (och Kemi), och dessa äro följande: Nils *Orauan*, äfven *Orauainen*, birkarl och fogde i Torneå, Västersjö och Kemi lappmarker efter 1588, jämte flera med samma namn; Hendrich *Laffue* i Raumom 1553, äfven skrifvet *Laffuä* och *Laffwen;* Hinrich *Packan* 1600, äfven kallad *Packain*, *Packen* och 1594 Hindrich *i Packan* [kanske helt enkelt svenska *backe*]; Jönz *Kåre*, *Koure* eller *Kaure* 1600. Bland birkarla-namn ifrån Kemi känna vi endast ett, som kan tänkas vara finskt, nämligen Oloff *Torffwe* 1599, 1600. Alla de öfriga namnen äro rent svenska, hvaraf man torde få draga den slutsatsen, att äfven deras bärare äro svenskar. Då de finska namnen i Torneå på 1500-talet äro stadda i jämn tillväxt, är det rätt märkvärdigt, att de äro så sällsynta bland birkarlarne. Äfven detta tyder på dessas svenska börd. Den af Ahlenius uttalade förmodan, att de varit helsingar, förfaller inför det faktum, att helsingar och birkarlar sättas i motsats till hvarandra i diplomet af år 1328.

Hvad härledningen af ordet birkarl beträffar, tolkar Porthan det i öfverensstämmelse med Ihre såsom sammanhängande med tyska Burg, då birkarl skulle vara liktydigt med stadsbo. Vidare antar han, att någonstädes på gränsen mot Lappland funnits en stad, åt hvilkens invånare handeln med lapparne företrädesvis varit öfverlåten; enligt honom skulle ock goda skäl tala därför, att en sådan funnits vid kyrkan i Birkkala i Satakunda.

Vid denna frågas besvarande bör helt visst särskild uppmärksamhet ägnas det anförda dombrefvet af år 1420. Öfver intrång i lappmarken klagades då dels af *all menig allmoge*, som lappefarar äro, dels af *alla birkarlar*. Häraf synes, att handel med lapparne bedrefs dels af allmogemän i landskapet dels af andra, som kallas birkarlar. Dessa senare voro således icke bönder. Då måste de hafva varit *handels-* eller *köpstadsmän*. Att dessa från början kommit hit från sydligare håll för handels idkande och sedan vändt åter till sin hemort, taga vi för gifvet. Senare hafva de funnit det bekvämare att köpa sig hemman i socknarna vid Bottniska viken, liksom många fiskare från Gefle gjorde på 1500-talet i Ångermanland. År 1553 är också så godt som

hvarenda birkarl bonde. Platsen, där de drefvo handel, tro vi oss ock kunna uppvisa.

Vid 1500-talets början fanns vid Torne älfs mynning en betydande handelsplats, kallad *Tornö hampn.* När Olaus Magnus vid midsommaren år 1519 var i Torneå, iakttog han, utom laxfisket, handelslifvet därstädes och fäste sig vid de moskovitiska handelsmännen, som i stort antal kommo österifrån, bärande sina båtar på skuldrorna. Tjugu år senare funnos där till handelsmännens bekvämlighet icke mindre än 51 bodar, för hvilkas begagnande en liten lega erlades till kronan. Utom ryssar kommo bönder af Västerbotten dit för att drifva handel. År 1580 nämnas bland de besökande köpmän från Björneborg, Åbo, Uppsala och Stockholm och andra år handlande från Strängnäs samt Norr- och Söderköping. Ännu år 1611 fortgick handeln här. År 1601 omtalas, att lapparne i Torneå lappmark plägade draga neder till marknaden i »Törne hampn» att där köpslaga. Noggrann uppgift om hamnens läge kunna vi ej lämna; men då vid flodmynningen på finska sidan finnes byn *Pirkkiö* (*Bijrköönn* 1543 med 5 bönder, *Birköö* 1539), torde man utan så stor fara för misstag kunna förlägga hamnen hit.[1] Om detta är riktigt, får dessa handelsmäns benämning sin naturliga förklaring: *Birk-karl* är då helt enkelt *Birkö-karl*, d. v. s. en man, som plägar köpslaga på Birkö, liksom *bottnekarl* under medeltiden var benämningen på borgare i Stockholm, hvilka sommartiden idkade handel i *Bottnen.*[2] Såsom af den följande historiken framgår, skrifves ordet ock emellanåt *birkekarl.*

Hvad ändtligen beträffar etymologien af detta Birkö, lär man väl få sammanställa namnet med det gamla *Birka* på Björkön i Mälaren och fsv. *birk* eller *biærk* med betydelsen handel, stad, som ingår i *Biærköa rætter*, d. v. s. stadsrätt. Någon torde vilja härleda ordet birkarl direkt från

[1] Sedan detta var nedskrifvet i denna form, finna vi hos Ahlenius, Landkonturer och hafsvidder, sid. 75, den bestämda uppgiften, att Torneå gamla hamn- och handelsplats var belägen på Björkön, som omslöts af flodens båda armar. Här var »i själfva verket hufvudplatsen för fiskexporten i dessa trakter».

[2] Se härom mina Norrl. samlingar sid. 346. Enligt R. Saxén, Den svenska bosättningens historia i Finland, sid. 219, är t. ex. kapellnamnet *Kökar* egentligen »Tjockö-karlar». Detta skulle kunna förklara pleonasmen Bir*karla-boar*.

detta ord och tyda det såsom köpman i allmänhet; men då kan med skäl frågas, hvarför det ej i så fall förekommer i de delar af Sverige, där handeln var vida mera utvecklad än här i höga Norden. Då ordet är specifikt västerbottniskt, har det nog ock sin förklaring i västerbottniska förhållanden.

II.

Med Gustaf I:s regering börja källorna till Västerbottens historia att flyta ymnigare, och nu faller ock bättre ljus öfver birkarlaväsendet. Att konungen fann denna inrättning nyttig och ändamålsenlig, synes bäst däraf, att han lät densamma bestå om ock i något ändradt skick.

Redan år 1528 fick Gustaf Vasa göra bekantskap med dessa män.[1] Han mottog då besök af birkarlarne David Larsson och Nils Jönsson, hvilka å egna och andra birkarlars i Luleå, Piteå och Torneå vägnar underhandlade med honom om beloppet af den årliga ränta, hvilken de borde gifva honom för den fördel och villkor, som de hade utaf lapparne. Konungen fick därvid af dem besked om den skatt, som de hittills erlagt — beloppet är redan nämndt[2] — och fann, att birkarlarne sluppit undan för billigt. Han fördubblade nu helt enkelt skatten, men å andra sidan tog han birkarlarne i sitt hägn och beskydd samt förbjöd fogdar och ämbetsmän att göra dem hinder, plats eller förfång. Enligt räntekammarboken för år 1530 och fogderäkenskaperna[3] för 1539 erlades också af birkarlarne i Luleå och Piteå en stadga af tillhopa 4 st. mårdskinn och af dem i Torneå lika mycket; vidare utgjordes af samma män i Luleå och Pitea en stadga »utaf deras lappar» af tillhopa 16 timmer klockeverk och utaf dem i Torneå af deras lappar alldeles samma belopp. Birkarlarne i de två förra socknarna tillsamman ansågos följaktligen uppbära lika stor skatt och drifva en lika inbringande handel som de i den senare socknen ensamt för sig.

[1] Konung Gustaf I:s registratur, V, sid. 70.
[2] Se ofvan sid. 219.
[3] Kammararkivet.

Sedan uppmärksamheten nu en gång blifvit fäst på den inkomstkälla, som här yppat sig, följde på kort tid stora förändringar i afseende på birkarlarnes ställning, och alla gingo naturligtvis i en och samma riktning, nämligen att öka kronans inkomster af dem och lapparne. Härom skrifver den redan förut citerade fogden: »När konungen förnam, att konungsmannen hade alltför mycken fördel af det, som han bekom i Lappmarken, gjorde han en förändring däruppå och utsände från hofvet dem, som tillika med birkarlarne drogo uti marken, uppskrefvo visst mantal på lapparne, skattlade dem, såsom ock uppburo skatten till konungens bästa och sedan, när skatten upptagen var, uppköpte till konungens behof af lapparne det, som tjänligt var. Och alltsedan», heter det, »hafva lappfogdar varit förordnade uti hvar lappmark.»

En nitisk medhjälpare härvid hade konungen helt visst i den västerbottniske landsfogden Jöns Håkansson, som fick behålla befattningen den ovanligt långa tiden från och med 1545 till och med 1554, helt visst det bästa beviset på att han stod väl anskrifven hos konungen. I ett bref till honom den 20 april 1551 [1] yttrar ock denne, att fogdens skrifvelse om förhållandena vid Västerhafvet visserligen ej vore så utförlig, som han önskat; men han var dock nöjd med den, helst som fogden lofvat ytterligare besked, när han på hösten själf komme till konungen. I Gustaf Vasas mun var detta helt visst ett vackert erkännande.

Ännu år 1554 talar lappfogdens räkenskap om »Biörckala» skatt till nyss nämnda belopp af de tre socknarna — i fråga om Piteå säges den utgå af »bönderna alle tillhopa» — men af lapparne i Umeå socken utgår samma år *lapp*skatt. Fyra år senare utgår birkarlaskatt endast af *barkare* i Torneå »för de handla med lapparne», men af alla de andra socknarna erlägges nu lappskatt, d. v. s. »lapparne själfva» utgjorde den, såsom det heter år 1549 beträffande Luleå och Piteå. I sammanhang härmed följde en ständig ökning i uppbörden, så att af Luleå utgjordes 1549 19 timmer gråverk och af Piteå 9 timmer af samma skinn samt 9½ mård-

[1] Konung Gustaf I:s registratur XXII, sid. 157.

skinn.[1] I början af 1550-talet utsträcker fogden sin verksamhet äfven till Västerhafvet. I nyss anförda bref den 20 april 1551 omtalar konungen, att fogden på hans befallning i förliden vinter varit vid Västerhafvet och beställt om fisket därstädes. Sjöfinnar och birkarlar hade därvid själfva tillbudit konungen årlig skatt, och Gustaf var tillfreds med denna, »synnerligen till dess man kunde komma den väg till gångs åt Västersjön, hvarom vi med dig förhandle vele, när du själf till oss kommandes varder». I sin räkenskap för 1551 redovisar Jöns Håkansson ock för en ny skatt (3 lod silfver och 8 st. renkalfskinn), som erlagts af birkarlarne i Torneå socken, och i sammanhang härmed omtalar han hvad han förstod med birkarlar: *Thet är fiskere, som haffue fiisket på någre fieller* (d. v. s. fjärdar) *i vestre siöön.* Att häraf draga den slutsatsen, att fiske varit birkarlarnes viktigaste näringsfång, vore dock orätt; meningen med anteckningen är blott att angifva den art af deras verksamsamhet, som här för första gången beskattades. Samma år hade två karlar såsom tolkar följt fogden till Varanger, och i en fjärd därstädes hade 15 finnar fiskat, hvarför de hvardera erlade 90 st. »bärenfisk».[2] I det följande årets lappfogderäkenskap upptages dels fisk från konungens eget vågefiske i *Warånger* (Varanger), där hans egna fiskare gjort ansenlig fångst, dels ock 3 skeppund taxa »bärenfisk» af 3 fjärdar i Västersjön, nämligen *Altenn*, *Resenn* och *Temå* (Alten- och Reisenfjord; den tredje?), som birkarlarne tillförne plägade uppbära. Lappeskatten är nu betydligt högre än något föregående år.

Räkenskapen för 1553 talar om att fogden varit till fjällen med 5 karlar, dem han därför gifvit penningar till fjällkläder. Vistelsens längd måtte hafva varit betydlig, ty därunder uppåtos icke mindre än 27 1/2 renkroppar. En frukt af detta uppehåll i fjällen är tvifvelsutan den nominativa längd på »lappeskatten i lappemarken, som ligge här uti Vesterbotnen, hvarje lapp för sig».[3] För Lapplands och birkarlarnes historia är detta en viktig källa.

[1] Med Umeå lappmark handlade man i motsatt riktning, ty detta år och en tid framåt erlägges skatten för lapparne i denna socken af en rik köpman och bonde vid namn Jakob Andersson med 2 timmer 10 st. mårdskinn.
[2] D. v. s. fisk från Bergen, troligen stockfisk.
[3] Bland Norrlands handlingar 1553, n:r 2.

Såsom nämndt, känner man ej beloppet af den skatt, som birkarlarne under medeltiden uppburo af lapparne i kronans ställe; men en ledning har man af denna längd. Början med **Torneå** lappmark nämner den, att hvar lapp i lappeskatt utgjort en årlig ränta af 3 renskinn (eller ock 3 mårdskinn eller 6 lisp. gäddor) och i gingärd 1 lisp. gäddor (eller ock 1 »renefalls kött»)[1] till folkets förtäring. Därefter heter det: »*Och thenne effter screffne scatth haffua Tornö boor her tiill dagz haffth j theres årliga upbördth.*» Vid summan af den första lappbyns skatt nämnes det återigen, att Torneåbor haft den härtilldags i sin årliga ränta. En liknande anteckning följer ock efter den andra byn, och sedan uttryckes samma sak efter hvarje by med benämningen »*Torneå-skatten*». Att *Torneå-bor* här är liktydligt med birkarlar i Torneå socken lider intet tvifvel. På samma sätt utmärker det här förekommande *Kijm-bor* sådana i Kemi socken, hvilka också hade uppburit skatt i denna lappmark. Vid näst sista lappbyn, *Suota kijlla*, nämnes det, att skatten däraf hörde *Kemi-bor* till, och likadant torde förhållandet ha varit med den sista byn, som hette *Kijckele*. Men Kemibornas skatt inskränkte sig icke härtill. Utaf många men ej alla lappar, som skattade till Torneå-borna, uppburo äfven birkarlarne i Kemi årlig skatt, dock blott hälften emot Torneå-bornas, nämligen $1^1/_2$ renskinn eller 3 lisp. gäddor eller ock en lefvande vajeren och i gingärd $^1/_2$ lisp. gäddor eller ock $^1/_2$ »renefalls kött».

Fogdens försök att vid skatteuppbörden reda sig birkarlarne förutan synes ej hafva riktigt lyckats i denna lappmark. I hans egen längd nämner han, att utaf Kemibornas skatt af byn Suota kijlla hade han genom Oluf Anundtson i Armasara, en känd birkarl i Torneå socken, uppburit blott en ringa del renskinn och -kött, liksom han ock genom Jöns Jönsson i Vojakala, äfven han birkarl i Torneå, erhållit endast några skinn af samma skatt utaf byn Kijckele. Om det från den förra byn erhållna beloppet heter det, att birkarlen hade fått gömma det undan Kemi-borna »*den tid de röfvade skatten*», och äfven vid den senare lappbyn finnes en anteckning af samma innehåll. Birkarlarne i Kemi hade sålunda ej velat godvilligt foga sig

[1] Köttet af en ren.

efter den nya ordningen utan med våld delvis satt sig i besittning af den skatt, som de förut fått uppbära. Bortsedt från dessa två byar finner man här den intressanta upplysningen om hvad birkarlarne uppburit i skatt af denna lappmark.

Af Luleå lappmark skattade enligt samma längd hvar fjällapp 2 renskinn eller 1/2 timmer gråskinn och hvar granlapp 10 gråskinn eller 5 hermeliner, medan skatten af Piteå lappmark för samma lappar utgick med resp. 1 mård- eller 2 renskinn och 10 gråskinn eller 2 lisp. gäddor.

Att detta var hvad som förut af birkarlarne uppburits i dessa två lappmarker, finnes visserligen ingenstädes antydt, men sannolikt var dock så förhållandet. Till stöd för detta antagande hänvisa vi dels på förhållandet i Torneå lappmark, dels ock därpå, att de södra lappmarkerna detta år hade hört omedelbart under kronan så kort tid, att någon förändring i skattens belopp knappast kunnat genomföras. Man hade visst nöjt sig med förändringen i uppbördssättet.

Men birkarlarnes verksamhet var ingalunda inskränkt till endast Lappland. Enligt det ofvan [1] anförda brefvet af 1498 hade dessa män då klagat, att de icke såsom deras gamla föräldrar finge njuta sina forna rättigheter af lapparne vid Västerhafvet. Att deras välde dock vid denna tid sträckte sig ända till Atlanten och Ishafvet framgår tydligen af 1553 års fogderäkenskaper. I dessa upptagas nämligen först i Varanger resterande skatt: 1 1/2 våg »bärenfisk» af hvar skattande, för år 1551, nämligen af 26 personer tillhopa 37 1/2 våg »bärenfisk» och 1 1/2 våg räckling. Däraf blir man dock ej klok. Men för året därpå eller 1552 uppbäras här två skatter. Den större erlades till fulla beloppet af 30 lappar och uppgick till 3 våger fisk per man; fisk erlades dock ej af någon enda, utan i stället för de tre vågerna utgjordes: 1 daler eller 1 aln »engelst» eller »leijst» eller 3 alnar »nerst» eller 6 alnar »fordock» eller 3 lod silfver eller slutligen 3 renskinn. De 6 halfskattmännen erlade hvar och en blott halfva värdet. [2]

---

[1] Sid. 220.

[2] »Summan uppå [den större] skatten, som är uppburit i *Varånger* i *Vesthersiönn* för (!) pro anno etc. 52»:

Daler . . .	13 st.	leijest. . .	3 alnar
hvitt sölf .	1 1/2 lod	nerst . . .	16 1/2 »
engelst . .	9 1/2 aln	fordock . .	3 »

renskinn . . . 1 1/2 st.

Förmodligen är detta den skatt, som birkarlarne i Torneå dittills där uppburit. Vi grunda detta antagande därpå, att den andra och mindre skatten (för $1^{1}/_{2}$ vågs värde $1^{1}/_{2}$ aln »nerst» eller 3 alnar »fordock» eller $1^{1}/_{2}$ renskinn) faktiskt hade uppburits af birkarlarne i Kemi, hvadan skatten tydligen äfven här varit delad mellan Torneå- och Kemi-bor på samma sätt som i Torneå lappmark. Om denna mindre skatt[1] lämnas den upplysningen, att »Kemi-bor *årligen* uppburit $^{1}/_{2}$ skatt *hvart annat år* mot Torneå-bor». Uttrycken »årligen» och »hvart annat år» stämma emellertid ej bra öfverens. Det förra är kanske af misstag medkommet på grund af vanan att till en skatt foga detta attribut. I fogdens egen längd saknas det äfven, och skatten säges vara utgången hvart annat år. Fullt klar är emellertid saken ej. För år 1553 erlägges blott den större skatten om 3 vågers värde. När denna och de nämnda skatterna för 1551 och 52 sammanslås till en summa, säges det vara 3 års skatt »*med* Torneå-bors skatt och Kemi-bors skatt, som de härtill hafva haft i årlig ränta i Varanger».

Äfven vid andra fjärdar i Västersjön hade birkarlarne år 1553 uppburit skatt. Efter den skatt af Varanger, för hvilken vi här redogjort, följer i de lappfogderäkenskaper, som vi här ösa ur, ett register på den skatt, som Torneå-bor och Kemi-bor hafva uppburit uti flera fjärdar. Skatten var årlig och utgick med 2 alnar »nerst» eller 3 alnar »fordock» af hvar lapp; »och samma efterskrifna skatt behöllo de (= birkarlarne) kvar och hafva taxerat därutaf, som härefter förmäles.» Af *Pårsånger fierdh* (Porsanger Fjord) uppburo den bekante Torneå-birkarlen David i Joxenge och Kijm Hindrich (d. v. s. Henrik ifrån Kemi) skatten, och likaså af *Altha fierdh.* Skatten ifrån båda ställena behöllo de och erlade i stället taxa till kronan. Af *Theno fierdh* och *Laffuo Sonne fierdh* uppburo de kända birkarlarne Michel i Kuiuakangas och Jöns Jönsson i Vojakala, båda i

[1] Den uppgick till:

hvitt sölf	$^{1}/_{2}$ lod,
engelst	$^{1}/_{2}$ aln,
sko[t]sk	1 aln,
nerst	$11^{1}/_{2}$ aln,
fordock	1 aln,
renskinn	2 deker (tiotal) $3^{1}/_{2}$ skinn.

Torneå, skatten, hvilken de behöllo mot en lämnad taxa. Skatten af *Nauone fierden* uppbars af tre personer, nämligen Oluf Andersson i Visanimi, Oluf Persson i Peckela och Måns i Jogxenge, af hvilka den förste och siste finnas bland årets register på birkarlarne. Äfven dessa gåfvo taxa.

Om vi ha rätt i vår förmodan, att de lämnade öfversikterna af skatten utaf Lappland och Västersjön åtminstone i hufvudsak visa, hvad birkarlarne på kronans vägnar uppburo af sina lappar, så är det, om man ser bort från gamla byxor och kvinnolufvor och dylikt, en ganska lätt sak att uttrycka värdet af skatten i den tidens mynt. Redan ett flyktigt öfverslag visar, att den fördubblade taxa, som efter 1528 utgick af birkarlarne, var för dem synnerligen förmånlig. — Utom själfva skatten bekommo birkarlarne ock skänker af lapparne. Lappfogdens räkenskap för 1553 nämner skänkningsskinn, som lapparne i Torneå lappmark skänkt fogden i marken. Dessa voro 5 af ulf, 1 af svart räf, 1 af korsräf och 1 af blå räf.

Men birkarlarnes inkomster inskränkte sig ej härtill: de hade äfven privilegiun på »tillförseln» till lapparne och torde nog ha förstått att göra denna för sig inbringande. Uppgifter om denna verksamhet äro på 1500-talet mycket sparsamma. Att de mot landtmannaprodukter och några andra nödvändiga varor tillbytte sig allehanda skinn, är säkert. Jöns Håkanssons utmärkta räkenskap för 1553 lämnar en uppgift härom. Efter förteckningen å birkarlarne i Torneå socken heter det: »Så är deras bytning med lapparne, som här efter förmäles», och så antecknas det: 2 skålp. smör för en ulf — man menar för skinnet af en sådan — eller för en gill räf eller ock för en utter; 14 alnar vadmal eller 1½ lisp. hampa för en utter; 5 alnar vadmal för 1 renskinn eller ock 2 lisp. gäddor för ett sådant; 1 lisp. smör gafs emot 1 renskinn. Sedan birkarlarne af Luleå lappmark i samma längd anförts, nämnes också »bytningen emellan lapparne och dem». Värdeenheten är därvid »ett timmer», troligen af gråskinn. Dyrast var bäfvern med ett värde af 3 timmer, och närmast därefter kom ett björnskinn, 2 timmer värdt; samma värde hade en ulf, för hvilken ock gafs 2 lisp. smör eller 12 alnar vadmal eller 2 lisp. hampa. En järf värderades till 1½ timmer, hvar-

emot en utter, räf eller mård gällde blott 1 timmer. Detsamma var fallet med 6 mark kittelkoppar.

Dessa prisuppgifter hafva sitt intresse äfven i det afseendet, att de tydligen visa, hvilka varor som af birkarlarne afyttrades till deras lappar. När och hvar handeln ägde rum, ha vi för denna tid ej funnit någon uppgift om; helt visst gjorde birkarlarne vintertiden sina regelbundna handelsresor till Lappland, hvarvid de ock uppburo sin skatt af lapparne.

I likhet med andra bönder idkade birkarlarne fiske och det i så stor utsträckning, att fogden Jöns Håkansson till och med definierade begreppet birkarl såsom fiskare. I denna egenskap omtalas de ock i ett k. bref den 6 nov. 1541.[1] Birkarlar i Måttsund och andra byar i Luleå socken ofvanför *Kijngis fors* (i Kalix älf) hade legat i delo med sina närmaste grannar näst nedanför samma fors i Kalix socken om laxfiske och andra fiskerier i några träsk, och båda parterna hade skickat sina sändebud till konungen med begäran, att han skulle slita tvisten. Konungen sade sig ock gärna vilja bifalla deras begäran, men emedan han ej ansåg det nyttigt eller tillbörligt att då genast döma i saken, gjorde han tills vidare en förlikning emellan de tvistande. Enligt denna skulle birkarlarne och de, som bodde ofvanför forsen, ej befatta sig med laxfisket nedanför denna, hvaremot de Kalix-bor, som hade sitt hem nedanför forsen, skulle afstå ifrån fisket i träsken ofvanför denna.[2]

Såsom fiskare nöjde sig birkarlarne icke med hembygdens sjöar eller hemsträsken utan utsträckte sina fiskefärder ända till lappmarksområdet eller, som man då sade, till »konungens allmänning». I fråga om fiskevattnens utsträckning och fångstens storlek torde ingen öfverträffat birkarlen Olof Anundson i Armasara i Torneå. Ensam fiskade han år 1554 i en sjö af 2 mils längd samt i fem, som voro en mil långa, och i skatt utgjorde han härför 1 skeppund 5 mark god, blekt hvit sik. Multiplicerar man

[1] Konung Gustaf I:s registratur XIII, sid. 312.

[2] Slutet af brefvet förklarar, hvarför konungen var så redobogen att medla mellan de tvistande. Emedan dessa dittills ej gjort någon skatt af kungsådern i detta laxfiske och andra fisken, hade konungen haft skäl att taga saken något hårdare före, men han nöjde sig med sändemännens löfte att efter den dagen gifva kronan tredjedelen af all den lax och annan fisk, som årligen toges i den nämnda forsen och i träsken.

dessa siffror med 15, får man hans hela fångst, hvilken bestod af abborre, gädda, harr och mört.

I sin ifver att fiska kommo birkarlarne ofta i delo med rättvisan, så att deras namn af den anledningen upptagas i saköreslängderna. Så år 1547. Bland dem, som då i Torneå gjort *förfiske*[1] inom »lapperå» utan lapparnes lof och minne, nämnes först birkarlen David i Juxenge, som pliktade 3 mark, hvaremot hans ämbetsbroder Jöns Olsson i Peckela slapp med $^1/_2$ mark. Året därpå plikta i samma socken birkarlen Henrik Laffwen och Olaf Drucken, den senare om ej birkarl så åtminstone hörande till en sådan släkt, likaledes för förfiske men icke mindre än 40 mark.

Huru birkarlavärdigheten förvärfvades, finnes ingenstädes i våra källor nämndt, men ganska visst är, att den var ärftlig. En punkt i birkarlarnes gamla rätt och stadga[2] nämner, att man ej fick på lega öfverlåta sin rätt till någon annan man än närmaste bördeman eller lottägande (= birkarl). På tal om fisket vid Västerhafvet och vid andra tillfällen åberopa sig birkarlarne också gärna på de rättigheter, som »fader och föräldrar» före dem haft, hvilket synes tyda på ärftlighet. Vidare kan man hänvisa därpå, att birkarlarne *Olof* Anundsson i Armasara och *Lasse* Selfvetsson i Antenäs samt *Nils* Jönsson i Ersnäs voro fäder till resp. Nils *Olsson*, birkarl i Armasara 1597, Hans *Larsson*, birkarl i Antenäs 1590, och Jöns *Nilsson*, birkarl i Ersnäs 1590. Längre fram talar ock öfverheten — ehuru med ogillande — om birkarlarnes anspråk på ärftligheten af sin värdighet.

Såsom i början af uppsatsen nämndes, ha birkarlarne icke det bästa rykte om sig, och säkert är, att man mycket ofta ser deras namn i saköresregistren. Till de redan lämnade citaten därur foga vi några andra. År 1546 plikta den ofta nämnde Olof Anundsson i Armasara 3 mark för det han försummade »höra Guds ord och mässone» och Måns Hindersson i Juxenge 40 mark för det han farit i »förbod» i

[1] I Söderwalls ordbok återgifves ordet med: intrång i annans rätt till fiske. Denna betydelse passar dock ej alltid. Lappfogdens räkenskap för 1570 nämner, att en man i Skellefteå blef saker till 40 mark »för det han hade gjort ett förfiske, som låg ofvanför kungsfiske, där de pläga få någon ål». Här måste ordet utmärka någon för annans fiske hinderlig byggnad.

[2] Se ofvan sid. 221.

lappmarken och handlat olagliga. Och året därpå bötfälles birkarlen Henrik Nilsson i Wodekala till icke mindre än 40 mark för det han slagit en lapp i lappmarken.

Såsom redan är nämndt, hade birkarlar i Kemi lott eller del i Torneå lappmark. Att detta harmade Torneå-birkarlarne, må ej förtänkas dem; också råkade två af dessa illa ut, emedan de ej funnit sig i detta förhållande. Den ene var Henrik Larsson i Vojakala i Torneå socken, 1553 först nämnd bland birkarlarne i sin socken. Denne var synnerligen burgen, ty på sitt stora hemman hade han år 1553 icke mindre än 33 kor. Den andre var stallbrodern Olof Anundsson i Armasara i samma socken, enligt en samtida anteckning »en rik köpman i lappmarken» och det nämnda året upptagen först i sin by. Båda liknade hvarandra däruti, att deras lefverne i lappmarken var allt annat än oförvitligt, hvilket ådrog dem böter, liksom däri att de voro mindre hänsynsfulla mot birkarlarne i Kemi. Dessa hade nämligen enligt k. bref den 3 juni 1551 klagevis berättat för konungen, att de båda nämnda männen tillika med andra birkarlar i Torneå socken i nästförlidna vinter gjort birkarlarne i Kemi stort hinder och förfång i så måtto, att de fördrifvit dem ifrån den lott, som de ägde uti lappmarken, där dock Kemi-borna, enligt eget förmenande, hade god rätt att söka sin näring och bärgning. Konungen befallde nu de båda männen att med det första komma till honom och göra sin ursäkt beträffande dessa klagomål; men, tillade han, hade de några bref eller bevis, att Kemi-borna ej hade så god rätt som de att söka sin fördel i lappmarken, så borde de taga dem med sig, då konungen skulle skipa båda parterna rätt. Samma dag uppdrog Gustaf åt Lasse Olsson [Björnram] att med samma bref begifva sig till Torneå. Förnumme han där, heter det, att männen ej vore hugade att draga till konungen, så skulle han skicka dem till honom »väl förvarade». De anklagade torde ock haft föga lust att stå till rätta inför Gustaf, och Henrik Larsson köpte sig fri därifrån. Därpå tyder en anteckning i 1554 års landsfogderäkenskap. Enligt denna hade konungen på Västerås' slott i egen hög person uppburit 50 ungerska gyllen och två guldringar af denne Henrik, hvilken var »förordnad till Stockholm», men af synnerlig gunst och nåd hade fått blifva

i Norrbotten. På denna sak syftar ock en notis hos Bureus,[1] helt visst upptecknad efter tradition bland birkarla-ättlingar. De fattiga ledo förtryck af birkarlarne, heter det, och klagade hos konungen, som då lät insätta Henrik Larsson i Torneå och taga mycket af honom. — Huru saken aflopp för Olof Anundsson, känna vi ej.

Ett annat klagomål mot birkarlarne kom ock till konung Gustaf I. Denne hade blifvit underrättad därom, att de birkarlar, som hade befallningen öfver lapparne, gjorde de fattiga män bönderna stort hinder däruti, att de ej ville tillåta dem att rödja sig hemman in uppå Lappmarken. Som detta vore mot Sveriges lag, kunde det ej lidas, utan borde birkarlarne hafva fördrag med sådant. Äfven bjuder konungen dessa att för lappar och andra fattiga män underlätta hemmans upptagning i lappmarken.[2] Denna beskyllning, som visar, att striden mellan lappar och nybyggare går långt tillbaka i tiden, kan förefalla rätt svår. Man erinre sig dock, hurusom i våra dagar medgifves, att nybyggare flerstädes nedsatt sig på områden, som hade bort förblifva lapparnes egendom. I birkarlarnes beteende i detta afseende skulle man kunna se icke blott egennytta, utan ock en smula framsynthet

Den svåraste anklagelse, som kan framställas emot birkarlarne, gäller, deras osedliga lefverne i lappmarken, där många af dem synas hafva haft sina bestämda frillor. År 1539 är det i Luleå icke mindre än 12 birkarlar, som plikta, högst 6 mark, för att de lägrat »sine lappekoner»; och år 1553 böta flere Torneå-birkarlar för hor »med deres egne lappekoner», några ända till 15 mark. Huru noga man var med att lagföra de brottslige, synes däraf, att år 1564 plikta birkarlarne Nils Ingevalsson och Oluf Nilsson i Sönderbyn i Luleå socken icke mindre än 100 mark hvardera för brott af samma slag, begånget af den förra 3 och af den senare 4 år därförut.

På grund af hvad desse män felat i detta afseende, ha hårda omdömen gärna fällts om dem, och man har t. o. m. menat, att de genom sitt dåliga föredöme skulle ha framkallat allmänt sedefördärf. Ett par omständigheter böra dock härvid tagas med i beräkningen; den ena, att man på

[1] Sumlen s. 24.
[2] Bref af d. 12 mars 1544.

den tiden med stor noggrannhet beifrade sådana brott och att pastor i Torneå, såsom åtnjutande biskops-sakörena i sin socken, härvid gjorde sitt bästa; den andra, att det i denna landsända stod högst illa till med det sedliga tillståndet inom en annan klass, på hvilken man har rätt att ställa större fordringar och som torde ha varit mera tongifvande. Vi mena prästerna och deras husfolk.

Hvad ondt birkarlarne kunna hafva gjort, är jämförelsevis lätt att få reda på: i saköreslängderna finnes det antecknadt. Men hvad godt, som de uträttat, det har man ej haft anledning att med samma noggrannhet upptecka. Och dock äro de helt visst icke utan förtjänster. Till dessa hör, att de i en trakt, där ingen krigsmakt fanns, fredat den svenska lappmarken för intrång både från öster och väster. Ett k. bref d. 11 sept. 1551 omnämner, att ryssar gjorde birkarlar och landsköpmän stort öfvervåld på deras köpshandel, hvarjämte de nedsatte sig inom Sveriges gränser, riket och kronan till ej ringa skada. Detta skulle nu förebyggas och huruledes? Jo, konungen skickar till birkarlarne några »tjänare», som skulle akta häruppå och »sådan skada *samt med eder* afvärja». Här är ej fråga om att värfva soldater eller att påkalla en hjälp, för hvilken ersättning skulle lämnas; konungen begär af dem, att de helt enkelt skola bringa fosterlandet det offer, som kräfdes. Blott för den kost och det underhåll, hvarmed de hjälpte dessa tjänare, skulle de få skälig betalning. De utskickade tjänarne karakteriseras af konungens uttryckta farhåga, att de i stället för att hjälpa birkarlarne skulle förorätta dem. Jöns Håkansson fick därför befallning att se upp med dessa.

I brefvet af 1498 klagas, att birkarlarne ej finge njuta sin gamla häfd af lappar vid Västerhafvet, som deras gamla föräldrar tillförene hade haft. I sitt trångmål hade de nog icke någon annan att lita på än sig själfva; men de försvarade sig dock så, att de vid 1550-talets början ännu hade kvar sin fiskerätt, om ock denna var dem bestridd af de norske. Ett k. bref d. 4 sept. 1551 omtalar, att dessa ville förmena birkarlarne att hafva sina fiskare (liggiare) vid Västerhafvet, och ett annat k. bref d. 21 sept. s. å. nämner, att enligt birkarlarnes klagomål skedde dem, emot gammalt bruk och sedvane, hinder och förfång af norska befallnings-

män vid Västerhafvet. Häraf föranleddes ett k. bref till Christoffer Hvitfelt på Vardöhus med begäran, att han måtte sätta en gräns härför. [1]

Nyssnämnda bref den 21 sept. 1551 gaf birkarlarne och landsköpmännen i Västerbotten uttrycklig tillåtelse att idka fiske vid Västerhafvet, det s. k. *vågefisket*, efter Sveriges hela gräns uti uppenbara hafvet, ej vid lapparnes enskilda fisken och landgrund utanför deras ägor; dock skulle all deras fisk, fångad eller köpt, föras öfver till Sverige att här till skäligt pris afyttras. Samme män fingo ock bekräftelse på sin rättighet att bruka redlig handel med nordbaggar och andra främmande, som låge till fiskes »för samma vårt land och inom våra gränser». I brefvet nämnes för öfrigt, att birkarlarne och landsköpmännen plägade med renar draga till detta fiskeri.

Såsom representerande kännedomen om alla lappländska förhållanden blifva birkarlarne gång efter annan rådfrågade af regeringens utskickade. När ett k. bref d. 12 okt. 1549 befaller Jöns Håkansson att noga rannsaka om rår uti Västerbotten mot Västra hafvet, så får han det rådet att i första rummet vända sig till birkarlarne.

III.

Birkarlarnes förändrade ställning efter år 1553 berättigar oss till att vid denna tid låta en ny period begynna. Denna kan lämpligen utsträckas till århundradets slut och karakteriseras såsom deras välmaktstid.

Efter år 1553 ha de egentligen ingenting med kronans uppbörd af lapparne att göra, men de kvarstå såsom Lapplands privilegierade handelsmän och få åtnöja sig med den vinst, som deras handel med lapparne inbragte. Denna torde hafva varit rätt betydlig, ty i annat fall skulle antagligen många af dem, som varit birkarlar under den gamla ordningen, nu hafva öfvergifvit denna näring. Så är dock icke fallet. Vi återfinna fortfarande i birkarla-längderna idel gamla bekanta eller ock deras söner. Egendomligt nog synas äfven *präster* ha idkat birkarla-handel. Ett k. bref d.

[1] Konung Gustaf I:s registratur XXII, s. 340, 346.

20 dec. 1579 [1] uppdrar åt fogden i Västerbotten att förskaffa till Stockholm 50 gode och utvalde renar, och dessa skulle han skaffa sig icke allenast hos lapparne, utan ock hos *präster-skapet* och andra undersåtar, som renar bruka. Den tidigaste antydan om prästers renskötsel, som vi funnit, är en uppgift i 1549 års saköreslängd. Enligt denna blef birkarlen Ture i Rutvik i Luleå saker till 3 mark för det han tagit ett »kotta legre» utaf mester Mats' dräng. Denne Mats var vid denna tid pastor i Luleå och prost i norra prosteriet, och efter honom erhöll konungen bl. a. 51 testamentsrenar. Att präster äfven varit birkarlar, synes af lappfogdens räkenskaper för Piteå lappmark år 1577. I en längd med öfverskriften »Thesse efterskrifne birkarlar äro uti Olof Nilssons befallning» och näst sist upptages »herr Anders i Pitha». Äfven år 1590 föres denne präst till birkarlarne. Emedan fogden ej haft råd att af lapparne för kronans räkning inköpa skinn, hade en del birkarlar i Piteå lappmark i stället gjort sådant uppköp. Bland dem märkes ock herr Anders med 1 bäfver. År 1574 blef denne hos K. M:t illa anklagad och bland annat beskylld för lappmarkshandel, hvartill svarades, att han, såsom hans företrädare och eljest såsom hans föräldrar af ålder och hedenhös, hade gjort lapparne bistånd och tillföring.[2] Häraf ses tydligen, att icke blott Anders, utan ock hans företrädare i ämbetet varit birkarlar och att han själf var af birkarlasläkt.[3] Åren 1555—60 var han enligt sin egen uppgift konungens hofpräst i Stockholm och förde därunder räkenskaperna rörande uppbörden af Titisfjorden. Såsom kyrkoherde i sin hembygd tog han ock verksam del i tidens politiska tilldragelser i denna landsända och särskildt i fråga om våra gränser i väster och norr. Han efterträddes af sin son Nicolaus Andreæ, hvilken är samme herr Nils, som finnes bland de uppräknade birkarlarne i denna socken åren 1606 och 1613. En annan son hette Anders Andersson och är

---

[1] Där källan ej angifves, utgöres den af Kammararkivets Lappmarksräkenskaper.

[2] Enligt L. B[ygdé]n, »Några anteckningar till Piteå sockens äldre historia» i tidningen »Nya Norrbottens Allehanda» för år 1903.

[3] Utan kännedom om detta dokument har förf. på andra vägar kommit till samma slutsats rörande Andreas Nicolai härstamning och i Norrl. Saml. s. 307 sökt visa, att han var son af birkarlen Nils Olsson i Hamnen i Piteå socken.

identisk med den Anders Andersson i Hamnen, som en tid var fogde öfver Luleå och Piteå lappmarker.

Såsom sjålfva varande birkarlar idkade ock lappfogdarne handel i lappmarken, men deras räkenskaper tala i så fall helst om deras »drängar». I den nyss anförda längden af 1590 nämnes, att »Olof Burmans (d. v. s. dåvarande lappfogdens) drängar» för konungens räkning köpt skinn, nämligen 1 bäfver för 2 lisp. smör, 1 dito för 1 lisp. dito och äfven ett vargskinn för 2 lisp. smör.

Birkarl var ock ingen mindre än underlagmannen i landskapet vid slutet af 1500-talet, Piteå-bon Sven Persson. Namnet finnes år 1580 i förteckningen på birkarlarnes taxepenningar. Mest skattade då herr Anders, som erlade 1 daler, och denne Sven Persson jämte 3 andra, som gåfvo 3 mark hvardera, hvaremot de andra skattade mindre belopp (en blott 10 öre). Uti Rikard Jörenssons räkenskaper för Piteå lappmark för 1599 antecknas, att enligt vår nådiga furstes bref (datum saknas) hade underlagmannen, d. v. s. samme Sven Persson, fritt birkarlataxan 2 daler. Om att han var birkarl, kan således intet tvifvel råda. Detsamma var ock förhållandet med hans efterträdare såsom underlagman, Jacob Andersson i Umeå, hvilken flere år, t. ex. 1611, nämnes bland birkarlarne i sin socken.

Några fullständiga upplysningar om birkarlarnes handel i Lappland kunna vi ej lämna, men för år 1559 ha vi funnit[1] en anteckning rörande i Torneå boende »lappeköpmän, som pläga köpslaga uti lappmarken». Köpmännen voro till antalet 6, och den af dem, som gjort de minsta affärerna, hade köpt 3 räfvar, hvaremot Olof Anundsson, som gjort de största uppköpen, erlade tull för icke mindre än 30 utterskinn, 20 röda räfvar, 10 blå dito, 15 timmer gråskinn och 1 bäfverskinn. För denna handel erlade köpmännen tull, nämligen hvart tionde stycke af skinnen eller hvar tionde penning. För den förre köpmannen uppgick tullen till 10 mark hampa och för den senare till 3 utterskinn, 2 st. röda räfvar, 1 st. blå dito, 1 st. bäfverskinn och $1^1/_2$ timmer gråskinn. Häraf synes, att birkarlarne skattade i mån af sina inköp. Också klagades på 1570-talet, att »strax de köpa af

[1] Norrl. handlingar 1559, N:r 4. Kammararkivet.

lapparne någon fisk, så heta de *landsköpare* och skola sedan beskattas». — Om beloppet af den »tillförning», som birkarlarne vid denna tid gjorde lapparne, saknas uppgift. Någon ledning torde man hafva af de öfverslag, som gjordes längre fram, när kronan själf öfvertog tillhandahållandet af de nödvändigaste varorna.

Noga aktade man därpå, att en birkarl skulle med sin handel hålla sig i lappmarken ofvanför sin socken. Omkring 1560 klagades öfver att birkarlar af Luleå socken gjorde stort förfång in på Piteå lappmark, trängde sig där in hvar öfver annan, refve ifrån lapparne och skrämde dem därmed ifrån Sverige.

Birkarlarnes handelsresor i fjällen torde ej alltid varit så behagliga. Tillgängliga handlingar tala dock föga om vedermödorna på det allmänt erkändt svenska området — år 1562 pliktar en lapp i Torneå lappmark 6 mark för han gömde undan ledsagaren för birkarlarne — men väl om sådana, som mötte dem vid Västerhafvet, där äfven Danmark och Ryssland gjorde anspråk på öfverhöghet. Här afyttrade birkarlarne årligen små spik, söm, hampa, brännvin och något smör. Den sista varan synes ha varit lifligt efterfrågad, ty på norsk sida klagades år 1594, att hvarken norrmän eller sjöfinnar kunde få köpa något däraf, med mindre de toge en summa af alla de andra slagen och därför gåfve mera, än det vore värdt. För dessa varor finge svensken nästan all den fisk, som finnarne fiskat om sommaren, hvaremot borgare i Bergen och Trondhjem finge intet för sitt mjöl, bröd, smör, gryn, fiskeredskap och kläde, hvarmed de försågo dem.[1] Hvad som birkarlarne ej kunde sälja strax, lade de in hos »finnarne», att de skulle sälja det till året därpå, då birkarlarne hade sin vissa betalning därför. Nils Oravainen, som anklagades för sådan brännvinshandel, erkände, att han brukade hafva med sig brännvin, men ej mer än 8 eller 9 kannor.

På 1590-talet framställdes från svensk sida allehanda klagomål emot fogden på Vardöhus. Af de svenska birkarlar, som årligen kommo till Varanger och gjorde lapparne tillföring, fordrade denne en tull, kallad *fogdegåfva*, och

[1] Handl. rör. Skand. Hist. XXXIX s. 121—127.

dem, som ej gåfvo denna, förbjöd han att handla uti 8 dagar, medan marknaden stod.

Då birkarlarne af ålder ej utgjort någon sådan afgift, vägrade de att erlägga tullen, men då blefvo de af norrmännen uppehållna i åtta dagar, och därtill blef det dem förbjudet att handla till en pennings värde. Emellertid fördristade sig en birkarl vid namn Anund Anundsson att i sitt trångmål köpa 5 våger fisk till sitt hushåll. När de norska fogdarna förnummo detta, läto de kasta honom i fängelse och satte honom i järnet. Då han väl kommit ur järnet, blef han åter satt i bult och kunde ej komma lös, förrän en birkarl Josef Hindersson gick i löfte för honom. Nu sakfälldes han till 3 lisp. smör, 1 pund hampa, 1 våg bröd och en god, stor ren.[1]

Genom ett k. bref d. 9 aug. 1566 ålades det landsköpmännen i landskapet att flytta till en köpstad, nämligen Kalmar. Men bönderna i Västerbotten bådo att få behålla sina »köpmän». I detta uttryck torde ock birkarlarne vara innefattade, ty ett annat k. bref d. 7 nov. 1578 nämner uttryckligen, att landsköpmän och birkarlar på menige mans begäran skulle få stanna kvar i sitt land, men för sin köpshandel skulle de taxeras till en viss summa penningar, som skulle årligen utgöras. Om beloppet af birkarlarnes taxa lämnas här ej annan upplysning, än att det skulle vara något högre än det varit i kung Gustafs tid, och utgöras efter som för hvar och en kunde vara drägligt. Enligt 1580 års lappfogderäkenskaper erlägges ock nu birkarlataxa, nämligen af birkarlar, som bruka handel i Torneå lappmark, med 9 daler, af dem till Luleå lappmark med 12 daler och af dem till Piteå lappmark med samma belopp. Birkarlarne till den förstnämnda lappmarken sluppo undan anmärkningsvärdt billigt. I räkenskaperna för året därpå upptages taxan till 10 daler, men på samma gång antecknas, att birkarlarne hade den inne med sig, hvarför fogden skulle utkräfva och leverera beloppet. Men däraf blef intet. År 1583 höjes taxan till 12 daler eller samma belopp, som utgick af hvar och en af de öfriga lappmarkerna. Men utan verkan. I

---

[1] Danica., Gränshandlingar: Lappland mot Norge 1563, 1581—1603 RA.

räkenskaperna för 1586 antecknas, att fogden föregaf (såsom ock fogden före honom), att han ej hade fått någon K. M:ts befallning om denna taxa; men »om han dem skall taxera, måste han hafva K. M:ts bref däruppå». Förhållandet fortfor ännu 1594. Detta var i kammaren föremål för mycken undran, och man anade tydligen, att allt ej stod rätt till. På en lös lapp bland räkenskaperna finnes ock antecknadt, att man skulle lönligen fråga Markus skrifvare, som bodde i Torneå och i långan tid varit med Nils Oravainen, hvarför Torneå och Kemi alltid varit fria för taxeringen. Saken förklaras uti 1601 års räkenskaper. Lapparne i Torneå lappmark draga själfva, heter det, neder i marknaden i Torneå hamn och köpslaga, medan de i Luleå och Piteå lappmarker aldrig fara neder i Luleå eller Piteå socknar. Skulle nu Hans Furstliga Nåde begära taxering af birkarlarne i Torneå lappmark, ville birkarlarne vara hemma vid sina hemman och intet draga upp i lappmarken.

Utom de ordinarie utskylderna utgjorde birkarlarne ofta en, åtminstone till namnet, frivillig skatt, som kallades *hjälp* och utgick in natura. År 1553 redovisas för 15 uppburna björnskinnsfällar, hvilka hade utgjorts af, som det heter, prästerna och bönderna i Torneå, Luleå och Piteå socknar samt af pastor i Skellefteå socken. »Bönderne» befinnas emellertid samtliga vara birkarlar, hvilka liksom prästerna gåfvo en fäll hvar. Af de nämnda socknarna erhöllos resp. 7, 3 och 4 jämte 1 ifrån Skellefteå. När Luleå kungsgård några år senare upprättas, bidraga birkarlar i Piteå med hufvudbolster, vepor, lakan m. m. År 1572 utgöra birkarlar i Torneå lappmark till hjälp icke mindre än 45 renar, och 8 år senare utgöra birkarlar och präster i Piteå, Luleå och Torneå enl. k. bref d. 20 nov. 1579 icke mindre än 50 renar, och 1583 gifva lappar och birkarlar i den mellersta af dessa lappmarker 10 renar till änkedrottningen och 7 renar till K. M:ts skafferi. År 1584 utgöra birkarlar i Luleå och Piteå lappmarker till hjälp 28 renar och fyra år senare lappar och birkarlar i samma lappmarker 16 renar. Göra vi så ett stort hopp till 1600-talets början, finna vi, hurusom vid de då igångsatta kyrkobyggnaderna i Lappland också birkarlarnes hjälp togs i anspråk. De af dessa, som hade renar, erhöllo sig ålagdt att köra fram timmer till

kyrkornas och prästgårdarnes byggande. Såsom häraf synes, tog man birkarlarnes hjälpsamhet rätt flitigt i anspråk. I detta sammanhang förtjänar ock nämnas, att en bonde Anund Olofsson i Armasara, troligen son af birkarlen Olof Anundsson år 1553, enligt räkenskaperna för 1565 hade skänkt K. M:t sin halfpart i en skuta. — När trupper skulle förläggas i borgläger i landskapet, glömde man birkarlarne lika litet som landsköpmän och präster.

En tjänst, som birkarlarne ofta gjorde fogden och kronan, var den, att de hjälpte till med uppköp, ofta äfven å norskt område, af skinnvaror, hvaraf fogden aldrig kunde sända nog mycket till Stockholm. Dels hade birkarlarne tydligen lättare att få reda på fällda djur och förvärfva sig skinnen efter dem, dels hade fogdarne ej alltid råd att ligga i förskott med penningarna för skinnen. Det senare nämnes uttryckligen som orsaken, hvarför birkarlarne i Piteå enligt 1590 års räkenskaper uppköpt skinn till K. M:ts behof. Skinnen voro efter 11 bäfrar, 3 järfvar, 4 uttrar, 4 röda räfvar och 1 varg. Bland uppköparne nämnes äfven »herr Anders», d. v. s. kyrkoherden i socknen, som bidragit med 2 uttrar och 1 bäfver. Särskildt eftersökta voro svarta räfvar, som kunde betalas med 6 lod silfver eller 17 1/2 daler, medan en korsräf erhölls för 1 daler. Arendt Josting fick år 1600 i uppdrag att förbjuda birkarlarne i Torneå att draga in i Kemi lappmark till att köpa svarta räfvar och sälja dem till ryssen.

När kronan hade lagt under sig eller »viderkänts» lappmarkerna och i följd däraf skulle för egen räkning där handhafva uppbörden, tillsattes fogdar, i regel en för hvarje lappmark. Det gällde då att finna för uppdraget lämpliga personer med både duglighet samt kännedom om land och folk. Sådana funnos tydligen endast inom birkarlarnes krets, ty de första lappfogdarne befinnas samtliga höra dit. Olof Hendriksson, år 1554 lappfogde öfver Torneå och Kemi lappar, var en rik bonde och birkarl i Nimesill i Torneå socken, Hans Nilsson, 1553 och 1554 lappfogde öfver Luleå lappmark, var birkarl, boende i Engesbyn i Luleå socken, och ändtligen var Nils Jönsson i Ersnäs, som 1555 var lappfogde öfver Piteå lappmark, birkarl i sin by i Luleå. Man har sagt, att detta var att »sätta bocken till trädgårdsmäs-

tare».[1] Men detta är ett mycket orättvist omdöme. Det äger sin riktighet i fråga om lappfogden Nils Oravainen i Torneå lappmark, men, så vidt vi känna, knappast om någon annan fogde af birkarlasläkt. Att lappfogdarna skötte sig väl, synes också däraf, att många fingo kvarstå i tjänsten så länge. För Piteå lappmark redovisar den nämnde Nils Jönsson till och med år 1562, då han efterträdes af sin son Jöns Nilsson i Ersnäs, som i sin ordning är fogde till och med år 1571. Sedan kommer (dennes broder?) Olof Nilsson, som är fogde i 10 års tid. Dessas och många andras långa ämbetstid — bland landsfogdarna ägde ombyte rum vida oftare — tyder ej på dålig skötsel af fögderiet, snarare tvärtom. Man har ock i gemen betecknat dessa fogdar såsom »råa».[2] Men bortsedt från den nämnde Nils Oravainen, träffar det omdömet endast en af de fogdar, som utgått ur birkarlarnes led, nämligen Olof Anundsson i Armasara, birkarl i Torneå socken och på 1560-talet lappfogde i Kemi lappmark. I denna senare egenskap anklagades han först och främst för stränghet och orättrådighet, och man sade, att därest han längre innehade befattningen, så skulle lapparne mangrant rymma till Ryssland och Norge. Vidare klagade ock bönderna i Kemi. De hade varit vana att med en hop små båtar fiska i träsken där ofvanföre och af hvar båt gifvit K. Maj:t 2 lisp. gäddor. Men detta tilläts nu ej andra än dem, som därför gåfvo fogden föräring; andra »låter han slå ihjäl och fara illa med», enligt hvad hela socknen med herr Eskil, kyrkoherden därsammastädes, betygade. Den andra anklagelsen gällde osedligt lefverne. Fogden själf och hans söner bedrefve sådant öfvervåld, synd och laster, »att man blyges tala därom», utan att dock landsfogden, kyrkoherren eller någon annan vågade göra anmärkning därpå.

Hvad som i en senare tid berättas om lappfogden Reinhold Steger,[3] bevisar intet emot birkarlarne och ur deras led utgångna fogdar, ty denne var helt visst kommen från sydligare nejder.

---

[1] Englund, s. 20.
[2] Englund, s. 56.
[3] Englund, s. 73.

Frågar man, hvad lapparne själfva tyckte om sina birkarlar, är det ej lätt att gifva ett säkert svar; men så mycket kan man tryggt säga, att en senare tid har klagat mera öfver birkarlarnes tyranni än de, som skulle hafva suckat därunder. Mot lappfogdar hafva lappar flere gånger klagat hos öfverheten, men några sådana mått och steg emot birkarlarne kunna vi ej erinra oss. Hade förtrycket varit så svårt, hade missnöje nog gifvit sig till känna. Uti riksarkivet[1] har påträffats en handling, hvaruti en ej namngifven person meddelar sin »allernådigste herre» de »brister och besväringar», som han hade emot birkarlarne. Väntar man att här finna en mängd klagomål emot dem, så blir man besviken. Det enda, han anmärker, är det, att de sluppo med för ringa skatt. De 26 birkarlarne i Torneå — lapparnes mantal här hade han ej kunnat förfara — drefve en dråpelig handel med allehanda skinnvaror, heter det, utan att därför ge mera än 16 timmer gråverk och 4 mårdar. Hvad de därutöfver bekomme, behöllo de, »det väl drager». Utom detta nämner han den skänk och annat, som lapparne utgjorde. När den okände författaren sedan redogjort för skatten af de båda andra lappmarkerna, kommer han att tala om landsköpmännen i landsändan, och då bli ordalagen andra, ty dessa sägas vara till en dråpelig skada; på hvilket sätt de det voro, får man ock erfara.

Under det nordiska sjuårskriget flyttade några lappar från Piteå lappmark till de jämtländska fjällen. Här stannade de dock icke länge, utan vände åter till sitt land. I följd däraf minskades den jämtske fogdens inkomster, och anmärkning gjordes mot hans räkenskaper för år 1566. Saken förklaras emellertid genom en anteckning i räkenskaperna af följande lydelse: »Gifver han (fogden) före, att de lappar, som 5 afradsskinn utgöra pläga, äro dragne till birkarlarne i Norrbotten». Detta tyder visst icke på att birkarlarne voro några så farliga människor; snarare på motsatsen.

I början af 1600-talet förekommer i räkenskaperna en utgiftspost, kallad *Guds allmosa.* Därmed menas en skänk af mjöl, smör och salt, som af ålder af fogden hade lämnats

[1] Danica, Gränshandlingar: Lappland emot Norge.

fattiga lappar. År 1617 heter det, att »lappar, som svälta hela året, förvänta med stor trängtan och längtan fogdens och birkarlarnes ankomst och Guds allmosa af dem».

Rättvisan fordrar, att vi omnämna några klagomål, som år 1562 framställdes emot birkarlar af Luleå socken. Dessa sades då göra stort förfång in uppå Piteå lappmark, tränga sig där in samt rifva från lapparne och »rädda (skrämma) dem härifrån». Detta borde förbjudas, ansåg man, samt hvar och en birkarl tillhållas att handla med lapparne ofvanför sin socken.[1]

Såsom bevis på birkarlarnes myndiga uppträdande i Lappland plägar man uppgifva, att de där ståtat i röda och granna kläder för att imponera på lapparne. Något stöd härför ha vi ej funnit, men i räkenskaperna för 1617 antecknas, att fogden gifvit sina tjänare, när dessa skulle skickas till jute-fogdar med bref eller till handel med dessa, 5 alnar »saltvelsk», hvilket de »hafva burit kronan till ära och till att igentäppa jutens spotska mun». — Att birkarlarne hållit på sin värdighet, är ganska antagligt, och en bekräftelse därpå kan man se i den omständigheten, att en lapp i Torneå lappmark år 1562 blef bötfälld till 40 mark, för det han skällt Joen Jönsson, birkarl i Vojakala, för tjuf, hvilket han icke kunde bevisa. Annars är det sällsynt, att i sakörelängderna finna en lapp bötfälld för förseelse emot en birkarl.

Birkarlarne voro en burgen, duktig och självständig bondearistokrati, som närmast torde vara att förlikna vid de gamla bergsmännen, om ock ingen Engelbrekt uppstod bland dem. Men i sin mån sökte äfven de att främja rätt och rättfärdighet. Och gällde det att beifra maktmissbruk och orättvisor, så se vi birkarlarne stå på de förtrycktas sida. När lappar år 1595 inför en särskild nämnd anförde sina klagomål emot den orättrådige fogden Nils Oravainen,[2] få de birkarlarnes kraftiga understöd. Bland annat klagades öfver att de ej på tingen finge höra, hvad Sveriges lag är; birkarlarne intygade detsamma och tillade, att de på några

---

[1] Memorial för Hans Larsson, hvad han uti Finland och Norrlanden förfarit hafver. RA. Skulle detta vara orsaken till den s. 246 omnämnda utflyttningen från Piteå lappmark till de jämtska fjällen?

[2] Danica, Gränshandlingar: Lappland mot Norge. RA.

ting frågat fogden, om oäkta barn finge ärfva såsom äkta. Till slut hade Oravainen, med tanken på sin egen »hop» af barn utom äktenskapet, svarat ja, hvaröfver birkarlarne sig hårdeligen besvärade. Mäster Didrik var landsfogde i Västerbotten 1595—98, och hans förvaltning karakteriseras däraf, att han råkade i balans på icke mindre än 3,224 daler, hvarför hans fasta egendom i Stockholm m. m. togs i beslag för kronans fordringar.[1] Samtidigt fanns i Vojakala i Torneå socken birkarlen Lasse Hindersson, troligen son af den ofvan[2] omtalade birkarlen Henrik Larsson. Denne Lasse är helt visst identisk med den man med samma namn och i samma by, som till hertig Karl af Södermanland inlämnade en vidlyftig klagoskrift i 7 punkter emot mäster Didrik.[3] Den första anklagelsen rör salt, som bönderna i flere år lagt ut för kronans räkning utan att erhålla betalning därför. Fogden hade visserligen ett år fått salt ifrån Stockholm, men i stället för att ersätta det lånta hade han sålt det. Inför rätta bestred fogden, att saltet vore kronans: han hade i Stockholm tagit det »till borgens på kronans vägnar», hvarför han ansåg sig ha rätt att sälja det till hvem som helst. Härvid gjorde emellertid birkarlen den ganska genanta frågan: »Hvi hafve I då satt konungens krona på saltet?» Äfven yttrade Lasse Hindersson den förmodan, att, om samma salt hade blifvit borta på sjön, så hade fogden räknat det såsom kronans; men när det nu var behållet, ville han anse det såsom sitt. Vi känna ej, hvem som har förtjänsten af att fogden blef afslöjad; men otroligt är ej, att den är birkarlens.

Man har beskyllt birkarlarne för att hafva varit ett hinder för den andliga odlingens höjande i deras socknar. Men såsom redan är nämndt, synes detta vara ett orättvist tal, och vi ha antecknat ett eller annat drag, som tyder på motsatsen.

På ting i Jockmock 1606, som D. Th. Hjort höll i alla Luleå-lappars och birkarlars närvaro, behandlades frågan om präst i Jockmocks lappstad. Konungen hade därtill

[1] Norrlands handlingar 1560. N:o 3. Kammararkivet.
[2] Sid. 236.
[3] Topografica: Norrbotten. RA.

förordnat en präst vid namn herr Lars i Torneå. Men som denne var en sjuklig och obruklig man och mycket otjänlig till att resa till fjälls samt därtill ej kunde lapska och var »mycket svag uti lärdomen», så ville lapparne och *birkarlarne* icke känna honom god för sin kyrkoherde, utan anhöllo om en annan och bättre själasörjare.

Samtiden delade förvisso icke efterväridens dåliga tankar om birkarlarne. Vid alla viktiga händelser i landsändan framstå de såsom de ledande och mest betydande. När inventering hålles på kungsgården i Luleå, finna vi dem bland förrättningsmännen; på ting sitta de jämt och samt i nämnden, och när viktiga mål förekomma i lappmarkerna, har man två nämnder å 12 personer, den ena af lappar och den andra af birkarlar. Så var fallet på ting i Piteå lappmark 1575. I rätten sutto 12 birkarlar och 12 lappar om några »viktiga orsaker». De handlagda målen voro tre. För hor blef en lapp dömd från lifvet, men gaf i stället silfver; de andra blefvo för stöld dömda till galge och gren och blefvo troligen afrättade, efter inga böter nämnas. Den ene hade stulit två renar af Lasse Larsson och en af Jöns Jönsson, båda birkarlar och förut nämnda, vidare tre renar af sin fader och en af en annan man.

Tre år senare lagfördes i samma lappmark en lapp, som lägrat sitt syskonbarn. Mannen dömdes till döden, men såsom oförståndig slapp han med 6 daler. Genom Hogenskild Bielkes bref d. 12 sept. 1589 påbjöds, att på tingen i Lappland, som därefter såsom i Norrland skulle hållas två gånger om året, äfven birkarlarne borde vara tillstädes, när lapparnes sak skulle förhöras, jämte underlagmannen, fogden och de lappar, som förordnats till bisittare.

Oss återstår till slut att framhålla birkarlarnes *politiska betydelse*, hvilken hittills varit alldeles förbisedd, men helt visst ej kan skattas nog högt.

Såsom redan är nämndt, tillskrefvo birkarlarne sig själfva hedern af att hafva utvidgat Sveriges välde ända till Västerhafvet. Någon kunde tolka detta såsom tomt skryt och såsom ett uppdiktadt stöd för deras rättigheter där; men hvem skulle eljest här fört Sveriges runor med den äran? Om man anser dem själfva jäfviga, kan detta knappast vara fallet med lappfogden Olof Burman. Uti en nykter och

saklig »undervisning» rörande lappländska förhållanden[1] af år 1602 uppgifves här såsom bestämdt, att det var birkarlarne, som underkufvat alla sjöfinnarne från Ofoten till Varanger. Fogden kunde ock hänvisa på en senare bedrift af dem. »På det senaste, uti sal. kung Gustafs tid, drogo», heter det, »några birkarlar af Luleå, synnerlig en fogde benämnd Hans Nilsson[2] i Engiesbyen och hans son Jonas Hansson, och uppburo skatten uti Titisfjorden, Rötångersfjorden och några andra små finnefjordar nordan Titisfjorden.» Denna senare uppgift bekräftas ock från annat håll och är fullkomligt tillförlitlig. Fogden angifver äfven rättsgrunden för dessa eröfringar, och det var den, att de underkufvade »af lapparne födde och utkomne voro».

Hvad birkarlarne lagt under Sveriges krona, sökte de ock med all kraft värna, och birkarlarne i Torneå säga i det nämnda intyget af år 1601 ej utan en viss stolthet:

»På den tid, medan birkarlarne rådde öfver deras lappmark, blef aldrig någon nordbagge tillåtet att bo på fasta landet vid sjösidan, med mindre han ville gifva skatt. Men strax lappmarken kändes under kronan, då begynte nordbaggen intränga sig på landet år ifrån år och fördrifva sjöfinnarna undan sig.»

Från den ena sidan trängde norrmännen på och från den andra ryssarne, och för att motstå dessa voro de korta besöken af fogdarne och deras små följen visst icke tillräckliga; därtill behöfdes ock birkarlarnes hjälp. Denna uteblef ej heller, ehuru birkarlarne efter år 1553 vid Västerhafvet ej hade annan rätt än att där afyttra lifsmedel m. m. 1571 års lappfogderäkenskaper för Torneå lappmark tala om, att fogden på dessa resor behöfde några karlar till hjälp för de norskes skull, hvilka kommo till ett antal af 30 eller 40 karlar, hvarjämte ryssarne uppträdde med samma antal. Ett annat skäl för hjälpen uttryckes med de något dunkla orden: »för lapparnes orätt, som de hvar andra göra».

Huru viktig birkarlarnes hjälp var särskildt vid Västerhafvet, synes af en anteckning från något af åren 1572—83,[3]

---

[1] Danica. Gränshandlingar: Sverige mot Danmark och Norge. RA.
[2] Se sid. 244.
[3] Papperet finnes bland Västerbottens handlingar för 1553, men är från en senare tid, då Lasse Hermansson var fogde i Luleå lappmark.

så lydande: »Lappfogdarne säga, att hvad de icke få birkarlarne med sig, så kunna de intet uträtta, efter de (birkarlarne) skola vara där hela vintern och ligga i alla kläder och vakta fogden och K. M:ts vildvaror.»

Uti Jöns Karlssons räkenskaper för Torneå och Västersjö lappmark 1580 omnämnes, att fyra personer följt honom till Ofoten till att taga ut K. M:ts skatt. Af dessa voro Jöns Olsson, Markus Jönsson och Lasse Hindersson birkarlar, och den fjärde, Henrik Packan, hörde åtminstone till birkarla-släkt. För sitt omak fingo de en ersättning af — 3 alnar tyg hvardera. Man synes till och med hafva fordrat af birkarlarne, att de i detta afseende skulle göra, hvad som borde hafva varit fogdens sak. Enligt 1583 års räkenskaper för samma lappmarker hade skatt ej erlagts för Titisfjorden. Med anledning däraf antecknas i kammaren, att man skulle undersöka, hvilka birkarlar som där uppköpte vildvaror i K. M:ts namn och eget, »men icke fordra på kronans skatt».

Då birkarlarne till lappmarkerna och Västersjön förde fetalier, kläder och hampa och där afyttrade sina varor, hade väl de själfva och köparne största nyttan däraf; men denna »tillföring» hade ock sin politiska betydelse, ty tillhandahållandet af birkarlarnes varor var ett nödvändigt villkor för att bevara lapparne under Sveriges krona. Om lapparne ej få sådan undsättning, »gifva de sig under ryssen och Norge»,[1] antecknas det ett år; och en annan gång heter det: »Får icke lappen tillföring, så rymmer han.»

Mycket omtvistad var skatten af Titisfjorden, emedan äfven den danske konungen gjorde anspråk på densamma. Före 1553 hade birkarlarne där uppburit skatten och efter dem den svenske konungen ända till år 1563. De danska fogdarna förbjödo nu lapparne därstädes att utgifva sådan skatt i penningar, men utbjödo sådan skatt, som är »lod och krut, hisk och pil». Komme dock den svenske fogden med sin konungs bref, så ville de efter förmåga gifva skatt. År 1584 kom ock lappfogden Olof Burman med sådant bref, men i stället för skatt fick han »all ond svar», eftersom han icke också hade den danske konungens bref. När den redan

[1] Räk. för Torneå lappmark 1571.

nämnde lappfogden Jöns Karlsson ett år skulle uppbära Sveriges skatt i Ofoten, blef han af en motvillig sjölapp skjuten i bröstet. Han klagade för den danske fogden, men fick till svar: »Hade han skjutit dig ihjäl, skulle jag ha gjort honom och hans arfvingar skattefria i alla deras lifsdagar.»

När sinnesstämningen var sådan hos de skattande, fordrades det helt visst ett ej ringa mått af klokhet för att i en aflägsen och otillgänglig trakt och med ringa medel upprätthålla det svenska väldet.

Ej mindre omtvistadt var det på Kola-halfön belägna *Trinnes*, en udde, som »sträcker sig 36 mil ut i Hvita hafvet»; här var nämligen rik tillgång på vilda djur. Här råkades Sveriges, Norges och Rysslands gränser, och hvar och en af de 400 lapparne härstädes erlade år 1581 2 st. gråverk till den danske konungen, men hufvudskatten till storfursten af Ryssland. »I förtiden» hade ock Sverige härstädes tagit samma skatt som Danmark. Men sedan konung Gustaf kändes vid Kemi lappmark, hade samma lappmarks birkarlar upphört att taga skatt i alla de byar, som voro mellan Enner (Enare) och Trinnes, »alldenstund de icke finge behålla samma lappmark under sig och själfva samma skatt uppkräfva sig till godo». Alla dessa upplysningar lämnas år 1581 af en f. d. fogdeskrifvare i Norrbotten vid namn Jacob Persson.[1]

En kommission under Mauritz Jörensson m. fl. anställde år 1596 undersökning om gränserna här i höga norden och inhämtade därvid upplysningar af lappfogdar och birkarlar. Några af de senare sägas alla år hafva sin vistelse i lappmarken och känna dess lägenheter icke blott af hvad de i sin tid förnummit, utan ock af hvad de samtliga af »fäder och faderfaders ord» hade hört och förstått. Sveriges rätt till vissa områden bestrida de, men »däremot räknade birkarlarne sig vilja vara ägandes och rådandes i den landsorten i Ryssland, som är vid Trinäs», och där gjorde de anspråk på den nämnda skatten, tre gråskinn af hvar båge. I omedelbart sammanhang härmed berättas följande för birkarlarnes verksamhet betecknande episod. I våra förfäders

[1] Handl. rör. Skand. Hist. XXXIX, s. 100.

tid, heter det, långt förr, än Gustaf fick lappmarken eller Sveriges rike, tilldrog sig, att våra svenska birkarlar rotade sig tillhopa och drogo in i Ryssland och ville med makt uttaga denna skatt. Då samlade sig ryssarne tillhopa, slogo strax många ihjäl; somliga togo de till fånga, och somliga undsluppo med stor nöd. Dessa sista kommo till Enareby och mente sig då vara i godt behåll. Men där kom ryssen efter dem om natten och slog där ihjäl aderton karlar af våra birkarlar. Några få af våra undsluppo dem där med stor nöd.[1]

Vid samma undersökning röjde sig birkarlarnes nit för våra gränser äfven på annat sätt. Öster om Varanger låg *Oriefierdh*. På kommissariens fråga, huru det förhöll sig med den gräns, som under konung Gustafs tid hade blifvit gjord mellan Sverige och Ryssland ifrån Kaijansalmi och till Oriefierdh, lämnades besked af birkarlen Jöns Gundmundsson i Rama. Denne hade nämligen varit med »gamle» Oluf Anundsson och andra Torneå-birkarlar, när samma gräns blef skrifven, och kunde därför tala om, huru det därvid tillgick. På uppmaning af konungen företog sig denne Oluf Anundsson att, med biträde af nämnda personer, utleta, hvar gränsen »som bäst och lägligast» borde gå mellan vårt land och Ryssland, och drog till den ändan med sina yrkesbröder och flera K. M:ts tjänare till Enareby. Där togo de några af de äldste lapparne, som där lägenheten bäst visste, och dessa utvisade och läto uppskrifva några namn och ställen emellan de nämnda orterna »efter som de själfva ogärna hade sett, att gränsen skulle blifva». Denna blef sålunda ur svensk synpunkt fullt tillfredsställande, men den andra parten var ej lika belåten. När konung Gustaf så fick dessa gränsenamn uppskrifna, bad han samme Oluf Anundsson att också upptaga skatten i öfverensstämmelse därmed. Men det lyckades ej bra. Mannen drog dit med några birkarlar, men »då fick han och hans medfölje hugg och ingen annan rättighet och måste därmed draga tillbaka igen».[2]

Omkring år 1588 skickades en dansk man till Varanger för att utforska, på hvad sätt svenskarne kommit att skattlägga lapparne redan före Gustaf Vasas tid. Han skulle

[1] Anf. st. s. 149.
[2] Anf. arb. s. 141.

konstatera, att det skett med trug och våld. Kommen till ort och ställe, träffade han några birkarlar från Torneå och förplägade dem grundligt. När de så vordo druckne af vin, satte han upp ett bref af det innehåll, att den svenske konungen icke hade någon rätt till att uppbära skatt i den danske konungens land. Han ville sedan, att birkarlarne skulle underskrifva detta, men de svarade strax: »Gud bevare oss därifrån att vi skulle eder ett sådant vittnesbref gifva, vår nådigste konung och öfverhet oåtspord, hvilket kostar oss både lif, ära och välfärd. Vi äre till allt sådant och så höga ärender för ringe». Dansken hette Simon Saall.

Hvilka anspråk man ställde på birkarlarne, framgår af ett bref till dem,[1] dat. Piteå den 13 april 1595 och helt vist utfärdadt af kyrkoherden därstädes Andreas Nicolai, såsom den hos honom vanliga skrifningen *berg*karlar antyder. Med anledning af tvisten om Titisfjorden, Ofoten och andra orter hade brefskrifvaren i jämna fjorton dagar töfvat i Torneå och bidat birkarlarnes återkomst. Men förgäfves. Han bad dem nu på hertig Karls vägnar att granneligen författa sitt vittnesbörd rörande de omtvistade orterna med upplysning om när och huruledes de kommit från Sveriges krona och hvilka som där varit fogdar, samt att utan försummelse och med visst bud sända sitt bref till Stockholm eller till hertigen. Detta var alls icke någon obillig fordran, men brefvet innehåller ock svåra beskyllningar emot birkarlarne. Dess författare hade förnummit, att de föga aktade hertigens vilja och befallning, utan mera sökte sitt eget gagn och bästa, hvilket icke skulle komma dem till godo, när hertigen det förnumme.

Man fordrade sålunda af dem, att de i första rummet skulle beakta rikets intressen och först sedan sina egna.

Den nyss nämnde kyrkoherden Andreas Nicolai i Piteå (1566—1600), sin tids främste kännare af de svenska lappmarkerna, uppger, att *birkarlarne ifrån Bottne-ändarne drifvit lapparne till fjället samt ryssar och hedningar till Ryssland.*[2] Om den förra uppgiften kunna vi ej yttra oss; men om den senare fattas så, att birkarlarne hindrat ryssarnes framträngande åt väster, är den med verkligheten öfverens-

[1] Danica, Gränshandlingar: Lappland mot Norge. RA.
[2] Handl. rör. Skand. Hist., XXXIX. s. 119.

stämmande. Man kan ock tillägga, att de nitiskt och med framgång försvarat Sveriges rätt till landet emellan Titis- och Varangerfjordarna. Birkarlarnes politiska betydelse torde tydligast framgå af den omständigheten, att sjösidan vid Västerhafvet gick undan det svenska väldet genom freden i Knäred 1613 eller just vid den tid, då birkarlarnes makt var bruten genom de tunga skatterna och de många inskränkningarna i deras rättigheter. Att birkarlarne, när de så troget bevakade Sveriges intressen, handlade i medvetet patriotiskt syfte, vilja vi visst icke påstå; men de visste, att deras ekonomiska fördel här sammanföll med rikets.

(Forts.)

Strödda meddelanden och aktstycken.

Om Birgittas orden; anteckningar med anledning af T. Höjer, Studier i Vadstena klosters och birgittinordens historia.

Reformationen, som å ena sidan gaf målet och äggelsen till stormaktstidens europeiska politik, tillfogade å andra sidan genom brytningen med äldre kulturtraditioner vår odling en förlust, som ännu till denna dag inte till fullo botats. Utan skada för sig själft krossar inte ett folk så hänsynslöst, som då skedde, och utan att skapa ersättning de organisationer, som uppbära dess kultur. Det utplånar inte ur minnesboken de män och kvinnor, som under århundraden förde odlingen framåt utan att begå en orättvisa, som hämnar sig genom en påfallande torftighet hos den följande tidens samlade andliga värden.

Än i dag känner man i de katolska länderna andlig gemenskap med medeltidens kulturella personligheter, fattar man vid läsningen af deras verk grundtonen i deras tankar, förstår man andan i deras konstverk, bränner man ljus framför medeltida helgons altaren.

För hvardagssvensken är den medeltida odlingens historia endast ett öde rum. Utan att han fäster sig därvid, fortgår äfven under senaste årtionden inför hans ögon undanröjningen af medeltidens minnesmärken; den tidens andliga ledare ha för honom efterlämnat endast tomma, sällan hörda namn, och af tidens helgon har endast ett räddats från den allmänna glömskan: den heliga Birgitta.

Under ingen tidsålder ha likväl folken norr om Alperna gjort raskare och viktigare framsteg, och under ingen annan tid har man lagt grundvalar, som i så hög grad bestämt gången och sättet för framtidens byggnadsarbete, såväl religiöst som ekonomiskt och statsrättsligt.

Utan ett ingående studium af detta skede är det därför omöjligt att få en riktig uppfattning af utvecklingens gång och af det nuvarande tillståndets relativitet, vare sig i Europa i dess helhet eller i ett enskildt land. För att taga endast ett exempel ur vår egen historia är det tydligen den begränsade omfattningen af våra medel-

tidsstudier, som vållat, att vi ännu alltjämt sakna vetskap om den svenska reformationens inhemska kulturella och religiösa förutsättningar och därmed äfven möjlighet att företa en allsidig värdesättning af dess historiska betydelse.

Det bidrag till vår medeltids andliga odlingshistoria, som T. Höjer lämnat i sin ofvan nämnda afhandling, är därför synnerligen välkommet.[1] Hvad han här gifver är det vetenskapliga grundläggningsarbetet till en fullständig ordenshistoria för vår svenska klosterorden.

Efter en öfverblick öfver 1300-talets allmänna kyrkliga förhållanden redogör förf. för klosterstiftelsens första uppkomsthistoria: huru Ulf Gudmarsson och Birgitta under Ulfs sista lefnadstid umgingos med planer att upprätta en klosterstiftelse och hur efter mannens död dessa planer utvidgades till följd af att Birgitta i en uppenbarelse erhöll i uppdrag af Frälsaren att stifta en ny, självständig orden med en särskild, samtidigt uppenbarad ordensregel, *Regula S. Salvatoris*. En hård och långvarig kamp uppstod. Kyrkans män funno det nämligen förenadt med hvarjehanda svårigheter att inordna denna nya företeelse inom det kyrkliga systemet och sökte reducera planen till något ungefär motsvarande dess första innebörd. Själf lyckades Birgitta trots sin färd till Italien och alla sina ansträngningar aldrig utverka mera än att påfven i en bulla af år 1370 gaf henne tillstånd att upprätta två kloster af S. Augustini orden — ett för munkar och ett för nunnor — inom hvilka under vissa förbehåll Birgittas stadgar med en del jämkningar skulle få användas subsidiärt vid sidan af S. Augustini ordensregel som en 'forma vivendi'.

Sedan Birgitta dött, fortsatte hennes dotter Katarina i samråd med moderns trogna anhängare och vänner hennes bemödanden att vinna en mera tillfredsställande lösning och lyckades slutligen år 1378 utverka en bulla, hvari Urban VI stadfäste *Ordo S. Augustini S. Salvatoris nuncupatus*, en orden, som upprättad på grundvalen af Augustini regel skulle till särmärke från andra organisationer med samma regel ha Birgittas stadga, hvilken af påfven stadfästes, ehuru inte som man begärt *per modum regulæ* utan *per modum constitutionum*. Trots denna inskränkning betecknade förvärfvet af denna bulla en betydande framgång: påfven hade lämnat sitt tillstånd till upprättandet af en klosterorganisation med hufvudsäte i Norden. Närmare bestämmelser om det dagliga lifvet i klostret gåfvos i de *Addiciones seu constituciones ad regulam S. Salvatoris*, som i enlighet med Birgittas uppdrag uppsattes af hennes biktfader Alvastrapriorn Petrus Olavi; i ett stadgande hade den gode priorn bestämt, att nunnorna turvis skulle hjälpa till äfven med det gröfre arbetet i köket, i bak- och bryggstugan, men nunnorna, som ansågo dylikt

[1] Torvald Höjer, Studier i Vadstena klosters och birgittinordens historia intill midten af 1400-talet. Ak. afh. Upsala 1905 (XXVII + 360 sid.).

arbete skadligt inverka på utvecklingen af deras själslif, gjorde ett så häftigt motstånd mot detta stadgande, att det trots stadfästelse på Konstanzkonsiliet sattes ur tillämpning.[1]

Efter redogörelsen för dessa författningsurkunder, som bildade grundvalen för den nya ordens rättsliga ställning, följer en skildring af klosterbyggnaders och institutioners första uppkomst i Vadstena och af klostrets äldsta historia. Stiftelsen hämtade alltjämt sin lifskraft ur vördnaden för stiftarinnans person. Först sedan hennes undergörande kvarlefvor år 1374 i högtidlig 'translation' öfverförts till Vadstena, började klosterbyggnaderna fyllas med klosterfolk. Ej långt därefter är nunnekonventet organiseradt, och kort efter klostrets högtidliga invigning, 1384, möter oss äfven ett brödrakonvent såsom en självständig organisation.

Birgittas kanonisation, som efter omsorgsfulla undersökningar ägde rum år 1391, gaf henne ställningen af ett i hela kyrkan erkändt helgon och förlänade därmed äfven hennes orden kraft till en internationell utbredning. Efter anläggningen af de första utländska klostren framträdde behofvet att reglera deras förhållande till moderklostret, att skapa en *ordensförfattning*, och detta behof tillgodosågs genom bullan *Mare Magnum* af år 1413.

Den nya orden understöddes af påfvemakten äfven med viktiga privilegier och frikostiga aflatsförmåner. Det lyckades visserligen för orden att rädda dessa ur den stora skismens bränningar, men de viktigaste af dem stödde sig endast på skismatiska påfvars auktoritet, och det var tydligt, att en stor fara hotade orden, när konsiliernas tid kom och konsiliet i Konstanz sammanträdde för att hålla räfst och reformera kyrkan till hufvud och lemmar. En svår och orolig tid började nu för Birgittas klosterorden, och ledarna af dess ordenspolitik nödgades anstränga hela sin diplomatiska förmåga. Ombud från orden sändes till konsiliet, och tack vare ihärdigt arbete, först vid konsiliet och sedan vid kurian, samt kraftigt understöd från kung Erik af Pommern och kung Henrik V af England — Syonklostrets grundläggare — lyckades de trygga själfva grundvalarna för ordens existens: konsiliet stadfäste Birgittas helgonförklaring, och den nye påfven Martin V bekräftade år 1419 Birgittas regel — ehuru alltjämt blott 'per modum constitutionum' och inte som ordens målsmän önskade 'per modum regulæ' — samt den stora författningsurkunden »Mare Magnum». Däremot var det ur ordenspolitikens synpunkt en motgång, att ordens ombudsmän inte kunde skydda dess viktigaste aflatsförmåner från att träffas af det slag, som konsiliet riktade mot de aflatsmissbruk, som inrotat sig under skismens tid.

Inom kort blåste därtill från det stärkta påfvedömets sida helt oväntadt en storm upp mot orden. Martin V utfärdade nämligen 1422 en bulla, som förbjöd orden att anlägga nya dubbelkloster och befallde uppdelning af de gamla. Mot denna bulla började birgit-

[1] S. 77, s. 332 n. 3.

tinerna en ihärdig försvarskamp. Tidvis såg deras ställning tämligen hopplös ut, såsom då de år 1428 stämdes att möta inför påfven för att medverka till omarbetandet af 'Regula S. Salvatoris'. Men lyckohjulet vände sig: den berömde kanonisten Dominicus de S. Geminiano afgaf en förklaring, att rätt betraktade birgittinklostren i själfva verket enligt regeln voro enkelkloster, och det hela slutade med att Eugenius IV år 1435 under en liknande motivering stadfäste den häfdvunna anordningen.

Medan denna fråga ännu svåfvade oafgjord, drog på Baselkonsiliet ett nytt oväder ihop sig mot orden. Man upptog nämligen där till behandling inte blott frågan om ordens aflatsprivilegier, utan där riktades äfven ett angrepp mot Birgittas auktoritet. Man tillsatte där en kommission till att granska Birgittas skrifter, och denna utplockade inte mindre än 123 punkter, som den stämplade som irrläriga. Angreppet gaf anledning till en hel litteratur och till vidlyftiga förhandlingar. Den dom, som konsiliet fällde, gick orden emot. Den kringskar dess indulgensprivilegier och förklarade i fråga om uppenbarelserna, att eftersom många lärda gentemot dem hyste betänkligheter på grund af deras anspråk på gudomligt ursprung och den oreda i slutledningarna, som flerstädes förekom, kunde de inte godkännas och fingo inte förkunnas eller förklaras i sin föreliggande form utan måste jämkas i enlighet med kyrkans lära. — Trots alla ansträngningar lyckades det inte för birgittinerna att få denna dom öfver uppenbarelserna upphäfd; däremot återställdes 1484 deras indulgensprivilegier genom en påflig bulla.

Förf. skildrar härefter birgittinordens utbredning intill midten af 1400-talet i form af en rad monografier öfver de utländska klostrens tillkomst och historia och öfvergår därefter till en redogörelse för ordensförfattningens vidare utveckling. Vid densamma ägde egentligen endast tvenne institut någon större betydelse, båda hämtade från äldre ordnar: visitationer och generalkapitel. Ingående beskrifver förf. såväl de utländska förebilderna som de författningsexperiment, hvilka företogos inom orden och påpekar de faktorer, som hindrade uppkomsten af en strängare centraliserad ordensförfattning.

Det sista kapitlet för äfven framställningen af Vadstena klosters öden fram till midten af 1400-talet, skildrar dess förhållande till kungamakten och aristokratien samt slutar med en kortfattad redogörelse för stadgarna om klostrets ekonomiska förvaltning.

Sådana äro i korthet bokens hufvuddrag. Att antyda allt det nya i detaljuppgifter, frågeställningar och synpunkter, som här möter, är gifvetvis omöjligt. Ej blott den, som söker upplysning om birgittinorden, utan öfverhufvud hvar och en som sysslar med studiet af vår senare medeltids kyrkliga eller politiska historia, skall här finna en rik fyndgrufva. Förf. har inte blott fullgjort den kraftansträngningen, att han i en form, som med hänsyn till svårigheterna är öfver förväntan lättläst, framlagt det utbyte han afvunnit

ett hårdarbetadt, svåråtkomligt, till stor del handskrifvet källmaterial, utan han har äfven sträfvat att sätta in de fastställda händelserna i deras allmänna europeiska sammanhang och i detta syfte tagit kännedom om den härtill behöfliga omfattande litteraturen, man kan säga i den utsträckning detta varit möjligt i de svenska biblioteken, där likväl i detta ämne som öfverallt annars obehagliga luckor gapa mot forskaren.

Boken lockar till eftertanke öfver många frågor, och de här föreliggande anteckningarna, hvilka gjorts med tillhjälp af Münchenbiblioteket, bära vittne om ett försök att klarare draga upp några problem och riktigare fastställa några detaljer, hvilka vid läsningen af d:r Höjers bok dragit till sig uppmärksamheten. De tillägg och anmärkningar, som här göras, inverka emellertid på intet sätt på resningen af afhandlingens själfva stomme.

I det inledande kapitlet, hvilken innehåller en allmän skildring af 1300-talets kyrkliga förhållanden, tecknar d:r Höjer den bakgrund, mot hvilken Birgittas verksamhet framträder. Intressant som tidsmålning, kunde detta kapitel möjligen vara något hårdare konstrueradt *ad hoc* d. v. s. som inledning till de problem, som dominera afhandlingen. Det kan därför vara tillåtet att här från några särskilda synpunkter, öfverblicka det tidssammanhang, hvari man har att sätta in Birgittta och hennes verk.

Två frågor draga därvid i första rummet uppmärksamheten till sig: frågan om den ställning Birgittas orden intar inom asketismens historia och om det sätt, hvarpå denna ställning betingar ordens kulturella uppgifter och betydelse, samt frågan om Birgittas ställning inom medeltidens profetiska rörelse.

Äfven asketismen, som hos långt skilda folk och i vidt skilda tider företer så många gemensamma drag, har sin historia. Man kan åtminstone i västerlandet skönja, hur den asketiska rörelsen påverkas af den omgifvande världen, som den förnekar, hur den, kämpande för att bibehålla ett oföränderligt ideal, dras in under förändringens lag och hur ett drag, som under en tid inom densamma framstått som härskande, under en annan tid får vika för ett annat, hvars framträdande ändrar rörelsens karaktär. I själfva verket sammanhänger asketismens historia inte blott med kyrkans utan äfven med den världsliga odlingens historia.

Kyrkan företrädde ännu på 900-talet, tiden för den stora Clunyrörelsen och reformsträfvandena i Lothringen, den västerländska kulturen; det fanns intet utomkyrkligt kulturinflytande, som kunde göra den makten stridig och som kunde utmana kyrkans bästa söner att ägna sina krafter till dess bekämpande. När dessa sökte ett mål för sitt lif, drogo de sig tillbaka till klostren för att ostörda arbeta på den egna personlighetens utbildning genom att iaktta askes och utfinna den djupa meningen i bibeln och kyrkofädernas skrifter. Vid denna tid voro munkarna vetenskapens förgångsmän. Än i dag äro sammanslutningar af män med samma intresse en nödvändig

form för vetenskapligt arbete, medan i regel en man med vetenskapliga intressen, som isoleras bland en likgiltig allmänhet i en landsort känner sin kraft till vetenskapligt arbete försina. Klostren voro de enda härdar för vetenskap, som funnos då för tiden. Utanför dem funnos endast okunniga lekmän och ett sekulärt prästerskap, som påverkades af denna omgifning, liksom man än i dag ser bondens lugna tankegång utöfva sin attraktion på vårt svenska prästerskap. De stora asketiska rörelser, som på 900-talet åsyftade en klosterreform, voro därför tidens ledande kulturella strömningar.[1]

Under korstågstiden börjar emellertid den stora rörelse, som bestämmer hufvudriktningen för hela den kommande tidens kyrkohistoria: lekmännen frigöra sig från det slafviska beroendet af kyrkan, främmande kulturinflytelser göra sig gällande, nya andliga behof röja sig hos klasser med stigande välstånd, en särskild lekmannabildning uppstår utanför religionens råmärken, och området för religionens herravälde inskränkes mer och mer. Nya organisationer, universiteten, undantränga klostren och öfverta den vetenskapliga bildningen. Hvad som sedan händer i klostren har inte längre samma vitala betydelse för kulturen; den asketiska rörelse enligt de gamla idealen, som sättes i gång af den helige Bernhard, efterlämnar inte några djupare spår i odlingens historia.

Den nya tiden ställde upp nya mål och fordrade nya former. Hos denna allt mer självständiga lekmannavärld röjde sig riktningar, som fyllde kyrkan med oro. Den helige Franciscus sände ut sina 'fratres minores' för att, i likhet med Jesu lärjungar vördnadsbjudande genom en helig fattigdom, omvända folket, och den helige Dominicus organiserade, upprörd öfver den fara, som hotade kyrkan från de irrläriga katarerna i södra Frankrike, till en orden 'fratres prædicatores', hvilka skulle gå ut bland folket och predika den katolska trons enhet.

Äfven hos vår svenska ordensstifterska finner man detta nya ideal. För henne är inte asketismen hufvudmålet; det högsta är inte att stegra dess stränghet. Hon varnar tvärtom flerstädes mot öfver drifna botöfningar som djäfvulens lockelser, och i hennes regel äro fasteföreskrifterna milda, emedan kroppen behöfver sin nödtorft för att orka att uträtta arbete i gudomens tjänst. Det asketiska lifvet, så pass strängt iakttaget, att det afskiljer från världens frestelser — »renlefnaden» — har för henne värde hufvudsakligen därför, att det ger den moraliska styrka och den vördnadsbjudande ställning, som förlänar makt att påverka den syndiga världen. Genom börd och gifte tillhörande en af det svenska politiska lifvets verksammaste kretsar, drar hon sig inte undan världen för att försvinna inom klosterklausuren utan följer till sin död med lifligt intresse händelserna såväl inom den stora kyrkliga politiken som inom den världsliga, kastar sig öfverallt in i striderna och söker påverka deras gång.

[1] Jfr Hauck, Kirkengesch. Deutschlands III (Aufl. 4, 1906) s. 274 f., 343 f.

Fri från den gamla självpinande och människofientliga asketismen, som alltid, där den tillämpats med skoningslös skärpa, hindrat det kulturfrämjande arbetet inom klostren, ägde hennes klosterstiftelse redan härigenom en förutsättning för att kunna inta den ställning inom tidens bildade lif, som hon tillärnade densamma. Med den vördnad för lärdom, som utmärker begåfvade kvinnor kanske i högre grad än män, förutsätter hon, att hennes nunnor under sin idealiska tillvaro skola handskas med och studera i många böcker och i fråga om de tretton prästerliga bröder, som skulle finnas i klostret, stadgar hon uttryckligen, att de inte skola ägna sig åt något annat arbete än att sköta gudstjänsten, sina studier och böner samt popularisera sitt vetande i predikningar på modersmålet, hållna i allmänfattlig ton enligt af henne själf uttänkta, förträffliga föreskrifter.

En enbar nunneorden skulle säkerligen inte fått någon betydelse som kulturkraft, lika litet som någon utländsk nunneorden haft det, men genom sina regler för dessa tretton prästerliga bröder skapade Birgitta i klostret en fakultet och gjorde sin orden oförgätlig i Nordens odlingshistoria.

I utlandet kunde hennes orden inte erhålla någon motsvarande betydelse. Där hade, som förut nämnts, munkordnarna förlorat sin ledande ställning inom det andliga arbetet: inom vetenskapen höllos de stora slagen, inträffade de afgörande händelserna vid universiteten, främst i Paris och i Oxford, och bland världsliga diktare hade redan Dante drömt sina gigantiska drömmar och Petrarca krönts med den antika lagern i Rom.

Men i den fjärran Norden, »i Norghis konungx herradöme, hwilkin som är i nor yterst af allom konungom, swa at wtanfore hans herradömis land findz enghin stadhin, som människior gita ällir kunna i boo», i det aflägsna Sverige och Danmark funnos ännu endast ansatser till en lekmannabildning och intet universitet. Här, där utvecklingen var senare, kunde ännu ett kloster bli en härd för odlingen.

För Europa i dess helhet öfverskattar man i självfva verket ofta birgittinordens betydelse; det är inte så mycket Birgittas orden utan mera hennes profetiska verksamhet, som gifvit henne en plats i medeltidens allmänna historia.

Det är långt ifrån alltid möjligt att låta en stor personlighet framträda som en nödvändig skapelse af en stark andlig rörelse inom det egna folket. Det ligger ofta något plötsligt och tillfälligt i stora personligheters uppträdande — fastän det är modernt att öfverskyla detta och tillbedja abstrakta tidsrörelsers skaparkraft. I många fall har man dessutom att söka jordmånen för deras andliga rötter inte inom den nationella utan inom den allmänna kulturens område. Så är utan tvifvel händelsen med Birgitta. Hennes siareförmåga saknade anslutning till inhemska förebilder och fick betydelse därigenom, att den tillvann sig intresse hos en liten krets andliga män med europeisk bildning, hvilka i sierskan sågo en företeelse känd

ur det öfriga Europas kyrkohistoria; utan deras hjälp förmådde Birgitta intet, de rensade — nödtorftigt — hennes uppenbarelser och gåfvo dem den form, som möjliggjorde deras spridning inom kyrkan.

D:r Höjer har emellertid slutit sig till en annan uppfattning. I inledningen till kap. 2 ställer han — efter ett uppslag hämtadt från Schück — som drifvande kraft bakom Birgitta en religiös svensk rörelse, hvars upphof sökes däri, att religiositet sedan urminnes tider varit ett af de mest framträdande dragen i svenskarnas lynne.

Redan uppränningssatsen är mindre lyckad. »Att den enda insats af mera universell betydelse, som Sverige under den senare medeltiden kom att göra i den västerländska kristenhetens kulturlif, föll inom det religiösa området» — behöfver naturligtvis på intet vis förklaras med ett antagande, att svenskarnas begåfning framför allt låg åt religionen. Förklaringen härtill är helt enkelt, att kyrkan var tidens enda kulturella institution med universell natur: om öfver hufvud taget en insats af allmän betydelse skulle göras från Sverige, måste den ske inom kyrkan. De bevis, som sedan anföras till stöd för den »nära nog utslitna sanningen», att svenskarna framför allt utmärkas af religiös läggning, äro inte öfvertygande. De ord om svenskarna, som Snorre lägger i munnen på Olaf Tryggvesson vid Svolderslaget, afse blott att hånfullt beteckna svenskarna som hedningar. Orsaken till den hedniska kultens höga utveckling i Uppsala är troligen endast den, att svenskarna till följd af sitt lands aflägsna läge bibehöllo en lifskraftig hedendom så länge, att dess kult hann utbilda sig under kristen påverkan; att tala om svenskarnas »varma och djupa, ej sällan bigotta och fanatiska fromhet» under hednatiden är att utan stöd i källorna röra sig med en ny uppfattning af hedendomen som religionsform. Om svenskarna farit mer i vallfärd än andra folk, är slutligen osäkert.

Om man öfver hufvud skall tala om ovanliga anlag t. ex. för målarkonsten hos ett folk, bör detta åtminstone under vissa tider intagit en ledande ställning inom måleriets historia. Bedömdt med religionshistorisk måttstock, har det svenska folket hittills visat ganska liten läggning för religionen: det har från utlandet importerat alla viktigare religiösa rörelser — reformationen, ortodoxismen, pietismen, neologien, metodismen, baptismen, ritschlianismen o. s. v. — och de båda svenskar, som höjt sig till allmän religiös betydelse, Birgitta och Swedenborg, bära båda ohälsans färg.

I den svenska religionshistorien är Birgitta en skepnad, som gör ett egendomligt intryck inte minst emedan den står så ensam; hon har i sitt eget land inga föregångare, inga efterföljare.

Hon finner först sin rätta bakgrund, om hon sättes in i en allmäneuropeisk rörelse. Jag skall här endast i korthet antyda det kyrkopolitiska samband, hvari man måste se hennes profetiska verksamhet.

Avignontiden är i den katolska kyrkans historia en orofylld tid, af det slag som i staternas lif i regel går före det akuta utbrottet af en författningskris, en förberedelsetid, då missnöjet med det be-

stående mognar till handling. I en sådan tid ligger det alltid nära till hands att söka skjuta öfver ansvaret för det farliga läge, hvari man råkat, på de män, som i mängdens ögon inta en ledande ställning och som skenbart synas äga herravälde öfver maktmedel tillräckliga för att åter vrida tiden rätt. Häftiga röster beskyllde påfvedömet i Avignon för att genom sitt sedefördärf vålla alla kyrkans faror och olyckor.

Utan tvifvel har d:r Höjer riktigt bedömt dessa kritiska rösters värde som objektiva historiska källor, och man finner hos honom en intressant öfversikt öfver de verkliga skälen till det stora missnöjet. De sedliga missförhållandena inom kyrkan vunno emellertid ökad betydelse därigenom att de uppmärksammades och kommo till användning vid agitationsrörelserna för en stor kyrklig reform.

Om man ser reformationens förhistoria väsentligen ur den protestantiska dogmhistoriens synpunkt, är det utan tvifvel riktigt att i likhet med Brandt, Schück och Höjer (s. 25) beröfva Birgitta hennes ställning som en af reformationens förelöpare. Det är likväl en ensidighet att göra detta utan att tillerkänna henne ett tillbörligt rum som en af de drifvande krafterna i den stora reformrörelse inom kyrkan, som är reformationens förspel.

Hon har visserligen ingen plats inom den senare medeltidens statsrättsliga publicistik, som i våra dagar med rätta så mycket uppmärksammas. Hennes roll var visserligen en helt annan än den, som fylldes af de kyrkopolitiska statsmän, hvilka till ett vapen mot påfvedömet smedo tanken att tillämpa folksuveränitetens idé inom kyrkan och hvilka framlade det stora konsiliära författningsprogrammet. Dessa män fullgjorde i själfva verket en sekundär uppgift, de sökte leda en stor rörelse in i författningsmässiga former. Deras statsrättsliga deduktioner och ideal ägde emellertid betydelse endast för en inskränkt krets af bildade.

Den stora mängden åter, denna tröga massa, kunde sättas i rörelse endast genom en agitation, som vädjade till dess sedliga förtrytelse och religiösa känsla och som uppträdde under former, som fängslade folkfantasien. Dess auktoritet voro de tiggarmunkar — spiritualerna —, som riktade udden af fattigdomens förkunnelse mot påfvedömet och den förvärldsligade kyrkan, och de siare, som med sina profetiska utsagor gåfvo ofelbar vägledning och insikt i framtidens skickelser. Profetian har i alla tider haft politisk betydelse; den har ännu i dag betydande anseende, fastän den icke längre förkunnas å gudomens vägnar utan i namn af den obönhörliga utvecklingsläran, den geografiska faktorn eller annat dylikt. Medeltidens människor kände, mer än man i en senare tid föreställer sig, behof att söka stöd för sina förväntningar, omdömen och handlingar i profetior och uppenbarelser. Vid hvarje stor folkrörelse uppträdde siare och profeter. Men bland hela denna skara var det blott en mindre krets, som förmådde höja sig till profetior af större räckvidd och allmän giltighet och som gjorde ett djupare och varaktigare intryck på folkfantasien.

De profetior, som under medeltiden — vid sidan af Sibyllans — erhöllo den största betydelsen, voro den heliga Hildegards, den helige Joachims och den heliga Birgittas.[1] Deras utsagor kungjordes genom tiggarmunkarnas predikningar och spredos genom flygskrifter. Birgittas straffprofetior mot påfvar, prästerskap, kungar och adel nådde på dylika vägar vida; de blefvo bekanta genom afskrifter och tryckta upplagor af hennes Revelationes, de bibehöllo ännu vid reformationens gryning sin lifskraft och ligga exempelvis till grund för betydande delar af de viktiga stridsskrifterna Aytingers Methodiuskommentar (1496), Onus ecclesie (1519)[2] och Trierstatuterna (1490—1510).[3] Ur Revelationes sammanställdes äfven skriften Onus mundi, hvilken författades omkring år 1433 af Joh. Tortsch och sedermera från år 1481 utkom i flera upplagor på latin och tyska.

På det ställe, där d:r Höjer omtalar sistnämnda skrift (s. 203), röjer det sig, att man inte kan riktigt uppfatta händelsernas sammanhang, om man alldeles lämnar åsido betydelsen af Birgittas profetiska verksamhet.

När underrättelsen om att Tortsch författat skriften i fråga på hösten 1433 kom fram till klostret i Vadstena, hade generalkonfessorn och abbedissan kort förut mottagit stämning att möta inför Baselkonsiliet för att meddela närmare upplysningar om Birgittas uppenbarelser och om ordens rätt till Vinculaaflaten. Till Tortsch skickade Vadstenamunkarna ett bref, hvari de klagade öfver hans tilltag. »Vårt hjärta blef såsom dödt i oss», skrifva de bl. a., »då vi hörde, att den [skriften] blifvit öfverlämnad till städer, länder och deras furstar; ty vi frukta storligen, att den kommit i våra vedersakares händer, hvilka för gransknings skull sändt den till kyrkomötet i Basel, hvaraf slutligen — det Gud, Ärones konung, afvände — skall komma förvirring, skada och vanära för vår orden. Bättre och klokare hade efter vårt förmenande varit att under dessa kyrkans oroliga tider sätta den under skäppan än draga den fram i ljuset.» Om detta bref gör d:r Höjer följande uttalande: »Man har svårt att förstå de goda Vadstenabrödernas förfäran, då man läser en redogörelse för skriftens innehåll. Det utgöres till största delen af utdrag ur Birgittas uppenbarelser, vidare af några notiser om ett par andra medeltidsvisionärer samt af ett uppbyggligt föredrag om uppenbarelserna af magister Mattheus från Krakau. . . . Förmodligen har man öfverhufvud taget varit rädd för att under rådande

[1] Jfr Döllinger, Der Weissagungsglaube u. das Prophetenthum in der christlichen Zeit i Raumers Historisches Taschenbuch 5: 1, 1871, omtryckt i Kleinere Schriften; H. Werner, Die Flugschrift Onus ecclesie (1519) mit einem Anhang über sozial- u. kirchenpolitischen Prophetien, 1901: och samme förf. Kirchen- u. sozialpolitische Publizistik im Mittelalter, Deutsche Geschichtsblätter 6, 1904—5, och där anförd litteratur.

[2] Jfr Werner, Onus ecclesie s. 30, 53, 75 f.

[3] Haupt, Der oberrheinische Revolutionär i Westdeutsche Zeitschrift für Geschichte u. Kunst, Ergänzungsheft 8, 1893.

bistra tider allt för mycket draga uppmärksamheten på Birgitta och hennes verk.»

Det är tydligt, att d:r Höjer har vetskap om denna sällsynta skrift endast ur Klemmings beskrifning af 1485 års tryckta upplaga.[1]

Om man tar kännedom om boken, är nämligen de goda munkarnas förfäran lätt förklarlig. Tortsch har tagit sig för att sätta ihop en sensationsskrift af första ordningen. Redan titeln är betecknande: *Sequitur libellus qui intitulatur Onus Mundi, id est prophetia de malo futuro ipsi mundo superuenturo.* Bokens innehåll sviker inte förväntningarna. Efter företalet kommer först en afdelning på 21 kap., hvilken tillkommit på det sätt, att Tortsch gått igenom Birgittas Revelationes, antecknat straffdomar och hotelser, klassificerat dem efter ämnet och framlagt ett regest öfver sina fynd. Birgitta hade en oerhörd styrka i invektivet; hennes uttryck äro ofta mer än drastiska, och vissa fall måste troligen förklaras genom ett antagande, att reminiscenser från samtalen i Finsta pigkammare dykt upp ur den heligas undermedvetna själslif. Tortsch lämnar en god vägledning för alla intresserade att finna sig tillrätta i detta florilegium af straffdomar, han ger refererande anvisningar till en samling radikala angrepp i olika riktningar, väl ägnade att undergräfva vördnaden för bestående inrättningar. Han sammanställer tillika upplysningar *de duce uenturo, qui erit future tribulationis executor* och slutar med kraftiga uppmaningar att sprida kännedom om det beståendes brister bland folket samt med hotelser mot påfve, prästerskap och lekmän. Till yttermera visso ställer han därefter i kap. 22—26 in Birgitta i raden af profeter med välkänd politisk betydelse och påminner om Sibyllans, Gregorius', Hildegards och Joachims förutsägelser om en stor katastrof. Längre fram[2] följer så ett aftryck af 7 kap. ur uppenbarelsernas fjärde bok.[3] Det första af dessa innehåller hotelser mot en ogudaktig kung (i den svenska upplagan mot Sveriges kung). Därefter kommer den berömda skildringen af kyrkan som ett hus förfallet uppifrån och ned igenom, i hvilken sierskan gisslar påfvens högfärd och världsliga välde, kardinalernas högfärd och girighet, biskoparnas och klerkernas sköra lefverne samt uppmanar påfven att böja sina underlydande med tång och i nödfall slå dem med hammare. Härefter följer skildringen af det orättfärdiga lifvet i Rom, hvilken af många ansågs riktad inte mot staden utan mot romerska kyrkan. Så kommer skildringen af en förnäm dam (i svenska upplagan »drottning»), som far i en vagn med laster till hjul och djäfvulen till körsven, och därefter en åskådlig målning af det sedliga förfallet i munk- och

---

[1] I Fornskr. sällskapets upplaga af Uppenbarelserna 5, s. 200 f.

[2] Efter *Festa S. Birgitte*, ett *Birgittaofficium* (som märkvärdigt nog ej nämnes af Klemming, men säkerligen är det äldsta tryckta) och en *Oratio bona de S. Birgitta.*

[3] Kap. 48, 49. 10, 17, 33, 76 och 80.

nunnekloster. Slutkapitlet[1] har en tydlig social tillämpning, det meddelar orsaken till att den rike guden älskar fattigdomen och till att han utvalt fattiga och inte rika samt redogör för det syfte, till hvilket rikedom blifvit förlänad — ett kapitel, som stryker under i tidens rörelser viktiga politiska slagord.[2]

Baselkonsiliets dom är en af de viktigaste händelserna i birgittinordens historia. En redogörelse för innehållet i 'Onus Mundi' har synts äga sin vikt, emedan den framhäfver drag i Birgittas förkunnelse, som i hög grad voro skuld till kyrkomötets hållning.[3]

För konsiliet tedde sig frågan om Birgitta och hennes orden som ett led i den stora inbördes kyrkopolitiska fejden, och det är utan tvifvel en underlåtenhet af d:r Höjer, att han härvid inte tecknar det historiska läget som bakgrund.

Baselkonsiliet hade att föra en strid på två fronter. Å ena sidan hade det att häfda sin ställning gentemot påfvedömets envåldstendenser, å andra sidan hade det att hejda de ytterlighetsriktningar, som ville undergräfva hela den hierarkiska ordningen, främst hussitismen.

Underhandlingarna med hussiternas ledare började i jan. 1433 och ledde slutligen efter stora svårigheter i juli 1436 till ett fredsslut. Dessa underhandlingar äro alltså samtidiga med processen mot Birgittas uppenbarelser, hvilken började under hösten 1433 och slutade med domen af den 1 mars 1436 (enligt d:r Höjers datering).

Striden med hussiterna var som bekant inte blott af religiös natur. I densamma voro inväfda starka politiska och sociala inslag — liksom sedermera bondekrig och politiska krig äro inblandade i reformationsrörelsen. Mot hussiterna och de missnöjda, som hotfullt började röra på sig äfven i Tyskland, försvarade kyrkan, kejsaren och adeln den dåvarande kyrkliga och världsliga ordningen såsom gudomligt fastställd; motsidan åter sökte ur »Guds rättfärdighet» härleda ett mandat att omstörta det bristfälliga bestående.

Det är gifvet, att konsiliet under sådana förhållanden var synnerligen ovilligt att tillerkänna gudomlig auktoritet åt utsagor, som genom sin kritik af den rådande ordningen inom stat och kyrka kunde synas godkänna befogenheten af hussiternas resning. Det är äfven tydligt, att de ställen i uppenbarelserna, som kunde ge anledning till andra tolkningar än de ortodoxt riktiga om nattvarden och andra nådemedel och om prästerskapets hierarkiska ställning, skulle väcka liflig oro. När den nämnd, som tillsatts för att granska Birgittas uppenbarelser, fäste uppmärksamheten på en rad uttalanden, som kunde användas mot konsiliet af dess radikala motståndare i tidens brännande kyrkopolitiska frågor, var saken afgjord. Af hänsyn

[1] Här har troligen skriften ursprungligen slutat (s. 80), ty här står 'Finis' och meddelas register till de första arken.

[2] Jfr Bezold. Die Armen Leute u. die deutsche Litteratur des spät. Mittelalters, Sybels Hist. Zeitschr. bd 41, 1879.

[3] Anklagelseskriften hänvisar till flera ställen, som framhållas i 'Onus mundi'.

till det aktuella politiska läget drefs konsiliet att fråndöma uppenbarelserna deras auktoritet och — mindre tolerant än det avignonska påfvedömet — förbjuda deras förkunnande. Man kringskar äfven birgittinordens privilegier, men det fanns ingen anledning att försöka krossa den i grund, då den (som t. ex. brefvet till Tortsch visar) förlorat all gemenskap med stiftarinnans straffande ande och i kyrkopolitiken var ett salt, som mistat sin sälta.

Jag vänder mig nu till några frågor af mera uteslutande *ordenshistorisk* betydelse.

D:r Höjer har med skäl (s. 42 f.) fäst uppmärksamheten på, att birgittinordens karaktär af att vara en dubbelklosterorden tämligen otydligt framträder i 'Regula S. Salvatoris', och han finner förklaringen härtill böra sökas däri, att stiftarinnan eller rättare sagdt den, som gifvit ordensregeln dess form, knappast för sig uppställt frågan, om orden skulle vara en dubbelklosterorden eller en nunneorden med oorganiserade munkar på vanligt sätt anställda till nunnornas hjälp.

Om man har rätt att anta en dylik obestämdhet i den ursprungliga planen, beror helt och hållet af svaret på frågan: *Är Fontevraultorden förebild för birgittinorden eller icke?* D:r Höjer framhåller (s. 31, 41 f.) de stora likheter, som i många afseenden finnas mellan de båda ordnarna, men afvisar tanken på ett närmare samband dem emellan hufvudsakligen af det skäl, att »man synes knappast kunna tänka sig en större motsättning än å ena sidan den kringvandrande predikanten Roberts demokratiska samfund af män och kvinnor ur folket med särskilda afdelningar för fallna kvinnor, dessa stora, man kan väl säga hoprafsade konvent, hvilkas tid enbart upptogs af kroppsarbete och andaktsöfningar, och Birgittas aristokratiska stiftelse med dess begränsade antal — nunnornas var bestämdt till 60 och munkarnas till 25 — djupgående studieintressen och förnäma afskildhet.»

Förf:s skildring af Fontevraultorden som en demokratisk och hoprafsad institution är för den tid, som kommer efter själfva stiftelseperioden i början på 1100-talet, knappast riktig. Man gör sig för öfrigt öfverdrifna föreställningar om konventens storlek äfven under ordens första tid. För min del är jag böjd att utan vidare behandla abboten Sugers i St. Denis uppgift till Eugenius III i ett bref af år 1145, att det kvinnliga klosterfolket i Fontevrault uppgick till »5,000» som en af medeltidens vanliga öfverdrifna uppgifter i »rundt tal»; i hvarje fall hade denna siffra redan år 1248 sjunkit till »700», 1297 voro nunnorna enligt en säker uppgift 360, 1360 uppgåfvos de igen till »700».[1] I de talrika dotterklostren tycks klosterfolkets antal i regel ha varit mindre än i moderklostret.

[1] Dictionnaire des Ordres Réligieux . . . par Hélyot . . . corrigée par Badiche et Tochou II, 307, 1863. i Migne, Encyclopédie Théologique.

Redan från början inträdde högadliga damer i orden, flera t. o. m. af furstlig rang.[1] I samma mån som klostrens rikedom ökades, tilltog deras aristokratiska karaktär, de blefvo en tillflyktsort för förnäma damer, som tröttnat på världen. Det blef plägsed att skicka dit »les filles de France» till uppfostran; och bland abbedissorna räknar man 16 prinsessor.[2]

Då alltså d:r Höjers invändning måste bortfalla, synes man för att förklara de organisatoriska likheterna nödgas anta, att Ulf och Birgitta under sin pilgrimsfärd lärt känna Fontevraultklostrens organisation och gripits af tanken att efter dess mönster stifta ett *dubbelkloster*, där de tillsammans kunde sluta sina dagar. Efter mannens död har Birgitta naturligtvis diskuterat planen med den krets af män, kunniga i den kanoniska rätten, som utgjorde hennes omgifning. Slutligen kom den gudomliga uppenbarelsen af en ny klosterregel och gaf hela saken ett nytt läge — men afskaffade på intet sätt nödvändigheten att ta hänsyn till den kanoniska rätten. Det är i själfva verket tydligt, att den i uppenbarelser gifna regeln blifvit starkt systematiserad och, så vidt man ansåg oundgängligt, jämkad efter den kanoniska rätten. Birgitta själf bibehöll utan tvifvel tanken på ett dubbelkloster, men säkerligen visste regelns redaktörer utmärkt väl, att upprättandet af dubbelkloster nu på 1300-talet alldeles stred mot den påfliga klosterpolitikens grundsatser, och det är därför inte förvånande, om de vid regelns formulerande så mycket som möjligt trängde dubbelklosterkaraktären i skymundan.[3]

Öfverhufvud taget är det omöjligt att fullt förstå hela den strid om den nya klosterstiftelsens karaktär och organisation, som nu uppstår, om man inte har en noggrann kännedom om det stora klosterrättsliga rättssystem, som genom sin tyngd gaf en bestämd riktning åt påfvarnas klosterpolitik äfven under schismen och som är en rättsbyggnad af omfattande timring. Förf. kunde här haft tillfälle till intressanta påpekanden. Påfvarnas sträfvan att lägga in den nya stiftelsen under Augustini regel är fortsättningen af en gammal politik, hvilken redan af Eugenius III och Alexander IV riktats mot nunnekloster, som försökte vara självständiga;[4] bestämmelserna i 1370 års bulla (s. 62) om skilsmässa mellan munk- och nunneklostret åsyfta att tillgodose gällande klausurföreskrifter;[5] ändringen (s. 64) att brödrakonventets prior skulle väljas af konventet

[1] Walter, Das Leben Roberts von Arbrissel, Diss. Göttingen 1901, s. 67.

[2] Vollet i La Grande Encyclopédie.

[3] Det utlåtande öfver dubbelklosterfrågan, som afgafs af Dominicus de S. Geminiano och som ligger till grund för den afgörande påfliga bullan af år 1435 (s. 48, 199) måste betraktas som en hård konstruktion af de verkliga förhållandena till öfverensstämmelse med rättens fordringar.

[4] Hauck, Kirchengeschichte Deutschlands IV (1903), 404; Tamburinus, De jure abbatum, London 1650, II Disp. 24 Quæst. 4: 53.

[5] Tamburinus. De jure abbatissarum, London 1648, Disp. 18. Disp. 34 Quæst. 2, 3.

och inte utnämnas af abbedissan sammanhänger med en utveckling af konventens valrätt i analogi med domkapitlens o. s. v.

Birgittinordens ihärdiga sträfvan att förmå påfven att stadfästa *Regula S. Salvatoris* »per modum *regulæ*» och inte blott »per modum *constitutionum*» var äfven af kyrkopolitisk och kyrkorättslig betydelse. Eftersom de stora kättarrörelserna sedan slutet af 1100-talet ofta tagit karaktären af hemliga sällskap, hade Innocentius III på Laterankonsiliet 1215 genomdrifvit förbud mot stiftande af nya ordnar,[1] detta förbud hade — med godkännande af det undantag, som under mellantiden gjorts för franciskanerna — upprepats på konsiliet i Lyon 1274,[2] och i början på 1300-talet hade principen inskärpts af Clemens V på konsiliet i Vienne 1311[3] och af Johannes XXII i bullan *Sancta Romana* af år 1317[4] med anledning af beguinernas och fratricellernas oberoende ordensbildningar. Samtliga dessa stadganden hade införts i de kanoniska rättssamlingarna. Med oböjlig konsekvens vidmakthöll påfvedömet sin politik att endast erkänna fyra själfständiga regler — Basilius', Augustinus', Benedikts och Franciskus' — och tvinga alla klosterstiftelser att underkasta sig någon af dem. Denna politik var nödvändig, emedan det mödosamma arbetet på uppbyggandet af ett klosterrättsligt system till sin ledning behöfde några enkla fasta grundlinjer, som hindrade de starka särrättsliga utvecklingstendenser, hvilka hotade att medföra oreda och förvirring och att omöjliggöra utöfningen af ett religiöst och kyrkopolitiskt herravälde öfver klostren från Rom. Med någon af dessa fyra regler som sin grundlag ha sedan de olika kongregationerna eller »ordnarna» fått utbilda sina särskilda 'constitutiones'.

D:r Höjer har framdragit en mängd intressanta uttalanden, som röja hvad som för medeltiden var skillnaden mellan *regula* och *constitutiones*, och då han (s. 67 n. 2) klagar öfver att han af brist på litteratur inte kan på ett mera ingående sätt utreda den kyrkorättsliga skillnaden mellan de båda uttrycken, kan man härtill endast anmärka, att skillnaden dem emellan aldrig fått en skarp *rättslig* utprägling. Den är mera kyrkopolitisk och historisk: vissa klosterstadgar ha fått allmän betydelse och en högre vördnad, andra ha endast erkänts som sekundära. Men att uppställa några *rättsliga* särmärken: oföränderlighet, påflig stadfästelse o. dyl. låter sig inte göra.[5] Ej heller har den romerska kyrkan erkänt de anspråk på

---

[1] Det heter bl. a.: »Similiter, qui voluerit religiosam domum de novo fundare, regulam et institutionem accipiat de [religionibus] approbatis», c. 9 X de religiosis domibus 3, 36.

[2] C. 1 de religiosis domibus in 6, III, 17.

[3] C. 1 de religiosis domibus in Clem. III, 11.

[4] C. 1 de religiosis domibus in Extrav. Joh. XXII, 7.

[5] Se den utmärkta utredning, som lämnas af **Suarez**, Opus de religione, London 1630—34, IV lib. 1 cap. 1, 2. **Tamburinus**, De jure abbatissarum, Disp. 13 Quæst 4 n. 1 lämnar följande sväfvande definition (märk inskränkningarna »ut plurimum», »multoties»), som emellertid återger en historiskt betydelsefull föreställning, »regula, ut plurimum est, ab aliquo Antistite constituta et a Summo Pontifice approbata, necnon in religione perpetua: con-

att 'reglerna' skulle ha tillkommit genom gudomlig inspiration, hvilka från flera håll framställts t. ex. i fråga om Benedikts af hans ordensmedlemmar,[1] i fråga om den helige Franciskus' (som likväl ett par gånger ändrats) af Birgitta i hennes uppenbarelser o. s. v. Men äfven om skillnaden mellan *regula* och *constitutiones* inte var strängt rättsligt fastställd, ägde den likväl stor *kyrkopolitisk* betydelse, och när en klosterstadga sådan som 'Regula S. Salvatoris', hvilken framträdde med anspråk på att vara direkt dikterad af Frälsaren själf, af påfven betecknades som 'constituciones Birgitte', så innebar detta en tydlig vägran att erkänna dess gudomliga ursprung och därmed äfven ett svårt nederlag för birgittinorden, hvars ställning betingades af vördnaden för stiftarinnans uppenbarelser.[2]

Orden höll emellertid sina anspråk vid lif och sökte begagna hvarje gynnsam konjunktur för att få detta nederlag utplånadt. Så dref den i detta syfte vid Konstanzkonsiliet en ihärdig politik, vid hvars rekonstruering (s. 167) d:r Höjer kommit att missuppfatta ett par dokument, *SD n:r 2223* och *2231*. Båda dessa bref äro petitioner, som enligt i Vadstenaklostret uppsatta formulär af rikets biskopar ställts till konsiliet. De äro emellertid så tillvida olika, att det ena, *SD 2223*, begär en stadfästelse af ordensregeln *sub nomine regule* och talar om *approbacionem illius regule*, medan det andra, *SD 2231*, undviker dessa tydliga uttryck och begär en stadfästelse af ordens *constituciones regulares*. Meningen var tydligen, att klostrets ombud skulle efter konjunkturerna använda antingen det ena eller det andra: i gynnsamt fall begära stadfästelse 'per modum regule', vid mindre gynnsamt nöja sig med en form, som lämnade frågan öppen. Antagandet af dylik skicklig klosterpolitik styrkes af, att när Henrik V af England två år senare, 1418, till ordens förmån arbetade vid kurian, utrustades äfven hans ombud med dubbla suppliker: i den ena begärdes stadfästelse 'per modum regule', i den andra 'per modum constitucionum' (s. 255, n. 3).

Det är gifvetvis omöjligt att inom ramen af en akademisk afhandling uttömmande behandla ett så rikt ämne som birgittinordens medeltida historia. D:r Höjer har därför i sin utkomna bok afslutat sin framställning vid 1400-talets midt. Han har äfven af hänsyn till utrymmet måst nöja sig med att för vissa ur ordens-

---

stitutiones vero et statuta a solis Prælatis aut capitulis religionum sunt ordinatæ: imo multoties sine auctoritate Pontificia aut approbatione, ac pro temporum varietate sæpius mutantur». Bouix, De jure regularium, Paris 1857, Pars II Cap. 1:5 tillägger intet självständigt.

[1] Benedikts regel är enligt Schmidt, Kat. Kirchenlex.[2], II, 324 inspirerad af den helige Ande.

[2] Skarpsinnigt är Vadstenaklostrets försök att advocera bort nederlaget (s. 70). Den ställning orden fick sig anvisad inom det kyrkliga systemet är ganska klar och angifves riktigt s. 69: däremot kan jag inte instämma med förf. då han s. 182 säger: »det låg onekligen något obestämdt och sväfvande öfver sättet och formen för dess [ordens] stadfästande».

politisk synpunkt mera aflägsna frågor lämna vägledande hänvisningar till äldre litteratur, för andra inskränka sig till kortfattade öfversikter.

Det senare är fallet i fråga om Vadstena klosters *ekonomiska historia.* Man erhåller här endast en redogörelse för själfva formerna för klostrets ekonomiska förvaltning. Klostrets historia som ekonomisk enhet har lämnats oskrifven. Att skrifva densamma skulle, som d:r Höjer framhåller, kräfva en särskild bok och vara ett arbete, som väl lönade mödan.

I utlandet ha som bekant klostren mångenstädes utfört en viktig del af det ekonomiska framstegsarbetet, särskildt under mera primitiva skeden. Den betydelse våra äldre kloster haft för den ekonomiska utvecklingen i vårt land torde till följd af källornas knapphet aldrig kunna närmare utredas. För Vadstena kloster åter föreligger ett rikt material, så rikt, att man troligtvis kan lämna en mera ingående ekonomihistorisk skildring af detta kloster än af de andra ekonomiska enheterna i Sverige under medeltiden.

En sådan skildring skulle redan i och för sig vara af vikt, då klostret var en rikt utvecklad ekonomisk organisation, hvartill knöto sig materiella intressen af den betydenhet, att klostret gaf upphof till en stad, som till detsamma stod i ett för tidens ekonomiska lif karakteristiskt förhållande.

Men därjämte skulle en behandling af detta ämne vara af värde, emedan den tvifvelsutan skulle kasta ett indirekt ljus öfver åtskilliga dunkla frågor. Det material, som bevarats för de båda kyrkliga enheter, hvilkas ekonomiska historia därnäst bäst skulle kunna skrifvas, Linköpings biskopsstol och Uppsala ärkesäte, samt för de världsliga länen, är nämligen i starkt behof af en dylik yttre belysning från samtida likartade källor. En framställning af Vadstena klosters ekonomiska historia skulle därför lämna ett viktigt bidrag till vår kännedom om de ekonomiska enheter, i hvilka vårt land var uppdeladt, innan Gustaf Vasa sönderbröt landets medeltida ekonomiska organisation och tvärs öfver de nedbrutna murarna uppförde en ny byggnad.

K. G. Wn.

A. F. Skjöldebrand och B. B. v. Platen om Trollhätte kanal.

Enär A. F. Skjöldebrand i sina memoarer, nyligen utgifna af professor Schück, icke har talat något om de meningsskiljaktigheter, som gjort sig gällande mellan honom och B. v. Platen beträffande mått m. m. i afseende på Trollhätte kanal, så må det tillåtas mig. som understundom forskar i flydda tiders häfder, isynnerhet i hvad angår landets samfärdsmedel, att om detta utbyte af åsikter yttra några ord.

Den första kanalen vid Trollhättan, som än i dag användes, öppnades för allmänt begagnande den 14 aug. 1800 med slussar, som äro 6,5 fot = 1,93 m. djupa, 22,0 fot = 6,53 m. breda och 120,0 fot = 35,62 m. långa mellan portarna.

Kanalen, som på sin tid var ett storverk, ådrog sig därför väl förtjänt uppmärksamhet af ej blott utlänningar utan äfven svenskar, af hvilka Skjöldebrand var en.

Han författade sedermera i frågan en år 1804 tryckt skrift: »*Description des cataractes et du canal de Trollhätta en Suède avec un précis historique*»,[1] försedd med flera värdefulla af honom ritade planscher.

I de första fyra kapitlen af denna bok redogör han för Trollhättans geografi och historia samt för dittills gjorda men misslyckade försök att därstädes åstadkomma en farled mellan Vänern och Kattegatt. Det 5:e kapitlet handlar åter om själfva kanalen och har följande öfverskrift: »Discussion sur les dimensions du nouveau canal. Conclusion». Hvad han i detta kapitel yttrar, har, öfversatt på svenska, följande lydelse:

»Som aldrig något mänskligt verk varit fullkomligt och än mindre fritt från klander, bör man icke vänta sig, att det, hvarom här är fråga, skulle vara undantaget från ett sådant öde. Vi hafva här redan nämnt kanalens krökning mellan Kafveldammen och Olidan; och det är omöjligt att alldeles ursäkta detta fel. Men en fråga af större vikt, hvarom meningarna äro delade, är den, huruvida kanalens mått (22,0 fots bredd och 6,5 fots djup) äro de bästa, eller om icke en mera bred och djup kanal skulle öppna en omedelbar förbindelse mellan Vänerns städer och utlandet. Det tillkommer icke mig att afgöra en så ömtålig fråga; jag inskränker mig till att endast framhålla de skäl jag härom hört uttalas.

Försvararne af det följda förslaget yttra sig på följande sätt. En större kanal kräfver större kostnader, och alldenstund varorna från Vänern **måste** begagna sig af kanalen för att till utlandet kunna skeppas, så blifva inkomsterna desamma, hvaraf följer, att aktieägarne icke kunna påräkna tillbörlig ränta på sitt utlagda kapital; för öfrigt skulle det äfven ha blifvit svårt att anskaffa nödigt större byggnadskapital.

Städerna kring Vänern äga icke stapelstadsrätt, och hvarför skulle Göteborg förlora den vinst det kan draga af handeln i det inre af landet? Dessutom förstå invånarne i de förstnämnda städerna icke att sortera fartygslasten, och icke heller finnas nödiga tillgångar där på ett ställe.

Trollhätte kanal är den största af alla kända kanaler med undantag af en eller annan i Holland samt den via Eiderstadt. Flera fartyg, kommande från Göteborg och gående öfver Nordsjön, hafva genom Forth- och Clydekanalerna, hvilka äro endast 20 fot, utsträckt

[1] Stockholm 1804, 47 sidor in 4:o med illustrationer »dessinées et gravées par A. F. **Skjöldebrand**.

sina resor till Skottlands västkust. En större kanal skulle ha framkallat ett större vattentryck på portarna, och således kunnat göra deras begagnande mera farligt än eljest.

Styrmän och besättningar på de fartyg, som nu segla på Vänern, äga icke de kunskaper och den skicklighet, som tagas i anspråk för större fartyg.

Flera ställen i älfven, såväl ofvan som nedom Trollhättan, äro grundare än själfva kanalen, och detta enda skäl borde vara nog att slita tvisten.

Dessa äro de skäl man uttalat för en mindre kanal. Om kraftigare skäl därför finnas, torde de, som känna dem, bringa dem till allmänhetens kännedom. Jag älskar mitt fäderneslaud för mycket att icke önska, att ett företag, som i alla fall gör det heder, må blifva det mest fullkomliga, som möjligt är.

Mot dessa skäl för en mindre kanal invänder man från den andra sidan: att allt det järn, som tillverkas vid bruken i Värmland, köpes af handlande i Göteborg till ett dem emellan öfverenskommet pris och sedermera föres på deras egna fartyg med vinst till utlandet, men att denna vinst skulle i stället spridas öfver hela landet, om en större kanal blifvit byggd, samt att, då i Göteborg tecknats 325,000 Rdr i företaget, man skäligen icke kan begära, att dess köpmän skola arbeta på sin egen undergång.

Om, säger man, detta skulle för Göteborg ha varit mindre fördelaktigt, och denna stad icke bidragit till byggnadskostnadens bestridande, skulle hvad i Stockholm och Värmland på 14 dagar tecknats i företaget varit nästan tillräckligt, och troligt är, att Värmlands brukságare skulle ha till kanalen bidragit mera än hvad de gjort, om af en större kanal de funnit större fördelar än af en mindre.[1]

Man tillägger: att som en omedelbar handel med främmande land nödvändigt måste upplifva industrien, skulle det kring Vänern liggande landets tillverkningar också väsentligen ökas genom en större kanal; att den ökade vinsten utan tvifvel skulle betäcka de ökade kostnaderna; att landet blefve uppodladt och bättre skött; att bruksrörelsen blefve bättre ordnad och mera utvidgad, sedan en förordning numera tilllåtit detta; att nya och mera fulländade industrier skulle framkallas; samt slutligen att i landet skulle spridas en rikedom större än den af en eröfring.

Hvad angår sjömän och lasters sortering kan svaras, att det man icke vet, kan läras, och det man icke har, kan köpas, då man kommer till en stor handelsstad.

Storleken hos andra kanaler i Europa, bör, säger man, icke ingå i frågan. Här gäller endast möjligheten och nyttan af att få en stor och djup kanal.

---

[1] Enligt Granberg, Trollhätte-kanalfartens historia, sid. 113, tecknades för kanalen 346,400 Rdr i Stockholm, 325,000 Rdr i Göteborg och 93,800 Rdr i Kristineham eller tillsammans 765,200 Rdr. Häraf behöfde endast 50 procent eller 382,600 Rdr inbetalas. En Rdr Bco torde efter dåvarande kurs motsvara 3 kr. 71 öre i vårt mynt.

Portarna i Karlskrona docka, afsedd för linjeskepp, ha en styrka, som motsvarar vattentrycket; hvarför, säger man, skulle det då vid Trollhättan vara omöjligt bygga portar mindre än dessa?

Hvad angår i älfven befintliga grund, så medgifves detta hinder utan motsägelse, ifall det vore omöjligt att, utan allt för stora kostnader, borttaga dem. Men man måste beklaga att hvad framgått af gjorda undersökningar icke blifvit allmänt bekant, hvarigenom man icke känner till, huru sig därmed i verkligheten förhåller, och således icke är i stånd att beräkna nödiga kostnader för dessa grunds borttagande.

Vice amiralen vid skärgårdsflottan frih. V. v. Stedingk, som varit ledamot i den kommitté, som i Göteborg 1793 skulle yttra sig öfver Trollhätte kanals byggande, framhöll då den åsikten, att för densamma, som borde utgöra en del af den stora genomfarten mellan Östersjön och Nordsjön, sådana mått borde bestämmas, att skärgårdsflottans fartyg kunde i händelse af behof där framgå, samt att i afvaktan på samma farleds fullbordande de kunde byggas och stationeras vid Vänerns stränder. Då man ligger mellan två mäktiga stater, synas dessa fördelar för skärgårdsflottan vara mycket tilltalande. En sådan åsikt vågar jag emellertid icke framhålla, utan att den måtte underkastas granskning af dem, hvilka i sjöväsendet äro mera hemmastadda, än hvad jag är. För öfrigt öfverlämnar jag åt läsaren att själf bedöma de skäl, som blifvit anförda för och emot de olika åsikterna».

Skjöldebrand var, som synes af allt detta, en framsynt man, hvars åsikter, dock ofullständigt, gjorde sig gällande redan omkring 40 år därefter, då kanalen, som icke motsvarade behofvet, måste, med bibehållande af den gamla, till en del byggas om.

I sammanhang härmed kan anföras, att tanken på en kanal med större slussar än de, som fullbordats 1800, icke var ny utan jämförelsevis gammal nog. På 1700-talet bildades nämligen ett bolag för kanalens byggande, hvarvid bland annat 1774 bestämdes, enligt direktören D. Thunbergs förslag, att slussarna skulle blifva 9,0 fot = 2,67 m. djupa, 34,0 fot = 10,09 m. breda och 182,0 fot = 54,03 m. långa. Två sådana slussar blefvo också byggda i Karlsgraf vid Brinkebergs kulle och en vid Åkersström, men de förra ersattes, då kanalen byggdes om, af de nuvarande slussarna, hvilka äro 2,97 m. djupa, 7,27 m. breda och 35,62 m. långa. De af Thunberg projekterade slussarna äro således visserligen 0,3 m. mindre djupa än de nuvarande, men i stället 2,82 m. bredare och 18,41 m. längre. Förhållandet mellan deras djup, bredd och längd är således = 1: 3,78: 20,23, hvilka mått valdes för att på Vänern begagnade fartyg skulle i dem kunna slussa. De gamla slussarna fingo därefter förfalla. Slussen vid Åkersström var emellertid redan då ombyggd med sina gamla mått.

Hvad Skjöldebrand yttrat i sin bok om slussarnas mått var riktadt mot kanalbolagets styrelse i allmänhet, men särskildt mot B. v. Platen, som då var en dess ledamot och följaktligen bidragit till valet af de antagna slussmåtten.

Uppenbart är, att v. Platen skulle under sådana förhållanden söka gendrifva Skjöldebrands åsikter, det han två år därefter också gjorde i sin då utgifna »*Afhandling om Canaler genom Sverige särskildt med afseende å Venerns sammanbindande med Östersjön*»,[1] hvilken var ställd till konungen och vid hvars författande han antages haft en god hjälp af Georg Adlersparre, hvilken i mycket delade v. Platens åsikter och var känd såsom en framstående författare, det v. Platen, dittills åtminstone, icke gjort sig känd för.

Om denna farled, numera kallad Göta kanal, hade v. Platen veterligen förut hvarken skrifvit eller yttrat någonting. Nära till hands ligger således antagandet, att det just var hvad Skjöldebrand andragit om v. Stedingks förslag, som fäst v. Platens uppmärksamhet på saken.

Man skulle ha kunnat vänta, att då v. Platen så vidlyftigt, som han gjort, yttrat sig om kanalens riktning och därmed jämfört åtskilliga utländska kanaler, han äfven skulle ha nämnt något om behofvet af större slussar. Detta har han dock icke gjort, utan i stället sökt vederlägga Skjöldebrands åsikter om Trollhätte kanals slussar, hvaraf man får draga den slutsatsen, att han ansett slussarna på Göta kanal icke ha behof af större mått än de på Trollhätte kanal.

Att förhållandet varit sådant, framgår tydligt nog af hvad han därom yttrar på sidorna 16 och följande, hvilket torde här få återgifvas:

»Direktör Thunbergs plan var med 27 alnars bred kanal i vattenbrynet, vattnets djup 5 alnar, slussarna 17 alnar breda och 91 alnar långa; det vill säga samma dimensioner, som äro vid Gustafs slussar (vid Brinkebergs kulle) och den tiden projekterade vid Trollhättan. Sedan nu de senare äro utförda efter en mindre skala, torde ock deras dimensioner blifva de rätta för de återstående. Att göra dessa slussar mindre vore uppenbart skadligt, efter de fartyg, som från Göteborg hade passerat Trollhättan, då skulle nödgas stanna och lossa här, hvarigenom farten förlorade en af sina största förmåner, den att varor utan rubbning eller kastning och under samma mans ansvar komma från afsändningsstället till destinerad ort — den största af alla förmåner vid en slussfart, hvilket erfarenheten tillräckligt upplyst.[2] Att göra dem större vore en ökad kostnad utan ändamål. Storleken tyckes därför en gång vara gifven genom de redan fullbordade Trollhätte slussar. Som denna således är ett *non plus ultra* för svenska kanaler, åtminstone på denna väg, torde här vara lämpligt, att något närmare granska, huruvida denna gräns är den rätta.

Denna fråga har så länge varit omtvistad, att man kunnat vänta sig få se den långt före detta fullkomligen utredd; man har kunnat förvänta, att erfarenheten bäst skulle upplysa svenska allmänheten här-

[1] Örebro 1806, 64 sid. in 4:o, med två kartor, den ena omfattande sträckan mellan Vänern och Vättern, ritad af Elias Schwan, den andra sträckan mellan Vättern och Slätbaken, förfärdigad af J. S. von Schoultz.

[2] Denna betraktelse synes vara alldeles öfverflödig, alldenstund ingen ifrågasatt att bygga slussarna mindre än de vid Trollhättan.

om; men detta hopp har hittills synts vara fåfängt. Att klandra ett verk af utmärkt storhet och ryktbarhet, hvars anläggning och fullbordande sysselsatt flere män af snille och kunskaper, borde väl synas vådligt af en och hvar, som saknar grundlig kännedom af kanalfarter, deras svårigheter och rätta byggnadssätt; men egenkärleken förledes lätt att förblanda gåfvan att klandra med bevis af verklig kunskap, och mången granskare är tillfredsställd med blott den okunniges bifall. Utlänningen och svensken ha riktat den vid Trollhättan varande anteckningsboken med kritiker på prosa och vers, som här upprepade skulle blott trötta läsaren; och hvilka, då de i allmänhet fordra några alnars tillökning icke allenast på kanalens bredd utan ock på dess djup, som de ansett både nyttig, möjlig och lätt, tyckas röja en afgjord okunnighet i ämnet. Dessa granskare ha visst icke beräknat, kanske icke ens förstått att beräkna, hvad ökad vattentryckning större dimensioner skulle åstadkomma, och hvilka ökade dimensioner portarna i följd däraf måste hafva, som därigenom blefve icke allenast högst dyrbara piecer i framtiden, utan kanske äfven svåra att få. — — —

De, som till skäl för större dimensioner åberopa dockportarna i Karlskrona, hafva icke öfvervägt skillnaden i ändamålet och öfriga omständigheter. Dessa portar öppnas eller slutas aldrig utan att 200 till 300 man som handtlangare äro närvarande eller att genast tillgå; där var alltså öfverflödigt att ha afseende på en sådan ports mer eller mindre tunga gång, dess styrka och bestånd borde förnämligast sökas, och på dessa grunder äro dockportarna konstruerade. På ett örlogsvarf finnas de svåraste ekepiecer i riket, att efter behof använda: och en nödvändig följd af portens storlek blef den, att den utom sin axel nödvändigt måste hvila på en rulle, applicerad nära portens ytterhörn, hvaraf såväl som af portens storlek och tyngd åter naturligen följde, att inrättningar öfver vattnet icke gjorde tillfyllest till deras stängande och öppnande, utan ginor måste under vattnet vid hörnet anbringas, om man icke ville löpa fara att bråka sönder alltsammans. Slutligen, ehuru man icke spart på dimensionerna, ehuru portklädningen formerar ett cirkelsegment och inga räta linier, så finner man dock nödvändigt att förstärka portarna med 6 à 8 stöttor, hvilka, så snart pumpningen börjar och vattnet sjunkit några fot, efter hand sättas med ena ändan mot hälleberget under vatten eller vid sidorna och med den andra mot porten; men med alla dessa försiktighetsmått äfventyrar man icke att låta dessa portar ensamma motstå hela vattentryckningen, då någon längre tid är i fråga, utan sättes då den så kallade *sätten* framför. Att detta icke är en öfverdrifven försiktighet, därom vittna andra länders dockor, där ebb och flod icke äro, som göra sådana anstalter mindre nödiga.(?) Trollhättans granskare må eftersinna och alla sakkunniga läsare döma, huru mycket af allt detta kan användas på slussportar.»

För att än vidare framhålla svårigheterna att bygga större slussar än de ifrågavarande vid Trollhättan yttrar v. Platen vidare:

»Anmärkningsvärdt, ehuru för mången oväntadt, är, att vattentryckningen vid gamla dockans portar, beräknad efter vattnets medel-

höjd, i anseende till *sätten*,[1] likväl förhåller sig till tryckningen vid Trollhätteslussen med högsta vatten som

$$\frac{18 \times 18 \times 49^3/_4}{2} = 8059^1/_2 \text{ kubikfot till } \frac{25 \times 25 \times 22}{2} = 6875 \text{ kubikfot.}$$

Så vidt jag vet, finnes endast ett par slussportar i världen, som i anseende till motstånd för vattentryckning kunna jämföras med Trollhätte portar, nämligen mellersta portparet vid Gustafs slussar (vid Brinkebergs kulle). Å dessa är vattentrycket vid högsta vattenståndet $\frac{20{,}5 \times 20{,}5 \times 34}{2} = 7144^1/_4$ kubikfot. Dessa, som nu kosta 1000 Rdr, insättningskostnaden oberäknad, äro äfven ett talande bevis, huru svåra sådana portar genom deras större bredd äro att åstadkomma och underhålla. En dylik vattentryckning finner man icke vid andra slussverk. Själfva Kielorkanalens slussportar, ehuru $27^1/_2$ fot breda, lida dock, i anseende till enkla (?) slussar och $9^1/_4$ fots sänkning, icke mer än 2337 kubikfots tryckning. Man kan invända, att om slussarnes antal blifvit ökadt, hade sänkningen blifvit mindre på hvardera; men där de nu äro, är den för just så många slussar, som där finnas, och alldeles icke för flera. Hade man satt en sluss längre upp i kanalen, så skulle det betydligen hafva ökat arbetet och i synnerhet sprängningen i höga berget fordrat mera betjäning och varit hinderlig vid seglationen; utom det att Åkerssjö lagt hinder i vägen.[2]

Skada att dessa skäl till försvar af Trollhättekanalens dimensioner icke blifvit nog grundligt framställda i den korta diskussion om dessa dimensioner, som slutar den beskrifning öfver Trollhättan en aktningsvärd svensk författare för icke länge sedan låtit på utländskt språk utgå från pressen. Författaren har väl själf, med den sanna förtjänstens alltid blygsamma anspråk, afsagt sig att vilja afdöma själfva hufvudfrågan; men skäl mot och med äro af honom så tvetydigt andragna, att han själf synes benägen att ogilla arbetet, och att åtminstone hans uppgifter troligen skola missleda de flesta läsare, hvilka blott genom denna beskrifning få begrepp om Trollhättan. Verkan af oriktiga meningar härom blir högst skadlig, helst när fråga uppstår om kanalens fortsättning.

I sammanhang härmed uppställer v. Platen till besvarande följande fråga: »Hvad är det som bestämmer en kanals dimensioner?»

Denna fråga besvarar och utvecklar han i följande tre punkter:

1:o) »de vattnens storlek, djup och beskaffenhet, hvilka såväl under loppet af kanalen, som vid dess ändar komma att sammanbindas;

2:o) de varors beskaffenhet, som komma att transporteras; samt

3:o) vattenmängden och rörelsen, icke hvad de äro, men hvad de troligen kunna blifva.»

---

[1] I Karlskrona funnos då två dockor.

[2] Denna senare tämligen svårförstådda mening afser tydligen slussarna mellan Åkerssjö och Åkersvass, men icke de vid Brinkebergs kulle.

Vid besvarandet af dessa tre punkter yttrar han sig endast om djupet, det han medgifver på anförda skäl må kunna ökas från 6,5 fot till 9,0 fot, men om slussarnas bredd och längd yttras icke ett ord. Han vidhåller således sin åsikt, att dessa mått böra vara lika dem på Trollhätte kanal, således 22 fots bredd och 120 fots längd. Då han sedermera uppgjorde förslag till Göta kanal, ökade han emellertid djupet till 10.0 fot och bredden till 24,5 fot, men i längden gjordes ingen ändring, hvilka mått oväntadt nog blefvo fastställda äfven för Trollhätte kanal, då denna sedermera byggdes om.

Uppenbart är, att Skjöldebrand icke skulle lämna v. Platens mot honom riktade beskyllningar obesvarade, och svaret kom redan samma år i hans: »*Några påminnelser vid öfversten och riddaren friherre v. Platens Afhandling om canaler genom Sverige m. m.*»[1]

I sin nya skrift kommer han då först till frågan: »om kanalens dimensioner (22 fots bredd och 6,5 fots djup) äro de bästa, eller om en bredare och djupare kanal öppnar en omedelbar sjöfart från städerna kring Venern till främmande länder».

I sin skrift hade v. Platen (sid. 25) anmärkt, att hans uppgift om kanalens djup skilde sig ganska betydligt från Skjöldebrands, då »felet från 9,0 till 6,5 fot vore för stort att icke rättas, och en hvar har tillfälle att på stället öfvertyga sig, att vattnet på öfre tröskeln i öfre slussen, det grundaste stället i hela kanalen, aldrig varit under 7 fot, men väl ibland litet öfver 11 fot, att alltså nödvändigt medelhöjden för vattnet i kanalen måste antagas till 9 fot, som är $2^1/_2$ fot mera än bolagets privilegier ålägga».

Skjöldebrand förklarar sig nu visserligen härutinnan vara ense med v. Platen, men tillägger, »att det icke är medelhöjden, som bör bestämmas, då man uppgifver en kanals dimensioner. Om bredden därefter rättades och fartygen för genomfarten byggdes i samma förhållande, skulle däraf följa, att kanalen blefve obrukbar, så ofta vattnet föll under denna medelhöjd, till mycken skada i alla hänseenden, helst under ett klimat, där vintern i alla fall hindrar farten för en stor del af året. På detta skäl har jag trott mig böra uppgifva det minsta djupet och ansett det i bolagets privilegier utsatta för att vara det enda säkra och rätta i förhållande med de öfriga dimensionerna.»

Man måste medgifva, att Skjöldebrand härutinnan hade fullkomligt rätt.

I sammanhang härmed anföres af Skjöldebrand, att kanaldjupet på kartan öfver Trollhättan är utsatt vara 5 alnar. Men om några i förlitande härpå byggde fartyg för ett sådant djup, »månne de då icke oftast under sommaren finge stanna vid Trollhättan och afbida hösten?»

Ingen lärer väl på goda skäl kunna annat än godkänna ett sådant antagande.

[1] Stockholm 1806, 18 sidor in 4:o.

Vidare anför Skjöldebrand: »men om vattnet sänker sig en half fot mer än det gjort under de få år kanalen varit färdig, hvilket icke kan vara omöjligt, blir likväl ingen bedragen af den uppgift om djupet jag enligt med privilegierna anfört. Direktionen har utan tvifvel med afseende på detta skäl gifvit kanalen det djup, att vattnets höjd icke förmodligen kan falla under det utsatta målet, och det anmärkta *stora felet* således funnes i alla andra uppgifter än mina.»

Skjöldebrand påpekar vidare, att en stor del af de skäl v. Platen i sin skrift hade anfört för de mindre dimensionerna synbarligen varit för honom bestämmande, då han framhåller (sid. 16) Trollhätte kanal såsom varande ett »non plus ultra af svenska kanaler».

Behöfligt torde icke vara att vidare anföra de ytterligare skäl, som enligt v. Platens åsikt tala för Trollhätteslussarnas förträfflighet, hvarom han (sid. 34) yttrar bland annat följande.

»Det anförda torde hafva bevist, har åtminstone öfvertygat mig, att Trollhättans dimensioner äro, om icke fullkomligen, dock så nära möjligt hvad de borde vara, och att de vid den storleken böra bibehållas för den kanal, som vi önska en dag måtte genomskära Svealand. Efter denna storlek är ock kostnadsförslag uppgjordt för kanalen mellan Venern och Vettern.»

Detta kostnadsförslag, hvari dock icke ingår ersättningen för jord och mark, återfinnes på sidan 38 och stiger till 333.333 Rdr 16 skill. Bco eller enligt då gällande kurs en million kronor i vårt mynt. Hvad kanalen mellan Vettern och Östersjön skulle komma att kosta, därom lämnar v. Platen icke någon uppgift.

Kändt torde vara, att då Göta kanal sedermera byggdes af v. Platen, slussarna erhöllo större mått än de af honom för Trollhätte slussar förordade, som vid en senare verkställd ombyggnad äfven blifvit större än de af v. Platen så varmt försvarade.

Af hvad Skjöldebrand anfört, det erfarenheten äfven bekräftat, synes emellertid, att han i denna fråga var vida mera framsynt än v. Platen.

Ehuru mera än 100 år hafva förflutit, förtjäna de ofvan refererade skrifterna dock ännu att läsas och detta så mycket mer, som frågan om de båda kanalernas ombyggnad med mått, närmande sig de af Skjöldebrand föreslagna, nu står på dagordningen.

Gustaf Nerman.

Underrättelser.

— Den 11 juli afled i Jena professorn i klassisk filologi och antik historia vid därvarande universitet Heinrich Gelzer. Den aflidne var det moderna Tysklands måhända främste kännare af den byzantinska historien. Utom den kortfattade *Abriss der byzantinischen Kaisergeschichte* han författat för andra upplagan af Krumbachers bekanta byzantinska litteraturhistoria har han utgifvit en mängd monografier på den byzantinska historiens område: *Sextus Julius Africanus und die byzantinische Chronographie* (1880—1898), *Die Genesis der byzantinischen Themenverfassung* (1899), *Ungedruckte und unveröffentlichte Texte der Noticiæ episcopatuum; ein Beitrag zur byzantinischen Kirchen- und Verfassungsgeschichte* (1901), *Pergamon unter den Byzantinern und Osmanen* (1903), *Das Patriarchat von Achrida* (1903) m. fl. Sedan 1897 ledde han utgifningen af det stora verket *Scriptores sacri et profani.*

— Den 13 juli afled i Berlin geheimeregeringsrådet Karl Sattler, andre direktör för de preussiska statsarkiven, för öfrigt bekant för sina arbeten på den hanseatiska och ostpreussiska historiens område.

— I juli afled chefen för det saxiska riksarkivet Paul Hassel, hvilken bl. a. författat en värdefull biografi öfver Radowitz.

— Vid Finska historiska samfundets möte den 8 maj väckte ordföranden doktor P. Nordmann förslag, att samfundet under höstens lopp skulle anordna ett historikermöte, hvilket om detta utfölle väl efter ett par år kunde upprepas med skandinaviska historiker såsom inbjudna deltagare. — Till mötet, som ägde rum d. 28—30 september, infunno sig 70 deltagare, de flesta lärare vid universitetet och elementarläroverken, museiintendenter och några andra intresserade. Såsom ordförande fungerade rektor Axel Bergholm och professorn frih. E. G. Palmén samt såsom sekreterare doktorerna O. A. Hainari och P. Nordmann. Åtta föredrag höllos af följande personer: professor K. Grotenfelt: *Finlands ställning under reformationstidens brytningsperiod;* professor M. G. Schybergson: *Den akademiska historieundervisningen;* professorn frih. E. G. Palmén: *Sinclairska mordet;* doktor A. G. Fontell: *Jordbesittningsförhållandena vid början af Finlands medeltid;* docenten G. Suolahti: *Drag ur lifvet i Finland under upplysnings-tidehvarfvet;* professor C. v. Bonsdorff: *Universitetets flyttning till Helsingfors;* doktor O. A. Hainari: *Finnarne i Amerika på 1600-talet;* aktuarien T. Hartman: *Hattar och mössor i Borgå under senare hälften af 1700-talet.*

Under pauserna mellan föredragen besöktes de historiska museerna, och den tredje af mötesdagarna upptogs af en angenäm utfärd till det i historiskt afseende minnesrika Borgå. Mötet utföll i allo väl. (*P. N.*)

— I det sist utkomna dubbelhäftet af *Historisk Tidskrift för Skåneland* (1906: H. 2 och 3) meddelar Lauritz Weibull i en afhandling med titeln *Studier i Lunds domkyrkas historia* en serie smärre fristående undersökningar öfver Lunds domkyrkas historia under dess olika skeden.

— I det sist utkomna häftet af *Statsvetenskaplig tidskrift* (1906: H. 4) ger öfverdirektören d:r L. Widell i en uppsats med titeln *Statistiska Tabellkommissionen 1756—1906* en öfversikt öfver den svenska befolkningsstatistikens organisation från dess begynnelse fram till våra dagar. Häftet innehåller för öfrigt bl. a. en ny del af professor Kjelléns uppsats om *Japans »ancien regime»*.

— Under namnet *Fataburen* utgifves af Nordiska Museet genom d:r Bernhard Sahlin från detta års början en ny kulturhistorisk tidskrift. Af de hittills utkomna häftenas innehåll må särskildt såsom af synnerligen stort intresse påpekas professor v. Friesens uppsats *Om landskapsnamnet Uppland*. Efter en kritisk resumé af förut framställda åsikter i frågan framhåller förf. först beträffande namnets form, att detsamma urspr. är ett plurale tantum. samt vidare angående dess betydelse, att Uppland (Upplanda) såsom namn på byar och gårdar förekommer i skilda delar af den skandinaviska halfön i betydelsen »grupp af två eller flera gårdar, som äro belägna på en höjd eller längre upp vid ett och samma vattensystem, längre in i landet». Förf. visar därefter att »*upp*- såsom första led i uppsvenska ortnamn ej är liktydigt med *norr*- och fastslår därefter — under hänvisning till såväl nutida folkligt namnbruk och äldre källor som till den omständigheten, att i stadfästelsebrefvet till Upplandslagen Uppland sättes i motsatsförhållande till Roden — att namnet betyder »det längre upp från sjön, längre in från kusten belägna landet (bygderna)». Namnet är gifvet med utgångspunkt från kustbygderna, snarast Mälareroden, och har troligen genom sammanslagningen af de olika landsdelarna till en lagsaga — Upplands — öfvergått till gemensam beteckning för hela området. — D:r O. Rydbeck behandlar i en uppsats om *Ålen och lejonen i Stockholms Storkyrka* en därstädes befintlig skulptur. Den utvisar en ål, som söker slingra sig undan ett lejons och en lejoninnas klor. Ofvanför läses å en i pelaren infälld svart marmorplatta följande inskrift på plattyska: »Der ael is fet ok en stark fisk. Mit ledegen henden is he nicht gut to fangen, dat is wis 1521. Weir en wil vorwaren, de mot nene seke edder kisten an em nicht sparen.» Förf. gör troligt, att skulpturen härrör från Adam van Düren, en sannolikt från Westfalen stammande konstnär, som i Skånes medeltida konsthistoria spelat en betydande roll. Bildverket och inskriften äro tillkomna

på föranstaltande af Didrik Slagheck, liksom mäster Adam westfalare till börden, vid hans flykt från Stockholm till Danmark. De omtalas af Messenius i hans *Sveopentaprotopolis.*

— Professorn friherre E. G. Palmén behandlar i Svenska Dagbladet för den 20 okt. (n:r 286) frågan om det *Sinclairska mordet år 1739*, d. v. s. närmast frågan om den ryska regeringens medvetenhet om och meddelaktighet i våldsbragden. Efter en exposé af de framställningar, som gifvits i litteraturen ända från Manstein och Keralio fram till Stavenows skildring i *Sveriges historia intill tjugonde seklet*, framhåller förf. »den i ögonen fallande återhållsamhet hvarmed särskildt de nyaste författarne behandlat saken» och återför den på von Nolckens frikännande omdöme i hans i Hist. Tidskrift (1889) offentliggjorda memoarer. »Om historikern såsom domare äger att i tvifvelaktiga fall hellre fria än fälla, har detta i fullt mått skett i det land, hvars folk för snart två århundraden sedan djupast upprördes öfver det i Schlesien begångna mordet.» Bevis för en fällande dom finnas emellertid i de i ryska utrikesministeriets arkiv i Moskva bland sekreta akter för åren 1738—43, bevarade, mycket utförliga handlingarne (n:r 5), som genomgåtts af en finsk forskare, general Furuhjelm, af Solovieff begagnats för hans stora verk och uppmärksammats af professor Hjärne. Af hvad Solovieff ur dessa dokument i bilagor meddelar, sammanställdt med andra ryska källor och Furuhjelms anteckningar, framgår, att Münnich i en instruktion af d. 23 sept. 1738 ålagt de officerare, Levitzky och Kutler, som skulle fånga Sinclair, att »om tillfälle därtill gåfves, söka döda eller dränka honom». Münnich vidtog sin åtgärd på kejserlig befallning. Ordern upprepades d. 29 jan. 1739, och i en skrifvelse af d. 1 aug. 1739 åberopar Münnich kejserliga ukaser af den 14 aug. 1738 och d. 16 jan. 1739, som angåfvo bästa och tjänligaste vägen för utförandet af det i afseende å Sinclair gifna uppdraget. Författaren redogör därefter för Levitzkys egen berättelse om dådet liksom för de åtgärder den ryska regeringen vidtog för att rentvå sig från all delaktighet i det skedda. Allt styrker, slutar förf. sin undersökning, att »den närmaste samtiden, alla officiella dementier till trots, vann fullständig och säker kännedom om själfva brottet». Det kan ej heller betviflas, att medlemmarne af dåvarande ryska regering »samt- och synnerligen, kejsarinnan, Osterman, säkert äfven Biron äfvensom Münnich i fullaste mått bära ansvaret för det grofva brottet mot folkrätten, om ock verktygen, huru mycket man än sökte skona dem, sedan fingo bära följderna däraf.»

— De sist utkomna numren (75 och 76) af Svenska Litteratursällskapets i Finland skrifter utgöras dels af tredje häftet af Herman Vendells *Ordbok öfver de östsvenska dialekterna*, dels af en ny (tredje) samling *Bidrag till Helsingfors stads historia*, liksom de föregående utgifven af d:r Petrus Nordmann. Den nya volymen innehåller borgerskapets suppliker samt kungliga resolutioner

och bref åren 1651—1697 samt en samling utdrag ur Helsingfors stads domböcker för åren 1639—1643.

— Det danska riksarkivets arbetsberättelser utgifvas fr. o. m. detta år efter en ny plan och under en ny titel, *Meddelelser fra det danske Rigsarkiv.* Den nya publikationen skall utom meddelanden från riksarkivet och provinsarkiven i större utsträckning än hittills äfven bringa uppsatser och meddelanden i arkivteoretiska, arkivtekniska, arkivhistoriska, kronologiska, paleografiska och diplomvetenskapliga frågor, äfvensom inventarier öfver mindre arkiv, samlingar af aktstycken till arkivens och administrationens historia m. m. Af den nya serien ha första bandets båda första nummer utkommit, innehållande dels *Meddelelser om Rigsarkivet med Provinsarkiverne 1901—1905*, dels en uppsats af riksarkivarien Secher *Om Organisationen af Arkivvæsendet i Norden*, som förut i denna tidskrift (se ofvan sid. 209) omnämnts. Ur femårsberättelsen förtjäna några punkter att påpekas. Gallringsfrågan, hvilken såsom omtalats beröres i den svenska riksarkivariens årsberättelse, står äfven i Danmark på dagordningen. Genom en kungl. resolution af d. 22 juli 1902 bestämdes, att kassation af arkivalier inom departementen får äga rum endast efter direkt från riksarkivarien inhämtadt samtycke. Har sådant gifvits för ett visst slag af handlingar, behöfver för framtiden i afseende på samma slags handlingar ej nytt underställande äga rum, men väl i analoga fall. Kunna riksarkivarien och vederbörande departement i dylik fråga ej enas, hänskjutes saken till kyrko- och undervisningsdepartementet. I afseende på gallringen af de till provinsarkiven öfverlämnade arkivalierna äro förslag till bestämmelser under utarbetande af riksarkivarien själf. Den viktiga frågan är sålunda under behandling inom både den svenska och den danska arkivförvaltningen, och man får hoppas, att resultatet ej för länge skall låta vänta på sig.

I afseende på de danska arkivens arbete för arkivalieskydd i allmänhet klagar riksarkivarien öfver att man ännu »mycket obetänksamt umgås med» framstående personers efterlämnade korrespondenser och samlingar utan tanke på att de kunna rymma viktiga källor till fäderneslandets historia. Han tillskrifver detta ofta rädslan för det omfattande arbetet med brefvens sortering och hänvisar såsom en räddning undan detta till den enkla utvägen att öfverlåta samlingen till ett offentligt arkiv. Såsom ett bevis för huru litet man på sina håll fått upp ögonen för dylika enskilda arkivs vetenskapliga betydelse och för det ansvar deras innehafvande skänker, anför riksarkivarien det öde, som öfvergått en bekant fyensk bygdehistorikers efterlämnade samlingar. De brändes af hans son på den grund att han fått leda för allt, som rörde arkivväsen och historia, något som bragt hans fader och en hans vän »på Höjde med Umælende». Han hade därför skyndat att uppbränna den litterära kvarlåtenskapen, »för att den ej skulle bringa mer olycka åstad».

Af ett särskildt intresse för svenska arkivmän med hänsyn till de viktiga och ingripande omorganisationsplaner, som hos oss stå på

dagordningen, är hvad riksarkivarien Secher meddelar om de danska arkivens ställning till de administrativa myndigheterna — sådan den är och sådan den borde vara. De exempel, som framdragas på utredningar, som af arkiven gjorts för judiciella och administrativa ändamål, böra särskildt rekommenderas till de svenska statsmyndigheternas begrundande. Ett bättre tillgodogörande än hittills af de svenska arkivtjänstemännens förvaltningshistoriska insikter och forskningsrutin skulle helt visst ofta höja nivån af de utredningar, som för administrativa eller judiciella ändamål åvägabringas. — Slutligen må meddelas, att det danska riksarkivet förbereder tvenne nya urkundspublikationer: dels en upplaga af Mogens Gyldenstjærnes korrespondens, dels en samling *Aktstykker og Oplysninger om Kabinetsstyrelsen i Kristian VII:s förste regeringstid.*

— Inom vår äldre litteratur intager Olaus Magnus' *Historia de gentibus septentrionalibus* en egenartadt framstående plats. För första gången gafs i denna bok en etnografisk-kulturhistorisk skildring af ett europeiskt folk, nordborna. Boken är på en gång ett utslag af renässansens geografiska intresse och af den under unionstidens strider nyvuxna nationalkänslan. Trots författarens efter moderna begrepp en smula chauvinistiska åskådning är boken likväl en verklig guldgrufva för kännedomen om den tidens Sverige. Boken utkom i Rom 1555 och har sedan sitt utgifvande upplefvat elfva latinska upplagor (1555—1669), fyra holländska (1562—1665), två italienska (1561, 1565), två tyska (1567), en fransk (1561) och en engelsk (1658). En svensk upplaga saknas dock ännu. Redan 1884 väckte Hans Hildebrand i en uppsats i denna tidskrift förslag om verkets utgifvande på svenska. Men först nu har genom ett privat samfunds, Michaelisgillets, föranstaltande planen realiserats. Öfversättningen skall verkställas af d:r Robert Geete, den outtröttlige utgifvaren af vår medeltids språkliga minnesmärken och den grundlige kännaren af vår äldre kultur. Arbetet kommer att förses med förklarande noter af fackmän på olika områden; ett antal af våra mest framstående vetenskapsmän hafva lofvat sin medverkan. Redaktionen ombesörjes af docenterna O. Almgren och R. Sernander samt amanuenserna I. Collijn och Axel Nilsson.

Till grund för öfversättningen lägges den första Romupplagan (1555), hvars samtliga illustrationer komma att reproduceras. Äfven i öfrigt skall verket erhålla »en i allo värdig utstyrsel för att blifva ett uttryck för god svensk bokkonst». Det omfattar fyra delar, af hvilka den första beräknas utkomma sommaren 1907, de följande med ungefär ett halft års mellanrum mellan hvarje. Priset blir för subskribenter 50 kr. (12: 50 pr del), i bokhandeln 75 kronor.

— Det är först nyligen, som den stora samlingen af postala handlingar i Riksarkivet — främst öfverpostdirektörens arkiv — efter provenienssprincipen har blifvit slutordnad, och det är knappast enbart en händelse, att den första ingående framställningen af vår posthistoria just samtidigt har börjat utkomma. En på området

förut ej obekant forskare, postmästaren T. Holm, har i dessa dagar utsändt första delen af ett arbete, *Sveriges allmänna postväsen, ett försök till svensk posthistoria.* Den utkomna volymen behandlar tiden 1620—42. I dess första afdelning skildrar författaren den svenska postens första uppkomst i sammanhang med den ur den nationella expansionspolitiken framvuxna organisationen af vår diplomati samt denna utrikes postförings utveckling från uteslutande statspost till offentlig post 1620. Men denna offentliga post afsåg från början endast förbindelsen mellan Sverige och utlandet å linien Stockholm—Markaryd—Hamburg. Någon för allmänheten tillgänglig postbefordring inom landet fanns icke före 1636 års förordning, som, närmast kanske framkallad af allmogens klagomål öfver gästnings- och skjutsningsbördorna, utgör grundvalen för ordnandet af det offentliga postväsendet inom landet. Denna nyordning liksom de första åren af den nya organisationens verksamhet under postmästaren Anders Wechel och hans änka »postmästarinnan» Gese Wechel intill 1642 skildras i arbetets andra afdelning. Författarens framställning är byggd på mycket omfattande och grundliga studier i Riksarkivet och Kammararkivet, och det sätt, hvarpå han sammanställt och kritiskt bearbetat sitt material, måste betecknas såsom i det hela mycket förtjänstfullt. Störande verkar dock, att förf. i olikhet med så godt som alla moderna urkundsutgifvare i sina talrika (och för öfrigt i afseende på stafningen normaliserade) källcitat bibehållit originalens kommatering. Med förvåning saknar man ock i författarens källförteckning Odhners grundläggande arbete öfver vår inre utveckling vid denna tid, liksom förf. heller ej tagit hänsyn till att Stiernmans bekanta samling för 1500-talet intill 1595 ersatts af Svenska Riksdagsakter. Förf. ställer i utsikt — under innevarande år — en ny del af ungefär dubbelt så stort omfång som den föreliggande och nående fram till år 1677. Vi önska honom lycka till fortsättningen af hans värdefulla arbete och hoppas, då den nya delen föreligger, utförligare få återkomma till detsamma.

— I *Archiv für österreichische Geschichte* (Bd 95) behandlar d:r Artur Levinson i en afhandling med titeln *Die Nuntiaturberichte des Petrus Vidoni über den ersten nordischen Krieg aus den Jahren 1655—1658* en hittills föga beaktad sida af det stora nordiska kriget under Karl X Gustaf, nämligen påfvestolens ställning till detsamma. Det material förf. framdragit och i utdrag eller regester meddelar utgöres af den påflige nuntien i Warschau, sedermera kardinal Petrus Vidonis rapporter till kardinalstatssekreteraren Rospigliosi och kardinal Chigi under åren 1655—58. Ett särskildt värde såsom historisk källa få dessa rapporter på grund af den omständigheten, att den påflige nuntien ständigt uppehöll sig i konungens närhet, på flykten till Schlesien likaväl som i lägret vid Warschau, liksom hans ställning såsom den romerska kyrkans representant gaf honom det första rummet i Johan Kasimirs förtroende. Största intresset har naturligtvis Vidonis diplomatiska verk-

samhet. Han såg den polska monarkiens räddning i ett förbund med Österrike och Brandenburg och gaf därför — i full samklang med Alexander VII:s i allmänhet mot Österrike och Spanien gunstiga, mot Frankrike och Mazarin skarpt fientliga politik — ett kraftigt stöd åt Lisolas sträfvanden att bringa en polsk-österrikisk-brandenburgsk allians till stånd, hvarvid han samverkade med kurians representant vid Wien-hofvet Karl Caraffa. Mer än en gång gaf Vidoni Lisola ett ovärderligt bistånd i hans kamp mot det franskvänliga partiet i Polen, som gynnades af den inflytelserika drottningen Louise-Marie af Gonzaga-Nevers. Många af de meddelade aktstyckena äro af ett alldeles direkt intresse för den svenska historien. De tidigaste innehålla uppgifter om Danzigs försvarsåtgärder och den svenska agenten Kochs mission. Några beröra de förbindelser med svenskarne, hvari Polens primas ärkebiskopen af Gnesen Andreas Lesczynski inlåtit sig. Särskildt intresse för svenska läsare har depeschen af d. 27 okt. 1655, hvari Vidoni meddelar kastellanen Adam Brochowskis intryck från ett besök i det svenska lägret vid Krakau i slutet af september (n:r 31). Åtskilligt meddelas ock om de mellan Sverige och Brandenburg afslutna fördragen liksom om neutralitetstraktaten med Holland. En viktig plats i brefven intaga naturligtvis de förhandlingar, som knöto sig till kejsar Ferdinand III:s död d. 2 april 1657 och som ledde till det polsk-österrikisk-brandenburgska förbundets afslutande. Depescherna från 1658 kasta ljus hufvudsakligen öfver spänningen mellan de båda bundsförvanterna Österrike och Polen och öfver Lisolas kamp mot den af drottningen förträdda politiken: fred med Sverige under fransk bemedling.

— Det nyutkomna häftet af *Repertorium diplomaticum regni Danici mediævalis* (IV: 1) innehåller — utom slutarken till tredje bandet — en arkivöfversikt, en öfversikt öfver huru det nu befintliga urkundsmaterialet bevarats till vår tid. Från denna synpunkt sönderfaller det i två väsentligt skilda delar: urkunder, som för praktiska syften i original eller afskrift bevarats eller åtminstone registrerats i de institutioners eller personers arkiv, som från början mottogo brefven, och sådana som i vetenskapligt syfte afskrifvits eller omnämnts af häfdatecknare eller historiskt intresserade lekmän. Öfversikten innehåller alltså tvenne afdelningar. Först och främst gifves en redogörelse för de danska medeltidsarkiven, deras beskaffenhet och öden genom tiderna samt för deras kopieböcker och brefregister tillika med listor öfver de i repertoriet upptagna urkunder, som från dem leda sitt ursprung. Med andra ord, här göres ett försök att ordna det bevarade urkundsmaterialet äfven för medeltidens vidkommande efter proveniensprincipen, såsom hos oss skett t. ex. med de Kristianstads rådhusarkiv tillhöriga pergamentsbrefven. Denna arkivöfversikt upptager rikets och konungens samt länsfurstarnes arkiv, biskops-, kapitel- och herreklosterarkiven, munkordnarnes arkiv, stadsarkiven, under hvilka upptagas stadens kyrkors,

klosters och hospitals arkiv, vidare landskyrkornas samt äfven privatpersoners arkiv (släkt- och gårdsarkiv). För det andra meddelas angående olika historieskrifvare eller samlare — i kronologisk ordning — detaljerade uppgifter om hvilken betydelse de äga för vår kännedom om urkunder från tiden intill 1450. Härvid upptagas ej blott tryckta utan äfven handskrifna arbeten. Tilläggsvis följa öfversikter öfver olika handskriftssamlingar (äfven i svenska arkiv och bibliotek) med upplysningar om de handskrifter, som ej behandlats under särskilda häfdatecknare. För svenska läsare knyter sig naturligtvis största intresset till hvad som meddelas om de från Danmark eröfrade svenska landskapen. Förf. har här haft god hjälp af Lauritz Weibulls undersökningar. Viktigast är naturligtvis hvad som meddelas om Lunds domkapitelsarkiv; här gifves bl. a. en lista öfver alla i *Registrum ecclesiæ Lundensis* afskrifna urkunder med särskildt angifvande af dem, hvilkas original gått förlorade. — När man genombläddrar professor Erslevs och hans medhjälpares ypperliga arbete, kan man ej frigöra sig från en känsla af afund öfver att vi för vår medeltid ej ännu äga ett dylikt. Med hänsyn till materialets omfång skulle dock denna uppgift blifva än mera kräfvande än den, som nu i vårt grannland snabbt närmar sig sin lösning.

— Den bekante franske historikern Achille Luchaire har i kanton-biblioteket i Zürich funnit en förteckning öfver deltagarne i 1215 års stora kyrkomöte och aftrycker det intressanta fyndet i *Journal des Savants* för 1905. Man finner här uppgifter om de biskopar, som infunnit sig från Norden. Bland de biskopar, som omedelbart lydde under påfven, uppräknas nämligen äfven biskoparne '*de Livonia, de Hestia*'. Efter de tyska biskoparne nämnes '*de Datia episcopus*'. Sverige åter har af en eller annan anledning saknat företrädare på det viktiga kyrkomötet. (*K. G. Wn.*)

— Ett värdefullt bidrag till Danmarks klosterhistoria föreligger i J. Lindbæks och G. Stemanns nyutkomna monografi öfver *De danske Helligaandsklostre.* Arbetet sönderfaller i tvenne delar: framställning och aktstycken. Framställningen har en allmän del, författad af Lindbæk, och en speciell, omfattande monografier öfver de olika danska helgeandsklostren, författad af Stemann. Den allmänna delen gifver först en skiss af johanniternas betydelse för sjukvårdens utveckling under medeltiden. Det andra kapitlet behandlar de danska helgeandshusen, d. v. s. de hospital, som buro den helige andes namn utan att tillhöra helgeandsorden eller sinsemellan äga något organisatoriskt samband. Därefter skildras helgeandsorden, de borgerliga johanniterna, dess uppkomst och organisation, under framhållande af att helgeandsklostren ej vore sjukhus i modern mening utan snarast tillflyktsorter för obotligt sjuka och ålderstigna, som saknade medel till sitt uppehälle. Slutligen gifves en framställning af moderhuset S. Spirito i Rom och de danska helgeandsklostren. Den andra afdelningen innehåller monografier

öfver de sex danska helgeandsklostren Aalborg, Randers, Faaborg, Nakskov, Köpenhamn och Malmö. För oss svenskar har naturligtvis den sistnämnda monografien det största intresset. Ett helgeandshus nämnes i Malmö redan mot slutet af 1300-talet och stod under tillsyn och försvar af borgmästare och råd. Till kloster omdanas stiftelsen först mot slutet af konung Kristierns regering och på hans initiativ, och den första uppsättningen klosterbröder kom från Köpenhamns helgeandskloster. Öfverinseendet skulle fortfarande tillkomma Malmö magistrat. 1480 utverkade Köpenhamnsklostrets prior i Rom, att Malmöklostret underställdes sitt moderkloster. Detta föranledde häftiga strider mellan de båda klostren, som 1503 ledde till öfverhöghetens upphäfvande. Klostret togs 1529 i besittning af staden Malmö; dess kyrka nedbröts vintern 1537—38, dess öfriga byggnader 1546. Äfven rörande det medeltida Sveriges enda helgeandskloster, det i Söderköping, meddelas några notiser, hvaraf framgår, att detsamma ursprungligen varit ett S:t Görans-hospital men inträdt i orden mellan 1498 och 1500 samt att klostret stått oafhängigt af helgeandsordens provins Dacia. Till framställningen sluter sig en vidlyftig aktsamling, omfattande inemot 600 nummer, af hvilka dock största delen återgifvits i kortfattad regestform. De intressantaste af de in extenso meddelade äro hämtade från S. Spiritos arkiv samt från Bibliotheca Lancisiana i Rom.

— Docenten Valdemar Vedel har ökat sin serie af studier öfver olika sidor af medeltidens andliga odling med en ny volym *Ridderromantiken i fransk og tysk Middelalder*.

— Den utmärkte tyske historikern Johannes Haller, känd för urkundspublikationer rörande Basel-konsiliet samt för ett stort arbete öfver den senare medeltidens kyrkohistoria *Papsttum und Kirchenreform*, hvaraf första delen 1903 utkommit, meddelar i *Neue Jahrbücher f. d. klassische Altertum, Geschichte und deutsche Literatur und für Pädagogik* (1906, h. 2) en studie öfver en ofta debatterad historisk episod — *Canossa*. Och de resultat han lyckas afvinna det man vore frestad att säga uttröskade ämnet äro intressanta och öfverraskande nog. Efter en ingående kritik af Lamberts af Hersfeld framställning, som ligger till grund för såväl den äldre vetenskapliga uppfattningen (representerad t. ex. af Giesebrecht) som för den populära, framhåller förf. — i anslutning till andra och pålitligare samtida källor — att för mycken vikt lagts vid kejsarens botgöring, som hade den under medeltiden vanliga formen, för liten på de föregående förhandlingarna mellan Gregorius och Henrik och deras resultat. Det närmaste resultatet, befrielsen från bannlysningen, har visserligen betraktats såsom en triumf för den kejserliga politiken. Men det visade sig på längden såsom en Pyrrhusseger. I den allmänna uppfattningen framstod händelsen såsom en oerhörd förödmjukelse för kejsardömet, som bidrog att undergräfva dess ställning. Den innebörd, som den populära uppfattnin-

gen i våra dagar ger Cannossaepisoden, skulle således — alla lärda och skarpsinniga spekulationer till trots — vara den riktiga.

— Henry Charles Leas berömda *A History of the Inquisition in the Middle Age* (3 bd, Newyork 1888, ny uppl. 1900, fransk öfversättning af S. Reinach 1900—1902) har nu börjat utgifvas i tysk öfversättning verkställd af H. Wieck och M. Rachel, reviderad och utgifven af Joseph Hansen. Första bandet, som behandlar inkvisitionens ursprung och organisation, utkom förlidet år. Ett särskildt värde får den nya tyska upplagan därigenom, att densamma beriktigats och fullständigats efter författarens egna anteckningar, liksom ock den tyske utgifvaren, själf specialist på området — han har bl. a. författat ett arbete om *Zauberwahn, Inquisition und Hexenprozesse im Mittelalter und die Entstehung der grossen Hexenverfolgung* —, rättat en del inadvertenser samt i noterna reviderat och kompletterat källcitaten. För de följande banden kommer hänsyn att tagas såväl till den nyaste litteraturen som till det rika arkivmaterial, som af den tyske utgifvaren samlats i romerska arkiv.

— Den år 1901 aflidne engelske historikern lord Actons föreläsningar ha nyligen börjat utgifvas af tvenne hans lärjungar. Den första volymen *Lectures on Modern History* innehåller — utom den aflidnes installationsföreläsning *On the Study of History* — en serie föreläsningar öfver den moderna historien börjande med »Den moderna statens begynnelse» och slutande med »Den amerikanska revolutionen». Ännu en volym, innehållande den aflidnes föreläsningar öfver den franska revolutionen, beräknas snart skola utkomma.

— Af *The Cambridge Modern History* har nu fjärde delen — *The Thirty Years War* — sett dagen. Större delen af den nya delens innehåll härrör från tvenne af verkets redaktörer A. W. Ward och G. W. Prothero. Den senare har skrifvit kapitlen om den engelska författningskampen 1625—1649 (»The Constitutional Struggle in England 1625—1640», »The first two Years of the Long Parliament», »The first Civil War 1642—47» samt »Presbyterians and Independents 1645—49»); den följande tiden intill 1659 skildras af d:r W. A. Shaw (»The Westminster Assembly», »The Commonwealth and the Protectorate 1649—59»). Från d:r Wards hand härrör hela skildringen af det trettioåriga kriget (»The Outbreak of the Thirty Years' War», »The Protestant Collapse (1620—30)», »Gustavus Adolphus (1630—32)», »Wallenstein and Bernhard of Weimar (1632—35)», »The later Years of the Thirty Years War (1635—48)» samt »The Peace of Westphalia»). Af innehållet för öfrigt märkas den bekante Cromwell-biografen d:r Firth's skildring af tiden mellan Cromwells död och restaurationen (»Anarchy and the Restoration»), Hume Browns teckning af den skotska historien 1625—60 samt Egertons framställning af Englands och Nederländernas begynnande hegemoni på det koloniala området. Särskilda kapitel hafva ägnats

åt Richelieu och Mazarin, båda af Stanley Leathes. Skildringen af Vasadynastien i Sverige och Polen 1560—1630 liksom af den skandinaviska Norden under samma tid härrör från W. F. Reddaway, en forskare som förut genom recensioner i English Historical Review dokumenterat sin beläsenhet på den nordiska historiens område. Vi torde få tillfälle att senare återkomma till denna del af det stora verket, som ju för svenska läsare har ett alldeles särskildt intresse.

— Som ju var att vänta har professor Troeltschs förut (sid. 104) omnämnda föredrag på historikerdagen i Stuttgart *Die Bedeutung des Protestantismus für die Entstehung der modernen Welt* på sina håll väckt ett lifligt motstånd. Kortast uttryckt är dess tes den, att den afgörande brytningen med medeltidskulturen icke kom med Luther och reformationen utan ett par hundra år senare; i stort sedt är reformationens åskådning en fortsättning af den medeltida, dess frågeställningar endast ombildningar af de katolska. En mycket stor del af det, som skrifves på reformationens konto, leder sitt ursprung tillbaka till medeltiden, till den humanistiska vetenskapen eller till de mera ytterliggående sekterna (vederdöpare, puritaner). Först med dem har den religiösa individualismen brutit igenom. I *Zeitschrift für Kirchengeschichte* tager den ansedde kyrkohistorikern Theodor Brieger till orda mot Troeltsch, som ju inom den moderna vetenskapen ingalunda står ensam om sin åsikt. B. finner det hela vara en förfelad konstruktion, framsprungen ur bristande kännedom om medeltidens kyrkohistoria. Den som för sig fullt realiserat den makt medeltidens kyrkosystem ägde öfver sinnena skall förstå, att frigörelsen dock kom med Luther.

— En utförlig biografi öfver den äldre Pitt har hittills saknats. En tysk historiker A. v. Ruville har nu med äkta tysk grundlighet fyllt denna lucka genom ett stort arbete i tre band *William Pitt, Graf von Chatham*, som i den tyska facklitteraturen berömmes för grundlig källforskning — utom det engelska materialet ha användts det preussiska sändebudets depescher från London —, kritisk skärpa och god framställningskonst, om ock från kompetent håll anmärkningar för ensidig uppfattning ej uteblifvit. I detta sammanhang förtjänar äfven att framhållas den af Frederic Harrison för serien *Twelve English Statesmen* skrifna, kortfattade men fängslande och på omfattande studier bygda biografien *Chatham* (London 1905). — Äfven den yngre Pitt har gjorts till föremål för en biografisk framställning af en tysk vetenskapsman, professor F. Salomon i Leipzig, af hvars stort anlagda verk *William Pitt der jüngere* första delen utkommit, omfattande tiden intill det franska krigets utbrott (febr. 1793). Arbetet hvilar på omfattande arkivaliska forskningar i London, Dublin, Paris och Berlin — författaren har haft tillgång till Pitts efterlämnade brefväxling i dess helhet — och skall omfatta tre band.

— Den franske historikern Paul Gruyers, af oss förut (sid. 64) omnämnda bok *Napoléon roi de l'île d'Elbe* har nyligen under titeln *Napoleon konung öfver Elba* utkommit i svensk tolkning af Algernon Börtzell. Den ovanligt elegant utstyrda volymen prydes af de flesta af den franska orinalupplagans illustrationer jämte några nya, af öfversättaren valda samt af två ypperliga kartor, den ena öfver Elba, den andra öfver den lilla ön Pianosa. Författarens förteckning öfver använda källskrifter har medtagits, men af den vanliga hänsynen till den svenska publikens bekvämlighet har öfversättaren uteslutit »de särskilda hänvisningar till dessa skrifter, som meddelas i mycket talrika noter», och endast medtagit sådana, som »lämna kompletterande uppgifter och förklaringar». På åtskilliga ställen har öfversättaren dessutom tillagt åtskilliga upplysningar, särskildt från Henry Houssayes lika koncentrerade som mästerliga skiss i *1815*. Hvad öfvers. yttrar om lord Rosebery's bekanta skildring af Napoleons sista år på St. Helena och sir Hudson Lowes »ovärdiga beteende mot en krossad fiende» torde nog tåla vid någon jämkning. Åtskilligt nytt material till belysning af hithörande problem har framdragits af J. Holland Rose (*Life of Napoleon*, *Napoleonic Studies*) och synes närmast tala till den häcklade guvernörens favör.

— Bland den mängd memoarer och bref af statsmän under den senare hälften af 1800-talet, som numera årligen utkomma, intages ett bemärkt rum af den skörd ur den tyske ambassadörens i London grefve v. Bernstorffs papper, som af d:r K. Ringhoffer offentliggjorts under den tidsenliga titeln *Im Kampfe für Preussens Ehre*. De meddelade brefven beröra bl. a. grefve Bernstorffs ambassad i Wien och München. Största intresset knyter sig emellertid till brefven från Bernstorffs tid såsom ambassadör i London, där han representerade Preussen under två stora kristider: Krimkriget och fransk-tyska kriget. Så meddelas bl. a. urkunder rörande Usedoms beskickning till drottning Viktoria liksom rörande de förhandlingar, som efter slaget vid Sedan fördes mellan bonapartisterna och den preussiska regeringen och som slutligen strandade på kejsarinnan Eugenies vägran att godkänna något förslag, som kunde anses vanärande för Frankrike. För kejsarinnans historia äro de hithörande urkunderna af stort värde. — Grefve Bernstorff hade äfven under en kort tid (juli 1861—sept. 1862) ledningen af den preussiska utrikespolitiken, och från denna hans utrikesministertid meddelas ett par aktstycken, som för vår historia äga åtminstone kuriositetsintresse. Den 3 jan. 1862 riktar han en depesch till preussiske ministern vid hofvet i Paris prins Henrik (VII) af Reuss, hvari han bl. a. antyder, att Karl XV ämnade begagna en eventuell konflikt mellan Preussen och Danmark till att genom en ögonblicklig intervention till Danmarks förmån sätta sig i besittning af sistnämnda land inklusive Schleswig för att sedan med Preussen öfverenskomma om en delning af monarkien. Det skulle vara högst intressant och viktigt att veta, om och huru långt den franske kejsaren styrkt och uppmuntrat ho-

nom, eventuellt skulle understödja honom i sådana planer. De danska öarna, i nödfall äfven Jylland, kunde man ju unna honom, men under inga förhållanden Schleswig. Och huru skulle det gå med hertigdömena med sådana planer hos Napoleon, om han nu verkligen hyste dem? Skulle han tillåta, att de komme till Preussen utan att han själf finge något vederlag? Och hvar skulle i så fall detta sökas? Prinsen af Reuss svarade den 15 jan., att Napoleon utan tvifvel ej vore ogynnsamt stämd emot Karls planer. Han hade förklarat, att om de svenska planerna komma till utförande, frågan om hertigdömena lättast skulle finna sin lösning, ity att Sverige, om det annekterade hela Danmark, ej skulle göra stora svårigheter gentemot en öfverenskommelse med Tyskland angående Schleswig, men att för en sådan lösning man måste afvakta ett tronskifte i Danmark. En europeisk kongress eller händelserna själfv skulle då bringa en slutgiltig lösning af frågan.

— Sällan har en memoarpublikation genom sitt framträdande vållat en sådan uppståndelse som de nyligen i Tyskland utgifna Hohenloheska memoarerna — *Denkwürdigkeiten des Fürsten Chlodvig zu Hohenlohe-Schillingsfürst.* Den aflidnes son, furst Alexander Hohenlohe, på hvars föranstaltande memoarerna närmast utgifvits, har måst lämna statstjänsten, sedan kejsaren till honom aflåtit ett temperamentsfullt telegram, och en hel liten litteratur har börjat uppväxa kring frågan: indiskretion eller ej? Den utomstående torde kanske närmast vara böjd att ansluta sig till den uppfattning, som utvecklats af den ansedde historikern och politikern Berlinprofessorn Hans Delbrück i en uppsats i novemberhäftet af *Preussische Jahrbücher.* Summan af hans åskådning är den, att det inte så mycket är memoarernas innehåll, som väcker betänkligheter, som inte mer själfva det faktum att man ansett sig böra och kunna utgifva dem. Visserligen finna vi där t. ex. Bismarcks kärfvaste omdömen om nyss aflidna eller ännu lefvande personer, och där förekommer en del afslöjanden af politisk natur, t. ex. rörande järnkanslerens planer gentemot Österrike under tiden närmast före hans tillbakaträdande, som kanske kunnat försvåra Tysklands nuvarande politiska ställning. Men i det hela bringa de i afseende på själfva händelsesammanhanget ej synnerligen mycket nytt. De kunna ej heller anses ägnade att minska vår beundran för vare sig Bismarcks väldiga gestalt eller för den nuvarande kejsarens ungdomliga mod och dådkraft. Det betänkliga är, att efter fallet Hohenlohe ledande politiska personer för framtiden icke kunna känna sig säkra för att ej deras förtroligaste yttranden till vänner eller rådgifvare inom få år utan deras tillstånd och vetskap skola lämnas åt offentligheten. Det är framför allt härutinnan man kan säga, att utgifvarne ej känt den förpliktelse innehafvandet af viktiga familjepapper medför.

Hvad här gifves är — dess bättre kan man väl säga — ej utarbetade memoarer, ingen »apologia pro vita sua» eller någon

självbiografi, utan material till memoarer, ett urval ur de anteckningar den aflidne statsmannen under sitt lif i en tämligen jämnt fortlöpande följd nedskrifvit. Deras friskhet har icke förflyktigats, liksom deras värde såsom historisk källa icke har lidit intrång genom någon litterär behandling. Anteckningarna ge oss bilden af en vidtfaren man med en icke ringa skarpsynthet, ett sundt omdöme, en fin bildning, en god iakttagelseförmåga, uppöfvad genom många tillfällen att iakttaga, en lätt ironisk blick på lifvet och en ovanlig förmåga att ge sina iakttagelser form, men intet skapande statsmannasnille, ingen järnhård vilja, ännu mindre någon stor karaktär, en man som genom den ställning, till hvilken han var född, genom en ovanlig fond af omdöme och takt och kanske icke minst just genom frånvaron af utpräglадt personliga sidor kom att intaga en rad af de viktigaste posterna i sitt lands politiska lif.

Anteckningarna äro af utgifvaren professor Friedrich Curtius fördelade på åtta böcker: den första omfattar ungdomstiden 1819—47, den andra revolutionen 1848—50, den tredje åren 1850—66, den fjärde Hohenlohes tid såsom bayersk premiärminister 1867—70, den femte hans riksdagsmannatid 1870—74, den sjätte ministertiden i Paris 1874—85, den sjunde ståthållaretiden 1885—94 och den åttonde och sista slutligen — den minst omfångsrika — rikskanslerstiden och det sista lefnadsåret 1894—1901.

I det stora hela innehålla, såsom nämndt, furst Hohenlohes »Denkwürdigkeiten» anmärkningsvärdt litet nytt af större vikt eller intresse rörande själfva händelsesammanhanget. Särskildt gäller detta helt naturligt de tidigare åren. Men de bringa en mängd intressanta enskildheter från spelet bakom kulisserna och framför allt de ge tidsfärgen. Man läse t. ex. skildringen af konung Ludvig, som inöfvar operor och ståtar i teaterkläder under det bistra året 1866, då det gällde Bayerns vara eller icke vara, eller anteckningarna från Berlinkongressen eller författarens skildring af sina intryck från en representation af Hauptmanns »Hannele» eller i allmänhet hans uttalanden om socialdemokratien.

Till det värdefullaste af bokens tidigare partier hör hvad som meddelas om Hohenlohes ställning till det tyska enhetsverket före 1870 och som ställer både hans fosterlandskärlek och hans politiska blick i en mycket fördelaktig belysning. Men det intressantaste — det sensationellaste och tillika det egentligen nya — rör sig kring Bismarcks sista kanslerstid och kanslersskiftet 1890, och hvad Hohenlohe därom har att meddela synes vara den bästa apologi, som hittills presterats för kejsarens handlingssätt. Det må vara nog att framhålla ett par punkter af särskildt intresse. Den ena är den öfverraskande upplysningen, att Bismarck mot slutet af sin kanslerstid skulle eftersträfvat en öfverenskommelse med Ryssland, som skulle lämna tsarriket fria händer på Balkanhalfön äfven gentemot Österrike, hvaremot Ryssland skulle förbinda sig till neutralitet i eventuella konflikter mellan Tyskland och Frankrike. Kejsar Wilhelms lojalitet mot sin österrikiske bundsförvant blef en af orsakerna till

den store kanslerens fall. En annan punkt af intresse är referatet af kejsarens redogörelse för sin konflikt med Bismarck i dec. 1889 i afseende på de sociala frågorna. Denne ville ånyo framlägga sitt socialistlagförslag för den nya riksdagen, för så vidt lagen ej antoges, upplösa denna och sedan, om det komme till oroligheter, med kraft inskrida. Kejsaren satte sig däremot, med den anmärkningen, att om hans farfader efter en lång, ärorik regering nödgats ingripa mot upplopp, ingen skulle ha stött sig därpå. Annat vore det med honom, som än ej uträttat något. Honom skulle man förebrå för att han började sin regering med att skjuta ihjäl sina undersåtar. Delbrück, som mycket starkt betonar, att vid denna tid Bismarcks roll var utspelad och hans afgång nödvändig, framhåller det egendomliga i Bismarcks af kejsaren för Hohenlohe återgifna ord, att en riksdagsupplösning skulle haft oroligheter till följd. Här föreligger, säger han, en lucka i framställningen. Denna lucka anser sig D. kunna fylla genom den honom från vederhäftigt håll meddelade uppgiften, att Bismarck umgåtts med tanken på den allmänna rösträttens förintande genom en statskupp; däraf hans fruktan för oroligheter. Dessa statskuppslaner strandade nu på kejsarens motstånd. — Af de jämförelsevis fåtaliga anteckningarna från Hohenlohes kanslerstid må särskildt framhållas hans hållning i flottfrågan, hvilken liksom hans uppträdande under striderna om riksenheten vittnar om en mindre vanlig politisk klarsynthet.

— Vår icke alltför rikhaltiga statsvetenskapliga litteratur har nyligen riktats med ett särdeles gediget och värdefullt bidrag i professor Otto Varenius' studie öfver *Beskattning och statsreglering i England.* Hufvudföremålet för förf:s framställning är den engelska beskattningen och statsregleringen sådana de nu te sig; men såsom tillbörligt eller rättare nödvändigt är vid analysen af Englands egenartade konstitutionella förhållanden, har förf. tagit sin uppgift genetiskt. Och från historisk synpunkt är det just denna del af undersökningen, m. a. o. bokens båda första kapitel, som ha det största intresset. Där lämnas en visserligen sammanträngd men klar och öfverskådlig framställning af beskattningens utveckling liksom af den i samband med skatteobjektets förändring stående omgestaltning af formen för beskattningsmyndigheten, som ledt till dennas organisering på representativ basis. Af särskildt intresse är författarens analys af innebörden i confirmatio chartarum 1297, i appropriationsklausulens införande 1665, i civillisteinstitutets uppkomst och utveckling. Författarens framställning stöder sig i flera af de afgörande punkterna på primärkällorna — för den modernaste tiden på det numera till Riksdagsbiblioteket inkommande engelska parlamentstrycket. I öfrigt är den byggd på den nyaste och vederhäftigaste litteraturen — Ansons, Dowells, Gneists, May's, Stubbs', Todds m. fl. bekanta arbeten. En särskild ledning vid utarbetandet af de historiska partierna har förf. synbarligen haft i Medley's förträffliga *A Students Manual of English Constitutional History* (3 uppl. 1902).

— Från *Svensk-Amerikanska Historiska Sällskapets* styrelse ha vi fått oss tillsändt ett »upprop till svenska allmänheten i Amerika och Sverige», hvars innehåll vi på detta sätt bringa till allmän kännedom. Sällskapet har till sitt närmaste syftemål satt att grunda ett svensk-amerikanskt bibliotek. Ett sådant bibliotek bör innehålla: 1) allt som tryckts på svenska eller af svenskar i Amerika och af svensk-amerikaner i andra land; 2) allt som tryckts i Sverige rörande Amerika; 3) i Amerika tryckta öfversättningar af svenska litterära alster; samt 4) svenska öfversättningar af amerikanska litterära alster — Amerika fattadt såsom inneslutande hela den amerikanska kontinenten med angränsande öar samt Förenta Staternas territorier och intresse-sfär i Stilla Oceanen. Det vore äfven för forskningen högst önskligt, att ett centralt svenskt bibliotek funnes i Förenta Staterna, innehållande det väsentliga af svenska litterära och historiska källskrifter, d. v. s. arbeten rörande svensk historia, kultur och litteratur. En vädjan riktas till den svenska och svensk-amerikanska allmänheten, till kyrkor, skolor, föreningar, bok- och tidningsförläggare, bokhandlare och enskilda att till sällskapets bibliotek skänka böcker, tidningar och andra trycksaker, som falla inom någon af de nämnda kategorierna. Äfven dubletter äro af stort värde för sällskapets blifvande bytesförbindelser. Icke blott tryckalster, utan äfven handskrifna dokument böra samlas, såsom protokollsböcker, kyrkolängder, listor på medlemmar af föreningar af olika slag, bref ifrån enskilda, innehållande upplysningar om svenska invandrares öden eller om lifvet i Amerikas svenskbygder, uppteckningar af äldre invandrares minnen. Försändelser, afsedda för sällskapet, torde tillsvidare adresseras till *Park Fire Proof Storage Company, 751—757 N. Clark St., Chicago.*

Öfversikter och granskningar.

Scandinavia. A political History of Denmark, Norway and Sweden from 1513 to 1900. By R. NISBET BAIN. (Cambridge Historical Series.) VIII + 460 sid. Cambridge University Press, Cambridge 1905.

I den serie af historiska öfversikter för studerande och intresserade lekmän, som utgifves af G. W. Prothero vid Cambridges universitet, ha nu äfven den skandinaviska Nordens öden under de sista fyra hundra åren funnit en skildrare. Författaren är R. Nisbet Bain, förut bekant såsom skriftställare på detta område genom de arbeten om Gustaf III och Karl XII (1894 och 1895), hvarmed han för tio år sedan sökt göra svensk historia känd i sitt fädernesland, och af hvilka det förra var föremål för en anmälan af Elof Tegnér i årgången 1895 af denna tidskrift, det senare anmäldes i Nordisk Tidskrift 1896 af A. Hammarskjöld. »Gustavus III and his Contemporaries» är ett verk i två band, prägladt af varm känsla för den där tecknade konungen och grundadt på en omfattande beläsenhet i tryckta svenska källor, ehuru det dock i fråga om kritik vid dessas begagnande lämnar en del öfrigt att önska; »Charles XII and the Collapse of the Swedish Empire» är en bok på 320 sidor, som ingår i serien Heroes of the Nations, och där Bain bygger sin framställning dels på svenska, dels äfven på utländska arbeten och källpublikationer.

Det har sålunda varit med kunskap om vårt språk — dessutom danska, ryska och polska — och närmare bekantskap med ett par af den svenska historiens skeden, som Nisbet Bain skridit till att inom måtten för ett band i Cambridge Historical Series lämna ett sammandrag af fyra hundra års nordisk utveckling. Arbetet har framför allt fordrat begränsning, och det kan knappast förundra, att författaren icke byggt det omedelbart på källstudier och specialafhandlingar. I själfva verket visar en närmare undersökning, att han i hufvudsak har lagt till grund för större delen af sin skildring de senare delarna af Danmarks Riges Historie, utgifven under de sista tio åren, samt af dess äldre motsvarighet hos oss, Sveriges

historia från äldsta tid till våra dagar. Vid begagnandet af dessa verk följer Bain helt enkelt den metoden att efter sin plan göra utdrag ur deras framställning; man kan sida för sida följa öfverensstämmelsen mellan hans berättelse och deras, icke blott i innehållet, utan äfven i vändningar och ord. Det kan ju äfven på detta vis ligga ett aktningsvärdt arbete bakom en text, där kapitel på tjugu till fyrtio sidor skola återgifva det väsentligaste af afdelningar på ett par hundra. För öfrigt saknas icke uppgifter från annat håll, och på vissa ställen äro också tvenne källor anlitade mer eller mindre jämsides.

Rimligt nog fäster sig den engelske författarens intresse i främsta rummet vid utrikespolitiken och de nordiska ländernas ställning och verksamhet bland Europas makter. Skandinaviens politiska historia är för honom, såsom han i sitt förord uttalar, historien om omintetgörandet af ett stort baltiskt välde. Den sträfvan till sammanslutning, som under 1400-talets lopp gaf upphof åt de nationella monarkierna i det öfriga Europa, var i Norden verksam sedan drottning Margaretas tid, låt vara att unionen hvarken var något fullkomligt verk eller ägde garantier för ett långt lif; sin bästa utsikt att blifva beståndande hade den enligt Bains mening just då, när den genom Stockholms blodbad slets för alltid, i det detta förvandlade till ett verkligt nationalhat de befintliga politiska skiljaktigheterna — en något förenklad utsikt öfver Kalmarunionens möjligheter. Och hvad skulle icke, spörjer författaren, Sverige och Danmark förbundna ha mäktat, då Sverige ensamt, trots deras inbördes strid, förmådde stiga för en tid till en stormakts rang och utbreda sin makt både öster och söder om Östersjön? — Jämförelsevis mera i bakgrunden träder den inre utvecklingen. Åt de stora ledande personligheterna ägnar Bain däremot rätt mycken uppmärksamhet och betonar för sin engelska läsekrets det dramatiska intresse de skänka särskildt Sveriges historia.

Bokens indelning är följande. Efter en kort inledande öfversikt öfver medeltiden på elfva sidor framställes i andra kapitlet unionens fall under Kristiern II; därefter ägnas ett kapitel åt Gustaf Vasas regering, ett åt Danmark under samma tid — det bär titeln »Danmarks hegemoni» — och ett åt reformationens genomförande i båda länderna. Följa så Gustaf Vasas söner och Kristian IV, därefter arbetets båda längsta kapitel, hvartdera på fyrtio sidor, kallade det första »Gustaf Adolf och Axel Oxenstierna 1611—1644», det andra »Sverige som ledande stormakt (Imperial Power) 1644—1660». Danmarks öden från revolutionen 1660 till Griffenfelds fall, Sveriges under Karl XI och Karl XII behandlas likaledes jämförelsevis utförligt. Den svenska frihetstiden öfverblickas på tolf sidor, snarast som öfvergång och inledning till Gustaf III:s regering; Bain betraktar, som man vet, Gustaf III som en af 1700-talets störste regenter och tilltror honom att ha kunnat uträtta stora ting för upprättandet af Sveriges makt, om det icke redan

varit för sent. Sverige 1792—1814 spelar ännu en viss europeisk roll, men Danmark under 1700-talet och efter 1814 liksom Sverige och Norge under sista århundradet äga icke längre samma intresse för författaren och affärdas hastigt; blott Struensees uppträdande lockar till något större utförlighet.

För dessa korta afslutningsstycken har det sig icke så lätt att bestämma, hvilka framställningar Bain kan ha anlitat. Teckningen af Gustaf III intar en plats för sig såtillvida, som den naturligen hvilar på själfständigare grund än det öfriga; så ock Karl XII:s historia, där man nu särskildt finner betydliga inslag ur Solovievs ryska historia, liksom i Gustaf Adolfs och Karl X Gustafs polska krig åtskilligt ur någon polsk skildring (i litteraturförteckningen anföres A. Sokolovski, Dzieje Polski, Wien 1896), något som i förordet påpekas. För Fredrik I och Fredrik II voro vederbörliga häften af Danmarks Riges Historie icke utkomna 1904, men för öfrigt är berättelsen i hufvudsak, såsom ofvan sagts, ett utdrag ur detta verk — alltså Heyse, Mollerup, Fridericia, Holm (för Struensee) — och ur den äldre Sveriges historia. Det är en viss otur för Bain att komma samtidigt med den nya upplagan af denna.

En bifogad litteraturförteckning på fyra sidor upptager de förnämsta nyare sammanfattande arbetena i Nordens historia — dock saknas till exempel Fridericias namn, icke heller nämnes andra delen af Odhners skildring af Gustaf III:s regering eller Hildebrands Svenska statsförfattningens historiska utveckling; Malmströms stora verk kallas blott och bart Sveriges politiska historia, och att detta och andra arbeten bestå af flera delar får den tilläfventyrs upplysningssökande engelske studenten sluta af de angifna tryckåren. Dessutom anföres ett afsevärd antal mera speciella arbeten och afhandlingar, men mera på slump och utan systematiskt urval. — Texten åtföljes af fem kartor.

Svårigheten att i ett sammandraget referat vinna full noggranhet i uppgifter framträder onekligen i Bains bok i åtskilliga detaljer; öfversättningsfel kunna ock upptäckas, ehuru de i det hela äro erkännansvärdt sällsynta; så återges »Weimarianerna» med »the Weimar princes» (s. 215), »köp» med »value» (s. 44), »syskonbarn» med »nephew» (s. 186); på missförstånd af den svenska texten beror också det fullkomligt oriktiga återgifvandet af 1655 års reduktionsbeslut. Ett extra korrektur på de talrikt upptagna datumuppgifterna skulle flerestädes ha varit af behofvet påkalladt. Rätt många vanställda eller förbytta namn förekomma äfven: Börgerund för Bogesund (s. 20), Scania for Livonia (s. 82), Labiau för Libau (s. 192), Gustavus Wrangel för Herman (s. 194, 213), Ehrensvärd för Ehrenström (s. 383) o. s. v.

Bains egen insats i föreliggande arbete ligger ju hufvudsakligast i urval och anordning; uppgifter och omdömen tillhöra för den svenska historiens vidkommande i allmänhet Alin, Weibull, Ernst Carlson, Magnus Höjer etc. Egna tankar och invändningar infogas

dock emellanåt, särskildt i form af slutord vid de mera betydande konungarnes död.

Ehuru författaren fördömer Kristiern II:s uppträdande i Stockholm 1520, har denne dock såsom unionskonung och reformator hans sympatier. Icke dess mindre ägnar han fullt erkännande åt Gustaf Vasa, som han rent utaf nämner »the greatest constructive statesman of a dynasty of empire-makers». Åt Hans Brask gör han i olikhet med Alin rättvisa. Mot Johan III finner han, att svenska historieskrifvare varit obilliga (Alin kallar honom ju »i allt oduglig att föra sin faders spira»), liksom engelska whighistoriker mot Karl I; Bain anser, att Johans kyrkliga politik var en välment medelväg mellan fientliga ytterligheter, oppositionen till god del drifven af partianda, Johans hållning mot denna i stort sedt behärskad, och hans yttre politik ingalunda utan framgång. I fråga om Karl IX godkänner han ungefär det vanliga svenska omdömet: Karl var ledd af äregirighet, hämndlysten och hård, hans förhållande mot Sigismund formellt taget högförrädiskt, men det nödvändiggjordes af ställningen, och Karl främjade i det hela sitt folks sanna bästa.

Bain uttalar bestämdare än Weibull, att Gustaf Adolfs polska krig delvis framkallats af öfverskattning af faran från detta håll för Sverige och för protestantismen; åt Koniecpolskis krigföring skänker han ospardt beröm. Man ser här liksom i fråga om Karl Gustaf inflytandet af hans polska källa. Gustaf Adolfs beslut att öfvergå till Tyskland finner han anstå en omtänksam och fjärrsynt, om också något spekulativ statsman. — Sveriges stormaktsställning hvilade på osäkra grundvalar, dess grundande betecknas till och med som ett politiskt misstag, ehuru eggande och uppfostrande för folket; men en klok och omsorgsfull statskonst under åren närmast efter westfaliska freden kunde likväl gjort mycket för att trygga dess bestånd; olyckligtvis var dess öde just då i händerna på den nyckfullaste af kvinnor.

Karl X Gustafs anfall på Polen var hvarken berättigadt eller lyckobringande. Karl Gustaf var visserligen en stor statsman, ej blott en stor krigare, men af sämre halt än en Axel Oxenstierna; han bidrog mer än någon annan samtida att sänka den politiska moralen, bland annat som upphofsman till förslagen om Polens delning; äfven hans andra krig mot Danmark fördömes. I öfrigt åtnjuter han likvisst författarens sympati; ja i någon strid mot ett nyss citeradt uttalande menar Bain, att han med en längre lifstid och efter slutadt krig kanhända skulle varit i stånd att organisera Sveriges välde så, att det kunnat bestå till denna dag.

Beundransvärdare vill han dock anse Karl XI:s mindre lysande gestalt, som med orätt fått träda i skuggan för fadern och sonen; han kallar honom »a great masterbuilder» och prisar i kanske alltför starka uttryck hans omskapande verksamhet. Om Karl XII upprepas med nödiga förändringar slutomdömet om Karl X: på den af fadern lagda grunden skulle äfven han ännu kunnat trygga det svenska väldets framtid, om han blott fått vinna erfarenhet efter

hand och icke genast satts att regera själf och kastats ut i det stora nordiska kriget. För stormaktens fullständiga fall är han genom sin hållning under sina senare år till stor del, men icke helt och hållet ansvarig. Hans polska politik gillas; Karl hade all anledning att tro de civiliserade och krigiska saxarne fruktansvärdare än moskoviterna.

Bains uppfattning af Gustaf III är känd från hans arbete af 1894; det är alltigenom på dennes förtjänster, icke på hans svagheter, som tonvikten i berättelsen faller. Han finner det omtvistligt, huruvida Gustaf skulle kunnat behålla 1772 års författning, och går längre än Odhner i sitt gillande af krigspolitiken. Sammandraget här i hans Scandinavia, så kort det är, visar dock åtminstone på ett par punkter — förenings- och säkerhetsaktens antagande och uppträdet på riddarhuset den 27 april 1789 — ett beriktigande af uppgifter i Gustavus III. — Om Karl Johans politik som kronprins nöjer sig Bain med att säga, att den kanske var den lämpligaste under gifna omständigheter.

Det är en naturlig följd af bokens anläggning och ledande tanke, att Sveriges historia fått sig tillmätt hälften större utrymme än Danmarks och Norges. För öfrigt tecknas dessas öden med samma intresse som det förras; Kristiern II är, som nämndt, i det hela gunstigt bedömd; Kristian III är törhända icke en stor, men i ordets fullaste mening en god styresman; Fredrik II höjde under gynnsamma omständigheter sitt rike till en betydande makt. Kristian IV skildras och bedömes i öfverensstämmelse med Fridericia, likaså revolutionen 1660; däremot ställer sig Bain mindre kritisk än denne mot Griffenfelds yttre politik och vill gärna tro, att han verkligen skulle varit mannen att genomföra den med framgång; med hans dom dömde den danska monarkien sig själf; den erhöll efter honom ingen verkligt stor minister, och än mer led den danska nationaliteten. — Med afseende på Englands uppträdande mot Danmark 1807 söker Bain förena sina engelska och danska känslor: det var diktatoriskt, sedan öfvermodigt ända till brutalitet, men Englands villkor ändock från början liberala eller till och med ädelmodiga, och äfven efter bombardemanget hade Danmark bort föredraga fred framför krig.

I de svensk-norska unionsstriderna finner författaren Norges misstroende kanhända naturligt nog hos den mindre och svagare af två förenade stater, men icke dess mindre skadligt och klandervärdt, med hänsyn till faran från öster; krafvet på egen norsk diplomati finner han ostridigt ägnadt att genomfördt leda till unionens sprängning (föreliggande arbete kom ut i början af 1905).

Boken är skrifven i en liflig, klar och angenäm stil och med tydligt intresse för ämnet; och ehuru icke något verk af själfständigt värde, och på den svenska afdelningen tyvärr från början något föråldradt, bör Bains Scandinavia kunna göra ganska god tjänst för att i England sprida kunskap om Nordens historia.

G. Wk.

Sveriges yttre politik under de preliminära förhandlingarna före freden i Rijswijk. Akad. afh. af ARNOLD BRATT. Uppsala 1905.

Att det reella värdet af Sveriges bekanta fredsstiftarverk i Rijswijk var skäligen klent, bör stå klart för hvar och en, som tagit någon kännedom om den stora fredskongressens historia. Äfven det skröpliga resultat, hvartill denna ledde och som för ej fem år framåt nödtorftigt återställde freden i Västeuropa, vanns snarare vid sidan af än genom Sveriges medling. Och de två punkter, som särskildt måste ligga den westfaliska fredens garant om hjärtat, Strassburgs återställelse och betryggandet af den protestantiska religionsfriheten i Elsass, afgjordes i rak motsats mot dess önskningar. Det är emellertid vidare tydligt, särskildt nu sedan Rijswijk-fredens förhistoria gjorts till föremål för en specialundersökning, som Sveriges förhållande till själfva kongressen ännu saknar, att ej ens själfva fredsförhandlingens tillblifvelse under Sveriges medling kom som någon triumf för den svenska politiken, utan afgjordes genom enskilda underhandlingar de stridande makterna emellan.

Den här berörda afhandlingen grundar sig närmast på det i Riksarkivet bevarade svenska materialet. För de utländska makternas diplomatiska korrespondens har författaren varit hänvisad till den tryckta litteraturen, där särskildt den franske ambassadören d'Avaux' för Sveriges historia under 1690-talet utomordentligt viktiga, af Wijnne utgifna korrespondens, »Négociations de d'Avaux» (1—3, Utrecht 1882—83), och van der Heims publikation af »Het Archief van Antonie Heinsius» (1—3, Haag 1867—80) gifva en på vissa punkter mycket riklig, men ganska ojämnt fördelad upplysning.[1]

Efter en inledande öfversikt af sitt ämnes förutsättningar, där det största intresset synes påkallas af en sammanställning af de för den fransk-österrikiska konflikten betydelsefulla motsatta tolkningarna af westfaliska fredens bestämmelser, kommer författaren in på den skildring af Sveriges medlingspolitik under kriget, som han valt till sin egentliga uppgift. Han har härvid följt den metoden att låta framställningen under dess fortgång småningom växa både i omfattning och detaljrikedom, hvarigenom de sista åren blifvit betydligt grundligare behandlade än den äldre tiden. För anmälarens uppfattning förefaller detta grepp med däraf följande disproportioner ej synnerligen lyckligt; afhandlingen har därigenom också blifvit i någon mån orättvis mot sig själf, i det att dess första partier lätt kunna kvarlämna intrycket af en viss lättvindighet, som

[1] Tyvärr omfattar den kopia i Bibliothèque de l'Arsenal i Paris, efter hvilken förstnämnda arbete är tryckt, endast åren 1693 och 1697—98, medan det af andra uppgifter är tydligt, att d'Avaux' korrespondens, förmodligen i original, finnes bevarad i franska utrikesministeriets arkiv utan någon lucka för de mellanliggande åren.

vederlägges (men vid en hastig genomläsning kanske ej hinner undanträngas) af dess senare del. På det anmärkta förhållandet beror t. ex., att författaren blott tangerat det intressanta spörsmålet om medlingstankens första framträdande år 1690 och Frankrikes andel däri, förmodligen skönjbar i Nils Bielkes politiska spel — hvarmed F. F. Carlson i femte delen af sitt stora arbete om Sveriges historia under pfalziska huset rätt utförligt sysselsätter sig — liksom att han också blott i förbigående omtalar den för Sveriges politik betydelsefulla rivaliteten med Danmark om medlarskapets ära. Skulle man också stundom kunna önska en något rikare diskussion af källmaterialet för de särskilda punkterna i hans utredning, lämnar denna dock en betydligt klarare inblick i förhandlingarnas gång än det Carlsonska verket, där forskningens omfattning och stilens ledighet knappast kunna sägas motsvaras af undersökningens skärpa och framställningens precision. Härtill bidrager ock, att författaren valt till stomme för sitt arbete protokollen öfver konferenserna med de främmande ministrarne, särskildt d'Avaux, hvilka Carlson, såvidt man kan se, ej haft till begagnande, och däromkring grupperat sitt öfriga material. Här kan endast vara plats för en kort sammanfattning af hufvudpunkterna i den svenska mediationens tillkomsthistoria med ledning af författarens — i förbigående sagdt anmärkningsvärdt lifligt skrifna — framställning.

Genom sina fördrag med Holland och kejsaren var Sverige förbundet till en effektiv garanti af westfaliska och Nijmegen-frederna. Frankrikes intresse att förebygga de svenska hjälptruppernas uppträdande på fiendens sida möttes af ett svenskt intresse i samma riktning; ty då Bengt Oxenstierna ej var nog stark att mot sina franskvänliga motståndare, som dessutom hade en god hjälp i sjömakternas ständiga öfvergrepp mot den svenska sjöfarten, genomdrifva uppfyllelsen af de allierades hjälpkraf, måste Sverige till bemötande af dessa söka den utvägen att kunna visa sig med fredliga medel hafva utfört sin garanti. Fördenskull behöfde det emellertid en förklaring från Frankrike, som någorlunda kunde motsvara dess egen förpliktelse, medan detta åter ej därigenom ville utestänga sig från de vinster, som det påräknade utanför traktaternas visserligen på grund af de stridiga tolkningarna behagligt otydliga gränser. Det är denna motsättning i ståndpunkterna, som karakteriserar de förhandlingar om Sveriges mediation, som alltifrån sommaren 1693 med växlande intensitet fördes mellan d'Avaux och de svenska statsmännen. Men från nämnda tid pågick också med vissa afbrott en hemlig underhandling mellan Frankrike och sjömakterna, af de sistnämnda i regel omfattad med betydligt större sympati än den stockholmska och denna vida öfverlägsen i betydelse.

Medan de svenska underhandlarne (alltifrån jan. 1694) sökte förmå d'Avaux till en förklaring om de westfaliska och nijmegska fredernas återställelse (*rétablissement*), ville denne endast medgifva att göra dem till »*bas och fundament*» för den blifvande freden, med förbehåll för vissa tillägg eller ändringar (*changements*), som kunde

aftalas vid förhandlingarna under Sveriges medling. Att de svenska underhandlarne vid konferensen den 6 juni 1695 efter en dylik förklaring »förmente fuller det så vara väl», är, såsom författaren framhåller, förvånande, men synes mig lättast kunna förklaras på så sätt, att de, efter att dagen förut hafva afspisat de allierade med ett löfte om förnyad framställning till Frankrike om fredernas restitution, i själfva verket måste söka hålla till godo med dess försäkran, i hvilken form den än gafs. Den holsteinska krisens tillspetsning framtvang likväl en starkare hänsyn till sjömakterna och kejsaren, Altona-fördragets garanter, och i början af 1696 syntes ett bifall till deras hjälpkraf till gengäld för understöd mot Danmark vara att vänta; det hela utmynnade dock som vanligt i intet. Under denna situation hade svenskarne emellertid i upprepade konferenser med d'Avaux (i jan. 1696) åter skarpare preciserat sin ståndpunkt beträffande traktaternas återställelse, men ej heller de nya, alltjämt muntliga deklarationer, han nu afgaf (den 3 och 8 febr.[1]), kunde tillfredsställa de allierades fordran på fredernas *fullständiga* restitution. I en ny förklaring (den 25 maj) meddelade han bland annat, att hans konung icke önskade andra ändringar i dessa än dem konungen af Sverige skulle finna lämpliga, men då denne genom att i sitt svar till de allierade (den 29 maj) härtill lägga en försäkran, att han inga ändringar skulle medgifva, sökte afväpna sina besvärliga fordringsägare, hade han däri ingen framgång.

Medan d'Avaux' deklarationer alltjämt hade en betydligt abstrakt karaktär, ledde däremot den separata fransk-holländska underhandlingen, hvaråt bland annat Savoyens affall från de allierade gifvit ökadt skäl, till påtagligare resultat. Det var också först sedan *här* den franske underhandlaren Callières afgifvit tillfredsställande förklaringar, bland annat om Strassburgs återställelse, som sjömakterna (aug. 1696) förklarade sig beredda att antaga den svenska medlingen. Kejsarens envisa motstånd mot Frankrikes fredsvillkor och dess försök att draga största möjliga fördel af den splittring, det med sina enskilda förhandlingar lyckats åstadkomma bland sina motståndare — ett bevis på kejsarens misstämning mot sjömakterna var, att han (nov. 1696) utan att meddela sig med dem formligen tillkännagaf sitt antagande af Sveriges medling — vållade emellertid, att det dröjde ända till jan. 1697, innan de allierade enades om att samfälldt formligen anhålla om den svenske konungens mediation. Därpå afgaf Callières (den 31 jan.) inför den svenske ministern Lillieroot i Haag sin formliga förklaring om de prelimi-

[1] Författaren påpekar, att d'Avaux ej ville låta delgifva de allierades ministrar det parti af sin deklaration af den 3 febr., som tillkännagaf hans konungs benägenhet att under vissa förutsättningar antaga Sveriges medling, och han sluter däraf (sid. 79), att Frankrike ej menade allvar med förhandlingen i Sverige. Han synes emellertid därvid hafva förbisett, att den deklaration, som d'Avaux blott 5 dagar senare afgaf och som upptecknades för meddelande till de allierade, i sak just motsvarar det uteslutna stycket af den tidigare.

nära villkoren, där de reella medgifvandena fingo uppväga den fortfarande förekomsten af orden »bas och fundament». Samtidigt framburo de allierades ministrar i Stockholm den 7 febr. sina herrars framställning till Karl XI, och sedan han den 19 mars accepterat den, kunde den formliga fredsförhandlingen under Sveriges medling börja — till den verkan, den kunde få.

Författaren, som hufvudsakligen koncentrerat sig på framställningen af mediationsförhandlingarnas förlopp, har ej i större utsträckning gifvit sig in på frågan om de motsatta riktningarna inom den svenska utrikespolitiken och de särskilda statsmännens förhållande till de stridande makterna. Hans uppfattning af denna utrikespolitikens så att säga personliga sida kommer dock stundom till uttryck, och hans arbete ger ytterligare stöd åt en tämligen ofördelaktig uppskattning af Sveriges yttre statskonst vid denna tid. Af allt att döma synes ställningen varit den, att kring en konung utan större intresse för och själfständig uppfattning af den sortens ting pågick en ständig kamp mellan stridande partier och personer, hvaraf frukten blef en fredspolitik, som ej var uttrycket för en samlad och målmedveten vilja, utan det obestämda resultatet af motsatta krafters inbördes neutralisering.

Här är ej skäl att anföra de speciella anmärkningar, hvartill en detaljgranskning af författarens afhandling här och hvar kan inbjuda, och jag inskränker mig till beriktigandet af ett — för öfrigt ganska naturligt — misstag. Den sid. 48 f. refererade konferensen har författaren, föranledd af protokollets datering den 8 jan. *1695*, förlagt till detta år, men en närmare jämförelse med några bevarade handlingar från en förhandling om handelsfrågor den 8 jan. 1696 samt konferensprotokollen för den 11 dec. 1695 och 10 jan. 1696 (samtliga i Riksarkivet, Gallica) ger vid handen, att här otvifvelaktigt föreligger en felskrifning af 1695 för *1696*, tydligen ett fall af den vanliga och för den historiska forskningen rätt fatala distraktionen att under början af ett år fortfarande begagna det gångna årets årtal. Lyckligtvis var ifrågavarande konferens af ringa betydelse, hvarför dess förflyttning till den 8 jan. 1696 icke medför någon afsevärd rubbning i framställningens sammanhang.

H. Brulin.

Napoleon Bonaparte. En populär historisk framställning af William M. Sloane, professor. Öfversättning af O. H. Dumrath. Med talrika illustrationer efter de förnämsta befintliga original. 606 sid. Aktiebolaget Varias förlag, Stockholm 1904.

Ofvanstående arbete torde kunna påräkna en ganska vidsträckt läsekrets. Lika rikhaltig som Napoleonlitteraturen i allmänhet är, lika fattig är den i Sverige. Några svenska originalbiografier öfver

Napoleon existera af lätt insedda skäl icke. Och om man undantager Lanfrey's, tyvärr genom författarens förtidiga död ofullbordade verk, som trots sin författares fientlighet mot kejsaren och hans önskan att rikta ett dråpslag mot den under det andra franska kejsardömet alltmera utbredda Napoleonlegenden är ett mycket godt arbete,[1] äro de öfversättningar eller bearbetningar af utländska verk, som finnas på svenska, hvarken genom sitt antal eller genom sin beskaffenhet ägnade att afskräcka en förläggare från att konkurrera på området.

Frågan, i hvad mån en öfversättning sådan som den föreliggande är lämplig eller af behofvet påkallad, ter sig olika alltefter den ståndpunkt man intar. Anser man, att ett arbete, utan att tillhöra de första rangens verk, som icke äro sällsynta inom den historiska litteraturen och allra minst inom den, som behandlar den store korsikanen och hans tidehvarf, bör öfversättas endast därför, att det är ägnadt »att fylla en lucka inom vår litteratur», så försvarar helt visst Sloanes »Napoleon Bonaparte» sin plats i svensk öfversättning. Ty det må villigt erkännas, att boken i jämförelse med den 1894 utkomna svenska upplagan af Bering-Liisbergs »Napoleon» betecknar ett framsteg både med afseende på komposition och innehållsrikedom. Men detta är, såsom alla, hvilka begagnat sig af sistnämnda arbete, väl veta, ett skäligen magert beröm. Håller man däremot före, att endast det bästa bör vara godt nog åt dem, som på grund af bristande tid eller förmåga ej kunna tillfredsställa sin vetgirighet med ett godt arbete på främmande språk, så måste man visserligen förundra sig öfver, att just Sloanes arbete fått den hedern att öfverflyttas till svenska, när åtskilliga andra, detsamma i allo oändligt öfverlägsna funnos att tillgå.

Ty det skall sägas redan från början, att Sloanes »Napoleon Bonaparte» i intet afseende kan räknas till de märkligare af de försök, som på sista tiden gjorts att skildra den store fältherrens och statsmannens lifsgärning. Få historiska personer torde gifvit upphof till en så rikhaltig litteratur som Napoleon. Redan under sin lifstid föremål för en mängd panegyriska eller nedsvärtande framställningar har hans historia alltsedan — förnämligast i Frankrike och Tyskland — fått tjäna som täckmantel för olika politiska fraktioners mer eller mindre statskloka grundsatser. Öfver de folk och riken, där han tumlat om på sin blodstänkta springare, ligger ännu hans skugga, om än för hvarje dag allt svagare, och skymmer blicken till och med hos i öfrigt skarpsynta iakttagare. Det har därför varit och är ofta ännu tämligen svårt för häfdateckningen hos dessa folk att nöja sig med att skildra blott och bart hans gärningar, deras inre sammanhang och större eller mindre följdriktighet. De få ej gälla för hvad de voro, utan i dem inläggas

[1] P. Lanfrey, Histoire de Napoléon I^er, 5 vol., Paris 1867—75, och sedan ofta omtryckt. På svenska utkom arbetet 1870—71, öfversatt af af O. V. Ålund (och A. F. Åkerberg) under titeln Napoleon den förstes historia.

idéer lånade från dagspolitiken, eller ock förringas af hvarjehanda skäl deras betydelse, så att den väldigaste riksgrundare i nyare tider synes mindre än den minste, som länkat ett stort folks öden. De engelska Napoleonbiograferna ha visat sig i det fallet äga bättre förutsättningar att lyckas. Utan att bortse från allt det onda Napoleon gjort deras land ha de med mera ogrumlad blick förmått att uppfatta och uppskatta hans storhet, i synnerhet när den ej längre kunnat skada dem, och att opartiskt nagelfara bristerna, då de därvid hvarken haft nationalfåfängan att värja eller de särskilda motståndarnas ofta problematiska förtjänster att framhålla. Detta hindrar icke, att de i fråga om sakrikedom främsta bearbetningarna af Napoleons historia helt naturligt äro till finnandes i Frankrike och att i fråga om gedigen kritik den tyska lärdomen på många punkter presterat oöfverträffade bidrag till ett rätt förstående af hans verk.

På det hela taget äro dock icke Napoleonbiografierna, de nämligen, som tillägnat sig de senaste detaljerade källforskningarnas resultat och som man på allvar måste taga med i räkningen, särdeles många. Den österrikiske politikern och historikern August Fournier[1] har gifvit en god och jämförelsevis kort populär skildring af Napoleon, särskildt användbar på grund af den detaljerade bibliografi han lämnar öfver de tryckta källorna. Seeley,[2] Roloff[3] m. fl. ha äfven lämnat värdefulla och lättfattliga framställningar af denna intresserika tid och dess hufvudperson. Och för några år sedan utgaf J. H. Rose med »The Life of Napoleon I» (2 vol., London 1901) en särdeles gedigen, lättläst och fängslande studie öfver Napoleon, delvis med stöd af nytt material ur »Foreign Office's» rika förråd.[4] Sistnämnda arbete har också den förtjänsten att vara flera år yngre än det, hvars titel läses här ofvan.

Det är sålunda rakt ingen brist på goda Napoleonbiografier, om man vill välja för öfversättning. Professor William Milligan Sloanes arbete var redan omkring 8 år gammalt, när det öfverflyttades till svenska. Författaren, som sedan 1896 är professor i historia vid det stora Columbia-universitetet i Newyork, är ingen novis på den historiska litteraturens område. Förutom två större biografier, hvaraf den ena öfver fadern, har han skrifvit ett arbete om revolutionskrigen[5] samt, sedan han 1896—97 i 4 volymer fullbordat sin Napoleonhistoria, fortsatt sina studior öfver denna tid med ett verk om dess religionspolitiska strider: »French Revolution

[1] A. Fournier, Napoleon I. Eine Biographie, 3 vol., Leipzig 1886—89. Öfversatt till franska af E. Jaeglé, Paris 1892. Af en ny reviderad och tillökad upplaga ha de tvenne första banden utkommit (1904, 1905).

[2] J. R. Seeley, Napoleon the first: a short History, London 1886. Öfversatt till franska af J. R. Baillie, Paris 1887.

[3] G. Roloff, Napoléon I, Berlin 1900.

[4] Utan vetenskapligt värde är däremot den nyligen af den bekante norske novellisten Kielland utgifna boken Omkring Napoleon, som närmast synes vara att klassificera såsom en hätsk pamflett mot Karl Johan och som äfven till och med i Norge blifvit så bedömd.

[5] The French War and the Revolution (1889).

and Religious Reform» (1900). Han har fått en grundlig teoretisk, historisk och klassisk, utbildning, dels vid amerikanska högskolor, dels i Leipzig och Berlin, samt tillika haft förmånen att som sekreterare hos George Bancroft 1873—75, under dennes mission som nordamerikansk minister i Berlin, på nära håll bevittna Bismarcks triumf och däraf se hvad en enda man förmår under gynnsamma omständigheter verka för sitt lands förkofran, något som icke litet influerat på hans framställning af Napoleon. Fri från alla kontinentala fördomar, utmärker han sig i allmänhet för en vid syn på sitt ämne samt för ett synnerligen ledigt framställningssätt. Han har icke haft tillgång till några nya obegagnade aktstycken och torde därför ha föga nytt att bjuda specialisten. Men däremot har han, synes det, på vissa undantag när ganska samvetsgrant begagnat den litteratur på området, som direkt hvilar på källforskningar. Man känner så t. ex. igen uppgifter från Böhtlingk[1] och Jung[2] liksom från Masson.[3] Särskildt gäller detta Napoleons ungdomstid, där framför allt de två förstnämnda gjort grundliga forskningar och framdragit en mängd dittills obekanta upplysningar, hvilka Sloane skickligt hopfogat till ett helt. Man får en god och stämningsfull bild af Napoleons ensliga och ofta bittra ungdomslif, såväl i Brienne som i olika garnisonsorter, af hans omåttliga ärelystnad, redan då starkt framträdande, och af hans böjelse att umgås med småfolket, som han förstod, hellre än i de högre kretsarna, där man med förakt såg ned på den fattige korsikanske knapadelsmannen. Sloane skildrar vidare hans korsikanska jakobinism och låter tillbörligt framträda hans egendomliga olust för soldatyrket, som han till och med ej sällan försummade. Att han i sin ungdom gjorde ett grundligt fiasko både som författare och politiker, är likaledes en känd sak, som betonas med framhållande af hans dramatiska läggning och hans ofta exalterade sinnesstämning. Stundom kunde man i afdelningen om Napoleons ungdom önska, att författaren velat anföra sina källor. Noter saknas emellertid alldeles, förmodligen för att gifva hela arbetet en mer populär prägel men till stor saknad för den intresserade läsaren, som stundom torde ha svårt att känna igen sig. I själfva verket är den del af Sloanes bok, som handlar om Napoleons ungdom, den bästa. Berättelsen går där fram enkel och klar, och några ingående psykologiska analyser, tydligen författarens svaga sida, äro där mindre af nöden än längre fram, då händelsernas förlopp blir mera kompliceradt. Men följderna af den antydda svagheten hos författaren visa sig dock på ett par punkter redan här. Man får aldrig af hans framställning klart för sig, hur Napoleon ifrån den svärmare han, så underligt det än låter, likväl visade sig vara i sin ungdom, öfvergick till att blifva

[1] A. Böhtlingk, Napoleon Bonaparte, seine Jugend und sein Emporkommen, 2 vol., Jena 1877—80; andra uppl., 2 vol., Leipzig 1883.
[2] H. F. T. Jung, Bonaparte et son temps (1769—99) d'après les documents inédits, 3 vol., Paris 1880—81; andra uppl., 3 vol., Paris 1880—83.
[3] Napoléon inconnu (1786—93), publié par Masson, Paris 1895.

en af alla tiders största realpolitiker. Och alldeles för litet har Sloane framhållit den unge korsikanens släktkärlek, som ju följde honom under hela lifvet. Dess inflytande på Napoleons handlingssätt är särskildt märkbart under ungdomsåren och häde sålunda just där bort mera betonas.

Från 1796 skildrar Sloane Napoleon såsom fältherre, diplomat och statsman. De napoleonska fälttågen ha från början till slut så ofta gjorts till föremål för studier af fackmän på grundvalen af arkivforskningar i olika länder, att man aldrig behöfver sakna lätt tillgängligt material för en öfversiktlig framställning af dem.[1] Författarens skildring är också mycket öfversiktlig, nästan lekande, när han berättar om fältherrens bedrifter. Napoleon var, som bekant, en stor räknemästare, hans kalkyler före ett fälttåg voro ovanligt omsorgsfulla och stödda på den noggrannaste kunskap om faktiska förhållanden, förvärfvad ej minst genom en för den tiden utomordentligt väl skött spaningstjänst. Däraf den underbara öfverensstämmelsen mellan de på förhand uppgjorda planerna och resultaten, exempelvis i slaget vid Austerlitz. Detta är emellertid en sida af Napoleons fältherregeni, som Sloane saknar blick för, och hans eljest ofta roande och liffulla skildringar af fälttågen mista därigenom en stor del af både verkligt värde och intresse. Sällan framgår af författarens skildring, *hvarför* Napoleon segrade; där gifves endast en mängd skickligt hopfogade detaljer från de olika fälttågen och valplatserna. Läsaren får, för att taga ett exempel, en ganska klen föreställning om Napoleons strategi vid Ulm 1805; han får veta, att han vann sina framgångar genom marscher, men föga mera. Här om någonsin skulle för öfrigt en af de eljest icke sällsynta kartorna varit på sin plats. Slaget vid Trafalgar är likaledes genomgående dåligt skildradt. Fälttågen få dessutom, ju närmare de ligga slutet af Napoleons bana, allt kortare utrymme sig medgifvet. Särskildt gäller detta åren 1813 och 1814. Äfven 1815 års fälttåg och Waterloo ha alldeles för mycket fått träda i skuggan, om man tar i betraktande den utförliga bredden på vissa andra punkter.

Om Sloane sålunda icke förmått gifva någon god bild af fältherren Napoleon, så är däremot hans framställning af statsmannen i vissa afseenden ganska lyckad. Särskildt är hans betydelse för Frankrikes eget inre lif på olika områden riktigt uppfattad och klart skildrad. Författaren visar, hur Frankrike ur det kaotiska, halft anarkiska inre tillståndet efter revolutionsårens upprepade hvälfningar genom Napoleons järnvilja och praktiska blick undergår en reorganisation till fasthet, reda och ordning på alla områden. Med klar uppfattning af hvad fransmännens behof kräfde skapar han det förvaltningssystem, som i hufvudsak bibehållits oförändradt under mer än ett århundrade trots så många därunder timade

[1] En god populär framställning af Napoleon, väsentligen som fältherre, är den danske öfversten N. P. Jensens Napoleon I, Köpenhamn 1904.

omhvälfningar. Hans arbete för landets höjande i alla afseenden, handelns och industriens utveckling, skapandet af en lagbunden ordning, vetenskapens och konstens uppblomstring, undervisningsväsendets fasta och rationella organisation m. m., allt detta är en sida af ämnet, som Sloane visar sig fullt behärska och som han låter komma till sin fulla rätt. Han framhåller, hur Napoleon förstod att gifva Frankrikes storhet samma mått som sin egen.

Så mycket sämre lyckas emellertid författaren, när det gäller att skildra Napoleon såsom länkaren af Frankrikes öden utåt. Framställningen är här på sina punkter nästan naiv. Den gamla skolan af historiker nöjde sig med en schablonmässig uppfattning af Napoleons statsmannageni. Antingen var allt utomordentligt godt, eller också voro alla hans företag blott och bart utslag af den mest otyglade ärelystnad och maktsjuka. Men dessa ensidiga och lättvunna synpunkter tillhöra en förfluten tid, och redan för länge sedan har den historiska forskningen rörande Napoleon börjat för sig uppställa en mängd problem, som den söker lösa genom ett noggrant skärskådande af hans handlingar, hans bref m. m. Det kan tryggt påstås, att denna moderna forskningsmetod är fullkomligt främmande för Sloanes arbete, ehuru den mycket väl låter förena sig med en populär framställning.[1] Mycket har t. ex. skrifvits och tvistats om Napoleons ställning till freden i Amiens. Och tvifvelsutan är denna fråga en af kardinalpunkterna, om man rätt vill förstå hans politik. Men Sloane ägnar däråt ringa uppmärksamhet och lyckas heller ej alls klargöra, hvilka motiven voro till det ödesdigra fredsbrottet 1803. De förhandlingar, som föregingo utbrottet af tredje koalitionens krig, invecklade och svårutredda som de äro, få likaledes en högst ofullständig och otillfredsställande belysning.[2] Samma anmärkning gäller freden i Tilsit liksom förhållandet mellan Österns och Västerns kejsare. Och dock hade Sloane här kunnat ösa bl. a. ur Vandals utomordentligt intressanta arbete.[3] Men han är öfverallt lika svag i analysen som stark i berättelsen och söker aldrig reda upp några trassliga frågor, där många olika faktorer spela in.

Ehuru arbetet på svenska utkom så sent som 1904, finner man i detsamma en del oriktigheter, som under de senaste åren blifvit rättade af forskningen men icke tillgodogjorts i den svenska öfversättningen. Jag vill endast omnämna den bekanta historien om huru Napoleon efter slaget vid Austerlitz skulle obarmhärtigt låtit sitt artilleri spela på isen på sjöarna vid Tellnitz under de flyktande ryssarna och sålunda alldeles i onödan låtit 2,000 ryssar drunkna. Sloane har liksom många förut denna detalj. I Roses anförda arbete (tredje uppl. 1903) framhålles emellertid grundlösheten af hela denna historia, som troligen uppkommit på grund af Napoleons

[1] Man behöfver i det fallet endast hänvisa till Lenz' nyligen utkomna arbete om Napoleon i Monographien zur Weltgeschichte.

[2] Om dessa se W. Ekedahl, Bidrag till tredje koalitionens bildningshistoria (1803—1805) I, Lund 1902.

[3] A. Vandal, Napoléon et Alexandre Ier, 3 vol., Paris 1891—96.

sträfvan efter dramatisk effekt. Sjöarna undersöktes nämligen på Napoleons egen befallning några få dagar efter slaget, och endast två eller tre lik hittades där. Alexander I:s berättelse på kongressen i Wien, att 20,000 ryssar skulle omkommit vid detta tillfälle, förklaras lätt af hans önskan att därigenom öfverskyla sitt nederlag.

Sloanes arbete är prydt med en stor mängd illustrationer, ofta reproduktioner efter berömda konstverk. Men däribland finner man också sådana, som tydligen endast tillkommit för att uppfylla titelbladets löfte om talrika illustrationer. Sällan spåras för öfrigt något samband mellan illustrationer och text. Goda kartor förekomma på en del ställen men saknas på andra, där de skulle varit än mer behöfliga, t. ex. öfver Ulm, Leipzig och 1814 års fälttåg.

E. A—t.

Revolutionen og Napoleon I 1789—1815. Ved J. A. Fridericia. 236 sid. Jacob Erslev, København 1903.

Fra Wienerkongressen til Februarrevolutionen 1815—1848. Ved J. A. Fridericia. 248 sid. Jacob Erslev, København 1905.

I de båda här ofvan angifna arbetena, förenade under den gemensamma öfvertiteln »Den nyeste Tids Historie, I, II», har professor Fridericia gifvit en fortsättning af de öfversikter öfver Europas historia 1600—1789, som sågo dagen 1899 och 1900. I likhet med sina föregångare äro de båda nyaste öfversikterna framgångna ur universitetsföreläsningar. Men under det de äldre öfversikterna äro utgifna i samma form som de vid våra universitet använda grundlinierna till föreläsningar, äro de sist offentliggjorda utarbetade till verkliga handböcker på grundval af »den stora, särskildt nyare litteraturen af bearbetningar, såväl större helhetsframställningar som viktigare monografier».

Hufvudvikten är lagd på den inre utvecklingen, den militära och diplomatiska historien helt kortfattadt behandlad. Framför de olika afdelningarna angifves den viktigaste litteraturen; i åtskilliga fall har förf. — inledningsvis eller i noter — redogjort för hufvuddragen af ett visst tidsskedes eller ett visst isoleradt historiskt problems behandling inom litteraturen och för de olika synpunkter, som därvid gjorts gällande.

I det hela synas de båda öfversikterna förträffligt motsvara sitt ändamål såsom handböcker på den historiska universitetsundervisningens lägre stadier; dock synes den förra delen i afseende å forskningens grundlighet, kritikens takt och skärpa samt framställningens genomarbetning den senare delen ej obetydligt öfverlägsen. Uppställningen är i båda delarna redig, framställningen klar och öfverskådlig, om man ock ibland måhända skulle önskat mera af

nyansering och pointering i själfva framställningssättet; skildringen flyter nu så jämnt, att totalbilden — åtminstone för en ovan läsare — kanske ej alltid blir fullt klar.

Karakteristikerna af de handlande personerna liksom af olika politiska åskådningar och program äro gjorda med berömvärd opartiskhet, ehuru man efter en genomläsning visserligen ej svåfvar i okunnighet om förf:s politiska sympatier (jr t. ex. senare delen, sid. 165). Bibliografierna synas tillräckliga och i höjd med den nuvarande forskningens ståndpunkt. Dock förvånas man öfver att vid sidan af Boëthius' och Onckens arbeten öfver den franska revolutionen ej finna en så ypperlig öfversikt som Rose, The Revolutionary and Napoleonic Era, liksom man bland anförda arbeten rörande Englands historia saknar Marriotts spirituella essay öfver Canning (1903), Jenks, Parliamentary England (1903) samt Rose, The Rise of Democracy (1897) — den sistnämnda en i enskildheterna visserligen ej alltid pålitlig men i uppfattning och anordning af ämnet förträfflig öfversikt.

En stor och erkännansvärd omsorg har tydligen nedlagts på detaljernas korrekthet. I trots däraf torde dock en och annan erinring kunna göras. En vanställande lapsus calami i första delen (s. 117) är af förf. själf i arbetets senare del (s. 103) rättad. Med hänsyn till öfverfallet på Danmark 1807 utvecklar förf. samma uppfattning som professor Holm gör gällande i Danmarks Riges Historie. De synpunkter och de diplomatiska aktstycken, som framdragits af Rose både i hans förträffliga biografi öfver Napoleon och i flera tidskriftsartiklar (Engl. Hist. Review 1896, 1901, omtryckta i Napoleonic Studies 1904), synas dock ägnade att göra den danska belysningen en smula tvifvelaktig. Den af förf. framhäfda motsättningen mellan Castlereaghs och Cannings utrikespolitiska system har — såsom bl. a. Cannings senaste biograf Marriott med skärpa framhåller — knappast varit så stor, som vanligen antages. Och den gamla uppfattningen af den första Melbourneska ministärens afskedande såsom allenast en rent personlig akt af konung Vilhelm, för hvilken konungen ensam bär ansvaret, torde inom den moderna engelska historieskrifningen och statsrätten vara öfvergifven. Redogörelsen för valrättsbestämmelserna i 1832 års reformakt är vilseledande. Äfven teckningen af restaurationsmonarkien i Frankrike och julirevolutionens orsaker och förlopp torde tåla vid någon jämkning; särskildt synes Talleyrands roll hafva varit betydelsefullare än af förf:s framställning framgår.

Vissa problem hafva af förf. helt förbigåtts eller ej tillräckligt ställts i förgrunden. Till de senare räknar anm. revolutionens och Napoleons kyrkopolitik, framför allt konkordatet af 1801, hvilkas dominerande betydelse ej tillräckligt betonats — måhända har det för danska läsare ansetts öfverflödigt med hänsyn till Nielsens utmärkta framställning. Till de helt förbigångna frågorna hör t. ex. en karakteristik af den ekonomiska åskådning, som ligger bakom det napoleonska kontinentalsystemet liksom ock en antydan om den

verkliga innebörden och de faktiska verkningarna af detsamma i anslutning t. ex. till Rose's framställning af några de viktigaste problemen (Engl. Hist. Review 1893; Monthly Review 1902; omtr. i Napoleonic Studies).

Allt det sagda är dock oväsentliga ting, som på intet vis förringa arbetets förtjänster i öfrigt. En mera graverande anmärkning synes anm. kunna göras mot arbetets plan i dess helhet. Förf. har gifvit sitt arbete öfvertiteln »Den nyeste Tids Historie» och i företalet till första afdelningen sagt sig ej vilja inskränka sig till Frankrike allena. Arbetet framträder sålunda med anspråk på att vara en, låt vara kortfattad, handbok i den allmänna historien efter 1789. Men en framställning af tidsrummet 1789—1815 är dock icke identisk med en framställning af revolutionen och Napoleon I. Trots sin vakna kritik och sin lika vidsträckta som grundliga beläsenhet i hela tidsskedets historia har förf. ej undgått det fascinerande inflytandet af de dramatiska och blodiga dagarna i Paris. Hela den östeuropeiska krisen, som dock sträcker sina verkningar på det europeiska statssystemets inre och yttre förhållanden ända fram till våra dagar, får sig knappast större utrymme tillmätt än några af de viktigaste »journées» i Paris.

Det afsiktliga undanskjutandet af den diplomatiska och militära historien till förmån för den inre — åtminstone i den utsträckning här ibland skett — synes anm. ej heller vara något enbart lyckligt grepp. Man får sålunda t. ex. ej någon uppfattning af i hur hög grad Napoleon i sin utrikespolitik var ett revolutionens barn — hvilket blir en orättvisa både mot Napoleon och mot revolutionen. Någon sammanhängande framställning af den orientaliska frågan under 1800-talets förra hälft gifves ej, lika litet som af den koloniala utvecklingen från 1700-talets slut — tidsskedet rymmer dock ej så litet af det moderna engelska kolonialväldets genesis. Förenta staternas inre och yttre utveckling lämnas — af hvilka skäl är ej godt att förstå — så godt som alldeles ur räkningen. Den, som läser förf:s arbete, får en ypperlig framställning af den franska revolutionen och — för den följande tiden intill 1848 — en god och pålitlig öfversikt af utvecklingen i vissa europeiska länder, framför allt Frankrike, men han får föga eller ingen kunskap om uppkomsten och utvecklingen af flera af de faktorer, som för närvarande ekonomiskt och politiskt dominera världssituationen.

Trots de rent principiella anmärkningar, som kunna göras mot professor Fridericias bok, äro den historiska vetenskapens idkare i Danmark enbart att lyckönska till en så modernt vetenskaplig och pålitlig handbok i den nyaste historien som professor Fridericias. När skola de utmärkta propedeutiska kurser, som gifvits och gifvas vid våra universitet, ge upphof till dylika öfversikter öfver olika tidehvarf, ägnade att skänka den allmänna insikt i historien, som eljest måste hopplockas ur måhända föråldrade läseböcker eller rent af ur historiska tabeller? *H.*

Öfversikt af Tidskrifter

och andra periodiska publikationer.

Antikvarisk Tidskrift för Sverige. D. 17: H. 4—5. V. Gödel, Svenska ortnamn. Bibliografi på uppdrag af Ortnamnskommittén utarbetad. — K. Fabricius, Gotlandske forhold under Iver Akselsön Tot.

Illustrerad Militärrevy. 1905, 2. Palmquists expedition till Neapel 1794. — 5. Generalstabens arbete om Sveriges krig 1808—1809. D. 3, anm. af [C. O.] N[ordensva]n. — 7. Minnesvården vid Södra Stäket. — 8. Trangen och Midskog-Skotterud. — 10. C. T. Odhner, Sveriges politiska historia under Gustaf III:s regering D. 3. — 11. O. Kuylenstierna, Karl XII:s fälttåg i Norge 1716.

Jernkontorets Annaler. 1905. Årg. 59: H. 4. M. B. Swederus, Bidrag till kännedomen om Sveriges bergshandtering under Karl IX:s tid.

Kungl. Bibliotekets Handlingar. 27. Årsberättelse för år 1904. — J. A. Almquist, Sveriges bibliografiska litteratur. D. 1: H. 2.

Kungl. Krigsvetenskaps-Akademiens Handlingar och Tidskrift. 1905, 3. Friederich, Der Herbstfeldzug 1813. Bd 2, anm. af [C. O.] N[ordensva]n. — 7. A. Günther, Das schwedische Heer in Sachsen 1706—1707, anm. af T. J. P[etrelli]. — 11—12. Sveriges krig åren 1808 och 1809. D. 4. — A. Pihlström, Kungl. Dalregementets historia. Afdeln. 2. — 20. L. W:son Munthe, Kungl. Fortifikationens historia. 2: 2, anm. af H. J[ungste]dt. — 21. A. Stille, Fälttåget i Skåne och Halland 1657.

Kyrklig Tidskrift. 1905, 4. O. Quensel, En inblick i svenskt församlingslif från år 1600. — 5. J. Ljungh, Fjelkinge i forna dagar, anm. af J. T.

Meddelanden från Kalmar läns fornminnesförening 1904. [H.] 4. P. G. Berggren, Kalmar dominikanerkloster: — P. G. Berggren, Kronobäcks kloster. — F. Bæhrendtz, Anteckningar om Brömsebro. — F. Bæhrendtz, Pesten i Kalmartrakten 1710—1711.

Meddelanden från Svenska Riksarkivet. N. F. 1: 9—11. Riksarkivariens årsberättelse för 1904. — Handlingar rörande arkivväsendet. [1.] Arkivväsendet i allmänhet. [2.] Handlingar rörande landsarkivorganisationen. — S. Clason, Det så kallade finanskontoret eller finansdepartementet 1787—1793.

Meddelanden från Örebro läns fornminnesförening 1905. [H.] 3. J. Wahlfisk, Nils Gabriel Djurklou †. — E. Lewenhaupt, Historiskt-topografiska utställningen i Örebro september 1902. (Med flera illustr. i texten.) — H. Borg, Konstnärer och öfriga konstutöfvare re-

presenterade på historiskt-topografiska utställningen från Örebro län i Örebro september 1902. — M. Dahlander, Några anteckningar om äldre träbyggnadskonst i Örebro län. (Med flera illustr. i texten.) — V. Gödel, Från Gamla Nora. (Med flera illustr. i texten.) — J. Wahlfisk, Om Örebro stad, dess utveckling och topografi i äldre tider. (Med 1 facs. o. 2 kartor.)

Nordisk Tidskrift för Vetenskap, Konst och Industri. Utg. af Letterstedtska Föreningen genom O. Montelius. 1905, 7. Erik Gustaf Geijer och Uppsalalifvet 1817—1825. — Utdrag ur Malla Montgomérys anteckningar meddelade af M. G. 1. — Fr. Poulsen, Herodot.

Ord och Bild. Illustrerad månadsskrift, utg. af K. Wåhlin. 1905, 11. M. Montgoméry, Interiörer från Gustaf IV Adolfs tid. Ur samtida anteckningar. Med 3 bilder. — P. Fahlbeck, Orsakerna till unionens upplösning. — O. Sylwan, Henrik Schück. Några ord till hans femtioårsdag. — K. Warburg, Johan Gabriel Richert, anm. af L. Wahlström. — 12. M. Montgoméry, Interiörer från Gustaf IV Adolfs tid. Ur samtida anteckningar. Med 4 bilder. — V. Gödel, Harald Wieselgren.

Personhistorisk Tidskrift 1905. Årg. 7: H. 4. S. Ambrosiani, Våra grafstenar, ett till förintelse dömdt personhistoriskt material (med 2 bilder). — S. Leijonhufvud, Gustaf Hesselius d. ä., en bortglömd svensk konstnär (med 2 bilder). — J. Ramsay, Var Mikael Agricola ätten Leijonmarcks stamfader? A. Lindberg, Tvenne samlare (med 2 bilder) Johan Johansson i Noraskog. Karl Fredrik Werner. — En autograf som väckt uppseende (med en bild). Bilagor: N. Sjöberg, Porträttsamlingen å Hedensberg förtecknad. — L. Fr. Läffler, Den gottländska Taksteinarsägnen.

Svenska Slöjdföreningens Tidskrift. 1905, Kvart. 1. J. Roosval, Den gamla altartaflan i Upsala domkyrka. — 3. G. Indebetou, Fredriksdals porslinsfabrik. — 4. E. E. Sidenbladh, Ett resur och en Stockholmsurmakare från midten af 1600-talet.

Tidskrift i fortifikation. 1905, Bihang. L. W:son Munthe, Kongl. Fortifikationens historia. D. 2: 2.

Tidskrift i sjöväsendet. 1905, 1. G. von Horn, Bilder från nordiska sjuårskriget. — 2. Clas Flemming. — Handlingar rörande expeditionen till Västerbotten 1809. Medd. af G. v. Horn. 3. G. v. Horn, Ur en dagboksanteckning för år 1788. [Ur Hiertas Journal.]

›Vår Flotta.› Tidskrift för sjövapnet. **1905, Oktober.** En svensk sjöofficers bravur. [Escholin försvarar Camilla 1809.] **November (julnummer).** G. v. Horn, Från Gustaf Wasas dagar. Befrielsekriget. (Med 6 bilder.)

Vårt Försvar 1905. Slaget vid Svensksund den 24 augusti 1789 (med en karta).

Historiske Samlinger udgivne af Den Norske Historiske Kildeskriftkommission. **Bd 2: H. 2.** Chr. Langes Optegnelser om nogle norske Forhold og Personligheder fra Aarene 1844—1845. Udgivne af L. Daae. — Breve til Rector Frederik Moltke Buggo (1836—1844). Ved L. Daae. — Indstilling og Forslag fra den paa Eidsvold under 14:de Mai 1814 nedsatte Finanskomité. Udgivne af Y. Nielsen.

Fra Arkiv og Museum 1905. Bd 2: H. 5. H. Mortensen, Uraniborgs og Stjerneborgs Ruiner indtil Nutiden.

Historisk Tidsskrift, Syvende Række. Redigeret af J. A. Fridericia. **Bd 6: H. 1—2.** Aage Friis, Holstens Indlemmelse i Danmark i Aaret **1806.** — Smaastykker: J. Steenstrup, Har Susaa i den historiske Tid

været en sejlbar Strøm til Sjællands Midte? — J. Steenstrup, De danske Kongers Ret til Hvaler og meget store Fisk. — K. Erslev, Har den danske Adel i det 15. Aarhundrede haft en stærk Tilgang af nye Slægter? — Nyt fra historisk Videnskab i Ind- og Udland. — 3—4. J. Steenstrup, Nogle Træk af Fiskerbefolkningens Historie. — M. Rubin, Sundtoldens Aflösning. — Nyt fra historisk Videnskab i Ind- og Udland. — A. Krarup, Fortegnelse over historisk Litteratur fra Aaret 1904, vedr. Danmarks Historie.

Varden. 1905, Oktober. W. Anderson, Alvastra.

Aarböger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1905. 2 Række. Bd 20: H. 2. Th. Wåhlin, Några nya iakttagelser på Gumlösa kyrka. (Med 9 fig.)

Forschungen zur brandenburgischen und preussischen Geschichte 1905. Bd 18: H. 1. F. Arnheim, Zur Charakteristik Friedrichs des Grossen und seines Grossneffen, des nachmaligen Königs Friedrich Wilhelm III. [Grundad på svenska sändebudet K. E. v. Carisiens' depescher från åren 1779—90.] J. Kretzschmar, Gustav Adolfs Pläne und Ziele in Deutschland, anm. af J. Gebauer. — Friederich, Geschichte des Herbstfeldzuges 1813. Bd 1—2, anm. af G. Roloff.

Freiburger Diözesan-Archiv 1904. N. F. Bd 5. P. B. Zierler, Das Kapuzinerkloster in Lindau und die konfessionellen Wirren zu seiner Zeit 1630—1649.

Göttingische gelehrte Anzeigen. 1905, März. J. Kretzschmar, Gustav Adolfs Pläne und Ziele in Deutschland und die Herzöge zu Braunschweig und Lüneburg, anm. af M. Ritter. — **April,** Acta Pontificum Danica. Udgv. af L. Moltesen, anm. af A. Brackmann.

Hansische Geschichtsblätter. Jahrg. 1904—1905. W. Stein, Zur Geschichte der Deutschen in Stockholm im Mittelalter.

Historische Zeitschrift 1905. N. F. Bd 59: H. 3. K. Häbler, Zur Geschichte der kastilischen Communidades. — H. Ulmann, Die Anklage des Jakobinismus in Preussen im Jahre 1815. — Miszellen. — Literaturbericht. — Notizen und Nachrichten. — **60: H. 1.** K. J. Neumann, Die Entstehung des spartiatischen Staates in der lykurgischen Verfassung. — Th. Ludwig, Neue Forschungen zur Vorgeschichte der französischen Revolution. — Literaturbericht (bl. a. Schweden s. 118—142). — Notizen und Nachrichten.

Hohenzollern-Jahrbuch 1905. Jahrg. 9. F. Arnheim, Gustav-Adolfs Gemahlin Maria-Eleonora von Brandenburg. Eine biographische Skizze. 3. Maria-Eleonora im Kampfe mit dem Schwedischen Senat bis zu ihrer Verbannung nach Gripsholm (1636).

Jahrbuch der Gesellschaft f. bildende Kunst und vaterl. Altertümer zu Emden 1905. Bd 15. H. Reimers, Edzard II und sein Bruder Johann am schwedischen Hofe.

Jahrbücher für die deutsche Armee und Marine. 1905, Mai. J. v. Pflugk-Harttung, Bernadotte im Herbstfeldzuge 1813.

Jenaische Zeitung 1904, N:o 184 u. 185 (Aug. 7 u. 9). Bernhard, Herzog v. Sachsen Weimar. Ein Gedenkbl. zur 300. Wiederkehr seines Geburtstages.

Kirchl. Korrespondenz f. d. Mitglieder des Evang. Bundes 1904. Jahrg. 18, N:o 8, Unterhaltungsbeil. Bernhard von Weimar.

Literarisches Zentralblatt. 1905, 48. K. Nordlund, Die schwedisch-norwegische Krise in ihrer Entwickelung aktenmässig dargestellt & N Edén, Schwedens Friedensprogramm und die skandinavische Krise.

Mitteilungen des Nordböhmischen Excursions-Klubs 1905. Jahrg. 28: H. 1. Aus der Schwedenzeit. [1633—48.]

Mitteilungen des Vereins für die Geschichte Berlins 1905. Jahrg. 22. L. Noël, Grossbeeren. — L. Noël, Die Schlacht bei Fehrbellin.

Militär-Wochenblatt. 1905, N:o 108. Roessel, Ein nächtlicher Angriff brandenburgischer Truppen auf das schwedische Lager bei Elbing im Jahre 1659.

Monatsblätter. Herausg. v. d. Gesellschaft f. Pommersche Geschichte u. Altertumskunde. **1905, N:o 7, 8.** P. Gantzer, Ein Vorschlag der schwedischen Regierung zur Hebung der Universität Greifswald vom Jahre 1651.

Preussische Jahrbücher 1904, 1905. Bd 118, 119. Lebenserinnerungen des Generalleutnant Wilhelm von Wentzel. Hrsg. v. H. v. Wentzel. Innehåller bl. a. en skildring af slagen vid Grossbeeren och Dennewitz.

Velhagen & Klasings Monatshefte 1905. Jahrg. 20: H. 2 (Oktober). F. Arnheim, Schweden und Norwegen. — **4. (Dezember).** F. Arnheim, Die letzten Wasas. [1.] (Mit verschiedenen Illustr.)

Württembergische Vierteljahrshefte für Landesgeschichte 1905. Jahrg. 14: H. 4. Th. Dierlamm, Das Kirchheimer Amt in der Zeit des Dreissigjährigen Krieges.

Zeitschrift d. Vereins f. Kirchengeschichte in d. Prov. Sachsen 1904. Jahrg. 1: H. 2. T. O. Radlach, Das zeitgenössische Urteil des Superint. Samuel Müller zu Sangershausen über Gustav Adolf, König v. Schweden.

Zeitschrift des Vereins f. Thüringische Gesch. u. Altertumsk. 1905. N. F. Bd 15: H. 2. Joh. Trefftz, Die schwedischen Kriegsdienste und Reisen Herzog Adolf Wilhelms von Sachsen-Weimar 1656—1668. T. 2: 1660—1668. — Joh. Bühring, Geschichte der Stadt Arnstadt 704—1904, anm. af O. Dobenecker.

Zweiundfünfzigster Jahresbericht des historischen Vereins f. Mittelfranken 1905. Schicksale der Reichstadt Windsheim in der zweiten Hälfte des dreissigjährigen Krieges. Aufzeichnungen des Johannes Andreas Strampfer 1634—50, mitgeteilt von Kerler in Würzburg.

Allgemeine Schweizerische Militärzeitung. 1905, N:o 25. Schweden und Norwegen militärisch einander gegenüber. Von B. — **40.** Die Frage der norwegischen Grenzbefestigungen.

The English Historical Review. 1906, January. J. F. Baldwin, Antiquities of the king's council. — W. C. Abbott, The Long Parliament of Charles II. P. 1. — J. F. Chance, The mission of Fabrice to Sweden, 1717—1718. — Notes and documents. — Reviews of books. — Short notices.

La Vie Illustrée 1905, N:o 363 (⁹⁄₆). L. Durbel, Suède et Norvège.

Revue Historique. 1905, Novembre—Décembre. L. Batiffol, Marie de Médicis. — E. Driault, Napoléon Ier et l'Italie. 3e partie: Napoléon roi d'Italie; (suite et fin). — P. Sabatier, D'une bulle apocryphe de Clément IV déclarée authentique par la curie sous le pontificat de Benoît XIII et d'une bulle authentique d'Innocent IV retrouvée à Assise. — E. Welvert, Les révolutionnaires après la révolution: Carnot. — Bulletin historique: France. Le monument du roi Jean de Bohême, par G. Monod. — Histoire contemporaine, par A. Lichtenberger et G. Monod. — Suisse. Travaux relatifs aux sources de l'histoire du moyen âge (1884—1905), par V. van Berchem; 1er article. — Correspondance. — Comptes-rendus critiques. — Publications périodiques et sociétés savantes. — Chronique et bibliographie.

Miscellanea di storia italiana 1904. Sér. 3: T. 9. C. Cipolla, Un nouveau document concernant Alessandro Guagnini (lettre de Jean III, roi de Suède, de Stockholm, 28 nov. 1588, adressée à la République de Gênes).

Rivista d'Italia 1905. Anno 8: Fasc. 1. E. Gaddi, Cristina di Svezia e il suo passaggio per Forlì.

Öfversikter och granskningar.

— —

Vesterlandenes indflydelse paa Nordboernes og særlig Nordmændenes ydre kultur, levesæt og samfundsforhold i Vikingetiden. (Skrifter udgivne af Videnskabs-Selskabet i Christiania 1904. II. Historisk-Filosofiske klasse n:o 1.) Af ALEXANDER BUGGE. VI + 426 sid. Christiania, i kommission hos Jacob Dybwad. 1905.

Vikingerne. Billeder fra vore Forfædres Liv, I, II. Af ALEXANDER BUGGE. I, VIII + 319 sid.; II, VIII + 342 sid. København & Kristiania, Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forlag, 1904, 1906.

Det första af ofvanstående arbeten är, som dess förord meddelar, ursprungligen författadt för att besvara en af Nansenfondens styrelse på Videnskabs-Selskabets årsmöte d. 3 maj 1900 för åren 1900—1903 uppställd prisuppgift, som hade följande lydelse: »Hvorvidt er Nordboernes og særlig Nordmændenes ydre kultur, levesæt og samfundsforhold i Vikingetiden blevet paavirket af Vesterlandene?»

Det måste betecknas som ett lyckligt grepp, att denna fråga uppställdes till besvarande. Ty en noggrann utredning af ämnet skulle tydligen gifva viktiga bidrag till ett rätt bedömande af den nordiska kulturens hela utvecklingshistoria. Och dessutom kunde frågan just i vår tid anses vara i alldeles särskild grad »brännande». Sedan flera år tillbaka har nämligen inom den lärda världen mycken strid härskat om räckvidden af västerländsk kulturinflytelse på nordbornas gudatro och diktning under vikingatiden. Professor Sophus Bugge (fader till Alexander Bugge) har ju i en följd af skrifter sökt uppvisa, att sådana inflytelser (i synnerhet från irer och angelsaxer) förekommit i en stor mängd fall. Ehuru stödda af en utomordentlig lärdom och en genial kombinationsförmåga ha hans bevisningar mött envist motstånd från flera håll, där man ej velat tro, att nordbornas förbindelser med västerlanden varit så mäktigt verkande och kunnat lämna efter sig så många och så djupa märken i nordiskt själslif. Det var klart, att stridsfrågans lösning skulle betydligt lättas, om man till jämförelse kunde utröna, huru stor den västerländska inflytelsen varit på den *materiella* kulturen i Norden.

Att afhandlingen af prisdomarna (professorerna Moltke Moe, A. Torp och J. E. Sars, den sistnämnde inträdde i stället för professor Gustav Storm) förklarades värdig Nansenpriset, väcker ingen förundran, när man tar del af det om lärdom och skarpsinne vittnande innehållet. Och man kunde ju också vänta en grundlig utredning af ämnet från en författare, som redan i flera afhandlingar dokumenterat sig såsom väl hemmastadd i källorna till historien om nordbornas äldsta förbindelser med de brittiska öarna.

Af *förordets* meddelanden bör *ett* särskildt framhållas: författaren omtalar, att han efter afhandlingens nedskrifvande kommit till den öfvertygelsen, att vikingatiden icke så afgjordt, som man förut trodde, inleder ett nytt skede af de nordiska folkens historia, utan att förbindelserna med västern och södern allt från de första århundradena efter Kristus och i synnerhet under folkvandringstiden voro ganska betydande. Därför *kan*, säger B., en del af det, som han i afhandlingen menat ha inkommit till Norden under vikingatiden, i själfva verket ha kommit tidigare eller åtminstone blifvit förberedt genom tidigare beröringar med sydligare kulturfolk.

I sin *inledning* (= afd. I) betonar författaren, att han, på grund af uppgiftens begränsning, ej kan ge någon helbild af de västerländska inflytelserna på vikingarnas kultur, när han måste hålla sig till den *materiella* sidan allena och denna likväl är noga förbunden och står i ständig växelverkan med den ideella.

Men han ger en hastig teckning af vikingatidens gudatro och lifsåskådning i allmänhet för att däri äga en bakgrund, mot hvilken den materiella kulturen bör betraktas.

Ensidig blir hans skildring af vikingatidens kultur också i annat afseende, säger han, nämligen däri, att han måste förbigå det äkta nordiska. Och dock voro skandinaverna vid början af vikingatiden inga barbarer. Tvärtom hade de i samfundsordning, i stiftande och skipande af lag och rätt, i handel och sjöfart m. m. mycket att lära västerns folk. Kulturpåverkningarna ha varit *ömsesidiga*, hvilket B. med styrka framhåller emot professor Johannes Steenstrup, som i sitt grundläggande verk »Normannerne» (en af Bugges förnämsta källor) väl ensidigt tyckes ha lagt vikten just på spåren af nordiska inflytelser på västeuropéerna (i synnerhet engelsmännen).

Vikingatiden anses börja med de för åren 787 och 793 i den angelsaxiska krönikan omtalade plundringståg nordiska vikingar då företogo på Englands kuster. Arkeologiskt sätter man, som bekant, den yngre järnålderns början till ungefär samma tidpunkt, medan däremot den äldre eller längre runraden redan något tidigare börjar aflösas af den yngre (kortare).

Men, som B. i förordet framhöll, vikingatiden kom ej såsom något alldeles nytt och oförberedt. Den är, säger B., blott den sista yttringen af den stora rörelse, som kallas folkvandringarna — och »folkvandringar» hade ju redan af goter, vandaler, angler och saxer företagits sjöledes.

På Tacitus' tid voro svearna allaredan kända för sina mäktiga flottor, och det är väl troligt, att nordbornas sjöfart tidigast utvecklat sig på Östersjöns stora inhaf. De sydskandinaviska herulerna togo en storartad del i folkvandringarna, de färdades omkring mer än någon annan germansk stam, och spillror af detta folk återkommo slutligen till sitt gamla hem, tvifvelsutan medförande starka kulturinflytelser till sina landsmän och grannar. I Brittanniens eröfring deltogo jutar, i Nederländerna härjade den danske konung Hugleik omkring år 516, ännu omkring år 580 räknades danerna till frankernas fiender. Ordet *viking* brukas i en angelsaxisk dikt om ett skandinaviskt folk *före* den egentliga vikingatiden. Och de af irländska (och skotska) skrifter omtalade härjningarna på Tory Island (vid Irlands nordvästra kust) år 612 och på ön Eigg (en af de sydliga Hebriderna) år 617 kunna, enligt professor Zimmer och B., ej gärna tillskrifvas andra än nordbor (snarast norrmän); ty man känner numera genom doktor Jakob Jakobsens undersökningar af ortnamn på Shetlandsöarna, att på dessa öar skandinaver redan omkring år 700 måste ha varit bofasta. Bugge har själf i den del af afhandlingen, som handlar om bildstenar, sökt visa, att gottlänningar tillsamman med norrmän redan under 600- och 700-talen besökt Shetlands- och Orknöarna samt lärt känna därvarande keltiska ornamentik.

Med södern voro, som man väl vet, skandinavernas förbindelser ganska lifliga före och under folkvandringstiden; myntfynden, införandet af latinska kulturord och framför allt af runskriften äro ju allbekanta förhållanden.

Fastän B. alltså starkt framhåller, att vikingatiden i många afseenden nog kunde anses börja tidigare, följer han dock af praktiska skäl den traditionella beräkningen från år 793.

Slutet på vikingatiden räknar han något olika i olika länder, för de skandinaviska allteftersom kristendomen där fick fast fot, för de västerländska allt efter som de där inflyttade nordborna kommit i lugna och fredliga förhållanden till urbefolkningen och blifvit så att säga naturaliserade.

För att kunna afgöra, hvad som är *nytt* i vikingatidens kultur, söker författaren gifva en bild af den nordiska kulturen *före* vikingatiden, så vidt sådant är möjligt med de sparsamma och delvis mycket osäkra källorna. Att han därvid, under skildring af det svenska kungadömet, tager för godt och pålitligt Snorres »återgifvande» af Torgny lagmans tal på Uppsala ting, kan knappast gillas af svenska historieskrifvare, som tillfyllest ådagalagt Snorres otillförlitlighet i uppgifter beträffande Sverige.

Af de många lärorika och betydelsefulla notiser, som framträda i skildringen af Norden före år 800, kunna vi anteckna, att det gamla nordiska begreppet *odal* öfverfördes, icke till Island, men väl till Shetlands- och Orknöarna, som tidigare befolkats af nordbor.

Efter teckningen af Norden före vikingatiden öfvergår författaren till en redogörelse för de land, folk och kulturer nordborna

påträffade vid vikingatidens början. Liflig och färgrik är i synnerhet den bild han ger oss af Irland och af irernas folklynne och gamla seder. Bland de sistnämnda kan särskildt observeras de iriska höfdingarnas bruk att låta sina barn uppfostras hos andra, lägre ställda medlemmar af stammen. Bugge tror, att motsvarande sed i Skandinavien nog är ursprungligen nordisk, men att dess starka utveckling på Island dock kan bero på iriskt inflytande.

I stora drag uppvisar författaren irernas relativt mycket låga ståndpunkt i politiska, rättsliga, sociala, sedliga och kommersiella förhållanden samt deras rangplats i religion, vetenskap, diktning och bildande konst (i synnerhet ornamentik).

Angelsaxernas stat skildras väsentligen enligt Stubbs' »English Constitutional History». Deras kultur hade upptagit inflytelser dels från landets tidigare behärskare, romarna, dels från de tidigt och grundligt romaniserade frankerna, dels också från kelterna; irernas påverkan visar sig mest i diktning, bildande konst och religion. Också af merovingernas och karolingernas rike ger författaren en sakrik skildring, hvarvid han i synnerhet framhåller den materiella kulturen, hvars blomstring hade föga förminskats af den germanska eröfringen samt (framför allt på Karl den stores tid) stod högre än någon annan norr om Alperna.

»Vikingatidens betydelse för Nordens folk ligger förnämligast däri, att den bragt dem under varaktigt inflytande af den romerska kulturen. Detta inflytande kom visserligen sent och medelbart (genom angelsaxer, irer och franker), men det är dock i främsta rummet detta inflytande vi nordbor ha att tacka för att vi nu äro medlemmar af det stora europeiska kultursamfundet.»

Andra afdelningen behandlar *landets styrelse och konungamakten*. B. betonar till en början, att man har alltför få säkra intyg om de politiska förhållandena i Norden *före* vikingatiden, för att kunna med bestämdhet utpeka, hvad som är ursprungligt nordiskt och hvad som först under vikingatiden uppstått under påverkan af utländska förebilder. Den bästa ledningen ge lånorden, ty med ordet bör institutionen själf ha blifvit införd, i synnerhet om man kan visa, att den ej i gammal tid varit gemensam för *alla* germaner.

Angående *hirden* framhåller B., att det forna krigarföljet kring furstens person (»drótt», »verðung» eller »húskarlar») under Harald hårfagres tid börjar utbildas efter frankiskt (och angelsaxiskt) mönster; själfva namnet *hird* är lånadt från angelsaxiskan (hired). I Haralds hofhållning, i den prakt han däri utvecklade, hans talrika hirdmän, hans fast anställda och högt ärade skalder (ett slags »poetæ laureati»), hans spelmän och gycklare — i allt detta spåras många inflytelser från västerlanden. Det tycks närmast vara Alfred den store, som Harald tagit till mönster, men Alfred hade efterliknat Karl den store. — Hirdens delning i tre klasser (hirdmän, »gäster» och huskarlar), som omtalas vid vikingatidens slut, men till hvilken antydningar finnas redan på Harald hårfagres tid, har, efter

hvad B. menar, sin förebild i det karolingiska riket. *Stallaren*, som vid vikingatidens slut, både i Norden och i England, förekommer såsom höfding i hirden, har enligt B. sin förebild i frankernas (comes stabuli, constabularius, constabulus eller) *stabularius*.

Konungamaktens yttre värdighetstecken, som alldeles saknats hos nordborna före vikingatiden, börja under beröringen med västerlanden att införas bland dem, först i de af nordbor grundade rikena på de brittiska öarna. Konungarna i Dublin äga till symbol af sin makt »Carlus' svärd»; namnet Carlus (af Carolus) visar på Karl den store, konungamaktens yppersta representant; dennes namn har f. ö. i de slaviska språken kommit att (i något förändrade former) användas i betydelse »konung». Också konungen på Man har ett svärd till sinnebild af sin värdighet, och ännu användes ett sådant (sannolikt på 1100-talet förfärdigadt) »rikssvärd» vid högtidliga regeringshandlingar på ön. Äfven de nordiska härskarna på Hebriderna och i Northumberland tyckas ha burit svärd till tecken af sin värdighet. Denna betydelse af svärdet hafva nordborna upptagit från det karolingiska riket. Också öfverräckandet af ett svärd till jarl eller konungason vid förlänande af områden (såsom redan i Harald hårfagres saga och i första sången om Helge Hundingsbane str. 8) beror på frankiska inflytelser.

Harald hårfagres stat förberedes dels genom den maktutvidgning öfver flera fylken, som hans förfäder, i synnerhet hans fader, Halfdan svarte, företagit, dels genom den sammanslutning mellan krigare från olika norska landsändar, som ägt rum under vikingatågen, framför allt vid grundandet af ett norskt rike (med »Turgeis» såsom konung) i Irland år 839 och under de följande årens strider mot danskarna om herraväldet på ön. Förebilder till sammanförande af ett stort rike hade Harald i Karl den stores och de angelsaxiska konungarnas verk, där med territorialutvidgningen också följt ökande af konungens anseende, makt och rättigheter. I nära anslutning till professor J. E. Sars (Norsk hist. tidskr. 1872) framställer B. de nyheter Harald införde. Att Harald »fråntog bönderna deras odal» (Heimskringla), tror B. endast ha gällt de eröfrade fylkena, ej H:s arfland, Viken och Ringerike; från dessa landsdelar gick heller ingen utvandring till Island. Att konungen gjorde sig till ägare af odalen, kan ej betyda annat, än att han stadgade och utkräfde grundskatter; något länsväsen eller något »Bodenregale» införde han ej. Motsvarande inskränkning i allmogens fria äganderätt till jorden tyckes Karl den store ha stadgat för saxer och friser efter deras uppror år 783.

Harald tyckes äfven ha infört personlig skatt (*nefgildi*, egentligen skatt för hvar näsa), stadgat om konungens äganderätt till allmänningar och annan ouppodlad jord, möjligen också (såsom sagorna uppgifva) tagit skatt af saltkokare, jägare och fiskare; den senare gällande afgiften, 5 torkade fiskar för hvar man, som deltog i storfisket, synes förskrifva sig från hans tid. Att han lade 5 öres »tull» på hvar man, som reste från Norge till Island, veta vi af

Ares Isländingabok, men denna afgift har sannolikt haft vidsträcktare giltighet och varit ett slags skeppsafgift (om ock blott på utlänningar eller på handel med skattland och kolonier). Den inbringande pälsverkshandeln med lapparna gjorde han till kungligt monopol, liksom han också själf tog skatt af lapparna, som förut måst skatta till flera stormän i Hålogaland.

Nu står det fast, att de fria nordborna lika litet som andra fria germaner ursprungligen betalade skatt, hvarken för person eller egendom; alla hos germanska folk under medeltiden förekommande skatter ha uppstått genom direkta eller indirekta inflytelser från det romerska riket. Att Harald hårfagre, vid bildandet af sitt nya rike och i sträfvandet att öka de kungliga inkomsterna, i allmänhet följt västeuropeiska förebilder, är också visst, men i enskildheterna är det svårt att afgöra, om en kunglig rättighet stadgats först af Harald eller redan af någon hans närmaste föregångare, om den lånats direkt från England eller Frankrike, eller om den redan förut blifvit införd i Danmark. I det stora hela blir emellertid det frankiska rikets skatteväsen, såsom B. uppvisar, den verkliga förebilden för den nya ordning Harald införde i Norge.

Harald tog sig också i administrativt hänseende större makt, än fylkeskonungarna haft. Folket måste på hans tid göra ledingstjänst hvar som helst, ej blott (som förr) inom fylket och till dess försvar. Vidare tillägnade han sig andel i domaremakten genom att i hvarje fylke insätta en jarl, som (bland annat) skulle leda tingsförhandlingarna. Och i den lagstiftande makten ingrep han genom att utfärda nya påbud (nýmæli), t. ex. om skatter; konfiskationer af egendom och afkunnande af fredlöshetsdomar företog han af egen maktfullkomlighet. Landets innevånare uppfattades numera såsom förpliktade att tjäna honom (honum lýðskyldir), såsom verkliga undersåtar i modern mening, ej längre såsom fria män, hvilka blott af eget val och i enlighet med häfd och vana rättade sig efter konungens önskningar. I allt detta är den utländska inflytelsen, i synnerhet från frankernas rike, tydligt märkbar.

De invecklade och omtvistade frågorna om jarlars och härsars ställning och befogenheter före och efter enhetsrikets upprättande, om uppkomsten af »lendir menn» och om de inflytelser från utlandet, som härvid gjort sig gällande, få en utförlig och, som det tyckes, tillfredsställande utredning.

Äfven i Haralds arfsordning — delningen af riket mellan sönerna med Erik till öfverkonung — finner B. ett efterliknande af hvad som skett i det frankiska riket.

Efter redogörelsen för Norges statsskick under vikingatiden kommer en kort framställning af Sveriges och Danmarks. Då källorna här äro ytterst knappa, kan B. ej tillägga något väsentligt nytt till hvad äldre forskare (i synnerhet H. Hildebrand) redan framdragit. Af intresse äro dock hans resonemang om Snorres uppgifter om den »näs-skatt» Oden skall ha pålagt svenskarna. Vidare kan anmärkas, att uttrycket »lændbornir mænn» på en söderman-

ländsk runsten från förra hälften af 1000-talet tages som intyg om att »lændir mænn» redan då funnits i Sverige.

I Danmark synes framför andra Harald Blåtand ha ökat de kungliga rättigheterna efter frankiskt och angelsaxiskt föredöme.

Såsom hufvudresultat af sin undersökning anger B., att samfundsförhållandena i Norden från slutet af 800-talet börja få en ny prägel, i det konungarna efter utländska förebilder utvidga sina maktområden och öka sina inkomster.

I näst följande afdelning (III) talar B. om *klädedräkt, smycken, bohag och husets inredning;* han visar, att nordborna under vikingatiden införde siden och andra dyrbara tyger till bruk för de förnäma, att samtidigt främmande moder vunno insteg; från Frankrike kommo mestadels dessa nyheter, om ock England delvis var förmedlare. Också en mängd smycken och prydnader af ädla metaller och stenar infördes, såsom dels fynden, dels lånord utvisa. Man lärde sig att väfva väggbonader och att utföra träsniderier med bildliga framställningar af strider, jakter m. m., man skaffade sig nya möbler och husgerådsartiklar (kista, »ark», »kalkar» af metall eller kristallglas, bord af ny form, duk, bordservis af nya slag o. s. v.), och vinet blef en högt värderad dryck. I all slags *lyx* gjorde nordborna väldiga framsteg. — På tal om lånordet *kápa* (kappa, af lat. capa) kunde författaren ha omnämnt, att jomsvikingen Sigurðr Vésetason från Bornholm bar binamnet kápa; författaren har endast yngre källor att åberopa.

Genom sin nästa afdelning (IV) ådagalägger B., att vikingatiden haft en ofantligt stor betydelse för utvecklingen af nordbornas *handel.* Vikingatågen följdes af handelsresor, som småningom kommo att förmedla en regelbunden förbindelse mellan de nordiska landen och Västeuropa. Nordborna finna nya marknader för sina egna varor och föra dessutom Östeuropas alster till Västerlandet, medan de till egna hemland importera allehanda lyxartiklar, goda vapen, honung, vin och hvetemjöl. Hemma få vissa näringskällor, såsom Lofotsfisket och pälsverkshandeln, större betydelse, städerna och köpmannaklassen tilltaga i betydenhet. Gottland blir ett af de viktigaste handelscentra i Nordeuropa. I västerlanden anlade nordborna faktorier, de gjorde upptäcktsresor, sammanslöto sig till gemensamma handelsföretag och uppehöllo affärsförbindelser med sina gamla hemland, till hvilka de förde nya rikedomar och ny kultur.

Beträffande *sjöfart* och *skeppsbyggnadskonst* hade nordborna mera att lära Västeuropas folk än att själfva lära af dem. Åtskilliga nyheter i skeppsbyggeri synas dock för nordborna ha blifvit frukten af beröringen med Västeuropa, särskildt några nya fartygstyper med utländska namn; de stora skepp Olaf Tryggvason lät bygga tyckas ha haft sina förebilder i England.

Anläggandet af städer var åtminstone i Norge vid vikingatidens slut starkt påverkadt af brittiska mönster; Olaf Tryggvason hade, när han anlade Nidaros, Dublin och London för ögonen.

I *krigsväsendet* (som behandlas i afd. V) voro visserligen nordborna på det hela öfverlägsna västerns och söderns folk, men mera genom kroppslig styrka och färdighet samt genom sitt mod och dödsförakt än genom beväpning och taktik. Därför införde de under vikingatiden en myckenhet af goda vapen, i synnerhet hjälmar, spjut och svärd från Frankrike, men lärde sig också att hemma efterlikna dem. Vidare lärde de sig att begagna rytteriet såsom en del af hären, att uppställa sig i »svinfylking», att förskansa sig och bygga fästningar, att företaga regelbundna belägringar, konstruera och använda konstrika och starka belägringsmaskiner. När Knut den store upprättade ett slags stående här (þingmannalið), hade han förebilder dels från de i Irland bofasta norrmännen, dels från angelsaxerna.

Åkerbruk och boskapsskötsel (afd. VI) kunde norrmännen på flera sätt utveckla genom sin intima beröring med de keltiska folken på de brittiska öarna: lånord, anträffade i synnerhet på Färöarna, visa, att nya sädesslag och kreatursraser, nya redskap och arbetsmetoder blifvit kända af dem hos dessa kelter. Och dessa inflytelser sträcka sig i många fall äfven till Island, i några till och med till Norge.

Den mycket utförliga redogörelsen för *myntväsendet* (afd. VII) omtalar först de omkring år 900 präglade barbariska och med hedniska symboler försedda efterhärmningarna efter de karolingiska Dorestadsmynten, hvilka enligt B:s mening skola vara förfärdigade i Hedeby. Därefter skildras de mynt, som präglades af de i Northumberland bosatta skandinaverna: redan i början visa nordborna sin självständighet genom att i stället för landets förut brukliga kopparslantar prägla penningar och halfpenningar af silfver; under 800-talet äro de ännu beroende af sina frankiska och angelsaxiska läromästare, men i förra hälften af 900-talet blanda de på mynten sina nationella och hedniska symboler med främmande och kristna; åtskilliga nordiska namn på myntmästarna visa, att skandinaverna själfva tillägnade sig den västerländska konstfärdigheten; de nordiska härskarna låta efter sina namn tillsätta titeln »konung» (på nordiskt språk). På Irland präglades inga mynt förrän af de norska inkräktarna, liksom dessa också voro de första, som började en verklig handel i stor skala mellan Irland och andra land. Öfver hufvud taget lägger B. stor vikt vid de i Brittanien af norrmän och danskar präglade »vikingamynten» såsom mycket lärorika beträffande arten och utvecklingsgången i den nya, af utländska inflytelser påverkade nordiska kulturen.

I fråga om *bildkonsten* (afd. VIII) sysselsätter B. sig först med de gottländska bildstenarnas egendomliga ornamentik, hvari han (liksom förut Nordin m. fl.) finner inflytelser från keltiska folk i Brittannien, inflytelser, som delvis måste vara äldre än den egentliga vikingatiden. Framställningen af Valhall med hvälfda tak och portar härstammar, enligt B. genom västerländska förebilder ytterst från en sydeuropeisk traditionsbild af Jerusalems tempel.

Också i ornamenten (t. ex. runslingorna) på de skandinaviska hufvudlandens stenminnesmärken söker B. uppvisa utländska inflytelser.

De norska nybyggena på Färöarna och Island i deras förhållande till västerlanden och särskildt till den keltiska kulturen (afd. IX) är ett ämne af stor vikt för den nordiska kulturens, i synnerhet litteraturens historia, då ju isländningarna vid slutet af vikingaperioden och under de följande århundradena voro de förnämsta bärarna af nordisk sång och saga samt också åt oss nutidsmänniskor lämna de rikhaltigaste meddelanden om fornnordisk diktning, världsåskådning och nationell egendomlighet. Det gäller att konstatera, i hvad mån isländningarnas gamla kultur var rent nordisk eller påverkad från västerlanden. B. söker visa, att det västerländska inflytandet, icke blott på Färöarna, utan äfven på Island varit betydligt starkare, än man hittills varit benägen att antaga. De iriska eremiter, som vid nordbornas ankomst till Island uppehöllo sig här och där på ön, hafva, efter hvad professor Bugge gör tämligen sannolikt, icke genast dragit sig undan för hedningarna, utan stannat kvar en tid och gjort mer eller mindre lyckade försök att omvända nykomlingarna. Han erinrar vidare om den kristna landnåmsmannen Ásolfs och hans 11 iriska följeslagares missionsfärd till Island, och han sammanställer åtskilliga andra intyg om kristen tro på Island redan under 900-talet. Han uppräknar alla kristna landnåmsmän enligt Landnámabók; det är visserligen icke många, om hvilka denna gamla pålitliga källskrift uttryckligen säger, att de varit kristna, men det var mestadels höfdingar, högättade personer, åtföljda af stora skaror friborna, frigifna och trälar; deras underlydande delade väl oftast sina ledares tro, och höfdingarna själfva öfvade inflytande på grannarna. Att kristendomen under 900-talet haft icke ringa utbredning, intygas för öfrigt bäst däraf, att de kristna på altinget år 1000 kunde stå som ett med hedningarna ungefär jämnstarkt parti; just möjligheten, att utan någon nämnvärd yttre påtryckning den nya läran kunde införas på den aflägsna ön, tyder på starka påverkningar från kristna land alltifrån öns bebyggande. Men invandringen till Island försiggick till stor del öfver de brittiska öarna, och många af invandrarna hade i längre tid vistats där i Västern, innan de öfverflyttade till Island; i andra fall hade de åtminstone anhöriga i Brittannien eller hade tidigare företagit härnadståg eller handelsresor dit, hade iriska trälar o. s. v. B. uppräknar alla de landnåmsmän, om hvilka Landnámabók eller andra källor uppgifva, att de haft några förbindelser med västerlanden; stundom synes väl beviset för en sådan förbindelse något svagt, men i det hela ådagalägger B., att en ej blott till antal (omkring en fjärdedel af samtliga de namngifna nybyggarna), utan än mer till rang och höfdingställning betydande del af landnåmsmännen haft nära beröring med kelter (i synnerhet irer) och delvis äfven med angelsaxer, innan de togo fasta boplatser på Island. Antalet af iriska trälar och af iriska hustrur eller frillor har ej varit ringa. Och den egendomliga,

från öfriga nordbor skiljaktiga typen hos många isländingar, de svarta, lifliga ögonen och det svarta håret, som skvallrar om keltiskt blod, denna typ omtalas ju ofta i fornlitteraturen.

I sin *efterskrift* (afd. X) kastar B. en återblick på sin undersöknings resultat. Förbindelsen med västerlanden under vikingatiden har, säger han, bidragit till att omforma nordbornas lif och gifva det en ny prägel. Människorna ha fått nya lefnadsbehof, men också lärt sig att tillfredsställa dem. Samhället är stadt i en rask utveckling och förändring, men självfva dess ryggrad, rättsväsen och tingsordning, förblir äkta nordisk; också i sjöfart och skeppsbyggeri äro nordborna vida mera lärare än lärjungar i förhållande till andra folk. Allt annat, som kan kallas högre bildning, påverkas däremot starkt från utlandet; och det är vikingatiden, som satt nordborna i nära förbindelse med västerlandens folk och därigenom med kristendomen och den antika kulturen.

Professor Alexander Bugges afhandling torde få anses som ett högst värdefullt bidrag till Nordens äldre historia, äfven till Sveriges, om ock vårt land blott på enstaka punkter kommer direkt under behandling. Den rikhaltiga och väl ordnade sammanställningen af fakta, författarens egna rön och uppgifter från andra, en redig och behaglig, ofta schwungfull framställningskonst, upplysande illustrationer (mest på afdelningarna om mynt och om bildkonst), allt samverkar till att göra läsningen på en gång instruktiv och angenäm. Också till uppslagsbok låter Bugges afhandling förträffligt använda sig, tack vare de utförliga (ehuru ej absolut fullständiga), af universitetsbibliotekarien A. Kjær utarbetade registren.

Bugges båda samlingar af populära uppsatser, *Vikingerne*, ansluta sig nära till den ofvan refererade afhandlingen. De meddela det hufvudsakliga af dess innehåll, ofta till och med ordagrant lika. Men dessutom gifva de rikhaltiga kompletteringar till skildringen af vikingatiden i sådana stycken, som afhandlingen på grund af sin mera begränsade plan måste utesluta eller blott i förbigående kunde vidröra. Också i dessa uppsatser har författaren många frukter af egen forskning att skänka läsaren, i synnerhet på det område, där han är specialist: nordbornas förbindelser med kelter och angelsaxer. De lättlästa, intressanta och lärorika uppsatserna förtjäna att lifligt anbefallas åt enhvar, som vill utvidga sin kunskap om Nordens historia och kultur under vikingatiden.

Göteborg i mars 1906.

Gustaf Cederschiöld.

Johann Georg und Oxenstierna. Von dem Tode Gustav Adolfs (November 1632) bis zum Schluss des ersten Frankfurterkonvents (Herbst, 1633). Ein Beitrag zur Geschichte des Dreissigjährigen Krieges von Dr WALTER STRUCK. Stralsund 1899. 304 sid. (254 s. text + 50 s. bilagor och register).

Dr Walter Struck, privatdocent vid universitetet i Berlin, har sedan några år tillbaka publicerat en rad undersökningar öfver den svenska perioden i trettioåriga krigets historia. Jämte dr J. Kretzschmars här förut anmälda arbete bilda dessa skrifter en hälsosam reaktion mot den trots en viss ämnenas mångsidighet på en gång rätt ytliga och hyperkritiska forskning öfver hithörande uppgifter, som utgått från professor Gustaf Droysen i Halle a. S. Redan dr Strucks inauguraldissertation *Die Schlacht bei Nördlingen* (Stralsund 1893)[1] innebär en skarp kritik af Droysens framställning öfver detta slag och öfver förhållandet mellan Gustaf Horn och hertig Bernhard af Weimar. Till denna hafva sedan slutit sig afhandlingen *Das Bündniss Wilhelms von Weimar mit Gustav Adolf* (Stralsund 1895), hvilken ställer de nordtyska protestanternas hållning mot Gustaf Adolf i en ganska klar belysning; vidare den på intressanta uppslag rika studien *Gustav Adolf und die Schwedische Satisfaction* (i Historische Vierteljahrschrift 1899) samt den afhandling, hvars titel läses här ofvan. Ehuru dennas publicerande redan ligger åtskilliga år tillbaka i tiden, torde bokens värdefulla innehåll göra ett omnämnande både berättigadt och önskvärdt.

Föreliggande arbete sysslar med det för Sveriges ställning inom Tyskland viktiga året från Gustaf Adolfs död till på hösten 1633. Det tomrum den stores död efterlämnade gaf rörelsefrihet åt dem, som allenast ogärna och af nödtvång fogat sig efter hans politiska och militära ledning. Johan Georg af Saxen grep nu ifrigt efter tillfället att bli de tyska protestanternas ledare och genomföra sin medelvägspolitik; Richelieu tog genast sikte på att ersätta det besvärliga svenska inflytandet i Rhentrakterna med ett franskt; de tyska riksständer, som, under all tacksamhet mot den svenska beskyddaren, bäfvat för sin dyrbara »Libertät», andades åter ut. Midt bland dessa stridiga planer och opålitliga viljor hade Axel Oxenstierna den vanskliga uppgiften att i görligaste måtto fullfölja sin bortgångne herres storslagna politiska tankar. Hvilka svårigheter, som härvid mötte honom, och i hvilken mån han lyckades öfvervinna dem, kan delvis väl skönjas i dr Strucks skrift.

Med klok omtanke har författaren skarpt begränsat sin uppgift med hänsyn såväl till hufvudföremål som till tidsutsträckning. Därigenom har det blifvit honom möjligt att gifva desto rikhaltigare upplysningar på de punkter, som han särskildt utvalt åt sig. Som

[1] Jfr anm. i Historisk Tidskrift 1895, s. 35 f.

titeln anger, är det egentligen hans uppgift att skildra den saxiska och den svenska politiken i deras inbördes förhållande under skedet närmast efter slaget vid Lützen: kurfursten Johan Georg och den svenska rikskansleren stå sålunda i medelpunkten af hans skildring, och öfriga politiska företeelser beröras blott i den mån de haft betydelse för dessa bådas kraftmätning. Kraftmätning torde just vara rätta ordet, ty under till det yttre bevarad vänskap sträfvade båda att öfverflygla hvarandra i inflytande på de tyska protestanterna. Denna i grunden fientliga täflan blef afgörande för krigets vändning.

Motsättningen mellan Sverige och Kursaxen var lika gammal som Sveriges aktiva deltagande i kriget. Den sammanhängde nära med den kursaxiska politikens egendomliga dubbelfysionomi: å ena sidan traditionell afhängighet af kejsaren alltsedan Moritz' dagar, å den andra ifrig sträfvan efter ledningen öfver Tysklands lutherska riksständer. Leipzigkonventet 1631 betecknade denna politiks kulmen, omedelbart följd af dess fullständiga nederlag, och därpå hade kurfursten nödtvungen måst lämna Gustaf Adolf ledningen i händer. Redan under hans lifstid förstucket, efter den 6 november 1632 åter öppet, arbetade Johan Georg med den honom egna segheten för att åter lägga Leipzigbesluten till basis för de tyska protestanternas politik och därmed ånyo bringa hegemonien till sig. De under Kursaxen förenade protestantiska riksständerna skulle uppträda som själfständig krigförande part, i allians med Sverige, men på intet vis i afhängighet af detsamma. För Sverige betydde detta icke endast förlusten af det tillkämpade politiska inflytandet utan ock uppgifvande af allt, hvarför Gustaf Adolf kämpat: Johan Georgs ifver för försoning med kejsaren skulle taga de framtida garantierna för protestanternas säkerhet mycket lätt, och än mindre omsorg skulle ägnas åt Sveriges »satisfaktion» för dess uppoffringar. Axel Oxenstierna sväfvade intet ögonblick i tvifvel om situationens allvar och vidtog genast resoluta åtgärder att möta de saxiska planerna.

Så snart som de hopade omsorgerna tilläto, begaf sig den svenske rikskansleren till Dresden, där han inträffade den $\frac{15}{25}$ dec., för att vid personliga underhandlingar med Johan Georg och hans rådgifvare träffa aftal för framtiden eller åtminstone bringa full klarhet öfver läget. Denna klarhet vanns i det hela. Oxenstierna tänkte sig tre »*media*», nämligen att Sverige antingen lämnade krigets fortsättning helt åt protestanterna och med vunnen satisfaktion droge sig ur striden; eller fortsatte kriget som absolut innehafvare af ledningen (direktoriet), hvilket då äfven Kursaxen måste underordna sig; eller slutligen gåfve de evangeliska riksständer, som ännu icke allierat sig med Sverige, frihet att välja mellan dess och Kursaxens förbund, hvilket alltså innebure ett slags delning af direktoriet. Protestanterna i allmänhet kunde för sin egen säkerhets skull och för svårigheten att nu enas om Sveriges »satisfaktion» lika litet acceptera den första utvägen, som Kursaxen ville finna sig i den andra; den tredje åter, hvilken Oxenstierna själf tydligen betraktade som ett nödfallsarrangement, tillfredsställde föga Johan Georgs önskningar, då ju alla evangeliska ständer af nå-

gon betydelse redan tillhörde och framgent skulle tillhöra Sveriges allianskrets. Tillfället var emellertid föga lämpligt att nu öppet drifva fram pretentionerna från Leipzigkonventets dagar, och därför togo saxarna, närmast Arnim, sikte på en reviderad form af dem, nämligen att Sverige skulle taga ledningen af de fyra öfre kretsarna och öfverlåta de båda saxiska åt Johan Georg. Men som rikskansleren gifvetvis skulle förkasta äfven denna, lämnades den åt framtiden, och i stället mötte saxarna hans förslag med yrkande, att man först af allt skulle söka underhandling med kejsaren om universalfred. Oxenstierna uppfattade genast udden i detta förslag: Kursaxen, som militäriskt ej kunde täfla med Sverige, skulle öfvertrumfa det genom sina förtjänster om fredens återställande. Han afböjde därför energiskt att nu inleda sådana underhandlingar, ty tiden fordrade enligt hans mening främst, att man satte sig i stark krigsförfattning; när det skett, kunde man ju lyssna till eventuella anbud. Och med erinran om Kursaxens misstänkta separatunderhandlingar med kejsaren från årets början tillfogade han hotande: »wenn sich auch zwei oder drei Stände separirten, sich Kursachsen auch mit dem Kaiser konjungire, so wolle er ihnen doch ein solch Spiel noch anfangen, dass sie genug daran zu thun haben sollten». I detta sammanhang begärde han en bestämd ömsesidig förbindelse, att hvarken Saxen eller Sverige skulle utan den andres vetskap öppna separattraktat med fienden, ett yrkande, som Johan Georg lika bestämdt förkastade.

På denna punkt stannade Dresdenunderhandlingarna. När Oxenstierna afreste, voro såväl han som kurfursten tämligen på det klara med hvarandras afsikter, och de ägnade de följande månaderna åt att hvar på sitt håll genomföra sina planer och korsa medtäflarens. Kurfursten grep med ifver Kristian IV:s af Danmark kort efter Oxenstiernas afresa framförda anbud om medling för en allmän fred och trädde i underhandlingar med honom, med kejsaren och med åtskilliga tyska furstar, närmast Georg Wilhelm af Brandenburg, för detta syfte. I hvilken mån dessa anbud just då kunna berott på eventuell föregående kommunikation mellan Kristian IV och Johan Georg, framgår icke; de båda befryndade furstarna befunno sig emellertid i ungefär likartad ställning till den lyckligare rivalen Sverige[1] och möttes därför i varm sympati. Desto riskablare var utsikten för Sverige.

Oxenstierna mötte faran med snabb beslutsamhet. Omedelbart efter konferenserna i Dresden gjorde han allvar af den dittills uppskjutna planen från Gustaf Adolfs sista dagar att närmare sammansluta de fyra öfre kretsarna under Sveriges ledning. Från Halle utfärdade han nu kallelse till Ulm för det konvent af dessa kretsars evangeliska riksständer, som sedan skulle förläggas till Heilbronn. Innan detta sammanträdde, begaf han sig i de sista dagarna af januari 1633 till Berlin för att tillförsäkra sig Brandenburgs under-

[1] Struck påpekar här (s. 65) fullt riktigt den nära likheten i Danmarks situation vid Ulfsbäcksmötet och Saxens vid tiden för Leipzigkonventet.

stöd. Sedan detta lyckats honom — som det vill synas genom skickligt användande af den bekanta förmälningsplanen mellan Kristina och Fredrik Wilhelm samt genom för Georg Wilhelm gunstiga uttalanden om Pommern — bröt han upp för att begifva sig till Heilbronn. På vägen dit sammanträffade han i Würzburg med Feuquières, Frankrikes sändebud, som nu var på väg till Dresden för att begagna det genom Gustaf Adolfs död ändrade läget till sitt lands favör. Richelieu, som likt Oxenstierna framför allt önskade krigets fortsättning till Habsburgarnas fulla nederlag, hoppades nu kunna organisera ligan och protestanterna till tvenne mot kejsaren samverkande förbund och därigenom själf taga högsta ledningen af Tysklands affärer; Feuquières hade därför uppdrag att erbjuda Johan Georg direktoriet öfver protestanterna samt att förmå den svenska rikskansleren att upplåta vänstra Rhenstranden åt Frankrike. Det var ej alltför svårt för Oxenstierna, som anade eller redan kände dessa tendenser, att öfvertyga Feuquières, att den saxiske kurfursten, bunden vid kejsarhuset som han i grunden var, måste minst af alla vara ägnad för Richelieus planer. Också fortsatte fransmannen ej sin färd till Dresden utan följde med till Heilbronn, där, som han nu förstod, det närmaste viktiga afgörandet måste ske. Stärkt genom dessa framgångar och fullt medveten om sin egen och sitt lands oumbärlighet under rådande situation såväl för de tyska protestanternas flertal som för Frankrike, kunde Oxenstierna på konventet uppträda med en imposant fasthet, som i regel tryggade segern för hans afsikter. Han förmådde Feuquières att förlänga Bärwaldefördraget ända till krigets slut, utan att Frankrikes ställning till Sveriges tyska allierade undergick någon förändring,[1] och han genomdref, att det nybildade Heilbronnförbundet lade ledningen af politik och krigföring i händerna på honom och det af honom behärskade »consilium formatum».

Efter detta var för Johan Georg den första drabbningen förlorad. Om hans uteslutande direktorium kunde ej mer bli tal, och det var ytterst klena utsikter, att han skulle lyckas ens i de nedre kretsarna. För Oxenstierna var nämligen det nu ernådda endast begynnelsen; först när han bragt tillväga sin döde konungs »corpus evangelicorum» (jfr s. 137 f.), skulle han stå vid målet för sina organisationsplaner. Under de följande åren underhandlades alltså om de båda saxiska kretsarnas anslutning till Heilbronnförbundet. Hur dessa underhandlingar motverkades från Kursaxen och Danmark samt sist strandade, mindre genom Nördlingen-nederlaget än genom Brandenburgs frontförändring, sedan Oxenstierna ryckt fram med Sveriges satisfaktionsanspråk på Pommern, är bekant. Skildringen häraf har emellertid fallit utanför författarens uppgift.

[1] Struck betecknar (s. 163) det som en rätt stor eftergift af Oxenstierna att förbundets varaktighet utsträcktes till krigets slut, ty därigenom blef detta beroende af Frankrikes samtycke till en eventuell fred. Det är visserligen sant, att den fulla oafhängighet af Frankrike, som förut ifrigt bevarats, härigenom något uppgafs, men detta, som näppeligen kunde få större praktisk betydelse, motvägdes af förbundets reella förmåner.

Däremot har Struck lämnat en redogörelse, hur Johan Georgs och Kristian IV:s planerade allmänna fredskongress under dansk medling blef till intet. Utsikterna för dem voro efter resultaten i Heilbronn i hvarje fall små, men de förintades alldeles genom Kursaxens och Danmarks högst obetänkta försök att därvid behandla Sverige som en faktor utan betydelse och öfverraska rikskansleren med kongressens sammankallande utan hans vetskap (jfr s. 248 f.). När inbjudan till fredskongress förelades för Heilbronnförbundet på det s. k. första Frankfurtkonventet i augusti—september 1633, yttrade visserligen de församlade sin önskan att förhandla om fred men preciserade samtidigt sådana villkor (jfr s. 251), att kejsaren gifvetvis icke skulle acceptera dem och ej heller Kursaxen vilja träda inom skranket för dem. Oxenstiernas triumf blef fullständig, då Danmark omedelbart före konventets slut öfverlämnade de af kejsaren utställda lejdebrefven för kongressens besökare. Dessa lejdebref gällde nämligen endast deltagarna i Leipzigförbundet af år 1631 samt deras allierade, under hvilken titel Sverige alltså inbegreps. Den fullt tydliga afsikten att beröfva Sverige allt självständigt uppträdande vid kongressen var under sakernas dåvarande läge så absurd, att Oxenstierna med berättigad stolthet och skarpt hån kunde svara det danska sändebudet, att han visserligen kände till två Leipzigslag, vunna af Gustaf Adolf, och likaså Heilbronnförbundet, där Sverige förenat de fyra öfre kretsarna kring sig, men att Sverige skulle ha biträdt Leipzigbeslutet, hade han förut icke alls känt till; därför kunde han icke betrakta lejdebrefvet som gällande sig och återsände det alltså; om Gud i framtiden gåfve en lycklig tid för fredsunderhandlingar, skulle Sverige själft draga försorg om sina ombuds säkerhet. De församlade ständernas svar till Kristian IV gick i samma riktning: konungen torde själf inse, att lejdebrefven vore oanvändbara, och att en annan gång först underhandling med Heilbronnförbundets direktor och råd vore nödvändig.

* *
*

Tyngdpunkten i Strucks framställning ligger i hans redogörelse för den kursaxiska politikens förutsättningar och intentioner; i detta hänseende förtjäna särskildt de som bilagor tryckta aktstyckena påpekas. Oxenstiernas åtgärder äro visserligen förut till hufvuddragen kända — öfver detaljerna t. ex. å konventen i Heilbronn och Frankfurt gör författaren ej anspråk att meddela något nytt — men hans handlingar framstå i ett betydligt klarare ljus, sedan motståndarnes planer och taktik blifvit rätt beaktade. Det framgår — hvad man väl bort ha skäl att antaga, men åtminstone den svenska traditionen gärna förbisett — att den saxiske kurfursten hade andra egenskaper än tapperhet vid ölkruset och att hans politik innebar mycken allvarsam risk för Sverige, hvilken nu öfvervanns genom Oxenstiernas snabba handlingskraft och skickliga begagnande

af motståndarens felgrepp. Ehuru Struck näppeligen hyst någon förkärlek för den svenske rikskansleren, är det likväl denne, som mest vunnit på hans ingående undersökning.

Strucks hela arbete är prägladt af stor noggrannhet, säker filologisk metod och sund kritik, såsom man kan vänta af en fullt modern tysk historiker och därtill lärjunge af Max Lenz. Någon enda gång har han kanske frestats något af våra dagars exklusiva nationella synpunkter, såsom när han i en slutmening (å s. 164) antecknar Tysklands förlust af den vänstra Rhenstranden som en produkt af Heilbronnförbundet och den samtidiga svensk-franska alliansen. Det sanningsfrö, som ligger häri, modifieras ju väsentligen däraf, att det endast var Heilbronnförbundets misslyckande efter Nördlingen, som för Frankrike öppnade den väg till Rhen, hvilken Gustaf Adolf och Axel Oxenstierna med all ifver sökt stänga. Sådant är emellertid enstaka och utan betydelse vid sidan af den skarpsinniga analys, som författaren utfört af några bland tidens hufvudmoment. Det är med verkligt beklagande, som en svensk måste konstatera, att författaren, sedan detta arbete för sju år sedan publicerades, synes ha skjutit sina värderika undersökningar öfver en bland trettioåriga krigets intressantaste och mest invecklade perioder åt sidan för andra uppgifter.

C. H. H.

Öfversikt af Tidskrifter

och andra periodiska publikationer.

Arkiv för nordisk filologi. Ny följd. Bd 18: H. 2. M. Olsen, Nogle norske stedsnavne. — S. Bugge, Nogle ord med *p* af förgermansk *gw* i fremlyd. — R. C. Boer, Beiträge zur Eddakritik. — T. E. Karsten, Nordiska ord belysta af finska. — E. Brate, *Härad* 2. — F. Jónsson, Anmälan av »Die lieder der älteren Edda, herausgegeben v. K. Hildebrand. Zweite völlig umgearbeitete auflage von H. Gering». — E. A. Kock, Anmälan av »Beowulf, mit ausführlichem glossar herausgegeben von M. Heyne. Siebente auflage, besorgt von A. Socin». — A. Kock, Om forngutniska *tia*. — 3. R. C. Boer, Beiträge zur Eddakritik II. Hyndluljóð. — J. Jónsson, Haddingssaga Saxa. — A. Kock, Vidare om ordet *härad*. — M. Hægstad, Meir um nokre merkelege notidformer i gamalnorske gjerningsord. — A. B. Larsen, Anmälan av H. Vendell: »Ordbok över de östsvenska dialekterna. H. 1.» — E. Olson, Anmälan av »Sturlunga saga i dansk oversættelse ved Kr. Kålund.» — B. Erichsen, Bibliografi for 1904.

Fornvännen. Meddelanden från K. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien. Under redaktion af E. Ekhoff. **1906, H. 1.** E. Ekhoff, Tvenne nyupptäckta medeltida epitafier i den gamla dominikanerkyrkan i Sigtuna. Med 4 pl. o. 8 fig. — H. Hildebrand, Alexander den stores himmelsfärd. Med 2 fig.

Nordisk Tidskrift för Vetenskap, Konst och Industri. Utg. af Letterstedtska Föreningen genom O. Montelius. **1906, 1.** O. Montelius, Kvinnofrågan i Sverige. — 2. K. Warburg, Johan Gabriel Richert, anm. af J. Mortensen. — 3. N. Söderblom, Hemliga regler och traditioner hos ett stenåldersfolk. — K. Warburg, Carl Snoilsky, anm. af R. G:son Berg.

Ord och Bild. Illustrerad månadsskrift, utg. af K. Wåhlin. **1906, 1.** E. Wrangel, Tegnérs biktmoder. 1. — E. Wallis, Gustaf III och Razumovski. Ryska stämplingar i Stockholm 1788. — 2. E. Wrangel, Tegnérs biktmoder. 2. — O. Sylwan, Tidningspressens amerikanisering. — 3. G. Hazelius, Om patriotismen. — 4. J. Helander, Den svenska solguden och den svenska Tyr.

Personhistorisk Tidskrift 1906. Årg. 8: H. 1. A. Stille, Adam Fredrik Netherwood, några anteckningar. — N. v. D[ardel], Stockholms öfverståthållare. 21. Grefve Johan Kristoffer von Düring (med en bild). — K. H. Karlsson, Genealogiska anteckningar. 2. Vapenmålningarna vid fru Ramborgs graf i Västeråkers kyrka (med en bild). — E. Lind af Hageby, Upplands ständsdragonregementes officerskår. — Personhistorisk litteratur.

Samlingar utgifna af Svenska Fornskriftsällskapet 1906. Allmänna årsmötet. Med bilaga: Handlingar på svenska rörande »Vårfrupänningen» till Vadstena klosters byggnad och underhåll. Efter gamla handskrifter utgifna af R. Geete. — **H. 129.** Svenska medeltids-postillor. Utg. af R. Geete. D. 4: H. 2. (Slut.) — **130.** K. F. Södervall, Ordbok öfver svenska medeltids-språket. H. 22.

Statsvetenskaplig Tidskrift. 1906, 1. J. Widén, Den svenska centralförvaltningens organisation i 17:de seklet. Bidrag till dess karakteristik. — **2.** J. Widén, Den svenska centralförvaltningens organisation i 17:de seklet. Bidrag till dess karakteristik. — P. Fahlbeck, Rösträttsfrågan.

Svenska Turistföreningens Årsskrift 1906. O. v. Friesen, Rökstenen. — G. Westerlund, Ratan. — O. v. Mentzer, Gräfsnäs slottsruin. Ett gammalt Västgötaminne. — J. P[etrelli], Dahlbergsminnen från Turinge. — E. Åkerhielm, Från medeltidens kungaö. (Visingsö.)

Samtiden. Redigeret af G. Gran. **1906, H. 4.** S. Ibsen, Da unionen løsnede. 1—5.

Dansk Tidsskrift. 1906, April. T. F. Troels-Lund, De tre nordiske Brödrefolk, anm. af E. Moltesen.

Samlinger til jydsk Historie og Topografi. Redigeret af V. Christensen. **3. Række. Bd 4: H. 4.** K. C. Rockstroh, Endnu en Gang Tyborön—Agger Tangen 1657. — J. C. H. R. Steenstrup, Nogle Bemærkninger om Tangen vid Agger.

Finsk Tidskrift. Utgifven af M. G. Schybergson och R. F. v. Willebrand. **1906, 1.** M. G. Schybergson, 1856—1906. — G. Heinricius, Israel Hwassers åsikter om Nikolai I och den orientaliska frågan. — R. Erich, Västeuropeiska folkrepresentationsformer. — E. Furuhjelm, Sveriges författning och den moderna parlamentarismen. 1. — **2.** E. Furuhjelm, Sveriges författning och den moderna parlamentarismen. 2. — **3.** N. v. Stackelberg, Förhållandena i Östersjöprovinserna. — I bokhandeln: R. Kjellén, Stormakterna, anm. af M. G. Schybergson.

Skrifter utgifna af Svenska Litteratursällskapet i Finland. 73. Förhandlingar och uppsatser. 19. 1905 (tr. 1906). M. G. Schybergson, Porthan såsom medlem af Finska Hushållningssällskapet. — P. Nordmann, Arvid Eriksson Stålarm. Biografisk studie. — K. G. Leinberg, Bidrag till Frimureriets i Finland historia. — K. G. Leinberg, Samfundet pro Fide et Christianismo och dess finska medlemmar.

Altpreussische Monatsschrift 1905, Juli—September. G. Sommerfeldt, Verhandlungen Polens mit dem Kurfürsten Georg Wilhelm im Dezember 1627.

Baltische Studien 1905. N. F. Bd 9. H. Voges, Beiträge zur Geschichte des Feldzuges von 1715. (Schluss.)

Deutsche Literaturzeitung. 1906, 4. E. Salzer, Der Übertritt des Grossen Kurfürsten von der schwedischen auf die polnische Seite während des ersten nordischen Krieges in Pufendorfs »Carl Gustav» und »Friedrich Wilhelm», anm. af K. Spannagel.

Dresdner Anzeiger 1906, N:o 43. Die Schlacht bei Fraustadt am 13. Februar 1706. Von H. J. E.

Geschichts-Blätter für Stadt und Land Magdeburg 1905. Jahrg. 40: H. 2. Wäschke, Die Kommende Berge im Besitz Schwedens 1632—1634. — F. Rosenfeld, Zustand des Amts Loburg im dreissigjährigen Kriege.

Historische Vierteljahrschrift. Herausg. v. G. Seeliger. **1906, 1.** H. Beschorner, Wesen und Aufgaben der historischen Geographie. — P. Haake, Die Wahl Augusts des Starken zum König von Polen. — Kritiken. — Nachrichten und Notizen. — Personalien. — O. Masslow, Bibliographie zur deutschen Geschichte. — **Nachrichten und Notizen 2. H. 1.** Nachrichten und Notizen. — Kommissionen und Gesellschaften. — Personalien. — Versammlung deutscher Historiker in Stuttgart. — **2.** G. Caro, Zur Urbarforschung. — F. C. Wittichen, Die Politik des Grafen Hertzberg 1785–90. — Kritiken. — Nachrichten und Notizen. — Personalien. — Entgegnung. — O. Masslow, Bibliographie zur deutschen Geschichte.

Historische Zeitschrift 1906. N. F. Bd 60: H. 2. R. Koser, Brandenburg-Preussen in dem Kampfe zwischen Imperialismus und reichsständischer Libertät. — H. Oncken, Albert Schäffles Lebenserinnerungen. — Literaturbericht. — Notizen und Nachrichten. — **3.** K. Hampe, Die Wundmale des hl. Franz von Assisi. — S. Hertzberg-Fränkel, Rudolf von Habsburg. — Fr. Mensel, Zur Histoire de mon Temps Friedrichs des Grossen. — Miszellen. — Literaturbericht. — Notizen und Nachrichten (bl. a. K. Nordlund, Die Schwedisch-Norwegische Krise).

Literarisches Zentralblatt. 1906, 2. K. Jacob, Von Lützen nach Nördlingen. — **3.** A. C. Drolsum, Das Königreich Norwegen als souveräner Staat. — **4.** A. Overmann, Die Abtretung des Elsass an Frankreich im Westfälischen Frieden.

Mitteilungen aus der historischen Literatur. 1906, 1. A. Waddington, Le Grand Électeur Frédéric Guillaume de Brandebourg. Sa politique extérieure 1640—1688, anm. af F. Hirsch. — **2.** Joh. Kretzschmar, Gustav Adolfs Pläne und Ziele in Deutschland und die Herzöge zu Braunschweig und Lüneburg, anm. af C. Schaer.

Mitteilungen des Altertumsvereins zu Plauen i. V. 17. Jahresschrift auf die Jahre 1905 (tr. 1906). A. Günther, Die Schweden im Vogtlande 1706—1707.

Zeitschrift des historischen Vereins für Niedersachsen 1906, H. 1. S. Schartau, Förhållandet mellan Sverige och Hannover 1709—1715, anm. af C. Hallendorff.

The English Historical Review. Edited by R. L. Poole. **1906, April.** R. Dykes Shaw, The fall of the Visigothic power in Spain. — G. Edmundson, Early relations of the Manoas with the Dutch, 1606—1732. — W. C. Abbott, The Long Parliament of Charles II. P. 2. — Notes and documents. — Reviews of books. — Short notices.

The North American Review, 1905, 16 August. H. L. Braekstad, Norway's right to independence. — K. Staaff, The grounds of Sweden's protest.

Annales des sciences politiques. 1906, 15 janvier. R. Waultrin, Un siècle d'union suédo-norvégienne et la fondation du royaume de Norvège.

Revue d'histoire diplomatique. 1906, 1. Bureau de la Société. — Conseil d'administration. — Membres de la Société. — Recueils périodiques avec lesquels la Revue échange ses publications. — Lettres inédites du comte Charles de Montalembert au baron Anckarsvärd (1829—1857). — G. Gallavresi, Un ambassadeur italien sous l'ancien régime (suite et fin). — O. Noël, Le commerce du monde au XIX[e] siècle. — Un publiciste étranger au service de Pologne: Pialotti (1788—1792). — Comptes rendus. — **2.** Barral-Montferrat, L'incident diplomatique d'Alger en 1784. — C. B. Favre, La diplomatique de Leibniz (suite). — P. Coquelle, Andréossy, ambassadeur à Constantinople (1812—1814).

— J. Knight, Lamartine ministre des affaires étrangères. — L. de L'aigue, Les doges Sébastien et Pierre Ziani. — E. Rott, La conclusion de la ligue d'Avignon (1622—1623). — Comptes rendus (bl. a. Svenska riksrådets protokoll. D. 10, 11. 1643—46. Utg. af S. Bergh, anm. Ch. de B.).

Revue Historique. 1906, Janvier—Février. G. Glotz, Les ordalies en Grèce. — E. Rossier, L'affaire de Savoie en 1860 et l'intervention anglaise. — R. Reuss, Le général Dupont et la capitulation de Baylen, d'après un ouvrage récent. — Correspondance. Lettre de M. A. Richard. — Bulletin historique: France. Moyen âge, par Ph. Lauer. — Allemagne. Époque moderne, 1904, par M. Philippson. — Bohême. 1899—1904, par L. Goll; 3e article. — Suisse. Travaux relatifs aux sources de l'histoire du moyen âge (1884—1905), par V. van Berchem; suite et fin. — Comptes-rendus critiques. — Publications périodiques et sociétés savantes. — Chronique et bibliographie.

Öfversikter och granskningar.

Förhållandet mellan Sverige och Hannover 1709—1715. Ak. afh. af Sigurd Schartau. Lund 1905.

Herr S. Schartaus gradualafhandling är frukten af mycket vidlyftiga forskningar i icke mindre än fem större centrala arkiv (i Stockholm, Köpenhamn, Hannover, Berlin och Wolfenbüttel). Dessa forskningar hafva tydligen drifvits i hög grad samvetsgrant; förf. har icke blott nyttjat de viktigaste depesch- och reskriptsamlingarna utan äfven tagit del af åtskilliga mindre betydande aktserier, och han synes noga uttagit allt, som kunde vara af intresse för hans uppgift. Tvifvelsutan skulle han för sin egentliga uppgift kunnat hämta ett eller annat yttermera från arkiven i Dresden, Wien, Haag och London, men detta hade näppeligen varit af någon större vikt eller ändrat resultaten, hvarför det med fog kunde anses öfverflödigt.

Afhandlingens ämne är ganska betydelsefullt för kännedomen om det stora nordiska krigets vändning till Sveriges nackdel. Vänskap mellan Sverige, Gottorp och Hannover var ju en hörnsten i Karl XI:s politiska system, och dess praktiska effekt hade visat sig tydligt 1700 och följande år. Under skedet 1709—1715 förändrades ställningen successivt, så att Hannover till sist rangerade sig bland Sveriges fiender. Det är denna utveckling, som förf. sökt teckna, och hans skildring löper sålunda parallell med B. Lundbergs tidigare undersökning om Sveriges förhållande till Preussen.[1] Hufvuduppgiften för förf. har varit att karakterisera Hannovers politik. Liksom nästan alla andra staters den tiden hade denna dubbelt syfte, dels att till landets eget skydd upprätthålla en politisk jämvikt i närmaste nejden, hvarvid Danmark var en hufvudfiende och Sverige samt Gottorp naturliga vänner; dels ock att göra landvinster, arronderingar, för hvilka Sveriges land Bremen-Verden låg synnerligen lägligt till. Så länge krigslyckans utslag var osäkert, intog kurfurst Georg en afvaktande hållning; när det visade sig, att Sverige måste draga det kortaste strået, närmade han sig definitivt dess fiender men sålde sina tjänster till så högt pris, att han kunde vara

---

[1] B. Lundberg, De diplomatiska förbindelserna mellan Sverige och Preussen 1709—1715. Lund 1893.

trygg om den afsedda vinsten — Bremen-Verden — redan i samma ögonblick, som krigsförklaringen afgick.

Mot detaljredogörelsen i föreliggande skrift för de invecklade underhandlingar, ur hvilka dessa resultat framgingo, torde ej mycket vara att anmärka, äfven om man här eller där ville sätta ett frågetecken — så t. ex. vid förf:s böjelse att väl tidigt hos Hannover misstänka argan list och direkt, ehuru ännu dold afsikt att öfvergå till Sveriges fiender. Såsom värdefulla historiska bidrag, hvilka förf. gifvit oss vid sidan af den egentliga uppgiften, skulle anm. särskildt vilja framhålla de många upplysningarna om den försökta neutraliseringen af Sveriges tyska provinser, likaså åtskilliga notiser om Mauritz Vellingks roll under dessa år, hvilka lämna värdefulla bidrag till en framtida karakteristik af denne märklige politiske spelare. Däremot synes en ganska afsevärd svaghet låda vid förf:s hela disposition af uppgiften

För att få en verklig öfverblick öfver en serie intrigfyllda förhandlingar, sådana som de här skildrade, kräfves det, att själfva utgångsläget tecknas skarpt och klart. Äro de olika makternas situation och tendenser framhäfda, blir det jämförelsevis lätt att följa de inflytelser af inre eller yttre art, som påverkat utvecklingen, samt att skildra dessa inflytelsers spel. Och det ställer sig då naturligt, att man egentligen fäster sig vid de stora, afgörande dragen, medan i sig kanske rätt intressanta men för det helas vändning oviktiga detaljer lämnas å sido. På detta sätt komma såväl det hufvudproblem, som forskaren formulerat för sig, som de resultat, till hvilka han når fram, tydligt till synes.

I föreliggande afhandling har förf. visserligen som första kapitel lämnat en redogörelse för förhållandet mellan Sverige och huset Lüneburg alltsedan 1648. Denna redogörelse är samvetsgrant gjord och i det hela korrekt, men den innehåller knappast ett försök att klargöra den hannoverska politikens syften eller det allmänna läget vid år 1709. Upplysning om dessa grundläggande saker får läsaren i stället själf leta fram ur det kaos af hvarandra korsande underhandlingar, hvilka minutiöst skildras; först på de tre sista sidorna erhåller man hjälp genom en sammanfattande återblick. Hvad som var kärnan i Hannovers politik, och hvilka olika afsikter de särskilda makterna hade med den berörda neutraliseringen t. ex., allt detta skymtar fram här och där men är ingenstädes nog klart framhållet. Likaledes skönjer man sammanhanget mellan den nordiska krisen och händelserna i Väst-Europa, men ej heller detta har blifvit tillräckligt betonadt. Förf:s arbete har mest bestått i att referera och något kommentera de diplomatiska akterna, sammanställa dem såvidt möjligt kronologiskt samt belysa dem med hjälp af den tillgängliga litteraturen. Detta blir egentligen ett mellanting mellan aktedition och vetenskaplig framställning men kommer att sakna bägges hufvudförtjänster: akternas intimitet och rikedom på sakliga och formella detaljupplysningar, den vetenskapliga undersökningens koncentration kring hufvuduppgifterna.

Det är stor skada, att de värderika resultat, som bragts i dagen genom förf:s grundliga forskningar, i så hög grad gjorts svårtillgängliga genom nu angifna svaghet. Som det är, kräfves det, att läsaren är ganska väl förtrogen med tidehvarfvets historia i allmänhet, för att han skall rätt få fram dessa saker. Tadlet härför drabbar på intet vis förf. allena. Det är tvärtom en svaghet, som hans afhandling har gemensam med ganska många äldre undersökningar öfver diplomatiska ämnen, att bristande orientering och otillräcklig skärpa vid problemens formulering gjort det nedlagda arbetet mindre fruktbärande för den historiska vetenskapen, än det kunnat och bort vara.

C. H. H.

Jakob Axelsson Lindblom såsom biskop i Linköping. Ak. afh. af Edvard M. Rodhe. Lund 1905.

Den gustavianska tiden är i kyrkohistoriskt afseende ganska litet bearbetad. Den svenska neologiens historia är till största delen ännu oskrifven. Kanske sammanhänger detta med en senare tids ringaktning för och delvis orättvist hårda omdömen om denna fas i kyrkans utveckling. Under sådana förhållanden måste det betraktas såsom synnerligen lämpligt att göra Jakob Axelsson Lindbloms lif och verksamhet till föremål för en monografi. Ty jämte Magnus Lehnberg är Lindblom den mest typiske representanten för den svenska neologien, och utan jämförelse var han den mest verksamme och inflytelserike bland dess män.

Författaren har, som titeln visar, i föreliggande afhandling begränsat sig till Lindbloms Linköpingstid (1787—1805), hvadan hans otvifvelaktigt mer betydelsefulla verksamhet som ärkebiskop ännu återstår att teckna. Efter att ha förutskickat en inledande del om Lindbloms lif före biskopsvalet, skildrar författaren hans episkopala verksamhet, först den politiska, sedan den kyrkliga.

Att författaren ansett sig böra så vidlyftigt och omständligt som han gjort skildra Lindblom som politiker, har förvånat anmälaren. Ty väl är det sant, att Gustaf III gjorde Lindblom till biskop först och främst af politiska skäl, men politiker var denne icke. Han var habil och representativ samt konungskt sinnad ända till servilitet, och konungen ansåg honom därför användbar för sina syften. Men trots sin höga kyrkliga ställning, trots konungens gunst och trots sin vänskap med både Nordin och Wallqvist och alla andra mera framstående ståndsbröder kom han icke att spela någon verklig politisk roll. Väl blef han vid 1789 års statshvälfning genom omständigheternas makt skjuten i förgrunden, men han har härvid visat föga omdöme och självständighet. Hans åtgörande vid detta tillfälle dikterades i det stora hela af å ena sidan hans önskan att

göra konungen till viljes och å andra sidan hans rädsla att väcka sina ståndsbröders missnöje. Inför konungens tydligt uttalade vilja föll han till föga och underskref mycket mot sin vilja såsom prästeståndets tillfällige talman protokollet för den 21 febr. med den däri upptagna förenings- och säkerhetsakten. Och då han gentemot konungen visade en eljest exempellös ihärdighet för att förmå honom att lämna en försäkran, att prästerskapets privilegier ej rubbades genom författningsändringen, så eggades han därtill af missnöjet och förebråelserna inom ståndet. Det var städse hans sträfvan att visa sig som regeringens trogne tjänare och göra den alla de tjänster han kunde, icke blott under Gustaf III utan äfven, trots onåden, under förmyndarestyrelsen och sedan under Gustaf IV Adolfs egen styrelse. Detta kan ju alltid kallas en politisk princip, men näppeligen känner man sig hågad att instämma med författaren i hans slutomdöme om Lindblom som politiker: »Den fråga, som vi i början framkastade, om Lindblom verkligen förstod politik, torde kunna besvaras jakande, i det vi hänvisa till hans manliga, orubbliga fasthållande vid sin princip: lydig lagarna, konungen trogen.» Lindblom var, som nämndt, regeringstrogen. Därmed har man i stort sagt allt om politikern Lindblom. Det politiska omdöme och den självständighet man kräfver af en verklig politiker finner man ej hos honom. Hans nyssnämnda politiska princip kan betraktas som resultatet af å ena sidan en naiv, nästan löjlig rojalism, som låg honom i blodet, och å andra sidan hans stånds allmänna politik. Och hvad Lindbloms fasthållande vid denna princip beträffar, har åtminstone anmälaren ej däri kunnat upptäcka något speciellt »manligt». Tvärtom har han till skillnad från mången mera manlig ståndsbroder vid mera kritiska tillfällen sökt — om ock icke alltid med framgång — genom en reserverad hållning undvika ansvaret och motståndarnes ovilja.

Mera intressant än denna första del af författarens afhandling är den andra, som behandlar Lindbloms kyrkliga verksamhet. Här framstår Lindblom betydligt mera till sin fördel, och här har han varit af verkligt ingripande betydelse.

Jag tänker härvid mindre på hans rent episkopala och eforala verksamhet. Och dock ingrep han med friskt mod och okuflig arbetslust ordnande och nydanande på alla områden. Bland annat sökte han höja sitt prästerskap genom att skärpa kunskapsfordringarna och uppmuntra till fortsatta studier, genom att förbättra de obefordrade prästernas ekonomiska ställning och genom att noggrant fastställa befordringssättet. I öfverensstämmelse med tidens nyttighetssträfvanden ville han ock, att hans präster skulle vara sina församlingar till gagn genom att träda i spetsen för alla tidens humana och sociala sträfvanden, det månde gälla spridandet af de nyaste framstegen på jordbrukets område eller öfvervinnandet af allmogens motvilja mot vaccinationen.

Lindblom var sålunda en synnerligen nitisk och för sin tid rent af idealisk stiftschef, men ändock förmår, som sagdt, detta om-

råde af hans kyrkliga verksamhet ingalunda tillvinna sig samma intresse som dess rent religiösa sida, af författaren skildrad i de båda kapitlen: »Lindblom i kamp för upplysning» och »Lindbloms teologiska ståndpunkt». Här står han som typ och märkesman för sin tid. Han var icke någon ledande religiös personlighet, som bestämde tidens utvecklingsgång, men han var ett pregnant uttryck för sin tids karaktär och kom just därigenom att få ett stort inflytande på sin samtid. Han var en utpräglad neolog, en lärjunge till de tyska mästarne. Men därvid valde han sina lärofäder bland den tyska neologiens högra flygel, de konservativa, supranaturalistiskt sinnade neologerna. Detta är betecknande för den svenska neologien i dess helhet. — Från denna sin teologiska och religiösa ståndpunkt öfvade nu Lindblom ett synnerligen nitiskt och aktningsbjudande upplysningsarbete, som vi i afhandlingen lära känna till år 1805. Särskildt vände sig hans uppmärksamhet till ungdomens undervisning. I stället för den vanliga utanläsningen ville han sätta begreppsmässig kunskap. Svebilii katekes och de andra brukliga kateketiska läroböckerna med deras öfvervägande dogmatiska innehåll sökte han få ersatta med en lärobok, som betonade utöfningen af kristendomen i lifvet, och han drog fördenskull försorg om en öfversättning af den s. k. lüneburgska eller hannoveranska katekesen, författad af konsistorialrådet Koppe. I afseende på hans verksamhet i öfrigt i upplysningens tjänst må framför allt nämnas hans utgifvande af »Journal för prester». Dess innehåll utgöres hufvudsakligen af öfversättningar och recensioner af tyska rationalistiska teologers arbeten. Dessutom var den naturligtvis språkrör för Lindbloms likasinnade bland det svenska prästerskapet. Journalen måste dock efter ett par år nedläggas på grund af pression ofvanifrån.

Lindblom var ingen stor man, och någon djupare teologisk bildning hade han icke. Utan att vara orättvis kan man nog kalla honom ytlig. Det är därför kritik nog af den svenska neologien, att man nämner honom som dess typiske representant. Men man bör därvid ej glömma, att han äfven är typisk genom sin brinnande arbetshåg och sin åstundan att göra så många som möjligt delaktiga af den »upplysning» han själf förvärfvat och som han ansåg vara samtidens stora nyvinning.

G. W.

— — — —

Norge i 1814. Af d:r Yngvar Nielsen. J. M. Stenersen & C:o, Christiania 1904.

I sitt förord, som halft om halft presenterar arbetet som en festskrift till unionens 90-årsjubileum, hänvisar författaren till Fayes vackra lilla skrift vid föreningens halfsekelfest såsom föregångare. Erkännsam mot Fayes förtjänster framhåller professor N. som motiv

för en ny sammanfattning den mängd material, som (icke minst af honom själf) efter 1864 framdragits.

Boken innehåller icke — förklarligt nog, då den vädjar till en vidare läsekrets; under 1905 blef den folkbok i Norge — någon vetenskaplig apparat. Vid pröfningen af dess påståenden får man hjälpa sig med den rika bibliografien i motsvarande del af förf:s biografi öfver grefve Wedel Jarlsberg.

Där liksom här förhärskar den — till synes — slutgiltiga uppfattning förf. genom sina föregående publikationer koncentriskt nalkats. Afvikelserna i anläggningen betingas af föreliggande arbetes tidshistoriska karaktär.

Redan i förordet ger förf. sin teori om det dominerande stormaktsingripandet, så att säga själfva tesen för hans patriotiskthistoriska apologetik — en hvar, som sysslat med hans unionshistorik, torde åtminstone ursäkta uttrycket, om vi, såsom rättvist är, tillägga, att författaren såsom äkta historiker söker afvinna, ej påtvinga källorna en helhetsuppfattning. Däremot sakna vi vid bildandet af denna den store historikerns konkret syntetiserande kraft, ja äfven det elementära sinne för faktas logik, som frigör en lidelsefullare partiman än professor N. från nationella dogmer.

De starka sidorna hos förf. komma bäst till synes i skildringen af frihetsverkets grundläggning. Kristian Fredrik är visserligen bokens hjälte, som — näppeligen af enbart kronologiska skäl — får sitt porträtt före Karl Johans, men förf. söker ej hindra oss att se hans politik såsom en kabinettspolitik med det nationella såsom medel icke mål — ungefär som när huset Habsburg strider med huset Bourbon om spanska arfvet och låter Karls spanska motkonungadöme mot Filip stödja sig på särkatalansk nationalkänsla. Yngvar Nielsen fastslår uttryckligen (med stöd ur sin Moss-aktsamling), att prinsen själf anser sig kämpa för holsteinska husets rätt. Och som konsekvens häraf framhålles hans försök att göra Bernadotte äfven Sveriges tron stridig, försök, som, företagna genom den gamle rococcogeneralen Schmettau, med kärf soldathumor afvisades af Essen.

Vi få också se den realpolitiska bakgrunden för drömmarne om tre kronor, möjligheten, att huset Bernadotte förflyttades från scenen, antingen våldsamt såsom huset Murat eller genom upphöjelsen på Frankrikes tron.

Vidare beröfvas Eidsvoldsmännen den gloria af solonisk visdom, som icke heller Faye och ögonvittnena Wergeland och Aall låtit vara kvar. Obarmhärtigt afslöjas, huru oförmöget till politisk handling det folkrepresentantmaterial var, med hvars tillhjälp dynasten i nationalitetens namn reste sig en tron på grundval af den traditionella vördnaden för den suveräna dynastien och med användning af dess under krigsåren militärdiktatoriskt koncentrerade administrativa maktresurser.

En i viss mån själfständigare medarbetare var däremot den fördanskade och till stor del danskfödda byråkratien i Norge, hvars

medverkan vanns genom »Eidsvoldskompromissen» på »notabelförsamlingen» i februari. Priset var, att prinsens påtänkta tronbestigning i kraft af en mytisk »odalsrätt» till Norges tron fick vika för maktutöfning i form af regentskap med vädjan till den nationalförsamling, som sedermera den 17 maj var färdig med den författning i 1791 års stil, som efter år 1814 blifvit en sanning.

Prinsens vinst var *då* af mera reell art. Den innebar, att Norge afstod ifrån att obundet af dynastiska hänsyn genom underhandling med Sverige undvika risker, som ej stodo i förhållande till dess krafter under dåvarande ekonomiska utblottning. Då afgörandet var anteciperadt genom Eidsvoldskompromissen och dess följder, regentskapsproklamationen, de svenska underhandlarnes afvisande samt andra utmanande steg, kämpade oppositionen på Eidsvold en hopplös kamp för ofvannämnda mera försiktiga ståndpunkt. I — på grund af regentens »fortielsesystem» — blind lojalitet gick massan af krigsmanna- och bonderepresentanter hans ärenden, de förra — såsom väl var beräknadt — af vana vid lydnad mot sin öfverbefälhafvare, de senare af gammal vana att hos konungadömet söka stöd mot byråkratien. Deras misslyckade angrepp på dennas jordinnehaf (»det benificerede gods») var deras själfständiga insats.

De demokratiska författningsformer, som då kommo till och sedermera satt bonden i stånd att vinna makten i Norge, äro ett verk ej af honom själf, utan af den romantiska hänförelse för odalsbonden hos regenten och byråkratien, som då för tiden utgjorde den enda, skäligen tomma formen för norsk nationalism.

Huru oriktigt det är att tänka sig någon dylik såsom verksam i öfrigt 1814, framgår af att den antisvenska rörelsen sträckte sig äfven till den danska delen af Fredrik I:s monarki och hade formen af en icke oberättigad reaktion mot envåldsmonarkens militärdiktatur, som i oskickliga händer fört till rikets delning. Det var tronföljaren och de liberalare elementen, som fronderade. Och monarkens auktoritet var så skakad, att han trots sin egen legitimistiska lojalitet mot den fred han slutit icke kunde hindra maskopi med Norge inom förvaltningen. Först den europeiska konsertens tryck genom stormakternas kommissarier gjorde slut på detta.

Det var icke underligt, att majoritetens män på Eidsvold blefvo oppositionen svaret skyldiga, när dessa privatim påpekade den möjliga konsekvensen af att Danmarks tronföljare bar Norges krona utan förbud att därmed förena en annan. Och dessa mera klarsynta män, som en i de flesta fall ledande ekonomisk ställning såsom jorddrottar eller bruksägare gaf genom insikten i de ekonomiska världskonjunkturerna större sinne för de politiska, voro icke mera svensksinnade än de andra, om de också genom sin *ekonomiska* syn på själfständigheten gåfvo lastarenom rum.

Så godt som ensam står i detta fall grefve Wedel Jarlsberg. Född och fostrad utomlands såsom diplomatson, hade hans varma norska patriotism lättare att frigöra sig från de danska fördomarna mot Sverige, medan af samma orsak hans vidsynta politik kom att

stå allt för isolerad i förhållande till folkstämningen. Såsom ledare af Norges »providering» mot hotande hungersnöd, när krig med England och Sverige efter Köpenhamns andra bombardement hotade lifsmedelstillförseln från Danmark, nödvändig på grund af Norges bristande lifsmedelsproduktion, fick han personlig erfarenhet af landets ohållbara ställning i den danska monarkien. Den slutsats han drog var, att Norges trygghet låg i anslutning till Sverige.

Detta var *en* riktig slutsats, dragen ur det vid sammanstötningen med England tydligt framträdande faktum, att den danska monarkiens geografiska läge på ömse sidor om öppen sjö var politiskt ohållbart, sedan dess flotta icke förmådde upprätthålla herraväldet öfver hafvet.

Men en annan minst lika närliggande slutsats var Norges eller hela monarkiens anslutning till England i en eller annan form. Den konsekvensen har Kristian Fredrik i god tid dragit. Han har länge bearbetat sin mera trögtänkte frände för Danmarks öfvergång till koalitionen och England från den påtvungna alliansen med Napoleon. Sent omsider besluten misslyckas denna öfvergång (Dolgorukis underhandling) genom Karl Johans diplomati. Då mognar inemot Kielerfreden hos den danske tronföljaren tanken, att under de närvarande konjunkturerna föra kampen om Norge på självständighetens linie i anslutning till England.

Verktyget för det senare var hans vän Carsten Anker, en köpmansmagnat, som med sina internationella förbindelser lätt omdanade sig till diplomat, den främste i den halfofficiella diplomati, som i dessa de tyska och spanska nationalresningarnas dagar gaf Norge ett öfvertag i Europas opinion lika starkt som Sveriges genom Karl Johan i dess politik. Förhållandet i England var ej olikt det på kontinenten. Skillnaden var bara, att där opinionen hade ett officiellt organ i oppositionen inom parlamentet, så att man icke alltför öppet kunde trotsa den. Detta torde vara orsaken till det besynnerliga uppträdande från Englands sida genom Moriers hemlighetsfulla beskickning, som verkade som ett skenbart afståndstagande från konserten och förlängde de norska illusionernas dödskamp.

När professor N. kommer till hvad som skulle kunna rubriceras så, blir hans bok mindre tillfredsställande än förut, om också det föregående lidit af delvis för stor knapphet i 1814 års förhistoria; så förbigår han bl. a. Kristian Fredriks engelska tendenser före detta år, hvilka vi efter dansken Sørensen dragit med i diskussionen.

Teorien om den afgörande betydelsen af stormaktskommissariernas ingripande visar sig föga hållbar. Det saknas faktiskt underlag för det i sig osannolika påståendet, att fyra utsända diplomater och därtill icke af första rangen skulle på egen hand i samråd ha gjort om regeringarnas politik inför den imponerande samlingen i Norge och jämte Kristian Fredrik påtvingat Karl Johan en ny lösning. Häremot talar den i Kristian Fredriks dagbok betonade hänsynslösa ringaktningen från kommissariernas sida mot Norges suveräna folk-

vilja. Att i de underhandlingar, som fördes genom stormaktskommissarierna, formerna för den slutliga lösningen i det stora hela vunnos, är af föga betydelse. Initiativet till underhandlingarna togs ju före kommissariernas ankomst till Norge genom Essens insinuation af norska fästningars inrymmande såsom stilleståndsgaranti, hvilket talar för, att Karl Johan ej behöft tvingas att inse betydelsen af den fait accompli, som skapats i Norge. Det låg väl nära till hands, att nu, när man åter behöfde vädja till norrmännens medverkan, icke som förr, till skilsmässa från Danmark, utan för att undvika de internationella riskerna af ett krig, man återgick till villkoren från den tiden. Då (jfr svenske kronprinsens samtal med Lorent i Y. N:s bok om Kielerfreden) var man redan beredd att bjuda Norge fullt självständigt ordnande af egna angelägenheter mot dess underkastelse under Sveriges diplomatiska hegemoni. Något tryck, som satte dem i stånd att diktera villkor, torde kommissarierna icke ha kunnat utöfva. Tvärtom, den svenska politikens af förf. och kommissarierna såsom oresonliga betecknade anklagelser mot Danmark för mala fides, torde just haft betydelsen att hålla en dansk fråga öppen och därmed möjligheten att slunga ett brandämne in bland stormakternas egoistiska intressen. Kommissariernas depescher tala för, att Karl Johan handlade så och att de kände trycket häraf.

Icke heller för Kristian Fredrik hade stormaktstrycket någon afgörande betydelse. Han vågade visserligen ej öppet trotsa. Därpå ha vi svart på hvitt i hans erbjudande att på vissa villkor resignera. Men han kunde ju alltid på fullgoda skäl hoppas på en omsvängning, så länge den svenska krigsmakten ej gjort slag i saken.

Striden mellan Sverige och Norge har således icke bara varit en fransk duell, som skulle befria Norges regent från skammen att utan svärdsslag lämna fästningar i pant. Den norska krigsmaktens kvalitativa styrka och terrängens förmåner gjorde ju ej norrmännens kamp hopplös.

Karl Johan vinner den militära öfvervikten genom att lägga anfallet öfver Bohuslän och Dal, hvarigenom han med tillhjälp af herraväldet öfver sjön kan öfverflygla norrmännen. Det skedde genom landstigningen vid Fredriksstad. När Kristian Fredrik, som han uppgifver, vid underrättelsen härom afstod från att genom en motstöt öfver Rakkestad parera anfallet och därmed gaf upp fälttåget, var det fullt motiveradt af den militära ställningen och ingen förevändning. Att vid vapenstilleståndet i Moss norska arméen var öfverflyglad och fälttåget förloradt, detta ha dess främsta generaler erkänt, både de, som af folket efteråt hyllades som hjältar, och de, som stämplades som förrädare.

Med den afgörande betydelsen af stormakternas ingripande falla också de mystiska antydningarna om en af Kristian Fredrik förmedlad insikt i den diplomatiska ställningen hos stortingspresidenten Christie, såsom motiv till dennes fasthet vid slutuppgörelsen.

Orsaken till att denna slutade med seger för storthinget i alla detaljfrågor var väl, att Karl Johan försummat att genom ett tillintetgörande slag mot Norges krigsmakt skapa den nödvändiga bakgrunden för sin försoningspolitik. De svenska framgångarna hade varit af uteslutande strategisk art och därför ej gjort intryck på folkfantasien. Det enda taktiska nederlaget, det vid Matrand, hade ju drabbat en *svensk* styrka, som demonstrerade mot Kongsvinger.

Genom detta Karl Johans missgrepp gick Eidsvoldssamlingen obruten in i unionen såsom den rätta formen för norsk nationalkänsla. Har i detta fall icke uppgiften lösts till fullo, så hade dock unionens upphofsman trots detta en moralisk rätt att vädja till framtiden för dess fullbordan. Han hade dock skilt Norge från Danmark och därigenom gjort slut på dettas konstanta intressemotsats mot Sverige, som medfört den dansk-ryska ententens hotande omfattning.

Resultatet af denna flyktiga granskning blir negativt i förhållande till den grundåskådning, som utgör resultatet af professor N:s forskareflit, åtminstone för såvidt denna åskådning företer några självständiga drag. Den bild, som träder i stället, ter sig icke allt för olik den, som Karl Johan själf låtit gifva i de af professorn — såsom Alin uppvisat — åtminstone delvis med orätt förkättrade Schinkelska minnena.

Hj—r H—s.

Öfversikt af Tidskrifter

och andra periodiska publikationer.

Arkiv för nordisk filologi. Ny följd. Bd 18: H. 4. A. Kock, Historiska bidrag till svensk språkforskning. 1—3. — E. Hellquist, Om uppkomsten af de fsv. adjektiven på *-likin*. — E. Hellquist, Ett par nordiska n-presentier. — E. Jörgensen, En Oversættelse af Cantus Sororum og Sermo Angelicus. — Th. Hjelmquist, Anmälan av »Sæmundar Edda mit einem Anhang herausgegeben und erklärt von F. Detter und R. Heinzel». — E. Brate, Anmälan av »Magnus Olsen: Tre orknöske runeindskrifter». — R. Much, Nekrolog over Richard Heinzel. — A. Kock, Till Arkiv nf. 18, 272 ff.

Kyrkohistorisk Årsskrift. Utgifven af H. Lundström. **Årg. 6 (1905). Tr. 1906.** J. Helander, Hedendom och kristendom inom den äldsta svenska missionskyrkan. Fragment ur ett större efterlämnadt arbete. — K. H. Karlsson, Electus Björn i Skara samt striderna om domprosteriet i Skara 1449–1475. — E. Wermcrantz, Prosten i Umeå Nils Grubbs lif och verksamhet 1681—1724. (Forts. fr. 5:te årg.) — A. Bratt, Tolkning af Smålandslagens kristnubalk. — G. Aulén, Ett och annat från H. Reuterdahls Lundatid. — H. Lundström, Om Laurentius Petri's förmenta karaktärssvaghet. — Meddelanden och aktstycken. S. Gezelius' reseberättelse från år 1780. Ett bidrag till de religiösa rörelsernas historia i Dalarne. — H. Lundström, Västeråsbiskopen Ol. Stephani Bellinus' böneskrift till Karl IX. — H. Lundström. Prästerskapets postulater i Örebro den 8 jan. 1611. — E. Bergelin, Några religiösa dikter af en fången karolin. (Forts. o. afslutn. från 4:de årg.) — Förteckning på bidrag af A. N. Sundberg till Svensk Kyrkotidning, utgifven af E. G. Bring, A. N. Sundberg och W. Flensburg. — Underrättelser. — Granskningar och anmälningar (bl. a. K. G. Westman, Svenska rådets historia till år 1306, anm. af H. Holmquist). — **Skrifter utgifna af Kyrkohistoriska Föreningen. 2: 3.** Svenska synodalakter efter 1500-talets ingång. Samlade och utgifna af H. Lundström. H. 3.

Meddelanden från Svenska Riksarkivet. Ny följd. 1: 12—14. Riksarkivariens årsberättelse för 1905. — Handlingar rörande arkivväsendet. — Smärre utredningar. — L. M. Bååth, De Vellingkska samlingarna.

Nordisk Tidskrift för Vetenskap, Konst och Industri. Utg. af Letterstedtska Föreningen genom O. Montelius. **1906, 4.** A. Bugge, Vikingerne. Anden Samling, anm. af G. Cederschiöld. — Dansk biografisk lexikon tillige omfattende Norge for tidsrummet 1537—1814. Udgivet af C. F. Bricka. Bd 1—19, anm. af H. Olrik.

Ord och Bild. Illustrerad månadsskrift, utg. af K. Wåhlin. **1906, 5.** A. O. Lindfors, Johan Holmbergsson d. y. Ett bidrag till svensk konsthistoria på 1820—30-talen. — **6.** Ur bokmarknaden. L. De Geer, Minnen. 2:a uppl., anm. af K. W[åhli]n. — **8.** S. A. Fries, Religionens nya ställning i Frankrike och statskyrkoidén. — E. G. Folcker, Hic sepulti. Ett Visbyminne.

Pedagogisk Tidskrift. 1906, 1. Sveriges historia intill tjugonde seklet. Utg. af E. Hildebrand. Afd. 2. Medeltiden af H. Hildebrand, anm. af N. Höjer.

Personhistorisk Tidskrift 1906. Årg. 8: H. 2. N. Sjöberg, En borgerlig släktkrönika. — G. Indebetou, Lars Kaggs antråd. — Ett porträtt af Karl X Gustaf (en bild). — O. Nycander, Johannes Palmberg. Några anteckningar. — K. K:son Leijonhufvud, Svenska släkter. 1. Botvid Borgmästares släkt. 2. Tharmouth. 3. Wallöf. — Två bref från ofredstid [1789, 1808]. Medd. af A. S. Tigerstedt.

Samlaren. Tidskrift utgifven af Svenska Litteratursällskapets arbetsutskott. **Årg. 26. 1905.** E. Wrangel, Schiller och Sverige. — A. Nilsson, Schillers inflytande på Tegnér och Tegnérs samtida. — H. Borelius, Geijer och Schiller. — Joh. Messenius Dala Krönika. Utg. af C. A. Ossbahr. — Otryckta ungdomsarbeten af C. J. L. Almquist. Utg. af R. G:son Berg. — I. Collijn, Svensk litteraturhistorisk bibliografi. 23. 1904. — **Bilaga.** L. Bygdén, Svenskt anonym- och pseudonym lexikon. Bibliografisk förteckning öfver uppdagade anonymer och pseudonymer i den svenska litteraturen. H. 10 (= Bd 2: 1).

Historisk Tidsskrift udgivet af den norske historiske Forening. **1906, 1.** Y. Nielsen, Studier over Harald Haarfagres Historie. — **2.** Aug. Chr. Manthey', Dagböger for Aarene 1856—74. Bd 1: H. 3. — **3.** Et Aktstykke fra Stænderforhandlingerne i Kristiania 1645. Meddelt af O. A. Johnsen. — A. Taranger, Harald Haarfagres Tilegnelse af Odelen. Kritik af Dr. Yngvar Nielsen, Studier over Harald Haarfagres Historie. — L. Daae, Nogle Studier i Saxo Grammaticus. — E. Hertzberg, Harald Haarfagres Skattepaalæg og saakaldte Odelstilegnelse. — L. Daae, Et anonymt politisk Skrift omtrent fra 1649 og dets sandsynlige Forfatter. — Af Staatsraad Ketil Motzfeldt's efterladte Papirer vedkommende Statsraads-Skiftet i December 1861. Ved E. Motzfeldt.

Finsk Tidskrift. Utgifven af M. G. Schybergson och R. F. v. Willebrand. **1906, 4.** I bokhandeln: Studier tillägnade H. Schück på hans 50-årsdag den 2 november 1905 af Vänner o. Lärjungar, anm. af A. Hultin. — C. Ahlenius, Sverige, anm. af J. E. R. — W. Wallin, Tampereen kaupingin historia. 1—2, anm. af M. G. S[chybergson]. — **5.** M. G. Schybergson, Johan Vilhelm Snellmans ställning i språkfrågan. — T. Carpelan, Åbo i sjuttonde århundradet.

Deutsche Literaturzeitung. 1906, 20. O. Montelius, Kulturgeschichte Schwedens, anm. af M. Hoemes.

Deutsche Rundschau 1906. Jahrg. 32: H. 10. A. v. Janson, Der Herzog Karl August von Sachsen-Weimar und der Kronprinz Karl Johann von Schweden während des Feldzuges 1814 in den Niederlanden.

Forschungen zur brandenburgischen und preussischen Geschichte 1906. Bd 19: H. 1. Eigenhändige Briefe des Grossen Kurfürsten an Johann Moritz von Nassau. Von O. Meinardus.

Hessenland. Jahrg. 20, N:r 14. F. Pfaff, Aus dem letzten Jahrzehnt des 30-jähr. Krieges.

Historisches Jahrbuch 1906. Im Auftrage der Görres-Gesellschaft, herausg. v. J. Weiss. **Bd 27: H. 2.** L. Steinberger, Zur Publizistik der schwedisch-französischen Periode des Dreissigjährigen Krieges (1635—48). 1.

Historische Vierteljahrschrift. Herausg. v. G. Seeliger. **1906, Nachrichten u. Notizen 2. H. 2.** Nachrichten und Notizen. — Versammlungen. Bericht über die IX. Versammlung deutscher Historiker in Stuttgart. — Personalien. — O. Masslow, Bibliographie zur deutschen Geschichte. — **3.** Ph. Heck, Die Rolandsstelle des Bremer Henricianums. — M. Brosch, Ein Krieg mit dem Papsttum im 14. Jahrhundert. — P. Herre, Mittelmeerpolitik im 16. Jahrhundert. — Kritiken (bl. a. K. Jacob, Von Lützen nach Nördlingen, anm. af J. Krebs). — Nachrichten und Notizen. — Versammlungen. — Preisaufgaben. — Personalien. — O. Masslow, Bibliographie zur deutschen Geschichte.

Historische Zeitschrift. Herausg. v. Fr. Meinecke. **3:e Folge. Bd 1: H 1.** E. Troeltsch, Die Bedeutung des Protestantismus für die Entstehung der modernen Welt. — O. Hintze, Die Epochen des evangelischen Kirchenregiments in Preussen. — Fr. Meinecke, Preussen und Deutschland im 19. Jahrhundert. — Miszellen. — Literaturbericht. — Notizen und Nachrichten. — **H. 2.** M. Ritter, Der Untergang Wallensteins. — A. Dove, Leider noch einmal die Historie de mons Temps! — P. Sakmann, Die Probleme der historischen Methodik und der Geschichtsphilosophie bei Voltaire. — Literaturbericht. — Verzeichnis der in den »Notizen und Nachrichten» besprochenen selbständigen Schriften.

Literarisches Zentralblatt. 1906, 2. K. Jacob, Von Lützen nach Nördlingen. — **3.** A. C. Drolsum, Das Königreich Norwegen als souveräner Staat. — **4.** A. Overmann, Die Abtretung des Elsass an Frankreich im Westfälischen Frieden. — Liv-, est- u. kurländisches Urkundenbuch. Abt. 1: Bd 11, anm. af K.—L. — **20.** A. Bugge, Vesterlandenes indflydelse paa Nordboernes og særlig Nordmændenes ydre kultur, anm. af —bh. — **25.** O. Montelius, Kulturgeschichte Schwedens.

The English Historical Review. Edited by R. L. Poole. **1906, July.** G. H. Orpen, Mote and Bretesche building in Ireland. — J. Nisbet, The history of the Forest of Dean. — J. F. Chance, The Northern question in 1718. — Notes and documents. — Reviews of books. — Short notices.

Annales des sciences politiques. 1906, 15 janvier. R. Waultrin, Un siècle d'union suédo-norvégienne et la fondation du royaume de Norvège.

Bulletin critique. 1906, 5 avril. C. Bildt, Christine de Suède et le conclave de Clément X, 1669—1670.

Revue d'histoire diplomatique. 1906, 3. Assemblée générale de la Société. — Compte rendu M. le Trésorier. — Rapport de M. M. les Secrétaires de la Société à l'Assemblée générale du 8 juin 1906. — Discours de M. le Président. — W. L. Grant, La mission de M. de Bussy à Londres en 1761. — Haussonville, Le duc de Bourgogne et les pacifistes en 1709 et 1710. — L. Pingaud, Un historien de la Russie d'il y a cent ans. Le grand-duc Nicolas Mikhaïlovitch. — R. Dollot, Une Chouannerie flamande. Chute de la domination française en Belgique (1813—1814). — L. de Laige, Les Doges Sébastien et Pierre Ziani (suite et fin). — Comptes rendus.

Revue Historique. 1906, Mars—Avril. G. Monod, La chaire d'histoire au Collège de France. — E. Forgues, Le dossier secret de Fouché. — R. de Kerallain, La prise de Québec et la perte du Canada, d'après

des publications récentes. — A. Stern, La mort et les funérailles du duc d'Orléans, d'après un récit du comte d'Apponyi, du 8 août 1842. — Correspondance. — Bulletin historique: France. Nécrologie: Alfred Rambaud, Th. Funck-Brentano, E. Boutmy, par G. Monod. — Publications relatives à l'époque moderne, par H. Hauser. — Bohême. 1899—1904, par L. Goll; suite et fin. — Comptes rendus critiques. — Publications périodiques et sociétés savantes. — Chronique et bibliographie. — **Mai—Juin.** Fr. Ch. Roux, La politique française en Égypte à la fin du 18e siècle; 1er article. — F. Thenard et R. Guyot, Le conventionnel Goujon; suite. — A. Pereire, Des premiers rapports entre Saint-Simon et Auguste Comte, d'après des documents originaux, 1816—1819. — Correspondance. Carnot et Napoléon. Reponse de M. Eugène Welvert à la lettre de M. le capitaine Sadi Carnot. — Bulletin historique: France. Histoire de l'art, par Louis Hourticq. — Belgique. 1902—1905, par Eugène Hubert; 1er article. — Comptes-rendus critiques (bl. a. M. Philippson, Der grosse Kurfürst Friedrich-Wilhelm von Brandenburg, anm. af G. Pagès). — Publications périodiques et sociétés savantes. — Chronique et bibliographie. — **Juillet—Août.** Fr. Ch. Roux, La politique française en Égypte à la fin du 18e siècle; suite. — F. Thenard et R. Guyot, Le conventionnel Goujon: suite. — G. Yakschitch, La Russie et la Porte ottomane de 1812 à 1826; 1e article. — Bulletin historique: France. La situation de l'enseignement supérieur, par G. Monod. — Publications relatives à l'empire Byzantin (années 1904—1905), par Louis Bréhier. — Belgique. 1902—1905, par Eugène Hubert; 2e article. — Correspondance. Carnot et Napoléon. Dernières observations de l'arrière-petits-fils de Carnot. — Comptes-rendus critiques. — Publications périodiques et sociétés savantes. — Chronique et bibliographie.

Memorial de Artilleria. 1906. Mayo. J. Fuentes, Batalla de Nördlingen.

Öfversikter och granskningar.

Sveriges historia intill tjugonde seklet under medverkan af O. Montelius, H. Hildebrand, M. och L. Weibull, G. R. Fåhræus, L. Stavenow, S. Clason och A. Rydfors utgifven af Emil Hildebrand. Första afdelningen. **Forntiden.** Af Oscar Montelius. II + 296 sid. P. A. Norstedt & Söner, Sthlm 1903.

Den första delen af detta arbete, uteslutande ägnad åt förhistorien, har denna gång liksom för ett kvarts sekel sedan anförtrotts åt en fackarkeolog. I jämförelse med hvad fallet är i det ungefär samtidigt utkommande danska parallellarbetet, där den förhistoriska delen utarbetats af en visserligen högt förtjänt historiker, utgör detta ett bestämdt företräde. Det utrymme, som anslagits åt framställningen af det kända årtiotusende af vårt folks utveckling, som ligger före medeltiden, har emellertid denna gång betydligt tillknappats, hvilket å sin sida nödvändiggjort fristående utvidgade upplagor af denna del.

Då ifrågavarande del afser att gifva en kortfattad framställning af de resultat, till hvilka för närvarande den arkeologiska forskningen hunnit angående svenska förhållanden, har man tydligen ej där att vänta nya uppslag eller teorier. Så godt som alla här framställda resultat ha debatterats i den vetenskapliga facklitteraturen. Härigenom skiljer sig denna nya upplaga från den tidigare *Sveriges historia från äldsta tid till våra dagar*, hvilken på sitt sätt bildade epok i den svenska och nordiska fornforskningen.

Öfver hufvud är en jämförelse mellan dessa upplagor, utarbetade af samma hand, af intresse ur flera synpunkter. Den förhistoriska arkeologiens ställning var då den första upplagan utgafs en annan än nu. Den var då en inledningsvetenskap, en s. k. »hjälpvetenskap», den tjänande förridaren till det kungliga historiska ekipaget. Författaren fick då äfven på sin lott att gå ett godt stycke in på den rent historiska tiden, något som visar, huru litet man då ännu gjort klart för sig, hvilken grundskillnad som existerar mellan dessa båda ve-

tenskapers metoder. Han var nödsakad att tynga den löpande framställningen med en rad af vidlyftiga beviskedjor och därigenom kalla allmänheten till domare i rent vetenskapliga frågor, utmärkande nog för en vetenskap i dess vardande. Helt annat nu. Den förhistoriska arkeologien har funnit sina fasta metoder, efter hvilka den arbetar planmässigt. Den har fasta lärostolar vid universiteten icke blott i våra grannländer utan i Tyskland och Österrike samt, till gagnet mera än till namnet, äfven i Frankrike. Bevisföringen nedlägges nu i fackarkeologiska tidskrifter, i hvilka också debatterna föras. Härigenom har författaren kunnat stryka alla resonemang om fenikisk kolonisation under bronsåldern, om de invandringar som i den äldre forskningen antogos stå i sammanhang med införandet af hvarje ny teknik o. s. v. Endast en dylik longör, rörande bronsåldersföremålens inhemska fabrikation, återfinnes, men torde väl äfven den försvinna i eventuella senare upplagor af arbetet.

Man märker i den tidigare framställningen, huru just *vårt* lands arkeologi då ännu befann sig i sina barnaår, utgjorde en art supplement till den danska. Sedan dess har den svenska arkeologiska forskningen framför allt just genom Montelius' lifsarbete vuxit ut och intager nu platsen såsom ledare i flera af de viktigaste grenarna i den internationella förhistoriska vetenskapen. Den hämtar belysande material från våra grannländer liksom förut, men står i öfrigt i den lifligaste växelverkan med öfriga länders arkeologiska arbete och har vunnit en ofantligt mycket bredare bas, hvilket äfven tryckt sin stämpel på den föreliggande sammanfattande framställningen.

Man skulle måhända väntat, att Montelius, som ju framför allt är typolog och kronolog, skulle fallit för frestelsen att noggrannare belysa de typologiska och kronologiska frågorna. Men här har han tydligen satt sig en annan uppgift; boken är framför allt en kulturhistoria med vidsträckta blickar öfver fabrikationsmetoder, lefnadssätt, religiösa uppfattningar och sedvänjor, förbindelser mellan landets olika delar och med utlandet o. s. v. Författaren har åtnöjt sig med att lämna ett kortfattadt kronologiskt schema och för öfrigt låta det kronologiska sammanhanget, hvilket hela tiden existerar, framgå ur meddelandet af de faktiska uppgifterna. Han har med så mycket större skäl kunnat göra detta, som de principer, hvarpå hans system hvilar, och därmed hela den relativa kronologien, nu äro så godt som motsägelselöst erkända.

Undantager man Danmark, torde numera i hvad beträffar de senare tidsåldrarna äfven hans absoluta kronologi vara den antagna. Ännu har man dock icke öfverallt fått blicken öppen för, att i systemet *terminus post quem* är lika viktig som *terminus ante quem*. Detta har medfört en konfusion särskildt i fråga om den klassiska arkeologiens förhållande till den prehistoriska. Ej heller har det till fullo observerats i Danmark, hvarest man, sålunda obunden af någon tidig fix kronologisk punkt, varit i tillfälle att uppgöra en synnerligen originell kronologi, hvilken lika omildt tilltygar de re-

sultat, till hvilka Montelius kommit, som de, till hvilka exempelvis de geologiska och paleontologiska vetenskaperna tro sig hafva nått. De studier, genom hvilka Montelius' system utsträckts att omfatta hela Västeuropa, ha gjort det möjligt att konstatera förbindelserna mellan de olika europeiska länderna under hvarje period, i det att föremål, som under en viss begränsad tidsperiod äro fabricerade i ett land, visat sig förekomma äfven i andra länder tillsammans med saker, som annars äro kända från dessa länder och som sålunda äro karakteristiska för samma tidsperiod i dem. Den absoluta kronologien, som det att börja med endast var möjligt att fastställa för Italien, har på så sätt kunnat appliceras å hela det västeuropeiska området, och härigenom har kännedomen om hvarje del af detta område blifvit fylligare och fastare. Detta gäller för närvarande i första hand om Norden, hvilket snart sagdt på hvarje sida framträder i Montelius' nya bok.

Af de enskilda stora perioderna har den äldre stenåldern blifvit något summariskt behandlad. Det förefaller nästan, som om författaren vid utarbetandet af detta första parti tänkt sig arbetet i mindre skala. Något bjärt framträder denna knapphet i förhållande till den breda behandlingen af den veneration, som stenålderns föremål senare åtnjöto, en visserligen nöjsam läsning. Då vi genom de senaste undersökningarna af De Geer erhållit en betydligt utvidgad kunskap om de kronologiska förhållandena vid istidens afslutning, är det väl sannolikt, att den äldre stenåldern kommer i en ny belysning, hvarigenom äfven i en populär framställning en innehållsrikare bild torde komma att blifva möjlig.

Vid behandlingen af de öfriga perioderna råder en synnerligen lyckligt funnen proportion.

I den yngre stenåldersforskningen hade man redan vid 1870-talets början hunnit relativt mycket långt, något som afspeglar sig i den tidigare behandlingens likhet med den modärna. Dock ha nya upptäckter alldeles ändrat uppfattningen, t. ex. i fråga om boningshusets beskaffenhet, skafthålsyxornas kronologi och typologi samt flintteknikens förhållande till metallernas behandling. Den s. k. kopparåldern har Montelius här bestämt såsom samtidig med de två senaste perioderna inom stenåldern, gånggriftstid och hällkisttid. Han står häruti i bestämd motsats mot den danska forskningen, som enligt den gamla traditionen, äfven upptagen i den äldre upplagan af Sveriges historia, antager, att Nordens höga ståndpunkt under stenåldern skulle berott därpå, att man här kvarstannat i stenålder, medan det öfriga Europa redan ingått i full bronsålder. Denna grundmotsättning i uppfattningen sammanfaller med de mycket ingående detaljundersökningar, som Montelius företagit öfver den äldsta bronsålderns fenomen i mellersta och södra Europa, särskildt Alptrakterna och Italien.

I fråga om bronsåldern är ju Montelius den främste nu lefvande specialisten. Också är framställningen af denna period icke blott rikhaltig utan äfven på sina ställen rent af fängslande. Huru

snabbt den arkeologiska forskningen utvecklar sig i våra dagar, finner man bl. a. däraf, att under tryckningen och utgifningen af denna bok fynd gjorts, som äro af en genomgripande betydelse för hittills omtalade perioder, så bl. a. fynden af stenålderstomter i Skåne och en bronsålderstomt i Uppland, den senare det första hittills kända fyndet af detta slag från Skandinavien, samt af »flintgrufvor» med hornverktyg i Skåne.

Bilden af järnåldern är väl den som mest ändrats. Här ha utom Montelius' äfven andra svenskars arbeten betydligt fördjupat vår kunskap. Tidpunkten för järnålderns början har skjutits ett halft tusen år tillbaka, de typologiska undersökningarna ha nått till tidsbestämningar på ett femtiotal år af åtskilliga fornsaksgrupper. Nya väl omgärdade teorier ha framträdt, som låta ljus falla öfver skandinavernas deltagande i de stora folkvandringarna, inbrottet under 200-talet af en ny kultur med rötter i de grekisk-romerska kulturprovinserna i sydöstra Europa samt öfver allt hvad angår den germanska djurornamentiken. Till folkvandringstiden förläggas i öfverensstämmelse med den modärna forskningen de genom Beowulf och delvis genom Ynglingatal kända tilldragelserna, som förr tillförts vikingatiden. Denna sist nämnda period är ej behandlad lika uttömmande. Eget nog kan man säga, att efter Stolpes Björkögräfningar detta rika fält bra litet bearbetats af svenska arkeologer. Samarbetet mellan dem och den nordiska filologien har ännu icke lämnat de resultat man kunnat hoppas. —

Under titeln *Kulturgeschichte Schwedens von den ältesten Zeiten bis zum elften Jahrhundert nach Christus* (Leipzig, E. A. Seemann 1905) har författaren i tysk dräkt ånyo utgifvit här omtalade del, äfven tryckt separat under namn af *Lifvet i Sverige under hednatiden.*

Oaktadt således innehållet är detsamma som i den svenska upplagan, företer dock denna upplaga på främmande språk rätt väsentliga skiljaktigheter. De viktigaste nyheterna äro användandet af ett mycket rikhaltigt illustrationsmaterial och upptagandet af litteraturhänvisningar, hvartill komma de tillägg, som föranledts af nya fynd. Däremot torde den korrekturläsning, som tidigare af granskare beskärts arbetet i dess svenska form, icke hafva medfört några mera betydande ändringar.

De talrika illustrationerna bidraga i hög grad att förverkliga arbetets ändamål att för en främmande publik framlägga hvad vårt land äger af förhistoriska minnen. Författaren har ju också här haft tillgång till obegränsadt utrymme, hvarigenom han kunnat välja sitt material, ett nödvändigt villkor för en populär arkeologisk framställning. Med särskild omsorg har Montelius vårdat sig om att inför utlänningarne med begagnande af en mängd förträffliga illustrationer framställa en bild af Vendeltidens kultur, då vårt land i fråga om ornamentiken rent af står i spetsen för den germanska utvecklingen. Af än större vikt äro för den vetenskapliga läsaren de många litteraturhänvisningarna, som gifva arbetet värdet af en

vetenskaplig handbok. Äfven om till äfventyrs en och annan hänvisning uteglömts, äro de lämnade, bakom hvilkas hopsamlande säkerligen ligger ett långt och mödosamt arbete, så goda och så talrika, att de för vida kretsar utan tvifvel komma att i betydlig mån underlätta det arkeologiska studiet, hvarjämte de göra boken lämplig att använda vid universitetsstudierna å de lägre stadierna. De äro den enda tills nu existerande ersättningen för en modern svensk arkeologisk bibliografi.

Framställningen af vikingatiden har rätt betydligt retuscherats, hvilket ökat arbetets värde.

Som särskildt välkomna hälsar man i detta kapitel de noggranna uppgifterna om guld- och silfverfynd, i vissa fall med angifvande af vikten, tabeller, som först i föreliggande upplaga offentliggöras.

Det vore synnerligen lyckligt, om detta arbete äfven kunde utgifvas på något västeuropeiskt språk. Den svenska vanan att skrifva på tyska har haft den olägenheten, att vår rika förhistoria är i västra och södra Europa helt obetydligt känd, exempelvis i förhållande till den danska. Montelius har förut sökt råda bot härför. En upplaga på engelska eller franska äfven denna gång skulle lämna författaren tillfälle att i detta så goda och öfversiktliga verk låta de yngsta fynden och forskningarna, som ej nu hunnit medtagas, komma till sin rätt. Genom en dylik upplaga skulle äfven västeuropéerna få en inblick i det Sverige rörande arbete, som under den senaste tiden med Montelius som uppmuntrare och främste medarbetare utförts af svenska arkeologer.

Knstj.

Öfversikt af Tidskrifter

och andra periodiska publikationer.

Arkiv för nordisk filologi. Ny följd. Bd 19: H. 1. J. Swenning, Tvenne ordbildningsfrågor i de nordiska språken. — F. Jónsson. Nogle islandske aksentforhold. — A. Pedersen, En grænsedialekt. — M. Olsen. Elvenavnene *Fǫð*, **Feð* og önavnet *Feðjar*. — P. Pálsson, Gróunargaldr. — G. Kallstenius, Anmälan av Olof Östergren: »Stilistiska studier i Törneros' språk». — H. Buergel-Goodwin, Anmälan av »Islandsk sproglære ved Finnur Jónsson».

Ekonomisk Tidskrift. 1906, 9. E. Heckscher, Kommunikationsväsendets betydelse i nittonde århundradet.

Historisk Tidskrift för Skåneland. Utg. af L. Weibull. **1906, H. 2—3.** L. Weibull, Studier i Lunds domkyrkas historia.

Illustrerad Militärrevy. 1906, N:o 2. E. Leijonhufvud, Slaget vid Fraustadt den 3. 13. februari 1706. Ett 200-års-minne.

Nordisk Tidskrift för Vetenskap, Konst och Industri. Utg. af Letterstedtska Föreningen genom O. Montelius. **1906, 5.** A. Jensen, En sydslavisk äfventyrare. — H. H. Hildebrandsson, Väderlekens och årstidernas inverkan på människan. Med 13 fig. — J. Mortensen. Från Aftonbladet till Röda rummet. Strömningar i svensk litteratur 1830—1879. anm. af Fr. Böök.

Norrland. Småskrifter utg. af Norrländska Studenters Folkbildningsförening. **1906, N:r 1.** E. Modin, Olofsmässan. — J. Nordlander, Kungsgården i Ångermanland.

Ord och Bild. Illustrerad månadsskrift, utg. af K. Wåhlin. **1906, 9.** S. Leijonhufvud, En tessinsk fabelsamling. — **10.** E. Wrangel. Tegnér och den »Brinkmanska» seraljen. — J. Kruse, Oscar Levertin. Några minnesord.

Samfundet Sankt Eriks Årsbok 1906. J. Flodmark, Ut till Komötet och Uggleviken. En Stockholmsvandring för 50 år sedan. — C. Forsstrand, Åtten Törne. En borgmästaresläkt i gamla Stockholm. — J. Roosval, Torbiörn Tidemansons rim om den store Örjanen och andra bidrag till detta monuments historia under 1500- och 1600-talen. — E. Th. Sidenbladh, Stockholms urmakarämbete 1695—1788. — O. Rubenson, Moritz Rubenson. — J. Unman, Kronologisk öfversikt af märkligare tilldragelser i Stockholm under år 1904. — Styrelse- och revisionsberättelse för år 1905. — Medlemsförteckning. — Mantalsförteckning rörande staden mellan broarna 1652. Medd. af F. U. Wrangel.

Statsvetenskaplig Tidskrift. 1906, 3. S. Brisman, Om afvikelser mellan riksdagsbeslut och bankoreglemente 1810 och 1815. — C. O. Borg, Blad ur riksbankens historia. 5. — **4.** L. Widell, Statistiska tabellkommissionen 1756—1906. — S. Wieselgren, Är skandinavismen död?

Vårt Försvar 1906. Buxhöwdens förslag rörande öfvergång till Sverige 1808.

Teologisk Tidsskrift 1906. Ny Række. Bd: 7 H. 5. A. Holm, Svenskt kyrkolif 1905—1906.

Danske Magazin. 5:e Række. Bd 6: H. 2. Rigsraad Otte Krags Dagbogsoptegnelser vedrörende Krigen 1658—59. Ved G. L. Grove og K. Rockstroh.

Aarböger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1906. 2en Række. Bd 21: H. 1. E. Holm, Mindetale for Kong Christian den Niende.

Finsk Tidskrift. Utgifven af M. G. Schybergson och R. F. v. Willebrand. **1906, 9.** C. G. Estlander, Svenskheten och det svenska partiet. — **10.** I bokhandeln: C. T. Odhner, Sveriges politiska historia under konung Gustaf III:s regering. D. 3, anm. af M. G. Schybergson.

Deutsche Literaturzeitung. 1906, N:r 34. H. J. Barstad, Norges Landforsvar 1604—1673, anm. af E. Daennel.

Historische Vierteljahrschrift. Herausg. v. G. Seeliger. **1906, Nachrichten und Notizen 2. H. 3.** Nachrichten und Notizen. — Kommissionen. — Preisaufgaben. — Personalien. — O. Masslow, Bibliographie zur deutschen Geschichte.

Historische Zeitschrift. Herausg. v. Fr. Meinecke. **3:e Folge. Bd 1: H. 3.** H. Glagau, Turgots Sturz. — Miszellen. D. Schäfer, Die Ungarnschlacht von 955. — G. Caro, Ein aktenmässiger Beleg zur Zahlung des Lösegelds für König Richard Löwenherz von England. — Literaturbericht (A. Waddington, Le grand électeur Frédéric Guillaume de Brandenbourg. T. 1, anm. af A. Pribram. — Hanserecesse von 1477 bis 1530. Bearbeitet von D. Schäfer. Bd 7, anm. af Herm. Keussen). — Notizen und Nachrichten.

Literarisches Zentralblatt. 1906, N:r 35. G. Nordensvan, Schwedische Kunst des 19. Jahrhunderts, anm. af L. V. — **37.** Fr. Steuer, Zur Kritik der Flugschriften über Wallensteins Tod. — P. Gantzer, Torstensons Einfall und Feldzug in Böhmen 1645 bis zu Schlacht bei Jankau.

Zeitschrift der historischen Gesellschaft für die Provinz Posen 1906. Jahrg. 21: 1. Fr. Koch, Der Bromberger Staatsvertrag zwischen dem Kurfürsten Friedrich Wilhelm von Brandenburg und dem Könige Johann Kasimir von Polen im J. 1657.

The Edinburgh Review. 1906, October. Christina, queen of Sweden.

Revue Historique. 1906, Septembre—Octobre. Ch. V. Langlois, Doléances recueillies par les enquêteurs de saint Louis et des derniers Capétiens directs. — R. Guyot et F. Thénard, Le conventionnel Goujon; suite. — G. Weill, Les lettres d'Achille Murat. — Bulletin historique: France. Nécrologie: Albert Sorel, par G. Monod. — Publications relatives à la révolution et à l'empire, par R. Reuss. — Belgique, 1902—1905 par E. Hubert; 3e et dernier article. — Comptes-rendus critiques. — Publications périodiques et sociétés savantes. — Chronique et bibliographie.

26.

Bibliografi 1905.[1]

(Upprättad af Kristian Setterwall.)

---

1. **Historisk Tidskrift**, utgifven af Svenska Historiska Föreningen genom *E. Hildebrand*. Årg. 25. 1905. 270 + 66 + (2) s. + Bilagor. Sthlm. Pr. för medlemmar 5 kr.
   Kock, A., Är Skåne de germanska folkens urhem?
   Hallendorff, C., August den starke och Karl XII under nordiska krigets första skede.
   Uddgren, H. E., Några anteckningar om Georg Lybeckers förmenta gunstlingsskap hos Karl XII.
   Almquist, J. A., Uppfostringssällskapet.
   Grimberg. C., Krigsbefälet på frihetstidens riksdagar.
   Sjögren, W., Richert som lagförfattare.
   Boëthius, S. J., Richerts politiska idéer.
   Strödda meddelanden och aktstycken.
   Öfversikter och granskningar.

2. **Historisk Tidsskrift**, udgifvet af den norske historiske Forening. Fjerde Række. Bd 3: H. 2—4. 336 s. Kristiania.

3. **Historisk Tidsskrift**, Syvende Række, udgivet af den danske historiske Forening ved dens Bestyrelse. Redigeret af *J. A. Fridericia* Bd. 5: H. 2—6. S. 123—540 + (2) s. 6: H. 1—4. 360 + L 50. Khvn.

4. **Den nordisk historiska kongressen i Lund.**
   Hist. Tidskr. 1905, s. 93—103.

5. **Schybergson, M. G.**, Den historiska kongressen i Lund 2—4 juni 1905.
   Finsk Tidskr. 1905. T. 59, s. 57—68.

6. **St[eenstru]p, J.**, [Et nordisk historisk Möde i Lund].
   [Dan.] Historisk Tidsskr. 7:e Række. Bd. 6, s. 135—138.

7. **Hallendorff, C.**, Anvisningar för självstudier i historia.
   Goodtemplarordens studiehandbok 1905, s. 60—79.

8. **Bain, R. N.**, Scandinavia. A political history of Denmark, Norway and Sweden from 1513 to 1900. VIII + (1) + 460 s. + 5 kartor. Cambridge.
   Cambridge Historical Series.

9. **Historia**, Sveriges intill tjugonde seklet under medverkan af *O. Montelius*, *H. Hildebrand*, *M.* och *L. Weibull*, *G. R. Fåhræus*, *L. Stavenow*, *S. Clason* och *A. Rydfors* utgifven af *E. Hildebrand*. Med talrika illustrationer och kartor. H. 47—62. Afdeln. 2: H. Hildebrand,

---

[1] De i denna bibliografi förekommande tilläggen till 1902, 1903 och 1904 års bibliografier äro insatta på sina respektive platser med angifvande af årtalet.

Medeltiden. H. 4—13. S. 145—610 + (2) s. Afdeln. 5: E. Hildebrand, Drottning Kristina 1632—54. S. 289—384. Afdeln. 6: G. R. Fåhræus, Karl XI och Karl XII. H. 5. S. 193—240. Afdeln. 8: L. Stavenow, Gustaf III och Gustaf IV Adolf. H. 4—6. S. 145—315 + (2) s. Sthlm, Norstedt. Pr. 1 kr. häftet.

Se nedan »Recensioner» 416.

10. **Tegnér, Elof,** Valda skrifter. H. 11—20. S. 321—414 + (5) + 418 + X + 320 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 90 öre häftet.
Innehåller: Gustaf Mauritz Armfelt. D. 2 (slutet) o. 3 jämte Anteckningar och minnen af *H. G. Trolle-Wachtmeister.*

— — - — - —

11. **Schück, H.,** Studier i Ynglingatal. 53 s. Uppsala. Pr. 1 kr.
Upsala Universitets Årsskrift 1905. Progr. 8.

12. **Stjerna, K.,** Svear och Götar under folkvandringstiden.
Sv. fornminnesf. Tidskr. Bd 12, s. 339—360. (Med 1 fig.)

13. **Bugge, A.,** Vesterlandenes inflydelse paa Nordboernes og særlig Nordmændenes ydre kultur, levesæt og samfundsforhold. (Belönnet med Fridtjof Nansens pris for 1903.) (3) + 425 + (1) s. Christiania.
Videnskabs-Selskabets Skrifter. 2. Hist.-fil. Klasse. 1904, N:o 1.

14. **Martin, J.,** L'église et l'état en Suède au moyen âge (des origines à l'union de Calmar).
Revue des questions historiques 1905. T. 77, s. 54—83.

15. Pommersches Urkundenbuch. Herausgegeben vom Königlichen Staatsarchive zu Stettin. Bearbeitet v. *O. Heinemann.* Bd. 5: 1311—1320. VI s. + s. 289—721. 4:o. Stettin, Niekammer.

16. Hansisches Urkundenbuch. Hrsg. vom Verein f. Hansische Geschichte. Bd 6: 1415—1433. Mit Sachregister. Bearbeitet v. *K. Kunze.* VI + 666 s. 4:o. Leipzig, Duncker & Humblot.

17. Liv-, est- und kurländisches Urkundenbuch. Abth. 1: Bd 11. 1450—1459. Herausg. v. *Ph. Schwartz.* XXIV + 783 s. 4:o. Riga & Moskau, J. Deubner.

18. Lunds ärkestifts urkundsbok. Utgifven af *L. Weibull.* På bekostnad af Lunds domkyrka. Bd. 3: H. 3. [1451—60.] S. 345—449 + (1) s. 4:o. Lund, Lindstedts univ. bokh. 1904. Pr. 5 kr.
Monumenta Scaniæ Historica. Diplomatarium diocesis Lundensis.

18½. Urkundenbuch der Stadt Lübeck. Herausg. v. d. Vereine f. Lübeckische Geschichte u. Altertumsk. Th. 11: 7. [1470.] S. 601—765. 4:o. Lübeck, Lübcke & Nöhring.

19. Anekdoter från Sturarnas tid.
Personhistorisk Tidskr. 1904. Årg. 6, s. 125—129.

20. Liv-, est- und kurländisches Urkundenbuch. Abth. 2: Bd 2. 1501—1505. Herausg. v. *L. Arbusow.* XX + 759 + (1) s. 4:o. Riga & Moskau, J. Deubner.

21. Hanserecesse von 1477—1530. Bearbeitet v. *D. Schäfer.* Bd. 7. 1517—21. XIV + 941 s. 4:o Leipzig, Duncker & Humblot.
Hanserecesse. Abth. 3.

22. **Horn, G. v.,** Från Gustaf Wasas dagar. Befrielsekriget.
»Vår Flotta.» Tidskr. för sjövapnet 1905, s. 135—141, 144. (Med 6 bild.)

23. Danmark-Norges Traktater 1523—1750 med dertil hörende Aktstykker paa Carlsbergfondets Bekostning udg. af *L. Laursen.* Bd 1: H. 1. 1523—1536. 240 s. Khvn, Gad. Pr. 4 kr.

24. **Konung Gustaf den förstes registratur.** Med understöd af statsmedel i tryck utgifvet af Riksarkivet genom *J. A. Almquist.* D. 23. 1552. II + 507 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 6 kr. 50 öre.
Handlingar rörande Sveriges historia. Ser. 1.

25. **Reimers, H.,** Edzard II. und sein Bruder Johann am schwedischen Hofe.
Jahrbuch der Gesellschaft f. bildende Kunst u. vaterl. Altertümer zu Emden 1905. Bd 15, s. 411—417.

26. **Anteckningar från det sextonde seklet.** Utgifna af Kungl. Samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia [genom *J. A. Almquist*]. H. 2. XIII s. + s. 177—438. Sthlm, Nordiska Bokh. Pr. 7 kr. 50 öre.
Innehåller: Anteckningar från åren 1560—81 ur Hogenskild Bielkes samlingar och med egenhändiga rättelser af hans hand. Efter originalhandskriften i Uppsala universitets bibliotek. (Slutet.) — Anteckningar af kyrkoherden Nicolaus Andreæ från åren 1561—1592. Enligt en handskrift (E. 35) i Uppsala universitetsbibliotek. — Acta ecclesiastica apud Svecos tempore Johannis 3 regis Suetiæ, Holmiæ inchoata anno Christi 1573. Efter handskrifter i Kungl. biblioteket och Uppsala universitetsbibliotek. — Kurbrandenburgske gesandten Georg Eckhardts skrifvelse till kansleren Kristian Distelmeyer, dat. den 2 nov. 1589, angående konungamötet i Reval. Enligt C. G. Styffes afskrift af orig. förvaradt i Riksarkivet i Berlin. — Jöran Jakobsson Silfverpatrons berättelse om konung Sigismunds ankomst till Sverige 1598, om hertig Carls resa till Finland samma år samt om liffländska, danska, ryska och polska krigen 1600—26. Efter handskrifter i Riksarkivet och Uppsala univ.-bibliotek. — Välb. Fru Karin Finkes relation [om hertig Carls resa till Finnland]. — Egenhändiga anteckningar af Carl Carlsson Gyllenhjelm rörande tiden 1597—1601. Efter originalhandskriften i Riksarkivet. — Grefve Johans af Nassau relation angående kriget i Livland 1601—1602. Efter en handskrift i Riksarkivet.
Historiska Handlingar. D. 20: N:o 2.

27. **Anteckningar från åren 1560—81 ur Hogenskild Bielkes samlingar och med egenhändiga rättelser af hans hand.** Efter originalhandskriften i Uppsala universitets bibliotek. (Slutet.)
Anteckningar från det sextonde seklet, s. 177—215. (Se N:o 26.)

28. **Anteckningar af kyrkoherden Nicolaus Andreæ från åren 1561—1592.** Enligt en handskrift (E. 35) i Uppsala universitetsbibliotek.
Anteckningar från det sextonde seklet, s. 216—222. (Se N:o 26.)

29. **Biaudet, H.,** Commendones legation till Danmark och Sverige 1561
Öfversigt af Finska Vetenskaps-Societetens Förhandlingar. 47. 1904—1905. N:o 11.

30. **Hasse, P.,** Die Seerüstungen Lübecks in Kriege gegen Schweden 1563—1570.
Mitteilungen d. Vereins f. Lübeckische Geschichte u. Alterthumsk. 1904. H. 11, s. 42—67.

31. **Horn, G. v.,** Bilder från nordiska sjuårskriget. 5—7.
Tidskr. i sjöväsendet 1905, s. 26—39. (Med 3 kartor.)

32. **Calendar of the State Papers relating to Scotland and Mary, queen of Scots 1547—1603.** Preserved in the Public Record Office, the British Museum, and elsewhere in England. Ed. by *W. K. Boyd.* Vol 4. 1571—1574. XXIX + (1) + 853 s. Edinburgh.
Innehåller bl. a. en del uppgifter om värfningar för svenska kronans räkning i Skottland.

33. **Ur vatikanarkivet och andra romerska arkiv och bibliotek.** Medd. af *H. Huldt.* 3. Bref från Katarina Jagellonica till biskopen af Mondevi den 8 aug. 1575.
Kyrkohistorisk Årsskrift 1904, s. 203—205.

34. **Eräs samanaikuinen kertomus Käkisalmen valloituksesta v. 1580.** Painattanut *K. Grotenfelt.* [Några samtida berättelser om Kexholms eröfring 1580.]
Historiallinen Arkisto 1905. D. 19, s. 114—120.

35. **Cipolla, C.,** Un nouveau document concernant Alessandro Guagnini (lettre de Jean III, roi de Suède, Stockholm, 28 nov. 1588, adressée à la République de Gênes).
Miscellanea di storia italiana 1904. Sér. 3. T. 9.

36. Kurbrandenburgske gesandten Georg Eckhardts skrifvelse till kansläron Kristian Distelmeyer, dat. den 2 Nov. 1589, angående konungamötet i Reval. Enligt C. G. Styffes afskrift af orig., förvaradt i Riksarkivet i Berlin.
Anteckningar från det sextonde seklet, s. 236—244. (Se N:o 26.)

37. Ett par bref om Klas Flemings planer 1593. [Bref från A. Stålarm till A. Lennartsson och från kapten La Blanque till A. Lennartsson.]
Hist. Tidskr. 1905, s. 110—112.

38. Egenhändiga anteckningar af Carl Carlsson Gyllenhjelm rörande tiden 1597—1601. Efter originalhandskriften i Riksarkivet.
Anteckningar från sextonde seklet, s. 258—395. (Se N:o 26.)

39. Jöran Jakobsson Silfverpatrons berättelse om konung Sigismunds ankomst till Sverige 1598, om hertig Carls resa till Finland samma år samt om liffländska, danska, ryska och polska krigen 1600—26. Efter handskrifter i Riksarkivet och Uppsala univ.-bibliotek.
Anteckningar från sextonde seklet, s. 245—256. (Se N:o 26.)

40. **Hallenberg, A.,** Rättegången med rådsherrarne i Linköping år 1600. 7 + 80 s. Lund.
Bihang till Ystads högre allm. läroverks årsredogörelse för läsåret 1904—1905.

41. Grefve Johans af Nassau relation angående kriget i Livland 1601—1602. Efter en handskrift i Riksarkivet.
Anteckningar från det sextonde seklet, s. 396—438. (Se N:o 26.)

42. **Radlach, T. O.,** Das zeitgenössische Urteil des Superint. Samuel Müller zu Sangerhausen über Gustav Adolf, König v. Schweden.
Zeitschrift d. Vereins f. Kirchengeschichte in d. Prov. Sachsen 1904. Jahrg. 1, s. 257—260.

43. **Schubert, H. v.,** Feiern wir Gustav Adolf mit Recht als evangelischen Glaubenshelden? 26 s. Halle a S. 1904.
Schriften für das deutsche Volk herausg. v. Verein f. Reformationsgeschichte.

44. **Schück, H.,** Tal vid Uppsala Universitets Gustaf-Adolf-fest den 6:e nov. 1905.
Svenska Kalendern för 1906 (tr. 1905), s. 158—163.

45. **Westrin, Th.,** Gustaf II Adolf som fredsfurste. (Ur arkivarien Westrins högtidsföredrag vid Stockholms borgarskolas fest i Musikaliska akademien den 6 nov.) 12 s. Sthlm.

46. **Favaro, Ant.,** L'episodio di Gustavo Adolfo di Svezia nei racconti della vita di Galileo. Nota.
Atti del Reale Instituto Veneto di scienze. Lettere ed arti. T. 65: P. 2, s. 17—39.

47. **Arnheim, F.,** Gustav-Adolfs Gemahlin Maria-Eleonora von Brandenburg (geb. 21. November 1599, gest. 28. März 1655). Eine biographische

Skizze. 2: Die Jahre d. Ehe. 3: Maria-Eleonora im Kampfe mit dem Schwedischen Senat bis zu ihrer Verbannung nach Gripsholm (1636).
Hohenzollern-Jahrbuch 1904, 1905. Jahrg. 8, s. 175—218 + 2 Taf. + 1 Beil.; 9, s. 169—206.

48. **Wilmanns, E.,** Der Lübecker Friede 1629. Inaug. Diss. IX + 83 s. Bonn 1904.

49. **Zahn, W.,** Die Altmark im 30-jährigen Kriege. IV + 63 s. Halle, R. Haupt 1904.
Schriften d. Vereins f. Reformationsgeschichte. N:o 80.

50. **Dierlamm, Th.,** Das Kirchheimer Amt in der Zeit des dreissigjährigen Kriegs.
Württembergische Vierteljahrshefte für Landesgeschichte 1905. Jahrg. 14, s. 423—435.

51. **Zierler, P. B.,** Das Kapuzinerkloster in Lindau und die konfessionellen Wirren zu seiner Zeit 1630—1649.
Freiburger Diözesan-Archiv 1904. N. F. Bd 5, s. 168—281.

52. **Armbrust, L.,** Geschichte der Stadt Melsungen bis zur Gegenwart. Herausg. mit Unterstützung des Magistrats der Stadt Melsungen vom Verein für hessische Geschichte und Landeskunde. XII + 330 s. + 3 pl. + 1 karta. Kassel.
Zeitschrift d. Vereins f. hessische Geschichte u. Landeskunde. N. F. (14. Supplem.)

53. Schicksale der Reichstadt Windsheim in der zweiten Hälfte des dreissigjährigen Krieges. Aufzeichnungen des *Johannes Andreas Strampfer* 1634—50, mitgeteilt von *Kerler* in Würzburg.
Zweiundfünfzigster Jahresbericht des historischen Vereins f. Mittelfranken 1905.

54. Roland. Wanderungen durch Berlin. Die Altestädte Berlin—Köln.
Der Roland. Zeitschrift für Heimatkunde 1905. Jahrg. 3, s. 222—232.
Här omtalas bl. a. äfven det hus, där Gustaf II Adolf bodde, då han var i Berlin 1631.

55. **Teitge, H.,** Die Frage nach dem Urheber der Zerstörung Magdeburgs 1631. Inaug. Diss. (1) + 32 s. Halle a/S. 1904. (Se N:o 6526.)

56. Bernhard von Weimar.
Kirchl. Korrespondenz f. d. Mitglieder des Evang. Bundes 1904. Jahrg. 18, N:o 8, Unterhaltungsbeil., s. 57—59.

57. Bernhard, Herzog v. Sachsen-Weimar. Ein Gedenkbl. zur 300. Wiederkehr seines Geburtstages.
Jenaische Zeitung 1904, N:o 184 u. 185 (Aug. 7 u. 9).

58. **Sodeur,** Bernhard von Weimar.
Deutsch.-ev. Blätter 1904. Th. 29, s. 541—550.

59. **Sixt,** Ein merkwürdiger Rest des alten Wallensteinischen Lagers vom Sommer 1632 bei Altenberg.
Jahresbericht des Vereins f. Gesch. d. Stadt Nürnberg. 47. (1904).

60. **Ankert, H.,** Aus der Schwedenzeit. [1633—48.]
Mitteilungen des Nordböhmischen Excursions-Klubs 1905. Jahrg. 28, s. 74—77.

61. The Register of the Privy Council of Scotland. Edited and abridged by *P. H. Brown*. Ser. 2: Vol. 5. 1633—1635. XLVIII + 851 s. Edinburgh 1904.
Innehåller en del uppgifter om Gustaf Adolfs värfningar i Skottland.

62. Sverges traktater med främmande magter jemte andra dit hörande handlingar. D. 5. Senare hälft. H. 1. 1633—1635. Utg. af *C. Hallendorff*. 358 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 11 kr. 25 öre.

63. Sveriges ridderskaps och adels riksdagsprotokoll. D. 2. 2:a uppl. 1633—1638. Utg. af *S. Bergh*. VII + 365 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 4 kr. 75 öre.

64. **Knott, R.,** Das Gefecht bei Grenzhausen. (31 Januar 1637.) Progr. 8 s. Teplitz-Schönau 1903.

65. **Waddington, A.,** Le Grand Électeur Frédéric-Guillaume de Brandebourg. Sa polit. extérieure 1640 à 1688. XIV + 502 s. Paris, Plon.
Se nedan »Recensioner» 423.

66. **Doležel, A.,** O vpádu Švédů do Čech a Moravy za války třicetileté jakož i způsobu tehdejšího válčení. [Svenskarnas invasion i Böhmen och Mähren under trettioåriga kriget och en framställning af huru kriget då fördes.] Progr. 15 s. V. Prostějově 1902.

67. **Gantzer, P.,** Torstensons Einfall und Feldzug in Böhmen 1645 bis zur Schlacht bei Jankau. Kritik der Quellen.
Mitteilungen d. Vereins f. Geschichte d. Deutschen in Böhmen 1904. Jahrg. 43, s. 168—185.

68. **Overmann, A.,** Die Abtretung d. Elsass an Frankreich im Westfäl. Frieden. 121 s. Karlsruhe, Braun.

69. **Tumbült, G.,** Wie wurde Elsass französisch?
Historisches Jahrbuch. Im Auftrage der Görres-Gesellschaft 1905. Th. 26, s. 508—548.

70. **Golicyn, N. V.,** K istorii Russko-Švedskich otnošenij i naselenija pograničiych s Šveciej oblastej v 17 věkě (1634—1648). [Rysslands förhållande till Sverige och en skildring af befolkningen i det till Sverige gränsande området i det 17:e årh.]
Čtenija v Imp. obščestvě istorii i Drevnostej Rossijskich 1903 kn. 4. 1—12.

71. Svenska riksrådets protokoll. Med understöd af statsmedel i tryck utgifvet af Riksarkivet genom *S. Bergh*. [D.] 10. 1643, 1644. H. 2 S. 417—766 + XIV + (1) s. 11. 1645, 46. H. 1. 272 s. Sthlm, Norstedt. D. 10: 2. Pr. 4 kr. 75 öre. 11: 1. Pr. 6 kr. 50 öre.
Handlingar rörande Sveriges historia. Ser. 3.

72. Rikskansleren Axel Oxenstiernas skrifter och brefvexling. Utgifna af Kongl. Vitterhets-, Historie- och Antiqvitets-Akademien. Senare Afdelningen. Bd 11. Carl Bonde och Louis De Geer m. fl. Bref angående bergverk, handel och finanser. [Utg. af *N. Edén*.] VI + (1) + 871 + (1) s. Sthlm, Norstedt. Pr. 12 kr.

73. **Ancel, R.,** Les tableaux de la reine Christine de Suède. La vente au régent d'Orléans.
Mélanges d'archéologie et d'historie 1905. Année 25, Fasc. 3—4 (mai—août).

73½. **Bildt, C.,** The Conclave of Clement X (1670). 26 s. London.
From the Proceedings of the British Academy. Vol. 1.

74. **Gaddi, E.,** Cristina di Svezia e il suo passaggio per Forli.
Rivista d'Italia 1905. Anno 8: Fasc 1, s. 98—106.

75. **Masi, E.,** Donne di storia e di romanzo. (2) + 401 + (3) s. Bologna 1903.
S. 1—52: Cristina di Svezia.

76. **Lewin, L.,** Ein grosspolnischer Bericht aus der Zeit des ersten Schwedenkrieges.
Historische Monatsblätter f. d. Provinz Posen 1904. Jahrg. 5, s. 33—38.

77. **Levinson, A.,** Miszellen aus dem ersten nordischen Kriege.
Mitteilungen d. Westpreussischen Geschichtsv. 1905. Jahrg. 4, s. 36—38.

78. **Levinson, A.,** Posener Miscellen aus Nuntiaturberichten über den ersten nordischen Krieg.
Historische Monatsblätter f. d. Provinz Posen 1904. Jahrg. 5, s. 187—191.

79. **Philippsen, H.,** Ein Schleswig-Holsteiner als schwedischer Feldmarschall. [Paul Würtz.]
Die Heimat 1903. Bd 13, s. 39—43.

79½. **Carlbom, J. L.,** Om Carl X Gustafs polska krig och öfvergången till det 2:a Sundskriget. Karl Gustaf Wrangel. 1654—58. Krigsmakten till lands och sjös. Försvaret hemma och ute i provinserna. Med kartor o. bataljteckn. 1. Progr. 96 s. 4:o. Göteborg.

80. **Stille, A.,** Fälttåget i Skåne och Halland 1657 (forts.) (Se N:o 6548.)
Historisk Tidskrift för Skåneland 1905. Bd. 2, s. 157—216.

81. **Öhlander, C.,** Det egentliga Sveriges försvar mot Danmark-Norge under Carl den X:s danska krig 1657—1660. [1.] XV + (1) + 277 s. + 3 plankart. [2.]: Jämtland och Härjedalen. 30 s. Uppsala, Akad. bokh. Pr. för båda del. 4 kr. 25 öre.

82. Lidt om Krigen i Jylland 1657—58.
Samlinger til jydsk Historie og Topografi 1904. 3:e R. Bd 4, s. 222—244.
Innehåller: 1. *C. Klitgaard,* Et par Smaabemærkninger. — 2. *C. V. Christensen,* En Replik. — 3. *K. C. Rockstroh,* Yderligere Bemærkninger. — 4. *C. B. V. Hansen,* Om Forskansningerne vid Agger og Kampen ved Nabe den 3 oktober 1657. Med et Kort.

83. **Gloy, A.,** Der Schwedenkönig Karl X Gustav in Schleswig-Holstein.
Die Heimat 1903. Bd 13, s. 13—17.

84. **Michelsen, E.,** Die Kriege von 1657—60 und der grosse Kurfürst in Schleswig-Holstein, besonders an unserer Westküste.
Veröffentlichungen d. nordfriesischen Vereins f. Heimatskunde 1904. 1, s. 145—179.

85. **Roessel,** Ein nächtlicher Angriff brandenburgischer Truppen auf das schwedische Lager bei Elbing im Jahre 1659.
Militär-Wochenblatt 1905, sp. 2483—2486.

86. **Trefftz, Joh.,** Die schwedischen Kriegsdienste und Reisen Herzog Adolf Wilhelms von Sachsen-Weimar 1656—1668. T. 2: 1660—1668. (Se N:o 6547.)
Zeitschrift des Vereins f. Thüringische Gesch. u. Altertumsk. 1905. N. F. Bd 15, s. 243—290.

87. Memoriën van den Zweedschen resident Harald Appelboom, medegedeeld door *G. W. Kernkamp.* [1661—63.]
Bijdragen en mededeelingen van het Historisch Genootschap 1905. D. 26, s. 290—375.

88. Privatbriefe Kaiser Leopold I. an den Grafen F. E. Pötting 1662—1673. Herausg. v. *A. Fr. Pribram* und *M. Landwehr von Pragenau.* T. 1: November 1662 bis Dezember 1668. XCIV + 430 s. 2: Januar 1669 bis Dezember 1673. 495 s. Wien 1903, 1904.
Fontes rerum Austriacarum. Abt. 2. Diplomataria et acta. Bd 56, 57.
Berör Sveriges politik vid denna tid; Bremiska kriget omnämnes.

89. **Noël, L.,** Die Schlacht bei Fehrbellin.
Mitteilungen d. Vereins f. d. Geschichte Berlins 1905. Jahrg. 22, s. 93—99.

90. **Bratt, A.,** Sveriges yttre politik under de preliminära förhandlingarna före freden i Rijswijk. Akad. afh. XIII + (1) + 134 s. Uppsala, Förf.

91. **Brulin, H.,** Sverige och Frankrike under nordiska kriget och spanska successionskrisen åren 1700—1701. Till belysning af Sveriges utrikespolitik under Karl XII. Akad. afh. XIX + 233 + (2) s. Uppsala, Almqvist & Wiksell. Pr. 2 kr. 50 öre.
Se nedan »Recensioner» 427.

92. Briefe der Königin Sophie Charlotte von Preussen und der Kurfürstin Sophie von Hannover an hannoversche Diplomaten. [1702—1714.] Mit einer Einleitung herausgegeben von *R. Doebner*. XXII + 393 s. Leipzig.
Publicationen aus den K. Preussischen Staatsarchiven. Bd 79.
Innehåller bl. a. en del uppgifter, som röra Sveriges politik vid denna tid.

93. **Hallendorff, C.,** August den starke och Karl XII under nordiska krigets första skede.
Hist. Tidskr. 1905, s. 51—76.

94. **Bugiel,** Niedrukowane pamiętniki szweda o pobycie Karola XII w Polsce. [Otryckta minnesanteckningar af en svensk angående Karl XII:s uppehåll i Polen.]
Dziennik Poznański 1903, s. 127—130.

95. **Horn, É.,** François Rákóczi II prince de Transylvanie [1676—1735]. VIII + 438 s. + 1 portr. Paris, Perrin et C:ie 1906 [1905].
Berör bl. a. Rákóczis förhållande till Karl XII.

96. **Uddgren, H. E.,** Några anteckningar om Georg Lybeckers förmenta gunstlingsskap hos Karl XII.
Hist. Tidskr. 1905, s. 77—92.

97. **W[estrin], Th.,** Några upplysningar om kosackhetmanen Filip Orlik.
Hist. Tidskr. 1905, s. 35—40.

98. Tolken Alessandro Amiras anteckningar rörande konung Karl XII:s vistelse i Turkiet åren 1709—1714. Meddelade Kungl. Samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia af *N. Iorga*. — Storia del soggiorno di Carlo XII in Turchia scritta dal suo primo interprete Alessandro Amira e publicata da *N. Iorga*. (1) + 98 s. Bucarest. [Omslaget o. 1 s. tr. Sthlm.]
Historiska handlingar. D. 19, Bihang.

99. **Schartau, S.,** Förhållandet mellan Sverige och Hannover 1709—1715. Akad. afh. VII + 201 + (1) s. Lund, Gleerup. Pr. 2 kr.

100. **Schottmüller, K.,** Das preuss. Friedensprojekt von 1712 u. König Stanislaus Leszczynski.
Zeitschrift d. Hist. Ges. f. d. Prov. Posen 1905. Jahrg. 19, s. 177—194.

101. **Voges, H.,** Beiträge zur Geschichte des Feldzuges von 1715. T. 2.
Baltische Studien 1904. N. F. Bd 8, s. 47—95.

102. Carl XII i Kristiania. (Bref till Dagens Nyheter.)
Dagens Nyheter 1905, N:o 12586 (A) (1/8).

103. **Kuylenstierna, O.,** Karl XII:s fälttåg i Norge 1716.
Illustrerad Militärrevy 1905, s. 378—382 + 1 karta.

104. **Chance, J. F.,** The Northern question in 1717. P. 1—2.
The English Historical Review 1905, s. 33—60, 251—274.

105. Minnesvården vid Södra Ståket.
Illustrerad Militärrevy 1905, s. 228—234.

106. **Westrin, Th.,** Stockholms räddning 1719.
Samfundet S:t Eriks Årsbok 1905, s. 65—70.

107. **Friedensburg, W.,** Der Anfall Vorpommerns an Preussen und die Huldigung in Stettin 1720—1721.
Sonntagsbeilage N:o 17. zur Vossischen Zeitung 1904, N:o 191 (24/4).

108. **Nilsson, O.,** Danmarks uppträdande i den svenska tronföljarefrågan åren 1739—1743. 4. (Forts.) Progr. S. 19—36 + Bilaga. 21 s. 4:o. Malmö.

109. **Råbergh, H.,** Tidsbilder från 1741—43 års krig.
Finska Kyrkohistoriska Samfundets Protokoll o. Meddelanden. 4. 1903—1904 (tr. 1905), s. 341—358.

110. Politische Correspondenz Friedrich's des Grossen. Redigirt von *G. B. Volz.* Bd 29 (1769—1770). 1 + 592. 30 (1770—1771). (1) + 537 s. Berlin, Duncker 1904, 1905.

111. **Arnheim, F.,** Die letzten Wasas. [1.]
Velhagen & Klasings Monatshefte 1905. Jahrg. 20, s. 468—483. (Mit verschiedenen Illustr.)

112 Političeskaja perepiska Imperatricy Ekateriny II. T. 7. 1772—73 g. [Kejsarinnan Katarina II:s politiska korrespondens. D. 7. 1772—73.] XXXVI + 538 s. S.-Peterb. 1904.
Sbornik Imp. Russkago Istoričeskjago obščestva. T. 118.

113. **Maury, L.,** Les comtesses de la Marck et de Boufflers et Gustave III, d'après les correspondances conservées à Upsal.
Revue Historique 1905. T. 87, s. 302—309; 88, s. 92—107.

114. **Holm, E.,** Danmark-Norges Historie under Kristian VII (1766—1808). Bd 2: H. 1. 368 + 32 s. Khvn, Gad. Pr. 6 kr. 25 öre.
Äfven med titel: Danmark-Norges Historie 1720—1814. D. 5: H. 1.

115. **Arnheim, F.,** Zur Charakteristik Friedrichs des Grossen und seines Grossneffen, des nachmaligen Königs Friedrich Wilhelm III.
Forschungen z. brandenburgischen u. preussischen Geschichte 1905. Bd 18, s. 229—236.
Till grund för denna uppsats ligga rapporter från svenska sändebudet i Berlin *K. E. von Carisien* 1779—90.

116. En rapport till Gustaf III om tillståndet i Livland 1786. [Rapporten är förf. af *K. E. von Carisien.*]
Hist. Tidskr. 1905, s. 113—116.

117. **Odhner, C. T.,** Sveriges politiska historia under konung Gustaf III:s regering. D. 3: H. 1. 1787—1788. (3) + 272 s. Sthlm, Norstedt. Pr 4 kr.
Se nedan »Recensioner» 430.

118. Ur Nils von Rosensteins brefsamling. Bref från Rosenstein, Staël von Holstein, Leopold, Adlerbeth och Kellgren. Utg. af *H. Schück.* (2) + 280 s. Sthlm, Alb. Bonnier. Pr. 3 kr. 75 öre.
Svenska memoarer och bref utgifna af *H. Schück* o. *O. Levertin.* 9.

119. **Clason, S.,** Det så kallade finanskontoret eller finansdepartementet 1787—1793.
Meddelanden från Svenska Riksarkivet. N. F. 1: (9—11), s. 312—319.

120. **Horn, G. v.,** Ur en dagboksanteckning för år 1788. [Ur Hiertas Journal.]
Tidskr. i sjöväsendet 1905, s. 245—266. (Med 1 pl.)

121. Slaget vid Svensksund den 24 augusti 1789.
Vårt Försvar 1905, s. 50—69. (Med 1 karta.)

122. **[Brotze, J. C.],** Beschreibung des Seetreffens bei Reval am $^{2}/_{13}$ Mai 1790.
Rigasche Stadtblätter 1903, N:o 48.

123. **Schück, H.,** En konungs studieår. [Gustaf IV Adolf.]
Schück, H., Ur gamla papper. Ser. 7, s. 124—131.

124. **Montgoméry, M.,** Interiörer från Gustaf IV Adolfs tid. Ur samtida anteckningar.
Ord och Bild 1905, s. 561—567, 625—633. (Med 7 bilder.)

125. Palmquists expedition till Neapel 1794. Af *U—r.*
Illustrerad Militärrevy 1905, s. 66—69.

126. **Hansen, Vict.,** Den svenske Flaade i April 1801.
Danebrog 1903, 2 Sept. Äfven i »Vort Forsvar» 1903, N:o 594.

127. Sveriges krig åren 1808 och 1809. Utgifvet af generalstabens krigshistoriska afdelning. D. 4: 1. Text och bilagor. (6) + 294 s. + Bilagor 95 + (1) s. 2. Kartor. (1) s. + 14 kartor och planer. Sthlm. Pr. för hela delen 7 kr. 50 öre.
Se nedan »Recensioner» 434.

128. **Angell, H.,** Vor sidste Krig 1807—1814. [Med många illustr.] 24 s. 4:o. Kristiania. Pr. 50 öre.

129. **Muus, R.,** Den norske Hærs Kampe i 1808—09 og 1814. 62 + (1) s. Kristiania, J. Aass. Pr. 50 öre.

130. Trangen och Midskog-Skotterud.
Illustrerad Militärrevy 1905, s. 272—277.

131. En svensk sjöofficers bravur. [Escholin försvarar Camilla 1809.]
»Vår Flotta» 1905, s. 123—124.

132. Et Minde [Marts 1809].
Aftenposten 1905, N:o 234 (26 April).

133. Handlingar rörande expeditionen till Wästerbotten 1809. Medd. af *G. v. Horn.*
Tidskr. i Sjöväsendet 1905, s. 235—237.

134. Excellensen grefve Gustaf Löwenhjelms papper.
Hist. Tidskr. 1905, s. 237—288.

135. Lebenserinnerungen des Generalleutnant Wilhelm von Wentzel. Herausg. v. *H. v. Wentzel.* [Innehåller bl. a. en skildring af slagen vid Grossbeeren och Dennewitz.]
Preussische Jahrbücher 1904, 1905. Bd 118, s. 467—512; 119, s. 121—159, 220—239.

136. **Noël, L.,** Grossbeeren.
Mitteilungen d. Vereins f. d. Geschichte Berlins 1905. Jahrg. 22, s. 38—39.

137. **Pflugk-Harttung, J. v.,** Bernadotte im Herbstfeldzuge 1813.
Jahrbücher für die deutsche Armee und Marine 1905. Th. 1, s. 543—557.

138. **Broberg, C. A.,** For ikke 100 Aar siden. Med særligt Henblik paa Norges Forening med Sverig. 77 s. Khvn, Hagerup. Pr. 1 kr.

139. Indstilling og Forslag fra den paa Eidsvold under 14:de Mai 1814 nedsatte Finanskomité med dertil hörende Bilag. Udgivne af *Y. Nielsen.*
Historiske Samlinger udg. af Den Norske Hist. Kildeskriftkommission. Bd 2, s. 248—354.

140. **Nielsen, Y.,** Norge i 1814. Folkeudgave. 383 + (2) + VII s. + 1 pl. + 97 portr. Kristiania, Stenersen. Pr. inbund. 1 kr.

141. **Sörensen, C. Th.,** Bernadotte i Norden eller Norges Adskillelse fra Danmark og Forening med Sverig. Udgivet med Understöttelse af Carlsbergfonden. D. 3: H. 12. S. 201—263 + VIII s. Khvn, Gyldendal 1904. Pr. 1 kr. (Se N:o 6604.)

142. **Storm, B.,** Vårt konungahus och dess samtida. Historiska skildringar om stamfadern och hans efterträdare. [D.] 1. 640 s. + 1 portr. 2. 240 s. + 1 portr. 3. 256 s. + 1 portr. 4. 143 + (1) s. + 1 portr. Sthlm, Bredablicks förlag 1902—1903.

143. **Bearne, C.,** A queen of Napoleon's court. The life-story of Désirée Bernadotte. Illustr. from contemporary portr. XXIV + 498 s. London [1905].

144. Claus Pavels's Dagböger for Aarene 1817—1822. Udgivne for den norske historiske Forening af *L. Daae.* Bd 2: H. 7. S. 515—610 + (2) s. Kristiania 1904.

145. Två kritiska betänkanden af Gustaf Löwenhjelm. Medd. af *S. Clason.*
Hist. Tidskr. 1905, s. 238—260.

146. **Warburg, K.,** Johan Gabriel Richert hans lefnad och uttalanden. D. 1. X + 361 s. + 2 portr. 2. VI + 444 + (1) s. + 2 pl. + 1 portr. Sthlm, Norstedt. Pr. för båda del. 8 kr. 50 öre.
Se (N:o 147 o. 148) o. »Recensioner» 436.

147. **Boëthius, S. J.,** Richerts politiska idéer. Ett bidrag till liberalismens och konservatismens historia under förra hälften af 1800-talet. (Se N:o 146.)
Hist. Tidskr. 1905, s. 207—236.

148. **Sjögren, W.,** Richert som lagförfattare. (Se N:o 146.)
Hist. Tidskr. 1905, s. 191—206.

149. Breve til Rector Frederik Moltke Bugge. (1836—1844). Ved *L. Daae.*
Historiske Samlinger udg. af den Norske Hist. Kildeskriftkommission. Bd 2, s. 173—223.

150. Chr. Langes Optegnelser om nogle norske Forhold og Personligheder fra Aarene 1844—1845. Udgivne af *L. Daae.*
Historiske Samlinger udg. af den Norske Hist. Kildeskriftkommission. Bd. 2, s. 145—172.

151. **Quanten, E. v.,** Några blad ur skandinavismens historia.
Nordisk Revy 1904, s. 81—89, 121—131.

152. **Ploug, H.,** Carl Ploug. Hans Liv og Gerning. D. 1: 1813—48. (5) + 308 + (8) s. + 1 portr. Khvn, Gyldendal. Pr. 5 kr.

153. **Borodkin, M.,** Kriget vid Finlands kuster 1854—1855. Auktoriserad och enligt författarens anvisningar verkställd öfversättning. Med talrika illustr. och kartutkast. H. 1—3. 233 + (4) s. Sthlm, Skoglund (tr. i Helsingfors). Pr. 1 kr. 25 öre häftet. (Se N:o 6612.)
Se nedan »Recensioner» 437.

154. **Rubin, M.,** Sundtoldens Aflösning.
[Dan.] Historisk Tidsskr. 7:e Række. Bd 6, s. 172—311.

155. **Svensén, E.,** Huru representationsreformen genomfördes.
Ord och Bild 1905, s. 513—539. (Med 16 bilder.)

156. **Wieselgren, H.,** Ett fyrtioårsminne. Representationsförslaget som blef riksdagsbeslut.
Varia. Illustrerad månadsskrift. 1905, s. 1—13 (med flera portr. o. illustr. i texten).

157. Sverges och Norges traktater med främmande makter jämte andra dit hörande handlingar. Sverges traktater. D. 13. Sverges och Norges

traktater. D. 4: 2. 1885—1890. Utgifvet af *C. Sandegren.* S. 321—658 + (2) s. + 3 kartor. Sthlm, Norstedt. Pr. 10 kr.

158. **Hedin, A.,** Tal och skrifter. Utg. af *V. Spångberg.* H. 7, 8. S. 481—639. Sthlm, Alb. Bonnier. Pr. 1 kr. häftet.

159. **Nauckhoff, A.,** Ett femtioårsminne 1854—1904. 44 s. + 1 portr. Sthlm, Fröléen. Pr. 2 kr.

---

160. **Förhandlingarna** i konsulatfrågan. [Protokoll.] 16 s. Sthlm.

161. **I** den unionella frågan. [Protokoll d. 5 april 1905 i sammansatt svenskt och norskt statsråd.] 5 s. Sthlm.

162. **I** den unionella frågan. Utdrag af Post- och Inrikes Tidningar för den 13 och den 20 juni 1905. 8 s. Sthlm.

163. **Ord,** Sveriges, i unionskonflikten. Svenska riksdagens skrifvelse till K. M:t den 28 juli 1905. 16 s. Sthlm. Pr. 15 öre.
En engelsk uppl. 16 s.; en fransk uppl. 18 s.; en tysk uppl. 19 s.

164. **Arnoldson, K. P.,** Unionens sista dagar. Tre bref. Krisens början. — När riksdagens beslut väntades. — Ett enigt Sverge. 30 s. Sthlm, Wilhelmsson. Pr. 25 öre.

165. **B[aertlin]g, G.,** Några ord i norska frågan af en äldre berest svensk-skandinav. Sveriges män, vaknen! Insen vidden af de faror som uppstå genom den skandinaviska halföns politiska delning. 12 s. Halmstad. Pr. 25 öre.

166. **Bohnstedt, J.,** I unionsfrågan. Den konsulära skilsmässan. Likställighet och suveränitet. Hvarifrån hotar faran? 61 s. Sthlm, Bille. Pr. 1 kr.

167. **Edén, N.,** Det svenska programmet i unionskrisen. 43 + (1) s. Uppsala & Sthlm, Almqvist & Wiksell. Pr. 50 öre.
En engelsk uppl. 40 + (1) s.; en fransk uppl. 37 + (1) s.; en tysk uppl. 46 + (2) s.

168. **Fahlcrantz, G. E.,** Sveriges rätt och pligt. 10 s. Sthlm, Förf. Pr. 15 öre.

169. **Forssell, H.,** Uttalanden i konsulatfrågan. Utg. af *H. Hjärne.* VIII + 133 s. Sthlm, Wahlström & Widstrand. Pr. 2 kr.

170. **Gullers, E.,** Fred med Norge. Tal vid fredsdemonstrationen i Stockholm den 1 maj 1905. 15 s. Sthlm, Wilhelmsson. Pr. 25 öre.

171. **Heiman, E. D.,** Den svensk-norska konflikten. Tvänne uttalanden. 24 s. Sthlm, V. Lundin. Pr. 25 öre.

172. **Hjärne, H.,** Unionsfaran. 73 + (1) s. Sthlm, Alb. Bonnier. Pr. 1 kr.

173. **Konsulat-förhandlingarna** granskade ur svensk synpunkt. 87 + (1) s. Sthlm, A. V. Carlson 1904. Pr. 1 kr.

174. **Lagerwall, I.,** Unionsfrågan i 2000 kilometers perspektiv. 20 s. Sthlm. Pr. 25 öre.

175. **Liljedahl, E.,** Sveriges rätt och ära. 32 s. Sthlm, Fahlcrantz. Pr. 25 öre.

176. **Läffler, L. Fr.,** Om Sveriges integritet. Några svensk-norska spörsmål. 62 s. + 1 karta. Sthlm, Nord. bokh. Pr. 35 öre.

177. **Nordlund, K.,** Den svensk-norska krisen. Aktstycken jämte historik. (1) + 88 + (2) s. Uppsala & Sthlm, Almqvist & Wiksell. Pr. 1 kr.
En engelsk uppl. (8) + 107 s.; en tysk uppl. VI + 115 s.; en fransk uppl. (1) + 94 + (2) s.

178. **Nyström, A.,** Tankar om unionskrisen, dess tolkning och lösning. 38 s. Sthlm. Nord. bokh. Pr. 25 öre.
(Separattryck ur Aftonbladet.)

179. **Protest, A,** from the »National Council of Women of Sweden» adressed to the »International Council of Women». (4) s. Sthlm. Pr. 50 öre.

180. **Rinman, E. B.,** Fiction and fact about the Scandinavian crisis. 19 s. Sthlm, Nord. Bokh. Pr. 25 öre.

181. **Staaff, K.,** The grounds of Sweden's protest.
The North American Review 1905. Vol. 181, s. 288—295.

181 1/2. **Svenske, Anders,** Sveriges rätt. Några ord om de unionella förhållandena. 61 s. Sthlm. Nord. bokh. Pr. 50 öre.
Innehåll: Några historiska fakta; Jemförelser mellan Sverige och Norge: Den egna norska utrikesministern och konsulatfrågan; Möjliga följder af unionens upplösning.

182. **Wicksell, K.,** Hur vi förlorade Norge.
Det ny Aarhundrede 1905. Aarg. 2, s. 443—448.

183. **Bruun, Chr.,** Til det norske Folk. 16 s. U. o. Pr. 25 öre.

183 1/2. **Braekstad, H. S.,** Norway's right to independence.
The North American Review 1905. Vol. 181, s. 281—288.

184. **Drolsum, A. C.,** Kongeriget Norge som souveræn Stat. Særaftryk af »Farmand». Udgivet af *E. Sundt.* 72 s. Christiania, Narvesen's Kioskkompagni.

185. **For** Norge. Fem Artikler fra »Aftenposten». 31 s. Kristiania. Pr. 10 öre.

186. **Hansen, H. J.,** To politiske Indlæg: den skandinaviske Splid og den Brandes-Köedt'ske Selvopoffringstanke. 32 s. Khvn, Lehmann & Stage. Pr. 50 öre.

187. **Heiberg, G.,** Unionskonflikten.
Det ny Aarhundrede 1905. Aarg. 2, s. 195—200.

188. **Jaren, U.,** Kan det norske Folks Udtrædelse af Unionen krænke Sveriges Ret? Hvem tvang os ind i og hvem tvang os atter ud af Unionen? En kritisk Undersögelse af Unionens Tilblivelse og Tilintetgjörelse. 55 s. Kristiania, L. E. Tvedte. Pr. 50 öre.

189. **Lowzow, H. D.,** Grænseforterne. En militær Udredning. 28 s. + 1 karta. [Kristiania.] Pr. 30 öre.

190. **Morgenstierne, B.,** Unionelle Retsspörgsmaal.
Tidsskr. for Retsvidenskab 1905. Aarg. 18, s. 1—22.

191. **Munch, P.,** De nordiske Folk.
Det ny Aarhundrede 1905. Aarg. 2, s. 378—385.

192. **Nansen, Fr.,** Norge og Foreningen med Sverige. VI + (1) + 88 s. Kristiania, J. Dybwad. Pr. 50 öre.
En tysk uppl. IV + (1) + 71 s. Leipzig, Brockhaus.

193. **Norway** a few facts from Norwegian history and politics addressed to the International Council of Women by the Norwegian National Council of Women. 26 + (1) s. Christiania. Pr. 75 öre.

194. **Oplösning,** Unionens. En Dagbog. 2:det Opl. 86 s. + 1 **karta**. **Med** illustr. Kristiania.
Særaftryck af »Aftenposten».

195. **Ord,** Nogle, i Unionsspörgsmaalet ved —*t*. 15 s. Kristiania. Pr. 15 öre.

196. **Sars, J. E.,** Svenske seire, norske nederlag i unionspolitiken.
Samtiden 1905, s. 261—270.

197. **Vedel, Vald.,** Norges Uafhængighetserklæring.
Tilskueren 1905, s. 526—584.

198. **Arnheim, F.,** Schweden und Norwegen.
Velhagen & Klasings Monatshefte 1905. Jahrg. 20, s. 169—175.

199. **Benoist, Chr.,** La sécession de la Norvège.
Revue des deux mondes 1905. T. 28, s. 850—874.

200. **Durbel, L.,** Suède et Norvège.
La Vie Illustrée 1905, N:o 863 (2/9), s. 408—410.

201. **Frage,** Die, der norwegischen Grenzbefestigungen.
Allgemeine Schweizerische Militärzeitung 1905, s. 330—332.

202. **Steveni, W. B.,** The Scandinavian question. (1) + 152 s. + 1 **karta**. London, T. Fisher Unwin.

203. **Sweden** and Norway.
The Quarterly Review 1905, s. 262—276.

Biografi och genealogi.

204. **Collén, M. W.,** Falu-minnen. Kort historik. Silhuetter. Berömda personligheter. (1) + 64 s. Sthlm 1904.

205. **D[ardel], N. v.,** Stockholms öfverståthållare. 19. Grefve Hans Henrik von Essen. 20. Friherre Gustaf Mauritz Armfelt.
Personhistorisk Tidskr. 1904, s. 113—124 (med 1 portr.); 1905, s. 61—86 (med 1 portr.)

206. **Fröding, H.,** Biografiska studier från skilda tider. (2) + 247 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 2 kr. 50 öre.
Inneh.: Grefve Gustaf Gustafssons till Vasaborg mor; Bastarden; Fru Margareta Huitfeldt; Niklas Sahlgren; Fången på Königstein; Monsieur Fournier; Wadman som tjänsteman; En skaldernas väninna.

207. **Geijer, J. W.,** Wulfklouska grafkapellet eller den s. k. Björnögrafven vid Åby kyrka. Anteckningar.
Personhist. Tidskr. 1905. Årg. 7, s. 30—34.

208. **Hamnström, E.,** Södermanlands-Nerikes nations historia. På nationens uppdrag utarbetad. (1) + 186 s. + 1 pl. Upsala, Förf. Pr. 4 kr.

209. **Holm, C. P.,** Kyrkoherdar i Väsby pastorat. Anteckningar. 47 s. Engelholm, Förf. 1904.

210. **Läffler, L. Fr.,** Bidrag till vår medeltida personhistoria. 4. Johannes Swartepräst. 5. Gammal Kiärleek rostas intet.
Personhistorisk Tidskr. 1905, s. 45—60 (med 3 pl.)

211. **Läkare** i Gefle på 1600-talet.
Meddelanden af Gestriklands fornminnesförening 1904, s. 8—14.

212. **Mantalsförteckning** öfver staden mellan broarna från 1620-talet. Medd. af *F. U. Wrangel*. [Handlingen finnes i Riksarkivet: Stockholms stads acta.]
Samfundet S:t Eriks Årsbok 1905, s. I—XXIV.

213. **Molér, W.,** Album scholæ Arosiensis 1618—1650. Progr. (2) + 70 s. 4:o. Västerås.

214. **Munthe, A.,** Klas Fleming, Karl Gustaf Wrangel, Martin Thijsen Anckarhielm, Danska kriget 1643—1645. Teckningarna af J. Hägg. D. 1: Omfattande tiden till juli 1644. XII + 344 s. + 1 portr. + 2 plankartor. Sthlm, Norstedt. Pr. 6 kr. 50 öre.
Svenska sjöhjältar 5.
Se nedan »Recensioner» 438.

215. **Schöldström, B.,** Tillägg till Svenskarna under Dannebrogen 1848—50. 24 s.
Personhistorisk tidskr. 1905. H. 2, 3.

216. **Släktbok,** Ny svensk. Utgifven af *K. A. K:son Leijonhufvud*. H. 8. S. 555—627 + s. XXV—XXVIII + s. XI—XIII + s. VII—VIII + s. V—VI + s. III—IV + III + II + (1) s. Sthlm, Norstedt. Pr. 2 kr.

217. **Wijkmark, A.,** Gottlands trupper 1811—1904. Biografiska anteckningar. H. 1—4. 96 s. + 11 portr. Uppsala, Almqvist & Wiksell. H. 1 tr. i Sthlm. Pr. 1 kr. häftet.

218. **Wilner, P. O.,** Förteckning öfver svenskar inskrifna vid tyska universitet under 1500-talets senare hälft.
Samlaren 1904 (tr. 1905), s. 7—21.

219. **Ättartal,** Svenska. Af slägtsamlingsverket Svenska ättartal. Årg. 13. [Utg. af *V. Örnberg*.] XII + 268 s. Wadstena, V. Janssons bokh. Pr. 2 kr. 75 öre.
Se nedan »Recensioner» 439.

---

220. **Holmqvist, Alg.,** *Georg Adlersparre*. Tal vid grundlagsfesten 6 juni 1904. 12 s. Östersund, Wisénska bokh. Pr. 25 öre.

221. **Karlsson, K. H.,** Ljömsebo och Georg Adlersparre.
Vestmanlands läns tidnings julnummer 1905, s. 3—4.

222. **Ramsay, J.,** Var *Mikael Agricola* ätten Leijonmarcks stamfader?
Personhistorisk Tidskr. 1905. Årg. 7, s. 128—138.

223. **Ahnfelt, O.,** Några anteckningar om släkten *Ahnfelt* under 1600—1700-talen.
Personhistorisk Tidskr. 1905. Årg. 7, s. 13—19.

224. **Bihlmeyer, H.,** Der hl. *Ansgar*, Benediktinermönch, Erzbisch. v. Hamburg-Bremen u. Apostel d. Nordens.
Stud. u. Mitt. a. d. Bened-. u. Cist.-Orden 1904. Th. 25, s. 154—172.

225. **Wangerin, E.,** *Johan Baner*, schwedischer Feldmarschall im 30-jähr. Kriege. (Geboren 23 Juni 1596, gestorben 10 Mai 1641.) Eine biographische Skizze. 1. Baners Leben bis z. Landung Gustaf Adolfs in Deutschland. (1596—1630.) Progr. 27 s. 4:o. Duisburg.

226. **Wahlström, L.,** Den heliga *Birgitta*. 52 + (1) s. Sthlm, Norstedt. Pr. 40 öre.
Föreningen Heimdals folkskrifter. N:o 86.

227. **Lundberg, A. W.,** Ur skånska *Båt*-släktens häfder. Bidrag till Skånes person- och odlingshistoria. (5) + 208 s. + 2 portr. Lund, Gleerupska Universitetsb. Pr. 5 kr.

228. **P[etrelli], T. J.,** *Balzar von Dahlheims* meritförteckning.
Personhistorisk Tidskr. 1905, s. 101—111.

229. **Schück, H.,** Ur *Fredenheims* papper.
Schück, H., Ur gamla papper. Ser. 7, s. 13—43.

230. **Montgoméry, M.,** *Erik Gustaf Geijer* och Uppsalalifvet 1817—1825. Utdrag ur Malla Montgomérys anteckningar meddelade af *M. G.* 1.
Nordisk Tidskr. 1905, s. 471—488.

231. **Granstedt, P.,** Dagboksanteckningar under rysk fångenskap af Pehr Granstedt. Medd. af *K. G. Leinberg.* 26 s. Helsingfors.

232. **Krogh-Tonning, K.,** *Hugo Grotius* u. d. relig. Bewegungen im Protestantismus sein. Zeit. 102 s. Köln, Bachem 1904.
Vereinsschr. d. Görres-Ges. f. 1904. 2.

233. **Wermcrantz, E.,** Prosten i Umeå *Nils Grubbs* lif och verksamhet. 1681—1724. 4. Förföljelserna mot Grubb efter hans tillträde af kyrkoherdebefattningen i Umeå.
Kyrkohistorisk Årsskrift 1904, s. 45—116.

234. **Nauckhoff, A.,** Ätten *af Klint.* Anteckningar ur släktpapper. 231 s. + 2 pl. + 26 portr. + 1 slägttafla. Sthlm, Förf. Pr. 10 kr.

235. **Rodhe, E. M.,** *Jacob Axelsson Lindblom* såsom biskop i Linköping. Akad. afh. X + 233 + (2) s. Lund.

236. **Lewenhaupt, A.,** Prinsessan *Margaretas* af Stora Britannien och Irland härstamning från Gustaf Vasa.
Personhistorisk Tidskr. 1905. Årg. 7, s. 1—8.

237. **Annerstedt, Cl.,** *Olof Rudbeck* den äldre. Kort lefnadsteckning. 77 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 50 öre.
Föreningen Heimdals folkskrifter. N:o 85.

238. **Schybergson, M. G.,** Olof Rudbeck d. ä:s verksamhet såsom universitetsman tecknad af Claes Annerstedt.
Finsk Tidskr. 1905. T. 59, s. 261—268.

239. **Schück, H.,** Ur *Fredrik Samuel Silfverstolpes* papper.
Schück, H., Ur gamla papper. Ser. 7, s. 44—72.

240. **S[ilverstolpe], O.,** Några minnen från en svensk officers deltagande i dansk-tyska kriget 1848. [*David August Leonard Silverstolpe.*] 12 s. Sthlm.

241. **Kastman, C.,** *Hakvin Spegel,* hans lefnad berättad för svenska folket. 104 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 1 kr.
Svenskt Folkbibliotek. 3: 9.

242. **Schück, H.,** M. och m:me *de Staël.* En äktenskapshistoria i bref. 154 s. Sthlm, Geber. Pr. 3 kr.

243. **Annerstedt, Cl.,** *Magnus Stenbock.* Den store karolinen, hjälten med talets gåfva och det skarpa svärdet.
Svenska Kalendern för 1906 (tr. 1905), s. 171—179.

244. **Nordmann, P.,** Ett blad ur *Johannes Terseri* historia.
Skrifter utgifna af Svenska Litteratursällskapet i Finland. 68. Förhandlingar och uppsatser. 18. 1904 (tr. 1905), s. 62—72.

245. **Arnheim, F.,** *Tessiniana* i Kungl. Preussiska husarkivet.
Personhistorisk Tidskr. 1905, s. 87—94.

246. **Karlsson, K. H.,** Genealogiska anteckningar. 1. *Tre Rosor.*
Personhistorisk Tidskr. 1905. Årg. 7, s. 4—6.

Numismatik.

247. **Klintberg, M.,** Medaljsamling. 2. Minnespenningar öfver enskilda svenska män och kvinnor. Handbok för besökande. H. 1. 48 s. Visby.
Medföljer som bilaga till redogörelsen för Visby Högre Allm. Läroverk.

Krigshistoria.

248. **Croneborg, W.,** Lifregementets historia i sammandrag utarbetad för befäl och manskap. 46 s. + 1 pl. Sthlm, Norstedt. Pr. 60 öre.

249. **Mankell, J.,** Svenska hjältedater. Krigshistoriska skildringar för ungdom. Med talrika portr., krigsscener och krigsplaner. (1) + 263 s. Sthlm, Alb. Bonnier. Pr. 3 kr.
Inneh.: Gustaf Adolf vid Lützen: Öfvergången af Stora Bält i februari 1658; Karl XI i slaget vid Lund; Slaget vid Narva: Karl XII vid Pultava: Från Pultava till Bender: Måns Stenbock vid Gadebusch; Huru man stred för hundra år sedan.

250. **Munthe, L. W:son,** Kongl. Fortificationens historia. D. 2. S. 337—384 + 3 kartor.
Tidskr. i fortifikation 1905. Bihang.

251. **[Nordensvan, C. O.],** Värmlands regementes (Närkes och Värmlands reg:tes) historia. 1623—1905. (2) + 179 s. + portr., illustr. o. kartor. Sthlm, Norstedt. Pr. 1 kr. 50 öre inbund.

252. **Pelet-Narbonne, G. v.,** Geschichte der Brandenburg-Preussischen Reiteri von den Zeiten des Grossen Kurfürsten bis zur Gegenwart. Bd 1: Die alte Armee. Vom Grossen Kurfürsten bis zum Frieden von Tilsit. Mit Tafeln und Abbildungen. XXVII + 405 s. Berlin, Mittler u. Sohn.

253. **Schnitler, G.,** Almindelig krigshistorie. Lineartaktikens tid eller tidsrummet 1650 til 1790. VIII + 270 s. + 4 kartor. Kristiania, Gröndahl. Pr. 5. kr.

Litteratur- och konsthistoria.

254. **Blanck, A.,** Geijers äreminne öfver Sten Sture d. ä.
Studier tillägnade Henrik Schück, s. 214—250.

255. **Dahlander, M.,** Några anteckningar om äldre träbyggnadskonst i Örebro län.
Meddelanden från Örebro läns fornminnesf. 1905. [H.] 3, s. 117—138. (Med flera illustr.)

256. **Hahr, A.,** Konst och konstnärer vid Magnus Gabriel De la Gardies hof. Bidrag till den svenska konstforskningen. (2) + 200 + VII s. + 29 portr. o. pl. Uppsala, Akad. bokh. & Leipzig, Harrassowitz. Pr. 5 kr. 50 öre.
Skrifter utgifna af K. Humanistiska Vetenskaps-Samfundet i Uppsala. IX. 4.

257. **Hahr, A.,** Magnus Gabriel De la Gardie och Varnhems klosterkyrka.
Kyrkohistorisk Årsskrift 1904, s. 157—178.

258. **Mortensen, J.,** Från Aftonbladet till Röda Rummet. Strömningar i svensk litteratur 1830—1879. (2) + 393 s. Sthlm, Alb. Bonnier. Pr. 6 kr. 50 öre.
Se nedan »Recensioner» 443.

259. **Pantheon,** Svenskt. Porträtt och historiska planscher efter gravyrer. Med text af *F. U. Wrangel.* H. 18—21. S. 55—58 + 59 portr. o. pl. Tv. Fol. Sthlm, Wahlström & Widstrand. Pr. 2 kr. 50 öre häftet.

260. **Romdahl, A. L.,** Rum och inredningsrester ur det gamla Stockholm i Nordiska Museet.
Samfundet S:t Eriks Årsbok 1905, s. 55—64.

261. **Roosval, J.,** Den gamla altartaflan i Upsala domkyrka.
Svenska Slöjdföreningens Tidskr. 1905. Kvart. 1, s. 1—10. (Med 8 fig.)

262. **Roosval, J.,** Hvem har skulpterat S. Göran och draken?
Studier tillägnade Henrik Schück, s. 166—178.

263. **Schück, H.,** Kellgren, Bellman och Gustaf III.
Schück, H., Ur gamla papper. Ser. 7, s. 103—123.

264. **Sirén, O.,** Ett porträtt af Erik XIV.
Ord och Bild 1905, s. 337—340. (Med 1 bild.)

265. **Wendel, C.,** Ein Gedicht E. M. Arndts auf Gustav IV Adolf mitg. und eingeleitet.
Pommersche Jahrbücher 1905. Bd 6, s. 91—103.

Statsrätt, juridik och nationalekonomi.

266. **Beauchet, L.,** Histoire de la propriété foncière en Suède. XX + 728 s. Paris 1904.
Se nedan »Recensioner» 447.

267. **Borg, C. O.,** Blad ur riksbankens historia. 1. Konvojkommissariatets lånetransaktioner med banken åren 1746—1778. 2. Karl XII:s krigslån under åren 1702—1712.
Statsvetenskaplig Tidskrift 1905, s. 115—128, 220—232.

268. **Dahlberg, B. H.,** Till frågan om vattenregalet och 1697 års kvarnkommissioner.
Ekonomisk Tidskrift 1905. s. 55—82, 99—141.

269. **Grimberg, C.,** Krigsbefälet på frihetstidens riksdagar.
Hist. Tidskr. 1905, s. 153—190.

270. **Hagman, K.,** Studier i svensk statsrätt. 1: Öfversikt af under tiden 1809—66 i riksstånden behandlade men förfallna förslag till ändringar i regeringsformen, successionsordningen och tryckfrihetsförordningen. Utgifven med statsbidrag. 90 s. Lund, C. W. K. Gleerup. Pr. 3 kr. 50 öre.

271. **Heckscher, E.,** Statistik och ekonomisk historia.
Hist. Tidskr. 1905, s. 104—110.

272. **Rosman, H.,** Ytterligare om ekonomisk historia.
Hist. Tidskr. 1905, s. 26—34.

273. **Samlingar** i landtmäteri. Saml. 2: Förteckning öfver landtmäteriförfattningar 1628—1904. [Utg. af *V. Ekstrand.*] 385 + (1) s. + 1 pl. Sthlm, Fritze. Pr. 6 kr.

274. **Skytte, J.,** Riksrådet Johan Skyttes kommentar till stadslagen. Med inledning och anmärkningar utgifven af *E. Wolff.* XLV + 195 s. Göteborg, Wettergren & Kerber. Pr. 3 kr.

275. **Stuart, J., & Rystedt, M.,** Handbok öfver statsverkets jemte dertill hörande fonders medelsförvaltning, efter offentligt uppdrag utgifven. D. 1: Rikshufvudboken och deri uppförda fonder. VII + 353 + (1) s. Sthlm. Pr. 2 kr. 50 öre.

276. **Vessberg, V.,** Stockholms stads riksdagsmannaval under frihetstiden. Bidrag till ståndsrepresentationens historia. Progr. [Allm. Lärov. å Södermalm.] 56 s. 4:o. Sthlm.

277. **Åström, A.,** Über das Wasserrecht in Nord- und Mittel-Europa. Eine systematische Darstellung vom Gesichtspunkte des schwedischen Grundeigentumsrechts. (1) + V + (1) + 310 s. Leipzig, A. Deichert & Lund, Gleerups Univ.-bokh. Pr. 5 kr. 40 öre.

Bibliografi.

278. **Ahnfelt, O.,** Om Uppsalahandskriften E. 226 af Per Brahe den äldres Krönika.
Hist. Tidskr. 1905, s. 25—26.

279. **Almquist, J. A.,** Sveriges bibliografiska litteratur. D. 1: H. 2. S. 153—320. Sthlm.
Kungl. Bibliotekets Handlingar. 27.

280. **Almquist, J. A.,** Svensk genealogisk litteratur. Förtecknad. 78 s. Sthlm.
Skrifter och handlingar utgifna genom Svenska Autograf Sällskapet. 7.

281. **Andersson, J.,** Ur Axel Urups arkiv.
Historisk Tidskrift för Skåneland 1905. Bd 2, s. 256—264.

282. **Arnheim, F.,** Schwedischer Literaturbericht 1718—1809.
Historische Zeitschrift 1906 [1905]. Bd 96, s. 117—144.

282 1/2. **Brandberg, C. F. E.,** Svensk topografisk litteratur i Trolleholms bibliotek (vid 1905 års slut) förtecknad. (4)+317 s. Trolleholm (tr. i Lund.) Pr. 8 kr. 75 öre.
Ex bibliotheca Trolleholmiæ. 2: 1.

283. **Bygdén, L.,** Svenskt anonym- och pseudonym-lexikon. Bibliografisk förteckning öfver uppdagade anonymer och pseudonymer i den svenska litteraturen. H. 9. Sp. 801—942 + (1) s. Uppsala.
Skrifter utgifna af Svenska Litteratursällskapet. 17: 7.

284. **Collijn, I.,** Svenska boksamlingar under medeltiden och deras ägare. 3. Rester af svenska medeltidsbibliotek i Linköpings, Strängnäs och Västerås stifts- och läroverks-biblioteks inkunabelsamlingar.
Samlaren 1904 (tr. 1905), s. 205—213.

285. **Collijn, I.,** Ettbladstryck från femtonde århundradet. Bidrag till det äldre boktryckets historia. Tolf ljustryck utg. och beskrifna. 1. Text. VIII + 96 s. 2. Planscher. 12 pl. i kartong. Fol. Sthlm (tr. i Upsala), Föreningen för bokhandtverk. Pr. 10 kr.

286. **Handlingar** rörande arkivväsendet. [1.] Arkivväsendet i allmänhet. [2]. Handlingar rörande landsarkivorganisationen.
Meddelanden från Svenska Riksarkivet. N. F. 1: (9—11), s. 281—311.

287. **Handskriftssamlingar,** Två privata.
Hist. Tidskr. 1905, s. 116—118.

288. **Hirsch, P.,** Bibliographie der deutschen Regiments- und Bataillons-Geschichten. V + 169 + (1) s. Berlin, Mittler u. Sohn.

289. **Jahresberichte** der Geschichtswissenschaft im Auftrage der Historischen Gesellschaft zu Berlin herausgegeben von *E. Berner*. Jahrg. 26. 1903. Hälfte 2. VIII + 288 + 256 s. Berlin, Weidmannsche Buchhandlung.

Afdelningen för Sverige är skrifven af *J. A. Almquist* och utgör s. 62—73 af tredje afdelningen. Afdelningen för Finland har till författare *M. G. Schybergson*, *A. Hackman* o. *U. Karttunen* och utgör s. 74—82 af tredje afdelningen.

290. **Manteyer, G. de,** Les manuscrits de la reine Christine aux archives du Vatican.

Mélanges d'histoire et d'archéologie. 1904, sept.—déc.

291. **Setterwall, K.,** Svensk historisk bibliografi 1904. 29 s.

Bilaga till Hist. Tidskr. 1905. 50 separatexemplar.

292. **Weibull, C. G.,** Skrifter utgifna af de skånska landskapens historiska och arkeologiska förening genom *M. Weibull* 1868—1897. [Förteckning.] 16 s. Lund.

Bilaga till Historisk Tidskrift för Skåneland 1905.

Topografi.

293. **Alvin, A. R.,** Kinda härad i Östergötland. En natur- och kulturskildring.

Svenska Turistföreningens Årsskrift 1905, s. 236—280. (Med en karta o. flera illustr.)

294. **Arkiv,** Noraskogs. Kulturhistoriska samlingar och anteckningar om Örebro läns bergslager. [Utgifna af *Johan Johansson*.] Bd 5: H. 1—2. 224 s. Sthlm, Fritze.

295. **Bæhrendtz, F.,** Anteckningar om Brömsebro.

Meddelanden från Kalmar läns fornminnesf. 1904. [H.] 4, s. 35—73 + 4 pl. + 1 karta.

296. **Bull, Edv.,** Bidrag til Jemtlands Historie fra Kristian III til Kristian IV.

Historiske Afhandlinger tilegnet professor J. E. Sars 1905, s. 23—42.

297. **Englund, J. A.,** Bidrag till Norrbottens läns historia till och med 1721. (4) + 136 + (1) s. Luleå, L. Ruuths boktr. förlag. Pr. 2 kr.

298. **Fabricius, K.,** Gotlandske forhold under Iver Akselsön Tot. 82 s. + 1 karta.

Antikvarisk Tidskr. för Sverige. D. 17: N:o 5.

299. **Flodmark, J.,** Från det forna Stockholm. Kulturhistoriskt plockgods.

Samfundet S:t Eriks Årsbok 1905, s. 7—25.

300. **Fornhandlingar** rörande Jämtlands län. [1556—1597.] Utg. af *P. Olsson*.

Jämtlands läns fornminnesf. Tidskr. 1904. Bd 3, s. 112—144.

301. **Forssell, Joh.,** Beskrifning öfver Tärna socken, Västmanlands län. 88 s. Sala 1904.

302. **Gödel, V.,** Från Gamla Nora.
Meddelanden från Örebro läns fornminnesf. 1905. [H.] 3, s. 139—149. (Med flera illustr.) Äfven separat.

303. **Göransson, J.,** Skånes landsbygd. Historisk och arkeologisk beskrifning. 147 s. Malmö 1904. Pr. 1 kr. 50 öre.

304. **[Hjort, E. G.],** Anteckningar om Kisa socken i Östergötland. Af *Cervus.* 113 + (1) s. Linköping, H. Carlsons bokh. Pr. 1 kr.

305. **Holmberg, C. Bååth,** Adelsslott och landsbygdskultur. [Tidö.]
Småhemmens kalender [för] 1906 (tr. 1905). Årg. 2, s. 30—42. (Med 8 illustr.)

306. **Johansson, A.,** Vesterås domkyrka. Vägledning för besökande. 33 s. + 1 pl. Vesterås, Fahlgren. Pr. 65 öre.

307. **Johnsen, O. A.,** Bohuslens eiendomsforhold indtil omkring freden i Roskilde. En historisk-topografisk-statistisk studie. XI + 192 s. Kristiania, Cammermeyer. Pr. 6 kr. 50 öre.
Se nedan »Recensioner» 448.

308. **Jordbeskattningen,** Om, i Gestrikland.
Meddelanden af Gestriklands fornminnesf. 1903, s. 1—18; 1904, s. 14—32.

309. **Jordha Boocken,** 1543, wthaaff Westhrabotnen. Med anmärkningar utgifven af *J. Nordlander.*
Norrländska Samlingar. Utg. af J. Nordlander. H. 6, s. 271—301. 4:o.

310. **Kock, A.,** Är Skåne de germanska folkens urhem?
Hist. Tidskr. 1905, s. 1—23.

311. **Lewenhaupt, E.,** Historiskt-topografiska utställningen i Örebro september 1902.
Meddelanden från Örebro läns fornminnesf. 1905. [H.] 3, s. 25—60. (Med flera illustr.)

312. **Lindholm, V., & P. A.,** Från det gamla Lappland. Arkivanteckningar. 29 + (1) s. Umeå 1904.
Medf. Västerbottens-Kuriren som B-nummer.

313. **Ljung, J.,** Fjelkinge i forna dagar. Historiska och genealogiska anteckningar. Bidrag till en sockenbeskrifning samlade. (8) + 136 s. + 1 karta. Kristianstad, Hj. Möllers bokh. (tr. i Helsingborg) 1904. Pr. 2 kr. 50 öre.
Se nedan »Recensioner» 449.

314. **Montelius, O.,** Östergötland under hednatiden. 2.
Sv. Fornminnesf. Tidskr. Bd 12, s. 249—313. (Med 146 fig.)

315. **Moritz, E.,** Die geographische Kenntnis von den Nord- und Ostseeküsten bis zum Ende des Mittelalters. T. 1. Progr. 29 s. 4:o. Berlin 1904.

316. **Mortensen, H.,** Uraniborgs og Stjerneborgs Ruiner indtil Nutiden.
Fra Arkiv og Museum 1905. Bd 2, s. 463—484.

317. **Olsson, E.,** Mörsils sockenkrönika. 252 + (2) s. Med många illustr. i texten. Östersund, Wisénska bokh. (tr. i Strömsbro.) Pr. 2 kr. 50 öre.

318. **Olsson, P.,** Om Jämtlands och Herjeådalens forna gränser.
Jämtlands läns fornminnesf. Tidskr. 1904. Bd 3, s. 97—103.

319. **Olsson, P.,** Om råmärken i äldre tider.
Jämtlands läns fornminnesf. Tidskr. 1904. Bd 3, s. 103—107 + 1 karta.

320. **Ronneby brunn** 1705—1905. Minnesskrift utgifven af brunnstyrelsen. H. 1: *O. Ingstad*, Historisk öfversikt. 100 + IV s. + 32 pl. + 6 kartor, Sthlm. Pr. 3 kr.

321. **Rubenson, M.,** Kort öfversikt öfver de sista fyrtio årens kommunala verksamhet i hufvudstaden.
Rubenson, M., Smärre uppsatser i kommunala och politiska ämnen, s. 115—147.

322. **Rubenson, M.,** Kort öfversikt öfver hufvudstadens kommunalförvaltning.
Rubenson, M., Smärre uppsatser i kommunala och politiska ämnen, s. 84—114.

323. **S[ahlin], C.,** Grängshammars och Ulfshyttans bruksegendom. 118 s. Sthlm 1904.

324. **Stein, W.,** Zur Geschichte der Deutschen in Stockholm im Mittelalter.
Hansische Geschichtsblätter 1904—1905, s. 81—106.

325. **Svensson, O.,** Hammerdals kyrka och församling m. m. Strödda anteckningar. 66 s. Mo, Hammerdal, Utgifv. (tr. i Östersund.) 1904.

326. **Sverige.** Geografisk, topografisk, statistisk beskrifning. Under medverkan af flera författare utgifven af *K. Ahlenius*. [Med många illustr. och planer.] 1: 2—5, 4: 2—5. H. 3—10. S. 65—320 + s. 65—320. Sthlm, Wahlström & Widstrand. Pr. 1 kr. häftet.

327. **[Trolle-Bonde, C.],** Trolleholm förr och nu. (8) + 701 + (1) s. + 4 pl. + 1 karta. Lund. Pr. 15 kr.

328. **Unman, J.,** Stockholm under svensk-norska unionens första dagar. Efter samtida källor.
Samfundet S:t Eriks Årsbok 1905, s. 71—95.

329. **Upmark jun., G.,** Seved Bååts och Gustaf Otto Stenbocks palats i Stockholm, nuv. Frimurarhuset.
Samfundet S:t Eriks Årsbok 1905, s. 26—37.

330. **Uppland.** Skildringar af land och folk. Utgifven af K. Humanistiska Vetenskaps-samfundet i Uppsala genom *A. Erdmann* och *K. Hildebrand*. Bd 1: H. 4. S. 473—660 + XVI s. + 1 pl. Med en mängd illustr. i texten. Sthlm, Wahlström & Widstrand. Pr. 3 kr. 50 öre.

331. **Utlåtanden** i Söderhamns donationsjordsfråga. 44 s. 4:o. Söderhamn 1902.

332. **Wahlfisk, J.,** Strängnäs domkyrka och dess minnen. 23 s. Sthlm 1904.

333. **Wahlfisk, J.,** Om Örebro stad, dess utveckling och topografi i äldre tider.
Meddelanden från Örebro läns fornminnesf. 1905. [H. 3], s. 150—188. (Med 1 facs. o. 2 kartor.)

334. **Wrangel, F. U.,** Ett minne från det gamla Castenhof.
Samfundet S:t Eriks Årsbok 1905, s. 3—6 + 1 pl.

335. **Wrangel, F. U.,** Stockholmiana. Fjärde samlingen. Anteckningar. (2) + 222 + (1) s. + 22 pl. Sthlm, Norstedt. Pr. 7 kr. 50 öre.

336. **Wåhlin, Th.,** Några nya iakttagelser på Gumlösa kyrka.
Aarböger f. nord. Oldkyndighed og Historie 1905. 2:en Række Bd 20, s. 118—140. (Med 9 fig.)

Kulturhistoria.

337. **Almquist, J. A.,** Uppfostringssällskapet. Ett bidrag till 1700-talets lärdomshistoria.
Hist. Tidskr. 1905, s. 127—152. Äfven separat i 30 exempl.

338. **Ambrosiani, S.,** Harkalaset. En kvarlefva af en hednisk kultfest.
Sv. Fornminnesf. Tidskr. Bd 12, s. 319—322.

339. **Bæhrendtz, F.,** Pesten i Kalmartrakten 1710—1711.
Meddelanden från Kalmar läns fornminnesf. 1904. [H.] 4, s. 74—79.

340. **Bruken,** Om, och bergverken i Valbo socken. (Utdrag ur några årsberättelser till bergskollegium.)
Meddelanden af Gestriklands fornminnesf. 1904, s. 1—8.

341. **Dahlgren, L.,** Ransäter. Värmländska släktminnen från adertonhundratalets förra hälft upptecknade. XV + 317 s. + 1 pl. + 1 musikb. och åtskilliga illustr. i texten. Sthlm, Wahlström & Widstrand. Pr. 5 kr.

342. **Ekedahl, J.,** Jens Kragh Hösts verksamhet i den svenska kulturens tjänst. En öfversikt med några anmärkningar.
Studier tillägnade Henrik Schück, s. 179—187.

343. **Forslund, J. A.,** Vid Stora Lees stränder. Kulturbilder från västra Värmland i medlet af förra århundradet. 147 + (1) s. Sthlm, Alb. Bonnier. Pr. 1 kr. 75 öre.

344. **Frankotecken,** Sveriges, 1855—1905. En minnesskrift vid de svenska frimärkenas 50-års jubileum, utgifven af Sveriges Filatelist-förening. 322 + (1) s. Med portr., grafiska tabeller och pl. Sthlm. Pr. inb. 10 kr.

345. **Hallendorff, C.,** Sveriges omdaning under sextonhundratalet. 79 + (1) s. Sthlm, Norstedt. Pr. 80 öre.
Svenskt Folkbibliotek. 2: 1.

346. **Hammarstedt, E.,** Såkaka och sååöl.
Meddelanden från Nordiska Museet 1903 (tr. 1905), s. 235—277.

347. **Indebetou, G.,** Fredriksdals porslinsfabrik.
Svenska Slöjdföreningens Tidskr. 1905. Kvart. 3, s. 4—9.

348. **Johnsson, P.,** Kulturbilder samt sagor och sägner från Östra Göinge. 113 s. Christianstad, Hj. Möllers bokh. (tr. i Hessleholm.) Pr. 1 kr. 50 öre.

349. **Linder, G.,** Kvinnofrågan i Sverige 1845—1905. 59 s. Sthlm, Wahlström & Widstrand. Pr. 50 öre.

350. **Läffler, L. Fr.,** Den gottländska Taksteinar-sägnen (en svensk mytbildning i nyare tid). Föredrag hållet vid det sjätte nordiska filologmötet i Uppsala den 15 augusti 1902 jämte ytterligare meddelanden. 60 s. + 1 pl. Sthlm.
Bihang till Personhistorisk Tidskr. 1905.

351. **Modin, E.,** Några anteckningar om myrjärnstillverkning och smide i Härjedalen i gångna tider.
Meddelanden från Nordiska Museet 1903 (tr. 1905), s. 151—165.

352. **Montelius, O.,** Om lifvet i Sverige under hednatiden. 3:e fullständigt omarbetade uppl. Med 162 figurer. 167 + (1) s. Sthlm, Norstedt. Pr. 2 kr.

353. **Nordlander, J.,** Till Västerbottens äldre kulturhistoria.
Norrländska Samlingar. Utg. af J. Nordlander. H. 6, s. 301—362. 4:o.

354. **Rosman, H.,** En arbetskonflikt på 1600-talet.
Samfundet S:t Eriks Årsbok 1905, s. 38—54.

355. **Rudbeck, O.,** Bref af Olof Rudbeck d. ä. rörande Upsala universitet. Utgifna med inledning af *Cl. Annerstedt*. [H.] 3. 1681—1683. S. CXXXI—CLXXXVI + s. 183—310. [H.] 4. 1686—1702. (1) s. + s. CLXXXVII—CCLXXXV + s. 311—390. Upsala, Akademiska bokh. Pr. för hvarje häfte 3 kr.
Upsala Universitets Årsskrift 1905. Progr.

356. **Samzelius, H.,** Sagor och sägner, skrock och öfvertro från finnbygder och lappmarker. 9. Juhan Abram Suutari i Kittilä berättar. 10. Kronofogden Charles Emile Ahnger meddelar. 11. Hvarjehanda från nordligaste Sverge. 12. I skogskåtor och pörten.
Meddelanden från Nordiska Museet 1903 (tr. 1905), s. 191—234.

357. **Schück, H.,** Nordisk folktro och fornnordisk religion. 25 s. Sthlm, Alb. Bonnier. Pr. 25 öre.
Studentföreningen Verdandis småskrifter. 134.

358. **Sidenbladh, E. E.,** Ett resur och en Stockholmsurmakare från midten af 1600-talet.
Svenska Slöjdföreningens Tidskr. 1905. Kvart. 4, s. 24—26. (Med 1 fig.)

359. **Steenstrup, J.,** Nogle Træk af Fiskerbefolkningens Historie.
[Dan.] Historisk Tidsskr. 7:e Række. Bd 6, s. 141—171.
Hovedindholdet af denne Afhandling udg. et Foredrag paa den förste nordiske historiske Kongres i Lund.

360. **Studentbref,** Ett svenskt, från Leyden 1622.
Hist. Tidskr. 1905, s. 41—43.

361. **Swederus, M. B.,** Bidrag till kännedomen om Sveriges bergshandtering under Karl IX:s tid. 7. Hammarsmedjor.
Jernkontorets Annaler 1905. Årg. 59, s. 285—290.

362. **Wrangel, E.,** Forskningar om svenskarnes universitetsstudier i Tyskland.
Samlaren 1904 (tr. 1905), s. 1—6.

Kyrkohistoria.

363. **Acta** ecclesiastica [1573—1579] apud Suecos tempore Johannis 3 regis Suetiæ, Holmiæ inchoata anno Christi 1573. Efter handskrifter i Kungl. biblioteket och Uppsala universitetsbibliotek.
Anteckningar från det sextonde seklet, s. 223—285. (Se N:o 26.)

364. **Anderson, W.,** Alvastra.
Varden 1905. Aarg. 3, s. 289—291.

365. **Berggren, P. G.,** Kalmar dominikanerkloster.
Meddelanden från Kalmar läns fornminnesf. 1904. [H.] 4, s. 1—19.

366. **Berggren, P. G.,** Kronobäcks kloster.
Meddelanden från Kalmar läns fornminnesf. 1904. [H.] 4, s. 20—34 + 1 pl.

367. **Busch, N.,** Fragmente eines Druckes der Oppenbaringe Sunte Birgitten in der Rigaschen Stadtbibliotek.
Sitzungsberichte d. Gesellschaft f. Geschichte u. Altertumsk. d. Ostseeprovinzen Russlands aus d. Jahre 1904 (tr. 1905), s. 107—108.

368. **Bååth, L. M.,** Bidrag till den kanoniska rättens historia i Sverige. Akad. afh. [Upsala.] XIII + (1) + 229 s. Sthlm.

369. **Geete, R.,** Ett hittills okändt Katarina-officium.
Samlaren 1903 (tr. 1904). Årg. 24, s. 25—37.

370. **Grönkvist, H.,** Vadstena kloster.
Varden 1905. Aarg. 3, s. 225—234.

371. **Herlenius, E.,** »Predikare-Lena» eller »Hvita Jungfrun». Ett litet bidrag till kännedom om de andliga rörelserna inom Linköpings stift från 1800-talets början.
Kyrkohistorisk Årsskrift 1904, s. 174—184.

372. **Höjer, T.,** Studier i Vadstena klosters och Birgittinordens historia intill midten af 1400-talet. Akad. afh. XXVII + 360 + (3) s. Upsala, Almqvist & Wiksell. Pr. 4 kr.

373. **Instruktion** för sockenskolmästarne i Bjuf d. 10 okt. 1806. Medd. af *C. Wadstein.*
Kyrkohistorisk Årsskrift 1904, s. 211—213.

374. **Levin, H.,** Bidrag till Visby stifts historia. 2. Visby stift under Spegels ledning. (Forts. o. afslutn.)
Kyrkohistorisk Årsskrift 1904, s. 117—156.

375. **L[un]d[strö]m, H.,** P. Melartopæus' herdabref till Åbo stifts prästerskap 1595.
Kyrkohistorisk Årsskrift 1904, s. 185—208.

376. **Ordning** vid val af confessor generalis i Vadstena kloster. Efter en Upsalahandskrift utg. af *R. Geete.* S. 107—124. Sthlm.
Svenska Fornskriftsällskapets Allm. årsmöte 1905. Bilaga.

377. **Pehrsson, P.,** De till Sverige inflyttade vallonernas religiösa förhållanden. En studie öfver svenskt församlingslif och religionslagstiftning på 1600-talet. 203 + (1) s. Österby bruk, Förf. (tr. i Upsala.) Pr. 5 kr.

378. **Quensel, O.,** En inblick i svenskt församlingslif från år 1600.
Kyrklig Tidskr. 1905, s. 347—354.

379. **Schulte, Al.,** Die Fugger in Rom 1495—1523. Mit Studien zur Geschichte des kirchlichen Finanzwesens jener Zeit. Bd 1: Darstellung. XI + 308 s. + 1 portr. 2: Urkunden. XI + 247 s. + 2 pl. Leipzig, Duncker & Humblot 1904.
Innehåller en hel del upplysningar om aflatshandeln i Sverige.

380. **Synodalakter,** Svenska, efter 1500-talets ingång. Samlade och utgifna af *H. Lundström.* H. 2. 96 s. Sthlm, Norstedt.
Skrifter utgifna af Kyrkohistoriska Föreningen. 2: 3.

381. **Visitationsprotokoll,** Ett, från biskop Terseri tid. Medd. af *H. Råbergh.*
Finska Kyrkohistoriska Samfundets Protokoll o. Meddelanden. 4. 1903—1904 (tr. 1905), s. 312—313.

Finland och Östersjöprovinserna.

382. **Aktstycken** rörande Abraham Achrenius, hans lefnadsförhållanden, verksamhet samt åsigter under tiden för hans tidigare presterliga verksamhet jämte separationsperioden (1730—1742). Medd. af *M. Ruuth*.
Finska Kyrkohistoriska Samfundets Protokoll o. Meddelanden. 4. 1903 —1904 (tr. 1905), s. 251—289.

383. **Anteckningar,** Några, om de finska städernas uppkomst, ålder och lägen. Af —*r*—.
Kalender utg. af Sv. Folkskolans Vänner 1904. Årg. 19, s. 91—109.

384. **Biaudet, H.,** Om finska studerande i Jesuitcollegier.
Historiallinen Arkisto 1905. D. 19, s. 179—220 + (1) s.

385. **Bidrag** till Helsingfors stads historia. Samlade och utgifna af *P. Nordmann*. D. 1. [Afdeln.] 1. Stadens privilegier, kungliga resolutioner, bref m. m. åren 1550—1650. 2. Helsingfors stads domböcker för åren 1623—1639. (3) + 251 s. Helsingfors.
Skrifter utgifna af Svenska Literatursällskapet i Finland. 69.

386. **Bonsdorff, C. v.,** Ett förslag till karelskt landtvärn.
Skrifter utgifna af Svenska Literatursällskapet i Finland. 68. Förhandlingar och uppsatser. 18. 1904 (tr. 1905), s. 94—102.

387. **Bonsdorff, C. v.,** Om källorna till Finlands historia före år 1809. Föredrag på Historiska samfundets årsmöte den 9 november 1904.
Historiallinen Arkisto 1905. D. 19, s. 1—24.

388. **Baerent, P.,** Nochmals die Frage: Wo lag die Burg Alt-Wenden?
Sitzungsberichte d. Gesellschaft f. Geschichte u. Altertumsk. d. Osteeprovinzen Russlands aus d. Jahre 1904 (tr. 1905), s. 231—237.

389. **Feuereisen, A.,** Die livländische Geschichtsliteratur 1903.. In Verbindung mit den baltischen geschichtsforschenden Gesellschaften herausgegeben von der Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde der Ostseeprovinzen Russlands. (2) + 82 + (1) s. Riga, N. Kymmel.

390. **Gantzer, P.,** Ein Vorschlag der schwedischen Regierung zur Hebung der Universität Greifswald vom Jahre 1651.
Monatsblätter. Herausg. v. d. Gesellschaft f. Pommersche Geschichte u. Altertumsk. 1905, s. 117—123.

391. **Handlingar,** Några, rörande staden Brahea 1663—1671, från Rydboholms samling 5 a i Svenska Riksarkivet meddelade af *K. G. Leinberg*.
Historiallinen Arkisto 1905. D. 19, s. 78—91.

392. **Helander, B. H.,** Suomen koulun uskonnonopetus ja valistus-suunta (noin v. 1750—1812). [Religionsundervisningen i Finlands skolor 1750 —1812.] Akad. afh. [Helsingfors.] (1) + 93 s. Porvoosa, Söderström 1904.

393. **Malkewitz, G.,** Geschichte d. Stadt Wollin in Pommern. 254 s. Stettin, Pomm. Reichspost 1904.

394. **Ruuth, J. W.,** Viborgs stads historia. H. 6, 7. S. 507—698. Helsingfors, Clouberg & C:o 1904. Pr. 1 m. 50 p. häftet.

395. **Ruuth, M.,** Abraham Achrenius ajan merkki ajoiltaan. Edellinen osa. Akad. afh. [Helsingfors.] XV + 250 s. Wiipuri.

396. **Råbergh, H.,** Separatisten Kapten Adam Brunov och hans meningsfränder.
Finska Kyrkohistoriska Samfundets Protokoll o. Meddelanden. 4. 1903 —1904 (tr. 1905), s. 330—341.

397. **Råbergh, H.,** Ur biskopsvalens i Borgå stift historia under 18:de århundradet.
Finska Kyrkohistoriska Samfundets Protokoll o. Meddelanden. 4. 1903—1904 (tr. 1905), s. 322—330.

398. **Råbergh, H.,** Om vidskepelsen under förra delen af 18:de århundradet i Borgå stift.
Finska Kyrkohistoriska Samfundets Protokoll o. Meddelanden. 4. 1903—1904 (tr. 1905), s. 318—322.

399. **Skriftvexling** angående den grekisk-ortodoxa kyrkan i östra Finland på 1700-talet. Medd. af *K. G. Leinberg.*
Finska Kyrkohistoriska Samfundets Protokoll o. Meddelanden. 4. 1903—1904 (tr. 1905), s. 353—360.

400. **Tawaststjerna, W.,** Suomen maasotaväki Kustaa Vaasan ja Eerikki XIV:n aikana. [Finlands krigsstyrka under Gustaf Vasa o. Erik XIV.] Esitelmä, jonka Historiallisen Seuran vuosikokouksessa 9 p. manaskuuta 1903 piti.
Historiallinen Arkisto 1905. D. 19, s. 121—177.

401. **Toll, H.,** Freibrief für einen estnischen Bauer zwecks akademischen Studiums. [1635.]
Rig. Sitz. Ber. 1902, s. 72—73.

402. **Utdrag** ur Åbo stads dombok 1638. Utg. af *Alb. Hästesko.* 390 s. Helsingfors.
Bidrag till Åbo stads historia utg. på föranstaltande af bestyrelsen för Åbo stads historiska museum. Ser 1: 12.

403. **Wehrmann, M.,** Geschichte von Pommern. Bd 2: Bis zur Gegenwart. (1) + 323 s. Gotha.
Allgemeine Staatengeschichte. Abth. 3: 5.

404. **Åkerblom, K. V.,** Blad ur Replot sockens historia.
Kalender utg. af Sv. Folkskolans Vänner 1904. Årg. 19, s. 145—167.

Allmän och utländsk historia.

405. **Bergman, J., & Svensén, E.,** Världshistorien berättad för folket. Med illustr. H. 73—95. D. 3: *Bergman, J.,* Medeltidens historia. S. 161—565 + VIII + (2) s. 5: *Svensén, E.,* Konungarnas och revolutionernas tidehvarf. S. 449—630 + VIII + (1) s. 6: *Svensén, E.,* Nationalitets- och världspolitikens tid. 128 s. Sthlm, Bohlin & C:o (tr. i Norrköping.) Pr. 35 öre häftet.

406. **Eidem, O., & Lütken, O.,** Vor Sömagts Historie. En populær-historisk Fremstilling. Paa Grundlag af I. C. Tuxens Den Dansk-Norske Sömagts Historie. Illustr. H. 38—53. S. 591—848. Khvn, Gyldendal. Pr. 25 öre häftet.

407. **Friis, H. E.,** Brudstykker af det Oldenborgske Kongehus' Historie. D. 3. (2) + 333 + (2) s. Khvn. Hagerup. Pr. 2 kr. 50 öre.
Inneh. bl. a. Gustav III, Gustav IV, Sophie Magdalene och Marskal Bernadotte.

408. **Grube, A. W.,** Ur historien och sagan. Ett världshistoriskt bildergalleri. [Rikt illustreradt.] H. 1—47. D. 1. 432 s. 2. 553 + (6) s. 3. 512 s. Sthlm, Beijer. Pr. 30 öre häftet.

409. **Historie,** Danmarks Riges, af *Joh. Steenstrup, Kr. Erslev, A. Heise, V. Mollerup, J. A. Fridericia, E. Holm, A. D. Jörgensen.* Historisk illustreret. D. 2: Kr. Erslev, Danmarks Riges Historie, Den senere Middelalder. H. 27—30. S. 471—730 + XII s. D. 3: Afdeln. 1: A. Heise, Danmarks Riges Historie 1481—1536. H. 21—26. S. 257—388 + (1) + VIII s. D. 3: Afdeln. 2: V. Mollerup, Danmarks Riges Historie 1536—1588. H. 27, 28. S. 217—264. Khvn, Det Nordiske Forlag. Pr. 60 öre häftet.

410. **Kjellén, R.,** Stormakterna. Konturer kring samtidens storpolitik. D. 1. Rent europeiska stormakter. XI + 246 s. 2. England, Förenta Staterna, Ryssland, Japan. VIII + 264 s. Sthlm, Geber. Pr. för hvarje del 4 kr.
Se nedan »Recensioner» 454.

411. **Roland, M.,** M:me Rolands bref i urval. Öfversatta af *A. Söderhjelm.* XXIX + 162 + 230 s. + 1 pl. + 2 portr. Helsingfors, Helios. Pr. 6 kr. 75 öre.

412. **Rydberg, V.,** Kulturhistoriska föreläsningar. H. 19—23. D. 4. Medeltidens kultur till och med korstågen. S. 449—643 + (2) s. 5. 192 s. Sthlm, Alb. Bonnier. Pr. 1 kr. häftet.

413. **Williams, H. N.,** Madame Dubarry. Bemyndigad öfversättning från engelskan. 383 s. + 4 portr. Sthlm, Beijer. Pr. 4 kr. 50 öre.

414. **Århundrade,** Socialdemokratiens. Arbetarerörelsens historia från franska revolutionen 1789 intill våra dagar i Frankrike, England, Tyskland, Sverige, Norge och Danmark under redaktion af *Hj. Branting,* med flera hundra historiska illustrationer, porträtter, karrikatyrer och fotografier. H. 33—52. D. 2: Tyskland. 316 s. Sthlm, Ljus. Pr. 25 öre häftet.

415. **Österberg, J.,** Kejsar Augustus' äktenskapslagstiftning. 31 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 60 öre.
Svenska Humanistiska Förbundets skrifter. 9.

Recensioner.

416. Sveriges historia intill tjugonde seklet. Utg. af *E. Hildebrand.* (Se N:o 6478 o. 9.)
Rec. i Finsk Tidskr. 1905. T. 59, s. 269—273 af *M. G. Schybergson;* i Pedagogisk Tidskr. 1905, s. 37—39 af *N. Höjer.*

417. **Westman, K. G.,** Svenska rådets historia till år 1306. (Se N:o 6487.)
Rec. i Hist. Tidskr. 1905. Öfv. o. gr., s. 1—7 af *N. E[dén].*

418. Acta Pontificum Danica. Pavelige Aktstykker vedrörende Danmark 1316—1536. Bd 1. Udg. af *L. Moltesen.* (Se N:o 6489.)
Rec. i Göttingische gelehrte Anzeigen 1905, s. 296—308 af *A. Brackmann.*

419. **Edén, N.,** Den svenska centralregeringens utveckling till kollegial organisation i början af sjuttonde århundradet (1602—1634). (Se N:o 5755.)
Rec. i The English Historical Review 1905, s. 172—174 af *W. F. Reddaway.*

420. **Kretzschmar, J.,** Gustav Adolfs Pläne und Ziele in Deutschland und die Herzöge zu Braunschweig und Lüneburg. (Se N:o 6516.)

Rec. i Göttingische gelehrte Anzeigen 1905, s. 196—209 af *M. Ritter;* i Forschungen z. brandenburgischen u. preussischen Geschichte 1905. Bd 18, s. 328—381 af *J. Gebauer.* — Jfr ock N:o 6795. Denna rec. af *C. Hallendorff* framkallade ett genmäle af författaren, hvarpå följde en replik af C. Hallendorff. Båda medföljde Hist. Tidskr. 1905. H. 2, tills. 7 s.

421. **Spannagel, K.,** Konrad von Burgsdorff. (Se N:o 6160.)
Rec. i Historische Vierteljahrschrift 1905, s. 438—440 af *O. Hötzsch;* i Historische Zeitschrift 1905. Bd 95, s. 95—96 af *M. Ritter.*

422. **Jacob, K.,** Von Lützen nach Nördlingen. (Se N:o 6532.)
Rec. i Historische Zeitschrift 1905. Bd 95, s. 92—95 af *M. Ritter;* i Mitteilungen aus der historischen Literatur 1905, s. 448—454 af *G. Wolf.*

423. **Waddington, A.,** Le Grand Électeur Frédéric de Brandenbourg. Sa politique extérieure (1640—1688). T. 1. 1640—1660. (Se N:o 65.)
Rec. i Revue d'histoire diplomatique 1905, s. 612—616 af *F. de Saint-Charles.*

424. **Westrin, Th.,** Om Częstochowa klosters belägring af Karl X Gustafs trupper 1655. (Se N:o 6545.)
Rec. i Przewodnik Bibliograficzny 1905. Rok 28, s. 79—80. Denna recension framkallade ett genmäle af *Th. Westrin* i samma tidskrift. Rok 28, s. 170—172; i Przegląd Historyczny 1905 af *W. Nowodworski;* i Kwartalnik Historyczny 1905, s. 132—133 af *J. Korzeniowski.*

425. **Salzer, E.,** Der Uebertritt des Grossen Kurfürsten von der schwedischen auf die polnische Seite während des ersten nordischen Krieges in Pufendorfs »Carl Gustav» und »Friedrich Wilhelm». (Se N:o 6546.)
Rec. i Mitteilungen aus der historischen Literatur 1905, s. 194—196 af *F. Hirsch;* i Historische Zeitschrift 1905. Bd 95, s. 301—302 af *F. Arnheim.*

426. **Stille, A.,** Fälttåget i Skåne och Halland 1657. (Se N:o 6548.)
Rec. i K. Krigsv. Akad. Tidskr. 1905, s. 489—496.

427. **Brulin, H.,** Sverige och Frankrike under nordiska kriget och spanska successionskrisen åren 1700—1701. (Se N:o 91.)
Rec. i Hist. Tidskr. 1905. Öfv. o. gr., s. 41—47 af *N. E[dén].*

428. **Bienemann jun., Fr.,** Die Katastrophe der Stadt Dorpat während des Nordischen Krieges. (Se N:o 5810.)
Rec. i Historische Zeitschrift 1905. Bd 95, s. 109 af *A. B.*

429. **Günther, A.,** Das schwedische Heer in Sachsen 1706—1707. (Se N:o 6564.)
Rec. i K. Krigsv. Akad. Tidskr. 1905, s. 167—169 af *T. J. P[etrelli].*

430. **Odhner, C. T.,** Sveriges politiska historia under konung Gustaf III:s regering. D. 3: H. 1. (Se N:o 117.)
Rec. i Hist. Tidskr. 1905. Öfv. o. gr., s. 47—54 af *L. S[tavenow];* i Svenska Dagbladet 1905, N:o 289 (23/10) af *C. H. H[allendorff];* i Illustrerad Militärrevy 1905, s. 345—348.

431. **Schück, H.,** Gustaf III. (Se N:o 6583.)
Rec. i Ord och Bild 1905, s. 43—48 af *E. Wallis.*

432. Ur J. M. Sprengtportens papper. Minnesteckningar utgifna af *H. Schück.* (Se N:o 6584.)
Rec. i Finsk Tidskr. 1905. T. 58, s. 171—173 af *M. G. Schybergson.*

433. Excellensen grefve A. F. Skjöldebrands memoarer. Utg. af *H. Schück.* D. 3—5. (Se N:o 6599.)
Rec. i Hist. Tidskr. 1905. Öfv. o. gr., s. 8—16 af *Ehd.* [*E. Hildebrand*].

434. Sveriges krig åren 1808 och 1809, utg. af Generalstabens krigshistoriska afdelning. D. 3, 4. (Se N:o 5861 o. 127.)
Rec. i Hist. Tidskr. 1905. Öfv. o. gr., s. 54—60 af *L. S[tavenow]*; i Aftonbladet 1905, N:o 192 A ($^{21}/_{8}$); i Illustrerad Militärrevy 1905, s. 156—158 af [*C. O.*] *N[ordensva]n*; i K. Krigsv. Akad. Tidskr. 1905, s. 275—277.

435. **Friederich,** Geschichte des Herbstfeldzuges 1813. Bd 1—2. (Se N:o 6602.)
Rec. i Forschungen z. brandenburgischen u. preussischen Geschichte 1905. Bd 18, s. 340—348 af *G. Roloff*; i K. Krigsv. Akad. Tidskr. 1905, s. 63—66 af [*C. O.*] *N[ordensva]n*.

436. **Warburg, K.,** Johan Gabriel Richert. (Se N:o 146.)
Rec. i Svenska Dagbladet 1905, d. 13 o. 14 sept. af *C. H. H[allendorff]*; i Ord och Bild 1905, s. 617—622 af *L. Wahlström*.

437. **Borodkin, M.,** Skildring af kriget på finska kusten 1854—1855. (Se N:o 153.)
Rec. i Finsk Tidskrift 1905. T. 58, s. 137—158 af *L. Munck*.

438. **Munthe, A.,** Klas Fleming, Karl Gustaf Wrangel, Martin Thijsen Anckarhielm, Danska kriget 1643—1645. D. 1. (Se N:o 214.)
Rec. i Aftonbladet 1905, N:o 295 ($^{19}/_{12}$) af [*S.*] *B[er]gh*.

439. **Ättartal,** Svenska. Årg. 13. (Se N:o 219.)
Rec. i Personhistorisk Tidskr. 1905, s. 149—150 af *Aqut* [*J. A. Almquist*].

440. **Arnell, E.,** Bidrag till biskop Hans Brasks lefnadsteckning. (Se N:o 6620.)
Rec. i Kyrkohistorisk Årsskrift 1904, s. 242—248 af *Hj. H[olmquis]t*.

441. **Rydberg, A.,** Peter Murbecks verksamhet i Skåne. (Se N:o 6638.)
Rec. i Kyrkohistorisk Årsskrift 1904, s. 239—242 af *O. Ahnfelt*.

442. **Munthe, L. W:son,** Kungl. Fortificationens historia. D. 2: 2. (Se N:o 250.)
Rec. i K. Krigsv. Akad. Tidskr. 1905, s. 470—478 af *H. J[ungste]dt*.

443. **Mortensen, J.,** Från Aftonbladet till Röda Rummet. (Se N:o 258.)
Rec. i Ord och Bild 1905, s. 507—509 af *O. Sylwan*.

444. **Schück, H.,** Studier i nordisk litteratur- och religionshistoria. D. 1—2. (Se N:o 6667.)
Rec. i Sv. Fornminnesf. Tidskr. Bd 12, s. 326—338 af *E. Hammarstedt*.

445. **Upmark sen., G.,** Svensk byggnadskonst 1530—1760. (Se N:o 6668.)
Rec. i Nordisk Tidskr. 1905, s. 460—468 af *F. Vetterlund*.

446. **Ålund, E.,** Runorna i Norden.
Rec. i Hist. Tidskr. 1905. Öfv. o. gr., s. 7—8 af *O. v. F[riesen]*.

447. **Beauchet, L.,** Histoire de la propriété foncière en Suède. XX + 728 s. Paris 1904. (Se N:o 266.)
Rec. i Tidsskr. for Retsvidenskab 1905. Aarg. 18, s. 62—70 af *W. Sjögren*.

448. **Johnsen, O. A.,** Bohuslens eiendomsforhold indtil omkring freden i Roskilde. (Se N:o 307.)
Rec. i Hist. Tidskr. 1905. Öfv. o. gr., s. 23—28 af *G. Cederschiöld*.

449. **Ljungh, J.,** Fjelkinge i forna dagar. (Se N:o 313.)
Rec. i Kyrklig Tidskr. 1905, s. 475—479 af *J. T.*

450. Sweden. Its people and its industry. Edited by *G. Sundbärg*. (Se N:o 6715.)
Rec. i The Edinburgh Review 1905, s. 140—168.

451. **Wrangel, F. U.,** Stockholmiana. Saml. 3. (Se N:o 6719.)
Rec. i Nordisk Tidskr. 1905, s. 236—238 af *A. Hahr.*

452. **Schybergson, M. G.,** Historiska studier. (Se N:o 6480.)
Rec. i Finsk Tidskr. 1905. T. 58, s. 350—353 af *Tor Carpelan.*

453. **Ekedahl, W.,** Bidrag till tredje koalitionens bildningshistoria (1803—1805). 1. (Se N:o 6070.)
Rec. i Historische Zeitschrift 1905. Bd 95, s. 305—307 af *F. Arnheim.*

454. **Kjellén, R.,** Stormakterna. (Se N:o 410.)
Rec. i Svenska Dagbladet 1905, 16 december af *C. H. H[allendorff].*

455. **Rydberg, V.,** Kulturhistoriska föreläsningar. (Se N:os 6434, 6782 o. 412.)
Rec. i Nordisk Tidskr. 1905, s. 384—388 af *S. Wide.*

REGISTER.

Svenska Historiska Föreningens årssammankomst den 17 mars 1906.

Sedan sammankomsten öppnats af styrelsens ordförande, riksarkivarien Hildebrand, som med några ord erinrade om föreningens tjugofemåriga verksamhet, föredrog sekreteraren följande

Årsberättelse för år 1905.

Svenska Historiska Föreningen har under året räknat omkring 630 årsafgift betalande ledamöter inom och utom Sverige. Sedan den engelske historikern W. F. Reddaway vid Cambridge universitet inträdt såsom ständig medlem, har antalet af dem, som erlagt ständig ledamotsafgift, stigit till 80 och den af dylika afgifter bildade fonden till 6,000 kr.

Vid årssammankomsten d. 23 mars invaldes i styrelsen e. o. amanuensen i Riksarkivet fil. lic. Torvald Höjer i ledigheten efter f. d. riksarkivarien Odhner, som aflidit.

Föreningen har under år 1905 utgifvit tjugofemte årgången af Historisk Tidskrift. Af den »Svensk Historisk Bibliografi 1875—1900», som på föranstaltande af Svenska Historiska Föreningen utarbetats af e. o. amanuensen i Kungl. Biblioteket Kr. Setterwall och hvartill K. Vitterhets historie och antikvitetsakademien lämnat ett tryckningsbidrag, ha de första arken lagts under pressen. —

Det gångna året har för Historiska Föreningen medfört en förlust, som här kräfver ett omnämnande. Föreningens sekreterare alltifrån dess stiftande, riksarkivarien Emil Hildebrand, har med utgången af förlidet år lämnat sekreterarebefattningen och därmed äfven utgifvandet af sällskapets tidskrift, hvilket i tjugofem år legat i hans händer. Därmed synes tillfället vara kommet att ge ett offentligt uttryck åt den tacksamhet, som ej blott föreningens medlemmar hysa för den, som i ett fjärdedels sekel varit Historiska Föreningens medelpunkt och själ, utan hvari alla den historiska vetenskapens idkare och vänner i Sverige stå till Historisk Tidskrifts afgångne redaktör. Med en kärlek till Sveriges häfder, för hvilken inga mödor varit för tunga, och en seg uthållighet, som aldrig slappats trots svårigheter, hvarom en oinvigd icke kan ha en aning, har han, tidtals nästan ensam, under ett fjärdedels sekel uppehållit tid-

skriften och därmed skänkt den historiska vetenskapen i Sverige en samlingspunkt och ett organ. Han har därmed gifvit uppslaget till eller möjliggjort det offentliga framträdandet af en hel rad af smärre historiska undersökningar, af hvilka många beteckna verkliga nyvinningar för vetenskapen och några tillhöra det yppersta, som under de gångna tjugofem åren på historiens fält sett dagen i vårt land. Han har gjort det möjligt för den svenske historikern att utan större möda följa åtminstone hufvuddragen af den historiska vetenskapens utveckling i Sverige och i utlandet särskildt med hänsyn till de nordiska ländernas historia. Och hans eminenta lärdom och kritiska skärpa ha tillfört tidskriften ej få af de fullödigaste bidragen. När han nu under tyngden af en arbetsbörda, för hvilken ej ens hans arbetskraft är tillräcklig, drager sig tillbaka, ej från föreningen eller tidskriften, som båda hoppas fortfarande få åtnjuta hans bistånd och intresse, men från de egentliga redaktionsbestyren, kan han göra det i medvetande af att ha gagnat den svenska häfdaforskningen så som det varit få förunnadt, ej blott genom skapandet och upprätthållandet af denna vetenskaps enda organ här i landet, utan ock genom i densamma offentliggjorda forskningar, i och för sig tillräckliga att ställa honom i allra främsta ledet af den historiska vetenskapens målsmän i Sverige under 1800-talets sista årtionden.

* * *

Dödens skördar bland historieforskningens representanter här i landet ha under det gångna året varit jämförelsevis få. Den 2 febr. afled riksgäldsfullmäktigen J. Johansson i Noraskog, en af våra verksammaste bygdehistoriska författare och samlare. Med en hängifvenhet för uppgiften, som ej kände några gränser, och en arbetsflit, som aldrig tröttnade, tillika under ej obetydliga ekonomiska uppoffringar har han i flere olika sammelverk för kännedomen om sin hembygd sammanfört ett material af enastående rikhaltighet och med det under hans ledning utarbetade registret till riksdagens protokoll 1809—1900 — ett monumentum ære perennius öfver hans arbetsflit — gifvit forskaren en oumbärlig ledtråd vid studiet af Sveriges parlamentariska historia under 1800-talet.

Besläktad med Johansson i arten af sitt historiska intresse, men utan hans produktivitet var kamrer K. F. Werner, död d. 8 juni 1905, en bland våra förnämsta bokkännare och samlare.

Fil. lic. Gunnar Hazelius, som d. 26 febr. vid endast 30 års ålder bortrycktes af en kort sjukdom, hann icke infria de förhoppningar om en betydelsefull författareverksamhet, som hans lärare och studiekamrater knöto till hans omfattande samhälleliga och vetenskapliga intressen. Hans i dessa dagar postumt utgifna gradualafhandling *Om handtverksämbetena under medeltiden* utgör ett vackert vittnesbörd om sin författares mångsidiga beläsenhet och kritiska takt och skärpa.

* * *

Såsom en af det gångna årets märkligaste händelser på den svenska historiska vetenskapens område är att anteckna den på svenskt initiativ tillkomna första nordisk historiska kongressen i Lund. Den sammanträdde omedelbart före unionskrisens inträde i akut stadium. Af politiska skäl vägrade därför Norges historiker att komma och för att betona sin neutralitet i unionsstriden följde flera af Danmarks främsta häfdaforskare exemplet. Kongressen synes det oaktadt i vetenskapligt hänseende ha burit rik frukt ej blott genom afhållna diskussioner och föredrag, hvaraf Historisk Tidskrifts sista häfte meddelar ett, utan ock genom det utbyte den personliga samvaron skänker. Såsom ett af kongressens synliga resultat står tillsättandet af en svensk kommitté för att för Sveriges del förbereda en systematisk registrering af i utländska arkiv och bibliotek förvarade handlingar rörande Nordens historia.

* * *

Om också det gångna året ej kännetecknas af någon anmärkningsvärdt rik produktion på den historiska litteraturens område, har det likväl bringat flera historiska verk af betydenhet än det närmast föregående. I allmänhet utgöra de utgifna arbetena fortsättningar af framställningar eller urkundspublikationer, som i tidigare årsberättelser omnämnts och karaktäriserats.

I främsta rummet har det sagda sin tillämpning på de under året i osedvanligt rik mängd utgifna urkundspublikationerna. Några af dem synas i trots däraf äga ett intresse, som motiverar ett särskildt omnämnande. Detta gäller det nya häftet af »Sveriges Traktater» (V: II: 1), omfattande tiden 1633—35 och innehållande bl. a. Heilbronn- och Stuhmsdorffördragen med dithörande akter. Det gäller den af professor Edén utgifna nya delen af Oxenstiernska brefväxlingen — bref till Axel Oxenstierna från Louis De Geer m. fl. rörande bergverk, handel och industri. Det gäller äfven andra häftet af de genom d:r J. A. Almquist utgifna anteckningarna från det sextonde seklet, hvilket nya häfte bl. a. meddelar Carl Carlsson Gyllenhielms lefnadsminnen, intressanta både på grund af den roll de spelat vid utbildandet af den senare historiska traditionen om själfva öfvergångsåren mellan det sextonde och det sjuttonde seklet och på grund af sin osökt enkla och dock liffulla form, som ställer dem högt bland tidens språkliga minnesmärken.

Vi vända oss nu till bearbetningarna. Af det under riksarkivarien Hildebrands ledning utgifna stora historiska verket »Sveriges historia intill tjugonde seklet» ha under året tvenne afdelningar afslutats, nämligen riksantikvarien Hildebrands öfversikt öfver vår medeltid och professor Stavenows öfver den Gustavianska tiden.

Hedersrummet inom årets historiska produktion tillkommer obestridligen den postumt utgifna sista afdelningen af riksarkivarien Odhners »Sveriges politiska historia under konung Gustaf III:s regering» — tredje delens första häfte. Den för skildringen fram öfver

de kritiska åren 1787 och 1788. På ett område, af den moderna detaljforskningen så väl genomplöjdt som dessa skickelsedigra år, har Odhner endast undantagsvis i enskildheterna kunnat framdraga något nytt. Hvad han ger är den kritiska pröfningen och sammanställningen, öfverblicken öfver det hela, tolkningen af de skiftande, ofta hvarandra motsägande dragen. Och det kan väl sägas, att det postuma arbetet icke förråder något af ålderdomens afmattning; de för Odhners historiska författarskap utmärkande egenskaperna, den grundliga källforskningen, det lugna och på samma gång genomträngande omdömet, den genomskinliga, ibland måhända en smula abstrakta formen, ha aldrig framträdt klarare än här. Dess kännbarare blir förlusten af Odhners vägledning i de sista regeringsårens labyrintiska förvecklingar, dess vemodigare, att hans stora verk — såsom så många andra svenska häfdaforskares — blifvit allenast en torso.

Generalstabens monumentala arbete om Sveriges krig åren 1808 och 1809 har med en ny — fjärde — del trädt ett steg närmare sin fullbordan. Genom sin efter engelska mönster tillskurna, högeligen intressanta biografi öfver J. G. Richert har professor Warburg gifvit en såsom man må hoppas fruktbringande impuls till ett mera ingående studium af den svenska historien under 1800-talet. Vår modernaste historia har väl föga af det världsomspännande intresse eller det dramatiska lif som 1500- och 1600-talens. Men den erbjuder — särskildt fattad såsom något annat och mera än riksdagshistoria — forskaren så många intressanta problem, den är för kännedomen om och bedömandet af vårt nuvarande politiska lif så oundgänglig, att det visserligen vore att önska, att den i högre grad än hittills finge sina bearbetare.

Den akademiska afhandlingslitteraturen inom de historiska disciplinerna under 1905 har hufvudsakligen rört sig på tvenne områden: medeltidens och det karolinska enväldets. På det förra kan den — generellt sedt — sägas kännetecknas af en sträfvan att genom ett vidsträcktare och djupare studium af den medeltida utvecklingen i Västeuropa öfver hufvud afvinna det knapphändiga och svårbehandlade svenska materialet nya upplysningar och nya synpunkter liksom att insätta den svenska utvecklingen på dess rätta plats i den västerländska kristenhetens allmänna lif under ett tidsskede, då — särskildt på det kyrkliga området — den svaga nationella differentieringen i högre grad än annars gifver de olika ländernas kultur en kosmopolitiskt enhetlig prägel. För den karolinska epokens vidkommande ha det gångna årets arbeten lämnat bidrag till det ingående genomforskande af enskildheterna i den svenska utrikespolitiken vid denna tid, som utgör en nödvändig förutsättning för en riktig uppfattning och uppskattning af det karolinska enväldets roll i vår historia och af orsakerna till det svenska stormaktsväldets sammanstörtande efter Karl XII:s död.

Äfven på den egentliga historiens gränsområden har det gångna året bringat arbeten af vikt för historikern ex professo. En antydning om några af de intressantaste må vara nog. Inom littera-

turhistorien möter oss docenten Mortensens »Från Aftonbladet till Röda rummet», en under ständig hänsyn till den allmänna kulturella utvecklingen i Sverige och utlandet skrifven öfversikt öfver hufvudströmningarna inom den svenska vitterheten under halfseklet 1830—1880. Ett af de allra värderikaste verken faller på lärdomshistoriens område. Afslutad föreligger nämligen nu förre universitetsbibliotekarien C. Annerstedts upplaga af Olof Rudbeck den äldres bref rörande Uppsala universitet. Det icke minst intressanta är utgifvarens egen inledning, som närmast skildrar Rudbecks banbrytande verksamhet vid universitetet, men som i själfva verket också ger oss konturerna af det nordsvenska lärosätets lif under senare delen af 1600-talet. Såtillvida kan teckningen väl uppfattas såsom en förstudie till den fortsättning af Uppsala universitets historia, som man gärna ville vänta från den grånade forskarens hand. På de här afsedda gränsområdena faller naturligtvis hufvudmassan af den litterära produktionen inom biografien och topografien; såsom de mest betydande bidragen må här nämnas Frödings »Biografiska studier», den nya, ännu ej afslutade delen af Munthes »Svenska sjöhjältar», behandlande Klas Fleming, Karl Gustaf Wrangel, Martin Thijsen Anckarhielm och danska kriget 1643—45, samt — för topografiens vidkommande — sluthäftet af första bandet af den genom K. Humanistiska Vetenskapssamfundet utgifna beskrifningen öfver Uppland.

Den utländska litteratur rörande Sveriges historia, som under 1905 sett dagen, har föga af betydenhet att bjuda. Dess hufvudmassa utgöres som vanligt af särskildt tyska lokal- eller krigshistoriska undersökningar. Nisbet Bains »Scandinavia» är allenast ett andrahandsarbete, därtill utan egentlig originalitet i uppfattning och synpunkter, men det har sitt intresse på grund af författarens obestridliga beläsenhet inom vissa den svenska historiens epoker och hans vid flera föregående tillfällen ådagalagda varma nit för spridande af kunskap om skandinavisk och speciellt svensk historia. Det mest betydande utländska arbete på den svenska historiens område, som under år 1905 bragts till sin afslutning, är tvifvelsutan den af professor Kr. Erslev utarbetade andra delen af »Danmarks Riges Historie». Frånsedt den ofullständighet i afseende på svenska förhållanden, som i en skildring af Danmarks historia är naturlig, utgör arbetet väl både med hänsyn till enskildheternas korrekthet och uppfattningens bredd och skärpa den bästa i litteraturen befintliga öfversikt öfver Sveriges historia under stora delar af 1400-talet intill 1481.

Äfven i en summarisk öfversikt — sådan som denna — öfver de viktigaste företeelserna på den svenska historiska vetenskapens område under förlidet år bör måhända omnämnas, att af vänner till en under året aflidén yngre historiker insamlats en fond, af hvars afkastning hvart tredje år skall utgå ett stipendium af minst 600 kr. till befordran af politiskt historiska eller statsvetenskapliga studier inom det århundrade, som närmast föregår studieidkarens egen tid.

Därefter upplästes följande

Revisionsberättelse.

Undertecknade, som af svenska historiska föreningen blifvit utsedda att granska de af föreningens skattmästare förda räkenskaperna för 1905, få efter verkställdt uppdrag härom afgifva följande berättelse:

Debet.

Saldo från 1904		5,603: 53
Inkomster:		
H. K. H. Kronprinsens årsafgift	50: —	
630 årsafgifter à 5 kronor	3,150: —	
5 årsafgifter för 1904	25: —	
1 årsafgift för 1906	5: —	
1 ständig ledamotsafgift	75: —	
Redovisning från Danmark	114: 75	
» » Norge	102: —	
» » Fritzes k. hofbokhandel	301: 05	
» » Nordiska bokhandeln	49: 50	
Försålda häften	239: 68	
1 ex. Anckarsvärds minnen	1: 50	
Räntor	354: 01	
Anslag af Vitterhets hist. o. antikv. akademien för 1905	1,000: —	
D:o såsom bidrag till utgifvande af en historisk bibliografi rörande Sverige 1875—1900	1,000: —	6,467: 49
	Summa kr.	12,071: 02

Kredit.

Utgifter:		
Å redaktionskonto	1,665: —	
» boktryckerikonto	2,125: 38	
» distributionskonto	131: 82	
» diversekonto	521: 13	4,443: 33
Saldo till 1906		7,627: 69
	Summa kr.	12,071: 02

Behållningen är sålunda placerad:

Å depositionsräkning	5,500: —
» sparkasseräkning	2,027: 45
Kontant i kassan	100: 24
	7,627: 69

Då räkenskaperna äro ordentligt förda och föreningens säkerhetshandlingar vid granskning af oss befunnits riktiga, få vi tillstyrka full decharge åt styrelsen för dess förvaltning under år 1905.
Stockholm den 23 februari 1906.

Bernhard Lundstedt. *Severin Bergh.*

Med anledning af revisionsberättelsen beviljades styrelsen ansvarsbefrielse för 1905 års förvaltning.

Till medlem af styrelsen efter arkivarien Weibull, som undanbedt sig återval, utsågs professor Sam. Clason; öfriga medlemmar återvaldes.

Till revisorer återvaldes herrar S. Bergh och B. Lundstedt och till deras suppleanter herrar J. A. Almquist och J. Petrelli.

På styrelsens förslag beslöt föreningen, att § 5 i föreningens stadgar skulle erhålla följande ändrade lydelse: »Föreningen håller en allmän ordinarie sammankomst före mars månads utgång — — revisionsberättelsen. Dessutom — — bestämmes. Sammankomsterna — — tidningar.»

Åt styrelsen uppdrogs att justera dagens protokoll.

Professor S. J. Boëthius höll föredrag om »Nya synpunkter angående den engelska parlamentarismens uppkomst».

HISTORISK TIDSKRIFT

UTGIFVEN AF

SVENSKA HISTORISKA FÖRENINGEN

GENOM

TORVALD HÖJER

UNDER MEDVERKAN AF

SAM. CLASON
LUND

NILS EDÉN
UPPSALA

EMIL HILDEBRAND
STOCKHOLM

LUDVIG STAVENOW
GÖTEBORG

TJUGUSJUNDE ÅRGÅNGEN

1907



STOCKHOLM
KUNGL. BOKTRYCKERIET. P. A. NORSTEDT & SÖNER
1907

Innehåll:

Sid.

Afhandlingar.

Strödda meddelanden och aktstycken.

Öfversikter och granskningar.

Bilagor.

Rättelser och tillägg.

Sid. 53 r. 2 nedifrån står: *Swiedineck-Südenhorst*, läs: *Zwiedineck-Südenhorst*.

Sid. 31 not 4 tillägges: Jfr ett uttalande i samma riktning hos L. Fr. Läffler. Några medeltida versus memoriales, (Ant. Tidskrift 13: 2), s. 47, 48, där frågan ingående diskuteras.

Den Adlersparreska revolutionen.

AF

BIRGER SJÖVALL.

Den populära uppfattningen förbinder väl i allmänhet ofvanstående titel med händelser, som timade i mars 1809 eller, nogare bestämdt, 7—22 mars detta år. Det var under dessa dagar Georg Adlersparre företog sitt bekanta tåg från Karlstad till Stockholm.

Emellertid är det snarast *efter* marsdagarna, som han starkast påverkat händelsernas utveckling, och han blef i stånd därtill i synnerhet under den tid af ungefär fyra månader (22 mars—18 juli), då han med sina trupper uppehöll sig i hufvudstaden. Fastän ej någon blodsutgjutelse ägde rum under denna tid — tåget till Stockholm hade ju ej heller framkallat någon sådan —, var dock fruktan för »oförfärade krigsmäns sammanhållna svärd»[1] en så viktig faktor i de beslut, som fattades, att det säkerligen är riktigast att låta benämningen »den Adlersparreska revolutionen» omfatta äfven sist angifna skede.

Efterföljande uppsats kommer emellertid ej att skildra hela denna revolution utan endast de tilldragelser, som hafva samband med dess förberedelser och utbrott samt med tåget till hufvudstaden.[2]

Ämnet är ej nytt. Öfver ett halft hundratal tryckta urkundssamlingar, dagböcker, memoarer och bearbetningar af källorna beröra det, och de otryckta källorna äro ej

[1] Uttryck i Adlersparres proklamation af den 7 mars 1809.
[2] I en afhandling om »Den Adlersparreska revolutionen och tronföljarevalet 1809», med hvars utarbetande jag sedan 1905 är sysselsatt, hoppas jag kunna gifva en sammanhängande framställning af hela revolutionen.

heller så alldeles få. Senast har det underkastats en mera ingående behandling af O. Sjögren (i arbetet »Georg Adlersparre, en karaktärsbild», Stockholm 1881) och af M. Sandegren (i afhandlingen »Till historien om statshvälfningen i Sverige 1809», Göteborg 1890).

Att jag ändock dristar upptaga den Adlersparreska revolutionen till förnyadt skärskådande, beror på min bestämda öfvertygelse, att den populära historieskrifningens omdöme om revolutionschefen — hvilket under det sista kvartseklet torde påverkats särskildt af Sjögrens nyssnämnda arbete[1] — är i väsentliga delar falskt[2].

Historiens dom öfver Georg Adlersparre och hans gärning 1809 är ännu ej stadfäst. Det är min förhoppning att i någon mån kunnna bidraga till dess oväld.

I

Redan under striden med fransmännen i Pommern hade på hösten 1807 planer smidts, som gingo ut på att afsätta eller undanröja konung Gustaf IV Adolf, men dessa planer hade då ej kommit till utförande, emedan man haft en känsla af att en dylik gärning ej skulle gillas af Sveriges folk.

Definitivt öfvergifna blefvo dessa planer emellertid ej, de dyka upp igen redan på våren 1808. Inom vissa kretsar talade man då om möjligheten att efter den regerande ättens aflägsnande vinna hertigen af Gloucester till tronföljare; den afsatte kungens farbror, hertig Karl, borde blifva konung.

Så länge Sverige höll fast vid förbundet med England, voro dylika planer naturliga; några kraftigare förespråkare

[1] Ingår i skriftserien «Lefnadsteckningar öfver utmärkta personligheter, utgifna af stiftelsen Lars Hiertas minne«. Fastän Sjögren ej är blind för ensidigheten i C. A. Adlersparres arbeten, har han dock följt dem ganska troget i spåren, antagligen på grund af dennes »sonliga pietet och högstämdt liberala stämning».

[2] Sedan ofvanstående skrefs, har M. Höjer i sin 1906 utkomna historiska lärobok »Öfversikt af Sveriges nyaste historia jämte grundlinier till Sveriges statskunskap» på ett träffande sätt karakteriserat Adlersparres verksamhet under riksdagen 1809.

tyckas de dock ej hafva haft, och innan de hunnit mogna, hade händelseutvecklingen slagit in på andra banor.[1]

Gardesregementenas orättvisa degradering den 12 oktober 1808, på grund af reträtten från Wiais till Helsinge, gaf åt konspirationerna ny fart och lämplig jordmån — arméns officerskår, hvilken, såsom naturligt var, i stor utsträckning kände sig solidarisk med de djupt kränkta gardesofficerarna. Det förbättrade ej saken, att alla drabbades af skymfen, fastän af 44 officerare endast 13 varit vid olyckstillfället närvarande[2]. De 31 hade varit kommenderade på annat håll eller åtnjutit permission.

Under hösten 1808 är det också dessa gardesofficerare, som träda i främsta ledet bland dem, hvilka åsyfta en våldsam förändring af det bestående, och hufvudstaden blef, såsom var att vänta, den egentiga härden för stämplingarna, som utmynnade i mer eller mindre välbetänkta revolutionsplaner, om hvilka tidens memoarlitteratur har åtskilligt att förtälja oss.

Men sammansvärjningen — om man så får kalla det, hvilket, betraktadt såsom helt, snarare var en allmän *tendens* — hade vidsträckta förgreningar. Vid Västra armén var den 27-årige majoren vid Svea garde Carl Henric Anckarsvärd den ifrigaste förespråkaren för en omstörtning af regeringen. Äfven om Crusenstolpes uppgift[3], att Anckarsvärd, »underkastad förödmjukelsen utan att hafva deltagit i felsteget, lågande af raseri och hämndlystnad, i första utbrottet af sin känsla ryckte knapparna ur sin uniformsrock och trampade dem under sina fötter», skulle hafva sitt ursprung i denne författares rika fantasi, så betygar oss Adlersparre själf, att

---

[1] John Brown, Original Memoirs of Sovereigns of Sweden and Denmark (London 1895) II, s. 288—311 Dessa memoarer utgåfvos redan 1820 på franska under titeln «Les cours du Nord« etc. Fastän denna källa ej har det bästa anseende, förefalla dock Mr Browns uppgifter beträffande denna fråga sannolika. Af de personer, han uppgifver sig hafva träffat under sitt besök i Sverige, namngifvas tre, nämligen «chevalier Adlercrantz (Edelcrantz), chevalier Geijer och Alexander Hambré, Esq.« Jfr Schinkel-Bergman, Minnen ur Sveriges nyare historia, IV, sid. 366—376. Till de uppgifter i detta arbete, hvilka ej kunna kontrolleras af andra källor, kan föga hänsyn tagas. Äfven beträffande 1809 års händelser äro de ej tillförlitliga.

[2] Anteckningar och Minnen af Hans Gabriel Trolle-Wachtmeister, utgifna af Elof Tegnér, I, s. 114. Jacob Cederströms bref till Gustaf IV Adolf i afskrift i ark. på Esplunda.

[3] De frånvarande, s. 53.

Anckarsvärd äfven före julen 1808—1809 ofta »latit märka sin önskan, att Adlersparre skulle företaga något till fäderneslandets räddning»[1]. Anckarsvärd måste otvifvelaktigt anses såsom upphofsmannen till Västra arméns insurrektion, och då, mig veterligen, inga källor gifva vid handen, att han under de båda sista månaderna af år 1808 stått i någon direkt förbindelse med Stockholmsrevolutionärerna, synes han af eget initiativ hafva åtagit sig »uppviglarens» roll[2].

Till en början hade han dock föga framgång i denna egenskap, och mot slutet af året 1808 befann han sig i en ytterst nedtryckt sinnesstämning. Detta framgår med all önskvärd tydlighet af ett bref, hvilket han den 29 december skref till sin fader, och i hvilket det bland annat i tidens sentimentala stil heter: »Den allmänna olyckan förutses af alla men utan att förekommas af någon, och själfva ödet nekar sig som tröst, där blott svaghet och räddhåga är orsak. Det är besynnerligt att se, hur allt förändras, huru allt förvandlas, huru allting dör, och vi individuer äro som de pestsmittade, hvilka tro, att ingen räddning finnes, och som nästan utan tanka gå till mötes det vi, för att urskulda oss mot en känsla af feghet, kalla öde.»[3]

Kort efter afsändandet af detta bref fick emellertid Anckarsvärd den tillfredsställelsen att hälsa Adlersparre som deltagare i sammansvärjningen. I sin bekanta berättelse om revolutionens utbrott i Värmland, daterad dec. 1810, har denne senare utförligt angifvit motiven för sitt beslut, hvadan jag här förbigår dem[4].

Lika litet som någon annan mig bekant källa innehåller den något bevis för att Georg Adlersparre, såsom C.

---

[1] Handl. rörande Sveriges historia etc., III, s. 24. Citeras i regel ej vidare.

[2] Så betecknar Anckarsvärd själf sin andel i revolutionsföretaget Politisk trosbekännelse, s. 10. Att han därvidlag ej hade några tillskyndare, framgår med nästan fullkomlig visshet af Henning Wrangels dagbok. Schinkel-Bergman, Bihang II, s. 69.

[3] Ark. på Eriksberg. Mig benäget meddeladt af professor S. Clason.

[4] Berättelsen skrefs ursprungligen för det af regeringen inspirerade arbetet »Historisk tafla af f. d. konung Gustaf IV Adolfs senaste regeringsår» (Granberg) och är ej på alla punkter fullt tillförlitlig. Tidskriftens hårdt anlitade utrymme tillåter mig ej att här framställa några anmärkningar mot densamma. I väsentliga delar torde den för öfrigt vara riktig, hvarför jag beträffande Adlersparres deltagande i revolutionen *före* den 7 mars hänvisar till densamma.

A. Adlersparre och O. Sjögren vilja göra troligt, *före* denna tidpunkt gjort förberedelser för revolutionen, beträffande hvilka han skulle hafva iakttagit »en kall förbehållsamhet».

Fortfarande var också Anckarsvärd den drifvande kraften bland de sammansvurna inom Västra armén, hvilka han sökte sätta i förbindelse med Stockholmsrevolutionärerna under en resa till hufvudstaden i januari 1809. Den 25 i denna månad deltog han i en sammankomst, hvilken afhölls på värdshuset Mon-Bijou af en del officerare, bland andra Jacob Cederström, Magnus Björnstjerna och Henning Wrangel, och under hvilken revolutionsplanerna dryftades. Anckarsvärd uttalade vid detta tillfälle, sin ytterliga förvåning, då han såg, att verket framskridit så långt, medan det i de provinser, hvarifrån han kom, troddes, att man i Stockholm förhölle sig passiv och underkastade sig olyckorna, mot hvilka man icke tycktes kunna finna något botemedel[1]. Att han med glädje hälsade den beslutsamma stämningen bland sällskapet på Mon-Bijou, behöfver ej ifrågasättas; han gjorde hvad på honom ankom för att stärka densamma[2].

Emellertid fick Anckarsvärd återvända med oförrättadt ärende. Mon-Bijou-herrarnes och A. F. Skjöldebrands tillämnade revolution gick i stöpet den 8 februari. Den häftige Anckarsvärd blef till ytterlighet förbittrad och förklarade, att blott två saker numera återstode att göra: att beskedligt ställa sig med hatten i hand och hälsa, när ryssarne landstego vid Skeppsbron, eller ock att förmå Västra armén till uppbrott. Efter ett ögonblicks tystnad skall han hafva tillagt: »Den skall marschera!»[3]

Det gällde nu för Anckarsvärd att infria detta löfte.

Innan han lämnade Stockholm, affordrade han general Adlercreutz en försäkran, att denne skulle lämna sitt bistånd till Västra arméns revolutionsföretag.

Adlercreutz tycktes tvifla på möjligheten af ett dylikt och gaf kanske just därför utan att göra svårigheter sitt hedersord att icke öfvergifva den, om den skrede till handling.[4]

---

[1] Schinkel-Bergman, Bihang II, s. 69.
[2] Trolle-Wachtmeister, I, s. 160.
[3] Anteckningar af grefve Magnus Björnstjerna, II. s. 35.
[4] Politisk trosbekännelse, s. 31.

Därefter sände Anckarsvärd en kurir till Adlersparre med ett bref, som meddelade, att det företag, som man trott sig kunna utföra den 8 febr. (hvarom Adlersparre förut blifvit underrättad), ej gått i verkställighet, och att de sammansvurna blifvit skingrade. Allmänheten misströstade om allt, ifall ej arméerna ville bidraga till fäderneslandets räddning.

Efter att i slutet af februari ha erhållit dessa underrättelser sammankallade Adlersparre de officerare, på hvilka han trodde sig kunna lita, och meddelade dem, hvad han fått veta. Detta meddelande mottogs med »en ganska liflig glädje öfver att fäderneslandets frälsning skulle blifva endast deras verk». Därefter utdelades uppbrottsorder för alla kårer till den 6 och 7 mars. Georg Adlersparre hade nu ändtligen beslutat sig för att träda i spetsen för revolutionen, och att detta beslut var det kanske betydelsefullaste, som svensk man fattade nådens år 1809, skall ej förnekas.

Före denna tid var Anckarsvärd obestridligen den egentlige ledaren; att han äfven under de närmast följande dagarna var den, som framför andra höll sammansvärjningens trådar i sina händer, torde framgå af det följande. Om han — och det finnes ingen anledning att tvifla därpå — var fullt öfvertygad om rättvisan i sin sak, så hedrar det honom, att han själfvilligt trädde tillbaka för en person, som hade större utsikter att verka enande och samlande än han själf, den 27-årige majoren. Och sådana utsikter hade otvifvelaktigt Georg Adlersparre. Redan vid sin ankomst till Västra armén föregicks han af ett stort rykte, och särskildt lefde han i ett aktadt minne hos Lifregementet, inom hvilket han med berömmelse tjänat under kriget med Ryssland 1788—1790. Till Adlersparres rent militära duglighet kommo äfven förtjänster af annan art. Vid 1800 års riksdag hade han utöfvat ett ej ringa inflytande på den adliga oppositionen, och under 1700-talets sista och 1800-talets första artionde hade hans tidskrifter gifvit honom ett allmänt anseende såsom frisinnad publicist och grundlig kännare af samhälleliga förhållanden. Ej under alltså, att tankarna riktades på Adlersparre, när man sökte en man med erfarenhet, auktoritet och frisinne att sätta i spetsen för ett så vådligt fö[illegible] en revolution.

Georg Adlersparre var vid tiden för revolutionens utbrott 49 år gammal. De skildringar M. Björnstjerna, H. G. Trolle-Wachmeister m. fl. gifvit oss af revolutionschefen låta oss få en ganska god föreställning om hans person.

Till sitt yttre var han lång och ganska korpulent, en ståtlig man med regelbundna, om ock något grofva anletsdrag.[1] »Kvickhet spelade ur de stora ögonen och lekte kring den välbildade munnen; den höga pannan talade om djupsinnighet, den runda hakan om beslutsamhet», säger Björnstjerna. Otvifvelaktigt var Adlersparre, hvad man kallar ett godt hufvud. »Jag har aldrig träffat ett ljusare hufvud än denne man, ehuru det ofta göres onyttigt genom nycker, hvartill han är mera benägen, än man vanligen är», utlåter sig hans under år 1809 ifrige anhängare H. G. Trolle-Wachtmeister. Och hans förtjänster sammanfattas af Björnstjerna uti omdömena: god svensk, sakkunnig administratör, skicklig stilist och beräknande politikus, omdömen, som man nog ej till alla delar kan skrifva under.

Tyvärr inskränkte sig ej hans fel till den ofvan antydda nyckfullheten. »Det tillhör hans olyckliga lynne att icke kunna sämjas med andra än underhafvande. Han anser en olikhet i öfvertygelse som ett bevis på personlig ovänskap — och en ovän förlåter han icke. När man lägger härtill en af misstänksamheten alstrad benägenhet att höra och tro skvaller, inser man lätt, huru många oundvikliga tillfällen till oenighet skola förekomma i förhållandena med honom.» Så fullföljer Trolle-Wachtmeister sin karakteristik, och i samma riktning yttrar sig Björnstjerna, hvilken därtill framhåller, att Adlersparres maklighet ofta lade hinder i vägen för hans planer[2].

Att de mindre fördelaktiga omdömen om revolutionschefen, som här anförts, ej äro obefogade, framgår jämväl af hans brefväxling med den förtrogne vännen B. B. von Platen, af den vidlyftiga polemiken med Montgomery och

---

[1] Jfr det allmänt bekanta porträttet af honom.

[2] Riktigheten af sistnämnda påstående bestyrkes på ett synnerligen slående sätt af en krigskamrat till revolutionschefen, sedermera landshöfdingen Claes Fredrik Horn i hans «Bidrag till historien om Västra arméns insurrektion» (Sthlm 1857). Jfr Hist. Tidskr. 1892.

Anckarsvärd på 1830-talet[1] och — af hans eget uppträdande under revolutionen. Adlersparres karaktär gömde således frön både till ondt och godt, både till dådlöshet och dådkraft, och härtill kommo våren 1809 särskilda förhållanden, som bidrogo att rycka hans själslif ur dess vanliga banor.

Han stod nämligen vid denna tid under inflytande af erotiska stämningar, som under vistelsen i Kristinehamn i mars 1809 utmynnade i frieriet till fröken Linroth, sedermera Adlersparres hustru[2]. Äfven om man ej bör gå så långt som Montgomery-Anckarsvärd och påstå, att Adlersparre efter sitt framgångsrika frieri rent af ångrade, att han ställt sig i spetsen för revolutionen, så kan det dock ej förnekas, att detta *måste* hafva utöfvat inflytande på den snart femtioårige mannens senare handlingssätt. Och sannolikt ej i gynnsam riktning! Hans omsorger om egen säkerhet hade måhända eljest ej blifvit *så* minutiösa, hans handlingskraft mera frigjord från personliga hänsyn.

Sådan var, såvidt vi kunna döma, den man, som under en för Sveriges öden afgörande tid blef den inflytelserikaste i hela vårt land; sådana voro de förhållanden, som oafsedt de *yttre* händelsernas mäktiga tryck bidrogo att gifva riktning åt hans omsorgsfullt dolda planer[3].

---

[1] Framkallad med anledning af utgifvandet af Adlersparres Handlingar rörande Sveriges historia etc. 1831—1833. Nio stridsskrifter utkommo, tre å Adlersparres sida, sex å motpartens (Anckarsvärds »Politisk trosbekännelse« är *slutskrift*). Det intryck, man får af denna strid, är ej gynnsamt för Adlersparre. Sofisteri och en mer än loflig egenkärlek utmärka skrifterna af hans hand, medan hans motståndare i regel uppträda lugnt och sansadt.

[2] Berättelser ur frih. C. O. Palmstiernas lefnad (Sthlm 1880), s. 13. Horn, Bidrag etc., s. 13. Montgomerys Anteckningar etc. etc. öfver VII delen af Handl. rör. Sv:s hist., s. 32. Flachs berättelse (Personhist. tidskr. 1904). Hamiltons berättelse i RA. C. A. Adlersparre, som haft tillgång till de båda sistnämnda, har underlåtit att i sitt arbete öfver 1809 års revolution upptaga de partier, som beröra detta förhållande.

[3] D. v. s. de planer, han hyste *före* underrättelsen om revolutionen d. 13 mars. Efter denna underrättelse ändrade han otvifvelaktigt sitt program, och det är oss med nu tillgängliga källor ej möjligt att med någon större sannolikhet sluta till de ursprungliga Skulle jag väga en gissning, komme den att gå ut på, att han tänkt sig upprättandet af *en svensk republik*. Utrymmet räcker emellertid ej till, för att jag skulle kunna framlägga de hufvudsakligen *inre* skäl, på hvilka jag stöder denna förmodan.

II

Den 7 mars utfärdade befälet öfver de i Värmland förlagda trupperna den ryktbara proklamationen, och därmed hade den Adlersparreska revolutionen definitivt tagit sin början.

Den 6 mars hade befälhafvaren öfver värmländska fördelningen grefve Lejonstedt blifvit arresterad.[1] Natten till den 7 mars delade landshöfding Rosen hans öde samt tvungos landshöfdingeämbetet, magistraten och generalkrigskommissariatet att ställa sig till revolutionschefens förfogande.[2] Proklamationer och generalorder för trupperna utfärdades; genom de senare ökades menige mans och underofficerarnes aflöning[3].

Allteftersom bataljonerna ryckte upp på torget i Karlstad, underrättade Adlersparre dem om, »att det gällde fäderneslandets frälsning och att han återtagit befälet öfver dem». Hans anföranden mottogos med ytterlig entusiasm. »Jag vore ovärdig att lefva den dag, då jag kunde förgäta den tillgifvenhet och det förtroende, som ledde dessa krigsmän att på mitt blotta ord utan minsta villrådighet kasta sig i den ögonskenligaste fara», säger Adlersparre själf i sin berättelse. Och detta var ej blott en subjektiv uppfattning. Oafsedt att soldaterna visste, att de i Adlersparre skulle få en god befälhafvare — han visade sig städse mycket man om gemene man — så hälsade de säkerligen med glädje utsikten att ändtligen få uträtta någonting, utledsna som de voro på den långa overksamheten i delvis dåliga kvarter[4].

---

[1] Jfr t. ex. Bref från Karlstad 12 mars (Hist. Tidskr. 1904, s. 153).

[2] Landshöfdingeämbetets och magistratens protokoll, aftryckta i Crusenstolpes Portefeuille I, s. 207—217. Generalkrigskommissariatets protokoll i orig. i RA. Protokollen återgifva bl. a. Adlersparres bref till resp. myndigheter med underrättelse om »at en militaire styrka af ungefär 2,000 man dels redan till Carlstad ankommit, dels snart dit ankommer» och med anhållan om myndigheternas tillmötesgående.

[3] C. A. Adlersparre. 1809 års revolution. II, s. 50—57.

[4] I en samtida »bulletin» om revolutionen (Kungl. Bibl.) heter det t. ex. »Den 12 kom Adlersparre (till Örebro). Trouppens entousiasme för honom och deras glädje öfver hela denna expedition är obeskrifvelig. Sådana hurrarop har jag aldrig hört.»

Kort innan ofvan beskrifna händelser timat, ankom Carl Henric Anckarsvärd till Karlstad. På återvägen från Stockholm hade han på Nynäs besökt Armfelt, som fann honom »dyster och grufligen affekterad[1].» Säkerligen uppehöll han sig under återfärden äfven på andra ställen, ty först den 5 mars var han tillbaka i Karlstad; redan på vägen hade han fått underrättelse om att utbrottet var närmare, än han väntat[2]. Tydligtvis hade Anckarsvärd ej hyst allt för stora förhoppningar om Adlersparres handlingskraft. Nu hade de i alla händelser öfverträffats, och »han mottog med glädje underrättelsen om tropparnas snara uppbrott». De nyheter, Anckarsvärd visste förtälja, voro ej synnerligen lugnande. Stockholmsrevolutionärerna hade kommit i tvist med hvarandra; på dem kunde man ej bygga. Härtill skall Adlersparre hafva svarat: »Må så vara, mitt beslut är fattadt — denna afton ämnar jag låta underrättelser afgå både till de i landsorten förlagda trupper med uppmaning att deltaga i det tillämnade företaget, och till Stockholm.»[3]

I enlighet med detta beslut utsändes åt skilda håll — bl. a. till Skjöldebrand — kurirer, som hade till uppgift att sprida proklamationer och andra underrättelser om företaget samt att begära biträde till detsamma.

Trenne beskickningar voro emellertid af särskild vikt och tarfvade pålitligare och mera omdömesgilla budbärare.

Cornetten grefve Hamilton skickades för att meddela det förestående uppbrottet till major Cederström (i Kumla), som förde befälet öfver Närkes bataljon af Värmlands regemente, till major Charliere vid Lifregementets husarer (i Örebro), till befälhafvarne öfver Lifregementets grenadiärer och Västmanlands regemente, vid detta tillfälle major Enesköld och öfverstelöjtnant Stjernstam (i Västerås), till befälhafvaren för Upplands regemente, då major Hård (i Uppsala), samt till general Adlercreutz och Stockholmsrevolutionärerna. Hamilton medförde bland andra skrifvelser bref från Adlersparre till Carl Cederström, till Enesköld och till archiater Afzelius i Uppsala samt från C. H. Anckarsvärd

[1] Elof Tegnér, Gustaf Mauritz Armfelt. III, s. 199.
[2] Politisk trosbekännelse, s. 31.
[3] Hamiltons berättelse. RA. Adlersparre, 1809 års revolution II, s. 32.

till Adlercreutz, Jacob Cederström, Henning Wrangel[1] och möjligen Armfelt.[2]

Hamilton uträttade skickligt sitt uppdrag och mottogs nästan öfverallt väl, äfven om man på sina ställen, som naturligt var, tvekade, hvilken hållning man borde intaga under så kritiska förhållanden.[3] För de bref, som voro afsedda för gardesofficerarne på Åland, lyckades Hamilton få en nitisk budbärare i kapten Lefrén. Trots Henning Wrangels med fleras ifriga ansträngningar lyckades det dock ej för de revolutionäre att förmå gardesregementena att ansluta sig till insurrektionen.[4] Af synnerlig vikt var, att general Adlercreutz nu blef definitivt öfvertygad om att något måste göras. Visserligen ville han ej inlåta sig på några underhandlingar med den väl ungdomlige (18-årige) Hamilton, men han skickade med honom en biljett till öfverste Peyron, som uppehöll sig hos excellensen Essen på Vik, med uppmaning, att han skulle infinna sig i Stockholm och bevaka de tyska regementena. För öfrigt har Adlercreutz i sin berättelse[5] själf betygat oss, att det var Anckarsvärds bref, som bestämde honom för att biträda de revolutionäre.

C. A. Adlersparre, brinnande af nitälskan för att låta 1809 års revolution i så hög grad som möjligt framstå såsom faderns *självständiga* verk, har ej funnit lämpligt att meddela dessa underhandlingar. Då Hamiltons egenhändiga berättelse om sitt deltagande i 1809 års revolution (i bref till C. A. Adlersparre) sedan 1901 befinner sig i riksarkivet,

---

[1] Brefvet till Wrangel är som skrifvet med Adlersparres penna. Däri heter det: »Månne intet ännu det förfördelade, vanärade, urgamla Lifgardet skulle känna ett begär, åtföljdt med styrka i utförandet, att återtaga sitt rum, att återfordra den fana, som bars af en Torstensson och lämnades af en Tornérhjelm? Västra armén har börjat. Vi önska, att af de öfriga blifva biträdde. Jag skulle dö af sorg, om jag tviflade på att gardena så fort sig göra låter komma till Stockholm.» Schinkel-Bergman, Bihang II, s. 73.

[2] Åtminstone fick Armfelt d. 13 mars ett bref från Anckarsvärd rörande Västra arméns revolutionsföretag. Tegnér, Armfelt III, s. 201. Han besvarade det med att genom Anckarsvärd hälsa Adlersparre, att han under alla förhållanden borde fortsätta sitt tåg till hufvudstaden.

[3] Jfr Hamiltons vidlyftiga berättelse hos Adlersparre, 1809 års revolution II, s. 30—46.

[4] Schinkel-Bergman, Bihang II, s. 72—76; Tegnér, Jacob Cederström och förberedelserna till 1809 års revolution (Hist. Tidskr. 1895).

[5] Handl. rör. Sveriges Historia, III, s. 57, 58.

har man nu tillfälle att öfvertyga sig om hvilka partier han uteslutit.[1]

Till öfverste Posse sändes stabsadjutanten Erik Flach i ett särdeles grannlaga uppdrag. Efter ett möte med Adlersparre d. 9 januari i Ökna, där man kommit öfverens om revolutionens syften[2], hade nämligen Posse, som af konungen utnämnts till öfverste för Skaraborgs regemente, börjat vackla och svarade undvikande eller alls icke på Adlersparres meddelanden. Denne, som var ytterligt lättstött, ville afbryta all förbindelse med vänstra brigadens befälhafvare, men förmåddes slutligen att till Posse afsända ofvannämnde Flach. Denne blef visserligen ej synnerligen älskvärdt mottagen, men kunde dock medföra Posses muntliga löfte, att han, om han också ej kunde vara *för* Adlersparre, i alla händelser ej skulle vara *mot* honom. Påverkad af sin adjutant, löjtnant Boy, förklarade sig Posse inom kort oförbehållsamt för revolutionen[3] och lofvade att besätta Göteborg och Varberg samt i öfrigt understödja Adlersparre med hela sin styrka, huru och när det behöfdes.[4]

I enlighet med detta löfte besatte också Posse vid midten af månaden Göteborg och västkusten, sedan general Cederström i Vänersborg på grund af en hastigt påkommen sjuklighet(!) själfmant frånträdt högsta befälet.[5]

Ej utan en liten anstrykning af ironi skrifver Rosen till Gjörwell den 17 maj[6]: »I Göteborg skedde truppernas intåg utan den éclat, som utmärkte Västra Arméens intåg i hufvudstaden.» De sysselsattes här företrädesvis med upphjälpandet af de förfallna fästningsverken.

Den tredje och viktigaste beskickningen gällde emellertid norrmännen och öfverlämnades åt revolutionschefens i

---

[1] Då de äfven innehålla några andra punkter af intresse än de här antydda, meddelas de utelämnade partierna i Bilaga I.

[2] Mötet var ett resultat af Anckarsvärds bearbetningar (se Adlersparres berättelse).

[3] Adlersparre, 1809 års rev. I, s. 170—175. Flachs berättelse.

[4] Enligt uppgift i Adlersparres berättelse (Hist. Tafla). Varberg bör utbytas mot Marstrand. I ofvan citerade bulletin (Kungl. Bibl.) heter det: »Västra flygeln satte sig under Posses befäl i rörelse d. 12:e för att försäkra Göteborg och Marstrand».

[5] I brefväxlingar från denna tid skämtas mycket med general Cederströms uppträdande vid detta tillfälle. Se äfven Crusenstolpe, De frånvarande, s. 126—128.

[6] Kungl. Bibl.

dylika värf mest förfarne man, Carl Henric Anckarsvärd. Han hade i uppdrag att begära den norske befälhafvarens bestämda yttrande, huruvida han ville lämna gränsen i fred under de revolutionäres frånvaro. Han skulle vidare förklara, att företaget ginge ut på att förskaffa fred mellan Sverige och Norge, hvilket ju så nära öfverensstämde med den norska nationens önskan. Men jämte detta officiella uppdrag hade han äfven ett annat — att förespegla den norske befälhafvaren prins Christian August af Augustenborg möjligheten af att han skulle kunna förvärfva sig — den svenska konungakronan.

Öfver den egentliga innebörden af sistnämnda uppdrag hvilar en slöja, som väl aldrig blir fullkomligt bortlyft. De första-hands källor beträffande denna sak[1], som stå till vårt förfogande, förskrifva sig nämligen från en senare tid, då man redan visste, »huru det gått». Svårligen hafva de kunnat undgå att taga intryck härutaf.

Norrmännens förhållande till det antydda erbjudandet är lättare att komma underfund med, men en framställning däraf har ej sin plats i detta sammanhang, försåvidt den ej kan bidraga att utreda, hvad förslaget innebar från *svensk* sida.[2]

Först framställer sig härvidlag den ej alldeles betydelselösa frågan, huruvida Anckarsvärd af Adlersparre fått i uppdrag att erbjuda prins Christian August att blifva *tronföljare* eller *konung*. Adlersparre uttalar sig härom i sin berättelse så sväfvande, att af densamma ingen slutsats kan dragas; Anckarsvärds muntliga uttalanden till Ræder 1844 gifva oss den bestämda uppfattningen, att det varit fråga om ett tronföljareval.[3]

---

[1] Adlersparres berättelse, s. 40, daterad 16 dec. 1810. Åtskilliga notiser i stridsskrifterna 1831—1833. Bref från C. H. Anckarsvärd till Jacob Aall (Erindringer som bidrag til Norges historie af Jacob Aall, Anden Udgave, s. 671—673). Ræder, Danmarks krigs- og politiske historie III, s. 284—290. framställning grundad på Anckarsvärds muntliga relation till förf. 1844.

[2] Anckarsvärds beskickning har å norsk sida gifvit anledning till ganska vidtgående konstruktioner, hvilka jag i en annan del af min afhandling hoppas få tillfälle att kritiskt belysa. Se särskildt Yngvar Nielsen, Lensgreve Johan Caspar Hermann Wedel-Jarlsberg I (Christiania 1901) och Y. Höjers förträffliga recensioner i Hist. Tidskr. (1887, 1890 och 1903) samt hans uppsats om Wedel-Jarlsberg i Läsning för svenska folket 1903 och 1904.

[3] Brefvet till Aall af 1842 har oklara uppgifter. Däri talas om att Anckarsvärd skulle »til Øiemedets Opnaaelse lade Prins Christian August

Emellertid har Anckarsvärd 10 år förut i bref till G. Montgomery gifvit ett bestämdt besked i denna fråga.[1] Anbudet gällde icke tronföljden utan *Sveriges krona*. Härmed öfverensstämmer äfven Adlersparres eget uttalande i skriften »Den okändes sista hälsning.»[2], där det heter: »Lika säkert, som att icke minsta fråga var om *thronföljden*, då Västra Arméen uppbröt från Norska gränsen, och att Carl August ej *då* hade anledning föreställa sig det thronföljareval, som efter revolutionens framgång inträffade, lika säkert är, att det svenskt sinnade partiets i Norige planer voro därstädes för honom okände.» Om man i detta uttalande ej lägger särskild vikt vid ordet »tronföljden» (i motsats till kronan), blir detsamma oförklarligt. Adlersparre afsåg naturligtvis ej att förneka de uppgifter, han lämnat i sin berättelse af år 1810.

Ännu kinkigare är att besvara det viktiga spörsmålet, om Adlersparre satte några planer om en förening mellan Norge och Sverige i samband med detta projekt rörande Christian Augusts upphöjelse till svensk konung. Att detta är möjligt, låter sig ej fönekas. Dylika planer lågo så att säga i luften, och Adlersparre, som under Gustaf III:s tid haft ett hemligt uppdrag att utforska stämningen i Norge beträffande just dessa planer, var naturligtvis ej främmande för dem. Mig veterligen finnes emellertid intet, som ens *antyder*, att han med beskickningen till Norge velat eller trott sig kunna främja dem. Anckarsvärd visste ej om några planer i denna riktning, hvadan den norske generalen Staffeldt också kunde inrapportera till prins Christian August: »Det synes ikke, som om man ønskede en forening med os.»[3]

Det förefaller mig alltså, som om historieskrifningen hade föga skäl för att, såsom hittills skett, sätta den Anckarsvärdska beskickningen i omedelbart samband med Adlersparres senare planer.

anc den svenske Tronfølge», men sedan betecknas denne »som Gustaf Adolfs *efterträdare*(?) på tronen».

[1] Anmärkningar etc. etc. öfver VII delen af Handl. rör. Sv:s hist. (Sthlm 1832), s. 29.

[2] Sid 117, anm.

[3] Ræder, III, s. 285. Staffoldt afser här visserligen en förening under Fredrik VI, men tydligt är, att han ej kunnat yttra sig så, om några föreningsplaner af hvilken art som helst blifvit antydda.

Anckarsvärds båda uppgifter måste ses i sitt sammanhang, och naturligast blir onekligen då att betrakta den senare som ett slags krigslist »til Øiemedets Opnaaelse»,[1] ett bauernfängerei af tämligen genomskinlig art. Detta måste också alltifrån början hafva varit den unge budbärarens egen mening om saken. På sin beskickning kom han ej längre än till Kongsvinger; härifrån sköttes underhandlingarna med prins Christian August medelst kurirer. Inför den befälhafvande generalen å Kongsvinger, Staffeldt, vågade sig Anckarsvärd ej fram med den senare delen af sitt uppdrag. Han försökte väl att inför generalen löst framkasta tanken om prins Christian August såsom den in petto afsatte Gustaf IV Adolfs efterträdare på tronen; men denna tanke rönte en så häftig opposition från Staffeldts sida, att Anckarsvärd var glad öfver att han genast fann sig och förklarade det hela såsom ett skämt.[2]

Såväl den norske öfverbefälhafvaren som Staffeldt misstänkte, att hela underhandlingen var ett »stratagem», och vidtogo sina försiktighetsmått.[3]

Resultatet af Anckarsvärds mission blef icke desto mindre godt. Han medförde från Norge den gynnsamma underrättelsen, att gränsen skulle vara fredad för norska armén utom i tvenne fall, hvilka det ej stode i prinsens förmåga att afvända, nämligen om bestämda anfallsorder från danska regeringen ankomme eller om ryssarne inflölle i det egentliga Sverige. Äfven i dessa båda fall skulle den svenske befälhafvaren blifva därom underrättad 10 à 12 dagar, innan någon rörelse skulle börjas.[4] Å andra sidan skulle stilleståndet anses såsom brutet från svensk sida, om revolutionsarmén eller någon af dess afdelningar på något sätt begagnades mot Rysslands armékårer eller truppafdelningar, en bestämmelse som, jämförd med de föregående, dock förefaller tämligen betydelselös.[5]

Anckarsvärd blef ej så väl mottagen af sin chef, som han haft anledning att vänta.[6] Adlersparre, för hvars ögon

[1] Se not 3 å sid. 13!
[2] Aall, s. 672.
[3] Meddelelser fra Krigsarkiverne. (Köpenhamn 1890), s. 210.
[4] Adlersparres berättelse, s. 35.
[5] Aall, s. 672; Ræder, III, s. 291.
[6] Politisk trosbekännelse, s. 33. Montgomery, Anmärkningar etc. etc. öfver VII delen af Handl. rör. Sv:s hist., s. 132.

vid denna tid måhända hägrade en med kungakronan jämbördig symbol, tog till en början illa upp, att hans budbärare ej begagnat sig af den garanti, förhoppningar om en sådan krona kunde erbjuda, men vid närmare eftersinnande kom han till insikt om det riktiga i Anckarsvärds uppträdande och lofvade honom »sin evärdeliga erkänsla» för hans taktfullhet.

Alla dessa beskickningar återkommo till Adlersparre, innan han lämnat Värmland. Såväl Anckarsvärd som i synnerhet Hamilton hade färdats mycket snabbt; de tyckas båda ha varit tillbaka den 10 mars. Samma dag hade Adlersparre äfven den tillfredsställelsen att från major Charliere i Örebro få underrättelse, att han med Lifregementets husarer besatt denna stad samt att också major Carl Cederström inryckt därstädes med Närkes bataljon af Värmlands regemente. Insurrektionen hade här blifvit förberedd af Anckarsvärd, som på sin resa till Stockholm vid Hindersmässan (19 januari) besökt Örebro och då för revolutionssaken vunnit såväl majoren Charliere som ryttmästaren Fleetwood.[1] I enlighet med Hamiltons uppbrottsorder hade Charliere den 6 mars börjat organisera resningen och därför arresterat Konungens befallningshafvande och öfverste Aminoff. Resningen i Örebro höll på att komma en smula för tidigt och att därigenom äfventyra hela revolutionen. Landssekreteraren Cassel lyckades nämligen affärda en kurir till Stockholm, hvilken bragte Gustaf Adolf det första säkra beskedet om värmländska fördelningens uppror.[2]

Tack vare händelserna den 13 mars förebyggdes inbördeskriget. Det var emellertid ej underligt, att man i Örebro började känna sig en smula orolig, ty Adlersparre var märkvärdigt långsam i sina rörelser. Att han ej väntade för att få »känna sin ställning tryggad»[3], ligger i öppen dag; han hade bränt sina skepp den 7 mars och måste under alla förhållanden framåt. Den verkliga orsaken till hans dröjsmål har ofvan angifvits; dess inflytande på Adlersparre

---

[1] Jfr Horns och Fleetwoods berättelser, den senare meddelad af Thorsander i hans arbete »När kejsarna bestämde Nordens öde» (Sköfde 1903), s. 173—183.

[2] Berättelserna om huru härvid tillgick, öfverensstämma ej i detalj. men väl beträffande själfva faktum.

[3] Sjögren, s. 62.

var ej ägnadt att verka lugnande eller uppmuntrande på lifligare naturer sådana som Anckarsvärd.[1]

Först den 11 mars lämnade Adlersparre Kristinehamn, och på vägen från denna stad till Örebro mötte honom nära Åtorps gästgifvaregård löjtnant Pantzarhielm, som utskickats af Stockholmsrevolutionärerna »för att i fäderneslandets namn besvärja Adlersparre, trängande, bevekligt, att kasta sitt avantgarde på slädor till Stockholm, på det bröderna därstädes måtte få någon större militärstyrka att stödja sig på än 250 cuirassierer emot minst 1300 à 1400 man tyskar, hvilka jämte depôten af ett visst garde af de sammansvurne ansågos kungligt sinnade quand même».[2]

Det var på denna hemställan Pantzarhielm fick det beryktade svaret: »Vi hafva från början blott räknat på oss själfva; och hälsa vännerna igen och säg dem, att allt det blod, som varder rinnande, det varder rinnande öfver Hans Järtas hufvud.»[3]

Denna välmenta vedergällning för det misstroendevotum mot Adlersparre, som Hans Järta uttalat vid de revolutionäres sammankomst i Stockholm den 8 febr., och hvilket af Anckarsvärd inrapporterats,[4] var den tröst Pantzarhjelm kunde bjuda »bröderna» vid sin återkomst till hufvudstaden. Lyckligtvis blef Hans Järta förskonad från det tillämnade blodsdopet.

Den 12 mars ankom Adlersparre till Örebro, och redan samma dag inställde sig här major M. Björnstjerna med underrättelse, att han tagit befälet öfver Västmanlands regemente, besatt staden, arresterat landshöfdingen och tagit ränteriet i förvar för den antågande Västra arméns räkning.[5] Hvad Lifregementets grenadiärer i Västerås beträffar, så tyckas de enligt gifven order[6] hafva begifvit sig på väg mot Grisslehamn och deltogo således ej i resningen.

---

[1] Politisk trosbekännelse, s. 33.

[2] Bref från Pantzarhjelm till C. A. Adlersparre, dateradt Ystad 14 maji 1844 i RA. Adlersparre, 1809 års revolution, II, s. 176, där ett utdrag i hastigheten blifvit dateradt »13 Maji 1809(!)».

[3] Adlersparre, 1809 års revolution, II, s. 61.

[4] Politisk trosbekännelse, s. 28.

[5] Björnstjerna, II, s. 45, 46.

[6] Äfven västmanlänningarna hade fått sådana order. Hamiltons berättelse. Adlersparre, 1809 års revolution II, s. 44. Trolle-Wachtmeister, I, s. 182.

Detta var en missräkning. Men den öfverträffades vida två dagar därefter — Adlersparre stannade länge i Örebro, ända från den 12 till den 15 mars —, då en kurir på kvällen anlände med underrättelse, att Gustaf Adolf dagen förut blifvit arresterad. Kuriren var skickad från Västerås af öfverste Schönström, hvilken kom från Stockholm[1] och hvilken under natten inställde sig i Örebro med närmare underrättelser. På morgonen den 15 kom den officiella bekräftelsen med kapten Rehnberg vid Lifregementet, hvilken medförde »riksföreståndarens proklamationer och bref».[2]

Detta uttryck afser äfven en af hertigen utfärdad och af Adlercreutz kontrasignerad order till Adlersparre att »endast jämte hälften af de mest pålitliga trupperna komma till Stockholm». Den öfriga hälften skulle förläggas i och omkring den trakt, där orderna inhändigades.[3]

I första häpenheten förklarade sig Adlersparre skola efterkomma denna befallning och afsände »om morgonen i hast» ett bref till Adlercreutz, i hvilket det hette: »Allt skall efterlefvas till pricka efter ordernas bokstaf.»[4] Och liksom för att på förhand försvara sig mot en sannolik beskyllning afslutar han skrifvelsen med att garantera, »att de norske ej röra sig utan hederlig tillsägelse förut».

Med de norske hade Adlersparre efter Anckarsvärds beskickning stått i ständig förbindelse. Från Kristinehamn och Örebro hade han redan skickat general Staffeldt tvenne tämligen högdragna skrifvelser, kort och godt undertecknade Georg Adlersparre (ena gången med tillägg af titeln öfverbefälhafvare). Men den 15 mars afsände han från Örebro ett nytt bref af följande lydelse:

»Med obeskriflig glädje har jag den äran öfversända inneslutna aktstycken, som i detta ögonblick hafva hitkommit

[1] Enligt Björnstjerna skickad af hertigen till Adlersparre. Björnstjerna, II, s. 50. I en handskrifven berättelse om den 13 mars (i arkivet på Esplunda) heter det: »Så snart allt var förbi, afskickades herr öfverste Schönström *med aflöning till Vestra Armeen*». Adlersparre uppgifver (Berättelsen s. 39), »att han hade af egna medel 10,000 R:dr på fickan till Arméens tjänst». De torde dock ej blifvit tagna i anspråk.

[2] Journal öfver Westra Armeens uppbrott och dess marche till Stockholm. Handl. rör. Sveriges hist., III, s. 48—54.

[3] Orig. i Lunds Univ.-Bibl. Adlersparre, 1809 års revolution II, s. 73.

[4] Orig. i RA. Sandegren, s. 7.

med en kurir från Sveriges nuvarande regent, Hans Konglig Högbet Hertig Carl.

Jag innesluter mig i Herr Generalens vanliga, urgamla vänskap, grace och förtroende. De två fångna norska officerarna, däribland min specielle vän Herr Lieutenant v. Krogh, äro på återvägen till Norge.

Vördnad och hängifvenhet!

Adlersparre.»[1]

Den ändrade tonen väckte också general Staffeldts uppmärksamhet. Han kunde ju ej i en hast sätta sig in i, att hertigens riksföreståndarskap gjorde Adlersparre särskildt angelägen om de norskes »urgamla vänskap, grace och förtroende».

Den »obeskrifliga glädjen» fanns också endast på papperet. En förändring till det sämre i Adlersparres sinnesstämning framträdde tydligt för hans omgifning. »Denna underrättelse», skrifver Erik Flach[2], »tycktes ej göra något angenämt intryck på Adlersparre. Från denna stund blef han mera sluten inom sig själf. Hans öppna förtroliga meddelanden upphörde äfven för hans närmaste omgifning, och en vida större nedslagenhet visade sig då hos honom än vid revolutionens utbrott i Karlstad. Orsaken härtill utgjorde föremål för mångas gissningar, hvilka dock tycktes förena sig i den slutsatsen, att denna viktiga tilldragelse rubbade den plan för revolutionens utgång, som han slutit inom sig utan att meddela till någon.» Och Björnstjerna, som besökte Adlersparre i Västerås den femtonde på aftonen, fann honom »dyster och missbelåten» samt omtalar, att hans misstänksamma lynne nu drog de märkligaste slutsatser om intriger från Adlercreutz' sida, om gustavianska planer och inbillade vådor för revolutionsmännen.[3]

[1] Brefven aftryckta hos Ræder, III, 291—295. Det här återgifna är af mig tillbakaöfversatt. Det första är dateradt Christinehamn den *12* mars. Datum är väl ett skriffel för den 11. [Öfver hufvud äro dateringarna af Adlersparres skrifvelser under revolutionståget mindre tillförlitliga och vittna i sin mån om den upprörda sinnesstämning, i hvilken han befann sig.]

[2] Flachs Berättelse (Personhist. tidskr. 1904). Jag citerar hela hans utlåtande, emedan C. A. Adlersparre en smula »justerat» detsamma. 1809 års revolution, II, s. 74.

[3] Björnstjerna, II, s. 59.

För att lugna revolutionschefen erbjöd sig Björnstjerna att resa till Stockholm och söka ställa allt till rätta, ett anbud som med tacksamhet antogs.

Att Adlersparre ej kände sig väl till mods, var just ej att undra på, ty onekligen var hans ställning ej den lättaste. Vid närmare eftersinnande fann han det ej heller rådligt att lämna minst hälften af sin i själfva verket ganska obetydliga styrka. Den uppgick endast till något öfver 3,000 man.[1] Men huru finna en förevändning för att ej lyda order? I ett dylikt fall var Adlersparre ingalunda rådlös. Med öfverste Aminoff, som for till Stockholm, lät han hälsa hertigen, att han omöjligt kunde göra någon skillnad beträffande sina truppers »pålitlighet» och att han därför fortsatte marschen till Västerås, där han väntade vidare order.[2] Och sedan han anländt till denna stad sammankallade han sina officerare och uppläste de order, han erhållit från riksföreståndaren, skickligt betonande de oförsiktiga orden om »hälften af de *mest pålitliga* trupperna». Ordern framkallade också allmän förtrytelse, men denna stillades af Adlersparre med det bestämda yttrandet: »Vi marschera alla!»[3]

Den 15 mars skickades C. H. Anckarsvärd till Stockholm. Om hans uppdrag upplyser »journalen» ingenting. Utan att misstaga sig alltför mycket torde man väl kunna påstå, att det gått ut på att upprätthålla de revolutionäres förbindelser med inflytelserika personer i hufvudstaden och för dem antyda Adlersparres gryende planer.[4]

Anckarsvärd bör på vägen hafva mött den nye kurir, major Bergenstråle, som riksföreståndaren samtidigt, den 15 mars[5], affärdat till revolutionschefen.

---

[1] Förslag öfver styrkan af den till Stockholm marscherande delen af Västra armén, dateradt högkvarteret Västerås den 16:e mars 1809 och undertecknadt af Adlersparre jämte August Anckarsvärd, uppgifver en totalsumma af *3,131 man* med 275 hästar (orig. i RA.) Fördelningen bestod (enligt Meijer) af 3 bataljoner Närkes och Värmlands regemente, 2 bataljoner Dal- och Västmanlands regemente, 1 bataljon Värmlands fältjägare, 5 skvadroner husarer och 1 batteri med 8 kanoner. M. uppgifver emellertid antalet för lågt — till blott 2,847 n:r.

[2] A. G. Mörner till sin far d. 23 mars. Ark. på Esplunda.

[3] Horns berättelse, s. 6. Uppgifterna om ett allmänt möte i Fellingsbro (Adlersparre, 1809 års revolution II, s. 74; Sjögren, s. 66) bero säkerligen på ett missförstånd

[4] Politisk trosbekännelse, s. 34.

[5] Tegnér, Armfelt, III, s. 202

På goda grunder förtiger Adlersparre, hvilken order denne medfört, men med stöd af samtidas berättelser och med kännedom om den militära ställningen på ostkusten under dessa dagar, är man berättigad antaga, att de innehållit befallning till Adlersparre, att själf skyndsamt komma till Stockholm utan att vänta på de utvalda trupperna samt att sända så stor del af sin styrka som möjligt till Grisslehamn till Döbelns undsättning.[1]

Den 14 mars hade general von Döbeln på Åland fått underrättelse om regementsförändringen samt befallning dels att beordra en bataljon af gardesregementena att så skyndsamt som möjligt afmarschera till Stockholm, dels att med sin armékår i god ordning retirera, om det vore anledning förmoda, att en så ansenlig rysk styrka ville attackera Åland, att det ej kunde af de svenska trupperna försvaras.

Hvarken nyheterna eller orderna behagade den lojale, tappre och hetsige generalen, och i den rapport, han samtidigt med gardesbataljonen affärdade till Stockholm på morgonen den 15 mars, framhöll han sitt missnöje med befallningen om Ålands utrymmande, hvilket han ansåg nära nog ogörligt på grund af den svaga isen, samt förklarade, att han skulle underrätta trupperna om regementsförändringen, »hvilket dock», tillade han hotande, »borde ske med varsamhet, såvida man ville undvika deras hämnd vid händelse af reträtt, vare sig tvungen eller själfkrafd.» Men samma dag på aftonen måste Döbeln på grund af inlupna underrättelser om ryska arméns storlek ändra sin uppfattning om möjligheten af Ålands försvar och afsände då en ny rapport, i hvilken han meddelade uppgifter om ryssarnas

[1] Palmstierna, s. 14. Horn, s. 6. Scævola, Utländska Diplomaters minnen från Svenska Hofvet. Merry till Canning d. 23 mars 1809.

Då Anckarsvärd (Politisk trosbekännelse, s. 13) talar om att Adlercreutz affärdat order för Adlersparre »att allena komma till Stockholm och för hans trupper att stanna», så vilseleder han i dubbel måtto — om med afsikt eller ej låter sig ej afgöras — ty man får af hans uttalande den föreställningen, dels att *inga* af Adlersparres trupper skulle komma till hufvudstaden, hvilket vederlägges af Adlercreutz' bref till Adlersparre af den 17 mars, dels att de trupper, som stannade (d. v. s. i sin marsch till Stockholm) ej skulle användas på annat håll. Vägen från Västerås till Grisslehamn går ej öfver hufvudstaden. Omkring hälften af armén borde alltså taga en annan väg, medan de trupper, som »Adlersparre destinerat gå ända fram» (Adlercreutz till Björnstjerna d. 14 mars) skulle följa efter honom till Stockholm.

styrka (20,000 man) och om deras afsikt att söka tåga till Stockholm för att sluta fred där, förklarade sig villig att söka besörja återtåget och slutligen i förtviflan och förargelse begärde sitt afsked.[1]

Denna rapport anlände till Stockholm den 16 mars och ligger otvifvelaktigt till grund för Adlercreutz' bref till Adlersparre af den 17 mars.[2] Adlercreutz hade då träffat Björnstjerna, kanske också Anckarsvärd, och hade alltså fått kännedom om Adlersparres misstänksamhet och trilska. Hela brefvet går tydligen ut på att med vänlighet söka vinna revolutionschefen. Adlercreutz smickrar honom, svarar med sitt hufvud för hans säkerhet och yttrar sig i försiktiga ordalag om den militära ställningen, allt för att ej stöta tillbaka den ömtålige Adlersparre. Äfven riksföreståndaren tillskref honom samma dag i liknande anda.[3] Möjligen åtog sig Björnstjerna att öfverbringa dessa båda bref;[4] den 18 mars var han i alla händelser tillbaka vid Adlersparres armékår. Han mötte dess högkvarter i Nykvarn på väg till Tibble. Med anledning af Björnstjernas »medhafda uppdrag» höll Adlersparre i Gran ett nytt sammanträde med sina officerare, där han »med innerligt förtroende» rådfrågade dem, huru han borde handla.[5]

Björnstjerna uttalar sig mycket sväfvande om sammankomsten i Gran och nämner blott, »att hans uppgifter mottogos med misstroende».[6] Att enighet ej har rådt, är tydligt. Palmstierna upplyser om att »denna begäran (att en del af armén skulle tåga till Roslagen) afslogs af misstroende till de personer, som ansågos äga störst inflytande hos hertigen. Den manstarkare (meningen) gjorde sig gällande, och den 22 mars intågade Adlersparre i hufvudstaden.»[7] Är denna uppgift i sin helhet riktig, — och det finnes ingen anledning att

[1] Några anteckningar om och af general von Döbeln, II, s. 208—217.
[2] Orig. i Lunds Univ.-bibl. Handlingar rörande Sveriges historia, III, s. 151—152. Möjligen har den äfven gifvit anledning till Bergenstråles afsändande till Adlersparre. Det låter dock likaväl tänka sig, att denne afrest före ankomsten af Döbelns rapporter, ty regeringen förutsåg ju reträtten från Åland.
[3] Orig. i Lunds Univ.-bibl.: Handlingar rörande Sveriges historia, V, s. 12.
[4] »Anteckningarna» nämna dock ingenting därom. Brefven utgöra ej några *order*, såsom många författare tyckas hålla före.
[5] Politisk trosbekännelse, s. 13.
[6] Björnstjerna, s. 60.
[7] Palmstierna, s. 14.

betvifla den — så delar denna pluralitet med revolutionschefen ansvaret för beslutet i Gran: »att Adlersparre ej borde åtlyda den ankomna befallningen att ensam resa till hufvudstaden utan kvarblifva hos trupperna»,[1] hvilket jämväl, såsom ofvan nämnts, innebar, att man ej ville tåga till Grisslehamn.

Adlersparre kände, att hans situation var oerhördt vansklig, och behöfde medansvariga. Han hade under dessa dagar stått inför ett afgörande och försåvidt ej faran från öster just då blifvit öfverhängande, kan man med kännedom om revolutionens förhistoria knappast förtänka honom, att detta afgörande kom att blifva: fullföljandet af marschen till hufvudstaden med hela armén. Att han därvid rådgjorde med sina officerare, ja, lät dem besluta med honom, var ganska naturligt. Proklamationen var ej utfärdad af Adlersparre ensam, utan af befälet öfver Värmländska fördelningen af Västra armén, och låt vara, att detta var en formsak, så ägde den dock vid ett så kritiskt tillfälle som detta sin betydelse. Just denna proklamation dref Adlersparre och hans officerare framåt. Hvilken obeskrifligt tragikomisk dager hade ej kommit att breda sig öfver hela företaget, om det i Västerås fått sin snöpliga ändalykt! Hvarken revolutionschefen eller hans underlydande kunde undgå att inse detta.[2] Och med tillhjälp af »krigsmännens sammanhållna svärd» fanns ju för honom ännu mycket att uträtta.

Men situationen var dock vansklig.

I Stockholm fanns en regering med hertig Carl i spetsen, en regering, som redan utfört åtskilliga af de handlingar, med hvilka Adlersparre otvifvelaktigt tänkt börja sitt eget regemente. Riksdag var sammankallad och krigsgärden upphäfd, gardesregementena voro rehabiliterade. Man var förekommen, det kunde ej hjälpas. Hertigen lät sig svår-

[1] Journal etc. Handl. rör. Sveriges historia, III, s. 54. Har möjligen oviljan öfver gardesregementenas vägran att deltaga i insurrektionen bidragit härtill?

[2] Själf yttrar Adlersparre 22 år efter dessa händelser i »Anmärkningar framkallade af recensionen i... Dagbladet Journalen» etc., s. 78. »Titulus Adlersparre var för mycket handlande person i den högst viktiga saken för att gå halft tillväga. Han hade trängt sig för mycket fram i händelsernas hvirfvel för att träda tillbaka; han hade gjort för mycket för att öfverlämna återstoden åt slumpen eller helt och hållet åt andras godtfinnande.»

ligen aflägsnas, och redan detta, att man satte sig upp mot en — låt vara tillfällig — regering, hvilken verkade i samma riktning, som man själf angifvit, var en betänklig sak. Den bidrog ej att stärka den för företaget nödvändiga populariteten och kunde medföra efterräkningar för en arméкår, som lämnat sin post vid rikets hotade gräns, *innan* dess befälhafvare hunnit få några som helst lugnande försäkringar från fiendens sida.

Då sådana sedan inlupit, kunde dock framdeles som försvar för ett dylikt åsidosättande af lydnadsplikten mot den tillfälliga regeringen med framgång tjäna genomdrifvandet af nyttiga samhällsreformer.[1]

Men nu, då fienden stod vid landets dörr, då dettas hufvudstad var hotad, att nu undandraga sig den medborgerliga försvarsplikten, det var att begå en handling, som endast kan betecknas med ett mycket fult namn. Den var därtill föga klok, ty en marsch till Döbelns undsättning skulle befriat Adlersparres företag från den skefva dager, i hvilken det efter händelserna den 13 mars möjligen kommit att framstå, och skulle ingalunda hafva minskat revolutionschefens inflytande.

Beslutet i Gran är en fläck på Adlersparres och hans krigskamraters minne, hvilken äfven hans varmaste beundrare torde få svårt för att aftvätta. Att såsom O. Varenius[2] söka ett slags ursäkt för revolutionschefens handlingssätt i den hänsyn, som han på grund af Anckarsvärds öfverenskommelse med Staffeldt varit skyldig norrmännen, förefaller mig, minst sagdt, egendomligt. Som förut meddelats, hade denna öfverenskommelses sista punkt stadgat, att stille-

[1] Sjögren (som för öfrigt ej känner den verkliga innebörden af orderna till Adlersparre) ursäktar också dennes ohörsamhet med »att han kände med sig, att möjligheten af en liberal samhällsutveckling för framtiden berodde af hans mod och fasthet». Skada blott, att Adlersparre, sedan han kommit till makten, gjorde så oändligt litet för den liberala samhällsutvecklingen, att man har svårt för att tro på, att han hyst sådana känslor den 18 mars!

[2] Recension öfver Sandegrens afh. i Hist. tidskrift 1890. Varenius hänvisar äfven till Döbelns (Anteckningar, II, s. 214 och 216) och J. af Wingårds (Minnen etc., VI, s. 39) förmodanden. Endast Wingård ger dem en mera bestämd form, men han drar också ut konsekvenserna af dem till Adlersparres nackdel och har ögonen öppna för den ohjälpliga motsatsen mellan proklamationens löften och ett fasthållande vid förbindelserna till norrmännen.

ståndet mellan svenskar och norrmän skulle anses brutet från den dag revolutionsarmén eller någon af dess afdelningar begagnades mot ryssarna. Häraf drar Varenius den slutsatsen, att Adlersparres händer voro bundna gentemot Ryssland, och att det, i betraktande af den roll förhållandet till Norge och prinsens af Augustenborg eventuella kandidatur till svenska tronen spelade i hans planer, är lätt förklarligt, att han ej ville låta pressa sig till åtgärder, som skulle inneburit ett afsteg från nämnda öfverenskommelse, samt att han härmed ansåg sig bäst tillgodose sitt land.

Ja, väl är det förklarligt (om ock ej lätt!), att Adlersparre handlade, som han gjorde, med hänsyn till prins Christian Augusts tronföljarekandidatur (hvarom mera i det följande), men däremot är det alldeles ej förklarligt, att han därmed ansåg sig bäst tillgodose sitt land. Öfverenskommelsen med norrmännen var ej absolut — i så fall hade den helt enkelt varit *förrädisk* — och det stod svenskarna fritt att bryta stilleståndet, om de ville utsätta sig för den risk, som följde däraf. För öfrigt — äfven om den under inga villkor tillåtit Värmländska fördelningens användande mot ryssarna, så hade Adlersparre visat, att han mer än väl förstod att tillämpa grundsatsen att »nöd bryter lag».

Att Adlersparre i förevarande fall bort utsätta sig för risken, att norrmännen bröto stilleståndet, synes mig självklart. Öfverenskommelsens öfriga punkter hade ju med önskvärd tydlighet upplyst honom om att norrmännen väntade på ett ryskt anfall mot det egentliga Sverige för att äfven själfva röra på sig.

Hvarmed tillgodosåg man då bäst sitt land — med att ligga stilla och låta ryssarna så godt som obehindradt inträngа i Sverige, hvilket i sin ordning skulle medföra ett norskt anfall (om ett sådant var möjligt), eller med att först söka drifva tillbaka ryssarna, hvilka ej gärna 1809 kunde komma igen samma väg på grund af den annalkande våren, och *sedan* vända sig mot norrmännen? Att dessa ej kunde framtränga med någon synnerlig snabbhet genom utsugna landsändar, visste Adlersparre bäst; i själfva verket behöfde de dessutom de 10 à 12 dagarnas uppsägningstid för att göra sig i ordning till ett infall.

Det förefaller mig, som om ej mer än *ett* svar skulle kunna gifvas på ofvanstående fråga. Däremot medgifves gärna, att ett stilleståndsbrott skulle varit skadligt för Adlersparres egna planer.

Det närmaste resultatet af beslutet i Gran blef i alla händelser, att Adlersparre i tvenne bref af den 18 och 19 mars till hertigen och Adlercreutz vägrade att ensam komma till Stockholm, med protokoll (i brefvet till A.) bestyrkte, att han ej kunde aflägsna sig från sina vapenkamrater, och därtill i ganska hotande ordalag uttalade sig om den provisoriska regeringens sammansättning.[1] För öfrigt lät han sina trupper dröja i närheten af Tibble i fyra dagar dels för att låta dem hvila, dels för att afvakta händelsernas utveckling. Ty hvilken position skulle han väl intaga, om ryssarna verkligen öfvergingo till Uppland och aftågade mot hufvudstaden efter att med sin öfvermakt hafva krossat Döbelns obetydliga arméкår? Det var ett högt spel, Adlersparre spelade, och att han ej förlorade, var ej hans egen förtjänst.

I Stockholm uppväckte revolutionschefens bref häpnad, fruktan och förbittring.[2] Hertigen svarade den 19 mars med ovanlig bestämdhet och hotade att afgå, ifall förföljelser mot person skulle äga rum. Han uttryckte sin önskan, att ju förr dess hellre få muntligen öfverlägga med Adlersparre.[3]

Under tiden hade general Döbeln med öfverste Lagerbrings tillhjälp lyckats draga ut på underhandlingarna med ryssarna, så att han den 17 mars kunde rädda den hufvudsakliga delen af sin styrka från Ekerö öfver Signilsskär till Grisslehamn. Samma dag utfärdades generalorder om hans entledigande under uttryck af H. K. H. Riksföre-

[1] Egenhändigt koncept till brefvet till Adlercreutz i Lunds Univ.-bibl. Afskrift af brefvet till hertigen ibidem. Adlersparre, 1809 års revolution II, s. 110—113 och 117. Afskrifter af den brefväxling, som under dessa dagar utspann sig mellan Adlersparre å ena sidan, riksföreståndaren m. fl. å den andra, påträffar man i så godt som hvarenda brefsamling från denna tid. Man beundrade allmänt Adlersparres bref; man tyckte att de voro »mästerligt skrefna och högst intressanta» (C. A. Wachtmeister) samt var mycket angelägen om att få afskrifter af dem. Adlersparre föranstaltade t. o. m. själf, att dessa blefvo »authentique». (Tham på Dahla till Gjörwell d. 24 mars.)

[2] Trolle-Wachtmeister, I. s. 186.

[3] Orig. i Lunds Univ.-bibl.

ståndarens missnöje.[1] När den nye befälhafvaren, generallöjtnant Wachtmeister anlände, ägde Döbeln frihet att afresa.

Med reträtten från Åland var emellertid ej allt vunnet; isen kunde bära de ryska trupperna likaväl som de svenska öfver till fastlandet. Detta inträffade också den 19 mars. Då Döbeln fick underrättelse, att fientliga kolonner syntes ute på hafvet, afsände han till regeringen i Stockholm följande underdåniga rapport:[2]

»Nu anrycker en rysk colonne mot Grisslehamn. Inga canonbåtar — lite artillerie, ammunition. Troupparne fatiguerade. Inga trosshästar. — Motstånd skall göras, utgången kan förutses. — Tils general Wachtmeister ankommer, skall befälet föras. — Allmagtens hjälp behöfs.

Väddö klack 3/2 10 f:md. 19 martii 1809.

G. von Döbeln.
Gen: maj: befälh.»

»Allmagtens hjälp» tog denna gång formen af »ett stratagem» af general Döbeln, hvilket fullföljdes af öfverste Lagerbring och hvilket räddade södra Norrland och Uppland från att besättas af ryssarna; vårstormarna fullbordade, hvad Döbeln och Lagerbring så skickligt börjat.[3]

Så snart Adlercreutz på aftonen den 19 mars mottagit denna rapport, skickade han ett ilbud till Adlersparre med följande biljett:[4]

»S. T. — Enligt general v. Döbelns raport af denna dag, som i afskrift följer, är fienden i anmarch öfver Ålands haf, varföre jag förmodar Tit. icke lärer neka at med sin corps marchera oss till undsättning så fort skie kan.

Stockholm den 19 martii 1809.

C. J. Adlercreutz.»

I stället för att svara på denna bevekande uppmaning med att ögonblickligen sätta sina trupper i marsch mot

[1] De frånvarande, s. 166—167.

[2] Af Adlercreutz vidimerad afskrift i Lunds Univ.-bibl. Tryckt i Anteckningar om och af general von Döbeln, II, s. 211.

[3] Se vidare härom Anteckningar om och af general von Döbeln, II, s. 164—217 och Bidrag till historien om åren 1808, 9 och 13 af N—v—n (Napoleon von Döbeln), Stockholm 1840.

[4] Orig. i Lunds Univ.-bibl. Anteckningar om och af general von Döbeln, II, s. 211.

Grisslehamn (eller åtminstone Stockholm) afskickade Adlersparre från Tibble den 20 mars — löjtnant Carl Forsell med en skrifvelse, hvilken var kontrasignerad af August Anckarsvärd och i hvilken han tillbjöd Döbeln någon hjälpsändning, om så behöfdes.[1]

För Döbeln var det ej så godt att lämna något bestämdt svar på denna förfrågan, hvars ljumma form visade den frågandes brist på god vilja. Dels var den värsta faran öfver (hvilket Adlersparre tydligen ej visste, när han afsände Forsell), dels väntade han hvilket ögonblick som helst att blifva aflöst af den egentlige befälhafvaren, grefve Wachtmeister.[2]

Sedan Döbeln öfver Forsell utöst en del af sin ovilja öfver Adlersparres företag,[3] svarade han honom den 21 från Norrby med att hänvisa honom till regeringen i Stockholm samt tillade några detaljer beträffande sin ställning vis-à-vis fienden,[4] af hvilka revolutionschefen själf kunde draga sina slutsatser.

Medan Forsell fullgjorde sin beskickning till Döbeln, hade emellertid Adlersparre fått mottaga en ny biljett[5] från Adlercreutz:

»S. T. — Ehuru ingen raport ankomit från general Döbeln, som contramenderar hans sista raport, hvaraf jag skickat afskrift, så är jag på goda anledningar öfvertygat, att ryssarne ännu icke gått öfver hafvet, hvilket jag anser mig skyldig vid handen gifva, på det Tit. må efter beqvämlighet anställa sin hitmarch.

Stockholm den 20 martii 1809.

C. J. Adlercreutz.»

Hvilka »goda anledningar» Adlercreutz haft för sitt antagande, att ryssarna ej gått öfver hafvet (då ju Kulneff med sina 600 kosacker och 3 skvadroner husarer bivuakerat

[1] Bidrag till historien om åren 1808, 1809 och 1813, s. 49. Sandegrens antagande (sid. 9) beträffande tiden för Forsells beskickning visar sig således vara alldeles riktigt. På grund af bristande källmaterial tyckes dock Sandegren ej hafva fått någon fullt klar uppfattning af händelsernas sammanhang.

[2] Den 21 mars afreste Döbeln till Stockholm. Bidrag, s. 50.

[3] Adlersparre, 1809 års revolution, II, s. 67—70.

[4] Bidrag, s. 49.

[5] Orig. i Lunds Univ.-bibl. Tryckt hos Arndt. Schwedische Geschichten, s. 565. Därifrån tillbakaöfversatt af Sandegren.

i Grisslehamn natten mellan den 19 och 20 mars), är svårt att med bestämdhet påvisa. Emellertid är det ytterst sannolikt, att Adlercreutz, innan han afsände biljetten till Adlersparre, från annat håll än från Döbeln fått underrättelse om det lyckade resultatet af den sistnämndes »stratagem», hvilket resultat i form af general Knorrings bref förelåg på Väddö redan den 19 mars.[1] Eftersom afståndet mellan Grisslehamn och Stockholm ej är mer än ungefär 90 km. (fågelvägen), så kan Adlercreutz mycket väl ha hunnit med att få kännedom om stilleståndet med ryssarna, innan han på aftonen den 20 mars skickade sitt meddelande till Värmländska fördelningens chef.[2]

Att Adlercreutz bekvämade sig härtill, är ej svårt att fatta. Vid närmare begrundande af Adlersparres skrifvelser till honom själf af den 19 och till hertigen af den 18 (möjligen äfven af den 20) har Adlercreutz kommit på det klara med att det ej lönade sig att vädja till revolutionschefen i *denna* sak. Han har resignerat inför vådorna af ett inhemskt krig, som under förhandenvarande omständigheter till hvarje pris måste undvikas.

»Man nödgades således», säger Björnstjerna träffande, »svälja de bäska pillerna och hålla god min i elakt spel». Men att resignationen endast låg på ytan, framgår af Adlercreutz' upprörda bref till samme Björnstjerna den 20 mars.[3]

Ett något kraftigare uppträdande från regeringens sida hade antagligen varit på sin plats; det visade sig, att hertigens bestämda svar[4] af den 19 mars (på Adlersparres bref af den 18) den 20 mars åtföljts af en synnerligen höflig skrifvelse från revolutionschefen. Brefvet i sitt ostympade skick utgör ett förträffligt prof på den Adlersparreska brefstilen.[5]

---

[1] Bidrag, s. 48. D. v. s. sent på kvällen.

[2] Detta antagande bestyrkes af uttalanden i samtida bref: från C. A. Wachtmeister till C. G. Mörner d. 19 mars (Esplunda) och från Leonhard von Hauswolff till Nils Posse (Univ.-bibliotekarien af Petersens, Lund.) d. 20 mars.

[3] Björnstjerna, s. 62 och 63.

[4] Orig. i Lunds Univ.-bibl. Handl. rör. Sveriges hist., V, s. 13.

[5] Då C. A. Adlersparre återgifvit detsamma i högeligen stympadt skick (1809 års revolution, II, s. 119 och 120) meddelas det i bilaga efter afskrift i Lunds Univ.-bibl. Afskrifter i RA., Kungl. bibl. och Uppsala Univ.-bibl. m. fl. samlingar öfverensstämma. Originalet såldes den 11 nov. 1885 på hr Bukowskis konstauktion till d:r Antell från Finland för 23 kr. (anteckning i RA.).

Adlersparre stod emellertid i förbindelse äfven med andra personer i hufvudstaden än de mest officiella, hertigen och Adlercreutz. Från ryttmästaren Silfverstolpe, hofmarskalken Silfversparre, t. f. hofkansleren Lagerbjelke (antagligen äfven från andra) hade han erhållit komplimenterande skrifvelser, hvilka han besvarade.[1] Täta beskickningar gingo också mellan Stockholm och Värmländska fördelningens kvarter i Tibble.[2]

Som Adlersparres brefskrifvarförmåga varit strängt anlitad under vistelsen i Tibble, hafva alla dessa bref blifvit skrifna efter en viss schablon med enstaka afvikelser för de resp. adressaternas räkning. Då brefvet till Silfverstolpe,[3] Adlersparres gamle kamrat inom Lifregementets kyrassierer, såvidt jag vet, ej förut varit offentliggjordt, får det tjäna som prof.

Goda, tappra kamrat. Tack för hogkomsten, älskelige bror!

Vi gå rakt på målet, enkelt, sagtmodigt men stadigt; vi bekymra oss om inga regeringsärender, ingen politik; blott ständernas sammankomst och fria öfverläggning. Jag har varit i de nådigaste termer anmodat att före troupperna komma till Stockholm, men vi hafva svurit hvarandra att följas åt, — och det göra vi. Jag mottar ingen annan befattning än den jag nu har, än mindre någon befordran. Vi hafva på 9 dygn gjort 32 mil med artillerie, cavallerie och alt, och det oaktadt många skjutssvårigheter och annat krångel. Nu hvila vi oss litet och rycka in d. 22 Mars. Hälsa mina goda gamla kamrater vid cuirassiererne; det skall bli just roligt att vid detta höga tillfälle få omfamna hvarandra. Bed min förträffliga vän och slägtinge Silfversparren ej släppa befälet vid Drottningholm; därpå beror millioners väl; där får ej vara någon slap eller half karl.

Adieu, goda kamrat och broder.

Georg Adlersparre.

[1] Brefvet till Lagerbjelke (afskrifter flerestädes, Adlersparre, 1809 års revolution, II, s. 121), till Silfverstolpe (afskrift i ark. på Esplunda). till Silfversparre (afskrift i RA).

[2] Trolle-Wachtmeister, I, s. 183 och 185.

[3] Silfverstolpe, David G. Löjtnant vid Lifregementets kyrassierer 1792, ryttmästare 1794. Afskriften angifver ej brefvets datum

Troligen har Silfverstolpe framfört Adlersparres hälsning till Silfversparre,[1] ty äfven denne meddelade sig med revolutionschefen och fick från honom mottaga ett svar, i hvilket han »tackar för hogkomsten» och slutar med den typiskt Adlersparreska uppmaningen: »För Guds skull behåll vacktgöringen, eljest blifva vi tungsinte!» I öfrigt är det hållet i ungefär samma »termer» som brefvet till Silfverstolpe.

I svaret till Lagerbjelke[2] återfaller Adlersparre i samma hotfulla ton, som utmärker brefven af den 18 och 19 mars. Det heter däri: »Här kommo i går charmanta ordres: att hertigen ej ämnar se oss i staden, utan långt utanför: detta är en småsak, men bevisar dock något. Försöken att redan på vägen skingra oss betyda ännu mera. Den får blodskuld öfver sitt hufvud, som nu missleder eller slappar den allmänna välviljan.»

Hotelsen gjorde verkan. Hertigen afstod från att möta trupperna vid tullen för att beröfva revolutionschefen alla anledningar till misstankar.[3] Ty sådana fyllde alltjämt Adlersparres sinne och började redan nu antaga de besynnerliga former, som under vistandet i Stockholm skulle blifva så utpräglade.

Den 19 mars utfärdade han i Tibble följande kärnfulla generalorder:[4]

»Hvarenda man (i) escadron, batterierne och compagnierne preveneras därom, att police betjenter och andra rackare fått befallning för att ljuga dem fulla. Hvarenda lôupe (!) bör mötas med ett slag vid örat. Adlersparre.»

---

[1] Silfversparre, Adlercreutz bekante medhjälpare 13 mars, hade den arresterade konungens bevakning om hand. Afskriften af brefvet uppgifver ej datum.

[2] Afskrifterna af detta bref bära olika data (17, 19, 20 mars). Sandegren gissar på den 19. Då det i brefvet heter: »Efter att hafva med artilleri gjort 32 mil på 9 dygn under oräkneliga skjutssvårigheter, hafva vi behöft *ett par dagar* (kurs. af mig) för att hvila oss och för att oskingrade komma till Stockholm». kan det ej hafva blifvit afsändt *före* den 20, snarare efter nämnda datum, eller den 21. Först den 19 voro alla trupperna samlade i Tibble, och först den 20 hade regeringen i Stockholm klart för sig, att Adlersparre ej ville skiljas från sina trupper eller dela på dem.

[3] Hedvig Elisabeth Charlottas dagbok (ark. på Eriksberg). Mars 1809. »Le duc avait voulue aller à la rencontre de cette armée mais son conseil le persuada à l'attendre et à paraître en prendre le commandement, aussi le duc pour lui ôter tout soubçons, reçut les trouppes prés du chateau au lieux d'aller à leurs rencontre a la douane.»

[4] Ibidem. Äfven hos Ræder III, s. 299, fast i något annan (förvanskad) form.

Och samma dag skrifver han till okänd adressat[1] (antagligen öfverste Posse) bland annat: »Hosföljande visar espriten; håll truppernas ton i ordning; ännu kan ett uppslag förekomma.»

Under dagarna i Tibble hade emellertid Adlersparre uttänkt sin stora plan, hvars verkställighet skulle skydda honom och hans kamrater för alla »stora och små intriger». Denna plan utvecklar han i det märkliga aktstycke, som han den 21 mars med Carl Henric Anckarsvärd sände hertigen, och som vanligen går under namnet »promemorian från Tibble».[2]

Denna promemoria innehåller i själfva verket programmet för Adlersparres verksamhet under de följande fem månaderna. Genom ett slags ny statskupp skulle hertigen *före* ständernas sammankomst förklaras för konung *på grund af arfsrätt.*[3] Åt ständerna skulle uppdragas att välja en tronföljare, ty hertigen var ju gammal och barnlös. Om tronföljaren blefve »af fransk eller dansk fabrik», så blefve Frankrikes eller Danmarks inflytande »föga sårande för svenska lynnet», så länge den nye arfkonungen (hertigen) regerade. Under tiden hunne den adopterade tronföljaren att naturalisera sig.

För Adlersparre existerade emellertid knappast den antydda valfriheten mellan dansk och fransk annat än som en yttersta nödfallsutväg; tronföljaren skulle vara af *dansk* fabrik och heta Christian August af Augustenborg, den norska arméns befälhafvare under kriget mot Sverige.

Hertigen-riksföreståndaren kände Adlersparre sedan gammalt; under förmyndarestyrelsen hade han varit hans adjutant och tyckes redan då ha stått i ett ganska förtroligt förhållande till honom; ännu under slutet af 1808 brefväxlade han med hertigen.[4]

---

[1] Brefkoncept i Lunds Univ.-bibl.

[2] Politisk trosbekännelse, s. 22—24. Adlersparre, 1809 års revolution, II, s. 159—161.

[3] Jfr uttrycket i brefvet af den 20 mars: »hertigen, svenska tronens enda laglige arftagare». Adlersparre har således redan nu haft planer på att få Gustaf Adolf förklarad illegitim.

[4] 23 sept. 9 okt. C. A. Adlersparre: Erinringar vid grefve Magnus Björnstjernas anteckningar, s. 144 och 145. Förf. har här meddelat afsiktligt utplockade utdrag ur dessa bref för att insinuera något slags revolutionärt samförstånd mellan Adlersparre och hertigen. Dock medger han, »att de ej förråda det ringaste, som kan tagas för positiv visshet». Hertigen

I alla händelser kände han väl dennes svaga karaktär, hans foglighet gentemot den, som för tillfället var i hans närhet samt kunde och ville öfva inflytande. I denna uppfattning styrktes han ytterligare, sedan han den 21 mars efter promemorians afsändande fått mottaga ett nytt bref från hertigen,[1] i hvilket denne till hälften skrämd, till hälften smickrad besvarade Adlersparres bref af den 20 mars och slutade med att försäkra, »att hans hjärta med otålighet längtade den stund att råka en vän, den han i all sin lefnad skulle blifva förbunden». Promemorian omnämnde han ej med ett ord; att yttra sig om den sparade han försiktigtvis till ett sammanträffande mellan fyra ögon.

Promemorians arfkonung var i alla händelser ej svår att handskas med, om man blott kunde hålla fjärran olämpliga inflytelser; kinkigare var frågan om tronföljden. Det afgörande härvidlag var emellertid, att den blifvande tronföljaren hade Adlersparre och den Värmländska fördelningen att tacka för sin upphöjelse. Då skulle tydligen ej från hans sida några efterräkningar för insurrektionen vara att vänta, i synnerhet om man kunde genomdrifva valet af en prins, hvars personliga egenskaper i och för sig utgjorde en garanti däremot.

En sådan person menade sig Adlersparre nu hafva funnit i prins Christian August af Augustenborg, hvars lojala iakttagande af stilleståndet af lätt begripliga skäl gjort honom särskildt sympatisk för Värmländska fördelningens chef. Och dessutom! Kanske föreningen med Norge kunde blifva en följd af dennes val till svensk tronföljare; det kunde man i alla händelser förespegla både sig själf och andra.[2]

var visserligen ej okunnig om att missnöjet med konungen tenderade mot revolution, men någon personlig andel i dessa planer har han, såvidt man vet, ej haft.

[1] Orig. i Lunds Univ.-bibl. Handl. rör. Sveriges hist., V, s. 18.

[2] Såsom af det föregående framgått, är det min bestämda mening, att Adlersparre ej förrän nu *på allvar* hängifvit sig åt dessa planer, hvilka delvis uppdöko den 7 mars men då i form af en krigslist. Emellertid innehåller litteraturen åtskilliga uppgifter om att de ännu tidigare varit på tal. Frånser man en del apokryfiska historier, som Schinkel-Bergman meddelar (IV, s. 390—394), så äga vi i Flachs ofta citerade berättelse en dylik uppgift. Vid ett möte mellan Adlersparre och Posse »sent om hösten 1808», under hvilket revolutionsplaner skulle ha dryftats, skulle den senares adjutant, kapten Boy, på tillfrågan hafva föreslagit prins Christian August till *tronföljare*, för att Norge skulle vinnas. Oafsedt att det som ursprungligen kanske var ett skämt, sedan man vet, »huru det gått», lätt i erinringen för-

Men var detta de stora reformplaner, man hade rätt att vänta af den frimodige oppositionsmannen från 1800 års riksdag, af den mångsidige och frisinnade filosofen på Aludden?

Med vemod måste man fråga sig, om det verkligen var så, att en småaktig fruktan förmådde kasta sin skugga öfver ett klart förstånd och ett i grund och botten — det måste man ju antaga — fosterlandsälskande sinne? Man måste fråga sig, om man ej gör Adlersparre orätt med att framställa denna fruktan som hufvudmotivet för hans senare verksamhet. Svaret lämnas af hans egna handlingar, som bära vittne *emot* honom.

En stor punkt ägde Adlersparre på sitt program; det var den, som bar det uppe — föreningen med Norge, äfven om vi med våra dagars erfarenhet måste beteckna den som en vacker tanke, hvilken ej på långt när var mogen för att omsättas i handling. Frågan är då, om denna idé var det *primära*, misstänksamheten och räddhågan det *sekundära*.

Beskow har på ett tilltalande sätt gjort sig till tolk för den förstnämnda meningen.[1] Det är ju också den, som genast vinner vår känsla för sig; tyvärr låter kritiken ej lika villigt besegra sig. I själfva verket har denna mening ej mer än *ett* faktiskt underlag: Anckarsvärds beskickning till Norge den 7 mars. Men kan man rimligtvis uppfatta erbjudandet till en fientlig armés anförare af en hägrande konungakrona, som erbjudaren alldeles icke disponerar, såsom framställdt på fullt allvar?[2] — Jag för min del kan det icke.

Bar för öfrigt Adlersparres senare uppträdande prägeln af att han var behärskad af en *stor* idé, som lät allt annat

vandlas till ett på allvar uppgjordt förslag, så frapperar i denna berättelse uttrycket *tronföljare;* man skulle ha väntat *kung*, ty intet nämnes om att man efter »detroniseringen» skulle utse hertig Carl till konung. Emot Flachs berättelse kan sättas Anckarsvärds bestämda uttalande i brefvet till Aall: »at der om Prinds Christian Augusts Personlighed før selve Revolutionsudbrudet aldrig engang var noget Spørgsmaal iblandt Revolutionsmændene eller ringeste Tanke dertil fæstet førend Natten til den 7:de Marts».

[1] Lefnadsminnen, s. 98.

[2] Jämför följande uttalande i »Georg Adlersparre och vestra armén, minnen och anteckningar af C. L» (trol. Carl Johan Gustaf Linroth), Förr och Nu, 1871, s. 60: 'I afseende på detta (Anckarsvärds) uppdrag vill jag icke underlåta att anföra excellensen Adlersparres egna ord till mig så lydande: — — — »Jag uppdrog äfven Anckarsvärd säga prinsen, att, om han hölle sig stilla, skulle jag göra allt mitt till för att skaffa honom tronföljden(?) i Sverige, ty *jag inbillade mig, att den saken skulle pigga upp honom att göra, som jag ville*»' (kurs. af mig).

nedsjunka till oväsentligheter, som gaf entusiasm och frimodighet åt dess bärare? En framställning af Adlersparres ingripande i händelserna under tiden 22 mars till 18 juli skall visa oss, att så ej var förhållandet.

Att allmänheten, som ej kände spelet bakom kulisserna, hoppades mycket af Adlersparre, är visst. Den gamle riksdrotsen Wachtmeister väntade att i honom finna »en verksam statsman, som med ett godt hufvud och kännedom om landet förenade ett stort inflytande.»[1] I ett märkligt bref från G. A. Silfverstolpe till Adlersparre[2] heter det: »Herr öfverstelöjtnanten blef för kort tid sedan på denna ort emottagen med glada ansigten och rop; var försäkrad, att detta bemötande betydde mindre: välkommen med Er armée, än: välkommen med Er upplysning och Edra dygder.» Och en entusiastisk brefskrifvare går så långt, att han kallar Adlersparre »den andre Engelbrechten».[3]

Den gamle fältmarskalken Toll, grefve Jacob de la Gardie, öfverstekammarjunkaren grefve Nils Posse m. fl. stormän, i synnerhet i landsorten, uttala väl i sina bref sitt ogillande, men de missnöjdas röster förstummades i det allmänna jublet.[4]

Det skulle tyvärr ej dröja länge, innan entusiasmen började svalna.

Den 22 mars, då Värmländska fördelningen intågade i hufvudstaden, var den ännu varm. Det officiella referatet i Stockholms Post Tidningar n:r 30, torsdagen den 23 mars lyder: »I går middagstiden inmarcherade uti hufvudstaden den del af Vestra arméen, som under öfveradjutanten, öfverste-lieutenanten och riddaren af Kongl. Svärds-orden Georg Adlersparres anförande den 7 sistl. ifrån Carlstad uppbrutit samt under marchen genom Nerike och Vestmanland blifvit af flere troppar förstärkt. Intåget skedde under ömsesidiga och vexlande fröjderop af såväl arméens som stadens invånare. Sedan tropparna blifvit formerade långs utåt Skeppsbron behagade H. K. H. Hertigen-riksföreståndaren, åtföljd af hans excellence herr fältmarskalken och öfver-ståthållaren

[1] Trolle-Wachtmeister, I, s. 186. Han varnade också hertigen att »brouillera sig» med honom.

[2] Den 6 april. Öfverintendenten F. S. Silfverstolpes anteckningar och minnen. (Uppsala Univ.-bibl.)

[3] Tham på Dahla till Gjörwell 24 mars (Kongl. bibl.).

[4] Sandegren, s. 6. Posse till Hauswolff 23 mars (i bibl. af Petersens saml.).

grefve Klingspor samt befälhafvande general-adjutanten i Stockholm, generalmajoren friherre Adlercreutz, jemte generalstaben begifva sig ifrån Kongl. slottet till paradeplatsen för att helsa den ankommande arméecorpsen. Så snart H. K. Höghet blef sedd såväl af tropparne som af det till stor mängd församlade folket, hördes från alla sidor de mäst lifliga och enstämmiga glädjerop, hvilka oafbrutet fortforo, till dess hertigen återvände och tropparna åtskildes för att till deras bestämda qvarter afgå.

Minnet och känslan af detta högtidliga skådespel lärer länge förvaras hos hvarje tänkande medborgare, som nu fått tillfälle att besinna contrasten emellan den lugna, fredliga ankomsten af fäderneslandets försvarare och den för få dagar sedan så hotande faran af ett fiendtligt besök, en fara, som endast af nyligen inträffade kända omständigheter blifvit afböjd.»

Och Tham skrifver till Gjörwell: »Händelsen att öfveradjutanten Adlersparre just på dagen *Victor* drog in i Stockholm, var artig.»

Bilaga I.

I C. A. Adlersparres arbete »1809 års revolution och dess män» utelämnade partier af grefve Hugo Hamiltons berättelse om sin beskickning från Karlstad till Stockholm 5—10 mars 1809. [1]

1809 års revolution I, s. 46, rad 4 nedifrån, heter det:

»Slutligen begärde Adlercreutz sex timmars betänketid; jag återvände emellertid till Cederströms logis. *Konungen kom vid samma tid åkande uti en rack från Haga, och som C. äfven hade sett honom då komma till staden, yttrade C. vid hemkomsten till mig: »Han är i Stockholm!» »Jag såg honom också», var mitt svar, hvarpå C. fortsatte: »Jag tror, vi knipa honom denna dag, då han i eftermiddag återvänder, t. ex. på Mon Bijou» (ett värdshus, som låg vid ändan af Drottninggatan). C. satte sig verkligen i denna afsigt ned och skref ett par billeter till sina politiska vänner för att med dem närmare rådgöra angående detta förslag. C:s förflugna anslag vann ej bifall. Grefve Gustaf W. Hamilton*

[1] Orig. i Riksarkivet. De utelämnade partierna äro kursiverade.

(justitierådet, sedermera landshöfding i Linköping) arbetade då i hofrätten och räknades bland dem, som önskade en regementsförändring; denne min anhörige kom till mig i C:s logis, föreställde mig vådan af min beskickning och önskade snart få veta mig lyckligen aflägsnad från hufvudstaden.

Kapten Lefrén (sedermera generalen) kom äfven till C. för att råka mig och få upplysningar i frågan. Utan att Vestra arméen egentligen påräknade vid sitt företag något biträde af de trupper, som voro förlaggde på Åland, hade jag likväl underrättelser om V. arméens planer att framföra till några af dem; dessa skrifvelser kunde jag omöjligen medhinna att personligen framlemna, hvarföre också C. föreslog L. till att resa öfver till Åland, i synnerhet som, om jag äfven hade tid att resa dit, min uniform skulle därstädes väckt uppseende och befälhafvande generalen Döbeln var ingen man att gäckas med. Jag ansåg mig så mycket mera kunna bereda mig denna tidsbesparing, som min föreskrift tillstadde mig att »handla efter bästa öfvertygelse till den goda sakens befrämjande». Jag uppdrog således åt L. resan till Åland. Sedan öfverlades om bästa sättet att underrätta Adlersparre om förloppet af min resa tills dato.[1]

Klockan 3 eftermiddagen påminte jag min värd, att tiden nu var inne, då Adlercreutz borde gifva ett bestämdt svar, hvarför också C. ofördröjligen begaf sig till honom i en åkareslåda; han kom snart tillbaka med den underrättelsen, att generalen beslutit sig att biträda Adlersparre. Jag frågade Cederström, om han ej begärt något skriftligt på detta hans ja.

»Jo, vackert!» utropade han, »generalen vill min själ ej se dig, ännu mindre lämna dig något skriftligt i handom.» På min upprepade anhållan att råka Adlercreutz, sedan han nu deciderat sig, fick jag ett förnyadt afslag, och hvad det skriftliga intyget från honom beträffade, lät han svara, att jag ej skulle anse honom så galen att lämna något sådant ifrån sig.

Däremot skickade mig A—z en billet, adr. till öfverste Peyron på Vik (hos excellensen Essen), med anhållan att fortskaffa densamma till dess bestämmelseort; billetten uppmanade Peyron att infinna sig i Stockholm för att bevaka de tyska regementena. Mot detta uppdrag gjorde jag den invändningen, »att det ej var så rätt att besvära mig med uppdrag, som förorsakade omvägar, och att det förundrade mig, att A—z tvertemot sina förra yttranden ville lämna mig något skriftligt.» C. bad mig lemna billetten till Hård i Uppsala; då han nog fortskaffade den till rätt man.»

1809 års revolution, II, sid. 46, heter det: »Adlersparre skrattade åt Adlercreutz' försigtighet att icke vilja lämna mig något skriftligt. Efter två timmars samtal, bad han mig gå till hvila och

[1] Jfr »J. Cederström och revolutionen 1809». (Hist. Tidskr. 1895, s. 250—251.)

äfven dröja öfver i Karlstad följande dagen; men jag förklarade, att det var redan hvila nog att förflytta sig från kärran på hästryggen, och marscherade dagen därpå med sqvadronen till Christinehamn, *der jag blef bjuden till kapten Linroth och hade hos honom nöjet att se vår befälhafvare fästa hela sin uppmärksamhet på fröken i huset — sedermera dess fru. 1810 i juni månad, medan regementet låg i läger på Strömsholm, lät statsrådet Adlersparre annonsera officercorpsen sin förstfödde sons ankomst till världen.*

Att jag icke blef anmäld till riddare vid första tillfället, då belöningar i så rikt mått utdelades såväl inom V. arméen som bland Adlercreutzes finnar, ådrog sig en och annans uppmärksamhet och föranledde någon att skrifva till A—e derom, hvilket hade till följd, att jag blef anmäld till riddare. Förmodligen var det vid detta tillfälle, som Adlercreutz skref den åberopade billetten till Silfversparre.

Missförståndet mellan Adlersparre och Adlercreutz märktes första gången vid en fête, som gafs i Westmanska huset i början af April månad; så har jag åtminstone låtit det mig berättas — jag bevistade neml. icke denna fest. Sedermera har jag läst det i tryck af någon — jag tror Flach.»

Bilaga II.

Georg Adlersparres bref till hertig Carl, dateradt Tibble den 20 mars 1809.[1]

Durchlautigste Furstè!

För E. K. H:s fötter nedlägger jag min djupa, vördnadsfulla erkänsla för den nådiga *och ömma* skrifvelse, *som jag varit nog lycklig att af E. K. H:s hand få emottaga.*[2] *Jag skulle förgäfves bemöda mig att beskrifva, till hvad grad jag varit rörd af detta brefs ömma, ädla innehåll: mitt hjerta känner hela dess värde; men min penna må ej försöka, att uttrycka allt, hvad jag känner.* Intrycken deraf äro outplånliga hos mig. Jag ser *en stor man, fäderneslandets hjelte och försvarare,*[3] svenska thronens enda lagliga arftagare, på en gång och inom samma rader uttrycka sitt lågande nit för fosterlandets välgång *och sin enskilda nåd och god-*

[1] Afskrift bl. Adlersparreska papperen i Lunds univ.-bibl. De kursiverade partierna äro utelämnade af C. A. Adlersparre i hans förut citerade arbete, II, ss. 119, 120.

[2] Uttrycket ändradt till — — — »med hvilken E. K. H. hedrat mig».

[3] Uttrycket ändradt till — — — »fäderneslandets räddare».

het för en så obetydlig individu som jag, hvilken har värde endast af sin uppriktiga välmening.

Bevare Gud, att E. K. H. skulle öfvergifva det till undergång lutande fosterlandet just den stund, då det af E. K. H:s hand och af ingen annans kan *och skall* räddas. Är det möjligt, att de härvarande trouppernas rena, oegennyttiga, sagtmodiga nit af någon kunnat framställas under formen af tvång på E. K. H:s egen *ädla*, välgörande vilja, då likväl hvarje individu af dessa trouppers lågar af kärlek och trohet för E. K. H:s person? Jag vågar deremot försäkra, med en redlig mans uppriktighet, att de, som bära farhåga för dessa trouppers sammanhållning, som hata vår omtanka för egen preservation under och efter det vågade företagets fullbordan, som med hufvudbry och humeur bemöda sig för vår förskingring, för vårt afvändande från det ändamål vi oss föresatt, äro ej vänner af E. K. H., ej af fäderneslandet, ej af den gjorda förändringen.

Jag vågar förutsätta, att den dag kommer, då de nu i verket satta intriguernas ändamål visar sig och att då den nu hatade corps, som jag med outsäglig tillfredsställelse kommenderar, blir E. K. H:s, fäderneslandets och förändringens säkraste, kanhända enda, men orubbliga stöd.

Det är bedröfligt, att personer finnas, som ej vilja inse, i hvad vådlig belägenhet vi befinna oss, som redan låtsa att hafva förgätit, hvad vi låfvat fäderneslandet. E. K. H. kan aldrig upphöra att gifva oss beskydd och rättvisa; det är på *dem*[1] vårt förtroende *och vårt glada lynne* hvila.

Ljuft blir det ögonblick, då jag personligen får den nåden nalkas E. K. H:s, min *uråldrige*[2] beskyddares person. E. K. H. skall nu som alltid i mig finna en ärlig man utan enskilda, ensidiga, egennyttiga afsigter.

Jag kan nu ej en gång höra officerskåren i den frågan, huruvida jag emot vår inbördes öfverenskommelse skulle en kortare tid kunna skiljas vid dem: de ligga nu hvilande i kringspridda kvarter efter att på nio dygn hafva gjort en marche af 32 mil, cavallerie och infanterie, under oräkneliga hinder och svårigheter i afseende på skjuts, proviante och fourage. Jag nödgas således emot min innersta böjelse ännu halftannat dygn uppskjuta det glada ögonblicket, då jag skall njuta den oskattbara glädjen att få den nåden nalkas E. K. H:s höga, af oss alla så outsägligt älskade person.

Jag vågar bönfalla, att E. K. H. täcktes tillåta, att truppernas få paradera i kappråckar: deras klädnad är så bristfällig, att de ej kunna visa sig annorlunda, Äfven vågar jag nämna, att i staben finnas frivilliga officerare, hvilka dels hafva ofullkomliga, dels inga uniformer. Jag vågar hoppas, att E. K. H. nådigt öfverser dessa bristfälligheter.

---

[1] Uttrycket ändradt till — — — »den senare» — — — hvilar.
[2] Uttrycket ändradt till — — — »gamle» — — —

Hela corpsen utgör en sällsynt samling af sagtmodige, nitiske män, som varmt och orubbligt nitälska för allmänt väl och äro alldeles känslolöse för egna fördelar.

Hela framtiden skall bekräfta denna sanning. Jag vågar härhos i underdånighet bifoga 2:ne nu i ögonblicket ankomna skrifvelser; den ena från tjänstförrättande öfvercommendanten öfver Eda och Carlstad, den andra från norska generalen Staffeldt.

Med djupaste underdånig vördnad, undergifvenhet och kärlek framhärdar jag till mitt sista ögonblick

Durchlautigste Furste!

Eder Kongl. Höghets underdånigste
Georg Adlersparre.

Strödda meddelanden och aktstycken.

Ett vittnesmål af den heliga Katarina af Sverige om Urban VI:s val 1378.

Gregorius XI:s död den 27 mars 1378 betecknar en vändpunkt i det medeltida påfvedömets historia[1]. För första gången på 75 år skulle ett påfveval förrättas i Rom, och detta måste medföra, att de tillbakasatta italienska intressena ånyo trängde sig fram. Under de dagar, som förflöto mellan dödsfallet och konklaven, yppade sig bland Roms befolkning en stigande upphetsning, utmynnande i en fordran på en romersk eller åtminstone en italiensk påfve. Konklaven tog sin början den 7 april. Stora folkmassor voro samlade på S:t Petersplatsen och hälsade hvarje kardinal, som visade sig, med ropet: »Vi vilja ha en romare eller åtminstone en italienare», en paroll, som följande dag förbyttes till ett kategoriskt kraf på en romare. Ännu sent på kvällen den 7 infunno sig vid det fönster, som förband de i konklaven inneslutna med yttervärlden, föreståndarne för de 13 stadsdelarna i Rom, och begärde — under hänvisning till folkets uppretade stämning — bestämda löften om att en nationell påfve skulle väljas. Kardinalerna lofvade blott, att vid valhandlingen uteslutande låta bestämma sig af hvad de efter bästa förstånd ansågo vara till den romerska kyrkans ära.

Ur konklaven framgick, redan den 8 april, en neapolitansk prelat, Bartolomeo Prignano, såsom påfve under namnet Urban VI. Valet var resultatet af en kompromiss, då hvarken det franska eller det italienska partiet såg sig i stånd att genomdrifva valet af sin kandidat. Den valde var till börden neapolitanare men hade en längre tid vistats i Avignon och syntes således med starka band fästad vid både Italien och Frankrike.

När kardinalerna efter förrättadt val skulle föra den nyvalde till kapellet för att intronisera honom, trängde den upphetsade folkmassan beväpnad inpå dem under rop på en romersk påfve. I

---

[1] För skildringen af Urban VI:s val hänvisas till Valois, La France et le grand schisme d'Occident, I, s. 3 ff., Pastor, Geschichte der Päpste, I (3 och 4 uppl.), s. 115 ff. samt Creighton, A History of the Papacy from the great Schism to the Sack of Rome, I, s. 61 ff.

dödsångesten uppgåfvo nu de uppskrämda kyrkofurstarne, att den åldrige kardinalen af S:t Peter, Tebaldeschi, blifvit vald till påfve, och han blef, trots ifriga protester, af folkmassan hyllad som sådan. Så småningom spred sig emellertid i staden underrättelsen om Prignanos val. Han blef följande dag af de kardinaler, som ej lämnat Rom, högtidligen introniserad samt den 18 april krönt.

Den nye påfvens eget okloka uppträdande, hans öfvermodiga och våldsamma lynne liksom hans hårdhändta och taktlösa reformpolitik satte emellertid snart många af kardinalerna i harnesk mot honom. Härtill kom de franska kardinalernas missnöje öfver den nye påfvens kategoriska förklaring, att han ämnade kvarstanna i Rom. Hans motståndare inom kardinalkollegiet begagnade sig nu af de uppträden, som mellan valet och introniseringen ägt rum, och förklarade i ett manifest af den 9 augusti 1378 Urbans val olagligt på den grund, att väljarna i följd af den romerska stadsbefolkningens hotande hållning ej haft sin frihet. Några veckor senare, den 20 september, valde de missnöjda till påfve kardinal Robert af Genève, som antog namnet Clemens VII. Detta var begynnelsen till den stora schismen, som sedan i 40 år reste Europas länder mot hvarandra.

Kardinalernas förklaring af den 9 augusti gaf upphof till en pennfejd mellan kanonisterna å ömse sidor. Att vid valtillfället oordningar ägt rum, var oomtvistligt. Det gällde för Urbans anhängare att bevisa, att de icke inträffat före själfva valhandlingen eller varit af den art, att denna ej kunde karaktäriseras såsom ett fritt val. För att anskaffa bevismaterial lät Urban anställa undersökningar med vittnesförhör för fastställande af huru vid valet verkligen tillgått. Bland dem, som i saken aflade vittnesmål, var äfven Katarina, den den heliga Birgittas dotter, som i Vadstena klosters ärenden befann sig i Rom.[1]

Det af henne afgifna vittnesmålet har af d:r K. H. Karlsson afskrifvits ur ett samlingsband (Armarium LIV, N. 17, fol. 45 v.), innehållande diverse samtida anteckningar och förhörsakter rörande Urban VI:s val. Den afdelning, hvari handlingen befinner sig (fol. 43—49), innehåller samtida afskrifter af samma hand af förhörsakterna med Alfons af Jaën (Birgittas biktfader) af den 4 mars 1379, med magister, sedermera kardinal Adam de Eston[2] af den 9 mars 1379, med Katarina af den 10 mars samma år, med Thomas de Acerno, utvald biskop af Lucera, af s. d. samt med *doctor decretorum* Bartholomeus de Bononia äfvenledes af s. d. Den okände afskrifvaren har tydligen tillhört det clementinska partiet, enär han försett sin afskrift med randglosor sådana som »Non est verum», »Contrarium est verum», »Quomodo scit ista?» o. s. v. Då Katarinas vittnesmål ej är utan betydelse för skildringen af 1378

[1] Jfr Höjer, Studier i Vadstena klosters och birgittinordens historia, s. 102 ff.

[2] Om hans ställning till birgittinerna, se Höjer, a. a., I, s. 115 noten.

års konklav[1], meddelas det här nedan med smärre grafiska modifikationer.

Anno, indictione et pontificatu quibus supra [ɔ: anno a natiuitate eiusdem (ɔ: domini) millesimo trescentessimo LXXIX°, indictione secunda, pontificatus sanctissimi in Christo patris et domini nostri domini Urbani [pr]ouidentia pape VI anno primo] dio uer[o] decima mensis marcii predicti magnifica et potens domina Caterina, filia tue (sic!) recolende atque sancte Brigide, quondam de principibus potentibus atque altis Suasie(!) trahens originem, in Roma exist[e]ns et ibidem trahens moram causa peregrinacionis et temporihus, quibus [fu]it electio celebrata sanctissimi in Christo patris et domini nostri domini Urbani diuina prouidencia pape VI, jurata, dixit se tantum scire super electione, intronizatione et ecimam(!) coronatione antedicti summi pontificis, videlicet quod antequam ponerent se cardinales in conclaue, loquebantur et jam ordinabant de electione istius fienda et ce[le]branda.

Interrogata, quomodo scit, responditur(!), quod a diuersis fide dignis et prelatis.

Interrogata, si protunc aliquis rumor Romanorum erat, dixit, quod non; plus dixit se scire in dicto negocio, videlicet quod in conclaue existentes cardinales aduersarii concordes unanimiter fuerunt de dicto domino Urbano eligendo, tunc archiepiscopo Barensi.

Interrogata, quomodo scit, responditur(!), quod hoc audiuit a domino cardinali Pictauensi et a multis aliis cardinalibus, quod dictum summum pontificem elegerant concorditer et cum bona voluntate atque perfecta, [h]ortantes dictam dominam testem prenominatam, quod firmiter crederet et firmiter teneret istum f[ie]re(!) verum et legitimum papam et electum canonice et nutu spiritus sancti.

Interrogata, si in electione fuit inpressio seu timor Romanorum, respondit, quod non. Sed bene post electionem fuit aliqualis rumor et insultus Romanorum obtancium habere Romanum pontificem.

Interrogata dicta nobilis et magnifica domina, si post eius electionem vidit eum coronari presentibus omnibus cardinalibus, dixit, quod sic.

Interrogata ubi, dixit, quod in scalis ecclesie sancti Petri et vidit eum indui nouis vestibus et cardinales veninentes ad eum osculantes ad eum pedem, manum et os, et omnia facientes, que solita sunt fieri omibus(!) pontificibus Romanis.

Interrogata, si aliquis tremor fuit tunc ibi, dixit, quod non, ymmo contenti rescecerunt cardinales prefati guaudentes(!) se fecisse et elegisse talem in summum pontificem, quem asserebant fore ecclesie sancte Romane salubrem. Plus dixit, quod antedicti cardinales cum dicto summo pontifice tunequis(!) fallaracis colore albo et mitris more cardinalium sociauerunt prefatum dominum nostrum Urbanum papam VI usque ad ecclesiam inclusive sancti Johannis Lateranensem et quod ibidem prefati cardinales bibuerunt (ɔ: tribuerunt?) reuerenciam eidem domino nostro et, prout dicebatur per multos, ibidem confirmauerunt

[1] Jfr Valois, a. a. I, s. 31.

antedictum dominum nostrum, et ibidem instrumenta facta fuerunt de electione ratificanda.

Interrogata, si fuit aliquis timor vel rumor, dixit, quod non.

Interrogata igitur, quomodo dicitur, quod cardinales asconderunt eum post electionem, a Romanis ergo rumor et timor fuit, respondit, quod tempore electionis nullus rumor seu timor fuit, sed cardinales dubitantes, cum fuissent requissiti a Romanis, quod papam Romanum haberent, et non anuissent eorum peticionibus, timuerunt, cum alium elegissent preter Romanum, quod dictum electum non interfecerent aut interfici facerent, propter quod finxerunt dicti cardinales dominum sancti Petri[1] fore papam.

Interrogata, que fuit ergo causa istius scisme, respondit et dixit, quod credit, quod rigor justicie domini nostri, qui eis non erat blandus in eorum peticionibus et corigere eos obtabat, et vere testi[f]icatur prefacta nobilis domina testis, quod domini cardinales de virtute, sagacitate, prudencia et honestate multum eidem testi loquentes personam sanctissim[i] patris domini Urbani VI comendabant et aprobabant.

Interrogata, si dixit, que supra per ipsam testem testificata et deposita sunt, odio, amore, timore, prece, precio, amicicia vel inimicicia vel maliuolencia s[eu] alia humana gracia, dixit, quod non.

Interrogata, si, [cum?] adsit testificanda, fuit eidem testi loquenti aliquid datum, promissum seu alias docta, monita ac subordinata ad huiusmodi testimonium ferendum, dixit quod [non] ad singula se referendo.

Ego me subscribo manu mea cum sigillo meo.

H.

Hans Järta genom Geijer erbjuden en statsrådsplats 1829.

Här nedan publicerade akter[2] sprida ljus öfver en episod, som förut antydts af Forssell i hans Järtabiografi. Den intresserar genom sitt egendomliga förlopp och framför allt genom några rätt märkliga uttalanden af tvenne bland tidehvarfvets förnämsta politiska personligheter, Geijer och Järta.

Den åt Järta genom Geijer erbjudna statsrådsplatsen hade den 1 maj 1829 vid Hans Niklas Schwans död blifvit ledig. Under de här berörda förhandlingarna afled den 19 augusti justitiestatsministern Fredrik Gyllenborg, som efterträddes af Rosenblad. Först i december tillsattes den ena af de på detta sätt lediga statsrådsplatserna med presidenten grefve E. R. Adelswärd.

[1] Kardinal Tebaldeschi.

[2] Handlingarna finnas i Uppsala universitetsbibliotek i ett band signeradt F. 857 a, Handlingar till Hans Järtas biografi. Bandet innehåller för öfrigt en påbörjad självbiografi (hvilken inom kort torde komma att meddelas Hist. Tidskr:s läsare), fullmakter, kallelser, bref, koncept, testamentariska förordnanden m. m. allt kronologiskt ordnadt.

Orsaken till Järtas afböjande svar på anbudet att inträda i regeringen synes ha varit bristen på öfverensstämmelse mellan hans meningar — framför allt i frågan om myntrealisationen — och de åsikter, som hystes af statsrådets medlemmar. I synnerhet var statssekreteraren Magnus Georg Danckwardt sedan gammalt Järta en nagel i ögat.[1]

Den i korrespondensen omtalade Gyllenhaal var säkerligen Carl Henrik Gyllenhaal, född 1788, kammarherre hos Karl Johan 1828, statsråd, generaltulldirektör, död 1857.

1.

E. G. Geijer till Hans Järta.

(Orig.)

Stm d: 4 aug. 1829.

S. T.

Ett uppdrag af egen art och mig på ett besynnerligt sätt tillhandakommet sätter mig i detta ögonblick pennan i handen. Det var att förutse, att Hr Landshöfdingen ej skulle lemnas ostörd med tillbud att inträda i styrelsen, efter hvad som händt. Det har nu verkligen inträffat; och frambäraren af detta från högsta ort komna tillbud eller rättare begäran, har sluteligen blifvit jag, ehuru jag ej har den ur *första* hand, utan ur *vackra* hand, det vill säga fruntimmersvägen, hvilken H:s Mjt ej försmått, emedan Han i denna sak förliknar sig vid en friare, som ej offenteligen vill få korgen och derföre hellre på omvägar frågar sig före. Han har derföre först yttrat sin önskan till en af sina personligare *Devoués*, Gyllenhal, denne har därmed vändt sig till sin slägtinge Öfverstinnan Silverstolpe, som nu några dagar varit i staden, och hon har dermed kommit till mig. Jag känner henne nog för att veta, att den tystnad man fordrat i denna underhandling ej kan vara bättre än hos henne förvarad, och för authenticiteten af *min* budskickning får jag åberopa den fordran, som blifvit gjord, att Hr Landshöfdingens svar, helst ställdt såsom Fru S:s billett innehåller, måtte kunna visas H:s Mjt. Jag innesluter äfven derföre en billet till mig från Öfverstinnan, som innehåller åtskilliga af H:s Mjts personliga yttranden, hvilka blifvit henne meddelade *efter* vårt samtal i går morgons och innan hon reste ut till Edsberg tillbaka.

Till den commission jag sålunda fått och som nästan ej var mig oförväntad efter de meddelanden jag förut haft om konungens yttranden till Gyllenhal och den förlägenhet man känt, huru ärendet skulle framföras, vet jag knappt, om jag något vågar tillägga. Hvad

[1] Alin, Ett bidrag till Hans Järtas biografi, s. 21.

sättet af communicationen beträffar, så tar jag för afgjordt, att den blott är preleminär, eller ett sätt att sondera Hr Landshöfdingens personliga tänkesätt i ämnet, och att, ifall dessa ej finnas ogynsamma, saken sedermera behandlas med vederbörlig offentlighet såsom en conseljfråga. Hvad *saken* angår, kan ingen bedöma den bättre än Hr Landshöfdingen sjelf. Då jag åtog mig detta budskap, har jag sagt, att jag blott är ett passift medel och hvarken kan af- eller tillstyrka; och en presomption vore det af mig att tro mig kunna fästa Hr Landshöfdingens uppmärksamhet på någon sida af ämnet, som ej får sin tillbörliga vigt i Hr Landshöfdingens egen öfverläggning. Men att tala ur fäderneslandets intresse, sådant det för mig framställer* sig, må altid vara tillåteligt; och då synes mig, att *mot* skälen till ett afslag, som ej äro mig okända i följe af den vänskap, hvarmed Hr Landshöfdingen hedrat mig, äfven åtskilliga ej ovigtiga kunna ställas och å andra sidan förtjena afseende. — Sjelfva möjeligheten af ett genom sin enighet starkt cabinett, verksamheten af en ministèr såsom sådan, kommer i Sverige alltid att i så hög grad bero af regentens personlighet, att en fäderneslandets man föga torde ha rätt att göra en *casus non dabilis* till en *conditio sine qua non* för sitt inträde i konungens råd. Våra institutioner ha i alla riktningar en slags halfgångenhet och omognad, som kanske tillhör den nordiska naturen lika mycket som den enskilda kraften tillhör den. Det är, särdeles hos oss, ett misstag att söka fullkomlighet eller äfven bestånd blott på den formella sidan. Sverige består ännu i dag, såsom af ålder, genom *männen för sig* — författningen, emedan den, huru man bär sig åt, lemnar ett stort fält för allmänt och enskildt godtycke, har endast infört de distinctioner och band, som hindra dem att för mycket skada hvarandra: *enheten* är i Sverige alltid præsumtif och samhället går, står eller faller, allt efter som Sveriges män hvar i sin stad, äfven utan yttre synligt samband, göra hvar för sig sitt bästa.

Lägg härtill tiden och omständigheterna. Med en Regementsförändring och ny Dynasti har hos oss inträdt ett nytt sakernas skick. En politisk sect, mer betänkt på nyhet än skick och som för det närvarande öfversvämmar Europa med sofismer, söker äfven hos oss bemäktiga sig sakernas och tänkesättens riktning. Den skall ej lyckas däri genom sin egen fanatism och vettlöshet, men den ligger dock i tiden och skall och *måste* allt mer väcka en *reaction*, hvars beskaffenhet, följder och mål ingen kan förutsäga. En kris blir ej omöjlig, främmande intervention hör till dagens ordning, och möjligen skulle för första gången efter 300 år svensk sjelfständighet åter stå på spel. Det är en sak att besinna. Det är en uppmaning till den, hvars både förmåga och läge kallar honom till *medlare*, att ej undandraga sig utan, äfven med uppoffringar, verka i sådan mening; och i båda afseenden kan på Hr Landshöfdingen stora anspråk göras. — Med garantier för tillgifvenheten för sakernas nya ordning, som ingen kan recusera, med känd vedervilja för nyhetsfactionens öfverdrift, med namn och förmåga, båda bekanta, och med verklig stats-

mannablick är Hr Landshöfdingen eminnement skickad att träda emellan obeslutsamheten hos den äldre, förvägenheten hos den yngre delen af konungens rådgifvare och åt den så kallade ministeren ge en hållning *den bästa möjliga* — om ej den bästa i sjelfva verket; ty äfven det första alternativet får ej förkastas, minst då det är fråga om fäderneslandet och närvarande tid, om hvilken det är min uppriktiga tanke, att man dels slumrar, dels leker vid branten af en afgrund. — Utan tvifvel skulle Hr Landshöfdingens inträde i statsrådet mötas med bitterhet hos en del, med kallsinnighet hos andra. Icke dess mindre är min tanka: *nu eller aldrig;* och jag tviflar, att Hr Landshöfdingen, äfven om han ville, senare kunde med nytta inträda, — så prægnant anser jag ögonblicket, så vigtigt för den riktning statsskeppet får emellan Scylla och Carybdis. — Att vara misskänd därvid är Hr Landshöfdingen ej ovan, och jag är öfvertygad, att man är skyldig, väl ej sitt samvete, men dock säkerligen äfven sitt rykte åt fäderneslandet.

Slutligen må det tillåtas mig att påminna om ett yttrande, som kärleken till Svenska Läroverken en gång ingaf, och som innehöll, att *deras* vård vore den enda offentliga Hr Landshöfdingen skulle vilja emottaga. Denna vård, som de i detta ögonblick mer än någonsin behöfva, kan egnas dem äfven från en Rådsstol. —

Hvad det ekonomiska angår, så har derom blifvit yttradt, att då en öfverdrifven ämbetsmannaluxe hörer till tidens anda, exemplet af ett StatsRåd, som lefde utan representation och efter sina tillgångar, vore nyttigt och Konungen behagligt. —

Enskildt skulle det synas mig, som om det ena bekymret i detta afseendet kunde qvitta det andra. —

Jag har ej mer att säga; och har kanhända redan sagt för mycket, då jag beledsagat ett sådant uppdrag med någon slags egen anmärkning. Välmeningen må bli ursäkt för Hr Landshöfdingens

Ödmjukaste och tillgifnaste
E. G. Geijer.

P. S. Hustru och barn må väl och förena sig med mig i helsningar.

2.

E. G. Geijer till Hans Järta.

(Orig.)

Stm d: 10 aug. 1829.

S. T.

Med ödmjukaste tacksägelse för brefvet tillåter Hr Landshöfdingen mig tillika att förklara min lifliga tillfredsställelse med dess innehåll, fullkomligen öfvertygad, att Hr Landshöfdingens beslut blir

sådant, som förhållandet kräfver, och ej utan all förhoppning, att det blir enligt med den önskan jag ej kunnat neka mig hysa. —

Att Nordin känt tillbudet, skulle jag tvifla, i anledning af hvad till mig flera gånger blifvit yttradt om den tystnad H. Mjt af Gyllenhal fordrat. Att Wetterstedt ej synes, förklaras genom hans sjukdom. Han har frossan och har någon tid vistats på sitt landsställe.

StatsRådslönen är för närvarande 4,800 Rdr B:co; men är vid denna Riksdag föreslagen att ökas till 5,000 Rrd af statsutskottet.

Anslaget för undervisningsverken tror jag går igenom. — Måtte det sedan klokt begagnas! —

Kröning för *Drottningen* har slutligen ej kunnat undvikas och måndag lärer komma proposition till St:na. Dagen lär bli d. 21 dennes.

Med tusende hälsningar

Vördsamt
E. G. Geijer.

3.

Hans Järta till C. H. Gyllenhaal.

(Koncept.)

L'intention très gracieuse du Roi de m'employer dans un plan importante(!) vient de m'etre conféré. J'y reconnait avec la plus profonde gratitude une nouvelle marque de la haute faveur que S. M. a daigné me conserver même dans l'obscurité de ma vie privée. Si je l'ai pû meriter, ce n'a eté que par un zele loyal et desinteressé pour les interêts de mon Roi et de ma patrie. C'est aussie ce sentiment qui me determine à enomer franchement mes doutes sur la question, si dans le moment actuel il serait convenable de me rappeller aux affaires?

Une opinion assez generale condamne les principes politiques, que j'ai ouvertement professés et l'on a même repandu contre moi des soupçons évidemment injustes. Je ne m'en suis pas inquieté, sachant que tot ou tard le public reviendrait de son erreur. Mais je ne dois pas me dissimuler qu'une partie de la nation me regarde encore comme ennemi declaré de la liberté et du système constitutionel, et je crains que si la confiance du Roi m'elevait à une place parmi Ses Conseilers, ce choix inattendu ne produisse un effet nuisible au Gouvernement dans un moment ou il est necessaire plus que jamais de reunir autor de Lui les esprits malheureusement trop divisés.

Les Etats du Royaume n'ayant pas encore decidé les questions les plus importantes, dont il se sont occupés, il ne faut pas préjuger les resultats de cette Diète. Mais en ce cas que le Roi se trouvat dans la necessité de rejetter quelques projets de loix que les Etats

auroient decretés, ou de ne pas Leur accorder toutes les nouveautés qu'ils pourroient presenter comme desirables, il est possible, si j'etais un des Conseilers de S. M. que l'aveuglement ou la malveillance attribuassent les resolutions de S. M. à l'influence de mon opinion reputée anti-liberale qui jetterait alors un ombrage sur l'independence de la sagesse du Roi. Je m'exposerais volontiers à la défiance publique, mais je ne dois pas desirer une faveur, qui pourrait porter quelque atteinte à la popularité de S. M.

Je crois donc que la nomination en question n'est pas dans l'interêt du Roi. Mais je dois encore avouer ma conviction intime qu'elle ne serait pas utile, même si la disposition des esprits y etait plus favorable. Mes forces physiques et morales ne suffisent pas aux soins assidus et au travail, qu'exige la place de Conseiller d'Etat. Mon humeur est quelquefois sombre, et il manque à mon esprit de la flexibilité. Dans ma retraite, je n'ai point suivi avec une attention regulière la marche des affaires publiques; j'ignore la plupart des loix et des reglements, qui ont paru dans les dernières annés. J'ai fait quelques études, mais l'ambition ne les a pas dirigées et elles n'ont pas eu pour but une place qui m'a toujours paru audessus de ma capacité.

Je sens vivement ce que je dois à S. M. et je n'hesiterais pas a Lui offrir le sacrifice de ma tranquillité si j'etais persuadé qu'il Lui fut indubitablement utile. Mais je crains le contraire et peutêtre suis je dans la situation, ou je me trouve à present, plus en état que je le serais dans aucune autre d'agir autant que mes forces me le permettent.

4.

E. G. Geijer till Hans Järta.

(Orig.)

Stm d. 11 aug. 1829.

S. T.

Då Hr Landshöfdingens beslut i förevarande fall i afseende på sjelfva saken stöder sig på kännedomen af *personliga* förhållanden å högre ort, och dessa visserligen kunna inverka till en grad, som rubbar sjelfva grunden af alla mina resonnementer, så äger jag mot detta beslut inga vapen.

Hvad sättet af Communicationen angår, har jag en upplysning att tillägga. Jag viste ej, då propositionen mig meddelades, om det var vederbörandes vilja, att den genom *mig* skulle framställas. Jag vet nu, att ingen sådan vilja lärer vara uttryckt; och har dock ingen rätt att beklaga mig, det jag blifvit förd bakom ljuset. Det föll mig ej in att göra en adprobation från högre ort till vilkor för min medverkan.

Så snart jag var öfvertygad, att communicationen hade sitt ursprung i en verkeligen gifven *befallning*, och detta var bevisligt genom beskaffenheten af det fordrade svaret, lånade jag mig utan betänkande till ett medel och begagnade endast tillfället att med detsamma yttra min åsigt af saken under en, som jag ännu tror, riktig förutsättning, att den i alla fall *authentiqua* communicationen på sin besynnerliga väg endast haft till föremål att sondera om en *officiell* proposition med hopp om framgång kunde göras. —

Herr Landshöfdingens fullkomligare erfarenhet har däremot haft rätt att här ej skilja sak och sätt åt.

Herr Landshöfdingens note har, då Fru S. vid postens ankomst kom till staden (hvarifrån hon återrest till Ulriksdal), på samma väg som den begärdes blifvit till sin destination lemnad, och jag har för Fru S. ej fördöljt, att Hr Landshöfdingens betänkligheter blifvit ökade genom sättet, hvarpå Communicationen skett.

Med vördsamma, helsningar

Ödmjukast

E. G. Geijer.

5.

E. G. Geijer till Hans Järta.

(Orig.)

Jag får ödmjukast tacka för Hr Landshöfdingens bref. Af den andra saken höres ännu ingenting. Fru S. kom till staden samma dag Hr Landshöfdingens svar ankom och öfverlemnade den fransyska skrifvelsen till Gyllenhal. Hon utreste genast till Ulriksdal för att sedan hon i flera veckor varit sjukvakterska åt sin slägtinge, gamla Friherrinnan Rudbeck på Edsberg, nu åter bli sjukvakterska åt sin syster Grefvinnan Wrangel. — Hon skrifver mig i dag, att hon sedermera hvarken sett eller hört något af Gyllenhal och förmodar, för att nyttja hennes ord, »att resultatet går hennes näsa förbi». — Om jag skulle tro hvad jag önskat, så är min tanka, att saken ej stadnar härvid. Detta är likväl blott och bart en förmodan. — Troligen blir snart å nyo en ledighet i Statsrådet genom Exc. Gyllenborgs förestående frånfälle. Han är utan hopp. Det talas om Rosenblad såsom efterträdare. —

Anslaget till undervisningsverken gick igenom på Riddarhuset med stor pluralitet. Upsala bör åtminstone, sedan saken sålunda i 3 stånd är afgjord, derigenom kunna påräkna minst 10,000 Rdr. ökad inkomst. — Detta är det *första* och *enda* glädjeämne jag haft under Riksdagen. —

Ständerna äro befallda till kröningshögtidligheten d. 21 dennes. Det hörs ej på hvems bekostnad, och säges, att K. Mjt består den sjelf. —

Jag innesluter mig i Hr Landshöfdingens vänskap med vördsam hälsning till Hennes Nåd.

Ödmjukast

E. G. Geijer.

Stm d: 19 Aug. 1829.

Min hustru och svägerska förena sig i hälsningar. Jeana reser i morgon med ångbåten tillbaka.

6.

E. G. Geijer till Hans Järta.

(Orig.)

Stm d. 21 Aug. 1829.
kl. 7 f. m.

S. T.

I går förmiddags erhöll jag en billet från Fru S., som säger: »G. var nyss här på Ulriksdal och gaf mig *svar*, huru *svaret* blef taget. Jag har ord för ord uppskrifvit hvad han sagt mig, och Geijer kan skicka det till J., ty jag blef ombedd att låta honom veta det, men allt under *de största tysthetsrecommendationer.*» —

Innelagde blad innehåller underrättelsen. — Man ser deraf, att svaret blifvit både väl taget och i bästa mening förstådt. —

Jag begagnar mig af tillfället att skicka dessa rader med Hebbe, som i dag på ångbåten begifver sig till Upsala.

I dag är kröning. Min hustru och barnen skola beskåda processionen ur Edholms fönster.

Tusende hälsningar

Vördsamt

E. G. Geijer.

7.

Malla Silfverstolpes anteckning.

(Orig.)

S. M. a reçu par Mr. de G: la réponse de Mr J. à la proposition en question, après l'avoir relue plusieurs fois, S. M. a ordonné à G. de la lire tout haut. Après cette lecture, il lui a demandé: »Eh bien! regardez vous cela comme un refus positif?» G. ne savait que répondre. S. M. a repris: »Moi, j'éstime et j'admede(!) les objections de Mr J. J'en fais grand cas, mais je ne veux pas y voir un re-

fus déterminé, je crois que le patriotisme de J. et peut-être aussi sa bienveillance pour Moi, le portera au sacrifice de sa tranquilité, si je peut(!) lui persuader que je regarde sa nomination comme utile au bien publique. Je ne crois nullement au(!) fortes préventions qu'on auroit contre ses opinions politiques, sa conduite à toujours été éstimé et ces talens distingués. Mais peut-être a t'il raison, que le moment ne seroit pas bien choisi. Il faut attendre la fin de la Diette. J'y reviendrois! En attendant, puis'je garder cette réponse?» G. a répondu qu'oui, et S. M. l'a serré dans son secretaire particulier.

Anton Blanck.

Underrättelser.

— **F. W. Maitland** †. Den 21 dec. förlidet år afled på Kanarieöarna, där han sökt bot för ett långvarigt lidande, professor F. W. Maitland, en af den moderna engelska häfdaforskningens mest lysande målsmän. M. föddes den 28 maj 1850, fick sin uppfostran vid Eton och Trinity College i Cambridge, graduerades 1873, blef 1876 barrister-at-law, 1884 Reader of English Law vid universitetet i Cambridge och utnämndes 1888 till Downing Professor of the Laws of England vid samma universitet. Han har utöfvat ett sällsynt omfattande vetenskapligt författarskap, bland hvars alster här må nämnas *Gloucester Pleas* (1884), *Justice and Police* (1885), *Bractons Note-book* (1887), *History of English Law* (1895 tillsammans med sir Frederick Pollock), *Domesday Book and Beyond* (1897), *Township and Borough* (1898), *Roman Canon Law in the Church of England* (1898), *Political Theories of the Middle Age* (1900), en öfversättning af ett parti af Gierkes bekanta *Deutsches Genossenschaftsrecht*, försedd med en ypperlig rättshistorisk inledning rörande korporationsbegreppets utveckling, samt *English Law and the Renaissance* (1901). Härförutom har den aflidne för Selden Society utgifvit åtskilliga synnerligen intressanta urkundspublikationer, äfven de belysande den engelska medeltidsrättens utveckling. Såsom af det ofvanstående synes, spänner Maitlands författarskap öfver ett ofantligt område af den medeltida rättshistorien och han sysslar med förkärlek med flera af dess mest invecklade problem. Hans hufvudverk är den i förening med Pollock utarbetade framställningen af den engelska rättens historia före Edward I. Men äfven hans monografiska undersökningar t. ex. »Domesday Book and Beyond», »Township and Borough» och »Roman Canon Law in the Church of England» bringa en rikedom af nya uppslag. Hans skrifter utmärka sig för en encyklopedisk lärdom, ett genomträngande skarpsinne, en utsökt noggrann och fin metod och en framställningskonst, som genom sin åskådlighet, sin genomskinliga klarhet och elegans förmår att göra det torraste och abstraktaste ämne ej blott lättfattligt, utan i högsta grad njutbart. Hans sista verk var en lefnadsteckning öfver hans vän, den bekante litteraturhistorikern sir Leslie Stephen.

— I oktober 1906 afled öfverbibliotekarien Eduard Bodemann i Hannover, hvilken bl. a. utgifvit delar af hertiginnan Elisabeth Charlottes af Orléans brefväxling,

— Den 22 nov. 1906 afled i Graz professorn i modern historia vid därvarande universitet Hans von Swiedineck-Südenhorst. Född 1845 inträdde han efter aflagd grad 1867 på biblioteksbanan

och blef 1880 föreståndare för landsbiblioteket vid Johanneum i Graz. Sedan 1875 var han docent vid därvarande universitet, erhöll 1898 professors titel och utnämndes kort före sin död till ordinarie professor. Af hans äldre arbeten må här nämnas *Österreich unter Maria Theresia, Joseph II und Leopold II* (i Onckens *Allgemeine Geschichte in Einzeldarstellungen*) samt *Die Politik der Republik Venedig während des 30-Jährigen Krieges* (1882, 85). Hufvudredaktör för det stora sammelverket *Bibliothek deutscher Geschichte*, författade han för detsamma tvenne afdelningar: *Deutsche Geschichte im Zeitraum der Gründung des preussischen Königtums* (1887—94) samt *Deutsche Geschichte von der Auflösung des alten bis zur Errichtung des neuen Kaiserreiches* (1895—1904), som förut omnämnts i denna tidskrift. I serien »Monographien zur Weltgeschichte» föreligger af hans hand en essay öfver *Venedig als Weltmacht und Weltstadt* (1899).

— Med miss Mary Bateson, som afled den 30 nov. förlidet år, har den engelska häfdaforskningen förlorat en af sina mera framstående representanter. Den aflidna har utöfvat en vidsträckt verksamhet som urkundsutgifvare — hon har bl. a. publicerat det engelska birgittinklostret Syons bibliotekskatalog från början af 1500-talet — och dessutom författat värdefulla arbeten på den medeltida historiens, särskildt stadshistoriens område. Såsom vi förut nämnt, var miss B. utsedd till en af redaktörerna för det planlagda stora verket *The Cambridge Medieval History*.

— Arkivväsendet i Nederländerna åtnjuter, såsom vi väl veta, regeringens synnerliga hägn. Nya byggnader och högre löner hafva under det senaste årtiondet spridt tillfredsställelse inom vederbörande kretsar. En blick på den nederländska statsverkspropositionen för 1907 gifver en rätt god föreställning om det nederländska folkets offervillighet för vården af sitt lands stora och små minnen. Man finner nämligen, att de ordinarie och extra anslagen för nämnda år belöpa sig till 165,345 fl., d. v. s. 248,017 kr. Till en jämförelse må nämnas, att Sverige, som liknar Nederländerna ej blott till invånarantalet utan ock däruti, att det har sin stora tid bakom sig, för samma ändamål utgifver något öfver 92,000 kr. (1905).

(*T. W.*)

— Den nyutkomna delen af *Kungl. Bibliotekets handlingar* (bd. 28) innehåller utom öfverbibliotekariens årsberättelse för 1905 ett nytt häfte (2 : 1) af d:r Joh. Ax. Almquists stora bibliografiska verk *Sveriges bibliografiska litteratur*. Föreliggande häfte har för historikern ett synnerligen stort intresse, då det är ägnadt åt afdelningen arkiv- och biblioteksväsen. Det innehåller först och främst bibliografier för arkiv och bibliotek utom det egentliga Sverige såväl i våra forna besittningar (Finland, Pommern, Bremen och Östersjöprovinserna) som i öfriga länder. Den senare delen behandlar det egentliga Sverige och omfattar en allmän och en speciell afdelning. Den förra upptager bl. a. utländska forskares berättelser

om sina forskningsarbeten i svenska arkiv och bibliotek samt bestämmelser angående dels publika akters öfverlämnande till offentliga arkiv dels boktryckeriernas leveranser af s. k. arkivexemplar. Den speciella delen slutligen behandlar dels det svenska arkivväsendet i allmänhet, dels de olika arkiven, främst riksarkivet, vidare landsarkiven, de centrala ämbetsverkens arkiv och öfriga offentliga arkiv samt slutligen de enskilda arkiven. Hvilken betydelse det har för en historiker att nu äga en i möjligaste mån fullständig förteckning öfver svenska tryckta arkivförteckningar, ligger i allt för öppen dag för att behöfva vidlyftigare framhållas. Huru stort det behandlade materialet är, framgår t. ex. däraf, att ensamt afdelningen Riksarkivet upptager 80 nummer.

— Den tjugonde delen af *Svenska akademiens handlingar ifrån år 1886* bringar en vidlyftig minnesteckning öfver *Fältmarskalken grefve Magnus Stenbock* af bibliotekarien Claes Annerstedt. Arbetet är grundadt på omfattande källforskningar i både svenska och danska arkiv och bibliotek och bringar afsevärdt mycket nytt särskildt till kännedomen om 1713 års kapitulation och det danska kapitulationsbrottet. Vi hoppas med det snaraste få återkomma till boken, som intager en rangplats inom det förflutna årets historiska produktion.

— Ur tredje och fjärde häftena af tidskriften *Kult och Konst* anteckna vi en intressant uppsats af Johnny Roosval om *Två antisemitiska monument i Uppsala domkyrka* samt en studie af Tobias Norlind öfver *Svenska kyrkosångböcker från 1500- och 1600-talet med tryckta melodier*. Doc. Roosval ställer i utsikt ett arbete om *Legender och symboler i Uppsala domkyrkas koromgång*, afsedt att inom kort utgifvas såsom Föreningens för bokhandtverk publikation.

— Det sist utkomna häftet af det stora topografiska verket *Uppland* innehåller rikt illustrerade framställningar af Upplands järnhandtering, handtverk och fabriker samt handel och sjöfart af d:r Holger Rosman.

— I afslutadt skick föreligger nu samlingen af Elof Tegnérs *Valda skrifter*. I denna den samlade upplagan af hans arbeten inneslutas — utom hans chefs d'oeuvres *Gustaf Maurits Armfelt*, en af vår litteraturs få klassiska biografier, samt *Anteckningar och minnen af Hans Gabriel Trolle-Wachtmeister*, ett af dess mest fängslande memoarverk — äfven de smärre historiska, kulturhistoriska och litteraturhistoriska essays, som förut på olika håll offentliggjorts. Man återfinner sålunda där hans stora, i Historiskt Bibliotek införda afhandling *Bidrag till kännedomen om Sveriges yttre politik närmast efter statshvälfningen 1772*; vidare lefnadsteckningen öfver *Gudmund Göran Adlerbeth*; vidare de i denna tidskrift förut publicerade uppsatserna *Ur Adolf Ludvig Ribbings papper* och *Gustaf III och emigranterna* samt de båda essaysamlingarna

Svenska bilder från sextonhundratalet och *Från farfarsfars och farfars tid.* Slutligen ha i samlingen inrymts flere serier resebilder från Italien, Spanien och Ryssland samt den på sin tid mycket uppmärksammade uppsatsen *Några universitetsfrågor*, som väl gaf uppslaget till de omorganisationsplaner, som på de sista åren varit å bane. Samlingen inledes med en varmt skrifven lefnadsteckning af Henrik Schück samt afslutas med ett ypperligt register.

— Den af Riksarkivet genom d:r Joh. Ax. Almquist utgifna serien *Konung Gustaf den förstes registratur* har ökats med ett nytt, tjugofjärde band, omfattande åren 1553 och 1554.

— Af den af Riksarkivet genom arkivarien d:r Severin Bergh utgifna serien *Svenska riksrådets protokoll* har elfte bandets senare häfte utkommit, innefattande återstoden af protokollen för 1646 jämte register till bandet.

— I *Archivio della R. Società Romana di storia patria* bd. 29 läses en uppsats af envoyén friherre C. Bildt om *Cristina di Svezia e Paolo Giordano II duca di Bracciano.*

— En ung dansk historiker, d:r Knud Fabricius har utgifvit de båda första delarna af en på fem band beräknad, bredt anlagd skildring af *Skaanes Overgang fra Danmark til Sverige*, frukten af långvariga studier i svenska bibliotek och arkiv. De hittills utgifna delarna behandla försvenskningens historia från Brömsebro- och Roskildefrederna till krigsutbrottet 1676. Vi hoppas snart kunna återkomma till det innehållsrika arbetet.

— Genom statsarkivarien R. Hausen har Finlands statsarkiv publicerat *Landshöfdingen friherre Gabriel Kurcks lefnadsminnen uppteckuade af honom själf.* De utgifna memoarerna innehålla bl. a., utom skildringar från Karl X:s polska krig, en liflig berättelse om Kurcks företräde hos Oliver Cromwell och hans graduering i Oxford. De gifva, såsom utgifvaren säger, en karakteristisk lefnadsbild från senare hälften af 1600-talet.

— I det nyutkomna häftet (Bd. 21: H. 1) af *Historiska handlingar utgifna af K. Samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia* meddelar professor Ernst Carlson efter en i universitetsbiblioteket i Greifswald befintlig handskrift *Grefve Carl Pipers dagbok, hållen under hans fångenskap i Ryssland 1709—1714.* Vi hoppas med det snaraste få återkomma till denna intressanta publikation.

— I Militärlitteratur-Föreningens skriftserie har löjtnant H. E. Uddgren, genom ett par smärre uppsatser bekant för tidskriftens läsare, utgifvit en framställning af *Kriget i Finland år 1713.*

— Af den genom arkivarien d:r G. O. Berg utgifna senare serien af *Sveriges ridderskaps och adels riksdags-protokoll* har sjuttonde bandets andra häfte utkommit, innehållande protokollen för

november och december 1747. Med detta häfte föreligga protokollen från riksdagen 1746—47 i tre digra band i sin helhet publicerade.

— Under titeln *Carl von Linné. Några kapitel ur ett oafslutadt arbete* ha offentliggjorts efterlämnade brottstycken ur det stora arbete öfver Linné, åt hvilket Oscar Levertin ägnat sina sista lefnadsårs forskningsmödor, men som han på grund af sammanstötande olyckliga omständigheter aldrig hann fullborda. De färdigskrifna kapitlen — »Stenbrohult», »Wexiö», »Linné som diktare» och »Linné som moralist» — gifva en föreställning om hvad vår litteratur förlorat genom Levertins förtidiga död.

— Ur *Nordisk Tidskrifts* första häfte för i år notera vi en uppsats om *Gustaf III och norrmännen* af d:r Lydia Wahlström.

— Vi anteckna ur Karl-Johans-förbundets handlingar en uppsats af professor S. J. Boëthius *Om tronföljarevalet i Örebro 1810*, hvars innehåll delvis tidigare meddelats såsom föredrag i nämnda förbund. Förf. afser ej att meddela några nya fakta, endast att framhålla några synpunkter »ägnade att förklara denna egendomliga episod i vår historia». Till de orsaker, som bestämt utgången, räknar förf. ej Fourniers förespeglingar om ekonomiska fördelar af Bernadottes val, om de ock medverkat. Större betydelse hade den visserligen på ytterligt svaga skäl grundade föreställningen, att Napoleon önskade B:s val. Det afgörande skälet finner professor Boëthius i behofvet af en kraftig tronföljare, under hvilken — för att tala med Järta — »mera än under någon annan herrar löjtnanter komma att förblifva löjtnanter», en tronföljare alltså, som särskildt kunde göra front mot det hotande militära själfsvåldet. När man uteslöt Gustaf IV Adolfs son från tronföljden, var nog för de flesta skälet därtill, att man vid sidan af den slappe och karaktärssvage Karl XIII mindre behöfde en kronprins än en medregent. Den visserligen något sent förvärfvade vissheten, att hertigen af Augustenborg i afs. på kapacitet ej fyllde måttet — Wrede kallar honom efter Fredrik VI:s föredöme hånfullt en »ludi magister» — gjorde, att man — då konungen af Danmark och administratorn af Oldenburg ej kunde ifrågakomma — kastade sig på Bernadotte, som ju genom egen kraft och skicklighet brutit sig sin bana och som under kriget med Frankrike ridderligt behandlat svenska krigsfångar. »Den svaghet i vårt dåvarande politiska lif, hvarom tronföljarevalet 1810 onekligen vittnade, bör sålunda», säger förf., »enligt min mening icke sökas i ett blindt hängifvande åt en känslostämning utan däri, att regeringen saknade fast och planmässig ledning och därför, icke af lättsinnig entusiasm, utan af hållningslös svaghet låtit sig förmå till ett steg (hertigens af Augustenborg tronkandidatur), hvars innebörd den ej pröfvat, — eller m. a. o. just i den brist i våra dåvarande politiska förhållanden, hvarpå tronföljarevalet skulle hafva till uppgift att råda bot». I slutorden framhålles, att de förhoppningar man i ofvan berörda afseende ställt på Karl Johan icke kommo på skam.

— Den nya upplagan af Louis de Geers bekanta *Minnen* föreligger nu färdig.

— Såsom band LXXVII af Svenska litteratursällskapets i Finland skriftserie föreligger nu andra bandet af professor Werner Söderhjelms förträffliga teckning af *Joh. Ludv. Runeberg, hans lif och hans diktning.*

— Lektor Teofron Säve, som i anledning af högtidligheterna vid John Ericssons jordafärd i sept. 1890 författat en lefnadsteckning öfver honom, under titeln *John Ericsson, Minnesteckning vid högtidsfesten i Karlstad den 14 september 1890* intagen i Karlstads läroverks årsprogram 1891, har nyligen utgifvit en ny, omarbetad och utvidgad upplaga af denna skrift — *John Ericsson.* Författarens framställning är i främsta rummet fotad på W. C. Churchs *Life of John Ericsson*, såsom förf. i sin källredogörelse i förordet framhåller, »hufvudkällan för hvar och en, som vill teckna den berömde uppfinnarens lif och storverk», men för öfrigt har tagits hänsyn till de öfriga talrika lefnadsteckningarna, framför allt till Adelskölds, liksom äfven till Ericssons egna redogörelser för sina uppfinningar i det till utställningen i Filadelfia 1876 utarbetade praktverket och i uppsatser i olika amerikanska tidskrifter, af hvilka de flesta af sin författare öfverlämnats till kungl. biblioteket och vetenskapsakademiens bibliotek och sålunda äro lätt tillgängliga. Af särskildt intresse i lektor Säves välskrifna bok är skildringen af Ericssons ungdomstid, af den utbildning han i Sverige fick och af de förhållanden, som ledde till hans emigration, en skildring som synes ägnad att i åtskilligt ändra den populära uppfattningen. Väl på sin plats synas också anmärkningarna rörande det nordamerikanska inbördeskrigets orsaker och rörande det källvärde, som bör tillmätas mrs Beecher Stowe's bekanta roman *Uncle Tom's Cabin.* Af bokens innehåll i öfrigt må påpekas såsom af en betydelse utöfver den rent biografiska det sjunde kapitlet, »John Ericsson och Sveriges sjöförsvar».

— Ett nytt och, som man väl må hoppas, fruktbringande uppslag inom den svenska läro- och handbokslitteraturen utgör lektor Nils Höjers nyutkomna *Svensk samhällslära*, på hvilket arbete vi önska fästa uppmärksamheten, ehuru det faller utanför den historiska litteraturen i egentlig mening. Arbetet, som närmast tillkommit med tanke på de allmänna läroverken, »vill», säger förf., »tjäna som handledning, läse- och uppslagsbok icke blott i Sveriges och grannländernas statskunskap i trängre mening d. v. s. statsrätt och kommunalkunskap, utan ock gifva de enklaste dragen af demografien, familjerätten och det ekonomiska samfundslifvet och således äfven lämna en framställning af arbetarefrågan och den nuvarande sociala lagstiftningen». Författningshistorien har, såsom representerad i de vanliga historiska läroböckerna, utelämnats; däremot är kommunalförvaltningen genetiskt framställd, och i skildringen af näringslifvet har framhållits de ekonomiska teoriernas betydelse

och viktigaste yttringar för hvarje näringsgren. Boken afser, som synes, att gifva åtminstone konturerna till en bild af det nuvarande svenska samhället och fyller därmed ett allt kännbarare vordet tomrum i vår lärobokslitteratur.

— I *Julbok 1906*, utgifven af professor E. Stave, meddelar professor H. Hjärne en längre, i hög grad fängslande uppsats om *Kinas störste kejsare*. Efter en inledning, hvari förf. framhåller, att den vanliga uppfattningen af Kinas kultur som något oföränderligt, sedan årtusenden afslutadt och af Kinas befolkning såsom ett enhetligt folk, beror på en synvilla, skildrar han den inre upplösningen i Kina efter Han-dynastiens störtande i början af det tredje århundradet e. Kr., en period som i Kinas historia intager ungefär samma plats som folkvandringarnas tid i det europeiska statssystemets utveckling. Särskildt gjorde denna upplösning sig gällande på det religiösa området genom buddhismens inträngande. Därefter skildras det kinesiska väldets reorganiserande sedan 618 genom Kao-tsu, Tang-dynastiens grundare. Det är hans son Li-chi-min, år 626 kejsare under namnet Tai-tsong, som af förf. skildras såsom Kinas störste kejsare. Professor Hjärne jämför honom med Justinianus och Karl den store; »men», tillägger han, »vore det ett förmätet tal, att öfver Tai-tsong, sådan han framträder ur de knappa minnesnotisernas dimma, ligger liksom ett skimmer af en vidsyntare statsmannablick, af en mildare odling, af ett fördomsfriare och varmare sinnelag»? Därefter gifves en synnerligen intressant öfversikt öfver den store kejsarens yttre och inre styrelse intill hans död 649.

— Lektor Hugo Bergstedt, som förut gjort sig känd genom smärre studier och essayer öfver antika ämnen, har denna gång gripit sig an med en större uppgift. De insikter i Greklands politiska historia, de gängse skolböckerna meddela, vill han komplettera och fördjupa med en redogörelse för den grekiska kulturens historia från allra äldsta tid ner till Roms ingripande i Hellas. *Kort grekisk kulturhistoria* (Stockholm, P. A. Norstedt & Söner 1906) är titeln på hans nya bok. I sex kapitel ger förf. en framställning af den grekiska odlingen i dess olika utvecklingsskeden och faser, han redogör för de olika hvarandra aflösande stats- och samhällsförfattningarna, han skildrar religion och filosofi, litteratur och — ehuru i ringare grad, då boken tyvärr är oillustrerad — konst med stadig syn på deras inbördes växelverkan. Boken slutar, som nämndt, med Roms ingripande i Hellas. Emellertid betecknar Korinths fall väl slutet på Greklands själfständiga politiska historia, men ej egentligen ett afbrott i kulturutvecklingen, och framställningen hade säkerligen vunnit på att föras fram till Augusti tid, då reaktionen kom på kulturens alla områden. De jämförelsevis få sidor, som nu äro tillmätta hellenismen, kunna knappt göra full rättvisa åt denna så viktiga period. — Lektor Bergstedt har gått till sin uppgift synnerligen väl förberedd. Med en synbarligen genom eget ingående studium vunnen intim kännedom om och förståelse af de antika skrift-

ställarnes verk förenar han — det märkes väl, fast boken ej tynges af några lärda citat — stor förtrogenhet med den moderna vetenskapliga litteraturen; äfven de allra senaste upptäckterna på arkeologiens och papyrusforskningens områden har han sålunda tillgodogjort sig och boken. Hela hans syn på antiken är också den moderne historikerns, som vet, att hvarje kulturprodukt måste förstås inom sin tid och efter sina syften; den gamla klassicistiska uppfattningen, som alltför länge setat i högsätet, har i förf. ingen anhängare. Det väldiga materialet har förf. lyckats omsätta i en lättläst form, slående paralleller med moderna företeelser underlätta förståelsen, stilen är i god mening populär.

(*Ernst Nachmanson.*)

— Som supplementband till Bursians bekanta *Jahresberichte über die Fortschritte der klassischen Altertumswissenschaft* har den nuvarande utgifvaren, professor W. Kroll i Greifswald i förening med en del kolleger utgifvit *Die Altertumswissenschaft im letzten Vierteljahrhundert. Eine Übersicht über ihre Entwickelung in der Zeit von 1875—1900* (Leipzig 1905). Några afdelningar torde mer än öfriga kunna påräkna intresse hos tidskriftens läsare, exempelvis »Griechische Geschichte» af Th. Lenschau, »Römische Geschichte» af L. Holzapfel, »Griechische Staatsaltertümer» af H. Swoboda samt »Römisches Staatsrecht» af A. Stein.

(*Ernst Nachmanson.*)

— Af det af William Hunt och Reginald Lane Poole utgifna verket *The Political History of England*, som förut (årg. 1906, s. 65) omnämnts i denna tidskrift, ha fyra nya volymer utkommit, näml. den första *From the Earliest Times to the Norman Conquest* af Thomas Hodgkin, den ryktbare författaren till *Italy and her Invaders*, den fjärde *From the Coronation of Richard II. to the Death of Richard III.* (*1377—1485*) af C. Oman, mest bekant för ett arbete öfver *The Peninsular War*, den femte *From the Accession of Henry VII. to the Death of Henry VIII.* (*1485—1547*) af H. A. L. Fisher, samt den elfte *From Addingtons Administration to the Close of William IV:s Reign* (*1801—1837*) af George C. Brodrick och J. K. Fotheringham.

— Den bekante tyske historikern Felix Rachfahl har påbörjat en bredt anlagd framställning af *Wilhelm von Oranien und der niederländische Aufstand*, hvaraf första bandet utkommit. Under hänvisning till Moritz Ritters ord, att »det i det sextonde århundradets historia icke gifves något stort tidsskede, för hvilket källorna i så hög grad dragits fram i dagens ljus, som för de nio åren före och de tio åren efter det spansk-nederländska krigets utbrott», betonar förf., att det nya källmaterialet ställer åtskilliga af de viktigaste tilldragelserna i ett annat ljus, liksom ock att de många förträffliga och ingående monografier, som på de sista åren framkommit, förtjäna att tillgodogöras och insättas på sin rätta plats

i en sammanhängande framställning. Ett alldeles särskildt skäl att upptaga det nederländska frihetskrigets historia till förnyad behandling finner förf. däri, att de senaste skildringarna däraf bära prägeln af en bestämd politisk tendens. Den uppgift förf. ställt sig är nu att med framdragande af en del nytt stoff särskildt ur korrespondensen mellan kronan och generalguvernören samt ur Wilhelms egen brefväxling och för öfrigt på grundval af de nya källpublikationerna och den monografiska litteraturen ge en framställning af den store oranierns lefnad såsom medelpunkten i den nederländska frihetsstridens utveckling intill midten af 1580-talet. Arbetet sönderfaller i fyra delar, den första behandlande ungdomstiden intill 1559, den andra oppositionstiden intill flykten 1567, den tredje krigsåren intill Gentpacifikationen 1576 och den fjärde de sista åren intill mordet 1584. Det första bandet är redan utkommet, det andra är att förvänta om några månader. För de båda senare banden är materialet till stor del samladt och genomarbetadt. Ovisst är dock, när de hinna blifva färdiga.

Det nu föreliggande bandet sönderfaller i fem afdelningar. Den första ger en kort öfversikt öfver huset Nassaus tidigare historia, särskildt dröjande vid Engelbrecht II af Nassau-Breda och Henrik III af Nassau. Den andra afdelningen behandlar Vilhelm den tystes ungdom. Största intresset ha bandets trenne sista afdelningar, som ge en skildring af Nederländerna i det sextonde århundradet. Först framställas de sociala, ekonomiska och kulturella förhållandena. Förf. framhåller här bl. a. den nederländske bondens liksom den nederländske adelsmannens genomgående goda ekonomiska ställning och polemiserar mot den utbredda uppfattningen, att på grund af sina intrasslade finanser den nederländska adeln anslöt sig till insurrektionen mot den spanska kronan. Ett särskildt kapitel ägnas åt Antwerpen och dess ställning som en mötes- och föreningspunkt för norra och södra Europas handel. Den fjärde boken är ägnad åt en teckning af de religiösa förhållandena. Förf. söker här i den förståndsmässiga nykterhet, som han finner vara den nederländska religiositetens särmärke, finna förutsättningen för den toleranspolitik, omkring hvilken den nederländska oppositionen samlade sig. Uttryckligen betonar förf., att kalvinismens uppkomst i Nederländerna är att återföra på Kalvin själf, att den ej dit fortplantats öfver Frankrike. En annan sak är sedan, att franskt inflytande, särskildt efter freden i Château-Cambrésis, mäktigt bidragit till kalvinismens uppblomstring i landets södra delar. Bokens sista afdelning är ägnad åt Nederländernas författningslif. Den behandlar i fyra kapitel provinsial- och centralförvaltningen, kronans ställning, rättigheter och verksamhet, representationerna i de olika provinserna samt »generalstaterna» i början af Filip II:s regering. Af särskildt intresse inom denna afdelning är den framställning förf. gifver af den burgundiska förvaltningsreformen, liksom den parallell han uppdrager mellan utvecklingen i de nederländska provinserna och i den Habsburgska monarkien.

— *Seemacht in der Ostsee. Ihre Einwirkung auf die Geschichte der Ostseeländer im 17. und 18. Jahrhundert* (Kiel 1907; XX + 481 sid.; 4 kartor och 18 stridsplaner) är titeln på ett af tyske viceamiralen Kirchhoff utgifvet arbete, hvilket, ehuru närmast af teknisk art, framsprunget ur marinhistoriska föreläsningar, äger betydande intresse för den vanlige historikern. Förf. har sökt fullfölja de uppslag, som gifvits af amerikanaren Mahan i hans berömda *The Influence of Seapower upon History*, och sålunda velat utreda de maritima företeelsernas betydelse för Östersjöstaternas öden under 1600- och 1700-talen. Denna synpunkt på Nordens historia är som bekant hittills alltför litet beaktad, och det är därför ett mycket tacknämligt företag, åt hvilket förf. här ägnat sig. Efter en militärgeografisk inledning, som innehåller åtskilliga åtminstone för den civile läsaren mycket nyttiga anmärkningar, tecknar förf. i nio särskilda kapitel de viktigaste sjökrigshändelser och organisatoriska nyheter i Östersjön, som förekommit från Gustaf II Adolfs och Kristian IV:s dagar fram till revolutionskrigen. Ett väl valdt material af källbearbetningar, däri man dock för Sveriges del saknar Zetterstens viktiga arbete, har satt honom i stånd att lämna ganska utförliga skildringar — om deras kritiska värde, särskildt vid åtskilliga omdömen om Sverige, måste fackmännen döma. De politiska detaljerna äro flerstädes mindre säkra eller rent oriktiga (ex. uppgifterna om Sveriges vinster i Brömsebro och Osnabrück), hvilket förf. för öfrigt inledningsvis erkänt. I själfva hufvudsträfvandet torde förf. emellanåt öfverdrifva sina maritima synpunkters betydelse samt då och då inblanda väl moderna åskådningssätt (såsom då han under Karl X Gustafs andra krig skjuter fram engelska planer på Kronborg och Öresund som motiv för Richard Cromwells hjälpsändning men förtiger Mazarins afgörande inflytande), men otvifvelaktigt skall hans arbete väsentligen bidraga till en fördjupad uppfattning af sjökrigens betydelse för Norden.

(*C. H. H.*)

— I den af Oxford University Press utgifna, billiga men förträffligt utstyrda serien *The World's Classics* ingår bl. a. ett urval ur den berömde engelske statsmannen Edmund Burkes arbeten. I de hittills utkomna tre delarna återfinner man t. ex. hans satiriska Bolingbroke-imitation *A Vindication of Natural Society . . . in a letter to Lord — by a late Noble Writer* (1756), vidare hans försvarsskrift för den första Rockinghamska ministären *Observations on a late Publication intituled The Present State of the Nation* (1769), han berömda programskrift *Thoughts on the Cause of the Present Discontents* (1770) samt slutl. en samling af hans berömdaste tal såsom t. ex. talen rörande de nordamerikanska koloniernas ställning (1774—1777), vid framläggandet af planen till en omordning af den engelska finansförvaltningen (1780), rör. reformer i den indiska förvaltningen (1783, 1785) m. fl. Dock ha förhand-

lingarna ang. Warren Hastings' »impeachment» såsom för vidlyftiga uteslutits. Upplagan är beräknad på sex band.

— Den moderna franska häfdaforskningen äger knappast, Napoeleonforskningen säkert icke ett mera lysande namn än Albert Vandals. Det monumentala verk, som från början gjorde hans ryktbarhet — *Napoléon et Alexandre Ier* —, gör i själfva verket epok inom den moderna Napoleonforskningen. Och hans sista stora arbete *L'avènement de Bonaparte* (1902), hvaraf den första delen *La genèse du consulat. Brumaire. La constitution de l'an VIII* hittills utkommit, hör till de mest betydande historiska arbeten, som på de sista åren sett dagen. Detta verk föreligger nu under titeln *Bonaparte och Brumaire* i en omsorgsfull svensk tolkning af d:r Sigurd Eurén i en prydlig, rikt illustrerad upplaga, som verkligen kan kallas en evenemang i vår öfversättningslitteratur. Ett särskildt hedersomnämnande förtjäna öfversättare och förläggare därför att hvarken noter eller källkritisk apparat till tjänst för allmänhetens lättja ha uteslutits.

Hvad förf. i detta arbete vill visa är dels i hvilken grad, på hvad sätt och af hvilka orsaker Frankrike vid tiden för Bonapartes återkomst från Egypten var moget för diktaturen, dels huru vid statskuppen i Brumaire verkligen enligt tillförlitliga källors vittnesbörd har tillgått och huru konsularförfattningen sedan kom till. Och hvad som meddelas är ägnadt att sätta både revolutionen och Bonaparte i en säkert både sannare och mindre glansfull belysning. Skildringen af Frankrike omedelbart före Brumaire, på en gång till sina konturer skarpt uppdragen och inrymmande ett öfverväldigande bevismaterial, borde definitivt ha aflifvat dogmen om att det var friheten Bonaparte gjorde slut på — om nu historiska dogmer kunna aflifvas. Särskildt ger författaren af de religiösa förhållandena — och kyrkopolitiken utgör som bekant den kanske viktigaste sidan af revolutionens historia — en skildring, som osökt leder läsarens tanke till den teckning af de religiösa förhållandena i nutidens Frankrike, som i Bodley's bekanta arbete *France* bär rubriken »The tyranny of freethought». Sönderslitet af inre fejder, med en korrumperad regering, en förvaltning i upplösning, en hopplös förvirring i finanserna, en rubbad kredit, ett skattesystem, som har karaktären af utplundring, och en emigrantlagstiftning, som i sin suveräna likgiltighet för den personliga säkerheten var fullkomligt orientalisk, därtill hotadt af yttre fiender, suckade Frankrike ej efter »l'ancien régime», men efter »den starke mannen», som kunde skänka yttre fred och inre ro. Framför allt vände man sina blickar till de generaler, som skapat den franska vapenärans renässans, främst Jourdan och Bonaparte. Men skulle »hjälten», frågade man sig, blifva en Washington, en Monk eller måhända en Cromwell? Att det skulle blifva en Cæsar, anade nog ingen.

Men å andra sidan ha de fullblodiga Napoleonbeundrarne, de för hvilka Napoleon — för att begagna en berömd svensk historikers

ord — »divinerat hela jurisprudensen», föga anledning till glädje öfver Vandals skildring af själfva Brumaire-statskuppen. Det högtrafvande talet hos de äldstes råd befinnes vara ett fiasko; den berömda dolkscenen hos de femhundrade upplöser sig i en helt vanlig knytnäfvekamp, där Napoleon till på köpet blir illa åtgången och fullkomligt förlorar fattningen. Författaren uppvisar in i minsta enskildheter, såsom det synes ovederläggligen, huru illa planlagd och huru illa utförd statskuppen i själfva verket var; att den verkligen lyckades, berodde utom på Lucien Bonapartes raska och beslutsamma ingripande hufvudsakligen på det härskande partiets handfallenhet, brist på sammanhållning och lika allmänna som välförtjänta impopularitet. Brumaire fogade sålunda intet nytt blad till Bonapartes lagrar. I dess klarare glans framstår åter hans politiska och diplomatiska snille i den följande tvekampen med Sieyès i afseende på den nya författningen. Af det konstrikt balanserade maskineri, som Sieyès' spetsfundiga hjärna utkläckt och där segraren från Brumaire skulle intaga platsen såsom »valherre», en ställning som han själf liknat vid »ett gödsvins», formar Bonaparte ett statsskick, som gör honom till Frankrikes herre. Vandals bok är i sin helhet ett mästerligt arbete, lika utmärkt för grundlig och omfattande källforskning och nya och originella synpunkter som för en gnistrande stil. Det är att hoppas, att det mottagande, som kommer arbetet till del i dess svenska dräkt, må blifva sådant, att det ger oss rätt att från samma hand vänta en öfversättning af andra delen, när den en gång utkommer.

— Den af Louis Bobé utgifna stora urkundssamlingen *Efterladte Papirer fra den Reventlowske Familiekreds i Tidsrummet 1770—1827* har ökats med en ny (sjunde) del innehållande »Udvalgte Breve og Optegnelser af Grev Ernst Schimmelmann, Komtesse Katharine Stolberg, Henning von Witzleben og Hustru, Grev Charles Flahault d'Angiviller og Grevinde Louise Stolberg».

— Af Gabriel Hanotaux's stora *Histoire de la France contemporaine (1871—1900)* föreligger nu tredje bandet *La Présidence du Maréchal de Mac Mahon. La Constitution de 1875.* Större delen af bandet är ägnad åt en redogörelse för tillkomsten af Frankrikes nu gällande författning, en republikansk författning, voterad af en församling med rojalistisk majoritet. Författarens redogörelse utmynnar i en synnerligen spirituell analys af den nya författningens väsen — *Théorie de la Constitution.* De sista kapitlen behandla parlamentsvalen 1876, Du Faures första kabinett samt kabinettet Jules Simon och den 16 maj 1877. I skildringen af författningskampen ingår ock en öfversikt af den utrikespolitiska krisen 1875. Det nya bandet prydes liksom de föregående af flera fint utförda porträtt.

— I decemberhäftet af *Preussische Jahrbücher* återkommer Hans Delbrück i en uppsats med titel *Die Hohenlohe-Memoiren und Bismarcks Entlassung* till de tilldragelser, som stodo i sam-

band med Bismarcks afgång. Till svar på de angrepp, för hvilka han i följd af sina »afslöjanden» blifvit utsatt, framhåller han, att han vid sin analys af Hohenlohememoarerna »blott historiskt fastslagit och med klara ord gifvit uttryck åt hvad som låg i öppen dag för hvar och en, som ännu erinrade sig händelserna 1890, tog de tryckta urkunderna i sin hand och inordnade Hohenlohes uppteckningar i detta sammanhang». De muntliga meddelanden, till hvilka han hänvisat, hade blott fullständigat och styrkt de slutsatser, som kunde dragas ur det redan tryckta materialet. »Man skulle kunna helt enkelt stryka hela denna passus, och min artikel blefve dock till sitt innehåll oförändrad.» I det följande fasthåller Delbrück sin uppfattnings riktighet och betonar, att vi ha ett afgörande bevis för Bismarcks statshvälfningsplaner i det faktum, att han 1890 trots kartellmajoritetens kompromissförslag och kejsarens önskningar bragte socialistlagen på fall.

I sist utkomna häfte af *Historische Zeitschrift* (3 F., Bd 2: H. 2) tager Fr. Meinecke till orda mot Delbrücks hypotes. Den kan ej, säger han, utan ett rent våldförande af meningen fotas på Hohenlohes referat af sitt samtal med kejsaren (II, s. 468). Och de muntliga meddelanden, hvarpå D. i sin första artikel stödde sig, synes han numera själf ej tillmäta någon större betydelse. Det är ur själfva det politiska läget i början af år 1890 han vill deducera fram sitt antagande. Men därvid förfar han godtyckligt, i det han bland en rad tänkbara kombinationer utplockar och framhåller en med undanskjutande af de andra. Om man också ej utan vidare kan afvisa Delbrücks hypotes, så synes den dock hvila på ganska lösa grunder. Påfallande är i jämförelse härmed den försiktighet, hvarmed Lenz i sin bekanta Bismarck-biografi har behandlat denna episod.

— Af den år 1902 aflidne jesuiten Theodor Granderaths stora *Geschichte des Vatikanischen Konzils* har nu tredje (slut-) bandet sett dagen, liksom de föregående utgifvet af den aflidnes ordensbroder Konrad Kirch. Med detta verk ges för första gången från ultramontant håll en detaljerad framställning af konsiliets historia. Cecconis vidlyftiga *Storia del Concilio Ecumenico Vaticano* behandlar endast förhistorien, och öfriga från majoritetsanhängarnes sida utgångna framställningar, t. ex. Mannings *The true Story of the Vatican Council* och Fesslers *Das Vatikanische Konzilium, dessen äussere Bedeutung und innerer Verlauf*, utgöra blott korta öfversikter närmast af en apologetiskt-publicistisk karaktär. Det enda stora arbete, som finnes, Friedrichs *Geschichte des Vatikanischen Konzils* är utgånget från en ifrig, att ej säga fanatisk anhängare af minoritetens uppfattning. Granderath-Kirch's stora verk intager en lika prononcerad ståndpunkt på den andra sidan, och det är egentligen genom det nya material som framdrages, som det har sitt värde. Författaren har nämligen haft till sin disposition konsiliets arkiv i dess helhet: protokoll, in- och utgående

handlingar af olika slag, bref, växlade mellan kurian och nuntierna, kardinalstatssekreterarens bref till enskilda biskopar och åtskilliga biskopars inbördes brefväxling m. m. Vidare har han haft tillgång till privatanteckningar af en framstående medlem af konsiliet och trosdeputationen. En betydlig del af materialet är tryckt i sjunde bandet af *Collectio Lacensis.* I förhållande till det oerhörda material, som stått till författarens förfogande, såväl som med hänsyn till den möda, som synbarligen nedlagts på dess sofrande och bearbetning, är verket förvånande litet gifvande. Det är i själfva verket intet annat än en materialsamling. För konsiliets egendomliga världshistoriska betydelse har författaren ej haft blick, lika litet som han lyckats ge relief åt de båda kyrkopolitiska åskådningar, som där bryta sig mot hvarandra. Ofta infogas midt in i texten dogmatiska utredningar och vederläggningar af minoritetstalares åsikter. Är Friedrichs stora verk en partiskrift från gammalkatolikernas läger, så är Granderaths det ej mindre från ultramontanernas sida. I så måtto kan konsiliet sägas ännu vänta sin häfdatecknare.

— Vi uppmana ånyo dem af föreningens medlemmar, som önska till nedsatt pris (5 kr.; bokhandelspriset 9 kr.) erhålla den af amanuensen Kr. Setterwall utarbetade, snart utkommande *Svensk Historisk Bibliografi 1875—1900*, att snarast möjligt till föreningens sekreterare, adr. Riksarkivet, insända sina rekvisitioner. Tryckta beställningskort finnas inhäftade i förra årgångens första häfte.

Dackefejden och det s. k. slaget vid Åsunden.

AF

ARTHUR STILLE.

I Dackefejden urskiljer man genast två särskilda skeden med helt olikartad karaktär. Gränspunkten mellan dessa är den stora sammandrabbning, som i litteraturen framträder under namnet slaget vid Åsunden. Före denna strid är Dacke anförare för en verklig här; han är det upproriska Smålands höfding, och det är ett allvarligt krig, som Gustaf I har att utkämpa med honom. Slaget blir emellertid ett fruktansvärdt nederlag för Dacke, hans härsmakt skingras, och då han själf åter träder fram, botad efter det sår, han fått i striden, är han ej mer än chef för några kringirrande fribytarskaror och snart endast en flykting. I all hufvudsak har upproret krossats genom slaget, befolkningen har underkastat sig, och de ännu kringströfvande banden kunna ej bereda konungen några allvarligare bekymmer. Dacke dräpes slutligen på flykten.

Det är alltså i en enda bestämd drabbning, som den kungliga hären besegrar bondeskarorna och i all hufvudsak dämpar upproret. I hela den existerande historiska litteraturen uppgifves det, att denna drabbning utkämpats vid sjön Åsunden och delvis på dennas is, närmare bestämdt »mellan Eneby och Horn». Stridsplatsen skulle alltså hafva varit i det nordligaste gränsområdet af den insurgerade landsdelen. Ett närmare betraktande af situationen på krigsskådeplatsen, sådan den var i början af år 1543, och af det sätt, hvarpå Dacke dittills fört kriget, torde emel-

lertid redan på förhand låta vissa tvifvel uppstå, huruvida verkligen platsen för sammandrabbningen skall sökas så långt norrut. Efterföljande undersökning är närmast afsedd att söka bringa klarhet i frågan: hvar stod »slaget vid Åsunden», det slag, som bröt Nils Dackes makt? Det torde emellertid då ej vara ur vägen att i sammanhang härmed söka taga en öfverblick af krigsrörelserna före det afgörande slaget och af de idéer, som legat till grund för dem, för att därigenom söka komma till en så klar uppfattning som möjligt af den militäriska situationen vid början af slutfälttåget. Man kan därefter med större säkerhet bedöma och värdesätta källskrifternas uppgifter, då man på grund af dessa och studium af de topografiska förhållandena har att söka bestämma platsen för slaget.

* * *

Det vill synas, som om man på den kungliga sidan redan tidigt klart uppfattat innebörden af oroligheterna i Småland och insett, att Dackes resning var farlig. Denna kan ej sägas hafva fullt utbrutit förr än i juni 1542, och redan den 6 juni lät konungen uppbåda frälset från Uppland, Västergötland och Östergötland att i slutet af augusti (fjärde dagen efter Bartolomeidagen) samman med annan härsmakt möta i Jönköping för att därifrån under riksmarsken Lars Siggeson Sparre rycka fram i Småland.[1]

Konungen ville dölja sin sannskyldiga mening med de stora rustningarna och sökte göra troligt, att de skedde därför, att han skulle kunna med ett ståtligt, väpnadt följe sammanträffa i Markaryd med den danske konungen.

Långt före den utsatta samlingstiden hade emellertid Gustaf Olofsson Stenbock på egen hand ryckt från Västergötland in i Småland. Han har säkerligen haft en ganska tydlig föreställning om upprorets farlighet,[2] och det förefaller då rätt egendomligt, att han utan bestämd order och, som det vill synas, på eget bevåg och med en skäligen svag styrka — enligt uppgift 10 rotar knektar och 60 ryt-

[1] Konung Gustaf I:s registratur XIV, s. 79 o. ff.

[2] Jfr konungens bref till honom den 29 juli 1542. Konung Gustaf I:s registratur XIV, s. 155.

tare — vågar företaga en expedition in i hjärtat af Småland. Öfverhufvud taget tyckes under fejdens gång Gustaf Olofsson Stenbock framträda såsom en något hetsig och själfrådig herre.

Konungen gillade ingalunda företaget. Vid första underrättelsen därom klandrade han Gustaf Olofsson för hans obetänksamhet, gaf uttryck åt sina farhågor för att han ej skulle vara stark nog och manade honom att, om han ej redan vore inne i Småland, vända sig mot Jönköping för att där förena sig med den kungliga hufvudstyrkan.

Denna maning kom emellertid för sent. Gustaf Olofsson var redan i Småland; där höll han först ting och öfverläggning med befolkningen i Västbo, Östbo och Sunnerbo, alltså den del af landskapet, som aldrig kom att på allvar deltaga i upproret utan öfverhufvud hela tiden förblef konungen trogen. Därefter ryckte han fram till Växjö, men nu strandade företaget. Ansatt af Dacke med stora bondeskaror, måste Gustaf Olofsson kasta sig in på det fasta slottet Bergkvara, och efter en strid här fann han rådligast att underhandla. Den 24 juli ingicks mellan honom och Dacke en vapenhvila, som skulle räcka till allhelgonadag. Gustaf Olofsson drog sig härefter tillbaka, och i det inre af Småland var fältet lämnadt fritt åt Nils Dacke.

Konungens böjelse för vapenhvila synes emellertid icke hafva varit stor. Visserligen förklarade han, att det vid Bergkvara ingångna stilleståndet skulle obrottsligt hållas, och anmodade häradena i Småland att sända ombud till Bartolomeidagen till Linköping att där jämte representanter för Östergötlands och Västergötlands lagsagor underhandla med riksråden och den småländska adeln, men samtidigt fortsatte han rustningarna och befallde bl. a. Johan Turesson Tre Rosor att med frälset från Södermanland och Östergötland infinna sig i Linköping; fortfarande vill Gustaf dock låta påskina, att det är det tillämnade mötet med Kristian III, som förorsakade rustningarna.

Upprorsrörelsen var emellertid spridd öfver större delen af Småland och dess gränsmarker; den omfattade nu Värend, Möre, Njudung, Tjust, Kind och Ydre. Finnveden förblef konungen troget, men i Östergötland var allt osäkert och utsikten till ett deltagande i resningen ej liten.

Dacke har säkerligen ej haft någon vidare tilltro till att ett fredligt tillstånd skulle inträda, och i verkligheten blef stilleståndet af ganska kort varaktighet.

Den 5 augusti hade konungen godkänt det vid Bergkvara mellan Dacke och Gustaf Olofsson Stenbock ingångna stilleståndet, hvilket ju skulle räcka till allhelgonadag, men icke desto mindre gaf han redan den 22 augusti befallning till Lars Siggesson Sparre, Johan Turesson Tre Rosor, Abraham Eriksson Leijonhufvud och Svante Sture att med den kungliga hufvudstyrkan, som stod i Linköping och Vadstena, rycka in i Småland; han ställde dock i befälhafvarnas fria skön att uppskjuta tåget, till dess de förstärkningar hunnit anlända, som han nu förklarade sig ämna sända ned till Östergötland. Hufvudstyrkans anförare skulle skriftligen rådslå med Gustaf Olofsson Stenbock och samverka med denne, som antogs stå med Västgötakrigsmakten i Jönköping. Omsorgsfull rekognoscering och spionering anbefalldes tillika med försiktighet, ehuru man icke skulle »rädas för hvar buske».

Dacke hade satt sig i försvarstillstånd. Han hade vidtagit särskilda åtgärder för att snabbt kunna samla bondehären åt det håll, hvarifrån faran särskildt skulle hota. Han försökte att få Västra härad bestämdt öfver på sin sida; detta var af vikt, enär den kungliga styrkans infallslinjer mot Värend, vare sig Jönköping eller Östergötland blefve basen för anfallet, närmast gingo genom denna nejd, och man alltså möjligen här kunde söka sätta sig till motvärn. På de stora anmarschlinjerna mot Växjö ställde han särskilda vaktafdelningar, och öfverallt lät han rifva broar. Själf stod han i »Slätthögs och Moheda socknar»[1] för att bevaka vägen från Jönköping; antagligen vill detta säga, att han med en afdelning höll defilén vid Ör längs Helgasjön besatt, under det att en annan trupp bevakade öfvergången af ån vid Moheda. En afdelning stod »mellan Ed och Rydaholm», säkerligen vid broöfvergången öfver sjön Furens tillflöde; ännu en afdelning bevakade ställningen vid Ryssby.

Dessa framskjutna ställningar äro utan tvifvel riktigt valda; de iakttaga och betäcka inmarschvägarna mot det

[1] Rasmus Ludvigssons krönika (Historiska Handlingar XX: 1, s. 69).

egentliga Värend såväl från Jönköping som från Västbo, på hvilken senare väg Gustaf Olofsson Stenbock kunde tänkas nu liksom förra gången rycka an. Hvilken väg än fienden valde för anfallet, kunde Dacke iakttaga honom och möjligen äfven hoppas på att eventuellt kunna uppehålla honom, till dess att man genom de nya uppbådsanordningarna kunde få den småländska hufvudstyrkan samlad. Öfverhufvud synas anordningarna visa, att Nils Dacke var en man med verklig militärisk begåfning.

Den kungliga hären under Lars Siggesson, Johan Turesson och Gustaf Olofsson ryckte så fram, antagligen öfver Jönköping. Äfven söderifrån skulle Dacke ansättas, i det att de kunglige stämt möte vid Ingelstad söder om Växjö med en dansk hjälptrupp under Peder Skram. Någon närmare kännedom om händelserna under den kungliga härens frammarsch kan ej af de tillgängliga källorna vinnas; i hvarje fall framgår dock, att Dacke ej vågat någon afgörande strid utan inskränkt sig till att — möjligen med mindre afdelningar — oroa fienden. Den viktigaste händelsen är möjligen striden vid Majsakärr — en ort, hvars läge nu ej synes kunna bestämmas, —, i hvilken Dackes främste man Lille Jösse stupade.[1] Att frammarschen varit mycket besvärlig för de kungliga trupperna och skett under ständiga skärmytslingar, synes framgå af ordalagen i Per Brahes krönika.

Den kungliga hären, slutligen förenad med den danska truppen, hade framkommit till Växjö, men utan att hafva vunnit någon afgörande framgång. Några underhandlingar fördes med allmogen, men ställningen synes närmast hafva varit den, att hären befann sig i ett tillstånd af ovisshet och otrygghet, hvari den alldeles icke kände sig hafva öfvertaget öfver bondeskarorna och öfverhufvud ej kunde få rätt grepp på dessa. Då kom en afgörande händelse, som var af den betydelse, att man fann sig föranlåten att afstå från hela företaget. En annan kunglig härstyrka hade lidit ett svårt nederlag.

[1] Man skulle kanske kunna antaga, att Dacke haft sina skaror fördelade åt olika håll, dels mot de kungliga och dels söderut mot den danska hjälpkåren, och att detta medverkat till att han ej på allvar satt sig till motvärn i en större strid. Som strax skall nämnas, stodo ju ock bondeskaror i Kind i södra Östergötland.

Då hufvudhären lämnade Östgötaslätten, hade den, väl framför allt till bevakande af den synnerligen opålitliga befolkningen i Östergötland, kvarlämnat en mindre styrka, vid hvilken befunno sig Svante Sture, Abraham Eriksson Leijonhufvud, Axel Eriksson Bjelke, Måns Johansson Natt och Dag och Måns Svensson Some. Denna kår hade förstärkts med en afdelning knektar under Peter von Hannover. Anförarna voro emellertid just ej hågade för att stanna kvar i Östergötland, utan begärde konungens bemyndigande att rycka genom Ydre eller Kind mot Vimmerby och vidare ned mot Emån. Gustaf var ej mycket böjd för denna plan, utan sade sig finna det bäst, att de kvarstannade i Östergötland; han förklarade dock på samma gång, att han icke kunde från Stockholm, där han nu befann sig, gifva några bestämda föreskrifter i afseende på krigföringen.[1] Härafdelningen ryckte därpå — närmast under befäl af Måns Johansson Natt och Dag — in i Kind men blef här lockad i fällan af bönderna och vid Kisa kringränd med väldiga bråtar. Den skall hafva räddats endast genom förräderi af en bonde och kom endast med mycket stora förluster tillbaka ur skogstrakten.[2]

Striden vid Kisa — i förra delen af september — var utan tvifvel ett verkligt, ganska kännbart nederlag för de kunglige. Böndernas mod och tillförsikt stegrades betydligt, och hvad som väl närmast kunde befaras var, att den kungliga hufvudstyrkan i Växjö skulle se sina förbindelser norrut i fara och reträttlinjen allvarligt hotad, en situation så mycket farligare, som segern vid Kisa lätt kunde tänkas skola sprida upproret äfven till Östgötaslättens befolkning, i hvilket fall hären i Växjö skulle försatts i en mycket svår belägenhet. Denna härs chefer hade på förhand bestämdt afstyrkt hvarje sekundärt anfall mot Småland, enär ett misslyckande däraf skulle hafva farliga följder. Hvad som befarats hade inträffat, och den kungliga hufvudhärens anförare funno sig nu ingen annan utväg hafva än att dagtinga med Dacke. Konungen hade sändt bud till dem med underrättelse om olyckan vid Kisa och manat dem till för-

[1]) Konungens bref till Abraham Eriksson Leijonhufvud m. fl. den 6 september 1542. Konung Gustaf I:s registratur XIV, s. 227.

[2] Se härom Per Brahe d. ä:s fortsättning af Peder Svarts krönika, utg af O. Ahnfelt, s. 39 ff.

siktighet, men man kan betvifla, att budet lyckats komma fram.

I Växjö slöts alltså mot slutet af september en vapenhvila med Dacke; den bekräftades den 5 oktober af konungen. Den skulle gälla från den 7 oktober till påsken 1543.

Denna vapenhvila räddade säkerligen konungens här ur en svår klämma. Gustaf uppgifver själf i ett bref af den 7 oktober, att smålänningarna nu förstärkt sig och ville eröfra Östergötland, hvilket man i sådant fall icke vore i stånd att försvara: det vore att befara, att östgötarna läte smålänningarna rycka vidare in i Svealand, och det vore all utsikt till att fejden skulle blifva långvarig. Dessa uttryck tyda just ej på att konungen trodde på varaktigheten af stilleståndet eller på att han hade för afsikt att för någon längre tid iakttaga detsamma; hufvudsaken var väl nu att få hären oskadd tillbaka ur Småland. Detta lyckades också. Gustaf Olofsson Stenbock skildes med sin afdelning vid Jönköping från hufvudhären och gick till Västergötland. Den öfriga styrkan retirerade till Östergötland.

Det var emellertid ej något verkligt fredstillstånd, som inträdde. Bondeskarorna följde efter den kungliga hären och oroade den. Att Dacke skulle haft för afsikt att, såsom konungen fruktade, nu genast försöka sig på en eröfring af Östergötland, synes man ej böra antaga. För ett så vidlyftigt företag var hans maktställning säkerligen ännu för litet rotfästad och förhållandena i Småland alltför litet ordnade. Snarare torde man få antaga, att Dacke med de rörelser, han nu företog, hade för afsikt att öfva ett sådant tryck på motparten, att Gustaf skulle finna sig föranlåten att på ett mera effektivt sätt än förut bekräfta vapenhvilan och ingå på en öfverenskommelse, hvarigenom man skulle få rådrum att införa mera stadgade förhållanden i Småland och öfverhufvud mera trygga Dackes höfdingeställning. Nekas kan ju ej heller, att Dacke efter erfarenheten af Bergkvarastilleståndets korta varaktighet kunde hafva sina skäl att söka ernå ett så högtidligt och bindande fredsslut som möjligt. Hvad själfva krigsrörelserna angår, kan man med fullt fog säga, att Dacke »smidde medan järnet var varmt». Den kungliga hufvudhären följdes af bondeskaror, som från Holaveden bredde ut sig öfver slättlandet väster om Svartån.

Att de härvid gingo metodiskt tillväga, därpå tyder, att de särskildt besatte Rök och Flemminge. Båda dessa positioner äro af strategisk betydelse; Rök på höjden söder om Tåkern vid ett vägkors är i viss mån ägnadt att tjäna som försvars- och skyddsställning för vägen längs Vättern, så mycket mer som ett kringgående däraf på den smala sträckan mellan Rök och Omberg ej lätt kunde sättas i verket; Flemminge var det viktiga öfvergångsställe, där den östra Holavedsvägen passerade Svartån, och vikten af dess besättande skönjes lätt. Men äfven rakt söderifrån nalkades bondeskaror Östgötaslätten. Bråtar gjordes vid Skeda och Slaka, sydväst om Linköping, och den kungliga härafdelning, som efter sitt nederlag vid Kisa under befäl af Abraham Eriksson Leijonhufvud m. fl. stått vid Linköping, drog sig undan till Törnevalla på vägen till Norrköping, därigenom aflägsnande sig från den till Skenningetrakten återkomna kungliga hufvudstyrkan.[1] Dacke själf nalkades så med en stor bondehär; genom Kind ryckte han fram mot Linköping och slog slutligen läger en half mil från staden. De kungliga hade emellertid skaffat sig luft i västra Östergötland genom anfall mot upprorsskarorna, hvilka man lyckades drifva från Rök och Flemminge, men ställningen var i alla händelser säkerligen rätt kritisk, då Dackes här skjutit sig fram som en kil midt in i Östergötland, hotande förbindelsen mellan landskapets västliga och dess östliga del och mellan den kungliga hufvudstyrkan och det öfriga Sverige.

Det kan ej bestridas, att Dacke i sina operationer efter Växjöstilleståndet gifvit prof på raskhet och klokhet och krigisk duglighet. Om han än ej i allo sett sina planer krönas med framgång, var dock ställningen för honom på det hela taget ganska gynnsam. Såvida de kunglige ej ville riskera en hufvuddrabbning, hade de knappt annat att göra än att ingå på en ny, högtidlig öfverenskommelse och formellt erkänna Dacke. Den från Småland återkomna kungliga hären hade emellertid utan tvifvel lidit ej obetydligt i det besvärliga fälttåget, och man synes ej hafva varit fallen för att på allvar ånyo föra den mot fienden. Härtill kom, att oroande underrättelser ingingo från Gustaf Olofs-

[1] Konung Gustaf I:s registratur XIV, s. 289.

son Stenbock: han hade nu ej mera än 200 ryttare och frågade, huru han skulle bära sig åt med att försvara Västergötland, ifall Dacke vände sig åt detta håll. Konungen kunde endast mana honom att i sådant fall ställa sig på skyddade orter, ett svar, som till fullo visar, i huru hög grad man på den kungliga sidan nu var nödsakad att hålla sig på defensiven.

Det skreds då till underhandling med Dacke. Den 8 november 1542 ingicks i Linköping mellan de därvarande riksråden och krigsbefälhafvarne, främst bland dem riksmarsken Lars Siggesson Sparre, å konungens vägnar å den ena sidan och Nils Dacke å den andra en formlig, för ett år gällande öfverenskommelse, som mera har karaktären af ett fredsslut mellan jämnstarka parter än af en förlikning mellan en konung och uppstudsiga undersåtar.[1] Dacke skulle vara förpliktad att med den småländska makten komma Gustaf I till hjälp vid inträffande farligheter, men å andra sidan framträdde han i fördraget såsom Smålands äfven af de kunglige faktiskt erkände höfding och närmaste styresman.

Den småländska resningen syntes sålunda hafva lyckats, och den stoltaste perioden i Dackes lif hade inträdt. Han styrde nu större delen af Småland. Den 25 november höll han landsting med allmogen i Växjö och förkunnade där freden, på samma gång som han förklarade, att allt skulle blifva vid de gamla sedvänjorna, och tog löfte af bönderna, att de skulle fortfarande stå hvarandra bi, hvarvid han äfven bad dem af all makt rusta sig med goda vapen. Det senare är betecknande, och därmed sammanhänger, att Dacke i sitt tal till allmogen gjorde freden beroende af beskaffenheten af konungens förväntade bekräftelsebref.[2] I verkligheten gå Dackes handlingar under hans regeringstid vintern 1542—1543 ut på de båda sakerna: att ordna de inre förhållandena i Småland och att trygga sig mot konungen, om denne skulle förnya fientligheterna.

---

[1] Öfverenskommelsen tryckt i Konung Gustaf I:s registratur XIV, s. 417.

[2] »När jach thet får och thet mig behagede och oss nyttigt våre, dhå skulle ordh holles, män hvar thet icke lydde såsom jach vill, dhå kan jach vel then konst, som jach kunde tilförende, nembligen före krig och örlug.» (Rasmus Ludvigssons krönika, Historiska Handlingar XX: 1, s. 76.)

Dacke sökte nu sträcka sitt välde öfver hela Småland. Finnveden hade ej varit med honom, och han gör under november månad tydligen försök att bringa under sitt välde äfven denna landsdel och riktar i denna mening hotfulla maningar till dess invånare, men utan att något resultat egentligen vanns. I olika delar af sitt område höll han under den närmaste tiden efter fredsproklameringen ting och tillsatte öfverallt fogdar; tydligen ett försök att införa ordnad, fredlig styrelse och därigenom lugnare förhållanden. Hvad som särskildt tyder på att Dacke verkligen på allvar ville återinföra lugn och ordning är, att han sökte hålla räfst med själfrådigt plundrande,[1] och det är möjligen i sammanhang härmed som han lät »grijpe och settie i handkloffver en hoop nampnkunnige bönder».[2]

Af vikt är vidare, att Dacke, så fort han fått fred, underrättade stadsmyndigheterna i Ronneby därom och anhöll om ohindrade handelsförbindelser mellan staden och Småland. Denna åtgärd — fri och öppen handel till det danska kustområdet — tyder på ett målmedvetet fullföljande af den ekonomiska, Gustaf I:s system motsatta, riktning, som framträdt bland de viktigare orsakerna till upproret.

I kyrkligt afseende betydde Dackes styrelse afgjordt en återgång till det gamla. Katolicismen framträdde åter, och om det än under förhandenvarande omständigheter väl närmast var under formen af de yttre katolska kyrkobrukens återupplifvande, så var detta viktigt nog och innebar en stor fara för den svenska protestantismen öfverhufvud.

Mellan Dacke och Gustaf I:s vedersakare i Tyskland anknötos eller förbereddes förbindelser. Det torde emellertid kunna sättas i fråga, om ej Dackes egentliga mening härmed var ej så mycket att på allvar underordna sig eller närmare förbinda sig med utländska furstar som fastmera att genom anknytandet af dessa förbindelser yttermera trygga sig mot nya fientligheter från konungens sida och för nödfalls skull hafva ett ryggstöd att tillgå. Åtminstone

[1] Se härom Rasmus Ludvigssons krönika (Hist. Handl. XX: 1, s. 75 o. ff.).

[2] Han lät också bringa om lifvet höfdingen Måns Hane. Denne hade varit anförare för de skaror, som opererat i västra Östergötland, och man skulle möjligen kunna antaga, att Måns Hanes bestraffning står i sammanhang med att nämnda krigsföretag öfverhufvud misslyckats.

tyda på en sådan tankegång bestämdt Nils Dackes af Rasmus Ludvigsson citerade uttryck, dels i bref till några af konungens män vid jultiden, att »om han någon förläning finge af konung Gustaff, ther han kunde hielpe sig med, dhå vilde han helst hielpe honom til att emotstå all utlendzskt herskap», och dels i samtalet med hertig Albrekts af Mecklenburg budbärare Hans Plog, »at han [Dacke] var vel forlicht med konung Gustaff och förhoppedes, at han vel varder hollendes thet han honom tilsagt hade, och hvar han thet giorde, dhå ville han ingen betre herre och konung begäre».

På grund såväl af dessa uttalanden som af den allmänna situationen torde man hafva skäl att antaga, att Dacke för sin del icke önskade ett brytande af stilleståndet och ett återupptagande af fientligheterna. I det stora hela hade han redan vunnit ganska mycket, och för honom gällde det väl nu först och främst att konsolidera sin ställning; genom ett så vidtutseende företag som ett nytt krig, hvilket utan tvifvel skulle komma att antaga karaktären af en strid på lif och död, skulle han riskera den nyvunna ställningen. Det måste emellertid erkännas, att Dackes skaror ej allestädes respekterade stilleståndet utan här och där fortsatte sina våldsamheter, men det ligger i sakens natur, att det ej kunde gå så lätt att med ens återställa lugnet och ordningen, och märkas bör, att den förnämsta af oroligheterna efter vapenhvilans ingående är en sammanstötning i Kind, alltså i självfva gränsområdet och långt från den plats, där Dacke själf befann sig.[1] Man behöfver säkerligen ej betvifla, att Dacke menade uppriktigt, då han en kort tid före jul skref till konungen och såsom svar på anmaningen att komma upp till Gustaf sade, att han ej vågade komma, förr än han finge konungens skrifvelse, att denne förpliktade sig vid sin ed och sin kungliga ära, att han skulle hålla vänskapen trygg och trofast, »seden vilde han vare honom for en trotienere och undersåte och våge liff och leffverne for hans och rigsens beste, så lenge hans hierte var helt, och begärede, at han motte bliffve ther qvar i Smålandh och at

[1] En skaras infall mot Kalfsbygden i Västergötland är tydligen föranledt af en rörelse, som Gustaf Olofssons folk gjort ned mot gränsen. Jfr Konung Gustaf I:s registratur XV, s. 4.

konung Gustaff vilde sende honom en scriffvere i hvart heredt. Men hoffmen och karler vilde han vel sielff bestyre, som konung Gustaff trogne och retrådige vare skulle, ee hvar behoff giordes, men cläde och penninger skulle konung Gustaff giffve them.»[1]

I samma riktning gick Dackes ofvan citerade bref till några af konungens män (Måns Johansson Natt och Dag, Göran Eriksson Gyllenstjerna och Per Brahe), och då han i detta omnämnde, att han hade haft anbud af kejsaren om bistånd, men, om han finge förläning af Gustaf, helst ville hjälpa denne mot allt utländskt herrskap, så menade han väl, att detta skulle vara ett argument till förmån för honom, då det visade, hvilka försänkningar och utsikter han hade. Emellertid torde det hafva verkat i rakt motsatt riktning och stärkt konungen i hans uppfattning, att man ej borde låta Dacke sitta i fred och stärka sitt herravälde.

Gustaf I har tydligen icke ansett uppgörelsen i Linköping vara definitiv och kunde från sin ståndpunkt ej heller så göra. Att Dacke blifvit herre i Småland, var ju ett högst betänkligt afbräck för Gustafs hela system. I kyrkligt afseende var det en stor fara, att katolicismen i och med det småländska upproret åter rest hufvudet. Efter Gustafs egen, i hans bref flera gånger upprepade utsaga var i Östergötland böjelsen för den gamla läran mycket stark och befolkningen öfverhufvud så opålitlig, att hela landskapet »hängde i en silkestråd». Lägger man så härtill, att Västergötland långt ifrån var tryggadt och Gustaf Olofssons härsmakt där ej vidare stark, så är det lätt att inse, att situationen måste för Gustaf hafva tett sig så som om hela Götaland och i grunden mer än det stode på spel. Gustafs hela konungadöme och det protestantiska systemet i Sverige syntes hotadt af denne katolske bondehöfding, som därtill nu befanns hafva förbindelser med Gustafs utländska vedersakare. På Dackes fredskärlek trodde konungen icke och såg i hans bref till Måns Johansson Natt och Dag med dess anhållanden och anbud endast falskt spel.[2]

---

[1] Rasmus Ludvigssons krönika (Hist. Handl. XX:1, s. 81).

[2] Se Gustafs bref till Måns Johansson den 21 februari 1543. Konung Gustaf I:s registratur XV, s. 99.

Motsatsen mellan de båda parterna var öfverhufvud af alltför djupgående natur för att kunna utjämnas.

Det är betecknande, att konungen, redan innan han den 25 november bekräftade Linköpingsöfverenskommelsen, skref, att man ej skulle lita alltför mycket på denna »hönefreden», och samma dag bekräftelsen gafs uttalade han sin förmodan, att bönderna ej menade allvar med freden, och lät i hemlighet mana adeln att sätta sig i bästa möjliga försvarsstånd. Örebro och Nyköpings slott förstärktes.

Ett möte af råd och adel sammankallades till den senare delen af januari i Örebro, och hvad meningen härmed var, framgick med tiden tydligt. Det är emellertid i viss mån öfverraskande, att Gustaf den 10 januari 1543, alltså knappt fjorton dagar före mötets öppnande, ånyo bekräftade öfverenskommelsen med Dacke och sände Måns Johansson Natt och Dag och Isak Birgersson Hjort med Esbjörn Skrifvare att hålla ting och underhandling med bönderna i Småland. Det är väl ej för djärft att tolka denna åtgärd såsom hufvudsakligen afsedd att insöfva bönderna i säkerhet — kanhända också att söka åstadkomma splittring —, medan konungen höll mötet i Örebro och fullbordade sina rustningar.

För de i Örebro församlade herrarna förklarade konungen, att smålänningarna icke hållit öfverenskommelsen i Linköping utan sökt förbindelse med Danmark m. m., och att alltså stilleståndet ej längre vore vid makt. Han begärde nu hjälp till rustningar och förklarade, att 8,000 man fotfolk måste ofördröjligen utrustas. Den 23 januari fattade Örebromötet sitt beslut; det gick ut på krig. Adeln skulle med all kraft understödja konungen. En plan för frammarschen uppgjordes. Svealandskapens härsmakt skulle samlas i Vadstena och därifrån rycka in i Småland genom Norra Vedbo. Gustaf Olofsson Stenbock skulle med Västgötamakten nalkas Jönköping på två till tre mils afstånd och därpå öfverenskomma med den norrifrån kommande styrkan om mötesplats. De danska hjälptrupper, om hvilka man skulle anhålla, borde från Halmstad rycka fram till Jönköping för att där förena sig med Gustaf Olofsson Stenbock.

Det hela går alltså ut på att rycka mot Dacke med en från olika håll sammandragen och i möjligaste mått stark

här. Planen tyder på en ganska stor respekt för Dackes militära maktmedel; att dela den kungliga hären till anfall från skilda håll synes man ej nu hafva funnit rådligt.

De herrar, som voro sända att underhandla med smålänningarna, anbefalldes att till Vadstenaafdelningens anförare och helst äfven till Gustaf Olofsson sända rapporter om tillståndet och lägenheten i Småland; deras uppdrag antager alltså nu karaktären af spioneri.[1]

Dacke har synbarligen ej låtit sig insöfvas i säkerhet. Utan tvifvel har han fått kännedom om hvad som förehafts i Örebro och om de nu började rustningarna i det öfre Sverige. Han har nu sett, att han skulle få en hård dust att bestå. Med den raskhet och snabbhet i beslut och handling, som allt hittills utmärkt honom, beslöt han att förekomma fienden. Förrän den kungliga hären var i ordning och färdig till frammarsch, förde Dacke sina småländska skaror till anfall.

Närmast var det Östergötland kampen gällde, och i den tidigare delen af februari började den. Smålänningarnas anfall kom från två håll. Man liksom grep om Östergötland från båda sidor. Från Tjust ryckte en härstyrka, som synes hafva varit förd af en höfding vid namn Erik Persson, fram mot Söderköping och Stegeborg och bredde ut sig i denna del af landskapet. På Stegeborg satt Svante Sture och kom snart i trångmål för fienden. Nils Dacke själf med hufvudhären drog genom Holaveden fram i den västliga delen af landskapet och vände sig så österut mot den centrala delen af Östgötaslätten. Denna krigsrörelse kan osökt jämföras med Dalahärens år 1521, då den under befäl af Peder Svensson tränger fram från Dalarna mot Svealandskapens slätter. Möjligen åsyftade Gustaf då med sina försök i Gestrikland och Hälsingland att från ännu ett håll rycka an, och parallellen mellan Dalahärens och Smålandshärens krigföring blefve då ännu mera framträdande. Såsom Peder Svensson år 1521 måst tilltvinga sig öfvergången af Dalälfven, stod också Nils Dacke framför en hejdande flodlinje.

[1] De skulle sända rapporter, »vpå thet ath the, som befalningen haffwe vtöffwer hopen, måge och så wette ath skicke theris tug och handell ther efter». Konung Gustaf I:s registratur XV, s. 35.

Det var Svartån, af naturen skyddslinjen för den centrala delen af Östergötland, och det gällde för Smålandshären att forcera denna. Peder Svenssons strid vid Brunbäcks färja har sin motsvarighet i Dackes strid mot en från Vadstena kommande kunglig styrka mellan Skrukeby och Mjölby. Det rör sig här tydligen om den viktiga flodöfvergången vid Mjölby; hade man denna i sitt våld, var vägen till Linköping öppen. Smålands höfding gynnades emellertid ej af lyckan på samma sätt som Dalahärens. Hans skaror ledo nederlag på »den släta marken». Försöket att tränga fram öfver Svartån hade misslyckats, och man hade lidit stora förluster. Dacke fann sig nödsakad att återvända öfver Holaveden till Småland.

Ej heller företaget från Tjust lyckades. Att börja med hade man visserligen beredt Svante Sture åtskillig fara och besvär, men han hade fått förstärkning sig tillsänd från konungen, som nu var i Nyköping, och det hela slutade med att bondeskarorna gingo tillbaka till Tjust. Erik Persson själf afföll från Dackes sak.

Dackes offensiv hade alltså misslyckats, och han var nu inskränkt till defensiven mot en farlig fiende, som nu hunnit rusta sig.

Den plan för de kungliga härarnas framryckning, som framställts i Örebrobeslutet af den 23 januari, följdes ej, utan en helt ny uppgjordes. Det skedde i Nyköping, dit konungen kommit och där han rådslog med Johan Turesson Tre Rosor.

De olyckor, för hvilka smålänningarna varit utsatta i Östergötland, hafva tydligen på den kungliga sidan minskat respekten för Dacke och bondehären. Det är nu ej längre som i Örebro meningen att hålla hela den kungliga styrkan samlad mot Dacke, utan man besluter sig för att låta den i tre olika afdelningar från olika håll anfalla Småland. Den egentliga hufvudhären skulle, under befäl af Lars Siggesson Sparre och Johan Turesson Tre Rosor, från Linköping tåga rakt söderut genom Kind och därifrån ned genom det nuvarande Kalmar län. En annan afdelning under Svante Sture skulle från Stegeborg draga in i Tjust. Gustaf Olofsson Stenbock med Västgötastyrkan skulle förena sig med den danska hjälptruppen och genom Västbo och Sunnerbo

rycka in i upprorets centralhärd Värend och därifrån in i Möre. I trakten af Kalmar skulle härarna förena sig.[1]

Anfallen sattes i gång enligt den uppgjorda planen, ehuru de tre härafdelningarna ej satte sig i rörelse alldeles samtidigt.

Den vanliga, öfverallt i den historiska litteraturen förekommande uppgiften är nu, att Dacke inne i Kind ställde sig emot den kungliga hufvudstyrkan och här vid sjön Åsunden, utanför det egentliga Smålands gräns, led det nederlag, som störtade hans höfdingemakt och skingrade bondehären. Uppgiften förefaller emellertid egendomlig. Såsom af det ofvan framställda torde framgå, hade Dacke otvifvelaktigt under hela fejdetiden visat prof på klokhet, rådighet och snabb och riktig uppfattning af situationen, och man kan ej annat än tillerkänna honom militärisk begåfning. Det skulle då vara underligt, om han nu, då det efter olyckan vid Mjölby gällde att försvara Småland, skulle begått en sådan oklokhet som att långt uppe i Kind ställa sig emot den — i hvarje fall i krigsduglighet — öfverlägsna kungliga hufvudstyrkan. Ty hvad skulle detta hafva inneburit? Först det, att han i händelse af motgång hade en lång och svår reträttväg till sitt egentliga område, Värend och Möre, vidare, att han blottställde sig för att blifva tagen i rygg eller flank af den från Stegeborgshållet genom Tjust anryckande Svante Sture, och slutligen det, att han alldeles betoge sig möjligheten af att iakttaga och eventuellt kasta sig mot Gustaf Olofsson Stenbock, hvars framryckande var så mycket mera betydelsefullt, som det var riktadt direkt mot Värend. Att Dacke skulle varit okunnig om de kungliga härafdelningarnas olika marschriktningar, kan man ej gärna antaga.

Det bör alltså fordras starka och eniga källuppgifter för att bestyrka påståendet om den småländska härens ställning i Kind. De förnämsta källorna gå emellertid i helt annan riktning.

I första ledet bland källskrifterna står Per Brahes krönika. Dess författare var själf med i fejden, och hans

[1] Ett mindre tilltalande moment af hvad som planerades är, att konungen den 21 februari anbefallde Måns Johansson Natt och Dag att söka låta lönnmörda Dacke eller med list få honom gripen. Konung Gustaf I:s registratur XV, s. 99.

uppgifter om det faktiska förloppet kunna ej jäfvas. Per Brahes framställning af hufvudstyrkans fälttåg är följande:[1]

»Then vplendske machten drog om Linkiöping och then wägen igiönom Småland om Wimmerby, sidan ijsswägin om Hornn in thil Hagilsund in thil stora Ågeby; och efter böndernar lupo altt brede wid hopin wp i the höge bärgin och skogarnar och finge se konungens wäldige hop, wndrade them at så mykit folck skulle wara thill och sade att man måtte slå sig tråtter på en hop och gäss, åhn sidan på ehn sadan hop folck. Somma wtaff Dackens folck ropade thil höfuidzmännen och bade them, att the wille koma the goda herrar aff ricksens råd så nähr, at the finge tala med them, som och så skieede; och då hopin war så nähr komen i land ther vid Hagilsundt, hade the förstungit en 400 eller 500 wdj håld thill att slåå wpå trossen, och tå hade dalekarnar eftertogett, och tå hade några wtaff the gode herrar så ner bliffuid niderlagt. Tå kom öffverstan med 300 hakeskyttare eftertoget thil hielp och lade småleningarnas håld ther nid, och efter ther war wäldig bråtta ther wid Högsby, så att ther the hade farrit then wägin, hade man giortt stort folckspilning och lickevel lited gått rättadt wtt, så war och den störste macht thijt församblatt af hela Smålandt, så finge the thet för råd som bättre war, at the drogo wid pass en half mill thilback igen, och wiste the tydske knechter inted rättare åhn thet skulle giälla thil Östergiötland igen, dett som de kallede thet förloffuade landett, språnge och wore glade, att thet skulle bära thijt igen wtan mera fahra, men den gledien rächte icke lenge föråhn thet bar ather thuert wtaff öster [skriffel för: väster] wt emot Östra herade, och kom härrin åtter wtt igien i fetta bygden; ther stod thil i huar gård som man hade kommet i giestebud; thett behagade almogin illa, at man kom så oföruarandis thitt, som the hade ingen achtad komma schulle. Män Dakin försumade icke heller sig med sin hoph, wtan inan 2 tijmmar war han jiempt wid härrin wdj en stor skog och låg såsom ett näss wdi siön, ther hade han fördult sig ine och utaff öffuersten war strengeligen förbudit, att ingien

[1] Se: Per Brahe den äldres fortsättning af Peder Svarts krönika, utg. af O. Ahnfelt, s. 49.

byssa skulle låssas eller rensas then dagin, på thett fienderna icke skulle få wetha, huad härrin led på wägin. Så bleff doch lickevel på ehn stor siöö låssada några rör [the] som wille rensa sina bysser, som och strax ther efter blefve slagne i järn för theras ohörsamhet skuldt; så menthe Dakins partij, at the hade wist nåkott aff them och skuttid thill them, therföre begynte någre aff Dakins partij skiuta igen thil at försuara sig, och röckte thå öfuersten med 600 eller 800 aff the besta skyttare thijtt in thill them på then ena sidan och dalekarnar på then andra sidan in åt nässit och klemde så thill på både sidor, sså at man hade nöd noch thill at skillia them ått, hakeskyttarna ifrå dalakararna, och bliffue många wtaff dalakararna skutna för småleningar. Män thett som bäst war, bleff och Dakin skuthin med ehn hake 2 lod igenom både låhron och bleff therföre inted mehra brukadth på thett hela tagedt, wtan moste låtta föra sig och bära sig huartt han wille taga wägin, och tå bleff then Jödde Hana fångin, som wiste at bekende, huru Dakin war i hånd gångit; ther bleff och störste parthin af Dakins bästa hieltar slagne, 400 eller 500, och Dakins mörderij fich så ther med then endia, at han kunde inted mera sielff giöra thil sacken, och the andre thorde aldrig mera någintid biuda sig fram.»

Rasmus Ludvigssons krönika har en framställning, som i all hufvudsak öfverensstämmer med Per Brahes. Efter att hafva omtalat, huru den kungliga hären ryckte in i Kind och förmådde tre socknar att underkasta sig, fortsätter Rasmus Ludvigsson:[1]

»Alle the andre hölle sig hardt ved schogerne, til tes krigxfolcket affdraget war in i Säffvede, ther samme häredzboor på en stoor tiock skogh hade brottet för sig, och dhå krigxfolcket finge ther om kundskap, lote the ledsage sig samme brotte förbij, dog brukede the ther rooff och brand förste dagen, annen dagen komme the til Vimmerby, män ingen vilde heller ther gå them till honde, utan hölle sig jempt på schogerne fördolde. Seden droge the in i Asboland, begynte ther förste dagen röffve och bränne, ingen kom heller ther, som them tilhonde gå vilde, annen dagen

[1] Hist. Handl. XX:1, s. 48.

droge och förhölle the sig stille, män bönderne fördolde sig på schogerne och hade för krigxfolcket kastet alle broer, män krigxfolcket drogh jempt foort och måste dageligen skärmytzsle med fienderne på schogerne och försvare theres trotz, doch (Gudi tess skee loff) finge skogxtiuffverne störste skadan. Män sedan krigxfolcket finge spörie, at Dacken med sin hoop en veldig stor bråtte en fierdingxvägh lång in i Högxby sochn hade fälle lotit och ther hele Östre heredt, Asboland, Ambörd, Strande hered och Möre sig församblet och förvente, at krigsfolcket then vägen til Calmar drage schulle, dherföre för vinterens koortheetz skuld steltte konung Gustaffs krigsfolck theres tugh in i Östre heredt. Om morgonen bittedeligen ther effter var Dacken med en veldig hoop kommen ifrå för:ne brote och slog sit lägre på en tiock schog vedh en siö, ther konung Gustaffs krigxfolck framdrage skulle. När the nu komme, begynte Dacken med sitt partij skiute flux på theres toghorden, män krigxöffversten och höffvidzmennerne gåfve strax krigxfolck prijs och förmantte them stå hvar annen troligen bij och sökie och rame theres fordell, så at the manneligen och alffvarligen skuthe på hvar annen väl i en heel time lång, doch (Gudi tess vare loff) fick Dacken dhå på sitt folck en dråpelig schade och nederlagh, så at meste parten aff them bleff ther slaget, och en hans höffvidzman, benembd Per Diup, bleff ther nederlagt. Så bleff och Nils Dacke skutten egenom både låren, så att han moste late före sig under leckiere hånd, hvilket skedde aldeles hemeligen, så att icke monge finge spörie, hvart heden the honom fördt hade, ändog aff konung Gustaffs krigxfolck bleff ther om offte utskicket kundskaffter. Seden brende the intet mere ther i häredet, utan hade ther sit lägre i 5 nätter.» — — — —

Per Brahes och Rasmus Ludvigssons skildringar kasta ett ganska klart ljus öfver händelserna. Det framgår tydligt, att Dacke ej gjort sig skyldig till de ofvan antydda strategiska felen, och Åsunden som valplats försvinner bland de historiska legendernas töcken. Af största intresse är det emellertid nu att kunna bestämma, hvar den verkliga skådeplatsen för Dackes stora nederlag skall sökas. Därvid får man först söka göra en resumé af fälttågets sista skede, och resultatet blir då följande. Dacke hade tagit sin central-

ställning vid Högsby och stärkt den med stora bråtar. Högsby är en position af betydelse,' därför att här finnes den viktigaste öfvergången af Emån. Det är så att säga infallsporten till den sydliga delen af Kalmar län, Möre. Äfven i andra krig, särskildt under sommarfälttåget 1612, har ställningen vid Högsby visat sig vara af stor betydelse. För Dacke var det af yttersta vikt att kunna hålla stånd bakom Emån, hvilken åt detta håll var den viktigaste skyddslinjen för Möre och därigenom äfven för Värend. Bondehärens förnämsta uppgift var att söka hejda den kungliga hären vid öfvergången af floden eller, om detta ej lyckades, hålla stånd i bråtarna; de kungligas ställning mellan dessa och floden skulle då ej vara vidare gynnsam. Vid Högsby var Dacke dessutom ej längre borta, än att han kunde låta observera Gustaf Olofsson Stenbocks förehafvanden och eventuellt gå mot honom i Värend eller i värsta fall i Möre. Han innehade en verklig centralställning, och att han valt just denna plats för anläggande af sina skogsförskansningar bär åter vittne om militärisk blick och om riktig uppfattning af situationen.

Den kungliga hufvudhärens marsch gick från Vimmerby söder ut öfver sjön Hulingens is och oroades oaflåtligt af Dackes framskickade skaror. Särskildt vid Hagelsrum, där man kom i land efter marschen öfver isen, blef ställningen kritisk; man var nära att falla i ett bakhåll, och trossen var i allvarlig fara. 'Platsen för denna sammanstötning är ganska säkert den mycket trånga defilén mellan bron vid Hagelsrum och de öster om den belägna ansenliga höjderna, från hvilka böndernas anfall kan hafva kommit.

Vid Stora Aby hafva den kungliga härens anförare fått bestämd kännedom om Dackes försvarsställning bakom Emån vid Högsby och dess styrka och därvid funnit det alltför riskabelt att fortsätta framryckandet och våga sig på en forcering af flodöfvergången och de väldiga bråtarna. De hafva då i stället bestämt sig för en kringgående rörelse, hvarigenom de på en annan väg skulle söka tränga in i upprorets centralhärd; marschen riktas mot Östra härad. Per Brahes uppgift, att man gick en half mil tillbaka, visar klart, hvilken väg man tog. Från Stora Aby är det just en half mil till Emåöfvergången vid Målilla; denna

pekar i västlig riktning. Den kungliga hären har alltså här gått öfver floden och därifrån trängt fram i den naturliga frammarschlinjen i dalgången Gårdveda—Virserum. Terrängen här är ej synnerligen svår, och man kunde för framryckandet taga isvägen öfver sjöarna Flaten, Vrången och Skiren. Man skulle därefter komma in i Östra härad och sedan kunna rycka söderut mot Värend och där förena sig med Gustaf Olofsson Stenbock, och Högsbyställningen skulle då vara fullständigt kringgången. Men Dacke var ej längre borta än att han med en snabb rörelse kunde söka att mota fienden i hans nya anfallsriktning. Han uppbröt ögonblickligen från Högsby och skyndade mot nordväst; han hade här en jämförelsevis bekväm väg i dalgången förbi Fogelfors och Kängsebo. Hans marschriktning konvergerade med fiendens, och i den nejd, där de konvergerande linjerna mötas, har man alltså att söka platsen för den afgörande striden mellan de båda härarna.

Med lätthet finner man i denna nejd en sjö i en sådan omgifning, att Per Brahes framställning af valplatsen och sammandrabbningen fullständigt passar till terrängen här. Det är sjön Hjorten på själfva häradsgränsen och på gränsen mellan Virserums och Stenberga socknar. Den ligger rakt i den kungliga härens frammarschriktning och är genom ett smalt näs skild från den mera nordöstligt liggande Virserumssjön, genom ett annat från den söder om Hjorten liggande lilla Briddsjön. Såväl söder som sydöst om Hjorten äro stränderna höga och marken bergig och skogig. Det måste vara här, som Dacke tagit ställning och hållit sitt folk »fördoldt» vid näset. Sannolikast torde vara, att han stått på höjderna vid byn Misterhult, emellan Hjorten och Virserumssjön, en ställning, i hvilken han utan att själf genast blifva upptäckt kunde öfverblicka den kungliga härens frammarsch och hvarifrån han, då han fann det lägligt, kunde kasta sig öfver den förbipasserande fiendekolonnen och skära den itu. Enligt Per Brahe framträder situationen sådan, att en del af hären är ute på den stora sjöns is och dalkarlarna ännu vid näset, då striden genom ett missförstånd börjar. Skyttarna anfalla från sjön och dalkarlarna öfver näset, och under stridens gång komma de båda från olika håll anfallande parterna hvarandra så

nära, att de i misshugg råka att beskjuta hvarandra. I denna terräng är detta lätt förklarligt; skyttarna, som kommo från Hjortens is, och dalkarlarna, som gingo fram i sydlig riktning — väl också i sydvästlig, då antagligen en del kommo från Virserumssjöns is — måste mötas uppe i skogen vid Misterhult, och misstaget kunde då knappast undvikas. Äfven denna omständighet torde bidraga till att styrka satsen, att det är vid sjön Hjorten, som slaget stått.[1] Det blef en afgörande seger för de kungliga. Kanske ej minst därigenom att Dacke satts ur stridbart skick och bortförts, sprängdes bondehären. Den egentliga Dackefejden är slut.

Enligt den framställning, som nu blifvit gjord, bör slutkatastrofen alltså benämnas slaget vid sjön Hjorten, och »slaget vid Åsunden» bör helt och hållet utgå ur historien. Återstår att se, huru det någonsin kommit in i den.

Den förste historiske författare, som har notisen om »slaget vid Åsunden mellan Horn och Eneby» är (förutom Aegidius Girs) Erik Jöransson Tegel, och det vill synas, som om alla efterföljande egentligen endast byggt på honom. Anmärkas bör, att Tegels framställning af händelserna öfverhufvud är ganska oredig. Han säger om de sista krigshändelserna:[2] »drogh så krijgzfolcket sedan in i Östra Häred. Men Dacken lägrade sig medh sin största hoop wedh en siöö, som kallades Åsunden, emillan Horn och Eeneby, ther krijgzfolcket skulle marschera igenom».

Härefter kommer en kort skildring af sammandrabbningen och Dackes bortförande »til cur», hvarpå tillägges: »låg altså krijgzfolcket ther i häredet stilla i 5 nätter».

Det framgår, att Tegel haft två olika källor till sitt förfogande, en, som talat om framryckandet genom Kind in i Sevede och Aspeland och därifrån till Östra härad och om

[1] Det kunde också låta sig tänka, att Dacke stått rakt söder om Hjorten nära byn Ånhult och att det näs, öfver hvilket Per Brahe låter dalkarlarna anfalla, är näset mellan Hjorten och Briddsjön. Det förefaller dock vida troligare, att striden stått vid Misterhult, dels därför att det för Dacke var naturligare att intaga denna ställning, där han hade sin reträttlinje mot Högsby alldeles bakom sig och där han utan tvifvel hade bättre öfverblick öfver motståndarens marschriktning än från Ånhult, dels därför att det blir en bra stor omväg för dalkarlarna att ha gått ända ned till näset vid Äggatorp: det förefaller naturligare, att de då skulle hafva gått tvärs öfver Hjortens sydöstliga vik.

[2] Sid. 323.

den därunder i häradet [rättare vid häradsgränsen] inträffade drabbningen, och en annan, som förlagt striden till Åsunden; och han har, för öfrigt på ett skäligen otympligt sätt, sökt sammansmälta dessa olika versioner. Den första källan är alldeles tydligt Rasmus Ludvigssons krönika; Tegels framställning af hela frammarschen från Östergötland är hämtad därur. Men hvarifrån har han fått notisen om Åsunden? Svaret blir, att Tegels källa härför ligger i ett par uppgifter i bref från Gustaf I.

I ett bref af den 17 mars 1543 skrifver konungen till Botvid Larsson Anckar, att han fått säkra tidender, »att wårtt folck haffwer nu j tässe dager warit till mangells medt fienderne och slagit them till än fyre hundrade folck iffrå, neder j Kinden, på en stor siöö, benempdt Aswnden emellem Horn och Eneby, och drage alt thet the kunne än nu effter fienderne. Män Dackin är dragin her aff Tiwst och jn j Seffwede som rychtet går».[1]

Själfva ordalydelsen häraf visar emellertid tydligt nog, att konungen alldeles ej uppfattat denna strid som en afgörande drabbning, lika litet som han vet något om att Dacke är sårad: ryktet säger ju, att denne dragit in i Sevede och att man fortfarande rycker efter honom. Hvarifrån Gustaf fått nyheten, framgår af hans bref den 20 mars till Svante Sture, däri det heter: »Käre Swante, att then tiuffwehoop haffwe fååt nägett niderlag på Åsunden, som tu scriffwer, thet höre wij gärne, wåre gott att tu wilde haffwe någre wisse kundskaper vthe, latendis förhöre huru alle saker begiffwe sig medt wårtt folck.» Det är alltså från Svante Sture konungen fått underrättelsen om hvad som skulle hafva händt på Åsunden, och att han icke fått den från hufvudhärens chefer, framgår med full tydlighet af hans i samma bref uttryckta klagan: »och förundrar oss storligen, att Herr Johan eller Herr Larss platt jnthet haffwe scriffwit oss till, seden the droge aff Linköping».[2]

Konungen har alltså inga som helst underrättelser haft från hufvudhären, utan endast från Svante Sture hört något om en sammanstötning på Åsunden. Sture var för öfrigt i detta hänseende en svag auktoritet, enär han vid

[1] Konung Gustaf I:s registratur XV, s. 166.
[2] Konung Gustaf I:s registratur XV, s. 177.

den tid, han skref till Gustaf om händelsen på Åsunden, ännu ej börjat sitt tåg till Tjust, utan fortfarande satt på Stegeborg utan direkt förbindelse med hufvudstyrkan. För såvidt som händelsen på Åsunden öfverhufvud är en händelse och ej blott ett löst rykte, som kommit till Sture och af honom befordrats vidare, torde det hela hafva rört sig om en af de smärre skärmytslingar, som den kungliga hären under sin framryckning hade att utkämpa.

Den 25 mars skref konungen till allmogen i Vista och Tveta härad, alltså till småländsk allmoge, med maningar att vara behjälplig vid upprorets dämpande. Om han därvid haft reda på att ett afgörande slag »på Åsunden» stått, skulle han säkerligen icke hafva underlåtit att till styrkande af adressaternas undersåtliga trohet omförmäla detta glädjande faktum, men ingen antydan om något nederlag för Dacke finnes i denna skrifvelse.

Den 28 mars skref konungen till Gustaf Olofsson Stenbock angående det småländska upproret, hvilket han i brefvet säger vara så sällsynt och farligt, att det ej så hastigt kan stillas eller afskaffas, ett uttryck, som ju står i fullkomlig strid med uppfattningen att ett afgörande slag redan stått.

Först den 31 mars i ett bref från konungen till åtskilliga härad i Uppland och Södermanland heter det, att »wårt örlugzfolck, *som jndragne äre j Smålland*,[1] haffwe giordt samme förräderehoop, som thetta buller mäst wållit och bedriffwit haffwe, stort niderlag, så att then störste part aff them haffwe öffuerkommit theres förtiänte lön och the, som än nu igen äre, bekomme och så (näst Gudz hielp) innan en kort tijd thet the förtient och efftersöckt haffwe. I Dannemän wele förthenskuld bliffwe wijd en god tröst. Thet bliffwer näst Gudz hielp altsamens gott.»[2]

Tonen är här en annan än i de föregående brefven och man har det intryck, att konungen nu fått säker underrättelse om drabbningen, hvilken han ju säger vara vunnen af dem, »som dragit in i Småland».

Ur Gustaf I:s bref är således intet stöd att hämta för »slaget vid Åsunden», och ytterst hafva alla de författare, som nämna om detta slag, ingen annan källa än Erik

[1] Kursiv. af mig.
[2] Konung Gustaf I:s registratur XV, s. 213.

Jöransson Tegels utan tvifvel på missförstånd beroende uppgift.

En författare, nämligen Ling i sin 1869 utgifna afhandling »Öfversikt af Dackefejden», har emellertid varit på rätt spår, i det att han efter Per Brahes krönika, ehuru utan några försök till närmare studium af de topografiska förhållandena eller till identifierande af lokaliteterna, skildrar den kungliga härens marsch mot Högsby. Han förlorar emellertid strax åter spåret och begår, tydligen förledd af uppgiften hos Tegel, samma fel som denne, i det att han, i strid med den historiska kritikens enklaste regler, söker sammansmälta två mot hvarandra absolut stridande versioner och därigenom tror sig få fram en riktig framställning af förloppet. Men denna framställning blir alldeles omöjlig. Då Ling ej vill släppa traditionen om Åsunden, låter han den kungliga hären från Högsbytrakten gå mot Östra härad, så återvända till Kind, där segra mellan Horn och Eneby och så åter skynda ned till Östra härad och slå läger där i fem nätter, ifrigt sökande efter Dacke. För denna förunderliga manöver finnes, såsom ofvan torde hafva visats, intet stöd i de verkliga källorna.

Egendomligt är emellertid, att Alin i Sveriges Historia, första upplagan, utan vidare följt Lings uppfattning.

Om birkarlarne.

AF

JOHAN NORDLANDER.

IV. (Forts.)

Birkarla-väsendets sista period börjar med konung Karl IX:s regering och slutar med de västerbottniska städernas anläggning omkring 1620. Detta är undergångens tid. Att inrättningen likväl fortfarande ansågs gagnelig för staten, synes däraf, att den nu införes äfven i Umeå lappmark.[1]

Karl IX:s regering betecknar, såsom nämndt, birkarlaväsendets slut. Mån om kronans inkomster, inskränkte konungen gång efter annan birkarlarnes rättigheter, men ökade det oaktadt deras skatt, hvaraf helt naturligt följde, att deras välstånd minskades och deras nit slappades. Äfven vill det synas, som om ovanligt stor fattigdom och nöd varit rådande i Lappland i början af 1600-talet.

Två män, som vid denna tid ingripa i Lapplands utveckling, buro namnet Josting. Holländaren Gerdt Josting hade varit Sveriges kommissarie vid underhandlingar med de norske i Varanger år 1595, och i nov. samma år fick han hertig Karls fullmakt att »afmåla» gränserna emellan Ryssland och Sverige, helst som han redan hade en tämlig förfaring om gränsen på den norra sidan.[2] Befryndad med denne var helt visst Arent Josting, som nu en tid bortåt spelar en viktig roll i allt, som rör Lappmarkerna — om till gagn för dessa och Sveriges rike, må lämnas därhän.

---

[1] Uti D. Th. Hjorts berättelse d. 28 april 1606 (Handl. rör. Skand. Hist. XXXIX, s. 189) nämnas de 11 — själfva kalla de sig ofta »tillförordnade» — birkarlarne uti Umeå lappmark, näml. Jacob Andersson (se Hist. Tidskr. 1906, s. 240), Olof Davidsson, Lars Larsson, Anders Persson, Joen Persson, Carl Unesson (sedermera lappfogde), Thomas Andersson, Simon Olofsson, Matz Persson, Håkan Gullesson och Christiern Joensson.

[2] Handl. rör. Skand. Hist. XXXIX, s. 129 ff.

Den 8 jan. 1599 utfärdades i Nyköping för honom en tänkesedel på hvad han i lappmarken beställa skulle. Därtill hörde bl. a. att tillsäga och förbjuda birkarlarne att icke fördrista sig att bruka någon köpslagan med lapparne, förrän kronans skatt var rätteligen utgjord, hvarjämte birkarlarne skulle vara förpliktade att för en redelig betalning upplåta kronan den del, som de uppköpte i lappmarken, både fisk, skinnvaror och annat. Dagen efter, den 9 jan., utfärdades fullmakt för Josting att vara befallningsman öfver *alla* svenska lappar. Hvad lapparne dittills utgjort, hade blifvit förvandladt och icke så levereradt, som det var utgifvet, hvarjämte lappfogdarne undandolt mycken rättighet och brukat sin stora handel, som aldrig blifvit förd till någon rätt utgift och räkenskap.[1]

Såsom en frukt af Jostings resa till Lappland torde man få betrakta en »sedel»,[2] enligt anteckning inlagd af Arnt Josting i aug. 1599. Här lämnas ett öfverslag öfver hvad som behöfdes till skinnköpet i lappmarken »i vinter». Detta upptager för »Uma och Ångerman» lappmark: 50 t:r korn till mjöl, 2 t:r smör, 2 skepp:d hampa och 200 alnar vadmal; för Piteå lappmark: 3 t:r smör, 2 skepp:d hampa, 100 alnar vadmal och 12 t:r mjöl; för Luleå lappmark: 4 t:r smör, 2 skepp:d hampa, 100 alnar vadmal, 12 t:r mjöl, 1 skepp:d kittelkoppar och 100 lod silfver; för Torneå lappmark: 10 skepp:d hampa samt för Kemi lappmark: 3 t:r smör, 10 skepp:d hampa, 200 alnar vadmal och lärft, 100 lod silfver och 100 daler penningar.

För vintern 1600 behöfdes ännu mera, nämligen 18 t:r smör, 150 t:r korn till mjöl, 30 skepp:d hampa, 200 st. slagne daler, 300 lod gjordt silfver, 5 skepp:d kittelkoppar, 1,000 alnar vadmal och 500 alnar lärft, allt värderadt till 1,378 daler 4 öre. Men detta var icke blott för skinnköpet, utan äfven för *lapparnes undsättning.*

Emellertid skulle birkarlarnes handel blifva oförkortad. Dock nämner Josting, att förslag var å bane att för birkarlarnes stora »prang» och köpslagning förbjuda dem att draga till lappmarken, och att hertig Karl därför gifvit

[1] Lappmarksräk. i Kammararkivet; i riksregistraturet 1599 (fol. 22 v, 23) är fullmakten dagtecknad d. 8 jan.
[2] Bland lappmarksräk. i Kammararkivet.

befallning att upprätta ett förslag på hvad hela lappmarken kunde behöfva till undsättning. Med afseende på sin verksamhet i Lappland hade Josting tydligen de bästa afsikter och förhoppningar, hvilket han med sin för tiden ovanliga frispråkighet icke heller sticker under stolen med. Han talar om danskarnes fruktan, att vi, som af skatten från Varanger till Malanger nu hade två delar, medan de hade blott en del, skulle få högsta rösten i Norge och norrmännens i Bergen och Trondhjem handel blifva förminskad; och så kunde väl ske, yttrar han, om Sveriges rikes inbyggare ville sig någorlunda därom beflita. Vi vore ju frie att såsom folk i andra riken söka vår näring, hvilket dittills icke ens förnekats — hedningar och turkar. Han skulle för sin del göra sitt bästa och använda all foglig flit, att saken komme i gång. Dock kunde han icke taga af himmelen 7 stjärnor, och blefve saken försummad, så icke vore det hans skuld. I tid ville han gifva sin furstlige herre sådant till känna. Med afseende på anslaget till skinnköpet ansåg han, att om därmed handlades troligen och Gud ej tillfogade någon skada till sjöss, kunde hålfparten därmed väl förkofrad blifva.

Uti birkarlarnes rättigheter följde nu den ena inskränkningen tätt efter den andra. Arent Josting och mäster Ambjörn Jacobi påbjödo[1] enligt räkenskapen för Piteå lappmark för 1600, att alla präster och birkarlar, som födde sina renar i lappmarken, skulle till kronan gifva hvar tjugonde ren, samt att ingen ogift birkarl skulle få drifva köpenskap därstädes; icke heller skulle birkarl fördrista sig att handla med lappen, förrän prästen hållit tidgärd och fogden uppburit kronans skatt samt uppköpt de skinnvaror, som han ville hafva för kronans räkning. Den, som bröte häremot och blefve tagen på färsk gärning, hade förbrutit både renar och köpenskap, som han hade med sig. Två år senare, d. 22 juli 1602, utfärdades ett k. bref med förbud för birkarlar och andra att, såsom dittills skett, drifva köpenskap i lappmarken med skinnvaror och annat. Den, som bröte däremot, hade förverkat de skinnvaror han köpt och skulle därtill straffas med 40 marks böter.[2]

[1] Instruktionen är af den 21 dec. 1599; Handl. rör. Skand. Hist. XXXIX, s. 161.

[2] Jfr riksregistraturet 1602, P. II, fol. 66.

Genom hertig Karls instruktioner af 20 nov. 1605 för Bärent von Kolen och Rasmus Nilsson samt af 20 okt. 1606 för Balzar Bäck[1] m. fl. inskränktes birkarlarnes rättigheter ytterligare, samtidigt med att deras skatt betydligt ökades. Genom den förra blef det birkarlarne vid lifsstraff förbjudet att längre fara omkring i marken och köpslaga, så framt de icke ville draga till Västerhafvet, hvilket stode dem fritt. Endast på de bestämda marknadsplatserna vid de nu funderade kyrkorna skulle de få handla med lapparna och det en gång om året och uppenbarliga, men ej nattetid såsom hittills, då de hade brukat sin skam och last. Hvart tionde skinn och hvart tionde lispund torrfisk skulle de gifva i tull, likaså af andra persedlar, som där kunde förefalla; och alla birkarlar, som hade renar, skulle liksom lapparne gifva hvar tionde ren i skatt. Vidare skulle birkarlarne, två och två, vid hvarje marknadsplats, som de besökte, upphugga en bod och en stuga och ändtligen, om de ville idka någon handel med lapparne, hjälpa dessa att uppbygga kyrkorna och prästgårdarna. Den senare instruktionen inskärpte skyldigheten för birkarlarne att framföra timret till de nämnda byggnaderna och förnyade förbudet för dem att före fogden köpslaga med lapparne; sin handel med dessa skulle de begynna i Umeå lappmark trettonde dag jul, i Piteå tjugonde dag jul, i Luleå om Påfvelsmässotid och i Torneå lappmark om kyndelsmässotid. Till förvaringsrum för tullen skulle de utskickade tillika med fogdarna låta på marknadsplatserna uppbygga tullbodar och dessutom tillsätta tullnärer, som skulle hjälpa fogdarne att uppbära tullen och hålla rätt vikt på fisken. En del bönder, som förut ej handlat med lapparne, hade nu begynt öfvergifva sin åker och äng för att fara och flytta kring om marken och lönnligen utsnilla vildvaror, som kronans befallningsmän vore näst till att köpa. Detta skulle nu stäfjas och lapphandeln inskränkas till dem, som af ålder varit birkarlar. Vidare bestämdes, att uti hvar lappmark skulle vara ett visst antal birkarlar, nämligen 22 i Torneå, 17 i Luleå, 16 i Piteå och 11 i Umeå lappmark, såsom de nu voro. Flere skulle de ej

[1] Jfr ock instruktionen för denne af d. 8 sept. 1607. Handl. rör. Skand. Hist., XXXIX, s. 184, 217 och 258.

få vara, med mindre än att dessa voro oförmögne att försörja lapparne med hvad de behöfde eller med god vilja toge flere till sig.

Påbudet om bodars uppförande blef utan dröjsmål åtlydt. Enligt en lappländsk kommissions berättelse i juli 1607[1] hade birkarlar i alla lappmarker utom Torneå uppfört sådana. Vid Umeå lappkyrka i Lycksele (Lyckselie) voro några birkarlabodar uppbyggda jämte tullbod; likaså vid Piteå lappkyrka i Arvidsjaur (Arfuidz Järfwj), dock vore birkarlabodarna här ännu icke tillfyllest; af det gamla kapellet hade man tillagat en tullbod. Äfven i Luleå lappmark i Jockmock (Jockmockj) funnos några, och de andra skulle med det första blifva färdiga; tullbod var där byggd. Endast i Torneå lappmark synas dessa byggnader ha alldeles fattats, ty om både birkarlabodar och tullbod heter det, att de efter de utskickades förmaning med det första skulle blifva färdiga. Kyrkan därstädes skulle uppsättas i »Tenotechj» (Enontekis?).

Vid denna tid följde i fråga om Lappland den ena förordningen tätt efter den andra, och ett k. bref d. 6 april 1611[2] innehåller ytterligare bestämmelser om lapphandeln. Tullen förblef oförändrad enligt 1606 års ordning. Om sättet, hvarpå birkarlarne drefvo sin handel, heter det, att de byggt sina bodar långt afsides ifrån marknadsplatserna, där de hemligen drefvo sin köpslagning med lapparne, på det att fogden icke skulle se, hvad de sälja eller köpa af lapparne, så att de kunde uppköpa förbjudna varor och försnilla kronans tionde. Vidare hade en part försummat att upphugga fönster på sina bodar och hade lapparne inne i mörkret och slogo igen dörren om sig för att så mycket bättre kunna dölja varorna, som de köpte, och därmed försnilla tionden. Fogden skulle därför hafva uppseende härmed och tillsäga birkarlarne att flytta sina bodar in på marknadsplatsen, såsom ock att hafva dörrarna och fönstren öppna, »att man må se, hvad handel och vandel de föra». — Äfven ett annat missförhållande ville detta k. bref råda bot för. Birkarlarne förmenade sig hafva arfsrätt till att handla uti lappmarken, heter det. Däraf följde, att, när en birkarl dog, så ville de, att samma arfsrätt skulle tillfalla

[1] Handl. rör. Skand. Hist., XXXIX, s. 230.
[2] Riksregistraturet 1611, fol. 189.

arfvingarne i släkten; en part sålde ock sin arfsrätt i andra släkter. Härigenom hände ofta, att den släkt, som arfvet tillföll, eller ock den, som arfsrätten köpte, för fattigdoms skull icke kunde hålla handeln hos lapparne uppe. Denna förmenta arfsrätt afskaffades nu, och fogdarne fingo rättighet att förordna birkarlar »efter som de äro förmögne och kunna hålla handeln uppe» och till så stort antal, som landets lägenhet fordrade, men icke flera. Äfven om birkarlarnes boningsort talas i detta bref, och i sammanhang därmed röjer sig planen att anlägga de västerbottniska städerna. Birkarlarne skulle ej, heter det, såsom hittills var skedt, bo på landsbygden, utan »efter vi låta fundera städer både vid *Umeå*, *Luleå* och *Piteå*, så skola samma birkarlar flytta in i städerna och bo såsom andra köpstads- och handlingsmän».

I det föregående är nämndt, hurusom präster ej sällan voro birkarlar och drefvo handel i lappmarken. Ehuru förordnade att bo uppe vid lappkyrkorna, voro de vid denna tid tillsatta lappmarksprästerna ej ständigt där, utan uppehöllo sig i stora byar långt därifrån och drogo upp till lappkyrkan allenast en gång om året, nämligen vid julen, därvid förande med sig både brännvin och andra köpmansvaror. De drefve, heter det vidare, snarast sagdt större handel med lapparne än själfva birkarlarne. Ehuru de sålunda mera aktade sin köpenskap än sitt ämbete och sin gudstjänst, toge de ut sin fulla rättighet för kyrkotjänsten både af kronan och lapparne. Härmed skulle det nu vara slut. Ville de ej bo vid lappkyrkorna, skulle de ej heller njuta sin lön, utan afsättas och andra förordnas i deras ställe. Ej heller skulle de få drifva någon handel med lapparne, »utan de skola akta deras (sin) bok och låta birkarlarne bruka handeln».

De ökade skatterna utgjordes, ehuru icke utan svårighet. Så fick Lule-fogden Hans Larsson anmärkning på sin räkenskap för 1601, emedan han ej enligt föreskrift utkräft hvar tjugonde ren. Samma fogdes räkenskap för 1606 upptager icke blott den gamla birkarla-stadgan af 12 daler, utan ock tull af birkarlarne för det de handlade med lapparne, nämligen torrfisk 22 lispund, renshudar 16 st. och lappskor 30 par. Enligt samma lappmarks räkenskap för 1610 hade birkarlarne

i tull utgjort 20 renskinn och 46 par lappskor; men som detta var sextondedelen af det gods, som birkarlarne köpt i lappmarken, klandrades fogden Reinholt Steger, som erhöll förständigande att enligt föreskrift utkräfva hvar tionde del. I tionde hade birkarlarne samma år utgjort 13 renkalfvar.

Bland lapparne i alla lappmarkerna synes vid denna tid ha rådt en fattigdom och ett elände, som, äfven om man afdrar åtskilligt såsom en ej ovanlig öfverdrift, tydligen varit öfver all beskrifning. Så heter det i räkenskaperna för 1617, att fattiga lappar hela året med stor trängtan vänta fogdens tillkommelse, bedjandes att få en näfve mjöl till en välling. Somliga år, heter det vidare, få lapparna så mycken fisk eller afvel, att de kunna göra sin årliga rättighet, men stundom få de intet. I senare fallet kommer lappen med hustru och barn, hvilka gå föga bättre än nakot, bedjandes för Guds skull, att fogden vill anse hans nöd och lisa hans skatt; i annat fall begifver han sig till juten vid Västerhafvet, hvilken strax ger honom tre frihetsår. I den sydligaste lappmarken var det lika illa ställdt, enligt hvad underlagmannen Jacob Andersson i Grubbe, lappprästen Jonas Östonis och Carl Uneson, f. d. lappfogde i Umeå lappmark, samma år intyga. Emedan djuren i marken, fåglarna i vädret och fisken i vattnet försvunne, rådde där stor fattigdom och eländighet, hvarför några lappar ej kunde göra sin skatt tillfyllest, utan bjöde fogden sina och sina hustrurs kläder af kroppen, bedjandes med gråtande tårar, att han ville förlofva dem att draga sin kos och tigga; annars ville de öfvergifva sitt land. Och ett år senare intygar Nicolaus Martini, präst i Piteå socken, att fattigdomen bland lapparne var så stor, att ingen människa det kunde tro. När de utgjort sin rättighet i lappmarken, heter det, hade de sedan ingenting att föda sig själfva samt hustru och barn med, utan ginge där på bygden man emellan, bönderna till stort besvär och skada. — Att handeln med lapparne under sådana förhållanden ej kunde blifva vidare inbringande, faller af sig själft.

Omkring år 1620 anlades de västerbottniska städerna, och då erhöllo birkarlarne befallning att bosätta sig i dessa.

Men birkarlarne äro dock icke alldeles ur historien. I följd af det på denna tid rådande arrende- eller förpakt-

ningssystemet utarrenderades Piteå lappmark d. 18 maj 1620 till Peder Anundsson, laxfogde i Västerbotten, hvilken i sin lappmark skulle hafva samma inköp, som K. Maj:t förut haft, så att han före birkarlarne finge göra sina affärer. Dock vore han skyldig att till kronan till köps hembjuda de svarta räfvar, loskinn, goda mårdar och bäfrar, som där fölle. Lika lydande kontrakt utfärdades för Könich Persson på Kemi lappmark, för Anders Persson på Torneå lappmark och för Jacob Andersson på Umeå lappmark.[1] Den 7 maj 1621 fick samme man nytt kontrakt på 3 år öfver Piteå lappmark med rätt till tionden af lapparne och vanlig tull af birkarlarne samt till inköp af skinnvaror; och det förbjöds birkarlarne och alla andra att fördrista sig att rycka upp i marken och där drifva köpenskap med lapparne, förrän arrendatorn hade uppburit kronans ränta af dessa. Arrendet bestämdes nu till 207 daler årligen, som skulle erläggas i skattkammaren i Stockholm om Michaelis.[2]

Genom denna anordning torde birkarlarnes ställning ingalunda förbättrats; hellre tvärt om. Kammarkollegii registratur[3] omtalar, att arrendatorn hade besvärat sig däröfver, att han af birkarlarne icke bekomme den tull, som de voro vana att utgöra. Bref utfärdades därför till ståthållaren öfver Norrland m. m. Johan Månsson med uppmaning till honom att hålla hand däröfver, att birkarlarne utgjorde denna tull i rättan tid.

Den 12 maj 1624 erhöll lagläsaren Jacob Andersson 5 års prolongation på Umeå lappmark med lapparnes tionde och birkarlarnes tull i enlighet med det förra kontraktets bestämmelser mot en årlig afgift af 145 daler 4 öre, som årligen skulle inlevereras om Michaelis. Ville han efter de 5 årens förlopp behålla arrendet längre, skulle han därtill vara närmast framför andra, så framt han ville gifva lika mycket, som någon annan bjöde.[4]

Sista gången, som vi sett birkarlarna nämnda, är år 1632 i kammarkollegii försvarelsebref den 31 okt. för lapparne i Piteå lappmark.[5] Kronans undersåter och lappar i

[1] Kammararkivet. Kontrakts- och arrendebok 1617—22.
[2] Samma bok.
[3] Kammarkollegii registratur 1622 d. 4 nov.
[4] Kammararkivets samling af kontrakter.
[5] Kammararkivet. Kam.-kollegii protokoll för året.

denna lappmark hade låtit presentera sal. kon. Karls bref år 1602, hvarigenom konungen tagit dem och allt dem tillhörde i sitt hägn och försvar, med anhållan, att öfverheten ännu ville hålla hand öfver dem. Därför förbjöds det nu alla, vare sig birkarlar, bönder eller andra, att understå sig att göra dessa lappar intrång på deras träsk eller fiskvatten, som dem med rätta tillhörde och hvaraf de gjorde skatt.

* * *

Härmed ha vi följt birkarla-inrättningen från dess början och till dess slut. Dess historia är lång, hon är ock intressant och hedersam. Hon visar oss en kraftig och vaken kår, som utbreder svensk kultur och svenskt välde i de aflägsnaste och otillgängligaste trakter, som under sin välmaktstid nitiskt och skickligt försvarar sina och landets intressen mot utländska makter, som i sin hembyggd är en högt betrodd bondearistokrati och som till slut, tryckt af skatter och inskränkningar i gamla rättigheter, så småningom går under. Att bryta stafven öfver en sådan inrättning — må vara att den äfven har ett skuldregister — är minst sagdt otacksamt.

Man har om birkarlarne yttrat,[1] att man om dem sagt mera ondt, än de förtjäna. Vi tro, att man fullt tryggt kan ändra detta omdöme därhän, att *om dem är vida mera godt att säga än ondt.*

Bilaga.

Uti Jöns Håkanssons citerade räkenskap för 1553 finner man den första fullständiga förteckningen å den tidens birkarlar. Öfverskriften lyder: *Register vpå Bijrckarla, som handla medt lappan vthij all Vestherbotnen.* Som detta »register» är af stor betydelse för birkarlarnes historia, aftrycka vi det här fullständigt och tillfoga inom parentes efter årets hjälpgårdslängd uppgift om huru många kor hvar och en hade samma år, samt det fullständiga namnet, där så behöfves.

[1] Von Düben, Lappland och lapparna.

Tornö lappemarc.

Hindrich Larsson i Woijikall (33 kor),
Oluff Anndtsonn i Armasara (5 kor, fogde i Kemi lappmark 1562),
Oluff Hindersonn i Nimesill (15 kor),
Hindrich Nilsonn i Voijikall (21 kor),
Iöns Iönsonn ibidem (20 kor),
Håckonn Hindersson i Vonum (13 kor),
Hindrich Laffue i Raumom (17 kor),
Nils i Nimesiil (= N. Olsson; 16 kor),
Oluff Andersonn i Visanimj (10 kor),
Iöns Hindersonn i Voijikall (4 kor),
Dauith i Iaxenge (= D. Person; 8 kor),
Marckus i Suensåra (= M. Erszon; 7 kor),
Nils ibidem (= [?] N. Ionsson; 14 kor),
Lasse i Matterenge (= L. Hijndersson; 8 kor),
Michell Michelson ibidem (saknas i längden),
Iöns Olson Peckella (5 kor),
Michill i Kuiuakangas (= M. Ionsson; 6 kor),
Måns i Ioxenge (= M. Hindersson; 8 kor),
Pedher Iönsonn i Armasar (3 kor).

Bijrckarla aff Lula lappemarc.

Hans Nilsonn i Engelsbyn (28 kor),
Måns i Rutuick (= M. Olszon; 10 kor),
Ture ibidem (= T. Erszon; 22 kor),
Nils Andersson i Anthenes (18 kor),
Oluff Iönsonn i Aluick (10 kor),
Lasse Selffuettsson i Anthenes (8 kor),
Lasse Iönsonn ibidem (8 kor),
Nils Ingeualsson i Sunderby (14 kor).
Ionn tolck i Mottesunda (= I. Nilsson; 8 kor),
Iacob Olsonn i Biörsbynn (14 kor),
Hans Iönsson ibidem (16 kor),
Påll Larsonn ibidem (10 kor),
Anders Ingesonn ibidem,
Anders Nilsonn på Heden,
Oluff Nilsonn i Kyrckebyn.

Bijrckarlan aff Piitha lappemarc.

Nils Iönsonn i Ersnes (i Luleå s:n; 26 kor),
Dagh Olsonn ibidem (15 kor),
Knutth Nilsonn i Mottesundh (i Luleå s:n; 14 kor),
Iöns Nilsonn i Ersnes (se ofvan; 16 kor),
Lasse Olson i Pörthesnes (14 kor),
Oluff Månsonn i Kopparnes (11 kor),
Nils Olsonn i Hampnen (under Öijebyn; 18 kor),
Hans Olsonn i Rocknes (16 kor),
Tomas i Edee (= T. Ersson i Svensbyn; 15 kor),
Anders Ionsonn i Hellen (= Anders i Helle under Öijebyn; 18 kor),
Oluff Nilsonn Vestansundett,
Lasse Nilsonn i Ieffre,
Måns i Enge,
Karll Moijsonn i Bure (i Skellefteå s:n; 16 kor),
Anders Olsonn ibidem,
Pedher Olsonn i Pörthesnes (9 kor).

Ser man på det antal kor, som de i hjälpgärden återfunna birkarlarne ha, märkes det snart, att man har att göra med burget folk. Af dem har hvar och en i Torneå i medeltal i det närmaste 12 kor, i Luleå 13 och i Piteå $15^3/_4$. Många af dem hade ock ansenliga hemman. Att birkarlarne voro betydande män, framgår ock däraf, att af dem i Torneå detta år icke mindre än 5 nämnas först i sina resp. byar, liksom äfven af den omständigheten, att man jämt och samt finner dem såsom medlemmar af nämnden.

Strödda meddelanden och aktstycken.

Med konung Fredrik II i Danmark emellan fyra ögon 1562.

Många beskickningar — ej mindre än fem under loppet af $1^{3}/_{4}$ år — affärdade konung Erik XIV 1561—63 till Danmark för att få till stånd en uppgörelse af en mängd sväfvande frågor eller åtminstone en öfverenskommelse om ett ostördt fredligt förhållande en tid framåt. Men ingen af dessa kunde i yttre glans mäta sig med den, som, med instruktion af den 9 december 1561, den 15 januari 1562 hade audiens hos konung Fredrik II. I spetsen för densamma, som för öfrigt bestod af riksrådet Bengt Gylta och den mycket betrodde sekreteraren Lars Knutsson, stod nämligen en frände till svenska konungahuset, konung Gustaf I:s svåger och högste sekrete råd, herr Sten Abrahamsson Leijonhufvud, en man som dessutom vid denna tid hade en lång och lysande diplomatisk bana bakom sig. Bland annat hade han, ej mer än 23 år gammal, vid sidan af den bekante lyckoriddaren Conrad von Pyhy 1542 utfört en ambassad till självfve Frans I af Frankrike.

En af orsakerna till att en så förnäm herre nu afsändes till Danmark torde hafva varit hoppet om att ett af de mest giftiga osämjefröna — tvisten om svenska riksvapnet Tre kronor — skulle i all förtrolighet kunna behandlas af konung Fredrik och herr Sten. Ett enskildt samtal emellan dem kom ock till stånd, men Trekronefrågan ej ens vidrördes däri. Herr Sten har om sitt möte mellan fyra ögon med konung Fredrik efterlämnat en berättelse[1], som i original förvaras i svenska Riksarkivet (afd. Diplomatica, underafd. Danica: Förhandlingar). Den är för forskningen visserligen ej obekant, men har i sin helhet förut ej publicerats. Då den emellertid med afseende både på författaren och på situationen är af stort intresse, torde den förtjäna att i sin helhet offentliggöras. Några smärre grafiska förändringar ha vidtagits vid återgifvandet i tryck.

Cortt berettelsse hvad kongen i Danmarck haffver tallett.

Anno etc. 62 then 13 febriari lott Kon. Mat. i Danmarck fordre meg igonum her Arvid Ugorpp at follie H. N. på jagt med her

[1] 12 sidor fol., alltigenom af herr Stens egen hand.

Benckt Gylltte. Ner jag kom tid H. N. hollt, fick H. N. meg handen, bad, jag skulle latte meg behage nagott aff Hans N. danske jagtt, fick meg Jonn Ugorpp till, han skulle fly meg skott. Ner H. N. nu nagen stund jegett hade, kom han ditt jag stod, sporde, om meg forlengdes. Ner jag nu H. N. tacksseilsse giortt hade, fick jag tillfell att talle om vor affsked, att then artichell, som radett seden hade andragett om hertig Mons och thet tilltall han formentte haffve till nagen dell i Lifflaud, matte forandres etc.

Thertill svarade H. N. ved thene mening: han kunne ecke vell gifve sin rett bortt, doch ville han sadantt handlle med sitt rad, att sacken skulle kome till gott beslutt, och svor en ed: »Jeg beger ingen fegde, utan bliffver jeg nod, tha maste jeg verie meg.» Och sade videre: »Jeg vitt vell, ther er mange, som gernne sage, att min frende och jeg kome i harett till hoppe.»

Tha svarede jag: »Thet kunne vell saa vare, men H. Kon. Mat. kunne thet vell forekome, ner Han N. ville mene troligen sack med Ko:e Mat. min N. Here» etc.

Thåå svor han och sade: »Jeg mener min frende troligen», och sporde: »Vett min frende sig vell forvarett med dronnegen i Engeland, heller vett I, opa hvad condisionner the ville anamme honom for deras hera och konung?»

Tha svarade jag, viste ther ingen besked om.

Tha sade han: »Mig er for sanningen tillschreffvett then caputalation, som the velle min frende foreholle och han skall ingå»,' och begyntt saa nagett fortellie aff same punchtter, som her efftter follier:

1. Forst att Ko:e Mat. skulle inngen krontt kong bliffve utan H. N. arffvinger.

2. Item Hans Ko:e Mat. skulle innthet befatte seg med regementhet i religionen heller verdtzlige sacker.

3. Item Ko:e Mat. skulle vare forplichit att intage hvad fran cronen komett vore och hene med rette till lyde.

4. Item att Ko:e Mat. skall holle Eugeland till gode, ner behoff gors, 10000 gott verafftigtt krixfolck till fott och 2000 till hest.

5. Item Ko:e Mat. skulle arligen leffrere en stattlig suma solff paa mynnthet och latt sla fint myntt.

6. Item Ko:e Mat. skall holle seg fritt med köck och keller opa sin egen unkost med mogett mer som besverligett er.

Och svor en ed: »Ther jeg hade komett min frende till ordtz, taa ville jeg troligen hafve varnett honom bade i then sack och flere» och alltt lendede sacken thor heden, lickesom han then engellske handell ecke var mogett bevogen.

Tha jag nu H. N. lenge hörtt hade, svarade jag: »Thet kunne vell vare, som H. N. fortallde, att the engelske ville mogett begere, men thet stode ecke alltt till them att beckomett, som the gernne ville; Ko:e Mat. hade Gud tess loff ett fritt cor».

Tha tette tall endett var, tog jag mig ursack, sade: »N. H., jag kan vell tencke E. Ko:e Mat. har nock hortt aff Ko:e Mat. min N. Heres gifttermalsshandell. Ther jag matte sporie E. Ko:e Mat., ville mig ecke förtencke, jag hade och nagett hortt, E. Ko:e Mat. latter och anverffve hoss nagre hoge stender.»

Hertill log han och sade: »Min gode H. Sten, thet er ennu inthet saa ner, att vi vortt sinne beslutthet haffve, jeg har ennu ingen sett, then oss behager. Vi vore till gille, ther vore vell mange forstinner och frocker, doch nicht besunnders.

Tha begynntte jag sie: »H. Ko:e Mat. hade vell fierestedes sett seg om, jag hade hortt Keij:e Mat. hade skonne frocker.»

Thertill svarede han: »Saa mogett belanger hoss ro:e Keij:e Mat., har jeg forfarett, han vill ecke giffve sine dottere någen, vtan han er aff then same religion som han er, men mitt rad hafve vel ratt meg nock, att jeg meg giffte skulle. Doch jeg kan thet intet hoss meg beslutte, foren jeg har sett then persone meg skall haa.» Och fortallde seden, hans rad hade ratt honom till dronnogen i Skottland, ther han och någen god fortrostning hade aff Franckericke, som then sack drifve ville, ther honom elliest kunne drage sinne thertill, men han kunne ingen spanisk heller fanssck.

Och som jag forstod, tha skulle thet nu haffve varett oppa tall, ner reinngreffven var hoss honom, doch besluttede han sitt tall, att han ville forst se henne och hon skulle kome till honom, hvar hon hade 'en tri kongericker.

Ner thet led nu mott afftten, H. K. Mat. drog hem, begynntte han spörie meg: »Er min frende vell forenntt med sinne brodere.»

Thertill svarede jag: »Gud tess loff vell.»

Thaa sporde han: »Vill min frende gifve med hvar sin syster 100000 daller i brudskatt?»

Jag sade, jag trode thet vell, hvad thet bleffve mer, thet bleffve ecke mindre; Hans Ko:e Mat. hade ther god rad till.

Tha foll han åtter in opa then engelske sack, sporde, om jag viste, hure mogett Ko:e Mat. hade ventt opa then engelske handell, om H. N. hade halparten igen aff sin barskatt etc.

Thertill svarede jag cortteligen, jag viste ecke, hure mogett Ko:e Mat. min N. H. hade uttgiffvitt, men thet viste jag vell, H. Ko:e Mat. hade (Gud tess loff) thet for rad, som ecke stode saa snartt till att forblotte; doch H. Ko:e Mat. hado opa nagen tid hafftt store uttlager, med videre forclarning etc.

Opa thet siste fick Han N. seg ett tall om thet Dittmarske krig. hure han aff hertig Ullff var thertill forursackett, sameledes hure han var komen i trette med the Hamborger etc., ther jag H. N. inthet synderligt till svare viste, utan begynntte mit tall och begerede H. Ko:e Mat. ville verdes latte mig med the, som uttskickede vore, kome till en god affsked, som till fred och enighett rickerne imellan kunne best tienligst vare.

Tha svarede han, fick meg ved ermen: »Min gode her Sten, opa min side skall thet eke manglle. Kunne vi ecke finne opa en annen

handell, som rickernne kunne tieunglig vara?» och begynnte ved tenne mening sie: »Kunne thet ecke vare tienligtt, att min bror hertig Monss kunne faa en aff min frendes systere, thet kunne vel skafve en god venskap, saa alle trettor kunne thermed affleges.» Tha jag nu H. N. mening utthortt hade, svarde: »Jag kunne ecke vitthet, utan hvar som thet opa tillborlig veger sagtt bleffve, thet som kunne tienne till villie och venskap, varder min N. H. och koning inthet affslaa.»

Thermed lott han bliffvett och sade: »Min god H. Sten, forfarer thet hos min frende och giffver oss till kenne, hure han kan vare then sack benegen, seden velle vi oss ytterligere mott eder forclare.» Thermed bleff H. N. tall endett och loffvede, vi skulle kome till en god affsked.

Om afftten, ner klocken var ved 10, kom H. N. camertienere till meg i herbergett, sade, kongen lott sende meg en schrefftt, bad, jag ville henne offverlesse, seden sende honom henne igen, hvilcken lyde opaa the foreberorde artickller om then engelske caputulation, hvilcke artickler jag behollt hoss meg till morgen. Seden kom Corwitz ned till meg och fordrede same artickller. Tha begynntte jag talle med honom om vor affsked, hvad kongen loffvet hade, att the bessverlige artickller skulle forandres, som var om the affvecknne och the land Ko:e Mat. hade intagett i Liffland etc. Tha svarade han inthet, utan han ville sin here sadantt berette.

Thermed hade jag formenntt, att vi skulle haffve komett till en videre handell med radett, men om morgen tillige drog kongen aff by, och alltt radett skildes att och goffve oss ingen annen besked, utan cantzeler sende Per Bille, Hanss Skogard med then fore fornottling the stelltt hade till Lass Knuttsson [och] Oleff Larsson, sade konngen var dragen aff by, ther kunne slett inthet mer i forandres med en sadan cortt besked. Ther vi nu såge, att kongen ville ecke mer med oss handlle latte, therfore kunne vi ecke heller lenger node oss till them, effter man nock se och formercke kunne, att the ville vare oss qvitt, som thet och ecke heller hade varett E. Ko:e Mat. nagen lempe, att vi ther lenger skulle hafve fortoffvett, utan hvad E. Ko:e Mat. nu teckes ingo i then fornotling, kan E. Ko:e Mat. igonum en missiva saa mogett uttrette som igonum en legation, bedendes underdanigt, E. Ko:e Mat. ville verdes vor trognne mening till thet nadigste forstandet haffve och tenne min berettellsse ecke heller anderlunde formercke.

T. W.

En maltesisk berättelse om drottning Kristinas intåg i Rom.

Bland de depescher, som af den maltesiske envoyén i Rom, chevalier De Vieu, år 1656 sändes till malteserordens stormästare, finnes äfven följande skildring af drottning Kristinas intåg i Rom. Ehuru den ej meddelar några viktigare nya fakta eller är af något större historiskt intresse, torde den dock förtjäna att publiceras. Den meddelar notiser, som visa, huru Kristinas person i sitt egendomliga yttre uppträdande tog sig ut vid intåget, och huru hennes intresse för böcker och vetenskap genast i de första timmarna af hennes vistelse i Rom förde henne in i det vatikanska biblioteket. Redan från början skall hon enligt denna berättelse haft att i Rom dragas med ekonomiska bekymmer. Det rykte, som framträdt, att hon måhända tänkte draga sig undan till ett spanskt kloster, visar endast, huru föga känd hennes personlighet ännu var i Italien. Den kardinal »Hassia», som omtalas, är Fredrik af Hessen-Darmstadt (född 1616, död 1682), som var maltesisk storprior och ej långt förut blifvit kardinal; han var dotterson till kurfursten Johan Georg af Brandenburg och således en frände till Kristina.

In riguardo della divotione, dovuta al solennissimo giorno del Santissimo Natale del Signore, tralasciai sabato prossimo passato di spedire il solito dispaccio, e tanto piu, quanto che in detto giorno non hebbi materia, sopra la quale havessi pottuto formare una lettera, benche di dua sole righe per Vostra Eminentia. Hoggi, primo giorno dell' anno nuovo, mi trovo nelli medesimi termini, perche, se non facessi in questa una breve relatione della entrata in Roma con publica cavalcata della Regina di Suetia, mi converrebbe terminarla à questo segno.

Entrò la detta Regina la sera del lunedi 20 dicembre alle tre hore di notte per la Porta di Belvedere nel Palazzo Vaticano e propriamente nell' appartamento alla Torre de Venti fattoli apparecchiare da Nostro Signore, essendo peró la mattina di detto giorno de 20 stata incontrata dieci miglia contano da Roma verso la Norta dalli dua Signori Cardinali Legati Medici et Hassia che l'istessa mattina uscirono di Roma con la piu numerosa, sontuosa e ricca cavalcata che da qualche centenaro d'anni in qua sia stata vista, e perche presto si darà alla stampa una pienissima relatione di una tanto solenne funzione, tralascio di parlare di livree, de personaggi, che andarono à servire li detti Cardinali Legati, cavalli, carrozze et altre sontuosità degne d'essere descritte, e solamente soggiongo, che doppo l'arrivo suo alle tre hore di notte riposatasi la Regina alquanto nel detto suo appartamento, fù immediatamente introdotta à baciare il piede à Sua

Santità, con la quale discorse trè quarti d'hora incirca; la mattina del martedi 21 detto levatasi la Regina à buonissima hora andò nella Biblioteca Vaticana, nella quale vedendo e leggendo varij libri si trattenne piu di dua hore, e poi di nuovo andò à baciare il piede alla Santità Sua trattenendosi in varij discorsi sino all' hora di pranso; finalmente giovedi 23 detto à hore 20 entrò per la Porta del Popolo à cavallo in una chinea in mezzo à dua Cardinali Diaconi, che furono Orsini e Costaguti; la Regina vestita assai positivamente con una veste, che fù giudicata di saia mischia e solamente il gippone pareva interziato d'oro mà non ricamato, attorno al collo, che serviva per collare portava un pezzo di velo ò di tafetà negro con una ligatura avanti alla gola à uso de soldati francesi; la parucca, che porta sempre in testa con un finissimo cappello di castoro senza cordone e senza veruno altro adornamento; vestita in detta guisa, che pareva veramente un huomo la maggiore parte del popolo non la vidde perche si come ogniuno credea di vedere una donna, non fù osservata quando passava per il Corso, perche il popolo la credeva un huomo. All' Ave Maria di detto giorno con detta cavalcata (che à memoria d'huomini non se n'è fatta altra si sa benne) gionse in S. Pietro dove smontò, e doppo d'essere stato cantato il Te Deum da otto chori di musica, se ne andò sù ad alto, dove in Consistoro con tutti li Cardinali, chi erano in Roma, l'attendeva Sua Santità; ivi havendo di nuovo abjurata l'heresia, nella quale era stata nutrita et allevata, baciò di nuovo il piede à Sua Santità; e finito il Consistoro à tre hore di notte se ne ritornò alle sue stanze, il giorno di Natale assistò in un palchett fatto fare apposta alla messa di Nostro Signore, e domenica poi riceve dalle mani di Sua Santità la Santa Cresima, e finalmente il martedi mattina 28 detto pransò nella sala, dove suole Sua Santità tenere il Consistoro, con la Santità Sua e la sera stessa à dua hore di notte se ne passò dal Vaticano al palazzo di Farnese apparecchiato p. detta Regina, la quale sino da mercordì comminciò à ricevere le visite del Sacro Colleggio e poi finite queste riceverà quelle degli ambasciadori de Prencipi. Assistono continuamente à Sua Maestà li Signori Don Diego della Cueva, la moglie del quale è sua Cameriera maggiore, et il Signore D. St. Pimentel; tre ò quattro altre donne al piu tiene per suo servitio, e tutte le sue azzioni, come anco l'aspetto, sono piu dà huomo, che dà donna, generoso, venerabile et attrattivo senza però bellezza considerabile. Dicesi che stando in Brusselles prestò prontamente sino alla somma di 800^{m} r. all' Arciduca Leopoldo per soccorso dell' essercito spagnuolo, che stava per amotinarsi, con promessa di farglieli trovare quì contanti al suo arrivo, mà che non havendo trovata altro che una rimessa di 25^{m} scudi e questa anco litigiosa per remperarla, se ne sia grandemente doluta con Nostro Signore, il qualo prima che dal palazzo Vaticano passasse à quello di Farnese, fece provedere la dispensa per tutta la famiglia per tre mesi, e la tesoreria di danari, credendosi sino alla somma di 30^{m} doble. Se sia per starsene quì in vita ò p. passarsene di quì à Napoli e da Napoli in Spagna e mettersi in monasterio

non se ne discorre, ne sino ad hora si possono penetrare le sue risolutioni; il tempo chiarirà il tutto. Intanto devo soggiòngere, che ne alla Regina di Francia ò a quella di Spagna, ne meno ad una Imperatrice si sarebbero fatte ne piu grandi ne piu costose accoglienze e dimostrationi di quelle che sono state fatte à detta Regina.

— — — — — — — — — — — — — —

Di Roma il primo giorno dell' anno 1656.

Humiliss:mo divot:mo et obbed:mo Ser:e e Rel:so
le chevalier Devieu.

Arthur Stille.

»Det svenska arkivet» i Riga.

När Östersjöprovinserna 1721 afträddes till Ryssland, bestämdes som bekant genom fredsfördraget bland annat, »att alla arkiver, handlingar och skrifter, som dessa länder i synnerhet angå och under påstående detta krig till Sverige blifvit bortförde, uppsökas och dem, som Hans Czariska Maj:t därtill befullmäktigat, troligen aflevereras». Man hade nämligen under krigsåren från svensk sida verkligen gjort sin flit att undan fienden till Sverige rädda stora massor publika akter, och särskildt åren 1709 och 1710 öfverfördes dels från Riga, dels från Reval och Pernau ej mindre än 33 stora packlårar fyllda med arkivalier.[1]

Bland dessa handlingar befann sig bland annat generalguvernementets i Reval arkiv, som sedermera först långt in på 1720-talet återfördes till Estland. Från Riga synes man däremot hunnit bortföra hufvudsakligen endast den livländska hofrättens akter, under det att däremot därvarande generalguvernements arkiv alltjämt stannade på sin plats. Oaktadt det intresse för handlingarna i fråga, som bestämmelsen i fredstraktaten tvifvelsutan ger vid handen, har dock förmodligen det gagn dessa gjort under sin nya ägare varit skäligen ringa, att döma af den föga omvårdnad, som kommit arkivalierna till del, och som menligt inverkat på deras tillgänglighet. P. Sondén, som 1888 besökte Riga bland annat för forskningar i

[1] Historien härom är på grund af åtskilliga omständigheter ej utan sina pikanta drag. Pesten rasade just som bäst i de livländska hamnarna och nödig försiktighet förbjöd därför att till Stockholm sända de som smittoförande ansedda skeppslasterna. Lårarna ilandsattes i stället på en liten obebodd holme i Stockholms skärgård och kvarstodo där oöppnade i öfver 15 år, till dess att innehållet med iakttagande af vissa försiktighetsmått såsom rökning och vädring 1726 inventerades af ett par kanslitjänstemän i och för undersökning med anledning af dess på grund af fredsbestämmelserna ifrågasatta öfverlämnande till Ryssland.

dessa sistnämnda papper och verkligen efter vissa svårigheter erhöll tillträde till dem, har i Historisk tidskrift (Årg. 8, s. 364 f.) lämnat en skildring af detta arkiv, hvilken ger en liflig bild af det då rådande usla tillståndet, som bekräftas från andra håll. Inrymda i ett tornrum och ett vindskontor, båda omöjliga att uppvärma och endast delvis försedda med hyllor och golf, lågo talrika buntar och kringströdda papper hopade på hvarandra, öfvertäckta af svart damm, för att icke tala om att sönderslagna fönster delvis utsatte handlingarna för all den skada blåst, regn och snö kunde åstadkomma. Redan tidigt antydde för öfrigt en mängd af tomma omslag, att bristen på vård framlockat samlarenitet hos några mindre samvetsömma häfdaforskare. Under min vistelse i Riga 1901 voro besök förbjudna och kunde af mig ej utverkas oaktadt diplomatisk intervention; som orsak uppgafs då, att samlingen var under omordnande.

Under senare tid hade nämligen ryska regeringen visat ett större intresse för Östersjöprovinsernas statsarkiv, och åtgärder hade vidtagits för deras bättre vård. Anstalter hafva också gjorts för ordnande och förtecknande af åtminstone arkiven i Mitau och Riga, om också, de former, som härvid anbefallts, och själfva arbetssättet lämnat ett och annat öfrigt att önska.

Kommissioner, bestående af ryska ämbetsmän, hafva nämligen tillsatts och försetts med vidlyftiga och ingående instruktioner, som visat sig dels i visst hänseende omöjliga att följa, dels ägnade att genom olämpligt pedantiska föreskrifter fördröja ordnandets slutförande.[1] Lyckligtvis hafva kommissionerna ej kunnat undvara den sakkunskap, som endast provinsernas tyska element kunnat erbjuda, och det egentliga arbetet har också lämnats i tyskars händer. Det torde vara närmast denna omständighet man har att tacka för att ordnandet af Rigas gamla guvernementsarkiv nu afslutats. Det är den äfven i svenska historiska kretsar kände d:r Fr. Bienemann junior, som äran häraf i första hand tillkommer, och denne har också i den af honom utgifna »Baltische Monatsschrift» infört en redogörelse för arbetets fortgång och resultat, som torde vara af det intresse äfven för Historisk Tidskrifts läsekrets, att ett kortfattadt referat af hans uppsats här bör vara på sin plats, särskildt med afseende på arkivets nu konstaterade innehåll.

[1] Bland annat påbjöds stämpling af ej blott hvarje nummer, utan äfven hvarje *blad* i de olika volymerna, hvilket naturligtvis visat sig synnerligen tidsödande. Kommissionen föreskref vidare, att arbetet *först* skulle afse en öfversikt af det ännu oordnade innehållet och dettas värdesättning från vetenskaplig synpunkt, och detaljordnandet *därefter* begynna. Det behöfver ej sägas, att detta tillvägagångssätt ej kunnat följas, utan att båda uppgifterna måst jämsides lösas. Då vidare ett förslag till registrering och en plan till uppställning — med 48 underafdelningar — likaledes på förhand uppgjordes af kommissionen, heter det därom, att detta i praktiken skulle ledt till ett våldförande på arkivets historiska ordning och sönderbrytande af befintliga serier, hvarför föreskrifterna måst annulleras. Detta gäller äfven om det egendomliga påbudet, att bundna och obundna volymer skulle ordnas hvar för sig.

Arkivet innehöll i sitt oordnade skick 641 band och 341 synnerligen omfångsrika buntar (enligt uppgift 1 à $1^1/_2$ tyska fot tjocka). Det har nu nyordnats i tillsammans 1,408 band och buntar, fördelade på 25 afdelningar enligt följande schema:

1.	Guvernementsregeringens protokoll 1662—1725 . . .	26 vol.
2.	Guvernementskansliets tyska registratur 1630—1709	17 »
3.	Guvernementskansliets svenska registratur 1634—1710	22 »
4.	Koncept till utgångna skrifvelser 1636—1710 . . .	72 »
5.	Kungliga bref 1636—1708	30 »
6.	Bref från kollegier 1635—1709	27 »
7.	Instruktioner för generalguvernörerna, guvernörer och andra ämbetsmyndigheter 1621—1709	2 »
8.	Handlingar rörande de särskilda landskapen i allmänhet (»Landschaftssachen») 1630—1700	3 »
9.	Dito rörande städerna 1226—1709	43 »
10.	Dito rörande kyrkan, universitetet och skolväsendet 1637—1707	5 »
11.	Dito rörande post- och medicinalväsen 1645—1709 .	5 »
12.	Dito angående landtgodsen och reduktionen (landtmäteriet och pärlfiskeriet) 1564—1697	14 »
13.	Dito angående förhållandet till Ryssland och Polen 1640—1707	10 »
14.	Dito dito till Kurland 1654—1702	2 »
15.	Dito angående rättsväsendet 1642—1710	54 »
16—17.	Besvärsakter och suppliker 1636—1709 . . .	309 »
18—19.	Generalguvernörernas brefväxling 1634—1699 .	115 »
20.	Handlingar rörande det stora nordiska kriget 1700—1710	119 »
21.	Mönsterrullor 1626—1694 (och 1710)	63 »
22—25.	Räkenskaper 1626—1710	470 »

I flera serier finnas åtskilliga luckor. Af protokoll och registratur saknas flera årgångar, och i koncepten och korrespondensen äro vissa år företrädda med ett påfallande litet antal skrifvelser.

Bienemann sammanfattar sin värdesättning af arkivet i omdömet, att detsamma så godt som uteslutande har intresse för provinshistorien. Ett undantag härifrån utgör dock generalguvernörernas korrespondens, och inom denna afdelning finnes säkerligen åtskilligt att tillvarataga äfven för Sveriges allmänna historia. Utöfver hvad Sondén därom meddelat, påpekar Bienemann följande. Från 30-åriga krigets tid finnes en mängd skrifvelser från svenska diplomater och generaler i utlandet med upplysningar rörande krigshändelserna och den politiska ställningen. Särskildt nämnas 15 bref från Lennart Torstensson och 109 från de svenska fredsunderhandlarne i Osnabrück. Därjämte ej mindre än 588 avisor från åren 1636—48. De inländska brefven från samma tid äro af mindre vikt; att märka skulle då vara de skrifvelser, som angå förvecklin-

garna med Polen 1635. Från 1639 hafva så godt som inga bref blifvit bevarade. Under senare hälften af 1600-talet växlar naturligtvis korrespondensens innehåll på mångfaldigt sätt. En samling, som på sitt sätt bildar ett helt, utgöres af generalskan Schoultz' privata brefväxling, som lär hafva värde i kulturhistoriskt hänseende. Af intresse är också det ganska stora antalet bref (409 st.) från J. J. Hastfer under dennes vistelse i Sverige 1689—95 till guvernören E. Soop. Påfallande är, att krigstiden 1654—1660 är anmärkningsvärdt magert företrädd i korrespondensen.

Den till tiden sista delen af de till generalguvernörerna ställda brefven ingår i den under rubriken Nordiska kriget bildade afdelningen. Med denna utgör samlingen ingångna bref öfver 21,000. Af dessa tillhör inemot hälften åren 1700—10. Dock torde föga härur vara att hämta rörande kriget i dess helhet eller om sammanhanget i händelserna. Däremot lära brefven lämna »en god inblick i krigets gång inom Livland, om också ej mera». Ej ens om hvad samtidigt inträffade i Kurland erfar man stort, då det s. k. Lewenhauptska fältarkivet, hvarur underrättelser härom närmast torde vara att söka, och hvilket en gång förvarats tillsammans med guvernementsarkivet, därur utbrutits och förts till Mitau, där det ännu befinner sig.

Slutligen torde böra omnämnas, att afdelningen »Rossica och Polonica» bland annat innehåller den svensk-ryska gränskommissionens handlingar från åren 1652—68 och på 1670-talet; vidare åtskilliga skrifvelser växlade under förhandlingarna med Ryssland i Neuhausen 1676—77; den svenska kommissarien Thomas Herbers brefväxling med guvernören Soop rörande den Pleskowska gränsfrågan 1694; samt några konvolut rapporter till generalguvernören från svenska agenter i Ryssland under åren 1693—1700, af hvilka nämnas Thomas Kniepers bref från Moskva, Thomas Herbers från Pleskow och Filip Vinhagens från Novgorod. Äfven omtalas särskildt vojvodens i Smolensk korrespondens med fältmarskalken Robert Douglas under åren 1659—60.

Om än det »svenska arkivet» i Riga genom det afslutade ordningsarbetet vunnit en förut okänd öfversiktlighet och reda, är tyvärr frågan om dess tillgänglighet fortfarande oafgjord. För ett öppethållande lägger alltjämt den bristfälliga lokalen hinder i vägen. Arkivet har nämligen i saknad af bättre förvaringsrum åter uppställts i sin förra olämpliga lokal. Emellertid uppgifves, att samlingen likväl numera kan »i nödfall» få användas.

Aqut.

Från Spanien.

På senhösten 1906 utkommo i Madrid två högst viktiga och värdefulla historiska arbeten, som törhända kunna erbjuda något intresse äfven för svenska läsare. Det ena är *Primera Crónica General. Estoria de España que mandó componer Alfonso el Sabio y se continuaba bajo Sancho IV en 1239*, publicada por Ramón Menéndez Pidal. Tomo I. — Texto. Huruvida konung Alfons X, mera känd under det synnerligen välförtjänta namnet *den lärde*, själf författat någon del af denna vidtberömda krönika, torde väl numera knappast af någon anses bevisligt; men däremot lider det intet tvifvel, att konungen gifvit bestämda anvisningar för dess utarbetande och öfvat en noggrann tillsyn öfver att dessa anvisningar iakttogos af de redaktörer han för ändamålet utsett, liksom att krönikan ända från början ansetts som ett hufvudverk för Spaniens äldre historia. Och så omtyckt vardt den, att följande släktled läto sig angeläget vara att tillöka och fortsätta den, så att på detta vis flera olika redaktioner uppstodo och det nästan blef svårt att bland den stora mångfalden af exemplar finna två fullt öfverensstämmande och lika lydande. Kort sagdt, det vardt ett verkligt *embarras de richesse*, och ett bevis, bland andra, på huru spridd och högt ansedd boken var, finna vi däruti, att vårt K. Bibliotek förvarar två handskrifter af henne, dem den bekante J. G. Sparfvenfeldt år 1690 förvärfvat på sin resa i Spanien. Den ena, som han enligt anteckning på försatsbladet »ex bibliotheca Marchionis de Heliche emit», är en volym in 4:o, hvars handstil tyckes tillhöra tiden omkring år 1300 och som synes väsentligen öfverensstämma med den nu af herr Menéndez Pidal utgifna texten, men är tyvärr defekt, i det den slutar med orden »fue uencido Odoacer et fuxo del» (sid. 244, col. a, rad. 42 i den nya upplagan); den andra är af skrifvaren själf daterad för året 1465 och tillhör en helt annan och yngre text.

Från trycket utkom krönikan första gången i Zamora 1541 (427 numrerade blad in-fol.); upplagan besörjdes af kaniken Florian de Ocampo och omtrycktes i Valladolid 1604, alldeles slafviskt, såsom det tydligt nog framgår af den omständigheten, att två rader, som i den första upplagan blifvit omkastade, togos likadant i Valladolidupplagan, men, enär raderna icke stämde i båda upplagorna, så uppstod i den senare en fullkomlig villervalla med obotlig omening. Emellertid trodde man sig i dessa upplagor ha fått den äkta och oförfalskade Primera Crónica, men detta var ett misstag, såsom man längre fram trodde sig ha upptäckt och som det nu på sistone till full evidens bevisats af den senaste utgifvaren. I nära två hundra år har man sedan längtat efter en kritisk upplaga, enskilda män hafva lifligt intresserat sig därför, den Historiska Akademien

i Madrid har haft officiellt uppdrag att utgifva den, men — allt förgäfves, tills nu ändtligen tiden fullbordats och den nya upplagan föreligger färdig, tack vare en enda mans outtröttliga energi och beundransvärda lärdom. Denne man är herr Ramón Menéndez Pidal, en helt ung man, som dock redan förvärfvat sig en plats som professor vid Madrid-universitetet och som medlem af Spanska Akademien.

Ingen kunde i själfva verket gå bättre rustad än han till detta jättearbete, som förut hade afskräckt så många. Hans litterära verksamhet omfattar knappt mera än ett årtionde, men redan hans *La Leyenda de los Infantes de Lara*, som utkom 1896, väckte öfverallt inom den romanska forskningens värld den största uppmärksamhet och ett odeladt bifall genom undersökningens grundlighet, den säkra metoden och det vackra resultatet. Han visade sig redan här ligga djupt inne i frågan om den Alfonsinska krönikan, och, när två år därefter han utgaf *Crónicas Generales descritas por R. M. P.*, stod det klart för enhvar, att nu var den rätte mannen kommen och att det var han och ingen annan, som göra't skulle. Därmed dröjde dock ännu några år, ägnade åt ytterligare förarbeten, men under hvilka han dock hann utgifva, förutom flera smärre afhandlingar, den första fullt diplomatiskt trogna texten af *El Poema del Cid* (1898), och sin *Manual elemental de Gramática histórica española*, som redan efter ett års förlopp kräfde en ny upplaga (1905), — ett vackert bevis, i förbigående sagdt, på den lifaktighet i dylika studier, till hvilken han genom sitt föredöme väckt sina landsmän.

Redan en flyktig jämförelse mellan det gamla och det nya trycket är tillräcklig för att man skall kunna konstatera en mängd olikheter dem emellan, särskildt i den gamla fjärde afdelningen, som bjöd på en hop detaljer ur Cidens historia, de där synas hafva varit främmande för den ursprungliga redaktionen. Om detta och mycket mera kommer man emellertid att få vidare underrättelser i den snart utkommande andra delen, som skall innehålla en litteratur-historisk studie, register och glossar m. m.

Den ärade förlagsfirman Bailly-Baillière é Hijos har all heder af bokens utstyrsel, och rent häpnadsväckande efter svenska förhållanden är det låga priset af 12 pesetas (ungefär 7 kronor) för en volym i imperialoktav om 780 tvåspaltiga sidor med klart och redigt tryck.

Det andra af de ofvannämnda arbetena har till titel *Campaña de Prusia en 1806. Iena-Lübeck*, af El Comandante Ibáñez-Marin och utgör en vol. imperial-8:o om 562 sidor jämte ett bihang af 18 kartor. I företalet meddelar förf., att på detta försöksband skola följa andra om kejsarens öfriga fälttåg, och efter dessa de som äro nödvändiga för att analysera de betydande striderna under 19:e och början af 20:e seklet, så att, när planen blifvit fullt genom-

förd, samlingen kommer att göra fullt skäl för sin undertitel *La Guerra moderna* (nutidens krig).

Det nu föreliggande bandet redogör i 22 kapitel för 1) den stora armén; 2) materielen; 3) franska hårens stridsordning; 4) stora armén i tjänst; 5) preussiska hären; 6) militärens duglighet; 7) stridsordningen; 8) krigets orsaker; 9) de första anordningarna; 10) preussiska härens samling och planer; 11) stora arméns samling; 12) operationsplanen; 13) franska kavalleriet i fält; 14) planens utförande; 15) framryckandet mot gränsen; 16) kontakt med fienden; 17) Saalfeld; 18) manöver till striden; 19) slaget; 20) slagets resultater; 21) förföljandet; och 22) kapitulationerna. Dessutom finnas 21 croquier i texten.

Den typografiska utstyrseln är förstklassig, och antagligen skall en krigshistoriker af facket äfven finna innehållet förtjänt af samma höga vitsord.

Edvard Lidforss.

Underrättelser.

Den 12 mars afled i Stockholm i en ålder af öfver 85 år den bekante genealogen Gabriel Anrep. Född den 4 dec. 1821 i Knista socken i Närke, genomgick han Örebro läroverk och ägnade sig därefter åt jordbruk. År 1851 flyttade han emellertid till Stockholm och beträdde det forskningsområde, på hvilket han sedermera utförde sitt lifsverk. 1854 utkom *Sveriges ridderskaps och adels kalender*, hvars tjugosjunde årgång (1904) af den åldrige forskaren utgafs 1903. Några år efter adelskalenderns första utgifvande följde *Svenska adelns ättartaflor* (4 bd 1858—64), ett i främsta rummet på de å Riddarhuset befintliga genealogierna byggdt arbete, som trots sina många delvis i ögonen fallande felaktigheter och brister innehåller massor af värdefullt material och som, med varsamhet användt, för den svenske historikern utgör en oumbärlig hjälpreda. Under åren 1871 till 1875 utgaf A. i tre band *Svenska släktboken*, ägnad åt ofrälse släkters genealogi. Sina sista år tillbragte den gamle i tillbakadragen ro i Stockholm. Det lifliga intresse för och arbete på släktforskningens område, som för närvarande förefinnes i vårt land, kan nog ytterst ledas tillbaka till Anrep, som därigenom blifvit en den genealogiska vetenskapens nydanare i Sverige.

— Med den i Aarhus den 24 sistlidne mars aflidne biskop Fredrik Nielsen har Danmarks och en af samtidens främste kyrkohistoriker gått ur tiden. Född 1846 i Aalborg, blef N. student 1863, teologie kandidat 1870 samt 1877 professor i kyrkohistoria. År 1900 utnämndes han till biskop öfver Aalborgs stift,

hvilken befattning han senare utbytte mot biskopsstolen i Aarhus. Under sin uppväxttid påverkades han starkt af tvenne bland Grundtvigs mest betydande lärjungar P. Chr. Kierkegaard, biskop i hans fädernestad, och P. A. Fenger, i hvars församling han tjänstgjorde, och till sin historisk-dogmatiska åskådning förblef Nielsen städse närmast grundtvigian; till sin kyrkopolitiska åskådning åter blef han med åren alltmera högkyrklig.

Snart sagdt ända sedan barndomen ägnade sig N. åt historiska studier, men slets länge mellan profanhistorien och kyrkohistorien, tills en utrikes studieresa 1871, hvarunder han i Jena åhörde den berömde kyrkohistorikern Hase blef för hans lifsverksamhet afgörande. Såsom vetenskaplig författare har N. utvecklat en häpnadsväckande produktivitet; sin förmåga att arbeta fort och lätt tillskref han själf den journalistiska träning han fått i sin ungdom. Mest berömd är hans stora framställning af påfvedömets historia under förra århundradet — *Pavedømmet i det nittende Hundredår* (första uppl. 1876, ny uppl. i två band 1895—98), ett beundransvärdt arbete, utmärkt för en kolossal beläsenhet, vida synpunkter och en klar och liflig framställning. Arbetet står i viss mån utan motstycke i den samtida litteraturen och har öfverflyttats till både tyska och engelska. Ursprungligen var det ämnadt att utgöra första afdelningen af ett större verk *Romerkirken i det nittende Hundredaar*, och en del af en andra afdelning af detta arbete, *Det inre Liv*, utkom 1881. Af denna del har emellertid ingen fortsättning eller ny upplaga utkommit. Förutom detta sitt lifs storverk har N. utgifvit en *Haandbog i Kirkens Historie* (2 bd, 1885—92, ny uppl. 1893—98) samt en *Kirkehistorie* (1900 ff.), båda utmärkta för grundlig forskning och i god mening populär framställning. År 1896 påbörjade han ett *Kirkeleksikon for Norden*, som ännu ej hunnit afslutas. Dessutom har han skrifvit åtskilliga mindre arbeten, som låtit tala om sig, samt en mängd tidnings- och tidskriftsuppsatser. Såsom föreläsare och lärare skall N. hafva varit utomordentligt fängslande; redan före seminariernas eller hvad i Danmark kallas laboratoriernas inrättande höll han vetenskapliga öfningar med sina lärjungar. Under sin sista tid arbetade han ifrigt på förverkligandet af planerna på ett universitet i Aarhus. I sin verksamhet liksom i sin åskådning hade han ej så litet af en modern anglikansk prelat, och han hyste också stora sympatier för den engelska högkyrkan.

— Den 7 dec. förlidet år afled vid 58 års ålder den berömde exegeten Bernhard Stade. Den aflidne, som var professor vid universitetet i Giessen, räknades till samtidens mest ansedda vetenskapsmän på sitt område, och hans *Geschichte des Volkes Israel* (1881—1888) är ett klassiskt arbete.

— Den 29 dec. 1906 afled professorn i Halle Wilhelm Dittenberger, utgifvare af de båda stora verken *Corpus inscriptionum Atticarum* och *Corpus inscriptionum Græciæ septentrionalis.*

— Den bekante franske rättshistorikern Ernest Glasson afled den 6 sistlidne januari i Paris. Bland hans om en vidsträckt lärdom, om ock ej om någon utpräglad forskareindividualitet vittnande arbeten märkas *Histoire du droit et des institutions politiques, civiles et judiciaires de l'Angleterre* (6 bd, 1882—1883), *Histoire du droit et des institutions de la France* (8 bd, 1887—1903) samt *Le Parlement de Paris, son rôle politique depuis le règne de Charles VII. jusqu'à la Révolution* (2 bd, 1901).

— Den 6 mars firade Lunds universitet 200-årsminnet af Sven Lagerbrings födelse med en högtidlig fest i universitetets aula, hvarvid minnestalet hölls af professor Arthur Stille. Omedelbart efter denna fest aftäcktes på platsen utanför universitetet Lagerbrings byst efter ett tal af professor E. Wrangel. I sammanhang med dessa högtidligheter hafva också tvenne publikationer sett dagen. Den ena är den af biblioteksamanuensen Samuel E. Bring utarbetade *Förteckning öfver Sven Lagerbrings tryckta arbeten och manuskript*, som åtföljde inbjudningsskriften till den nyss omtalade minnesfesten. Den nämnda bibliografien innehåller dels en systematisk dels en kronologisk förteckning öfver Lagerbrings tryckta arbeten, hvartill sluter sig en manuskriptkatalog. Den systematiska förteckningen, som gjorts till hufvudsak, upptager 204 nummer. Hufvudmassan utgöres af disputationer — under Lagerbrings presidium ventilerades, om de otryckta medräknas, mer än 200 sådana — och dessa disputationer röra sig icke blott inom den rena historiens gebit utan ock inom dess gränsområden: arkeologi, biografi, genealogi, geografi, kronologi, kyrkohistoria, litteraturhistoria, numismatik o. s. v. För allt synes Lagerbrings forskareintresse ha räckt till. En stor del och ej den minst viktiga faller på lokalhistoriens område. Af särskildt intresse i den Bringska bibliografien är naturligtvis redogörelsen för Svea rikes historia (sid. 16 ff.). — Den andra af de nämnda publikationerna är den af De Skånska landskapens historiska förening genom Lauritz Weibull utgifna samlingen af Lagerbrings *Skrifter och bref* (= Historisk Tidskrift för Skåneland 1907: H. 1—2). Denna samling innehåller först och främst »Fragment af en sjelfbiografi», förut utgifvet af Lagerbrings brorson Erland Samuel Bring i tidskriften Tidens frågor (1840) och behandlande egentligen L:s förfäder. Man finner där vidare de paragrafer (18—28) af hans rikshistorias femte del, till hvilka han öfversändt manuskript till Gjörwell, ehuru denne aldrig befordrade det till tryckning, samt dessutom ett bland Lagerbrings papper påträffadt koncept till §§ 27—29. Dessa sistnämnda, hvilkas innehåll äfven återfinnes i det nyssnämnda, till Gjörwell lämnade manuskriptet, »fördjupa», säger utgifvaren, »i väsentlig mån kunskapen och förståelsen af Lagerbrings arbetsmetod». Det af Weibull sålunda meddelade partiet af rikshistorien behandlar åren 1460—63. Härefter följer en samling »Utlåtanden i universitetsärenden» samt slutligen ett urval ur Lagerbrings bref 1746—87. Brefven till L. äro så godt som helt och hållet för-

lorade och äfven brefven från honom starkt decimerade. Åtskilligt finnes dock kvar och däraf har här medtagits så mycket, att »näppeligen något, betecknande för brefskrifvaren eller hans samtid, uteslutits». Brefven och i synnerhet själfbiografien utgöra en synnerligen uppfriskande läsning och gifva ett starkt intryck af den gamle forskarens flärdlösa gedigenhet och kärfva humor.

— Ur det sista dubbelhäftet af *Personhistorisk tidskrift* (1906: H. 3 och 4) anteckna vi en uppsats af fru Jully Ramsay om *Förblandade släkter.* Porträttbilagorna utgöras af ett Gustaf III:s-porträtt af Breda, tillhörigt grefve C. A. Armfelt på Åminne, samt fyra porträtt från grefve G. M. Hamiltons samling å Hedensberg, näml. Roslins bekanta porträtt af fru Marie Susanne Roslin, född Giroust, samt porträtter af grefve C. G. Piper, grefvinnan Hedvig Katarina Ekeblad, f. Piper, samt generallöjtnanten A. R. Du Rietz, samtliga pasteller af Lundberg. — I häftet förekommer dessutom en subskriptionsinbjudan till ett nytt genealogiskt verk *Svenska släkter*, afsedt att ersätta Ny svensk släktbok, som numera upphört. Det nya arbetet skall utgifvas i ett à två tvångsfria häften årligen. Priset beräknas efter 50 öre pr tryckark. Redaktionsbestyren ha öfvertagits af herrar Torsten Uggla och Vilh. Ljungfors. Såsom bilaga till häftet följer — utgörande N:o 1 i serien *Skrifter utgifna af Personhistoriska Samfundet* — personhistoriska anteckningar rörande *Köping stads tjänstemän 1605—1905* af Gustaf Elgenstierna.

— *Kyrkohistorisk Årsskrift*, den kyrkohistoriska forskningens speciella organ här i landet, har utsändt en ny årgång — den sjunde — fortfarande under professor Herman Lundströms ledning. Innehållet är som vanligt omväxlande och intressant. Docenten Hjalmar Holmqvist ger på grundval af de nyaste forskningarna, framför allt Harnacks och Zahns epokgörande arbeten, en sammanträngd, men klar och lättläst öfversikt öfver *Den efterapostoliska tiden.* Domprosten Wermcrantz fortsätter och afslutar sin vidlyftiga framställning af *Prosten i Umeå Nils Grubbs lif och verksamhet 1681—1724.* Af utgifvarens hand föreligger en framställning af *Sverige — protestantismens skyddsmakt i Europa*, ursprungligen meddelad såsom föredrag i Stockholms prästsällskap den 8 oktober 1906. Med utgångspunkt i 200-årsminnet af fördraget i Altranstedt skisserar författaren den ställning Sverige under olika tider intog till betryckta trosförvanter i olika länder. Docenten Edvard Rodhe meddelar en uppsats om *De svenska bibelsällskapens uppkomst*, som bl. a. innehåller intressanta upplysningar om de allmänna religiösa förhållandena i Sverige och England vid öfvergången mellan adertonde och nittonde seklet. På afdelningen »Meddelanden och aktstycken» offentliggör utgifvaren ur sina rika samlingar en mängd intressanta dokument från olika epoker af den svenska kyrkans utveckling, från Laurentius Paulinus Gothus dagboksanteckningar 1608—1613 till E. J. Almquists »Curriculum

vitæ». Synnerligen läsvärda äro de af docenten J. Sjöholm meddelade dagboksanteckningarna från Reuterdahls studieresa 1835. För öfrigt märkas recensioner öfver Grützmachers *Hieronymus*, Immichs, *Papst Innocenz XI. 1676—1689* samt Holms biografi öfver *Johannes Elai Terserus*. Såsom bilaga följer fjärde häftet af den af professor Lundström utgifna samlingen af *Svenska synodalakter efter 1500-talets ingång.*

— Svenska humanistiska förbundets skriftserie har nyligen ökats med en öfversikt öfver *Nyare forskning i nordisk mytologi* af Erik Brate, ursprungligen ett föredrag vid 10-årsfesten i Samfund för nordisk språkforskning d. 23 jan. 1906. Efter en inledande öfversikt öfver den äldre forskningen på området alltifrån Grimms *Die deutsche Mythologie* (1835), hvarvid förf. naturligtvis särskildt uppehåller sig vid Bugges epokgörande arbeten, öfvergår förf. till en kritisk analys af de nyaste forskningarna och redogör därvid för A. Olriks uppsats *Om ragnarok* (Årb. f. nord. Oldkyndighed 1902), Kauffmans afhandling om *Balder* (1902), Schonings *Dødsriger i nordisk hedentro* (1903), Schücks *Studier i nordisk litteratur- och religionshistoria* (1904) samt slutligen för några försök (af Olrik, Salin, Olsen, Hellquist m. fl.) »att sammanbinda vissa mytologiska företeelser med bestämda tider, alltså bidrag till mytologiens absoluta kronologi».

— Såsom bilaga till Svenska Fornskrift-Sällskapets årsmöte 1907 har sällskapets outtröttlige sekreterare, d:r Robert Geete utgifvit en *Stadga af år 1443 för Vadstena klosters ekonomi.* Denna i två Uppsalahandskrifter befintliga stadga är den äldsta till vår tid bevarade och ligger i allt väsentligt till grund för den senare, af Klemming utgifna stadgan af 1451. Båda ha sitt stora intresse genom de bidrag de gifva till kännedomen om förvaltningen af de stora godskomplexerna i Sverige under medeltiden, den äldre särskildt genom sin vidlyftiga förteckning öfver klostrets tjänstepersonal. Redigeringen är, såsom alltid hos Geete, mönstergill.

— Af *Västergötlands Fornminnesförenings Tidskrift* föreligger nu ett nytt dubbelhäfte (bd. 2: H. 6—7), liksom de föregående utgifvet af föreningens högt förtjänte skattmästare lektor F. Ödberg. Den nämnda tidskriften åtnjuter som bekant anseende som på sitt område en af vårt lands bästa, och det nya häftet jäfvar ej detta omdöme. Utgifvaren har till sina många föregående släkt- och kulturhistoriska monografier lagt ännu en om »Fru Anna Hansdotter Tott och hennes tid (1478—1549).» Syster till Svante Stures vän och vapenbroder Åke Hansson Tott samt mormoder till Hogenskild, Claes och Ture Bielke intager fru Anna genom sina släktförbindelser ett bemärkt rum bland sin tids adelsdamer. Författaren skildrar hennes trenne giften: med lagmannen i norra Finland riksrådet Henrik Bitz, den danskfödde väpnaren Clemet Hogenskild samt lagläsaren Jöns Larsson Bölja. Ur familjebref och de i

Riksarkivet förvarade gårdsräkenskaperna från fru Annas många gods meddelas drag från lifvet på den tidens storgods. Äfven från de i vår adelshistoria så vanliga släktprocesserna meddelas karakteristiska drag. Särskildt förtjänar att påpekas framställningen af fru Annas process med fru Dordi Banér, som varit förlofvad med fru Annas andre man Clemet Hogenskild och som återkräfde de gåfvor hon sade sig ha förärat sin fästman. Den rent historiska delen af häftets innehåll utgöres för öfrigt af fortsättning å serien »Äldre handlingar angående Västergötland». Men dessutom innehåller häftet bl. a. tvenne arkeologiska uppsatser, »Fornlämningar i Redvägs härad» af J. Sandström samt »En stenåldersboplats vid Öxnered» af F. Nordin, en runologisk afhandling »Om Sparlösastenen, dess två runinskrifter och dess bildfält» af L. Fr. Läffler samt första delen af en förträfflig folkloristisk uppsats af Sven Lampa, »Anteckningar rörande äldre bygdelif i Västergötland». Af den likaledes i häftet införda redogörelsen för Västergötlands Fornminnesförenings verksamhet åren 1903—1906 får man ett intryck af det duktiga arbete, som utförts. En insamling till en museibyggnadsfond har igångsatts och redan gifvit inemot 16,000 kr., och från de af läroverksadjunkten A. Nilsson efterlämnade samlingarna ha inköpts omkring 2,500 föremål, däribland äfven en samling äldre handlingar, hvaribland 33 permebref samt en mängd handlingar från tiden 1683—1846, som tillhört skräddaremästareämbetets skrå i Lidköping. Öfver samtliga handlingarna meddelas i häftet en förteckning, och som prof aftryckas trenne originalbref: ett från Karl XII till Ulrika Eleonora ur lägret vid Lais d. 1 mars 1701, ett bref från Esaias Tegnér till en ungdomsvän af d. 23 juli 1831 samt ett bref från J. O. Wallin till kontraktsprosten Agrell i Bollnäs, dat. d. 1 juni 1838.

— Svenska litteratursällskapet i Finland har ökat sin ståtliga skriftserie med tvenne nya volymer. Den ena utgör ett supplementhäfte till den af Wilh. Lagus »å nyo upprättade» *Abo akademis studentmatrikel*. Den andra utgör ett nytt band — det tjugonde — af sällskapets *Förhandlingar och uppsatser*. Utom en läsvärd uppsats af Rolf Lagerborg om *Vår äldsta konstdiktning* samt några smärre urkunder, meddelade af R. Hausen, är det två af uppsatserna, som för historikern äro af särskildt intresse: det ena är den af M. G. Schybergson meddelade samlingen af *Bref växlade mellan Johan Jakob Tengström och Johan Vilhelm Snellman åren 1843—1849*, det andra är G. Heinricius' afhandling om *Israel Hwasser och Finland*. Den Snellman—Tengströmska brefväxlingen är visserligen ej för forskningen okänd. Snellmans bref användes af deras nuvarande utgifvare för en uppsats *Ur J. V. Snellmans publicistlif 1844—1849* i 1889 års årgång af Finsk Tidskrift. I sin helhet har korrespondensen begagnats af Th. Rein för hans biografi öfver Snellman, där utdrag ur densamma meddelas. Nu utgifvas brefven emellertid för första gången in extenso.

De bringa en mängd upplysningar till Helsingfors universitets personhistoria, men ha sitt största intresse genom de båda brefskrifvarnes uttalanden i den finska nationalitets- och språkfrågan. — Professor Heinricius har för sin uppsats begagnat den i Uppsala läkareförenings arkiv förvarade Hwasserska manuskriptsamlingen, Hwassers i Helsingfors universitetsbibliotek förvarade bref till hans båda finska vänner Ilmoni och Avellan jämte några andra enskilda brefsamlingar samt Helsingfors akademiska konsistoriums protokoll 1817—29. Förf. ger först en skildring af Hwassers verksamhet i Finland såsom professor vid universitetet 1817—29. I den senare delen af sin uppsats redogör han under vissa hufvudrubriker för Hwassers ställning till vissa politiska frågor vidkommande Finland. Först behandlas hans uppfattning af Finlands statsrättsliga ställning och den däraf föranledda polemiken med A. I Arwidsson. Hwassers uppfattning, först uttalad i den 1838 utgifna anonyma skriften »Om allianstractaten mellan Sverige och Ryssland år 1812» samt den i Mimer (1839, N:o 9) införda uppsatsen »Om Borgå landtdag och Finlands ställning 1812», öfverensstämmer med den i våra dagars finska vetenskap allmänt häfdade. Därefter anföras Hwassers uttalanden om Finland såsom kulturförmedlare mellan Ryssland och Västerlandet med särskildt betonande af den finska läkarevetenskapens betydelse i detta afseende. Af särskildt intresse är hans framhållande af nödvändigheten af att bereda en bättre ställning åt det finska språket vid universitetet och inom litteraturen. Den sista afdelningen belyser Hwassers uppfattning af Finlands ställning under Krimkriget. Han söker där dämpa den öfversvallande svenska chauvinismen och för ett utrotningskrig mot den oriktiga uppfattningen, att Finland önskade en återförening med Sverige. Heinricius' uppsats afslutas med en förut otryckt inledning till den ofvan omnämnda uppsatsen i Mimer; det här publicerade brottstycket behandlar handelsförhållandena mellan de båda länderna och ger sålunda ett stycke af Hwassers nationalekonomiska åskådning.

— I andra häftet af den af d:r Arvid Neovius startade tidskriften *Politik och kultur* förekommer en uppsats af Emil Svensén om *Landtmannapartiet i Sverige efter representationsreformen.*

— Ur februari-häftet af *Finsk Tidskrift* anteckna vi en artikel om *Emil von Qvanten som politiker* af Th. Rein, riktad mot en uppsats med titeln *Skaldepolitik* af fru Bååth-Holmberg i september- och oktober-häftena för sistlidet år. I det förstnämnda häftet förekommer äfven en uppsats om *Grekisk historieforskning i nyare tid* af J. Sundwall.

— Vid riksgäldsfullmäktigen Joh. Johanssons frånfälle d. 2 febr. 1905 förelågo af hans stora bygdehistoriska verk *Noraskogs arkiv* fyra band afslutade, och därutöfver hade af ett femte band första häftet sett dagen. Den aflidne efterlämnade manuskript till ytterligare fyra af det på fem häften beräknade bandet. Det andra

häftet utkom kort efter sin upphofsmans död, det tredje har nyligen med understöd af sällskapet »Bergshandteringens vänner» publicerats af den kommitté, som tillsatts att vårda den aflidnes till Nora bergsförsamling donerade bibliotek och manuskripter. Det nu utgifna häftet innehåller, utom åtskilligt material rörande skattelindringar, indelningsverket, 1687 års bergslags- och hammarkommission o. s. v., en mängd delvis ganska intressanta och underhållande handlingar rörande den för sin stridbarhet och egennytta beryktade prosten i Nora Kristian Torner och hans tvister med sockenbor och öfverordnade myndigheter. Utgifvandet af de båda återstående häftena är, enligt hvad förordet upplyser, »alltjämt en penningfråga».

— Den vetenskapliga litteratur rörande de svenska städernas historia, som utkommit, sedan Odhner på 1860-talet utgaf sina för den tiden förtjänstfulla arbeten, är — frånsedt de rent lokalhistoriska publikationerna — allt annat än rikhaltig. Björkanders undersökningar rörande Visbys äldsta historia gåfvo löften om en fortsatt framgångsrik verksamhet på området, löften som en förtidig död hindrade författaren att infria. Och Hazelius' omsorgsfulla studie öfver handtverksämbetena under medeltiden utgjorde blott inledningen till ett större verk, som aldrig blef skrifvet. Den af K. Hildebrand påbörjade publikationen *Stockholms stads privilegiebref (1423—1700)* samt Lauritz Weibulls *Malmö stads privilegiebref (1353—1656)* äro så godt som de enda hithörande arbeten af betydenhet, som utkommit.

Arkivarien C. M. Kjellberg i Vadstena har sedan längre tid tillbaka varit sysselsatt med studier rörande de svenska städernas och särskildt Uppsala stads äldre historia, och ett resultat af hans forskningar föreligger nu i en prydlig volym med titel *Uppsala stads privilegier jämte dit hörande handlingar 1314—1787.* I förordet framhåller förf. med allt skäl det lämpliga i att i stället för att invänta de stora uttömmande urkundspublikationernas afslutande utgifva »smärre urkundssamlingar till belysning af vissa grenar af gångna tiders kulturhistoriska utveckling», såsom i utlandet skett och sker. Särskildt har man, som bekant, i stor utsträckning publicerat urkundssamlingar rörande olika städer. Det är en svensk motsvarighet till dylika utländska publikationer, som arkivarien Kjellberg här velat åstadkomma. I afseende på de gamla urkundernas bevarande i fullständigt och oskadadt skick har Uppsala af slumpen gynnats på ett sätt som knappast någon svensk stad utom Jönköping. Äfven de äldsta af stadens privilegiebref synas vara bevarade i original; den dyrbara samlingen förvaras i Uppsala stads arkiv, hvars äldre delar numera öfverflyttats till landsarkivet därsammastädes. Afskriftssamlingar finnas i Uppsala stadsarkiv, i Uppsala länsstyrelses arkiv (nu i nyssnämnda landsarkiv), i Uppsala universitetsbibliotek samt i Riksarkivet, där likaledes naturligtvis koncept och registraturrenskrifter till de senare privilegierna finnas.

Den vida öfvervägande delen af de meddelade aktstyckena är tryckt efter de i Uppsala landsarkiv förvarade originalen, men författaren har fullständigat samlingen med urkunder äfven från andra håll. Utom privilegiebref i egentlig mening ha äfven medtagits åtskilliga handlingar, som nära ansluta sig till dem och som under äldre tider varit med dem förenade, såsom åtskilliga domar och åtkomsthandlingar till vissa jordlägenheter samt vidare några medeltida handlingar rörande underhållet af dombron och fisket under densamma. Som bilagor ha införts Sten Stures m. fl:s bref till menigheten, som samlades i Uppsala på Ersmässodag, dateradt d. 16 maj 1470, samt konung Hans' bref till invånarna i Uppsala af d. 29 maj 1499, hvilka handlingar sedan äldre tider i original förvarats bland privilegierna. Redigeringen synes vara gjord med omsorg och efter sunda principer. Dock känner man sig tveksam rörande det lämpliga i att utbyta *ij* mot *ii*.

Förf. har, såsom bruket är i tyska urkundspublikationer, dessutom försett sin samling med en orienterande historisk inledning. Efter några antydningar om de tyska städernas uppkomst, sådant detta omstridda fenomen ter sig i ljuset af de nyaste forskningarna, redogör förf. för de olika grupperna af tyska stadsprivilegier samt belyser denna redogörelse med konkreta exempel. Han gifver därefter en på samma sätt ordnad öfversikt öfver förhållandena i Danmark och behandlar därefter från samma synpunkter de äldsta svenska stadsprivilegierna — Jönköpings, Stockholms m. fl. städers.

Det är att hoppas, att den framställning af Uppsala stads medeltidshistoria, som förf. ställer i utsikt, ej alltför länge skall låta vänta på sig.

— Bland den Birgitta-litteratur, som i sammanhang med 500-årsminnet af hennes kanonisation år 1891 såg dagen, intager grefvinnan de Flavignys arbete *Sainte Brigitte de Suède, sa vie, ses révélations et son œuvre* ett framstående rum. Först och främst är detta arbete det första, som med riktig historisk takt söker de förnämsta källorna till den svenska sierskans lif i handlingarna från hennes kanonisationsprocess, särskildt i de under densamma af hennes närmaste omgifning afgifna vittnesmålen. Men boken hvilar äfven på en ovanligt omfattande kännedom om materialet i öfrigt, både primärkällorna och bearbetningarna, äldre som nyare, och det är skrifvet med en hängifvenhet för uppgiften och en fördragsamhet mot olika tänkande, som verka högst tilltalande. Arbetet har dock en en svaghet, bristen på nykter kritik, en svaghet, som nödvändiggör en viss försiktighet vid dess användande. Helt och hållet fränsedt de fall, där olika religiösa uppfattningar gifva helt olika utgångspunkter för bedömandet af vissa företeelser, så ger författarinnan alltför ofta i sin framställning sin fantasi lösa tyglar. På de punkter, där det knapphändiga och svårbehandlade materialet ej ger tillräckligt stoff för skildringen eller för den psykologiska analysen, fyller hon de gapande hålen ur sin egen fantasi och konstruerar

upp händelsesammanhang eller karakteristiker, som äfven om de ibland synas tänkbara nog, dock sakna stöd i urkundernas lefvande bevisning. Hon försöker heller icke genomföra någon värdesättning af de olika källornas olika trovärdighetsgrad. Ibland blir därför skildringen en mosaik af från olika håll hopplockade uppgifter af helt olika tillförlitlighet eller sannolikhet. Hvad författarinnan har att meddela får därför ofta tagas cum grano salis. Men trots dessa brister, som för öfrigt genast sticka en skolad läsare i ögonen, är boken genom det stora material, som sammanställes, och genom sina på intet annat håll sammanförda arkivaliska och bibliografiska upplysningar en oumbärlig hjälpreda för hvar och en, som studerar Birgitta eller hennes orden. Det är därför synnerligen glädjande, att författarinnan funnit anledning att i slutet af år 1906 utgifva en ny reviderad upplaga (Paris, Oudin; XII + 643 s.; pr. 4 fr.), i hvilken på många punkter framställningen beriktigats eller utvidgats på grundval af de nyaste undersökningarna och de meddelade litteraturhänvisningarna förts fram till närvarande tid. Boken har på åtskilliga punkter genom omarbetningen vunnit högst betydligt i nykterhet och pålitlighet, och man är skyldig förf. det erkännande att synnerligen fullständigt ha uppspårat och anfört den nyaste litteraturen på området. Med förtjänster och fel skall boken städse stå som ett vittnesbörd om sin författarinnas varma religiösa känsla, uthålliga flit och verkligen omfattande kännedom om Birgitta-litteraturen.

— I Svenska Fornskrift-sällskapets samlingar har doktor K. H. Karlsson utgifvit *Upplands lagmansdombok 1490—1494* efter en i Uppsala universitetsbibliotek befintlig handskrift. Denna tillhörde ursprungligen Antikvitetsarkivet samt närmare bestämdt den afdelning, som vid dess upplösning skulle tillfalla Riksarkivet, bland hvars samling af äldre lagmansdomböcker den hade sin rätta plats. Domboken har tillhört Upplandslagmannen Gregers Matsson (Lilja) och är att betrakta såsom hans protokollsbok under de tingsresor han företog uti Uppland. Den omfattar åren 1490—94; för år 1491 hafva dock ej några domar blifvit införda — osäkert synes, om ens några tingsresor detta år företogos —, för 1494 finnas endast tvenne ting antecknade, hållna af Erik Trolle på Gregers Matssons vägnar enligt förordnande af riksföreståndaren och rådet. De förekommande målen voro till öfvervägande delen af civilmåls natur; många rörde lösande af småjordar, som lågo inuti en annans åker. I dylika mål fälldes domen efter en nu förlorad riksens stadga, och därvid fästes synnerlig vikt vid om den, som gjorde anspråk på lösningsrätten, därvid blefve fullsutten. Såsom ett bihang till domboken har d:r Karlsson tryckt några hithörande dombref och andra handlingar efter original i Riksarkivet. Af våra domböcker från medeltiden är, som bekant, högst obetydligt bevaradt, och d:r Karlssons publikation kan därför hälsas som en värdefull tillökning till vår rättshistoriska litteratur. Redigeringen är gjord med utgifvarens kända omsorg och skicklighet.

— D:r Henry Biaudet, som en längre tid bedrifvit studier vid Vatikanarkivet rörande den katolska motreformationens historia och offentliggjort några smärre uppsatser på detta forskningsområde, har nu utgifvit en vidlyftig afhandling med titel *Le Saint-Siège et la Suède durant la seconde moitié du XVI:e siècle. Études politiques. Époque des relations non officielles 1570—76*, utgörande första delen af ett större arbete. Till själfva framställningen ansluter sig en aktsamling *Le Saint-Siège et la Suède durant la seconde moitié du XVI:e siècle. Notes et documents.* I. *Origines et période des relations non officielles 1570—76.*

— Under titeln *Zur Geschichte der Hohenzollerischen Souveränitet in Preussen. Diplomatischer Briefwechsel des Königs Karl Gustav von Schweden und des Gesandten Grafen Chr. K. von Schlippenbach aus den Kriegsjahren 1654—1657* (Berlin, Fleischel; XIII + 357 s.; pr. 12 mark) har grefve Albert von Schlippenbach med förbindande text sammanställt Schlippenbachs brefväxling ej blott med Karl X Gustaf utan ock med Fredrik Vilhelm af Brandenburg under de händelserika åren 1654—57. Den del af hithörande urkunder, som befinner sig i Riksarkivet och Statsarkivet i Berlin, har förut användts af Pufendorf samt i utdrag meddelats af Erdmansdörffer. I sin helhet hafva nu dessa bref offentliggjorts tillsammans med en del ur andra arkiv hämtade, särskildt några i det Schlippenbachska familjearkivet på Arendsee i Uckermark nyligen påträffade, förut okända aktstycken. Den sammanbindande texten hvilar hufvudsakligen på Pufendorfs och Erdmannsdörffers arbeten samt på Droysens Geschichte der preussischen Politik. Af största intresset äro naturligtvis de nyupptäckta brefven, hvilka emellertid ej af utgifvaren på något sätt typografiskt utmärkts. Textens återgifvande är långt ifrån alltid korrekt.

— Ett talande bevis på det ännu i våra dagar oförminskade intresset för Swedenborgs märkliga person och lära är en af James Hyde utgifven diger Swedenborg-bibliografi *A bibliography of the works of Emanuel Swedenborg, original and translated* (London, Swedenborg Society, 1906; XVI + 742 s.). Hufvudparten af boken utgöres af en förteckning öfver samtliga för utg. bekanta upplagor af S:s skrifter, i original och öfversättning, tillsammans uppgående till öfver 2,200 nummer. Till en större del äro dessa, som var att vänta, tryckta i England och Amerika och, hvad öfversättningarna vidkommer, på engelska språket; men äfven ryska, italienska, spanska, walesiska språken och det indiska gujerati äro representerade jämte de nordiska tungomålen och tyska och franska.

Arbetet innehåller vidare en rikhaltig förteckning öfver skrifter om Swedenborg (120 n:r) och en katalog öfver Swedenborgsbilder (oljemålningar, gravyrer, byster, medaljer, 17 n:r) samt en lista öfver Swedenborgs i Vetenskapsakademiens bibliotek och Stiftsbiblioteket i Linköping förvarade manuskript.

Den svenska Swedenborg-litteraturen torde ej vara fullständigt förtecknad af Mr. Hyde, men denna brist lärer komma att fyllas af tvenne andra Swedenborgforskare, Mr. A. H. Stroh och biblioteksamanuensen fröken G. Ekelöf, hvilka f. n. äro sysselsatta med utarbetande af en svensk Swedenborg-bibliografi.

(*C. G.*)

— Af *Hedvig Elisabeth Charlottas Dagbok*, öfversatt och utgifven af Carl Carlson Bonde, har tredje bandet utkommit, omfattande tidsrummet 1789—92. Den nyutkomna delen skall med det snaraste blifva föremål för ett utförligare omnämnande.

— Professor Henrik Schück, hvars tid synes räcka till för allt, har ökat serien *Svenska memoarer och bref* med ännu en volym. Den nya delen *Ur Clas Flemings papper* (Stockholm, Bonnier; XIII + 248 sid.; pris kr. 4.25) innehåller en brefväxling mellan Fleming och Reuterholm från hösten 1795 till sommaren 1796, vidare bref från Fabian Wrede, Leopold samt J. H. Schröder, hvilka sistnämnda fylla mera än hälften af volymen. Samtliga aktstycken äro hämtade ur Flemings brefsamling i Uppsala universitetsbibliotek, dit den kommit med hans stora samling af böcker och manuskript. Den nya brefsamlingen är betydligt mindre intressant än det i förra årgången (sid. 62) omnämnda urvalet ur Rosensteins papper. Fleming var också långt ifrån någon betydande man — »ett särdeles vackert och ädelt utseende, men som ej uttrycker en tanke, ej en gnista af kraft», säger Trolle-Wachtmeister om honom — och hans i boken uppträdande korrespondenter voro heller ej några särskildt intressanta personligheter, Leopold undantagen. Men de från honom härrörande brefven gifva ej något nytt bidrag till hans karakteristik. Brefväxlingen mellan Reuterholm och Fleming ger en god föreställning om tidens svulstigt sentimentala vänskapskult och ökar icke läsarens sympatier för »storvisiren». Den intressantaste delen af samlingen utgöres otvifvelaktigt af de Schröderska brefven. De meddela många upplysningar af intresse rörande Schröders betydelse för Uppsala universitetsbibliotek och hans aldrig tröttnande arbete för dess förkofran. De lämna ock en god och intim kulturbild från 1820-talets Uppsala, från universitetslifvet på Geijers, Atterboms och Thunbergs tid. De gifva slutligen ett lifligt intryck af brefskrifvaren själf, af hans beskäftiga och oegennyttiga samlarenit, af hans oskrymtade beundran för allt förnämt, liksom af hans narraktiga rojalism. Trots utgifvarens varma »Ehrenrettung» i företalet, torde de meddelade brefven knappast komma att ändra den från samtiden nedärfda uppfattningen af »lille Schröder».

— Intresset för det länge så sorgligt försummade studiet af vår historia under 1800-talet synes, dess bättre, vara i stigande. Flere nyutgifna eller bebådade monografiska arbeten tyda därpå. Och äfven i vårt försiktiga land börja de enskilda arkivens förråd af handlingar från denna tid att i en eller annan form blifva till-

gängliga för forskningen, åtminstone hvad vidkommer århundradets förra hälft. Den Löwenhielmska samlingen i Riksarkivet, hvarur tidskriften lämnat några profbitar, innehåller mycket af intresse, likaså de Anckarsvärdska papperen på Eriksberg. Om den stora, nyligen öppnade Hartmansdorffska depositionen i Riksarkivet hoppas tidskriften snart kunna lämna några meddelanden. Och nyligen ha genom professor Boëthius' försorg några kortfattade memoarer från Karl XIV Johans dagar lämnats åt offentligheten. Under titeln *Från Karl XIV Johans dagar. Historiska anteckningar af Presidenten Georg Ulfsparre* (Stockholm, Norstedt; XVI + 318 sid.; pris 4 kronor) har han nämligen utgifvit de självbiografiska anteckningar, som presidenten i statskontoret Georg Ulfsparre åren 1860—61 vid 70 års ålder nedskrifvit. Upptecknandet skedde såsom en förströelse under en långvarig sjukdom, men förf. har tydligen tänkt sig sitt verks publicerande. Handskriften inköptes för det under den Skytteanska professurens vård stående Gyllenhjelmska biblioteket af framlidne professor O. Alin, som ämnade publicera detsamma. Denna plan har nu af hans efterträdare förverkligats. Vid utgifvandet hafva en del uteslutningar gjorts, hvilket på vederbörande ställe städse angifvits. Stafning och interpunktion, ibland äfven ordens form ha moderniserats, hvarjämte arbetet indelats i kapitel med sammanfattande innehållsförteckningar. Antecknarens samtal med Karl Johan, i manuskriptet vanligen återgifna på franska, ha öfverflyttats till svenska. Utgifvaren har försett arbetet med upplysande anmärkningar samt med ett personregister.

Anteckningarnas författare tjänstgjorde under tiden 1824—38 hvarje år (utom 1828) längre eller kortare tider i stället för statssekreteraren för kammarärendena M. G. Danckwardt, som af en vacklande hälsa tvangs att ofta söka tjänstledighet, och från 1838, då Danckwardt erhöll afsked, till departementalstyrelsens införande 1840 var han ständigt tillförordnad chef för kammarexpeditionen. Han innehade sålunda en af de viktigaste och mest kräfvande posterna inom vår dåtida förvaltning och stod i ständig beröring med såväl konungen som tidens högre ämbetsmannakretsar.

För eftervärldens uppfattning kan anteckningarnas innehåll väl sägas vara den mest mördande kritik öfver det dåtida svenska styrelsesättet — visserligen utan att författaren afsett det eller ens kunnat ana det. När den man, som under en lång tid varit Sveriges inrikesminister, går att nedskrifva sina memoarer, har han snart sagdt knappast ett ord att säga om politiken, om riksdagsstriderna, om sin och sina ämbetsbröders ställning till tidens stora frågor; ja, man kan ha sina tvifvel om huruvida han ens ansett nödigt att bestå sig med en politisk åskådning. Sitt värdefullaste bidrag till den tids historia den skildrar ger boken sålunda otvifvelaktigt genom hvad som icke finnes där; eljest ökar den ej i afsevärdare grad vår kännedom om tiden. Hufvudinnehållet utgöres af anekdoter — stundom roande nog — samt allehanda befordringsskvaller. Af

värde är däremot — såsom utgifvaren framhåller — den inblick skildringen låter oss få i formerna för ärendenas behandling, föredragningarna hos Karl Johan m. m. Antecknarens stil är icke utan esprit, hvari dock på ett lustigt sätt mänga sig reminiscenser från tidens tungrodda kurialstil. Minnesfel i afseende å sakuppgifterna äro ej alltför sällsynta, men memoarförfattarens från alla sidor erkändt redbara karaktär utgör en borgen för att han sträfvat efter att i möjligaste mån vara sanningsenlig och rättvis. Boken är ett visserligen ej betydande, men i flera afseenden intressant och beaktansvärdt, alltid underhållande bidrag till tidens historia.

— En dansk forskare d:r Johs. Lindbæk, hvars arbete om de danska helgeandsklostren förut i denna tidskrift uppmärksammats, har på grundval af forskningar i Vatikanarkivet utgifvit en afhandling om *Pavernes forhold til Danmark under kongerne Kristiern I och Hans*, till hvilken vi hoppas få återkomma.

— Andra bandet af Martin Wehrmanns *Geschichte von Pommern* (Gotha, Perthes, 1906; pr. 7 mark) utkom under föregående år. Det behandlar Pommerns historia från slutet af medeltiden till våra dagar. Särskildt intresse för en svensk läsare har naturligtvis skildringen af den svenska styrelsen i Pommern från 1630 till 1815.

En blick på Sveriges förhållande till Österrike under tiden närmast före kongressen i Rastadt.

AF

RICHARD NORDIN.

Relationerna mellan Sverige och hofvet i Wien voro vid midten af 1790-talet visserligen icke afbrutna men dock föga lifliga. År 1795 hade L. v. Engeström utnämnts till Sveriges envoyé i Wien, men kejsaren hade vägrat att mottaga och erkänna honom som sådan. Detta steg från Österrikes sida kan egentligen icke väcka vår förvåning. L. v. Engeström tillhörde den alltmera växande krets af svenska diplomater under förmyndaretiden, som i en nära anslutning till det nya Frankrike såg det för en målmedveten svensk utrikespolitik hälsosammaste. I frih. E. M. Staël v. Holstein hade detta »franska system» sin djärfvaste och hänsynslösaste[1] representant, — i eminent grad var också, som

[1] I sitt arbete M. och M:me de Staël (Stockholm 1905) säger Schück (s. 83): »Dessa nya salongshjältar (= frihetshjältarna i m:me de Staëls salong) voro honom (= Staël) för högröstade och för bråkiga, och han förblef därför alltid en främling i sitt eget hem, där heller ingen tog vidare notis om honom, utan där hans politiserande fru skötte konversationen. Sina gamla vänner kom han alldeles bort ifrån, ty inom kort blef hans salong ett tillhåll just för de 'röde'» etc. Säkerligen är detta icke riktigt. Liksom både m:me Neckers och m:me de Staëls salonger voro så aristokratiska som trots några andra i Paris (se härom D'Haussonville, Le salon de madame Necker, d'après des documents tirés des archives de Coppet, I & II (Paris 1882), ett hufvudverk för m:me de Staëls historia, som Schück dock icke användt) tillhörde Neckers dotter, den hängifnaste anhängaren i Europa af Neckers politiska system, väl de moderata men icke de »röde». Och det var just Staël, som genom att hålla sig väl med *hvarje* fransk styrelse under revolutionen kunde draga sin hustru ur klämman, då hon råkade illa ut med anledning af det intresse för »aristokraterna», för hvilket hon *alltid* var misstänkt, just Staël, som enligt sin väns, den hyperrevolutionäre Verninacs rapporter till välfärdsutskottet både den 10 aug. och den 31 maj

bekant, Staëls eget personliga intresse engageradt i frågan om vidmakthållandet och stärkandet af den traditionella svensk-franska vänskapen. Den intima förbindelse, hvilken förefanns mellan Staël och Engeström, var ingalunda i Wien obekant, och den syntes så mycket betänkligare, som ju Staël mycket tidigt fått hertigen-regentens öra och trots allt än så länge veterligen dirigerade Sveriges ställningstagande till samtidens viktigaste politiska spörsmål. Dessutom var Engeström äfven eljest i Wien föremål för misstro, på andra håll i Europa också för öfrigt.[1] Såsom Gustaf III:s sändebud i Warschau under en följd af år hade han

befunnits »*à la hauteur des événements*» (jfr S. J. Boëthius, Gustaf IV Adolfs förmyndareregering och den franska revolutionen. II. Hist. tidskrift 1888, sid. 217), under det man borde skilja mellan ambassadören och hans hustru, just Staël, som inom samtidens diplomatiska värld allmänt klandrades för en väl långt drifven hållningslöshet gent emot revolutionens värsta excesser. Men väl deltog m:me de Staël vid mannens sida och för hans skull — hon hade för hans personlighet och diplomatiska begåfning, efter hvad hennes hittills publicerade bref utvisa, ända till hans lefnads slut stor aktning — i mycket, som hon från sin ståndpunkt måste ogilla. Så skrifver t. ex. Mallet du Pan (Correspondance inédite avec la cour de Vienne 1794—1798. I) till hofvet i Wien den 23 aug. 1795: »Le 10 août n'a guère été solennisé que dans la salle de la Convention, dont les tribunes très-parées étaient garnies de républicains et de républicaines girondistes. Les ambassadeurs étrangers s'y trouvaient tous à l'exception du comte Carletti. Le baron de Staël et sa femme y étalèrent leur impudence ordinaire.» Den 21 juni samma år hade han yttrat sig skarpt om en lysande fest »le jour même qu'on avait appris la mort du jeune roi» (Ludvig XVII) i hvilken »un grand nombre de députés, encore souillés du sang de Louis XVI, de son auguste épouse et de sa sœur», samt några få diplomater deltagit, bland dem Staël, »vrai sansculotte qui a secoué toute pudeur», åtföljd af sin maka. Mallet du Pan visste dock mer än väl — de maktägande i Frankrike visste det också —, att m:me de Staël vid denna tid i politiska ting ej tänkte och talade så olika med hvad han själf gjorde.

[1] I en depesch af den 4 dec. 1796 till preussiske envoyén i Stockholm, Tarrach, uttrycker Haugwitz en viss oro öfver det rykte man förnummit öfver Dresden, där Engeström då vistades, att Engeström skulle hemkallas för att erhålla »la place de chancellier de la cour ou tant au moins celle de second directeur des affaires étrangères». Då Haugwitz tillägger: »Il est l'ami intime du Sr du Rosenstein et l'antagoniste déclaré de la Russie», så var åtminstone det senare riktigt och gjorde det för konungen vida svårare än Engeström trodde att använda honom på ett sätt, som svarade mot hans förmåga och Gustaf Adolfs rättssinne och goda vilja. I sitt svar den 23 dec. rättar Tarrach misstaget i fråga om hofkanslerssysslan, hvars innehafvare Engeström ju ännu nominellt var, och säger: »Le Sr d'Engstroem est connu ici comme une tête chaude qui, rentrant dans les affaires, ne laisserait pas que de les embrouiller; il est une des personnes qui ont été les plus favorisés par la régence; il a été l'ami intime du Baron de Reuterholm et mis en avant par le gouvernement actuel. Il est plus vraisemblable que si même le Sr d'Engstroem rentre en Suède et qu'on veuille l'emploïer, ce sera plutôt une des places de l'intérieur qu'on lui confiera.» Brefväxlingen mellan Tarrach och hans regering finnes i Geheimes Staats-Archiv i *Berlin*, »*Schweden-Depeschen*» för de vidkommande åren, hvilket nämnes en gång för alla.

i Sveriges intresse vållat Katarina II mycken förtret; hans giftermål med en polska och naturalisation som polsk adelsman hade emellertid bragt det därhän, att han, som J. A. Ehrenström säger, efter freden »fortsatte kriget emot kejsarinnan för egen räkning». Kejsarinnans politik i förhållande till Sverige var efter 1789 för litet segerrik för att hon skulle ha försummat att taga ut hämnden, så långt hon det förmådde, af de svenska statsmän, hvilka ej underkastat sig henne utan i stället fortfarande djärfdes motarbeta hennes planer. Engeström hade därför, så länge Katarina lefde, kunnat säga med madame de Staël på tal om hennes make: »Quand votre impératrice passe dans une affaire, elle la ravage.»[1] Vid en för Sveriges allianssystem rätt vansklig tidpunkt hade Katarina i gengäld för Stackelbergs rappell tilltvungit sig Engeströms aflägsnande från hofkanslerssysslans utöfning. Han hade i stället sändts som minister till hofvet i S:t James, där man år 1793 gifvetvis ej kunde annat än med oblida ögon se en person af Engeströms politiska kynne — samtidigt förständigade ju Pitt Talleyrand att i enlighet med Alien Bill af den 8 jan. 1793 lämna England — och där, efter sedan Sverige genom Staël kommit franska republiken allt närmare, den ryske ministern grefve Voronzov förstod att göra hans ställning nästan olidlig. Helt naturligt längtade Engeström att få byta ut sin post i London mot en annan och behagligare, särskildt om utbytet kunde föra honom närmare hans och hustruns intressen i Polen. När han nu i slutet af 1794 begärde att bli minister i Wien, därifrån Reuterholms rent personliga utrikespolitik ville aflägsna v. Nolcken, måste det emellertid betraktas såsom hans egen skuld, att resultatet af bytesplanen vardt så utomordentligt dåligt både för honom och Sverige. Han borde ha förstått, att han *just nu* vid det närmande mellan Österrike och Ryssland, som ägde rum i den polska frågan och som resulterade i öfverenskommel-

[1] L. v. Engeström, Minnen och anteckningar, utg. af Elof Tegnér, I, passim. J. A. Ehrenström, Historiska anteckningar, utg. af S. J. Boëthius, I. sid. 431. Usteri-Richter, Lettres inédites de M:me de Staël à Henri Meister, Paris 1903, brefvet till Meister den 8 juli 1796; jfr Stedingks depesch till hertig Karl den $\frac{26 \text{ juli}}{6 \text{ aug.}}$ 1792, tryckt hos Schinkel-Bergman, Minnen ur Sveriges nyare historia, bihang I, sid. 162.

sen af den 3 jan. 1795, var så olämplig som möjligt att företräda Sverige i Wien.

Det var likväl icke längre blott så, att kejsaren af hänsyn till Ryssland måste tänkas komma att refusera Engeström. Wienhofvet hade äfven fått starka skäl att för egen del icke vilja ha honom till Österrike. Under sin utresa till London, en utresa som varade i cirka tre månader, hade Engeström med sin hustru en tid uppehållit sig i Dresden och lifligt umgåtts med den koloni af polska flyktingar, som där vistades. Han säger själf:[1] »Vi tillbragte alla aftnar tillsammans hos familjerna Potocki.» Han var intim vän till bröderna Ignaz och Stanislas Potocki, hufvudledarne för det patriotiska, antiryska partiet i Polen och sedermera framstående anstiftare af Kosciuszkos resning, under hvilken grefve Stanislas genom Österrikes åtgörande hölls fängslad, samt till deras energiske medhjälpare abbé Piattoli, längre fram ställd under bevakning i Prag. Den svenska regeringen handlade föga taktfullt, då den som sin envoyé skickade till Österrike grefvarne Potockis förtrogne — hvilken därtill på Reuterholms bud under vägen till Wien i Basel förhandlade med Barthélemy — och det förefaller en smula underligt, att Engeström både nu och senare ifrigt åstundade denna beskickning.

Man klädde för resten helt naturligt sin vägran att mottaga Engeström i särdeles höfliga former. Man förklarade närmast, att Engeströms sejour i Paris väckt misshag väl icke hos kejsaren, men så mycket mera hos kejsarens bundsförvanter, till hvilka man måste taga hänsyn.[2] Det sistnämnda var visserligen alltför sant, men sämst till boks stod Engeström det oaktadt otvifvelaktigt just i Wien, ehuru man där nu, liksom i än högre grad då litet senare fråga blef om Sveriges deltagande i Rastadtkongressen särdeles skickligt visste att skjuta andra framför sig.[3]

---

[1] L. v. Engeström, a. a. I, sid. 222.

[2] Bildt till Engeström den 17 och 30 mars 1796; jfr L. v. Engeström, a. a. I, sid. 263 ff.

[3] Sveriges chargé d'affaires i Wien, F. S. Silfverstolpe, skrifver hem den 31 dec. 1796, att »österrikiska ministären tillstått, att dess démarche mot hofkansleren v. Engeström härledt sig från insinuationer af de coaliserade hofvens ministrar och ifrån själfva conjuncturens tvång. Den har med all empressement yttrat, att denna synpunkt vore den enda rätta, hvarunder saken borde skärskådas.» Silfverstolpes depescher i RA.

När Österrike afvisade Engeström, gällde det emellertid icke endast dennes person. Det var både af Österrikes egen situation och af hänsynen till dess bundsförvanter betingadt, att kejsarstaten icke stod i mera än på sin höjd ett rent konventionellt vänskapligt förhållande till Sverige, ett förhållande sålunda, från hvilket hvarje skymt af intimitet borde hållas fjärran. Sverige närmade sig alltmera det stora franska allianssystem, som hägrat för Staël och Verninac, Dumouriez och Danton, som fick sin mest konsekvente diplomatiske målsman i Sieyès, då han såsom republikens ambassadör i Berlin under senare hälften af 1798 ville förmå Preussen att med Frankrike träda in i en »traité d'alliance offensive et défensive, auquel», såsom det heter i instruktionen för Sieyès af den 4 prairial an VI.[1]» puissent accéder ensuite la Suède, le Danemark, quelques puissances d'Allemagne, et qui devienne le garant véritable de la paix du continent contre les éternelles intrigues de l'Angleterre, les emportements de la Russie et les ressentiments de l'Autriche», men som såg sin fullbordan först genom Napoleon vid en tidpunkt, då Sverige genom franska missgrepp och utan sin regerings förskyllan var skildt från sin traditionella bundsförvant Frankrike.

En kortfattad öfversikt må tjäna till att belysa de skäl Österrike kunde ha att misstänka Sveriges fredsvänlighet.

Då efter Robespierres fall mera normala förhållanden ansågos skola inträda i Frankrike, trodde man sig i Sverige kunna hoppas ett lyckligt slut på de länge med växlande framgång af Staël och hans sekreterare Signeul förda underhandlingarna om ett fördelaktigt subsidiefördrag med denna makt. Redan förut, i mars 1794, hade Staël å den svenska regeringens vägnar undertecknat ett förbund med Danmark, vid hvars tillkomst en icke oväsentlig roll spelats af Grouvelle,[2] fransk minister i Köpenhamn 1793—1800, en af dem som på sin tid fingo i uppdrag att meddela Ludvig XVI budet om hans stundande död på schavotten, men som hvarken var en våldsman eller en oäfven statsman och som också

---

[1] Tryckt hos P. Bailleu, Preussen und Frankreich 1795—1807. Diplomatische Korrespondenzen etc. I. (Leipzig 1881.)

[2] Om Grouvelle se Fr. Masson, Le département des affaires étrangères pendant la révolution 1787—1804 (Paris 1877), sid. 215 och 271.

under de följande åren hade en viss betydelse i fråga om de svensk-franska förhandlingarna. Det på hösten samma år af kurfursten af Mainz i Regensburg framlagda förslaget. att tyska riket skulle söka fred med Frankrike under Sveriges och Danmarks bemedling, motarbetades därför tämligen öppet af Österrike, som för öfrigt ännu ingen riksfred ville ha. Ungefär samtidigt fick Staël af hertigen-regenten uppdrag att resa ut till Paris och i all hemlighet söka utvidga förbindelsen mellan Sverige och Frankrike.[1] I Schaffhausen sammanträffade han med den österrikiske diplomaten Degelmann, fick af honom den ju särdeles lärorika och karakteristiska upplysningen, att Österrike visserligen önskade sluta fred men icke trodde sig kunna göra det med trygghet, »tant que les principes de la Révolution française ne seront pas détruits», och erhöll tillfälle att uttrycka sin regerings missbelåtenhet med att hofvet i Wien, under förevändning att religionen lade hinder i vägen, motsatte sig den nyssnämnda medlingen.[2] Och i Bern gjorde Staël uttalanden. som nog gåfvo anledning till eftertanke i Wien angående takten och den diplomatiska försiktigheten hos de personer, åt hvilka den svenska styrelsen anförtrodde viktiga politiska missioner. I ett bref af den 8 febr. 1795 till hofvet i Wien berättar Mallet du Pan om ett med entusiastiskt bifall mottaget anförande i konventet den 31 jan. af Boissy d'Anglas hvari denne förklarade, »que les bornes nécessaires de la France étaient le Rhin, l'Océan et les Alpes, qu'on ne traiterait de paix qu'à cette condition, et que la dignité et la puissance de la République victorieuse ne lui permettraient jamais d'autre transaction». Den 18 febr. fullständigar han detta meddelande med att om Boissy d'Anglas' program fälla det märkliga omdömet, att det blott är »une transscription

[1] Trots all den hemlighetsfullhet man iakttog i Sverige rörande ändamålet med Staëls resa, som sades åsyfta endast enskilda angelägenheters ordnande i Schweiz, där m:me Necker aflidit i maj 1794, var detta ändamål ej obekant för främmande diplomater i Stockholm. I slutet af december kunde nämligen engelske ministern i Sverige berätta för sin kollega i Köpenhamn, att Staël i officiell egenskap skulle begifva sig till Paris. Lord Henry Spencer till Lord Auckland den 23 dec. 1794; Lord Auckland. Journal and Correspondance.

[2] Barthélemy till franska regeringen den 3 jan. 1795. Barthélemys bref är tryckt hos Sorel, La paix de Bâle, étude sur les négociations qui ont précédé le traité du 15 germinal an III entre la France et la Prusse (Revue historique, VI. sid. 76 ff.).

littérale des instructions de la Suède.» »Je ne puis douter», säger han, »que cette cour ne l'ait dictée, car son ambassadeur à Paris, le baron de Staël, m'a débité ici mot à mot, il y a deux mois, toute la partie diplomatique de cette harangue.» Ett mycket djupgående allmänpolitiskt samtal hade Staël till sist den 1 jan. 1795 i Baden (i Schweiz) med Barthélemy, ett samtal som Sorel efter Barthélemys rapport till sin regering utförligt relaterat, emedan det gifver »une idée juste de la situation que la France commençait à reprendre en Europe».[1]

Efter invecklade och svåra underhandlingar[2] lyckades det ändtligen Staël att i sept. 1795 afsluta det förbund mellan Sverige och Frankrike, för hvilket han entusisastiskt, energiskt och äfven skickligt så länge hade kämpat. I slutet af påföljande månad ankom medborgaren Le Hoc till Stockholm såsom republikens ambassadör, och han vann här hos den åtminstone nominelle ledaren af Sveriges utrikespolitik, rikskansleren Sparre, ett sådant insteg, att ingenting som Sparre visste i fråga om Sveriges yttre förbindelser blef obekant för Le Hoc, hvilket förhållande naturligtvis åstadkom förvåning och uppseende utomlands. Samtidigt växte sannolikheten af ett snart förestående fredsbrott mellan Sverige och Ryssland. Hade nu Sverige och Frankrike fullt litat på hvarandra, torde ett svenskt-franskt krig med Ryssland ingalunda varit någon omöjlighet, och Nordens

[1] Schück (a. a. sid. 115) yttrar på tal om förhållandet mellan Staël och hans maka: »I början af 1795 uppehöll sig Staël visserligen en kort tid i Basel, men det synes ovisst, om han då haft tillfälle att resa till Genève.» Af både Mallet du Pan och Sorel inhämta vi, att Staël såväl i slutet af 1794 som vid början af 1795 varit på *många* håll i Schweiz, af den senare dessutom, att han nu sammanträffade med sin hustru, hvilket Schück synes draga i tvifvelsmål. Den som försöker att glorifiera Staël på hustruns bekostnad bör ju med en viss behållning kunna genomläsa Barthélemys slutord i den ofvan citerade depeschen af den 3 jan.: »*Staël n'a pas beaucoup d'esprit ni de talents, mais il est bien intentionné et attaché à la France.*» Barthélemy var Sveriges och Staëls vän samt en af tidens finaste och erfarnaste diplomater. Schück säger — jag går litet utom ämnet —: »På sommaren 1793 var Staël visserligen på Coppet, *men då var hans maka med sin älskare sannolikt ännu kvar i England.*» Senast april 1902 citerade Ch. Baille i en uppsats i Revue de Paris (Notes sur le baron et la baronne de Staël) det bekanta bref af m:me Necker till Gibbon från just Coppet den 12 juli 1793, hvari hon skrifver: »La mère des Gracques (= m:me de Staël) est ici avec ses jolis enfants *et son mari*, pour lequel j'ai beaucoup d'affection.»

[2] Boëthius, a. a. III (Hist. Tidskr. 1889, sid. 1 ff.), IV (Hist Tidskr. 1889, sid. 275 ff.).

framtida öde hade måhända gestaltat sig annorlunda än sedan blef fallet. Men direktoriet ingaf icke ens vid början af sin tillvaro synnerligen stort förtroende, äfven om det visserligen ligger någon öfverdrift i en af dess senaste skildrares dom: »Il a continué par goût les pires traditions révolutionnaires.»[1] Sverige vågade icke kasta sig i Frankrikes armar, och Frankrike hade å sin sida mycket starka skäl att misstro förmyndarestyrelsens både förmåga och goda vilja att vara en pålitlig och nyttig bundsförvant. Sverige kom sålunda att på våren 1796 ändra system, men då först mot slutet af maj all krigsfara kunde anses vara försvunnen i och med hertigen-regentens fullständiga kapitulation inför kejsarinnan, förefanns ännu i mars den största möjliga anledning för Österrike att vara på sin vakt gentemot Sverige. Den egentliga diplomatiska förbindelsen de båda länderna emellan förblef därför afbruten.

Helt annorlunda gestaltade sig situationen, sedan konungen själf öfvertagit regeringen. Det franska förbundet hade tills vidare gått isär, Staël rappellerades, Reuterholm föll, och det syntes för utomstående rätt sannolikt, att den unge konungen skulle komma att till sina främsta rådgifvare kalla faderns vänner, hvilkas ställning till tidens storpolitiska frågor man väl kände. På allt sätt bemödade sig i själfva verket konungen om att åt Sveriges utrikespolitik gifva en stadga, som den på länge icke haft. Till en början måste han naturligtvis ställa sig i viss mån afvaktande i de stora spörsmålen, och framför allt ville han vara strängt neutral.[2] Vacklande var däremot Gustaf IV Adolfs utrikespolitiska hållning aldrig, ehuru man med ensidigt aktgifvande på vissa drag af densamma stundom så påstått. Visserligen kunde han icke i Paris behålla Staël, hvilkens blotta namn var ett helt aktionsprogram inför Europa, men

---

[1] Sciout, Le directoire (Paris 1895) I, sid. XI.

[2] Instruktionen för König i RA. Ännu i febr. 1797 yttrade sig också statssekreteraren Barck till Österrikes chargé d'affaires i Stockholm, F. Swietezky, på ett sådant sätt, att denne fick den bestämda öfvertygelsen, att man i Sverige »très décidément» fasthöll »à la plus stricte neutralité, et qu'on veut garder ce sistème aussi longtems que durera la guerre». Swietezky till Thugut den 7 febr. 1797. Korrespondensen mellan Swietezky och Thugut finnes i K. u. K. Haupt-, Hof- und Staatsarchiv i *Wien*, hvilket jag anmärker för det följande. Där andra otryckta akter från detta arkiv framdeles citeras, angifver jag detta endast med beteckningen »Wien».

han afskickade i stället König att som chargé d'affaires sörja för bevarandet af ett vänskapligt förhållande mellan Sverige och republiken, och det är helt och hållet direktoriets, i synnerhet otvifvelaktigt Rewbells, fel, att denna vänskap — af Gustaf Adolf så lojalt erbjuden — icke vardt uppehållen och stärkt. Lika allvarligt som han å andra sidan sträfvade efter att stå på god fot med Ryssland, så långt detta lät sig göra, när det gällde två sådana personligheter som Katarina II och Paul, med lika ifver motsatte han sig hvarje ryskt försök att stänga Sveriges utsikter åt andra håll och arbetade han för att trygga Sveriges fulla självständighet gentemot allt slags åstundadt förmynderskap östanifrån. Preussiske ministern i Stockholm, Tarrach, har sålunda utan tvifvel dömt rätt, då han på tal om Königs mission i Paris sluter sig till den meningen: »que le jeune monarque suédois peut bien d'un côté vouloir être l'allié de la Russie, mais qu'il ne négligera rien de l'autre pour savoir, autant qu'il dépendra de lui, de se garantir contre les poids du joug que l'impératrice de Russie pourrait par la suite vouloir lui imposer.»[1] Konungen ville så långt möjligt genom goda relationer till Frankrike, på hvars nya statsordning han såg öfvervägande realpolitiskt, »återförsäkra» den skäligen platoniska[2] allians han för grannsämjans skull önskade med tsarriket. Både Katarinas och Pauls planer gingo förvisso åtskilligt längre än konungen ville vara med om, *hur* långt, därpå är icke här stället att ingå. I första rummet sökte nu Ryssland att motverka Sveriges närmande till Frankrike och att från vården om de svenska utrikesrelationerna skilja Sparre, en i betraktande af denne höge ämbetsmans tämligen stora betydelselöshet ju rätt kuriös sträfvan.[3] Sparre satt dock kvar länge nog

[1] Tarrach till preuss. regeringen den 18 nov. 1796.

[2] Med fullt skäl kunde Tarrach i en depesch af den 25 nov. 1796 lugna sin öfver vissa rykten om en svensk-rysk entente orolige konung: »Il n'existe, Sire, pas le moindre indice en Suède, qui pût venir à l'appui de l'avis, que donnent à V. M. ses dernières lettres de Petersbourg sur la réussite de l'espoir qu'on y nourrit d'engager le gouvernement de ce païs-ci à prendre une part active, ou dans la coalition contre la France même, ou du moins pour la défense du Portugal.»

[3] Tarrach talar med en viss glädje om Budbergs misshumör i anledning af Königs afresa till Paris. Tarrach till preuss. regeringen den 25 nov. 1796. Swietezky skrifver till Thugut den 11 nov. om Sparres ställning bland annat: » . . . . il a mis une ferveur extraordinaire dans la no-

tack vare Gustaf Adolfs hänsynsfullhet och grannlagenhet gentemot gamla statstjänare, men konungen vande sig i stället, för att neutralisera följderna af Sparres allmänna oförmåga, mera och mera vid att personligen taga högsta ledningen af utrikesärendena om hand, och han fortfor därmed ända till slutet, visserligen icke alltid till Rysslands glädje.

Man behöfver icke ha tagit särdeles intim kännedom om Gustaf Adolfs utrikespolitik för att bli öfvertygad om i huru ringa grad den var en känslornas och i hvilken betydande mån en realiteternas politik. De realiteter det här i första hand och väsentligen gällde voro Finland och svenska Pommern. Båda kunde lätteligen komma i fara under de särdeles komplicerade konjunkturer, som tiden i allt snabbare växling företedde. Ja, det skulle alltmera visa sig, att *bådas* bevarande i svensk ägo var ett i själfva verket olösligt problem. Konungen synes ganska tidigt hafva kommit till insikt om de stora vanskligheter, som härutinnan skulle möta honom, och vidtog undan för undan alla tryggande åtgärder han kunde.

Hvad först beträffar Finland, så fruktade man därvidlag i händelse af minskad vänlighet hofven emellan icke så mycket den öppna fientligheten som fastmera det ständiga hotet vid gränsen och stämplingarna i det inre. Denna farhåga var heller för ingen del ogrundad, därom vittna bland annat många af Stedingks depescher från denna tid. Budberg sade också redan i mars 1797 till andra främmande diplomater i Stockholm, att om än kejsaren icke betraktade strandandet af giftermålsunderhandlingarna som någonting så oerhördt, att han fördenskull ville börja krig, så kunde han dock för att hämnas »renformer les garnisons

mination du Sr König pour Paris, mais heureusement l'ambassadeur de Russie travaille avec succès à lui faire donner sa démission. Il a engagé le général de Klingsporre à en dire un mot .... à S. M. Cet officier s'en acquitta, en représentant au jeune prince, qu'aussi longtems qu'un homme tel que Mr Sparre resteroit à la tête de Ses affaires étrangères, les intentions de la Suède seroient toujours suspectes à Russie, le Roi lui répondit: »Je sais, que Mr Sparre n'est pas fait pour la place qu'il occupe, mais je ne veux point, que sa démission soit confondüe avec la disgrace du baron Reuterholm; je lui dois des égards; il n'a fait qu'obéir: il est vieux et a été mon gouverneur, mais il va quitter bientôt». Le général suédois que je viens de nommer est tellement connû pour être partisan zélé de Russie, que son envoi à Petersbourg sert de très bon augure à ceux, qui désirent le mariage ...»

de la Finnlande Russe et d'établir un sistème de tracasseries qui, par les fraix extraordinaires, qu'il ne laisserait pas de causer à la Suède, ne laisserait certainement pas d'entraîner sa destruction et sa ruine entière».[1]

För svenska Pommern åter sågo Sveriges regering och svenska diplomater en fara från Preussens sida. Det var tyvärr en allmän tro den tiden, en tro, som mycket mer än eljest varit nödigt inveckláde förhållandena, att Preussen nu som på Fredrik den stores tid ville begagna sig af Österrikes svåra situation och Tysklands förfall till att göra betydande landvinningar inom riket. Denna tro förefanns hos både Österrike och Sverige, den växte sig starkare genom ryktet om de förhandlingar, som man visste ägde rum mellan Haugwitz och franske ministern i Berlin Caillard och som ändade med det hemliga fördraget af den 5 aug. 1796, men den saknade icke desto mindre i det väsentliga faktisk grund. Preussen åstundade ingenting annat än att Nordtysklands neutralitet lämnades okränkt, — allraminst har det stått efter svenska Pommern. Visserligen önskade det ersättning för hvad det lämnat till spillo väster om Rhen. Men denna ersättning skulle enligt öfverenskommelsen med Frankrike förnämligast bestå i biskopstiftet Münster, och den preussiska regeringen hade motsatt sig såväl det af Carnot till Sandoz-Rollin och af Caillard till Haugwitz mycket tidigt efter 5 augusti-fördraget framställda och af Frankrike såsom nödvändigt betecknade utbytet af Münster mot Mecklenburg[2] som Frankrikes nästan samtidigt gjorda förslag, att Preussen genom intima traktater skulle förbinda med sig de större nordtyska staterna, i synnerhet Sachsen och Hessen, samt så förstärkt träda i allians med Porten och Sverige. Ingen tysk makt framträdde i själfva verket i fråga om riksfreden med blygsammare anspråk för egen del än Preussen; denna stat ville och behöfde först och främst fre-

[1] Tarrach till preuss. regeringen den 27 mars 1797.

[2] Depescher från Sandoz-Rollin den 25 aug. 1796 och från Caillard den 24 sept. 1796; tryckta hos Bailleu, a. a.; jfr sid. XXVIII. Upphofsmannen till planen att ge Mecklenburg åt Preussen såsom ersättning för dess västrhenska besittningar var sålunda Carnot och icke, som C. Grimberg (De diplomatiska förbindelserna mellan Sverige och Preussen 1804—1808 [Göteborg 1903] sid. 11) menar, Bonaparte, hvilken dock längre fram gjorde densamma till sin.

den för att låta det polska rofvet under inre och yttre lugn sammansmälta med monarkien.

Trodde sig nu Sverige böra frukta Preussen, och man visste ju i hvarje fall ingalunda, hvart under blifvande riksfredsförhandlingar vinden kunde växla, var det för vårt land naturligtvis utomordentligt viktigt, att det stod i godt förhållande till Österrike. Kejsarens största bekymmer i Tyskland rörde nämligen Preussen, såsom naturligt var efter Baselfreden. Under den allmänna misstämningen med anledning af Preussens separatfred hade det också lyckats Österrike att i Regensburg utesluta Kur-Brandenburg från den riksfredsdeputation, som redan den 21 aug. 1795 utsågs att på basis af rikets integritet vid en kommande kongress förhandla med Frankrike. Och i alla Österrikes förhandlingar 1797 med Frankrike var det en ledande tråd, som aldrig af Thugut släpptes, att Preussen ingen vinst skulle göra vid fredsslutet; det var därför alldeles karakteristiskt, då det i Cobenzls instruktion för kongressen i Rastadt betecknades såsom ytterst önskvärdt, att kejsaren finge hela sitt skadestånd i Italien, hvarigenom Tysklands förhållanden lämnades relativt oberörda och sålunda Preussen kunde uteslutas från allt förvärf.[1]

Med Preussen var vid Gustaf Adolfs tronbestigning Sveriges diplomatiska konto klart. Det blef nu för den unge konungen en så mycket angelägnare uppgift att inleda bättre förbindelser än de hittills förefintliga äfven till Österrike, som han från början var fullt medveten om och genomträngd af det ansvar honom ålåg i hans egenskap af tysk riksfurste.

Sveriges intressen i Wien bevakades af Fredrik Samuel Silfverstolpe såsom chargé d'affaires sedan den 16 april 1796. Silfverstolpe var en intelligent ämbetsman och flitig depeschskrifvare, men saknade tydligen och helt naturligt de intimare förbindelser, som kunde låta honom komma att se trådarna till de stora händelsernas väfnad spinnas. Åtminstone var man icke alltid i Sverige riktigt nöjd med hans rapporter.[2]

[1] Instruktionen för Cobenzl den 20 nov. 1797. *Wien.*

[2] Swietezky redogör i en depesch till Thugut den 7 april 1797 för ett samtal med Sparre, därvid denne yttrat: »Nous ne sommes pas contents des

Österrike företräddes i Stockholm likaledes af en chargé d'affaires, F. Swietezky. Han var en man med vaken blick och hade under en långvarig vistelse i Sverige[1] förvärfvat sig en vidsträckt kännedom om ställningar och förhållanden i vårt land. Hans depescher erbjuda därför mycket af intresse och äro i allmänhet vida fylligare än de, hvilka skrefvos af hans kollega från Berlin, Tarrach, ehuru icke heller denne synes ha saknat kanaler till högtställda svenska personligheter. Swietezkys förnämsta källa var hans gode vän statssekreteraren för pommerska ärendena grefve Nils Barck, och tack vare denne solide sagesman blefvo den österrikiske diplomatens meddelanden särdeles vederhäftiga. Med familjen Barck synes Swietezky tidigt ha kommit i beröring. Grefve Barcks far hade i många år varit Sveriges envoyé i Wien och där förvärfvat stor popularitet samt ingått äktenskap med en österrikiska.[2] Barnen hade stora sympatier för Österrike, och med en af döttrarna, Katarina Ebba, blef Swietezky i början af 1797 förlofvad och 1800 gift. Den yngre grefve Barck önskade mycket bli använd som envoyé, helst vid Wienhofvet; han var född och uppfostrad i Wien. 1792 hade han varit utnämnd till ministerposten i Warschau, men Toll skulle då aflägsnas ur Sverige, och Barck fick stanna hemma. Senare under förmyndarestyrelsen var han ifrågasatt att bli minister i Konstantinopel; nu förbigicks han dock af Mouradgea d'Ohsson. Barck blef aldrig chef för någon beskickning, i stället utnämndes

---

rapports du Sieur Silfverstolpe qui se réduisent à une assez mauvaise gazette.» Jfr Schück, Ur Fredrik Samuel Silfverstolpes papper (i sjunde serien af Ur gamla papper, Stockholm 1905, sid. 44 ff.).

[1] I ett bref till Thugut den 21 febr. 1797, hvari han ber om befordran, talar han om sin då tolfåriga tjänstetid i Stockholm. Silfverstolpe skrifver i sin nyss citerade depesch om Swietezky, att han i Wien »är på det fördelaktigaste sätt omtald och anses vara uti nog credit hos baron Thugut».

[2] I ofvannämnda depesch säger Silfverstolpe: »Många veta ännu nämna sal. herr hofkansleren grefve Barcks förtjänster och myckna credit vid kejserl. hofvet. Furst Colloredo har en gång uti de mest energique termer talat vid mig till bemälte grefves beröm. Grefve Barcks efterlämnade änka lefver ännu uti Wien uti ett nog behöfvande tillstånd; men som hennes existens i forna tider varit föga bekant och hon alltmera kommit uti glömska, sedan kejsar Josef II indrog den pension, som enligt kejsarinnan-drottningen Maria Theresias disposition årligen till henne utremitterades, fruktar jag visserligen icke, det herr statssekreteraren (= den till svensk minister i Wien påtänkte sonen) kunde komma i förlägenhet i anseende till dess moders extraction.» RA.

han 1799 till president i Wismarska tribunalet. Han intog ingen utpräglad partiståndpunkt, i hvarje fall hade han ingenting gemensamt med den adelsopposition, som stod Gustaf III efter makt och lif och sedermera beröfvade hans son kronan. Till Reuterholm hade han heller icke slutit sig. Den kärfve, men ärlige och pålitlige J. A. Ehrenströms[1] omdöme om honom från det kritiska året 1793 är: »En väl-tänkande och aktningsvärd man.»

Omedelbart efter tronskiftet hade Swietezky uppvaktat konungen med en skrifvelse, hvari han yrkade på betalning af det resterande å Sveriges kontingent för Pommern. Ett »ögonvittne» — naturligtvis Barck — berättade honom,[2] att konungen vid Sparres föredragning af denna skrifvelse yttrat: »Hvad vi äro skyldiga bör betalas, och herr Swietezky har skäl att vara missnöjd, ty vi ha bedragit kejsaren.» Genom samma kanal lät man Swietezky veta, att den föregående uraktlåtenheten i fråga om betalningen helt och hållet berott på Reuterholm.[3] Konungen uttalade också nu till en af Swietezkys vänner — väl äfven Barck — sin åstundan att omsorgsfullt vårda vänskapen med kejsaren och att snart kunna hafva en minister i Wien. Swietezky anser tydligen, att döma af hans depescher, alls icke, att en svensk minister i Österrike nu längre kan vara för hans hof obekväm. Han sysselsätter sig blott med att söka utrannsaka, hvem konungen skall frambjuda som sin representant hos kejsaren. Det är, menar han, tre, som härvid kunna komma i fråga, nämligen förre ministern i Wien v. Nolcken, Barck och L. v. Engeström. Den sistnämnde vistades nu i Dresden, ifrigt uppmärksammande alla utsikter att i aktiv diplomatisk tjänstgöring finna användning för sin verksamhetslust, sin begåfning och sin energi. Förhållandet med honom var så till vida en smula egendomligt, som Thugut åtta månader förut hade sockrat in pillret vid hans afvisande i de ordalagen, att man ej ville mottaga honom förrän efter kri-

[1] A. a. I, sid. 484.
[2] Swietezky till Thugut den 11 nov. 1796.
[3] I slutet af nov. anmälde Silfverstolpe hos riksvicekansleren furst Colloredo, att konungen befallt pommerska regeringen att ofördröjligen till riksskattmästaren ärkehertig Karl inbetala återstoden af Sveriges kontingent med 240 gulden per man, räknadt från den 1 mars 1794 till den 12 juni 1795. Rikskansleren till Silfverstolpe den 18 nov. 1796; Silfverstolpes depesch den 14 dec. 1796. RA.

get.[1] Thugut hade då ej ännu någon tanke på snar fred och föreställde sig väl också, att Engeström, när en sådan ändtligen blef sluten, rimligtvis borde vara placerad på annat håll. Swietezky fick emellertid den uppfattningen, att man i nödfall ämnade vänta till efter freden och då skicka Engeström. Han ansåg därför plikten fordra, att han under hand vänskapligt meddelade Barck såsom sin mellanlänk, »que l'envoi de cet homme ne pourroit, selon mon idée, *dans aucun cas et en aucun tems*, plaire à ma cour, puisque je supposoit, qu'on y reconnoisoit sa façon de penser et celle de sa femme, qui, dès qu'elle seroit à Vienne, réuniroit chez elle tous les frondeurs Polonais, tandis que son mari feroit de sa maison un clubb français.»[2] För egen del vill Swietezky helst se Barck utnämnd. Denne hyllade visserligen äfven han den princip, att Sverige borde med omsorg undvika hvarje sken af att vilja taga parti för någondera af de krigförande maktgrupperna, som den svenska regeringen så tydligt ådagalade sig vilja omfatta, men det var Swietezkys öfvertygelse, att hvilken som helst annan svensk man, som kunde komma att

[1] Bildt till Engeström från Regensburg den 17 mars 1796: L. v. Engeström, a. a. I, sid. 263.

[2] Swietezky till Thugut den 11 nov. 1796. Ungefär samtidigt hade Silfverstolpe fått rikskanslerens befallning att höra sig för i Wien angående stämningen för och emot Engeström och Barck såsom eventuella innehafvare af svenska envoyéposten därstädes. I sitt svar den 31 dec. betonar Silfverstolpe de svårigheter, som äro förknippade med en dylik undersökning. »Alla baron Thuguts personliga egenskaper, dess principe att aldrig själf synas i sällskap, ej heller mottaga sådana hos sig, dess sätt att ej lämna tillträde åt de främmande ministrarna utom uppå statskansliet och uti självfva dess ämbetsrum och änteligen dess ökade circonspection vid nyttjandet af cabinettssekreterare, bidraga att göra cabinettet fullkomligt impénetrabelt.» Wienhofvet tror sig nu emellertid ej självft behöfva taga första steget till missionernas upplifvande, emedan man förmodar, att Gustaf Adolf icke kan taga investitur för Pommern utan att för den sakens skull skicka en minister till Wien. Sin mening i fråga om Engeströms utsikter att bli mottagen sammanfattar Silfverstolpe i följande mycket försiktiga ordalag: »Det är, änteligen, efter betraktande af wienska hofvets brydsamma belägenhet, under det att dess förnämsta allierade synas vackla imellan projecter till krig eller fred, som jag tror med min undersåtliga plikt förbundet att uti djupaste underdånighet nämna, det jag tvifiar, att Hans Kejserliga Majestät kan befinna sig disponerad att allmänt erkänna andra grundsatser än de, hvarefter högbemälte Herre vägrat att under krigskonjunkturerna erkänna hr hofkanslern v. Engeström. Men lika oförsiktigt det skulle vara, om jag fördristade mig att på egna slutsatser afgöra en sak utaf så delicat natur, lika så förfallen till ansvar skulle jag göra mig, därest jag vågade försäkra, att löftet att efter fredens afslutande erkänna hr hofkanslern ej kunde vara byggdt på fördolda grundsatser, hvars motstridighet endast tillfälligheten kan upptäcka.» RA.

sändas till Wien, i ännu högre grad än Barck skulle luta åt detta neutralitetssystem.[1]

Personfrågan kom här att spela en viss, om än pa intet sätt ödesdiger roll. Det var utan tvifvel Gustaf IV Adolfs största fel, att han stundom dref den i och för sig berättigade hänsynen för den enskilde medborgaren och hans rätt alltför långt. Nu hade han om Engeström den alldeles riktiga åsikten, att han var en duglig ämbetsman. Och Engeström var utnämnd envoyé i Wien, han hade icke gjort sig oförtjänt af att komma dit, man borde sålunda på allt sätt söka vindicera åt honom denna hans rätt oförryckt. Swietezky tror emellertid, att vågskålen skall sänka sig till förmån för Barck, men den lutar dock alltjämt till favör för Engeström. Slutligen får Swietezky af Thugut tillsägelse att hos rikskansleren göra en positiv förklaring mot Engeströms eventuella afsändande som svensk envoyé till Wien.[2] Nu var dock Katarina II, Staëls och Engeströms oblidkeliga fiende, död, och Österrikes förhållande till Ryssland var ej heller så intimt vänskapligt som förr. Icke desto mindre refuserade man äfven denna gång Engeström. Det var sålunda, såsom ofvan påpekats, icke tanken på bundsförvanterna, utan Engeströms egen personlighet, som förra gången varit det *afgörande* skälet till kejsarens vägran att mottaga honom.

Emellertid ville man i Stockholm ingenting hellre än se missionerna återupprättade. Barck talade oupphörligt med Swietezky om konungens lifliga önskan att få minister från och i Wien. Och detsamma gjorde Sparre i en »ouverture» i början af april 1797. Rikskansleren uppräknade därvid tre skäl för sin åsikt: för det första var man icke riktigt tillfredsställd med Silfverstolpes rapporter, för det andra fanns det saker, hvilka man hellre bragte på tal genom en minister än på annat sätt, »et troisièmement il nous tarde, *et à vous aussi*, de faire voir à cette vilaine Prusse qu'il existe une bonne harmonie entre la Suède et l'Autriche».[3]

---

[1] Swietezky till Thugut den 31 jan. 1797.

[2] Thugut till Swietezky den 7 mars 1797.

[3] Swietezky till Thugut den 7 april. Man misstänkte redan i jan. i Stockholm, att Preussen i hemlighet stödde hertigen af Mecklenburg under

Då Sparre på detta sätt betonade, att det helt säkert äfven för Österrike var af intresse att gentemot Preussen kunna uppvisa tillstädesvaron af ett vänskapligt förhållande mellan Sverige och kejsaren, dömde han riktigt. Liksom Gustaf Adolfs myndigblifvande lät hoppas en mera fast, moderat utrikespolitik från Sveriges sida, vardt nästan samtidigt genom Katarina II:s död Österrikes allmänna situation väsentligen förändrad. Kejsarinnan hade aflidit, just då hon rustade sig till att vid Österrikes sida deltaga i koalitionskriget, Österrike såg sig nu tills vidare beröfvadt hoppet om den ryska hjälpen, och det kunde rent af tänkas gå därhän, att schismen mellan Ryssland och Frankrike blefve utjämnad. Till detta sistnämnda resultats ernående förmodades den omständigheten skola bidraga, att den nye tsaren var särdeles god vän till Preussen, hvilket nyligen slutit sitt hemliga förbund med Frankrike. Man var heller icke okunnig om de allt ifrigare ansträngningar, som direktoriet från början af 1797 gjorde i Berlin i afsikt att förmå Preussen att frångå sin neutralitet till Frankrikes förmån. Att den preussiska politiken under Haugwitz' ledning i själfva verket ville förbindelsen med Frankrike blott för att så mycket ostördare kunna ägna sig åt fredens njutning, det var däremot icke lätt att veta vare sig i Paris eller i Wien. Allt detta jämte Bonapartes segrar i Italien åstadkom, att man i Wien måste sätta sig in i nödvändigheten att söka erhålla fred. Det fortsatta motståndets politik bars numera egentligen upp allenast af Thuguts egen personlighet, men äfven Thugut, skarpsynt nog att förstå af huru kort varaktighet freden skulle blifva, insåg å andra sidan mer än väl, att oppositionen mot honom, »krigsbaronen», vid hofvet och inom landet stod mycket nära målet: att vinna kejsaren för fredstanken. Man anade icke nu, att det, såsom sedan ju verkligen blef fallet, skulle lyckas att vid fredspreliminärerna formellt rädda riksintegriteten, men äfven efter Leoben kvarstod icke ringa fara för att Österrike genom freden och de misstankar den till äfventyrs komme att väcka skulle i Regensburg förlora det stora öfvertag öfver Preussen, åt hvilket det efter Baselfreden

den bekanta förlofningskonflikt, som Gustaf Adolf bland mycket annat obehagligt ärfde från förmyndaretiden; jfr Swietezky till Thugut den 31 jan.

faktiskt kunnat glädja sig. Österrike var sålunda under större delen af året 1797 i en situation, som starkt påminde om den, under hvars tryck Thugut en af dagarna före undertecknandet af freden i Lunéville just med anledning af och hänsyftning på ett gentemot Österrike vänskapligt meddelande från konungen af Sverige skref till Colloredo: »Dans l'état où sont nos affaires, je crois que nous ne pouvons pas prendre assez de soins, si non pour capter la bienveillance, au moins pour affaiblir la malveillance des différentes cours qui vont crier contre nous et intriguer pour nous embarasser.»[1]

Under sådana förhållanden skulle uppenbarligen Sveriges vänskap vara kejsaren till stort gagn. Den svenske konungen var såsom tysk riksfurste tillräckligt betydande för att hans mening, när han ville göra den gällande i rikets angelägenheter, borde varda beaktad. I alla händelser kunde han ju hålla Preussen stången ett godt stycke väg och nära nog förlama hvarje mera aggressiv rörelse från denna makts sida. Och till Frankrike stod Sverige numera i en ställning, som för Österrike var ganska angenäm: Sverige och republiken syntes komma på god fot med hvarandra, utan att det som på Staëls tid lät tänka sig, att Sverige skulle öfvergå till det franska systemet. Redan i nov. 1796 uttalade furst Colloredo i ett samtal med Silfverstolpe kejsarens önskan »de resserrer les nœuds de cette ancienne amitié entre les deux cours», »hvilken fras», säger Silfverstolpe, »fursten syntes med flit upprepa i afsikt att den ej skulle undfalla mig».[2] Och något senare yttrade Thugut till Bildt bland annat: »La maison d'Autriche et la cour de Suède ont tant d'intérêt d'être bien ensemble, et je ne sais pas pourquoi elles ne seront pas.»[3]

Närmast — och egentligast — ville hofvet i Wien äga den svenske gesandten i Regensburg till sitt något så när fullständiga förfogande. På Thuguts befallning lät Swietezky

[1] Thugut till Colloredo den 4 febr. 1801, tryckt hos Vivenot, Vertrauliche Briefe des Freiherrn Thugut, II (Wien 1872), sid. 390.

[2] Silfverstolpes dep. den 14 dec. S. tillägger: »Jag vågar ej draga någon slutsats af den empressement furst Colloredo härvid visade, men jag anser med min underdåniga plikt enligt att nämna, det densamma var honom ovanlig och åtföljd af en höflighet i själfva bemötandet, den han vanligen menagerar.» RA.

[3] Silfverstolpes dep. den 31 dec. RA.

i början af jan. 1797 göra en antydan hos Gustaf Adolf därom, att det verksammaste medlet att öfvertyga kejsaren om konungens vänskap för honom vore att befalla konungens representant vid riksdagen att hädanefter samverka med kejsarens ombud, hvadan envoyén i Regensburg, Bildt, borde få instruktioner i denna riktning. Då häremot Barck å regeringens vägnar framställde den meningen, att några förändringar i Bildts instruktioner icke vore af nöden, emedan i dem redan nu ingenting funnes, som strede mot kejsarens afsikter, uttalade sig österrikaren ännu bestämdare. Han framhöll, berättar han själf, att konungen »*comme garant du traité de Westphalie* ne devoit seulement se contenter du rôle de simple spectateur passif aussi long tems qu'il voyoit la constitution germanique dans un état de crise, mais qu'il devoit *par cette raison* et vu ses propres intérêts, s'unir sincèrement au chef de l'Empire, et n'en laisser aucun doute à la Diète.»[1]

Sveriges jämförelsevis blygsamma närmande hade sålunda mötts af en mer än beredvilligt utsträckt hand, och — detta är gentemot den v. Engeström-Schinkelska tendensdiktningen i fråga om Sveriges förhållande till Rastadtkongressen framför allt att lägga märke till — just från *österrikiskt* håll hade tanken första gången ledts hän på möjligheten och lämpligheten att i aktuellt politiskt syfte använda Sveriges gamla rättstitel som garant af westfaliska freden, — det var då visserligen uteslutande till kejsarens förmån detta hänvändande var afsedt att ske.[2]

Så långt som Österrike begärde, var det naturligvis för

[1] Swietezky till Thugut den 31 jan. 1797.

[2] Engeström skrifver till v. Brinckman den 24 dec. 1797 (L. v. Engeström, a. a. II, sid. 25): »Österrike har aldrig älskat westfaliska freden, oss och garantien.» Uttaladt utan vidare, tål detta påstående, såsom framgår af det ofvan sagda, nog åtskillig modifikation. Den 24 nov. yttrar sig Engeström till v. B. tämligen hånfullt om garantien för westfaliska freden: »H:s excellens rikskansleren rider allt för gärna på westfaliska freden. Den var under Sveriges stora makt en god häst, med hvilken man kunde våga mycket. Nu är den en skinkmärr, som bör ridas varligen etc.» Det är då en egendomlig ödets ironi, att akterna ådagalägga, hurusom den förste svenske man, hvilken år 1797 fäste vår regerings uppmärksamhet på denna sedan så förkättrade garanti, var just — L. v. Engeström. I det bref till Sparre af den 27 maj 1797, hvari han anhåller att få beskickningen till Rastadt, säger han bland annat: »Blifver endast fråga om tyska ärenderne, så interessera dessa Kungl. Maj:t såsom medstånd uti tyska riket, såsom granne, såsom bundsförvant och såsom garant af westfaliska freden.» RA.

Sverige icke möjligt att gå; inför den svåra ställning, hvari Donaustaten nu befann sig, och utan att man ännu kunde ha någon aning om, hvilken ståndpunkt kejsaren till sist skulle tvingas att intaga i riksintegritetsfrågan, hade det ju varit orimligt att på förhand binda Sveriges tyska politik vid kejsarens. I sakernas dåvarande läge var det utan tvifvel den allra största försiktighet, som Sverige framför allt borde iakttaga. Man förklarade därför — genom Barck — för Swietezky, att om Sveriges gesandt i Regensburg gjorde gemensam sak med kejsarens kommissarier därstädes, när de drogo under öfverläggning mått och steg, syftande till krigets fortsättning, så skulle detta blott kompromettera Sveriges neutralitet, utan att därigenom kejsaren på minsta vis gagnades.[1]

Swietezky lät emellertid icke af detta svar afhålla sig från ytterligare ansträngningar. Barck hade lofvat att intressera Rosenstein för Swietezkys begäran rörande instruktionerna för Bildt — själf var Barck tydligen mer än ljum för saken —, och Rosenstein skulle då kunna påverka konungen. Swietezky hade nämligen alldeles klart för sig, att genom Sparre ingenting vore att vinna. Barck visste emellertid rätt snart att berätta, att Rosenstein icke ville utan vidare inlåta sig med konungen i ärendet. Konungen, hade Rosenstein sagt, tyckte icke om, att personer i hans omgifning ouppmanade började tala med honom i sådana statsangelägenheter, »qui ne sont pas de leur ressort»; dessutom funnes det ingen utväg att förhandla om denna sak med konungen utan att rikskansleren finge veta det. Men när Swietezky i vederbörlig ordning vändt sig till Sparre och han föredragit ärendet inför konungen, skulle denne säkerligen af sig själf bringa saken till tals med Rosenstein. Swietezky hade med anledning häraf en konferens med Sparre, likväl utan påföljd.[2]

[1] Swietezky till Thugut den 7 febr. Ganska träffande karakteriserar Engeström kärnpunkten i Sveriges och Österrikes ömsesidiga förhållande denna tid: »För att ej blifva af wienska hofvet antingen illa bemött eller försummad, skulle man ej vara uti öppen fejd, men i intet sätt undergifven och alltid hålla det uti fruktan, hvartill bästa tillfälle hittills varit vid tyska riksförsamlingen.» Engeström till konungen från Frankfurt den 28 okt. 1797. RA.

[2] Swietezky till Thugut den 14 febr. Gustaf IV Adolfs motvilja för allt gunstlingsskap är af trovärdiga svenska berättelser fulltygad. Främmande

I verkligheten var det ju också, det kunde man svårligen i Sverige undgå att tycka, åtminstone tills vidare bra litet Österrike hade att bjuda i gengäld för hvad man af oss begärde. Desto större benägenhet att vilja gå Sverige till mötes ådagalade Österrike i en formfråga. åt hvilken det gaf en viss betydelse. Det var blott skada, att den svenske konungen icke kunde förmås att anhålla om detta tillmötesgående eller att i hela saken se något betydelsefullt alls.

Ungefär vid samma tidpunkt, början af januari, som Swietezky väckt på tal frågan om Bildts instruktioner, hade han hos svenska regeringen »insinuerat» nödvändigheten för konungen att som hertig af Pommern hos kejsaren söka »venia ætatis», d. v. s. dispens från de bestämmelser rörande myndighetsåldern för tyska furstar, som rikets konstitution stadgade. Sparre svarade på denna hemställan till en början, att konungen anbefallt en historisk utredning af saken,[1] och efter några veckor tillkännagaf man, att den företagna utredningen gifvit vid handen, att hvarken Karl XI eller Karl XII såsom hertigar af Pommern begärt någon sådan dispens, som nu var i fråga, hvadan icke heller Gustaf Adolf ansåg sig böra hos kejsaren anhålla om venia ætatis.[2] Wienhofvet förklarade då, att det afstod från sin ursprungliga begäran, men erbjöd sig att för framtiden privilegiera Sverige i detta afseende, om blott konungen ville formligen ansöka därom. Äfven detta förslag afböjdes från svensk sida; konungen, hette det, kunde icke ens till denna punkt gifva vika utan att dementera sig själf. Man lofvade dock, att man icke skulle försumma att i brukliga former taga investitur. Om denna sak resonnerades och skrefs nu sär-

ministrar vid det svenska hofvet tala också ofta härom. Af intresse är t. ex. hvad Tarrach skrifver till preuss. regeringen den 3 jan. 1797 just på tal om Rosensteins ställning till konungen: »Du reste, quel que soit le degré de confiance, dont jouît le Sr de Rosenstein, son influence n'en sera toujours que très-mince. Le roi pourra consulter tout plein de monde, mais certes il décide et agira par lui-même. Une personne lui a parlé l'autre jour sur l'attachement que les Suédois portaient à leur souverain. »Oui», a-t-il répondu, »les Suédois aiment leurs rois, mais aussi faut-il pour cela qu'ils regnent seuls.»

[1] Swietezky till Thugut den 31 jan.

[2] Swietezky till Thugut den 17 febr.; Tarrach till preuss. regeringen den 21 febr.

deles vidlyftigt genom både Silfverstolpe och Swietezky.[1]

Emellertid slöts den 18 april preliminärfreden i Leoben, hvilken, såsom förut antydts, något invecklade Österrikes ställning i Tyskland. Vid samma tidpunkt inträdde Sveriges vän Barthélemy i direktoriet, och Swietezky kunde snart för sitt hof omtala den stora glädje man nu i Sverige kände öfver att veta Rewbells inflytande i någon mån neutraliseradt.[2] De *direkta* diplomatiska förbindelserna mellan Sverige och Frankrike hade visserligen i februari genom franskt förvållande afbrutits — dock utan att afbrottet å någondera sidan afsågs att bli permanent —, men republiken hade i Stockholm en verksam agent i holländske ministern

[1] Swietezky till Thugut den 2 och 16 maj; Tarrach till preuss. regeringen den 23 maj; Sparre till Silfverstolpe den 17 febr., den 28 april o. s. v.; Silfverstolpe till svenska regeringen den 7 och 10 dec. 1796, den 22 mars 1797 o. s. v. Redan vid det företräde Silfverstolpe hade den 6 dec. 1796 hos Colloredo med anledning af konungens öfvertagande af regeringen, bragtes frågan om venia ætatis på tal. Colloredo erinrade nämligen därom, att Sveriges konung såsom hertig af Pommern äfven vore medlem af tyska riket. enligt hvars konstitution ingen furste med undantag af kurfurstarne blefve myndig förrän vid 25 år. Från denna regel kunde kejsaren ensam ge dispens, hvilken bland många andra danske konungen 1766 för grefskapen Oldenburg och Delmenhorst begärt och erhållit. Vid en anställd undersökning fann Silfverstolpe, att nog flera tyska furstar än kurfurstarne blefve myndiga vid 18 års ålder. En del hade denna rätt på grund af kejserligt privilegium, såsom landtgrefvarne af Hessen-Cassel och Hessen-Darmstadt, hertigarne af Holstein-Gottorp och Schleswig-Holstein samt, ehuru omstridt, hertigarne af Sachsen-Gotha, en del på grund af häfd och prejudikat, såsom hertigarne af Würtemberg och Zweibrücken samt furstarne af Anhalt. Enligt några författares antagande hade de äldsta hertigarne af Pommern blifvit myndiga vid 18 års ålder, och hertig Filip hade år 1530 tillträdt regeringen vid 17 år, men senare exempel hade Silfverstolpe icke funnit på att de pommerska hertigarne utan särskildt diplom af kejsaren regerat före den ålder, som för öfriga riksfurstar i allmänhet varit bestämd. Den 20 mars hade Silfverstolpe audiens hos furst Colloredo och redogjorde då för den svenska uppfattningen af frågan. Denna baserade sig, sade han, på det sakförhållandet, att i westfaliska freden Pommern hade afträdts icke blott till konungen af Sverige, utan till kronan Sverige, på grund hvaraf de svenska konungarne alltid blefve hertigar af Pommern samtidigt med att de tillträdde regeringen i Sverige. Colloredo afbröt med att hänvisa till fredstraktatens 10 art. 13 §, hvars slutmening förbunde konungen af Sverige såsom hertig af Pommern till investiturs tagande, trohetsedens afläggande och hvad därtill hör. Silfverstolpe invände, att denna paragraf här ej vore tillämplig, då det ju nu icke gällde vare sig investituren eller den trohetsed, som med densamma stode i samband, och åberopade Karl XI och Karl XII, hvilka icke sökt någon venia ætatis. Till det sista svarade fursten: »Je vous avoue, tout ingénument, que je trouve que la possession est pour vous et que le droit est pour nous.» Därefter frågade han: »Men för att componera denna saken, tror Ni ej, att konungen af Sverige skulle vilja genom en ansökning hos kejsaren begära rättigheten att vid vissa år, 16, 17 eller 18, eller huru som helst vara inom tyska riket såsom myndig ansedd?» RA.

[2] Swietezky till Thugut den 16 juni.

baron Dedem. Till denne fick den svenska regeringen inom kort anledning att närma sig beträffande en mycket viktig angelägenhet.

Så snart man i Sverige fick veta, att öfverenskommelse träffats mellan Österrike och Frankrike om en kongress för underhandlingar om den slutliga riksfreden, begynte man här gripas af én viss lättförklarlig oro för hvad denna kongress skulle kunna bära i skötet med afseende på Sveriges tyska områden. Helst såg ju konungen, att tyska rikets integritet bevarades, men det var naturligtvis högst ovisst, om detta läte sig göra, och inför eventuella förändringar i Tyskland gällde det för vårt land närmast att tills vidare bevara hvad det därstädes ägde och därjämte att om möjligt få någon sådan landutvidgning, som kunde bidraga att åt Sveriges tyska välde, därest det nu verkligen skulle behållas och icke snarare utbytas mot något lämpligt och mindre farligt vederlag, skänka nödigt territoriellt sammanhang och därmed större framtida trygghet i besittandet.[1] Nu var dock förhållandet det, att den ofvan nämnda, redan 1795 af riksdagen i Regensburg tillsatta deputationen hade att jämte Österrike å rikets vägnar förhandla om riksfreden. Tyska stater, som icke kommit med i denna deputation — och till dem hörde Sverige för Pommern liksom Preussen för Brandenburg —, kunde mycket väl låta sig representeras å kongressen genom gesandter, men dessa blefve då ackrediterade hos *deputationen*, genom hvilken såsom sitt organ de finge gifva sina önskningar till känna; någon som helst direkt talan vid själfva kongressen ägde de icke. För Sveriges ömtåliga intressen i Tyskland var uppenbarligen denna beskickningsform icke tillräcklig. Man begagnade sig därför af den genom Österrike nyss förut gifna vinken om garantien för westfaliska freden. Här hade man en rättstitel, hvars åtminstone formella giltighet af ingen kunde rimligen bestridas och hvars användbarhet i det föreliggande fallet icke borde möta några

[1] Äfven L. v. Engeström fäste uppmärksamheten på vikten för Sverige af att få vara med på kongressen och gaf till och med regeringen förslag på lämpliga arronderingar för Sveriges räkning. Jfr J. W. Nilsson, De diplomatiska förbindelserna mellan Sverige och Frankrike under Gustaf IV Adolf (Upsala 1899), sid. 26, där en del hithörande arkivalier äro citerade. Sedermera kom just Engeström att skapa den grundfalska tradition om Sveriges deltagande i Rastadtkongressen, som gått till eftervärlden. Men detta hade väsentligen rent personliga orsaker.

hinder, därest förhållandet till Österrike och Frankrike utvecklade sig normalt vänskapligt som hittills.[1]

Det gällde nu att hos Frankrike och Österrike så förbereda Sveriges speciella beskickning till fredskongressen, att den kunde komma till stånd och verka som man tänkt sig. I detta syfte var det som rikskansleren i juni vände sig till Dedem och inför honom gaf uttryck åt Sveriges önskan att kunna i egenskap af garant för westfaliska freden deltaga i den blifvande kongressen samt bad honom göra allt hvad på honom berodde för att vinna de maktägande i Paris för denna plan.[2]

Gentemot Österrike ansåg man sig kunna begagna ett något bestämdare språk; man tänkte sig gifvetvis, att kejsaren, då han begärde så mycket af hertigen af Pommern, också skulle, ifall det gällde, vara beredd att gifva samma hertig i hans egenskap af Sveriges konung något verkligt reellt igen. Sparre frågade därför Swietezky om fredsvillkoren och uttalade den meningen, att konungen af Sverige borde såsom garant för den tyska konstitutionen om dem få någon kommunikation. Därjämte ville han veta kejsarens afsikter rörande återbesättandet af den österrikiska ministerposten i Stockholm. På dessa »oväntade frågor» svarade Swietezky väsentligen blott, att han skulle meddela sig med rikskansleren om alltsammans, så fort han fått besked från Wien.[3] Kort därefter hade han emellertid att till Thugut inberätta, att Sverige menade sig kunna spela en roll å fredskongressen.[4]

Det finns ej minsta stöd för antagandet, att Sveriges verksammare deltagande i den blifvande kongressen vid

[1] L. v. Engeströms uppgifter (a. a. II, sid. 22 ff.) om orsakerna till Sveriges bemödanden att bli *direkt* företrädt i Rastadt sakna all historisk grund. De gå emellertid igen hos Schinkel-Bergman (IV, sid. 30 ff.) och äro utan kritik accepterade af den högt förtjänte utgifvaren af Engeströms Minnen i noten sid. 23.

[2] Tarrach till preuss. regeringen den 23 juni. Regeringen i Berlin motsåg naturligtvis med stort intresse utvecklingen af denna fråga, *och det så mycket mera som det ju ända från början varit Österrikes mening att utestänga Preussen (d. v. s. Kur-Brandenburg) från allt omedelbart deltagande i kongressen.* Haugwitz uppmanar den 10 juli Tarrach att ägna synnerlig uppmärksamhet åt sakens vidare förlopp. Underhandlingen mellan Sparre och Dedem har varit obekant för Schinkel-Bergman liksom för J. W. Nilsson.

[3] Swietezky till Thugut den 23 juni.

[4] Swietezky till Thugut den 27 juni.

denna tid förefallit Österrike obekvämt eller att Thugut alls dragit i tvifvelsmål Frankrikes bifall till Sveriges önskan. Tvärtom var Thugut nu angelägen om att fortast möjligt göra den svenska regeringen Österrike bevågen genom att fullständigt kapitulera i den segslitna frågan om venia ætatis. I början af juli meddelade Swietezky sålunda rikskansleren, att kejsaren af vänskap för Gustaf Adolf gåfve efter för konungens vilja i denna sak, i förhoppning om att konungen å sin sida skulle såsom garant för westfaliska freden göra allt möjligt för riksförfattningen, hvilket Sparre också trodde sig kunna lofva.[1]

Efter allt detta ansåg man sig i Sverige med allt skäl kunna — i början af juli — begynna tänka på utseendet af den person, som skulle vid kongressen representera vårt land. Ganska tidigt hade L. von Engeström både uttalat sig för att Sveriges intressen borde bevakas å kongressen och, redan i maj, anhållit att få bli konungens ombud vid densamma.[2]

Ett sådant förslag som det sistnämnda var dock egendomligt nog. Om det nämligen var någon person, som Österrike *icke* under några omständigheter ville se som Sveriges representant å kongressen, var det förvisso Engeström, och om något skulle förstöra Sveriges utsikter att få Österrikes intresserade hjälp till realiserandet af sin önskan i fråga om kongressen och i stället uppkalla Österrike till energiskt motstånd mot den svenska regeringens planer, så var det, ifall hon villfor Engeströms anhållan. Engeström synes icke ha insett detta, det gjorde däremot konungen, som ju icke härvidlag, som när det gällde ministerbeställningen i Wien, hade att känna sig bunden af en redan gjord utnämning. På allvar kunde sålunda Engeström nu icke gärna komma i fråga.

[1] Swietezky till Thugut d 8 juli; Tarrach till preuss. regeringen d. 7 juli.

[2] I bref till Sparre den 27 maj, se ofvan! Jfr J. W. Nilsson, a. a., sid. 23. Detta arbete är, trots vissa i ögonen fallande tekniska och metodiska brister — särskildt har emellanåt den bristande litteraturkännedomen fört förf. på afvägar —, dock mycket beaktansvärdt och ger bland annat åt episoden rörande Sverige och Rastadtkongressen visserligen icke någon egentlig utredning, men väl en så pålitlig belysning man med anlitande af enbart svenska källor gärna *kan* åstadkomma.

Bland dem, som jämte L. v. Engeström ägde tillräcklig begåfning för skötandet af denna beskickning äfvensom en något så när grundlig kunskap om Tysklands förhållanden och den allmäneuropeiska situationen, så långt den af andra än de djupast invigda lät sig utfinnas, intog onekligen Axel v. Fersen det mest framstående rummet. På honom föllo närmast konungens tankar; vägrade han, ville Gustaf Adolf taga Bildt i Regensburg, om hvilkens kapacitet heller icke något tvifvel kunde förefinnas. Fersens namn skulle säkerligen vara godt nog att från början afvända all befarad opposition från den tyska riksdeputationens sida gentemot Sveriges utomordentliga och dubbla beskickning vid fredskongressen. Och för Österrike borde ingen som den svenska konungens representant vara mera välkommen — och var det ej heller — än Marie-Antoinettes ridderlige vän. Till sitt yttre uppträdande var Fersen också en man, som ovillkorligen väckte aktning och uppmärksamhet; i hela Europa, icke minst i Frankrike, stod han i högt anseende för hufvudets och hjärtats allra bästa egenskaper. Det lät sig visserligen tänkas, att hans personlighet kunde framkalla vissa betänkligheter från fransk sida. Men dels syntes det ligga större vikt på att i denna sak vinna Österrikes än Frankrikes bevågenhet, dels trodde man sig i alla fall på grund af gjorda närmanden kunna räkna på Frankrikes stöd. och dels var det ju tämligen naturligt, att republikens sändebud vid sina förhandlingar med »konungarnes» ministrar emellanåt skulle påträffa män, som i det förgångna stått aggressivt nog till revolutionen och dess mångskiftande företeelser.

Man är i själfva verket, så underligt det än må låta, berättigad att uttala den åsikten, att dessa beräkningar ej heller *i och för sig* slogo fel, att följaktligen Fersens val trots allt var det bästa som kunde träffas. När nämligen till sist Sveriges ambassad i Rastadt — icke den pommerske hertigens mera anspråkslösa beskickning därstädes — afvisades, skedde det under i många afseenden förändrade förhållanden, som ingenting hade med Fersens person att göra och *uteslutande* på *österrikiskt* initiativ,[1] äfven

[1] Det verkar egendomligt. då Vivenot, som alla sina märkvärdigheter till trots dock var en forskare af rang, i sitt arbete »Zur Geschichte des Rastadter Congresses» (sid. XVIII) skjuter all skulden för den svenska

om Bonaparte gentemot Fersen i afsikt att skrämma och imponera uppförde ett af sina ej ovanliga deklamationsnummer, troligen hvarken på förhand påtänkt eller allvarligt menadt,[1] men af österrikarne exceptionellt skickligt begagnadt för deras syften. Saken låg vid den tiden så, att hvilken svensk ambassadör, som än kommit, hade för Österrike varit obekväm. Kejsaren ville nu ej längre alls biträda Sveriges på garantien för westfaliska freden baserade anspråk på aktivt deltagande i kongressen. Detta berodde emellertid ingalunda på någon ovilja mot oss, utan dels fruktade han för Ryssland, dels — och framför allt — ville han genom att få Sverige afvisadt finna ett fullgiltigt formellt skäl till att bli af äfven med Preussen.[2]

Åt Sveriges försök att spela en sina tyska och allmänna intressen likmätig roll på den med verkligt storstilad apparat igångsatta fredskongressen i Rastadt — *så viktigt, därför att vi otvifvelaktigt här ha att finna många af förutsättningarna för konung Gustaf IV Adolfs utrikespolitik i senare tid* — hoppas jag framdeles kunna komma att, i samband med en så långt möjligt allsidig utredning af Gustaf Adolfs franska politik, efter arkivakter i Wien gifva en närmare belysning. Med denna uppsats har blott afsetts att uppvisa, hurusom från Österrikes *egen* synpunkt inga skäl förelågo för ett motstånd mot Sveriges speciella beskickning till kongressen och hurusom under sommaren 1797 heller intet sådant motstånd förspordes, liksom ju Österrikes och Sveriges intressen i Tyskland icke voro mot hvarandra stridande, utan i det hela åtminstone så till vida likartade, som bådas misstankar och ovilja riktades mot Preussen. Ännu i september samma år hade en af kejsarens kommissarier i Regensburg, den erfarne och betrodde Hügel, hos Bildt i fråga om de tyska angelägenheterna giljat till Gustaf Adolfs vän-

ambassadens misslyckande på fransmännens »Einsprache». Vivenot måste likväl antagas ha sett instruktionen för Cobenzl och i dess suppl. 2 läst Thuguts högst karakteristiska order till Cobenzl att i mån af behof »encouragera» fransmännen mot Sveriges ambassad, »*en restant cependant autant que possible derrière le rideau et faisant retomber sur eux* (= *fransmännen*) *l'odieux qui en résultera à Stockholm.*» *Wien.*

[1] Barras talar i sina memoarer (III: 4) om den stora förlägenhet underrättelsen om Bonapartes hetsiga utfall mot Fersen i Rastadt förorsakat direktoriet.

[2] Cobenzl till Thugut från Rastadt den 9 dec. 1797. *Wien.*

skap för Österrike under betonande just af Sveriges ställning som garantimakt för westfaliska freden.[1]

Ett par månader senare var den allmänpolitiska situationen sådan, att Thugut menade sig behöfva, allt under bibehållet sken af orubbad vänskap, behandla Sverige med en stötande brist på hänsyn.

[1] Bildt från Regnsburg den 4 sept. Silfverstolpes depescher varsla icke förrän långt fram i november om någon fara.

De äldsta världsliga privilegierna i Sverige.

AF

SVEN TUNBERG.

I Sverige förefanns af ålder liksom i de öfriga skandinaviska länderna en hufvudsakligen för sjötåg afsedd krigsorganisation, den s. k. ledungen. Ännu i landskapslagarna möta utförliga, om ock till sin verkliga innebörd svårtydbara stadganden, som gå ut på att reglera de ledungspliktiges skyldigheter. Emellertid äro dessa lagarnas bestämmelser i de flesta fall att betrakta såsom närmast afspeglande äldre tiders förhållanden. Vid slutet af det trettonde århundradet och början af det fjortonde, då landskapslagarna kodificerades, hade ledungsväsendet förlorat största delen af sin betydelse. Det väpnade rytteriet hade äfven i vårt land gjort sitt segrande intåg, medförande en radikal ombildning af hela krigssättet. Och på grundvalen af den kostsammare och förnämligare krigstjänsten till häst uppväxer ett nytt högre stånd i samhället, frälse- eller adelsståndet.

Särskilda fri- och rättigheter som ersättning för en viss kvalificerad krigstjänstskyldighet, det är den princip, hvarpå ordnandet af rusttjänsten baseras. Det världsliga frälsets uppkomst betecknar också, har man ansett, det första framträdandet af en i egentlig mening privilegierad stormannaklass, som mot fullgörandet af krigstjänsten till häst åtnjöt speciella förmåner för sig och sin egendom. Själfva principen som sådan betraktas då som en nyhet för vårt land och anses sammanhänga med rusttjänstens säregna natur.

Vid en närmare granskning af vissa bestämmelser i landskapslagarna förefaller det emellertid, som om en dylik

utveckling redan inom ledungsväsendet gjort sig gällande. De urkundsställen,* som åsyftas, äro Östgötalagen DrB XIV: 6—9 och UaþB XII.

DrB XIV: 6—9: »Nu uarþær dræpin kunungx man han ær sua gildær sum för uar skilt firi frælsan man : ok iui at kunungx þukka. Þæt uaro förat tolf markær ok siþan gaf sua birghir iarl i lagh at þæt skulu uara fiuratighi markær: þa uar þæt sua först. at uarþ han dræpin firi borþe ælla bryggiu sporþe. ælla innan hæræþe þa skulde þukka taka. ok egh ælla : þa gafs þæt sua i kunung eriks daghum at æ huar han uar dræpin. þa skal taka þukka firin þe sum han aghu taka. § 7. Nu uarþær hærtugha man dræpin. Þa ær han sua gildær sum för uar skilt firi frælsan man. ok hans þukke ær niu markær. þöm skal hærtughi haua. § 8. Nu uarþær dræpin biskups man han ær sua gildær sum för uar skilt. ok biskups þukke æru niu markær. § 9. Nu uarþær dræpin þæs hærra man sum hauær stallara ok stekara ok fiuratighi sessa a sialfs sins kost. þa ær han sua gildær sum för uar skilt. ok hans þukke ær siax markær þöm a taka þæn sum han þianaþe.»

UaþB XII: »Nu uarþær kunungxs man huggin fullum sarum. þa a kunungær þukka taka fiuratighi markær : ok þæn sum sarit fik han a sarabötrina sum för uar saght. æ huas man sum han ær þukka a taka. § 1. Nu uarþær biskups man huggin fullum sarum þa a biskupær niu markær firi þukka taka. § 2. Nu uarþær huggin hærtugha man fullum sarum : þa ær hærtughans þukke niu markær. § 3. Nu uarþær huggin þæs hærra man sum hauær stallara ok stekara ok fiuratighi sæssa a sialfs sins kust. þa ær hans þukke siax markær. § 4. Nu æn kunungxs. ælla hærtugha. ælla biskups. ælla þæs hærra man sum þukka a taka. far han minne akomu æn fullsære. þa fylghia þær egh þukka bötær.»

Vid dråp eller sårande af en konungens »man» ägde konungen att uppbära en särskild bot, þokkabot[1], ursprung-

[1] Þokkaboten omnämnes utom härstädes äfven på några andra ställen i landskapslagarna. — ÖGL: ÆB XVI, UaþB III: 2 XV: 1, XVI: 2, DrB IX: 2, XVIII: 2 n. 37, BB V; SdL: MB XXXV, ÆB III: 1; UL: MB XX; HL: ÆB II: 1, MB VII: 1: VML: MB XVII: GL 19: 28, 36—37. — Några af dessa diskuteras nedan. Begreppet är ej heller främmande för de danska och norska lagarna — SkL I, 101, 119, 149 n. 41, 163, 165, 206, 215, jfr II, 109: GL 96; LL VII: 17, VIII: 27, IX: 9; Jb llb 45; Bj 31, 48, 88. — Þokkabotens allmänna rättsliga karaktär kan i detta sammanhang ej närmare beröras, utan hänvisas till Wilda, Das Strafrecht der Germanen, s. 351—354, Schlyter, Ordbok u. þokki, Björling, Om bötesstraffet s. 48, Brandt, Forelæsninger over den norske rets historie, II, s. 20 f., Matzen, Forelæsninger over den danske Retshistorie, Off. Ret, III, s. 70, Amira, Recht, s. 200 (Pauls Grundriss der germanischen Philologie III²). — Rörande ordets etymon se Noreen, Altschw. Gr. § 235 C. Anm 3. Den oregelbundna assimilationen kunde äfven bero på danskt inflytande.

ligen uppgående till tolf mark, men under Birger jarl ökad till fyratio mark, som skulle erläggas jämte de målsägaren tillkommande vanliga böterna.[1] Samma rätt tillerkändes hertigen och biskopen, ehuru þokkabotens belopp för dem ställdes lägre, till nio mark. En fjärde kategori af personer, som voro berättigade att i förekommande fall utkräfva þokkaböter, utgjordes slutligen af dem, som hade »stallara ok stekara ok fiuratighi sessa a sialfs sins kust», med en þokkabot af sex mark.

Hvad innebär denna senare distinktion, och hvilken är den stormannaklass, som rymmes under den? Frågan besvaras lättast genom en närmare granskning af själfva uttrycket. »Fyratio roddare» utgöra besättningen på en s. k. »fiæþærtiugh sæssa»,[2] som synes hafva varit det normala ledungsskeppet i alla de tre skandinaviska länderna.[3]. De, som hafva »stallara ok stekara ok fiuratighi sessa a sialfs sins kust», äro således de, som på egen bekostnad deltaga i ledungen med ett särskildt skepp, alltså fullgörande samma krigstjänstprestation, som eljest tillkom ett helt skeppslag.[4] Orsaken till dessa personers gynnade ställning är därför påtaglig: den þokkabot, som beviljas dem vid dråp eller sårande af deras män, är ett privilegium, grundadt på den kvalificerade ledungstjänst, som af dem uppbars.

þokkaböterna vid dråp utgingo före »konung Eriks dagar» endast i det fall, att dråpet skedde »firi borþe ælla bryggiu sporþe ælla innan hæræþe».[5] Om man också med Leh-

[1] Calonius (Om de forna trälarnas rätt i Sverige, s. 47 f.) antager, att med »man» i detta sammanhang afses en ofri tjänare. Schlyter (ÖGL Glossar u. maþer) påpekar emellertid, att »man» och friboren här ej stå i motsättning mot hvarandra, och denna uppfattning godkännes af Amira (Nordgerman. Obligationenrecht, I, s. 641 n. 10). Jfr E. Hildebrand, Sv. Statsf. s. 25 n. 2. Bestämmelsen »ær sua gildær sum för uar skilt firi frælsan man» har väl också tillkommit dels för att framhålla skillnaden gent emot den i föregående delen af kapitlet omnämnda bryten (se nedan), dels för att betona, att oaktadt þokkabot utgick, skulle därför ej målsägarens böter bortfalla. — Lehmann (Der Königsfriede der Nordgermanen, s. 180 n. 2) tycks hylla Calonii åsikt.

[2] ÖGL BB XLIII. — Norska lagarnas »tvitugsessa». Formen »fiæþærtiugh sæssa» kan möjligen bero på association till det som term fastlåsta »fiuratighi sessa».

[3] Erslev, Waldemarernes Storhedstid, s. 185—189, Tuxen, De nordiske Langskibe (Aarbøger for nordisk oldkyndighed 1886, s. 86 f.), H. Hildebrand, Sveriges medeltid, I, s. 266, 1014.

[4] Genom orden »stallara ok stekara» betonas ytterligare hushållningens själfständighet.

[5] Dr B. XIV: 6.

mann[1] tror sig böra antaga, att förutsättningen här är den, att tjänaren dödas i hans herres närhet, bör man dock ej förbise den säregna arten af uttrycket »firi borþe ælla bryggiu sporþe». Detta återfinnes såsom specifik rättsterm i de uppteckningar af den gamla »roþarætter», som Uplandslagen innehåller.[2]. Dråp under leding »firi borþe ælla bryggiu sporþe» d. v. s. i ledungsskeppets omedelbara närhet[3] föll under krigslagens skärpta straffbestämmelser och måste sonas med dubbla böter. Termens uppträdande i förbindelse med þokkaboten är därför betecknande, och ger i sin mån, äfven det, en antydan om ett ursprungligt samband mellan þokkaboten och ledungstjänsten.[4]

I diskussionen om denna fråga bör äfven medtagas den förra delen af DrB. XIV, som hittills förbigåtts.

DrB XIV: pr. § 1—§ 5: »Nu uarþær dræpin kunungxs bryti i upsala bo. han ær gildær at fiuratighi markum : þöm a kunungær taka sua gaf birghir iarl i lagh. för uaru þæt tolf markær. § 1. Nu uarþær dræpin iarls bryti i roþzs bo. han ær gildær at niu markum. þöm a iarl taka. § 2. Nu uarþær biskups bryti dræpin i stafs bo ok stols han ær gildær at niu markum þöm skal biskupær taka. § 3. Nu uarþær laghmanzs bryti dræpin. han ær gildær at siax markum. þa skal han haua stallara ok stekara ok fiuratighi sæssa a sialfs sins kust. § 4. Nu uarþær þæn dræpin sum nam gær i garþe bondans sum fæt a. ligge ogildær. uarþær han dræpin utan garþ þæs ær fæt a uari gildær sum skilt er. § 5. Nu uarþær dræpin bonda bryti han ær gildær at þrim markum. þöm a bondin taka. nu kallar annar brytia ok annar bolaxs man : þa a han uitzsorþ uita mæþ eþe fiughurtan manna at han uar bolaxsman ok egh bryti : uari sua gildær bolax man sum bonde.»[5]

---

[1] A. a., s. 32. Så äfven Calonius, a. a., s. 49.

[2] UL-MB XI: 3; jfr SmL MB XXVI: 10, VmL MB X: 1. — Westman, Svenska rådets historia, s. 212—213.

[3] Om verbala öfversättningen se Schlyter, Ordbok u. »bryggiu sporþer». — Jfr besläktade uttryck i de norska lagarna — FL VII, 10, 14; Bj 173; Sv. 53; Bl IX: 7.

[4] Det är äfven af intresse att erinra om, att några þokkabotsbestämmelser ej finnas i Västgötalagen, och sammanställa detta med det faktum, att i Västergötland någon ledungsindelning ej kan påvisas.

[5] Den här omnämnda bryten anser Calonius (a. a., s. 54) för träl: detta bestrides af Amira (a. a., I s. 641 n. 10), som menar, att motsatsen framgår däraf, att enligt § 5 kan bryten utgifvas för bondens bolagsman. Lehmann (a. a., s. 180 n. 2) ansluter sig till Calonii uppfattning, likaså E. Hildebrand (a. a., s. 25 n. 2). — Att med bryte i detta sammanhang ursprungligen afses en ofri, framgår af motsättningen mot tjänstemannen i de senare paragraferna (§ 6—§ 9). Det af Amira påpekade uttrycket låter lätt

Det frapperar genast, att man här ej möter samma gradering som i de förut behandlade lagbestämmelserna: konung, hertig eller jarl, biskop och den, »sum hauær stallara ok stekara ok fiuratighi sessa a sialfs sins kust». I stället för den senare inträder lagmannen, dock endast med den reservationen, att han just skall besitta dessa särskilda kvalifikationer: »stallara ok stekara ok fiuratighi sessa a sialfs sins kust». För att förklara denna märkliga afvikelse har man tillgripit en hypotes om felaktighet i handskriften. I en äldre handskrift skulle endast ha stått orden: »Nu uarþær laghmanzs bryti dræpin, han er gildær at siax markum»; sedan hade samma belopp ansetts skäligt äfven för en stormans bryte och med den tanken: »Detta gäller äfven för en herres bryte», hade en skrifvare i kanten antecknat de förutsättningar, som härför måste finnas hos stormannen, nämligen »þa skal han haua stallara ok stekara ok fiuratighi sæssa a sialfs sins kust»; dessa ord hade sedermera influtit i texten.[1]

En dylik handskriftsemendation förefaller emellertid på detta ställe både onödig och olämplig. Väl är det sant, att frånvaron i bötesskalan af dem, som hafva »stallara ok stekara ok fiuratighi sessa a sialfs sins kust», onekligen är misstänkt. Men å andra sidan är det ej mindre påfallande, att lagmannen här särskildt nämnes. Och denna egendomlighet blir ingalunda förklarad genom en tydning af det slag, som ofvan omnämnts.

Såvidt jag förstår, föreligga inga som helst skäl, hvilka nödvändiggöra antagandet af felaktighet i handskriften. Lagens ord äro tydliga[2] och tillåta också en fullt plausibel tolkning. Först och främst är att framhålla, att här ej är fråga om þokkabot utan om förhöjd mansbot.[3] Bötesbeloppens öfverensstämmelse med respektive þokkaböter tyder

förklara sig, då man tar i betraktande, att en bryte äfven — i senare tid — kunde vara en fri man (ÖGL VB XII). — jfr Maurer, Die ármenn des altnorwegischen Rechtes, s. 124 f.

[1] Westman, a. a., s. 75 n. 2.

[2] Att § 4, såsom Westman, a. a. s. 75 n. 2, påpekar, tydligen är ett senare inskott, är för detta sammanhang af föga betydelse. Det är påtagligt, att skrifvarens misstag berott på paragrafernas likalydande ingress: »Nu uarþær dræpin — — bryti» och »Nu uarþær þæn dræpin — —.» — I förbigående anmärkt, är detta jämte många andra förhållanden ett synnerligen starkt skäl för antagandet af en äldre uppteckning af ÖGL. Docenten Westman har muntligen uttalat en liknande åsikt.

[3] Se ofvan om förhållandet mellan »man» och »bryte».

emellertid på ett sammanhang mellan dessa båda: de personer, som ägde att uppbära þokkabot vid dråp eller sårande af sina män, ha fått sina rättigheter utvidgade till att omfatta förhöjd bot — till samma belopp som motsvarande þokkabot — vid dråp af sin bryte.

Ett undantag göres dock från denna regel: dem, som hafva »stallara ok stekara ok fiuratighi sessa a sialfs sins kust», tillerkännes ej sådan rätt, som däremot medgifves lagmannen, dock endast för såvidt han äger »stallara ok stekara ok fiuratighi sessa a sialfs sins kust». — Vid förklarandet af denna senare bestämmelse har man att utgå från den förutsättningen, att lagmannen, såsom äfven i lagen antydes, väl merendels var en bland dem, som hade »stallara ok stekara ok fiuratighi sessa a sialfs sins kust», och därför som sådan ägde att i förekommande fall kräfva þokkabot. Men tillhörde han dessa på grund af sin särskilda ledungsplikt privilegierade personer, intog han i deras krets till följd af sitt ämbete den främsta platsen. Det är äfven ett historiskt faktum, att särskildt Östergötlands lagman tidigt förvärfvat sig en dominerande ställning. Då de þokkabotsprivilegierade klassernas särrättigheter sedermera utsträcktes till ökade dråpsböter för bryte, blef det lagmannen ensam, nämligen om han hade »stallara ok stekara ok fiuratighi sessa a sialfs sins kust», ej öfriga med dessa kvalifikationer, som kom i åtnjutande af dylik förmån.

En begränsning af denna art är också helt naturlig. Man bör nämligen ej lämna ur sikte, att dessa privilegier för vissa personer säkert ej utan vidare kunnat genomdrifvas, utan tvärtom i åtskilliga fall mött ganska lifligt motstånd. Härom vittna otvetydigt motsvarande lagställen i Svealagarna, framför allt i Västmannalagen.[1] Och såsom ett resultat af detta motstånd bör enligt min mening ifrågavarande restriktion betraktas.[2]

[1] Se nedan, där dessa ställen närmare diskuteras.

[2] UaþB XII: pr. företer en något oegentlig läsart: »Nu uarþær kunungxs man huggin fullum sarum. Þa a kunungær þukka taka fiuratighi markær : ok þæn sum sarit fik han a sarabötrina sum för uar saght. æ huas man sum han ær þukka a taka.» Orden »æ huas man sum han ær þukka a taka» äro här tydligen ej på sin plats. Inskottet är emellertid lätt förklarligt: skrifvaren har glömt det ursprungliga sammanhanget och fattat den närmast stående satsen: »ok þæn sum sarit fik han a sarabötrina sum för uar saght», såsom generell och syftande på de privilegierade her-

Tidpunkten för de här behandlade privilegiebestämmelsernas tillkomst kan naturligen ej närmare fastställas. Själfva sakförhållandet hänvisar till en relativt aflägsen tid, då ledungsväsendet ännu spelade en betydande roll. De i lagen gifna upplysningarna[1] föra oss med all säkerhet tillbaka till 12:e århundradet. Och redan det är af synnerligt intresse att konstatera. Ett stormannaelement af specifik art kan härigenom påvisas så tidigt som under 1100-talet. Och att dettas sociala inflytande och makt ingalunda varit ringa, det visas just af de förmåner, det lyckats åt sig utverka, och det sätt, hvarpå dessa i lag fixerats.

Uplandslagens stadgande om þokkabot återfinnes i MB XX.

MB XX: »Nu tæls um þokkæ bot. wærþær kununx man dræpin. þær ær fiurætighi markær þokkæ bot at. wærþær yærls man dræpin. ællr biskups. tolff markær þokkæ bot at. wærþær kununx raþmanz þiænistuman dræpin. ællr ok andræ riddæræ. sæx markær þokkæ bot at. þænni þokki kombær æi . j. utæn . j . drapum. han a takæ hærræ þæs sum dræpin ær. j. hundræþæ giældum. æru æi þokkæ bötær.»

Dessa bestämmelser bära i hufvudsak, såsom att vänta är, en yngre prägel än motsvarande i Östgötalagen. Graderingen går visserligen delvis efter samma princip: konung, jarl, biskop;[2] men hvarje spår af samband med ledungstjänsten saknas. I stället för dem, som hafva »stallara ok stekara ok fiuratighi sessa a sialfs sins kust», möter här en ny privilegierad stormannaklass: konungs råd och andra riddare. Representanter för det unga rusttjänstståndet[3] jämte konungens högsta förtroendemän taga arf efter den gamla ledungsaristokratien. Förändringen är betecknande för den sociala omgestaltning, Sverige under denna tid genomgick.[4]

rarnes män i allmänhet och därför tillagt det motsvarande generella stadgandet »æ huas man sum han ær þukka a taka.»

[1] »i kunung eriks daghum». Dr.B. XIV: 6.

[2] De båda senares þokkabot är tolf mark mot ÖGL:s nio.

[3] Man bör särskildt lägga märke till sammansättningen af den nya stormannaklassen sådan den i detta stadgande framträder. Det vore frestande att i sammanhang härmed något närmare granska den mycket omdebatterade Alsnö stadga med dess frälsebestämmelser, men en dylik undersökning skulle måhända föra för långt från föreliggande fråga.

[4] Þokkaboten skall enligt UL ej utgå annat än vid dråp, under det att ÖGL påbjuder den äfven vid sårande. — Hundramarksgälden var en bot för dråp under särdeles försvårande omständigheter. Wilda, a. a. s. 444. Ab-

Södermannalagen följer i bestämmelserna om þokkabot i hufvudsak Uplandslagen.

MB XXXV: »Uarþer kununnux man dræpin. taki kununger. XL. marker at þocka bot. warþær iarls eller biscups man dræpin. taki hwar þæræ. XII. marker at þocca botum. warþer þæs hærrans swen dræpin. sum baþe hawer stekara oc stallara. æller þæs sum i kununx raþ ær. wari þær þocca bot. VI. marker. Gifs oc hwarghin þocca bot. utan i drapum. Mæþ hundraþa marka bot. giwas ænga þocca böter.»

I Södermannalagen är liksom i Uplandslagen ej något samband mellan þokkaboten och ledungstjänsten påvisligt. Emellertid tycker man sig höra en återklang af äldre förhållanden i just den del af dess stadgande, hvari den afviker från Uplandslagen.[1] »Warþer þæs hærrans swen dræpin. sum baþe hawer stekara oc stallara», torde, om ock ej med säkerhet, åtminstone med tämligen stor sannolikhet återgå på Östgötalagens »sum hauær stallara ok stekara ok fiuratighi sessa a sialfs sins kust». Med ledungsväsendets sjunkande betydelse försvinner användbarheten af uttryckets sista del, »fiuratighi sessa a sialfs sins kust», som ej längre kan bekvämt associeras, och »stallara ok stekara» står kvar såsom ett allmänt kännetecken på en mäktig och framstående man.

I åtskilliga punkter företer Helsingelagen beträffande þokkaboten en ålderdomligare prägel än Uplandslagen.

MB VII: 1: »Warder Kunungx man dräpin: Tolf marker tokka both at. Biskups man: Siäx marker. Riddara swenä, trea marker. Thänni tokki komber äj i, uthan i drapum: Taki the both herra thes sum dräpin är.»

Utom det att jarlen — af lätt begripliga skäl — här ej omnämnes, väcka de respektive bötessummorna särskild uppmärksamhet. Helsingelagen har trots sin sena affattningstid i flera afseenden bevarat äldre rättsbestämmelser än flertalet af landskapslagarna.[2] Och de bötessatser för þokkaboten, som här förekomma, stå i ett afgjordt ursprungligare förhållande till det äkta germanska bötessystemet, det s. k.

sorption af böter vid formellt sammanträffande af brott är i medeltidsrätten sällsynt. Björling, a. a. s. 108.

[1] Den möjligheten bör naturligtvis ej förbises, att þokkaboten först under en sen tid på grund af inflytande från Östergötland införts i Svealagarna och då modifierats efter de förändrade förhållanden, som förelågo.

[2] Lehmann, a. a. s. 62.

duodecimalsystemet[1] än de öfriga lagarnas. Framför allt är att påpeka, att konungens þokkabot utgår med tolf mark, således med samma belopp som i Östergötland före Birger jarls tid.[2] Den nya fyratiomarksboten har således på denna punkt ej lyckats bryta igenom.[3]

Äfven i Västmannalagen har þokkabotsprivilegiet trängt in. Emellertid är enligt denna rätten att kräfva þokkabot vid dråp af sina män inskränkt till konungen ensam. Och af lagens ord

MB XVII: **Uærþær conungs man dræpin. þær æro. XL. markær þocka bot. oc ængin annar hærra aghær þocca bot kræwia. utan conungær æn —**

framgår, att stormännens anspråk i detta afseende måst vika för det motstånd, som rest sig inom landskapet.

Någon verklig motsvarighet till þokkaboten i den speciella användning, hvari vi sett den framträda i Sverige, torde ej kunna påvisas från något af de båda öfriga skandinaviska länderna. Från en viss, ehuru här ej väsentlig synpunkt kan man väl finna någon likhet hos den norska »húskarlsgiold», som enligt *Speculum regale*[4] utgick jämte »þægngildi» vid dråp af en konungens huskarl. Vår kunskap om denna bot och dess uppkomst är likväl tämligen osäker. Maurer[5] uppfattar de i GL 170 och FL IV 57 fastställda dråpsböterna för årmenn såsom »huskarlsgiold», hvilken erlades utöfver mansboten till målsäganden och »þægngildi», och jämnställer dem med þokkaböterna i Östgötalagen. Lehmann[6] anmärker häremot, att årmaðr ej är att betrakta som fri tjänare, och detta gäller äfven dem, för hvilka Östgötalagens þokkabot skulle utbetalas. — Som ofvan har framhållits, torde Lehmanns åsikt beträffande Östgötalagens Dr

[1] Härom se Lehmann, a. a. s. 51 f.

[2] ÖGL DrB XIV: 6.

[3] Lehmann a. a. s. 64. Denne författare framhåller såsom en egendomlighet, att HLV.B. XVIII: 2 har infört fyratiomarksboten, under det att ÖGL på motsvarande ställe (BBV pr.) behållit tolfmarksboten. Såvidt jag kan finna, äro dessa ställen ej alls parallella: i HLVB XVIII: 2 saknas karaktären af þokkabot helt och hållet.

[4] Spec. reg. (ed. Brenner) s. 67, 69; jfr Morkinskinna (ed. Unger) s. 42. — Amira, a. a. II, s. 427—428.

[5] A. a. s. 119 f.

[6] A. a. s. 180, n. 2.

B XIV i denna punkt vara felaktig: lagen utgår tydligen från den förutsättningen, att den i den förra delen af kapitlet behandlade bryten är en träl, under det att den i senare delen omnämnde »mannen» är en fri person. Att den norske ármaðr direkt går tillbaka på en ofri bryte, erkännes af Maurer. Och såsom Lehmann påpekar, ännu i lagarna framstår han klarligen som ofri. Enstaka undantag[1] kunna lätt, såsom fallet var i Östgötalagen DrB XIV: 5, bero på inflytande från senare rättsförhållanden. GL 170 och FL IV 57 böra därför sammanställas med Östgötalagen DrB XIV: pr 1—5: den bot, hvarom här är fråga, är mansbot, ej þokkabot.

* * *

Fasthåller man den teori beträffande ledungsväsendet, som jag i det föregående sökt motivera, blir öfverensstämmelsen mellan ledungs- och rusttjänstens utveckling synnerligen slående. Inom båda dessa krigsorganisationer motsvaras särskilda krigstjänstprestationer af särskilda fri- och rättigheter. Den klass, som åtager sig större skyldigheter och som ersättning därför åtnjuter speciella förmåner, förlorar emellertid under tidernas lopp alltmera känningen af den grund, från hvilken den utgått. Från att vara ett krigstjänststånd öfvergår den till ett stormannastånd. Dess privilegier betingas ej i främsta rummet af den kvalificerade krigstjänst, landet af dem ägde att kräfva, utan af dess medlemmars faktiska makt och sociala inflytande.

[1] T. ex. FL Inledning 24.

Strödda meddelanden och aktstycken.

Jönköpings stadga af år 1352.

Huru kunnig, nitisk och samvetsgrann både såsom forskare och textutgifvare Hadorph än onekligen var, märker man dock i nästan alla af honom utgifna arbeten brist på kritik och en viss oförmåga att kritiskt bedöma och sofra materialet. Särskildt gör denna brist sig gällande, där hans forskningsmaterial varit något rikare. Därför äro också de af honom utgifna *Några gambla stadgar*[1] delvis obrukbara, och man måste ofta nog gå till de handskrifna texterna. Dessas begagnande försvåras emellertid af att de till allra största delen blott finnas kvar uti afskrifter vidfogade gamla laghandskrifter. Detta har också gjort, att det rika material till vår äldre odlingshistoria, som ligger uti dessa stadgar, ännu icke blifvit fullständigt tillgodogjordt. Den ende forskare, som mer kritiskt dragit nytta af dem, är bibliotekarien C. G. Styffe uti sina »Bidrag till Skandinaviens historia».

Bland de stadgar, vid hvilkas återgifvande i tryck Hadorph begagnat sig af en både dålig och ofullständig text må här uppmärksamheten fästas vid den s. k. *Jönköpingsstadgan af år 1352*, af Hadorph felaktigt hänförd till år 1360.

Af denna s. k. stadga känner jag följande afskrifter: *A* från början af 1400-talet uti en handskrift af konung Magnus Erikssons landslag tillhörande Kungl. Biblioteket i Köpenhamn (Thotts saml., n:o 2198, 4:o), *B* från slutet af 1400-talet uti en handskrift af konung Magnus Erikssons landslag, sign. **B 1**, i Kungl. Biblioteket i Stockholm, *C* fragment (början saknas) från början af 1400-talet i *Registrum ecclesiæ Lincopensis* i Svenska Riksarkivet. — Härtill komma vidare de af Hadorph begagnade handskrifterna, nämligen *D* den af honom aftryckta texten och *E* de af honom anförda varianterna, troligen komna från yngre afskrifter i Riksarkivet.

Enligt *A*, *B* och *E* är stadgan utfärdad i Jönköping år 1352, enligt *C* åter 1360. Att årtalet 1352 är det rätta framgår af konung Magnus Erikssons itinerar.[2] Feldateringen har helt säkert uppkommit på så sätt, att uti »*anno Domini millesimo CCCL se-*

[1] Björköa Rätten. Stockholm 1687.
[2] Grandinson Studier i Hanseatisk-Svensk historia 2, sid. 102.

cundo prima ebdomada XL:e, såsom handskriften *A* har, förkortningstecknet för secundo blifvit uppfattadt såsom ett X' och LX' sedan på svenska återgifvits med »sæxtighi».

Handskrifterna *A* och *B* börja stadgan med ett förbud för frälsemän att köpa gods af bönder äfvensom ett påbud rörande återkallande af allt kyrkofrälse. Dessa stadganden hafva enligt *A* följande lydelse: *Første at engin frælsins man ma kiøpa godz af bondom medh thessom forskiælum. Første at alt kyrkiofrælse skal atirkallas a hwat brefwin ther æru vpa giwin, ok al kyrkio goz skulu atir vndi kronona ganga till wtskyldir.* Orden: *Første at alt — wtskyldir* hafva dock i handskriften varit utplånade men sedermera genom begagnande af någon syra åter framkallats. Uti handskrifterna *D* och *E* saknas däremot dessa båda påbud. Då det af andra handlingar är kändt, att konung Magnus Eriksson verkligen förbjudit frälsemän att köpa skattegods, äfvensom att han föreslagit någon om ock icke så långt gående åtgärd rörande kyrkans gods,[1] finnes ingen anledning till att betvifla, att dessa påbud haft sin plats uti den ursprungliga stadgan. Af ett bref af den 10 okt. 1351 framgår, att konung Magnus belagt alla frälsegods med sekvester, tydligen för att rannsakning skulle anställas, huruvida de rätteligen borde vara fria från skatt eller icke, men uti ett annat bref[2] af samma dag förklarar konungen uttryckligen, att denna sekvester icke sträckte sig till kyrkans gods. Det är således först senare, som han kommit på tanken om en verklig reduktion från det andliga frälset, hvilken genom denna Jönköpings stadga sattes i verkställighet. Man skulle visserligen kunna förmoda, att detta stadgande här inskjutits med anledning af drottning Margaretas reduktion, men detta är ej möjligt, ty då var det aldrig tal om någon reduktion af det andliga frälset uti sin helhet. — Detta stadgans påbud om återkallandet af det andliga frälset ledde ej heller nu till någon påföljd, ty därtill var konung Magnus Erikssons makt alltför ringa, särskildt som han genom sina penningelån af kyrkan stod i beroende af densamma och han när som helst kunde befara bannlysning på grund af försummelse vid betalningen.

Stadgandet uti tredje paragrafen (enligt Hadorph) lyder i *A*: *Item at engin frelsis man ma tagha wtgerdha bøndir ok sætia vp a sit goz vtan thøm som minne sædh hawa æn her æptir sigx. Swasom j Sødho skulu the hawa thriggia thyni sædhe, the j Østirgøtlande, Nærke, Widhbo, Grenna, Thiust, Kynd fyra thyni sædhe, the j Tihærædhe, Thweta, Visinxō, Ydhre atta ørtugha sædhe, the j Vestirgøtlande ok Kalmarna foghati siex thyni sædhe. Alle the som minna hawa, the mago at sakløso a frælsis jordh boa.»* — I stället för *j Sødho* har *D i Sijdho*, där *ij* tydligen representerar *y*, *E Tiunde*[3] och *B Vplande*. Då detta *Sødho*, *Sijdho* förekommer såsom motsats till hela södra Sverige (dock

[1] Styffe, Bidrag till Skandinaviens historia I, sid. XIII.
[2] Registrum ecclesiæ Aboensis, n. 148.
[3] Enligt Hadorphs afskrift i Kungl. Biblioteket.

med undantag af Värmland och Dal) och Närke, samt det i Norrland ej fanns några frälsemän, måste detta ord beteckna det egentliga Svealand, hvartill Närke vid denna tid tydligen icke hörde. Att språkligt förklara det vill jag ej inlåta mig på. — Jag vill endast påpeka ett par härmed helt säkert sammanhängande ord. — År 1357[1] befaller konung Erik de *i Uplandom ok Sydhedho* boende, hvilka voro uppbudade till Arboga, att uti Västerås möta Finvid Ragnuson. Vanligen tolkas detta Sydhedo som Sundhedhe och såsom utmärkande Hälsingland. Språkliga invändningar torde dock kunna göras emot denna tolkning. Hit hör helt säkert också det *Sytho*, som nämnes uti ett arfskiftesbref af år 1358,[2] hvarvid den ene parten erhåller den del »*hwar han heelst i Sytho liggir*» och den andre »*gooz i Væstyrgøtlande*». Att här *th* betecknar samma ljud som *dh* framgår af de i samma diplom förekommande skrifningarna *methir*, *hetherlekom*, *fathir*, *brothir*, *stath*, *giorthom* och *fastathom*.

För öfrigt innehålla de af mig anförda handskrifterna inga mer betydande skillnader från Hadorphs aftryck. — Det må till sist påpekas, att vi ej här hafva att göra med stadgan själf, hvars text är förlorad, utan endast med ett referat af hvad som 1352 stadgades i Jönköping. Att detta dock i viss mån kan betraktas såsom officiellt framgår af att det intagits uti *Registrum ecclesiæ Lincopensis*.

K. H. Karlsson.

Medeltidssvenska former af namnet Svithiod.

I anslutning till d:r K. H. Karlssons ofvanstående uppsats hoppas jag vid tillfälle kunna visa, att *Sydhedho* ej kan betyda »Sydheden», att det ej kan sammanställas med *Sundhede* såsom en språklig variant därtill, att *Sydhedho* och (*Sytho* =) *Sydho* äro utvecklingsformer af ett från *Swiþiuþ* utgående *Sydhiudhu*, sidoform till *Swidhiudhu*, som åter utvecklats till gamla rimkrönikans *Swidhido* (*-dhe*). En växelform *Swethiuthæ* har på grund af annan accentuering behållit en ursprungligare, fullare form, hvad andra stafvelsen beträffar.

Djursholm i juni 1907.

L. Fr. Läffler.

---

[1] Sv. Riksarkivets Pergamentsbref n. 331.
[2] A. a. n. 375.

Bidrag till historien om sommarfälttåget i Brandenburg 1675.

De afgörande krigshändelserna i Mark Brandenburg under de för Sverige så ödesdigra junidagarna 1675, öfverrumplingen af Rathenow den 25 samt träffningen vid Fehrbellin den 28, som följdes af svenska härens skyndsamma reträtt till Pommern, äro numera så väl kända af forskningen, att sammanhanget ligger tämligen klart på hvarje punkt. Förloppet på den brandenburgska sidan belyses genom ett flertal officiella och privata berättelser och anteckningar — hvaribland särskildt må erinras om den kurfurstlige kammarjunkaren Dietrich Sigismund von Buchs dagbok —[1], genom kurfurstens korrespondens med kejsar Leopold och med ståthållaren öfver Mark furst Johann Georg af Anhalt, äfvensom genom relationer af den wolfenbüttelske gesandten hos kurfursten, Friedrich von Heimburg. Dessa aktsycken sammanfördes och offentliggjordes 1875 i tryck af tyskarne Witzleben och Hassel i en festskrift med anledning af 200-årsminnet af händelserna (*Fehrbellin.* Zum 200-jährigen Gedenktage. Berlin 1875). Därsammastädes meddelas också några icke mindre intressanta berättelser från motsatta sidan, hvilka strax efter tilldragelserna under fälttåget aflätos af den svenske öfverbefälhafvaren, riksmarsken Karl Gustaf Wrangel, samt af den franske gesandten i dennes högkvarter, marquis de Vitry, till deras respektive regeringar. Ytterligare källmaterial af stort intresse har sedermera framdragits af J. Mankell, som i Historiskt Bibliotek, utg. af C. Silfverstolpe (del III. 1877) publicerat — förutom K. G. Wrangels nyssnämnda berättelser — relationer af öfverste B. C. Wangelin, som kommenderade i Rathenow, af generallöjtnant Wolmar Wrangel, som anförde den svenska hären vid Fehrbellin, samt af ett antal andra officerare, som på svensk sida deltogo i fälttåget.

Ett närmare studium af detta omfattande aktmaterial ger i korta drag följande bild af fälttåget. Strax efter midten af juni månad 1675 hade svenska armén besatt Havel-linjen, och sedan den 21 i samma månad var dess ställning sådan, att riksmarsken med inemot 3,000 man stod vid Havelberg nära Havels utflöde i Elbe, hufvudstyrkan under hans halfbroder Wolmar Wrangel några mil längre uppför Havel vid Alt Brandenburg och Pritzerbe samt några hundra dragoner under öfverste Wangelin i Rathenow såsom förbindelselänk mellan härens båda afdelningar. Karl Gustaf Wrangels plan var att snarast möjligt med hela armén öfvergå Elbe och förena sig med hertigen af Hannover, som stod i förbund med Sverige och Frankrike. Den 25 juni lyckades kurfursten af Brandenburg efter en mästerligt utförd, lika snabb som hemlighetsfull marsch

[1] Numera i sin helhet offentliggjord genom prof. Ferd. Hirsch.

från vinterkvarteren i Franken öfverrumpla och besätta Rathenow. Därmed voro de svenska härafdelningarna afskurna från hvarandra, en reträtt från Havel-linjen blef nödvändig för att trygga återföreningen. Riksmarsken ställde sin marsch på den stora vägknuten vid Wittstock i afsikt — säger han — att därstädes invänta Wolmar Wrangel, som skulle taga riktningen öfver passet vid Fehrbellin. Uppgiften för kurfursten blef under sådana förhållanden att förhindra den sistnämndes reträtt och hans förening med öfverbefälhafvaren. Säkrast lät sig detta göras, om brandenburgarne genom en hastmarsch kastade sig emellan de båda svenska härafdelningarna och besatte norra stranden af floden Rhin med bryggan vid Fehrbellin, där Wolmar Wrangels återtågslinje gick fram. Denna manöver visade sig emellertid i anseende till de stora afstånden outförbar. Däremot lyckades kurfursten genom en flygande kolonn verkligen förstöra den omnämnda bryggan, och det gällde nu för honom att genom en energisk förföljelse af Wolmar Wrangels återtågande härafdelning försvåra dennas passage öfver Fehrbellinpasset och att om möjligt upprifva densamma, innan den förstörda bron hunne återställas. Så kom det till striden vid Hakenberg eller Fehrbellin. Huru hedrande denna drabbning än är för de brandenburgska vapnen, är det likväl alldeles oberättigadt att framställa den som en stor seger för kurfursten. Wolmar Wrangels plan för striden var att med en mindre del af sin styrka uppehålla fienden för att därigenom trygga återstoden af hären passagen öfver floden: detta lyckades; kurfurstens plan åter var den nyssnämnda, att bringa de svenska trupperna i upplösning innan de hunno verkställa öfvergången: detta misslyckades. Det är kändt, att kurfursten själf icke i allo var belåten med dagens utgång, ehuru han — obilligt nog — på sina underlägsna och utmattade trupper kastade skulden för gäckandet af förhoppningar, till hvilka stridsläget i grunden ej berättigade.[1]

Trots att Wolmar Wrangel i det hela förmått utföra sin plan, slutade likväl fälttåget med svenskarnes hastiga reträtt till Pommern. Förhållandet är, att denna reträtt ingalunda är att betrakta som den direkta följden af striden vid Fehrbellin. Om man får tro Vitry och Karl Gustaf Wrangel, var det den sistnämndes afsikt vid återtåget från Havelberg att efter föreningen med Wolmar Wrangel gå anfallsvis till väga mot kurfursten; och svenskarnes förluster vid Fehrbellin voro ingalunda af den betydenhet, att denna plan behöft uppgifvas. Icke heller smickrade sig kurfursten med att allt var afgjordt med den nu utkämpade striden. Såsom hans eget bref till kejsar Leopold dagen efter striden[2] ger vid handen, var det ej tal om en förföljelse i vanlig mening af en slagen och flyende motståndare: kurfursten fann sig föranlåten att afbryta sina operatio-

[1] Jfr kurfurstens bref till fursten af Anhalt, dat. Linum 18 juni 1675 (Witzleben, bil. sid. 6; äfven tryckt hos Erdmannsdörffer i Oncken's Allgemeine Geschichte).

[2] Witzleben, u. Hassel, bil.

ner, till dess hans infanteri hunnit fram. Det som afgjorde utgången var efter flera samstämmande vittnesutsagor en ren slump. Omedelbart efter striden vid Fehrbellin hade Wolmar Wrangel afsändt flera kurirer åt Wittstock till för att af riksmarsken inhämta vidare ordres, men intet af dessa bud nådde, så vidt man vet, bestämmelseorten. Däremot ankom tidigt på morgonen den 29 juni till Wrangels högkvarter i Wittstock den svenske generalkrigskommissarien Ph. J. J. Örnstedt, som midt under striden lämnat Fehrbellin, och medförde den underrättelsen, att svenska hären lidit stora förluster och att en ordnad reträtt öfver bryggan vore omöjlig. I tro att allt vore förloradt beslöt riksfältherren då, för att åtminstone rädda den ringa styrka, som stod med honom i Wittstock, draga sig undan till Pommern. För sent erfor öfverbefälhafvaren, som till råga på olyckan var alldeles nedbruten af sjukdom, att Örnstedts berättelse varit i hög grad öfverdrifven. Wolmar Wrangel å sin sida hade väntat att anträffa riksfältherren vid Wittstock, men då denna beräkning slog fel, hade han ej annat val än att fortsätta reträtten till Pommern. Den 7 juli stod armén åter på svenskt område.

Så skildras förloppet af svenskarnes reträtt ur Brandenburg af de båda Wranglarne och af Vitry. Här nedan meddelas nu från ytterligare ett annat håll några berättelser om fälttåget i fråga, hvilka visserligen innehålla föga nytt utöfver hvad vi redan känna genom nämnda sagesmän men i alla händelser bekräfta dessas utsagor och därför synas förtjänta att räddas undan glömskan. Sedan i mars månad 1675 uppehöll sig i Karl Gustaf Wrangels högkvarter den hannoverske öfversten Balthasar von Wülffen i egenskap af sändebud från hertig Johann Friedrich. Såsom tillbörligt var, ägnades från svensk sida all uppmärksamhet åt bundsförvantens fullmäktige, och hos Wrangel synes Wülffen ha varit en gärna sedd gäst vid taffeln och vid spelbordet. Han åtföljde i maj 1675 det svenska infanteriet på marschen ned till Neu Ruppin under Mardefelts befäl, och sedan riksmarsken den 19 juni inträffat därstädes, uppehöll han sig i dennes högkvarter, som den 22 förlades till Havelberg. Äfven under reträtten var han riksfältherren följaktig. Först i november månad lämnade han Pommern. Under sin långa vistelse vid svenska hären har Wülffen flitigt meddelat sig med hertig Johann Friedrich. Hans egenhändigt skrifna rapporter, trots några luckor uppgående till ett 30-tal, förvaras numera i *statsarkivet i Hannover*, *Calenberger Brief-Archiv*, *Design. 24*, *Schweden Nr 68*, *vol. II.* Ur denna samling meddelas här nedan tre af Wülffens depescher, skrifna den första i högkvarteret i Havelberg dagen efter stormningen af Rathenow, den andra i Kyritz under riksmarskens återtåg till Wittstock och den tredje i Demmin ett par dagar efter återkomsten till svenska Pommern.[1]

[1] I här nedan följande aftryck är originalens ortografi bibehållen utom i hvad angår interpunktionen samt användningen af stora och små bokstäfver, som moderniserats. De spärrade partierna äro i originalen skrifna med chiffer.

1.

Durchleuchtigster Fürst, gnädigster Herr.

Ihr Hochfurstl. Durchl. gebe hiermit vntertähnigst zu vernehmen, das verwichen freitag der H. Reichsfeltherr zu Rappin auffgebrochen vnd sonnahbens hier zu Haffelberg angelanget, woselbest die armeé, so bisher im Haffellande bey Alten Brandenborch gestanden, morgen od. vbermorgen auch erwartet wirdt,[1] als dan die passage über die Elbe gemachet werden soll, weswegen gestern bey Werben die Elbe recognosciret worden, alwoh ich selber mit gewehsen vnd so viel muglich alle beforderunge getahn, das verhoffentlich Ihr Hochfurstl. Durchl. nunmehro in wehnig tagen dessen gewisheit vntertähnigst werde berichten können. Der H. Reichsfeltherr befindet sich zu zeitten ein wehnig besser, wehret aber nicht lange; so ist auch der H. Felt-Marchal Mardefelt wegen seiner krankheit verwichen freitag von Rappin nacher Demin in Pommeren in einer senfften geführet worden, weswegen des H. Felt-Marchal-Lieutenant Königesmark anherokunfft sehr verlanget wirdt.[2] Der H. Reichsfeltherr hatt auch die garnison in Hinter-Pommeren mit sich zu der armee gebracht vnd mit den H. Landständen mohnattlich auff ein gewisses accordiret. Kurtz vor dem abzuge aus Stargart hatt die darin gestandene cavallerie den Obristl. Mörner mit bey sich habenden 200 pferden im stätgen Königesberg vberfallen vnd vielle gefangen bekommen, vnd der Obristl. auff einem blossen pferde mit nauer noht sich salviret.[3] Wormit aller vntertähnicht (!) mich recommendire als

Ihr Hochfürstl. Durchl.
vntertähnigster vnd gehorsahmer
trewer diener
Balthasar von Wülffen m. p.

Havelberg
den 16 Junij 1675.

P. S.

Gleich diessen augenblick bekompt der H. Reichsfeltherr vom Obristen Wangellin von dragoneren ein schreiben, worin er meldet, das gestern Ihr Churfurstl. Durchl. von Brandenborg in person mit ohngefehr 3000 man ihne in einem stätgen Rapenau(!), alwo er mit 6. compagnien dragonern gestanden, attaquiret vnd endtlich des

---

[1] Af kavalleriet var det dock tillsvidare endast en mindre styrka, som enligt riksfältherrens order skulle förflyttas till Havelberg; större delen skulle kvarstanna i Havelland. Jfr Wimarson, Sveriges krig i Tyskland 1675—1679, I, s. 155.

[2] Jfr Wimarson, a. a., I, s. 137, 138.

[3] Jfr hărom Des verwirreten Europæ Continuation af Andr. Müller, s. 784.

stetgens sich bemächiget, so das der H. Obriste, Obristl. vnd Mayor vom selbigen regiment gefangen, 2. Capitains nehbest 200 man todt geblieben. Wie nun der Reichsfeltherr von der armee abgesondert, hatt er heutte sich resolviret, mit 200 pferden die armee zu suchen. Haffelberg bleibet vnterdessen mit 2000 man besetzet, welchen Ihr Churfurstl. Durchl. heutte durch ein trompetter sagen lassen, dass er jegen abent wolle bey ihnen sein.[1] In hogster eille.

2.

Durchleuchster (!) Fürst, gnädigster Herr.

Ihr Hochfurstl. Durchl. vom 10:ten Junij dattirtes allergnädigstes schreiben habe ich bey des H. Feltherrn retirade den 17. diesses zu Kirritz vntertähnigst erhalten, vnd würde ich den darin enthalten allergnädigsten befehl nachgelebet haben, auch albereit anstalt gemacht, das, so balt die passage vber die Elbe gemacht gewehsen, Ihr Hohfurstl. Durchl. nurch einen expressen vntertähnigst zu advertiren nicht ermangelen wollen. Es ist aber durch des H. Reichsfeltherrn krankheit vnd von der armee langwirigen absentie die gantze intention zuruckegangen, indehme Ihr Churfurstl. Durchl. von Brandenborg einige troupen durch Magdeborg gezogen vnd verwichen dingestag, als den 15:ten diesses, den schwedischen Obristen von dragonern, Monr: de Wangelin (welcher mit 6. compagnien in dem stätgen Rahtenau an der Haffel gestanden), attaquiret und selbigen ohrt, nach tapferem wiederstandt, selbigen tages einbekommen, den Obristen, Obristl. vnd Mayor nehbest viellen vnterofficiren vnd gemeinen gefangen genommen; 2 Capitaine, so in der stat auff einem kirchhoffe posto gefasset, seindt sampt viellen vnterofficiren vnd 200 gemeinen todt geblieben vnd also das dragoner-regimente gantz ruiniret worden. Von churbrandenborscher seitten ist der Obriste Bomstorff vnd sehr vielle gemeine todt geblieben. Wie nun der H. Reichsfeltherr, bey sölchem zustande, von der armeé (so annoch in dem Haffellande stehet) sich abgeschnitten befindet, hatt er, wegen befindtlichen schweren krankheit seine person in sicherheit zu bringen, sich nacher Kiritz begeben, mit der resolution, sofort auff Witstock durch Mekelenborg nacher Demin in Pommeren zu retiriren,[2] auch alle trouppen, so woll cavallerie als infenterie, so zu Haffelberg gestanden, mit sich genommen, vnd hatt man von der armee keine nachricht. Der H. Graff Königesmark ist diesse nacht hier zu dem Reichsfelthern gekommen. Wirdt dahero keine passage vber die Elbe so balt können vermuttet werden. Was es vor ein zustandt mit der armee hatt, wirdt täglich vnd stundtl. erwartet. Gestern ist ein schwedischer Obristl. mit 100 pferden commendiret worden, in meinunge, von der armee nachricht zu bringen. So ist derselbe von einer brandenborsche partey von 200

---

[1] Jfr Vitry's depesch af den $\frac{18}{28}$ juni (Witzleben, s. 55*).

[2] Härom mera nedanför, s. 177 ff.

pferden attaquiret worden vnd in ein zimlich scharffes gefecht gerahten, so das beyderseits viel volk verlohren worden. Beyde partein seindt durch Obristl. commendiret worden, welche so scharff jegen einander gefochten, das der brandenborsche auff dem platze liegen blieben [1] vnd der schwedische Obristl. tödtl. verwundet worden; vielle officires vnd reutter seindt geblieben vnd verwundet worden. Haben dem Feltherrn 2 gefangen gelieffert, welche aussagen, das Ihr Churfurstl. Durchl. bey Magdeborg vber 12000 man stehen haben. Bey negster post werde der armee zustandt mit merderen (!) vmbstenden Ihr Hochfurstl. Durchl. vntertähnigst zu berichten nicht ermangelen. Vnd verbleibe

Ihr Hochfurstl. Durchl.
vntertähnigster vnd gehorsahmer
trewer diener
Balthasar von Wülffen m. p.

Kiritz den 17. Junij
1675.

3.

Durchleuchtigster Fürst, gnedigster Herr.

Ihr Hochfurstl. Durchl. werden aus meinem von 17:ten Junij dattirten vntertähnigen schreiben des H. Reichsfelthern retirade nacher Demin in Pommeren allergnädigst vernommen haben, woselbst Sie den 20:ten diesses mit grosser incommoditet vnd leibesschwachheit angelanget. Vnterweges kam der Ober-Commissaire H. Ohrenstet zu Witstok zu dem Felthern von der armee geflüchtet, mit bericht, das verwichen dingestag die armee aus dem Haffellandt auffgebrochen vnd den freitag, als den 18. diesses, Ihr Churfurstl. Durchl. von Brandenborg mit Dehren armee eine halbe meille vom Ferberliner passe angetroffen vnd sich beyderseits in combat eingelassen hetten vnd von frühe morgens bis abens jegen 4 vhren ein scharff gefechte entstanden, also das der schwedische linke [2] flugel totaliter geschlagen worden, vnd also den verlust der armee sehr gros gemacht, worauff der H. Reichsfeltherr geeillet, sich in sicherheit zu begeben. Es befindet sich aber anietzo durch eingezogene kundtschafft, das, obzwahr ein sehr scharffes gefechte gewehsen, dennoch die schwedische armee die brucke vnter wehrenden combat vber den Ferberliner passe repariret vnd mit gutter manier bis Witstock sich retiriret, so weit sie von churbrandenborscher seitten verfolget vnd abereins zu treffen genöttiget worden, da dan die schwedische volker abereins sehr woll getahn vnd solchergestalt sich manteniret, das die churbrandenbörsche sich zurucke ziehen

[1] Denna uppgift är ogrundad. Det är fråga om den bekante Joachim Henniges, senare adlad Treffenfeld. Om det närmare förloppet se Witzleben u. Hassel, s. 79, 80.

[2] Som bekant var det svenskarnes högra — ej vänstra — flygel, som var i elden.

müssen,[1] und stehet die schwedische armee annoch bey Witstok stille. Den verlust der officirer vnd gemeinen weis man noch nicht gewisse. Der Obrister Baron de Wachtmeister ist geblieben, imgleichen vielle ritmeisters vnd andere officiren. Bey der infanterie ist der Obristl. Maltzahn von H. General-Mayor Delwigen mit mehrentheils dem gantzen regimente geblieben. Die churbrandenborschen haben alles niedergemacht, sonderl. vielle weiber vnd kinder massacriret. Die H. Schweden haben den Obristen Straus nehbest einigen ritmeistern vnd andern officiren gefangen bekommen vnd tractiren selbige hofflich. Wie nun das ranconter eigentlich gewehsen vnd dafon bis dahero keine gewisse nachricht dafon (!) eingekommen ist, als werde dafon Ihr Hochfurstl. Durchl. mit nechstem eine aussführliche relation vntertähnigst abstatten. Inzwischen ist bey schwedischer seitten resolviret worden, dasjehnige, so bey der arme noch vbrig blieben, sampt dehnen troupen, so mit dem Felthern in Pomeren bey 2500 man angelanget, auch was noch geworben wirdt, hinwieder zu einem corpo zu formiren. Item wirdt aus Schweden eine artillerie vnd einige regimenter herauszusenden begert. So wirdt auch an Frankreich begehret, eine jährige avance der subsidien zu neuen werbungen zu præsentiren. Wie nicht wehniger wirdt ein expresser aus dem fürstenthumb Brehmen an Ihr Hochfürstl. Durchl. abgeschicket vmb bey Dero-selben vermöge art. 1:mo foederis defensivi würckliche assistence zu sollicitiren, damit in kurtzem eine considerable armee jegen Brandenburch vnd dehren alijrten wieder agiren könne. Welches Ihr Hochfurstl. Durchl. in vntertähnigkeit ohneverhalten wollen, vnd verbleibe

Ihr Hochfurstl. Durchl.
vntertahnigster vnd gehorsahmer
trewer diener
Balthasar von Wülffen m. p.

Demin den 22 Junij
1675.

* * *

Det lärer numera få anses till full evidens påvisadt, att det ej är utfallet af dagen vid Fehrbellin, som afgjorde fälttågets slutliga förlopp, utan riksfältherren Wrangels dispositioner, vidtagna fjärran från hufvudarmén och utan korrekt kännedom om hvad vid Fehrbellin verkligen passerat. Angående det som tilldrog sig i Karl Gustaf Wrangels högkvarter under dagarna närmast efter den 25 juni (n. st.), därom råder ej full samstämmighet mellan hans egna och franska militärattachén Vitrys depescher.[2] Den senares rapport

[1] Det är fråga om skärmytslingen vid Wittstock den 2 juli. Jfr Wimarson, I, s. 180; Witzleben u. Hassel, s. 98, 99.

[2] Fyra depescher af Vitry från tiden 28 juni—10 juli (n. st.) äro tryckta hos Witzleben u. Hassel.

af 18/28 juni synes närmast gifva vid handen, att Wrangel först den 27 erhållit underrättelse om katastrofen i Rathenow, samt förlägger fältherrens uppbrott från Havelberg till samma dag (den 27). Wülffen låter oss nu veta, att nyheten om striden i Rathenow inträffat i svenska högkvarteret den 26, dagen efter själfva händelsen,[1] samt bekräftar Wrangels uppgift, att uppbrottet skett denna dag och icke den följande. Ytterligare visar sig (af brefvet nr 2), att riksfältherren på sin reträtt nådde Kyritz redan den 27 och ej först den 28, såsom de svenska källorna göra troligt.

Det som i öfverste Wülffens rapporter tilldrager sig den största uppmärksamheten, är dock ovillkorligen meddelandet af den 17 (27) juni, att Karl Gustaf Wrangel redan innan striden vid Fehrbellin bestämde sig för att med den mindre afdelning af hären, han hade hos sig i Havelberg, retirera ända till Pommern utan att invänta hufvudhären. Visserligen ha de svenska forskningarna rörande fälttåget i Brandenburg med alltjämt ökad bestämdhet pekat i den riktning, att det i långt högre grad är stormningen af Rathenow än affären vid Fehrbellin, som bör anses för fälttågets hufvudtilldragelse och vändpunkt; men ingenstädes eljest är det antydt, att Karl Gustaf Wrangel på det stadium af händelserna, som Wülffen här anger, fattat ofvannämnda beslut. Uppgiften kommer så mycket mera öfverraskande, som den direkt strider mot Wülffens eget meddelande föregående dag (brefvet nr 1, P. S.), att riksmarskens tanke vid hans uppbrott från Havelberg var att ernå förening med hufvudstyrkan. Den motsäges af Vitry's redogörelse för det i Havelberg hållna krigsrådet, där man skulle stannat vid det beslut att hålla stånd i trakten af Kyritz, och hvarken Wrangel eller Vitry antyder på minsta sätt, att någon ändring i detta beslut blifvit ens ifrågasatt före Örnstedts olycksaliga inträffande i Wittstock den 29 med den ogrundade berättelsen om förloppet vid Fehrbellin. Ha vi då rätt att utan vidare se bort från Wülffens utsago? Uppgiften är så bestämd, öfverensstämmelsen med det två dagar senare tagna beslutet om återtåg till Pommern så påfallande, att man ovillkorligen måste göra sig den frågan, om ej ett sådant återtåg åtminstone varit på tal vid den tid Wülffen anger. Nu är det af riksfältherrens egen relation af den 23 juni (3 juli) bekant, att han under natten till den 27 juni (n. st.), alltså samma dag Wülffens meddelande är dateradt, genom ett från Neustadt utsändt rekognosceringsparti under öfverstelöjtn. Tropp erhöll kännedom om att brandenburgarne lyckats rifva bron vid Fehrbellin på Wolmar Wrangels återtågslinje. Wülffen sätter icke det påstådda beslutet om återtåget i direkt samband med Tropps expedition, för hvilken han eljest i samma depesch redogör, men Karl Gustaf Wrangel erkänner själf, att det var just de nyheter Tropp medfört, som föranledde honom att fortsätta reträtten

[1] Min tidigare slutsats (Sveriges krig i Tyskland 1675—1679, I. s. 166) af de i denna punkt svårtydda utsagorna i K. G. Wrangels båda relationer, att budet om olyckan skulle nått denne redan den 25, samma dag striden ägt rum, är följaktligen oriktig.

från Kyritz till Wittstock, ytterligare 2 1/2 svenska mil norrut, äfvensom att draga de i Havelberg kvarlämnade regementena tillbaka till sistnämnda plats. Och det synes då icke uteslutet, att den gamle öfverbefälhafvaren i den första häpenheten lämnat rum för den tanken att gifva hufvudhären förlorad och rädda det lilla, som räddas kunde, undan till Pommern, där i händelse af en fullständig katastrof i Brandenburg en förstärkning af garnisonerna var mer än väl af nöden. På sådant sätt låter sig åtminstone Wülffens påstående förenas med hvad vi i öfrigt känna om förloppet. Dock — har Wrangel verkligen hyst den afsikt, Wülffen vill göra troligt, så har detta förhållande likväl ej kommit att inverka på händelsernas gång. Vi veta icke, när generalmajor Planting med trupperna från Havelberg inträffade i Wittstock, men vi våga icke påstå, att det allenast var väntan på Planting, som kvarhöll riksfältherren därstädes. Wrangel själf meddelar ingenting ytterligare i denna punkt, Wülffen lika litet, och Vitry tiger tyvärr med allt som tilldrog sig mellan 26 och 29 juni. Förrän den 28 kan dock Planting ej ha nått fram till Wittstock: ordern till Planting om återtåget från Havelberg afgick enligt riksfältherrens utsago tidigt på morgonen den 27 från Neustadt, cirka 25 km. från Havelberg, och sedan hade Planting med trupperna en marsch på cirka 50 km. till Wittstock. Fältherrens af Wülffen omtalade afsikt, för så vidt däruti ingått tanken att till Pommern återföra hela den i Havelberg stående styrkan, har därför ej kunnat verkställas, innan tidigt på morgonen den 29 generalkrigskommissarien Örnstedt inträffade i Wittstock med den öfverdrifna berättelsen om olyckan vid Fehrbellin och därigenom — såsom Wülffen här i likhet med K. G. Wrangel och Vitry bekräftar — föranledde det definitiva beslutet om fältherrens reträtt till Pommern.

Så *kan* det mycket väl hafva gått till. Dock får man ej förbise, att både riksfältherren och Vitry samstämmigt uppgifva, att den förres afsikt varit att vid Wittstock invänta hufvudstyrkan under Wolmar Wrangel, hvilken plan fasthållits ända till Örnstedts ankomst till högkvarteret. *Om* fältherren verkligen hyst den tanke, som Wülffen vill påstå, skulle han följaktligen efteråt ha ändrat sig. Måhända har föreställningen om faran reducerats vid närmare besinnande. Kanske har fältherren under loppet af den 27 eller 28 erhållit lugnande meddelanden från sin broder — därom veta vi tyvärr ingenting. Eller har till äfventyrs någon i hans omgifning förmått honom att ändra beslut. I sistnämnda fall tänker man snarast på dåvarande fältmarskalklöjtnanten Otto Wilhelm Königsmarck, som, i fall Wülffens datering af brefvet nr 2 är riktig, den 27 — ej först den 28, såsom Wrangel, eller den 29, som Königsmarck själf uppger[1] — inträffade i högkvarteret. Tyvärr känner man inga rapporter af Königsmarck från dessa dagar. Men i ett, såsom det synes, af hans hand rättadt fragmentariskt koncept

[1] I det i följande not omnämnda aktstycket.

till en berättelse om kriget[1] uppgifves åtminstone, att Königsmarck till och med *efter* den Örnstedtska jobsposten yrkat på att få med Plantings trupper stanna vid Wittstock för att upptaga de retirerande afdelningar af hufvudstyrkan, som eventuellt lyckats rädda sig undan den förmenta katastrofen vid Fehrbellin, samt att det endast var på riksfältherrens uttryckliga order han efter denne långsamt fortsatte återtåget till Pommern. Är denna uppgift riktig, så har Königsmarck äfven efter den falska underrättelsen från slagfältet uppenbarligen betraktat situationen såsom vida mindre allvarlig än hans förman. Och under sådana förhållanden är det, ifall Wrangel, såsom Wülffen gör troligt, redan den 27 tänkt sig nödvändigheten af en reträtt ända till Pommern, ganska sannolikt, att det just är Königsmarck, som förmått honom att ändra mening och besluta sig för att hålla stånd vid Wittstock, hvilket beslut senare kullkastades genom Örnstedts fatala ingripande i händelserna.

Öfverste Wülffens rapporter ha på enstaka punkter fullständigat eller beriktigat vår kännedom om enskildheterna af junifälttåget 1675. Viktigare är emellertid, att de styrka den uppfattning, den moderna forskningen förut kommit till, nämligen att det är helt andra faktorer än utgången af striden vid Fehrbellin, som bestämde det slutliga förloppet af fälttåget. Härtill kommer ändtligen, att dessa depescher gifva oss nya uppslag och synpunkter i fråga om ledningen på svenska sidan och särskildt rörande riksfältherren Wrangels tankegång och bestämningsgrunder. Som man finner, är det ännu för tidigt att förklara forskningen på detta område slutförd; med tanke härpå är det fortfarande skäl att ha ögonen med sig vid genomgången af hittills mindre nyttjade arkivafdelningar från tidsskedet i fråga.

Nils Wimarson.

Underrättelser.

Sophus Bugge †. Den 8 juni afled professorn i jämförande indoeuropeisk språkforskning och fornnorska vid universitetet i Kristiania Sophus Elseus Bugge i en ålder af 74 år. Med honom har en af icke blott Nordens utan äfven Europas främste vetenskapsmän gått ur tiden. Utrustad med en synnerligen rik fantasi, som dock ständigt tyglades af en skarp och vaken kritik, med en stor kombinationsförmåga, ett jättelikt minne samt en flit och arbetsförmåga öfver alla gränser, hade han alla förutsättningar att blifva ej allenast en lärd man utan ock en verklig vetenskapsman. Såsom sådan framträdde han också redan vid några och 20

[1] Förvaras i R.A., Skoklosterarkivet nr 49 in fol.

års ålder uti sina tidigaste afhandlingar och uppsatser, hvilka rörde folkvisan. Snart nog utsträckte han dock sina forskningar till vidsträcktare områden, och få vetenskapsmän torde hafva utvecklat en sådan produktivitet som Bugge. Allt hvad han meddelat har varit prägladt af omfattande lärdom och stor grundlighet samt framför allt af en ovanlig rikedom på nya uppslag. Särskildt hafva hans sagohistoriska undersökningar öfverflödat af nya genialiska uppslag, och de hafva visat sig vara af stor vikt för vår äldsta så i dunkel höljda historia. Genom sin upplaga af Sämunds-eddan (1867) lade han grunden för hela den nyare eddaforskningen. Hans rent språkliga undersökningar hafva sträckt sig ej blott till de nordiska språken, där han var den erkände mästaren, utan äfven till de fornitaliska dialekterna, de etruskiska, lykiska och armeniska språken, ja ej ens zigenar-språket har undgått hans forskning. Särskild uppmärksamhet ägnade B. åt namnforskningen, och af vikt för vår historia är hans uppsats om de fornsvenska namnen i Ryssland (1885), hvarjämte äfven må påpekas hans många bidrag till O. Ryghs monumentala arbete öfver de norska gårdnamnen. — Å runforskningens område delar han med Wimmer äran af att vara banbrytare. Därom vittna hans tolkningar af de urnordiska runinskrifterna samt hans genialiska arbeten om Rökstenen och Forsa-ringen. Rörande den förra emotses ännu ett arbete af hans hand, afsedt att utgifvas af Vitterhets Historie och Antiqvitets Akademien. — Mest känd utom Norden blef Bugge genom sina forskningar å den nordiska mytologiens område. Dessa framlades först uti de föreläsningar han hösten 1880 på uppdrag af den Letterstedtska föreningen höll uti Uppsala, och året därpå offentliggjordes de i tryck. I dem häfdade Bugge som bekant den åsikten, att »den norsk-isländska mytologien, sådan vi känna den förnämligast från eddorna, vore i hög grad påverkad af den äldre medeltidens kristna legender och dess ur den klassiska mytologien uppvuxna sagor, och att denna öfverflyttning af myt- och sagostoff företrädesvis förmedlats af de brittiska öarnas kristna befolkning i och genom beröringen med de nordiska vikingarne i dessa nejder». Den nordiska mytologien skulle således till stor del vara en konstprodukt från hedendomens förfallsperiod och den första kristna tiden. Häremot uppstod genast en skarp opposition, hvilken åter gendrefs af Bugge och hans lärjungar. Diskussionen härom är visserligen ännu icke afslutad, men visst är, att det af Bugge gifna uppslaget varit epokgörande för hela den nutida mytforskningen, och om äfven ej alla detaljer i hans bevisföring varit riktiga, har han dock i det stora hela träffat det rätta. — Äfven i ett annat hänseende blefvo emellertid dessa af Bugge uti Uppsala hållna föreläsningar för den svenska vetenskapliga forskningen af den största betydelse. Genom dem fingo ett antal svenska, då yngre vetenskapsmän och studerande tillfälle att träda i närmare förbindelse med honom. Bugge bildade här en verklig skola, och som hans främsta lärjungar kunna räknas en Läffler, Tamm, Noreen, Lundell och Brate. Med honom hafva flere af dem sedan dess

stått i den mest intima förbindelse och ständigt sett upp till honom såsom sin lärofader. Knappast torde de också i tryck hafva offentliggjort något mer betydande inom språk- och runforskningens områden, utan att de förut underställt detsamma Bugges sakkunniga ompröfning. Uti viss mån kunna också alla de dugande nordiska språkmän, som sedan dess utgått från Uppsala, äfven sägas tillhöra Bugges skola. — Bugges inflytande på den svenska vetenskapliga forskningen kan därför icke skattas nog högt, och detta har äfven delvis sträckt sig till den historiska forskningen, då han ju å dess gränsområden, sägnerna, myterna och runorna, lämnat viktiga bidrag och uppslag. — Såsom få hade Bugge ordet i sin makt. Som talare anlitades han därför ofta vid akademiska högtidligheter och vetenskapliga kongresser. Enkelt och anspråkslöst var därvid hans uppträdande, men talets form var mästerlig och dess innehåll gediget. Mest tilltalade det dock genom den underström af ett varmt och ädelt sinnelag, som ständigt uppenbarade sig däri. — Enkel och anspråkslös var Bugge också i det mer enskilda lifvet, ja, han föreföll ofta nog tillbakadragen, nästan blyg. Aldrig satte han sitt eget jag i främsta rummet, och trots sin stora lärdom verkade han därför aldrig nedtryckande. Han var också en mästare att leda ett samtal, så att den andra partens egna kunskaper och forskningar kommo till sin fulla rätt. Grunden härtill låg nog uti hans goda, varma hjärta. Varmt fäste han sig vid dem, som ärligt arbetade och sträfvade, och sina gamla lärjungar glömde han aldrig. Få lärare torde ock ha varit så allmänt älskade, vördade och uppburna som han. Af sina lärjungar hedrades han ock vid hvarje tänkbart tillfälle. Så uppvaktades han på sin 60-årsdag (1893) med en festskrift af 14 utaf sina svenska lärjungar. Hos alla, med hvilka han kom i närmare beröring, har han lämnat efter sig ett kärt och vördadt minne.

(*K. H. K.*)

— Den 30 maj afled i Stockholm i en ålder af något öfver 75 år f. d. professorn vid Uppsala universitet C. R. Nyblom. Under mera än 30 år representerade han vid Uppsala universitet de litteratur- och konsthistoriska disciplinerna, och flertalet af våra mera kända äldre litteratur- och konsthistorici räknar sig som hans lärjungar. Tyngdpunkten af hans litterära lifsverk faller ock inom litteratur- och konsthistoriens områden, kanske icke mindre inom litteratur- och konstkritikens. Af hans arbeten må här blott nämnas minnesteckningarna öfver Sergel, Elias Fries, A. F. Lindblad och C. F. Adelcrantz.

— Den 17 juni afled i sitt sjuttioåttonde år på sin egendom Tjelfvesta i Nerike förre ministern i Bryssel och Haag C. Burenstam. Den aflidne diplomaten hyste ett varmt intresse för historiska studier. Utom flera förteckningar öfver Suecana i utländska arkiv (*Förteckning på handskrifter rör. Sveriges historia, befintliga i kejserliga Haus-, Hof- und Staatsarchivet i Wien*, 1871;

Handskrifter i nederländska och belgiska med flere archiver, 1885; *Documents recueillis de differentes archives*, 1888) har han utgifvit en intressant skildring *Om Carl XII:s och svenska krigarnes hemfärd från Turkiet genom Siebenbürgen, Ungern och Österrike 1714* (1872) samt *La reine Christine de Suède à Anvers et Bruxelles 1654—55* (1891). I *Revue d'histoire diplomatique* har han bl. a. publicerat en uppsats om *Les négociations de paix entre l'Autriche et la Turquie à Schistova décembre 1790—août 1791* samt en i denna tidskrift (årg. 1906, sid. 56 f.) omnämnd samling bref från den berömde grefve de Montalembert till oppositionshöfdingen C. H. Anckarsvärd.

— Den 9 november förlidet år afled i Uccle den bekante belgiske historikern Léon Vanderkindere. År 1872 utnämndes han vid 30 års ålder till professor vid universitetet i Bryssel och kastade sig in på studiet af den medeltida historien, med hvilken han dittills föga sysselsatt sig, men som för resten af hans lif blef hans egentliga forskningsområde. V. har förtjänsten af att först ha gjort sina landsmän bekanta med den tyska häfdaforskningens metoder och resultat; han öfverflyttade sålunda i en år 1874 publicerad undersökning på den belgiska historien von Maurers bekanta teorier rörande städernas uppkomst. Ännu under sina sista år sysslade han från samma utgångspunkt med samma problem. Vid sidan af dessa arbeten stå såsom hans förnämsta verk *La formation territoriale de la Belgique au Moyen-âge* (2 bd, 1898—1902) samt *Le siècle des Artevelde* (1879). Af det förstnämda arbetet utkommo två delar, den ena behandlande Flandern, den andra Lothringen. En tredje del, behandlande Nedre Lothringen, blef oskrifven. Det senare af de nämnda arbetena, *Le siècle des Artevelde*, behandlar sitt ämne hufvudsakligen från ekonomiska och sociala synpunkter. Vanderkinderes historiska metod utmärker sig genom en hög grad af klarhet, precision och kritisk skärpa.

— Vid 66 års ålder har i Tübingen nyligen aflidit den berömde katolske kyrkohistorikern Franz Xaver Funk. Bland hans många kyrkohistoriska arbeten märkas *Die apostolischen Konstitutionen* (1891), *Kirchengeschichtliche Abhandlungen* (2 bd, 1897—1899), *Opera patrum apostolicorum* (2 bd, 2 uppl. 1901) samt *Lehrbuch der Kirchengeschichte* (4 uppl. 1902).

— Den 8 februari afled den berömde geografen, förre professorn vid universitetet i Halle Alfred Kirchhoff. Bland hans arbeten må här särskildt erinras om de under hans ledning utgifna *Forschungen zur deutschen Landes- und Volkskunde*.

— Den 25 mars afled den bekante danske arkivmannen Johan Grundtvig. Den aflidne påbörjade 1860 ordnandet af räntekammararkivet och följde därvid — i detta afseende en föregångsman i sitt

land — den grundsats, som i våra dagar är bekant under namnet proveniensprincipen. Utom en del urkunder rörande Grefvefejdens historia utgaf han 1876 ett arbete om *Frederik II:s Statshusholding.*

— I Lübeck afled d. 30 april statsarkivarien därstädes prof. Paul Hasse. Född 1845 i Lübeck, blef han 1872 efter afslutade universitetsstudier stadsarkivarie i Kiel, 1880 e. o. professor vid därvarande universitet och 1892 statsarkivarie i sin födelsestad. Om hans grundliga historiska lärdom bära ej några större afhandlingar vittne, men en betydande vetenskaplig verksamhet utöfvade han dock både som författare och utgifvare. Under sin vistelse i Kiel redigerade han *Zeitschrift der Gesellschaft für Schleswig-Holstein-Lauenburgische Geschichte* och utgaf 3 band *Schleswig-Holstein-Lauenburgische Regesten und Urkunden*, och i Lübeck blef han redaktör för *Zeitschrift* och *Mittheilungen des Vereins für Lübeckische Geschichte* samt utgaf de båda sistkomna banden af *Lübeckisches Urkundenbuch.* Bland de mångfaldiga uppsatser och meddelanden, hvarmed han riktade sina tidskrifter, äga några direkt intresse för Sveriges historia, så t. ex. *Die Seerüstungen Lübecks im Kriege gegen Schweden 1563—1570* (i *Mittheilungen* 1903—04). De svenska forskare, som besökt Lübecks statsarkiv, torde i tacksamt minne behålla dess välvillige och för Sverige intresserade föreståndare. — Till hans efterträdare har utnämnts den äfven i vårt land kände historikern dr J. Kretzschmar, förut arkivarie vid statsarkivet i Berlin. (*H. B.*)

— Den 10 maj afled i Bonn den bekante tyske rättshistorikern Hugo Loersch.

— Den 20 maj afled i München professorn vid därvarande universitet Ludwig Traube, en af samtidens grundligaste kännare af medeltidslatinet.

— Den 8 juli afled den bekante engelske politikern och historikern sir Spencer Walpole. Son af den konservative politikern af samma namn och dotterson till den år 1812 mördade premiärministern Spencer Perceval, blef han fiskeriinspektör 1867, guvernör på Man 1882 samt »secretary to the Post Office» 1893. I dessa olika befattningar förvärfvade han sig anseende såsom en god administratör. Mest bekant är han såsom historisk författare. Hans största arbete, *History of England from the Conclusion of the Great War in 1815* (1878—1886; reviderad upplaga i 6 bd. 1890), som sträcker sig till 1858, är ett synnerligen vederhäftigt arbete och utgör säkerligen den bästa i litteraturen befintliga öfversikt öfver Englands historia under Georg IV, Vilhelm IV och den tidigare delen af drottning Victorias regering. Till sin allmänna uppfattning är han whig, och af denna åskådning bär ock hans häfdateckning prägeln. Bland hans öfriga verk må nämnas biografier öfver Perceval (2 bd, 1874) och lord John Russell (2 bd, 1898). Mot slutet af sitt lif påbörjade han en fortsättning af sitt stora

verk, *A History of twenty-five years*, beräknad att omfatta tidsskedet 1856—1881. Tvenne band utkommo 1904 och förde skildringen fram till 1870.

— I den nyutkomna tjugusjunde årgången (1906) af *Samlaren* förekommer en kritisk studie öfver *Mémoires de Stenbock* af bibliotekarien C. Annerstedt, framgången ur förarbetena till hans stora minnesteckning öfver Stenbock. De nämnda »Mémoires» utgöra som bekant icke något memoarverk i vanlig mening, utan en samling uppsatser och aktstycken rörande Stenbocks historia under åren 1712 och 1713, af hvilka flertalet genom sitt innehåll och sin affattning visar sig vara af honom författadt eller under hans öfverinseende nedskrifvet. Efter en närmare redogörelse för de båda upplagorna af »Mémoires» (1721 och 1745) samt ett till innehållet besläktadt samlingsverk från 1726, lämnar förf. en öfversikt öfver föregående forskares (Loenbom, Koser) behandling af nämnda källskrifter. Förf. öfvergår därefter till att närmare bestämma arten af de aktstycken, som meddelas i »Mémoires de Stenbock», och utgår därvid från den fullständigare upplagan af 1745. Enligt hvad Annerstedt uppvisar består denna af följande delar, ordnade efter tiden för deras tillkomst: 1) relation af d. 21 febr. 1713, adresserad till Johan Lillienstedt; 2) relation utan adressat (möjligen riktad till Gustaf Adam Taube), daterad Husum d. 22 maj—2 juni 1713; 3) »Justification de M. le Comte de Stenbock», i den franska texten 33 »Remarques», hvar och en ledsagad af motsvarande »Réponse», men ursprungligen två olika skrifter, den ena (anmärkningarna) dat. Stockholm d. 29 juli 1713 och förmodligen (möjligen under påverkan af Vellingks rapporter) författad i Sverige, den andra (svaren) affattad i Schleswig sannolikt under senare hälften af augusti, båda anslutande sig till den ofvan under 2) upptagna Husumrelationen; 4) »Mémoire», lämnad till Patkul och Schlippenbach, i en afskrift daterad d. 8 okt. 1713; samt 5) »Campagnes de 1712 et 1713 de Monsieur le Comte de Stenbock», enligt Annerstedt författad af Stenbock, ovisst vid hvilken tidpunkt. Upplagan af år 1745 är utgifven af J. C. Nemeitz, guvernör för Stenbocks söner och en tid fältsekreterare vid hans armé; den första upplagan (af 1721) har möjligen föranstaltats af Stenbockska familjen eller af någon bland fältmarskalkens efterlefvande vänner. — Af tidskriftens innehåll för öfrigt märkes fortsättning på d:r Collijn's uppsatsserie om *Svenska boksamlingar under medeltiden och deras ägare.*

Med bandet följa dels nya häften af Bygdéns *Svenskt anonym- och pseydonym-lexikon* och Noreens och Lundells samling af *1500- och 1600-talens visböcker* dels *Thorilds bref till C. F. Cramer*, utgifna med en inledning af Martin Lamm. I denna inledning meddelas några ganska intressanta, hittills otryckta bref, som belysa Thorilds ställning till Reuterholm och förmyndarregeringen.

— Af *Personhistorisk tidskrift*, efter d:r Holger Rosmans afflyttning från Stockholm redigerad af notarien F. W. Grönwall, har

nyligen det första häftet för året utkommit. Af innehållet anteckna vi en nekrolog öfver Gabriel Anrep af Adam Lewenhaupt, en ny afdelning af serien *Stockholms öfverståthållare*, behandlande Axel Sparre (1665—73), en uppsats om *Bernhard Otto Rehbinder till Uddrich*, en underhållande redogörelse för *En maskeradbal på Stockholms slott 1692* af Otto Bergström samt en för mången släktforskare säkerligen mycket välkommen uppsats *Om källor vid släktforskning* af Govert Indebetou. Bland porträttbilagorna märkas trenne De Geerska familjeporträtt.

— *Kyrkohistorisk Årsskrift* har nyligen utsändt sin åttonde årgång (1907). Af innehållet märkes först och främst det redan förut separat utgifna, af amanuensen d:r Otto Janse redigerade verket *Medeltidsminnen från Östergötland*. Arbetet utgör en frukt af förlidet års konst- och industriutställning i Norrköping; på denna ordnades nämligen af d:r Janse en synnerligen instruktiv och mycket uppmärksammad utställning af representativa medeltidsföremål från Östergötland. Det är de flesta och bästa föremålen från denna utställning jämte en del märkligare Östgötaföremål från Statens historiska museum, som blifvit i ord och bild sammanförda till det föreliggande arbetet. Afbildningarna äro merendels ypperliga och göra Cederqvists officin all heder, urval och text synas likaledes värda allt beröm. Med fullt fog anmärker utgifvaren, att ett planmässigt studium af våra gamla kultföremål, exempelvis dopfuntarna, säkerligen skall bidraga att sprida ljus öfver de utländska inflytanden, som påverkat vår äldsta kyrkas utveckling, men angående hvilka vår nuvarande kunskap är mycket fragmentarisk.

Af bandets innehåll för öfrigt märkes en uppsats af dess utgifvare, professor Lundström, om *Betydelsen af Luthers ord om ett svar »utan horn eller tänder»*. Förf. gör gällande, att det förra uttrycket (öfversättn. från det latinska »neque cornutum») sammanhänger med den inom logiken brukade termen »hornslut» (syllogismus cornutus). Det senare uttrycket åter (öfversättn. från det latinska »neque dentatum») sätter han i förbindelse med de groteska ceremonier, som brukades vid depositionsakten vid universiteten, då man bl. a. satte svintänder i deponenternas mungipor. I en annan uppsats skildrar utgifvaren Sakarias Westbeck, »en märklig folkpredikant och vetenskapsman från Linnés dagar». A. Hallenberg påbörjar en vidlyftig uppsats om *Den skånska kommissionen 1669—1670 och de skånska landskapens kyrkliga förhållanden*. På afdelningen »Meddelanden och aktstycken» publicerar utg. åtskilliga smärre urkundliga bidrag till vår kyrkohistoria, af hvilka flera liksom den nyssnämnda uppsatsen om Westbeck synas vara frukter af Uppsala domkapitelsarkivs ordnande, och docenten Sjöholm afslutar sina meddelanden om *Henrik Reuterdahls utländska resa 1835*.

På afdelningen »Granskningar och anmälningar» märkas bl. a. recensioner öfver Leclercqs *L'Espagne Chrétienne*, Pehrssons *De*

till Sverige inflyttade vallonernas religiösa förhållanden samt Andersens *Kirkeorganisationen udenlands.* Såsom bilaga följer femte häftet af den genom professor Lundström utgifna samlingen *Svenska synodalakter efter 1500-talets ingång.*

— Ur andra häftet af *Fataburen* anteckna vi en uppsats af C. W. v. Sydow, *Studier i Finnsägnen och besläktade byggmästarsägner*, hvari förf. bl. a. vänder sig mot den tolkning arkivarien Weibull i sina »Studier i Lunds domkyrkas historia» (Hist. Tidskrift för Skåneland 1906: h. 2 och 3) gifvit af de bekanta figurerna i Lunds domkyrkas krypta. Själf vill förf. i dessa se »talismaner för kyrkan». I det nämnda häftet af Fataburen förekommer äfven en på de i Slottsarkivet förvarade Gripsholmsinventarierna byggd skildring af *Konung Gustaf I:s fatbur på Gripsholms slott* af N. Sjöberg.

— I *Historische Vierteljahrschrift* (1907: H. 1) meddelar Benno Hilliger en uppsats om *Der Denar der Lex Salica*, i hvilken han bl. a. diskuterar frågan om den nämnda lagens uppkomsttid. Utgående från de nyare arbetena rörande denna fråga, kommer författaren genom en jämförelse mellan det byzantinska och det merovingiska myntväsendet på 500-talet till den slutsats, att Lex Salica tillhör ej begynnelsen utan slutet af det merovingiska tidsskedet.

— Ett arbete af en ung tysk historiker Walter Norden med titel *Das Papsttum und Byzans*, som väckt åtskilligt uppseende och af den vetenskapliga kritiken i allmänhet mottagits med bifall, göres i ett af de sist utkomna häftena af *Historische Zeitschrift* (Dritte Folge, Bd. 3: H. 1) till föremål för en synnerligen amper kritik af den bekante historikern Johannes Haller. Efter några hvassa och, efter hvad det förefaller, tämligen välförtjänta anmärkningar mot författarens skrifsätt och vetenskapliga metod öfvergår recensenten till att behandla de »stora synpunkter», som Norden i sitt arbete gör gällande. Självfva kärnan i hans uppfattning kan i korthet sägas vara denna. Den medeltida korstågsrörelsen var i sin helhet förfelad. I stället för att, såsom under inflytande af en öfverspändt idealistisk politik skedde, vända korstågen mot det heliga landet och genom grundandet af kristna riken i Orienten skapa flera friktionspunkter i förhållandet gentemot de otrogne, hade man bort koncentrera sig på att eröfra Byzans och reorganisera det byzantinska riket under en västerländsk eller närmare bestämdt neapolitansk eller siciliansk härskare. Då hade 1453 års katastrof kunnat undvikas. Af hänsyn till sin ställning såsom italiensk territorialmakt och sitt däraf betingade motsatsförhållande till det sicilianska konungariket hindrade emellertid påfvedömet städse den nyss angifna politikens förverkligande. De unionsförsök, som af påfvarne gjordes, afsågo i främsta rummet blott att vara vapen i striden mot det sicilianska kungadömet.

Häremot framhåller nu — säkerligen med fog — recensenten, att förf. alldeles förbisett den religiöst-dogmatiska motsatsen mellan den grekiska och den romerska kyrkan, en motsats som omintetgjorde de med så mycken möda och konst 1274 och 1439 åvägabragta unionerna. I stället för att i främsta rummet skildra de religiösa och kyrkopolitiska motiv, som bilda hufvudfaktorerna i problemet, och skildra dem i deras kamp mot profanpolitiska hänsyn har förf. gjort det hela till ett »räkneexempel af torr intressepolitik». För att konstruera fram sin uppfattning har också förf., enligt Hallers mening, gång på gång tvungits att våldföra sig på sina källor. För att belysa och styrka detta sitt påstående underkastar han Nordens framställning af förhistorien till 1274 års union en ingående kritisk analys.

— Bland *Meddelanden från svenska riksarkivet* (Ny följd 2: 2) har utkommit en förteckning öfver *Rikskansleren Axel Oxenstiernas brefväxling och öfriga i riksarkivet förvarade handlingar*, utgifven af arkivarien Per Sondén. För hvarje grundligare forskning i Sveriges inre och yttre historia under 1600-talets förra hälft, liksom äfven på mångfaldiga områden af andra länders historia under samma tid kommer detta arbete tvifvelsutan att blifva en af de mest anlitade vägvisarna. Sin största betydelse kommer det naturligtvis att få som handledning för dem, som behöfva anlita den Oxenstiernska samlingen i Riksarkivet, men äfven i och för sig har det ett stort intresse, ej minst för biografiska och personhistoriska forskare både inom och utom Sverige.

Den ojämförligt största delen af den nära 300 sidor starka volymen utgöres af en alfabetisk förteckning öfver brefskrifvarne med angifvande af ort, år och månad för skrifvelsernas datering. Redan en blick på denna rad af namn ger ett starkt intryck af omfattningen af Axel Oxenstiernas och den dåvarande svenska politikens verksamhet; namnlistan utgör i själfva verket en genomskärning af hela det politiska Europa från ifrågavarande tid och hvad Sverige beträffar af snart sagdt alla stånd och klasser (om också, rimligt nog, ej alla enskilda supplikanter bland krigare, handtverkare, bönder o. s. v. kunnat namngifvas). Arbetets värde ökas genom de här och hvar förekommande korta biografiska uppgifterna, liksom genom den tilllämpade principen att bibehålla personernas egen stafning af deras tillnamn; mången sammanblandning eller förväxling af personer med samma namn torde kunna undvikas med ledning blott af förteckningen.

(H. B.)

— Det sist utkomna häftet af *Meddelanden från svenska riksarkivet* (Ny följd, 1: 15, 16) innehåller utom en samling »Handlingar rörande arkivväsendet» riksarkivariens som vanligt mycket instruktiva årsberättelse för 1906. Ur densamma förtjänar följande att anföras såsom för historikern af särskildt intresse.

Hvad först angår tillväxten af Riksarkivets samlingar, så företer den ordinarie accessionen intet anmärkningsvärdt. Den extraordinarie accessionen har varit ringa: att omnämnas förtjäna utom några medeltidshandlingar i original några uppsatser och anteckningar af statsrådet, sedermera presidenten G. Poppius samt en af »Die estländische Predigersynode» skänkt handskrift af Laurentii Petri krönika. Vida mera betydande är tillväxten genom depositioner: hit höra länsräkenskaper för åren 1898 och 1899, vidare — från statskontoret — 963 volymer inkomna skrifvelser, räntekammarförslag, memorialböcker m. m. (ungefärlig tidsgräns 1800) samt slutligen från kommerskollegium dels resten af det gamla bergskollegii arkiv dels betydande delar af kommerskollegii eget arkiv, delvis ända fram till 1891. Såsom depositum har till Riksarkivet öfverlämnats dåvarande öfverstelöjtnanten, sedermera riksrådet grefve Sven Lagerbergs dagbok under hans beskickning till Tatar-khan 1710 och 1711 jämte ett mindre antal bref till honom under samma tid. I detta sammanhang bör äfven nämnas, att presidenten von Hartmansdorffs i Riksarkivet deponerade papper vid årets slut öppnats, och kommer samlingen att under innevarande år blifva föremål för ordnande. Af dess innehåll må påpekas handlingar rörande H:s offentliga och enskilda verksamhet samt familjeförhållanden, bref till H. från enskilda och offentliga personer, almanacksanteckningar under en lång följd af år ända t. o. m. 1856 samt handlingar från 1814 och 1815 rörande Norge, Pommern m. m. På grund af den framskjutna plats, som Hartmansdorff intog i vårt politiska lif, bör samlingen kunna innehålla åtskilligt af historiskt intresse.

Hvad Riksarkivets arbeten angår, synes följande vara förtjänt af särskildt omnämnande. Den för blifvande tryckning afsedda förteckningen öfver kommittéers och kommissioners handlingar före 1809 har bragts nära sin fullbordan. Arbetet på ordnandet af kommerskollegii och statskontorets arkiv har fortgått. Förtecknandet af bref i de svenska beskickningsarkiven har jämväl fortsatts och omfattat afdelningarna »Danica» och »Brandenburgico-borussica». Afdelningen »Muscovitica» har reviderats och ny förteckning öfver densamma uppgjorts. Ett planmässigt ordnande af den omfattande samlingen »Livonica» har påbörjats och förts fram till 1600. Förteckningar ha uppgjorts öfver brefven till Johan III liksom till de äldre Vasakonungarnes kanslitjänstemän (Gustaf Vasa—Karl IX). Vellingkska, Löwenhielmska och Lagerheimska samlingarna ha ordnats, och en revision af den väldiga De la Gardieska samlingen påbörjats. Och som på annat ställe omnämnes föreligger katalogen öfver Axel Oxenstiernas brefväxling tryckt.

En särskild grupp inom Riksarkivets arbeten bilda utredningarna, och de förtjäna särskildt framhållas, då det gångna året på detta område medfört ett nytt uppslag, som, om det fullföljes, för arkivorganisationens utveckling kan blifva af största betydelse. Hufvudparten af i hvarje fall de vidlyftigare utredningar, som förut gjorts, ha gällt olika samlingars tillkomst, beskaffenhet, plan för deras

ordnande o. s. v. Under det gångna året ha dylika utredningar gjorts beträffande Vellingkska och Lagerheimska samlingarna. För utredningar för judiciella eller administrativa ändamål ha, såsom förut framhållits, arkivtjänstemännens fackkunskap och forskningsrutin i beklagligt ringa grad tagits i anspråk. Genom nåd. bref d. 26 okt. förlidet år uppdrog emellertid Kungl. Maj:t åt riksarkivarien att med tillkallande af behöfliga biträden verkställa de arkivforskningar, som kunde anses erforderliga för vinnande af utredning rörande statens ägande- och dispositionsrätt till mark och tomter inom hufvudstaden. Innan 1906 års slut förelågo utredningar dels af riksarkivarien rörande de forna gymnasiehusen å Riddarholmen, dels af arkivarien Bergh rörande den s. k. lilla mynthustomten i staden mellan broarna.

Till slut må omnämnas en organisatorisk nyhet, som bildar så att säga slutstenen i den organisation af landets arkivväsen, som särskildt af den nuvarande riksarkivarien med sällspord initiativkraft och lycklig administrativ blick genomförts. Den 12 okt. 1906 utfärdades en förordning angående inspektion af vissa offentliga arkiv, enligt hvilkén riksarkivarien skall tid efter annan inspektera dels hofrätters, dels centrala ämbetsverks och med dem sidoordnade, i Stockholm befintliga myndigheters arkiv, kammararkivet, krigsarkivet och flottans arkiv däri inräknade, dels ock öfverståthållareämbetets, länsstyrelsers, domkapitels samt vissa städers arkiv, samt i sin årsberättelse redogöra för verkställda inspektioner. I sammanhang därmed ändrades äfven instruktionen för Riksarkivet. Den viktigaste af dessa ändringar är den, att riksarkivarien uttryckligen förklarats vara den centrala myndigheten för det offentliga arkivväsendet i Sverige. Egentligen innebär detta blott det formella erkännandet af ett förhållande, som af sig själft höll på att utveckla sig. Genom dess fastslående hafva bättre utsikter än förut öppnats för en enhetlig och rationell ledning af det offentliga arkivväsendet.

Slutligen må icke lämnas oanmärkt, att den 8 och 9 okt. afhölls under riksarkivariens ledning i Riksarkivet en konferens med arkivarierna vid landsarkiven samt föreståndaren för arkivdepoten i Visby. Därvid diskuterades en del frågor rörande tillämpningen af gällande instruktion för landsarkiven och i öfrigt rörande organisationens utveckling i praxis.

— I det sist utgifna häftet af det stora verket *Norges Indskrifter med de yngre Runer* behandlar Sophus Bugge i förening med Magnus Olsen och O. Nicolaissen ett nytt runfynd, *Runerne paa en Sølvring fra Senjen.* Den sist nämnde af de tre forskarne lämnar en antikvarisk redogörelse för själfva fyndet, som gjorts vid torpet Botnhavn under Lillenes vid en bifjord till Malangen fjord å norra sidan af Senjen. Runinskriften beskrifves af Olsen och tolkningen är verkställd af Bugge i förening med den förre. Enligt dessa forskares mening innehåller ringen en i versform affattad

inskrift, som i öfversättning lyder: »Vi drogo ut för att hemsöka Frislands män och skiftade med dem rustningar.» Inskriften torde härröra från förra hälften af 1000-talet. Runornas form synes visa större öfverensstämmelse med svenskt än med norskt sätt att skrifva, och den bundna formen liksom de däri begagnade vändningarna häntyda närmast på svenskt ursprung eller inflytande.

— Den bekante polske historikern d:r Wacław Sobieski, som för några år sedan idkade studier i svenska Riksarkivet och sedermera forskat i Parisarkiven, har som frukt af sina arbeten utgifvit en skildring af Henrik IV:s af Frankrike förbindelser med Polen och Karl IX (*Henryk IV wobec Polski i Szwecyi 1602—1610*, 271 sid., Kraków 1907). Vi hafva hittills kunnat endast ögna igenom arbetet, men af citaten framgår, att förf. ej allenast gjort sig förtrogen med arkivaliska källor, utan ock satt sig in i den tryckta svenska litteratur, som kan beröra hans ämne: i främsta rummet V. Ekbloms afhandling (1840) om underhandlingarna mellan Henrik IV och Karl IX och K. Sprinchorns »Om Sveriges politiska förbindelser med Frankrike före Gustaf II Adolfs tid», vidare Geijers och Werwings historier. Ja, ej ens A. Strindbergs »Les rélations de la France avec la Suède» har lämnats obegagnad. Vi hoppas blifva satta i tillfälle att göra en mera utförlig anmälan af Sobieskis verk.

(*T. W.*)

— Såsom en festskrift vid Nordiska museets öppnande den 8 juni innevarande år ha krigsarkivarien T. J. Petrelli och föreståndaren för Generalstabens litografiska anstalt ingenjör A. Lagrelius utgifvit ett synnerligen elegant utstyrdt arbete med titel *Narvatroféer i statens trofésamling* (22 sidor + 17 planscher i autotypi och färgtryck; pris 4 kr.). Texten inledes med några korta antydningar om vår trofésamlings historia, hvilken sannerligen icke är smickrande för vare sig vår pietet eller vår nationalkänsla. Därefter följer en skisserad öfversikt öfver den äldre ryska härordningen såsom bakgrund för den därpå följande korta skildringen af slaget vid Narva. Därefter lämnas på grundval af en samtida tryckt förteckning en öfversikt öfver Narvatroféerna. Texten afslutas med några korta antydningar om hvad som bör åtgöras för våra troféers framtida vård. Bilderna — såväl afbildningarna af själfva troféerna som reproduktionerna af några samtida planer öfver Narvaslaget — äro mycket fint utförda.

— Den af professor Aug. Quennerstedt utgifna serien *Karolinska krigares dagböcker* har ökats med en tredje del. Vi hoppas framdeles kunna lämna en redogörelse för den nya delen.

— Af kommendörkapten H. Wrangels på Marinlitteraturföreningens förlag utgifna skildring af *Kriget i Östersjön 1719—21* har nu den senare delen utkommit, (sid. 219—466 + 6 bil.; pris

4 kr.) innehållande dels fortsättning å skildringen af 1720 års sjötåg, dels en framställning af krigsrörelserna i Östersjön 1721. Vi återkomma.

— I innevarande års årgång af *Vårt försvar* offentliggör f. d. riksarkivarien C. G. Malmström en minnesteckning öfver *Kristofer Freudenfeldt.* En uppsats af vår frihetstids frejdade häfdatecknare är redan i och för sig ägnad att tilldraga sig allmännare uppmärksamhet, och den blir det än mera såsom ett nytt alster af den åldrige författarens forskning. Den författades, heter det, »för några år sedan, men lades då åsido med en svag förhoppning, att det möjligen kunde lyckas att uppspana nya källor till fullständigare kännedom om Freudenfeldts tidigare krigarbragder och hans enskilda förhållanden. Hoppet har hitintills varit fåfängt och jag väntar ej längre. Jag utsänder heldre en mager och ofullständig skildring än jag under osäker förbidan af framtida bättre ljus undanhåller en hjältes minne den hyllning, som jag redan nu kan och vill ägna det.» Den synpunkt, hvarunder förf. betraktar sin hjälte, anger han i början af sin skildring med följande vackra ord. »Det är kanske icke så svårt att vara tapper där alla äro tappra, att vara djärft företagsam, då segern tycks hafva vant sig att följa fanan. Men att under allmän modstulenhet och pliktförgätenhet yrka fullgörandet af pliktens och hederns bud, att med den uslaste utrustning oförfärad åtaga sig försvaret emot en segrande fiende, under det kamraterna i allmänhet sökte sig hem, att därpå trots öfverordnades maktlöshet och underordnades tredska åvägabringa tillredelser till fiendens förjagande från redan eröfradt land, tills döden plötsligen strök sitt streck öfver alltsammans — se sådant bär vittnesbörd om det ädlaste sinnelag, den självuppoffrande plikttroheten, och den om hvilken sådant kan utsägas, är förvisso en man, inför hvilken det tillhör oss att blotta våra hufvud och nedlägga vår hyllningsgärd, äfven om segerns krans aldrig smyckat hans hjässa. En sådan man var Kristofer Freudenfeldt.» Efter en kort öfversikt — sådan de knapphändiga källorna medgifva — öfver hans tidigare krigarbana, öfvergår förf. till att skildra hans deltagande i det lättsinniga och nesliga krig med Ryssland, som 1741 blef frukten af hattarnes statskonst. Under krigets tidigare skede fick Freudenfeldt »endast i krigsråden, icke på slagfältet visa, hvilken andas barn han var». Efter kapitulationen fick han öfvertaga befälet öfver det hemåttågande rytteriet, och efter hemkomsten fick han högsta ledningen af försvaret i Västerbotten, ett uppdrag, vid hvars utförande han fann understöd hos den duglige landshöfdingen Gyllengrijp. Det är skildringen af denna Freudenfeldts verksamhet liksom af de otaliga svårigheter han därvid hade att öfvervinna, som utgör hufvuddelen af Malmströms uppsats. På våren 1743 ämnade han gå anfallsvis till väga mot den ryska styrkan i Österbotten. Då han skulle afhämta en ströfkår, som han sändt till Karlön utanför Uleåborg, vågade han sig för djärft in bland drifisen, som sönderskar hans fartyg, och han

drunknade med större delen af sina följeslagare den 20 maj 1743. »Freudenfeldts frånfälle var för Sverige en svår förlust — för tillfället oersättlig. Man kan tvifla, att det äfven för hans kraftfulla vilja och okufliga mod skulle hafva varit möjligt att med en rådvill och svag regering, ett partisöndradt krigsbefäl, uppstudsiga soldater och en knorrande allmoge utföra något verksamt företag till Finlands eller ens hela Österbottens befrielse från fienden. Säkert är att utan honom blef det hopplöst.» Den korta teckningen vittnar om, att den åldrige forskaren än äger kvar både den forskningens grundlighet och den uppfattningens idealitet, som gjort hans stora verk till ett af vår historiska litteraturs ej alltför talrika mästerverk.

— Af Alexander Cartellieris stora biografi öfver *Philipp II. August, König von Frankreich*, har andra bandet *Der Kreuzzug (1187—1191)* utkommit (Leipzig 1906; pris 10 mark), behandlande, såsom undertiteln utvisar, det tredje korståget särskildt från synpunkten af Frankrikes deltagande i detsamma.

— Af Ludwig Pastors stora verk *Geschichte der Päpste seit dem Ausgang des Mittelalters* har nyligen fjärde bandets andra afdelning utkommit, behandlande Adrian VI:s och Klemens VII:s pontifikat (1521—1534). Arbetets fjärde del har ju ett alldeles särskildt intresse, i det att det inrymmer en modern katolsk framställning af reformationens tidigaste historia, och vi hoppas blifva i tillfälle att längre fram utförligare uppehålla oss vid detsamma.

— D:r Oscar Alb. Johnsen, hvars afhandling om *Bohuslens eiendomsforhold indtil omkring freden i Roskilde* för några år sedan anmäldes i denna tidskrift (årg. 1905, Öfvers. och granskn., s. 23 f.) har under förra året utgifvit en diger framställning om *De norske stænder. Bidrag til oplysning om folkets deltagelse i statsanliggender fra reformationen til enevældet (1537—1661)*.

— Det nyutkomna fjärde bandet af Burkes skrifter i serien *The World's Classics* innehåller den berömda, år 1790 utgifna skriften *Reflections on the Revolution in France* samt vidare *A Letter to a Member of the National Assembly* samt *Thoughts on French Affairs*, de båda senare utkomna år 1791.

— Den berömde franske historikern Albert Vandal har af sitt stora arbete *L'Avènement de Bonaparte* utsändt andra delen, hvilken bär undertiteln *La république consulaire 1800*. Vi ha förut i korthet karakteriserat verkets första del, som bekant till svenskan öfverflyttad under titeln »Bonaparte och Brumaire», och skola framdeles redogöra för grundtankarna i den nya delen.

— Bland de anmärkningsvärdt talrika arbeten på området för den Napoleonska tidens historia, som under förra året öfverflyttades till svenska märkes — utom Gruyer's och Vandal's förut af oss uppmärksammade verk — en skildring af *Rom under Napoleon*. Det

franska väldet i Rom 1809—14, författad af en ung fransk historiker Louis Madelin, förut känd genom ett vidlyftigt arbete öfver Fouché. Den af Madelin behandlade femårsperioden i Roms historia har förut icke gjorts till föremål för någon sammanhängande framställning, och skildringen är därför till den vida öfvervägande delen byggd på otryckt material ur franska och romerska arkiv (Archives Nationales, utrikesministeriets och krigsministeriets arkiv i Paris, Vatikanarkivet, Archivio di Stato, Biblioteca Vittorio Emanuele samt Biblioteca Vallicelliana i Rom), hvarjämte till författarens förfogande ställts bref och anteckningar, som tillhört tvenne medlemmar af den franska regeringen i Rom general Miollis och grefve de Tournon.

Förf. börjar med en skildring af annekteringen d. 10 juni 1809 och ger därefter en ganska vidlyftig och intressant teckning af kyrkostaten år 1809 med framhållande af de brister och anakronismer i kurians administration, som gjorde tillståndet i landet i vissa afseenden halft anarkiskt, men tillika med understrykande af det faktum, att befolkningen, sådan den nu en gång var, trifdes med detta bristfälliga styrelsesystem. Följer så en detaljerad skildring af den franska styrelsen på samhällslifvets olika områden, af de ideér, som ledde den Napoleonska politiken gentemot Rom och af de svårigheter denna politiks verktyg hade att öfvervinna. Därvid påpekas bl. a., hurusom befolkningens missnöje väcktes och närdes genom fransmännens antikyrkliga hållning ej mindre än genom deras uniformitets- och reglementeringsraseri. Fransmännen hade, som förf. spirituellt uttrycker saken, fått för sig, att de genom ett beslut af den Högste efter d. 14 juli 1789 kallats att för andra gången bringa världen ur kaos och organisera den. Den samhälleliga vantrefnad, som genom detta ideliga omordnande och reglementerande skapades, var för stor för att kunna förtagas genom den oförnekligen stora redbarhet och administrativa duglighet den nya styrelsen ådagalade eller genom de många verkligen välsignelsebringande reformer, som genomfördes. Den romerska befolkningen var tvärtom nog egensinnig och omdömeslös att föredraga den gamla erkändt underhaltiga regimen framför hedern att lyda under den store kejsaren och framför alla dessa efter förnuftets eviga och allmängiltiga lagar och de yppersta mönster tillskurna nyheter. Slutligen skildras den svaga byggnadens sammanstörtande, hvarvid förf. icke utan berättigad stolthet på sin nations vägnar påpekar, hvilken betydelse den franska ockupationen haft för landets utveckling, och huru många af de af fransmännen genomförda reformerna som sedan införlifvades med den af Pius VII och hans store försteminister kardinal Consalvi reorganiserade påfvestyrelsen.

Författarens bok innehåller mycket af största intresse, framställningssättet är fängslande och spirituellt, om än ej fritt från affektation, boken skulle med ett ord erbjuda en ej blott instruktiv, utan äfven underhållande läsning, om ej öfversättningen vore så öfver all beskrifning jämmerlig. Den försiktigtvis anonyme öfversättaren eller

öfversättarinnan har tydligen gått till sitt — det skall villigt erkännas — ingalunda lätta värf utan erforderlig vare sig allmän, historisk eller språklig bildning. Öfversättningen vimlar därför af de befängdaste uttryck, ja blir ibland begriplig först efter en af läsaren i tankarna verkställd återöfversättning till franska. Äfven korrekturläsningen är vårdslösad. Man kan endast förvåna sig öfver, att en ansedd förlagsfirma velat utan vidare släppa ut boken i en svensk tolkning — och det därtill bemyndigad —, som verkligen i så afsevärd grad minskar dess njutbarhet.

— Af *The Cambridge Modern History* föreligger nu tionde bandet, *The Restoration.* Bland medarbetarne i det nya bandet märkas lady Blennerhassett, som skrifvit kapitlen »The doctrinaires» och »The Papacy and the Catholic Church», Emile Bourgeois, som skildrar »Reaction and Revolution in France» och »The Orleans Monarchy» samt den berömde spanske historikern Rafael Altamira, som behandlar Spaniens utveckling 1815—1845.

— Den franske utrikesministern har beslutit publicera den diplomatiska korrespondensen rörande fransk-tyska kriget och för detta ändamål tillsatt en kommitté, hvari bl. a. de bekanta historikerna Aulard och Bourgeois hafva säte. Den planerade urkundspublikationen skall börja med mötet i Biarritz och sträcka sig fram till den tidpunkt, då de tyska ockupationsarméerna lämnade Frankrikes jord. Professor Aulard, hvars kardinaldygd väl knappast kan sägas vara opartiskhet, har uttalat sin glädje öfver planen, som skall gentemot tendensskrifterna sätta »sanningen hel och hållen, den oomtvistliga och verkliga sanningen» och så »ersätta legenden med historien», och förväntar, att därigenom skall blifva klart för en hvar, att den franska nationen icke har något medansvar för krigsförklaringen, utan att skulden helt faller på regeringen. Såsom ett mönster för den tilltänkta publikationen nämner Aulard den på föranstaltande af »La Société d'Histoire Diplomatique» genom Boulay de la Meurthe utgifna urkundssamlingen *Documents sur la négociation du Concordat et sur les autres rapports de la France avec le Saint-Siège de 1800 à 1801*, hvaraf sjätte bandet nyligen utkommit.

— För skildringen af det sydafrikanska kriget, dess orsaker och förlopp föreligger ett ofantligt rikhaltigt och värdefullt förstahandsmaterial i de blåböcker, som regeringen tid efter annan framlagt för parlamentet. Af alldeles särskildt intresse äro därvidlag de aktstycken, som vid eröfringen af Pretoria och Bloemfontein föllo i engelsmännens händer och som kastat ett för den engelska regeringens politik i det hela förmånligt ljus öfver åtskilliga dunkla punkter.

I hufvudsak på grundval af här angifna material, men ordnadt och sammanställdt efter synpunkter, vunna genom studier af förhål-

landena på ort och ställe, har en på området förut ej okänd författare, W. Basil Worsfold, utgifvit ett vidlyftigt och särdeles intressant arbete om *Lord Milner's Work in South Africa from its Commencement in 1897 to the Peace of Vereeniging in 1902*. De ledande synpunkterna i författarens framställning äro, kan man säga, tvenne. Den ena är den: kampen med boerna var för England en kamp om hegemonien i Sydafrika, hvarken mer eller mindre. Hvad det gällde var sålunda, enligt Worsfold, hvarken tillgodoseendet af storkapitalisternas intressen med hänsyn till grufvorna, eller tvister om tolkningen af traktaternas sväfvande bestämmelser eller ens framtvingandet af medborgerliga rättigheter åt »uitlanders» i Transvaal, — allt detta, i den mån det öfverhufvudtaget spelat in, utgör de närmast liggande orsakerna eller frågor af underordnad betydelse. Hvad det ytterst gällde var, huruvida det skulle lyckas boerna i Transvaal och Oranjefristaten och afrikanderna i Kapkolonien att — icke utan ryggstöd på vissa håll i Europa — manövrera ut England och de genom den engelska politikens brist på följdriktighet, målmedvetenhet och kraft lamslagna engelsksinnade kolonisterna från den ledande ställningen i Sydafrika. Det gällde att mota ett med planmässighet och skicklighet under åratal fullföljdt sträfvande att göra slut på det engelska väldet i Sydafrika. Genom att lägga denna synpunkt på ämnet har författaren tvifvelsutan, man må ha sina sympatier på den ena sidan eller den andra, satt in den sydafrikanska krisen i dess världshistoriska sammanhang och tillika gifvit den starkaste rättstiteln för Englands uppträdande.

Författarens andra tes är, att orsaken till krisens framväxande liksom till svårigheterna vid dess lösning är att söka däri, att den i sista hand beslutande myndigheten, de engelske kolonialministrarna, på sydafrikanska förhållanden anlagt en modernt europeisk måttstock eller rent af enbart handlat med hänsyn till den engelska partipolitiken, m. a. o. att den verkliga, på erfarenhet grundade sakkunskapen icke (*exempli gratia* sir Bartle Frere) förrän med lord Milner förmått göra sin röst hörd. De förhållanden, som därigenom skapades, blefvo till slut sådana, att äfven en riksbyggare af Cecil Rhodes' skrot och korn under ett skede af sin politiska verksamhet önskade i möjligaste mån eliminera bort den engelska regeringen som faktor i Sydafrikas lif.

Förf. har emellertid ej velat ge en framställning af den sydafrikanska krisen i dess helhet. Han har inskränkt sig till att teckna lord Milners, den ledande engelske statsmannens, verksamhet under den skiftesrika femårsperioden 1897—1902. Han skildrar, huru Milner tillträdde sin post under de ljusaste förhoppningar och under en kör af de mest erkännande uttalanden från alla partier — den gammalliberale ledaren Harcourt karakteriserade honom såsom värdig allt pris och all tillgifvenhet. Förf. skildrar, huru han kom till sitt verksamhetsområde utan förutfattade meningar, endast och allenast med afsikt att bilda sig ett eget omdöme om ställningen sådan den i verkligheten var. Han skildrar det verkligen mästerliga under-

mineringsarbete gentemot Englands maktställning, som utgick från Krüger och framför allt från afrikanderpartiets ledare Hofmeyr. Han skildrar, huru Milner inom kort fattade situationens hela fruktansvärda allvar, huru han sedan denna stund oaflåtligen sträfvade att upplysa den allmänna meningen i England, att med alla till buds stående medel sätta England i stånd att genomgå den oundvikliga krisen samt att, när kampen väl börjat, förmå regering och fältherrar att föra den så, att den icke skulle behöfva upprepas. Han skildrar slutligen, huru Milner med den skapande statsmannens förmåga lade grunden för det nya Sydafrika under Englands obestridda hegemoni. Inför denna klara, kalla blick, som sällan eller aldrig missuppfattar ett politiskt läge eller låter vilseleda sig af en motståndare, som aldrig för sig döljer farorna eller försöker att lösa svårigheterna genom att ej se dem, inför denna järnhårda vilja, som aldrig uppgifver ett föresatt mål, och inför denna måttlösa arbetskraft, som aldrig slappas, förstår man både meningsfränders afgudiska beundran och motståndares oblidkeliga hat.

Worsfolds bok är egentligen ej lättläst, därtill är den för litet genomarbetad. De talrika urkundsutdragen i texten gifva den å andra sidan ett vederhäftigt tycke och sätta i afgörande punkter läsaren i tillfälle att själf döma. Tack vare det energiska sätt, hvarpå förf. tager ställning till frågorna, torde boken nog icke komma att stå ouppmärksammad eller oemotsagd.

— Den romersk-katolska kyrkans historia under det nittonde århundradet erbjuder en rikedom på dramatiska händelser, som väl kunna uthärda en jämförelse med de verkningsfullaste ögonblicken i medeltidskyrkans lif, och på teoretiska meningsbrytningar på det kyrkopolitiska området, som erinra om pennfäktningarna och debatterna under investiturstridens eller de stora reformkonsiliernas tid. Och bland sina märkesmän under 1800-talet räknar påfvekyrkan en mängd personligheter, som i storstilad kyrkopolitisk åskådning, diplomatisk skicklighet, omfattande lärdom eller religiös genialitet icke stå efter sina föregångare under kyrkans äldre dagar. En af de allra intressantaste episoderna i den katolska kyrkans senaste utveckling är tvifvelsutan katolicismens återuppblomstring i England under 1800-talet, intressant icke minst på grund af den mängd ovanliga personligheter, som varit den pånyttfödda engelska katolicismens vägröjare och ledare. Bidrag till denna kyrkliga rörelses historia ha heller icke saknats vare sig det gäller den katoliserande riktning inom den engelska högkyrkan, som icke verkställt öfvergången till Rom, eller det gäller de romerska nyvinningarna. Jag nämner endast Church's mästerliga lilla bok *The Oxford Movement 1833—1845*, Barry's och Hutton's lefnadsteckningar öfver Newman, Wilfrid Ward's öfver kardinal Wiseman, Liddon's öfver E. B. Pusey samt framför allt Purcell's år 1896 utgifna, vidlyftiga biografi öfver kardinal Manning, ett arbete, som innehåller en rikedom på intressanta aktstycken och upplysningar bl. a. till Vatikankonsiliets

historia, men som genom den rätt ofördelaktiga belysning den låter falla öfver en af den romerska kyrkans mest betydande politiska personligheter under förra århundradet på ultramontant håll väckt ogillande. En berömd fransk historiker, Paul Thureau-Dangin, bekant för ett stort arbete öfver julimonarkiens historia, *Histoire de la monarchie de Juillet*, har på grundval af uteslutande tryckt material gifvit en vidlyftig skildring af hela den nämnda episoden, *La renaissance catholique en Angleterre au XIX:e siècle*, hvars tredje band förra året såg dagen (Paris, Plon-Nourrit; LX + 333; II + 454; III + 543 s., pr. 7 fr. 50, för band). Förf. synes till sin åskådning vara ortodox katolik men med afgjord sympati för den mera liberala riktningen inom katolicismen, och hans omdömen utmärka sig i allmänhet för mycken måttfullhet.

Arbetets första del behandlar uppränningen till hela den följande utvecklingen: Newman och Oxford-rörelsen. Skildringen börjar med en kort teckning af den engelska statskyrkan vid 1800-talets början, visar därefter, huru en katoliserande riktning uppstår i reaktion mot såväl de lågkyrkliga och »bredkyrkliga» fraktionerna som i synnerhet mot den särskildt af det gamla whigpartiet företrädda »erastianismen», d. v. s. den åskådning, som häfdar kyrkans underdånighet under staten. Därefter skildras startandet af skriftserien *Tracts for the times*, de strider, hvartill denna »Tractarianska» rörelse gaf upphof, samt Newmans och flera af hans lärjungars gradvisa närmande till katolicismen, hvarefter delen slutar med Newmans öfvergång 1845.

Den andra delen tecknar utvecklingen på tvenne linjer. Å ena sidan gifves en framställning af Mannings öfvergång och den katolska kyrkans reorganisation i England intill kardinal Wisemans död 1865, å andra sidan skildras utvecklingen inom den engelska högkyrkan, motsättningen mellan den katoliserande riktningen, ledd af Pusey och Keble, samt den bredkyrkliga riktningen, som såg sina främsta märkesmän i Arthur Stanley och Benjamin Jowett. Af särskildt intresse i denna del är å ena sidan framställningen af den begynnande söndringen mellan en mera ultramontan och en mera nationell, af motståndarne för gallikansk åskådning häcklad riktning inom den engelska katolicismen, å den andra sidan teckningen af striden inom den anglikanska kyrkan rörande förhållandet mellan stat och kyrka, en utveckling där märkesstenarna äro Gorhamdomen 1850, domen öfver »Essays and Reviews» 1864 samt biskop Colenso's process, afgjord 1865. Den tredje och sista delen slutligen ger en framställning, delvis i Mannings och Newmans personer, af den kyrkopolitiska motsättning mellan ultramontanism och gallikanism, som kulminerade i striderna omkring och på Vatikankonsiliet 1870. Den skildrar ock den Tractarianska rörelsens sista utlöpare inom våra dagars engelska högkyrka: ritualismen. Skildringen är på båda linjerna framförd till kardinal Mannings död. — För den som vill taga kännedom om det upprörda kyrkliga lifvet i England under förra århundradet erbjuder Thureau-Dangins elegant skrifna

bok en god öfversikt. Den har ock af den engelska kritiken mottagits med mycket erkännande.

— Den af amanuensen Kr. Setterwall på Historiska Föreningens föranstaltande utarbetade *Svensk Historisk Bibliografi 1875—1900* har nu utkommit, sedan Kungl. Maj:t för dess utgifvande anvisat ett tryckningsbidrag af 1,200 kr. Vi begagna tillfället att ånyo uppmana dem af föreningens medlemmar, som önska erhålla densamma till det nedsatta priset af 5 kronor (bokhandelspris 9 kr.), att insända sina rekvisitioner till föreningens sekreterare, adr. Riksarkivet.

Nyare forskningar rörande den helige Franciscus från Assisi och franciskanordens äldsta historia.

AF

TORVALD HÖJER.

Mera kanske än någon annan af medeltidens religiösa personligheter har Franciscus från Assisi, »Guds lille fattige», tillvunnit sig samtidens och eftervärldens kärlek och beundran. I Umbrien, där han företrädesvis verkat, är han ännu efter 700 år kär för folkets hjärtan. Och öfver hela den bildade världen, den katolska såväl som den protestantiska, är han föremål för ett intresse som intet annat helgon. Etikern ser i honom den, som framför andra i sin lära som i sitt lif förverkligat det kristliga idealet. Psykologen finner i lärjungarnas berättelser om hans lif och verksamhet »documents humains», källor för den religionspsykologiska forskningen, hvilkas enastående värde ställer dem vid sidan af Augustini Confessiones och Pascals Pensées. Den bekante konsthistorikern Henry Thode[1] har sökt att på Franciscus' och franciskanernas inflytande återföra den nya konstriktning, som på 1300-talet med Giotto och hans skola framträdde i Italien. Och för kyrkohistorikern äro Franciscus' verksamhet och den rörelse, som därifrån utgått, faktorer af en central betydelse i hela den senare medeltidens religiösa och kyrkliga utveckling.

Den sista synpunkten må något utförligare utvecklas. Hvad man därvid först och främst har att minnas är, att

---

[1] Franz von Assisi und die Anfänge der Kunst der Renaissance in Italien. 2. Aufl., Berlin, 1904.

det af Franciscus grundade brödraskapet varit förebild för alla öfriga tiggarordnar, att sålunda han ytterst har äran och ansvaret för den insats de gjort i den medeltida kyrkans och religiositetens utveckling. Hvad den allt inneburit, kunna vi nu knappast fullt fatta. Genom tiggarordnarne, genom deras predikan och själavård lyckades kyrkan med sin påverkan nå den stora massan af folket. Det var för att taga ett konkret exempel deras verksamhet, som möjliggjorde tillämpningen af 4:de Lateransynodens påbud, att hvarje kristen åtminstone en gång årligen skulle bikta sig — med allt hvad däri låg af förut oanade maktmöjligheter för kyrkan. Det var vidare till ej ringa del med mendikanternas hjälp, som kurian kunde förverkliga ett af sina främsta politiska syften, nämligen att tillintetgöra det sekulära prästerskapets självständiga ställning — ett sträfvande som gjorde sig gällande under hela den senare medeltiden, och som — visserligen mycket mot sina upphofsmäns afsikter — på många håll bidrog att bana väg för reformationens kyrkoskick. Och det blef ganska snart i främsta rummet tiggarmunkarna, som behärskade den senare medeltidens vetenskapliga lif; till deras krets hörde bärarna af dess mest lysande namn, Thomas af Aquino och Bonaventura likaväl som Occam och Baco af Verulam.

Men likavisst som kurian i tiggarordnarna fann de villigaste, smidigaste och användbaraste verktygen för sin kyrkliga politik, likavisst är äfven, att den vid mer än ett tillfälle just bland franciskanerna fann sina farligaste och mest förbittrade motståndare. Den oupplösliga motsatsen mellan den strängare och den mildare riktningen inom franciskanorden vållade under hela den senare medeltiden påfvedömet oupphörliga svårigheter: den mängde sig samman med kampen mellan Ludvig af Bayern och kurian och hade därvid så när framkallat en skism inom kyrkan; den ställde oupphörligt de strängaste franciskanerna i tjänst hos tidens svärmiska eller kätterska riktningar, det må nu ha varit anhängarna af Joakim af Floris och *evangelium æternum* eller flagellanterna eller beginerna. Och detta fick så mycket större betydelse, som mendikanterna och särskildt franciskanerna i ondt som godt utöfvade ett oerhördt inflytande öfver massorna. I och för teckningen af det allmänna reli-

giösa lifvet under den senare medeltiden måste, säger en af de finaste kännarne af detta tidehvarf, »minoriternas historia utforskas i en helt annan utsträckning än hittills».[1]

Också finnes det knappast något område af den medeltida kyrkohistorien, som under de senaste 20 åren varit föremål för ett lifligare intresse eller en intensivare bearbetning. Det namn, som här är banbrytarens och som oftast möter forskaren, är Paul Sabatiers. Icke som skulle de *positiva* uppslagen i hans forskning alltid eller ens till öfvervägande del ha segrande genomgått den vetenskapliga kritikens skärseld. Tvärtom. I flertalet af de viktigaste punkterna torde hans teorier väl få anses vederlagda. I det mesta har, för att begagna Thodes en smula för kategoriska ord, »ännu allt förblifvit vid det gamla».[2] Men genom sina omfattande arkivforskningar, sina ypperliga källpublikationer och icke minst därigenom, att han med sin obarmhärtiga kritik och sina dristiga hypoteser framtvungit de viktigaste problemens upptagande till förnyad pröfning, har han mera än någon annan fört forskningen framåt på hithörande område. Han står i själfva verket i dess medelpunkt; det är till hans arbeten de nyaste undersökningarna anknyta sig, till hans hypoteser som de taga ställning. Och i de af honom redigerade sammelverken ha åtskilliga af de värdefullaste moderna bidragen till Franciscusforskningen sett dagen.

Den vetenskapliga strid, som pågått särskildt efter det Sabatier 1898 offentliggjort den efter hans förmening äldsta och värdefullaste Franciscusbiografien *Speculum perfectionis*, och som ännu ej funnit sin afslutning, har fått sin alldeles särskilda prägel därigenom, att den afspeglar ej blott vetenskapliga meningsskiljaktigheter utan ock den gamla motsättningen inom franciskanorden mellan en strängare och en mildare riktning, hvarmed därjämte blandar sig en fullt modern motsats mellan den ortodoxa katolicismen och Sabatiers fria, antidogmatiska protestantism. Kring honom fylka sig de forna spiritualernas moderna ättlingar, hvilka visserligen ingalunda intaga hans allmänna religiösa ståndpunkt, men som gilla hans sträfvan att åstadkomma en af den kyrk-

[1] K. Müller. Die Anfänge des Minoritenordens und der Bussbruderschaften (Freiburg in Br. 1885), s. V.
[2] A. a., s. 609.

liga traditionen oberoende, renare och strängare uppfattning af helgonet från Assisi. Såsom denna riktnings främsta må nämnas de italienska franciskanerna Marcellino da Civezza och Teofilo Domenichelli.[1] Riktningens hufvudmotståndare, tillika den ortodoxa katolicismens riddare utan fruktan och tadel är Faloci-Pulignano i Folignano, hvilken äfven står i förbindelse med Sabatiers motståndare bland det katolska prästerskapet i England, Tyskland, Frankrike och Belgien. Bland dem förtjänar särskildt att omnämnas den lärde och skarpsinnige jesuiten och bollandisten van Ortroy.[2]

Hvad angår de olika uppfattningarna af Franciscus' religiösa personlighet, hans syften och hans ställning till kyrkan och kurian, blir tillfälle att något beröra dem i samband med karakteristiken af Sabatiers lefnadsteckning och Goetz' forskningar. Hvad åter själfva de källkritiska problemen angår, kan motsättningen i korthet angifvas så. Sabatier antager, att redan under stiftarens lifstid franciskanorden klufvits i en strängare och en mildare riktning, samt att ordensprotektorn, kardinalbiskopen af Ostia Hugolin, senare påfve under namnet Gregorius IX, gynnat den senare. Den på nyssnämnde påfves föranstaltande år 1228 eller 1229 af den berömde hymndiktaren Thomas från Celano författade lefnadsteckningen (den s. k. *Vita prima*) är partisk för denna riktning liksom, ehuru i ringare grad, samme författares omkr. år 1247 skrifna andra biografi. Bonaventuras af 1263 års generalkapitel auktoriserade skildring af helgonet afvisas såsom officiellt skönmåleri. Däremot företräda den enligt Sabatier år 1227 af Franciscus' förtroligaste följeslagare, broder Leo, författade skildring, som är känd under namnet »fullkomlighetsspegeln» (*Speculum perfectionis*) liksom den i midten på 1240-talet, enligt egen uppgift likaledes under broder Leos medverkan, tillkomna s. k. »de tre

[1] Organ för denna riktning äro tidskrifterna »L'Oriente serafico di S. Maria degli Angeli» samt »Mater amabilis» (di Roma). Såsom ett hufvudresultat af dess forskning står det af de i texten nämnda lärde företagna försök till rekonstruktion af »de tre följeslagarnes legend» (*Legenda trium sociorum*), som längre fram (s. 224) kommer att omtalas.

[2] Faloci-Pulignanos tidskrift bär namnet »Miscellanea Francescana», under det att van Ortroy publicerar sina undersökningar i bollandisternas bekanta organ »Analecta Bollandiana».

följeslagarnes legend» (*Legenda trium sociorum*) den äktfranciskanska traditionen. Sabatiers motståndare åter se i kardinal Hugolin Franciscus' verklige vän och den kraftige befordraren af hans idéer. De förneka, att någon motsats inom orden förefunnits under stiftarens lifstid. De se i de från Thomas från Celano härrörande arbetena den trognaste teckningen af hans lif, och några af dem betrakta Bonaventuras legend såsom ett sannskyldigt *Speculum veritatis.* Däremot frånkännes den af broder Leo författade teckningen liksom de tre följeslagarnes legend all äkthet, och deras tillkomsttid sättes till slutet af 1200- eller början af 1300-talet, hvadan de på intet vis i källvärde kunna mäta sig med de skildringar, som författats af Celano eller Bonaventura.[1]

Såväl det fängslande, rentaf intagande hos själfva ämnet och den viktiga plats Franciscus och den från honom utgångna rörelsen intaga i medeltidens kyrkliga utveckling som det från metodisk synpunkt sedt mycket stora och säregna intresse, som forskningens utvecklingsgång på detta område erbjuder, torde försvara en kortare öfversikt öfver det viktigaste af den litteratur, som under de senaste årtiondena behandlat hithörande frågor.

* * *

De äldre framställningarna af Franciscus' lefnad hafva i allmänhet ett öfvervägande uppbyggligt syfte och ansluta sig i det hela till Bonaventuras kanoniserade framställning. Äfven en så lärd och oförtruten forskare som Wadding har för teckningen i sitt stora verk *Annales minorum*[2] endast genom senare arbeten känt de äldsta lefnadsteckningarna. Sin första efter verkligt kritiska principer genomförda behandling fick ämnet genom bollandisterna. I den 1768 utgifna andra oktobertomen af *Acta sanctorum* meddelade den berömde Konstantin Suysken för första gången såväl

[1] För den öfversikt öfver partigruppering och ståndpunkter, som här ofvan gifvits, har användts Walter Goetz' synnerligen grundliga, fördomsfria och orienterande öfversikt »Die Quellen zur Geschichte des hl. Franz von Assisi (Gotha 1904), hvarom mera längre fram (sid. 232 ff.).

[2] Rom 1625 ff.

Thomas' från Celano första biografi som »de tre följeslagarnes legend» samt gaf en af en nykter och sund, om än en smula formalistisk, nästan ängslig kritik präglad framställning af Franciscus' lefnad.

På grundval närmast af det genom Suysken offentliggjorda materialet samt Bonaventuras biografi och ordensreglerna men utan kännedom om Celanos 1806 af Rinaldi publicerade andra lefnadsteckning[1] utarbetade K. von Hase 1856 sin berömda lilla bok om Franciscus från Assisi,[2] hvari han »med obeveklig kritik undersökte källorna och återförde Franciscus från helgonlegendernas område till historiens mark».[3]

De närmaste åren förde forskningen föga fram utöfver Hases ståndpunkt, ehuru under denna tid Georg Voigt 1870 utgaf den för ordenshistorien synnerligen viktiga, af Jordanus från Giano författade krönikan[4], samt Celanos andra biografi gjordes till föremål för studier af Ehrle[5] och i Bonghis[6] lefnadsteckning lades till de äldsta och viktigaste källorna.

År 1885 utkommo emellertid tvenne arbeten, som, ehuru de icke meddelade något nytt källmaterial, likväl för Franciscusforskningen varit af den största betydelse: Karl Müllers förut anförda undersökningar rörande franciskanordens äldsta historia och Henry Thodes likaledes omnämnda framställning af Franciscus' och franciskanernas betydelse för den moderna konstens framväxande.

I Müllers lilla bok bringas för första gången en källkritisk värdering af Celanos *Vita secunda*, en värdering hvars resultat dock ej kunnat bestå inför den moderna kritiken. Där framhålles den ställvis ordagranna öfverensstämmelsen mellan biografien och »de tre följeslagarnes legend» och den förklaras ur användandet af gemensamma äldre källor.

---

[1] Celanos båda biografier äro numera utgifna af E. d'Alençon under titeln »S. Francisci Assisiensis Vita et miracula additis opusculis liturgicis auctore Fr. Thoma de Celano» (Rom 1906).

[2] Franz von Assisi. Ein Heiligenbild. 1856.

[3] Goetz, a. a., s. 1. Mindre inflytande har utöfvats af Papinis på Celanos biografier stödda arbeten »Notizie sicure sopra S. Francesco» (1822) och »Storia di S. Francesco, opera critica» (1825).

[4] Die Denkwürdigkeiten des Minoriten Jordanus von Giano. Abh. d. k. sächs. Gesellschaft der Wissenschaften 1870.

[5] Zeitschrift für kath. Theologie 1883.

[6] Francesco d'Assisi. Città di Castello 1884.

Med hänsyn till lefnadsteckningens allmänna trovärdighetsgrad betonar Müller dess karaktär af partiskrift i den strängare riktningens tjänst, framhåller de enligt hans förmenande klara och medvetna osanningar den innehåller och frånkänner den på grund däraf allt större källvärde[1].

De beståndande resultaten af Müllers arbete falla emellertid på den äldsta ordenshistoriens område. I anslutning till den redan af bollandisterna uttalade åsikten, att den såsom den äldsta betecknade franciskanregeln (den s. k. *regula prima*) omöjligen kan vara den ursprungliga, och med utgångspunkt i Celanos uppgift, att denna senare hufvudsakligen bestått af bibelspråk jämte några få lefnadsföreskrifter[2], företager förf. en rekonstruktion af regeln i dess tidigaste form, som väl i sina grunddrag är riktig, om man ock kan tvista om enskilda punkter och anse den Müllerska recensionen för vidlyftig. Den hittills såsom *regula prima* åter betecknade regeln anses af inre skäl ha blifvit antagen på pingstkapitlet 1221, hvarvid först då beslutna eller tidigare tillkomna självständiga tilläggsbestämmelser oförmedladt inskjutits i den tidigaste regeln.[3]

Hvad angår Franciscus' ursprungliga tanke, hans syften vid grundandet af franciskanernas brödraskap gör Müller med skärpa gällande, att han *icke* afsett grundandet af en orden, att vi ej ha att göra med en förening af munkar *in petto*, som under åren 1209 till 1223 sökt tillkämpa sig påfvestolens erkännande. Hvad stiftaren tillämnat var en fri förening af bröder, förbundna genom ett gemensamt religiöst ideal med en bestämd färg och genom en gemensam kyrklig uppgift (apostoliskt armod och apostolisk botpredikan), men utan någon annan organisation än den, som betingades däraf, att i spetsen för dem stod en man med en öfverväldigande personlig auktoritet.[4] Likaledes tillbaka-

[1] Müller, a. a., s. 175—184; jfr Goetz, a. a., s. 89.

[2] »Scripsit (Franciscus) sibi et fratribus suis habitis et futuris simpliciter et paucis verbis vitæ formam et regulam, sancti evangelii præcipue sermonibus utens, ad cujus perfectionem solummodo inhiabat. Pauca tamen inseruit alia, quæ omnia omnino ad conversationis sanctæ usum necessario innuebant.» Acta SS. Oct. T. II, s. 692.

[3] A. a., s. 23. Man jämföre härmed den uppfattning, inför hvilken Sabatier stannat: att den af Müller till år 1221 hänförda regeln utgör den ursprungliga, i hvilken senare stadgar successive inskjutits, utan att i densamma inarbetas. Speculum perfectionis, s. LIX, n. 1.

[4] A. a., s. 32, 33.

visar Müller den af bl. a. Hase, Harnack och Renan företrädda teorien, att Franciscus och hans vänner afsett att förverkliga urkristendomens ideal, efterlikna den äldsta kristna församlingen. Långt därifrån! Det var ej fråga om någon franciskanisering af världen. De ville efterlikna apostlarne såväl i deras evangeliiförkunnelse som i deras armod[1]. Utnämnandet af särskilda predikanter betecknade därför ett frångående af den ursprungliga afsikten. En uppfattning slutligen, som äfvenledes måste utmönstras, är den, att franciskanernas verksamhet från början varit förlagd till städerna; bröderna valde tvärtom hälst sin bostad i skogen eller på fälten på afstånd från människoboningar.[2]

Med utgångspunkt i sin ofvan karakteriserade allmänna uppfattning af Franciscus' ideal och syften betraktar Müller den utveckling till organiserad klosterorden, som blef en följd af stiftarens Orientresa 1219—20. Af hans frånvaro liksom af ryktet om hans död begagnade sig en fraktion inom samfundet för att genomföra en skärpning af fasteföreskrifterna; andra utverkade i strid mot stiftarens grundsatser ett påfligt privilegium för den heliga Klara och hennes samfund eller bröto sig ut för ett bilda en ny orden. Franciscus insåg nu nödvändigheten af att gifva sitt brödraskap en organisation, och en ny utveckling begynte, hvars märkesstenar äro tillsättandet af en ordensprotektor, utverkandet af åtskilliga påfliga privilegier, införandet af novitiat, utarbetandet af en ny regel 1221 samt slutligen påfvens stadfästelse på regeln den 29 nov. 1223. En sida af den nya utvecklingen är äfven det intresse för vetenskapliga sysselsättningar, som med Antonius af Padua inträngde i orden.

Hela denna utveckling innebär för Müller en bestämd principiell brytning med stiftarens ursprungliga idéer, icke ett af omständigheterna framkalladt fortgående i en redan från början inslagen riktning. Utgående från ett af Voigt gifvet uppslag finner han såsom den främsta drifvande kraften i franciskanernas krets Elias af Cortona, en af Franciscus' mest älskade lärjungar. Men skarpt betonas

[1] A. a., s. 38, 39, 41. Enligt stiftarens afsikt skulle bröderna lefva af sina händers arbete och endast i nödfall tigga (s. 36). Först genom 1223 års regel blef tiggandet själfständigt ändamål (s. 84).

[2] A. a., s. 49 ff. Minoriternas öfvergång till bofasthet tillhör för öfr. först ett senare utvecklingsstadium (s. 92 ff.).

äfven den roll ordensprotektorn kardinal Hugolin och kurian spelat: för påfvestolen var det från alla synpunkter ett intresse af högsta vikt att omskapa »den lille fattiges» samfund till ett välorganiseradt, smidigt och lydigt verktyg för dess politik. Men stiftaren själf har enligt Müllers uppfattning förstämd och med bitterhet betraktat den nya fasen af sin skapelses utveckling; ett bevis därpå är hans testamente. Hvad Franciscus tillgripit som ett ofelbart hjälpmedel under ögonblickets tryck och under ledning af andra, som voro honom öfverlägsna i kännedom om världen och om de faktorer, som bestämma dess utveckling, det visade sig som ett gift, som med förstörelse hotade de krafter, med hvilka han ville öfvervinna världen. Förbindelsen med påfven och kyrkan kastade hans stiftelse in i hvirfveln af världsliga sträfvanden. Man kan blott tveka, huruvida han i dess fulla omfång insett orsaken till den förändring, hvaröfver han sörjde.[1]

Den sista tredjedelen af Müllers arbete innehåller en undersökning rörande uppkomsten af Franciscus' s. k. tredje orden eller de botgörande brödernas orden (*ordo fratrum de poenitentia*). Äfven här vänder sig författaren mot den häfdvunna uppfattningen, enligt hvilken Franciscus grundat detta samfund såsom en ersättning för dem, som af ett eller annat skäl ej kunde blifva munkar, samt själf gifvit den ordensregel, som intagits i alla upplagor af hans verk, och som med några ändringar ingår i Nikolaus IV:s bulla »Supra montem» af år 1289.

Emot denna åskådning, som dock innehåller åtskilligt oanfäktbart riktigt, gör nu förf. med en ovederlägglig bevisning gällande, att den ifrågavarande ordensregeln ingalunda härrör från Franciscus utan på grundval af äldre stadgar gifvits först genom den nyssnämnda bullan, hvars hufvudsyfte var att knyta botbrödraskapen närmare till tiggarordnarna och särskildt minoriterna. Den från Franciscus utgående rörelsen gaf redan under helgonets lifstid upphof ej blott till franciskanernas och klarissinnornas orden, utan ock till sammanslutningar af sådana, som af olika skäl ej kunde inträda i klosterlifvet, men som i världen ville lefva ett strängt bot-

[1] A. a., s. 63 ff., 108 ff., 114.

görarelif. Rörelsen synes ha uppstått i Faenza, och därifrån under växlande namn[1] utbredt sig öfver Italien. Med den stigande utbredningen mildrades rörelsens ursprungligen exklusivt asketiska och mot världslifvet starkt fientliga karaktär, och botbrödraskapens uppgift blef fullföljandet af vissa religiösa, kyrkliga eller sedliga syften.[2] Någon speciell förbindelse med minoriterna ha de från början ej haft, utan synas ha varit ett så att säga neutralt område och alltefter de lokala förhållandena stått under ledning af minoriter, dominikaner eller sekulära andliga. Först så småningom utvecklades ett närmare samband mellan ett visst brödraskap och vederbörande orden. Såsom ett motdrag till de af dominikanerna ledda botbrödraskapens sammanslutning år 1285 till ett samfund af *fratres de poenitentia S. Dominici* utfärdade 1289 Nikolaus IV, som själf varit minoriternas general, sin ofvannämnda bulla, som till sitt syfte utgjorde ett försök att gifva minoriterna monopol på botbrödraskapens ledning. I sin hela vidd misslyckades försöket, men de brödraskap, som stodo eller ställde sig under franciskanernas ledning, började efter denna tid att framträda såsom *fratres de poenitentia S. Francisci* eller — i ny betydelse — såsom »den helige Franciscus' tredje orden». —

Det har synts lämpligt att något utförligare beröra Müllers arbete, då flera af de viktigaste hypoteserna och teorierna inom den moderna Franciscusforskningen kunna ledas tillbaka till honom. Thodes bok åter, hvars hufvudpartier utgöras af konsthistoriska undersökningar, kräfver ett vida mindre utförligt omnämnande.

Hans diskussion af källorna är helt kortfattad. Ur densamma må blott påpekas, att han med riktig historisk takt karaktäriserat Thomas af Celanos andra biografi såsom ett supplement till den första, liksom att han sätter tillkomsten af de tre följeslagarnes legend senare än Celanos *Vita secunda*, som enligt hans åsikt den förstnämnda legendens upphofsmän för sitt arbete begagnat.

---

[1] »Fratres tertii ordinis S. Francisci» (1230); »ordo de poenitentia» (1247).

[2] Öfverdrifna äro därför Harnacks ord om tertiariernas orden såsom det första försöket »die Laienwelt zu umspannen, sie mönchisch zu disciplinieren und ihr im Rahmen der alten Priesterkirche eine Art von Mündigkeit zu geben».

Det intressantaste i Thodes arbete är emellertid de allmänna synpunkter, som han gör gällande i afseende på Franciscus, och i hvilka han i viss mån anteciperat själfva kärnpunkten i Sabatiers uppfattning. Det är också med en viss bitterhet, som Thode i förordet till den nya, år 1904 utgifna upplagan af sitt verk framhåller det olika mottagande, som från publikens sida kommit hans och den franske författarens arbeten till del, ehuru han ett årtionde före författaren till *Vie de S. François* och från ungefär samma synpunkter behandlat de problem denne sökt lösa. Att finna förklaringen torde för den som läst båda arbetena ej falla sig alltför svårt.

För Thode är Franciscus representanten för den stora humanitetsrörelse, som på 1100-talet tog sin början, och som sträckte sina verkningar fram till midten af 1300-talet. Till sitt innersta väsen innebär denna rörelse det begynnande arbetet på individens frigörelse, den enskildes sträfvan att i sin uppfattning af natur och religion, ännu visserligen inom den katolska bekännelsens ram, men redan ehuru omedvetet till sina följder syftande utöfver densamma, häfda sin rätt gent emot det allmänna. På det politiska området yttrar sig denna rörelse såsom borgareståndets framträngande till makt och inflytande bredvid och på bekostnad af de gamla privilegierade stånden, på det religiösa området kan samma strömning iakttagas hos de sekter, som framträda i opposition mot den romerska kyrkan. Det är Franciscus' ovanskliga förtjänst att ha ställt detta frigörelsearbete under kristendomens inflytande, att ha riktat det mot ett enhetligt mål: människans förinnerligande. Framgången ur och anhängare af denna frihetsrörelse, men tillika en kyrkans lydige son, införde han i kyrkan en för all dogmatik främmande, helt i subjektiv känsla rotad kärlek till Gud, en mot den hierarkiska principen stridande personlig Kristi efterföljelse. Genom sitt brödraskap sökte han tillgodose den enskildes religiösa behof och skapa en folklig religion. Men den religiösa individualism eller subjektivism, som låg på bottnen af hans åskådning, var så stark, att den kyrkliga förnyelse, hvartill han gaf upphof, i längden visade sig vara en ohållbar kompromiss

mellan oförenliga motsatser: andlig auktoritet och andlig frihet.[1]

Franciscus' syften voro apostoliskt armod och apostolisk predikan. Tanken på en klosterstiftelse låg honom från början helt fjärran. Man kan i stället säga, att med den första anslutning hans tankar vunno också föddes hans lifs stora självbedrägeri: tron att den lifsuppfattning, som motsvarade hans individuella, starkt utpräglade läggning, kunde i sin renhet upptagas af andra, blifva gemensam egendom och princip för en korporation. Ja, Thode vill i helgonet från Assisi se en lärjunge och själafrände till Petrus Valdus och de fattige från Lyon. Huru man med denna åskådning kan förena en anslutning till den uppfattning af Franciscus' ursprungliga ideal, som häfdats af Goetz i en uppsats, för hvilken längre fram skall redogöras,[2] torde ej vara så alldeles lätt att inse.[3]

Men Thodes bok är i främsta rummet ett konsthistoriskt verk, och framför allt skildras där Franciscus' och franciskanernas betydelse för konsten. Franciscus var själf en skald, som såg på tillvaron med en konstnärs ögon. Genom sitt frigörande af den mänskliga känslan och sitt häfdande af dess självständiga berättigande, liksom genom sitt häfvande af motsatsförhållandet mellan religion och natur ha Franciscus och hans lärjungar skapat själfva förutsättningarna för den moderna konstens framväxande. Deras religion blef framför allt en borgerskapets religion. De öfverallt i städerna uppväxande franciskankonventen befordrade i hög grad den profana konstens utveckling. De franciskanska predikanternas starkt konkreta, äkta mänskliga, man kan nästan säga sinnliga uppfattning och framställning af de heliga historierna lockade till konstnärlig behandling af dylika ämnen. Hvad minoriterna predikade framställde borgarne i form eller färg; de bekostade ock de nya franciskanklostrens och kyrkornas konstnärliga utsmyckning. Och framställningen af Franciscuslegenden blef en af den unga konstens tidigaste uppgifter. Med ett ord: helgonet från Assisi och hans lärjungar ha genom att göra den kristliga

[1] A. a., s. XVII ff.
[2] Se nedan sid. 229 ff.
[3] A. a., s. 14, 18 ff., 29 n. 5.

tron djupare, åskådligare, tillgängligare för folket skapat en hufvudförutsättning för en stor kristlig konst.

* * *

År 1894 utkom Sabatiers *Vie de Saint François d'Assise.* Arbetet väckte ett oerhördt uppseende och har sedan dess upplefvat 35 upplagor samt utkommit i öfversättning på åtskilliga språk, bl. a. på svenska.[1] Det kan väl i närvarande stund betecknas såsom den klassiska Franciscusbiografien. Och dess framgång är förvisso lätt förklarlig. Ty den är — det bör först och sist erkännas — en högst ovanlig vetenskaplig produkt. Den hvilar på mycket omfattande och ingående arkivforskningar och bär vittne om ett suveränt herravälde öfver materialet. Den är skrifven i en litterär stil och med litterära anspråk, som man sällan möter i ett vetenskapligt arbete, som alltigenom bär prägeln af en sådan erudition. Och den genomströmmas af en hänförelse för uppgiften, som äfven för en läsare med ett kritiskt temperament bär upp dess något subjektiva hållning och formens lyriska flykt. I det stora hela kan boken väl i enlighet med Goetz' åsikt betecknas såsom ett fullföljande af redan förut gifna uppslag. Men i mycket pekar den ock öfver mot en ny fas af forskningen rörande Franciscus och hans orden.

Lika litet som de katolska forskare, som tidigare sysslat med undersökningar på området — en Papini t. ex. —, kan Sabatier sägas ha gått till sitt värf utan en mycket prononcerad religiös ståndpunkt. Det är en starkt subjektivistiskt färgad, utprägladt antidogmatisk och man vågar väl säga för ett verkligt historiskt åskådningssätt innerst främmande protestantism, som genomgår företalet till boken,[2] och som äfven kommer till synes i själfva skildringen. Det är af vikt att från början framhålla detta, då otvifvelaktigt denna utgångspunkt i åtskilliga afseenden starkt påverkat författarens värdering af källorna liksom hans teckning af helgonets lif och hans ordenssamfunds tidigaste ut-

[1] Af d:r John Atterbom. I den svenska upplagan är dock den vetenskapliga apparaten utelämnad.

[2] Se t. ex. sid. V, VI, X, XI, XIV—XVI. Detta liksom följande citat hänvisar till 23 uppl.

veckling. Och man kan väl ifrågasätta, hurnvida en religiös och kyrklig åskådning så radikalt individualistisk som Sabatiers är någon gynnsam förutsättning för ett rättvist bedömande af den romerska kyrkan och dess ledare på 1200-talet. Den synes äfven lätt kunna fresta till att hos de personligheter eller riktningar, som i någon mån afvika från den vanliga tidstypen, inlägga helt eller delvis moderna åskådningar.[1] Såsom af granskare äfven påpekats, har Sabatiers verk ej heller undgått svagheter af här antydt slag.[2]

De problem, som äga största intresset, och hvilkas lösning, sådan den af Sabatier försökts, gifver hela arbetet dess färg, röra dels Franciscus' ursprungliga syften och religiösa ideal, dels ordenskrisen 1220—26. Hvad har han afsett med sin stiftelse? i hvad mån innebär utvecklingen efter 1220 ett afsteg från de ursprungliga grundtankarna? fanns redan under stiftarens lifstid en principiell motsättning inom orden? hvilken ställning intog Franciscus under sina sista år till kurian och till kardinal Hugolin? — se där hufvudfrågorna.

Såsom utgångspunkt för sin framställning af franciskanernas äldsta utveckling accepterar Sabatier i hufvudsak tidigare forskares uppfattning. Han betonar i likhet med Thode och Renan de valdensiska och joachimitiska idéernas betydelse för den franciskanska rörelsens uppkomst. Han godkänner ock Müllers åsikter om regelns olika redaktioner. ehuru han anser, att den af denne försökta rekonstruktionen af den ursprungliga regeln återgifver först en senare form (från 1217?). Den äldsta formuleringen har utan tvifvel varit betydligt kortare och enklare.[3] Med styrka framhålles, att Franciscus' brödraskap från början var »alltigenom en sammanslutning af lekmän», ja i den bekanta liknelse, som stiftaren under förhandlingarna om regelns stad-

[1] Se t. ex. sidd. VI ff., XI.

[2] Goetz talar om Sabatiers »modernisierende, römische Kurie und franziskanische Religiosität in scharfen Gegensatz stellende Anschauung», som »diese Persönlichkeit aus der mittelalterlichen Religiosität heraustreten und sie zum Märtyrer in einem geistigen Kampfe mit der Hierarchie werden lässt». Och på ett annat ställe talar G. om den i Sabatiers skildring framträdande »Gegensatz der modern gerichteten Religiosität des heiligen zur mittelalterlichen Kirche». Hist. Vierteljahrschrift, VI (1903), s. 19 och 22.

[3] Vie de S. François, 101, n. 2.

fästande berättade för påfven, vill Sabatier finna den meningen, att Franciscus och hans anhängare voro Guds legitima söner, prästerna åter främlingar eller bastarder.[1] Den påfliga bekräftelse, som vanns, blef för bröderna ett ok, som dem själfva ovetande pålades dem, men som senare tryckte dem hårdt nog. Lekmannabrödraskapet blef en kyrklig inrättning för att snart nedsjunka till en klerikal sådan. »Utan sin vetskap blef den franciskanska rörelsen otrogen sitt upphof. Profeten hade abdikerat i prästens händer — visserligen ej utan återvändo, ty när man en gång herskat, jag menar tänkt fritt — hvilken annan herskarmakt finnes väl på jorden — blir man endast en medelmåttig slaf. Förgäfves söker man underkasta sig. Det händer ibland, att man mot sin vilja stolt lyfter hufvudet, skakar sina kedjor, erinrar sig striderna, sorgerna, ångesten från frihetens tid, och man gråter.»[2]

Vid teckningen af den heliga Klara återkommer förf. till ämnet. Då Franciscus invigde Klara Sciffi åt klosterlifvet, »afsåg han ej mer att grunda en andra orden, än han förut velat grunda en första». Ty han tviflade ej på, att den fullkomlighet, hvars förkunnare han och hans lärjungar voro, kunde vinnas i alla ställningar i lifvet — däraf den företeelse som man med orätt kallat hans tredje orden, och som i hans ursprungliga tanke ej var skild från den första. »Denna tredje orden har ej behöft instiftas år 1221, den har funnits alltifrån det ögonblick, då ett enda samvete velat förverkliga hans läror utan att likväl kunna följa honom till Portiuncula.» Det franciskanska programmet innebar i själfva verket en social revolution. »Det fanns hvarken en eller flere ordnar; saligheternas evangelium var återfunnet, och liksom tolf sekler tidigare kunde det lämpas efter alla omständigheter.»[3]

Den åskådning Sabatier här antyder går redan utöfver Müllers, som ju betonar, att det *icke* var Franciscus' mening att göra hela världen franciskansk, och som ju bestämdt skiljer den tredje orden, botbrödraskapen, från den ursprung-

---

[1] Denna tolkning synes dock ganska godtycklig, att ej säga hårdragen. Jfr sid. 112, 113.

[2] A. a., s. 115, 116; jfr. s. 231.

[3] A. a., s. 177 ff.; jfr sid. 211, där det heter: »jamais personne n'a rêvé une rénovation sociale plus complète».

liga stiftelsen.[1] Utgående från den tankegång, som *in nuce* finnes i Sabatiers nyss refererade teckning, har några år senare en lärd katolsk klosterandlig Mandonnet[2] sökt däraf draga de yttersta konsekvenserna. Enligt hans uppfattning ville Franciscus samla alla själar till ett enda stort brödraskap, villigt att taga till uppgift det strängaste förverkligande af evangeliets föreskrifter. Hvad han alltså afsett var grundandet af ett stort botbrödraskap. Man kan näppeligen säga, att detta är en vantolkning af Sabatiers grundåskådning.

Vi komma nu öfver till det andra problemet, eller rättare den andra problemgruppen: hvad Sabatier kallar ordenskrisen under Franciscus' sista år. Det ursprungliga franciskanska idealet, sådant det ofvan skisserats, ombildades redan tidigt genom inflytelser utifrån, från kyrkan, från kurian. Och det är kampen mellan dessa båda motsatser, de franciskanska idéerna i deras renhet och medeltidskyrkans system, som utgör det centrala i ordens historia redan på 1220-talet, och som fyller de sista åren af Franciscus' lif.

Den som i denna utveckling hän mot de kyrkliga idealen framför andra varit den drifvande kraften är kardinal Hugolin, på en gång Franciscus' hängifne beundrare och hans onde ande. Ty det franciskanska idealet har aldrig haft en farligare motståndare än han.[3] Denne märklige man — förf. jämför honom med kardinal Lavigerie — förenade i sitt skaplynne de våldsammaste motsatser. Det fanns hos honom åtminstone tvenne naturer: å ena sidan den kristne, som inför Franciscus kände sig förödmjukad, å andra sidan kyrkofursten, som alltid fylldes af tanken på hvad han skulle göra, om han blefve kallad att styra S. Petri skepp, prelaten inför hvilken Guds ära ibland trädde i skuggan för kyrkans.[4]

[1] Se ofvan sid. 206—208.
[2] Les origines de l'Ordo de poenitentia. Compte-rendu du IV. congrès scientifique international des Catholiques 1897. 5. Section. s. 183—215.
[3] Sabatier, a. a., s. 182, 183. Vid berättelsen om påfvens besök i Assisi 1228 för att fira helgonets kanonisation säger förf. (s. 184): »il y a quelque chose de choquant, pour ne pas dire plus, à le voir porter François sur les autels au moment même où il trahit ses plus chères idées et cherche à les faire trahir par ceux qui leur étaient restés fidèles.»
[4] A. a., s. 183—187.

Redan med utsändandet af missionärerna 1217 gafs uppslaget till kampen mellan det äkta franciskanidealet och kyrkopolitiken, och dess första fas slutade ej, förrän Franciscus med döden i hjärtat lämnat ledningen af sin stiftelse i andra händer.[1]. Begagnande sig af den spirande oppositionen inom brödrasamfundet och af de vedervärdigheter, för hvilka missionärerna varit utsatta i Tyskland och Ungern, lyckades Hugolin öfvertala Franciscus att 1219 mottaga ett påfligt skydds- och rekommendationsbref för de utsända predikanterna.[2] Och efter de strider inom orden under stiftarens frånvaro i Orienten, för hvilka ofvan[3] redogjorts, och hvilkas mest påfallande drag är den lätthet, hvarmed de oppositionella lyckades vinna kurians öra, arbetade kardinalen på att förmå Franciscus inse nödvändigheten af att ge orden en verklig organisation. Genom att skickligt vädja till hans ödmjukhet och hans vördnad för kyrkan lyckades Hugolin ock bringa det därhän, att Franciscus hos påfven begärde tillsättandet af kardinalen såsom minoriternas protektor.[4] Vidare föreskrefs genom en bulla af d. 22 sept. 1220 ett års novitiat såsom villkor för inträde i orden. Därigenom tog kurian, kan man väl säga, Franciscus' stiftelse i besittning: den fria evangeliska sammanslutningen efterträddes af en munkorden.[5] Redan 1220 kände ock stiftaren sin ställning såsom minoriternas generalminister ohållbar, och under resten af hans lif styrdes samfundet af vikarier. I den siste af dessa, Elias från Cortona, den man som inom orden framför andra företrädde den vetenskapliga och kyrkliga andan, försiktigheten och det praktiska förståndet, fann kardinal Hugolin ett villigt verktyg för sina planer. Genom den omarbetning af regeln, som Franciscus företog i samråd med i främsta rummet kardinalen, och som slutligen utmynnade i de stadgar, som af kurian stadfästes d. 29 nov. 1223, utrensades i väsentlig grad de idéer, som gjort *poenitentes de Assisio* till en ny företeelse i den medeltida religiositetens utveckling.

---

[1] A. a. s. 241, 242.
[2] A. a. s. 253.
[3] Se ofvan s. 206.
[4] A. a., s. 275 ff.
[5] A. a., s. 279, 280.

Men för Franciscus voro de sista lefnadsåren en oafbruten själskamp; han kände, att hans ursprungliga ideal var det sanna, det riktiga, men han förjagade dessa tankar såsom högmodsfrestelser, ja, han kunde ibland komma ända till tvifvel på sig själf och sin gudomliga kallelse.[1] Dock, i grund och botten har han aldrig förändrat synpunkt; de fem sista åren af hans lif voro ett enda oaflåtligt försök att genom lära och föredöme protestera mot den utveckling, som försiggick mot hans vilja eller utan hans vetskap.[2] Och hans testamente var mindre ett tillägg till hans regel än ett återkallande af densamma; det var ett sista förtvifladt försök att hindra ett fortgående på en väg, som syntes honom föra bort från det religiösa ideal, som det varit hans uppgift att för mänskligheten förkunna.

Liksom den teckning Sabatier ger af Franciscus i det hela ansluter sig till äldre framställningar och äfven i de fall, där den bringar nytt, i allmänhet går vidare de vägar, på hvilka forskningen förut slagit in, på samma sätt bygger han i sin källkritik i det mesta på redan lagd grund. Men äfven där finnas åtskilliga nya uppslag, som bilda bryggan öfver till den senaste fasen i forskningen rörande »Guds lille fattige» och hans verk.

Till att börja med är Sabatier den förste, som klart uppfattat och skarpt framhållit — gentemot äfven en så utmärkt forskare som Karl Müller[3] —, hvilken stor betydelse Franciscus' egna skrifter ha för kunskapen om hans person, väl ej för de yttre dragen af hans lefnad, men för en riktig uppfattning af hans temperament och hans syften och af hans andliga utveckling.[4] Det är ej minst Sabatiers förtjänst, att Franciscus' testamente intager den centrala plats inom källmaterialet det för närvarande innehar.

Men tyngdpunkten af den kritiska analys Sabatier underkastat källorna ligger i hans värdesättning af de samtida lefnadsteckningarna. Det nya uppslag, som han här gifvit, och som bildat utgångspunkten för hela den nyaste

[1] A. a., s. 281.
[2] A. a., s. 316.
[3] A. a., s. 3.
[4] Icke minst genom Sabatiers forskningar kan det nu väl anses fastslaget, att vi äga kvar en, och ytterst sannolikt, att vi äga kvar tvenne egenhändiga skrifvelser af Franciscus' hand.

forskningen på området, är hans genomförda försök att betrakta de nämnda källskrifterna i ljuset af de förhållanden eller, såsom han uppfattar saken, de motsättningar inom orden, under hvilka de framkommit.

Redan omedelbart efter stiftarens död stodo emot hvarandra tvenne partier: å ena sidan den äldsta uppsättningen bröder, Franciscus' egen omgifning och deras yngre anhängare, för Sabatier de verkliga bärarna af hans idéer, å andra sidan en grupp, som önskade en verklig, djupgående religiös reform, som ville återföra kyrkan till äldre dagars renhet och i armodsförpliktelsen, men tolkad på ett mindre rigoröst sätt, sågo det bästa medlet därtill, och som ville gifva vetenskapen inom ordens lif en helt annan plats än stiftaren afsett.[1] Det var detta parti, som under ledning af Elias från Cortona kom till makten efter 1226. Det är klart, att skildringar, tillkomna under en så utpräglad partimotsats, just på de omstridda punkterna måste ha ett jämförelsevis ringa källvärde, att samma källas trovärdighet således kan växla från sida till sida, från rad till rad.

Den äldsta lefnadsteckningen, Thomas' af Celano *Vita prima*, skrefs på påfvens uttryckliga befallning, och dess författare erhöll uppdraget, emedan han hållit sig utanför striderna inom orden och var personligen sympatisk för Gregorius IX och Elias. Han hade nämligen ett fridsamt lynne och tillhörde de naturer, som lätt bibringa sig den öfvertygelsen, att lydnaden är den främsta af alla dygder, att hvarje öfverordnad är ett helgon, och att, om han olyckligtvis inte skulle vara det, man bör uppträda, som vore han det.[2] Men så långt han förstår är han opartisk. Den svaga punkten i hans biografi är skildringen af Elias och hans förhållande till Franciscus. Man får däraf det intryck, att den sistnämnde utsett Elias till sin efterträdare. Alla tillfällen begagnas att gifva honom en framskjuten plats. Boken är, kort sagdt, ett manifest till hans förmån. Man må dock ej för hårdt klandra Thomas från Celano. Han har skrifvit hvad man kan kalla Gregorius IX:s legend om Franciscus, han har begagnat påfvens och Elias' upplysningar, under det han

[1] A. a., s. XLVII.
[2] A. a., s. LIII.

däremot förtiger namnen på stiftarens förtroligaste vänner. Sabatiers ofvanstående resonnemang utgör, som synes, intet mindre än ett försök att till partiskrift nedsätta den teckning, som för alla äldre forskare allt ifrån Suysken's dagar varit Franciscus-forskningens fasta klippa.

De i tidsföljden närmaste biografierna tillkommo först efter den våldsamma kris i ordens utveckling, som slutade med Elias' afsättning 1239. Dessa händelser förde många af dennes gamla anhängare öfver i det motsatta lägret, bland dem äfven Thomas från Celano. Och med dessa tilldragelser hade äfven den första biografien blifvit omöjlig på grund af den roll, som i densamma tilldelats Elias. Ett i Genua 1244 församladt generalkapitel riktade därför till alla bröder, som kunde gifva några upplysningar om Franciscus, den maning att insända sådana till generalministern. Ur dessa arbeten framgingo de tre följeslagarnas legend och Celanos andra biografi.

I den skrifvelse, hvarmed den förstnämnda öfverlämnas till ordensgeneralen och hvars datum, den 11 aug. 1246, tillika angifver tidpunkten för dess fullbordande, nämna sig såsom författare bröderna Leo, Angelus och Rufinus, som alla tillhört den trängsta lärjungekretsen. Arbetet utgör den strängare, den bokstafstrogna riktningens första manifest. I den form, hvari teckningen föreligger, kan den emellertid ej vara fullständig. Den motsvarar nämligen ej hvad de tre författarne i sin ofvannämnda skrifvelse säga sig afse att ge. Det finnes inga proportioner i arbetet: dess första del tecknar utförligt Franciscus' ungdom och fullständigar där Celano; den andra skildrar ordens första tid, men därefter hoppar berättelsen från 1220 till stiftarens död och kanonisation, som knapphändigt afhandlas å några sidor. Sabatier förklarar detta så, att legenden i sin ursprungliga form öfversetts och stympats af ordensmyndigheterna, och hvad de sista kapitlen angår, torde de utgöra en senare kompilation. Att legenden delvis undertryckts, styrkes enligt den franske forskarens mening äfven däraf, att en af zelanternas främste män i början af 1300-talet, Ubertino de Casale, anför stycken ur en broder Leos Franciscuslegend, som förmodligen tillhört de undertryckta delarna af det här föreliggande arbetet, som på grund af broder Leos

andel i dess tillkomst ju kan kallas hans legend. Men äfven i sitt nuvarande skick är *Legenda trium sociorum* det vackraste af alla franciskanlitteraturens minnesmärken och en af medeltidens utsöktaste skapelser.

Af sitt föregående resonnemang drar Sabatier helt naturligt den för forskningen mycket viktiga och fruktbringande slutsatsen, att arbeten från en senare tid kunna innehålla större eller mindre brottstycken af en långt äldre tradition, här närmast delar af följeslagarnes legend. I ett år 1504 för första gången tryckt arbete *Speculum vitæ S. Francisci et sociorum eius* tror sig Sabatier ha funnit åtminstone en del af de felande partierna af den nyssnämnda legenden.[1] Sedan man nämligen ur Speculum utskilt några kapitel ur Bonaventuras biografi, en mängd kapitel ur Fioretti, några fragment af Bernhard af Clairvaux, några böner samt en del urkunder rörande Portiuncula-aflaten — tillsammans mer än tre fjärdedelar af boken — återstår ett residuum af tämligen enhetlig karaktär, där stil och idéinnehåll erinra om de tre följeslagarnas verk. Denna återstod torde, om ock ej alltid i ordagrann form, återgifva förlorade delar af denna legend, helst flere däri förefintliga berättelser af senare franciskanska författare citeras såsom broder Leos verk.

För att bearbeta det material, som i anledning af generalkapitlets maning inströmmade, tillsattes en slags redaktionskommitté under Celanos ledning. Ur dess arbeten framgick den första afdelningen af hvad som kallas Celanos *Vita secunda*, hvars hufvudkälla är de tre följeslagarnes legend, vederbörligen beskuren. Denna afdelning är tillkommen mellan den 11 aug. 1246 och den 13 juli 1247, då ordensgeneralen Crescentius afgick. Den andra delen af biografien åter, tillkommen på uppmaning af Crescentius' zelantistiske efterträdare Johan från Parma, utgör en bearbetning af de återstående, i sin ursprungliga form förlorade delarne af *Legenda trium sociorum.*

* * *

[1] Af andra arbeten, som kunna innehålla rester af den äldre legenden, indragas i diskussionen Angelo Clareno's Historia Tribulationum och Bartholomeus' af Pisa Conformitates.

Men märkesåret i den moderna Franciscusforskningens utveckling är år 1898. De undersökningar, som Sabatier då i ett stort källkritiskt arbete offentliggjorde, afsågo intet mindre än en fullständig omstörtning af den vetenskapliga uppfattningen på området.

Såsom förut omnämnts, trodde sig Sabatier i vissa partier af det år 1504 utgifna *Speculum vitæ* ha återfunnit åtminstone en del af de förlorade partierna af »de tre följeslagarnes legend.» Men af de jämförande handskriftsundersökningar han under de närmaste åren företog, fördes han så småningom till den slutsats, att här i stället förelåg ett hittills obeaktadt, enhetligt arbete, författadt af broder Leo, och af slutorden i en å Mazarinska biblioteket befintlig handskrift ansåg han sig berättigad att sluta, att det fullbordats den 11 maj 1227, d. v. s. föga mer än ett halft år efter Franciscus' död.[1] Med stöd häraf utgaf han också den sålunda återfunna biografien under den djärfva titeln *Speculum perfectionis seu S. Francisci Assisiensis legenda antiquissima auctore fratre Leone* i en ypperlig upplaga, försedd med en vidlyftig källkritisk inledning och kommentar samt med ett synnerligen utförligt register — en verklig mönsterpublikation.

Nu finnes visserligen i samtliga handskrifter en rubrik, hvari arbetet säges utgöra en sammanställning af äldre uppteckningar, som Franciscus' förtroliga lärjungar (*socii*) på olika håll nedskrifvit eller låtit nedskrifva[2] — alltså en kompilation. Denna rubrik, som ju talar bestämdt emot Sabatiers uppfattning af arbetet såsom ett enhetligt verk, förklaras af honom såsom antingen afseende alla i vederbörande handskrift inryckta arbeten eller såsom en titel fritt uppfunnen af ägaren till det manuskript, som legat till grund för dem vi äga i behåll, eller ock såsom ditsatt för att afleda uppmärksamheten från biografien, sedan 1266 års generalkapitel förordnat, att alla äldre biografier skulle för-

[1] Slutorden lyda: »Actum in Sacro Sancto loco Sanctæ Mariæ de Portiuncula et completum V° Ydus May anno Domini M° CC° XXVIII°». Som emellertid enligt Sabatier i Assisi vid denna tid användes den så kallade Calculus Pisanus, d. v. s. årets början räknades från den 25 mars *före* vårt års början, skulle den ofvan anförda tidsbestämningen alltså ge den 11/5 1227 (Spec. perf., s. CCXII ff.)

[2] »Istud opus compilatum est per modum legendæ ex quibusdam antiquis, quæ in diversis locis scripserunt et scribi fecerunt socii beati Francisci». Spec. perf., s. XLVI.

störas. Vare därmed hur som helst: rubriken är vilseledande. Innehållet, de ledande idéerna, stilen, de städse återkommande orden: *nos qui cum eo fuimus*, allt bär vittne om ett enhetligt arbete, skrifvet i ett andedrag såsom ett manifest för Franciscus' idéer i deras renhet. Ej blott den ofvan angifna dateringen, utan ock inre skäl, framför allt den sparsamma förekomsten af under och de ofta förekommande hänvisningarna till *1221* års regel vittna om biografiens tidiga affattning.

Författaren, den flera gånger förut omnämnde broder Leo — *il frate pecorella di Dio*, »Guds lilla lamm», som Franciscus brukade kalla honom — tillhörde helgonets förtroligaste krets; han var hans sekreterare, var honom följaktig under den vistelse på Alvernus-berget, då han stigmatiserades, och vårdade honom under de sista årens långa sjukdom. Han bekämpade den nya ande, som inom orden gjorde sig gällande, och sönderslog den offerkista af marmor, som Elias låtit uppställa i Assisi för insamlande af medel till byggandet af den nya praktfulla basilikan. Såsom författare till »fullkomlighetsspegeln» och en af upphofsmännen till »de tre följeslagarnes legend» är han ock den egentlige bäraren af den äldre traditionen om Franciscus. *Speculum perfectionis*, säger Sabatier, är den biografi, där helgonets gestalt framstår med största kraft, ursprunglighet och poesi. Leo skildrar en man, hvars tillvaro han delat, åt hvilken han varit sekreterare och vän, biktfader och sjukvårdare; bättre än någon kände han sin hjältes inre lif — aldrig ha tvenne lif varit mera innerligt förenade, aldrig tvenne själar mera genomträngda af hvarandra. En lefnadsskildring med denna härkomst måste för kunskapen om helgonet vara af den yttersta betydelse. I åtskilliga afseenden är den ägnad att förändra vår uppfattning af honom: den ger oss en teckning af Franciscus' naturell sådan den verkligen var, »le style de Saint François» som författaren uttrycker saken; den belyser hans omgifning och brödernas lif under ordens äldsta tider, krisen inom orden, stiftarens fysiska och moraliska lidanden under de sista åren, hans förhållande till den heliga Klara och Jacoba de Septemsoliis samt hans diktning.[1]

[1] A. a., s. XXXII ff.,

Men upptäckten af denna källskrift har ock väsentligen förändrat Sabatiers allmänna uppfattning af källorna till Franciscus' och de äldsta franciskanernas historia. Celano, redan förut misstänkt, sjunker än djupare: under det Leo är den självständige bäraren af den gamla äkta franciskantraditionen, var Thomas den officielle ordenshistoriografen med allt hvad af ofrihet och hänsynstagande, som detta innebär. Om kurian och ordensmyndigheterna när helst de önskade en skildring af »il poverello», skrifven på elegant latin och från officiell synpunkt, anlitade Celano, så vände sig till broder Leo alla de bröder, som ville ha en klar uppfattning af Franciscus' lif. Och det är just Leos förbindelser med de yngre bland den stränga riktningens franciskaner, som trots alla förföljelser från motpartens sida bevarat den äktfranciskanska traditionen åt eftervärlden. Celanos första biografi, af förf. med stöd af en i en handskrift förekommande notis nu uttryckligen betecknad såsom till påfven framlämnad den 25 febr. 1229 och af honom auktoriserad, är, såsom Sabatier redan tidigare betonat, ett manifest till Elias' förmån. I detta sammanhang utvecklar Sabatier vidare en tanke, hvaråt han redan i sitt första arbete gifvit uttryck, den nämligen att Celano visserligen ej *expressis verbis* säger, att Franciscus utkorat Elias till sin efterträdare, men att man likväl af framställningen får det intryck, att så varit förhållandet.[1] Celanos partiskhet för Elias är större än Leos emot honom. I själfva verket utgjorde Celanos biografi ett svar på *Speculum perfectionis;* det bevisas bland annat däraf, att Celano följer dess författare på hans eget område. Mot Leo, Franciscus' *socius*, sätter han Elias, Franciscus' *familiaris;* han behandlar utförligt de sista åren af hans lif, men skjuter åt sidan följeslagarne till förmån för Elias. Han berömmer dem utan att nämna deras namn och ger berömmet en sådan formulering, att man kan fråga sig, om ej dessa

[1] Förf. framställer i detta sammanhang (sid. CII) den åsikten, att Franciscus ej önskat Elias till sin vikarie eller generalminister under sin lifstid utan gifvit vika för påtryckning från kardinal Hugolin. Såsom bevis framdrager han ur den bulla, hvarigenom Gregorius IX samtycker till Elias' afsättning, den passus, där påfven säger sig ha gjort Elias till general (»istum feceramus generalem»). Men det är tydligt, att detta uttryck väl närmast har afseende på händelserna 1232, då Elias blef generalminister.

loford dölja den skarpaste tillrättavisning. Han meddelar om ordens organisation ofullständiga upplysningar, ägnade att — helt visst Elias till behag — bibringa läsaren den tron, att ordensgeneralen var enväldig. Han utelämnar med flit vissa för Elias besvärande episoder, och han ger — tvifvelsutan af blandade bevekelsegrunder — en oriktig framställning af Franciscus' förhållande till kardinal Hugolin: ej blott att han förtiger motsättningen dem emellan, han gör Franciscus till kardinalens andlige son.[1]

Hvad beträffar Celanos andra lefnadsteckning, är Sabatiers totaluppfattning af densamma ej väsentligen förändrad. I Celanos biografi finner man mycket, som med en del ändringar hämtats från *Speculum perfectionis.* Ty att Celano är den som lånat och ej tvärtom, framgår, utom af uppgifterna om de båda källskrifternas affattningstid, äfven af inre kriterier. Latinet är hos Celano vida bättre. Åtskilliga drag, som i »fullkomlighetsspegeln» hänga väl ihop, sakna hos Celano allt sammanhang; detta förhållande synes naturligare förklaras af en upplösning af skildringen i *Speculum* än som en koncentrering af berättelsen i *Vita secunda.* Att Celano gått förbi åtskilligt, som finnes hos Leo, är väl förklarligt; ej så, att denne sistnämnde vid sina lån från den förre skulle utelämnat just det, som för hans syften varit användbarast.

I detta sammanhang kommer Sabatier äfven in på frågan om förhållandet mellan Celanos andra biografi och »de tre följeslagarnes legend» samt utvecklar och motiverar närmare den ståndpunkt han förut i frågan intagit: att den senare måste vara äldre och ha legat till grund för den förra. Alla skäl tala i själfva verket för denna uppfattning. Legendens ton är enklare, ursprungligare, mera lefvande. Man förstår väl, att Thomas kunnat förkorta de tre följeslagarnes verk, men däremot ej de skäl, som skulle förmått dessa att brodera ut Celanos skildring utan att tillägga några nya fakta. För öfrigt torde det vara svårt att uppdrifva en dylik utbrodering, som i likhet med hvad

[1] »Filio suo, quam sacro portavit in utero, fovit in gremio, lactavit verbo et educavit cibo salutis.» Sabatiers våldsamma angrepp mot Celanos första lefnadsteckning återfinnes i Speculum perfectionis, s. XCVIII—CIX.

här skulle vara förhållandet från både litterär och historisk synpunkt är bättre än sitt original. Hvad som emellertid förbjuder hela hypotesen är prologen. Att, då man går att endast plagiera ett annat verk, såsom källor åberopa meddelanden af ännu lefvande bröder skulle vara en något för djärf lögn. Och för öfrigt, huru skulle man kunna lofva att i ett dylikt plagiat meddela saker, som ej finnas i de äldre legenderna?

Af särskildt intresse är problemet med hänsyn till de förlorade partierna af »de tre följeslagarnes legend». En jämförelse mellan Celano och den bevarade delen af legenden ger vid handen den genomgående motsvarigheten dem emellan. Med utgångspunkt häri kan man, säger Sabatier, såsom sannolik tänka sig följande redan förut antydningsvis framställda förklaring. Då generalministern Crescentius mottagit följeslagarnes verk, öfverlämnade han till Celano den första delen, behandlande tiden intill 1221. Med ledning häraf utarbetade nu denne den första delen af sin biografi, hvilken som nämndt förelåg färdig till juli 1247, då Crescentius efterträddes af Johannes från Parma. Sannolikt äger ett analogt förhållande rum emellan andra afdelningen af Celanos verk och återstoden af *Legenda trium sociorum.* Allt tyder därpå. Celano berättar händelserna i tidsföljd till Franciscus' död, och skildringarna hänföra sig i allmänhet till händelser, som ägt rum i Leos närvaro, som öfverensstämma med hans och hans anhängares uppfattning eller med den plan för lefnadsteckningen, de tre följeslagarna i sin inledningsskrifvelse framlagt. Den tredje och sista delen af sin skildring slutligen utarbetade Celano på grundvalen af *Speculum perfectionis.*

Det följande året (1899) medförde en ny öfverraskning för Franciscus-forskningen. Fullföljande det af Sabatier gifna uppslaget, ansågo sig de förut nämnda italienska franciskanerna Marcellino da Civezza och Teofilo Domenichelli ha — visserligen endast i en italiensk öfversättning från 1300-talet — återfunnit de förlorade delarne af »de tre följeslagarnas legend». De utgåfvo under den stolta titeln *La Leggenda di San Francesco scritta da tre suoi compagni* (*Legenda trium sociorum*) *pubblicata per la prima volta nella*

vera sua integrità ett försök till rekonstruktion, som hade ett omfång ungefär dubbelt mot den af bollandisterna för första gången tryckta.

Hypotes och fynd syntes här så väl hänga samman, att den öfvervägande delen af specialisterna på området — bland dem äfven så kritiskt anlagda forskare som Müller och Goetz — ställde sig gynnsamt gentemot det framlagda rekonstruktionsförsöket. Gensagor höjdes å andra sidan genast från Faloci-Pulignani, d'Alençon och Mandonnet. Men själfva hufvudangreppet kom denna gång från bollandisterna. I 1900 års årgång af deras tidskrift publicerade van Ortroy en af en imponerande lärdom och mycket skarpsinne präglad undersökning, [1] hvari han helt enkelt sökte uppvisa, att de tre följeslagarnes legend i sin helhet ej vore annat än — såsom han uttrycker sig — en »skickligt gjord pastiche», härstammande tidigast från slutet af 1200-talet.[2]

Bevisföringen är i sina hufvuddrag följande. Utgångspunkten bildar den redan af Sabatier[3] gjorda iakttagelsen, att de i de tre följeslagarnes inledningsskrifvelse gjorda uttalandena om legendens innehåll icke motsvaras af hvad däri verkligen finnes. [4] Sabatier har däraf som nämndt dragit den slutsatsen, att vi äga legenden blott i fragmentariskt skick. Häremot talar enligt van Ortroys mening den omständigheten, att alla kända handskrifter (minst 16) meddela skriften i samma form. Den lärde bollandisten drager nu i stället den slutsats, att det nämnda missivet hör till något annat, nu förloradt franciskanskt verk, eller ock att det fabricerats af en författare, som f. ö. ej synes ha handlat i något som helst polemiskt syfte. [5] Men med inledningsskrifvelsens äkthet faller hvarje skäl att sätta legenden i förbindelse med de tre följeslagarne. [6] I samma riktning peka äfven de anakronismer och motsägelser, som van Ortroy anser sig kunna påvisa i berättelsen, och som omöjligen skulle kun-

[1] La légende de S. François d'Assise dite »Legenda trium sociorum» Anal. Bollandiana, 19, s. 119—197.

[2] A. a., s. 120.

[3] Jfr. ofvan sid. 218.

[4] I skrifvelsen utlofvas nya uppgifter om Franciscus. Men legenden öser till betydande del ur Celanos första biografi. Och under det i skrifvelsen de tre författarne säga sig ej vilja skrifva en i tidsföljd fortlöpande legend, är i den skrift vi äga i behåll kronologien strängt iakttagen.

[5] A. a., s. 120.

[6] A. a., s. 121.

nat nedskrifvas af någon ur Franciscus' närmaste krets.[1] Egendomligt och föga förmånligt för teorien om legendens äkthet är ock det förhållande, att den aldrig citeras eller omnämnes i några arbeten under 1200-talet. Slutligen söker förf. göra gällande, att äfven oafsedt ofvan angifna skäl legenden måste vara yngre än de författare, Celano, Bonaventura, Julianus från Speyer och Bernhard från Bessa, med hvilkas verk den företer de mest påfallande likheterna, och att den sålunda lånat från dessa. I slutet af undersökningen meddelas i tabellform en sammanställning af källorna till »de tre följeslagarnes legend», i den mån de med hjälp af det bevarade materialet kunna påvisas. Af hela sin studie drager författaren den slutsats, att legenden är ett apokryfiskt verk, hvars delar skickligt nog hopfogats, men som ej har någon förbindelse med Franciscus' förtroligaste lärjungekrets. Men om nu också *Legenda trium sociorum* måste utmönstras såsom en förfalskning, så är det i stället tydligt, att de tre lärjungarne medverkat vid tillkomsten af Celanos andra biografi.[2]

Till försvar för den ofvannämnda legendens hotade äkthet uppträder nu Sabatier själf.[3] Situationen är onekligen ej utan sin pikanta sida. Man ser, för att använda hans egna ord, en kritiker, som på vissa håll framställes såsom en bildstormare, försvara traditionen mot en jesuit af otadlig renlärighet.

Tyngdpunkten i det Sabatierska försvaret för legendens angripna äkthet lägges på analysen af dess förhållande till Celanos *Vita secunda*. Legenden måste vara äldre än biografien och ha begagnats af dess författare. Argumentationen rör sig på tvenne linjer. Framställningen i legenden är mindre utbroderad än hos Celano och Bonaventura. Undren intaga hos dessa en mycket större plats. Och deras förekomst i ett historiskt dokument står som regel i

[1] De röra regelns ursprungliga form, grundandet af S:t Klaras orden samt regelns och de tre franciskanska ordensstiftelsernas stadfästande af påfvestolen.
[2] A. a., s. 140, 141.
[3] De l'authenticité de la légende de Saint François dite des trois compagnons. Revue Historique, 75 (1901), s. 61 ff.

omvändt förhållande till dettas ålder.[1] Den andra bevisgruppen framskymtar redan i den källkritiska undersökningen i *Speculum perfectionis*, och den låter i korthet formulera sig så: att påstå, att de tre följeslagarnes legend kopierat Celano, är i själfva verket liktydigt med att säga: se här en kopia, som är mycket vackrare och sannare än originalet.[2] Som man ser hvilar Sabatiers åskådning mindre på en efter filologiska metoder i detalj genomförd kritisk undersökning af föreliggande texter än på rent subjektiva intryck af berättelsens ursprunglighet, stilens friskhet, bildens helgjutenhet o. s. v.

Om uppkomsten af de båda biografierna framlägger Sabatier följande teori, som utgör en ytterligare utveckling af hvad han förut sagt i detta ämne. Genom ordensutvecklingen under de första femton åren efter stiftarens död hade den officiella legenden (Celanos *Vita prima*) blifvit omöjlig. Det nu störtade parti, hvars ståndpunkt där funnit sitt uttryck, hade tummat på sanningen till Elias' favör. En ny lefnadsteckning hade blifvit en nödvändighet. För att en smula trubba af det obehagliga, som däri låg för Thomas, talade Genuakapitlet, som tog initiativet i saken, om tillägg till den äldsta biografien. Vid författandet af sin skildring fasthöllo de tre följeslagarne i teorien generalkapitelbeslutets bokstaf, i praktiken följde de dess andemening och skapade en ny Franciscus-biografi. Och deras inledningsskrifvelse till generalministern är därför ingen förfalskning, lika litet som den hör till något annat verk, utan den är ett sannskyldigt mästerstycke af malitiös godmodighet gentemot helgonets officielle lefnadsskildrare och det i den monastiska älskvärdhetens mest fulländade former[3]. Beviset för att de tre lärjungarna riktigt uppfattat situationen är, att Celano, som först tagit kapitlets artigheter för

[1] Denna tendens hos Celano att göra det mesta möjliga af sin hjälte framträder ej blott i hvad han meddelar utan ock i hvad han förtiger. Han utplånar i möjligaste mån Franciscus' svagheter och bisarrerier — t. ex. hans svaghet för god mat. A. a., s. 66.

[2] A. a., s. 73.

[3] A. a., s. 70. Brefvets innehåll motsvarar på ett förträffligt sätt stämningen inom orden 1246. Har det därför uppstått efter legenden, kan man blott förvåna sig, att en så skicklig förfalskare ej fått det att bättre stämma med dennas innehåll. Och i annat fall, huru ha de båda skriftstyckena kommit tillsammans?

goda, slutade med att förstå vinken och fullständigt omarbetade sitt verk.

Hvad slutligen angår de bevis mot legendens äkthet, som van Ortroy hämtar från hvad han i densamma anser vara anakronismer, liksom från den omständigheten, att den ej under 1200-talet omnämnes af andra författare, så lyckas Sabatier i de flesta punkter tillbakavisa påståendet om anakronismer; att åter legenden ej citerats eller omnämnts [1], beror dels på att den fått träda i skuggan för Celanos med den officiella hallstämpeln försedda teckning, dels därpå att den alls ej behandlar ordenskrisen och alltså för spiritualerna ingen anledning fanns att citera den. Med hänsyn till den af van Ortroy meddelade sammanställningen af legendens källor ifrågasätter Sabatier, huruvida vissa af dem (t. ex. Jordanus från Giano) kunnat vara kompilatorn tillgängliga, och framhåller, att legenden i samma mån vi närma oss slutet innehåller alltmera stoff, för hvilket källorna ej kunnat påvisas. I slutet af sin antikritik återkommer den franske forskaren till sitt älsklingsargument: arbetets allmänna litterära och historiska karaktär och den äkta franciskanska ande, som genomströmmar detsamma, utesluta hvarje tanke på en kompilation.

* * *

Af Sabatiers kritiker är väl Walter Goetz den, som visat den största frihet från förutfattade meningar och tillika den största nykterhet och måttfullhet i sina omdömen och slutsatser; han synes ock vara den, som grundligast och följdriktigast genomtänkt »det franciskanska problemet» i hela dess vidd. Han äger väl icke Sabatiers djärfva fantasi eller konstnärliga stil, men han öfverträffar sin franske föregångare i kritisk metod och omsorgsfullt genomtänkande af problemen. Resultaten af sina forskningar har han framlagt i en serie uppsatser i *Historische Vierteljahrschrift* [2] och Briegers *Zeitschrift für Kirchengeschichte.* [3]

[1] För Sabatiers uppfattning existerar icke denna svårighet. För honom har ju *Legenda trium sociorum* legat till grund för delar af *Vita secunda* och på denna väg blifvit känd för 1200-talets författare.

[2] Die ursprünglichen Ideale des hl. Franz von Assisi. Bd. 4, s., 19—50.

[3] Bd. 22, 24 och 25.

De viktigaste af de i sistnämnda tidskrift offentliggjorda undersökningarna ha, öfversedda och betydligt utvidgade, utgifvits i bokform[1] och utgöra väl den bästa befintliga ledtråd för den, som önskar sätta sig in i hithörande källkritiska problem.[2]

Då enligt Goetz' förmening den uppfattning af källorna, hvartill Sabatier kommit, hvilar på en *a priori* uppställd teori om Franciscus' ursprungliga syften och hans därur framgående förhållande till kurian och särskildt till kardinal Hugolin (Gregorius IX),[3] så måste enligt hans åsikt den rent källkritiska undersökningen fullständigas med eller rättare föregås af en undersökning äfven rörande nyssnämnda fråga. Men för att ställa denna undersökning på en fast grund och vinna en objektiv måttstock vid de omtvistade källornas bedömande blir det nödvändigt att så vidt möjligt anlita annat material än legenderna. Och Goetz anser sig ha funnit hvad han behöfver i Franciscus' eget testamente, som ju af Sabatier anses såsom ett sista försök att vrida utvecklingen i led igen, samt i några uppgifter och uttalanden af Jakob från Vitry, den berömde korstågspredikanten, under tio år (1217—1227) biskop af Akkon och slutligen kardinal.

Hvad först testamentet angår, så talar redan den omständigheten, att det är ställdt till hvad som af gammalt kallats Franciscus' första orden, starkt emot den af Mandonnet företrädda åsikten, att denne afsett att bilda ett världsomfattande botbrödraskap. Och i testamentet förekomma åtskilliga uttalanden rörande flykt undan världen, afstående af alla ägodelar, bärande af en särskild dräkt och ovillkorlig lydnad, som alla häntyda på en organisation *extra sæculum* eller, såsom Goetz uttrycker saken, »en rörelse i riktning mot munklifvet». Ingenstädes i testamentet vänder sig kritiken mot munkorganisationen i och för sig.

Med den tendens, som i testamentet framträder, öfverensstämmer noga hvad Jakob från Vitry i ett i oktober

[1] Die Quellen zur Geschichte des hl. Franz von Assisi (Gotha 1904).

[2] Såsom orienterande öfversikter kunna i öfrigt omnämnas inledningen till Johannes Jørgensens nyligen utgifna bok »Den hellige Frans af Assisi» (Köpenhamn 1907) samt den »Kritische Betrachtung der neueren Quellenforschung», som bifogats den nya upplagan af Thodes förut omnämnda verk (s. 586 ff.)

[3] A. a., s. 58.

1216 från Genua skrifvet bref har att säga om franciskanerna och klarissinnorna. De senare lefva tillsammans i hospital invid städerna, mottaga inga gåfvor utan lefva af sina händers arbete. Bröderna söka sig undan från världens fåfänglighet; de lefva enligt den äldsta kyrkans sed och tillbringa nätterna på ensligt belägna platser, hängifna åt kontemplation. En gång årligen samlade till kapitel fastställa de med sina öfverordnades råd och förkunna sina stadgar, som stadfästas af påfven. Mellan kapitlen öfva de missionsverksamhet kring hela Italien. Och i ett annat bref, förmodligen från augusti 1220, skildrar Jakob från Vitry åtskilliga personers anslutning till franciskanerna (*religioni minorum fratrum*) i ordalag, som måste angifva öfvergång till ordenslifvet. På ett ställe i sin *Historia occidentalis,* efter allt att döma byggdt på iakttagelser, gjorda åren 1217 och 1219, omnämner samme författare minoriterna i samma andedrag som munkar af olika slag men säger dem vara alla öfverlägsna *»in habitu et nuditate et mundi contemptu»*. Äfvenså lämnas åtskilliga upplysningar om deras organisation i ordalag sådana som i allmänhet brukas om ordensorganisationer. Af allt det sagda drar Goetz den slutsats, att Sabatiers och Mandonnets teori är ohållbar, samt att Franciscus' ursprungliga syften pekade hän mot en munkorden, om ock denna af helt naturliga skäl under sitt första decennium ännu ej vunnit någon sorgfälligt utarbetad organisation.

Återstår då den andra sidan af problemet: utvecklingen från 1220 till 1226, förhållandet till kurian, kardinal Hugolin och Elias från Cortona. Här framhåller Goetz inledningsvis, att Franciscus och hans brödraskap tydligen från början intagit en annan ställning till påfvestolen än valdenserna, enär de förra ju fingo den rätt att fritt predika, som vägrades de senare. En ordensorganisation hade redan börjat uppväxa före själfva konfliktperioden, senast 1218. Hvad 1220 års händelser angår, framhålles, att Franciscus af egen drift skred till reorganisationen af sitt samfund, liksom att han själf begärde Hugolin till ordensprotektor, själf fordrade det till klarissinnorna gifna privilegiets återtagande, själf anhöll om den tilltänkte ordensgrundaren Jo-

hannes' afvisande.[1] Mellan 1220 års händelser och de senare striderna om armodsaskesen finnes intet som helst sammanhang. Elias från Cortona kan knappast i dessa händelser ha spelat någon större roll, då han sannolikt obetydligt tidigare än Franciscus hemkommit från Orienten.

Hvad som däremot står fast är, att Franciscus under sina sista år[2] med grämelse och missmod såg ordens utveckling, liksom att vid utarbetandet af 1223 års regel slitningar uppstått mellan honom och kardinal Hugolin. Hvad först den sista frågan, personfrågan, angår, så synes dock vänskapsförhållandet mellan Franciscus och kardinalen aldrig ha blifvit allvarsamt stördt. Gregorius IX var — här samstämmer Goetz' uppfattning med Sabatiers — i själfva verket en sammansatt natur: å ena sidan den i den påfliga diplomatiens skola tränade politikern, å andra sidan den af ett ej obetydligt drag af öfversvinnlig religiositet präglade andlige. Det finnes sålunda intet skäl att betvifla, att han med verklig beundran och sympati betraktat helgonet från Assisi. Motsatsen dem emellan är den oöfvervinnliga mellan realisten och idealisten. Den världsvane kardinalen har måst säga sig själf och säga sin vän, att hans idéer behöfde omgestaltas, i någon mån kanske förgrofvas och förflackas för att kunna utföras i lifvet, och Franciscus har låtit det ske — kanske icke utan en känsla af att vännen hade rätt, men säkert med det missmod och den grämelse, som hvarje ideellt anlagd människa erfar vid upptäckten, att hennes lefnads bästa sträfvanden varit *ultra vires*. Någon verklig konflikt har lika litet uppstått mellan Franciscus och kardinalen som mellan Franciscus och Elias.

Men Goetz har ej nöjt sig med att söka skjuta grundskott i den uppfattning af Franciscus' syften och af hans stiftelses första utveckling, hvarpå Sabatiers hela ställning till källmaterialet ytterst hvilar, han har äfven underkastat själfva detta material i dess helhet en minutiös granskning. Och de säkra eller sannolika resultat, till hvilka han därvid kunnat nå, komma väl att bilda grundvalen och utgångs-

[1] Med skäl påpekar Goetz (s. 38, 39), att det är svårt att se, hvad intresse kurian skulle haft af att framkalla eller uppmuntra de slitningar inom orden, som utbröto under Franciscus' frånvaro i Orienten.

[2] Goetz betviflar (s. 40—42) konflikternas inträdande så tidigt som 1220.

punkten för kommande dagars Franciscusforskning. De problem den tyske forskaren för sin undersökning uppställt, har han själf angifvit med följande ord: »Finnas uppteckningar af Franciscus själf? Är *Speculum perfectionis* den äldsta och intimaste teckningen af helgonet? Är *Legenda trium sociorum* i den gamla som i den rekonstruerade formen en värdelös kompilation? Är Thomas' af Celano första biografi alldeles opartisk och tillförlitlig, är den andra ett själfständigt tillägg till den första och äger den samma tillförlitlighet? Skrifver Bonaventura såsom sanningssökande häfdaforskare eller såsom målsman för ett parti, som sträfvade att förflacka den heliges lifsideal?»[1] Här se vi såsom i en brännpunkt sammanförda alla Franciscusforskningens viktigaste problem.

Med den första källgruppen, den heliges egna skrifter och bref, behöfva vi här ej alls sysselsätta oss; på detta område härskar numera i de viktigaste punkterna enighet mellan de olika forskarna. Sabatier har äran att vara den förste, som betonat, huru viktig denna kategori af källor är.

I spetsen för sin undersökning öfver legenderna ställer Goetz Celano's *Vita prima:* dess äkthet är obestridd, dess tillkomst under de första åren efter Franciscus' död likaså, och sedan Sabatier numera uppgifvit sin ursprungliga tes, att *Speculum perfectionis* uppstått år 1227, är den äfven den äldsta lefnadsskildring af »il poverello», som vi äga.

För så vidt Goetz lyckats uppvisa, att den af Sabatier, Mandonnet och andra häfdade uppfattningen af Franciscus' ursprungliga ideal och ordens äldsta historia är oriktig, så förfaller ju ock i dessa delar Sabatiers karaktäristik af Thomas såsom en förfalskare af den historiska sanningen och en skrupellös anhängare af det kuriala partiet. För öfrigt, vore Sabatiers teori riktig, måste anklagelsen för förfalskning af den historiska sanningen riktas äfven mot *Vita secunda* och Bonaventura, liksom ock de af Franciscus' närmaste anhängare, från hvilka enligt Sabatier »fullkomlighetsspegeln» och »de tre följeslagarnes legend» härröra, ej kunna undgå anklagelsen för åtminstone ett fegt undan-

[1] Die Quellen zur Geschichte des hl. Franz von Assisi, s. 7.

hållande af sanningen. Ty ingenstädes återfinner man den Sabatier-Mandonnet'ska skildringen af franciskanernas äldsta utveckling. Men så mycken hopad skurkaktighet är en psykologisk omöjlighet. Och med uppgifvandet af 1227 såsom tillkomstår för *Speculum perfectionis* måste man ock släppa antagandet, att *Vita prima* är en motskrift mot broder Leos skildring.[1]

Betraktar man nu utan förutfattade meningar Celanos lefnadsteckning, kommer man otvifvelaktigt till den slutsats, att den tillkommit på grundval icke minst af meddelanden från den förtroligaste lärjungekretsen och i hufvudsak motsvarat dess åskådning.[2] Den kan sålunda ej karaktäriseras såsom en tendentiös partiskrift. Trovärdigheten af det meddelade stoffet måste i stället pröfvas från fall till fall. Påfallande är frånvaron af direkta uttalanden af helgonet, liksom af berättelser om under — allt omständigheter som tala till skildringens förmån. Samma intryck af tillförlitlighet ger en pröfning af de ställen, som enligt Sabatiers förmening höra till schibbolet: Rivotorto omtalas såsom brödernas första hemvist; skildringen af kardinal Hugolin afsticker på intet vis från hvad som säges i *Legenda trium sociorum* eller i Celanos af lärjungarna påverkade andra lefnadsteckning; testamentet intager visserligen ej den ställning Franciscus tillärnat detsamma, men denna brist delar Celanos biografi med *Speculum* och *Legenda trium sociorum.* Likadant är förhållandet med Franciscus' orientresa 1219—20 och den i samband därmed uppståndna ordenskrisen. Hvad slutligen skildringen af Franciscus' syften och hans skapelses första utveckling angår, så stämmer den väl med testamentet och Jakob från Vitry.

Men om man nu också bör tillerkänna Celano opartiskhet och subjektiv pålitlighet, så följer däraf ej, såsom Sa-

[1] Om denna fråga se Tilemann, Speculum perfectionis und Legenda trium sociorum (Leipzig 1902).

[2] Detta framgår af 1) de utförliga uppgifterna om stigmatisationen, som förf. endast kunnat — direkt eller indirekt — få af ögonvittnena Leo eller Rufinus; 2) förtigandet af de närmaste lärjungarnas namn, hvilket, som Goetz öfvertygande visar, säkerligen skett på deras egen begäran; samt 3) det förtroende, hvarmed just den trängsta lärjungekretsen kom Celano till mötes 1247, då motsatserna inom orden verkligen skärpts (se nedan sid. 234). Thomas själf har ej varit i någon långvarigare eller intimare beröring med Franciscus. Goetz, a. a., s. 64 ff.: jfr van Ortroys uppfattning (se ofvan sid. 226).

batier underligt nog synes mena,[1] att man måste obetingadt lita på hans uppgifter i ett och allt. I många fall är Thomas en bristfällig skildrare: mycket af hvad han berättar har han ej själf upplefvat; han skref på Gregorius IX:s uppdrag och har säkert alltför mycket påverkats af de upplysningar han från denne och Elias erhållit; han är en dålig psykolog, och hans karaktäristik utgör en katalog öfver alla möjliga dygder utan det substrat, som af egenskaperna bildar en individualitet, och är mycket underlägsen den knappa teckning Jordanus från Giano gifvit: »*Omnia per humilitatem maluit vincere quam per iudicii potestatem.*[2] Och slutligen må anmärkas, att kronologien är mycket bristfällig. Sin kritik sammanfattar Goetz i denna kläm: biografien är skrifven *bona fide*, men mot densamma kan framför allt invändas, att den i främsta rummet tydligen är afsedd att tjäna till uppbyggelse.[3]

Hvad Celanos andra biografi angår, måste först och främst understrykas, att vid dess affattande Celano verkligen samarbetat med de tre lärjungarne: det framgår tydligt såväl af prologen som af vissa uppgifter i texten. Den af Sabatier framslungade insinuationen, att Celano begagnat deras material med undertryckande af deras uppfattning, och samtidigt sökt ingifva läsaren den föreställningen, att han med dem samarbetat,[4] är för Goetz — och väl med rätta — en psykologisk monstruositet. I afseende på de båda af Celano författade biografiernas förhållande till hvarandra, står den senare ej i något af en ordenspolitisk frontförändring hos författaren betingadt motsatsförhållande till sin föregångare, utgör icke frukten af vunnen insikt om den första skildringens partiskhet och ångerfullt återvändande till sanningen. Den bildar en systematisk komplettering till den förra med den förändrade uppfattning i åtskilliga frågor, som gjorde sig gällande hos alla Franciscus' anhängare, och som framkallats af den allt mera i strid mot stiftarens önskningar gående utvecklingen inom orden; däraf ock olikheten i skildringen af Elias från Cortona. Med ett ord:

[1] Spec. perf., s. CII.
[2] Anal. Francisc. I, s. 5.
[3] A. a., s. 88.
[4] Opuscules de critique historique. III, s. 69, 70, n. 1.

den senare lefnadsteckningen visar ej, att Thomas ångerfull återvänder till Franciscus' verkliga ideal, utan hur mycket utvecklingen inom orden efter stiftarens död aflägsnat sig från desamma.[1]

Den undersökning af förhållandet mellan *Vita secunda* och *Speculum perfectionis*, som Goetz företagit och hvarom mera längre fram, kastar ljus öfver den viktigaste af hithörande frågor: har Celano förvanskat det material, som han från Franciscus' förtroliga vänner mottagit, eller äger han rätt att åberopa dem såsom sina medarbetare? Ett ingående studium af de båda nämnda skrifterna visar, att Celano i de flesta punkter besjälas af Franciscus' ideal. I några afseenden intager han visserligen en annan hållning — det gäller särskildt varningen för privilegier, testamentets förbindande kraft och den plats vården af spetälska borde intaga i ordenslifvet — och detta är tvifvelsutan en eftergift åt den mildare riktningen.[2] Men de stränga idealen framträda i det hela så starkt i hans senare biografi, att man ej äger rätt att tala om någon principiell motsats mellan Celano och den förtroligaste lärjungekretsen. Och hela det skurkstreck af Celano, som Sabatier framkonstruerat,[3] faller därmed till jorden.

Den uppfattning af Celanos andra biografi, hvartill Goetz kommit, sammanhänger med och är delvis beroende af hans ståndpunkt till frågan om »de tre följeslagarnes legend». Anticipationsvis må här nämnas, att han närmast lutar åt samma åskådning som van Ortroy, eller att den är en under första fjärdedelen af 1300-talet tillkommen kompilation. Vid undersökningen utgår Goetz från samma utgångspunkt som van Ortroy: bristen på öfverensstämmelse mellan inledningsskrifvelsen och legenden. I själfva verket behöfva de ej med nödvändighet höra tillsammans. Visserligen förlorar legenden då allt bevisligt sammanhang med de tre följeslagarne, men å andra sidan kan undersökningen göras förutsättningslösare, »befriad från den tryckande bar-

[1] Hvad angår biografiens tillkomsttid anser Goetz, att den påbörjats i anledning af generalkapitlets beslut 1244 och förelegat färdig i juli 1247 (a. a., s. 233—35).

[2] A. a., s. 224—229.

[3] Se ofvan sid. 234.

lasten af de tre lärjungarnes förutsatta författareskap».[1] Den behöfver därför ej vara en sen kompilation, den kan vara ett äldre verk af någon Franciscus fjärmare stående författare. Frågan om inledningsskrifvelsens ursprung kan sedan behandlas för sig.

Därefter följer en undersökning af legendens förhållande till andra källor, kapitel för kapitel. Goetz inleder denna undersökning med att gentemot Sabatiers argumentation för äktheten framhålla, dels att denne ej lyckats påvisa, att under som regel äro talrikare hos Celano, dels att man ej utan vidare kan godtaga den af honom åberopade grundsatsen, att textutvidgningar alltid tyda på senare proveniens. Bonaventura t. ex. förfar lika ofta i motsatt riktning.[2] Ur den detaljerade pröfning, som nu följer, får förf. fram som sannolikt resultat, att de tre följeslagarnes legend är en kompilation. Hans hufvudsakliga resonemang är i korthet följande. Att legenden i stor utsträckning begagnat Celanos första biografi, är säkert; men den har ock, som nämndt, många påfallande beröringspunkter med samme författares *Vita secunda*. På ett flertal punkter innehåller nu denna senare berättelser, som finnas i *Legenda trium sociorum*, men utan återgifvande af de drag i dessa berättelser, som synbarligen äro hämtade ur Celanos första biografi; på andra punkter åter finnas de från sistnämnda verk lånade ställena medtagna. Har nu i de förstnämnda punkterna legenden legat till grund för Celanos andra biografi, måste dess författare ha sorgfälligt utrensat allt, som hämtats ur den första. Vida rimligare förefaller då antagandet, att det är legenden, som utgör en kontamination af Celanos båda lefnadsteckningar.[3]

Men äfven andra skäl peka i samma riktning. Flerfaldiga gånger förekomma profetior af Franciscus, och sådana pläga ju i allmänhet ha tillkommit *post eventum*. Man finner äfven misstag, som hos Franciscus' förtroligaste omgifning vore oförklarliga.[4] Kronologien är liksom den

[1] A. a., s. 96.
[2] Fall finnas ock, där *Legenda trium sociorum* i förhållande till Celano erbjuder den mera utbroderade versionen.
[3] Argumentet finnes antydt hos van Ortroy (Anal. Boll., 19, s. 131).
[4] Så t. ex. säges i kap. 9 Portiuncula ha varit franciskanernas första uppehållsort (Goetz, a. a., s. 115). Jfr. ock sid. 124.

psykologiska utvecklingen förvirrad.[1] Man saknar en mängd för Franciscus karakteristiska drag; ordenskrisen omnämnes lika litet som testamentets viktigaste föreskrifter.[2] Upprepningar, t. o. m. motsägande hvarandra, äro ej sällsynta.[3] Och slutligen förvånar onekligen den omständigheten, att åtskilliga intressanta notiser, ordagranna yttranden af Franciscus o. s. v., som förekomma i legenden, saknas hos både Celano och Bonaventura.[4] Den slutsats, som författaren anser sig ha rätt att draga, blir alltså, att legenden, för såvidt ej starkare skäl för dess äkthet kunna företes än de af Sabatier förebragta, är en sen kompilation. Härmed faller naturligtvis äfven det af Marcellino da Civezza och Teofilo Domenichelli gjorda rekonstruktionsförsöket.

Att bestämdt förklara de tre följeslagarnes legend för understucken vågar Goetz dock ej. Den innehåller för att vara en sådan kompilation påfallande få faktiska misstag och legendariska utbroderingar. Där finnes ock en återstod af uppgifter, som ej kunna på kända källor återföras. Och slutligen är det gåtfulla med inledningsskrifvelsen ej utredt. Den första omständigheten kan möjligen förklaras genom antagandet, att förf. tillhört kretsen af helgonets stränge efterföljare; men då är å andra sidan frånvaron af polemik mot den mildare riktningen påfallande. Kompilatorn synes ha förutom Celano och Bonaventura begagnat en traditionsgrupp speciellt rörande generalkapitlen, missionerna o. s. v., en grupp, hvarur äfven den s. k. *Anonymus Perusinus* framgått.[5] Hvad slutligen inledningsskrifvelsen angår, så lutar Goetz närmast åt den uppfattningen, att den är en förfalskning.[6]

Med utmönstrandet af de tre följeslagarnes legend ur det äkta källmaterialet stiger källvärdet hos Celanos andra

[1] Goetz, a. a., s. 108, 109, 124 f.
[2] A. a., s. 132.
[3] A. a., s. 115, 118, 119.
[4] Se t. ex. a. a., s. 105, 111, 114, 121, 129.
[5] Denna tradition har förmodligen utbildats först efter Bonaventura och Bernhard af Bessa. A. a. s. 145.
[6] A. a., s. 134 ff. Han vill dock ej alldeles afvisa en af Minocchi och Lemmens framställd hypotes, att brefvet varit den följeskrifvelse, hvarmed följeslagarna till generalministern insände det material, som utgör de äldsta beståndsdelarna i *Speculum perfectionis*.

biografi. Lika litet som hans första teckning är en motskrift mot broder Leos, är hans andra riktad mot de tre lärjungarnes verk. Men *Vita secunda* sammanhänger ej blott med följeslagarnes legend utan ock med »fullkomlighetsspegeln». Ett stort antal kapitel (79) i den förra skriften återfinnes ordagrant eller med någon förändring i den senare. I hvilket förhållande stå de till hvarandra? Har kompilatorn tagit dem ur Celanos biografi eller Celano användt Leos och andra lärjungars anteckningar?

Sedan i klostret Ognissanti i Florens upptäckts en handskrift af *Speculum perfectionis*, hvars slutord sätta uppkomsttiden till maj 1318, torde få anses säkert, att Sabatiers ursprungliga tes är ohållbar, och att i sin föreliggande form skriften härrör från 1318.[1] Men tillhör icke dess mindre innehållet — helt eller delvis — en tidigare tid?

De i så godt som alla handskrifter förekommande inledningsorden, som beredt Sabatier så mycket bryderi, men hvilka nu vunnit sin naturliga förklaring, säga, att skriften utgör en sammanställning af olika äldre uppgifter, som på skilda ställen helgonets lärjungar skriftligen eller muntligen lämnat. Härmed stämmer, att man i berättelsen ofta påträffar uttryck sådana som »nos qui cum b. Francisco fuimus», »nobis sociis eius», »qui vidit scripsit hoc» o. s.v. Och redan före 1318 anföras citat ur skriften, så t. ex. af den bekante Ubertino de Casale i hans verk *Arbor vitæ crucifixæ* (1305), *Declaratio* och *Responsio* (1311). Försök ha visserligen gjorts att förklara dessa citat såsom uppfinningar af Ubertino, men denna ståndpunkt kan ej anses hållbar. Citaten liksom de upplysningar, som lämnas af Ubertino och andra franciskanska författare, bevisa, att broder Leo verkligen efterlämnat uppteckningar af olika slag (*dicta*, *verba*, *scripta*, *rotuli*, *cedulæ*), men däremot knappast någon utarbetad biografi eller legend.

Hufvudsvårigheten med problemet ligger dock på annat håll. Likheten mellan vissa delar af *Speculum* och vissa kapitel i Celanos andra biografi är så omisskänlig, att man måste fråga sig om den förra utgör en utvidgad kompi-

[1] Årtalet i Cod. Mazarinus 1743 förklaras som en felskrifning för 1318 (MCCXXVIII i st. f. MCCCXVIII).

lation af uppgifter ur Celano, eller om denne byggt på uppgifter af Leo och hans vänner, eller slutligen om Leo redigerat sina anteckningar i anslutning till Celanos andra biografi.

Den detaljgranskning af »fullkomlighetsspegeln», som Goetz från nyss angifna synpunkt företagit, ger vid handen, att af dess 124 kapitel blott högst 32 innehålla gammalt material i autentisk form, att 43 innehålla sådant material men i öfverarbetad form, samt att rörande omkring 50 kapitel intet bestämdt kan sägas rörande deras ålder. I högst ett tiotal fall kan med bestämdhet påstås, att berättelsen i *Speculum*, i den form den föreligger, är äldre än Celanos andra biografi; i andra fall synes förhållandet tämligen visst vara omvändt; i några fall kan Celanos första teckning anses ha legat till grund för framställningen i *Speculum.* Ett så föga bestämdt resultat synes stärka misstankarna mot skriftens äkthet.

Häremot kan emellertid sägas, att de uttryck, som angifva berättarne såsom ögonvittnen, och som i många fall utgöra det bästa stöd för uppgifternas tidiga proveniens, såsom regel förekomma i kapitel med sådant innehåll, att någon anledning till förfalskning ej kan uttänkas. Och vore skriften, såsom af några forskare påståtts, en tendentiös förfalskning, borde tendensen framträda såsom vida mera afgjord och enhetlig. In summa: *Speculum perfectionis* innehåller gammalt värdefullt material, härstammande från de förtroliga följeslagarne eller från broder Leo ensam, men den meddelar detta material i en år 1318 fullbordad sammanarbetning, företagen för att rädda anteckningarne från glömskan. I sin helhet måste dock skriften användas med mycken försiktighet, då det i allmänhet ej låter sig afgöra, när anteckningarna föreligga i autentisk och när i öfverarbetad form. Generellt kan dock sägas, att en naiv sammanställning af gammalt material utgör skriften i fråga ej; därtill äro de underbara tilldragelserna och de ordagranna uppteckningarna af helgonets yttranden alldeles för talrika. Och slutligen: ingen af de båda teorier, som tidigare uppställts rörande *Speculum* är hållbar; den är icke i sin helhet ett arbete af broder Leo, ej heller får man däri se de förlorade partierna af de tre följeslagarnes legend.

Såsom af den ofvan lämnade sammanträngda redogörelsen framgår, har under de sista årtiondena Franciscusforskningen haft att genomlöpa en underligt labyrintisk utvecklingsgång. När Sabatier på 1890-talet utgaf sina arbeten, syntes de komma att medföra en omvärdering af alla värden. Franciscus framstår såsom en — visserligen omedveten — protestant af Sabatiers egen ultramoderna typ och går själsligen under i kampen mot kurian och den officiella kristendomen. De biografer, på hvilka den äldre forskningen stödt sig, göras till opålitliga partiskribenter eller föga nogräknade representanter för det officiella skönmaleriet. Och i stället framdrages såsom hufvudkälla för kännedomen om Franciscus' lif en biografi, som säges vara författad af broder Leo inom ett år efter helgonets död, och den af gammalt kända *Legenda trium sociorum* rekonstrueras till en skrift af dubbelt omfång.

Och hvad står nu efter mindre än ett årtionde kvar af allt detta? Franciscus' fria protestantism har bevisats vara en anakronism, hans motsättning till kurian den eviga mellan svärmiska idealister och verklighetsmänniskor. Celano är återinsatt på sin gamla plats såsom en af de pålitligaste källorna, de tre följeslagarnes legend är skäligen misstänkt såsom ett litterärt falsarium och *Speculum perfectionis* i den form den föreligger har bevisats höra till en tidpunkt 100 år senare än den af Sabatier antagna. Och dock är ställningen i många fall en annan. Mycket af hvad som för den äldre forskningen var aprioristiskt antagande framstår nu såsom genom skarp kritik luttrad sanning, och bredvid de källor, som förut lagts till grund för teckningen af Franciscus' lif och lifsarbete, står nu en ny grupp af material, knappast mindre viktigt än det äldre — de berättelser som kunna återföras på broder Leo och hans krets. Det är i förbiseendet af det sist sagda, som Thodes ofta citerade ord om att allt förblifvit vid det gamla, måste betecknas såsom öfverord.

Strödda meddelanden och aktstycken.

Hvar dog drottning Kristina d. ä.?

De vanliga uppslagsböckerna angifva, att drottning Kristina d. ä:s dödsort varit Gripsholm. Att detta är oriktigt och att drottningen dog på Nyköpings slott, framgår af följande bref [1] från Johan Skytte, Gabriel Oxenstierna och Didrik v. Falkenberg till Gustaf den II Adolf.

Stormechtigste konungh, allernådigste furste och herre, E: K: M:tt näst tillböhrligh underdånigh lyckönskan, schall vår underdånighe och rättrådige thiänst, hörsamheet och lydno troligen bevijsas, så länge vij leffve.

Stormechtigste och allernådigste konungh och herre, såsom E: K: M:tt uthan tviffvell för detto allernådigst förnummit haffver aff dett breeff jagh Diderich von Falchenbärgh E: K: M:tt under dato dhen 8 i denne månadhen medh lackeijn afskickadhe, hurulede Gudh dhen aldre högste af sitt fadherlighe rådh haffver täckts på be:te dato när klockan var emällan 9 och 10 förmiddagh igenom dhen thimelige dödhen hådhan fordra aff denne jemmerdalen E: K: M:tz älschelige kiäre fru modher, hvars siäl Gudh alzmechtigh evinnerligen frögdhe och förlähne Hen:s M:tz salighe lekamen ehn frögdefull opståndelsze till dett evige liffvet, altså haffver osz icke annars bordt ähn lätha E: K: M:tt vijdhere förnimma, hvadh vij sädhan förmåt haffve, dhå nu dette begråthelighe dödzfall, dett Gudh bättre, uthi min Gabriel Oxenstiernas, som någhre daghar tillförenne hijtt till Hen:s M:tt ahnkom, och underdånigh relation gjordhe om dhe saker migh uthan landz kunne vitterligit vara, så och fleres närvahru, hvilche på samme stundh hoosz Hen:s M:tt dett jemmerlighe sårgefallet medh gråthandhe thårar ahnsebe måste, händt var. Så haffver jagh och be:te hoffmästher strax tagitt sakerne i godh acht och igensluthet och förseglat Hen. M:tz bäste och förnämbste saker, till dess att någhre

[1] Orig. i RA (Kristina d. ä. Handlingar 1).

flere aff rijkzsens rådh hijtt ländha kunne och oss i saken rådhfhöre. Sådhan ähr H:s F. N:e pfalsgreffven och pfhalsgrefvinnan, så och jagh Johan Skytte hijt kompne uthi dhen acht, att bevijse vår plichtighe thiänst och, så myckitt möijeligit vara kan, om dett högloflighe konungzlighe lijket beställe, såsom dett sigh bordhe och E: K: M:tt må skee till nådigt behag. Hafve fördenschull i förstone medh H:s F. N:s pfhalzgrefvens rådh och betänkiandhe på E: K: M:tz nådighe behagh igenom någhre förnämblighe fruer låthet beklädhe lijket på dett bädste sätt, som sigh höffves kunne, och sedhan dett var i kista lagdt, beledsagadhe det ihn i dhen fyrkantighe salen moth åhen, der som E: K: M:tz salige herfaders högloflighe lijk i förstone bevakades, att der ståendhe bliffva, till desz man förnimmer E. K. M:ts nådighe betänkiandhe och vijdhere förklaringh.

Hvadh regalierne ahnlangar, så haffve vij der om medh all flijt beställt, så att dhe medh förste färdighe bliffva schole, doch icke att ihnleggias för ähn vij förnimme E: K: M:tz nådige vilie, uthan vele dett längste som skee kan der medh fördröije. Men der lijket till äventyrs icke kan lijdha någon drögzmåhl, uthan ändhelighen kräffver, att kistan måste tillslåes, då schole vij medh flere våre medbröder oförsummat begiffve osz hijt och sådhan giöre till saken, effter som det sigh bäst höfves och vår underdånigh troheet kräffver, doch som bem:tt ähr i dett längste dermedh fördröije, som möijeligest skee kan. Bidhie ödhmiucheligen, att E: K: M:tt låther sigh dette så nådigst behagha, som vij dett alt uthi underdånigh troheet tänke och mehene.

Elliest haffve vij och förordnat Pher Åhrlandszon [1] medh Matthias Soop till Wijbyholm, Gripzholm och Räfznäs der att försegle dhe förnämbste saker som finnas kunne, ändoch vij förhoppas, att der medh ingen fhara vara schall, aldenstundh Hen:s S: M:tt haffver mäst låthet sielff forsegla dhe förnämbste dörar och desz nycklar uthi sin konungzlige förvahringh anammat, effter som och alle nycklar här inslutzne åhre, deszlijkes haffve vij och förseglet Hen:s S. M:z cantzleij och des handlinger, Hen:s S. M:ttz stat belanghandhe. Så haffver man inthz kunnat derpå någon förandringh giöre, for åhn man förnimmer E: K: M:z nådige vilije, uthan låthet allt bliffve, som Hen:s S. M:tt der uthi sin lifztidh ahnordnat haffver, alene tagit aff Hen:s S. M:z thienere dhen richtigest beskedh på all behållen ränthe, som man i hasth haffver nåh kunnat, och härmedh uthi all underdånigheet E. K. M:tt tillskicke, förvänthandes ödhmiucheligen E. K. M:ttz nådige förklaringh, och huru E. K. M:tz vilije ähr, medh Hen:s F. N:d fröken Agnes [2] sampt Hen:s S. M:tz effterlefdhe hofthienere förhållas schall. Sådhan schall E: K: M:tz nådighe befhallningh hörsambligen och troligen effterkommas. I medler tijdh och altijdh befhale E. K. M:tt medh sin älschelige kiäre gemåhl, vår nådigste drottningh, uthi Gudz mildhe och nådighe protection till longvarigh hälsze och välmå-

[1] Kammarrådet Per Erlandsson Bååt.
[2] Prinsessan Agnes af Holstein, drottning Kristinas syster.

gho, lyckosampt och roligit regementhe, så och segervinningh uthöffver alle E: K: M:ttz fiender, underdåneligen och trolighen. Och åhre

Dat. Nyköping then E: K: M:tz
14 Decemb 625

Jahan Skytt Gabriel Oxnstn Diderich Von Falkenbg.

N. Sjöberg.

Slaget vid Poltava skildradt i en samtida rimkrönika.

Det äldsta skönlitterära minnesmärket af det betydelsefulla slaget torde vara en s. k. hjältedikt, som författades på polska af en viss Piotr Bolesta omedelbart efter drabbningen och som publicerades redan den 15 juli 1709. Af denna tryckskrift, som upptager 15 sidor folio, finnas numera endast två exemplar, hvaraf det ena i Krasiński-biblioteket i Warschau. Dikten blef emellertid omtryckt redan år 1740 i Lublin i en bok, som under titel »Krotka annotacya Seymow . . . » innehåller en kronologisk redogörelse för märkligare tilldragelser i Polens historia från 1648 till 1733, utarbetad af Franciszek na Pulaciach Pulaski, öfverste m. m. Af denna bok finnas äfvenledes blott tvenne exemplar i behåll, nämligen i Jagiellonska universitetsbiblioteket i Krakau och i det den grefliga ätten Tarnowski tillhöriga slottsbiblioteket i Dzikow (Galizien).

Om författaren Piotr Bolesta vet man endast, att han år 1709 tjänstgjorde i kansliet hos Sieniawski, kronhetman, wojewoda af Belz och sedermera kastellan af Krakau. Den enda dikt, som burit denne rimsmidande kansliskrifvares namn till eftervärlden, behandlar just slaget vid Poltava under den långrandiga titeln: »*Niesmiertelna pamieć rzadkiemu doczekana wiekowi przy walecznem imieniu wielkiego zwycięzcy nayaśniejszego i naypotężniejszego cara IMci rossyiskiego nad Karolem XII królem szwedzkim i całem woiskiem jego w generalney bataliey pod Połtawą 27 junii 1709 tryumfuiącego wierszem domowym ogloszona.*» (Skildring af generalbataljen vid Poltava den 27 juni 1709, af Piotr Bolesta, tjänande i hans kejserliga Majestäts kansli hos Sieniawski, Storkronhetman, då för tiden wojewoda af Belz och sedermera kastellan af Krakau).

Ehuru denna rimkrönikas poetiska värde är lika obetydligt som dess historiska, torde den dock på grund af själfva ämnet för-

tjäna att noteras såsom ett litet bidrag till tidskrönikan. Affattad i 478 polska alexandriner, är den från början till slut en från polskt håll något omotiverad, ganska servil hyllning åt tsar Peter. Karl XII:s namn förekommer endast i titeln och i slutet, där Mazepa ock flyktigt omnämnes. Det hela är en torr, generellt konstruerad framställning af krigsoperationerna omedelbart före och under själfva slaget, och endast undantagsvis har författaren genom mytologiska eller andra episka bilder sökt att ge en svag poetisk färg eller lyftning åt en prosa, hvars historiska trovärdighet är allt utom historisk.

Författaren tycks ha varit medveten om sin episka ofullkomlighet, ty han begynner ej sin panegyrik till tsar Peter med den öfliga invokationen till sånggudinnan, utan med en blygsam anmälan:

»Woynę opowiem, ktorą nad Szwedami
Poniosł odważny Moskal y Finami
Męstwem wsławiony, w odwage bogaty,
Strzełbą potężny, bronią y armaty . . .»[1]

Huru kunna förtiga en så duktig monarks lyckliga fälttåg? frågar sig författaren — en monark »lika mycket hetman som simpel soldat» och van att fördraga alla strapatser.

Den sakliga skildringen börjar med svenskarnas framryckande till Szanzary (= Novi Sensjari), hvilket gynnades af himlen därigenom, att Worskla hade svällt upp ofantligt efter tre dygns regn, så att de ryska soldaterna voro trötta af arbetet vid befästningarna. Men general Henskin(?) öfvergick Worskla på ett grundt ställe, »likasom Hannibal tågade öfver Alperna», och tvingade den svenske generalen Kruz (= Creutz) att draga sig tillbaka emot Poltava, där denne till och med togs i fångenskap. Därpå stormades staden Szanzary af Dolhoruki i förening med den nyutnämnde hetmanen Skuropacki.

Härpå uppträder den modige tsaren själf i det ryska lägret vid Poltava, ingjuter tapperhet och kraft hos sina krigare och öfvervakar det hela. Kampen börjar, och slagfältet höljes af rök från artilleriet. Särskildt prisas den ryska härens försiktiga positioner med vallar, löpgrafvar (»transzamencie») o. d., ty «historien visar genom lärorika exempel, såsom Xerxes, Darius och Cyrus, hurusom millionstarka härar kunna besegras, om de ej ha disposition och ordning». På högra flygeln angrepo svenskarna, men kommo snart underfund med att de måste förlora spelet, och då Szlipenbach tagits till fånga, lät »Monarken» (Peter), som märkte, att svenskarna ej hade mer än 4,000 man i reserven, furst Mężykoff (= Mensjikov) och

[1] »Jag skall förtälja det krig, som mot svenskarna och finnarna fördes af den djärfve moskoviten, frejdad för mannamod, rik på tapperhet, stark medels skjutvapen och rustad med järn.»

general Rencel göra ett nytt angrepp, som särskildt riktades mot svenske generalen Rożen och dennes tre regementen. Denne måste gifva sig. Bland det ryska öfverbefälet nämnas i dikten Baur (= Bauer), Szeremet (= Sjeremetev), Replin (Repnin?), Beling och Halarty (= Allart) samt vid artilleriet Bruz (Bruce).

Skildringen af svenskarnas nederlag — det väsentliga innehållet i denna torftiga rimkrönika — erbjuder intet väsentligt nytt eller karaktäristiskt. På en yta af tre mil »längs och tvärs» voro fälten kring Poltawa beströdda med lik; »blod strömmade som rännilar ned i Worskla, och kroppar lågo som berg på hvarandra». Det var en seger, hvartill man ej på långliga tider sett maken, och hvars like ej skulle skådas i framtiden, och själfva fienden måste erkänna detta. Bland märkligare fångar rimmar dikten följande namn:

»*Piper*, Marszalek Naywyższy u dworu, (högste hofmarskalk)
Krola Szwedzkiego y w Woysku Honoru
Pierwszego, *Reyszeld* (= Rhensköld) Hetman Generali
Rozen, *Szlipenbach*, *Sztakielberk* dostali
Ci sie w niewolą. Ci Generalowie
Kruz (= Creutz) y *Hamelton*, wybor y Wodzowie
Woyska szwedzkiego; *Witemberg*, *Horn*, *Enszeld*,
Apelgren, *Frydrych*, *Pal*, *Henryk*, *Rybenszeld*,
Sas (?), *Adolff*, *Mode*, *Brunow*, Pulkownicy (öfverstar).
Julius, *Wragiel*, teraz Niewolnicy (fångar).
Johan Wehelmer: Ci są Majorowie.
Stryk, *Brunow*, *Reyter:* ci Kapitanowie . . .»

Efter några betraktelser öfver huru svenskarna, som yfdes öfver sin ära och ville mäta sig med tsaren i hans egen hufvudstad, förintades i Ukrajna och måste dela Faëtons öde att störtas från Fortunas höjd, omtalas den i ryska folkliga visor ofta nämnda episoden, huru tsarens hatt blef genomskjuten, utan att han själf skadades, och huru tre hästar störtade under Mężykoff, som förföljde de slagna till Dnjeper och Perewoloczna. Där blefvo de inneslängda, och Lewenhaupt sände till Mężykoff ett 'poselstwo' (beskickning), bestående af öfverstarna Dykier (?) och Trausweter, general Kreyc och adjutanten Duklas (Douglas) för att underhandla om »akkord». Kapitulationen beviljades, på villkor att Lewenhaupt utlämnade alla vapen jämte »standar, trumpeter, trummor, artilleri och allt bagage». Officerarna skulle få fritt aftåg, men desertörer skulle utlämnas, och alla, som betett sig förrädiskt, blefve uteslutna ur öfverenskommelsen.

Men under tiden — heter det till sist — rustade sig den svenske kungen att öfvergå Dnjeper tillsammans med Mazepa och några hundra ryttare. General Wolchonski förföljde med kavalleri och kosacker, och i ödemarken nedgjordes två hundra af de flyende, utom att många lefvande råkade i fångenskap. Men kungen

själf slapp undan med förrädaren Mazepa utan att bli upphunnen, ty — såsom det sista versparet lyder:

»Dniem nocą w nogi spiesząc tak bez miary
Z garścią Drabantow uszedł aż w Tatary.»[1]

Huruvida Piotr Bolesta själf deltagit i Poltava-slaget, antydes på intet sätt i dikten. Denna frånvaro af något självupplefvadt, af personlig erfarenhet bevisar dock härvidlag ingenting, ty dåtidens polska poeter gjorde sitt bästa att dölja sig bakom den torra pseudoklassicitetens konventionella fraser. I alla händelser har ju rimkrönikan intet historiskt värde. Osannolikt är emellertid ej, att Bolesta på nära håll fått bevittna det rysk-svenska kriget, ty hans herre, storkronhetmanen Adam Mikulasz Sieniawski († 1726), deltog med utmärkelse i slaget vid Kalisz 1706, då svenskarna blefvo slagna af Mensjikov.

Det är emellertid beaktansvärdt, att denne polske kanslist — vare sig han luktat krutrök eller icke — hade en så skarp blick för Poltavas historiska betydelse, och att han var så snabbt och så pass väl underrättad om en del detaljer och personnamn, att han redan 18 dagar efter slaget hade sin rätt långa rimkrönika färdig i tryck på en ort, som torde ha legat ganska långt från slagfältet.

Och såsom det första samtida bidraget till den poetiska litteraturen om Poltava kan Bolestas namn förtjäna ett flyktigt omnämnande i den svenska historien.

Alfred Jensen.

När Lauenburg stod under svenskt beskydd.

Den tredje koalitionen mot Napoleon hade fått dödshugget vid Austerlitz. Preussen hade skyndat att genom fördraget i Schönbrunn ställa sig väl med den väldige och fått Hannover som lön. Då satte sig Gustaf IV Adolf i sinnet att göra detta förvärf så surt som möjligt.[2] Han kvarlämnade i Lauenburg 1,800 man under Gustaf Löwenhielms befäl med tillkännagifvande den 1 febr. 1806, att hertigdömet skulle stå under svenskt beskydd, tills Hans Maj:t af lan-

[1] »På benen dag och natt, skyndade han omåttligt med en handfull drabanter och hann undan till tatarerna».

[2] Om hans skäl se min afhandling »De diplomatiska förbindelserna mellan Sverige och Preussen 1804—1808».

dets rättmätige herre, konungen af Storbritannien, lösts från förpliktelsen att försvara det.

Gustaf Adolf ingrep nu i förvaltningen af Lauenburg för att rädda hvad som räddas kunde undan Preussen. Den kurhannoveranska regeringen i Ratzeburg fick mottaga en skrifvelse från konungen af den 15 februari att ej sända några penningsummor till Hannover, där de kunde bli använda till helt andra ändamål, än som öfverensstämde med Hans storbritanniska Maj:ts afsikter, utan förvara i Ratzeburg hvad som blefve öfver af hertigdömets inkomster, sedan nödvändiga utgifter fråndragits. Detta förfaringssätt borde fortsättas, tills konungen med sin höge bundsförvant närmare öfverenskommit beträffande den framtida ockupationen af Lauenburg.[1]

Den 7 april grep Gustaf Adolf åter pennan i en ekonomisk fråga, nämligen för att anmoda landdrosten Hake att sätta de offentliga kassorna i Lauenburg i säkerhet mot den fara, som det väntade inryckandet af preussiska trupper skulle medföra. De penningar, som ej vore nödvändiga för administrationens dagliga behof, borde deponeras i Hamburg, Lybeck eller Stralsund, beroende på hvilket landdrosten funne bäst öfverensstämmande med sin suveräns intresse. Därpå ville Gustaf Adolf ge nödiga befallningar, »för att dessa summor omedelbart öfverföras till England eller användas enligt Hans britiska Maj:ts afsikter».

Härpå svarade regeringen i Ratzeburg den 10 april, att den genom landdrosten erhållit del af Hans Maj:ts bref, men att den enligt landets författning ej kunde disponera öfver någon offentlig kassa. »Som vi emellertid lifligt önska tillmötesgå Ers Maj:ts önskan, meddela vi i förtroende innehållet i nämnda Ers Maj:ts bref åt den hannoveranske minister, som förestår Lauenburgska departementet.» — Af kurhannoveranska regeringens skrifvelse till lauenburgska departementet i Hannover framgår, att man i själfva verket hade gifvit detta försiktiga svar »med hänsyn till omständigheternas tvång och svenska truppernas kanske snart förestående aftåg, alltså för att förekomma oangenäma mått och steg».[2]

Gustaf Adolf skref tillbaka till regeringen i Ratzeburg den 12 april: »Vi hafve med mycken förundran inhämtat af edert bref af den 10 sistlidne April, att I rådfrågat Er hos hannoveranska regeringen rörande verkställigheten af de nödiga mått och steg — — —, hvarom vi tillskrifvit Er, President Hake, under den 7 i denna månad. Vi hafve därföre ansett nödigt, att härmedelst antyda Er

[1] Afskrift i »Acta der Regierung zu Hannover betr. den Befehl des Königs v. Schweden, die Überschüsse der Lauenburgischen Cassen im Lande fest zu halten und nicht nach Hannover zu senden. 1806.» Denna och öfriga anförda akter, för hvilka ej annat angifves, finnas i riksarkivet i Hannover.

[2] Afskrifter af Gustaf Adolfs skrifvelse till Hake och regeringens i Lauenburg svar. Regeringens i Lauenburg skrifvelse till Lauenburgska departementet i Hannover den 11 apr. 1806 (»Varia, den Antrag des Königs von Schweden, dass die überschiessenden Gelder der herrschaftlichen Cassen nach Lübeck, Hamburg oder Stralsund deponiert werden sollten, betreffend. 1806.»)

alla att ifrån denna dag icke begära eller emottaga några befallningar af hannoveranska regeringen, hvilken upphört att vara Er rättmätige konungs organ, då den underkastat sig konungens af Preussen styrelse.» Gustaf Adolf förbjöd således all förbindelse med den öfriga delen af kurfurstendömet, »där en främmande magt upprättat en egenmägtig souverainetet». Beträffande landsherrens inkomster meddelade han, det Löwenhielm fått befallning att, sedan alla administrationskostnader afdragits, sända öfverskottet till Pommern för att förhindra dessa medels användning mot landsherrens önskan.[1]

Den 23 april blefvo svenskarne utmanövrerade ur Lauenburg af en preussisk styrka. Därmed upphörde Gustaf Adolfs kommando öfver ämbetsmännnen i Lauenburg — tills Preussen åter, på hösten 1806, närmade sig Napoleons fiender. Då fick Gustaf Adolf åter nöjet att låta en svensk styrka besätta Lauenburg. Den preussiska afdelning, som låg i Ratzeburg, öfverlämnade under vänskapsbetygelser staden åt svenskarne och utrymde hertigdömet, åtföljd af de preussiska ämbets- och tjänstemännen. De politiska förhållandena hade i en hast gjort Fredrik Wilhelm III medgörlig. En vecka förut hade han förklarat, att ett försök mot Lauenburg skulle han betrakta som ett angrepp på sitt eget land.

Så snart Gustaf Adolf underrättats om sina truppers inryckande i Lauenburg, skref han till landdrosten Hake och inbjöd honom att tillsammans med sina ämbetsbröder återtaga administrationen af hertigdömet i Hans britiska Maj:ts namn. Hake och regeringsrådet Böhmer återtogo med nöje sitt värf och underrättade därom landets myndigheter och öfriga inbyggare, hänvisande dem till sig, samt gåfvo dem order, att hertigdömets penningmedel skulle kvarhållas och ej sändas till Hannover. Därmed hade Hake delvis förekommit de önskningar Gustaf Adolf uttalade i en skrifvelse af den 8 september, genom hvilken han autoriserade landdrosten att tills vidare i konung Georgs namn öfvertaga ledningen af hertigdömets inre angelägenheter, till dess Hans storbritanniska Maj:t tillkännagifvit honom sin önskan i detta hänseende. I denna skrifvelse hänvisade konungen nämligen till sina order af den 15 februari och 7 april om dispositionen af hertigdömets medel för konung Georgs räkning och om afbrytande af all förbindelse med hannoveranska regeringen.[2]

[1] Gustaf Adolf till regeringen i hertigdömet Lauenburg den 12 april 1806 (Kanslipresidentens koncepter: utländske ämbetsmän i RA).

[2] Kanslipresidentens koncepter: utländska ämbetsmän, den 29 aug. och 6 september 1806. RA. Orig. i »Acta der Londoner Kantzlei betr. die Besetzung von Lauenburg durch Schweden im Namen Hannovers und die Wiedereinführung der alten Regierung 1806». — Hake och Böhmer till Georg III den 1 sept. och till dennes minister för hannoveranska ärenden, von Münster, s. d. (koncept i sistnämnda samling). — Wetterstedt till Pierrepont, Englands sändebud i Stockholm, och Alopeus, ryska sändebudet därsammastädes den 29 aug. (kanslipresidentens koncepter: härvarande utrikes ministrar. RA.)

I London möttes tillkännagifvandet om Lauenburgs återbesättande med svenska trupper af det uttalande, att konungen »med mycken tillfredsställelse» erfor denna förändring. — Det skedda kunde man ju ej ändra. Kanhända skulle det bli gagneligt, isynnerhet som Preussen tycktes vara nära att undergå systemförändring. I alla händelser ansågo konung Georg och hans minister v. Münster det ej klokt att onödigt reta den svenske konungen. När de emellertid fingo höra, att ockupationen ej skett med Preussens goda minne utan strax efter protester från dess regering, funno de rådligt tillskrifva hannoveranska regeringen att framställa den gamla administrationens återställande i hertigdömet såsom om ämbetsmännen handlade blott på svenske konungens befallning. [1]

Carl Grimberg.

Venezianska ministerdepescher i Kungl. Biblioteket.

På den senaste Hammerska bokauktionen inköptes af Kungl. Biblioteket en större samling afskrifter af *Venezianska ministerdepescher*. Då under hela den tid den Venezianska republiken ägde bestånd dess ambassadörer i allmänhet voro kända såsom framstående diplomater och de därjämte voro särskildt ålagda att egna den största omsorg åt sina depescher och ministeriela relationer samt flitigt hålla sin regering à jour med de politiska förhållandena i de länder, där de voro anställda, utgöra deras skrifvelser en viktig källa för historieforskningen.

Dessa nu förvärfvade depescher synas till större delen vara de Venezianska ministrarnes egna originalregistratur, och de utgöra således fullt autentiska afskrifter af de af dem till regeringen, senaten i Venedig, insända skrifvelserna. — Af mer allmänt politiskt intresse äro de af N. A. Erizzo från Paris 1696—1699, och från Rom 1699—1701 med relation af år 1702, af N. A. Erizzo (sonen) från Madrid 1726—1729 med åtföljande akter, Wien 1735—1737 med relation af år 1738, Turkiet 1739—1742 med afskrifter af från ministern utgående bref från samma år; och Wien 1745—1746 samt af N. Erizzo från Rom 1767—1769.

Att i dem Sverige och dess diplomatiska förhållanden då och då omnämnas, är självklart. Särskildt ofta är det i depescherna från Paris 1696—1699 i förbindelse med fredskongressen i Rijswijk, där Sverige var medlare. I dem framhålles också skarpt, hvilken

[1] Münster till Rehausen, Englands sändebud i Berlin, d. 16 sept., bif. Rehausens dep. d. 19 sept. — Böhmer till Münster d. 3 sept. och Münster till Grenville d. 15 sept. (Koncept till båda dessa skrifvelser i »Acta der Londoner Kantzlei etc.») Münster till von der Decken, stats- och kabinettsminister i Hannover. (Samma volym.)

olycka konung Carl XI:s död var för Sverige, huru dess politiska ställning därigenom försvagades, dess anseende förminskades och dess ständiga fiende Danmark nu åter, för att reta Sverige, började sina trakasserier mot hertigen af Holstein. — Äfven i depescherna från Turkiet 1739—1742 beröres ofta Sveriges politik och omtalas kriget emot Ryssland jämte de föregående förhandlingarna.

Andra depescher röra åter mer uteslutande de Venezianska staterna och förhållandena kring Medelhafvet. Äldst af dem äro några relationer af A. Navagiero m. fl. rörande staden Caneas på Creta intagande af Turkarne år 1645; yngst åter en samling bref växlade våren 1797 mellan den franska arméns befälhafvare i norra Italien och republiken Venedigs tjänstemän, A. Contarini, F. Battagier, Gi. Giovanelli och N. G. Erizzo därstädes, tillika med en samling depesch-afskrifter från en af dessa tjänstemän, N. G. Erizzo, till senaten i Venedig.

Att dessa afskrifter blott utgöra några spillror af ett större familjearkiv framgår af de höga nummer, 612, 614, 618 etc., hvarmed några af banden äro signerade. — Då de flesta af dessa depescher härstamma från medlemmar af den Venezianska doge- och diplomatfamiljen *Erizzo* och flere af banden äfven äro prydda med dess pärmstämpel, är det otvifvelaktigt, att de ursprungligen tillhört denna familj. Enligt meddelande af herr B. Schöldström,[1] var emellertid en italiensk grefve *Guido* Erizzo från 1849 till år 1868, bosatt här i Sverige, då han, sedan han genom arf efter en broder erhållit några gods i Italien jämte titeln marchese Baudini, återflyttade dit, där han 1877 afled, efterlemnande enka, en dalkulla Margareta Johansdotter Falk, och fem barn. Han hade förut varit gift med fröken W. C. A. Lewenhaupt, som afled år 1851. — Då han så många år vistades i Sverige, är det antagligt, att han hitfört åtminstone en del af sitt familjearkiv, och att detta efter hans afresa hamnat hos den ifrige bokuppköparen Hammer, från hvars samlingar det nu förvärfvats af Kungl. Biblioteket.

K. H. K.

---

[1] Enligt Schöldström finnas upplysningar om Erizzo i följande tidningar: Morgonbladet 1849 $^{14}/_{2}$. Nya Dagl Alleh. 1864 $^{2}/_{7}$. Östgöta Corresp. 1864 $^{2}/_{7}$, Göteborgsposten 1867 $^{28}/_{9}$, Post o. Inr. Tidn. 1868 $^{23}/_{4}$, Göteborgsposten 1877 $^{14}/_{11}$.

Underrättelser.

Den 1 oktober 1907 afled i Stockholm den bekante järnvägsbyggaren och riksdagsmannen, f. d. majoren Claes Adelsköld. Mångfrestare, som han var, sysslade han äfven med biografiskt och historiskt författareskap; särskildt förtjänar att påpekas hans vidlyftiga *Lefnadsteckning öfver John Ericsson* (1894).

— Den 5 juli afled i Heidelberg vid hög ålder filosofen Kuno Fischer, den moderna filosofiens berömde historieskrifvare.

— Den 31 oktober afled i Stockholm den bekante finske historikern och skolmannen, professor K. G. Leinberg. Den aflidne har utöfvat en mycket omfattande och förtjänstfull verksamhet såsom historisk författare och urkundsutgifvare, hvarvid han särskildt ägnat sin uppmärksamhet åt kyrkans och skolväsendets utveckling i Finland. Af hans många arbeten må nämnas *Handlingar rörande finska skolväsendets historia under 16:de, 17:de och 18:de seklen* (4 bd, 1884—1901), *Bidrag till kännedomen af vårt land* (6 bd, 1885—94), *Finlands territoriala församlingars ålder, utbildning och utgrening intill 1885 års utgång* (1886, ny uppl. 1906), *De finska klostrens historia* (1890), *Handlingar rörande finska kyrkan och presterskapet* (4 bd, 1892—1900), *Finska presterskapets besvär och Kongl. Majestäts därpå gifna resolutioner. Från slutet af 1620-talet intill Stora Ofredens slut* (1892), *Skolstaten i nuvarande Åbo stift och dettas förra andel af Kuopio stift intill den 1 juli 1870* (1893) *Det odelade finska biskopsstiftets herdaminne* (1895), samt *Finlands kamerala förhållanden på 1500- och 1600-talen* (1899). Härtill komma en mängd uppsatser i olika tidskrifter samt bland Svenska litteratursällskapets i Finland »Förhandlingar och uppsatser» (»Om finska studerande i Jesuitcollegier», »Bidrag till kännedomen om finska studerande vid Upsala universitet», »Finska studerande vid utrikes universiteter före 1640» m. fl.). Den aflidne forskaren bibehöll ännu i sin höga ålderdom — han var vid sin bortgång inemot 78 år — oförminskade kropps- och själskrafter och var ännu under de sista åren en regelbunden gäst på Riksarkivet och Kungl. biblioteket.

— Den 16 november afled i Halle professor Gustav Friedrich Hertzberg (f. 1826), bekant såsom författare till en mängd arbeten på den grekiska och romerska historiens område. Inom hans omfattande produktion förtjäna särskildt att framhållas: *Die Ge-*

schichte Griechenlands unter der Herrschaft der Römer (3 bd. 1866—75); *Geschichte Griechenlands seit dem Absterben des antiken Lebens bis zur Gegenwart* (4 bd, 1875—79) samt de delar af det stora Onckenska sammelverket, som behandla Grekland och Rom (*Geschichte von Hellas und Rom*, 2 bd, 1878, 1879; *Geschichte des römischen Kaiserreichs* (1881) och *Geschichte der Byzantiner und des osmanischen Reichs* (1883).

— Nyligen har i Venedig aflidit den bekante historikern Moritz Brosch (f. 1829). Bland hans arbeten märkas *Geschichte des Kirchenstaats* (2 bd, 1880—82) och *Geschichte von England 1603—1850* (5 bd, 1890—98), båda skrifna för Heeren-Ukerts bekanta samling, samt *Oliver Cromwell und die puritanische Revolution* (1886).

— Den andra *internationella kongressen för historiska vetenskaper* äger rum i Berlin den 6—12 nästkommande augusti. I spetsen för organisationskommittén stå generaldirektorn för det preussiska arkivväsendet R. Koser, samt professorerna Eduard Meyer och U. v. Wilamowitz-Möllendorf, hvilka äfven mottaga anmälningar om föredrag inom de olika sektionerna. Vi hoppas i nästa häfte kunna lämna närmare meddelanden om program m. m. Då kongressen denna gång äger rum på så nära håll, borde en jämförelsevis stor anslutning från Sverige vara att förvänta. Från våra grannländer lära redan många anmälningar ha ingått.

— Den 9 november försvarade fil. lic. Helge Almquist för filosofie doktorsgrads vinnande en afhandling med titel *Sverge och Ryssland 1595—1611. Tvisten om Estland, förbundet mot Polen, de ryska gränslandens eröfring och den stora dynastiska planen.*

— Till docent i historia vid Uppsala universitet har förordnats fil. lic. Helge Almquist samt till docent i samma ämne vid Stockholms högskola fil. dr. Torvald Höjer.

— Professor L. Fr. Läffler fick på sin 60-årsdag den 15 sistlidne november såsom hyllningsgärd från 77 äldre och yngre historiker, språkforskare och arkeologer mottaga en publikation. innehållande ett aftryck och facsimile af en i flera hänseenden, särskildt för vår helgonhistoria märklig handskrift det s. k. *Kalendarium Vallentunense.* Fästskriftens utgifvande har ombesörjts af amanuensen dr. Otto Janse, hvilken jämväl författat inledningen, hvari gifves en beskrifning af handskriften och en redogörelse för dess öden. Såväl själfva reproduktionen som utstyrseln för öfrigt hedrar den officin, Justus Cederquists kemigrafiska anstalt, hvarifrån publikationen utgått.

— Ur det sist utkomna häftet af *Jämtlands läns fornminnesförenings tidskrift* (bd 4: h. 2) anteckna vi en uppsats af lektor S. J. Kardell med titeln *Ur Jämtlands historia.*

— Den år 1901 stiftade Norra Smålands Fornminnesförening har redan under sin korta tillvaro hunnit utföra ett betydande arbete. Den har sammanbragt ett icke obetydligt museum och grundat ett antikvariskt-topografiskt arkiv; på dess bekostnad eller på dess initiativ ha till Jönköpings stadspark öfverflyttats åtskilliga kulturhistoriskt intressanta byggnader (bl. a. en klockstapel från Norra Solberga socken samt en ryggåstuga från Sjöareds by). Och från och med innevarande år utgifver föreningen en egen publikation med titel *Meddelanden från Norra Smålands Fornminnesförening*. Det nyutkomna bandet ingifver de bästa förhoppningar för framtiden: innehållet är intresseväckande och vederhäftigt, utstyrseln synnerligen vårdad; ett särskildt hedersomnämnande förtjäna de rikhaltiga och fint utförda illustrationerna. Af innehållet märkes utom en redogörelse för föreningens hittillsvarande verksamhet en undersökning af professor O. von Friesen om *Två småländska runstenar* — Forshedastenen i Västbo och Ryssbystenen i Sunnerbo. Den senare är rest öfver en viss Assur, som var i tjänst såsom sjökrigare hos en konung Harald, af förf. identifierad med Harald Hårdråde eller möjligen Harald Godwinsson; i hvilket fall som hälst tillhör stenen midten af elfte seklet. Forsheda-stenen åter utgör ett minnesmärke öfver en Lifsten, som stupat vid Gårdstånga i Skåne. Runologiska grunder hänföra stenen till omkr. år 1025; förf. sätter den i förbindelse med det vid denna tid förda kriget mellan Anund Jakob och Knut den store. Saxo talar om ett slag vid *Stangam montem* under detta krig, och en svensk konungalängd låter Emund Slema (tydligen fel för Anund) stupa »på en bro i Skåne som heter Stangapelle» (*in ponte quodam Scaniæ qui Stangapelle dicitur*). Af detaljuppgifterna i de båda berättelserna framgår, att de afse samma tilldragelse. Saxo's »Stångeberg» har man identifierat med Stangebjer i Vinslöfs socken och i denna identifiering funnit ett stöd för berättelsens trovärdighet. Denna sammanställning finner förf. omöjlig på grund af hvad källorna berätta om krigsrörelserna. Hvad åter den andra orten angår, betyder dess namn enligt författarens åsikt »Stånga skans» (»pelle» plur. af det danska »pæl», påle) och sammanställes med den vid bron öfver Käflingeån belägna skansen vid Gårdstånga kyrka, som i sitt namn bevarar minnet af denna fästningsanläggning (*garð* under vikingatiden = förskansning). Den nyssnämnda flodöfvergången utgör den strategiska nyckeln till Lund och skyddades under 1600-talet af Getinge skans. Läsarten *Stangam pontem* bör alltså införas hos Saxo i st. f. *Stangam montem*. — Lektor F. Hall, sammanställer de fåtaliga och magra källuppgifterna rör. Jönköpings kloster, och professor E. Wrangel meddelar några anteckningar om *Medeltidskyrkorna i Småland*, belysta af ett rikhaltigt illustrationsmaterial. *Göta hofrätts hus*' byggnadshistoria skildras af redaktör R. Björkman, som därvid äfven meddelar en mängd biografiska och genealogiska uppgifter rörande Jönköpingsborgmästaren Peder Gudmundsson, adlad Strömberg. Såsom bekant är Jönköping en af de få svenska städer (de andra äro Stockholm, Arboga och Kalmar),

som äga kvar sina tänkeböcker från medeltiden, och såsom bihang till föreningens publikation följer den första delen af *Jönköpings stads tänkebok* från 1456 utgifven af Axel Ramm.

— Såsom sjuttionionde volymen af Svenska litteratursällskapets i Finland skriftserie har utkommit fjärde och sista häftet af den af den nyligen aflidne språkforskaren Herman Vendell utarbetade *Ordbok öfver de östsvenska dialekterna.*

— I tjugoförsta volymen af Svenska Litteratursällskapets i Finland *Förhandlingar och uppsatser* meddelar arkivarien Th. Westrin i en uppsats med titel *Väntans och besvikelsens dagar i Åbo 1715—1716* en skildring af den svenske residenten i Moskva Thomas Knipercrona's († 1715) och hans familjs fångenskap i Ryssland. Som bilaga aftryckes en »journal» för tiden maj 1715—juli 1716, förd under den tid då familjen väntade på att blifva utväxlad mot den i svensk fångenskap vistande ryske residenten Chilkov, en förhoppning som emellertid ej gick i uppfyllelse. Den lilla »journalen» är enligt utgifvarens mening förd af den vid svenska beskickningen i Moskva anställde Hans Persson Varell.

— Ur *Historische Zeitschrift* (Dritte Folge, bd. 2: h. 3) anteckna vi en uppsats med titeln *Ein schwedischer Militärprozess von 1631*, hvari Joh. H. Gebauer aftrycker och kommenterar några intressanta aktstycken från en svensk militärprocess i Friedland.

— I ett af de sista häftena af *Internationale Wochenschrift für Wissenschaft, Kunst und Technik* (N:o 33) meddelar den bekante historikern professor Dietrich Schäfer en kortare uppsats med titel *Stand der Geschichtswissenschaft in skandinavischen Norden.* Förf. betonar inledningsvis, att de tre skandinaviska ländernas vetenskapliga litteratur på historiens område är alltför litet känd i Tyskland. Detta blir alltför ofta märkbart, äfven när tyska forskare af rang yttra sig om nordiska förhållanden eller skildra händelser inom sitt eget folks historia, som ej kunna fullt förstås utan kännedom om de skandinaviska ländernas historiska litteratur. Förf. ger därefter en kort öfversikt öfver de viktigaste källutgifningsarbeten, som under det förflutna århundradet sett dagen i Sverige. Danmark och Norge, en öfversikt, som för en svensk historiker naturligen ej erbjuder något nytt, men som för utländska forskare torde utgöra en god orientering. Han betonar — tvifvelsutan med rätta — i sin redogörelse, att de svenska urkundspublikationerna äro för landets *yttre* historia mera gifvande än de danska, som i stället koncentrera sig kring landets inre utveckling. Däremot har man rätt att ställa sig en smula skeptisk gentemot hans påstående, att, då Danmark äger så godt som hela sitt medeltida källmaterial publiceradt i tillfredsställande editioner, det ej borde vara alltför svårt att för Sverige åstadkomma detsamma. Det från medeltiden bevarade svenska urkundsmaterialet torde näml. vara ej obetydligt större än

det danska. Det slutomdöme, som förf. »på grundval af ett tioårigt sysslande» med skandinavisk historia afger, är för de tre ländernas historiska vetenskap synnerligen smickrande. Den säges icke stå efter någon annan. Uppsatsen slutar med en maning till den tyska forskarevärlden att mera sysselsätta sig med de skandinaviska ländernas historievetenskap, än under det senaste halfseklet varit vanligt. På en dylik förändring skulle båda parterna vinna.

— I *Mittheilungen der Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der Ostseeprovinzen Russlands* (bd. 18, s. 487—553) meddelar dr. W. Schlüter *Zwei Bruchstücke einer mittelniederdeutschen Fassung des Wisbyschen Stadtrechts aus dem 13. Jahrhundert*. Det ena fragmentet, innehållande bestämmelser rörande bröllop, dop och förmynderskap, finnes i Rigas stadsbibliotek i en mot slutet af 1700-talet af J. C. Brotze gjord afskrift. Afskrifvaren, som synes ha fullgjort sitt värf med mycken noggrannhet, säger sig ha tagit afskriften efter en odaterad med »munkskrift» på pergament skrifven gotländsk rättsuppteckning; han har till yttermera visso återgifvit i facsimile en rad af det manuskript, som förelegat honom. Det andra fragmentet, innehållande straffbestämmelser för en mängd misshandelsbrott, förvaras å biblioteket i Wolfenbüttel; det är skrifvet på ena sidan af tvenne pergamentsblad, som på den andra innehålla delar af det äldre Nowgorod-skrået. Af såväl paleografiska som språkliga skäl hänför utgifvaren båda urkunderna till tiden omkr. 1270. I slutet af sin uppsats anställer dr. Schlüter en undersökning rörande Visby stadsrätts tillkomsttid. De nu för första gången offentliggjorda brottstyckena göra med hänsyn till både språk och innehåll ett ålderdomligare intryck än den uppteckning, som Schlyter efter en handskrift från 1300-talet meddelat i sitt berömda verk. En utgångspunkt för frågans besvarande har stadsbibliotekarien Busch, som först fästat uppmärksamheten på Rigafragmentet, trott sig finna i den omständigheten, att båda fragmenten sakna uttrycket *rad* på de ställen, där det förekommer i den af Schlyter aftryckta redaktionen. Då detta knappast synes kunna bero på en tillfällighet, skulle man alltså däraf vilja draga den slutsats, att affattningen skulle ligga före 1232, då enligt de flesta forskares mening ett råd i Visby för första gången omnämnes. Till denna bevisföring anmärker nu Schlüter, att då Visbys dotterstad Riga redan 1226 äger en rådsförfattning, moderstaden väl åtminstone lika tidigt haft ett råd. Finge man tillägga frånvaron af alla omnämnanden af rådet den betydelse Busch gör, måste man alltså hänföra den föreliggande uppteckningen till första fjärdedelen af 1200-talet. Häremot kan nu invändas, att affattningen af stadsrätter på tyskt språk från denna tid äro mycket sällsynta, samt att såväl texternas ortografi som den nära öfverensstämmelsen med den af Schlyter aftryckta redaktionen och de detaljerade lyxförbuden tyda på en senare proveniens. Härtill kommer, att de äldsta bevarade stadsrätter på tyskt språk, Braunschweigs s. k. *Ottonianum* från 1227

samt dess aflösare, stadslagen af 1265, ej omnämna stadens råd, ehuru rådsförfattningen säkert ägt bestånd sedan 1231 och sannolikt redan tidigare. Vidare må anmärkas, att de båda fragmenten sakna beröringspunkter med Rigas under gotländskt inflytande tillkomna äldsta stadsrätt, som kodificerades 1226—38, men att de i Wolfenbüttel-texten förekommande straffbestämmelserna förete likheter med stadganden i Hapsals rätt, som 1279 till sistnämnda stad öfverförts från Riga. Af det sagda liksom af flera andra omständigheter sluter förf., att den här föreliggande rättsuppteckningens tillkomst faller föga tidigare än de handskrifters, från hvilka vi känna densamma, att den alltså torde tillhöra början af 1200-talets sista tredjedel.

— Af *Meddelelser fra det danske Rigsarkiv* har ett nytt häfte utkommit (I: 3—8). Af dess innehåll knyter sig det största intresset till en af riksarkivarien dr. V. A. Secher författad uppsats *Om Proveniens- (Hjemmehors-) Principet som Ordningsregel i de danske Statsarkiver og om andre der gældende Ordningsregler*. Med utgångspunkt från Müllers, Feiths och Fruins *Handleiding voor heet ordenen en beschrijven von Archieven* (1898) ges först en karaktäristik af den äldre arkivteorien med dess ordningsmetod: arkivaliernas biblioteksmässiga gruppering efter innehållet. Härefter följer en exposé af den nya grundsats, provenienssprincipen, som, först uttalad i Frankrike 1841, inom de olika ländernas arkivväsen alltmera tränger sig fram, och som hos oss är fastslagen genom nådiga kungörelsen af d. 22 maj 1903 angående allmänna grunder för ordnande och förtecknande af vissa offentliga arkiv. Den vidlyftigaste och intressantaste delen af Sechers uppsats utgöres emellertid af en historisk framställning af de arkivaliska principer som under olika tider gjort sig gällande i de danska arkiven. Efter att i korthet ha redogjort för den uppdelning från innehållssynpunkt af geheimearkivets arkivalier (»Danica», »Danske Samlinger», »Norske Samlinger», »Gamle svenske jordebøger» o. s. v.), som genomfördes af 1700-talets arkivmän, af Thorkelin, Voss o. a., skildras den biblioteksmässiga arkivmetod, som af Wegener under hans långa chefstid (1848—83) lades till grund för arbetena i geheimearkivet. Bäst karakteriseras denna metod kanske däraf, att enligt säkra beräkningar dess fullständiga tillämpande på arkivets samlingar skulle med den dåvarande tillgången på arbetskraft dragit en tid af 3,500 år. Härefter ges en framställning af det ordningsarbete den nyligen aflidne Joh. Grundtvig utförde i »Rentekammararkivet»; därvid tillämpade G. — utan att själf vara fullt medveten därom och utan att genomföra de yttersta konsekvenserna däraf — den grundsats, som nu är känd under namnet proveniensprincipen. Den sista afdelningen behandlar A. D. Jørgensens metoder och däraf föranledda arbeten. Här framhålles, hur J. förde de af Grundtvig uppställda grundsatserna vidare på basen af grundliga undersökningar i den danska administrationens historiska utveckling, undersökningar hvarur framgått t. ex. utarbetandet af vidlyftiga samman-

ställningar af de danska ämbetsverkens personal och organisation under olika tider; hur han så småningom upplöste de ofvan omtalade realsamlingarna och återförde deras beståndsdelar till de ställen, där de ursprungligen hört hemma, hvilket icke hindrade, att han danade nya samlingar på grundval af den föråldrade princip som han utdömt (»politisk-historisk Arkiv», »Griffenfeldt» o. s. v); samt hur han gaf uppslaget till utgifvandet af olika slags hjälpmedel för användandet af efter proveniensprincipen ordnade arkiv. Hit höra dels de ofvan omtalade ämbetsmannalängderna, dels de s. k. »vejledende arkivregistraturer», hvaraf såsom första band år 1886 utkom en »Fortegnelse over Danske Kancellis Arkiv indtil 1848». På dylika har man ock ett prof i en i föreliggande häfte tryckt *Vejledning til at opsøge og udnytte Arkivalierne om Afløsning af Tienden in natura og om Tiendekonstatering*». Den Secherska uppsatsen är skrifven på författarens vanliga energiska sätt, delvis under en kärf polemik mot vissa uppfattningar, som göra sig gällande inom den tyska arkivmannavärlden. Af häftets innehåll märkes f. ö. en uppsats af Thiset, *Om to Palimpsester fra Kongstedlunds Arkiv*, utgörande en redogörelse för några under 1700-talet utförda dokumentsförfalskningar, vidare en uppsats af Secher *Om Bestemmelse af Aret for en Tingbog, hvis Autorisation mangler, og hvori Retsdagene ere ufuldstændig daterede* samt slutligen de för de danska arkiven fastställda *Bestemmelser for Ordning, summarisk Registrering og Opstilling af Arkivalier m. m.*, hvilka för arkivmannen erbjuda mycket af intresse.

— I den af föreningen Heimdal utgifna, mycket värdefulla småskriftserien *Svensk politik* har professor H. Hjärne nyligen publicerat ett föredrag öfver ämnet *Nutidspolitik och Sveriges häfder*. Detta föredrag innehåller åtminstone några konturer af det program, som författaren under en tjugoårig bana såsom akademisk lärare haft till ledstjärna vid sin undervisning. För dem, som haft lyckan att åtnjuta denna, innehåller det lilla häftet väl intet nytt; men mycket af hvad där finnes hör till den sortens sanningar, som ej kunna uttalas för ofta. Utgående från en bekant engelsk historikers aforism om politiken såsom samtidens historia och historien såsom det förflutnas politik, drager förf. i härnad mot den allt för vanliga terminologi, som sätter »politik» och »kultur» i motsatsförhållande till hvarandra, liksom mot den ohistoriska och skefva åskådning, som i en dylik terminologi tager sig uttryck. Han ironiserar öfver den historieuppfattning, som låter »våra krigshjältar och statsmän, försåvidt som de ej anstiftat inre revolutioner, undanträngas af industriidkare, jordbruksreformatorer och ingenjörer», och som »söker vänja vårt folk att betrakta sina skapande och med rätta prisade kulturheroer såsom ett slags kontraster till de kungliga riksbyggarnas och rikshäfdarnas hänsynslösa bragder». Och han betonar gentemot detta betraktelsesätt framför allt »det politiska lifvets betydelse såsom hela kulturutvecklingens ryggrad inom

stater och statssystem». Men förf. svänger ock sitt gissel öfver »den historiska 'objektivitet', som förmenas kunna reda sig helt och hållet utan 'värdeomdömen'» öfver den historiker, som skulle vilja »ställa sig innerst likgiltig inför alla frågor om klokt och dumt, om rätt och orätt». Det kan väl knappast nekas, att förf. här vidrör en verklig svaghet hos flera eljest ypperliga alster af det sista halfseklets historieforskning i vårt land. Ett annat uttalande af aktuellt intresse gäller den historiska vetenskapens förhållande till ett folks historiska minnen. »Ingenting sämre kan hända en folkbragdstradition, ett stort hjältenamn», säger förf., »än att den lefvande hågkomsten stelnar i banal upprepning, tills just ingen vidare gitter höra den nötta lexan. Emot ett sådant öde utgör den historiska uppfattningens förnyelse det bästa skyddet, och för detta syfte kan man väl hålla till godo äfven med skarpa meningstvister, som på beaktansvärda grunder utskifta historiens beröm och klander i andra proportioner än de häfdvunna.» Denna kritik är häller ej ord ut i luften. Öfver flera af våra största minnen hvilar verkligen något af den byzantinska konstens förstelnade helgonglans, och detta förhållande är ej utan skuld i det på många håll så sorgligt ringa intresset för vår egen historia och dess stormän. Det kanske mest berättigade och mest behöfliga i hela boken är dock professor Hjärnes vältaliga plaidoyer för ett vidgadt och fördjupadt studium af andra folks historia. »Det är», heter det, »en alldeles förvänd inbillning, att det ligger någonting särskildt fosterländskt i det historiska intressets afsiktliga begränsning till uteslutande svenska ämnen i ordets strängaste uttydning. Det må vara synnerligen förtjänstfullt att egna sina krafter i främsta rummet åt Sveriges egen historia, men äfven i så fall kommer man ej långt, om man förbiser eller missuppfattar den väldiga bakgrund, mot hvilken Sveriges liksom hela Europas, öden ha aftecknat sig under alla sina skeden.» Man behöfver icke vara mycket bevandrad i vår historiska litteratur för att veta, att författaren här rört vid hvad som i själfva verket torde vara vår häfdaforsknings svagaste punkt. Den af professor Hjärne bekämpade åskådningen är så pass inrotad, att man kan få höra — och detta äfven af i öfrigt mycket kompetenta domare — äfven en mekaniskt utförd bearbetning af ett förstahandsmaterial. helst otryckt, betecknas såsom den pura vetenskapen, under det en på grundval visserligen af bearbetningar men med verklig historisk kritik och mognadt omdöme gjord öfversikt af ett tidsskede eller ett historiskt problem inom ett annat lands häfder rubriceras såsom fallande utanför den sannskyldiga forskningens råmärken. I och för en fruktbärande och lycklig utveckling af vår historievetenskap är en radikal förändring af åskådningen framför allt på denna punkt af nöden.

— Af *Svenskt Biografiskt Lexikon. Ny Följd* har tionde bandets tredje häfte (Stockholm, Beijer, 1907; pr. 3 kr.) utkommit. och därmed föreligger det stora arbetet i afslutadt skick. Det

nyutkomna häftet är redigeradt af herr L. G. Tidander, som författat så godt som alla i detsamma förekommande biografier.

— Af det genom amanuensen N. Sjöberg utgifna praktverket *Svenska porträtt i offentliga samlingar* föreligger nu en ny volym ägnad åt *Gripsholm. Vasatiden.* Vi återkomma.

— I en uppsats, kallad *Odinskultens härkomst* (Stockholm 1907. 44 s.), vill amanuensen Sune Ambrosiani visa, att sagda kult till sitt ursprung icke är något annat än den till barbarerna öfverflyttade romerska kejsarkulten. I sin studie öfversätter och diskuterar han först tvenne ställen i Saxos Gesta Danorum (bok I och bok III, s. 25 r. 6 ff. och s. 78 ff. i Holders upplaga), som pläga tolkas som källor för vår kunskap om Odinsmyter och Odinskult. Ehuru mot författarens öfversättning och kommentar åtskilligt torde kunna invändas, synes han dock hafva rätt däri, att nämnda ställen icke böra förstås på sådant sätt, och att det där omtalade Bizantium icke kan uppfattas som en beteckning för Asgård, såsom Henrik Schück antagit (*Studier i nordisk litteratur och religionshistoria*, II, s. 91). Kejsarkultens spridning till de fria germanerna tänker sig författaren förmedlad dels af de talrika germanerna i de romerska legionerna, dels genom annan kulturell påverkan och kanske äfven genom agitation. Han behandlar därvid de guldbrakteater från den romerska järnåldern i Norden, som visa ett människohufvud, kopieradt efter romerska mynt och medaljer, jämte ett hästliknande djur och en fågel eller ett bockliknande djur, och hvilka af Bernhard Salin (*De nordiska guldbrakteaterna* i *Antikvarisk tidskrift för Sverige*, XIV: 2) tolkats såsom åsyftande de förra Odin, de senare Tor. Författaren antager en synkretism mellan den romerska kejsarguden och de germanska hufvudgudarne, utan att vilja afgöra, hvarför den förre kommit att sammansmältas med två skilda af dessa. (*G. Wk.*)

— I en uppsats med titeln *Gustaf II Adolfs sista planer*, införd i oktoberhäftet af Finsk Tidskrift, lämnar Carl Magnus Schybergson en redogörelse för grundtankarne i Strucks och Kretzschmars bekanta, i denna tidskrift förut uppmärksammade forskningar på detta område.

— I föregående årgång (s. 285) har uppmärksamheten fästats på den förtjänstfulla teckning af *Sveriges allmänna postväsen*, som påbörjats af postmästaren T. Holm. Af detta verk har nu en andra volym utkommit, behandlande tiden 1643—1662 (Stockholm, Norstedt, 1907; 247 s.; pr. 3 kr.). Arbetet skall göras till föremål för ett utförligare omnämnande.

— Man har tillsändt oss en liten uppsats med den kuriösa titeln *The Swedes' church and House of Sven Sener 1677* (House of Sven Sener = Svenssönernas hus). Den utgör ett omtryck af en uppsats i Watsons *Annals of Philadelphia* för 1830 och meddelar

en sammanställning af notiser rörande det första svenska nybygget på den plats, där Philadelphia nu står.

— För att illustrera 200-årsminnet af Altranstädt-fördraget har öfverdirektören professor Ernst Carlson utgifvit en synnerligen elegant utstyrd, med åtskilliga fina illustrationer försedd festskrift med titeln *Fördraget mellan Karl XII och kejsaren i Altranstädt 1707* (Stockholm, Norstedt, 1907; 69 s.; pr 8 kr.). Arbetet, som till väsentlig del är byggdt på ett d. 26 febr. 1897 i Hist. Föreningen hållet föredrag, innehåller en redogörelse för tillkomsten och beskaffenheten af nämnda fördrag samt meddelar aftryck af dess och dithörande handlingars text. Boken föreligger äfven i tysk öfversättning. Vi skola med det snaraste återkomma.

— I *Kirkehistoriske Samlinger* (5 R. bd. 4: h. 1) meddelar ur Kn. Heibergs samlingar H. F. R(ørdam) en mängd aktstycken rörande *Svenske Emigranters Ophold i Danmark 1734 o. flg. Aar.* De meddelade urkunderna handla om ett par finska separatister bröderna Jakob och Erik Eriksson jämte deras anhängare, hvilkas vistelse i Danmark gaf de separatistiska rörelserna i Köpenhamn stark fart.

— På grundval af framförallt Fredrik Sparres i Eriksbergsarkivet förvarade papper har Nils Erdmann gifvit en fängslande studie öfver *Gustaf III. De första bladen i hans lifs historia* (Stockholm, Geber; VIII + 251 s.; pr. kr. 4,50).

— Professor Ludvig Stavenows ypperliga öfversikt öfver *Frihetstiden, dess epoker och kulturlif* har nyligen utkommit i en andra upplaga (Göteborg, Wettergren & Kerber, 1907; 229 sid.: pris 2,50 kr.). Den nya upplagan företer endast några smärre skiljaktigheter i förhållande till den äldre; de röra nästan alla det språkliga uttrycket, som på sina ställen förenklats. Det är en synnerligen glädjande företeelse, att ett arbete med en så verkligt gediget och vetenskaplig karaktär vunnit en sådan spridning, att en ny upplaga inom så jämförelsevis kort tid blifvit nödvändig.

— Under titeln *Bevölkerungsstatistik Schwedens 1750—1900. Einige Hauptresultate* (Stockholm, Kungl. Boktryckeriet, 170 ss.) har Förste aktuarien dr. Gustav Sundbärg i anledning af 14:e kongressen för hygien och demografi i Berlin september 1907 utgifvit en förträfflig sammanfattning af den 150-åriga svenska befolkningsstatistikens viktigaste siffror och resultat. Arbetet är i första hand afsedt för utlandets statistiker, men har äfven sitt stora värde för svenska läsare, icke minst svenska historiker, som knappast på något annat håll ha tillgång till en motsvarande sammanfattning. I texten liksom i tabellerna är det hufvudsakliga utrymmet ägnadt åt folkmängdens fördelning efter ålder, kön och civilstånd, äfvensom åt befolkningsrörelsens faktorer; och härvid ha resultaten af dr. Sundbärgs mångåriga forskningar tillgodogjorts, dels genom korrek-

tioner af talen, dels genom framhållande af de viktigaste slutsatserna ur materialet, den »Sundbärgska» och den »Sundt'ska» lagen o. s. v. I de utförliga anmärkningarna skisseras den svenska befolkningsstatistikens historia och bemötas de principiella invändningarna mot dess metod. (*E. Hkr.*)

— I en liten skrift med titel *Ling. Hans betydelse och hans verk* (Stockholm, Norstedt, 1907; 42 s.; pris 0,75 kr.) ger dr. C. A. Westerblad på grundval af sin tidigare lefnadsteckning öfver Ling en sammanträngd framställning af hvad han har uträttat såsom gymnastisk nydanare och som skald. Särskildt förtjänar att framhållas de nya upplysningar rörande skaldens ungdomsöden, som förf. med hjälp af förut oanvändt källmaterial är i stånd att lämna.

— Dr. Lydia Wahlström har nyligen utgifvit en lefnadsteckning öfver *Erik Gustaf Geijer* (Stockholm, Norstedt, 1907; 338 s.; pr. kr. 3,50), till hvilken vi hoppas snart blifva i tillfälle att återkomma.

— Af den stora, af grefve C. Trolle-Bonde utgifna beskrifningen öfver *Trolleholm förr och nu* — säkerligen den vidlyftigaste godsbeskrifning vår topografiska litteratur kan uppvisa — har nyligen ett fjärde ståtligt band utkommit (708 s., 20 kr.), behandlande »godsets tillkomst och dess ägare från äldsta till närvarande tid jämte diverse förhållanden hufvudsakligast från förgångna tider».

— I innevarande årgångs första häfte (sid. 59) anmäldes H. Bergstedt, *Kort grekisk kulturhistoria*. Hur svår och omfattande uppgiften att ge en öfversikt öfver den grekiska kulturens utveckling är, framgår med all önskvärd klarhet däraf, att ej mindre än tre tyska filologer måst förena sina krafter för att åstadkomma ett dylikt arbete: *Die hellenische Kultur*, dargestellt von F. Baumgarten, F. Poland, R. Wagner. (Mit 7 farbigen Tafeln, 2 Karten und gegen 400 Abbildungen im Text und auf 2 Doppeltafeln. Leipzig—Berlin 1905.) Det utkomna bandet, som bildar ett afslutadt helt, omfattar den grekiska kulturen från äldsta tid till och med Alexander den store; ett senare band skall skildra den hellenistiska och romerska kulturen. Jag skulle emellertid knappt ansett mig behöfva fästa uppmärksamheten på detta förträffliga, utförligare verk, om det ej hade den stora fördelen framför lektor Bergstedts bok att vara så rikt illustreradt. I och genom monumenten träder oss antikens kulturlif med lif och omedelbarhet till mötes, och från dessa äro så godt som alla bilderna hämtade. Illustrationerna äro mestadels ypperligt utförda; en kort och sakrik förklaring underlättar ofta förståelsen. Urvalet är synnerligen väl gjordt; särskildt bör framhållas, att ett stort antal nyupptäckta och hittills föga bekanta konstverk återgifvits. (*E. N.*)

— I den på W. Schultz' förlag utgifna förtjänstfulla serien *Ur kristendomens historia och tankevärld*, hvari bl. a. ingår en öfversättning af H. O. Wakemans förträffliga öfversikt öfver den

engelska kyrkans historia, har docenten Hjalmar Holmquist offentliggjort en öfversikt öfver *Gamla kyrkans historia till sjunde århundradets början* (Uppsala, W. Schultz, 1907; XVI + 435 s.; kr. 8).

— Af den af oss förut omtalade publikationen *Acta pontificum Danica. Pavelige Aktstykker vedrørende Danmark 1316—1536* har nu det andra bandet sett dagen, utgifvet af cand. mag. Alfr. Krarup och d:r Johs. Lindbæk. Det nya bandet, i hufvudsak redigeradt efter samma principer som det första, omfattar materialet för åren 1378—1431.

— Af *Diplomatarium Norvegicum* ha tvenne nya häften utkommit (18: 1 och 17: 3). Vi vilja särskildt fästa uppmärksamheten på det senare häftet, som innehåller fortsättning på de af framlidne professor G. Storm m. fl. gjorda afskrifterna af Norvegica i Vatikanarkivet. Gränsåren för de i föreliggande häfte meddelade urkunderna äro åren 1451 och 1531. I våra båda grannländer föreligger nu detta storartade material till en god del utgifvet. Skulle det ej vara möjligt att äfven hos oss påbörja offentliggörandet af det motsvarande ytterligt dyrbara material, som med ej ringa mödor och kostnader sammanbragts, men som ännu jämförelsevis litet kändt och litet bearbetadt hvilar i vårt Riksarkiv?

— Af Felix Rachfahls stora arbete *Wilhelm von Oranien und der niederländische Aufstand* har andra bandets första afdelning utkommit (Halle, Max Niemeyer 1907; sid. 1—512, (1)—(42); pris 12 mark).

— Macaulays *Englands historia* har fortfarande ett nästan enastående värde, då det gäller att väcka intresse för historiska studier, särskildt hos ungdom. Kritiken har emellertid gått så pass hårdhändt fram öfver det stora verket, att man knappast längre med godt samvete kan sätta Macaulays nästan fascinerande framställning i händerna på historiskt oskolade personer utan att låta den åtföljas af en kommentar, som påpekar faktiska misstag, partiska referat och mera djupgående ensidigheter. Såvidt bekant ha dock kritiska upplagor — frånsedt skolupplagor af mindre partier — hittills saknats, och det synes därför vara skäl att fästa uppmärksamheten på en nyutkommen sådan upplaga, också om den icke uppfyller alla de anspråk, som man borde kunna ställa på en kommenterad Macaulay. Den kritiska apparaten i T. F. Hendersons upplaga af Macaulays *History of England from the Accession of James the Second* (London, Routledge 1907; 1 vol. à 5 sh. eller 5 vol. à 1 sh.) omfattar en inledning och ett mycket betydande antal noter. De senare äro delvis af verkligt värde och taga ofta hänsyn till obearbetadt tryckt urkundsmaterial. Karaktären af billighetsupplaga är dock förhärskande, noterna äro ojämna och ägnas i stor utsträckning åt utgifvarens subjektiva meningsyttringar, samtidigt med att åtskilliga viktiga bidrag till Macaulay-kri-

tiken lämnats åsido. Arbetet är emellertid som sagdt utan medtäflare och har redan därigenom sin betydelse. (*E. Hkr*).

— Till de påfallande många arbeten inom den Napoleonska tidens historia, som under de sista åren öfversatts till svenska och i Historisk Tidskrift varit föremål för omnämnande (se årg. 1906, s. 64, öfvers. och granskn., s. 9 ff.; årg. 1907, s. 63 f., 192 ff.) har nyligen kommit ännu ett — J. Holland Rose's bekanta biografi *Napoleon*, som på Hugo Gebers förlag utkommit i svensk tolkning af Ernst Lundquist (2 bd., 510 + 587 s,, pr. 17 kr.; den eng. uppl. betingar bunden numera ett pris af 10 sh.). Detta arbete måste hälsas såsom en synnerligen värdefull tillökning till vår historiska öfversättningslitteratur. Dess förf. hade redan innan han utgaf den här ifrågavarande lefnadsskildringen öfver den store korsikanen, förvärfvat sig ett bemärkt namn såsom forskare på revolutionshistoriens område: han hade författat en synnerligen förträfflig öfversikt öfver revolutionstidehvarfvets historia i dess helhet *The Revolutionary and Napoleonic Era* (i Cambridge Historical Series, pr. 4 s. 6 d.), han hade äfven i smärre essayer monografiskt gått flera af de intressantaste problemen inpå lifvet, särskildt inom den diplomatiska och ekonomiska historien, och därvid, framför allt på sistnämnda område, i åtskilligt fört forskningen framåt. Hans Napoleonbiografi kom därför såsom frukten af långvariga första-hands studier.

Boken äger icke den rikedom på geniala och banbrytande uppslag eller den konstnärlighet och esprit i själfva framställningen som Vandals arbeten, heller ej den förmåga af vid öfverblick öfver hela sammanhanget och af historisk spekulation, som man finner i Lenz' studie. Man skulle kanske ock kunna urgera, att krigsskildningarna ibland verka en smula uttänjda, liksom att förf. gifvit väl litet af tidssammanhanget, af miljön, af samtidens allmänna politiska förhållanden i deras återverkan på den napoleonska politiken, af Napoleons motparter i det politiska spelet. Det är ej utan, att man med en viss saknad tänker på de ypperliga porträtt af Englands statsmän under sista hälften af 1700-talet, som Rosebery begagnat tillfället att ge i sin utsökta lilla biografi öfver Pitt. Man kan väl ock anmärka, att förf. icke alltid ådagalägger någon riktig förmåga att skarpt och klart få fram själfva hufvudproblemen, att han allt för mycket nöjer sig med att beskrifva sin hjältes bana i stället för att söka förklara den, att han ej, såsom Sorel och Vandal ha gjort, söker utreda, i hvad mån hans politiska program är hans eget eller är ett fullföljande af en föregående tids idéer.

Men Roses bok är ett solidt arbete, en bok, som hvilar på en omfattande kännedom om materialet, och, som i flere punkter bringar verkligt nytt, en skildring som i hela sin läggning, i synpunkter och uppfattning, präglas af en välgörande opartiskhet och bon sens. Man känner, att författaren är son af den nation, som ensam förmådde hålla den väldige stången, som kan unna sig att med ädelmodets fördomsfrihet bedöma en slagen motståndare och som därigenom

kan hålla sig fri från både fransk och tysk chauvinism eller illvilja. Man har vidare städse en trygg känsla af att förf. ej konstruerar, att han ej hårdrar källornas vittnesbörd för att bevisa någon älsklingstes eller med skenbart djupsinne skapar kombinationer, som ej äga motsvarighet i verkligheten. Och äger han ej de franska historikernas elegans i framställningen, så är han ock fri från deras onekligen ibland en smula ihåliga och sentimentala retorik. Af det sagda får emellertid ej den slutsats dragas, att bokens vederhäftighet och nykterhet skulle innesluta något af långtrådighet, tunglästhet eller tråkighet. Stilen är tvärtom klar och behaglig, grupperingen öfverskådlig, framställningen fängslande — man kan vara en mycket distingerad författare utan att nå upp till en Vandals framställningskonst. Genom sitt solida innehåll och sin angenäma form är Rose's bok synnerligen lämplig såsom en orienterande inledning till kännedomen om en person, hvars individuella skaplynne och politiska verk sannerligen icke äro karaktäriserade med slagord om fransk gloire, frihetens undergång eller egoismens inkarnation. Den åskådning, som kommer till synes i Lanfrey's stora verk eller Hans Forssells briljant skrifna essay, är icke mindre ofruktbar och ohistorisk än den som representeras af den napoleonska legenden. De nyaste forskningarna på revolutionshistoriens område ha ställt mycket i en helt ny belysning, och Napoleon hör ej till dem, som på denna förlorat. Denna omvärdering af så mycket inom själfva brytningstidens historia är af icke ringa betydelse för uppfattningen af den följande utvecklingen fram till våra dagar. Och från dessa synpunkter är det af stor betydelse för den svenska publiken att få göra bekantskap med böcker sådana som Vandals och Rose's. Om den svenska upplagans utstyrsel är intet annat än godt att säga; öfversättningen är på flera punkter ingalunda otadlig.

— Af Werner Sombarts bekanta *Sozialismus und soziale Bewegung* har en ny (sjätte) omarbetad och till närvarande tid framförd upplaga utkommit (Jena 1908; pr. mark 3: 20).

— Af den af W. Hunt och Reginald L. Poole redigerade *The Political History of England* har tolfte bandet utkommit, innehållande en af Sydney Low och Lloyd C. Sanders författad framställning af *The History of England during the Reign of Queen Victoria (1837—1901)*.

— Vi tillåta oss ännu en gång påpeka det tillfälle, som bjudes föreningens medlemmar att genom direkt rekvisition hos sekreteraren (adr. Riksarkivet) till nedsatt pris (5 kr. i st. f. 9 kr.) erhålla Setterwalls för hvarje historiker oumbärliga verk *Svensk Historisk Bibliografi 1875—1900*.

Öfversikter och granskningar.

Om handtverksämbetena under medeltiden, en inledning till skråväsendets historia i Sverige. Af GUNNAR HAZELIUS. XXV + 160 sid. Stockholm 1906.

Döden omintetgjorde Gunnar Hazelius' plan att skrifva det svenska skråväsendets historia. Bland hans kvarlåtenskap förelåg likväl en väsentligen sommaren 1900 skrifven afhandling, som gaf en allmän öfversikt öfver handtverksämbetenas uppkomst och medeltida historia i utlandet och afsåg att utgöra en inledning till det svenska ämnet.

Sträng i de fordringar han ställde på sig själf, uttalade han mer än en gång ett kyligt omdöme om denna afhandlings värde. Han betecknade den som ett nödvändigt förarbete men ansåg, att den i alltför ringa grad innehöll själfvunna resultat för att kunna uppbära något annat anspråk än det att vara en inledning till ett följande arbete.

När fil. lic. E. Heckscher åtog sig uppdraget att utgifva den efterlämnade afhandlingen, leddes han utan tvifvel af två syften: det ena, att medverka till resningen af ett minnesmärke efter Gunnar Hazelius på det arbetsfält, den historiska forskningens, som var gemensamt för honom och så många af hans vänner; det andra, att låta ett bidrag af icke obetydligt värde komma den svenska historiska litteraturen till godo. Den som läser den utkomna boken finner, att utgifvaren nått sitt dubbla mål.

Bokens egenskap af minnesmärke framträder redan däri, att den inledes med en af d:r V. Söderberg författad lefnadsteckning och att den tillika innehåller ett föredrag af Hazelius *Om patriotismen*, hvilket klarlägger ett af de starkaste inslagen i hans politiskt-historiska åskådning. Att detta föredrag om ett ämne inom politiken förenats med en historisk afhandling inom samma bok, kan väl försvaras. Mellan dem är intet oöfverstigligt svalg befäst, ty Hazelius hörde till antalet af dem, för hvilka forntiden lefver med samma lif som nutiden och som ofta vid studiet af historien se den tanken öppna en utsikt genom tiderna: *mutato nomine, mutatis temporibus, de nobis fabula narratur.*

Det är redan härigenom förklarligt, att han, som med lifligt intresse följde samtidens stora organisationsrörelser bland arbetstagare och arbetsgifvare, skulle känna sig lockad att iakttaga och skildra det motsvarande historiska förlopp, som utspelades under medeltiden: uppkomsten af handtverkares föreningar, deras äldsta sociala och ekonomiska förutsättningar, deras ställning till stadsherren och städernas patriciersläkter, deras legalisering som skrån, deras arbete för införandet af ett monopolväsen med tvångsanslutning, deras utveckling till ej blott sociala och ekonomiska utan äfven politiska sammanslutningar, deras hållning till gesällernas föreningsrörelse och strider med dessa om arbetsaftal, lön och arbetstid — hela detta medeltida skådespel med så många drag lika nutidens och med så många olikheter, beroende på förändringar under de mellanliggande århundradena sådana som: de otaliga mekaniska uppfinningarna, den oerhörda utvidgningen af marknaderna, ersättandet af städerna som ekonomiskt ledande enheter med staterna och den ökade betydelse kapitalet vunnit inom det ekonomiska lifvet.

Rent vetenskapligt sedt står Hazelius' afhandling på en hög ståndpunkt. Man finner visserligen inte i densamma — af lätt insedda skäl — nya och banbrytande uppslag. Den utmärkes i stället af den omsorg, hvarmed förf. genomtänkt problemen, af den säkerhet, hvarmed han urskilt sakernas kärna ur skalen af öfverdrifter och teoretiska hugskott och följt sammanhanget mellan skedena i en utveckling. Lic. Heckscher har som utgifvare ökat afhandlingens värde genom att i densamma införa resultaten af de senaste årens forskningar. Det sätt, hvarpå han utfört detta oegennyttiga och mödosamma arbete, vittnar om ingående studier äfven på detta område af den ekonomiska historien och förtjänar allt erkännande. D:r T. Höjer har till afhandlingen fogat en utförlig litteraturförteckning.

Sådan den nu föreligger, erbjuder boken det utan jämförelse bästa hjälpmedlet för den som önskar erhålla kännedom om det läge, hvartill den vetenskapliga forskningen för närvarande fört de frågor, som röra skråväsendets medeltida historia. Afhandlingen är af så mycket större intresse, som man genom den erhåller en bekväm handledning, om man vill förvärfva nödiga förkunskaper för att kunna följa med en alltjämt pågående liflig vetenskaplig diskussion, som under den närmaste tiden kommer att fortsättas med nya arbeten, bl. a. af G. v. Below, G. Seeliger och R. Eberstadt, enligt hvad dessa författare skyndat att ställa i utsikt.

Till följd af det goda omdöme, hvarmed Hazelius i regel undvikit de mera förgängliga konstruktionerna i den föreliggande litteraturen, kommer hans afhandling säkerligen äfven att åtskilliga år framåt bevara tillräcklig friskhet för att kunna användas som förarbete af den, som å nyo upptar tanken att skrifva vårt skråväsens historia. Ur denna synpunkt, den svenska historiens, löper hans afhandling så mycket mindre fara att hastigt bli oanvändbar, som den pågående diskussionen i Tyskland hufvudsakligen rör skrånas upp-

komst och äldsta historia, en fråga som för vår historia saknar direkt betydelse, då den tyska institutionen först i ett senare utvecklingsskede utöfvat ett historiskt påvisbart inflytande på utbildningen af ett svenskt skråväsen.

Intill midten af 1880-talet omfattade i regel de forskare, som sysselsatte sig med de tyska städernas äldsta historia, *den gårdsrättsliga teorien.* Städerna hade, enligt deras mening, utvecklat sig ur storgodset; detta var den kärna, som växte ut till en stad. Inom storgodsen voro de ofria handtverkarne för arbetskontrollens skull fördelade i grupper, *ministeria*, och man antog, att dessa sammanslutningar så småningem arbetat sig upp till frihet och utvecklat sig till de fria handtverkarnes *skrån.* Mot denna teori uppträdde Below med ett par korta uppsatser i Hist. Zeitschr., hvilka gjorde slut på teorien i dess gamla form. Hans åsikt, sådan han framlagt den i dessa och i senare arbeten, är, att de medeltida städerna ha sitt ursprung dels däri, att de gamla romarstäderna i Tyskland tack vare sitt gynnsamma läge aldrig helt och hållet ur *ekonomisk* synpunkt förlorat karaktären af städer, ehuru de gjort det ur *juridisk* och lagts under landsrätt, dels däri, att till andra lämpliga platser invandrat en befolkning af köpmän och handtverkare, som bestod af olika element, till en inte ringa del af fria och ofria från traktens storgods. Till den herre, inom hvars område denna befolkning bodde, stod den aldrig i ett förhållande af lifegenskap; den lefde under *offentlig rätt.* Grefskapsrätten måste gifvetvis vara otillräcklig för dess behof; ur landsbygden bröt sig ut ett särskildt jurisdiktionsområde med särskild domstol.

Olika åsikter ha framställts om det sätt hvarpå detta tillgick. Vid sidan af Below ha bl. a. Sohm och Keutgen afvikande försökt att förklara uppkomsten af städerna som rättssamhällen, och slutligen har Rietschel lämnat den framställning, som ger den bästa förklaringen af för närvarande kända fakta. Alla dessa förf. låta den nya rättsutvecklingen ske inom en offentligrättslig ram.

När Below så skarpt afskär allt sammanhang mellan utvecklingen af städerna och de gårdsrättsliga institutionerna i allmänhet, är det gifvet, att han också vägrar att sätta de fria handtverksorganisationerna i städerna i samband med handtverksordningen inom de med immunitet utrustade storgodsen. Till stöd för sin åsikt att man måste skilja dessa båda företeelser från hvarandra och föra dem in i två alldeles olika rättssfärer, gårdsrättens och den offentliga rättens, framhåller Below, att t. ex. i biskopsstäderna, inom hvilka biskopen naturligtvis ägde en stor sätesgård med immunitet, de handtverkare, som hörde till denna, strängt afskildes från stadens öfriga handtverkare och dessas sammanslutningar. Detta visar, att immunitetsområdets handtverksorganisationer inte utvecklat sig till och uppgått i stadens.

Nationalekonomerna, såsom Bücher, Stieda och Inama-Sternegg, ha emellertid visat stark motvilja mot att erkänna denna klyfta i handtverkets historia, och den sistnämnde har med ganska

stort gillande upptagit det försök, som Eberstadt gjort att i den institution, som han kallar *magisterium*, finna en öfvergångsform mellan den af immunitetsherren påbjudna organisationen under gårdsrätt och de fria handtverkarnes sammanslutningar. Eberstadt antar alltså, att man vid förklaringen af skråväsendet har att räkna med ett dubbelt ursprung; skråna ha uppkommit dels genom oktrojerade stadgar under gårdsrätt dels såsom autonoma rättsbildningar.

Below, enligt hvars mening alla skrån uppstått genom frivilliga sammanslutningar, har skarpt bekämpat Eberstadt. Emellertid har Keutgen, som i allt hufvudsakligt tillhört Belows läger, vid sina fortsatta undersökningar äfvenledes fått det intrycket, att man måste räkna med en annan faktor som den ursprungligen dominerande. Liksom Eberstadt kallade sin bok »Magisterium und Fraternitas», har äfven Keutgen gifvit sin sista bok en dubbeltitel »Ämter und Zünfte». Den skillnad gentemot Eberstadt, som K. själf skarpast framhåller, är, att medan den förre fattat den institution, genom hvilken *öfverheten* påverkat skråväsendets utveckling som *gårdsrättslig* ('Magisterium'), fattar K. densamma såsom *offentligrättslig* ('Ämter'). Ur den rätt att ha uppsikt öfver mått och vikt, som först tillkom stadsdomaren och sedan rådet, härleder K. en rätt att kontrollera marknadsvarornas beskaffenhet, och för att på bästa sätt sörja för denna kontroll sammanförde öfverheten handtverkarne i yrkesgrupper, skapade '*ämbetena*' som medel för näringskontrollen. De afgifter, som handtverkarne hade att betala till stadsherren eller hans domare för tillträde till marknaden, för rätten att använda marknadsstånd, bodar i saluhus o. s. v., pålades ofta gruppvis och gjorde äfven en dylik sammanslutning önskvärd. Dessa 'ämbeten' voro alltså först endast en af öfverheten gjord indelning, de öfvergingo till att bli självstyrda föreningar genom en kombination med *fraternitates*, 'broderskapen', hvilka likväl inte, som E. antagit, voro fritt uppvuxna privata föreningar utan stiftats af de kyrkliga myndigheterna.[1]

Samma år som Keutgens arbete utkom (1903), utgaf G. Seeliger sin bok »Die soziale und politische Bedeutung der Grundherrschaft im früheren Mittelalter». Det kunde synas, som om en afhandling öfver detta ämne skulle ha föga att skaffa med skråväsendets historia, och utg., som tyckes ha följt den riktiga grundsatsen att endast meddela hänvisningar till den litteratur, hvilken haft *direkt* betydelse för Hazelius' arbete, har äfven lämnat Seeligers bok onämnd. Det förefaller likväl, som om detta häftigt omstridda arbete i åtminstone ett viktigt afseende bidrar att rubba de förutsättningar, från hvilka Below och Keutgen utgått vid sina försök att tolka källorna.

[1] Jag kan här så mycket hellre afstå från att närmare redogöra för K:s arbete, som utg. i ett »Tillägg» (s. 150 f.) lämnar ett förträffligt referat af den tröglästa boken.

När Seeliger med skärpa riktar ett angrepp mot den åsikten, att gårdsrätten är en rätt för de ofria och att inga fria kunde stå under gårdsrätt, träffar han visserligen inte med sin udd alla de förf., mot hvilka han tror sig kämpa, men riktigt är, att Below gjort sig skyldig till denna felaktiga mening.[1] Till följd häraf har B. på mer än ett ställe i sina skrifter dragit äfven den omvända slutsatsen: 'de handtverkare, om hvilka här är fråga, äro fria, alltså kunna de ej stå under gårdsrätt'. Också Keutgen utgår från samma grundåskådning som B.,[2] äfven om han för vissa fall erkänner undantag, som då för honom bli privilegierade. Hans försök att ur denna synpunkt förklara t. ex. förhållandena i Trier är emellertid föga öfvertygande.[3] Helt säkert måste öfver hufvud taget kritiken af den gårdsrättsliga teorien omformuleras, så att de ekonomiska kriterierna skarpare fastställas och hänsyn tages ej blott till handtverksordningen inom själfva sätesgårdens hushållning utan äfven till handtverkarnes ställning inom godsförvaltningen i vidsträckt mening. I en granskning af Keutgens bok anmärker äfven Below, att K. inte kan anses ha sagt sista ordet i frågan och att Seeligers arbete gör en förnyad undersökning af de allmänna förutsättningarna nödvändig.[4]

I själfva verket har det hittills lyckats hvarken Eberstadt eller Keutgen att bevisa, att man vid skildringen af skråväsendets historia måste utgå från *tidigare* bestående antingen gårdsrättsliga eller offentligrättsliga, af öfverheten fastställda arbetsorganisationer och att man har att förkasta Belows åsikt — hvilken Hazelius omfattar — att skråna gå tillbaka på fria handtverkssammanslutningar, som *sedan* tagits om hand af öfverheten.[5]

Ett af de intressantaste dragen i de senaste årens diskussion är för öfrigt, att den alltmer skjutit fram i förgrunden frågan om den karaktär, som *fraternitates*, 'broderskapen', egentligen haft och om den betydelse de ägt som faktor i skråväsendets historia. När Hazelius starkt betonar deras religiösa karaktär och anser, att handtverkarne vid deras bildning knappast låtit leda sig af ekonomiska beräkningar (s. 84), lämnar han oförklaradt, hvarför handtverkare af *olika* yrken fördelade sig i *olika föreningar*, medan Keutgen, som betraktar broderskapen som en af de kyrkliga myndigheterna vidtagen organisation af yrkesbröderna för kyrkopolitiska syften,[6]

---

[1] Se den litteratur, som förekommer och anföres i de senaste årgångarna af Hist. Vierteljahrsschr., samt Rietschels viktiga uppsats »Landleihe, Hofrecht und Immunität». Mitteilungen des Inst. f. Österreich. Gesch. Forsch. 27, s. 385 (1906).

[2] Ämter u. Zünfte, s. 51.

[3] Ämter u. Zünfte, s. 94, af utg. refererad Hazélius, s. 60. K:s framställning lider dessutom af andra svagheter, som påpekats af Eberstadt i dennes öfvermåttan hetsiga anmälan af K:s bok och under det följande ordskiftet med Rietschel i Deutsche Litteraturzeitung 1905, n:r 9, 11, 12, 14, 16, 18.

[4] Hist. Vierteljahrsschr. 1904, s. 550.

[5] I en innehållsrik anmälan har Loesch emot K. häfdat den Belowska skolans ståndpunkt, Westdeutsche Zeitschrift 1904, s. 72.

[6] Ämter u. Zünfte s., 169 f.

såvidt jag förstår, inte kan förklara, hvarför samma kyrkliga stadsherre skulle indelat sina handtverkare dels i 'ämbeten' och dels i 'broderskap'. Hegels uppfattning åter af *fraternitates* som utlöpare af *gillerörelsen* är i flera afseenden tilltalande men lider af den svårigheten, att gillerörelsen enligt de bevarade källorna egentligen synes höra hemma i det nordeuropeiska handelsområdet, medan handtverkarnes föreningsrörelse tycks gå från söder mot norr. Men äfven om det inte lyckats att strängt bevisa ett institutionellt sammanhang mellan gillerörelsen och skråväsendets uppkomst, är den teori, som antar ett sådant, långt ifrån vederlagd, och det är tydligen endast med en viss tvekan, som Hazelius, sedan han starkt betonat de likartade dragen hos de båda rörelserna, likväl ställer sig afvisande till densamma.[1]

För den äldsta tiden är det bevarade materialet ytterst knapphändigt, och med de metoder, som hittills användts, har det visat sig vara så otillräckligt, att man på grundvalen däraf inte kunnat med anspråk på högre historisk trovärdighet bygga upp något så svårt att sammanfoga som historien om utvecklingsskedena hos en institution, hvilken i olika former förekommer på olika ställen, utan att källorna meddela otvetydiga historiska upplysningar vare sig om dessa formers inbördes sammanhang eller om deras lokala förutsättningar och äldsta historia. Fritt rum är alltså lämnadt åt konstruktionen, och det är därför förklarligt, att det skall finnas mer än ett sätt att sammanställa de bevarade uppgifterna.

Det tankeutbyte, som ägt rum, har emellertid varit af gagn, enär man därigenom vunnit en noggrannare fastställelse af detaljuppgifternas innebörd och fått närmare utredt, hvilka faktorer som äro af vikt för ämnet.

Sorgfälligt iakttagande den begränsning, som betingas af planen för hans undersökning, följer Hazelius skråväsendets historia i Mellaneuropa endast till omkring år 1300 eller till den tidpunkt, då källorna för det *nordeuropeiska* handelsområdet bli så gifvande, att handtverkarnes ställning inom detsamma kan göras till föremål för en särskild skildring. Den redogörelse häröfver, som Hazelius lämnar, inledes med ett kort kapitel, hvari han drar upp en allmän öfversikt af det ekonomiska läget i Europa omkring år 1300 och därmed tecknar den bakgrund, mot hvilken tillståndet i Norden måste ses.

När Hazelius skildrar handtverksämbetena i de baltiska städerna, utgår han tydligen från den grundtanken, att den ekonomiska utvecklingen i dessa nordliga trakter varit senare än i Södern. Det var först under 1300-talet som skrårörelsen gjorde sig gällande inom de baltiska städerna. När handtverkarne vid denna tid började att på ett sätt, som djupare ingrep i stadslifvet i dess helhet, samman-

[1] Se s. 82 f., särskildt s. 85. Utgifvarens uppgift s. 152, att Hazelius ansett skråna uppkomma ur gillena, beror på ett förbiseende.

sluta sig till fasta yrkesföreningar, var det förebilder hämtade från det inre Tysklands rikt utvecklade handtverksorganisationer, som i mångt och mycket på dem verkade bestämmande. Men därjämte gjorde här i norra Europa en stor social rörelse, *gilleväsendet*, sitt inflytande i högre grad gällande och påverkade på ett starkare sätt handtverkarnes organisation. Sålunda lånade skråna från gilleväsendet sannolikt *åldermannainstitutionen* och möjligen äfven namnet *morgonspråk* för sina sammanträden. Särskildt tydligt röjer sig inflytandet från gilleväsendet i Riga, och man kan till Hazelius' framställning foga den anmärkningen, att källorna från denna stad i själfva verket där låta oss iaktta just den utvecklingsgång, som anhängarne af teorien om skrånas uppkomst ur gillena anta som allmängiltig: först möter ett stort gille, *Det heliga korsets och den heliga Trefaldighetens*, hvilket omfattar stadsbor utan hänsyn till yrket, så delar det sig i två, ett för handtverkare och ett för köpmän, och kort därefter börja skrån att framväxa. — Förhållandena i Riga bero i ej ringa mån på inverkan från Danmark, där gillena som bekant mer än annorstädes ägde betydelse.

Rikast utvecklad inom det baltiska området var naturligtvis handtverksorganisationen i den ledande staden Lybeck.

I ett sista kapitel redogör förf. för skrånas uppgifter och organisation under den senare medeltiden med särskild hänsyn till de baltiska städerna, för deras militära organisation och för den ställning inom stadens näringslif, som de intogo enligt de sinnrika skråordningar och stadgar, med hvilka rådet sökte reglera stadens ekonomiska politik. Utvecklingen går som bekant i den riktningen, att mästarnes antal begränsas och att nödvändigheten af förlagskapital för hvarje mästare alltmer gör sig gällande. Gesällen kan ej mera räkna på att i regel stiga till mästare; han blir i högre grad lönarbetare och träder i intressemotsats till sin arbetsgifvare. Mästarna inom större handelsområden, t. ex. inom de vendiska städerna, sammansluta sig för att med samlad styrka tillvaratarga sina intressen gentemot gesällerna, och dessa svara med gesällföreningar. När Hazelius härom (s. 139) säger: »De tidigaste gesällsammanslutningarna äro dock ej framkallade eller bestämda af denna ekonomiska intressemotsats. De äro bildade som brödraskap med kyrkliga syften och uppväxa under kyrkans hägn,» låter han helt säkert alltför mycket leda sig af källornas själfva uttryckssätt. Det är naturligtvis gifvet, att en gesällförening af hänsyn till de maktägande måste affatta sina stadgar med tillbörlig försiktighet och officiellt betona de lofliga kyrkliga syften, som äfven lågo medlemmarna om hjärtat. Redan tidigt förekomma likväl arbetsstrider med strejker från gesällernas sida och med repressalier från mästarnes — berömdt är de preussiska städernas beslut år 1385, att den handtverksman eller gesäll, som nedlägger sitt arbete, skall få örat afskuret.

Fastän Hazelius i denna bok inte behandlar handtverket inom Sverige, kan man likväl i viss mening säga, att han redan kommit

inom den svenska historiens råmärken. De tyska städerna voro schackpjäser, som i det ekonomiska spelet skötos upp mot Norden, höllo viktiga punkter besatta och genom sitt inflytande lade stora områden under tyskarnes ekonomiska välde. Ännu rörde sig det vaknande ekonomiska lifvet i Sverige blott trögt, och ur samtida ekonomisk synpunkt var det stora landet med dess rika naturliga tillgångar, liksom området rundt Östersjöbäckenet i dess helhet, knappast annat än ett kolonialland för tyskarne, som, öfverlägsna, stodo i ett högre ekonomiskt skede. Det är genom dem, som vårt land drages in i den europeiska ekonomiska intressekretsen.

Ju mera Sveriges ekonomiska historia göres till föremål för en verklig utvecklingshistorisk behandling, ju skarpare framträder den dominerande motsatsen i vår historia, att Sverige är ett politiskt gammalt och ekonomiskt ungt land.

Segheten och styrkan hos landets politiska traditioner utgjorde dess skyddsvärn. Medan Tysklands politiska författning faller sönder och därmed äfven dess ekonomiska ställning, prisgifven, går sitt fall till mötes, börjar inom skyddet af det svenska rikets politiska enhet det ekonomiska frigörelsearbetet.

Inom detsamma äger nationaliseringen af handtverket stor betydelse. Uppkomsten af en svensk tidsenlig handtverksorganisation, d. v. s. införandet af skråväsendet och dess förvandling till en arbetsorganisation för ett svenskt handtverksstånd, var ett af de medel, som satte landet i stånd att bekämpa motståndaren med hans egna vapen. De afslutningsord, som Hazelius ägnar skråväsendets allmänna betydelse, kunna äfven för vårt land tillerkännas giltighet, om man blott erinrar sig, att de ekonomiska perioderna här inträda senare än i utlandet, så att omdömet vid en öfverföring måste skjutas århundraden framåt i tiden: »I ekonomiskt och politiskt hänseende har skråväsendet sin största betydelse däruti, att det skapade en stark, burgen och för stadens utveckling intresserad borgerlig medelklass. Och det var denna borgerliga medelklass, som i väsentlig mån bar upp den medeltida stadskulturen.»

Det svenska stadsväsendets historia har varit följd af ett olycksöde: med få års mellanrum ha Björkander och Hazelius ryckts bort i själfva begynnelserna af sitt arbete. Bland så mycket annat, som rör medelklassens historia, ligger äfven skråväsendet outredt, och redan har det likväl sjunkit undan i en historisk bakgrund, medan en ny liknande rörelse rest sig närmare med lika oafvisliga anspråk på historikern: arbetarklassens framkomst.

K. G. Wn.

Urtima riksdagen i Örebro 1812. Akad. afh. af VALDEMER VENDEL. Göteborg 1906.

»Ingen erkänner mera än jag nödvändigheten af former, men jag går aldrig så långt att blifva deras slaf, uppoffrar ej fäderneslandet för fraser.» Så karakteriserar statssekreteraren G. F. Wirsén under 1812 års riksdag i ett bref sin respekt för grundlagens bud. Och från riksdagsmännnens diskussioner ljuder oss till mötes följande yttrande, betecknande för riksdagens anda: »Det är ganska väl, att vi böra hålla grundlagen i helgd, och jag försäkrar, att ingen kan vara mera rädd än jag om dess noggranna efterlefnad; men månne vi väl förut under denna riksdag lika strängt och efter bokstafven iakttagit densamma, och månne väl icke det allmänna bästa bör vara vår högsta lag? I min tanke böra för statens fördel alla möjliga konsiderationer vika.» — Enhvar inlade i lagens bud just så mycket, som han ville finna. Detta ogenerade sätt att handskas med laga former, hvilket särskildt framträder under behandlingen af tryckfrihetsfrågan, gör åt riksdagen — såsom förf. framhåller — snarare en *revolutionär* prägel än en *reaktionär*, hvilket attribut den ofta fått med tanke i synnerhet på indragningsmakten.

Orsaken till denna brist på vördnad för lagens bokstaf finner förf. först och främst i att 1809 och 1810 års grundlagar ännu voro allt för unga för att en fullt objektiv tolkning skulle varit möjlig. Hvad man själf nyss varit med om att stadga har man ju svårt att ställa som en objektivt bjudande makt öfver sig. En från föregående sekel nedärfd färdighet i förtolkning kom under sådana förhållanden allt emellanåt till användning. Den mängd ändringsförslag från de båda riksdagarna 1809 och 1810, som hvilade till afgörande år 1812, kunde också lätt ge det intrycket, att detta lagstiftningsarbete ännu ej var något afslutadt helt med i allo bindande kraft. Ständernas benägenhet att sätta sig öfver lagens former, när de voro till hinders, styrktes af regeringens ledande man, revolutionens son, som genom sin öfverlägsna personlighet och sin ställning som bärare af nationella lifsintressen förmådde sätta sin prägel på allt. — Till dessa förklaringsgrunder kunde förf. lagt ännu ett par: dels de täta ombytena af författningar och tryckfrihetsförordningar under den gustavianska tiden, dels själfva det revolutionära tillkomstsättet för 1809 års RF.

Betecknande nog var riksdagens första beslut ett godkännande af Karl Johans grundlagsstridiga öfvertagande af styrelsen. Därtill lade riksdagen ett nytt lagbrott genom att för framtiden stadga liknande undantag från RF § 40 till hans förmån.

Man blir emellertid benägen att öfverse med riksdagens ringaktning för laga former inför det upplyftande skådespelet af sällsynt enighet i arbetet för nationella uppgifter. Inga partistrider störde dess verksamhet, ej ens de stridiga ståndsintressena, som upphetsade

sinnena vid 1809—10 års riksdag, förmådde nu väcka någon nämnvärd söndring, och den opposition, som framkom mot regeringen, drunknade i det allmänna förtroendet för Karl Johan.

Detta förtroende till regeringens ledare framlyser i ständernas bifall till propositionen, att S:t Barthélemy och de transmarina besittningar, hvilka i framtiden kunde förvärfvas under Sveriges krona, skulle afsöndras från gemenskap med moderlandets styrelse och drätsel. Visserligen hade ön kostat Sverige ansenligt, och svenska statsverket skulle nu slippa sådana utgifter, men åren 1811 och 12 hade dock börjat ge öfverskott. Således afhände sig ständerna möjligheten af effektiv kontroll öfver en framtida inkomstkälla. Sakens kärna togs fram af kommerserådet Santesson, då han uttalade sig för att Kungl. Maj:t finge dessa medel till bestridande af oförutsedda utgifter, »som ofta kunna vara af den beskaffenhet, särdeles i förhållande till utrikes makter, att de för tillfället ej böra göras allmänneligen kända». — Hvad Karl Johan satte största värdet på var säkerligen ej bifallet beträffande S:t Barthélemy utan tillägget om framtida transmarina besittningar. Han hade nu fått en lockande utsikt att genom ytterligare landförvärf i Västindien skaffa sig medel oberoende af ständernas bevillning.

Riksdagens betydelsefullaste resultat ur principiell synpunkt faller inom försvarsfrågans område: införandet eller rättare återinförandet under nya former af den allmänna värnplikten. 1810 års beslut om förstärkningsmanskapet var, som förf. yttrar, dödfödt. Det hade så många undantag från värnpliktens grundsats, att ej mycket återstod af denna, och hvad som återstod visade sig i praktiken nästan värdelöst. Resultaten af det olagliga landtvärnsexperimentet 1808 och uppbådet af förstärkningsmanskapet 1811 talade tydligt nog för behofvet af ett effektivt försvarsväsen till skydd för friheten inåt och till nationell återupprättelse utåt. Regeringen föreslog nu i hufvudsak följande: allmän medborgerlig skyldighet att deltaga i beväringsmanskapets utgörande från 20 till 25 års ålder samt rätt för Kungl. Maj:t att vid behof uppbåda och *öfva* detta manskap. I likhet med öfriga propositioner af större vikt kulminerar äfven denna i en hänvisning på kronprinsen: »Sveriges vapenföra ungdom bör med glädje vilja samlas under den hjältes ledning, på hvilken allas förhoppningar hvila, ... och som främst af alla på ärans bana vill rikta sitt svärd och ställa sitt eget bröst emot hvarje fiende af Sveriges lugn och själfständighet.»

I alla stånd bifröllos själfva grundtankarna i propositionen med storartad endräkt. Diskussionen rörde sig hufvudsakligen om värnpliktigs rätt att lega karl i sitt ställe. De sakskäl, som — hufvudsakligen ur social synpunkt — framfördes mot denna rätt, voro vida starkare än motsidans. Protokollen innehålla nämligen sakliga skäl äfven för legningsrätten. Men det var uppenbarligen de af förf. anförda klokhets- och hänsynsskälen, som afgjorde ståndens beslut, att legning skulle tillåtas. Steget mot ren värnplikt var för stort att tagas ut med ens. Behandlingen af landtvärnet hade

vållat många sår, som gjorde anhängarne af ren värnplikt försiktiga. För att vinna hufvudändamålet offrade de principens renhet.

Genom beslutet i denna fråga hade Sveriges krigsmakt fått en styrka, som gjorde det segerrikt i dess senaste krig, i hvilket det nya beväringsmanskapet tog ej ringa del. Betydelsefull var denna nationella kraftyttring genom det intryck, den måste göra i utlandet, där man nyss liknat Sverige vid »en döende, hvilken man ej bör vidröra, innan han slocknat». Karl Johan kunde nu sätta större pris på Sveriges deltagande i koalitionen.

Förf. skulle ha kunnat afvinna värnpliktsfrågan ökadt intresse genom en jämförelse med förhållandena i Frankrike, den nya värnpliktens klassiska land, och i grannlandet Preussen, som också dignade men höll på att resa sig.

Den fråga, som nog mer än någon annan satte sinnena i svallning, var brännvinsfrågan. 1810 års författning hade frigifvit brännvinsbränningen såsom oinskränkt fabriksrörelse: rätt för hvar och en att bränna hur mycket som helst blott med föreskrift om olika afgifter allt efter brännvinspannornas storlek. Detta i motsats till husbehofsbränningen med dess stränga begränsning af pannrymden. Resultaten af 1810 års författning hade blifvit öfverhandtagande superi, hotande spannmålsbrist redan i början af 1812 — så mycket farligare, som förbindelserna med utlandet voro i hög grad osäkra — samt brist i den beräknade statsinkomsten. Den kungliga propositionen, som föreslog botemedel, utgick ifrån att vanan gjort brännvinets måttliga bruk »till ett måhända inbilladt, men dock oumbärligt behof». Botemedlet skulle bli återgång till husbehofsbränningen med beskattning i proportion till tillverkning och förbrukning.

Regeringens allmänna utgångspunkt hade summa *en* talare mot sig. Det var domprosten Jedeur, som bad »i mänsklighetens, i kristendomens, i fäderneslandets, i de otaliga för fylleriets skull förstörda makors och barns namn och mot alla de gruffliga missgärningar, som i fylla begås, att det högvördiga ståndet täcktes taga de kraftigaste steg till brännvinets rent af *förbjudande och utrotande*». — Regeringens förslag till botemedel omfattades äfven med allmän sympati. Betecknande är ett memorial hos adeln: »Vik härifrån, alla stora, fördärfvande brännvinspannor, och gif the små nyttiga brännvinspannor rum!» Men först efter segslitna förhandlingar med remisser och återremisser framföddes den nya förordningen, som tillät fri husbehofsbränning under 8 månader, beräknad både till sitt omfång och med hänsyn till afgift efter hemmansvärde på landet och persontal i städerna. Dessutom tillkom afgift efter pannrymd och konsumtion. — I anledning af de bedröfliga skildringar som framkommo af spannmålsbristen inom olika landskap, hemställde alla stånd till Kungl. Maj:t om brännvinsbränningens inställande tills vidare. Denna rätt utsträckte ständerna äfven till framtida behof.

Riksdagens tredje stora fråga, om tryckfriheten, sammanhänger med ständernas beslut om hvilande grundlagsfrågors behandling i allmänhet. Vid urtima riksdagen 1810 medgaf KU, att »förbättringar» kunde få göras vid behandling af hvilande grundlagsförslag. Med denna grundlagsvidriga utgångspunkt började den öfver ett halft sekel pågående striden om formerna för grundlagsfrågors behandling. Det gällde nu 1812 att bestämma gränsen för de tillåtliga »förbättringarna». Frågan var således ej, *om* RF § 56 var tilllämplig på grundlagsfrågor, utan *huru långt*. 1810 års KU hade velat öfverlämna åt KU självt att afgöra, hvilka af ståndens anmärkningar som skulle anses för väsentliga förändringar och följaktligen såsom nya frågor hvila till nästa riksdag, samt hvilka kunde omedelbart afgöras. Så stor makt ville dock riksdagen ej ge KU. Förslaget föll i två stånd och var därmed aflifvadt. Det enda resultatet af frågans behandling var, att stånden tillerkänt sig själfva rätten att skilja på gamla och nya frågor. Efter detta hade man ej att vänta annat än en grundlagsvidrig lösning af tryckfrihetsfrågan.

1810 års TF hade nästan genast blifvit missbrukad. Pressens andel i Fersenska mordet var ett hårdt slag för den unga tryckfriheten. Flera tidningar yttrade sig i allmänhet taktlöst eller åtminstone oförsiktigt. Och man var denna tid mycket ömtålig för kritik. En del politiska pressdiskussioner blefvo för regeringen besvärliga nog, så ömtåliga som de utrikes förhållandena voro, då kronprinsen förberedde en systemomkastning, stridande mot folkstämningen. Därför är tryckfrihetsfrågan att anse ej blott som en inre fråga utan öfvervägande såsom ett led i regeringens yttre politik.

Redan vid urtima riksdagen 1810 hade KU funnit inskränkningar nödiga, men de räckte ej till för regeringens behof. I Kungl. Maj:ts proposition 1812 begärdes: 1:o) att utgifvandet af dagblad och alla slags periodiska skrifter skulle bero af kungligt tillståndsbref, som finge vägras endast personer, hvilka dömts för brott eller förklarats ovärdiga att föra andras talan; och att om hofkansleren funne skriften *vådlig för allmän säkerhet* eller *utan skäl och bevis förnärmande personlig rätt* eller *af en fortfarande smädlig egenskap*, han ägde att genast inställa utgifvandet, tills konungen förordnat, huruvida tillståndsbeviset skulle indragas, i hvilket fall utgifvaren ej kunde erhålla ytterligare tillståndsbref att utgifva dagblad eller annan periodisk skrift; samt 2:o) att författaren i stället för boktryckaren skulle blifva ansvarig. — Naturligtvis slutar propositionen med en hänvisning på tronföljaren: »Under det den frimodige skribenten med blottade afsikter och allvarlig känsla af dessas renhet skall hos honom och lagen finna ett förenadt stöd, skola ilskan, skändelsen och förtalet vika för hans manliga och öppna blick.»

1812 års KU anslöt sig i allt väsentligt till propositionen. Intressantast var öfverläggningen hos adeln. Den vittnar om ett allmänt kändt behof att förekomma missbruken, men ingalunda om någon reaktionär stämning till förmån för det gamla tvånget. Men

det föreliggande förslaget hade ju sina sidor. Dels den *reala:* får RF § 86 förbigås? eller m. a. o.: är förslaget genom sitt *innehåll* lagligt? De, som ur denna synpunkt motsatte sig förslaget, betecknade det såsom olagligt och stridande mot medborgerliga rättigheter, hvilka ju ej finge frånkännas någon, innan de blifvit missbrukade. Men den stora svagheten på denna sida var, att man ej kunde sätta något praktiskt förslag i stället, endast allmänna satser. — Ur *formell* synpunkt gällde frågan: är förslaget genom sin *tillkomst* lagligt? m. a. o.: kan det *nu* antagas? Förslagets vänner gjorde gällande, att ändringarna blott vore »modifikationer» af 1810 års KU:s förslag. Men motståndarne godkände icke, att man fattade beslut om andra ändringsförslag än dem, som verkligen föreslagits 1810; de andra måste hvila. — Att förf. ej fullt genomfört denna disponering, förklaras af att samma personer kunnat intaga olika hållning till förslaget ur real och formell synpunkt. — Beslutet blef hos alla stånd bifall till KU:s förslag.

Lika fördärfbringande, som användningen blef af den i sin tillkomst olagliga indragningsmakten, lika bittert hämnade sig det inkonstitutionella framskjutandet i tid och otid af kronprinsens person. Det försvagade rådgifvarnes ansvarskänsla genom att vänja dem vid att söka skydd bakom regenten; det skulle ock föda af sig en opposition, riktad direkt mot regentens person.

Något som man saknar i förf:s framställning af brännvins- och tryckfrihetsfrågorna, är en inledande öfversikt af hvardera frågans förhistoria, en sammanfattning af de synpunkter, som långvariga erfarenheter redan gifvit. En sådan miljö skulle ha från början ställt frågorna i klarare och intressantare belysning.

De allmännast kända svårigheterna voro naturligtvis de finansiella. Jordbruket led genom 1811 års missväxt, handeln genom kaperierna, sillfisket hade afstannat och järnhandteringen gått betänkligt tillbaka till följd af kapitalbristen. Lurendrejerier försvagade kronans inkomster och skadade den inhemska industrien, som ej kunde konkurrera med de insmugglade billiga varorna. Till allt detta kom den oordning i penningväsendet, hvilken grundlades vid riksdagen 1809—10. Den stora sedelemissionen utan motsvarande betäckning vållade, att pappersmyntets värde sjönk. 1811 var silfverutväxling i banken så godt som omöjliggjord. Några nya botemedel kunde 1812 års ständer dock ej finna på. BU:s betänkande uttalade den förhoppningen, att sedelmyntet inom kort skulle kunna återföras till stadgadt värde, och manade till tålamod. För att undvika stagnation i penningrörelsen före nästa riksdag genom en successiv minskning af rörelsekapitalet, hvilken var nödvändig, föreslog BU dels, att utlåning måtte medges på vissa varor, dels att afbetalningar på fastighetslån under 1812 och 1813 skulle få användas till nya fastighetslån fr. o. m. 1814. Vidare yrkades, att riksdiskonten vid oktrojens slut skulle förvaltas utan privata aktieägares delaktighet i densamma.

Det betänkligaste var den utrikes skulden, som den 31 mars 1812 uppgick till nära 10 millioner rdr med förfallna räntor om bortåt 2 mill. Att betala denna summa skulle kostat ofantliga offer, och på sådana vågade Karl Johan ej äfventyra sin folkgunst, hvilken alltför väl behöfde anlitas för hans mot allmänna meningen stridande utrikespolitik. Under sådana förhållanden uppstod tanken på att afskrifva den i Frankrike placerade skulden. En förevändning — kärkommen för mången — fann man i Napoleons behandling af svenskar, som hade fordringar hos franska regeringen. Strax efter freden i Paris 1810 hade kejsaren förklarat dessa »för alltid dödade genom krigstillståndet». Genom att nedsätta Hollands statsskuld till $^{1}/_{3}$ tillfogade Napoleon Sverige ytterligare förluster. Måttet fylldes genom Frankrikes kaperier och dess besättande af Pommern. Kungl. Maj:t föreslog riksdagen att afskrifva med räntor alla lån, upptagna i länder, som hörde under franska kejsardömet; beloppet utgjorde nära 7 $^{1}/_{2}$ mill. rdr. Däremot skulle svenska staten delvis godtgöra svenskar, som hade fordringar i franska länder. — För att vinna ständernas bifall måste regeringen ge ett hemligt utskott antydan om förändringen i Sveriges utrikespolitik. Både denna och förslaget om skuldernas afskrifvande gillades af utskottet. Tre stånd bifölło slutligen regeringens förslag. Men i borgarståndet gjordes gensagor mot en åtgärd, som skulle skada svenska nationens »anseende för redlighet och trohet emot förbindelser». Det betänkliga med beslutet var ju, som förf. framhåller, att man ej genast kunnat gripa till repressalier mot Napoleon utan hade godkänt skulderna ännu några år efter kejsarens tilltag.

Den förnämsta positiva åtgärden i finansiellt afseende var, att bevillningen bestämdes till 3,200,000 rdr utöfver de enligt 1810 års stat anslagna bevillningarna om nära 1 $^{1}/_{2}$ mill. Af 1812 års bevillningar utgjorde den allmänna bevillningen 2,650,000 rdr. De därnäst största posterna voro brännvinsmedlen och regeringens inkomst genom dess af riksdagen erhållna rätt att höja sjötullen upp till 100 %. Regeringens förslag att återställa landtullarna blef däremot förkastadt, förklarligt nog, då dessa tullar knappt ett år förut afskaffats. Detta var regeringens enda nämnvärda motgång.

Så dryg bevillningen var, räckte den dock ej för den nya politikens behof. Regeringen fick dessutom rätt att upptaga inhemska lån å 3 $^{1}/_{2}$ mill. rdr. Stora kreditivet ökades från 1 till 2 mill. Och för att genast ge medel till krig, hvilket Kungl. Maj:t betecknat såsom sannolikt nära förestående, ålades riksgäldskontoret att förskottera högst 3 $^{1}/_{2}$ mill.

Riksdagens ständigt visade tillmötesgående mot regeringens önskningar har haft en högst väsentlig betydelse för Sveriges inre utveckling: därigenom har i själfva verket vårt fria statsskick räddats. De nya grundlagarna hade ju många fiender, äfven i kronprinsens omgifning, hvilka rådde denne till en statskupp. Men — tillfället kom aldrig; se där betydelsen af endräkten mellan regering och ständer.

Doktor Vendels afhandling är ett samvetsgrant och moget arbete, äfven med de anmärkningar, som naturligtvis kunna göras mot korrektheten i en och annan detalj och mot disponeringen på enstaka punkter. Den utgör ett värdefullt bidrag till en verklig kunskap om ett skede, där vetenskapens landvinningar ännu äro små i jämförelse med de obearbetade källornas vildmarker och memoarernas gungfly.

Carl Grimberg.

Beriktigande.

I min i senaste häfte af Historisk Tidskrift influtna recension af den första delen af *Sveriges historia intill tjugonde seklet*, författad af professor Montelius, har jag som en ej oväsentlig anmärkning påpekat, att den äldre stenåldern i förhållande till de senare tidsperioderna blifvit alltför summariskt behandlad. Jag har senare tagit kännedom om att de ark, som behandla ifrågavarande tid, tryckts redan 1901. Det har därför varit författaren omöjligt att taga hänsyn till den rad af upptäckter, som just då började göras och som i så väsentlig mån fördjupat och vidgat kunskapen om den äldre stenåldern i vårt land. Mitt misstag angående tryckningstiden är förlåtligt, enär arbetet först började utgifvas år 1903, då flera af de viktigaste upptäckterna redan gjorts.

Mitt yttrande, att »den korrekturläsning, som af granskare tidigare beskärts arbetet», icke torde inverkat på den tyska upplagans redigering, var riktadt mot en särdeles omild recension af professor Montelius' arbete, publicerad af en tydligen icke sakkunnig anmälare, icke, såsom det missförståtts, mot detta arbetes tyska upplaga.

KnStj.

Öfversikt af tidskrifter

och andra periodiska publikationer.

Arkiv för nordisk filologi. Ny följd. Bd 19: H. 2. R. C. Boer. Vølundarkviða. — O. Klockhoff, Grimhildsvisan. — M. Olsen, Til Hávamál strofe 152. — A. Kock, Anmälan av »Odal Ottelin, Studier öfver Codex bureanus II». — K. Lehmann, Anmälan av »Jónsbók. Kong Magnus Hakonssons lovbog for Island.» Udgivet ved Ólafur Halldórsson.» — Finnur Jónsson, Anmälan av »Origines Islandicæ. A collection of the more important sagas and other native writings relating to the settlement and early history of Iceland. Edited by G. Vigfusson and F. York Powell. — M. v. Vleuten, Anmälan av »Norges gamle Love. Anden Række 1388—1604, udgivne ved A. Taranger. I, 1». — Finnur Jónsson, En lille bemærkning. — H. Buergel Goodwin, Tilläggsanmärkning till åvanstående.

Artilleri-Tidskrift. 1906, H. 1—3, 6. L. R. Hammarskiöld, Carl Cronstedt och hans »snabbskjutande» kanoner.

Fataburen. Kulturhistorisk Tidskrift. Utg. af B. Salin. **1906, 1.** N. Keyland, Om den svenska allmogens jakt. — O. v. Friesen, Om landskapsnamnet Uppland. — J. Svedenborg, Hornborga by i Västergötland före år 1860. — Litteratur: H. F. Feilberg, Jul, allesjælestiden. hedensk. kristen julfest. Bd 1—2, anm. af N. E. Hammarstedt. — 2. N. Lithberg, Bröllopsseder på Gottland. — S. Ambrosiani, Om järnkakelugnar och järnugnar. — N. Keyland, Om den svenska allmogens jakt. — 3. L. Hagberg, Påskäggen och deras hedniska ursprung. — S. Landtmanson, Några visor och dansmelodier från Västergötland. — — O. Rydbeck, Ålen och lejonen i Stockholms Storkyrka. — 4. L. Johansson, Lucia och de underjordiske i norrländsk folksägen. — E. Hammarstedt, Tillägg till L. Johanssons uppsats Lucia. — G. Rudberg, Kvarnstenstillverkningen i Lugnås. — Litteratur: J. Fellman. Anteckningar under min vistelse i Lappmarken, anm. af K. B. Wiklund.

Fornvännen. 1906, 2. K. H. Karlsson, Vad under lagboken. — 4. S. Leijonhufvud, Gotländsk uppteckning af medeltida formulär för invigning af födoämnen. Med 1 fig. — H. Hildebrand, Gotlandsmynt med Jens Billes vapen. Med 1 fig.

Jämtlands läns fornminnesförenings Tidskrift 1906. Bd 4: H. 1. Fornhandlingar rörande Jämtlands län. (Forts.) — S. J. Kardell. Om gamla jämtländska och härjedalska bröllops- och grafkväden. Föredrag vid Jämtlands läns forminnesf. årssammankomst den 17 mars 1906 — J. Bergstrandh, Bidrag till Alanäs sockens historia. — P. Em

Pettersson, Fornminnen och sägner ifrån Lockne socken. — E. E. Livén, Ur Frostvikens historia. — H. Westin, Två jämtska bröllopskväden m. m.

Kult och Konst. Utgifvare: Richard Norén. 1906, 1. J. Roosval, Sankt Göran på Åland. — R. Norén, Om betydelsen af kulthistoriska forskningar och studier. — 2. H. Lundström, Sven Bælter, vår första svenska kulthistoriker. (Med portr.) — T. Norlind, Musiken vid svenska skolor under 1600-talet. — 3. J. Roosval, Två antisemitiska monument i Uppsala domkyrka. — Fr. Blix, Om orgelns användning vid gudstjänsten. — O. Wieselgren, Ett meddelande om Karl-Knutssonsbilden på Gripsholm.

Kungl. Bibliotekets Handlingar. 28. Årsberättelse för år 1905. — J. A. Almquist, Sveriges bibliografiska litteratur. D. 2: H. 1.

Kyrklig Tidskrift. 1906, 6. O. Quensel, Några drag ur svenskt gudstjänstlif på 1600-talet.

Läsning för svenska folket. 1906, 2. Johannes Rudbeckius. En tids och karaktärsbild från forna dagar. Af V. S.

Nordisk Tidskrift för Vetenskap, Konst och Industri. Utg. af Letterstedtska Föreningen genom O. Montelius. 1906, 6. E. Fries, En rundresa i Sverige på 1700-talet. 1. — 7. A. G. Nathorst, Svenskarnes arbeten på Spetsbergen. — E. Fries, En rundresa i Sverige på 1700-talet. 2. — Agda Montelius, Samarbete mellan offentlig och enskild fattigvård. — 8. L. Bergström, Världsåldrarna enligt semitisk föreställning. — A. Bugge, Novgorod som varjagisk by.

Ord och Bild. Illustrerad månadsskrift, utg. af K. Wåhlin. 1906, 11. A. Rydfors, Vid de svenska statsbanornas femtioårsjubileum. Med 12 bilder. — 12. J. Kruse, Visbytankar. — 1907, 1. L. Dahlgren, Ett blad ur den svenska dramatikens historia.

Svenska Akademiens Handlingar ifrån år 1886. D. 20. Cl. Annerstedt, Fältmarskalken grefve Magnus Stenbock. Minnesteckning.

Tidskrift i militär hälsovård. 1906, 1. A. Quennerstedt, Några drag från kriget i Pommern 1807 samt sjukhusvården vid södra armén 1808 —1809.

Tidskrift i sjöväsendet. 1906, 5. Reval och Abonkir. Af U. (Ordres af den 11 Maji 1790.)

Vår Flotta. Tidskrift för sjövapnet. 1906, Mars—Maj. S. Natt och Dag, Herraväldet på Östersjön. — Juni. Några Märkeliga Händelser Som sig med Swenska Skepp Tildragit. — S. Natt och Dag, Herraväldet på Östersjön. — Juli. S. Natt och Dag, Herraväldet på Östersjön. — Några Märkeliga Händelser Som sig med Swenska Skepp Tildragit. — Augusti. S. Natt och Dag, Herraväldet på Östersjön. — Några Märkeliga Händelser Som sig med Swenska Skepp Tildragit. — September. S. Natt och Dag, Herraväldet på Östersjön. — Några Märkeliga Händelser Som sig med Swenska Skepp Tildragit. — Oktober, December. S. Natt och Dag, Herraväldet på Östersjön.

Vårt fosterland och dess försvar. 1906, 1. G. Bergenstråhle, Striden vid Brunnbäck 1521. C. Hellström, Om Stockholms garnison och borgarbeväpning i äldre och nyare tider. — 2, 3. C. Hellström, Om Stockholms garnison och borgarbeväpning i äldre och nyare tider. — D. Liedholm, Slaget vid Fraustadt 1706. Ett 200-årsminne. — Torkel Knutson. Ett sexhundraårsminne. Af A. T. — 4-6. C. Forsstrand, Tåget öfver Bält. Vår förnämsta militära idrottsbragd. — C. Hellström, Om Stockholms garnison och borgarbeväpning i äldre och nyare tider. — Ett bref från den stora ofredens dagar. Medd. af

J. Th. — **7.** C. Hellström, Om Stockholms garnison och borgarbeväpning i äldre och nyare tider. — **8.** En oblodig statshvälfning. Några marsminnen från 1809. Af C. E. — C. Hellström, Om Stockholms garnison och borgarbeväpning i äldre och nyare tider. — **9.** Kämpagrafven vid Visby och dess historia. Af —sen—. — C. Hellström, Om Stockholms garnison och borgarbeväpning i äldre och nyare tider. — **10—12.** C. Hellström, Om Stockholms garnison och borgarbeväpning i äldre och nyare tider. — **12.** Skokloster och dess herrar. — **13.** Ett bref till hemmet från en ung knekt vid svenska reserv-armén 1813. Medd. af C. Hellström. — **14.** L. G. Tidander, Svenska konungar som militärförfattare. — Fr. Lund, Fredriksskans. — **15.** Slaget vid Warschau den 18, 19 och 20 juli 1656. Af W. C. — C. Hellström, Om Stockholms garnison och borgarbeväpning i äldre och nyare tider. — **17.** Tidö. Af Sven Svenske. — **19.** Karl Karlsson Gyllenhjelm. Af V. S. — **20.** Ett historiskt 200-års minne. Freden i Altranstädt 21 september 1706. Af W. C. — **21—22.** C. Hellström, Om Stockholms garnison och borgarbeväpning i äldre och nyare tider. — **22.** General Canroberts besök i Stockholm 1855. Af Novir. — **23.** L. G. Tidander, Gustaf II Adolfs betydelse för vårt folk. — C. Forsstrand, Nils Brahe. En af hjältarna vid Lützen. — **24.** Bref rörande konung Gustaf IV Adolfs arrestering m. m. — C. Hellström, Om Stockholms garnison och borgarbeväpning i äldre och nyare tider. — **25.** L. G. Tidander, Vetenskapliga expeditioner under Karl XII:s regering. — C. Hellström, Om Stockholms garnison och borgarbeväpning i äldre och nyare tider. — **Julnummer.** O. Högberg, När fienden sist stod i Norrland. Några lärorika drag. — C. Forsstrand, En svensk fältmarskalks-släkt. Hornarne från Åminne och Kanckas. — Laurentius Paulinus Gothus. Af V. S. — **1907, 1.** C. H[ellström], Kristina Gyllenstjerna. — E. Cederström, Kungl. Wendes artilleriregemente. — Drottning Kristina. Några karaktärsdrag.

Ymer. 1906, 3. I. Fehr, Linnés svenska resor. — J. G. Andersson, Karl Ahlenius †.

Historisk Tidsskrift udgivet af den norske historiske Forening. 4:e **Række. Bd 5: H. 1.** Y. Nielsen, Alteret ved Alterhö. Et ældgammelt Kultusminde fra Romsdalen. — L. Berg, Om jordegodsets fordeling i Tönsbergs len (det senere Jarlsberg grevskab) i 1650 og 1701. — A. Bugge, Et ukjendt kloster nordenfjelds. — Y. Nielsen, Nesjar. (Forts.)

Samtiden. Redigeret af **G. Gran. 1906, 5.** J. E. Sars, Unionsopløsningen og skandinavismen. — **10.** B. Björnson, Vor synd och vor ydmygelse. — H. Koht, Tillit i Norden. — A. M. Hansen, Tidens tanker. Vort forsvar. 1.

Tidsskrift for Retsvidenskab 1906. Aarg. 19: H. 3—4. Fr. Dahl. U. A. Motzfeldt o. K. J. D. Schlyter, Nordisk Litteraturfortegnelse 1905.

Historisk Tidsskrift. Syvende Række. Bd 6: H. 5/6. Redigeret af J. A. Fridericia. J. Clausen, Bidrag til Trykkefrihedsselskabets Historie. — K. Rockstroh, Indledningen til Krigen 1657 samt Krigsbegivenhedene i Elbegnene indtil Udgangen af September nævnte Aar

Höiskolebladet. 1906, N:o 39. Mar. Kristensen, Skandinavisme. 1—2.

Kirkehistoriske Samlinger. 5:e Række. Bd 3: H. 3. C. Klitgaard, Aalborg Stifts Præsters Trængsler »udi den onde og besværlige Tid» 1657—60.

Kunst. Aarg. 6: H. 11—12. G. L. Grove, Samtidige Billeder fra Slaget i Öresund 1658. Med 22 Billeder.

Meddelelser fra det danske Rigsarkiv. I, 1—2. V. A. Secher, Om Organisationen af Arkivvæsenet i Norden. Foredrag holdt på det tyske Arkivarmöde i Bamberg den 25. September 1905.

Bidrag till kännedom af Finlands natur och folk. Utgifna af Finska Vetenskaps-Societeten. **H. 63.** R. Saxén, Språkliga bidrag till den svenska bosättningens historia i Finland. 1. Egentliga Finland, Satakunta och södra Österbotten.

Skrifter utg. af Sv. Litteratursällskapet i Finland. 93. Förhandlingar och uppsatser. 19. 1905 (tr. 1906). M. G. Schybergson, Porthan såsom medlem af Finska Hushållningssällskapet. — P. Nordman, Arvid Eriksson Stålarm, biografisk studie. — K. G. Leinberg, Bidrag till frimureriets i Finland historia. — K. G. Leinberg, Samfundet pro Fide et Christianismo och dess finska medlemmar. — K. G. Leinberg, Svenska Uppfostringssällskapet och dess finska medlemmar. — R. Hausen, En sannsaga. — Y. Hirn, Bernardin de Saint-Pierre och Finland jämte Observations sur la Finlande.

Baltische Monatsschrift. 1906, Okt. Über das »Schwedische Archiv» in Riga.

Sitzungsberichte der Gelehrten Estnischen Gesellschaft 1905 (tr. 1906). W. Schlüter, Der Norden Europas in der mittelalterlichen Kartographie.

Beiträge zur hessischen Kirchengeschichte. Redigiert v. W. Diehl u. W. Köhler. **Bd 3: H. 1.** W. Hotz, Die Gegenreformation im Schlitzerland während des dreissigjährigen Kriegs (1628—1632).

Forschungen zur brandenburgischen und preussischen Geschichte 1906. Bd 19. H. 2. M. Wehrmann, Geschichte von Pommern. Bd 1, anm. af W. v. Sommerfeld. — A. Levinson, Die Nuntiaturberichte des Petrus Vidoni über den ersten nordischen Krieg aus den Jahren 1655—58, anm. af Salzer. — Zur Geschichte der Hohenzollerischen Souveränitet in Preussen. Diplomatische Briefwechsel des Königs Karl Gustav v. Schweden und des Gesandten Chr. K. v. Schlippenbach, anm. af Salzer. — A. Waddington, Le Grand Électeur Frédéric Guillaume de Brandenbourg. T. 1, anm. af K. Spannagel.

Gebirgsfreund 1906. 18. Hermann Schmidt, Die Schwedenschanze bei Kittlitz.

Hansische Geschichtsblätter 1906. E. Baasch, Zur Geschichte des hamburgischen Heringshandels.

Historische Vierteljahrschrift. Herausg. v. G. Seeliger. **1906, 4.** K. Kretschmer, Bemerkungen über Wesen und Aufgaben des historischen Geographie. — R. Scholz, Zur Beurteilung Bonifaz' VIII und seines sittlich-religiösen Charakters. — Kleine Mitteilungen. — Kritiken. — Notizen. — Personalien. — O. Masslow, Bibliographie zur deutschen Geschichte. — **Nachrichten und Notizen II. H. 4.** Nachrichten und Notizen. — Kommissionen und Gesellschaften. — Personalien. — O. Masslow. Bibliographie zur deutschen Geschichte.

Historische Zeitschrift. Herausg. v. Fr. Meinecke. **3:e Folge. Bd 2: H. 1.** E. Fabricius. Das römische Heer in Obergermanien und Rätien. — W. Goetz, Mittelalter und Renaissance. — K. Stählin, Die Politik der englischen Landgrenze von einst und jetzt. — Miszellen. — Literaturbericht (bl. a. D. Schäfer, Die deutsche Hanse, anm. af Daenell). — Verzeichnis der in den »Notizen und Nachrichten» besprochenen selbständigen Schriften.

Jahrbuch der Königlichen Preussischen Kunstsammlungen. 1906. Bd 27: H. 2. J. Roosval, Die St. Georgs-Gruppe der Stockholmer

Nikolaikirche im Historischen Museum zu Stockholm. (Med 1 pl. o. 7 illustr. i texten.)

Korrespondenzblatt d. Gesamtvereins d. deutschen Geschichts- u. Altertumsvereine. 1905, N:o 11 u. 12. V. A. Secher, Gesetzliche Regelung des Schutzes von Archivalien und der Beaufsichtigung nicht fachmännisch verwalteter Archive und Registraturen [im Norden].

Mitteilungen aus der historischen Literatur. 1907, 1. O. Montelius, Kulturgeschichte Schwedens, anm. af W. Martens. — H. Hitzigrath, Hamburg während des schwedisch-dänischen Krieges 1657—1660, anm. af F. Hirsch. — M. Wehrmann, Geschichte von Pommern. Bd 2. anm. af F. Hirsch.

Mitteilungen aus der lippischen Geschichte und Landeskunde 1905. [Th.] 3. R. Stegmann, Die Grafschaft Lippe im dreissigjährigen Kriege. (Med 1 karta.)

Mitteilungen des Nordböhmischen Exkursions-Klubs 1906. Jahrg. 29: H. 4. E. Neder, Zur Geschichte der Familie Schürer von Waldheim 1598.

Mitteilungen d. Vereins f. Geschichte der Stadt Nürnberg 1906. H. 17. Fr. Sixt, Die Verschanzungen im sog. »Sachs Wald» westlich von Gebersdorf bei Nürnberg, Glieder der Ostfront des befestigten Wallensteinischen Feldlagers vor Nürnberg vom Sommer 1632. (Mit 3 Plänen.)

Mitteilungen des Vereins f. Lübeckische Geschichte und Altertumskunde. H. 12. 1905 (tr. 1906). M. Hoffmann, Lübecks Krieg gegen Dänemark 1509—1512.

Monatsblätter. Herausgegeben von der Gesellschaft f. Pommersche Geschichte und Altertumskunde. **1906, 4.** P. Gantzer, Pommern und die Rheinische Allianz vom Jahre 1658. — **5.** P. Gantzer, Schwedisch-Pommerns Beitrag zum Türkenkriege vom Jahre 1663. — P. Gantzer, Die Reihenfolge der schwedisch-pommerschen Städte auf den Landtagen.

Mühlhäuser Geschichtsblätter. Zeitschrift d. Altertumsvereins f. Mühlhausen i. Thür. und Umgegend. **1906/1907. Jahrg. 7.** G. Liebe, Eichsfälder Zustände im grossen Kriege. Ein Zeitbild.

Neues Archiv für Sächsische Geschichte und Altertumskunde 1906. Bd 27: H. 3/4. A. Günther, Die Entstehung des Friedens von Altranstädt. (Zum 24 September 1906, dem zweihundertjährigen Erinnerungstage an den Friedensschluss.)

Pommersche Jahrbücher 1906. Bd 7. K. F. Melander, Zur Greifswalder Universitätsgeschichte. — H. Klaje, Der Feldzug der Kaiserlichen unter Souches nach Pommern i. J. 1659, anm. af H. Ulmann.

Preussische Jahrbücher. 1907, Februar. E. Fahlbeck, Der Adel Schwedens, anm. af E. Müller.

Schriften d. Vereins f. Geschichte d. Bodensees und seiner Umgebung. 1906. H. 35. J. Dierauer, Der Zug der Schweden gegen Konstanz 1633. Eine Verletzung der schweizerischen Neutralität im dreissigjährigen Kriege.

Sonntagsbeilage zur Vossischen Zeitung 1906, N:o 14/15. E. Schulte, Luise Ulrike, Königin von Schweden, geborene Prinzessin von Preussen. — **21/22.** R. Steig, Ein Romantikerfehde gegen Napoléon. [Berör bl. a. Napoleons förhållande till Bernadotte 1813.]

Zeitschrift der historischen Gesellschaft für die Provinz Posen 1906. Jahrg. 21. Fr. Koch, Der Bromberger Staatsvertrag zwi-

schen dem Kurfürsten Friedrich Wilhelm von Brandenburg und dem Könige Johann Kasimir von Polen im J. 1657.

Zeitschrift des Vereins für Thüringische Geschichte und Altertumskunde 1906. N. F. Bd 16: H. 2. R. Jordan, Pappenheim in Mühlhausen (Thür.) 16.—19. Oktober 1632.

Zeitschrift für deutsche Philologie 1906. Bd 38: H. 4. Fr. Kauffmann, Got. Haiþno.

The English Historical Review. Edited by R. L. Poole. **1906, October.** F. M. Powicke, The Angevin administration of Normandy. — M. Wilkinson, The wars of religion in the Périgord. — E. I. Carlyle, Committees of Council under the earlier Stuarts. — C. Brinkmann, Charles II and the bishop of Münster in the Anglo-Dutch war of 1665—66. — Notes and documents. — Reviews of books. — Short notices. — Index.

Transactions of the Royal Historical Society 1906. N. S. Vol. 20. J. H. Rose, Canning and the secret intelligence from Tilsit (july 16—23, 1807). — J. F. Chance, The Northern policy of George I to 1718.

The Yale Review. 1906, May. P. Fahlbeck, La constitution Suédoise et le parlementarisme moderne, anm. af A. Johnson.

Mémoires de l'académie de Vaucluse 1906. Sér. 2. T. 5: Livr. 1. J. Didiée. Un héros Vauclusien. Épisode de la prise de Bomarsund en 1854. [Le capitaine Gigot.] (Med 1 portr. o. 2 pl.)

Revue d'histoire diplomatique. 1906, 4. La nouvelle édition des mémoires du cardinal de Richelieu. — B. de Lacombe, Les papiers de M. de Nesselrode. — E. Thubert, La politique du nord de l'Europe au moyen âge. — A. Raffalovich, La seconde occupation de Francfort en 1796 et la convention secrète de brumaire an V. — Fr. Ch. Roux, Les Échelles de Syrie et de Palestine au dixhuitième siècle. — M. Boutry, Documents relatifs au mariage de Marie-Antoinette. — Comptes rendus [bl. a. C. N. D. Bildt, Christine de Suède et le cardinal Azzolino, anm. af A. Le Glay; C. N. D. Bildt, Christine de Suède et le conclave de Clément X (1669—1670), anm. af A. Le Glay]. — Table des matières de la vingtième année (1906). — Table alphabétique des auteurs.

Revue Historique. 1906, Novembre—Décembre. J. Calmatte, La politique espagnole dans la guerre de Ferrare, 1482—1484. — F. Thénard et R. Guyot, Le conventionnel Goujon; suite. — E. Bourgeois, Comment M. de Broglie écrivait l'histoire. — Bulletin historique: France. Publications relatives à l'histoire de la Grèce de 1892 à 1902, par G. Fougères: suite et fin. — Époque contemporaine, par A. Lichtenberger. — Allemagne. Publications relatives à l'histoire de la réforme. par A. Stern. — Comptes-rendus critiques. — Publications périodiques et sociétés savantes. — Chronique et bibliographie.

Öfversikter och granskningar.

Sveriges historia intill tjugonde seklet, under medverkan af O. Montelius, H. Hildebrand, M. och L. Weibull, G. R. Fåhræus, L. Stavenow, S. Clason och A. Rydfors, utgifven af Emil Hildebrand. Andra afdelningen. **Medeltiden.** Af Hans Hildebrand. II + 610 sid. P. A. Norstedt & Söner, Stockholm 1904, 1905.

När den från det Linnströmska förlaget utgångna framställningen af *Sveriges historia från äldsta tid till våra dagar* för en mansålder sedan började utgifvas, innebar den till hela sin planläggning och anordning ett nytt uppslag inom vår historiska litteratur. Man lefde då ännu under traditionerna från den tid, då en ensam forskare ej ryggade tillbaka inför en jätteuppgift sådan som den att skildra ett folks eller den europeiska kulturens eller kanske människosläktets historia i dess helhet, under traditionerna från Schlossers och Rankes, Michelets och Munchs, Geijers, Fryxells och Strinnholms historieskrifning. Den arbetsfördelning, som — äfven med fara att helhetsuppfattningen brister sönder — numera ovillkorligen kräfves för en verkligt vederhäftig och gedigen sammanarbetning af det sig alltmera hopande materialet — källpublikationer såväl som bearbetningar — hade förut ej hos oss fått göra sig gällande. Den stab af medarbetare, som emellertid nu af förläggaren värfvades för det nya företaget, inneslöt i sig flertalet af den dåtida svenska häfdaforskningens bästa yngre förmågor. Och resultatet af deras och förlagsfirmans förenade mödor måste såväl i afseende på innehållet som äfven i afseende på den typografiska utstyrseln betraktas såsom för sin tid mycket förtjänstfullt.

Till stora delar är emellertid nu det gamla verkets sakinnehåll genom de senaste årtiondenas rastlösa forskningar vordet föråldradt: nytt material har på många punkter framdragits, forskningsmetoderna ha nått en helt annan grad af medvetenhet, skärpa och fulländning, problemställningarna äro i följd däraf på många punkter helt andra än förr, och äfven i afseende på själfva de rent faktiska uppgifterna äro många förändringar att anteckna. Ej heller arbetets typografiska utstyrsel är på höjd med nutidens alltefter teknikens framsteg mer och mer uppdrifna fordringar. Ur behofvet att ånyo få en helhetsframställning af vårt folks utveckling, som i

afseende på både sakinnehåll och yttre framträdande tillfredsställer nutidens anspråk, har framgått det stora verk, *Sveriges historia intill tjugonde seklet*, som nu under riksarkivarien Emil Hildebrands i sällsynt grad insiktsfulla och målmedvetna ledning närmar sig sin fullbordan. De fyra första delarna, behandlande Sveriges utveckling från äldsta tider till 1809, föreligga fr. o. m. förra året fullfärdiga, och af femte delen, som skall innehålla framställningen af förra århundradets historia, ha några häften utkommit.

Det är i själfva verket en utomordentligt omfattande och svår uppgift att planlägga och leda utgifningen af ett verk sådant som det här föreliggande, om ock tekniken på området sedan det förra arbetets utgifvande i hög grad uppdrifvits och därför inom den samtida utländska litteraturen åtskilliga förebilder stå att finna. Här må endast erinras om den af den berömde franske historikern Lavisse i förening med ett flertal andra utgifna *Histoire de France depuis les origines jusqu'à la révolution*, ett verkligt mönsterarbete i sitt slag, vidare den af William Hunt och Reginald L. Poole redigerade *The Political History of England* samt slutligen den hos oss af naturliga skäl mest kända: *Danmarks Riges Historie*. Det franska och det danska arbetet representera i någon mån olika typer: det förstnämnda saknar illustrationer, men är försedt med käll- och litteraturförteckning vid hvarje kapitels början samt här och hvar på omtvistade punkter med källhänvisningar i noter, medan det senare är utmärkt illustreradt och visserligen lämnar antydningar om källorna, men i det hela är fritt från vetenskaplig apparat. Det svenska arbetet har i detta afseende samma karaktär som det danska, liksom det för öfrigt bildar ett värdigt motstycke till detsamma. Det »tynges» — för att begagna den öfliga frasen — ej af någon vetenskaplig apparat; antydningar om källmaterial och äldre och nyare bearbetningar saknas visserligen ej helt, men äro inskränkta till ett minimum. Till och med de visserligen i sin dåvarande form alltför knappa och därför mindre brukbara redogörelser för källpublikationer och litteratur, som funnos i hvarje del af det äldre arbetet, äro utelämnade, något som anmälaren för sin del beklagar. Ett begynnelsekapitel i hvarje afdelning på låtom oss säga högst ett tryckark, innehållande en kortfattad diskussion af det för hvarje period viktigaste materialet och afslutadt med en pedagogiskt uppställd förteckning öfver de användbaraste äldre och yngre bearbetningarna, skulle helt visst varit af stort värde såsom för många en inledning och anledning till djupare studier och hade i den nyss antydda formen ej i minsta mån inkräktat på framställningens tillgänglighet och njutbarhet för en icke-fackman. Skulle det för öfrigt icke vara möjligt att i ett tillägg på ett par ark till det stora verket meddela en kort öfversikt öfver det för hvarje period viktigaste otryckta och tryckta förstahandsmaterialet jämte resonnerande bibliografier öfver de viktigaste bearbetningarna? — Arbetets typografiska och illustrativa utstyrsel är, särskildt i de senare delarna, värdig den officin, hvarifrån det utgått.

Af den medarbetarestab, som det äldre arbetet har att tacka för sin uppkomst, har utom professor Montelius endast riksantikvarien Hans Hildebrand kunnat och velat åtaga sig att för det nya verket omarbeta sin framställning.

Uppgiften att gifva en sammanfattning af vår medeltids historia, som sålunda åter fallit på hans lott, är måhända svårare än öfriga medarbetares. Det gäller att skildra ett tidsskede, hvars människor, ej blott i figurlig mening, talade ett helt annat språk än vårt, hvars hela idékrets och sätt att handskas med religiösa, politiska, sociala och ekonomiska problem är det moderna lifvets i många punkter diametralt motsatt. Och det gäller att gifva denna skildring på grundval af ett material, som är torftigare och mera hårdarbetadt, än hvad som finnes bevaradt för hvarje annat skede af vår historia. De krönikor vi äga äro — åtminstone för den politiska historien — med få undantag så fåordiga och mångtydiga eller ock så partiska eller konstruktiva, de urkunder, som finnas kvar — frånsedt dem, som äga allenast ett rent person- eller bygdehistoriskt intresse — jämförelsevis så få och i många fall så dunkla, att man endast med den filologiska och diplomvetenskapliga teknikens finaste verktyg kan afvinna dem upplysningar äfven om spörsmål af central betydelse. I våra medeltidslagar äga vi visserligen för kännedomen om flera sidor af särskildt vår äldre medeltidskultur ett enastående material, men äfven detta hårdarbetadt. De nödvändiga monografiska förarbetena och detaljundersökningarna saknas för öfrigt på de flesta punkter af den svenska medeltida historiografiens och diplomatikens område och äro äfven för öfrigt skäligen tunnsådda och ojämna. Och äfven där förarbeten af olika slag finnas, återstå dock i afseende på de rent personliga faktorerna och händelsernas inre sammanhang många tomrum, öfver hvilka endast en djärf historisk fantasi kan slå en brygga.

Härtill kommer ännu en svårighet af ett annat slag. Den ena af de statsordningar, under hvilkas skygd den tidens människor lefde, den kyrkliga, var till sin organisation universell. Det är kyrkan, som för vårt folk förmedlat tillträdet till den västerländska och därmed medelbart till den antika kulturen. Receptionen af den kanoniska rätten har utöfvat ett oerhördt inflytande på den offentliga och den privata rättens utveckling i vårt land under medeltiden, och vetenskapen, konsten och skolväsendet äro i stort sedt endast sidor af tidens kyrkliga kultur. Kyrkan hade i Västeuropas länder uppbyggt en beundransvärd kulturbyggnad af tämligen ensartad beskaffenhet, och den nationella differentieringen var på kulturens område ännu endast påbörjad. En oundgänglig förutsättning för en verkligt gifvande och korrekt skildring af vår medeltidshistoria, oundgänglig icke minst med hänsyn till materialets ofullständighet på många punkter, är därför, att vederbörlig hänsyn tages till den västerländska utvecklingen öfver hufvud, särskildt på det kyrkliga området. Enligt anmälarens förmenande är det just bristen härpå, med andra ord, den exklusivt svenska eller nordiska synpunkten på vår

medeltida utveckling, som utgör den svagaste sidan hos äldre framställningar af vår medeltidshistoria. Men att tillräckligt djupt intränga i ett ämne, där de senaste årens forskningar i så många fall betydt en »Umwertung aller Werte», och att på lämpliga ställen och i lämpligt omfång inarbeta dessa af forskningen delvis nyvunna allmänna förutsättningar och synpunkter i en specialframställning af ett enskildt lands historia, är en populariseringsuppgift, som förvisso ställer de största kraf på en vetenskapsmans mångsidiga lärdom, kritiska skärpa och förmåga af klar och konkret framställning. Dessa synpunkter ha något utförligare ansetts böra framhållas såsom nödvändiga att ha i minnet, när det gäller att rättvist bedöma riksantikvarien Hildebrands nya arbete.

I det gamla arbetets plan har med all rätt den förändring vidtagits, att den första delen numera inskränkts uteslutande till den förhistoriska tiden — förut omfattade den tiden fram till 1350 — och hela medeltiden har sålunda behandlats i ett band för sig, hvarigenom författarens uppgift visserligen afrundats, men — och det ej blott till omfånget — ytterligare vuxit.

Att bringa i jämnhöjd med forskningens nuvarande ståndpunkt en framställning af vår medeltidshistoria, som skrefs för 30 år sedan, är i själfva verket ingen obetydlig uppgift. De källpublikationer och monografiska undersökningar, som sedan första upplagans utgifvande sett dagen, äro både många och viktiga. Här är ej platsen att öfver dem lämna ens den mest schematiska öfversikt. Bland källpublikationerna vill anmälaren blott erinra om de tre första banden af Sveriges traktater, det mesta af hvad som utkommit af Svenskt diplomatarium från 1401, femte delen af Styffes Bidrag, nya delar af Hanserecesserna, Liv-, Est- und Curländisches, Hansisches och Lübeckisches Urkundenbuch samt Diplomatarium Norvegicum, Schwalms upplaga af Korners krönika samt Erslevs nu snart fullbordade *Repertorium diplomaticum regni Danici mediævalis.* Bland bearbetningarna förtjäna — utom författarens eget stora verk — i främsta rummet att omnämnas Emil Hildebrands *magnum opus:* öfversikten öfver den svenska statsförfattningens historiska utveckling, Erslevs utmärkta arbeten om drottning Margareta och Erik af Pommern samt Westmans inom den svenska diplomvetenskapen helt enkelt banbrytande undersökning om Svenska rådets historia före 1306. På den hanseatiska historiens område må blott påminnas om de allmänt kända arbetena af Daenell, Girgensohn och William Christensen. Äfven på det kyrkohistoriska området föreligga åtskilliga monografier, af hvilka flera åtminstone försöka se den svenska utvecklingen *sub specie unitatis*, såsom ett led i den västerländska utvecklingen i dess helhet. Härtill komma så alla dessa nya arbeten rörande medeltidens allmänna utveckling, hvilkas författare — en Brunner, en Maitland, en Pastor, en Denifle andra att förtiga — tillhöra den moderna häfdaforskningens mest lysande namn. Det är sålunda, som synes, en hel litteratur, som det gäller att kritiskt bemästra och inarbeta

i det gamla stoffet. Den följande undersökningen skall söka visa, i hvad mån det nya arbetet härvidlag fyller de höga anspråk, som författarens frejdade namn ger oss rätt att ställa på detsamma.

Först möter då frågan om arbetets plan, uppställningen och anordningen af ämnet. I detta afseende gaf redan riksantikvarien Hildebrands äldre arbete anledning till icke ogrundade anmärkningar för brist på reda och proportioner, liksom för ojämnhet i afseende på urvalet af stoff. Det nya arbetet ansluter sig, hvad angår tiden från 1350 till 1520, till största delen ordagrant till det gamla. Uppställningen är i allt väsentligt densamma, blott att kapitelindelning och kapitelrubriker ändrats samt här och där sammandragningar och uteslutningar gjorts, enligt hvad anmälaren strax skall påpeka, ej alltid obetingadt till arbetets fördel.

I slutet af sin inledning (s. 50) anger förf. själf den synpunkt, som för honom vid både uppställningen och stoffurvalet varit den ledande, i det han säger sig hafva satt sig den uppgiften före att infläta det kulturhistoriska materialet i sin framställning för att därigenom gifva denna mera lif och ökad begriplighet för det nuvarande släktet. Själfva principens riktighet, försåvidt den anger lämpligheten af att inrymma det s. k. kulturhistoriska momentet en afsevärd plats i skildringen, torde väl af ingen modern forskare bestridas, så mycket mindre som det för vår medeltid på grund af materialets beskaffenhet ibland kan vara lättare att lämna fullständiga och pålitliga uppgifter om seder och lefnadssätt än om det inre sammanhanget och det yttre händelseförloppet. Och därjämte är ju författaren genom hela sin vetenskapliga verksamhet som ingen annan rustad för just denna uppgift. Dess mera omtvistlig torde den metod vara, som förf. vid denna »inflätning» följt. Den består helt enkelt däri att till olika moment i framställningen af händelsernas gång knyta antydningar om eller redogörelser för olika sidor af författningsutvecklingen eller tidens andliga och världsliga kultur. Några exempel må belysa det sagda. När författaren i den politiskt-geografiska öfversikt, som inleder själfva framställningen, kommer till Hälsingborg och Glimmingehus (s. 6), infogar han där en mycket detaljerad redogörelse för de båda byggnadernas beskaffenhet och anordningar för att ge läsaren en föreställning om huru ett medeltida fäste och en medeltida adelsborg voro inrättade. Hansestädernas besättande af Stockholm (1395) ger en anledning att — efter Styffe — skildra de ditsända truppernas utrustning (s. 320). Midt in i skildringen af den engelbrektska resningen (s. 381) inkastas helt oväntadt en öfversikt öfver rörelser inom kyrkans, konstens och litteraturens områden. Till framställningen af Brunkebergsslaget och dess följder (s. 523) knytas några antydningar om stadslifvet i Stockholm, dess gillen och skrån m. m., hvarefter berättelsens tråd återupptages och spinnes vidare. Generellt sedt kan anmärkningen formuleras så, att de kulturhistoriska notiserna och skildringarna ofta utan någon för läsaren skönjbar plan inströs i framställningen än här än där, i stället att såsom organiskt sam-

manfogade helhetsbilder utgöra den miljö, inom hvilken händelseförloppet utvecklar sig och de handlande personerna framträda. Ingenstädes finner man salunda en kortfattad, men lefvande, konkret och fyllig framställning — till den historiske lekmannens uppbyggelse — af landskapslagarnes Sverige, motsvarande t. ex. Hjärnes ypperliga lilla teckning i *Hälsingelif under Hälsingelag*, eller af den tidigare medeltidens allmänna religiösa åskådning såsom bakgrund för Petrus de Dacia's och den heliga Birgittas gestalter, motsvarande t. ex. Schücks mästerliga karaktäristik i hans *Svensk Literaturhistoria*, eller en skildring af »adelslif enligt folkvisorna» såsom i den af Erslev författade andra delen af den danska rikshistorien, som f. ö. just i afseende på det sagda kunnat tjäna författaren såsom mönster. Ingenstädes finnes ens — såsom i det äldre arbetet — en samlad schematisk öfversikt öfver författningsutvecklingen i egentlig mening; hvad som meddelas måste sammanplockas från en mängd olika ställen. Den här påpekade bristen afhjälpes ej genom t. ex. de antydningar om stormansklassens framväxande, som gifvas å sid. 112 och ff. och för hvilka förf. tyvärr ej kunnat begagna Westmans undersökningar, eller genom den omedelbart därpå följande framställningen af Linköpings och Skenninge möten samt klosterväsendets införande i vårt land eller genom den å sid. 299 ff. meddelade öfversikten af förvaltningen. Nu lider det naturligtvis intet tvifvel, att inte en kunnig och vid historisk forskning van läsare kan af alla dessa strödda uppgifter hopfoga en något så när fullständig bild af åtminstone hufvuddragen i samhällsutvecklingen under vår medeltid. Men det lider lika litet något tvifvel, att den i medeltidens historia obevandrade, vid historiska studier ovane läsaren kan arbeta sig igenom hela författarens vidlyftiga och ganska detaljerade framställning utan att egentligen få en aning om medeltidens verkliga skaplynne under dess olika skeden eller dess betydelse i mänsklighetens och Sveriges utveckling. Hvad man sålunda i främsta rummet saknar, är en efter stora synpunkter gjord, klar gruppering af ämnet, som kan vägleda läsaren i den labyrint af intrasslade och ofullständigt kända händelser eller vår moderna uppfattning fjärran liggande samhällsförhållanden, bland hvilka författaren inför oss.

I nära sammanhang med de anmärkningar, som här riktats mot arbetets uppställning, står en annan redan antydd svaghet — en viss ojämnhet beträffande urvalet af det som meddelas. Under det att författaren efter en synnerligen bred måttstock skildrar den äldsta, minst kända tiden, omständligt refererar flera medeltida testamenten, i detalj gendrifver de mot Magnus Eriksson af samtid och eftervärld riktade anklagelserna, gör en lång exkurs rörande medeltidsätternas genealogi och vidlyftigt redogör för den i och för sig obestridligen karaktäristiska episoden om Johannes Jerechini och borgareänkan Heleka, saknas utom hvad som nyss anmärkts t. ex. en sammanfattande, klar och prägnant karaktäristik af drottning Margaretas och konung Eriks unionspolitik, ehuru författaren här har Erslevs utmärkta forskningar att stödja sig på, och ehuru för-

ändringen i uppfattningen af denna unionspolitik täcker äfven ett stycke modern historia. Likaledes hade ett kort angifvande af den schleswigska kampens reella innebörd, liksom af den rättsuppfattning konung Erik under dess olika skeden häfdade väl varit på sin plats. Äfven här hade författaren kunnat inskränka sig till ett angifvande af hufvudpunkterna i Erslevs framställning.

Särskildt bjärt framträder den svaghet hos arbetet, om hvilken här är fråga, i den enligt anmälarens förmening alltför ringa hänsyn, som tagits till den allmänna medeltida utvecklingen i Västerlandet, särskildt på det kyrkliga området. Hvad kyrkan för medeltidens människor var, hvad hon i deras lif betydde, hvad som var påfvedömets karaktär och syften under olika faser af dess utveckling, hvad kyrkans med statens konkurrerande jurisdiktion verkligen innebar, allt detta, som dock är idel oundgängliga förutsättningar för en riktig uppfattning af medeltiden, förbigås alldeles, eller meddelas så att säga droppvis, på vidt skilda ställen. Man må icke invända, att utrymmet ej skulle räckt till: här är ju blott fråga om helt korta antydningar och karaktäristiker, och mycken plats hade kunnat vinnas genom bortskärande eller sammandragande af ofvan antydda och andra utvikningar liksom på vissa punkter genom en mera summarisk teckning af ett trots all vidlyftighet på grund af materialets torftighet dunkelt eller ofullständigt kändt händelsesammanhang. Här är just själfva kärnan i den anmärkning, som riktas mot ämnesurvalet: för mycket faktiska uppgifter, för litet vägledande och sammanhållande synpunkter och öfversikter.

Men just det nyss sagda, att författaren ej i tillräcklig grad sökt sammanställa utvecklingen i Sverige med utvecklingen i Västerlandet öfver hufvud, har ibland ofördelaktigt inverkat äfven på halten af det som om svenska förhållanden meddelas. Särskildt gäller detta naturligtvis det kyrkliga området, där vissa förhållanden blifvit skeft framställda och andra ej insatts i sitt rätta tidssammanhang och följaktligen därigenom ej fått tillbörlig relief. Till den senare kategorien räknar anmälaren t. ex. frågan om de kyrkliga ämbetenas besättande under 1300-talet, som visserligen af författaren beröres (s. 233), men hvars rätta innebörd och betydelse bort klargöras genom en om ock blott antydd hänvisning till den omläggning och centralisering af den påfliga finanspolitiken, som, förut påbörjad, genomfördes under Avignon-tiden.[1] Till samma kategori hör ock den stora Vadstenaaflaten 1394 (s. 343), som står såsom ett utslag bland många af det rådande systemet inom den påfliga indulgens- och finansförvaltningen.[2] Såsom prof åter på hur bristande hänsyn till allmänna kyrkliga förhållanden fört författaren till förhastade slut-

[1] Se härom utom t. ex. Hinschius' och Pastors bekanta arbeten framför allt Hallers banbrytande verk *Papsttum und Kirchenreform* (1903).

[2] Se H. C. Lea, A History of auricular confession and indulgences in the Latin Church (1896) samt Max Jansen, Papst Bonifatius IX. (1389—1404) und seine Beziehungen zur deutschen Kirche (1904).

satser må anföras, att såsom bevis på ärkebiskop Hemmings blygsamhet framhålles (s. 217) hans vägran att antaga valet till svenska kyrkans öfverhufvud 1341. Så vidt anmälaren har sig bekant, ingick en dylik vägran på den tiden i den hierarkiska konvenansens fordringar och utgör alltså a priori intet tecken på ett visst sinnestillstånd hos den vägrande. Såsom utslag af här berörda brist måste ock anses, att författaren låtit från det äldre verket kvarstå sitt uttryck om »feodalväsendet» såsom »en för medeltiden utmärkande inrättning» (sid. 518). Själfva begreppet feodalism har inom den moderna medeltidsforskningen ingen god klang; den berömde rättshistorikern Brunner betecknar det t. o. m. såsom »das Wort, das sich stets zur rechten Zeit einfindet, wo juristische Begriffe fehlen». Och den tillagda bestämningen »inrättning» hjälper sannerligen icke upp saken. Äfven författarens karakteristik af Pius II såsom »den kyrkligaste af 1400-talets påfvar» torde vara mer än omtvistlig.

Hvad här sist anmärkts, leder osökt öfver till den tredje synpunkt, hvarur författarens verk lämpligen bör skärskådas, nämligen synpunkten af den nya upplagans förhållande till de forskningar, hvilkas resultat sett dagen sedan arbetets första utgifvande. Vill man med ett ord söka karaktärisera författarens ståndpunkt i berörda afseende, så kan den betecknas såsom strängt konservativ. Författarens grunduppfattning af i hvarje fall den senare medeltidens historia är i allt väsentligt oförändrad. I åtskilliga fall är enligt anmälarens uppfattning denna författarens konservatism väl motiverad. Detta gäller t. ex. om vissa nyare forskningar rörande Erik den helige. Det gäller Erslevs bekanta hypotes om Hans Kröpelin såsom upphofsman till 1436 års unionsförslag, och det gäller i minst lika hög grad det hos en forskare så förtrogen med modern historisk metod som Erslev öfverraskande antagandet, att den rättsuppfattning, som kommer till synes i de bekanta processinläggen i frågan rörande Sönderjyllands ställning, med nödvändighet skulle vara uttryck för Eriks egen rättsåskådning. Likaså gäller det ofvan sagda den delvis på nyssnämnda antagande fotade karaktäristiken af konung Erik såsom en den strängt formella rättens oböjlige, af verkligheten städse gäckade och därför tragiske representant.

På andra punkter åter synes författarens konservatism mera angriplig, i många fall är t. o. m. hans afvisande hållning gentemot den nyare forskningens resultat enbart ägnad att väcka förvåning. Här är icke platsen för en systematisk jämförelse mellan författarens framställning och andra nyare arbeten på området: äfven om anmälaren vore därtill kompetent, skulle utrymmet ej räcka till. Framhållas må endast några få punkter, som särskildt tilldragit sig anmälarens uppmärksamhet.

I fråga om Visby stads äldsta historia synes förf. fortfarande häfda (sid. 37), att det äldsta stadssamhället var gutniskt, i trots af Björkanders[1] skarpsinniga undersökningar, liksom han ej heller

[1] Till Visby stads äldsta historia (Ak. afh. 1898), s. 27 ff.

af dem funnit anledning att modificera sin framställning af stadsmurens tillkomst.

Skildringen af konflikten mellan konung Valdemar och hans bröder 1275 och de följande åren (sid. 142 f.) och af den inbördes kampen i Sverige åren 1308 till 1310 (sid. 170 ff.) är hvarken så klar eller så korrekt som motsvarande partier af Erslevs tidigare utgifna framställning i Danmarks Riges Historie. Och vid framställningen af unionstraktaten i Oslo 1319 beröres ej med ett ord den af Clason[1] framställda, af E. Hildebrand[2] gillade uppfattningen af densamma såsom gällande allenast konungens omyndighetstid. Äfven den i det äldre arbetet förekommande, från Lagerbring nedärfda starkt fördömande skildringen af stormännen under 1300-talet hade väl kunnat behöfva underkastas en revision.

Inom intet parti af framställningen framträder dock bjärtare författarens obenägenhet för att taga hänsyn till de nyaste forskningsresultaten än i afseende på skildringen af drottning Margareta och Erik af Pommern. Åtskilliga exempel härpå skulle kunna framdragas; några antydningar må vara nog. Hertig Albrekts af förf. å sid. 314 omtalade anfall i anledning af Olofs val gällde Själland, ej Skåne, såsom redan Styffe uppvisat,[3] och den å samma sida förekommande egendomliga uppgiften, att vid danskarnas infall i Sverige 1380 bl. a. Örebro och Västerås ödelades med eld, beror på en missuppfattning af några krönikeuppgifter;[4] förhållandet är korrekt skildradt af Styffe.[5] Med häpnad finner man, att författaren i trots af K. H. Karlssons och Nils Höjers af Erslev godtagna forskningar[6] till den nya upplagan oförändrad öfverflyttat den äldres uppgift, att Engelbrekt varit bosatt vid Kopparberget. Äfven den i den nya upplagan återkommande berättelsen om Engelbrekts andra resa till konung Erik synes, såsom Erslev[7] framhåller, mindre sannolik. Men allra mest förvånande synes dock, att författaren ansett sig i allt väsentligt kunna omtrycka kapitlet rörande kriget mot holsteinarne och hansan trots allt det nya både i afseende å enskildheter och helhetsuppfattning, som Erslev framdragit rörande denna sida af ämnet. Utan att vara orättvis torde man ock kunna säga, att ifrågavarande kapitel är synnerligen otillfredsställande; frånsedt mindre oegentligheter[8] är skildringen af Nyborgmötet 1413 inkorrekt, framställningen af förhållandet mellan konungen och städerna 1422 och följande år ofullständig, i det att det mellan dem år 1423 afslutna förbundet alls ej nämnes, samt redogörelsen för fredsunderhandlingarna 1430—35 både fragmentarisk och vilse-

[1] Unionstraktaten i Oslo 1319 (Hist. Tidskr. 1889).
[2] Svenska statsförfattningens hist. utveckling, s. 86.
[3] Bidrag till Skandinaviens historia I, s. LXVIII.
[4] Scriptores rerum Suecicarum I: 1, s. 45 och 66.
[5] Anf. arb. I, s. LXX.
[6] Hist. Tidskr. 1891, s. 362; 1897, s. 31 ff.; Erik af Pommern, s. 323.
[7] Anf. arb., s. 477.
[8] I skildringen af angreppet på Femern 1420 har vid omarbetningen ett led i berättelsen utfallit, hvarigenom sammanhanget gått förloradt.

ledande. Äfven i afseende på helhetsuppfattningen af konung Erik har förf. enligt anmälarens uppfattning i alltför ringa grad tillgodogjort sig de uppslag, som gifvits af Erslev. I åtskilligt har visserligen dennes karaktäristik af konungen gjorts till föremål för en berättigad kritik, bl. a. i denna tidskrift; äfven ofvan ha samma synpunkter gjorts gällande. Men om ock den Erslevska teckningen af konung Eriks bild såsom helhet — i likhet med så många »Ehrenrettungen» — är förfelad, så torde den dock i mycket vara riktigare än den traditionella bilden af en hjälplöst oduglig, envis och indolent härskare, som under mera än 30 år hopat dårskap på dårskap, öfvergrepp på öfvergrepp, för att omsider vid första allvarliga mothugg fullkomligt tappa hufvudet och slå sig ned såsom sjöröfvare på Gottland. Hans politik både på det ena och det andra området har utan allt tvifvel sina storstilade drag, som den danske historikern först uppfattat och tecknat. Och Hildebrands framställning skulle tvifvelsutan ha vunnit, om författaren ej ställt sig sa absolut oförstående gentemot dessa nya uppslag.

Äfven från ett annat område må anföras några exempel på huru liten hänsyn förf. ansett sig böra taga till den nyare forskningen. Det gäller teckningen af Birgitta och birgittinerna. Den af förf. från det äldre arbetet vidhållna uppfattningen (sid. 271; jfr s. 540), att Birgitta varit en förelöpare till reformationen torde, såsom Schück[1] framhållit, vara oriktig. Å sid. 325 uppgifves, att Ingegerd Knutsdotter 1388 blifvit abbedissa i Vadstena; enligt Silfverstolpes uppgift[2] nämnes hon såsom abbedissa redan 1385, ehuru hon invigdes först 1388. Uppgiften rörande den behandling, för hvilken Birgittas uppenbarelse varit föremål på konsiliet i Basel (s. 283), hade bort utfyllas i enlighet med Silfverstolpes forskningar,[3] då händelserna där äro ofantligt mycket viktigare, än de föga kända tilldragelserna i Konstanz, som af förf. omtalas. Slutligen må i förbigående nämnas, att Mariager kloster, enligt hvad Neergaard till full evidens uppvisat,[4] ej anlades samtidigt med Maribo.

De detaljanmärkningar, som i granskningens senare del framförts, afse ej att utgöra något försök till kriarättning på ett stort sammanfattande arbete, där misstag i afseende å enskildheter trots all nedlagd omsorg helt enkelt ej kunna undvikas, de afse endast att belysa den allmänna ställning förf. intager till de nyare forskningarna på den svenska medeltidshistoriens område, och att bevisa, att hans arbete på många punkter icke kan sägas vara ett adekvat uttryck för vetenskapens nuvarande ståndpunkt.

Korrekturläsningen lämnar ett och annat öfrigt att önska. Så kallas Skenninge möte 1248 å sid. 119 för mötet i Linköping. Å sid. 234 sättes mötet i Lödöse till 1351 i st. f. 1357. Å sid. 345

[1] Sv. Literaturhistoria I, s. 168, 169.
[2] Klosterfolket i Vadstena, s. 7.
[3] Om kyrkans angrepp mot Revelationes S. Birgittæ i Vitterhetsakademiens handlingar XXXII.
[4] Aarb. for Nord. Oldkyndighed 1890.

säges det första engelska birgittinklostret vara planeradt att anläggas vid Canterbury, bör vara Cambridge. Såsom en lapsus calami får väl anses det egendomliga misstaget å sid. 345. Där uppgifves först, att 1407 grundläggandet af klostret Marienthal nära Reval tagit sin början. Några rader längre ner heter det, att klostret Mariedal i Reval upprättades 1403. Det är, såsom bekant, fråga om samma kloster. Ett förbiseende af likartad beskaffenhet föreligger i afseende på tiden för uppkomsten af Birgittas klosterförbättringsidéer (sid. 274 och 347).

Författarens äldre arbete kunde, trots berättigade invändningar särskildt mot uppställningen och urvalet af stoff, betecknas såsom en i många fall förtjänstfull sammanställning af den dåtida forskningens resultat. Och i det nya arbetet förnekar sig naturligtvis icke heller författarens mångsidiga kännedom om medeltidens kulturlif. Tyvärr har dock författaren, såsom af den föregående framställningen, så fragmentarisk den är, torde framgå, vid den omarbetning han underkastat sitt arbete låtit alltför mycket af den gamla framställningen orubbadt stå kvar, för att det i sitt nya skick skulle kunna sägas utgöra — vare sig i afseende å ämnets gruppering, den allmänna uppfattningens modernitet eller det meddelade stoffets tillförlitlighet — en i sin helhet tillfredsställande skildring af vår medeltid, sådan den ter sig i den nyaste forskningens ljus.

Torvald Höjer.

Grefve Carl Pipers dagbok, hållen under hans fångenskap i Ryssland 1709—1714, utgifven af Kungl. Samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia genom Ernst Carlson. Historiska Handlingar, Del. 21, N:r 1. II + 272 sid. Sthlm 1906.

Det var otvifvelaktigt ett lyckligt fynd öfverdirektören professor Carlson gjorde, då han vid ett besök å universitetsbiblioteket i Greifswald sommaren 1905 fann den handskrift, som bär ofvanstående titel och som nu föreligger utgifven af trycket. Enligt utgifvarens mening är den en omsorgsfullt gjord afskrift af en dagbok, som grefve Piper i fångenskapen själf nedskrifvit eller dikterat. Huru denna handskrift kommit att hamna i Greifswaldsbiblioteket, är emellertid tills vidare oklart och endast föremål för gissning. Närmast till hands ligger ju den i företalet framkastade möjligheten, att handskriften tillhört Pommerns generalguvernör och Greifswalds akademikansler, riksrådet grefve Axel Löwen, som i sitt första äktenskap varit gift med Carl Pipers yngsta dotter, och ur hans boksamling på något sätt kommit i bibliotekets ägo. Utan kunskap om dagboken har man ej varit eller behöft vara, då riksarkivet äger tvenne brottstycken däraf, omfattande det ena dagboken för 1709 (28 juni till 30 december) — detta parti dock nedskrifvet i tredje person — det andra tiden från 16 sept. 1710 till 21 febr. 1711 och fullt verbalt.

Det är ju redan a priori att antaga, att anteckningar, förda af den främste bland de efter olyckan vid Pultava fångna svenskarna, skola vara af stort intresse såsom upplysande för fångarnas öden och sinnesstämning, deras förbindelser med fosterlandet och inbördes samt den ryska omgifningens kulturtillstånd. Naturligtvis hade detta intresse varit större, om antecknaren vågat fritt nedskrifva i sin journal allt hvad han upplefde och iakttog. Piper har själf i det ena af de i riksarkivet bevarade fragmenten gjort en anteckning, att han af fruktan att journalen kunde råka i fiendens händer omtalat »det allenast, som lofligt varit och i publique conference förelupit», men förbigått det han tid efter annan gifvit resande i kommission att föredraga i Sverige. Han har således tänkt sig, att hans anteckningar skulle kunna läsas af ryssarne själfva utan att ådraga honom något större obehag, och däraf följer, att mycket fördolts af hvad han innerst tänkt om ryska personligheter och åtgärder eller af hans egna råd och förtroenden till de hemmavarande. Dagboken kan närmast betraktas såsom en officiell journal öfver Pipers ämbetsåtgöranden i fångenskapen till de svenska fångarnas beskydd och underhåll, öfver hans underhandlingar med ryssarne om utväxling af fångar m. m., således en sorts protokollsbok, förd af den enda svenska myndighet, som kunde etableras bland de arma medborgarna i fiendeland, och fylld af hänvisningar till ett brefregistratur, som samtidigt upplades. Den har utgjort del af en svensk förvaltningsmyndighets papper, afsedda att vid en eventuell framtida granskning tjäna vederbörande till bevis, att de ordentligt gjort hvad på dem ålegat. Men denna försiktiga och till hälften officiella dagboksföring har icke hindrat Piper att meddela en mångfald konkreta drag från krigsfångarnas värld.

Kunglig rådet och öfverstemarskalken grefve Carl Piper var som bekant en af envåldstidens mest betydande män. Han tillhörde den nya ämbetsmannaadel, som arbetat sig fram i enväldets tjänst, och hade vid Karl XI:s död hunnit till statssekreterare- och kanslirådsämbete, adelskap och konungens synnerliga förtroende. Den nye konungen inkallade den redan femtioårige mannen i rådet, men lät honom fortfarande fungera såsom statssekreterare och föredragande i inrikes ärenden, upphöjde honom till både friherrlig och greflig värdighet, utnämnde honom till öfverstemarskalk vid sitt hof och till Uppsala universitets kansler och tog honom med i fält såsom chef för fältkansliet. Piper var helt enkelt premiärminister och Karl XII:s förtrognaste rådgifvare under hela förra delen af hans regering, ända till dess att nederlaget i Ukrajne skilde dem åt för alltid. Piper kallar också sig själf premiärminister och det med stolthet i ett af dessa grälartade samtal med de ryska statsmännen, hvarpå dagboken har så många exempel. »Som nu Under-Cantzleren Schaffiroff med föracktelige miner mig nämde, att jag ju vore premier-minister, så replicerade jag därpå, att han intet behöfde sådant göra; jag vore så, och det icke allenast med min konungs nådige nöje utan ock med beröm hos andra puissencer; han hade ännu intet så vida hindt» (dagboken, s. 16).

Men Piper var icke blott en mäktig man, han var äfven en rik man — hans giftermål med Kristina Törnflycht hade gjort honom till en af Sveriges förnämsta jorddrottar — och han synes hafva väl förstått att förvalta sitt gods. De antydningar, som gjordes af Pipers afundsmän om tillgänglighet för mutor, torde icke vara bevisade. I dagboken (s. 181—182) förekommer en egendomlig historia om huru de fångna ryska generalerna i Sverige under Karl XII:s krig i Polen undertecknat en förbindelse att skaffa Piper 10,000 rubel, om han kunde utverka ett kartell, som ledde till deras lösgifvande. Denna förbindelse påstods ceremonimästaren Sparfwenfelt äga i sina händer, och 1712 begärde den ur fångenskapen undkomne Jacob Dolgoruki af Piper att återfå detta farliga aktstycke. Piper, som ej hade en aning därom, blef mycket förbittrad på den som »prostituerat sampt lagt en blame» på hans namn, »undrandes jag intet», skrifver han, »att jag här blifver så illa ansedd som sker, när dem sådanne impressioner om mitt väsende äre af våre egne gifne». Han ej blott skyndade att skriftligen annullera den utställda reversen, utan förklarade sig äfven ämna skrifva till rådet i Stockholm med begäran att den skulle utlämnas och Sparfwenfelt straffas, för det han blandat Piper i »en slik sordid handling». Denna hans förklaring tyder ingalunda på ett sjukt samvete. Säkert är också, att Piper i sin verksamhet under fångenskapen röjde både fosterlandskärlek och människokärlek i ovanligt hög grad och visade prof på en storartad oegennytta och förmåga af själfuppoffring.

Anteckningarna börja med en kort skildring af olycksdagen vid Pultava. Något nytt innehåller denna bataljskildring icke, den afser blott att beskrifva Pipers eget öde denna dag och hans tillfångatagande. Den vittnar om att den gamle rådsherren, såsom förut en gång vid Narva, var med midt i kulregnet, och bestyrker det föga intima förhållandet mellan honom och fältmarskalken. Lifligt skildras, huru Piper införes i ryska högkvarteret, pumpas på ett närgånget sätt angående den svenska fältkassan, kansliakterna m. m. och tilltalas i ohöfliga och häftiga ordalag af en rysk general, f. d. fånge i Sverige, för dennes påstådda lidanden under fångenskapen. Under närmast följande dagar får han se sitt bagage förskingras, i det att furst Mentschikov och andra lägga sig till med hvad de behaga, och måste vara med på trakteringen och segerjublet på tsarens födelsedag. Redan den 1 juli kommer det första budet från konungen. Det var Meijerfelts egendomliga beskickning till tsaren med begäran, att Piper skulle gifvas lös på en kort tid, och med order till honom att söka åstadkomma ett kartell och inleda underhandlingar om fred. Naturligtvis fick Meijerfelt endast i ryssarnes närvaro framföra sitt ärende till Piper och behölls tills vidare såsom fånge, äfven han. I midten af juli sker så ändtligen uppbrottet från Pultava. Den oerhörda massan af fångar börjar skingras och föres åt skilda håll, medan Piper måste följa efter tsaren till Kiew, där han i dennes närvaro utfrågas om Sveriges förhållande till andra makter och särskildt angående förbindelsen med

Mazeppa. Tsar Peter var ifrig att få veta, när denna förbindelse började och i hvad mån den inverkat på Karl XII:s beslut att tåga till Ukrajne. På Pipers försäkran, att Mazeppa ej haft något inflytande alls på detta beslut, utspann sig följande samtal: *Hans Zar. Maj:t:* »Huru kom då Hans Kongl. Maj:t att ändra dess företagne marche och vända sig åth Ukrainen.» *Jag:* »Jo, som Hans Kongl. Maj:t såg, att fienden altjemt vek undan och hela 7 à 8 mihlen alt afbrände, hvarigenom Hans Kongl. Maj:t för dess armé betogs all subsistence, så att den nödvändigt hade måst crevera, där man längre föllgt efter, så nödgades Hans Kongl. Maj:t vända sig åth Ukrainen.» *Hans Zar. Maj:t:* »Skulle I intet tro, att jag det samma vorde görandes i Ukrainen?» *Jag:* »Vi förhoppades så tidigt att hinna dit, det vi sådant kunnat förhindra. — Hans Zar. Maj:t log därvid och blef conferencen där med sluten» (s. 14). Tsarens ifver att få fatt i förrädaren Mazeppa röjde sig ej minst i det förslag, som framställdes nästan omedelbart efter Pultava, att utväxla Piper mot Mazeppa; detta förslag afvisade Piper icke utan förbittring öfver att sättas »i paralell med en sådan», ehuru han tvingades afsända bref därom. Från Kiew fördes Piper till Moskva, där tsar Peter den 23 december höll ett högtidligt intåg, vid hvilket de förnämare fångarne fördes med i triumftåget, hvarpå de trakterades och inkvarterades.

Först med ankomsten till Moskva inträdde mer definitiva och ordnade förhållanden i fångarnas behandling. De förnäma fångarna, Piper, Rehnskiöld, Lewenhaupt och de öfriga generalerna stannade i Moskva, liksom kanslistaten och hofstaten, hvarjämte en del officerare och gemena fingo blifva här till de högre ståendes uppvaktning och tjänst. Så småningom lyckades Piper arrangera sig rätt väl, hyra bostad åt sig och sin talrika betjäning och framför allt att organisera en sorts centralförvaltning bland de svenska fångarna. Därmed börjar under stora svårigheter och hinder af alla slag, under oändliga trakasserier, hotelser, undanflykter och öfvergrepp från de ryska ämbetsmännens sida en storartad patriotisk gärning i det stilla, säkerligen icke mindre märklig och välsignelsebringande än den Piper förut kunnat utöfva och ett märkligt slut på en lång lefnad i statens tjänst. Man kan icke läsa dessa torra och tämligen enahanda anteckningar om de svenska fångarnas lidanden, utan att gripas af beundran för segheten och kraften hos den grånade statsmannen, som var deras gifna hufvud, den klara, vakna intelligens. som gjorde honom städse slagfärdig, när det gällde att häfda Sveriges intressen, försvara de svenska myndigheternas åtgärder och vederlägga ryssarnes vrängda framställningar, eller hans drifna förvaltningsrutin, som skapade någon ordning i det till synes hopplösa kaos. Icke minst beundrar man hans oförskräckta mod att häfda sin mening och stå fast därvid trots hotelserna — flera gånger förklarar han inför sina fiender, att de må göra med honom hvad de vilja, kan han icke ändra sin mening eller tillmötesgå deras fordringar — eller den seghet, med hvilken han förfäktade fångarnas rätt och framförde deras klagomål i ständiga memorial. I detta

arbete ägde han en god hjälp i de fångna kanslitjänstemännen, sådana som sekreterarne Cederhjelm, Düben och v. Dittmar eller i krigskommissarierna Melander, Thuning m. fl. Äfven fältmarskalken, generalitetet och regementsöfverstarna fungerade vid sidan af eller under denna förvaltning såsom den fångna härens vårdare så godt sig göra lät. Särskildt intog naturligtvis Rehnskiöld en central ställning vid Pipers sida, och de voro hänvisade att samarbeta med hvarandra. Men denna rent militäriska förvaltning framträder mindre i dagboken, och Rehnskiöld synes i regel förhållit sig tämligen passiv. Dock bör man ihågkomma, att Piper kanske icke gör Rehnskiöld full rättvisa.

Den första uppgift, som ålåg den svenska arméförvaltningen i Ryssland, var att hålla reda på de tusentals fångarna, som efter hand spredos öfver vidt skilda sträckor af ryska riket, från Östersjöprovinserna bort till Tobolsk i Sibirien, och att se till, att de ej gingo under. Oupphörligt tigger Piper om underrättelser, hvart de olika truppafdelningarna förts, och begär listor på de åtföljande officerarna och om möjligt rullor öfver de gemena. Endast delvis lyckas det honom att komma i besittning af dylika uppgifter och att sätta sig i förbindelse med de spridda kårerna. Det gäller än att se till, att de fångna krigarna förses med präster, som kunna upprätthålla gudstjänsten bland dem, gifva tröst och styrka och hindra de svaga att öfvergå till grekiska religionen för att bli tsarens tjänare eller vinna giftermål med ryska kvinnor. Än gäller det att förse dem med fältskärer, som kunna vårda de sjuka, och att anordna sjukhus, eller att beskydda fångarna mot uppenbart våld, kitslig behandling eller för ansträngande arbeten. Stundom gäller det ock att häfda disciplinen bland de förtviflade, hindra uppror eller flyktförsök m. m.

Viktigast var naturligtvis att vaka öfver att fångarna erhöllo mat, kläder och drägliga bostäder, så att soldatesken och officerarne ej gingo under af idel nöd. De gemena skulle enligt folkrätt och krigsbruk åtnjuta underhåll af tsaren; det bestämdes till 1 $^1/_2$ kopek i pengar och bröd för $^1/_2$ kopek dagligen. Den svenska staten underhöll sina ryska fångar med »tre hvita runstycken», hvilket Piper menar vara vida rikligare (s. 104). På alla klagomål om underhållets otillräcklighet svarades blott, att lefnadsomkostnaderna voro billigare i Ryssland och att fångarnas antal var så stort. Men naturligtvis måste fångarna göra ansträngande arbeten för ryska statens räkning. Det var kanske icke så mycket underhållets knapphet, som man hade skäl att klaga öfver, utan det värsta var, att det ej ordentligt utbetaltes. Stundom uteblefvo underhållspengarne alldeles, stundom utgick beloppet med minskning, hvartill såväl penningnöden som förvaltningens oärlighet synas hafva varit anledning. Otaliga voro de memorial, i hvilka Piper klagade, påminde och bad om rättelse. Trots alla löften å ena sidan, maningar å den andra, blef nöden bland de gemena tidtals upprörande, och massor gingo under för hunger, sjukdomar och missvård. Piper måste upprepade gånger ingripa med särskilda penninggåfvor ur de kassor, som stodo till hans förfogande. Det kunde ej förslå långt. Han förtäljer i sin

dagbok gång på gång, huru stora afdelningar långt bort i ödemarkerna reducerats till en bråkdel af sin numerär. Så heter det redan den 7 juni 1710: »från Bolkow vore ankomne 48 gemene utaf 150, som dit varit bortförde, varandes de öfrige mehrendels af hunger bortdödde». Under den 10 jan. 1712 anföres: »Såsom efterrättelse inkom, att uthaf de 5,000 man, som på arbete vore brukade i Woronitz, Taborow och Zerod, intet öfver 1,328 man voro öfrige och därunder intet mehr än 400 friske, varande alla de andre af hunger bortdödde» etc., en uppgift, som ryssarne förklarade öfverdrifven (jfr uppgiften s. 264). Den 6 april 1714: »Som ifrån svafvelbruket vid Samara hit ankommo 280 gemene fångar, hvilcka ännu voro öfverblefne af de 600 man, de där för 4 åhr sedan blefvo ditförde, ärnandes man bortsända dem på arbete till Pettersburg, och de äfvenväl befunnes så godt som nakne och af hunger samt svårt arbete utmattade; alltså nödgades man uhr cassan dem att undsättja med en carolin till mans.» Flera dylika ställen skulle kunna anföras. Dagboken ger ju blott spridda notiser, men de äro nog att gifva intrycket af en hemsk statistik.

De fångna officerarna voro hänvisade till det underhåll de fingo hemifrån. De som ägde förmögenhet gjorde det drägligt nog åt sig, åtminstone i början, i det att välvilliga ryska köpmän och andra mellanhänder, naturligtvis med betydande vinst, togo deras växlar på hemlandet. Men dessa förmögna voro ett fåtal, och den tilltagande fattigdomen hemma, som drabbade alla samhällsklasser, gjorde snart denna utväg stängd äfven för de flesta af dem. Den svenska staten erkände nu visserligen sin förpliktelse att underhålla de fångna officerarna med viss procent af deras löner, men den saknade ofta medel härtill, och det var ej så lätt att öfversända penningar. Det enklaste sättet härtill var, då Piper fick lyfta de summor, som ryska regeringen ville öfversända till sina officerare i Sverige, mot växlar på statskontoret, som utbetalade samma belopp till de ryska fångarna. Men denna utväg förslog ej. Piper måste gång på gång anlita de ryska köpmännen om lån mot växlar på statskontoret och ikläda sig personlig borgen för deras inlösen. I Stockholm gjorde man säkerligen allt för att inom utsatt tid infria de stora förbindelserna, men var ofta ej i stånd därtill, och Pipers hustru fick träda emellan för att förhindra, att växlarna återgingo oinlösta. Hans stora enskilda förmögenhet var slutligen så ansträngd, både för hans personliga räkning och för dessa förskott till det allmänna, att han ej vågade utställa vidare växlar af fruktan att de ej skulle honoreras. Han skrifver den 12 juni 1713, att han af sina »gjorde ansenlige förskått var alldeles af egne medel uthblottad», så att, tillägger han, »jag kunde giöra mig försäkrat, där ännu mehra att betalas skulle ankomma på min k. hustru, att hon af omöjligheten det samma att kunna åstadkomma skulle nödgas att låta mina vexlar med protest gå tillbaka». På sexton månaders tid hade då trots upprepade löften inga penningar öfverremitterats af statskontoret. Det var Pipers stora, nästan dagliga bekymmer, huru han skulle

kunna skaffa de nödigaste medlen, för att ej underhållskassan skulle blifva tom och officerarne alldeles gå under.

En stor svårighet mötte äfven utdelningen af de små tillgångarna. Ryssarna tillåto ej, att svenska officerare öfverförde medlen till de spridda fångafdelningarna, utan fördelningen måste ske genom de ryska myndigheterna. Såsom skäl angafs, att dylika svenska bud utan tillräcklig militärisk betäckning ej kunde färdas utan fara för att råka ut för röfvare. Men naturligtvis blef följden, att de utdelade medlen sent eller ej alls, stundom med afdrag, kommo vederbörande till godo. En annan svårighet för Pipers förvaltning var, att de indelta regementenas löner synas hafva öfversändts från Sverige direkt till vederbörande regementschef. Piper klagar, att man hemlighöll dylika penningförsändelsers ankomst för honom, men när penningar uteblefvo, skyndade alla till honom och yrkade på bidrag eller förskott, hvarför han ej alltid var i stånd att bedöma behofven och svara för en rättvis fördelning (s. 222). Det är blott underbart, huru han i de växande ekonomiska bekymren kunde hålla modet uppe. I början var ju förhållandet relativt gynnsamt, så länge den enskilda krediten ännu var god och det svenska statskontoret var i stånd att infria de utställda växlarna eller öfverremittera lönemedel till fångarna. Men för hvarje år försämrades läget, och det blef till slut allmän nöd och stort elände äfven inom officersvärlden.

Den andra stora hufvuduppgiften för Piper blef bemedlandet af fångarnas utväxling. Det är klart, att då Sverige och Ryssland ej kunde stå i någon diplomatisk förbindelse den fångna svenska statsmannen, sin konungs förtrogne rådgifvare, skulle anlitas såsom mellanhand i hvarjehanda ting. Piper tjänstgör också faktiskt som en sorts svensk ministerresident, ehuru hans brefväxling med de hemmavarande myndigheterna naturligtvis måste passera ryssarnas ögon och dessa ofta sökte tvinga honom att affatta sina skrifvelser, redogörelser och förslag efter deras önskningar. Han emottog af Karl XII en fullmakt att traktera om fångarnas utväxling. I första rummet önskade man från svensk sida upprättandet af ett kartell, och ryssarna syntes i början villiga härtill, men afböjde sedan förslaget, emedan Karl XII förut, då de begärde dylikt kartell, ej velat gå tillmötes. Den individuella utväxlingens väg blef således den som beträddes. Härvid ålåg det Piper att se till, att såvidt möjligt de, som hade lika karaktärer, utlöstes mot hvarandra, och att endast då tillgång härtill ej fanns medgifva andra sammanställningar. Han hade att göra sina anmärkningar vid de ryska utväxlingsförslagen och insända dem till Stockholm, liksom att framföra de svenska utväxlingsönskningarna och förhandla om detaljerna. Detta uppdrag var mycket ömtåligt. Naturligtvis sökte man från ömse sidor vinna så förmånliga utbyten som möjligt, men ryssarna voro särskildt ifriga att sammanställa projekt till sin fördel, och Piper behöfde hela sin person- och sakkännedom, sitt skarpsinne och sin fasthet för att bemöta deras påståenden och invändningar. Icke mindre ömtåligt var uppdraget med hänsyn till medfångarna, som alla längtande efter

befrielse sökte att pådrifva hvar sin egen utväxling, ofta på bakvägar utan Pipers vetskap. Hans ställning försvårades också däraf, att flera förslag afgjordes, utan att han fick tillfälle pröfva dem, i det att stundom de ryska förslagen kommo på andra vägar till Stockholm, och kanske icke minst af den motsats, som vid behandlingen af dessa frågor gjorde sig gällande mellan konungen och senaten i Stockholm. Oupphörligt pågick emellertid en ständig utväxling af officerare och gemena, följd hela tiden af förhoppningar eller krossade illusioner, af afund och intriger.

Det kan ej nekas, att Piper stundom något hårdt urgerade rent formella synpunkter och därigenom för mången omintetgjorde hoppet om befrielse. Det var särskildt fallet med Lewenhaupt, hvars utväxlingshistoria är belysande för både metoder och stämningar. Från ryskt håll föreslogs redan tidigt, att Lewenhaupt skulle utlösas mot den vid Narva tillfångatagne general Weide. Då emellertid Weide enligt ryssarnas förklaring kvarhållits i strid med vid Narva träffad kapitulation — ett från svensk sida ifrigt bestridt påstående — yrkade de i början, att Lewenhaupt ej utan vidare kunde utväxlas mot Weide utan därjämte borde förbinda sig att aldrig tjäna mot Ryssland. Lewenhaupt vägrade naturligtvis själf att blifva fri »med en så stor sin honnörs förklening». Ryssarna läto då det särskilda villkoret falla och föreslogo en ren utväxling. Piper kunde emellertid ej tillstyrka detta förslag hufvudsakligen på grund af det formella skälet, att enligt kapitulationen vid Dnjepr fångarna borde lösgifvas efter sluten fred »utan ranson», medan för Weide åter ingen sådan inskränkning i hans egenskap af krigsfånge förefanns. Lewenhaupt resignerade, men kände säkerligen Pipers vägran att förorda förslaget mycket bitter. Efter Rigas snart därefter inträffade fall föreslogo ryssarna i stället ett utbyte af grefve Stromberg mot Weide. Då Stromberg onekligen hölls fången mot kapitulationens ordalag, förelåg en verklig ojämnhet i villkoren, och Piper protesterade naturligtvis samt kom nu själf förgäfves tillbaka till förslaget Weide—Lewenhaupt. Ryssarna läto helt enkelt Stromberg resa hem mot förpliktelse att utverka Weides frigifning, och svenska rådet gaf Weide lös.[1]

Ej bättre gick det med den planerade utväxlingen af Rehnskiöld och Piper själf. Mot Piper ställdes »tsarens af Meliten son» (en georgisk prins, tillfångatagen i slaget vid Narva). Ryssarna yrkade dock att därjämte få lös generalmajor Trubetskoj,

[1] Det är svårt att i denna frågas behandling icke söka spåra personliga motsatser eller antipatier. Af rådets bref till konungen den 2 aug. 1710 (Hist. Handl. V, s. 100) framgår, att rådet gillade förslaget att utväxla Weide mot Lewenhaupt och fördenskull sände i väg Weide till gränsen. Konungens svar (Hist. Handl. VII, s. 27) åter visar, att han ej var ifrig för denna utväxling och ansåg, att därmed kunde anstå. Weides följande frigifvande mot Stromberg ogillade han alldeles och förnyade sin befallning till rådet att inhämta hans afgörande, när det gällde utväxling af generalspersoner (Hist. Handl. VII, s. 69). Piper hade i denna fråga tydligen samma uppfattning som sin herre och konung.

då prinsen af Meliten icke utan skäl ej ansågs uppväga Piper. Denne åter urgerade, att prinsen såsom en regerande herres son »fast högre borde anses» än han själf, och kunde därför ej tillstyrka förslaget, om ej öfverste Fock lades till på svenska fångarnas sida. Han erhöll slutligen en skriftlig revers af ryska myndigheterna, att ett dylikt utbyte skulle gå för sig. Men äfven denna fråga drog ut, och förslaget gick om intet, då prinsen af Meliten 1711 afled i fångenskapen. Rehnskiöld var också föremål för utväxlingsplaner. Han hoppades en tid bli fri mot generalkrigskommissarien Knes Jacob Dolgoruki, men ryssarna funno härvid ingen likhet, ehuru fältmarskalken sökte minska värdet af sin egen person så mycket som möjligt genom försäkringar om sin sjuklighet, ålder och oförmåga att vidare göra krigstjänst. Ryssarna ville i stället ha Dolgoruki fri mot antingen Lewenhaupt eller mot två generalmajorer, hvilket Piper ej kunde tillstyrka. Slutet blef att Dolgoruki som bekant genom en djärf kupp lyckades att själf befria sig ur fångenskapen utan utväxling.[1] Så försvann efter hand den ena utsikten till befrielse efter den andra för de trenne främsta svenska fångarna, af hvilka blott Rehnskiöld efter nio års fångenskap skulle se sitt fädernesland åter.

Det är icke utan, att starka personliga motsatser förefunnos mellan fångarnas förnämsta män, trots det gemensamma eländet. De hade sin grund i tidigare rivalitet eller motsatta politiska åskådningar, men stärktes i fångenskapen ytterligare genom de ekonomiska svårigheterna och utväxlingstrasslet. Af stort intresse är den belysning dagboken ger förhållandet mellan Piper och Rehnskiöld. Fältmarskalken var den främste af de fångna officerarna, och Piper var naturligtvis tvungen att söka hans stöd och medverkan. Gång på gång anmodade Piper Rehnskiöld och generalerna att jämte honom bära ansvaret för de växlar han måste draga på statskontoret, och vidlyftiga irriterade förhandlingar fördes härom. Rehnskiölds förmögenhetsvillkor tilläto honom kanske ej att ikläda sig någon risk, stundom synes dock äfven viljan fattats. Piper är alltid i dessa fall den pådrifvande, den som är beredd till uppoffringar, och han ser i fältmarskalkens och generalernas tvekan idel ovilja och intriger. Så utbrister han, när en stor uppnegotieringsplan i jan. 1710 gått om intet på grund af generalitetets uppskof och invändningar: »Se på det sättet har man gjordt mig incapabel till att kunna hielpa de nödlidande, hvilcket andra intet velat göra af början, det jag effteråth kan förmärckia af deras månge inkast för den orsaken vara skedt, på det jag intet skulle hetas därvid hafva gjordt mehr änn de, hvilcket vare Gudh och konungen klagat» (s. 31). Äfven omsorgen om de gemene finner han ringa hos de högre officerarna. »Huru liten omsorg jag hos hvar och en såg för dhe gemene måste jag beklaga, det samma finner jag ännu hos alla för deras conservation och underhålld, i det dhe lämna mig allena un-

[1] Se rådets bref till konungen 11 juli 1711. Hist. Handl. VII, 209 o. f.

der hela lasten . . . Jag kan emedlertidh berömma General-Majorerne Creutz, Cruus och Hamilton sampt serdeles Öfversten Gyllenkrook för den flit, dhe framför andra vist sig i möjeligaste måtton här draga för deras manskapz conservation. Men skulle någon af de öfrige, så af generalitetet som öfverstarne, nu mehra hafva gripit sig an till att giöra äfvenledes, hvilcket mig dock ovitterligit är, så måste det vara skedt, sedan de sågo, att jag intet längre uthan christeligit medlidande kunde anse så officerarnes som de gemenas stora jämmer och älende, uthan åtogh mig dem att hielpa med så mycket, som jag effter åth med största möda kunde sammanskrapa, befarandes de, att de i framtiden skulle leda på sig ett alt för svårt ansvar, i fall de skulle kunna öfvertygas alldeles vårdzlöse hafva varit i en så angelägen sak» (s. 39 o. f.). Till en viss grad kanske olika principiella uppfattningar angående fångarnas behandling spelade in. Innan ännu de gemene fångarnas underhållssätt var definitivt bestämdt, uttalade Rehnskiöld sitt ogillande af, att Piper tog sig an deras nöd, och framhöll, att detta blott kunde hafva till följd, att tsaren öfverlät hela bördan åt den svenska staten. Piper svarade med hetta, att han ej kunde afslå fångarnas enträgna böner om hjälp och se dem dagligen bortdö af hunger eller drifvas att taga främmande tjänst. I sitt hjärtas bitterhet utbrister han: »Jag har intet annat kunnat tro änn att sådanne skiähl skulle hafva kunnat bringa Fältmarskalken ifrån sitt omilda omdöme, hälst som han sielf undsett lifdragonerne, hvilcket han sig intet måst påminna. Men som jag måste höra, att han i sine discurser med andra continuerar att föra samma sentiment, så kan jag intet mehr därtill läggia, änn att intention må vara så loflig, berömlig och christelig, som den må vara, så finner dock ett malicieust hierta sig alltid beredt därpå att läggia en diefla klick» (s. 43). Förhållandet mellan de båda kungliga råden blir slutligen så spändt, att de knappt kunna talas vid. Piper skrifver i jan. 1713 med anledning däraf, att han och Rehnskiöld gemensamt skulle afgifva resolution på en del förfrågningar från officerarna på aflägsna orter: »Och som jag tviflade, at han (fältmarskalken) skulle villia gifva sig den mödan att komma till mig, annoterade jag i bredden af extracterne hvad jag funne tiänligit därpå att svara» etc. När han samma år behöfde fältmarskalkens borgen jämte sin egen för nya växlar på statskontoret, undandrog sig denne så alldeles, »att han lät mig rent uth säja, att omskönt intet mehr änn en daler sölfrm:t ankomme på honom att betalas i brist af statscontoirets förnöjande, så vorde han sig därföre intet engagerandes» (s. 250), ett svar som lämnar intet öfrigt att önska i bristande tillmötesgående.

Utom de egentliga förvaltningsuppgifterna beröres naturligtvis i dagboken en mångfald individuella öden, i främsta rummet Pipers egna. Högkvarteret för de förnäma fångarna var med undantag för några månader i slutet af 1710, då de kungliga råden och Lewenhaupt voro i Petersburg, Moskva ända från slutet af 1709 till och med 1714. Öfverhufvud var deras behandling här icke tryckande, ehuru

naturligtvis friheten var i flera hänseenden inskränkt. Behandlingssättet var emellertid mycket växlande. Än tilläts dem idka fritt umgänge med hvarandra, än förbjöds dylikt; än fingo de rikta sina klagomål till senaten direkt än blott till den vakthafvande officeren, än erhöllo de frihet att gå ut, än icke. Men friheten blef städse mindre och behandlingssättet hårdare och mera godtyckligt, allteftersom respekten för de svenska vapnens motståndskraft mattades och ryssarnas framgångar blefvo större. I januari 1712 bortfördes Piper och öfriga förnämare fångar helt hastigt från Moskva till en liten ort i närheten under upprörande hårdhet. De skildes från större delen af sin betjäning, höllos i sträng arrest och beröfvades till och med penna och bläck. Efter några veckor fördes de åter till Moskva och fingo då veta, att anledningen till den hårda behandlingen var tsarens önskan att utkräfva repressalier för ryska fångars i Sverige påstådda lidanden (s. 173).[1] Bland mängden af ryska statsmän och ämbetsmän, som omtalas i boken, framstår Knes Ivan Gagarin såsom en mycket välvillig och human man, som gjorde hvad han kunde för att lindra de svenska fångarnas hårda öde.

Med Pipers bortförande till Petersburg i dec. 1714 slutar dagboken. Äfven de öfriga förnäma fångarna fördes under 1715 åt skilda håll, och den förvaltning, som under fem svåra år arbetat att bevara de tusentals fångna svenska medborgarna från undergång, upphörde att fungera. Som bekant behandlades Piper i Petersburg med barbarisk hårdhet, inspärrades efter en tid i Nöteborgs fästning och afled här i maj 1716.

Pipers dagbok är otvifvelaktigt det viktigaste bidrag, som hittills kommit till de svenska fångarnas i Ryssland historia. Utgifningen synes anmälaren vara omsorgsfullt gjord. Det är dock tydligen ett önskemål, att publikationer af dylik art åtföljas af ett personregister. Boken är full af spridda notiser om personliga öden och äger kanske från personhistorisk synpunkt sitt största intresse eller kommer i alla händelser att från denna synpunkt oftast att anlitas såsom källa. För så vidt dagboken skall kunna läsas och förstås af bredare kretsar af intresserade — hvartill den för öfrigt ägnar sig godt — hade äfven här och där några förklarande noter eller kommentarier varit af nöden.

Slutligen ännu ett önskemål. Af det brefregistratur Piper låtit föra samtidigt med dagboken, är blott en del (från 23 okt. 1713 till 20 juni 1714) i behåll, men i svenska riksarkivet finnes därjämte en mängd bref i original eller koncept från Piper samt från honom och Rehnskiöld gemensamt under hela denna tid, hvarför brefbokens innehåll väsentligen torde kunna rekonstrueras. Utan tvifvel skulle publicerandet af dessa bref eller ett urval däraf lämna ett mycket värdefullt komplement till dagboken och gifva ytterligare belysning åt de fångna karolinernas dystra saga.

[1] Jämför härmed uppgifterna hos Nordberg, Konung Karl XII:s historia. II, s. 305.

L. S.

Öfversikt af tidskrifter

och andra periodiska publikationer.

Arkiv för nordisk filologi. Ny följd. Bd 19: H. 3. Kr. Kålund, Studier over Crymogæa. — M. Kristensen, Skjaldenes sprog. Nogle småbemærkninger. — R. M. Meyer, Beiträge zur altgermanischen mythologie. — E. Lidén. Fornsvenska *œldare*. — E. Lidén, Om några ortnamn. — Jón Jónsson, Ragnarr loðbrók og ætt hans. — J. J. Mikkola, Om några ortnamn i Gardarike. — J. J. Mikkola, Fornry. Poromonĭ dvorŭ fisl. farmaðr. — B. Hesselman, Sveamålen och de svenska dialekternas indelning, anm. af A. B. Larsen. — E. Modin, Härjedalens ortnamn och bygdesägner, anm. af J. Nordlander. — B. Ericksen, Bibliografi for 1905.

Bonniers Månadshäften. 1907, Mars. E. G. Lannge, Våra bref. Bilder från svenska postverket. — Maj. C. Forsstrand, Linnéminnen. Med 18 bilder.

Ekonomisk Tidskrift. Utgifven af D. Davidson. 1907, 4. G. Cassel. Järnhandteringens utveckling till storindustri.

Fataburen. Kulturhistorisk Tidskrift. Utg. af B. Salin. 1907, 1. S. Ambrosiani, Kakelugn med Karl XI:s namnchiffer i Stralsund. — Ant. Flentzberg, Föreställningar om älfvorna. — Litteratur: F. J. E. Eneström, Gnosjöborna, deras hemslöjd, seder och lefnadssätt, anm. af —a—i. L. Weibull, Studier i Lunds domkyrkas byggnadshistoria, anm. af —a—i. — 2. C. W. v. Sydow, Studier i Finnsägnen och besläktade byggmästarsägner. — N. Sjöberg, Konung Gustaf I:s fatbur på Gripsholm. — A. Branting, Knytning, knyppling och språngning. — S. Ambrosiani, Från 64 Västerlånggatan, Stockholm.

Fornvännen. 1907, 1. O. Almgren, Vikingatidsgrafvar i Sagån vid Sala. Med 22 fig. — L. Fr. Läffler, Ytterligare om de fyra danska dopfuntinskrifterna. — J. Ahrenberg, Några meddelanden om »Sigtunaportarna» i Novgorod. Med 2 fig. — Sveriges historia intill tjugonde seklet. Första afdelningen. O. Montelius, Forntiden. — O. Montelius, Lifvet i Sverige under hednatiden, 3:e uppl. — O. Montelius, Kulturgeschichte Schwedens von den ältesten Zeiten bis zum elften Jahrhundert nach Christus. — O. Montelius, Kulturhistorisk öfversikt af forntidens och medeltidens svenska historia, anm. af O. A.

Historiska Handlingar. D. 21: N:o 1. Grefve Carl Pipers dagbok hållen under hans fångenskap i Ryssland 1709—1714. Utgifven af Kungl. Samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia genom E. Carlson.

Historisk Tidskrift för Skåneland. Utg. af L. Weibull. **Årg. 1907:** H. 1—2. S. Lagerbring, Skrifter och bref. Utgifna af L. Weibull. Med 1 portr.

Kult och Konst. Utgifvare: Richard Norén. **1907, 1.** S. Lampa, Versarterna i Olaus Petris psalmbok (1536). — R. Norén, Kyrkopsalmen och den andliga visan. — S. Curman, Stadfästade byggnads- och restaureringsförslag; oktober—december 1906 (illustr.). — Smärre uppsatser, anmälningar o. recensioner. L. Weibull, Studier i Lunds domkyrkas historia, anm. af Th. Wåhlin. (Illustr.)

Kyrkohistorisk Årsskrift. Utg. af H. Lundström. **Årg. 7. 1906.** Ej utl. förr än 1907. Hj. Holmquist, Den efterapostoliska tiden (åren 70—140). En kyrkohistorisk skiss. — E. Wermcrantz, Prosten i Umeå Nils Grubbs lif och verksamhet 1681—1724 (forts. från föreg. årg. och afslutn.). — H. Lundström, Sverige — protestantismens skyddsmakt i Europa. — J. Romson, Om dateringen af Georg Normans svenska kyrkoordning. — E. Rodhe, De svenska bibelsällskapens uppkomst. — Meddelanden och aktstycken. H. Lundström, Skara domkapitel till Axel Oxenstierna d. 8 sept. 1651. — H. Lundström, Vittnesbörd om Erik Molin. — H. Lundström, Olof Swebilius till Erik Benzelius d. ä. och Haqvin Spegel angående bibelöfversättning och psalmbok. — H. Lundström, Laurentius Paulinus Gothus' dagboksanteckningar 1608—1613. — J. Sjöholm, Henrik Reuterdahls utländska resa 1835. — H. Lundström, E. J. Almquists »Curriculum vitæ». — H. Lundström, Martin Aschaneus' på 1640-talet till riksarkivet öfverlämnade samling böcker och handskrifter. — H. Lundström, Ett officiellt utlåtande om svenska kyrkans s. k. successio apostolica. — Granskningar och anmälningar. R. Holm, Joannes Elai Terserus. Biografisk studie, anm. af Hj. Holmquist. **Skrifter utgifna af Kyrkohistoriska Föreningen. 2: 4.** Svenska synodalakter efter 1500-talets ingång. Samlade och utgifna af H. Lundström. H. 4.

Meddelanden från Svenska Riksarkivet. Ny följd. 2: 2. P. Sondén, Rikskansleren Axel Oxenstiernas brefväxling och öfriga i riksarkivet förvarade handlingar förtecknade.

Nordisk Tidskrift för Vetenskap, Konst och Industri. Utg. af Letterstedtska Föreningen genom O. Montelius. **1907, 1.** O. Montelius, Det latinska korset. Med 60 fig. — S. Leijonhufvud, Två kvinnoöden från Karolinska tiden. 1. — L. Wahlström, Gustaf III och norrmännen. — **2.** S. Leijonhufvud, Två kvinnoöden från karolinska tiden. 2. A. Jensen, Sverige i ryska folkpoesien. — O. Montelius, Nyheter från det gamla Rom. 1. Den förklassiska tiden. Med 20 fig. — E. Holm, Danmark—Norges Historia fra den store nordiske Krigs Slutning til Rigernes Adskillelse (1720—1814). Bd 5, anm. af J. Lindbæk. — Troels-Lund, Peder Oxe, anm. af K. Fabricius. — **3.** N. Wille, En Linnérelikvie. Med 1 faks. — H. Sjögren, Nyheter från det gamla Rom. 2. Den klassiska tiden. — G. Danell, Om svenskarna i Östersjöprovinserna. Med 2 fig. — J. Lindbæk og G. Stemann, De danske Helligåndsklostre, anm. af L. Moltesen.

Ord och Bild. Illustrerad månadsskrift, utg. af K. Wåhlin. **1907, 2.** A. O. Lindfors, Ur lifvet i Lund kring 1800-talets midt (1847—1870). 1. Historisk och topografisk öfversikt. — Ur bokmarknaden: Pensées de Christine reine de Suède. Avec une préface par le baron de Bildt, anm. af C. G. Laurin. — **3.** A. O. Lindfors, Ur lifvet i Lund kring 1800-talets midt (1847—1870). 2. Akademiska föreningen och studentlifvet inom och utom densamma. — **4.** A. O. Lindfors, Ur lifvet i Lund kring 1800-talets midt (1847—70). 3. Sång och musik, sällskapligt umgängeslif, grupper och personligheter.

Personhistorisk Tidskrift 1906. Årg. 8: H. 3—4. J. Ramsay, Förblandade släkter. — Anteckningar om ätten von Platen. Medd. af H. S—n. — Adam Fredrik Netherwood än en gång (med porträtt). — V. Ljungfors, Om Bjäresläkten Wennerberg. — Adolf Fredrik Ristell. Af C. M. C. — *Bilaga:* G. Elgenstierna, Köping stads tjänstemän 1605—1905. Personhistoriska anteckningar.

Samlingar utgifna af Svenska Fornskriftsällskapet 1907. Allmänna årsmötet 1907. Med bilaga: Stadga af år 1443 för Vadstena klosters ekonomi. Efter en Upsala-handskrift utgifven af R. Geete. H. 131. Svenska böner från medeltiden. Utg. af R. Geete. H. 1. — 132. Upplands lagmansdombok 1490—1494. Efter en Uppsala-handskrift utgifven af K. H. Karlsson.

Statsvetenskaplig Tidskrift. 1907, 1. R. Kjellén, En öfvergångsformation inom den svenska lokalförvaltningen. — B. Gezelius, Till historien om vårt lagutskotts tillkomst. — **2.** Hj. Haralds, Författningsrevision. — B. Gezelius, Till historien om vårt lagutskotts tillkomst.

Svenska Turistföreningens Årsskrift 1907. C. Bååth-Holmberg, Från Onsalalandet. — A. Hahr, Kalmar slott. — Fr. Svenonius, Gråträsks kyrkoruin. — S. Leijonhufvud. Karolinska minnen i Malung.

Varia. 1907, Januari. M. B. Swederus, Ett akademiskt kärleksbref 1731. — **Februari.** S. Ambrosiani, Hvarför och när uppstod Stockholm? — **Mars.** E. G. Laurage, Stockholms postmuseum. — **April.** A. Johnson, Svenskarne vid Delaware. Några ord om den tidigaste svenska emigrationen till Amerika. (Med flera illustr.)

Västergötlands Fornminnesförenings Tidskrift 1907. Bd 2: H. 6 7. Utgifvare F. Ödberg. F. Ödberg, Fru Anna Hansdotter Tott och hennes tid (1478—1549) med bilagor. — S. Lampa, Anteckningar rörande äldre bygdelif i Västergötland. 1. Med planscher. — En tidsbild från början af 17-hundratalet. — Äldre handlingar rörande Västergötland.

Ymer. 1907, 1. J. Nordlander, Om Norrlands urgamla kulturbygd.

Historisk Tidsskrift 1907. Udgivet af den norske historiske Forening. **4:e Række. Bd 4: H. 3.** L. Daae, Nogle Bidrag til Erkebiskop Olaf III Engelbrektssöns Historie. — Skrivelse fra Statsraad Hans Christian Petersen som Præses for den norske Regjering i Aarene 1858 —61. (Fortsættes.)

Historisk Tidsskrift 1907. Redigeret af J. A. Fridericia. **Ottende Række. Bd 1: H. 1.** J. Steenstrup, Biskop Vilhelm og Kong Svend. — Smaastycker. — Nyt fra historisk Videnskab i Ind- og Udland.

Kirkehistoriske Samlinger. Femte Række. Bd 3: H. 4. Kirke- og Kunsthistorisk Möde i Lund d. 21 Sept. 1906. Af H. F. R. — C. Klitgaard, Aalborg Stifts Præsters Trængsler »udi den onde og besværlige Tid» 1657—60. (Slutning.)

Finsk Tidskrift. Utgifven af M. G. Schybergson och R. F. v. Willebrand. **1907, Januari.** E. Hasselblatt, Oscar Levertin. — G. Schybergson, Konservatismen och nationalitetsidén i Sverige. — **Februari.** Th. Rein, Emil von Qvanten som politiker. — I bokhandeln: F. Arnheim, Gustav Adolfs Gemahlin Maria Eleonora von Brandenburg, anm. af M. G. Schybergson. — **Mars.** A. Söderhjelm, Gustavianska gestalter. — A. Hultin, Finlands litteratur under frihetstiden, anm. af M. G. Schybergson. — I bokhandeln: Ad Neovius, Chronographia Scandinaviæ, anm. af R. H. — **April.** A. Hultin, Fredrik Cygnæus som litterär kritiker. Till hundraårsminnet den 1 april 1907.

— I bokhandeln: J. W. Ruuth, Viborgs stads historia. Bd 1—2, anm. af M. G. Schybergson.

Deutsche Revue. 1907, Juni. P. Fahlbeck, Warum hat Schweden nicht Krieg gegen Norwegen geführt?

Die Grenzboten 1906. Jahrg. 65, N:o 47 o. 48. K. Sturmhöfel, Frieden von Altranstädt.

Göttingische gelehrte Anzeigen. 1907, Januar. P. Fahlbeck, Der Adel Schwedens [und Finnlands], anm. af A. Pütter.

Historische Vierteljahrsschrift. Herausg. v. G. Seeliger. **1907, H. 1.** B. Hilliger, Der Denar der Lex Salica. — Fr. Meusel, Das Verhältnis der drei Redaktionen von Friedrichs des Gr. Histoire de mon temps. — Kritiken (bl. a. Dahlmann-Waitz, Quellenkunde. 7 Aufl. Hrsg. v. E. Brandenburg, anm. af K. Heldmann.) — Nachrichten und Notizen. — Personalien. — O. Masslow, Bibliographie zur deutschen Geschichte.

Historische Zeitschrift. Herausg. v. Fr. Meinecke. **3:e Folge. Bd 2: H. 2.** L. Erhardt, Die Anfänge und Grundbedingungen der Geschichte. 1. Geschichtstheoretische Fragen. — B. Niese, Über Wehrverfassung, Dienstpflicht und Heerwesen Griechenlands. — J. Müller, Nürnbergs Botschaft nach Spanien zu Kaiser Karl V im Jahre 1519. — Miszellen. — Literaturbericht (bl. a. M. Wehrmann, Geschichte von Pommern. Bd 2, anm. af E. B.). — Notizen und Nachrichten.

Literarisches Zentralblatt. 1907, 4. M. G. Schybergson, Historiska studier. — 7. The Cambridge modern history. Planned by the late lord Acton, edited by A. W. Ward, G. W. Prothero, Stanley Leathes. Vol. 4: The thirty years' war, anm. af —r—r. — 9. A. Bugge, Die Wikinger. Bilder aus der nordischen Vergangenheit.

Mitteilungen aus der historischen Literatur. 1907, 2. A. Bugge, Die Wikinger, anm. af W. Martens. — A. Levinson, Die Nuntiaturberichte des Petrus Vidoni über den ersten Nordischen Krieg aus den Jahren 1655—1658; Zur Geschichte der Hohenzollerischen Souveränitet in Preussen. Diplomatischer Briefwechsel des Königs Karl Gustav von Schweden und des Gesandten Grafen Chr. K. v. Schlippenbach aus den Kriegsjahren 1654—1657. Zusammengestellt v. A. Grafen v. Schlippenbach; H. Klaje, Der Feldzug der Kaiserlichen unter Souches nach Pommern im Jahre 1659, anm. af F. Hirsch.

Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen 1906. Jahrg. 45, N:o 1. H. Hallwich, Aldringens letzter Ritt.

Monatsblätter. Herausgegeben von der Gesellschaft f. Pommersche Geschichte und Altertumskunde. **1907, N:o 4/5.** P. Gantzer, Zustände in Pommern nach dem schwedisch-polnischen Kriege 1660.

The English Historical Review. 1907, January. E. J. Webb, The alleged Phoenician circumnavigation of Africa. — F. M. Powicke, The Angevin administration of Normandy. P. 2. — W. Moir Bryce, Mary Stuart's voyage to France in 1548. — L. Fargo Brown, The religious factors in the convention parliament. — R. L. Poole, Mary Bateson. — Notes and documents. — Reviews of books. — Short notices.

Revue d'histoire diplomatique. 1907, 1. Bureau de la société. — Conseil d'administration. — Membres de la société. — Recueils périodiques avec lesquels la »Revue diplomatique» échange ses publications. — F. Clément-Simon, Un ambassadeur extraordinaire Russe à Constantinople à l'époque de Catherine II et de Selim III. — M. Escoffier, La restauration, l'Angleterre et les colonies. — L. de Voïnovich, Louis XIV et Raguse. — P. Rain, L'Europe et la chambre introuvable 20 novembre 1815—5 septembre 1816. — Fr. Ch. Roux, Les Échelles de

Syrie et de Palestine au dix-huitiéme siècle (suite). — Comptes rendus. — 2. G. Troubetzkoï, La politique russe en Orient. Le schisme Bulgare. — C. B. Favre. La diplomatie de Leibniz (fin). — Fr. Ch. Roux, Les Échelles de Syrie et de Palestine au dix-huitième siècle (suite). — Documents originaux. — Comptes rendus.

Revue Historique. 1907, Mars—Avril. Ch. Pfister, Nicolas Remy et la sorcellerie en Lorraine à la fin du XVI:e siècle. — R. Guyot et F. Thenard, Le conventionnel Goujon; suite. — P. Verrier, Erik de Poméranie, d'après un ouvrage récent. — A. Stern, Le prince Louis Bonaparte et le prince de Metternich en 1838. — G. Yakschitch, La Russie et la Porte Ottomane de 1812 à 1826; fin. — Bulletin historique: France. F. Brunetière, par A. Rébelliau; A. Réville, par Ch. Guignebert. — Antiquités latines, par C. Jullian. Époque moderne, 1:re partie, par H. Hauser. Publications diverses, par G. Monod et R. Guyot. — Pays-Bas (1902—1906), par Th. Bussemaker. — Angleterre, 1:re partie, par Ch Bémont. — Comptes-rendus critiques. — Publications périodiques et sociétés savantes. — Chronique et bibliographie.

Nouvelle revue historique de droit français et étranger. 1906, Septembre—Octobre. L. Beauchet, Loi d'Upland (suite: des causes concernant la vente).

Öfversikter och granskningar.

Pavernes forhold til Danmark under kongerne Kristiern I og Hans. Af JOHS. LINDBÆK. (2) + 308 sid. København 1907.

För icke länge sedan påpekades i denna tidskrift (årg. 1906, sid. 288) ett af d:r Lindbæk i förening med stiftsamtman G. Stemann utgifvet arbete om de danska helgeandsklostren, ett arbete som för svenska läsare har ett särskildt intresse genom de värdefulla upplysningar och aktstycken, som i detsamma meddelas rörande helgeandsklostren i Malmö och Söderköping. Detta arbete var — särskildt hvad vidkommer de i detsamma aftryckta urkunderna — till en god del framgånget ur d:r Lindbæks fleråriga forskningar i romerska arkiv. Nyligen har af dessa en annan och mera betydande frukt sett dagen i den vidlyftiga undersökning, hvars titel läses här ofvan och hvilken förskaffat sin författare doktorsgraden vid Köpenhamns universitet.

Arbetet ansluter sig, såsom förf. i förordet betonar, i anläggning och problemställningar nära till Moltesens bekanta afhandling, som behandlade motsvarande ämne för Avignontiden;[1] det mellanliggande tidsskedet har, i hvarje fall till sina hufvuddrag, redan skildrats af Erslev. På en viktig punkt dock, näml. hvad som rör afgifterna till den påfliga kammaren, utgör d:r Lindbæks undersökning en omedelbar fortsättning af d:r Moltesens. De för framställningen begagnade afskrifterna ur påfvearkivet komma inom kort att — i likhet med hvad som genom d:r Moltesen redan skett för tiden 1316—1378 — af förf. utgifvas i serien »Acta pontificum Danica».[2]

I arbetets förra hälft (ss. 1—138) — tvifvelsutan den intressantaste delen — tecknar förf. efter en kort inledande karakteristik rent kronologiskt i fem afdelningar förhållandet mellan påfvestolen och de danska konungarne under det angifna tidsskedet. Först behandlas Kristiern I:s tolf första regeringsår, d. v. s. den tid, under hvilken biskop Marcellus af Skalholt utöfvade ett lika afgörande som ofördelaktigt inflytande på konungens kyrkopolitik. Därefter skildras

[1] Jfr. Hist. Tidskr., årg. 1897, Öfvers. och granskn., sid. 38 ff.

[2] Åtskilliga hithörande urkunder ha nyligen publicerats i sjuttonde bandet af Diplomatarium Norvegicum.

i andra och tredje afdelningarna konung Kristierns förhållande till kurian under resten af Pius II:s och hela Paulus II:s pontifikat (1460—71) samt under Sixtus IV (1471—81). I de båda sista af de fem afdelningarna redogöres slutligen för konung Hans' förbindelser med kurian under Innocentius VIII och Alexander VI (1484—1503) samt under Julius II (1503—1513).

Den hufvudsynpunkt, som förf. därvid gör gällande i afseende å utvecklingen, är densamma, som i allmänhet går igen i moderna skildringar af medeltidens kyrkliga utveckling efter 1400-talets midt. I korthet kan den formuleras så. För att öfvervinna den konsiliära rörelsen under 1400-talets förra hälft tvungos påfvarne att uppoffra det sekulära prästerskapets oberoende gentemot landsfurstarne. Härigenom liksom genom de undantagsförmåner, som frikostigt beviljades de under medeltidens sista skede talrikt uppväxande klostren, sönderbröts på viktiga punkter den strängt enhetliga och centraliserade organisation på det kyrkliga området, som, långt förut grundlagd, under de tidigare Avignonpåfvarne byggts färdig. Härigenom banades väg för den kyrkliga organisationsform — statskyrkornas —, som i både katolska och protestantiska länder uppenbarade sig efter reformationen. I själfva verket var på sina håll jordmånen så väl beredd, att själfva statskyrkoorganisationen — oberoende af omhvälfningen på det rent religiösa området — kommer som en naturlig följd af utvecklingen under medeltidens sista årtionden.

Tillämpas nu denna synpunkt på den kyrkliga utvecklingen i Danmark under föreliggande tidsskede, så blir denna, enligt författarens framställning, i sina hufvuddrag följande. Under konung Kristoffers regering intogo såväl konungen som den danska hierarkien under ledning af den kraftige Lunda-ärkebiskopen Hans Laxman en ganska utpräglad antipåflig hållning. Man kunde därvidlag söka samtida förebilder både i Frankrike och Tyskland. Genom den pragmatiska sanktionen i Bourges d. 7 juni 1438, som med ett kort afbrott ägde gällande kraft, tills den aflöstes af konkordatet 1516, fastslogos, i flera fall i ytterligare skärpt form, såsom gällande rätt för Frankrike de viktigaste af de mot kurian riktade reformer, som vidtagits på Baselkonsiliet, så att påfvens myndighet inom den franska kyrkan blef synnerligen kringskuren. I Tyskland förklarade sig de tyska kurfurstarne 1438 neutrala i striden mellan påfven och konsiliet, och följande år vidtogs på grundval af Baselkonsiliets viktigaste beslut en pragmatisk sanktion, som visserligen ej vann konungens godkännande, men som i alla fall i en följd af år *in praxi* delvis gällde för det tyska riket. I Danmark gick man — d. v. s. konungen och i synnerhet Hans Laxman — ännu ett steg längre genom att direkt erkänna Felix V såsom påfve, och under åtskilliga år var förbindelsen mellan kurian och Danmark så godt som alldeles afbruten. Vid denna kraftiga politik förmådde Danmark emellertid ej i längden att fasthålla. Redan under Kristoffers sista år ägde ett närmande rum, och den antipåfliga politiken uppgafs, sedan kurian med hjälp af Aeneas Sylvius Piccolominis fina diplomati tvungit

de tyska furstarne till en kapitulation, hvars villkor slutgiltigt kodificerades i Wienkonkordatet 1448.

I viss mån kan man emellertid säga, att trots de officiella förbindelsernas återknytande efter konung Kristoffers död ett mindre godt förhållande fortfor att råda mellan kurian och konungamakten under det första årtiondet af Kristierns regering. Dock uppvisar förf., att konungens politik under denna tid betingades mindre af någon principiell motsättning mot de af påfvestolen häfdade kyrkopolitiska grundsatserna än af hänsyn till den äfventyrlige gunstlingen Marcellus' rent personliga intressen — ett förhållande som ej hindrar, att på tillskyndan af Marcellus såsom stridsvapen användes kyrkopolitiska teorier af den art, som af de franska konungarne förverkligats. Det ringa tillmötesgående, som å andra sidan visades af påfvestolen, har sin grund dels i svenskt inflytande vid kurian dels och kanske mest i misstroendet mot Marcellus. Hufvuddelen af kapitlet upptages af en vidlyftig skildring af det intrigspel från den sistnämndes sida, som intager en så dominerande plats i den danska kronans förhållande till påfvestolen under detta tidsskede och som särskildt vänder sig kring besättandet af ärkestolen i Trondhjem. — Hvad åter angår det danska prästerskapet, fortsattes från dess sida ej den af Hans Laxman företrädda politiken. Oberoende af förvecklingarna med konungamakten förmådde påfvarne att så godt som från början göra Wienkonkordatets bestämmelser gällande äfven för den danska kyrkan.

Först mot 1450-talets slut fick konung Kristiern upp ögonen för hvad ett förbund med påfven verkligen innebar, för de fördelar och maktmöjligheter, som därur stodo att vinna. Därmed kom det till ett omslag i hans politik. Han uppoffrade Marcellus. Han erkände Wienkonkordatets giltighet för den danska kyrkan, och under den återstående delen af hans regering var förhållandet till kurian godt, särskildt sedan han genom en väl använd frikostighet i kardinalerna Colonna och Gonzaga funnit inflytelserika förespråkare för sina intressen. Tidsskedet 1460—71 företer väl föga af intresse; förhållandet till kurian var korrekt, men konungen begagnade sig för kampen mot Sverige i ringa grad af sina förbindelser. Men med Sixtus IV:s tronbestigning vänder sig bladet. Huru vänskapligt förhållandet till påfvestolen i själfva verket nu gestaltade sig, framgår bl. a. af de förmåner konungen under sin Romresa 1474 lyckades betinga sig. Författaren uppvisar visserligen, att Paludan-Müller[1] tillmätt denna färd en alltför afgörande betydelse, i ty att å ena sidan bullan angående upprättandet af ett danskt universitet hör samman med drottning Doroteas Romfärd följande år, å andra sidan Wienkonkordatet såsom nämndt långt tidigare tillämpats på den danska kyrkan och af Kristiern erkänts. Men de gunstbevisningar, som kommo konungen till del, voro likväl betydande nog. Han erhöll sålunda presentationsrätten till åtta viktiga prelaturer i Dan-

[1] (Dansk) Hist. Tidskr., 5 R., II, s. 296 ff, 332 f.

mark och lika många i Sverige. Förf. framhåller, att öfverraskande nog de danska konungarne, hvad Sverige angick, ej synas hafva begagnat sig af detta privilegium, ehuru det ju syntes öppna väg till ett ökadt inflytande på den svenska kyrkan, som bort kunna blifva af största betydelse för deras unionspolitik. Däremot lyckades konung Kristiern lika litet nu som tidigare sätta igenom sin fordran på presentationsrätt till de danska biskopsstolarna. Sitt mål att blifva det danska prästerskapets herre nådde han aldrig. Hvad han i detta hänseende vunnit, var dock så mycket, att man ansåg nödigt att i hans sons och efterträdares handfästning söka förebygga ett vidare framgående på den inslagna vägen.

Under den tidigare delen af konung Hans' regering inträder ock ett märkbart kyligare förhållande mellan konungamakten och kurian. Till en del hade detta, såsom författaren framhåller, sin grund sannolikt däri, att konungen af sin och sin gemåls kända sparsamhet förleddes att icke på lämpligaste sätt skaffa sig mäktiga tillskyndare vid påfvehofvet. Men i väsentlig grad torde förhållandet kunna återföras på det diplomatiska spel — de svenska »intrigerna», såsom förf. älskar att kalla det — som vid kurian med äfven af förf. i obevakade ögonblick erkändt mästerskap sköttes af Hemming Gad, men hvarom vi tyvärr känna så litet.

Med Julius II:s uppstigande på S. Peters stol blef åter förhållandet ett annat. Konungen skaffade sig ånyo förespråkare inom kardinalkollegiet och visade sig tillmötesgående gentemot de påfliga kollektorerna. Och belöningen härför uteblef ej. Under det återstående decenniet af konung Hans' regering framväxte mellan påfven och konungen ett samförstånd så stort, att enligt författarens ord vid periodens slut biskopar och abboter blott voro konungarnes tjänare och prebendena enbart förläningar, hvarmed de aflönade tjänstemännen i sitt kansli. Af särskild betydelse blef det vänskapliga förhållandet med hänsyn till kampen mot Sverige; konungen fick visserligen ej tillbaka sitt rike, men han lyckades med påfvens hjälp tillfoga sin farligaste motståndare Hemming Gad förkrossande slag.

Efter denna allmänna öfversikt öfver förbindelserna mellan kurian och konungamakten öfvergår förf. i sitt arbetes senare del till att undersöka vissa sidor af påfvarnes förhållande till det kyrkliga lifvet i Danmark under föreliggande tidsskede.

I ett kapitel om den påfliga kurians ordinarie inkomster från Danmark undersöker förf. i detalj stift för stift skatteförhållandena i hvad angår de afgifter, som voro fästade vid ämbetstillsättningarna. Redan i den allmänna delen af afhandlingen understrykes, att det danska folket och naturligtvis särskildt dess prästerskap — i motsats till hvad förhållandet var med Sverige och i synnerhet Tyskland — i så påfallande ringa grad och med så påfallande liten framgång under perioden besökts af påfliga kollektorer. Voro de mera tillfälliga hjälperna sålunda föga tryckande, så gäller detsamma äfven de ordinarie pålagorna. De taxor för servispenningarnas utgörande, som gällde för de danska stiften, blefvo mot medeltidens slut i flera

fall — *exempli gratia* Lunds stift — betydligt nedsatta och voro i allmänhet så låga, att skattebeloppens utgörande knappast torde ha beredt stiftsbiskoparne (med undantag för Roskilde och Slesvigs stift) några synnerliga svårigheter. Hvad åter annaterna vidkommer, så torde ej heller de ha känts särdeles tryckande på grund af de så vanliga undertaxeringarna, hvarigenom dels åtskilliga ämbetsinnehafvare, som bort betala annater, gingo alldeles fria, dels de, som verkligen betalade, erlade skattebelopp, som i förhållande till ämbetenas verkliga afkastning måste betecknas såsom obetydliga. De resultat, till hvilka förf. kommer, häntyda på, att det vanliga talet om påfvestolens utsugningar vid denna tid i hvarje fall med hänsyn till Danmark är oberättigadt. För öfrigt vill anmälaren fästa uppmärksamheten på den i början af kapitlet förekommande öfversikten öfver den påfliga finansförvaltningens grunddrag, som erbjuder en visserligen sammanträngd, men på de nyaste forskningarna fotad, orienterande öfversikt öfver ett svårbehandladt och ännu blott ofullständigt undersökt ämne. Af nytta för medeltidsforskaren såsom en orientering är äfven den efter en uppsats af Haller gifna redogörelsen för formaliteterna vid en provisionsbullas utfärdande.

I det kapitel, som bär rubriken »Danske i Rom», skildrar förf. de många processlystna ämbetsjägarne — bröderna Hostorp, en Laurentius Vesteni, en Lage Urne m. fl. —, af hvilka några i sinom tid träda fram i främsta ledet såsom biskopar eller rådsherrar. I slutet af kapitlet tillfogas några anmärkningar om det inflytande den lifliga förbindelsen med Rom haft på hemlandets kulturutveckling. Man hade ju kunnat vänta, att därigenom de nya tidsströmningarna, humanismen och renässansen, skulle fortplantats till Norden. Att så ej blef förhållandet, berodde på, att dessa strömningar i själfva verket så litet genomsyrat kulturlifvet i den eviga staden. Rom var nämligen ingalunda som Florens en italiensk kulturmetropol utan en kosmopolitisk stad, först och sist den katolska kyrkoförvaltningens hufvudsäte. Och den insikt, som kräfdes för att där göra en karriär, var mindre kännedomen om antikens kultur än kunskaper i kanonisk rätt eller skolastisk teologi.

I det följande kapitlet utgöres hufvudinnehållet af detaljerade redogörelser för de högre ämbetenas[1] tillsättande inom de olika stiften. Man får af denna skildring ett lifligt intryck af den gränslösa osäkerhet och förvirring, som det härskande befordringssystemet förde med sig, och som mera kanske än något annat försvagade kyrkans motståndskraft och banade väg för reformationens kyrkoskick.

Det sista kapitlet slutligen är ägnadt åt en teckning af de reformatoriska rörelserna på klosterväsendets område. Särskildt gifves en öfversikt öfver observansens inträngande i flertalet af de danska fransiskanklostren.

[1] För biskopsutnämningarna är till god del redogjordt i den föregående framställningen.

Det är klart, att ett arbete sådant som det här föreliggande äfven har att bjuda på åtskilliga utredningar och notiser, som äro af direkt intresse för det dåtida Sveriges historia. Öfver episoder sådana som Birger Månssons och Hemming Gads diplomatiska spel vid kurian har förf. ej lyckats sprida något nytt ljus. Däremot har han åtskilligt att meddela rörande de påfliga legaternas och kollektorernas verksamhet i Sverige, särskildt rörande Marinus de Fregeno och Bartholomeus de Camerino. För öfrigt måste ju förf. nu och då komma in på de danska konungarnes förhållande till Sverige, och på detta område torde några af hans påståenden, framslungade i form af allmänt vedertagna eller självklara sanningar, icke böra få passera oanmärkta, äfven om saken egentligen ligger ett bra stycke utanför det af författaren behandlade ämnet.

Det sagda gäller i främsta rummet den uppfattning af konung Hans' politik gentemot svenskarne under åren 1497—1501, som på några ställen kommer till synes. Förf. talar härvid[1] om den »sällsynta» ja »nästan för långt drifna lojalitet och ordhållighet», som konungen visade gentemot svenskarne, och som »ingen opartisk historieskrifning» lär kunna förneka. Då förf. ej på något sätt motiverar detta kategoriska påstående, ej ens för detsamma åberopar några källor eller någon litteratur, får man väl antaga, att den opartiska historieskrifningen här närmast representeras af Paludan-Müllers bekanta arbete,[2] under det att den partiska (svenska) uppfattningen, enligt hvad författarens upprepade hänvisningar ge vid handen, är till finnandes hos Styffe. Såvidt anmälaren kan finna, torde emellertid i allt väsentligt den »partiska» historieskrifningens uppfattning i detta fall vara den riktiga. Diskussionen har egentligen rört sig om, huruvida och i hvilken mån konung Hans enligt sitt löfte uppfyllt Kalmarrecessens bestämmelser. Särskildt har det därvidlag gällt frågorna om Gottland samt om länens besättande med infödda män — frågor som i unionstidens förhandlingar ständigt föras fram från svensk sida. Att konung Hans i förra fallet ej uppfyllde sina förbindelser, det har t. o. m. hans advokat Paludan-Müller[3] erkänt och ursäktat. I senare fallet kan man visserligen med sistnämnde författare plädera konungens sak under anförande af den af åtta rådsherrar utfärdade urkunden af d. 17 dec. 1497, hvarigenom konungen tilläts att i fatburslänen tillsätta danska fogdar. Dokumentet bär emellertid spår af att vara uppsatt af en dansk skrifvare och har väl sannolikt, såsom Styffe förmodar, blifvit utställarne aftvunget. I hvarje fall torde nämnde förf. ha fullt fog för sin uppfattning, att ett stadgande i den svenska konungaförsäkran, som ingått ej blott i Kalmar recess utan i alla unionsförslag, och som var så djupt rotfästadt i folkets föreställningssätt, ej kunde upphäfvas genom ett beslut af några få råds-

[1] Sid. 120. 121.
[2] De første Konger af den Oldenborgske Slægt. Khvn 1874.
[3] A. a. sid. 150.

herrar. Men äfven om man skulle finna konungens utnämningar af danska fogdar i nämnda fall formellt berättigade, så torde det vara missbruk af ett vackert ord att kalla konungens uppträdande i denna fråga lojalt.[1]

På ett annat ställe[2] citerar förf. med understruket gillande Paludan-Müllers anmärkning,[3] att man ej kan bygga ett bedömande af konung Hans' regeringstid i Sverige på Hemming Gads appellationsskrift från 1507. Anmärkningen må äga sin riktighet, ehuruväl åtskilligt i appellationsskriften kan med ojäfviga vittnesbörd styrkas. Däremot är det anmälaren omöjligt att fatta, hvarför anmärkningen adresseras till Styffe, då ju hans värdesättning af konung Hans' regeringstid är byggd på andra och vida pålitligare källor; hvarmed icke skall förnekas, att nämnde förf. i enskilda punkter kanske bedömer konungen väl strängt.

Sammanställer man det nu påpekade med det myckna talet om svenska »intriger» liksom med den belysning, hvari förf. låter Hemming Gads gestalt framstå, så torde man utan att vara partisk kunna säga, att den opartiskhet, hvarefter förf. med rätta så ifrigt sträfvar, minst faller i ögonen i de delar af boken, som beröra eller tangera den svenska historien. —

Den utmärkte historiker, som i (dansk) Historisk Tidsskrift omnämnt författarens arbete, vänder sig emot den uppfattning af medeltidskyrkan och reformationens berättigande, som där kommer till synes, särskildt i författarens slutord. Det är sannolikt, att anmärkningen är riktig, men den, som i någon mån närmare studerat den katolska medeltidskyrkans stolta kulturbyggnad, kan väl förstå den känsla, som dikterat författarens omdöme.

Den gensaga anmälaren ofvan inlagt mot vissa af författarens påståenden berör på intet vis det centrala i framställningen och ändrar icke totalomdömet. Boken glänser icke med nya och originella synpunkter, den bringar ej heller i afseende på stoffet så mycket nytt eller öfverraskande, men den utfyller och fördjupar vår kunskap om ett intressant skede i Danmarks kyrkliga utveckling. Och framför allt, den inordnar stoffet under moderna synpunkter och får ett särskildt värde genom de antydningar den gifver om den påfliga förvaltningens, särskildt kansliets organisation.

Torvald Höjer.

---

[1] Icke ens en mot Sten Sture så pass afvogt stämd författare som Palmén har i dessa punkter kunnat frikänna konungen. Sten Stures strid med konung Hans, s. 84 ff.

[2] Sid. 123.

[3] A. a. s. 217. Anmärkningen är ej, såsom man af författarens formulering kunde vara frestad tro, riktad mot Styffe, hvars framställning utkom senare än Paludan-Müllers.

Hedvig Elisabeth Charlottas Dagbok, öfversatt och utgifven af Carl Carlson Bonde. II. 1783—88. III. 1789—92. XVIII + 501 sid. + 1 porträtt; XVI + 586 sid. + 1 porträtt. Norstedt & Söner, Stockholm 1903, 1907.

Vid utgifvandet af första bandet af det memoarverk, hvars titel läses här ofvan, lämnades i denna tidskrift[1] en allmän värdesättning af hertiginnans anteckningar såsom historisk källa tillika med en från denna synpunkt gjord karakteristik af deras författarinna. Sedan dess ha ytterligare tvenne band sett dagen, och skildringen har därmed nått fram till slutet af Gustaf III:s regering. Hufvudintresset i afseende på dessa nya delar knyter sig naturligen till hvad de ha att berätta om det mest kritiska skedet af Gustaf III:s regering från den begynnande kampen mellan regering och riddarhusbyråkrati vid 1786 års riksdag öfver kriget mot Ryssland och statskuppen år 1789 till den dag, då mördarens kula gjorde slut på en lysande men stormfylld bana — det skede då det partifanatismens och söndringens gift, som under den tidigare delen af Gustaf III:s regering syntes aflägsnadt, åter började genomtränga den svenska samhällskroppen. En olycklig samverkan mellan bristerna i Gustafs regentpersonlighet och bristerna i tidens samhällsförhållanden och samhällsuppfattning ledde till en långvarig kris i vår utveckling, som icke helt löstes förrän genom det gamla svenska väldets fullständiga sammanstörtande, författningens omdanande och styrelsens öfvergång till en ny dynasti. Det kan väl löna mödan att litet närmare söka angifva, huru mycket och hvad af tidens händelser som kommit till den dagboksskrifvande furstinnans kännedom och af henne ansetts värdigt att bevaras åt eftervärldens hågkomst, liksom ock att undersöka, i hvad mån och på hvad sätt de inom hennes omgifning allt häftigare uppflammande partilidelserna påverkat det till sin läggning så ljusa och måttfulla temperament, i hvars spegel eftervärlden här finner tidens historia återgifven.

För de fem första åren (1783—1787) äro anteckningarna tämligen knapphändiga; de upptaga föga mer än en fjärdedel af det utrymme, som fylles af anteckningarna för de fem senare åren. Af politik i egentlig mening finner man där i stort sedt föga; till en god del utgöres innehållet af tämligen omständliga skildringar af den oändliga mångfald af nöjen — soaréer, maskerader, teaterföreställningar, karuseller och allt hvad de heta —, hvaråt konungen och hans omgifning med ett häpnadsväckande lättsinne och en feberaktig hunger efter förströelser och omväxling hängåfvo sig, eller af redogörelser för de misshälligheter och intriger inom hofkretsen, hvartill detta nöjeslif gaf upphof och anledning. Men här och där skymta de politiska tilldragelserna fram. Man finner en återklang af det allmänna tadlet öfver konungens resa 1783—1784, af miss-

[1] Årg. 1902, Öfvers. och granskn. s. 75 ff.

nöjet med korruptionen vid tjänstetillsättningarna, af hatet mot de allsmäktiga och oansvariga gunstlingarne, främst mot Armfelt. Man får också se icke så litet af den inre söndringen inom denna olyckliga kungafamilj, inom hvilken genom ett oblidt öde just de händelser, som eljest bruka knyta människor fastare samman, blefvo frön till nya misshälligheter. Man förnimmer ett surr af rykten om utbrytande krig och äfventyrliga diplomatiska kombinationer. Här och där finner man t. o. m. skisserade porträtt af tidens ledande män — så af Creutz (s. 76) och af Axel v. Fersen d. ä (s. 84) m. fl.

Det är egentligen blott en enda af dessa års politiska tilldragelser, som af antecknarinnan gjorts till föremål för en mera ingående skildring — gentemot konungen visserligen föga sympatisk men i det hela korrekt —, nämligen riksdagen 1786 (sid. 118 ff.). Dess händelser ha synbarligen lifligt intresserat prinsessan, och hon har sträfvat och »lyckats förskaffa sig ganska noggranna underrättelser». Såväl intresset som de lyckliga resultaten äro måhända att tillskrifva general Duvall, hertiginnans hofmarskalk och tillika landtmarskalk vid riksdagen; han åberopas åtminstone flera gånger såsom hemulsman för uppgifter och omdömen. Åtskilligt af hvad som berättas om Fersens roll under riksdagen torde väl däremot kunna ledas tillbaka till den gamle partigängarens (hertiginnan var ju nära lierad med den Fersenska familjen) egna i allmänhet allt annat än opartiska och tillförlitliga meddelanden.

Från och med år 1788 eller närmare bestämdt från och med maj månad detta år, då konungens ryska politik tagit en decideradt aggressiv vändning, få också furstinnans memoarer ett helt annat omfång och en helt annan karaktär. Hvad som förut varit deras hufvudingredienser — hof- och societetsskvallret och redogörelserna för lustbarheterna — träder nästan helt och hållet i bakgrunden, och innehållet får en så godt som uteslutande politisk prägel. Alltifrån 1788 inledas anteckningarna för hvarje år med korta öfversikter öfver den världspolitiska ställningen, öfversikter som, om de än ej vittna om någon djupare politisk insikt eller något mera påfallande politiskt skarpsinne, dock ovillkorligen präglas af ett godt naturligt omdöme och ett vaket intresse. Memoarförfattarinnan har tydligen gifvit sig mycken möda att för sin framställning skaffa sig andra och pålitligare källor än de rykten och berättelser, den ena ofta illvilligare eller orimligare än den andra, som kringflögo i de kretsar, som utgjorde hennes omgifning. Hon har sålunda förskaffat sig afskrift af den notväxling mellan det svenska kabinettet och ryska sändebudet grefve Rasumovski,[1] som utgjorde förspelet till själfva den afgörande brytningen. Hon meddelar äfven de i afseende på äktheten synnerligen misstänkta[2] order från konungen till Hastfehr, som cirkulerade i afskrifter och som skulle bevisa hvad samtiden trodde och hvad efterväridens historieforskning är benägen att be-

[1] II, sid. 242 ff.

[2] Odhner, Sv. polit. hist. under konung Gustaf III:s regering, III, s. 91.

kräfta, nämligen att affären vid Pumala sund, som af konungen angafs såsom *casus belli*, allenast var en af Hastfehr arrangerad teaterkupp, som skulle hjälpa Gustaf förbi det stadgande i 1772 års regeringsform, som förbjöd anfallskrig.[1] Åfvenså har furstinnan i sin framställning inryckt konungens och kejsarinnans deklarationer efter krigsutbrottet samt åtskilliga dokument vidkommande Anjalamännens förhandlingar med de ryska myndigheterna, liksom hon meddelar detaljerade referat af de med danskarne afslutna stillestånden samt af Drottningholmstraktaten.

Med dessa exempel för ögonen — åtskilliga andra skulle kunna anföras — kan man icke neka till, att hertiginnan fattat sin uppgift såsom memoarupptecknare med mycket mera allvar än dagboksförfattare i allmänhet göra, om också den sanningskärlek och opartiskhet, hvarmed hon på ett ibland onekligen litet enformigt tröttande sätt poserar, nu och då få sitta betänkligt emellan. Ty det är långt ifrån alltid antecknarinnan haft att tillgå så vederhäftigt material som själfva de samtida akterna eller ens ögonvittnens berättelser. I en del fall kunna visserligen, såsom förut antydts, bestämda personer i hennes omgifning utpekas såsom hemulsmän för hennes uppgifter. Men i många — alltför många — fall torde dessa vara att återföra på det ovederhäftiga skvaller, som under upprörda tider så att säga ligger i luften och utgör allmän egendom, utan att dess upphofsmän kunna utpekas, som växer och tager fast form, som merendels innehåller så litet af historisk kärna, och som så ofta skapar den historiska traditionen.

Någon aktiv del tog hertiginnan ej i det politiska spelet under dessa händelserika år. Hon förmedlade väl brefväxlingen mellan konungen och den franske ambassadören markis du Pons, men hennes roll var därvidlag uteslutande passiv. I den återblick hon i brefvet för april månad 1792 kastar på sitt lifs växlingsrika skiften säger hon visserligen, att hon under riksdagen 1789 och de därpå följande åren blef genom sina många förbindelser på tusende sätt invecklad i händelserna.[2] Men hon har aldrig stått i deras medelpunkt, aldrig varit invigd i spelet bakom kulisserna. Den färgläggning hon ger åt tilldragelserna är sålunda i de flesta fall ej vunnen genom autopsi; i stort sedt har den — helt visst äfven när hon är i besittning, helt eller delvis, af förstahandsmaterialet i en fråga — sitt ursprung i den åskådning, som gör sig gällande hos hennes högadliga omgifning. Ty den grunduppfattning af de politiska tilldragelserna i Sverige under de sista åren af Gustaf III:s regering, som möter forskaren i dessa dagboksanteckningar, den är i allt väsentligt den högadliga oppositionens, riddarhusbyråkratiens, ehuru antecknarinnans sunda förstånd, medborgerliga hedersbegrepp och känsla för rätt och billighet icke förfela att göra sig gällande och bortskära eller aftrubba en del af den antydda uppfattningens ytterligheter.

[1] III, s. 79. 80.
[2] III, s. 453.

Några exempel må belysa det sagda. Anmälaren väljer härför två af de viktigaste och mest omtvistade tilldragelserna: ryska kriget och riksdagen 1789. Ehuru i själ och hjärta aldrig någon anhängare af konungens krigspolitik, är hertiginnan dock i början ej alldeles obenägen för kriget: hon hoppas, att svenskarnes gamla tapperhet skall återuppväckas och att de skola åstadkomma underverk; hon skulle känna sig lycklig, om hertigen kunde rädda sitt fädernesland från slafveri, om hon finge se honom återvända såsom segrare; hon glädes åt konungens beslutsamma uppträdande och stora självtillit; och hon betonar, att, ehuru ett krig, om än så framgångsrikt, alltid måste betraktas som en olycka för ett land, det dock kan vara nyttigt för stater att genomgå dylika kriser, samt att Sverige, om lyckan vore dess vapen blid, måhända komme att återvinna sin forna glans och välmåga.[1] Sedan hertiginnan emellertid börjat misstänka, att kriget i självfva verket från konungens sida var ett anfallskrig, ogillar hon visserligen den politik, som ledt till krigsutbrottet, men hon fasthåller, att det, när nu kriget en gång var för handen, måste vara alla sanna fosterlandsvänners plikt att erbjuda sin medverkan och icke af personligt hat låta sig förledas att öfvergifva sin konung. Hon anser arméns beteende och dess förklaring att ej vilja gå öfver gränsen oursäktliga; »ty det tillkommer ej nationen att yttra någon mening, när ej ständerna äro tillsammans, och en armé, som står under fanorna, har endast att lyda sina befälhafvare och utföra dessas befallningar».[2] Under krigets fortgång blir hon emellertid alltmera afvogt stämd; hon riktigt frossar i skildringarna af konungens och Armfelts militära oduglighet, af oredan i dispositionerna och af intendenturens brister; hon söker i möjligaste mån att bagatellisera eller göra misstänkta de framgångar som vunnos,[3] ja, hon vill t. o. m. i konungen själf se den hemlige anstiftaren af Anjalaförbundet såsom ett förtvifladt medel att få slut på ett lättsinnigt påbörjadt krig, som han ser sig ur stånd att föra till ett lyckligt slut. Denna antecknarinnans benägenhet att finna fel i allt, som från den svenska krigsledningens sida göres, hennes uppträdande i den Cronstedtska affären liksom den mildhet, hvarmed hon trots allt bedömer de uppstudsiga officerarne, äro liksom åtskilligt annat bevis för, huru djupt anstuckna äfven de bättre af tidens människor voro af den brist på disciplin, på offervillighet, på medborgarsinne, som för att tala med Levertin visade, att det var något brustet i den kanske primitiva, men djupa och starka samhörighetskänsla, som bildar ett fosterland.

Men om hertiginnan sålunda, då det rör kriget, reagerar mot den oppositionella uppfattningens öfverdrifter, så kan man säga, att den i stället helt gör sig gällande i skildringen af 1789 års riksdag. Den ljuder redan i de patetiska inledningsorden till skildringen: »Ingen tids historia kan uppvisa motstycke till de gräsligheter, som jag

[1] II, s. 226—228, 231.
[2] II, s. 287, 313, 350, jfr s. 266.
[3] III, s. 118, 119, 122, 137 o. s. v.

nu går att afslöja. Ni konungar och furstar, som en gång komma att läsa detta, ni må darra och undvika att taga exempel utaf denne, som i alla tider måste blifva en skräck och fasa ej blott för sitt eget land utan för hela världen. Måtte alla folk, det svenska såväl som öfriga inom Europa, låta varna sig af detta borgerskaps svaghet och öfverdrifna rättskänsla, liksom af de arma men redbara böndernas lättrogenhet att ej kunna misstänka någon orättrådighet hos den de trott sig skyldiga att lyda. Må de också se ett varnande exempel uti detta karaktärssvaga prästerskap, inom hvilket guldtörst och egennytta är förhärskande, ehuru man väl just där borde finna den största oförvitligheten.»[1] I öfverensstämmelse med denna grunduppfattning är ock den följande skildringen. Konungens bevekelsegrunder och åtgärder framställas i den svartaste dager, om hans medel att leda ständerna berättas de vidunderligaste historier, under det riddarhuskoryféerna prisas för en »romersk fosterlandskärlek».[2] Af hertiginnans skildring framgår för öfrigt — något som af en annan anmälare redan påpekats — i hvilken grad konungen förstod att genom sin skickliga riksdagsledning förbrylla sina motståndare. Oppositionen har tydligen väntat sig de mest hårresande våldsamheter och öfvergrepp, hertiginnan såg i andanom sin make och sin svåger häktade och beredde sig att i spetsen för trupperna befria dem. Hon låter t. o. m. ordet Bartholomeinatt flyta ur sin penna. Konungen åter uppträder i det hela saktmodigt, nästan undfallande, på ett sätt, som kommer de fronderande hertigarne att gemensamt utbrista: »Våra stora känslor hafva således varit utan ändamål.»[3] Och ser man på konungens skarpaste, delvis utom författningens ram fallande åtgärder: strafftalet till adeln, några på det humanaste sätt vidtagna häktningar, framtvingandet af ett skrufvadt bifall till förslaget om bevillningens åtagande till nästa riksdag, så får hertiginnans ofvan anförda högtidliga uppfordran till eftervärlden en nästan komisk anstrykning. Med hänsyn till sättet för förenings- och säkerhetsaktens antagande kan det för öfrigt vara nyttigt att erinra sig, att den »Riksakt», hvarigenom Gustaf IV Adolf med hela sin ätt förklarades kronan förlustig, antogs vid ett plenum plenorum,[4] liksom att trots det förbehåll bondeståndet gjort i afseende på vår nu gällande regeringsforms § 114, den nyvalde konungen förklarade regeringsformen vara »af riksens ständer fastställd».[5]

I sin teckning både af ryska kriget och af 1789 års statshvälfning visar sig för öfrigt hertiginnan sakna blick för det, som för eftervärlden utgör det bestående i Gustaf III:s politik under de sista regeringsåren: sträfvandet att öka vår nationella själfkänsla och att dymedelst bevara vår yttre och inre oafhängighet af Ryss-

---

[1] III, s. 16.
[2] III, s. 94.
[3] III, s. 38, 105.
[4] Sandegren, Till historien om statshvälfningen i Sverige 1809. s. 43.
[5] Alin, Konungamakten, Bondeståndet och Regeringsformen 1809 (Ny Svensk Tidskrift 1885), s. 393.

land, som utgör det berättigade i konungens krigspolitik, och nödvändigheten att med andra samhällselement ersätta den härskande riddarhusbyråkrati, som under ett halft århundrade ådagalagt sin oförmåga att lösa de densamma förelagda politiska uppgifter, hvilket utgör den bärande tanken i 1789 års statshvälfning — med andra ord medelklassens begynnande öfvertagande af makten, som samtidigt men *mot* kungadömets vilja framtvangs i Frankrike. För hertiginnan är kriget blott ett utslag af konungens oroliga och lättsinniga ärelystnad eller ett försök att draga uppmärksamheten från de inre missförhållandena, omhvälfningen endast despotismens genomförande med »packets» tillhjälp, och »packet» innesluter för henne äfven män sådana som Nordin, Vallqvist och Håkansson, i hvilka den höga antecknarinnan ej förmår se annat än egennyttiga och hänsynslösa karriärister. Och den begynnande privilegientjämningen framstår blott såsom ett attentat mot adelns rättigheter. —

Hvad angår teckningen af konungen, så har den åberopats och kommer helt visst än ytterligare att åberopas såsom ett starkt vittnesbörd mot honom inför historiens domstol. Enligt anmälarens förmenande väger dock detta vittnesmål i verkligheten ej alltför tungt. Därtill är teckningen för litet både sammanhängande och förstående, med ett ord för litet sann och träffande; författarinnan har icke hittat nyckeln till denna mångskiftande och gåtfulla karaktär. Konungens skuldregister är i hans svägerskas ögon långt nog. Hon beskyller honom för de skamligaste utsväfningar,[1] för feghet, hämndlystnad och grymhet,[2] ja, hon anser honom genom grefve Tessin vara uppfostrad i jesuiternas grundsatser eller kanske rent af en hemlig medlem af orden.[3] Hon tillvitar honom i utrikespolitiska ting en stupiditet utan gränser.[4] Under åren 1788—90 finnes det knappast någon nedrighet, som hon icke tror honom vara i stånd att begå — jag erinrar blott om insinuationerna, att han själf vore Anjalaförbundets upphofsman,[5] liksom att det var på hans order, som Lilliehorn afhöll sig från deltagande i sjöslaget vid Gottland för att dymedelst hindra hertigen att vinna ännu en seger.[6] Under riksdagen 1789 går hon ända därhän, att hon förklarar sig med lugn motse hans dödsdag, »i tanke att denna möjligen skall bidraga till Sveriges framtida fred och lycka», och denna tanke återkommer än en gång i anteckningarna från 1789.[7]

Efter konungens död låter det emellertid helt annorlunda. En karakteristik af honom — i det hela visserligen ogynnsam — inledes af följande ord: »Det vore i sanning orätt af mig att vilja säga något ondt på askan efter en sådan hjältenatur som Gustaf III

[1] III, s. 55, 221, 386.
[2] III, s. 287, 306, 341.
[3] III, s. 390, 386.
[4] III, s. 3.
[5] III, s. 111, 134, 270.
[6] III, s. 155, 178, 188.
[7] III, s. 69, 176.

onekligen var, ty helt visst var han en både stor och snillrik man, som skulle kunnat blifva jordens förnämste konung, såvida han blott såsom grundval för sina handlingar haft rättframhet».[1] På andra ställen talar hon om hans »naturliga godhet» och »vanliga själsstyrka». Och Gustaf III såsom utrikespolitiker karakteriseras med följande ord: »Åt de utrikes angelägenheterna ägnade han sig emellertid med en viss följdriktighet, och törhända må han anses såsom den främste politikern i Europa, ehuru han understundom, med sin smak för omvägar, var alltför listig, och en större uppriktighet möjligen varit önskvärd».[2]

De anförda omdömena, hvartill flere af bägge slagen skulle kunna läggas, gifva ingen helgjuten bild. Och den ändring antecknarinnans uppfattning undergått kommer nog tvärt och oförmedladt. Man har närmast ett intryck af, att hon under kriget och riksdagsstriderna i sin hetta fällt öfverord, som hon efter konungens blodiga slut ångrar och söker förtaga genom uttalanden, som andas beundran och erkännande. Men oafsedt detta röja hertiginnans karakteristiker intet verkligt grepp på ämnet, intet verkligt inträngande i den skildrade karaktären. Gustaf III må ha haft de flesta af de dåliga sidor, som hon med motståndarens skärpta blick ser hos honom; han må vara förtjänt af de loford hon efter hans död skänker honom. Men hon lyckas ej få fram det, som gjorde honom till hvad han var, det som i alla förhållanden gjorde honom till en medelpunkt, som tvang alla att taga parti för eller mot. Och den har ej blickat djupt i Gustaf III:s själslif, som kan utropa: »Ack, huru kan det komma sig, att mildheten skall vara en för vår konung så alldeles främmande känsla?»[3]

För öfrigt: hvad som framför allt blifvit klart för anmälaren vid studiet af dessa dagboksanteckningar, af adelsoppositionens åskådning, sådan den ter sig hos en anhängare, som måste räknas till de bättre och allvarligare bland samtidens personligheter, af de intriger, som mot konungen bedrefvos, och af de infamier, som om honom utspredos, det är, att Gustaf III trots det ofullgångna i hans statsmannabegåfning, trots de många små eller rent antipatiska sidorna i hans karaktär dock var hufvudet högre än sin samtid. —

Af ingalunda det minsta intresset i hertiginnans anteckningar är hvad hon har att meddela om sin make. Rörande sina rent personliga sorger och missräkningar som maka iakttager hon en stolt förbehållsamhet. Dess mera får man veta om den politiska roll hertigen spelat och den påverkan i den ena eller den andra riktningen hon sökt utöfva. Ehuru hon har ett lika skarpt öga för hans svaga karaktär som för hans goda hjärta, är det ej utan, att hans verksamhet under ryska kriget omger honom med en hjältegloria i hans makas ögon. Och rent rörande är hennes försök att under 1789 års riksdag göra honom till en frihetens värnare och

[1] III, s. 453.
[2] III, s. 437.
[3] III, s. 341.

förkämpe, hvarvid han dock ömkligen svek sin makas förhoppningar, liksom hennes ifver att betona och karakterisera hans utmärkta styrelse såsom förmyndare i motsats mot den föregående regeringens vanstyre.

Vid utgifvandet af de båda nya delarna ha samma grundsatser följts, som vid utgifvandet af den första. Om man också från den historiska vetenskapens synpunkt måste beklaga öfverflyttningen till svenska språket, kan man dock knappast undgå att ge utgifvaren rätt i hans mening, att denna öfverflyttning varit nödig för att göra den höga författarinnans »lifsverk tillgängligt för den stora allmänheten». Och skulle nu en gång en dylik försvenskning af originalet ske, kunde läsaren knappast önska sig en elegantare öfversättning. Mycket af intresse erbjuda ock de aktstycken, som utgifvaren ur Eriksbergsarkivet med frikostig hand bifogat under strecket. Särskildt förtjäna att framhållas åtskilliga af brefven från hertiginnan till hennes gemål samt de öfvermåttan karakteristiska utdragen ur Tolls bref till d'Albedyhll rörande planen att uppbränna den i Sundet liggande ryska flottan.[1] Däremot kan man endast önska, det de Sinclairska anteckningarna lämnats åsido; de äga på långt när icke samma källvärde, som det mesta af hvad i öfrigt meddelas. De talrika hänvisningarna till andra urkundssamlingar, liksom till moderna bearbetningar bära vittne om, huru allvarligt utgifvaren tagit sin uppgift. En särskild mention förtjäna de upplysande personregistren.

Arbetets utstyrsel är förstklassig. De porträtt af grefvinnan Sophie Piper, född Fersen, och af friherre C. Bonde, som pryda boken, äro mycket fint utförda. Priset är i förhållande till det värdefulla och intressanta innehållet och den förnäma utstyrseln mycket lågt. Anmälaren kan till slut endast ge uttryck åt den önskan, att utgifvaren måtte finna tid och krafter att fullfölja ett arbete, som redan förvärfvat honom stora anspråk på både den historiske fackmannens och den historiskt intresserade allmänhetens tacksamhet.

H.

Krigets historia ur folkrättslig synpunkt i kort sammandrag. Af Rikard Kleen. 274 s. P. A. Norstedt & Söner, Stockholm. 1907.

En sammanfattande öfversikt af krigets historia från synpunkten af de folkrättsliga idéernas gradvis skeende utveckling till större regelbundenhet och humanitet är en lika lockande som svår uppgift. Den kräfver icke blott gedigen kunskap på folkrättens område, utan äfven ett historiskt skoladt betraktelsesätt och förmåga att tillgodogöra sig den historiska vetenskapens metoder. Finnas hos författaren dessa båda lika oundgängliga förutsättningar, så är uppgiften

[1] III, s. 72, 73.

synnerligen tacksam, ty den folkrättsliga litteraturen — åtminstone den i våra offentliga boksamlingar tillgängliga — kan tills dato ej uppvisa något öfversiktsarbete öfver detta både för den allmänna historien och för folkrätten så högst betydelsefulla ämne. Icke så som skulle de folkrättsliga handboksförfattarna ha förbisett krigsrättens utvecklingshistoria, men de ha vanligen nöjt sig med att vid sina systematiska framställningar af denna rätt förutskicka mycket knapphändiga reflektioner om dess allmänna utveckling och små historiska öfversikter öfver äldre tiders sätt att teoretiskt uppfatta och i praktiken tillämpa den ena eller andra gruppen af rättsregler, hvilka sedan utförligt diskuteras och framställas från synpunkten af hvad som nu kan sägas vara mer eller mindre erkänd internationell rätt. Så ha t. ex. Bluntschli, F. de Martens, Pillet, Rivier och Ullmann — för att blott nämna några kända auktoriteter — behandlat detta ämne. Det behöfver ej särskildt framhållas, huru mycket större öfverskådlighet och bekvämlighet, i synnerhet för den historiska vetenskapens idkare, en sammanfattande öfversikt af krigsrättens allmänna utveckling — från äldsta tider till våra dagar — måste erbjuda. Uppgiften är emellertid oerhördt svår, och ej enhvar medlem af *Institut du droit international* är skickad att lösa den. Därpå erbjuder ej minst föreliggande arbete af Rikard Kleen, medlem af det berömda folkrättsinstitutet och f. d. praktiskt verksam diplomat i de till 1905 förenade konungarikena Sverige—Norges tjänst, ett lika öfvertygande som nedstämmande bevis.

Kleen har som bekant bakom sig en ganska voluminös folkrättslig produktion, särskildt rörande neutralitetens lagar och kontrabandsbestämmelser, och han bebådar till 1908 en »Kodificerad handbok i krigets lagar till lands och sjös», till hvilken förmodligen den nu utkomna historiska öfversikten är tänkt såsom en i populär form hållen inledning. Den populära formen har medfört, att källor och litteratur endast undantagsvis angifvits, hvarigenom det för en granskare beklagligt försvårats att kontrollera de framställda påståendena. Att man ej i regel kan taga dem för goda endast på herr Kleens auktoritet, framgår med skrämmande tydlighet af ett enda litet exempel. På tal om ryssarnas krigsbruk under det senaste östasiatiska kriget skrifver han (sid. 254):

»En mängd neutrala fartyg blefvo af den på väg till Orienten mötande ryska Östersjöflottan beskjutna utan ringaste anledning, tyska, engelska, amerikanska, skandinaviska. *I Nordsjön sköts ett fredligt svenskt fartyg i sank med man och allt.* Slutligen satte nämnda ryska flotta kronan på sitt verk genom att medelst beskjutning på nära håll utan orsak anställa ett formligt blodbad bland engelska fiskarefartyg *utanför Hull på utkanten af de brittiska territorialvattnen*, en bedrift, som — — — ägde till följd ett slags tvångskonvojering af den ryska flottan under en engelsk eskader, som *öfvervakade hennes uppförande under färden till Asien.*»

Frånsedt uppgiften om Doggersbanks geografiska läge och den missledande notisen om den engelska »tvångskonvojeringen», hvilken ju ej hade den omfattning Kleen synes antaga, så måste man häpna

öfver det sätt, hvarpå den till sina följder dess bättre ganska oskyldiga och för öfrigt allmänt kända »Aldebaran-affären» här fått. Har Kleen ej tagit del af den internationella undersökningen i Doggersbanks-affären, där Aldebaran-episoden just med stöd af uppgifter från det »i sank med man och allt» skjutna fartygets besättning spelade en ej obetydande roll? Eller har han vid sin materialsamling utan vidare godtagit första bästa sensationella tidningsnotis han råkat träffa på? Man måste efter denna lilla inblick i arten af författarens forskningsmetod med en viss oro gå till hans skildring af äldre tider, frågande sig: När detta sker på det färska trädet, hvad skall då icke vara möjligt på det torra?

I Kleens framställning af äldre tiders krigföring är det emellertid mindre de enstaka faktiska misstagen, som falla i ögonen, än det genomgående flacka och ohistoriska uppfattningssättet. Han utgår från det vackra och höga ideal, som han själf jämte vår tids högt utbildade folkrättsvetenskap hyllar, och använder sedan oförskräckt denna måttstock vid bedömandet af gångna tider, därvid ej skyggande tillbaka för de djärfvaste generalisationer, allra minst när de underlätta framkallandet af den indignationsatmosfär, som för honom liksom för så många andra aktningsvärda filantroper är den lifsluft de helst vilja dväljas uti, frossande på allehanda mer eller mindre tillförlitligt betygade »atrocities» såsom en oumbärlig ingrediens i deras andliga näring. Finner han så i enstaka alster af ett folks litteratur uttalade några grundsatser, som tyckas förebåda t. ex. Genèvekonventionen, så drager han däraf mycket vidtgående slutsatser om det folkets humana krigföring, medan däremot enstaka skildringar af grymma krigsbruk förmå honom att sätta andra folk i strykklass och ideligen aga dem med häftiga förkastelsedomar. Det är på detta sätt han t. ex. kommer till ett omdöme sådant som att (s. 13) det skulle ha existerat »en mera civiliserad krigsande i det uråldriga Indien, Kina och Japan, än åtminstone hos en *del* af Europa så sent som nitton hundra år efter Kristus», medan däremot hebréerna med stöd af några kända bibelställen i Domareboken och Samuelsböckerna framställas öfver en bank såsom verkliga vilddjur i osläcklig blodtörst. Högdraget klandras också (sid. 61) medeltidens folk i allmänhet därför att de icke läto tvister vid sammanstötningar till sjös med fribytare eller sjöfarande af annan nationalitet »helt enkelt afgöras af territorialdomstolarna i vanlig ordning», utan i stället af dylika anledningar voro nog ohyfsade att börja krig. De långt in på 1700-talet förekommande aftalen om lämnande af hjälptrupper till en krigförande utan att därför direkt själf deltaga i kriget stämplas utan vidare såsom »brottsliga fördrag» (sid. 99) utan behörig hänsyn till att neutralitetsbegreppet liksom allt annat mänskligt arbetat sig fram till allt högre fulländning och på den tiden ej som nu var absolut oförenligt med ett dylikt tillvägagångssätt. En framställning, som på detta sätt liksom instämmer alla gångna generationer inför en domstol, undersökande och dömande efter Haagtribunalets rättsregler, måste från historisk synpunkt betecknas som

missledande och orättvis. Det är ej i denna mening man får göra »Weltgeschichte» till »Weltgericht».

Medan gängse folkrättsliga definitioner pläga beteckna kriget, som »det yttersta tvångsmedlet, den väldigaste självhjälpen för uppnående af ett statsändamål» (så Rivier, *Lehrbuch des Völkerrechts*, s. 360), så är det för Kleens »från rent mänsklig grund utgående betraktelsesätt» rätt och slätt »*en utsväfning*» (sid. 2), som smittat staterna, sedan den ursprungligen, »i den gråa forntiden» varit rent individuell och för den enskilde utgjort »en sport, ett tidsfördrif, en öfning» (sid. 4). Fäster man tillbörlig hänsyn till denna hans utgångspunkt, så förklaras mycket i den senare följande framställningen, och man anar redan vid läsningen af de första sidorna, att hans historiska framställning torde arta sig till raka motsatsen mot Lueders i Holtzendorffs bekanta *Handbuch*, hvilken af Rivier beskrifves som affattad »in wahrhaft realistisch-juristischem Geiste, frei von antimilitärischen Vorurteilen und pseudohumanitarischen Gemeinplätzen und mit sehr reichhaltigen Litteraturangaben».

Det är särskildt forntidens och medeltidens krigföringshistoria, som lider af de anmärkta felen, medan författaren däremot kommer upp på fastare mark, då han skall skildra den från Grotius utgående moderna folkrättens landvinningar i nyare tid. Skildringen af tiden 1648—1856 utgör den utan jämförelse vederhäftigaste delen af hans bok och företer åtskilliga intressanta synpunkter. Hans uppfattning af kristendomens och reformationens inverkan på krigsbruken är däremot allt annat än öfvertygande. Kristendomen uppfattas nämligen af honom på Tolstojanskt manér, och i sin filippik mot den ursprungliga lärans senare förvanskning ordar han straffande om »sådana tänjbara begrepp som nåd, förlåtelse, försoningsoffer m. fl., farliga redan genom mängdens svårighet att förstå dem och lätthet att missbruka dem», hvilka öfverförda på samhället skulle utplåna »all aktning för skillnaden mellan rätt och orätt, förtjänst och skuld» samt komma världen att »sjunka i idel brott och laster» (sid. 42—44). I stil härmed står hans misskännande af medeltidskyrkans, af Pillet och Martens oförbehållsamt prisade [1] verksamhet för krigsbrukens humanisering samt hans groteska påstående om »reformen» (= reformationen) vid nyare tidens början, att den »verkade en tillbakagång i krigets hyfsning genom en missriktning i människans inre troslif» (sid. 73). Till dylika öfverord berättigar ej den beklagligt riktiga iakttagelsen om den barbariska vildhet, som plägar utmärka religionskrig, de må nu föras af kristna eller folk af annan trosbekännelse. Hvad särskildt trettioåriga kriget beträffar, så torde det numera vara en öfvervunnen ståndpunkt att lägga hufvudansvaret för dess omänsklighet på »den uppskrufvade religionsfanatismen». Författaren nämner också vid sidan däraf som bidragande orsak hvad han med ett dunkelt uttryck kallar »legosystemet utan sold» (sid. 77), hvilket han sätter i motsats mot Gustaf Adolf, som »be-

[1] Pillet, Le droit de la guerre, I, 195. Martens, Traité de droit international, III, 186—94.

soldade sina trupper». Faktum var väl, att frånvaron af sold ej hörde till systemet på motsidan, men att väl soldens uteblifvande jämte den allmänna anarkien i det söndersplittrade Tyskland samt naturligtvis äfven — särskildt i början — en stark dosis religionsfanatism samverkade att framkalla den med rätta öfverklagade tygellösheten. — Ett exempel på sin vana att generalisera ger författaren straxt därpå, då han (sid. 78) säger, att »Cromwell lät utan vidare nedhugga garnisonerna i de städer, som blifvit med storm intagna». Gardiners noggranna och opartiska utredning af tilldragelserna i Drogheda och Wexford ge ej stöd för det antagandet, att Cromwell skulle ha hyllat denna grymma grundsats i den omfattning Kleen här vill göra troligt.

Vid framställningen af 1780 års väpnade neutralitet förekommer ett egendomligt missförstånd af punkt 3 i den bekanta ryska deklarationen af den 9 mars 1780. Kleen återger den sålunda: »För krigskontraband skall anses hvad som blifvit fastställdt i det rysk-engelska fördraget af den 20 juni 1766, *hvilket förklaras bindande för alla krigförande*». I originaltexten står emellertid: »L'impératrice se tient à ce qui est énoncé etc. . . . en étendant ces obligations à toutes les puissances en guerre», d. v. s. hon utsträcker sina 1766 gentemot England åtagna förbindelser till att gälla hennes regerings uppträdande mot alla krigförande parter, men hon ålägger ej af egen maktfullkomlighet dessa krigförande några bindande regler. Bundna af dessa regler skulle vederbörande makter blifva först genom deras afsedda anslutning till förklaringens principer. Detta framgår tydligt af att kejsarinnan i förklaringen anger sig sjelf vilja »exposer aux yeux de l'Europe *les principes qu'elle va suivre*» och bestyrkes för öfrigt af framställningen hos Fauchille, *La diplomatie française et la ligue des neutres de 1780* (Paris 1893). Missförståndet förklaras måhända af en viss på långvarig vistelse i utlandet beroende svårighet hos författaren, märkbar äfven på andra ställen i föreliggande arbete, att finna de adekvata svenska uttrycken för hvad han vill säga. I hans på franska utgifna arbete: *Lois et usages de la guerre* (1898, I, sid. 21) använder han på motsvarande ställe ett korrektare uttryck. Språkliga inadvertenser sådana som »första tillstötelsen», »tänkeri», »förständigande» (i betydelsen »uppgörelse») och andra liknande förekomma för öfrigt flerstädes, men böra af ofvan anförda skäl ej alltför hårdt bedömas.

De senaste decenniernas krigiska förvecklingar behandlas af Kleen ur folkrättslig synpunkt ganska utförligt; en tiondedel af boken är t. ex. sålunda ägnad åt det sydafrikanska kriget 1899—1902. Detta kapitel torde i alla afseenden vara det minst tillfredsställande. Enär förf. där undantagsvis anger sina hufvudkällor, kan man också bättre än annars följa hans metoder och arbetssätt, hvarför en något mera ingående belysning af förf:s framställning därvidlag är synnerligen frestande att söka åstadkomma. Af utrymmesskäl må här blott några få punkter upptagas till närmare granskning.

Kleen gör här uttryckligen anspråk på att uppträda som »den opartiske häfdatecknaren», hvilken, »huru smärtsamt det än är», känner sig nödsakad att åt offentligheten öfverlämna särskildt uppgifterna om den engelska krigsmaktens öfvergrepp, »visserligen tillbörligen rensade» (sid. 220). Ett par exempel skola visa beskaffenheten af denna »rensning» och de meddelade uppgifternas allmänna tillförlitlighetsgrad.

Naturligtvis upprepar denne »opartiske häfdatecknare» de kända slagorden om att den brittiska armén skulle »öfvervägande bestå af landets värsta afskum», människor, som taga värfning för att »mindre bevakade under fientligheternas brus, ostraffadt kunna gifva fritt lopp åt sin vildhet», allrahelst som i England »boflifvet uppmuntras genom medvetandet att armén står förbrytaren till buds som sista tillflykt» o. s. v., o. s. v. Vidare får man veta, att regeringen under kriget lät använda dum-dumkulor under förevändning att »kvalfulla medel voro nödvändiga mot vilda folk, på grund af deras dödsförakt». Detta »svepskäl» gisslas sedan såsom otillämpligt på boerna, som ju ej voro någon »vild fiende», och det utsäges, att dessa och andra grymheter genomgingos af »tanken att genom sådana möjligen kunna ersätta bristande öfverlägsenhet i striden». Dessa anklagelser äro lika illvilliga som grundlösa. Enligt officiell engelsk undersökning, företagen af lord Elgins kommitté, som svårligen kan förnekas vitsord, då den inom sig inneslöt flera afgjorda motståndare till toryregeringen och då dess uttalanden helt grundade sig på edliga vittnesmål, utlämnades för krigsändamål under hela kriget inga patroner af den beryktade modellen »Mark IV». Denna var ursprungligen afsedd till normalbeväpning för armén, och på försommaren 1899 utgjordes 66 miljoner af hela förrådet (151 milj.) utaf kulor af denna typ. Kom så Haagkonferensens uttalande mot s. k. expansiva kulor och skjutöfningarna vid Bisley, hvilka ådagalade, att dessa kulor vid stark hetta och otillräcklig rengöring förstörde geväret. England undertecknade ej Haagkonventionen i denna del, men regeringen kände sig ej fri från dess moraliska påverkan. Afgörande var emellertid typens tekniska ofullkomlighet. Resultatet blef, att Mark IV redan sommaren 1899 förklarades »non-effective for war», att *den 15 juli* order sändes till Syd-Afrika om att det lilla tidigare dit sända förrådet af dylika kulor ej fick användas annat än vid öfningsskjutning och att *den 17 oktober* (mindre än en vecka efter krigsutbrottet) för säkerhets skull ny order telegraferades dit ut om *hemsändande* af detta förråd. Kulor af typen Mark IV kommo ej heller, åtminstone med befälets vetskap, till användning i kriget. Den af Kleen *inom citationstecken* återgifna motiveringen för deras användning torde vara en förvanskning af sir John Ardaghs förklaring inför Haagkonferensen, där denne med stöd af erfarenheter från Chitral och Omdurman talade om att typen Mark II visat sig »ej dödlig nog att hejda en anstormning af religiösa fanatiker». Hvarken då eller sedermera tillämpades detta resonnemang på boerna. Att midt under kriget denna sak ej klart utreddes i parlamentet, utan att mi-

nistrarna gåfvo undvikande svar, förklaras mycket enkelt därmed, att kasseringen af Mark IV ledt till en sådan ammunitionsbrist i hemlandet, att vid ett tillfälle endast 2 à 3 lådor kulor af Mark II funnos kvar.[1] Det kan emellertid ej bestridas, att öfverbefälhafvarna *å ömse håll* klagade öfver att soldater sårats genom expansiva kulor. Till boernas urskuldande anför Kleen härvidlag (sid. 233) såsom bevisad sanning en i Europa af doktor Leyds framkastad lös förmodan, att det varit »ifrån engelsmännen eröfrad materiel», medan den verkliga förklaringsgrunden torde vara, att enskilda soldater inom båda arméerna ibland mot befälets order genom att borttaga spetsens nickelbetäckning sökte göra sin ammunition mera effektiv.

En annan af Kleens beskyllningar (sid. 225 och 236) går ut på, att engelsmännen systematiskt skulle »emot boerna väpnat vildar» och användt dem som »förstärkningstrupp». Sanna förhållandet är, att kriget från början proklamerades som ett »den hvite mannens krig», att basutofolket genom engelska myndigheters auktoritet afhölls från att falla öfver sina arffiender boerna, och att ej ens de disciplinerade indiska trupperna tillätos deltaga i kriget. I Mafeking användes 200 kaffrer till försvar af den af boerna inneslutna »infödingsstaden», och i Griqualand East, Tembuland och Zululand uppsattes en gränsvakt af infödda, hvilken genom sin blotta existens förhindrade ett boerinfall, som kunnat leda till en allmän infödingsresning. Vid ett enda tillfälle, vid Deerdepoort (25 nov. 1899) anföllos boerna af kaffrer, men detta skedde mot det engelska befälets bestämda order och föranledde det samtidiga brittiska anfallets afbrytande. I *båda* arméerna användes däremot kaffrer ymnigt såsom oxdrifvare o. s. v., af engelsmännen mot betalning, af boerna till följd af tvångskommendering.[2]

Kleens hufvudkälla för uppgifterna om krigföringen utgöres af de kommenterade notiser professor Franz Despagnet tid efter annan under kriget publicerade i *Revue générale de droit international public*. Despagnet framhåller emellertid bestämdt osäkerheten i oansvariga uppgifter af partiska nyhetsmeddelare och gör vid deras återgifvande vederbörlig reservation.[3] Kleen åter aftrycker mer eller mindre slarfvigt hvad som passar honom såsom ovedersägliga fakta, då det är oförmånligt för engelsmännen, medan däremot hvad som anförts mot boerna — hvilka han (sid. 241) klandrar för »öfverdrifven mildhet» — affärdas såsom »påståenden, aldrig bevisade och

[1] Jfr Report of his Majestys commissioners appointed to inquire into the military preparations and other matters connected with the war in South Africa (Blue Books, Cd 1789), sid. 86—87 och dithörande Minutes of evidence (Blue Books, Cd 1790 och 1791), questions 1371—73 och 1602.

[2] The Times' history of the war in South Africa, II, 138—40; III, 95—100; IV, 200. Minutes of evidence (Blue Books, Cd 1790—91), questions 16008—16015.

[3] »Sans négliger cette dernière source des renseignements nous en indiquerons toujours le caractère, pour qu'on en puisse déterminer la véritable valeur». Revue générale etc., 1900, sid. 657.

ingenstädes trodda, genast vederlagda från neutralt håll» (sid. 233). Typisk är hans skildring af en episod från Elandslaagte (sid. 221, not. 1). Där sägas engelsmännen ha nedgjort »*ett ofantligt antal*» boer, som redan gifvit sig, och detta »under befälets ledning och order». Belåtet tillägger han, att samma regemente vid ett annat tillfälle »ertappades» af boerna, då »*de skyldiga* måste samtliga gå öfver klingan» utom några få, som affärdades för att ge bud om hämnden. Hos Despagnet finner man, att källan är en uppgift i den holländska tidningen »Nieuwe Rotterdamsche Courant» för den 25 jan. 1900, där det talas om att *90 boer* kringränts, gifvit sig och massakrerats af 300 lancierer, hvarefter vid ett senare tillfälle, den 18 november, blott *5 skonats utaf 600* af boerna tagna lancierer. Märk, att de 90 gjorts till »ett ofantligt antal», medan för de 595 användes beteckningen »de skyldiga» hos Kleen! Ur vederhäftiga skildringar af striden vid Elandslaagte kan man emellertid inhämta, att endast *en skvadron* lancierer deltog i förföljandet, då under deras anstormande äfven boer, som kastade sina vapen, dödades, hvaremot på återvägen från denna kavalleriattack man inskränkte sig till att taga fångar. Någon strid, där nämnda lancierregemente var med, omtalas ej alls den 18 nov. eller vid något tillfälle före den dramatiska hämndesagans förekomst i den holländska tidningen. Dess berättelse torde vara en utbrodering af bland de förbittrade boerna dagarna efter Elandslaagte gängse hotfullt tal om att döda alla lancierer de kommo öfver.[1]

På liknande sätt skulle en hel rad andra Kleenska anekdoter kunna belysas. De anförda exemplen må emellertid vara nog. De äro uttryck för ett slags litterär krigföring, som måhända äfven den kunde vara i behof af humanisering och tuktande reglering samt förvisso har att ansvara för mycket trots all välmening och god tro sammanhopadt nationalhat. Obestyrkta eller oriktiga påståenden af denna art endast försvaga intrycket af författarens bättre motiverade förkastelsedomar t. ex. öfver de Roberts'ska proklamationerna om edstvång och farmbränning.

Författaren ger till sist i slutkapitlet »återblick och framtidsutsikter» på några få sidor en verkligt värdefull öfversikt af hvad som hittills vunnits för krigens humanisering. De pedagogiska betraktelser om gängse vekliga uppfostringsmetoders sammanhang med utsikterna för en fortgående förbättring af krigsbruken falla liksom bokens rent folkrättsliga partier utanför såväl recensentens kompetens som ramen för denna tidskrift.

Verner Söderberg.

[1] The Times' history of the war in South Africa, II, 189—92.

Öfversikt af tidskrifter

och andra periodiska publikationer.

Arkiv för nordisk filologi. Ny följd. Bd 19: H. 4. A. Heusler, Are's Íslendingabók und Libellus Islandorum. — Th. Hjelmqvist, Till Heming Gadhs bref. — A. Kock, Till frågan om fornsvenska adjektiv på *-likin*. — F. Jónsson, Anmälan av »B. Sijmons, Die lieder der Edda I. band. — H. Gering, Vollständiges Wörterbuch zu den liedern der Edda (= 2 bind af Eddaen)». — F. Jónsson, Nekrolog över Jón Þorkelsson.

Julbok för Västerås stift 1906. A. Johansson, Konung Erik XIV:s graf i Västerås domkyrka. — J. E. Broberg, Irsta kyrka. — C. W. Söderström, Elfdalens kyrka och Evertsbergs kapell.

Kyrkohistorisk Årsskrift. Utg. af H. Lundström. **Årg. 8. 1907.** O. Janse, Medeltidsminnen från Östergötland. (Med 100 bilder i ljustryck och autotypi.) — H. Lundström, Betydelsen af Luthers ord om ett svar »utan horn och tänder». — A. Hallenberg, Den skånska kommissionen 1669—1670 och de skånska landskapens kyrkliga förhållanden. — H. Lundström, Anteckningar om en märklig folkpredikant och vetenskapsman från Linnés dagar. — H. Lundström, Några egenhändiga intyg af Carl Linnæus. — H. Lundström, Vota vid biskopsvalet till Linköpings stift 1636. — H. Lundström, Laurelius' visitationsordning. — H. Lundström, Ett nytt bidrag till konfirmationens historia i Sverige. — H. Lundström, Ett C. A. Agardhs uttalande från år 1842 om prästbildningen. — J. Sjöholm, Henrik Reuterdahls utländska resa 1835. (Forts. från årg. 7 och afslutn.). — Granskningar och anmälningar. P. Pehrsson, De till Sverige inflyttade vallonernas religiösa förhållanden, anm. af G. Walli. — **Skrifter utgifna af Kyrkohistoriska Föreningen. 2: 5.** Svenska synodalakter efter 1500-talets ingång. Samlade och utgifna af H. Lundström. H. 5.

Meddelanden från svenska riksarkivet. Ny följd. 1: 15, 16. Riksarkivariens årsberättelse för 1906. — Handlingar rörande arkivväsendet.

Nordisk Tidskrift för Vetenskap, Konst och Industri. Utg. af Letterstedtska Föreningen genom O. Montelius. **1907, 4.** Åter i Uppsala 1826—1830. Ur Malla Montgomerys anteckningar meddelade af M. G. — K. Fabricius, Skånes Overgang fra Danmark til Sverige. 1—2, anm. af M. Mackeprang. — L. Weibull, Studier i Lunds domkyrkas historia, anm. af C. R. af Ugglas.

Ord och Bild. Illustrerad månadsskrift, utg. af K. Wåhlin. **1907, 5.** I. Fehr, Karl von Linné. Barndomshemmet. Genom Lund till Upp-

sala. Triumferna i utlandet. I Stockholm. Den långa arbetsdagen i Uppsala. (Med en mängd illustr.) — 6. V. Almquist, Artur Hazelius. Några minnesord. (Med illustr.) — G. Linder, Skansen. (Med illustr.) — A. Romdahl, Nordiska museet. (Med illustr.) — O. Janse, Medeltidsminnen från Östergötland, anm. af O. Sirén.

Personhistorisk Tidskrift 1907. Årg. 9: H. 1. N. v. D[ardel], Stockholms öfverståthållare. Friherre Axel Sparre. (Med portr.) — O. Bergström, En maskeradbal på Stockholms slott 1692. — G. Indebetou, Om källor vid släktforskning.

Samlaren. Tidskrift utgifven af Svenska Litteratursällskapets arbetsutskott. **Årg. 27. 1906 (tr. 1907).** Cl. Annerstedt, Mémoires de Stenbock. — I. Collijn, Svenska boksamlingar under medeltiden och deras ägare. Smärre bidrag. 4. Rester af svenska medeltidsbibliotek i Kungl. bibliotekets inkunabelsamling. — I. Collijn, Svensk litteraturhistorisk bibliografi 1905. — *Bilagor:* L. Bygdén, Svenskt anonym- och pseudonymlexikon. Bibliografisk förteckning öfver uppdagade anonymer och pseudonymer i den svenska litteraturen. H. 11 (= Bd 2: H. 2). — Thorilds bref till C. F. Cramer. Med inledning och anmärkningar utgifna af M. Lamm. — 1500- och 1600-talens visböcker utgifna af A. Noreen o. J. A. Lundell. 6. Kungl. Bibliotekets visbok i 8:o. H. 2.

Skrifter utgifna af K. Humanistiska Vetenskaps-Samfundet i Uppsala. 12: 2. A. Hahr, Studier i Johan III:s renässans. 1. Arkitektfamiljen Pahr. Med inkl. öfverstycken 82 illustr.

Statsvetenskaplig Tidskrift. 1907, 3. P. Fahlbeck, I förtroendets tecken. — E. Liljeqvist, Chr. Jac. Boström och frågan om folkets representation i staten. — S. Skarstedt, Tomträtt. — En befolkningsstatistisk fråga: dödligheten i 1808—1809 års krig. 3. Genmäle till prof. Clason.

Svenska Slöjdföreningens Tidskrift. 1907, Kvartalet 2. A. Branting, Textilkonst i Vadstena kloster och kyrka. 2. (Med 3 fig.) — L. Looström, Till den gamla Ulfsundafabrikens historia. (Med 15 fig.)

Till hembygden. En julhälsning till församlingarna i Strängnäs stift 1906. Årg. 3. Tempelminnen. C. A. Hallström, Floda kyrka. — H. Södersteen, Askersunds landsförsamlings kyrka. — C. Lönroth, Grafminnen i Tyresö kyrka.

Vårt Försvar. 1907. C. Bennedich, Frihetstiden och försvarsverkets förfall. — C. Bennedich, Fredriksodde. (Ett tvåhundrafemtioårsminne). Med 1 karta. — C. G. Malmström, Kristofer Freudenfeldt. En minnesteckning. — E. Grafström, Några ord om våra troféer. (Med 12 fig.)

Historisk Tidsskrift 1907. H. 3. Udgivet af den norske historiske Forening. **4:e Række. Bd 5: H. 2.** J. Nielsen, Nesjar. (Slutn.) — O. Olafsen, Fra Hardangerviddens Fortid. — C. W. Schnitler, Christiania förste Kunstskole. Et Bidrag til vor Kunsthistorie. — M. Olsen, Bidrag till Forklaring af norske Stedsnavne. — L. Berg, Om Jordegodsets Fordeling i Brunla Len (det senere Larvik Grevskab) omkring 1650 og 1700. (Forts.)

Samtiden. 1907, 4. Th. Holtfodt, Den neutrale zones »militære» værd. — **5.** N. Wille, Carl von Linné.

Finsk Tidskrift. Utgifven af M. G. Schybergson och R. F. v. Willebrand. **1907, Maj.** Fr. Elfving, Carl von Linné. Ett tvåhundraårsminne. Med helsidesplansch. — A. Hultin, Linnés lärjungar i Finland. — G. Schauman, Ett minne af Linné och hans förhållande till Kalm. — J. Hedengren, Kommunal rösträtt i Sverige. — **Juni.** O. Sylwan, Werner Söderhjelms Runebergs-monografi. — Ignotus, Landtdagen 1897.

Nyläningen. Hälsning till hembygden från Nylands studenter. **1906: H. 2.** H. Rönnberg, Gamla svenskar [Runö].

Finska Kyrkohistoriska Samfundets Handlingar. 6. Boëtius Murenius' Acta Visitatoria. 1—2: 1637—1666.

Skrifter utgifna af Svenska Litteratursällskapet i Finland. 78. Förhandlingar och uppsatser. 20. 1906 (tr. 1907). G. Heinricius, Israel Hwasser och Finland. Med 2 portr. — När Ryssen kom till Lappfjärd, medd. af Reinh. Hausen. — Katarina II:s möte med Gustaf III i Fredrikshamn 1783, medd. af Reinh. Hausen. — Bref af en karolin efter Pultava-slaget, medd. af Reinh. Hausen. — K. G. Leinberg, Ordenssällskapet Wallhall.

Deutsche Literaturzeitung. 1907, 1—6. K. Jacob, Der Grosse Kurfürst im Lichte der neueren Forschung.

Historische Vierteljahrsschrift. Herausg. v. G. Seeliger. **1907. Nachrichten und Notizen II. H. 1.** Nachrichten und Notizen (bl. a. N. Edén, Den svenska centralregeringens utveckling 1602—34, anm. af G. Mentz). — Personalien. — Nachrufe. — Erwiderung. — Berichtigung. — Versammlung Deutscher Historiker 1907. — **H. 2.** H. Kromayer, Über die Vorgänge in Rom im Jahre 1045 und die Synode von Sutri 1046. — E. Bernheim, Die Præsentia regis im Wormser Konkordat. — Kleine Mitteilungen. Kritiken. — Nachrichten und Notizen (bl. a. H. Teitge, Die Frage nach dem Urheber der Zerstörung Magdeburgs 1631, anm. af J. Krebs). — Kommissionen. — Personalien. — O. Masslow, Bibliographie zur deutschen Geschichte.

Historische Zeitschrift. Herausg. v. Fr. Meinecke. **3:e Folge. Bd 2: H. 3.** B. Niese, Über Wehrverfassung, Dienstpflicht und Heerwesen Griechenlands. — F. Rachfahl, Robert Fruin. — Miszellen. J. H. Gebauer, Ein schwedischer Militärprozess von 1631. — Literaturbericht. — Notizen und Nachrichten (bl. a. F. Konze, Die Stärke, Zusammensetzung und Verteilung der Wallensteinischen Armee während des Jahres 1633. — C. Bildt, Christine de Suède et le conclave de Clément X (1669—1670), anm. af A. Pribram. — A. Levinson, Die Nuntiaturberichte des Petrus Vidoni üb. den 1. nordischen Krieg aus den J. 1655—1658, anm. af A. Pribram). — **Bd 3: H. 1.** J. Haller, Das Papsttum und Byzanz. — C. Varrentrapp, Rankes Historisch-politische Zeitschrift und das Berliner Politische Wochenblatt. — Miszellen. — Literaturbericht (O. Montelius, Kulturgeschichte Schwedens von den ältesten Zeiten bis zum 11. Jahrhundert n. Chr., anm. af R. H.) — Notizen und Nachrichten.

Literarisches Zentralblatt. 1907, 20. E. Daenell, Die Blütezeit der deutschen Hanse.

Mitteilungen aus der historischen Literatur. 1907, 3. L. Steinberger, Die Jesuiten und die Friedensfrage in der Zeit vom Prager Frieden bis zum Nürnberger Friedensexekutionshauptrezess 1635—1650, anm. af R. Mahrenholtz.

The English Historical Review. Edited by R. L. Poole. **1907, April.** J. B. Bury, The ceremonial book of Constantine Porphyrogennetos. — G. H. Orpen, Motes and Norman castles in Ireland. — G. B. Hertz, England and the Ostend company. — P. Vinogradoff, Frederic William Maitland. — Notes and documents. — Reviews of books. — Short notices (bl. a. T. Höjer, Studier i Vadstena klosters och Birgittinordens historia, anm. af W. A. C. — N. Edén, Grunderna för Karl X Gustafs anfall på Polen, anm. af W. F. R. — O. Varenius, Beskattning och statsreglering i England, anm. af W. F. R.).

Revue Historique. 1907, Janvier—Février. B. de Mandrot, Jean de Bourgogne, duc de Brabant, comte de Nevers, et le procès de sa succession

(1415—1525). — G. Servières, Un épisode de l'expédition d'Irlande. L'extradition et la mise en liberté de Napper Tandy (1798—1802). — G. Yakschitch, La Russie et la Porte Ottomane de 1812 à 1826; suite. — Bulletin historique: France. Moyen âge, par Ph. Lauer. — Allemagne. Époque moderne, par M. Philippson. — Correspondance. — Comptes-rendus critiques. — Publications périodiques et sociétés savantes. — Chronique et bibliographie. — **Mai—Juin.** A. Bourguet, Le duc de Choiseul et l'alliance espagnole. Après le pacte de famille. — Ch. Pfister, Nicolas Remy et la sorcellerie en Lorraine à la fin du XVIe siècle; fin. — G. Cahen, Les relations de la Russie avec la Chine et les peuplades limitrophes à la fin du XVIIe siècle et dans le premier quart du XVIIIe. — E. Déprez, La mort de Robert d'Artois. — Bulletin historique: France. Moyen âge, par Ph. Lauer. Époque moderne, par H. Hauser. Publications diverses, par G. Monod. — Angleterre, 2e partie, par Ch. Bémont. — Comptes-rendus critiques. — Publications périodiques et sociétés savantes. — Chronique et bibliographie. — **Juillet —Août.** Ch. Molinier, L'église et la société cathares; 1er article. — R. Guyot et F. Thenard, Le conventionnel Goujon; fin. — J. Flach, Le code de Hammourabi et la constitution originaire de la propriété dans l'ancienne Chaldée; 1er article. — F. Lot, La question des Fausses Décrétales. — G. Bourgin, Documents italiens sur Cagliostro et la franc-maçonnerie. — Bulletin historique: Congrès historiques; prix Peyrat. par G. Monod. Époque contemporaine par A. Lichtenberger. Publications diverses, par G. Monod. — Angleterre. Histoire par époques, par Ch. Bémont. — Comptes-rendus critiques. — Publications périodiques et sociétés savantes. — Chronique et bibliographie.

Öfversikter och granskningar.

Sveriges Ortnamn. Ortnamnen i Älfsborgs län. På offentligt uppdrag utgivna av Kungl. ortnamnskommittén. Akt.-Bol. Ljus, Stockholm 1906.

Genom kungl. bref af den 2 maj 1902 tillsattes en ortnamnskommitté bestående af riksantikvarien Hildebrand, kammarrådet Thulin och professor Noreen, hvilka sålunda representera hvar i sin stad den kulturhistoriska, kamerala och språkliga fackkunskapen. Kommittén fick i uppdrag att företa försöksundersökningar öfver ett läns eller landskaps territorial- och naturnamn samt på grundvalen af sina så vunna erfarenheter inkomma med plan till en fullständig undersökning af hela landets namnförråd och göra en beräkning öfver de kostnader, som kunna bli förenade med en sådan undersökning. Kommittén grep sig, efter en sommars förberedelser, an med Älfsborgs län.

De två hufvudkällorna för kännedomen om våra ortnamn äro dels den folkliga traditionen, sådan denna lefver å ort och ställe, dels äldre skriftliga uppteckningar från runinskrifter till jordeböcker och landtmäterikartor. Främst af dessa i värde har i regeln den förstnämnda, det folkliga uttalet, visat sig vara. Helt naturligt är detta, då man närmare tänker efter: folket i den bygd, där namnen äro i ständigt bruk, vinna genom detta den säkraste kännedomen om namnens form och innebörd. Man behöfver sålunda hos bygdefolket självt minst befara att råka missuppfattade och orätt återgifna namn — om också detta ej heller här är uteslutet eller alldeles sällsynt. De skriftliga källorna äro värdefulla i samma mån de korrekt återge den oförfalskade traditionen i orten, men mycket ofta afvika de dessvärre därifrån. Lärda spekulationer i Rudbeckiansk anda, »uppsnyggnings»-begär, feluppfattning, felskrifning o. s. v. ha ofta åstadkommit mer eller mindre flagranta oformer.

I allt väsentligt har ortnamnskommittén nu hunnit insamla och bearbeta det ofvan skisserade materialet för Älfsborgs län. En stor del föreligger redan i tryckfärdigt skick. Tre delar — Väne, Flundre och Björke härader — ha redan utkommit i bokhandeln

och en fjärde del — Redvägs härad — väntas i dagarna. En kortfattad anmälan af arbetet torde sålunda ha sitt intresse för Historisk tidskrifts läsare.

Namnmaterialet har fördelats på två afdelningar: territoriella namn och naturnamn. De förra omfatta namn på landskap, län, härad, tingslag, socken, kommun, församling, stad, by, hemman, lägenhet etc., det senare namn på öar, sjöar, höjder, fjäll, mossar, dalgångar o. s. v. Hvarje del af arbetet omfattar ett härads ortnamn, och hvarje härads territoriella namn äro grupperade socknevis i bokstafsordning. Slår man upp en dubbelsida i arbetet, finner man denna uppdelad i sex kolumner: längst till vänster står det officiella namnet och omedelbart därunder ortsuttalet, återgifvet med svenska landsmålsalfabetets typer; i andra kolumnen upptas namnformer äldre än äldsta jordeboken, hvilken i regeln förskrifver sig från slutet af Gustaf I:s regering; i tredje jordeboks-namnformerna till 1877, därvid former som endast skilja sig i stafsätt, utan att detta kan antas betyda olika uttal, utelämnas; fjärde kolumnen anger öfriga hufvudformer af namn yngre än 1500-talets midt; den femte i orten gängse binamn och slutligen den sjätte namn på mindre från hemmanen afsöndrade lägenheter, verk och inrättningar.

På sidornas underdel följa så utförliga noter, som ge upplysningar om orternas ålder, där anträffade fornlämningar, kamerala, geografiska och historiska förhållanden, som äro af betydelse för de olika gårdarnas historia och namn, samt slutligen en förklaring af detta, självt.

Naturnamnen behandlas på tre kolumner ordnade sidvis. Man har här kunnat sammanslå samtliga källcitat i en kolumn, motsvarande de fyra eller fem senare kolumnerna för territorialnamnen, och ägna den tredje spalten åt hvad som för dem behandlats i noterna.

Att här närmare ingå på detta stort anlagda verks praktiska och kamerala betydelse torde vara öfverflödigt Det torde vara nog att hänvisa på värdet af att få afförd ur offentliga handlingar. främst jordeboken, lägenheter som ej mer existera, att få af flera i gällande jordebok upptagna alternativa namn ett antaget, att, där det officiella namnet är ett, det på orten faktiskt gängse ett annat, få det lefvande namnet fastslaget, att slutligen få de sålunda fastställda jordeboksnamnen genomförda i alla officiella handlingar och kartverk. Nu är det faktiskt ingalunda sällsynt, att samma hemman, samma lägenhet i olika handlingar bär olika namn. Dessa olikheter behöfva visst icke alltid bero på ritares och skrifvares slarfförsyndelser eller på kartografers och tjänstemäns missuppfattningar.

Oss intressera mera de vetenskapliga resultaten. Dessa äro såväl kulturhistoriska som historiska och språkliga. Vi finna en bekräftelse på den slutsats, hvartill arkeologerna redan tidigare kommit, att vårt land, åtminstone sedan yngre stenåldern, varit bebodt af den folkstam, som än i dag innehar det. Detta anses framgå af

koincidensen mellan vissa synnerligen fornartade namn och vissa stenåldersmonument. Det framgår på sätt och vis också af uppträdandet af vissa naturnamn, namn på åar, sjöar och berg, som äro till den grad fornartade, att direkta anknytningar i de historiskt kända nordiska, stundom också germanska språken saknas.

För historikern af särskildt intresse är att erhålla en öfversikt af de i äldre tider gängse ortnamnen för säker identifiering af i äldre handlingar nämnda platser. *Bjärke* härad skrifves så t. ex. stundom i äldre tid *Bielke* — en skrifning som f. ö. äger motsvarighet i ett ännu gängse alternativt dialektuttal. Det nutida *Mjölsered* heter i äldre tid *Miöllosu*, *Risåker Rise* eller *Rished*, *Jönsberg Hedensberg* o. s. v. Ännu svårare är det att identifiera äldre tiders *Fyrkaketorp* med nutidens *Raddetorp*, *Klåhulan* med *Stentorpet*, *Vrångebäcken* med *Vägen*, *Lindåhstorp* med *Skogen*.

Synnerligen stort är värdet af det material språkmannen erhåller för sina forskningar. De med det öfriga språkmaterialet mindre lätt associerbara ortnamnen visa oss ofta säkrare än andra språkformer uttalsändringar i skilda trakters och skilda tiders språk. Vi få så tillfälle att följa vissa ljudlagars utbredning och konstatera deras ålder med större säkerhet än det eljest är möjligt på grund af konservatismen i stafningen af i skrift vanligare ord eller på grund af nivellerande krafter, som verkat på det öfriga ordförrådet o. s. v.

Det sätt, hvarpå kommittén och dess nitiske och insiktsfulle sekreterare, dr S. Lampa, planlagt och fullföljt arbetet, synes anmälaren berömligt. Visserligen kan man hysa betänkligheter mot att yngre handlingar — jordeböcker, tionde- och mantalslängder, kyrkoböcker etc. etc. från 1600- och 1700-talen — i den utsträckning som skett excerperats. Detta måste med nödvändighet i afsevärd grad fördyra och fördröja arbetet. Det förefaller anmälaren, att det skulle vara möjligt att begränsa detta arbete genom att för olika delar af riket anställa en profexcerpering af en mindre del af ifrågavarande handlingar — t. ex. för någon socken eller möjligen något härad — för att därigenom utröna, om man kunde vänta skälig vinst af excerperingens fortsättande. Men onekligt är emellertid, att publikationens vetenskapliga värde stiger med beläggmaterialets omfattning, liksom det blir möjligt att säkrare iakttaga nyare lägenheters tillkomst och historia. I detta afseende öfverträffar Ortnamnskommitténs arbete vida Ryghs med rätta prisade *Norske Gaardnavne*.

De språkliga förklaringarna måste icke sällan af brist på material från äldre tider och andra ogynnsamma omständigheter stanna vid problematiska resultat, men det är endast sällan anmälaren tror sig ha något af värde att tillägga utöfver hvad förf. sagt, och endast sällan, som han eljest skulle önskat en ny eller ändrad förklaring.

Om myndigheter och enskilde ge medel till verkets fullbordan och detta fullföljes efter den plan och på det sätt hittills skett

komma vi att erhålla ett verk, som i praktiskt värde och vetenskaplig betydelse på sitt område ej äger motstycke.

O. v. F.

Joannes Elai Terserus. Hans insats i samtidens kyrkliga, vetenskapliga och politiska lif. 1: Terseri lif och verksamhet intill år 1659. Akad. afh. af Rurik Holm. Lund 1906.

En hvar som intresserar sig för det sätt, hvarpå våra universitet lyckas fylla sin stora uppgift att gifva vetenskaplig undervisning och uppamma självständig forskning, måste med förvåning och glädje bevittna den storartade utveckling, som disputationsväsendet undergått i det senast förflutna halfseklet. I mer än två århundraden voro disputationerna merendels ett uttryck för den uppfattningen, att de skulle bereda läraren, någon gång äfven lärjungen (det senare dock oftare än man vanligen föreställer sig) tillfälle att gifva prof på sina insikter genom att hasteligen nedskrifva en uppsats öfver första bästa ämne; och detta har, stundom ganska oförtjänt, bragt dessa akademiska afhandlingar i ett visst vanrykte. Föreskriften, att de skulle författas af de studerande själfva, åstadkom en lika hälsosam som lycklig förändring, och de hafva alltmer gestaltat sig till att blifva ett uttryck för arten af den vetenskapliga själfständighet, som universitetsundervisningen varit i stånd att framkalla, och de utgöra numera ofta en värderik insats i tidens vetenskapliga arbete. Detta gäller särskildt om de historiska afhandlingarna, som ofta antaga karaktären af vidlyftiga vetenskapliga monografier, hvilande på omsorgsfulla arkivforskningar och stor litteraturkännedom. Man kan ej annat än glädja sig öfver företeelsen i sin helhet, om man ock ej kan dölja en viss farhåga för, att afhandlingarna stundom kostat mer i penningar och tid, än som står i rimlig proportion till de studerandes tillgångar och till det mål man med dem afsett. Huru det nu än må vara med olägenheterna af de väl öfverdrifna anspråk, som författarne själfva ställa på sitt förstlingsarbete, står dock fast, att de svenska universitetens historiska afhandlingar intaga en rangplats, om ej rent af den första, vid jämförelse med utlandets prestationer i samma väg.

Och sanningen fordrar redan här det erkännande, att föreliggande arbete ej kommit att lida däraf, att dess författare sökt uttömma alla källor, som han kunnat upptäcka, och att han sökt tillgodogöra sig äfven den minsta detalj, som lämpat sig till sten i

hans byggnad, ty han har haft en verklig historikers säkra grepp på det hufvudsakliga i ämnet jämte en ovanlig förmåga att skapa en lefvande bild af den person och tid, som han tecknar. Jag understryker ordet *tid*, ty författaren har ej åtnöjt sig med att liffullt teckna Terseri personlighet och verksamhet, utan han har ställt dem alldeles klart mot deras rätta bakgrund, den tid hvari denne lefde och de starka strömningar inom tidsandan och vetenskapen, af hvilka han påverkats eller på hvilka han själf inverkat. Och detta bemödande att skildra personligheten i det fulla ljuset af hans samtids lif, som hos unge författare annars så ofta nedtynger och förrycker hela framställningen, är här behärskadt af en klar och medveten blick. De rika detaljerna belamra ej heller framställningen eller göra den oredig och svårsmält. Här bidraga de endast att skänka större fyllighet åt den klara och intressanta kulturbilden, de gifva ämnet en starkare relief, utan att förvirra totalintrycket.

Det är en glädjande företeelse, att vår rika kyrkohistoria på senare tider alltmer ådragit sig forskarens uppmärksamhet; den sammanslutning af krafterna, som med det nya seklets ingång har inträdt genom bildandet af den kyrkohistoriska föreningen och utgifvandet af dess förtjänstfulla årsskrift, bådar godt för framtiden. Och visserligen har dennas verksamhet för sig ett stort och intressant fält, särskildt i det sjuttonde seklets historia med dess strider inom kyrkan och med den rad af väldiga gestalter som i dessa framträder. Denna kyrka uppsög då ofta i sig de bästa krafterna inom vetenskapens och litteraturens värld, ej alltid till fromma för de senare, om ock till förmån och glans för den förra. Dessa kyrkans stormän hafva fängslat forskarnes blickar, och så har den serie af vackra monografier [1] uppstått, till hvilka nu föreliggande arbete värdigt ansluter sig. Det är ett egendomligt faktum, att teologerna äro de som sålunda gifvit oss de bästa förarbetena till en vetenskapernas historia vid Uppsala universitet, under det att målsmän för de öfriga vetenskapernas historia därstädes oftast saknas, ett förhållande så mycket mer att beklaga, som det omöjliggör för den, som vill teckna denna högskolas öden, att närmare inlåta sig på den viktigaste sidan af dess verksamhet, dess insats i den vetenskapliga forskningen. Hufvudorsaken härtill torde vara att söka i bristande historisk skolning hos öfriga vetenskapers unga ämnessvenner; dessa blicka nedlåtande ned på sina fäders lifsgärning, som de mäta efter sin tids framsteg, utan blick för det enkla sakförhållandet, att en hvar skall efter sin tid bedömas.

Intressant är den tid och ej mindre märklig den man, som författaren gjort till föremål för sin behandling. Här är ej tid och tillfälle att teckna vår kyrkas egendomliga karaktär under storhetstidehvarfvet, då hon under fortgående kamp söker att i den kyrk-

[1] Th. Norlin öfver Johannes Rudbeckius, H. Lundström öfver Laurentius Paulinus, A. Hacklin öfver Olaus Laurelius, Hj. Holmquist öfver Johannes Matthiæ, H. Tottie öfver Jesper Svedberg.

liga oligarkiens form häfda sig en plats som en stat i staten, intill dess hon, efter att hafva försuttit tiden, förverkar sin frihet och tämligen snöpligt faller under statens förmynderskap i och med enväldet. Vare det nog att säga, att svenska kyrkan på Terseri tid sökte *inom* sig häfda biskopsmyndighetens öfvervikt öfver det öfriga klerus samt *utåt* afvisade alla statsmaktens försök att skapa en ny tingens ordning genom kyrkans inramande i den nya statliga organisationen. Och på bekännelsens område stelnade denna kyrkas män alltmer, efter föredöme af den tyska protestantiska kyrka, som de alltför slafviskt beundrade, i en renlärighetsdyrkan, som satte bokstafven öfver anden och nära nog underordnade den heliga skrift under den luterska kyrkans symbola, en utveckling i rak motsats mot den, som deras lärofader genomkämpade just för att nedgöra all mänsklig auktoritet, som ville sätta sig i skriftens ställe. Så kompakt som svenska kyrkans män slutit sig om den nya riktningen och så starkt som det borgerliga samhället i dessa stridens dagar, om ock utan klarare uppfattning af hvad det gällde, höjde fältropet »lutersk renlärighet», var hvarje försök att häremot resa en opposition dömdt att misslyckas. Äfven en sådan härskarvilja på tronen som Karl IX:s hade ej kunnat bryta udden af anloppet, om han ock hejdade det, men den enskildes motstånd nedtrampades skonslöst af ortodoxiens hätska och starka förkämpar, hvilka äfven i uppoffrande af ett jota vädrade ett farligt kätteri.

Härpå är Joannes Elai Terseri öde ett talande exempel. Hvarken stor lärdom, teologisk vetenskaplighet, en i det hela sträng luthersk bekännelse eller ovanliga förtjänster om kyrkan såsom stiftschef och förkämpe mot aristokratiens öfvergrepp kunde hindra, att han röjdes undan, då han ej ville blindt »jurare in verba magistri». Å andra sidan måste dock här äfven framhållas, att han själf i ej ringa grad förskyllat sitt öde genom ett oroligt och stridbart lynne, en till trotsighet sig närmande självkänsla och det något våldsamma sätt, hvarpå han kastade sig in i sin tids både politiska och kyrkliga konflikter. Hans personlighet, sådan författaren, sannolikt fullt riktigt, tecknar den, erinrar i många fall osökt om Olof Rudbeck d. ä. Det fängslande geniala hos Atlanticans författare saknas visserligen hos Terserus, men annars, hvilken likhet i självkänsla för eget värde och egna vetenskapliga bedrifter, i förmågan af initiativ, i verksamhetsbegär och — tilläggom det — stridslust? Det är sorgligt att se, huru kyrkan och universitetet, som särskildt bort vara fridlysta områden, nästan mer än andra gåfvo en olycksalig näring åt stridbara personers lidelser, men det är ej oförklarligt, ty ingen undgår att taga intryck af den omgifning och tid hvari han lefver, och i detta tidehvarf lefde de lärda i stridens tecken.

Efter en bredt anlagd men klar teckning af Terseri studier vid skola och universitet gifver författaren oss en noggrann skildring af hans utländska resor. Den är af stor betydelse för en rätt uppfattning af Terseri personlighet, ty de intryck och erfarenheter, som därunder trängde sig på honom, blefvo djupt bestämmande för hans

senare utveckling. Beröringen med de Helmstädtska teologerna gjorde honom till motståndare af den svenska kyrkans ifriga försök att få konkordieformeln erkänd som symbolisk bok, vistelsen i Nederländerna och Hamburg fastslog det intresse för hebreiskan och Gamla testamentets exegetik, som Johannes Rudbeckii undervisning tidigt väckt, och besöket i England vid en tid, då revolutionens förebud skakade marken, skärpte hans politiska blick och stegrade den ovilja mot ett samhällsvådligt adelsvälde, som deltagandet i visitationen i Estland 1627 redan framkallat hos skolynglingen. Den farhåga för menliga följder af unga svenskars studieresor till orter, som ansågos vara anstuckna af religiös eller politisk smitta, hvilken äfven Axel Oxenstierna uttalat, blef visserligen här besannad, utan att man därför behöfver godkänna uppfattningen. Elden kan visserligen bränna, när den ovarsamt handteras, men utan ljus finns intet lif.

I Åbo och Uppsala universiteters historia intager Terserus en framstående rang. Blef året 1640 epokgörande för Finland genom den nya högskolans upprättande, så bör ock erkännas, att Terserus blef denna unga skolas främsta och drifvande kraft. En betydande roll spelade han ock i Uppsala, dit han år 1647 förflyttats från Åbo, ehuru den äldre högskolans större gestaltning och fastare traditioner ej lämnade fullt samma utrymme för den enskilda personligheten att utöfva ett dominerande inflytande. I likhet med Olof Rudbeck d. ä. ett årtionde senare ville han uppträda som reformator och nyskapare, bägge med lika liten framgång, enär de underskattade formernas styrka, öfverskattade sin egen samt saknade ryggstödet af en öfverordnad position. Hvad det emellertid vid denna tid betydde att kunna påräkna kanslerns gunst, det visade sig, då Axel Oxenstiernas plats som kansler öfvertogs af den svage M. G. De la Gardie. Den förre hade af både politiska och teologiska skäl hållit den unge professorn tämligen kort, den senare, kanske af rent politisk motsats, skänkte Terserus sitt synnerliga förtroende. Härigenom kom denne att spela en icke obetydlig roll vid de nya konstitutionernas tillkomst 1655. Det är betecknande för De la Gardies osjälfständighet och benägenhet att lyssna till den som sist haft hans öra, att han vid olika tider intagit en rakt motsatt ställning till den brännande frågan om teologiens anspråk på att hålla öfriga vetenskaper i ett visst ledband. När teologerna vid affattande af 1655 års konstitutioner ihärdigt yrkade, i sin fruktan för de teologiska studiernas otillbörliga undanskjutande, att för vinnande af grad i de tre lägre fakulteterna skulle erfordras en förberedande examen inför den teologiska fakulteten, tillvann sig förslaget De la Gardies lifliga understöd, säkerligen ej minst därför att den eldige Terserus, som då hos honom förde sakens talan, förvärfvat hans synnerliga förtroende. Och dock skulle ej tio år förgå, innan den geniale och starkare Olof Rudbeck omstämde den svage kanslern därhän, att han uttalade en rakt motsatt uppfattning till förmån för forskningens frihet.

Ett af de vackraste bladen i Terseri minne är hans vetenskapliga arbete som universitetsman. Kyrkohistorien kom först genom honom till sin rätt, och detta tidigare till och med än vid de tyska universiteten, och den gammaltestamentliga exegesen ställdes på historiskt-filologisk grundval. Frukten häraf blef hans efter en kolossal plan anlagda, men tyvärr aldrig fullbordade edition och öfversättning af Moses böcker med åtföljande kommentar, samt det kyrkohistoriska förarbetet *Sacra Chronologia*. Bägge ådagalägga omfattningen af hans studier, hans vetenskapliga intresse samt en riktig uppfattning af sättet för uppgifternas lösning. Författaren, som gör full rättvisa åt dessa Terseri storslagna arbeten, har med klarhet och finhet tecknat deras tillblifvande och analyserat deras innehåll. Som sann historiker har hans sträfvan varit att sätta dem i samband med andra dylika arbeten från samma tid och således bedöma dem från dess ståndpunkt. Den beläsenhet, som han här, liksom i öfrigt, ådagalägger, den djupgående och själfständiga undersökning, som han anställer, och de sakrika träffande omdömen, som han slutligen fäller, skänka hans arbete ett särskildt värde.

Som kyrkopolitiker och riksdagsledare har Terserus särskildt gjort sig ett namn. Hans uppträdande vid riksdagen 1647, då han energiskt i det längsta bekämpade sina ståndsbröders starka försök att genomdrifva konkordieformelns erkännande som symbolisk bok, är här utförligt tecknadt. Terserus, som visserligen erkände bokens många förträffliga sidor i öfrigt, fann den dock vara alltför subtil och alltför diger att passa till symbolisk bok, och han vågade till och med uttala, att den ej ens till namnet torde vara bekant för alla Sveriges präster och att många säkerligen ej voro förtrogna med dess innehåll. Detta djärfva tal kunde ej annat än hos motsidans zeloter väcka anstöt, och dock var det säkerligen lika befogadt, som när ej fullt tjugu år senare, vid samma prästerskaps angrepp på Cartesii böcker, dennes anhängare genmälde, att angriparne i allmänhet ej torde känna den Cartesianska filosofien mer än till namnet. Ett svalg var dock därmed öppnadt mellan Terserus och ortodoxiens talrika banerförare inom det högre prästerskapet, och desse skulle framdeles, när tillfälle bjöds, nedstörta honom i detta svalg som offer för sitt kätteri. Det kan efter Terseri starka opposition först synas alldeles oförklarligt, att han slutligen, om ock »nödd och tvungen», som han senare uttryckte sig, satte äfven sitt namn under prästerskapets anhållan om konfirmation å konkordieformeln. Författaren söker förklara denna motsägelse (och han torde kanske hafva rätt), dels därmed att Terserus tyckt sig med godt samvete kunna underskrifva, då prästerskapets skrifvelse principiellt gaf honom rätt däri, att för en symbolisk boks erkännande fordrades såväl öfriga stånds bifall som regentens konfirmation, dels därmed att Terserus i öfrigt känt sig säker på, att drottning Kristina aldrig skulle gifva sitt bifall till framställningen.

Det högre prästerskapets ovilja mot Terserus kunde ej annat än stegras genom de åsikter som han förfäktade, då han vid återuppta-

gandet af arbetet på kyrkolagen (1656—58) fick tillfälle att uttala sig, först gemensamt med den fakultet han tillhörde och sedan som biskop och medlem af själfva kommissionen. Han fordrade nämligen plats för lekmannaelementet i nationalkoncilierna, en åsikt som han frambar redan på 1647 års riksdag och sedan som professor utvecklat i sina kyrkohistoriska föreläsningar. Var redan detta en förarglig novitet, torde man dock nu med än större harm hafva förnummit, att han ej tvekade att ansluta sig till den tanke, som Gustaf Adolf och statsmännen ur hans skola uttalade, att i det consistorium generale, som borde öfvertaga kyrkans styrelse, skulle halfva antalet bisittare vara lekmän. Det bör dock anmärkas, att rörande trosfrågor ville Terserus förbehålla kyrkans representanter främsta rösten. Men äfven en dylik reservation kunde på intet vis afplana det afsteg från det häfdvunna kyrkopolitiska programmet, som låg inneslutet i hans åsikt i hufvudfrågan. Ty däri såg man ett öppet angrepp på det som varit och var kardinalpunkten i de svenska biskoparnes och kyrkoherdarnes program: kyrkans behof och rätt att under en strängt hierarkiskt formad författning sköta sina angelägenheter utan någon obehöflig inblandning från statens sida. Dylika farliga meningar måste väcka ämbetsbrödernas fruktan och förbittring, och de bidade blott på gynnsamt tillfälle att oskadliggöra den obekväme motståndaren. För detta ändamål uppbesvor man äfven kalvinismens och synkretismens spöken, ehuru, som författaren redan nu påpekar, ingen egentlig grund förefanns att framställa anklagelser i dessa två afseenden. En teckning af Terseri konfessionella ståndpunkt har emellertid ej här sin plats och skildras i öfrigt bäst i samband med den konflikt mellan honom och ortodoxien, som några år efter hans utnämning till biskop i Åbo (1658) utbröt och förde honom på fall.

Då hade man glömt de obestridliga förtjänster, som Terserus tidigare inlagt ej blott om sitt stånd utan ock om Sveriges fria samhällsutveckling, genom att han vid 1650 års riksdag oförfäradt trädde i spetsen för de ofrälse stånden vid deras kraftmätning med ett adelsvälde, som hotade att omskapa den gamla statsförfattningen och att alldeles omlägga de sociala grundvalarna för samhället. Att biskopsbänken ej erkände dessa förtjänster, är ingalunda svårt att förstå för den, som studerat denna stormiga riksdag och sett, huru uppstudsiga pastorer under ledning af en Uppsalaprofessor plötsligen helt vanvördigt uppsäga den lydnad de hittills alltid visat sina biskopliga öfverherdar. Författaren ger af denna märkliga riksdag en kortfattad, men klar och säker framställning. Terseri roll af *tribunus plebis*, i något ett arf efter fadern, den välkände Mäster Elof i Leksand, var förberedd genom hans resor och därunder gjorda iakttagelser samt ytterligare utvecklad genom det som han hemma dagligen haft för sina ögon i tolf års tid. Säkerligen har hans uppfattning af »samhällets väl och social rättfärdighet» varit rotad i en ärlig öfvertygelse och verkat som djupaste drifkraften i hans halft revolutionära uppträdande, men sannolikt hafva en orolig äregirighet,

en hög självkänsla och ett lidelsefullt temperament äfven haft sin dryga andel i hans uppträdande. Det skulle vara frestande att ingå närmare på denna riksdags spänningsfulla scener, men jag åtnöjer mig med att hänvisa till självfva arbetet. Det enda jag där dock saknar är ett understrykande af den öfverlagda och öfverlägsna skicklighet, med hvilken den unga drottningen parerade den oberäkneliga fara, som låg i reduktionsyrkandet, genom att skjuta fram successionsfrågan. Hon hvarken ville eller kunde träda i spetsen för de ofrälse stånden i denna strid. Hon ville det ej, ty oafsedt faran för samhällsfriden och andra skäl, skulle hon därmed uttalat förkastelsedomen öfver sin egen regering; hon kunde det ej, ty för framgången fordrades en annan situation och starkare händer. Men dessa hade hon funnit hos Karl Gustaf, och sålunda vann hon mer än ett mål genom att skjuta fram successionsfrågan; hon lyckades uppskjuta reduktionsstriden och bereda marken för den plan hon redan hvälfde om att afsäga sig kronan.

* * *

Jag måste här nedlägga pennan. Brist på tid och hänsyn till tidskriftens utrymme medgifva mig ej att särskildt framhålla det myckna nya, som författaren bragt i dagen, och de talrika tillfällen vid hvilka han beriktigat äldre framställningar. Första blick på Tengströms monografi öfver Terserus och Anjous kyrkohistoriska verk visar vid jämförelsen, hur mycket forskningen här har vunnit. Ej heller har det varit mig möjligt att i detalj granska vederhäftigheten af alla hans uppgifter, men mitt intryck vid ett grundligt studium af arbetet, hvari jag lättats af egen närmare kännedom om vissa af de partier han behandlat, har varit, att man vandrar säkert vid hans hand. Jag måste beteckna hans skrift som ett gediget arbete, i hvilket grundlig forskning och historisk blick hafva lyckligt samverkat.

Författarens tankeskärpa har sin motsvarighet i en klar stil, som ej sällan är verkligt målande. En enda anmärkning skulle jag i det senare afseendet vilja framställa. Han har i min tanke väl mycket offrat åt den moderna svagheten hos åtskilliga yngre historiska författare att späcka texten med citater ur källorna. Förfarandet har sitt berättigande och kan vara till styrka, men, missbrukadt, blifver det till svaghet. Det är en icke ovanlig utväg att på detta sätt söka gifva sin text ett visst utseende af ursprunglighet och förläna framställningen en slags historisk färg, ehuru vanliga följden hos dem som sakna originalitet däraf blott blifver den, att man i arbetet tycker sig möta en oredig sammanlappning, i hvilken den klara inslagstråden felar. Men det föreliggande arbetets författare behöfver ej i onödan anlita en dylik utväg, då han uppenbarligen besitter en synnerlig förmåga att åt sin teckning

gifva lokal- och tidsfärg, och då han öfverhufvud äger en mindre vanlig makt öfver språket.

Det är att hoppas, att författaren snart skänker oss afslutningen af sitt arbete. Den dramatiska gestaltning, som Terseri lif tager i det följande, skall gifva denna teckning ett alldeles särskildt intresse.

Claes Annerstedt.

La révolution industrielle au XVIIIe siècle. Essai sur les commencements de la grande industrie moderne en Angleterre. Par PAUL MANTOUX. 544 ss. Paris 1906.

Man begår knappast någon öfverdrift, om man säger, att för den som vill förstå nutidens ekonomiska lif ingen del af den ekonomiska historien är viktigare än den serie af händelser, som på några korta årtionden skapade det moderna jordbruket och den moderna industrien med alla deras ännu i dag oöfverskådliga följder för världens samhällsutveckling. Ehuru rötterna till nutidens ekonomiska lif gå väl ett årtusende tillbaka i tiden, är det nämligen uppenbart, att utvecklingen icke på någon punkt försiggått med en så fruktansvärd fart som under de sjuttio åren 1760—1830; och namnet den »industriella revolutionen», som synes ha skapats af Arnold Toynbee, ger alldeles ej någon öfverdrifven uppfattning af våldsamheten i den nutida produktionens framträngande.

Den industriella revolutionens historia i England har heller icke saknat behandling, och England är det enda land, som har betydelse i detta sammanhang under 1700-talet; undersökningar af maskinindustriens framträngande i andra länder synas däremot ännu till stor del saknas. De ovärderliga engelska »blå-böcker», som blefvo resultatet af parlamentets undersökningar under 1800-talets förra hälft, lade grunden till en djupgående insikt i det engelska händelseförloppet, äfven om denna källa är mindre gifvande, då det gäller utvecklingen före 1800. Den förste, som med blåböckerna såsom material försökte fatta omhvälfningens innebörd, synes haj varit Karl Marx; men hans genialiska antydningar, afsedda att t äna förutbestämda doktriner, gåfvo visserligen ingen helhetsbild af utvecklingen. Först med 1880-talets ingång börjar en flitig verksamhet på detta liksom på många andra områden af den ekonomiska historien, och de båda postuma men i öfrigt mycket olika arbetena af Held och Toynbee sågo dagen, Helds »Zwei Bücher zur sozialen Geschichte Englands» (1881) och Toynbees »Lectures on the Industrial

Revolution of the 18th Century in England» (1884).[1] Af de arbeten som senare utkommit på detta område må erinras om behandlingen i dr Cunninghams stora »Growth of English Industry and Commerce»; i tredje upplagan af detta grundläggande arbete (1903) har perioden 1776—1850 blifvit utskild till ett eget band under titeln »Laissez-faire».[2] Äfven på skandinaviskt språk har den industriella revolutionen behandlats, nämligen af två danska författare, af dr Gustav Bang under namnet »Kapitalismens Gennembrud» och af dr Frantz Pio under namnet »Den fri Konkurrences Gennembrud i England» (båda arbetena utg. 1902). Dr Bang bygger på grundliga käll- och litteraturstudier samt förebringar ett stort och delvis nytt material; tyvärr tjänar materialet knappast något annat ändamål än att utgöra en agitatorisk exempelsamling rörande kapitalisternas omänskliga grymhet och proletärernas hopplösa elände. Dr Pio däremot synes nästan anse det som orätt att begagna en primärkälla och är därför i hög grad beroende af sina föregångare, särskildt de tyska; för populariseringsändamål har emellertid hans väl skrifna bok sitt värde.

Alla tidigare framställningar ha emellertid ställts i skuggan af dr Mantoux' arbete — nämligen så långt detta räcker. Det sista är en viktig reservation, ty mycket af hvad som speciellt plägat behandlas i sammanhang med den industriella revolutionen har här lämnats åsido. Främst märkes tidsbegränsningen, en medveten begränsning framåt och en omedveten bakåt; författaren har ej sträckt sin framställning eller ens sina forskningar nämnvärdt längre tillbaka än till år 1700 och afbryter sitt arbete vid år 1800. Tidsbegränsningen bakåt har ej varit utan sina faror och har särskildt ledt till en uppenbar underskattning af den äldre kapitalistiska industriens omfattning och rötter i både England och Frankrike (t. ex. i inledningen och s. 377), äfvensom till en ganska ytlig uppfattning af 1600-talets ekonomi och politik i allmänhet (t. ex. ss. 24, 46 f., 75—84). Tidsbegränsningen framåt har medfört, att den stora omhvälfningens verkningar måst skäras af på ett för tidigt stadium, innan ännu ångmaskinen fått göra sig gällande och innan den nya storindustrien flyttat till städerna; såsom följd häraf är bokens sista hufvudafdelning af mindre intresse än de två föregående. Denna senare begränsning är emellertid gifvetvis fullt försvarad af att såväl materialets som framför allt uppgiftens omfång skulle ha blifvit alltför öfverväldigande, om framställningen hade förts längre fram i tiden. Slutligen har förf. företagit två stora sakliga begränsningar äfven inom den bestämda tidsperioden, dels beträffande lagstiftningen, som fått en strängt sekundär plats, dels beträffande de ekonomiska teorierna och den ekonomiska litteraturen, som knappast äro omnämnda. Följden häraf har blifvit, att statsmaktens och littera-

[1] Jfr Hist. Tidskr. 1904, s. 179.

[2] En fjärde upplaga af arbetet är möjligen redan utkommen då detta skrifves.

turens inflytande på utvecklingen träder tillbaka, hvilket möjligen äfven varit författarens mening; i hvarje fall var en behandling af de uteslutna frågorna jämförelsevis mindre behöflig, då just dessa frågor mest sysselsatt föregående forskare. Dr. Mantoux' bok ger hvad som otvifvelaktigt mest har behöfts, nämligen en framställning af själfva den ekonomiska utvecklingen, särskildt utvecklingen af tre industrier: bomulls-, ylle- och järnindustrien.

Hvad arbetet ger inom sitt område är som sagdt otvifvelaktigt öfverlägset det som hittills åstadkommits på detta område. Af tryckta källor har förf. kanske ej begagnat mycket som ej varit användt förut, men han har afvunnit det väldiga materialet mera än någon före honom och har därjämte tillgodogjort sig icke obetydligt otryckt material, särskildt viktiga brefsamlingar rörande flere af tidens stora uppfinnare och industriledare, såsom Wyatt, Wedgwood, Boulton och Watt. Den systematiskt ordnade, resonerande källförfeckningen utgör säkerligen den bästa existerande bibliografi för den industriella revolutionen.

Själfva framställningen utmärker sig i formellt afseende för en ovanligt klar och öfverskådlig disposition, en svår uppgift då det gäller den industriella revolutionens komplicerade händelseförlopp, och en uppgift som de flesta af dr Mantoux' föregångare ej mäktat lösa. Resultatet är desto mera öfverraskande, som arbetets kanske viktigaste nya insats är att indraga flera faktorer, som nästan varit lämnade åsido i äldre framställningar. Några mera genomgripande nya resultat har arbetet ej i öfrigt åstadkommit, ehuru visserligen betoningen ofta är en annan än den man varit van att finna, och enskilda frågor ställts i ny belysning.

I bokens första afdelning, »Les antécédents», skildras i första kapitlet ylleindustriens utveckling under 1700-talet, såsom »hemindustri» i händerna på små mästare, hvilkas beroende af köpmännen blef allt större ju mera afsättningen till utlandet växte. I andra kapitlet framställes därpå denna handelsutveckling, och särskildt lämnas en förträfflig exposé öfver kommunikationsväsendets, närmast kanalsystemets historia från 1759, i närmaste sammanhang med storindustriens framträngande (ss. 94—120). Slutligen i tredje kapitlet ger förf. en i klarhet oupphunnen redogörelse för en af de mest invecklade händelsekedjorna i utvecklingen, nämligen den stora omhvälfningen i jordbesittningen efter midten af 1700-talet, skiftet af den enskilda oskiftade jorden och allmänningarnas uppdelning (båda förändringarna sammanblandade under namnet »enclosures», d. v. s. inhägnader) samt slutligen revolutionen i jordbrukets teknik och det moderna jordbrukets uppkomst i sammanhang med förändringen i jordbesittningen. Undergången af den gamla själfägareklassen, the yeomanry, blef följden häraf; och, såsom förf. slående framhåller, fick först därigenom den nya industrien sitt människomaterial, både sina ledare och sina arbetare.

I andra afdelningen skildras därpå själfva »revolutionen», de tidigare ansatserna till maskinteknik i ylle- och särskildt sidenindu-

strien, bomullsindustriens uppkomst, bomullsväfveriets underlättande genom uppfinningen af Kays flygande skyttel, den därpå följande svårigheten för bomullsspinneriet att lämna tillräckligt garn för väfveriets behof och slutligen lösningen af spinnmaskinsproblemet genom Hargreaves' »spinning jenny» och Arkwrights »water frame» 1765 och 1767. Framställningen af detta händelseförlopp äfvensom af spinnmaskinernas vidare utveckling och de närmaste verkningarna häraf erbjuder ej många nya synpunkter, ehuru exempelvis skildringen af Arkwright, den förslagne barberaren, som lyckas komma åt andras uppfinningar och utveckla sig till landets första stora industriledare, år synnerligen intressant och delvis ny.

Af alldeles särskildt intresse är emellertid tredje kapitlet i denna afdelning, om järnindustriens utveckling. Denna för all nutida produktion grundläggande industri har hittills vanligen lämnats ur räkningen vid framställningen af den industriella revolutionen, och författarens framställning är därför af största värde. För oss svenskar har detta ämne dessutom en betydelse så som intet annat i boken, på grund af den ställning Sverige intog till den engelska järnindustrien. Bristen på bränsle innan kolet kunde tillgodogöras för malmsmältningen (1735) bragte nämligen England alldeles i beroende af järnimporten från Sverige och Ryssland. Förklaringen till järnmanufakturernas tidiga uppkomst i Birmingham och Sheffield ser förf. i närheten till Hull och tillgången till svenskt järn (s. 274), medan dyrheten på svenskt och ryskt järn påskyndade puddlingsuppfinningen (1784), som revolutionerade den engelska järnindustrien (s. 296). Under 1700-talets förra hälft betraktades Sverige tydligen som järnindustriens föregångsland, och förf. meddelar den öfverraskande upplysningen, att järnkungen Boulton i Soho, Watts kompanjon, i yngre dagar (1765) fick uppmaning att flytta sina verk till Sverige (s. 334). Här är ej platsen att med svenskt material belysa dessa förhållanden, som äro af grundläggande betydelse för insikten om Sveriges ekonomiska historia under 1600- och 1700-talen.[1]

Tredje kapitlet af andra afdelningen ägnas åt ångmaskinen, medan tredje afdelningen, såsom redan nämnts, framställer den stora omhvälfningens omedelbara verkningar. Då min recension redan nått en rätt ansenlig längd, lämnas dessa partier af boken nu åsido. Det torde framgå af hvad som redan sagts, att dr Mantoux' arbete är af stort värde och att det på visst sätt har ett särskildt intresse för svenska historiker.

Eli F. Heckscher.

---

[1] Ett bref till kommerskollegium af d. v. auskultanten, sedermera presidenten i kollegiet Edvard Carl(e)son 6/4 1727 rörande Englands manufakturer kastar ganska mycket ljus öfver den engelska järnindustriens läge före de stora uppfinningarna. (R. A. Handel och sjöfart. Utrikeshandeln I:

Öfversikt af tidskrifter

och andra periodiska publikationer.

Arkiv för nordisk filologi. Ny följd. Bd 20: H. 1. G. Schütte, En historisk Parallel til Nibelung-Sagnet? — S. A. G. Broberg, Ormr Snorrasons bok. — S. Larsen, E. von der Recke, Nogle Folkeviseredactioner. En kritisk Studie. — E. Hellquist, Några anmärkningar i svensk namnforskning. — A. Torp, Anmälan av »Nordiska Studier tillägnade Adolf Noreen». — E. Olson, Anmälan av »Björn J. Bjarnason, Nordboernes legemlige uddannelse i oldtiden». — Meddelande.

Fornvännen. 1907, 2. E. Ekhoff, Snidad bänk från Kungsåra kyrka i Västmanland. Med 12 fig. — **3.** S. Bugge, Om nordiske Folkenavne hos Jordanes. — L. Fr. Läffler, Anmärkningar till prof. Sophus Bugges uppsats »Om nordiske Folkenavne hos Jordanes».

God Jul! Hälsning från K. F. U. M. i Stockholm. **Årg. 13. 1907.** H. Lundström, Fördraget i Altranstädt.

Julhälsningar till församlingarne från präster i Skara stift 1906. G. T. Lundblad, Skara domkyrka. Med 3 illustr. — J. Blomqvist, Några drag, som visa, huru det religiösa lifvet tedde sig under 1850-talet och början af 1860-talet och särskildt i ett enskildt hem. Med 3 portr. — M. Arén, Husaby kyrka. Med 6 illustr. — Aug. Rudberg, En varm nykterhetsvän i förra hälften af 1800-talet. — E. G. C. Norén, Olof Kolmodin och hans verk.

Julkvällen 1907. E. Svensén, Ett tvåhundrafemtioårsminne. Karl X Gustaf och tåget öfver Bält. Med 3 illustr. — V. Millqvist, Hur Viktor Rydberg blef hedersledamot af Smålands nation. En pikant interiör från 1880-talets Uppsala.

Julnummer utgifvet af Adelns diskussionsklubb. **1907. Årg. 3.** O. Kuylenstjerna, Från Fredriksodde till Roskilde. Ett tvåhundrafemtioårsminne. — W. Planting-Gyllenbåga, Svensktroféer i lifrustkammaren i Kreml. — A. v. Sydow, Bland konungagrafvar och grafkor. [Varnhems klosterkyrka.] — W. Nauckhoff, Tidö.

Karl Johans Förbundets Handlingar för åren 1903—1906. S. J. Boëthius, Om tronföljarevalet i Örebro 1810. Delvis meddeladt såsom föredrag i Karl Johans förbundet den 11 maj 1904.

Kult och Konst. Utgifvare: Richard Norén. **1907, 2.** T. Norlind, Musiken i Västerås under 1600-talet. — Smärre meddelanden, anmälningar och recensioner af böcker och tidskrifter: Samfundet Sankt Eriks års-

bok 1906, anm. af O. Wieselgren; O. Janse, Medeltidsminnen från Östergötland, anm. af J. R. — **3.** Th. Wåhlin, Valleberga kyrka. Beskrifning bifogad ett till K. Maj:t insändt ombyggnadsförslag af september 1905 (illustr.) — S. Lampa, Versarterna i Olaus Petris psalmbok (1536). — Smärre meddelanden, anmälningar och recensioner af böcker och tidskrifter: L. Weibull, Studier i Lunds domkyrkas historia. Ett genmäle.

Lyktgubben. Tidskrift utgifven af föreningen »Modersmålsvännen» vid Jönköpings högre allm. läroverk den 31 mars 1906. R. Björkman, I Jönköping anno 1609.

Meddelanden af Gestriklands Fornminnesförening 1906. [J. Sundström], Kort begrepp af Gefle stads historia.

Meddelanden från Norra Smålands Fornminnesförening. Årg. 1. Frith. Hall. Jönköpings kloster. Med 3 pl. — E. Wrangel, Medeltidskyrkorna i Småland. Med 10 pl. — R. Björkman, Göta hofrätts hus. Med 3 pl. — *Bilaga:* Jönköpings stads tänkebok, utgifven af A. Ramm.

Meddelanden från Östergötlands Fornminnesförening 1906. Utg. af O. Klockhoff. P. G. Berggren, Vårfrukapellet i Linköping. Med 1 pl.

Nordisk Tidskrift för Vetenskap, Konst och Industri. Utg. af Letterstedtska Föreningen genom O. Montelius. **1907, 5.** C. A. M. Lindman, Linnés naturforskning. — T. F. Troels-Lund, Giordano Bruno. — V. Lorenzen, Jacob Helms og de danske kirkebygninger. Med 6 fig. — **6.** A. Hillman, En spansk kännare af Norden. Angel Ganivet y García. — O. Anderssen, Cromwell. Personlighed og Politik. — Franzén och Sophie Choræus. Några bref meddelade af A. M. Roos. — Fataburen utg. af B. Salin, anm. af O. Montelius.

Norrland. Småskrifter utg. af Norrländska Studenters Folkbildningsf. N:o **4** (**1906**). A. Pettersson. Finnmarkerna i södra Ångermanland och norra Medelpad. — G. Huss, Luleå socken på Gustaf Vasas tid. — **5** (**1907**). E. Modin, Ryska härjningståg på Norrlands kust. — J. Nordlander, Danska infall i Medelpad.

Ord och Bild. Illustrerad månadsskrift, utg. af K. Wåhlin. **1907, 7.** A. Gauffin, Ferdinand Fagerlin. — **8.** O. Sirén. Michelangelos Medici-grafvårdar. — **9.** A. Jensen, Svenskarna i Prag. Med 11 bilder. — M. Montgomery, Ett samtal med konung Karl XIV Johan. Ur Malla Montgomerys anteckningar. Med 1 bild. — **10.** N. Söderblom, Henric Schartau. Med 2 portr. och 4 illustr.

Personhistorisk Tidskrift. 1907, 2. A. Lewenhaupt, Storfurstinnan Marias af Ryssland härstamning från Gustaf Vasa och Sten Sture. — Th. Klinckowström, »Den svenska Grefvinnan». — K. H. Karlsson, Genealogiska anteckningar. 3. Vadstena-nunnan Ingegärd Persdotters (Gylta) bref till sin brorson unge Bengt Gylta med redogörelse för Gyltaättens släktförbindelser. Med 1 tabell. — En slåtterfest 1794. Af L. W. — Spridda rättelser och tillägg till G. Anrep, Svenska adelns ättartaflor.

Samfundet S:t Eriks Årsbok 1907. Utgifven af G. Upmark. W. Klemming, Stockholms framtid; idealism och ekonomi. Föredrag i Samfundet S:t Erik den 5 april 1907. Med flera illustr. i texten. — N. Östman, Några anteckningar till Erik Lassotas von Steblau meddelanden om Stockholm 1590—1593. — J. Flodmark, En främlings Stockholms-intryck från slutet af 1700-talet. Med flera illustr. i texten. — J. Roosval, Silfveraltaret i Storkyrkan. Ett hamburgsarbete af Eustachius Erdmüller (?) och Johan Georg Hertel. Med flera illustr. i texten. — J. A. Wallenstéen, Norrtullsgatan och dess omgifningar

förr och nu. — E. Meyer, Några anteckningar om Westinska samlingarna å Uppsala universitetsbibliotek. Med 1 portr. o. flera illustr. i texten. — J. Unman, Kronologisk öfversikt af märkligare tilldragelser i Stockholm under år 1905. — Mantalsförteckning öfver staden mellan broarna från år 1652. Medd. af F. U. Wrangel.

Statsvetenskaplig Tidskrift. 1907, 4. P. Fahlbeck, Hvarföre började vi ej krig mot Norge? — P. O. Gränström. Sammanjämkning af skiljaktiga beslut i den svenska riksdagen.

Varia. 1907, September. C. Hallendorff, Ur nutida svensk häfdateckning. — **November.** S. Garling Palmér, En tragedi för 250 år sedan. Drottning Kristina i Fontainebleau. Med 6 illustr.

Ymer. 1907, H. 2. Litteratur: E. F. Heckscher, Till belysning af järnvägarnas betydelse för Sveriges ekonomiska utveckling, anm. af H. W—k.

Årsbok utgifven af »Sveriges flotta», förening för sjövärn och sjöfart. **1907. Årg. 1.** H. Wrangel, Sjömaktens inflytande på Sveriges krig åren 1808—1809.

Historisk Tidsskrift 1907. H. 4. Skrivelser fra Statsraad Hans Christian Petersen som Præses for den norske Regjering i Aarene 1858—61. (Slutn.) — Kronprins Carls Rapport af 14. August 1856 til Kong Oscar I om hans Iagttagelser paa hans store Reise i Norge. — R. Tank, Et Bidrag til Peter Dass' Biografi. — Literatur (bl. a. W. Berg, Bohusläns Forntid, anm. af O. A. Johnsen). — A. Kjær, Register til Historisk Tidsskrift, fjerde Række, Bd 4.

Varden. 1907, 1 Oktober. W. Anderson, Medeltidens Öland.

Finsk Tidskrift. Utgifven af M. G. Schybergson och R. F. v. Willebrand. **1907, Juli—Augusti.** Hj. Öhman, Allmogekonst i Dalarne. — I bokhandeln: E. Wrangel. Brinkman och Tegner. En förtrolig brefväxling. anm. af A. Hultin. — **September.** I bokhandeln: Fataburen, anm. af C. G. Estlander. — **Oktober.** C. M. Schybergson, Gustaf II Adolfs sista planer.

Deutsche Literaturzeitung. 1907, 19. M. Wehrmann. Geschichte von Pommern. Bd 1—2, anm. af M. Perlbach.

Forschungen zur Geschichte Bayerns 1907. 15, 3. M. Doeberl, Das Kaiserprojekt und die letzten Absichten König Gustav Adolfs von Schweden nach bayerischer Auffassung.

Göttingische gelehrte Anzeigen. 1907, Mai. E. Daenell, Die Blütezeit der Deutschen Hanse, anm. af W. Stein. — **Juli.** W. Langenbeck, Die Politik des Hauses Braunschweig-Lüneburg in den Jahren 1640 u. 1641. anm. af M. Ritter.

Historische Zeitschrift. Herausg. v. Fr. Meinecke. **3:e Folge. Bd 3: H. 2.** J. Loserth, Wiclifs Lehre vom Wahren und falschen Papsttum. — H. Barge, Luther und Karlstadt in Wittenberg. — Miszellen. J. v. Pflugk-Harttung, Die Verzögerung der Schlacht bei Belle-Alliance. — Literaturbericht. — Verzeichnis der in der »Notizen und Nachrichten» besprochenen selbständigen Schriften (bl. a. H. Schnell, Mecklenburg zur Zeit des Dreissigjährigen Krieges 1603—1658.). — **Bd 3: H. 3.** W. Lenel, Zur älteren Geschichte Venedigs. — G. Kaufmann, Treitschkes Urteil über Johannes Ronge. — Miszellen. — Literaturbericht (bl. a. Zur Geschichte der hohenzollerischen Souveränität in Preussen. Diplomatischer Briefwechsel des Königs Karl Gustav von Schweden und des Gesandten Grafen Chr. K. von Schlippenbach aus den Kriegsjahren 1654—1657. Zusammengestellt von A. Grafen von Schlippenbach. anm. af A. Pribram; Les relations diplomatiques de la Russie et de la France

d'après les rapports des ambassadeurs d'Alexandre et de Napoléon. 1808—1812. Ed. par Grand-Duc Nicolas Mikhailowitsch. T. 4, 5, anm. af Th. Schiemann.) — Verzeichnis der in den »Notizen und Nachrichten» besprochenen selbständigen Schriften (bl. a. W. Vogel, Nordische Seefahrten im früheren Mittelalter; R. Stehmann, Beiträge zur Geschichte des Herzogs Adolf Friedrich I von Mecklenburg-Schwerin in den Jahren 1636—1644, anm. af H. W.)

Historische Vierteljahrsschrift. Herausg. v. G. Seeliger. **1907. Nachrichten und Notizen II. H. 2.** Nachrichten und Notizen. — Personalien. — Erwiderung von Landrichter Dr. F. Boden in Hamburg »Über die Isländische Regierungsgewalt». — O. Masslow, Bibliographie zur deutschen Geschichte. — **H. 3.** G. Seeliger. Forschungen zur Geschichte der Grundherrschaft im früheren Mittelalter. — Volz, Die Massinschen Vorschläge. Ein Beitrag zur Vorgeschichte der ersten Teilung Polens. — Kleine Mitteilungen. P. Haake, Der Glaubenswechsel August des Starken. — Kritiken. — Nachrichten und Notizen. — Preisausschreiben. — Kommissionen. — Personalien. — O. Masslow, Bibliographie zur deutschen Geschichte.

Literarisches Zentralblatt. 1907, 35. Urkunden und Aktenstücke zur Geschichte des Kurfürsten Friedrich Wilhelm von Brandenburg. Bd 19: Politische Verhandlungen, Bd 12, hgb. v. F. Hirsch, anm. af K. — L.

Century Path. A magazine devoted to the brotherhood of humanity. Ed. by K. Tingley. (California). **1907, Octobre.** Birgitta the Swedish Saint. By O. S.

The English Historical Review. Edited by R. L. Poole. **1907, July.** J. B. Bury, The Ceremonial book of Constantine Porphyrogennetos. continued. — G. H. Orpen, Motes and Norman castles in Ireland. P. 2. — R. G. Marsden, The vice-admirals of the coast. — I. F. Chance, The Northern pacification of 1719—20. P. 1. — Notes and documents. — Reviews of books. (bl. a. N. E. Bang, Tabeller over Skibsfart og Varetransport gennem Öresund 1497—1660, anm. af W. F. Reddaway.) — Short notices.

Archives diplomatiques 1907. T. 101. Vol. 1: N:o 1—2. Correspondances, dépêches, notes. Affaires de Norvège (1). [Affaires des consulats. — Dissolution de l'union Suédo-Norvégienne]. 1903—1905.

Revue d'histoire diplomatique. 1907, 3. Assemblée générale de la Société. — Rapport M. le Trésorier. — Rapport de MM. les Secrétaires de la Société. — Discours de M. le Président. — Felix-Bouvier, Bonaparte, Cacault et la papauté. — L. Farges, L'infante Isabelle de Portugal et ses dix-sept prétendants. — Munir Pacha, Bonneval Pacha. — G. Troubetzkoï, La politique russe en Orient. — Le schisme bulgare (fin). — Ch. Roux, Les Échelles de Syrie et de la Palestine au dix-huitième siècle (suite). — Comptes rendus. — **4.** G. Baguenault de Puchesse, La diplomatie anglaise sous le règne d'Élisabeth. — W. Konopczynski, La deuxième mission du comte de Broglie. — Ch. Roux, Les Échelles de Syrie et de Palestine au dix-huitième siècle (fin). — G. de Mun, Une assemblée du clergé sous Louis XIII. — Comte d'Antioche, La présidence du maréchal de Mac Mahon. — L. de Laigue, Un soldat diplomate au seizième siècle. — Comptes rendus (bl. a. The Cambridge modern history. Vol 4: The thirty years' war. anm. af A. de Pitteurs). Table des matières de la vingt et unième année. — Table alphabétique des auteurs.

Revue Historique. 1907, Septembre—Octobre. Ch. Molinier, L'église et la société cathares; 2^e^ article. — Ch. V. Langlois, Les doléances des communautés du Toulousain contre Pierre de Latilli et Raoul de Breuilli (1297—1298). — M. Besnier, L'oeuvre de M. Guglielmo

Ferrero: les derniers temps de la république romaine. — L. Bréhier, La conception du pouvoir impérial en Orient pendant les trois premiers siècles de l'ère chrétienne. — A. Schürr, Un moine français en Pologne au XII^e^ siècle: le chroniqueur Gallus Anonymus. — Bulletin historique: France. Révolution et Empire, par R. Reuss. — Angleterre: suite et fin. Institutions, histoire locale, par Ch. Bémont. — Italie. Moyen âge, par R. Poupardin. — Comptes-rendus critiques. — Publications périodiques et sociétés savantes. — Chronique et bibliographie.

27.

Bibliografi 1906.[1]

(Upprättad af **Kristian Setterwall.**)

456. **Historisk Tidskrift**, utgifven af Svenska Historiska Föreningen genom *T. Höjer*. Årg. 26. 1906. 296 + 63 s. + Bilagor. Sthlm. Pr. för medlemmar 5 kr.
Stavenow, L., Emil Hildebrand och Historisk Tidskrift 1881—1905.
Edén, N., Grunderna för Karl X Gustafs anfall på Polen.
Boëthius, S. J., Frågan om införande af allmän värnplikt vid riksdagen 1809—10.
Clason, S., Historiska betraktelser af Carl IX.
Brusewitz, A., Ur den nyare Napoleonlitteraturen.
Nordlander, J., Om birkarlarne.
Strödda meddelanden och aktstycken.
Öfversikter och granskningar.

457. **Stavenow, L.,** Emil Hildebrand och Historisk Tidskrift 1881—1905.
Hist. Tidskr. 1906, s. 1—4.

458. **Historisk Tidsskrift**, udgifvet af den norske historiske Forening. Fjerde Række. Bd 4: H. 1—2. 282 s. Bd 5: H. 1. 80 s. Kristiania.

459. **Historisk Tidsskrift**, Syvende Række, udgivet af den danske historiske Forening ved dens Bestyrelse. Redigeret af *J. A. Fridericia*. Bd 6: H. 5—6. S. 317—547 + (2) s. Khvn.

460. **Wimarson, N. G.,** Från nionde tyska historikerkongressen i Stuttgart 17—21 april 1906.
Hist. Tidskr. 1906, s. 102—106.

461. **Neovius, Ad.,** Chronographia Scandinaviæ. [H. 2.] S. 49—146. 4:o. Helsingissä.
Finska kyrkohistoriska samfundets handlingar. 4: 2. (Se N:r 5709.)

462. **Historia,** Sveriges intill tjugonde seklet under medverkan af *O. Montelius*, *H. Hildebrand*, *M.* och *L. Weibull*, *G. R. Fåhræus*, *L. Stavenow*, *S. Clason* och *A. Rydfors* utgifven af *E. Hildebrand*. Med talrika illustrationer och kartor. H. 63—70. Afdeln. 5: H. 9—10. E. Hildebrand, Drottning Kristina 1632—54. S. 385—482. Afdeln. 5: H. 11—13. M. & L. Weibull, Karl Gustaf. S. 483—596 + (2) + II s. Afdeln. 6: H. 6—8: G. R. Fåhræus, Karl XI och Karl XII. S. 241—384 + (3) s. Sthlm, Norstedt. Pr. 1 kr. häftet.
Se nedan »Recensioner» 845.

[1] De i denna bibliografi förekommande tilläggen till 1904 och 1905 års bibliografier äro insatta på sina respektive platser med angifvande af årtalet.

463. **Natt och Dag, S.,** Herraväldet på Östersjön. 1—8.
Vår Flotta 1906, s. 30—32, 47—49, 58—60, 66—68, 80—81, 90—91, 101—103, 119—120, 147—160.

464. **Tegnér, Elof,** Valda skrifter. H. 21—35. (Slut.) D. 4. S. 321—530 + XIV s. 5. 402 + (1) s. 6. 463 + 70 + (2) s. Sthlm, Norstedt. Pr. 90 öre häftet.
Innehåller: D. 4. Anteckningar och minnen af *H. G. Trolle-Wachtmeister*. (Slutet.) — 5. Smärre uppsatser rörande 1700-talets historia, Svenska bilder från 1600-talet. — 6. Resebilder, Spansk grandezza, Några universitetsfrågor, Från farfarsfars och farfars tid (Från brytningsåren kring sekelskiftet 1800, Jakob Cederström o. revolutionen 1809, Lundensiska interiörer, Östrabo).

465. **Bugge, Alex.,** Vikingerne. Billeder fra vore Forfædres liv. Saml. 2. 348 s. Khvn, Gyldendal. Pr. 5 kr. 50 öre.
Se nedan »Recensioner» 847.

466. **Thubert, E.,** Politique du Nord de l'Europe au moyen âge. Les northmen en France.
Revue d'histoire diplomatique 1906, s. 511—536.

467. Torkel Knutson. Ett sexhundraårsminne. Af *A. T.*
Vårt fosterland och dess försvar 1906, N:r 2/3.

468. Pommersches Urkundenbuch. Hrsg. vom königl. Staatsarchive zu Stettin. Bd. 6: Abth. 1. 1321—1324. Bearbeitet v. *O. Heinemann*. 248 s.. 4:o. Stettin, P. Niekammer.

469. **Daenell, E.,** Die Blütezeit der deutschen Hanse. Hansische Geschichte von der zweiten Hälfte des 14. bis zum letzten viertel des 15. Jahrhunderts. Gekrönte Preisschrift. Bd 1. XVII + 474 s. 2. XV + 561 s. Berlin, G. Reimer.

470. Repertorium diplomaticum regni Danici mediævalis. Fortegnelse over Danmarks Breve fra Middelalderen. Med Udtog af de hidtil utrykte, udg. ved *Kr. Erslev* i Forening med *W. Christensen* o. *A. Hude* af Selskabet for Udgivelse af Kilder til dansk Historie. Med Understöttelse af Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet og den grevelige Hjelmstjerne-Rosencroneske Stiftelse. Bd 4: H. 1 (Arkivoversigt). 167 s. + Slutet på Bd 3. S. 801—859 + (2) s. Khvn, Gad.

471. **Hoffmann, M.,** Lübecks Krieg gegen Dänemark 1509—1512.
Mitteilungen d. Vereins f. Lübeckische Geschichte u. Altertumskunde 1906, s. 70—87.

472. **Bergenstråhle, G.,** Striden vid Brunnbäck 1521.
Vårt fosterland och dess försvar. 1906, N:o 1.

473. **Martin, J.,** Gustave Vasa et la réforme en Suède. Essai historique. XXX + 512 + IV s. Paris, A. Fontemoing.

474. Konung Gustaf den förstes registratur. Med understöd af statsmedel i tryck utgifvet af Kungl. Riksarkivet genom *J. A. Almquist*. D. 24. 1553, 1554. (4) + III + 632 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 9 kr.
Handlingar rörande Sveriges historia. Ser. 1.

475. **Reddaway, W. F.,** The Scandinavian North. (1559—1660.)
The Cambridge modern history. Vol. 4, s. 560—591. (Se N:o 487.)

476. **Reddaway, W. F.,** The Vasa in Sweden and Poland. (1560—1630.)
The Cambridge modern history. Vol. 4, s. 158—189. (Se N:o 487.)

477. **Schwarz, P. G.,** Die Haltung Danzigs im nordischen Kriege 1563—1570 mit besonderer Berücksichtigung der Beziehungen zu Schweden. Inaug. Diss. [Königsberg.] 36 s. Danzig.

478. **Troels-Lund, T. F.,** Peder Oxe. Et historisk Billede. (2) + 287 + (3) s. + 1 portr. Khvn, Schubotheske Forlag. Pr. 5 kr.

479. Le Saint-Siège et la Suède durant la seconde moitié du 16e siècle. Notes et documents recueillis et résumés par *H. Biaudet.* 1. Origines et période des relations non officielles 1570—1576. [Äfven med finsk titel.] XVI + 264 + (2) s. Paris, Plon.

479½. **Biaudet, H.,** Le Saint Siège et la Suède durant la seconde moitié du 16e siècle. Études politiques, époque des relations non officielles 1570—1576. Akad. afh. [Helsingfors.] (1) + VII + 363 s. Paris, Plon.

480. Kancelliets Brevböger vedrörende Danmarks indre Forhold. I Uddrag udgivne ved *L. Laursen* af Rigsarkivet. D. 8. 1584—88. 1023 s. Khvn, C. A. Reitzel.

481. **Jonsson, A.,** Hertig Karl och Sigismund 1597—1598. Akad. afh. [Uppsala.] XII + 179 s. Göteborg, Wettergren & Kerber. Pr. 2 kr. 50 öre.
Göteborgs K. Vetenskaps- och Vitterhetssamhälles handlingar. 4:e följden. 9: 1.

482. **Karl IX,** Historiska betraktelser. Medd. af *S. Clason.*
Hist. Tidskr. 1906, s. 127—152.
Se nedan »Recensioner» 852.

483. **Lundström, H.,** Prästerskapets postulater i Örebro d. 8 jan. 1611.
Kyrkohistorisk Årsskr. 1905 (tr. 1906), s. 259—260.

484. **Hallendorff, C.,** Hur Sveriges storhet skapades. Föredrag hållet vid Pedag. sällskapets i Stockholm Gustaf Adolfsfest den 6 nov. 1905.
Verdandi. Tidskr. för ungdomens målsmän och vänner. 1905. Årg. 23, s. 209—214.

485. **Tidander, L. G.,** Gustaf II Adolfs betydelse för vårt folk.
Vårt fosterland och dess försvar. 1906, N:r 23.

486. **Sommerfeldt, G.,** Verhandlungen Polens mit dem Kurfürsten Georg Wilhelm im Dezember 1627.
Altpreussische Monatsschrift 1905. Bd 62, s. 343—396.
Berör bl. a. Gustaf II Adolfs förhållande till Polen.

487. The Cambridge modern history. Planned by the late lord *Acton.* Edited by *A. W. Ward, G. W. Prothero, Stanley Leathes.* Vol. 4: The thirty years' war. XXX + 1003 s. Cambridge.
Kap. 5. *W. F. Reddaway,* The Vasa in Sweden and Poland. (1560—1630). 6. *A. W. Ward,* Gustavus Adolphus (1630—1632) 7. *A. W. Ward,* Wallenstein and Bernard of Weimar (1632—35). 13. *A. W. Ward,* The later years of the thirty years' war (1635—48). 14. *A. W. Ward,* The peace of Westphalia. 20. *W. F. Reddaway,* The Scandinavian North (1559—1660).
En mycket utförlig bibliografi på öfver 150 s. finnes i slutet af denna vol.

488. **Bååth, A. U.,** Bilder från trettioåriga kriget. 47 s. Sthlm, Ljus 1905. Pr. 50 öre.
Nordiska Öresbiblioteket. N:r 9—10.

489. **Hotz, W.,** Die Gegenreformation im Schlitzerland während des dreissigjährigen Krieges (1628—1632).
Beiträge zur hessischen Kirchengeschichte. Bd 3, s. 41—64 = Archiv f. hessische Geschichte u. Altertumskunde. N. F. Ergänzungsband 3: H. 1.

490. **Liebe, G.,** Eichsfelder Zustände im grossen Kriege. Ein Zeitbild.
Mühlhäuser Geschichtsblätter 1906/07. Jahrg. 7, s. 120—124.

491. **Rosenfeld, F.,** Zustand des Amts Loburg im dreissigjährigen Kriege.
Geschichts-Blätter f. Stadt u. Land Magdeburg 1905. Jahrg. 40, s. 243—250.

492. **Stegmann, R.,** Die Grafschaft Lippe im dreissigjährigen Kriege.
Mitteilungen a. d. lippischen Geschichte und Landeskunde 1905. [Th.] 3, s. 1—155 + 1 karta.

492½. Die Belagerung und Zerstörung Magdeburgs. Tagebuchblätter, mitgeteilt von [*H.*] *Wäschke.*
Geschichts-Blätter f. Stadt u. Land Magdeburg 1906. Jahrg. 41, s. 318—327.

493. **Sixt, Fr.,** Die Verschanzungen im sog. »Sachs-Wald» westlich von Gebersdorf bei Nürnberg, Glieder der Ostfront des befestigten Wallensteinischen Feldlagers vor Nürnberg vom Sommer 1632. (Mit 3 Plänen.)
Mitteilungen d. Vereins f. Geschichte der Stadt Nürnberg 1906. H. 17.

494. **Jordan, R.,** Pappenheim in Mühlhausen (Thür.) 16.—19. Oktober 1632.
Zeitschrift d. Vereins f. Thüringische Geschichte u. Altertumskunde 1906. N. F. Bd 16, s. 323—346.

495. **Wäschke, [H.],** Die Kommende Berge im Besitz Schwedens 1632—1634.
Geschichts-Blätter f. Stadt u. Land Magdeburg 1905. Jahrg. 40, s. 165—177.

496. Pensées de Christine reine de Suède. Avec une préface par *le baron de Bildt.* 255 s. Sthlm, Norstedt. Pr. inb. 5 kr.

497. Christina, queen of Sweden.
The Edinburgh Review 1906, s. 327—355.

498. **Dierauer, Joh.,** Der Zug der Schweden gegen Konstanz 1633. Eine Verletzung der schweizerischen Neutralität im dreissigjähr. Kriege.
Schriften d. Vereins f. Geschichte d. Bodensees u. seiner Umgebung 1906. H. 35, s. 3—16.

499. **Konze, F.,** Die Stärke, Zusammensetzung und Verteilung der Wallensteinischen Armee während des Jahres 1633. Ein Beitrag zur Heeresgeschichte des 30 jähr. Krieges. VII + 119 s. Bonn, H. Behrendt.

500. **Ritter, M.,** Der Untergang Wallensteins.
Historische Zeitschrift 1906. 3:e F. Bd. 1, s. 237—303.

501. **Fuentes, J.,** Batalla de Nördlingen.
Memorial de Artilleria 1906. Mayo.

502. The register of the Privy Council of Scotland. Edited and abridged by *P. H. Brown.* Ser. 2. Vol. 6. 1635—1637. XLVII + 880 s. Edinburgh 1905.
Innehåller en del uppgifter om Gustaf Adolfs värfningar i Skottland.

503. **Steinberger, L.,** Zur Publizistik der schwedisch-französischen Periode des dreissigjährigen Krieges (1635—48).
Historisches Jahrbuch 1906. Im Auftrage der Görres-Gesellschaft. Bd 27, s. 333—338.

504. Nya Sverige. Af — z. —.
Dagens Nyheter 1906, n:r 13133 (B) (11/11).

505. **Czerny, J.,** Über d. Tod d. Herzogs Bernhard von Weimar. 1. Gymn.-Progr. 23 s. Wiener-Neustadt 1905.

506. **Pfaff, F.,** Aus dem letzten Jahrzehnt des 30-jähr. Krieges.
Hessenland. Jahrg. 20, s. 187.

507. Sveriges ridderskaps och adels riksdagsprotokoll. D. 3. 2:a uppl. 1640—1644. Utg. af *S. Bergh.* VIII + 382 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 5 kr.

508. Svenska riksrådets protokoll. Med understöd af statsmedel i tryck utgifvet af Riksarkivet genom *S. Bergh.* D. 11. 1645, 1646. H. 2 IX s. + s. 273—594. Sthlm, Norstedt. Pr. 6 kr. 50 öre.
Handlingar rörande Sveriges historia. Ser. 3.

509. **Fabricius, K.,** Skaanes Overgang fra Danmark til Sverige. Studier over Nationalitetsskiftet i de skaanske Landskaber i de nærmeste Slægtled efter Brömsebro og Roskildefreden. D. 1 (1645—1660). (3) + 162 + 25 s. 2 (1660—1676). Akad. afh. 251 + 27 s. Udgivet med Understöttelse af det Finneske Legat og den Hjelmstjerne-Rosenkroneske Stiftelse. Khvn, Gyldendal. Pr. 5 kr. 50 öre f. båda delarna.

510. **Wagner, Fr.,** Die Säkularisation des Bistums Halberstadt und seine Einverleibung in den Brandenburgisch-Preussischen Staat 1648—1650. Inaug. Diss. [Münster i. W.] 53 s. Wernigerode a. H. 1905. Äfven i Zeitschrift d. Harz-Ver. 38, s. 161—213.
Se nedan »Recensioner» 858.

511. **C[lason], S.,** Jöran Stiernhielm i Holland 1649.
Hist. Tidskr. 1906, s. 106—107.

512. Zur Geschichte der hohenzollerischen Souveränität in Preussen. Diplomatischer Briefwechsel des Königs Karl Gustav von Schweden und des Gesandten Grafen Chr. K. von Schlippenbach aus den Kriegsjahren 1654—1657. Zusammengestellt von *A. Grafen von Schlippenbach.* [Föret. undert. *Ed. Heyck.*] XIII + 357 s. + 2 portr. + 2 facs. Berlin, E. Fleischel & C:o.
Se nedan »Recensioner» 859.

513. **Edén, N.,** Grunderna för Karl X Gustafs anfall på Polen.
Hist. Tidskr. 1906, s. 5—45.

514. **Levinson, Art.,** Die Nuntiaturberichte des Petrus Vidoni üb. den 1. nordischen Krieg aus den J. 1655—1658. 144 s. Wien, A. Hölder.
Archiv f. österr. Gesch. Bd 95.
Se nedan »Recensioner» 860.

515. Ur drottning Louise Marie's bref till madame de Choisy under fälttåget i Polen 1656. Till 250-årsminnet af slaget vid Warschau. Medd. af *N. G. Wimarson.*
Hist. Tidskr. 1906, s. 182—203.

516. **Carlbom, J. L.,** Tre dagars slaget vid Warschau den 18, 19 och 20 juli 1656 samt de föregående mindre fältslagen 1655 och 1656. Med planscher, kartor och bataljplaner. Ett tvåhundrafemtioårigt minne. 209 s. Sthlm. Pr. 2 kr. 50 öre.
Säljes till förmån för den tilltänkta ärestoden åt Karl X Gustav i Stockholm 1908.

517. **Forsstrand, C.,** Tredagarsslaget vid Warschau den 18—20 juli 1656. Några erinringar till 250-års minnet. Säljes till förmån för insamlingen till ett monument i Stockholm öfver Karl X Gustaf. 9 s. + 5 portr. + 21 s. poesi om Karl X Gustaf af *A. Th. Strömberg.* Sthlm. Pr. 25 öre.

518. Slaget vid Warschau den 18, 19 och 20 juli 1656. Af *W. C.*
Vårt fosterland och dess försvar 1906, N:r 15.

519. **Koch, Fr.,** Die Bromberger Staatsvertrag zwischen dem Kurfürsten Friedrich Wilhelm von Brandenburg und dem Könige Johann Kasimir von Polen im Jahre 1657.
Zeitschrift der historischen Gesellschaft f. d. Provinz Posen 1906. Jahrg. 21, s. 1—20.

520. **Rockstroh, K. C.,** Indledningen til Krigen 1657 samt Krigsbegivenhederne i Elbegnene intil Udgangen af September nævnte Aar.
[Dan.] Hist. Tidsskr. Syvende Række. Bd. 6, s. 366—512.

521. **Rockstroh, K. C.,** Endnu en Gang. Tyborön — Agger Tangen 1657.
Samlinger til jydsk Historie og Topografi. 3. Række. Bd 4, s. 452—463.

522. **Hitzigrath, H.,** Hamburg während des schwedisch-dänischen Krieges 1657—1660. Den Teilnehmern der Versammlung als Festgabe dargeboten von dem Ortskomitee. 21 s. Hamburg 1905.
48. Versammlung Deutscher Philologen u. Schulmänner zu Hamburg 1905.

523. **Klitgaard, C.,** Aalborg Stifts Præsters Trængsler »udi den onde og besværlige Tid» 1657—60.
Kirkehistoriske Samlinger. 5:e Række. Bd 8, s. 524—541.

524. **F[orsstrand], C.,** Tåget öfver Bält. Vår förnämsta militära idrottsbragd.
Vårt fosterland och dess försvar 1906, N:r 4/6.

525. Tåget öfver Stora Bält. Apropå Carl X Gustaf-monumentet.
Dagens Nyheter 1901, N:r 12860. B. (6/2.)

526. **Grove, G. L.,** Samtidige Billeder fra Slaget i Öresund 1658.
Kunst. Aarg. 6: H. 11—12. 4:o. 16 s. Med 22 Billeder.

527. Rigsraad Otte Krags Dagbogsoptegnelser vedrörende Krigen 1658—59. Ved *G. L. Grove* og *K. C. Rockstroh.*
Danske Magazin. 5:e Række. Bd 6, s. 137—178.

528. **Schneider, J. A.,** Molde og Romsdalen. En historisk Oversigt. (2) + 181 + (1) + 32 s. 4:o. Kristiania 1905.
Ett kapitel handlar om Romsdalen som svensk provins 1658—60.

529. **Klaje, H.,** Der Feldzug der Kaiserlichen unter Souches nach Pommern im Jahre 1659. Mit einer Kopie der Karte von Schävius. X + 183 s. Gotha, Perthes.

530. **Bildt, C.,** Christine de Suède et le conclave de Clément X (1669—1670). Ouvrage contenant trois gravures. (1) + X + 281 s. Paris, Plon.
Se nedan »Recensioner» 863.

531. **Bildt, C.,** Cristina di Svezia e Paolo Giordano II duca di Bracciano. 32 s. Roma.
Estratto dall' Archivio della R. Società Romana di storia patria. Vol. 29.

532. Urkunden und Actenstücke zur Geschichte Kurfürsten Friedrich Wilhelm von Brandenburg. Bd 19. Politische Verhandlungen. Bd 12. Herausg. v. *F. Hirsch.* IV + (1) + 907 s. Berlin, Reimer.

533. Eigenhändige Briefe des Grossen Kurfürsten an Johann Moritz von Nassau. [Herausg.] von *O. Meinardus.*
Forschungen z. brandenburgischen u. preussischen Geschichte 1906. Bd 19, s. 115—155.
Innehåller bl. a. äfven några bref från kriget 1675—79.

534. **Haake, P.,** Polen am Ausgang des 17. Jahrhunderts.
N. Jahrbücher f. d. klass Altertum, Geschichte u. deutsche Literatur u. f. Pädagogik 1905. Bd 15, s. 723—736.

535. **Haake, P.,** Die Wahl Augusts des Starken zum König von Polen.
Historische Vierteljahrschrift 1906. Jahrg. 9, s. 81—84.

536. **Oscar II,** Carl den tolfte. Tal vid Svenska Militärsällskapets i Stockholm minnesfest på den 150:e årsdagen af hans död.
Oscar Fredrik, Samlade skrifter. D. 3. (1905), s. 237—314.

537. **Oscar II,** Charles XII. Première traduction Française par *A. Savine*. 340 + (1) s. Paris, Juven 1906.

538. Ett bref från »den stora ofredens dagar». [1770.] Medd. af *J. Th.*
Vårt fosterland och dess försvar 1906, N:o 4/6.

539. **Leijonhufvud, E.,** Slaget vid Fraustadt den 3/13 februari 1706. Ett 200-års minne.
Illustrerad Militärrevy 1906, s. 41—64 + 1 karta.

540. **Liedholm, D.,** Slaget vid Fraustadt 1706. Ett 200-årsminne.
Vårt fosterland och dess försvar 1906, N:o 2/3.

541. Die Schlacht am Fraustadt am 13 Februar 1706. Von *H. J. E.*
Dresdner Anzeiger 1906, N:o 43.

542. **Günther, A.,** Die Entstehung des Friedens von Altranstädt. (Zum 24 September 1906, dem zweihundertjährigen Erinnerungstage an den Friedensschluss.)
N. Archiv f. sächsiche Geschichte u. Altertumskunde 1906. Bd 27, s. 311—329.

543. Ett historiskt 200-års minne. Freden i Altranstädt 21 september 1706. Af *W. C.*
Vårt fosterland och dess försvar 1906, N:o 20.

544. **Günther, A.,** Die Schweden im Vogtland 1706—1707.
Mitteilungen des Altertumsvereins zu Plauen i V. 17 Jahresschrift auf die Jahre 1905—1906, s. 205—218.

545. **Schmidt, H. G.,** Die Konvention von Altranstedt vom 22. August 1707. Festschrift zu 200-Jahr-Feier. 29 s. + 1 pl. Leipzig, A. Strauch.

546. **Uddgren, H. E.,** Den Lybeckerska arméns uppgift i 1708 års anfall mot Ryssland.
Hist. Tidskr. 1905, s. 107—113.

547. **Hansson, S.,** Några hittills otryckta bidrag till Magnus Stenbocks historia. 1. »Stenbocks kurir».
Göteborgs Handels- o. Sjöfarts-Tidning 1906, N:o 157 (9/7).

548. Grefve Carl Pipers dagbok hållen under hans fångenskap i Ryssland 1709—1714. Utgifven af Kungl. Samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia genom *E. Carlson*. (2) + 272 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 8 kr.
Historiska Handlingar. D. 21: N:o 1.

549. Felttogene i Nordtyskland og Baahuslen i Östersöen og Kattegat 1710—1712. Udarbejdet ved Generalstaben af *A. P. Tuxen, C. L. With-Seidelin, A. L. Hansen*. XI + 511 + (2) s. + 7 Kort og Planer. Khvn, Gyldendal. Pr. 12 kr.
Bidrag til den store nordiske Krigs Historie. Udgivne af Generalstaben. Bd 3.

550. **Uddgren, H. E.,** Kriget i Finland år 1713. (2) + 104 s. + 11 bilagor + 4 kartor. Sthlm. Pr. 3 kr.
Militärlitteratur-föreningens förlag. 98.

551. **Voges, H.,** Beiträge zur Geschichte des Feldzuges von 1715. (Schluss.)
Baltische Studien 1905. N. F. Bd 9, s. 159—209.

552. **Kuylenstjerna O.,** Karl XII:s fälttåg i Norge 1716. (Se N:o 103.)
Illustrerad Militärrevy 1906, s. 26—36.

553. **Chance, J. F.,** The mission of Fabrice to Sweden 1717—1718.
The English Historical Review 1906, s. 57—77.

554. **Chance, J. F.,** The Northern policy of Georg I to 1718.
Transactions of the Royal Historical Society 1906. N. S. Vol. 20, s. 79—107.

555. **Chance, J. F.,** The Northern question in 1718.
The English Historical Review 1906, s. 460—492.

556. **Hulting, J.,** Ryssarnas besök i Norrköping år 1719. 12 s. Norrköping, Lundbergs bokh. Pr. 50 öre.

557. **Wrangel, H.,** Kriget i Östersjön 1719—1721. D. 1. 213 s. Sthlm. Pr. 4 kr.
Marinlitteraturföreningen. N:o 5.

558, Bernstorffske Papirer. Udvalgte Breve og Optegnelser vedrörende Familjen Bernstorff i Tiden fra 1732 til 1835. Udg. af *Aage Friis*. Bd 1. (10) + 818 + 95 + (2) s. + 6 pl. Khvn, Gyldendal 1904. Pr. 15 kr.

559. **Palmén, E. G.,** Sinclairska mordet år 1739.
Svenska Dagbladet 1906, N:o 286 (20/10).

560. Sveriges ridderskaps och adels riksdagsprotokoll från och med år 1719 D. 17. 1746—47. H. 1—2. [Utg. på Ridderskapet o. Adelns bekostnad af *G. O. Berg*.] 420 + (2) s. Sthlm, Norstedt. Pr. 5 kr. 50 öre.

561. **Schulte, Ed.,** Luise Ulrike, Königin von Schweden, geborene Prinzessin von Preussen.
Sonntagsbeilage zur Vossischen Zeitung 1906, N:o 14/15.

562. Politische Correspondenz Friedrich's des Grossen. Redigirt von *G. B. Volz*. Bd 31. 1771—1772. 1 + 879 s. Berlin, Duncker.

563. **Weibull, L.,** I Sekreta Utskottet 1772. Ett bidrag till historien om revolutionen i Kristianstad.
Hist. Tidskr. för Skåneland 1906. Bd 2, s. 386—341.

564. **Holm, E.,** Danmark-Norges Historie under Kristian VII (1766—1808). Bd 2: H. 2. S. 369—744 + s. 33—83 + (1) + XX s. Khvn, Gad. Pr. 7 kr.
Äfven med titel: Danmark-Norges Historie 1720—1814. D. 5: H. 2.

565. **Wallis, E.,** Gustaf III och Razumovski. Ryska stämplingar i Stockholm 1788.
Ord och Bild 1906, s. 49—60. (Med 6 bilder.)

566. Ett bref från Johan Gabriel Oxenstjerna till Nils Filip Gyldenstolpe. [Dat. Lovise 14/8 1788.]
Hist. Tidskr. 1906, s. 49—55.

567. Två bref från ofredstid. [Det ena af G. A. Tigerstedt 1789, det andra af friherrinnan A. Rehbinder till hennes i kriget varande man A. O. Rehbinder 1808.]
Personhistorisk Tidskr. 1906, s. 76—80.

568. Reval och Aboukir. Af *U*. [Ordres af den 11 maj 1790.]
Tidskr. i Sjöväsendet 1906, s. 425—429.

569. Ur Clas Flemings papper. Bref från Fleming, Reuterholm, Fabian Wrede, Leopold och J. H. Schröder. Utg. af *H. Schück*. XIII + 248 s. Sthlm, Alb. Bonnier. Pr. 4 kr. 25 öre.
Svenska memoarer och bref utgifna af *H. Schück* o. *O. Levertin*. 10.

570. **Tegnér, Elof,** Från brytningsåren kring sekelskiftet 1800.
Tegnér, E., Valda skrifter. D. 6, s. 228—307. (Se N:o 464.)
Innehåller: Diplomat, poet och filosof [C. G. v. Brinkman], Konungar i landsflykt, En minnesstod som ej blef af, En magisterpromotion i Lund under krigstid, I Dalby tingshus 1799.

571. **Rose, J. Holland,** Canning and the secret intelligence from Tilsit (july 16—23, 1807).
Transactions of the Royal Historical Society 1906. N. S. Vol. 20, s. 61—77.

572. Švedskaja vojna 1808—1809 g. g. T. 1. XI + 359 s. + 1 karta. S. Peterb.
En öfversättning af det af Generalstabens krigshistoriska afdelning utgifna arbetet: Sveriges krig åren 1808 och 1809.

573. **Björlin, G.,** Finska kriget 1808 och 1809. Läsning för ung och gammal. 3:e öfversedda o. tillökade uppl. Med 16 portr., 6 pl. o. 18 kartor. 357 + (3) s. Sthlm, Norstedt. Pr. 3 kr. 50 öre.

574. **Buxhöwden, F. W.,** Förslag rörande öfvergång till Sverige 1808.
Vårt Försvar 1906, s. 137—148.

575. **Högberg, O.,** När fienden sist stod i Norrland. Några lärorika drag.
Vårt fosterland och dess försvar 1906, julnummer.

576. **Westerlund, G.,** Ratan.
Svenska Turistföreningens Årsskrift 1906, s. 56—68. (Med illustr.)

577. Bref rörande konung Gustaf IV Adolfs arrestering m. m.
Vårt fosterland och dess försvar 1906, N:o 24.

578. En oblodig statshvälfning. Några marsminnen från 1809. Af *C. E.*
Vårt fosterland och dess försvar 1906, N:o 8.

579. **Boëthius, S. J.,** Frågan om införande af allmän värnplikt vid riksdagen 1809—10.
Hist. Tidskr. 1906, s. 67—101.

580. **Boëthius, S. J.,** Om tronföljarevalet i Örebro 1810. Delvis meddeladt såsom föredrag i Karl Johansförbundet den 11 maj 1904. 21 s. Uppsala, Förf.

581. **Dry, A.,** Soldats ambassadeurs sous le Directoire an IV—an VIII. T. 2. La mission de Clarke en Italie, Canclaux et Lacombe Saint Michel à Naples, Bernadotte à Vienne. 497 s. + 4 portr. Paris, Plon.

582. **Bearne, Cather.,** En drottning från Napoleons hof. Désirée Clarys lefnadshistoria. Bemyndigad öfvers. 1 + 384 s. Sthlm, Geber. Pr. 5 kr. 25 öre.
Se nedan »Recensioner» 867.

583 1/2. **Vendel, V.,** Urtima riksdagen i Örebro 1812. Akad. afh. VI + (1) + 169 s. Göteborg, Förf.
Göteborgs K. Vetenskaps- o. Vitterhetssamhälles handlingar 1906.

583. **Sjögren, O.,** Karl Johan och skandinaviska halfön under unionens anknytningstid. Med talrika illustrationer. H. 1—10. 240 s. Sthlm, Fröléen & Comp. Pr. 25 öre häftet.
Se nedan »Recensioner» 868.

584. Ett bref till hemmet från en ung knekt vid svenska reserv-armén 1813. Medd. af *C. Hellström.*
Vårt fosterland och dess försvar 1906, N:o 13.

585. **Steig, R.,** Ein Romantikerfehde gegen Napoléon. [Berör bl. a. Napoleons förhållande till Bernadotte 1813.]
Sonntagsbeilage zur Vossischen Zeitung 1906, N:o 21 22

586. **Janson, A. v.,** Der Herzog Karl August von Sachsen-Weimar und der Kronprinz Karl Johann von Schweden während des Feldzuges 1814 in den Niederlanden.
Deutsche Rundschau 1906. Jahrg. 32. H. 10, s. 40—54.

587. **Lange, A. J.,** Interiörer fra rigsforsamlingen paa Eidsvold 10 april til 20 mai 1814. Historiske frihaandstegninger. (1) + 112 s. + 1 portr. [Många illustrationer i texten.] Kristiania, Hanches forlag 1905. Pr. 1 kr.

588. Lettres inédites du comte Charles de Montalembert au baron Anckarsvärd (1829—1857). Publiées par *C. Burenstam.*
Revue d'historie diplomatique 1906, s. 25—78.

589. **Bååth, J. L.,** Johan Gabriel Richert. Några anmärkningar rörande svensk lagstiftningspolitik med särskild hänsyn till den politiska rösträtten och ägostyckningen. 43 s. Sthlm, Svanbäck. Pr. 1 kr. (Se N:o 146.)

590. **Didiée, J.,** Un héros Vauclusien. Épisode de la prise de Bomarsund en 1854. [Le capitaine Gigot.]
Mémoires de l'académie de Vaucluse 1905. Sér. 2. T. 5, s. 11—28 + 1 portr. + 2 pl.

591. **L[ancken], R. von der,** Bomarsunds belägring. (Hufvudsakligen efter general M. M. Borodkin: »Kriget vid Finlands kuster 1854—55.»)
Illustrerad Militärrevy 1906, s. 333—340.

592. General Canroberts besök i Stockholm 1855. Af *Novir.*
Vårt fosterland och dess försvar 1906, N:o 22.

593. **Manthey, Aug. Chr.,** Dagböger for Aarene 1856—1874. Udgivne af den norske historiske Forening. H. 1—3. 240 s. Kristiania 1905—1906.

594. **Edholm, E.,** Från Carl XV:s dagar. Minnen, bref och anteckningar. 308 s. + 1 portr. + 4 portr. pl. Sthlm, Geber. Pr. 6 kr.

595. Af Staatsraad Ketil Motzfeldt's efterladte Papirer vedkommende Staatsraads-Skiftet i December 1861. Ved *E. Motzfeldt.*
[Nor.] Hist. Tidsskr 1906. 4:e Række. Bd 4, s. 201—282.

596. **Wendt, E. v.,** Debatter och förhållanden vid representationsförändringen i Sverige 1865. En sammanställning. 82 s. Helsingfors, Förlagsaktieb. Helios. Pr. 1 kr. 25 öre.

597. **Maricourt, baron de,** Oscar II intime. Ouvrage illustré de nombreux documents photographiques. 264 + (1) s. Paris, Juven.

598. **Brunell, J. E.,** Ett sista gif akt i unionsfrågan. 7 s. Sthlm. 1905. Pr. 10 öre.

599. **Kuylenstjerna, O.,** Sverige vid skiljevägen. 19 s. Sthlm. Nordin & Josephson 1905. Pr. 25 öre.

600. **Strindberg, A.,** Ein freies Norwegen. VI + (2) + 36 + (1) s. Berlin u. Leipzig, H. Seemann Nachfolger 1905.

601. **Warburg, K.,** Professor Karl Warburgs programtal. (4) s. 4:o. Sthlm. 1905.

602. **Wieselgren, S.,** Är skandinavismen död?
Statsvetenskaplig Tidskr. 1906, s. 220—234.

603. **Bergwitz, J. K.,** National Brochure. 1. Norge i 1814 — Norge i 1905. Kristiania 1905.

604. **Bruun, Chr.,** Til det norske Folk. 2. 14 s. Kristiania, Johansen & Nielsen. Pr. 20 öre.

605. **Castberg, J.,** Om Begivenhederne i 1905. 31 s. Kristiania, Feilberg & Landmark. Pr. 55 öre.

606. **Diplomaticus,** I Sverige 1905. Erindringer og Optegnelser. VIII + 197 s. Kristiania, Aschehoug. Pr. 2 kr. 80 öre.

607. **Diplomaticus,** Den norske kongemakt. Nogle synspunkter og jevnförelser. Med et tillæg om unionsopgjöret og om halvöens fremtid. (1) + 73 s. Kristiania, Aschehoug. Pr. 80 öre.

608. **Forholdet** mellem Norge og Sverige. Vor Selvstændighedskamp i de sidste tyve Aar. 51 s. Bergen, Nygaard. Pr. 50 öre.
Særtryk af en Artikelrække i »Morgenavisen».

609. **Hansen, Andr. M.,** Tidens tanker. Vort forsvar. 1.
Samtiden 1906, s. 610—620.

610. **Hansen, Fr.,** Vore Prester og 7 Juni. 31 s. Kristiania, Johansen & Nielsen. Pr. 30 öre.

611. **Ibsen, S.,** Da unionen lösnede. 1—5.
Samtiden 1906, s. 197—236.

612. **Knudsen, Chr.,** Spredte Minder fra 1905. 66 s. Kristiania, J. Aas. Pr. 2 kr.

613. **Koht, H.,** Fredstanken i Noregs-sogo. Noreg i den samfolkelege rettsvoksteren. (2) + 150 s. Oslo, Det norske samlage (landsmaals-lage).

614. **Koht, H.,** Tillit i Norden.
Samtiden 1906, s. 580—590.

615. **Kristensen, Mar.,** Skandinavisme. 1—2.
Höiskolebladet 1906, sp. 1289—1296.

616. **Nielsen, Y.,** Norge i 1905. Med en inledande Oversigt over Unionshistoriens niti Aar. [Med en mängd portr. o. illustr.] H. 1—18. 288 s. Horten, C. Andersen. Pr. 15 öre häftet.

617. **Oplösning,** Unionens, 1905. Officielle aktstykker vedrörende unionskrisen og Norges gjenreisning som helt suveræn stat. Med talrige facsimiler og billeder. Udgivet ved *J. V. Heiberg.* XXXI + 1192 s. + 14 s. facs. + 1 karta + 1 vapen pl. + 52 portr. o. pl. Kristiania, Stenersen. Pr. 6 kr.

618. **Sars, J. E.,** Unionsoplösningen og skandinavismen.
Samtiden 1906, s. 269—278.

619. **Troels-Lund, T. F.,** De tre nordiske Brödrefolk. 75 s. Khvn, Det Schubotheske Forlag. Pr. 1 kr. 25 öre.
Se nedan »Recensioner» 871.

620. **Claparède, R.,** Un nouvel état européen. La Norvège indépendant. 106 + (1) s. + 1 pl. Genève & Paris 1906.

621. **Mohn, A.,** Une page d'historie de la civilisation. La Suède et la révolution Norvégienne. 150 s. Paris & Genève.

622. **Waultrin, R.,** Un siècle d'union suédo-norvégienne et la fondation du royaume du Norvège.
Annales des sciences politiques 1906. T. 21, s. 41—71.

Biografi och Genealogi.

623. **D[ardel], N. v.,** Stockholms öfverståthållare. 21. Grefve Johan Kristoffer von Düring.
Personhistorisk Tidskr. 1906, s. 17—26 + 1 portr.

624. **Hofberg, H.,** Svenskt biografiskt handlexikon. Alfabetiskt ordnade lefnadsteckningar af Sveriges namnkunniga män och kvinnor från reformationen till nuvarande tid. Ny uppl. grundligt genomsedd, omarbetad och till våra dagar framförd af *Fr. Heurlin, V. Millqvist* o. *O. Rubenson*. Med cirka 3000 porträtt. D. 1. A—K. (2) + 630 s. 2. L—Ö samt Supplement. 815 s. Sthlm, Alb. Bonnier. Pr. för båda del. 15 kr.
V. Millqvist har nästan ensam förf. supplementet.

625. **Leijonhufvud, K. K:son,** Svenska släkter. 1. David Borgmästares släkt (Rising). 2. Tharmouth. 3. Wallöf.
Personhistorisk Tidskr. 1906, s. 62—75.

626. **Lind af Hageby, E.,** Upplands ståndsdragonregementes officerskår.
Personhistorisk Tidskr. 1906, s. 83—88.

627. **Mantalsförteckning** öfver staden mellan broarna från 1620-talet. Medd. af *F. U. Wrangel*. [Handlingen finnes i Riksarkivet: Stockholms stads acta.]
Samfundet S:t Eriks Årsbok 1906, s. XXV—XLVIII.

628. **Rang. och Förteckningh:** vppå Kongl. Mayts. Regementz. och Comp. Officerare till. Häst. och Foth: Pro Anno 1684. Armens rulla 1684. Utgifven af *O. B[ergström]*. (5) + 107 s. Sthlm. Tr. som manuskript.

629. **Släktbok,** Ny svensk. Utgifven af *K. A. K:son Leijonhufvud*. H. 9—10. Med register af *G. Ericsson*. S. 628—871 + IV s. Sthlm, Norstedt. Pr. 5 kr.

630. **Wijkmark, A.,** Gottlands trupper 1811—1904. Biografiska anteckningar. H. 5—9. S. 97—212 + pl. o. portr. Uppsala, Almqvist & Wicksell. Pr. 1 kr. häftet.

---

631. **Tegnér, Elof,** *Gudmund Göran Adlerbeth.*
Tegnér, E., Valda skrifter. D. 5, s. 1—27. (Se N:r 464.)

632. **Lundström, H.,** *Sven Bælter*, vår första svenske kulthistoriker.
Kult o. Konst 1906, s. 81—90. (Med portr.)

633. **Bagge, L. B.,** Genealogisk öfversikt öfver de ofrälse *Bagge*-släkterna i Sverige. (1) + 84 s. 4:o. Sthlm. Tr. som manuskript.

634. Öfverstelöjtnanten friherre *Gustaf Carl Banérs* dagbok 1672—1697.
Ex Bibliotheca Trolleholmiæ. 2: 2, s. 9—120 + 2 portr.

635. **Hildebrand, H.,** Minne af *Heliga Birgitta.*
Svenska Akademiens Handlingar ifrån 1886. D. 19, s. 57—333.

636. **Wrangel, E.,** *Brinkman* och Tegnér. Ett vänskapsförhållande efter förtroliga bref skildradt. VIII + 375 s. + många illustr. i texten. Sthlm, Wahlström & Widstrand (tr. i Uppsala). Pr. 5 kr.

637. **P[etrelli], J.,** *Dahlbergsminnen* i Turinge.
Svenska Turistföreningens Årsskrift 1906, s. 107—119. (Med illustr.)

638. **Arcadius, C. O.,** *Louis De Geer*. Ett stycke ur 19:de seklets historia. 108 s. + 3 pl. Sthlm, Norstedt. Pr. 1 kr.
Svenskt Folkbibliotek. 3: 11.

639. **Säve, T.,** *John Ericsson.* Lefnadsteckning. 208 s. + 2 portr. + 5 pl. Sthlm, Beijer. Pr. 2 kr. 25 öre.

640. **Sjöberg, N.,** En borgerlig släktkrönika. [*Glock.*]
Personhistorisk Tidskr. 1906, s. 49—53.

641. **Wermcrantz, E.,** Prosten i Umeå *Nils Grubbs* lif och verksamhet, 1681—1724. (Forts. fr. 5 årg.) (Se N:o 233.)
Kyrkohistorisk Årsskr. 1905 (tr. 1906), s. 32—148.

642. **Leijonhufvud, S.,** Karolinska minnen i Malung. [*Olof Grönberg.*] 12 s. Sthlm.

643. **Indebetou, G.,** *Lars Kaggs* anträd.
Personhistorisk Tidskr. 1906, s. 54—55.

644. Landshöfdingen Friherre *Gabriel Kurcks* lefnadsminnen upptecknade af honom själf. I tryck utgifna af Finlands Statsarkiv genom *R. Hausen.* VI + 209 + (1) s. Helsingfors.

645. **Kastman, C.,** *Carl v. Linné.* Hans lefnad berättad för svenska folket. 128 s. + 2 pl. Sthlm, Norstedt. Pr. 1 kr.
Svenskt Folkbibliotek. 3: 10.

646. **Levertin, O.,** *Carl von Linné.* Några kapitel ur ett oafslutadt arbete. 111 + (1) s. Sthlm, Alb. Bonnier. Pr. 3 kr.

647. **Stille, A.,** *Adam Fredrik Netherwood.* Några anteckningar.
Personhistorisk Tidskr. 1906, s. 5—16 + 1 portr.

648. **Djurberg, V.,** »En svensk medicinsk folkskriftsförfattare på 1600-talet.» [*Johannes Palmberg.*] Medicinsk historisk studie. 15 s. Sthlm.
Separat ur Hygiea 1906.

649. **Nycander, O.,** *Johannes Palmberg.* Några anteckningar.
Personhistorisk Tidskr. 1906, s. 57—61.

650. **Karlsson, K. H.,** Genealogiska anteckningar. 2. Vapenmålningarna vid fru *Ramborgs* graf i Västeråkers kyrka.
Personhistorisk Tidskr. 1906, s. 27—31 + 1 illustr.

651. **Lindfors, A. O.,** Minnesord öfver *Nils Rosén von Rosenstein* på 200-årsdagen af hans födelse. 17 s. + 1 portr. Uppsala.
Uppsala Läkareförenings Förhandl. Bd 11: H. 3—4.

652. **Johannes Rudbeckius.** En tids- och karaktärsbild från forna dagar. Af *V. S.*
Läsning för sv. folket 1906, s. 136—159.

653. **Neder, E.,** Zur Geschichte der Familie *Schürer von Waldheim* 1598.
Mitteilungen des Nordböhmischen Exkursions-Klubs 1906. Jahrg. 29, s. 366—368.

654. **Annerstedt, Cl.,** Fältmarskalken grefve *Magnus Stenbock.* Minnesteckning.
Svenska Akademiens Handlingar ifrån år 1886. D. 20, s. 21—579.

655. **Nordmann, P.,** *Arvid Eriksson Stålarm.* (Biografisk studie.)
Skrifter utg. af Sv. Litteratursällskapet i Finland. 73. Förhandlingar och uppsatser. 19. 1905 (tr. 1906), s. 57—90.

656. **Taube, M. v.,** Ursprung des Geschlechts *v. Taube.* 25 s. 4:o. [Mitau 1904.]
Särtryck ur Jahrbuch f. Genealogie 1902.

657. **Stjernkrantz, K.,** *Esaias Tegnér.* Biskopsvalet och stiftsstyrelsen från Lund. En framställning baserad på hittills otryckta källor. 97 s. Lund, Ph. Lindstedts Univ. bokh. Pr. 2 kr.

658. **Holm, Rur.,** *Joannes Elai Terserus.* Hans insats i samtidens kyrkliga, vetenskapliga och politiska lif. 1. Terseri lif och verksamhet intill år 1659. Akad. afh. (1) + XV + 378 + (1) s. Lund, Gleerupska Universitetsbokhandeln. Pr. 3 kr.
På omslaget står: Joannes Elai Terserus. Biografisk studie.

659. **Forsstrand, C.,** Ätten Törne. En borgmästaresläkt i gamla Stockholm.
Samfundet S:t Eriks Årsbok 1906, s. 20—55. Med 1 facs. + 1 portr. o. illustr. i texten.

Numismatik.

660. **Appelgren, T. G.,** Konung Gustaf I:s mynt.
Numismatiska meddelanden 1905. 16. XIII s. + s. 1—145 + (1) s.

661. **Hildebrand, H.,** Gotlandsmynt med Jens Billes vapen.
Fornvännen 1906, s. 196—197. (Med 1 fig.)

662. **Hyckert, B. E.,** Minnespenningar öfver enskilda svenska män och qvinnor.
Numismatiska meddelanden 1905. 17, s. 1—76.

Krigshistoria.

663. **Barstad, H. J.,** Norges Landforsvar 1604—1643. Bidrag til Norges Krigshistorie under Christian IV:s Regjeringsperiode. IV + 211 s. Christiania, J. Dybwad 1905.
Videnskabs-Selskabets Skrifter. 2. Hist. filos. Kl. 1905. N:o 3.

664. **Hammarskiöld, L. R.,** Carl Cronstedt och hans »snabbskjutande» kanoner. 54 s. + 1 portr. Sthlm.
Särtr. ur Artilleritidskrift 1906.

665. **Hellström, C.,** Om Stockholms garnison och borgarbeväpning i äldre och nyare tider.
Vårt fosterland och dess försvar 1906, N:r 1—12, 15, 21—22, 24, 25.

666. **Händelser,** Några Märkeliga, Som sig med Swenska Skepp Tildragit.
Vår Flotta 1906, s. 64—65, 85—86, 96—97, 109—110.

667. **Kirchhoff,** Seemacht in der Ostsee. Ihrer Einwirkung auf die Geschichte der Ostseeländer im 17. und 18. Jahrhundert. XX + 481 s. + 4 Karten u. 18 Plänen. Kiel, R, Cordes 1907 [1906].

668. **Munthe, C. O.,** Fredrikshalds og Fredrikstens Historie indtil 1720. XV + (1) + 827 s. + illustr. i texten + 9 kartbilag. Kristiania, Aschehoug. Pr. 13 kr.

669. **Munthe, L. W:son,** Kongl. Fortificationens historia. D. 2. S. 385—590 + VII s. + 16 kartor.
Tidskr. i fortifikation 1906. Bihang.

670. **Pihlström, A.,** Kungl. Dalregementets historia. Afdeln. 3. På uppdrag af regementets officerskår utgifven af *C. Westerlund.* (5) + 320 s. + 1 pl. + 6 kartor. Sthlm, Norstedt. Pr. 4 kr. 50 öre.

671. **Quennerstedt, Axel,** Några drag från kriget i Pommern 1807 samt sjukhusvården vid södra armén 1808—09.
Tidskr. i militär hälsovård 1906, s. 21—31.

672. **Rittmeyer, Rud.,** Seekriege und Seekriegswesen in ihrer weltgeschichtlichen Entwicklung. Mit besonderer Berüchsichtigung der grossen Seekriege des 17. und 18. Jahrhunderts. Bd 1: Von den Anfängen bis 1740. Mit zahlreichen Porträts, Abbildungen und Skizzen. XXXI + 642 s. Berlin, Mittler u. Sohn 1907 [1906].

673. **Segelcke, S., & Angell, H.,** Stene som taler. Billeder og skildringer fra Norges gamle fæstninger. (1) + 75 + (1) s. Med många illustr. i texten. 4:o. Kristiania. Aschehoug. Pr. 2 kr.

674. **Spak, F. A.,** Die Handfeuerwaffen der schwedischen Armee während des dreissigjährigen Krieges.
Beiträge zur Geschichte der Handfeuerwaffen. Festschrift zum achtzigsten Geburtstag von Moritz Thierbach 1905, s. 103—107.

675. **Tidander, L. G.,** Svenska konungar såsom militärförfattare.
Vårt fosterland och dess försvar 1906, N:o 14.

676. **Utredning** om Wästmanlands regementes knektelegomedelskassas tillkomst och utveckling jämte samling af urkunder rörande samma kassa. 168 s. Västerås 1905.

Litteratur- och konsthistoria.

677. **Bergelin, E.,** Några religiösa dikter af en fången karolin. (Forts. o. afslutn. från 4:de årg.) (Se N:o 6292.)
Kyrkohistorisk Årsskr. 1905 (tr. 1906), s. 261—266.

678. **Daae, L.,** Et anonymt politisk Skrift omtrent fra 1649 og dets sandsynlige Forfatter.
[Nor.] Hist. Tidsskr. 1906. 4:e Række. Bd 4, s. 192—200.

679. **Ekedahl, J.,** Molbech den äldre och Sverige. (Ur de litterära förbindelsernas häfder.) Akad. afh. IX + 166 + (1) s. Lund.

680. **Ekhoff, E.,** Tvenne nyupptäckta medeltida epitafier i den gamla dominikanerkyrkan i Sigtuna.
Fornvännen 1906. Årg. 1, s. 20—43. (Med 4 pl. o. 8 fig.)

681. **Kardell, S. J.,** Om gamla jämtländska och härjedalska bröllops- och grafkväden. Föredrag vid Jämtlands läns fornminnesf. årssammankomst d. 17 mars 1906.
Jämtlands läns fornminnesf. Tidskr. 1906. Bd 4, s. 8—16.

682. **Leijonhufvud, S.,** En tessinsk fabelsamling.
Ord och Bild 1906, s. 449—464. (Med 16 bild.)

683. **Molin, A.,** Geijer-studier. Akad. afh. (6) + 269 s. Göteborg, Wettergren & Kerber. Pr. 4 kr.
Göteborgs K. Vetenskaps- o. Vitterhetssamh. Handlingar. 4:e följden. 9: 3.

684. **Pantheon,** Svenskt. Porträtt och historiska planscher efter gravyrer. Med text af *F. U. Wrangel.* H. 22 (sluthäfte). S. 59—61 + (1) + VIII s. + 8 portr. o. pl. Tv. Fol. Sthlm, Wahlström & Widstrand. Pr. 2 kr. 50 öre häftet.

685. **Roosval, J.,** Sankt Göran på Åland.
Kult och konst 1906, s. 21—24.

686. **Roosval, J.,** Die St. Georgs-Gruppe der Stockholmer Nikolaikirche im Historischen Museum zu Stockholm.
Jahrbuch der Königlich Preussischen Kunstsammlungen 1906. Bd 27, s. 106—117 + 1 pl. o. 7 Abb. i texten.

687. **Roosval, J.,** Två antisemitiska monument i Uppsala domkyrka.
Kult o. Konst 1906, s. 174—188.

688. **Roosval, J.,** Torbiörn Tidemansons rim om den store Örjanen och andra bidrag till detta monuments historia under 1500- och 1600-talen.
Samfundet S:t Eriks Årsbok 1906, s. 56—68. (Med 2 illustr.)

689. **Rydbeck, O.,** Ålen och lejonen i Stockholms Storkyrka.
Fataburen 1906, s. 171—178. (Med 6 fig.)

690. **Schück, H.,** Studier i ynglingatal. [2.] S. 55—90. Upsala. Pr. 1 kr.
Upsala Universitets Årsskrift 1906. Progr.

691. **Söderhjelm, W.,** Johan Ludv. Runeberg, hans lif och hans diktning D. 2. (4) + 558 s. Helsingfors.
Skrifter utgifna af Svenska Litteratursällskapet i Finland. 77.

692. **Tegnér, Elof,** Armfelt och Leopold.
Tegnér, E., Valda skrifter. D. 5, s. 57—77. (Se N:o 464.)

693. **Wrangel, E.,** Tegnér och den Brinkmanska »seraljen».
Ord och Bild 1906, s. 497—512. (Med 11 bilder.)

Statsrätt, juridik, nationalekonomi och statistik.

694. **Bang, N. E.,** Tabeller over Skibsfart og Varetransport gennem Öresund 1497—1660. Udarbejdede efter de bevarede Regnskaber over Öresundstolden. [Titeln äfven på franska.] Udgivne paa Carlsbergfondets Bekostning. D. 1. Tabeller over Skibsfarten. X + 404 s. 4:o. Khvn, Gyldendal.

695. **Bergsten, N.,** Bevillningsutskott vid frihetstidens riksdagar. Akad. afh. X + 144 s. Uppsala, Almqvist och Wiksell. Pr. 2 kr. 50 öre.

696. **Borg, C. O.,** Blad ur riksbankens historia. 3. Karl XII:s krigslån under åren 1713—1718. 4. Två kronolotterier under frihetstiden. 5. Kronan och banken under åren 1719—1740.
Statsvetenskaplig Tidskr. 1905, s. 282—310; 1906, s. 181—196.

697. **Bratt, A.,** Tolkning af Smålandslagens kristnubalk.
Kyrkohistorisk Årsskr. 1905 (tr. 1906), s. 149—164.

698. **Brisman, S.,** Om afvikelser mellan riksdagsbeslut och bankoreglemente 1810 och 1815.
Statsvetenskaplig Tidskr. 1906, s. 175—180.

699. **Furuhjelm, E.,** Sveriges författning och den moderna parlamentarismen. 1—2.
Finsk Tidskr. 1906. T. 60, s. 77—91, 148—168.

700. **Karlsson, K. H.,** Vad under lagboken.
Fornvännen 1906, s. 95—99.

701. **Law,** The, of the Westgoths according to the manuscript of Aeskil. With an introduction and explanatory notes, done into English by *A. Bergin.* 90 + (1) s. + 1 facs. Rock Island, Ill.

702. **Rydin, K.,** Tiondegifvare och tiondetagare i Sverige. Några drag ur prästaflöningens historia jämte hänvisning på ett reformförslag. Föredrag uti sällskapet Idun i Stockholm den 5 maj 1906. 47 s. Sthlm, P. Palmquist. Pr. 75 öre.

703. **Tabeller** öfver Sveriges import och export sjöledes åren 1637—1640 och 1645. 150 + (1) s. Sthlm, Norstedt 1904.
Ur Rikskansleren Axel Oxenstiernas skrifter och brefvexling. Afdeln. 2: Bd 11. (Se N:o 72.)

704. **Thulin, Gab.,** Redogörelse för de ecklesiastika boställena. [D.] 2. Västernorrlands län. Efter nådigt uppdrag utarbetad. LXXII + 547 s. 4:o. Sthlm.

705. **Widell, L.,** Statistiska Tabellkommissionen 1756—1906.
Statsvetenskaplig Tidskr. 1906, s. 215—219.

706. **Widén, J.,** Den svenska centralförvaltningens organisation i 17:de seklet. Bidrag till dess karakteristik.
Statsvetenskaplig Tidskr. 1906, s. 1—31, 78—96.

Bibliografi.

707. **Almquist, J. A.,** Sveriges bibliografiska litteratur. D. 2: H. 1. (1) + 122 s. Sthlm.
Kungl. Bibliotekets Handlingar. 28.

708. **Annerstedt, Cl.,** Mémoires de Stenbock. Kritisk studie. 21 s. Upsala.
Ur Samlaren. Årg. 27 (1906).

709. **Bibliography** of the thirty years' war.
The Cambridge modern history. Vol. 4, s. 801—953. (Se N:o 487.)

710. **Bygdén, L.,** Svenskt anonym- och pseudonym-lexikon. Bibliografisk förteckning öfver uppdagade anonymer och pseudonymer i den svenska litteraturen. H. 10 (= Bd 2: 1). Sp. 1—96. Uppsala.
Skrifter utgifna af Svenska Litteratursällskapet. 17: 8.

711. **Bååth, L. M.,** De Vellingkska samlingarna.
Meddelanden från Svenska Riksarkivet. N. F. Bd 1, s. 381—399.

712. **Dahl, Fr., Motzfeldt, U. A. og Schlyter, K. J. D.,** Nordisk Litteraturfortegnelse 1905.
Tidsskrift for Retsvidenskab 1906. Aarg. 19, s. 375—435.

713. **Jahresberichte** der Geschichtswissenschaft im Auftrage der Historischen Gesellschaft zu Berlin herausgegeben von *G. Schuster.* Jahrg. 27. 1904. Hälfte 2. VIII + 441 + 298 s. Berlin, Weidmannsche Buchhandlung.
Afdelningen för Sverige är skrifven af *J. A. Almquist* och utgör s. 381—391 af tredje afdelningen.

714. **Katalog** der Handschriften der Königl. Öffentlichen Bibliothek zu Dresden. Im Auftrage der Generaldirektion der Königlichen Sammlungen für Kunst und Wissenschaft im Anschluss an die von *Fr. Schnorr von Carolsfeld* 1882 und 1883 herausgegebenen Bände bearbeitet von *L. Schmidt.* Bd 3. VI + (1) + 538 s. Leipzig, Teubner.
S. 258—260 finnas upptagna en del handskrifter, som röra Sverige.

715. **Secher, V. A.,** Gesetzliche Regelung des Schutzes von Archivalien und der Beaufsichtigung nicht fachmännisch verwalteter Archive und Registraturen [im Norden].
Korrespondenzblatt d. Gesamtvereins d. deutschen Geschichts- u. Altertumsvereine 1905, sp. 404—419.

716. **Secher, V. A.,** Om organisationen af Arkivvæsenet i Norden. Föredrag holdt på det tyske Arkivarmöde i Bamberg den 25. September 1905.
Meddelser fra det danske Rigsarkiv. [D.] 1, s. 145—166. (Se N:o 715.)

717. **Setterwall, K.,** Svensk historisk bibliografi 1905. 37 s.
Bilaga till Hist. Tidskr. 1906. 50 separatexemplar.

718. **Über** das »Schwedische Archiv» in Riga.
Baltische Monatsschrift 1906, s. 207—222.

Topografi.

719. **Berg, W.,** Bohusläns forntid. Arbetet utgifvet på bekostnad af Bohusläns Fornminnesförening. [Med illustr. i texten.] 118 s. + 4 kartor. Göteborg. Pr. 2 kr.

720. **Bergstrandh, J.,** Bidrag till Alanäs socken historia.
Jämtlands läns fornminnesf. Tidskr. 1906. Bd 4, s. 16—18.

721. **Bergström, C. F.,** Oskarshamns historia 1856—1906. (20) + 343 + (1) s. + 90 pl. o. portr. + 4 kartor. Oskarshamn, A. Melchior. Pr. 10 kr.

722. **Bilder** från Gamla Stockholm. H. 1—3. 6 s. + 6 pl. Sthlm, Eklund. Pr. 1 krona häftet.

723. **Bilder** från stad och land. Historiskt-topografiska studier utg. af Örebro läns fornminnesförening. 185 + (1) s. + 4 pl. + 1 karta. Örebro 1905. Tr. i 112 exemplar.
Separat ur Meddelanden från Örebro läns fornminnesf. 1905. H. 8.

724. **Büttel, G. A.,** Gustav Adolfs Grab in der Ritterholmskirche zu Stockholm. 4:e verb. Aufl. 48 s. + 1 pl. Leipzig, A. Strauch.

725. **Carlson, Fr.,** Borgvik förr och nu. Vermländsk kulturteckning. 68 s. Göteborg 1904. Pr. 1 kr.

726. **Dalarna** i ord och bild. [Med många illustr. i texten.] [H. 1.] Falun. 88 s. Hedemora, A. Lidman 1905. Pr. 1 kr.

727. **Engelke, J.,** En stor svensk småstad. Skildringar från »Gamla Norrköping». 195 + (1) s. Sthlm, Geber. Pr. 2 kr. 75 öre.

728. **Erikson, Joh.,** Hallands Väderö. En geografisk och historisk beskrifning. Med 15 illustr. 69 s. Sthlm, Björck & Börjesson. Pr. 1 kr. 50 öre. Tr. i 500 exemplar.

729. **Flodmark, J.,** Ut till Komötet och Uggleviken. En Stockholmsvandring för 50 år sedan.
Samfundet S:t Eriks Årsbok 1906, s. 1—19 + 1 pl. o. flera illustr. i texten.

730. **Folcker, E. G.,** »Hic sepulti.» Ett Visbyminne.
Ord och Bild 1906, s. 410—412. (Med 1 bild.)

731. **Fornhandlingar** rörande Jämtlands län. (Forts.)
Jämtlands läns fornminnesf. Tidskr. 1906. Bd 4, s. 6—7.

732. **Forssman, Aug.,** Från Strängnäs stifts bygder. Huddinge. 29 s. Sthlm.
Sep. ur: »Bidrag till Södermanlands äldre kulturhistoria».

733. **Friesen, O. v.,** Om landskapsnamnet Uppland.
Fataburen 1906, s. 17—28.

734. **Garfvé, A.,** Fellingsbro sockens historia. Anteckningar ur skilda källor. (4) + 322 + (3) s. + 1 karta. Hedemora, Förf. (tr. i Arboga) 1904—05.

735. **Gyllensvärd, V.,** Om tolagen samt packhus- och tullhusbyggandet i Stockholm. En historisk undersökning. IV + 60 s. 4:o. Sthlm.

736. **Högbom, A. G.,** Norrland. Naturbeskrifning. XVI + 412 + (1) s. + 13 pl. + 6 kartor + många illustr. i texten. Uppsala & Sthlm, Almqvist & Wiksell. Pr. 6 kr.
Norrländskt Handbibliotek. 1.

737. **Kämpagrafven** vid Visby och dess historia. Af — *æn* —.
Vårt fosterland och dess försvar 1906, N:o 9.

738. **Lindeberg, Wilh.,** Ett riksdagsmannaval på 1700-talet. En kulturbild från det gamla Gefle. [1746.]
Gefleborgs läns julafton 1905, s. 6—9, 16.

739. **Livén, E. E.,** Ur Frostvikens historia.
Jämtlands läns fornminnesf. Tidskr. 1906. Bd 4, s. 19—20.

740. **Lund, Fr.,** Fredriksskans.
Vårt fosterland och dess försvar 1906, N:r 14.

741. **Lundborg, A. G.,** Sundby socken företrädesvis i antikvariskt och kulturhistoriskt hänseende. Utgifven med bidrag af Södermanlands fornminnesförening. 96 + (1) s. Motala 1904.

742. **Mentzer, O. v.,** Gräfsnäs slottsruin. Ett gammalt Västgötaminne.
Svenska Turistföreningens Årsskr. 1906, s. 68—90. (Med illustr.)

743. **Nerman, G.,** A. F. Skjöldebrand och B. B. v. Platen om Trollhätte kanal.
Hist. Tidskr. 1906, s. 272—280.

744. **N[ordberg], J. A.,** Om Neder-Luleå kyrka. Ur gamla papper. 30 s. + 2 pl. Luleå, L. Ruuth 1905. Pr. 40 öre.

745. **Nordlander, J.,** Kungsgården i Ångermanland.
Norrland. Småskrifter utg. af Norrländska Studenters Folkbildningsf. N:o 1, s. 27—32.

746. **Pettersson, P. Em.,** Fornminnen och sägner ifrån Lockne socken.
Jämtlands läns fornminnesf. Tidskr. 1906. Bd 4, s. 18—19.

747. **Sivers, H. J.,** Westerwiks stads historia och beskrifning uti trenne delar. (17) + 378 + (6) s. + 1 pl. + 1 portr. Linköping 1758. Omtr. Westerwik 1905.

748. **Sommerschield, P.,** Historiske Skildringer fra Baahuslen (Viken). (Konghelle, Ragnhildarholm og Baahus.) Med 8 Tegninger. 128 s. Kristiania, I. M. Stenersen & C:o 1905. Pr. 2 kr.

749. **Svedenborg, J.,** Hornborga by i Västergötland före år 1860.
Fataburen 1906, s. 29—34.

750. **Svenson, S.,** Kort historisk beskrifning öfver Marstrands stad samt Carlstens fästning jämte dess byggnad, strider, fångvård m. m. (2) + 63 s. + 1 karta. Göteborg 1904. Pr. 1 kr.

751. **Sverige.** Geografisk, topografisk, statistisk beskrifning. Under medverkan af flera författare utgifven af *K. Ahlenius*. [Med många illustr. och planer.] 1: 6—7, 4: 6—7. H. 11—14. S. 321—448 + s. 321—448. Sthlm, Wahlström & Widstrand. Pr. 1 kr. häftet.

752. **Uppland.** Skildringar af land och folk. Utgifven af K. Humanistiska Vetenskapssamfundet i Uppsala genom *A. Erdmann* och *K. Hildebrand*. Bd 2: H. 2. S. 161—320 + 1 pl. Med en mängd illustr. i texten. Sthlm, Wahlström & Widstrand (tr. i Upsala). Pr. 3 kr. 50 öre.
Detta häfte innehåller hufvudsakligen Upplands järnhandtering, industri o. handel af *H. Rosman*. (Se N:o 778.)

753. **Ur** Oskarshamns krönika. Personer och händelser under de senaste femtio åren. [H.] 1. Utgifna af *J. L—r*. 44 + (1) s. Oskarshamn. Pr. 25 öre.

754. **Weibull, L.,** En tillernad förstöring af Glimmingehus.
Hist. Tidskr. för Skåneland 1906. Bd 2, s. 332—335.

755. **Weibull, L.,** Studier i Lunds domkyrkas historia. 103 + (1) s. + 1 pl. o. illustr. i texten. Lund.
Hist. Tidskr. för Skåneland. 1906: H. 2—3.

756. **Åkerhielm, E.,** Från medeltidens kungaö. (Visingsö.)
Svenska Turistföreningens Årsskrift 1906, s. 161—182. (Med illustr.)

Kulturhistoria.

757. **Ambrosiani, S.,** Om järnkakelugnar och järnugnar.
Fataburen 1906, s. 93—114. (Med 18 fig.)

758. **Aulén, G.,** Ett och annat från H. Reuterdahls Lundatid. Ur hans brefväxling med C. F. af Wingård, K. F. Dahlgren, J. H. Thomander, Esaias Tegnér, J. P. Mynster och Chr. Molbeck.
Kyrkohistorisk Årsskr. 1905 (tr. 1906), s. 165—196.

759. **Baasch, E.,** Zur Geschichte des hamburgischen Heringshandels.
Hansische Geschichtsblätter. Jahrg. 1906, s. 61—100.

760. **Billmansson, P. R.,** Drag ur Nora pedagogis historia. Läroverkspr. XIV s. 4:o. Nora.

761. **Bjurholm, A.,** F. d. bryggare-embetets i Stockholm pensionskassa åren 1847—1900. Anteckningar från handlingar i kassans arkiv. Enligt beslut vid årsmöte den 12 mars 1903 utgifna af pensionskassans delägare. (6) + 302 s. + 27 pl. o. portr. Sthlm 1905.

762. **Feilberg, H. F.,** Jul. Bd 1. Jul, allesjælestiden, hedensk, kristen julfest. 370 s. 2. Julemörkets löndom, juletro, juleskik. 404 s. Khvn. Schubothe. Bd 2 utkom ej förr än 1905, men har 1904 till tryckår. Pr. för båda banden. 11 kr. 50 öre.
Se nedan »Recensioner» 875.

763. **Fries, Ellen,** En rundresa i Sverige på 1700-talet. 1—2.
Nordisk Tidskr. 1906, s. 396—408, 478—490.

764. **Göransson, E.,** Bidrag till kännedom om undervisningen i Sverige under 1800-talet. 29 + (1) s. Sthlm 1905.
Separataftryck ur Stockholms Samgymnasiums årsredogörelse.

765. **Hagberg, L.,** Påskäggen och deras hedniska ursprung.
Fataburen 1906, s. 129—154. (Med 19 fig.)

766. **Hazelius, G.,** Om handtverksämbetena under medeltiden. En inledning till skråväsendets historia i Sverige. Utg. af *E. Heckscher*. 160 s. Sthlm. Pr. 3 kr.
Bidrag till vår odlings häfder. 9.

767. **Heckscher, E.,** Kommunikationsväsendets betydelse i nittonde århundradet.
Ekonomisk Tidskr. 1906, s. 293—320.

768. **Holm, T.,** Sveriges allmänna postväsen. Ett försök till svensk posthistoria. [D.] 1: 1620—1642. X + 192 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 3 kr.

768 1/2. **Janse, O.,** Medeltidsminnen från Östergötland. Med 100 bilder i ljustryck och autotypi efter förslagets originalfotografier. IV + 180 s. Sthlm, J. Cederquist. Pr. 5 kr.

769. **Johansson, L.,** Lucia och de underjordiske i norrländsk folksägen. Jämte ett tillägg af *N. E. Hammarstedt*.
Fataburen 1906, s. 198—201.

770. **Justitiemord,** Ett svenskt, för 200 år sedan. En tragedi i Marstrand. [Johan Henrik Schonheit.]
Aftonbladet 1906, N:o 177 (1/8). Hade förut stått i Göteborgs Handels- o. Sjöfartstidning.

771. **Keyland, N.,** Om den svenska allmogens jakt.
Fataburen, 1906, s. 1—16, 115—125. (Med 7 fig.)

772. **Leijonhufvud, S.,** Gotländsk uppteckning af medeltida formulär för invigning af födoämnen.
Fornvännen 1906, s. 151—157. (Med 1 fig.)

773. **Lithberg, N.,** Bröllopsseder på Gottland.
Fataburen 1906, s. 65—92. (Med 5 fig.)

774. **Modin, E.,** Olofsmässan.
Norrland. Småskrifter utg. af Norrländska Studenters Folkbildningsf. N:o 1, s. 1—26.

775. **Montelius, O.,** Kulturgeschichte Schwedens von den ältesten Zeiten bis zum elften Jahrhundert nach Christus. Mit 540 Abbildungen. (2) + 336 s. Leipzig, Seemann.
Se nedan »Recensioner» 876.

776. **Nordlander, J.,** Om birkarlarne. 1—3.
Hist. Tidskr. 1906, s. 215—255.

777. **Norlind, T.,** Musiken vid svenska skolor under 1600-talet.
Kult o. Konst 1906, s. 91—104.

778. **Rosman, H.,** Näringslif i Uppland. Järnhandtering, industri, handel. 156 s. Sthlm (tr. i Upsala). Pr. 3 kr. 50 öre.
Ur Uppland. Bd 2. (Se N:o 752.)

779. **Rosman, H.,** Sammanslutningar inom handelsvärlden under äldre tider. Föredrag vid Sveriges Allmänna Handelsförenings årsmöte i Norrköping den 8 augusti 1906. 45 s. Sthlm, Förf. Pr. 1 kr.

780. **Rydfors, A.,** Politisk historik [öfver statens järnvägar].
Statens järnvägar 1856—1906. D. 1, s. 22—212. (Se N:o 785.)

781. **Rydfors, A.,** Vid de svenska statsbanornas femtioårsjubileum.
Ord och Bild 1906, s. 595—606. (Med 12 bilder.)

782. **Sidenbladh, E. Th.,** Stockholms urmakarämbete 1695—1788.
Samfundet S:t Eriks Årsbok 1906, s. 69—93. Med flera illustr. i texten.

783. **Siljestrand, K. K.,** Sköfde skola i äldre tider till 1700-talets slut, hufvudsakligen efter handlingar och anteckningar i läroverkets arkiv. Läroverksprogr. 17 s. 4:o. Sköfde 1905.

784. **Skandia,** Försäkringsaktiebolaget, 1855—1905. II + (1) + 330 s. + 27 portr. + 4 pl. Sthlm, Norstedt 1905.

785. **Statens järnvägar** 1856—1906. Historisk-teknisk-ekonomisk beskrifning. I anledning af statens järnvägars femtioåriga tillvaro utgifven på Kungl. Maj:ts nådiga befallning af järnvägsstyrelsen. Under redaktion af *G. Welin*. [Med många portr., pl. o. kartor.] D. 1. Historik. 2. Bana och byggnader. 3. Transportmateriel och verkstäder. 4. Förvaltning och personal. Sthlm. Pr. 48 kr.
D. 1 inneh. följande afdeln.: *Rydfors, A.*, Politisk historik. — *Björklund, E. O. J.*, Administrativ historik. — *D'Ailly, G. A. H.*, Statistisk historik. — *Heckscher, E.*, Nationalekonomisk historik.

786. **Tegnér, Elof,** Lundensiska interiörer.
Tegnér, E., Valda skrifter. D. 6, s. 341—396. (Se N:o 464.)
Innehåller: »Tidens tecken» och den stridande kyrkan, Studentdemonstrationer på 1860-talet, En folktribun och en frihetsskald från 1840, Kuggis.

787. **Tegnér, Elof,** Östrabo.
Tegnér, E., Valda skrifter. D. 6, s. 397—461. (Se N:o 464.)

788. **Tidander, L. G.,** Vetenskapliga expeditioner under Karl XII:s regering.
Vårt fosterland och dess försvar 1906, N:o 25.

789. **Wawrinsky, R.,** Sveriges lasarettsväsende förr och nu. Ett stycke svensk kulturhistoria. X + 930 s. + 3 Bilag. Sthlm, Förf. Pr. 35 kr.

Kyrkohistoria.

790. **Blix, Fr.,** Om orgelns användning vid gudstjänsten.
Kult o. Konst 1906, s. 184—202.

791. **Gezelius S.,** Reseberättelse från år 1780. Ett bidrag till de religiösa rörelsernas historia i Dalarne.
Kyrkohistorisk Årsskr. 1905 (tr. 1906), s. 215—254.

792. **Handlingar** på svenska rörande »Vårfrupänningen» till Vadstena klosters byggnad och underhåll. Efter gamla handskrifter utgifna af *R. Geete*. S. 127—152. Sthlm.
Bilaga till Sv. Fornskr.-Sällsk:s årsmöte 1906.

793. **Helander J.,** Hedendom och kristendom inom den äldsta svenska missionskyrkan. Fragment ur ett större efterlemnadt arbete.
Kyrkohistorisk Årsskr. 1905 (tr. 1906) s. 5—26.

794. **H[öjer, T.]** Ett bidrag till den svenska predikoverksamhetens historia under medeltiden.
Hist. Tidskr. 1906, s. 46—49.

795. **Karlsson, K. H.,** Electus Björn i Skara samt striderna om domprosteriet i Skara 1449—1475.
Kyrkohistorisk Årsskr. 1905 (tr. 1906), s. 27—31.

796. **Lindbæk, J.,** og **Stemann, G.,** De danske Helligaandsklostre. Fremstilling og Aktstykker. Udgivet med Understöttelse af Carlsbergfondet. (7) + 221 + 244 + XXXVI s. Khvn, Gad. Pr. 6 kr.

797. **Lundström, H.,** Om Laurentius Petri's förmenta karaktärssvaghet.
Kyrkohistorisk Årsskr. 1905 (tr. 1906), s. 197—214.

798. **Lundström, H.,** Västeråsbiskopen Ol. Stephani Bellinus' böneskrift till Karl IX.
Kyrkohistorisk Årsskr. 1905 (tr. 1906), s. 255—259.

799. **Norén, R.,** Om betydelsen af kulthistoriska forskningar och studier.
Kult o. Konst 1906, s. 48—59.

800. **Quensel, O.,** Några drag af svenskt gudstjänstlif på 1600-talet.
Kyrklig Tidskr. 1906, s. 539—546.

801. **Synodalakter,** Svenska, efter 1500-talets ingång. Samlade och utgifna af *H. Lundström.* H. 3. S. 177—272. Sthlm, Norstedt (tr. i Uppsala.) Pr. 2 kr.
Skrifter utgifna af Kyrkohistoriska Föreningen. 2: 3.

802. **Synodalia,** Lundensia. 1646—1663. Utg. af *C. G. Weibull.*
Hist. Tidskr. för Skåneland 1906. Bd. 2, s. 294—331.

803. **Weibull, L.,** Ärkebiskop Birgers gudstjenststiftelse i kryptkyrkan i Lund.
Hist. Tidskr. för Skåneland 1906. Bd 2, s. 273—293.

804. **W[estma]n, K. G.,** Om Birgittas orden; anteckningar med anledning af T. Höjer, Studier i Vadstena klosters och birgittinordens historia. (Se N:r 372.)
Hist. Tidskr. 1906, s. 256—272.

805. **Wijkmark, H.,** Studier till den Wallinska psalmbokens framkomst. 1. Psalmboken af år 1810. Läroverkspr. Kungsholms realskola. VI + 46 s. 4:o. Sthlm.

Finland och Östersjöprovinserna.

806. **Bidrag** till Helsingfors stads historia. D. 2. Samlade och utgifna af *P. Nordmann.* [Afdeln.] 1. Prosten Henric Forsii lefnads-lopp af honom sjelf författadt. — 2. H. Forsii akademiska afhandling om Helsingfors, förra delen, öfversättning från latinska originaluppl. af år 1755. — 3. H. Forsii akademiska afhandling om Helsingfors, senare delen af år 1757. (2) + 129 s. Helsingfors.
Skrifter utgifna af Svenska Litteratursällskapet i Finland. 72.

807. **Carpelan, T.,** Åbo i sjuttonde århundradet. 2. (1. Se N:o 3393.)
Finsk Tidskr. 1906. T. 60, s. 435—454.

808. **Fellman, J.,** Anteckningar under min vistelse i Lappmarken. D. 1—4 Helsingfors.
Se nedan »Recensioner» 877.

809. **Gantzer, P.,** Schwedisch-Pommerns Beitrag zum Türkenkriege vom Jahre 1663.

Monatsblätter. Herausg. von der Gesellschaft f. Pommersche Geschichte u. Altertumskunde 1906, s. 74—77.

810. **Gantzer, P.,** Pommern und die Rheinische Allianz vom Jahre 1658.
Monatsblätter. Herausg. von der Gesellschaft f. Pommersche Geschichte u. Altertumskunde 1906, s. 56—57.

811. **Gantzer, P.,** Die Reihenfolge der schwedisch-pommerschen Städte auf den Landtagen.
Monatsblätter. Herausg. v. d. Gesellschaft f. Pommersche Geschichte u. Altertumskunde 1906, s. 167—169.

812. **Handlingar** till belysande af Finlands kamerala förhållanden på 1500-talet. [Titeln äfven på finska.] Utg. af *J. V. Ronimus.* (2) + 219 + (1) s. Joensuussa.
Todistuskappaleita Suomen historiaan. 3.,

812½. **Hartman, T.,** Borgå stads historia. D. 1. VIII + 256 s. + 1 karta. Borgå, G. L. Söderström. Pr. 4 m. 50 p.

813. **Hausen, R.,** En sannsaga.
Skrifter utgifna af Svenska Litteratursällskapet i Finland. 73. Förhandlingar och uppsatser. 19. 1905 (tr. 1906), s. 248—256.

814. **H[irn], Y.,** Bernardin de Saint-Pierre och Finland jämte Observations sur la Finlande.
Skrifter utgifna af Svenska Litteratursällskapet i Finland. 73. Förhandlingar och uppsatser. 19. 1905 (tr. 1906), s. 257—310.

815. **Kaasalainen, A.,** Kylämuodosta ja vainiojärjestyksestä lounais-suomessa 16- ja 17-satalukulla agraarihistoriallinen tutkimuskoe. Akad. afh. (2) + 239 + (1) s. + 9 kartor. Helsingissä.

816. **Leinberg, K. G.,** Bidrag till Frimureriets i Finland historia.
Skrifter utg.' af Sv. Litteratursällskapet i Finland. 73. Förhandlingar och uppsatser. 19. 1905 (tr. 1906), s. 197—236. Äfven separat.

817. **Leinberg, K. G.,** Finlands territoriala församlingars namn, ålder, utbildning och utgrening. 2:a reviderade o. tillökta uppl. (1) + II + 192 s. Helsingfors.

818. **Leinberg, K. G.,** Samfundet pro Fide et Christianismo och dess finske medlemmar.
Skrifter utg. af Sv. Litteratursällskapet i Finland. 73. Förhandlingar och uppsatser. 19. 1905 (tr. 1906), s. 237—243.

819. **Leinberg, K. G.,** Svenska Uppfostringssällskapet och dess finska medlemmar.
Skrifter utg. af Sv. Litteratursällskapet i Finland. 73. Förhandlingar o. uppsatser. 19. 1905 (tr. 1906), s. 244—247.

820. **Mantalsregister** öfver Finland från senare häften af det sextonde århundradet. [Titeln äfven på finska.] Utg. af *W. Tawaststjerna.* VI + 133 s. Helsingissä 1904.
Handlingar till belysande af Finlands kamerala förhållanden. 5.

821. **Melander, K. F.,** Zur Greifswalder Universitätsgeschichte.
Pommersche Jahrbücher 1906. Bd 7, s. 89—109.

822. **Museum,** Åbo stads historiska. Kulturhistoriska bilder. Utgifna på föranstaltande af Bestyrelsen för Åbo stads historiska museum. H. 1. 32 s. Helsingfors, Förlagsaktieb. Helios. Pr. 1 m. 60 p. för häfte, en billigare uppl. 90 p. för häfte.
H. 1 innehåller bl. a. Tavastehus regementes fana med pl., Karin Månsdotters porträtt.

823. **Ruuth, J. W.,** Viborgs stads historia. H. 8—10. S. 699—986 + pl. Helsingfors, Clouberg & C:o 1905.

824. **Saxén, R.,** Språkliga bidrag till den svenska bosättningens historia i Finland. 1. Egentliga Finland, Satakunta och södra Österbotten. X + 311 s. Helsingfors 1905.
Bidrag till kännedom af Finlands natur och folk. Utg. af Finska Vet. Soc. H. 63.

825. **Schlüter, W.,** Der Norden Europas in der mittelalterlichen Kartographie.
Sitzungsberichte der Gelehrten Estnischen Gesellschaft 1905 (tr. 1906), s. 1—20.

826. **Schybergson, M. G.,** Porthan såsom medlem af Finska Hushållningssällskapet.
Skrifter utg. af Sv. Litteratursällskapet i Finland. 73. Förhandlingar o. uppsatser. 19. 1905 (tr. 1906), s. 13—56.

827. **Taube, M. v.,** Beiträge zur baltischen Familiengeschichte. S. 115—120. 4:o. [Mitau 1906.]
Särtryck ur Geneal. Jahrbuch.

828. **Wegener, Ph.,** Zur Geschichte des Gymnasiums zu Greifswald. T. 2: Eine Schulreform an den grossen Stadtschule in Greifswald auf Grund der Denkschrift des Rektors Mag. Warneknos. Progr. 35 s. Greifswald 1905.

829. **Westling, F.,** Beiträge zur Kirchengeschichte Livlands von 1656—1710. Übers. v. *T. Christiani.*
Verhandlungen der Gelehrten Estnischen Gesellschaft. Bd 21: H. 1. 148 s. Jurjew (Dorpat) 1904.

Allmän och utländsk historia.

830. **Bergman, J., & Svensén, E.,** Världshistorien berättad för folket. Med illustr. 6: 1: *Svensén, E.*, Nationalitets- och världspolitikens tid. S. 129—532 + VIII s. Sthlm, Bohlin & C:o (tr. i Norrköping). Pr. för hela delen inb. 8 kr. 50 öre.

831. **Brusewitz, A.,** Ur den nyare Napoleonlitteraturen. Några synpunkter och problem.
Hist. Tidskr. 1906, s. 158—181.

832. **Elisson, A.,** Beiträge zur Geschichte Sardiniens und Corsicas im ersten punischen Kriege. Quellenkritisch-geschichtliche Untersuchungen. Inaug. Diss. X + 119 + (1) s. Uppsala.

833. **Grube, A. W.,** Ur historien och sagan. Ett världshistoriskt bildergalleri. [Rikt illustr.] H. 48—55. D. 3. S. 513—766 + (4) s. Sthlm, Beijer 1905. Pr. 30 öre häftet.

834. **Gruyer, P.,** Napoleon, konung öfver Elba. Bemyndigad öfversättning af *A. Börtzell.* Med 24 helsidor illustr. o. en karta öfver Elba. (7) + 249 s. Sthlm, Nordiska Bokh. Pr. 10 kr.

835. **Hallendorff, C.,** De franska Bourbonernas fall. En studie. 41 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 75 öre.
Svenska Humanistiska Förbundets skrifter. 10.

836. **Historie,** Danmarks Riges, af *Joh. Steenstrup, Kr. Erslev, A. Heise, V. Mollerup, J. A. Fridericia, E. Holm, A. D. Jörgensen, N. Neergaard*, Historisk illustreret. D. 3: Afdeln. 2: V. Mollerup, Danmarks Riges Historie 1536—1588. H. 29. S. 265—284 + V s. D. 6: [Afdeln. 2:] N. Neergaard, Danmarks Riges Historie siden 1852. H. 21—32. 287 + III s. Khvn, Det Nordiske Forlag. Pr. 60 öre häftet.

837. **Hjärne, H.,** Kinas störste kejsare. 74 s. Uppsala, Förf.
Särtryck ur »Julbok 1906» utgifven af *E. Stave*.

838. **Madelin, L.,** Rom under Napoleon. Det franska väldet i Rom 1809 14. Bemyndigad öfvers. från franskan. D. 1—2. 620 s. Sthlm, Wahlström & Widstrand. Pr. 7 kr. 50 öre.

839. **Reymond, M. v.,** Världshistoriskt panorama, stort historiskt illustrationsverk, sammanställdt under medverkan af framstående fackmän och konstnärer och med förklarande text, i svensk bearbetning af *A. Lindblom*. H. 1—8. 32 s. + s. 201—232 + s. 389—420. Sthlm, Chelius & C:o. Pr. 50 öre häftet.

840. **Rydberg, V.,** Kulturhistoriska föreläsningar. H. 24—34. D. 5. Medeltidens kultur till och med korstågen. S. 193—441 + (2) s. 6. . 586 + (2) s. Sthlm, Alb. Bonnier (tr. i Göteborg). Pr. 1 kr. häftet utom de två sista som kosta 80 öre.

841. **Vandal, A.,** Bonaparte och Brumaire. Bemyndigad öfversättning af *S. F. Eurén*. XIX + 567 s. + 10 portr. Sthlm, Norstedt. Pr. 6 kr.

842. **Varenius, O.,** Beskattning och statsreglering i England. (With an English summary.) VI + 173 + VI s. Uppsala, Akad. Bokh. Pr. 3 kr. 25 öre.
Skrifter utgifna af K. Humanistiska Vetenskaps-Samfundet i Uppsala. IX. 2.

843. **Århundrade,** Socialdemokratiens. Arbetarerörelsens historia från franska revolutionen 1789 intill våra dagar i Frankrike, England, Tyskland, Sverige, Norge och Danmark under redaktion af *Hj. Branting*, med flera hundra historiska illustrationer, porträtter, karrikatyrer och fotografier. H. 58—69. D. 2. Tyskland. [Slutet.] S. 317—380. Sverige. S. 381—510. Danmark och Norge. S. 511—604. Sthlm, Ljus. Pr. 25 öre häftet.

Recensioner.

844. Historisk Tidskrift. (Se N:o 1.)
Rec. i Svenska Dagbladet 1906, (17/8) af *C. Hallendorff*.

845. Sveriges historia intill tjugonde seklet under medverkan af *O. Montelius, H. Hildebrand, M. o. L. Weibull, G. R. Fåhræus, L. Stavenow, S. Clason* o. *A. Rydfors* utgifven af *E. Hildebrand*. Afdeln. 1. Forntiden. 2. Medeltiden. (Se N:o 6119, 6478 o. 6479.)
Rec. i Hist. Tidskr. 1906, s. 57—61 af *Knstj.* [*Kn. Stjerna*]; i Pedagogisk Tidskr. 1906, s. 14—20 af *N. Höjer*.

846. **Bain, R. N.,** Scandinavia. A political history of Denmark, Norway and Sweden from 1513 to 1900. (Se N:o 8.)
Rec. i Hist. Tidskr. 1906. Öfv. o. gr., s. 1—5 af *G*[*eorg*] *W*[*ittroc*]*k*.

847. **Bugge, A.,** Vikingerne. Billeder fra vore Forfædres Liv. 2:den Samling. (Se N:o 465.)
Rec. i Nordisk Tidskr. 1906, s. 297—299 af *G. Cederschiöld.*

848. **Bugge, A.,** Vesterlandenes indflydelse paa Nordboernes og særlig Nordmændenes ydre kultur, levesæt og samfundsforhold i Vikingetiden. (Se N:o 13.)
Rec. i Hist. Tidskr. 1906. Öfv. o. gr., s. 28—32 af *G. Cederschiöld.*

849. **Westman, K. G.,** Svenska rådets historia till år 1306. (Se N:o 6487.)
Rec. i Kyrkohistorisk Årsskr. 1905 (tr. 1906), s. 286—292 af *Hj H[olmquis]t.*

850. Hanserecesse von 1477—1530. Bearbeitet v. *D. Schäfer.* Bd 7. 1517—21. (Se N:o 21.)
Rec. i Historische Zeitschrift 1906. 3:e Folge. Bd 1, s. 619—621 af *Herm. Keussen.*

851. Egenhändiga anteckningar af Carl Carlsson Gyllenhjelm rörande tiden 1597—1601. (Se N:o 38.)
Rec. i Svenska Dagbladet 1906, (24/8) af *C. Hallendorff.*

852. Karl IX om svenskarne. (Se N:o 482.)
Rec. i Svenska Dagbladet 1906, (10/10) af *C. Hallendorff.*

853. **Arnheim, F.,** Maria Eleonora. (Se N:o 47.)
Rec. i Aftonbladet 1906, N:o 28 (3/2) af *S. Bergh.*

854. Rikskansleren Axel Oxenstiernas skrifter och brefvexling. Utg. af K. Vitterhets- Historie och Antiquitets-Akademien. 1: 8, 2: 10 o. 11. (Se N:o 4918 o. 72.)
Rec. i Mitteilungen des Instituts f. österreichische Geschichtsforschung 1906. Bd 27, s. 523—525 af *D. Schäfer.*

855. **Jacob, K.,** Von Lützen nach Nördlingen. (Se N:o 6532.)
Rec. i Historische Vierteljahrschrift 1906, s. 409—418 af *J. Krebs;* i Literarisches Zentralblatt 1906, sp. 47—49.

856. **Struck, W.,** Johann Georg und Oxenstierna. (Se N:o 4566.)
Rec. i Hist. Tidskr. 1906. Öfv. o. gr., s. 33—38 af *C. H. H[allendorff].*

857. **Waddington, A.,** Le Grand Électeur Frédéric Guillaume de Brandebourg. T. 1. 1640—60. (Se N:o 65.)
Rec. i Forschungen z. brandenburgischen u. preussischen Geschichte 1906. Bd 19, s. 589—591 af *K. Spannagel;* i Historische Zeitschrift 1906. 3:e Folge. Bd 1, s. 590—592 af *A. Pribram.*

858. **Wagner, Fr.,** Die Säkularisation des Bistums Halberstadt und seine Einverleibung in den Brandenburgisch-Preussischen Staat 1648—1650. (Se N:o 510.)
Rec. i Forschungen z. brandenburgischen u. preussischen Geschichte 1906. Bd 19, s. 275—278 af *F. Rosenfeld.*

859. Zur Geschichte der Hohenzollerischen Suveränität in Preussen. Diplomatischer Briefwechsel des Königs Karl Gustav von Schweden und des Gesandten Grafen Chr. K. von Schlippenbach aus den Kriegsjahren 1654—1657. Zusammengestellt v. *Albrekt Grafen von Schlippenbach.* (Se N:o 512.)
Rec. i Forschungen z. brandenburgischen u. preussischen Geschichte 1906. Bd 19, s. 586—589 af *[E.] Salzer.*

860. **Levinson, A.,** Die Nuntiaturberichte des Petrus Vidoni über den ersten nordischen Krieg aus den Jahren 1655—1658. (Se N:o 514.)
Rec. i Forschungen z. brandenburgischen u. preussischen Geschichte 1906. Bd 19, s. 584—586 af *[E.] Salzer.*

861. **Philippson, M.,** Der Grosse Kurfürst Friedrich-Wilhelm von Brandenburg. Th. 3: 1660—1688. (Se N:o 6555.)
Rec. i Revue Historique 1906. T. 91, s. 168—174 af *G. Pagès.*

862. Christine de Suède et le cardinal Azzolino. Lettres inédites (1666—68). Avec une introduction et des notes par *C. N. D. Bildt.* (Se N:o 4602.)
Rec. i Revue d'histoire diplomatique 1906, s. 629—632 af *A. Le Glay.*

863. **Bildt, C. N. D.,** Christine de Suède et le conclave de Clément X (1669—70). (Se N:o 590.)
Rec. i Revue d'histoire diplomatique 1906, s. 629—632 af *A. Le Glay.*

864. **Bratt, A.,** Sveriges yttre politik under de preliminära förhandlingarna före freden i Rijswijk. (Se N:o 90.)
Rec. i Hist. Tidskr. 1906. Öfv. o. gr., s. 6—9 af *H. Brulin.*

865. **Schartau, S.,** Förhållandet mellan Sverige och Hannover 1709—1715. (Se N:o 99.)
Rec. i Hist. Tidskr. 1906, s. 43—45 af *C. H. H[allendorff]*; i Zeitschrift d. historischen Vereins f. Niedersachsen 1906, s. 79—80 af *C. Hallendorff.*

866. **Odhner, C. T.,** Sveriges politiska historia under konung Gustaf III:s regering. (Se N:o 117.)
Rec. i Finsk Tidskr. 1906. T. 61, s. 276—278.

867. **Bearne, C.,** En drottning från Napoleons hof. Désirée Clarys lefnadshistoria. (Se N:o 582.)
Rec. i Svenska Dagbladet 1906, (30/10) af *C. Hallendorff.*

868. **Sjögren, O.,** Karl Johan och skandinaviska halfön. (Se N:o 583.)
Rec. i Svenska Dagbladet 1906, (30/10) af *C. Hallendorff.*

869. **Nielsen, Y.,** Norge i 1814. (Se N:o 6605.)
Rec. i Hist. Tidskr. 1906, s. 47—52 af *Hj[alma]r H[arald]s.*

870. **Warburg, K.,** Johan Gabriel Richert. (Se N:o 146.)
Rec. i Göteborgs Handels och Sjöfarts Tidning 1905, (d. 3 o. 4 maj) af *L. Stavenow*; i Nordisk Tidskr. 1906, s. 114—120 af *J. Mortensen.*

871. **Troels-Lund, T. F.,** De tre nordiske Brödrefolk. (Se N:o 619.)
Rec. i Dansk Tidsskr. 1906, s. 305—309 af *L. Moltesen.*

872. **Munthe, A.,** Klas Fleming, Karl Gustaf Wrangel, Martin Thijsen Anckarhielm. D. 1. (Se N:o 214.)
Rec. i Svenska Dagbladet 1906, (5/1) af *C. Hallendorff.*

873. **Rohde, E. M.,** Jakob Axelsson Lindblom såsom biskop i Linköping. (Se N:o 235.)
Rec. i Hist. Tidskr. 1906, s. 45—47 af *G[ustaf] W[alli].*

874. **Mortensen, J.,** Från Aftonbladet till Röda Rummet. (Se N:o 258.)
Rec. i Nordisk Tidskr. 1906, s. 375—382 af *Fr. Böök.*

875. **Feilberg, H. F.,** Jul, allesjælestiden, hedensk, kristen julfest. Bd 1—2. (Se N:o 762.)
Rec. i Fataburen 1906, s. 61—64 af *N. E. H[ammarstedt].*

876. **Montelius, O.,** Kulturgeschichte Schwedens. (Se N:o 775.)
Rec. i Deutsche Literaturzeitung 1906, sp. 1261—1262 af *M. Hoernes.*

877. **Fellman, J.,** Anteckningar under min vistelse i Lappland. (Se N:o 808.)
Rec. i Fataburen 1906, s. 246—250 af *K. B. Wiklund.*

878. **Fridericia, J. A.,** Fra Wienerkongressen til Februarrevolutionen 1815—1848.
Rec. i Hist. Tidskr. 1906. Öfv. o. gr., s. 15—17 af [*Torv.*] *H*[*öjer.*]

879. **Fridericia, J. A.,** Revolutionen og Napoleon I 1789—1815.
Rec. i Hist. Tidskr. 1906. Öfv. o. gr., s. 15—17 af [*Torv.*] *H*[*öjer*].

880. **Kjellén, R.,** Stormakterna. D. 1—2. (Se N:o 410.)
Rec. i Finsk Tidskr. 1906. T. 60, s. 280—282 af *M. G. Schybergson.*

881. **Sloane, W. M.,** Napoleon Bonaparte. (Se N:o 6788.)
Rec. i Hist. Tidskr. 1906. Öfv. o. gr., s. 9—15 af *E. A*[*pelqvis*]*t.*

REGISTER.

Svenska Historiska Föreningens årssammankomst den 16 mars 1907.

Sedan sammankomsten öppnats af styrelsens ordförande, riksarkivarien Hildebrand, föredrog sekreteraren följande

Årsberättelse för år 1906.

Svenska Historiska Föreningen har under år 1906 räknat omkring 750 årsafgift betalande medlemmar inom och utom Sverige, hvartill komma 14 postprenumeranter. Ingen ny ständig ledamot har under året tillkommit.

Vid årssammankomsten d. 17 mars 1906 invaldes i styrelsen professor Sam. Clason, Lund, efter arkivarien L. Weibull, som undanbedt sig återval. Öfriga styrelsemedlemmar återvaldes.

Föreningen har under året utgifvit tjugosjätte årgången af Historisk Tidskrift. Af den i förra årsberättelsen omnämnda »Svensk Historisk Bibliografi 1875—1900», som på föranstaltande af Svenska Historiska Föreningen utarbetats af amanuensen Kr. Setterwall, ha under året 10 ark rentryckts, och resten, utgörande omkring 18 ark, föreligger i korrektur. För kostnadens betäckande finnes från föregående år disponibelt det af Vitterhets historie och antikvitetsakademien beviljade anslaget å 1,000 kr. En af styrelsen till Kungl. Maj:t under förlidet år ingifven framställning om ett ytterligare tryckningsbidrag af 1,200 kr. ledde icke till något resultat, men styrelsen ärnar under innevarande år ingå med förnyad framställning i ärendet. Önskligt vore dock för företagets ekonomiska betryggande, att af föreningens medlemmar så många som möjligt begagnade sig af det erbjudna tillfället att erhålla arbetet till det nedsatta priset af 5 kr.

* * *

En svårersättlig förlust har under det gångna året drabbat den svenska litteraturen och vetenskapen genom Oscar Levertins förtidiga bortgång den 22 sept. 1906. Den öfvervägande delen af

hans rika litterära och vetenskapliga produktion tillhör visserligen litteratur- och konsthistorien, och genom en rad af till innehåll och form lika ypperliga arbeten på detta forskningsfält har han tillförsäkrat sig ett varaktigt rum i vår odlingshistoria. Men den sällsynt intima kännedom om den Gustavianska tidens kulturlif på alla områden, som han under sina litteratur- och konsthistoriska studier förvärfvat, har äfven i viss mån kommit häfdaforskningen tillgodo. I den bekanta serien »Svenska memoarer och bref» har han utgifvit ett urval ur de Gjörvellska familjebrefven, Hamiltons vanryktade anekdoter samt en samling bref från Elis Schröderheim. Hans karaktäristik af Gustaf III liksom hans kritiska granskning af Schücks bekanta teckning höra tvifvelsutan till det allra bästa, som om detta mångskiftande och omstridda snille hittills har skrifvits. Men det område, som Levertin så småningom framför allt gjorde till sitt, är den litteratur- och kulturhistoriske essayistens; hans trenne essaysamlingar »Från Gustaf III:s dagar» (1896), »Diktare och drömmare» (1898) samt »Svenska gestalter» (1903) intaga en obestridd rangplats i vår litteratur och hafva mycket att lära äfven historikern. Man kan i Levertins vetenskapliga verksamhet spåra en alltjämt fortgående utveckling i bestämd riktning: från en tämligen exklusivt estetisk uppfattning af litteratur- och konsthistoriens fenomen till en alltmera vidgad syn, ett alltmera växande intresse för kulturutvecklingens sociala och politiska sidor såsom miljön och betingelsen för litteraturens och konstens växt. Såsom få har Levertin, ehuru af en främmande ras, förstått och älskat den svenska odlingen; och de efterlämnade kapitlen ur den tillämnade Linné-biografi, som under hans sista år upptog hans studier och hans intresse, vittna om hvad vi förlorat, när han aldrig hann fullborda detta verk af sin fullmognade intelligens och sitt af lifvet härdade omdöme.

* * *

Såsom i den föregående årsberättelsen omnämndes, tillsattes i samband med den historiska kongressen i Lund 1905 en svensk kommitté för att för Sveriges del förbereda ett systematiskt förtecknande af i utlandets arkiv och bibliotek befintliga urkunder rörande de nordiska ländernas historia. Början har nu från svenskt håll under det gångna året gjorts med stadsarkivet i Lübeck. På den nyssnämnda kommitténs uppdrag har detta under året besökts af tvenne historiker, arkivarien L. Weibull och docenten H. Brulin, hvarvid den förre genomgått och excerperat arkivalier från medeltiden, den senare förtecknat handlingar rörande Sverige från reformationstidehvarfvet.

* * *

Såsom ett allmänt omdöme om årets historiska produktion inom vårt land gäller i afseende på bearbetningarna onekligen, att den varit fattig på mera omfattande, stort anlagda eller särskildt utpräglade arbeten. Och de urkundspublikationer, som utkommit, ha i regel ingått i förut påbörjade och i dessa årsberättelser omnämnda samlingar.

På det sistnämnda området äro att anteckna fortsättningar å tvenne af Riksarkivets serier, nämligen en ny del af det genom d:r J. A. Almquist utgifna »Konung Gustaf I:s registratur», den tjugufjärde, omfattande åren 1553 och 1554, samt sluthäftet af elfte bandet af de af arkivarien d:r S. Bergh redigerade »Svenska riksrådets protokoll», som nu äro utgifna t. o. m. år 1646. Ridderskapets och adelns protokoll vid 1746—47 års riksdag föreligga med det under året utgifna häftet i färdigt skick. Den förut påbörjade omtryckningen af den äldre seriens tre första band är afslutad och den nya upplagans utgifvare, arkivarien Bergh sysselsatt med utarbetande af register till hela serien. Ett nytt häfte af professor Lundströms aktpublikation »Svenska synodalakter efter 1500-talets ingång» har jämväl sett dagen. Om den tillökning »Historiska handlingar» vunnit genom professor Carlsons utgifvande af Pipers dagboksanteckningar under fångenskapen i Ryssland får jag tillfälle att nämna några ord längre fram. Närmast till kategorien urkundspublikationer hör äfven kammarrådet Thulins stora utredning rörande de ecklesiastika boställena, hvaraf en ny omfångsrik del utkommit, behandlande Västernorrlands län.

Af den under riksarkivarien Hildebrands ledning utgifna stora rikshistorien, »Sveriges historia intill tjugonde seklet», äro nu, sedan rektor Fåhræus fullbordat sin teckning af Karl XII:s regering, åtta afdelningar färdiga, hvarmed skildringen förts fram till 1809.

Ett annat stort verk af mindre vanligt intresse, som under det gångna året bragts till sin fullbordan, är den samlade upplagan af Elof Tegnérs arbeten. Därmed är en oförgänglig minnesvård rest öfver en vetenskaplig produktion, som i sällsynt grad hos sig förenar den grundliga forskningens och den eleganta formgifningens företräden.

Den akademiska afhandlingslitteraturen, företer intet från metodens eller ämnesvalets synpunkt särskildt anmärkningsvärdt. Här må det vara nog att med glädje konstatera en, såsom det synes, stegrad benägenhet att till behandling upptaga ämnen ur vår af forskningen hittills så sorgligt försummade historia under 1800-talet. Ett särskildt omnämnande kräfver dock docenten Holms utmärkta afhandling, som utgör första delen af en tillämnad lefnadsteckning öfver Tersérus. I en anmärkningsvärdt hög grad har det lyckats författaren att af denna skildring af en enskild man göra en tids- och kulturbild.

En osedvanligt stor del af det gångna årets historiska arbeten rör sig omkring Karl XII:s och det stora nordiska krigets historia, särskildt kring det mindre kända skede af denna period, som följer

efter kapitulationen vid Perevolotschna. Den af professor Carlson offentliggjorda Piperska dagboken sprider framför allt ljus öfver de svenska krigsfångarnas lif i Ryssland och den verksamhet den fångne statsmannen utvecklade för att lindra deras lidanden. Olika delar af det stora nordiska krigets militära historia under dess senare skede behandlas i den nya delen af den danska generalstabens stora verk, som skildrar krigshändelserna i Nordtyskland och Bohuslän, Östersjön och Kattegat 1710—1712, i Uddgrens studie öfver kriget i Finland 1713 samt i Wrangels framställning af kriget i Östersjön 1719—21.

Inom området af Karl XII:s historia faller äfven det arbete, som utan tvekan torde kunna betecknas såsom det intressantaste, som under året utkommit på den svenska historiens gebit, — Claes Annerstedts vidlyftiga lefnadsteckning öfver Magnus Stenbock. Den ypperliga grupperingen af ämnet och den behagliga, här och där en smula akademiskt sirliga stilen göra detsamma för lekt och lärd till en ovanligt underhållande läsning. Och författarens omfattande källforskningar ha på många punkter bringat nya resultat. Särskildt gäller detta framställningen af den baksluga holsteinska politiken och skildringen af förhållandet mellan Stenbock och Vellingk — man kan svårligen tänka sig en bjärtare motsats än mellan den impulsive, i grunden veke krigaren-konstnären och den kallt beräknande diplomaten, ehuru Vellingk nog i det hela vinner på den nya framställningen. Först och sist gäller det sagda om undersökningen af kapitulationsbrottet 1713. I en nedgörande kritik öfver Paludan-Müllers framställning uppvisar författaren, att ett danskt aftalsbrott verkligen föreligger och hvad mera är redan före öfverenskommelsens afslutande varit planlagdt.

I afseende på den allmänna uppfattningen af Karl XII:s historia hör författaren närmast till den skola, som bland sina märkesmän räknar Anders Fryxell och F. F. Carlson. Den dom han fäller är anmärkningsvärdt hård och den har, synes det åtminstone den, som skrifver dessa rader, öfver sig något af parti pris, som man icke är van att möta annorstädes i författarens forskningar. De förmildrande omständigheter han städse och säkerligen i allmänhet på goda grunder framhåller, när det gäller Stenbocks eller den jämmersamma, initiativlösa och ansvarsrädda senatens misstag eller handfallenhet, synas merendels saknas, när det är fråga om konungen. Och dock har den af förf. företrädda uppfattningen af Karl XII särskildt efter 1709 knappast någon rikedom på mera ingående eller väldokumenterade monografiska undersökningar att stödja sig på. Historien om den karolinska byråkratiens insats i vår utveckling är ännu oskrifven, ehuru antydningar visst ej saknas, ej ens i författarens egen framställning, i hvilken riktning framtidens omdöme efter all sannolikhet kommer att gå. Karl XII:s vistelse i Turkiet hör säkerligen till de minst kända episoderna i hela vår moderna historia. Sannolikt synes dock, att det material, som ännu obearbetadt hvilar i främmande arkiv, kan komma att kasta ett nytt och annat ljus

öfver mera än en punkt. Händelserna 1719—21 och den hastiga ekonomiska uppblomstringen under frihetstiden kasta ock en smula ljus äfven bakåt. Utan att vara orättvis mot någondera af de sig emot hvarandra brytande åskådningarna torde man kunna häfda den ståndpunkten, att forskningens nuvarande tillstånd knappast medgifver ett slutgiltigt utslag i det gamla segslitna målet mellan konungen och hans råd. Frånsedt emellertid den gensaga man sålunda skulle vilja inlägga gentemot Annerstedts alltför deciderade grunduppfattning i vissa stycken, hör hans nya bok oomtvistligen till det värdefullaste af hvad de sista årens historiska forskning har skänkt oss.

Ett anmärkningsvärdt stort antal och det därtill af de intressantaste bland under året utkomna arbeten sysslar med episoder eller problem ur främmande länders historia. Hjärne ger i en på ett beklagligt undangömdt sätt publicerad skizz öfver »Kinas störste kejsare» ett synnerligen intressant, på verkligt kritisk forskning hvilande bidrag till kännedomen om den östasiatiska kulturvärldens utveckling. Den antika historien, hos oss alltför litet studerad, representeras af lektor Bergstedts »Kort grekisk kulturhistoria» och Nordins »Aisymnetie und Tyrannis». Hazelius har i sitt postumt utgifna arbete »Om handtverksämbetena under medeltiden» gifvit en öfversikt öfver hufvuddragen af det medeltida skråväsendets utveckling, som utmärker sig för vidsträckt beläsenhet, omsorgsfull formulering af problemen och ett moget historiskt omdöme. Bildt ger på grundvalen af ett mycket omfattande arkivmaterial en liflig och detaljerad skildring af konklaven 1669—1670 och drottning Kristinas förhållande till denna. Svensén har afslutat den afdelning af »Världshistorien berättad för folket», som bär namnet »Nationalitets- och världspolitikens tid». Hallendorff ger en sammanfattning af den nyaste forskningens resultat i afseende å »De franska Bourbonernas fall» med indragande af det material, som bjudes i Löwenhielms depescher. Varenius slutligen, lämnar en genetisk framställning af »Beskattning och statsreglering i England» och diskuterar därvid flera af den engelska författningshistoriens viktigaste problem.

Att svenska historieforskare i större utsträckning än hittills börjat sysselsätta sig med utländsk historia, måste betecknas såsom en mycket glädjande företeelse. Det må visserligen vara sant, att vår egen historia ännu bjuder på en rikedom af olösta problem och otillräckligt genomforskade områden, att skörden där är mycken men arbetarne få. Men det kan å andra sidan ej nekas, att öfver vår äldre häfdateckning äfven i dess bästa alster ofta hvilat ett insulärt drag, som ibland hindrat ett knapphändigt material att komma till sin rätt, ibland åt teckningen af vår historias företeelser förlänat oriktiga proportioner och vilseledande färger. Ett vidsträcktare studium af den s. k. allmänna historien kommer dock ytterst vårt eget lands häfder tillgodo.

Kasta vi så en blick på den historiska vetenskapens gränsområden, finna vi också där åtskilligt att taga vara på för historikern ex professo. Af J. A. Almquists arbete »Sveriges bibliogra-

fiska litteratur» har nu utkommit den afdelning, som behandlar arkivväsendet och som särskildt genom sina fullständiga uppgifter rörande tryckta svenska arkivförteckningar är för historikern af största värde. Inom litteraturhistorien må' antecknas de af Wrangel publicerade utdragen ur Brinkmans och Tegnérs brefväxling. Ett i och för sig högintressant och för studiet af den moderna historien synnerligen viktigt ämne behandlar — visserligen summariskt — professor Sylwan i sin lilla essay öfver »Den moderna pressen». Docenten Hahrs afhandling om »Konst och konstnärer vid Magnus Gabriel De la Gardies hof» är ett värdefullt bidrag till kännedomen om vår storhetstids kulturlif. Den viktiga sida af utvecklingen, som representeras af våra kommunikationers historia, har under året funnit ett par nya bearbetare. .Postmästaren T. Holm har på ett grundligt sätt skildrat vårt postväsendes uppkomst och första utveckling. Och lektor Rydfors har i den i samband med statsbanornas femtioårsjubileum utgifna festskriften gifvit en förträfflig politisk historik öfver våra statsjärnvägars utveckling under det förflutna halfseklet. Härtill sluta sig administrativa, statistiska och nationalekonomiska historiker af andra sakkunniga händer. Bland under året utkomna biografiska arbeten må, utom de förut i annat sammanhang omnämnda, ihågkommas Säves minnesteckning öfver John Eriksson.

På det topografiska området äro att anteckna åtskilliga häften af den under framlidne professor Ahlenius', numera under lektor Kempes redaktion utgifna beskrifningen öfver Sverige samt en ny afdelning af beskrifningen öfver Uppland, innehållande en skildring af landskapets fabriker och handtverk, järnhandtering samt handel och sjöfart af d:r Holger Rosman. Såsom en evenemang på den topografiska forskningens område förtjänar slutligen att omtalas, att de första resultaten af ortnamnskommitténs arbeten nu föreligga i redogörelser för ortnamnen i åtskilliga härad af Älfsborgs län.

De under år 1906 utkomna utländska arbeten, som direkt eller indirekt äro af betydelse för den svenska häfdaforskningen, äro osedvanligt talrika. Jag vill först och främst erinra om det sist utkomna häftet af »Repertorium diplomaticum regni Danici mediævalis». Det innehåller en arkivöfversikt, som utgör intet mindre än en efter proveniensprincipen genomförd klassificering af det bevarade urkundsmaterialet för Danmarks medeltidshistoria intill 1450. Det behöfver knappast påpekas, hvilken betydelse ett sådant arbete har ej blott för de landskaps historia, som då utgjorde en del af det danska väldet, utan äfven för Sveriges medeltidshistoria i allmänhet. Den såsom specialist på den hanseatiska historiens område kände Kielprofessorn Daenell har utgifvit ett stort arbete i tvenne digra band öfver »Die Blütezeit der deutschen Hanse», ett verk som har en särskild betydelse genom den uppmärksamhet, som ägnats hansans ekonomiska organisation. Jag erinrar vidare om den af den katolske kyrkohistorikern J. Martin — fortsättaren af Mansis »Collectio conciliorum» — författade vidlyftiga framställningen af reformationens genomförande i Sverige under Gustaf Vasa, ett arbete, som visser-

ligen framdrager åtskilligt nytt material ur Vatikanarkivet, men i det hela utgör en sammanfattning af tidigare forskningar. Ett annat bidrag till historien om vår kyrkliga utveckling under 1500-talet utgör d:r Henry Biaudets på synnerligen omfattande handskriftsstudier i främmande, framför allt italienska arkiv och en vidsträckt beläsenhet i litteraturen på området byggda, af en urkundssamling åtföljda studie öfver Sverige och påfvestolen 1570—1576.

Nämnas böra också de af d:r A. W. Ward och W. F. Reddaway författade kapitel i fjärde delen af »The Cambridge Modern History», som behandla Sveriges utveckling under tidsskedet 1560—1660. Rörande Sveriges förhållande till Brandenburg 1654—57 föreligger — på grundval af material ur Riksarkivet, Statsarkivet i Berlin samt det Schlippenbachska arkivet på Arendsee — en resonnerande sammanställning af C. K. von Schlippenbachs brefväxling med Karl X Gustaf och Fredrik Vilhelm af Brandenburg under dessa år, publicerad af grefve Albert von Schlippenbach.

En ung dansk historiker, d:r Knud Fabricius, har gjort Skånes försvenskning till föremål för en bredt anlagd och synnerligen innehållsrik studie, hvaraf tvenne band utkommit, behandlande tiden 1645—76. Till en icke ringa del är undersökningen af de inre förhållandena i Skåne fotad på material i landsarkivet i Lund, och arbetet utgör ett talande bevis på dylika lokala förvaltningsarkivs betydelse för den historiska forskningen. Önskvärdt vore, att de olika svenska eröfringarnas införlifvande med eller ställning till hufvudlandet gjordes till föremål för dylika ingående monografiska undersökningar. De politiska problem, på hvilkas lösning 1600- och 1700-talets statsmän arbetat eller i hvarje fall bort arbeta — problem förknippade med sammanhållandet och konsoliderandet af ett storsvenskt Östersjö-välde med allt hvad detta innebar på samhällslifvets olika områden — dessa problem äro delvis desamma, som ännu i dag behärska tvenne europeiska stormakters yttre och inre politiska lif. En noggrann undersökning af det sätt, hvarpå den svenska statskonsten på detta område sökt lösa sin öfvermåttan vanskliga uppgift, af dess missgrepp och försummelser skulle tvifvelsutan väsentligt bidraga till att förklara, hvarför den svenska imperialistiska expansionspolitikens tid blef så föga framgångsrik och så kort.

Om den under året utkomna delen af den danska generalstabens verk öfver det stora nordiska kriget har jag i det föregående haft anledning att tala.

Slutligen bör omnämnas, att grefvinnan de Flavignys särskildt genom sitt vidsträckta tillgodogörande af det samtida urkundsmaterialet förtjänstfulla Birgittabiografi utkommit i en ny, delvis omarbetad och utvidgad upplaga.

För så vidt arten af de till vårt språk öfversatta arbeten må anses såsom i väsentlig grad en återspegling af den läsande allmänhetens smak, skulle för närvarande i vårt land förefinnas ett ovanligt stort intresse för Napoleons och hans tidehvarfs historia.

Under året ha nämligen på detta område ej mindre än tre större arbeten — alla af franskt ursprung — utkommit i svensk dräkt: Madelins skildring af Napoleons välde i Rom, Gruyers »Napoleon konung öfver Elba» samt — sist, men icke minst — Vandals ypperliga arbete »Bonaparte och Brumaire».

Därefter upplästes följande

Revisionsberättelse.

Undertecknade, som af Svenska Historiska Föreningen blifvit utsedda att granska de af föreningens skattmästare förda räkenskaperna för 1906, få efter verkställdt uppdrag härom afgifva följande berättelse:

Debet.

Saldo från 1905			kr.	7,627: 69
Inkomster:				
H. K. H. Kronprinsens årsafgift . . .	kr.	50: —		
649 årsafgifter à 5 kr.	»	3,245: —		
14 postprenumeranter à 5: 02 . . .	»	70: 28		
2 årsafgifter för 1905	»	10: —		
1 årsafgift för 1903—05	»	15: —		
1 » » 1906—10 à 3 kr. . .	»	15: —		
Redovisning från Fritzes k. hofbokhand.	»	237: —		
» » Nordiska bokhandeln.	»	75: —		
» » Danmark	»	68: —		
» » Norge	»	99: 35		
Försålda häften	»	66: 80		
Räntor	»	395: 99		
Ersättning för porto	»	8: 16		
Anslag af vitterhets hist. o. antikvitets-akademien för 1906	»	500: —	»	4,855: 58
			Summa kr.	12,483: 27

Kredit.

Utgifter:				
Å redaktionskonto	kr.	1,840: —		
» boktryckerikonto	»	2,436: 65		
» distributionskonto	»	203: 02		
» diversekonto	»	611: 50	kr.	5,091: 17
Saldo till 1907			»	7,392: 10
			Summa kr.	12,483: 27

Behållningen är sålunda placerad:

Å deposition i Stockholms handelsbank	kr.	5,500: —
» sparkasseräkning	»	1,748: 36
Kontant i kassan	»	143: 74
	Summa kr.	7,392: 10

Då räkenskaperna äro ordentligt förda och föreningens säkerhetshandlingar vid granskning af oss befunnits riktiga, få vi tillstyrka full decharge åt styrelsen för dess förvaltning under år 1906.

Stockholm den 22 februari 1907.

Bernhard Lundstedt. *Severin Bergh.*

Med anledning af revisionsberättelsen beviljades styrelsen ansvarsbefrielse för 1906 års förvaltning.

Den afgående styrelsens medlemmar återvaldes.

Till revisorer återvaldes herrar S. Bergh och B. Lundstedt samt till deras suppleanter herrar J. A. Almquist och J. Petrelli.

Arkivarien d:r P. Sondén höll föredrag om »Magnus Gabriel De la Gardie vid regeringsskiftet 1654».

Åt styrelsen uppdrogs att justera dagens protokoll.

Medföljer Historisk Tidskrift.

En anmärkning.

I den med K. H. K. signerade nekrolog öfver Sophus Bugge, som står att läsa i denna tidskrifts tredje häfte, förekommer å sid. 180 ett par uppgifter, som kräfva några ord till kommentering särskildt därför, att de förekomma i en tidskrift, hvars läsare i regeln icke äro filologer af facket och därför kanske utan vidare taga påståendena i fråga för goda.

Jag åsyftar den passus, där det uppges, att Bugge vid sina föreläsningar i Uppsala hösten 1880 bildade en »verklig skola», till hvilken i främsta rummet höra forskare som Läffler, Tamm, Noreen, Lundell och Brate. »Med honom hafva», fortsätter författaren, »flere af dem sedan dess stått i den mest intima förbindelse och ständigt sett upp till honom såsom sin lärofader. Knappast torde de också i tryck hafva offentliggjort något mer betydande inom språk- och runforskningens områden, utan att de förut underställt detsamma Bugges sakkunniga ompröfning.»

När Bugge kom till Uppsala 1880 för att föreläsa öfver ämnen, som berörde »de nordiske gude- och heltesagns oprindelse», hade han bakom sig en mer än 20-årig vetenskaplig författarverksamhet. Denna hade, hvad de germanska och nordiska språken beträffar, hufvudsakligen rört sig på folkvisans, Eddadiktningens och runforskningens områden. Mera på sidan ligga och af mindre omfattning äro hans studier på ordforskningens och den fonologiska språkhistoriens fält.

Denna senare hade de nordiska filologerna i Uppsala däremot redan före 1880 gjort till hufvudföremål för sina studier. Grundläggaren af den jämförande språkforskningen i Uppsala var M. B. Richert, och de fonologiska synpunkterna hade för den nordiska språkhistorien först tillgodogjorts af F. L. Läffler. Denne hade redan 1872 publicerat sin afhandling om »Konsonantljuden i de svenska allmogemålen», 1874 den viktiga studien »Några ljudfysiologiska undersökningar rörande konsonantljuden» och 1875—77 sina grundläggande undersökningar öfver i- och w-omljuden. Han hade dessutom 1880 offentliggjort sina berömda filologiska arbeten »om hednalagen» och »1607 års upplaga af Upplandslagen». Noreen hade inledt en ny æra i den svenska dialektforskningen genom »Fryksdalsmålets ljudlära» 1877, »Dalbymålets ljud- och böjningslära» och »Fårömålets ljudlära» 1879. Han hade därjämte vid denna tid offentliggjort flera andra betydande arbeten inom den jämförande och historiska språkforskningens ram. Lundell hade 1879 utgifvit sin formellt och äfven sakligt för den senare svenska dialektforskningen grundläggande skrift »Det svenska landsmålsalfabetet». Tamm hade redan skapat sig ett namn som ordforskare.

Det var sålunda mognade vetenskapsmän, som redan valt sitt forskningsfält och tillägnat sig metod och skolning, då de genom Bugges besök i Uppsala trädde till honom i ett förhållande af en personlig vänskap, som å deras sida rymde mycket af beundran för den dem i ålder som forskare, erfarenhet, rykte och kanske också genialitet öfverlägsne lärde. Det vetenskapliga utbytet mellan båda parterna blef stort och varaktigt, och en bidragande orsak därtill var just den omständigheten, att Bugge och de hade kommit in på den nordiska filologiens studium från två olika sidor, filologens och ljudhistorikerns, och alltjämt voro inom dessa fack verksamma. Jag har hört flera af de nämnda forskarne med glädje erinra sig de starka intryck, de under uppsalavistelsen mottogo af den snillrike norrmannen, men jag vet också, att denne öppet och oförbehållsamt erkänt de rika lärdomar han skördade af samvaron med sina yngre kolleger. Utbytet var sålunda ömsesidigt. Förbindelserna med Sophus Bugge uppehöllos — åtminstone af flera af de nämnda uppsalalärde — till hans död. De resulterade i ett par fall i verkligt samarbete, så i den något yngre Brates »Runverser», ofta i tankeutbyte öfver vetenskapliga problem, ett tankeutbyte där Bugge kanske lika ofta frågade som svarade.

Att det här på intet sätt är fråga om en af Bugge i Uppsala grundad skola, framgår bäst af den omständigheten, att äfven efter Bugges besök lingvistiken förblef uppsalaforskarnas hufvudstudium på de banor hvar och en redan tidigare slagit in. Noreen håller under de närmaste åren de föreläsningar öfver isländska och fornnorska samt öfver fornsvenska som ligga till grund för hans berömda verk »Altwestnordische Grammatik» och »Altschwedische Grammatik». Tamm fortsätter sina etymologiska studier, hvilka resultera i hans Etymologisk svensk ordbok. — Läffler måste för ohälsa snart under åratal låta tyngre vetenskapligt arbete hvila.

På runologiens fält var Bugge den store upptäckaren och banbrytaren, som åt språkforskningen eröfrade — han jämte Wimmer — en ny litteratur — de urnordiska inskrifterna. Han var den oomstridda auktoriteten, som granskat och tolkat primärkällorna, och blef här hela sin samtids lärare.

Hvad slutligen vidkommer uppgiften eller förmodan, att »Uppsalaskolans» män knappast i tryck offentliggjort något mera betydande inom språk- och runforskningens områden, utan att de underställt detsamma Bugges sakkunniga ompröfning», så faller den på sin egen orimlighet. Bugge skulle helt enkelt, om han också velat och kunnat, svårligen haft tid att på detta sätt granska ens Noreens produktion än mindre då allas. Genom sådana visade tjänster kommer en forskare för öfrigt till sin granskare i en obligation, som måste kvitteras genom ett erkännande och tack i förordet. Där en sådan förbindelse ej erkännes, har man ej heller rätt att förutsätta, att den existerar.

Uppsala den 25 oktober 1907.

Otto von Friesen.

Förklaring.

Såsom bakgrund för min framställning af de nordiska språkforskarnas i Uppsala förhållande till professor Bugge lågo hufvudsakligen mina egna minnen och intryck från den tid jag i början af 1880-talet studerade »nordiska språk» i Uppsala. Jag fick då den bestämda uppfattningen, att förhållandet mellan de af mig nämnda vetenskapsmännen och professor Bugge snarast vore att betrakta såsom det af framstående lärjungar till sin ännu mer framstående lärare, och att han af dem vördades såsom en föregångsman samt »vore dem en föresyn i det kaos, som brytningen mellan gamla och nya åsikter i forskningsmetoden åstadkommit», såsom en af dem offentligen yttrade; och därifrån till att bilda en verklig skola är steget ej långt. — Låt vara att, såsom professor von Friesen framhåller, deras och Bugges forskningar delvis rörde sig å skilda områden inom den nordiska språkforskningen, så hindrar detta icke, att en betydlig påverkan kan hafva och äfven verkligen har ägt rum. Dessa områden hänga nämligen så nära ihop med hvarandra, och för den mångfrestande Bugge torde knappast något af dem varit helt och hållet främmande. Det skulle därför nästan varit onaturligt, om ej dessa då yngre vetenskapsmän blifvit påverkade af den vida äldre Bugge, som redan då var erkänd såsom vetenskapsman af högsta rang, och till sin personlighet var så öfverlägsen och betydande. — För oss, som då i Uppsala studerade »nordiska språk», framhöllos jämt och ständigt i synnerhet under seminarii-öfningarna, hvilka en tid leddes af en af Bugges närmaste vänner, Bugges uttalanden och åsikter, och vi uppmanades särskildt att studera hans skrifter. Att sålunda åren närmast efter 1880, då Bugge höll sina föreläsningar i Uppsala, undervisningen i de nordiska språken därstädes i betydlig grad påverkades af honom, det torde icke på allvar kunna jäfvas af någon, som då mer ingående i Uppsala egnade sig åt studier i detta ämne; och åtminstone jag fick det intrycket, att Bugge uti Uppsala bildat en verklig skola, och att efter hans föreläsningar de nordiska språkstudierna där togo en kraftigare fart. Om ock förhållandena sedan dess förändrats, må därför icke glömmas eller förnekas det stora, uppryckande inflytande, som Bugge en gång under en brytningens tid utöfvat å undervisningen i de nordiska språken, och ej heller bör man söka förringa den tacksamhetsskuld, hvari de svenska språkforskarna och särskildt de i Uppsala en gång stått till honom.

Hvad beträffar professor von Friesens angrepp å mitt yttrande: »Knappast torde de också i tryck hafva offentliggjort något mer

betydande» etc., medger jag, att detta uttryck var något för generellt, och att jag efter orden »mer betydande» borde tillagt ordet *uppslag* eller något dylikt. Jag vill dock påpeka, *dels* att jag icke yttrade mig kategoriskt, utan att det endast var en förmodan jag framställde, och till denna i dess här förändrade form hade jag grundad anledning af hvad jag har mig bekant rörande ett par af dessa vetenskapsmäns förhållande till Bugge ännu in i hans senaste lefnadsår, *dels* ock att redan i orden *mer betydande*, ligger en ganska stor inskränkning, och att jag sålunda aldrig talat om alla deras vetenskapliga arbeten, och aldrig påstått, att Bugge skulle *granskat* exempelvis Noreens hela produktion, såsom prof v. Friesen tyckes vilja antyda. — Att en vetenskapsman i fråga om ett nytt uppslag eller en ny hypotes inom sin vetenskap inhämtar en annan vetenskapsmans sakkunniga ompröfning, det är ju något ytterst vanligt, men icke torde det vara brukligt, att denne därför, då hans inlägg endast varit af mindre betydande art, omnämnes i företalet. .Professor v. Friesens påstående, att man icke har rätt att förutsätta en dylik förbindelse, då den ej kvitterats genom ett erkännande eller tack i förordet, synes mig således sakna berättigande.

K. H. Karlsson.

